

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICTIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMÂNE

DE

B. PETRICEÎCU-HASDEU

Membreu al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe și al Societății Imperiale archeologice dela St. Petersburg, al Societății de Linguistică din Paris, al Academiei Regale din Belgrad, al Societății Academice din Sofia, al Syllogului filologic ellenic din Constantinopole etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresci.

Măntinem dar aceste frumoșe expresiuni
intrebuițate de străbuni, și nu ne temem de
cuvinte cari au căpătat de vécuri inpămin-
tenirea...

CAROL I.

... mari și nétéde socotéle etimologhicești,
adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Chron. I, 84).

TOMUL I.

A—AMURȚESC

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECŪ

59 — Strada Berzei — 59

B. PETRICEȚU-HASDEU.

ETYMOLOGICUM MAGNUM
ROMANIÆ.

ETYMOLOGICUM MAGNUM ROMANIÆ

DICȚIONARUL
LIMBEI ISTORICE SI POPORANE

A

ROMÂNILOR

LUCRAT DUPĂ DORINȚA ȘI CU CHELTUIÉLA

M. S. REGELUI CAROL I

SUB AUSPICIELE

ACADEMIEI ROMANE

DE

B. PETRICEÎCU-HASDEU

Membru al Academiei Române, al Academiei Imperiale de Științe dela St. Petersburg, al Societății de Lingvistică din Paris, al Societăților Academice din Belgrad și Sofia etc.; Director general al Arhivelor Statului; profesor de Filologia comparativă la Universitatea din Bucuresci.

Măntinem dar aceste frumoase expresiuni întrebuințate de străbuni, și nu ne temem de cuvinte cari au capătă de vécuri împămîntenirea...

CAROL I.

... mari și nétede socotéle etimologhicești, adecă tâlcuitóre de cuvinte.

Cantemir-voda (Ohron. I, 84).

TOMUL I.
A — A Z U G A

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC SOCEC & TECLU

96. — Strada Berzei. — 96.

1886.

P R E F A Ț A

Deschidând sesiunea generală a Academiei Române din 1884,
M. S. Regele a rostit următoarele cuvinte :

„Având onorul de a fi membri ai acestei adunări, Regina și
„Eü venim tot-d'a-una cu bucuriã în mijlocul D-vóstre, spre a as-
„culta discuțiile sciințifice, pe cari le urmãrim cu un interes neîn-
„cetat. Și cum póte sã fie alt-fel, când lucrãrile de cãpeteniã ale
„Academiei sînt istoria și limba, temeliele existenței nóstre națio-
„nale? Țéra datoresce astãđi Academiei un șir de documente istorice,
„ascunse pînã acum, și cari aũ fost scóse din întuneric prin oste-
„nelele neobosite ale membrilor ei, rãspãndind ast-fel o nouã luminã
„asupra trecutului nẽmului românesc. Nu mai puțin însã trebuie sã
„ne ocupãm și de viitor..... de limba nóstrã, care s'a pãstrat ne-
„atinsã în cãmpiile roditoare ale Dunãrei, în plașurile mãrețe ale
„Carpaților, aceste ținuturi incãntãtore, descrise cu mãestriã și în o
„limbã așã de curatã de poetul nostru popular V. Alexandri. Ce
„sarcinã mai dulce póte avé Academia decãt a lua sub paza sa
„acãstã limbã veche, pe care poporul o ințelege și iubescce? Mãn-
„ținem dar aceste frumoșe expresiuni întrebuintate de strãbuni, și
„nu ne temem de cuvinte cari au cãpãtat de vécuri inpãmintenia.

„Superflua non nocent.

„Ce limbã are norocul de a dispune de patru cuvinte pentru
„o însușire, care trebuie sã fie mândria fie-cãruï popor, care trebuie
„sã fie scrisã pe stégul fie-cãrii armate : vomiciã, vitejiã, bravurã,

„eroism? Să ne ferim însă de o inbelșugare de expresiuni moderne, care, ne punând o stavilă la timp, va instrăina poporul limbă sa.

„Am fost indemnat a rosti aceste câte-va cuvinte prin dragostea care am pentru frumoasa și bogata limbă română și fiind încredințat că dorința mea — îndrăznesc a dice și a Academiei — nu rămâne un *pium desiderium*.

„Supun dar la chibzuiala D-vóstre, dacă nu ar fi folositor de a face un fel de *Etymologicum magnum Romaniae*, conținând toate cuvintele vechi, cari altmintrelea vor fi pierdute pentru generațiunile viitoare.

„*Verba volant, scripta manent.*

„Spre a sprijini această întreprindere, pentru care patru, cinci, șese ani vor fi trebuincioși, pun în fie-care an modesta sumă de șese mii lei la dispoziția Academiei.

„Intr'adevăr, lucrarea această este foarte întinsă, poate chiar nemărginită; să ne amintim însă cuvintele lui Horațiu: *Est modus in rebus sunt certi denique fines*, și sint convinși că opera Academiei, care își va ridica și-și un monument neperitor, va fi încoronată de o isbândă fericită“.

Chibsuind asupra dotațiunii Maiestații Sale, Academia Română a bine-voit a-mi încredința mie îndeplinirea Augustei dorințe, primind tot-o-dată următorul prospect, pe care mă creșusem dator a i-l supune spre aprobare :

„Lucrarea care se va executa din dotațiunea M. S. Regelui, nu va avea în vedere anume limba română literară de astăzi, ci mai ales limba cea veche și graul actual al poporului cu divergențele sale dialectale.

„Pentru limba cea veche vor servi ca fântâne :

„1. Texturile vechi române tipărite și manuscrise;

„2. Cuvinte sau locuțiuni române de prin vechile documente scrise slavonesce sau în altă limbă străină;

„3. Actele vechi, publicate sau inedite, scrise românesce;

„4. Vechile dicționare și glosare române manuscrise.

„Pentru graul actual al poporului cu divergențele sale dialectale vor servi ca fântâne :

„1. Scriitorii moderni foarte populari, precum Alexandri, Costachi Negruzzi, Anton Pann etc. și unii scriitori de pe la începutul secolului;

„2. Dicționarele și vocabularele române, mai ales acelea din prima jumătate a secolului, dar toate cernute prin excluderea neologismelor;

„3. Poesiile poporane, basme, zicători, locuțiuni proverbiale etc. publicate sau inedite;

„4. Archaisme și provincialisme adunate de-a dreptul din gura poporului, întru cât graul viu conservă pînă astăzi elemente dispărute din limba literară;

„5. Terminologia tehnică vulgară din istoria naturală și din viața industrială.

„Pentru inavușirea ultimelor două rubrice, a patra și a cincea, se vor consulta învățătorii sătesci, preoți și alte persoane de prin sate din toate provinciile locuite de Români, cărora li se va adresa un chestionar ad-hoc, tipărit într'un mare număr de exemplare sub titlul de : *Dotățiunea Carol I. Programă pentru adunarea datelor privitoare la limba română*. Răspunsurile la acest chestionar, după ce vor fi utilizate, se vor depune în original în arhivul Academiei.

„Stabilită pe aceste baze, lucrarea va da după putință pentru fie-care cuvînt, pe lîngă traducerea sensului general în limba latină sau în cea francesă, următoarele rubrice :

„a) Forma cea mai răspîdită și formele dialectale vechi și noue;

„b) Diferitele accepțiuni cu citarea exemplelor din fântănele indicate mai sus;

„c) Filiațiunile istorico-etimologice.

„Spre a fi înlesnit în sarcina curat materială, autorul avînd o neapărată trebuință de cel puțin trei tineri cari să lucreze sub direcțiunea sa, primind o modestă retribuțiune, guvernul va fi rugat din partea Academiei Române să i a cu acest scop o măsură ce va crede de cuviință.

„Opera intrîngă urmînd a fi terminată în interval de 6 ani, în fie-care an autorul va prezenta Academiei o parte din lucrare, însoțită de un raport despre mersul ei ulterior. Tipărirea definitivă se va pute începe în sesiunea generală din anul 1885, după ce Academia va fi luat cunoscință de un specimen al operei.“

VIII

Indată după acesta, prin intermediul mai ales al revisorilor scolari și al protopopilor, am răspândit în țară următorul Cestionar :

1. În ce cuvinte anume poporul de acolo rostesc curat pe *a* cel neaccentat, fără a'l trece în *ă*, bună oră *malăiu*, iar nu *mălanu*, și altele ?

2. În ce se cuprinde pe acolo, în chipul de a rosti al poporului, deosebirea între sunurile *ă* (⤵) și *i* sau *â* (⤴) ?

3. Care sînt cuvintele unde se aude mai bine sunul ⤴ ?

4. Se ȳice ore : *sară*, *fată*, *masă* etc., ori *sără*, *fătă*, *mésă* și altele ?

5. Sînt ore cuvinte, în cari poporul rostesc curat pe *o* cel neaccentat, fără a'l trece în *u*, bună oră *dormim* pentru *durmim*, *Român* pentru *Rumân* etc. ?

6. Se ȳice ore *umblu* ori *înblu* ? *unghiu* ori *inghîu* ? sau cum alt-fel se ȳice ?

7. Sînt ore cuvinte, în cari *ni* nu s'a muțat în *i*, precum *intăniu* pentru *intăiu*, *cunău* pentru *cuiu*, *străniu* pentru *străiu*, *călcăniu* pentru *călcăiu* etc. ?

8. Sînt ore cuvinte, în cari *li* nu s'a muțat în *i*, precum *taliu* pentru *tăiu*, *puliu* pentru *piu*, *liepure* pentru *iepure*, *ureclie* pentru *ureche* și altele ?

9. Se aud ore pe acolo în chipul de a rosti al poporului vocale lungi, adecă *a* lungit ca *aa*, *o* ca *oo* etc. ?

10. Se întimplă ore, ca poporul să rostescă întreg pe *u* dela sfirșitul unui cuvint fără artichu, precum *omu* în loc de *om*, sau la verburî ca *facu* în loc de *fac* etc. ?

11. Nu cum-va se rostesc cîte o dată întreg *i* dela sfirșitul cuvintului, bună-oră *ómeni* pentru *ómeni*, *faci* pentru *faci* etc. ?

12. Se ȳice ore *cuvente*, *mente*, *mormente*, *vene*, *mene* etc. în loc de *cuvinte*, *mînte*, *morminte*, *vine*, *mine* ?

13. Diftongul *oa* se rostesc el curat, adecă așa ca să se audă de o potrivă *o* și *a*, ori se aude mai mult numai una din ele, și care anume ?

14. Diftongul *ea* se rostesc el așa ca să se audă bine *e* și *a*, ori se aude mai mult ca *ia* ?

15. Sînt ore cuvinte, în cari poporul rostesc *é* sau *ea* acolo unde limba noastră literară de astăđi pune pe simplul *e*, de ex. *plăcere* pentru *plăcere*, *lege* pentru *lege*, *mérge* pentru *merge* etc. ?

16. Sînt óre cuvinte, în cari se rostesc simplul *e* acolo unde limba noastră literară de astăzi pune pe *é*, de ex. *șese* pentru *șése*, *vre* (voesce) pentru *vrea*, și altele?

17. Ce alte particularități, străine limbei noastre literare de astăzi, se observă în privința vocalelor în graiul poporului de acolo?

18. Poporul de acolo cunoșce el numai sonul *z*? ori că deosebesce pe *z* de *dz*?

19. *Z* în *Dumnezeu* se rostesc el tot așa ca *z* în *praznic*, ori alt-fel cum-va?

20. Cari sînt anume cuvintele, unde se aude *dz* în loc de *z*?

21. Poporul de acolo rostesc el óre pe *r* în doă feluri, deosebind adecă pe un *r* virtos, ce-va ca *rr*, de un *r* môle?

22. În cari cuvinte anume se aude *rr*?

23. Poporul de acolo preface el óre pe *f* în *h*, de exemplu *hie* pentru *fie*, *hier* pentru *fier*, *hierbe* pentru *fierbe* etc.?

24. Sînt óre cuvinte, în cari *hie* sau *fi* nu se preface nici o dată în *hie* sau *hi*?

25. Sonurile *fie* sau *fi* nu se rostesc óre ca *ș* sau chiar ca *ι*, bună-óra *șer* sau *cer* pentru *fier*?

26. În ce cuvinte preface poporul de acolo pe *v* în *h*, de ex. *hulpe* pentru *vulpe*, *răhnire* pentru *răvnire* etc.?

27. Sciți óre cuvinte, în cari *h* se preface în *v*?

28. Poporul de acolo nu rostesc el óre de o potrivă, fără a simți deosebirea de sonuri, *fie* și *hie* sau *vulpe* și *hulpe*?

29. În ce cuvinte poporul preface pe *v* în *g*, de ex. *ghiu* în loc de *viu*, *ghie* pentru *vie* etc.?

30. Nu se rostesc óre *jiu* sau chiar *giu* pentru *viu*, și altele de asemenea?

31. Un *v* la începutul cuvintului nu pierde el óre câte o dată, rostindu-se bună-óra *in* în loc de *vin*?

32. În cuvintele *stéua*, *điua*, *réua* etc. nu se aude óre *va* pentru *ua*, adecă *stéva*, *điva* și altele?

33. Deosebesce óre bine poporul de acolo pe *j* de *đ* (u), ori că le pune pe una în loc de alta, đicînd de exemplu *điur* pentru *jur* sau *đinere* pentru *ginere*?

34. Poporul de acolo rostesc el óre pe *bi* ca *ghi*, de pildă *ghine* pentru *bine*, *cerghî* pentru *cerbi*, *corghî* pentru *corbi* etc.?

35. Poporul de acolo rostesc el pe *pi* ca *ki*, de ex. *kiept* în loc de *piept*, *kičior* în loc de *picior* și altele?

36. Nu cum-va se rostesc chiar *cept* sau *cicior* în loc de *piept* și *picior*?

37. Cum se rostesc pluralul dela *lup* și dela *popă*, adică: *lupți*, *lupți*, *lupki*, *lupci* sau cum alt-fel?

38. *Mie* și *măel* cum ore se rostesc, adică *nie*, *niel*, ori *mnie*, *mniel*, sau cum alt-fel?

39. Poporul de acolo rostesc el în același chip *mie* (1000) și *mie* (pentru mine) în frasa: „mă-a dat mie o mie de lei“?

40. În ce cuvinte poporul de acolo preface pe *n* între vocale în *r*, bună-ora *pîră* în loc de *pîna* și altele?

41. În ce cuvinte poporul de acolo preface pe *r* în *n*, bună-ora *fănină* pentru *farină* etc.?

42. Poporul de acolo nu amestecă ore pe *j* cu *ș*, întrebunțând pe unul în loc de altul?

43. Nu amestecă ore pe *s* cu *z*?

44. Nu amestecă ore pe *ci* cu *gi*?

45. Care sînt exemple de toate aceste schimbări de consone în gura poporului, și de alte schimbări de aceiași fire ce se mai observă pe acolo?

46. Rostesc poporul pe acolo *flueraru* ori *fluerar*, *măncatoriu* ori *măncător*, *ajutoriu* ori *ajutor*, *cuptoriu* ori *cuptor*, și alte vorbe de acest fel?

47. Are poporul pe acolo obiceiul de a dice: *l'am vădutu-l*, *te-au bătutu-te*, *ș-am datu-ș*, *ne-am întâlnitu-ne*, *le-au arătatu-le*, — cu pronumele repetit? ori dice numai: *l'am vădut*, *ș-am dat*, *ne-am întâlnit* etc.?

48. Are poporul pe acolo obiceiul de a dice: ómenii *merge*, copiii *dórme*, muierile *tace*, în loc de ómenii *merg*, copiii *dorm*, muierile *tac*?

49. Dice poporul pe acolo *mănil*, *mănu*, *mănurile*, ori într' alt-fel? se întrebunțeză numai o formă? și care? ori se întrebunțeză mai multe, și anume cari?

50. Cari sînt cuvintele, puțin întrebunțate pe auri sau necunoscute, privitoare la climă, adică la iarnă, primăvară, vară, toamnă, zăpadă, ghiață, poleiu, arșiță etc.?

51. Care sînt cuvintele, puțin întrebunțate pe auri sau necunoscute, privitoare la pozițiunea locurilor, bună-ora la:

mare, noian, toiu, riu, păriu etc.?

munte, movilă, măgură, dălmă, gruiu etc.?

codru, pădure, rediu etc.?

stan, lespede, stincă, cărșiă etc.?

vale, vâgăună, grópă, vizuină etc.?

52. Carī sint pe acolo numirile locale cele mai neobicinuite pe auri, și cum își explică saū cum tălmăcesce poporul acele numiri?

53. Carī sint cuvintele, puțin întrebuițate pe auri saū necunoscute, privitoare la minerale, adecă: pétră, bolovan, cotrônță, aur, argint, fer, cositor, plumb, păcură etc.?

54. Carī sint metaforele, figurele sau asemănările luate de popor din lumea minerală, adecă : ce fel de lucruri saū de însușiri se asemenéză cu aurul, ce fel cu argintul, cu ferul etc. și cu ce cuvinte anume?

55. Carī sint cuvintele, puțin întrebuițate pe auri sau necunoscute, privitoare la vegetațiune, adecă părțile arborului sau plantei una câte una, creșterea plantei etc.?

56. Carī sint numirile cele mai neobicinuite pe auri ale arborilor sêlbateci: stejar, fag, ulm, mestécăn, anin, brad etc.?

57. Carī sint numirile cele mai neobicinuite pe auri ale arborilor roditori: pâr, mâr, prun și altele?

58. Carī sint pe acolo diferitele numiri de struguri, cu descrierea pe cât se pôte mai pe larg a fie-cărîi varietăți?

59. Carī sint pe acolo cuvintele privitoare la viiă și la lucrarea ei saū la cules?

60. Carī sint pe acolo numirile felurilor vinuri și cele privitoare la culórea vinului, la gustul lui, la tăria etc.?

61. Carī sint pe acolo numirile felurilor grâne: grâu, orđ, ovăs etc. și dacă sint vre-unele numiri neobicinuite pe auri?

62. Carī sint pe acolo numirile, puțin întrebuițate pe auri sau necunoscute, ale legumelor bob, mazere, fasole etc.?

63. Sint óre pe acolo numiri de arbori, de plante, de grâne sau legume, carī se întrebuițéză și pe auri în țeră, dar cu un alt înțeles?

64. Carī sint pe acolo, într'un număr pe cât se pôte mai mare și cu o descriere pe cât se pôte mai lămurită, numirile diferitelor buruieni, ierburī și flori?

65. Carī sint metaforele, figurele saū asemănările luate de popor din lumea vegetală, adecă : ce fel de lucruri saū însușiri se asemenéză cu arborul cutare, cu flórea cutare, cu buruiana cutare etc.?

66. Cari sînt pe acolo numirile, puţin întrebuiţate pe auri sau necunoscute, ale felurilor fiare şi dobitoce?

67. Cari sînt pe acolo cuvintele în privinţa calului: felurile lui, vrîsta lui, culórea şi altele?

68. Cari sînt pe acolo cuvintele în privinţa bouului şi vacei: felurile, vrîsta, culórea şi altele?

69. Cari sînt pe acolo cuvintele în privinţa berbecului şi oiei: felurile, vrîsta, culórea şi altele?

70. Cari sînt pe acolo cuvintele în privinţa caprei şi a porcului: felurile lor, vrîsta, culórea şi altele?

71. Cari sînt pe acolo cuvintele în privinţa cînelui: felurile, vrîsta, culórea şi altele?

72. Cari sînt pe acolo cuvintele în privinţa pisicii?

73. Cum se numesc pe acolo deosebitele feluri de şóreci?

74. Cum se numesc pe acolo deosebitele feluri de vermi?

75. Cum se numesc pe acolo deosebitele feluri de insecte?

76. Cari sînt pe acolo cuvintele despre gîscă, raţă, lebedă, porumbel sau turturică, cocoş şi găină, şi altele?

77. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la albină şi la creşterea albinelor?

78. Cari sînt pe acolo cuvintele despre urs, lup, vulpe, cerb sau ciută şi căprioară, vidră, iepure, veveriţă etc.?

79. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la vultur, uliu, coroiu, şoim şi alte păsări răpitoare de acest fel?

80. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la bufniţă sau cucucae?

81. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la corb şi cióră?

82. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la mierlă, sturđ, ciocărlia, rîndunică, vrabiă, cuc, pătîrniche etc.?

83. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la cocor şi la barđă sau cocostirc?

84. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la bróscă şi felurile ei, la aričiu, la viezure etc.?

85. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la şopirlă cu felurile ei şi la şerpă cu felurile lor?

86. Cari sînt pe acolo cuvintele privitoare la melc sau culbec, la scoică, la rac, la păianjen, la omidă, flutur, lăcustă, grier, furnică, lipitoare etc.?

87. Cari sînt pe acolo numirile feluriţilor pesci?

88. Carī sint metaforele, figurele sau asemnările luate de popor din lumea animală, adecă: ce fel de lucruri sau însușiri se asemeneză cu fiara cutare sau cu dobitocul cutare?

89. Cum se chiamă pe acolo sonul sau glasul ce scot feluritele fiare sau dobitóce, bună-órá boul muge, rața măcăesce și așa mai încolo pentru tóte animalele, în privința cărora se află în popor câte o vorbă deosebită?

90. Carī sint pe acolo cuvintele privitóre la vînátóre?

91. Carī sint țipetele sau strigătele ce obicínuesc vînătorii, fie în privința vînatului, fie în a câinilor de vînat?

92. Ce fel de numi se dá pe acolo câinilor de vînat?

93. Carī sint pe acolo cuvintele în privința pescăriei?

94. Carī sint pe acolo cuvintele privitóre la cîobăniă, bună-órá felurile de locuința cîobănescă, uneltele obicínuite de cătră cîobani, vorbe despre pășiune, despre brînzeturī și lăpturī cu felurile lor și cu chipul de a le face etc.?

95. Ce fel de numi dáu cîobanii vitelor ca să deosebescă pe una de alta?

96. Ce fel de numiri se dá pe acolo câinilor cîobănesci?

97. Ce deosebire fac cîobanii între un dulău, un mosoc sau un alt-fel de cîne de stână?

98. Cum împărțesc cîobanii ȕiua și cum se chiamă la ei fiecare parte a ȕilei?

99. Carī sint metaforele, figurele sau asemnările întrebuițate de cătră cîobani în privința deosebitelor lucruri sau însușiri?

100. Aú óre cîobanii cuvinte, pe carī nu le întrebuițeză cei-l'alți sáteni?

101. Carī sint pe acolo cuvintele, puțin întrebuițate pe aúri sau necunoscute, privitóre la plugăriă?

102. Cum se numesc deosebitele felurī de cîmp, lucrat și nelucrat?

103. Cum se numesc deosebitele unelte sau scule de plugăriă?

104. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale plugului?

105. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale căruței?

106. Cum se numesc, una câte una, deosebitele părți ale mórei?

107. Cum se numesc deosebitele meșteșugurī sau meserie cunoscute pe la țéră?

108. Cum se numesc uneltele de dulgheria, materialul și apucăturile la lucru ale dulgherilor?

109. Cum se numesc uneltele de ferăria, materialul și apucăturile la lucru ale ferarului?

110. Cum se numesc uneltele de zidăria, materialul și apucăturile la lucru ale zidarului?

111. Cum se cheamă deosebitele feluri de țesături țărănesci, covóre, pânzeturî etc.?

112. Cum se cheamă deosebitele unelte de tors, țesut și cusut?

113. Carî sînt pe acolo cuvintele, puțin întrebunțate pe aîurî sau necunoscute, privitoare la plutire, precum luntre, vislă etc.?

114. Cum se cheamă deosebitELE arme, cu carî se servesc sătenî?

115. Ce fel de cuvinte s'aũ păstrat printre sătenî despre armele obișnuite la Români în trecut?

116. Carî sînt pe acolo cuvintele, puțin întrebunțate pe aîurî sau necunoscute, privitoare la ale casei, precum la: zid, acoperiș, pörtă, ferestre, vatră, beciu, curte sau ogradă, puț, pat, scaune sau lavițe, mese, ôle etc.?

117. Óre se întrebunțeză același cuvînt, când este vorba că mănăncă un om și când este vorba că mănăncă o fiară sau un dobitoc, orî alt-fel se numesce mîncarea de om și alt-fel mîncarea de animal?

118. Carî sînt pe acolo, una câte una, numirile haînelor la sătenî, fie bărbătesci, fie femeiesci?

119. Carî sînt pe acolo numirile podóbelor femeiesci, precum : salbă, brățări, inele etc.?

120. Carî sînt pe acolo numirile mai deosebite ale mîncărilor?

121. Carî sînt pe acolo numirile deosebite ale bęuturilor?

122. Carî sînt cuvintele privitoare la înrudire, adecă despre părinți, frați, veri și alte rude, trupesci și sufletesci?

123. Carî sînt cuvintele privitoare la căsătoria, începînd dela logodnă pînă la săvîrșirea nuntei?

124. Ce fel de jurăminte întrebunțeză poporul de acolo?

125. Ce fel de ocări întrebunțeză poporul de acolo?

126. Ce fel de jocuri copilăresci, cu cuvintele privitoare la ele, cunósce poporul pe acolo?

127. Cum se numesc vasele pentru gătirea bucatelor, pentru punerea lor pe masă și pentru ducerea lor la câmp?

128. Carî sînt pe acolo cuvintele cu privire la gătirea bucatelor și la tot ce se ține de acesta?

129. Cum se numesc deosebitele feluri de cântece ce le cântă poporul pe acolo?

130. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la jocul de cărți?

131. Ce fel de danțuri, cu cuvintele privitoare la ele, cunósce poporul de acolo?

132. Cum se numesc pe acolo deosebitele instrumente de musică, cu părțile fie-căruia ?

133. Carî sînt pe acolo cuvintele privitoare la înmormîntare ?

134. Face poporul vre-o deosebire între suflet de om și suflet de dobitoc, și cum se numesce a-parte fie-care din ele?

135. Este óre vre-un cuvînt deosebit când se vorbește despre mórte de dobitoc, bună-órá: omul móre și dobitocul ciclesce ?

136. Carî sînt credințele poporului în privința cugetului, a minții, a gândirii etc. ?

137. Cum înțelege poporul frumosul, și carî sînt, după părerea lui, lucrurile cele mai frumoase în lume?

138. Care este părerea poporului în privința stelelor, despre natura lor, scopul etc. ?

139. Cum se chîamă la popor, una câte una, deosebitele stele, și ce se dice despre fie-care din ele ?

140. Cum se chîamă partea cea albiciósă a cerului de nópte, pe care unii o numesc calea lui Troian, și ce se povesteste despre ea?

141. Cum privește poporul eclipsa orî întunecarea sórelui său a lunei, și ce povesteste despre acestea ?

142. Ce sînt Vircolacii după credința poporului și cum se mai chîamă ?

143. Cum înțelege poporul așa numitul *diochîu* și ce povesteste în acéstă privință ?

144. Ce fel de đîni și đîne cunósce poporul, cum îi numesce pe toți unul câte unul, și ce povesteste despre ei ?

145. Ce se povesteste despre đina Cosánđana sau Sánđana și ce alt nume i se mai dá ?

146. Cunósce óre poporul vre-o đină cu numele de „Filma“ ?

147. La nunți sau în alte întămplări se cântă óre despre „Lada“ și „Mana“, și ce sînt acestea ?

148. Ce povesteste poporul despre Drăgaica ?

149. Ce povestesc poporul despre Strigoii său Strigóie și despre Stafie, și prin ce se deosebesc aceste ființe unele de altele?
150. Ce povestesc poporul despre dracul și cum îl descrie?
151. Ce povestesc poporul despre Ursite și cum le mai numesc?
152. Ce povestesc poporul despre Iele său Dinsele și despre Iezme și cum le mai numesc?
153. Ce povestesc poporul despre Joimarița și cum o mai numesc?
154. Ce credințe și obiceiuri are poporul în privința Țilei sântului Ión Botezătorul?
155. Ce este Papaluga său Păparuda și cu ce fel de obiceiuri e însoțită?
156. Ce povestesc poporul despre Sburător și cum îl mai numesc?
157. Cunoște ore poporul de acolo vre-un obicei sau vre-o credință cu numele de Turcă său Țurcă?
158. Ce este Brezaia?
159. Ce sînt Borbósele?
160. Cum se petrec pe acolo Colindele?
161. Ce povestesc poporul despre Pricoliciu său Tricoliciu și cum îl mai numesc?
162. Ce însemnătate au în basmele și credințele de acolo Zmeii și Balaurii și cum sînt descriși de către popor?
163. Poporul de acolo povestesc el ce-va despre „Ómenii roșii“, și ce anume?
164. Ce obiceiuri sînt pe acolo în privința vrăjilor?
165. Carii sînt pe acolo cuvintele în privința bólelor de om?
166. Carii sînt pe acolo cuvintele în privința bólelor de vite?
167. Care este, după părerea poporului de acolo, pricina frigurilor, a epilepsiei, a holerei, a cîumei etc.?
168. Cum povestesc poporul de acolo despre sântul Petru?
169. Cum povestesc poporul de acolo despre sântul Ilie?
170. Ce alți sfinți sînt mai socotiți de către popor și pentru ce anume sînt mai socotiți?
171. Cum împărțesc poporul Țiua și nóptea, necunoscînd împărțirea precisă în ore său césuri?
172. Dacă pe acolo Țiua d'întaiu a fie-cării lune nu pórta o numire deosebită, bună-óră: *Sân-vásia lui Faur*, a lui *Mărțișor*, etc.?
173. Ce Țice poporul despre fie-care Ți a sêptemanei, adecă

le socotesce pe toate de o potrivă, ori face între ele vre-o deosebire ?

174. Ce povesteste poporul despre Santa Miercuri, Santa Joi, Santa Vineri, Santa Duminică etc.?

175. Ce fel de dobitoce sau păseri socotesce poporul de acolo ca mai plăcute lui Dumnezeu ?

176. Sint ore locuri, ape, păduri, movile sau alt ce-va, pe cari poporul le privesce ca sfinte ?

177. Poporul privesce el ore ca sfinți pe Sorele și pe Luna ?

178. Ce sint, după părerea poporului de acolo, Zorilă și Murgilă ?

179. Este ore pe acolo vre-un blăstem cu pomenirea Dunării, bună-ora : bată-te Dunărea ! sau alt-fel cum-va ?

180. Cari sint prejudecățile poporului de acolo în privința vîntului ?

181. Cum se numesc pe acolo deosebitele vînturi ?

182. Cunosce ore poporul de acolo niscaiva rugăciuni afară de cele bisericesti ?

183. Cum își explică poporul căderea stelelor ?

184. Ce înțelege poporul prin *fapți*, — *punerea cuțitului* și *darea de argint viu* ?

185. Ce este și cum se face *legarea* sau *deslegarea ploiei* ?

186. Ce este *Mama pădurii* ?

187. Ce este *Ciurica* și ce sint *Circovi* ?

188. Ce credințe și obiceiuri are poporul asupra *anului nou*, *a bobotezei*, *a lăsatului de sec* ?

189. De ce scot babele ochii la sfinții zugrăviți pe biserică ?

190. Ce sint *paserile cu ciocul de foc* ?

191. Ce este *vîntul turbat* ?

192. Ce înțelege poporul prin *toca din cer* ?

193. Ce crede poporul despre *curcubeu* ?

194. Ce este *rodul pămîntului* ?

195. Ce e *mânicătorea* ?

196. Ce e *focul lui Sân-Medru* ?

197. Ce e *iarba férelor* ?

198. Ce sint *pocîndeii* și *colăcerii* ?

199. Ce e *césornicul casei* ?

200. Ce credință are poporul despre Raiu și despre Iad ?

201. Ce înțelege poporul când dice : „pe cel-alt tărîm“ ?

202. Ce se înțelege prin *Craiu-nou* ?
 203. Cum își explică poporul *eșirea cu plin*, — *eșirea cu sec* ?
 204. Ce este *Spiridusul* ?
 205. Ce sînt *căpcăuni* sau *cătcăunii* și cum alt-fel se mai
 chîmă ?
 206. Ce crede poporul despre *Vremea d'apoi* ? . . .

În acest Cestionar predominesc două puncturi de vedere nouă, pe cari mi le împunea starea actuală a Științei limbii și cari sînt cu totul străine lexicografiei de școlă clasică : 1° fonetica poporană, temelia Dialectologiei; 2° credințele cele intime ale poporului, obiceiurile și apucăturile sale, suspinele și bucuriile, tot ce se numește astăzi — în lipsă de un alt cuvînt mai nimerit — cu vorba engleză *Folklore*. Voiam să cunosc pe Român așa cum este dînsul în toate ale lui, așa cum l'a plăsmuit o dezvoltare treptată de opt-spre-șeci vécuri, așa cum s'a străcurat el prin mii și mii de înriuriri etnice, topice și culturale.

În interval de un an, mi-au sosit tencuri de răspunsuri de pe la preuți și mai ales de pe la învățătorii sătesci : vr'o câte-va adevărat prețioase, unele foarte bune, multe bunicele, aprópe nici unul din care să nu se tragă o brumă de folos. Dela primele pagini ale Dicționarului — ori-unde indic în parentesi numele corespondentului și localitatea — se vede modul în care m'am putut servi de acele răspunsuri. În casuri dubioase sau puțin lămurite, trimiteam o cartă-postală cu întrebări suplimentare, și mi se răspundea prin scrisori, așa că s'au mai grămădit un nou tenc din epistole primite, pe lîngă cari unii mi-au împărțit plante și chiar minerale în natură, împreună cu nomenclatura.

Dicționarul unei limbi trebui să fie pentru un popor o enciclopediă a traifului seú întreg, trecut și presinte. În limbă o națiune se privesce pe sine însăși într'o lungă galeriă de portrete din epocă în epocă, unele ce-va mai șterse de vechime sau de împregiurări, dar în cari totuși ea își recunósce pe deplin individualitatea : cum a fost din légën, cum a crescut, cum a mers înainte și éráși înainte, cum a ajuns acolo unde este. Grațiă Cestionarului meú, cele mai învechite din acele portrete vor căpéta un colorit de viață ; cele mai nouă, vor puté chiar să vorbescă, fie-care cu timbrul seú propriu.

B. P. H.

IN LOC DE INTRODUCERE.

I. CE ESTE ETIMOLOGIA? — II. CUM SE AMESTECĂ LIMBILE? —
III. IN CE CONSISTĂ FISIONOMIA UNEI LIMBI?

I.

Ce este etimologia?

Termenii tehnici în genere ar trebui tot-d'a-una să'și întindă accepciunea în măsură cu treptata lărgire a acelei sfere științifice sau artistice, din care ei fac parte. Dacă la cei vechi *ἀνατομή* însemna o simplă disecțiune, ba încă foarte neperfectă, de aci nu urmăzează ca același sens îngust să aibă *anatomia* actuală. Ei bine, într'o contradicțiune flagrantă cu imensul progres în studiul limbei, *etimologia* mai păstrează pînă astăzi accepciunea cea rudimentară, pe care o avusese cu sute și chiar cu mi de ani înainte de nascerea Linguisticii.

Romanii explicaū pe grecul *ἐτυμολογία* prin: „quae verborum originem inquirit.“¹⁾ Acēsta resumă cāt se pōte de bine aplicațiunea cea tradițională a termenului, care la Romanī, ca și la Grecī, ca și la noi toți pînă acuma, are a face numai cu *verbum*, numai cu cuvîntul și iarăși cu cuvîntul. Prin perifrasă, *etimologia* este „derivațiunea unei vorbe“. De ce însă nu orī-ce derivațiune linguistică? Cum să numim ore, de exemplu, derivațiunea unei construcțiuni sintactice?

Menționăm anume cazul sintactic, căci el încurcase în secolul

---

¹⁾ Quintil. *Inst.* I. 6. 28.

trecut pe unul din ómenii cei mai geniali, care ghicise de pe atunci aprópe tot ce distinge metoda lingvistică contimpurană. Nemuritorul Turgot a scris, între cele-l'alte, o scurtă bucată întitulată: „Etymologies et fragments sur les langues“, compusa din șese numere, dintre cari primele trei se referă la originea unor cuvinte latine, iar restul la originea unor construcțiuni sintactice ebraice. Pe cele de'ntăiu, el le numesce „étymologies“; pe cele din urmă, negăsind nici un termen propriu, se vede silit a le boteza „fragments“, expresiune pe care ar fi putut aplica mult mai bine la o grămadă de petre saũ de gıamuri sparte!¹⁾

O derivațiune sintactică este etimologiă cu același drept ca și o derivațiune lexică. Când Weil probézá, că construcțiunea englesă: *The king's eldest son has given a feast to the citizens* derivă din amestecul construcțiunii franceze: *Le fils aîné du roi a donné une fête aux citoyens* cu construcțiunea germană: *Des Königs ältester Sohn hat den Bürgern ein Fest gegeben*, astfel că dacă vom exprime ordinea cuvintelor în cea francesă prin: 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, vom avé atunci în cea germană: 4, 5, 3, 2, 6, 10, 11, 8, 9, 7, iar în cea englesă: 4, 5, 3, 2, ca la Germani, și apoi: 6, 7, 8, 9, 10, 11, ca la Francesi,²⁾—el ne dá o etimologiă întocmai ca și când ar explica pe englesul *useful* prin francesul *user* și anglo-saxonul *ful*. Etimologia sintactică, în cazul de față, se resumă în următórea equațiune: *The king's eldest son has given a feast to the citizens*=*Des Königs ältester Sohn+a donné une fête aux* (=à les) *citoyens*, care nu diferă intru nimic de etimologia lexică: *useful*=*use+ful*.

Pe același temeiu, dacă este etimologiă de a ȓice că cuvintul frances *charme* „ce-va ce ne atrage prin plăcere“ vine din cuvintul latin *carmen* „cântec“, atunci tot etimologiă este de a constata că sonul frances *ch-* vine din sonul latin *c-*; și iarăși etimologiă este de a arăta că semnificațiunea „cântec“, graȓia semnificațiunii intermediare de „fermec prin cântare“, póte să trecă la semnificațiunea de „ce-va ce ne atrage prin plăcere“:³⁾ în fine, va fi tot etimologiă dacă, mergând mai departe, vom descompune pe latinul *carmen*, sub forma cea veche *casmen*, în radicala *cas* și sufixul *men*.

¹⁾ Turgot, *Oeuvres*, Paris, 1844, t. 2, p. 754—6.

²⁾ Weil, *De l'ordre des mots dans les langues anciennes comparées aux langues modernes*. Paris, 1869, p. 47.

³⁾ Cfr. Littré, *Etudes et glanures*. Paris, 1880, p. 9.

Maî pe scurt, derivațiueea sintactică, ca și cea fonetică, ca și cea ideologică, ca și cea morfologică, tóte sint de o potrivă etimologiă.

Pină la nascerea Linguisticii, sonurile nu aveau pentru sciință nici o genese hotărită: „les voyelles ne font rien, et les consonnes fort peu de chose“, după faîmósa glumă a lui Voltaire; formele gramaticale se expuneaũ atunci în paradigme, regulate sau neregulate, dar fără nici o analiză genetică; regulele sintactice constituau de asemenea un fel de codice dogmatic; doctrina semnificațiunilor nu exista de loc; a deriva dară o vorbă dintr'o altă vorbă, sau — cel mult — a o deriva din óre-carî elemente constitutive înțelese în modul cel maî confus, iată tot ce făcea și tot ce putea face *etimologia*. Astăđi însă, când Linguistica derivă nu numai cuvintele, ci încă sonurile, formele gramaticale, construcțiunile sintactice, semnificațiunile, orî-ce alt ingredient al limbei, se cuvine óre ca „etimologia“ să maî remănă închisă nestrămutat în cercul cel strimt al „cuvintelor“?

Și totuși anomalia nu încetăză.

Curtius începe clasică sa operă prin aceia că: „etimologia este „sciința menită a urmări originea cuvintelor și filiațiunile lor „recipróce.“¹⁾ Pentru Pott, etimologia este: „descompunerea cuvintelor în radicale și elemente formative“. ²⁾ Când cităm pe un Pott și pe un Curtius, ajunge. În fond, tot așa înțelegeau etimologia Ménage și chiar Cicerone.

Hovelacque a scris un paragraf întreg, intitulat: „Pericolele etimologiei“, în care ne spune, între cele-l'alte, cum-că există o „etimologiă filologică“ (étymologie philologique) și o „etimologiă lingvistică“ (étymologie linguistique), ambele fórté primejdióse. El aduce ca specimen de cea de'ntău derivațiunea lui *cadaver* din *caro data vermibus*, iar ca specimen de cea a doua pe latinul *forma* din

---

¹⁾ Curtius, *Grundzüge der griechischen Etymologie*, ed. 3, Leipzig, 1869, p. 3: „Denn „unabweislich ist trotz alles Zweifels und Spottes das Streben dem Ursprung der Wörter „und ihrer Verwandtschaft unter einander nachzuspüren, oder wie es der Name unsrer „Wissenschaft so treffend bezeichnet, das *ἐτυμολογία*, das seiende, den wahren und eigentlichen Gehalt derselben, zu ergründen...“ — Cfr. Tobler, *Versuch eines Systems der Etymologie*, in *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. 1, p. 355.

²⁾ Pott, *Etymologische Forschungen*, ed. 2, t. 2, part. 1, Lemgo, 1861, p. 185: „die „Etymologie, d. h. die Lehre freilich nicht bloss von den Wurzeln, sondern auch von „den Bildungselementen, die zu ihnen, und es fragt sich, unter welcherlei Bedingungen, hinzutreten...“

grecul *μορφή*¹⁾). Cea ce speriașe atât de mult pe Hovelacque și i-a produs chiar un fel de confuziune în spirit, se pare a fi tocmai identitatea cea fundamentală, pe care am constatat-o noi mai sus în rolul cel mărginit al „etimologiei“ la cei vechi și la cei noi. La cei noi și la cei vechi de o potrivă, scopul este derivațiunea unui cuvânt; totă deosebirea consistă în procedură. Un Pott sau un Curtius, negreșit, întemeiază o derivațiune lexică pe fonologie și pe ideologie, ba încă mai recurg nu o dată la sintaxă, urmărind întrebuințarea cuvântului în frază; dar derivațiunea sonului și derivațiunea sensului, în orî-ce cas, îi preocupă abia pe un plan secundar, numai ca un instrument, ca un mijloc metodic de a ajunge la țintă.

Nedomerirea treburî curmată o dată. Dacă *etimologia* este derivațiune, atunci ea nu formeză o știință separată și nu face parte dintr'o singură ramură a științei, ci aparține Linguisticii întregi. Orî-unde linguistul nu se mulțumesc de a înregistra un fapt, ci caută a stabili raportul între o cauză și un efect, fie pe terenul sonurilor, fie pe al formelor gramaticale, al sintaxei, al semnificațiunilor, al cuvintelor etc., iar generalmente cauzele și efectele se împletecesc pe toate aceste terenuri, une-orî abătându-se chiar peste sfera Linguisticii, — el face etimologie.

Să luăm pe francesul *dirai*. Aceste două silabe se descompun în *dire-ai*, derivând din latinul *dicere habeo*. Transițiunea lui *dicere habeo* în *dirai* constituă: o etimologie fonetică prin *r* din *cr=cër-* etc.; o etimologie morfologică, prin scăderea lui *habeo* la un simplu sufix, întocmai ca *-bo* în *dicebo* sau *-σω* în *λέξω*; o etimologie ideologică, de vreme ce sensul de presinte se schimbă în sensul de viitor; o etimologie lexică, fiind-că *dirai* este un singur cuvânt; am mai pute adăuga încă o etimologie tonică, căci pierderea lui *ce* în *dire=dicere* se datoresce conservațiunii accentului pe prima silabă latină, ca și'n reducerea lui *habeo* la *ai*. Dacă e atât de omnilaterală derivațiunea disilabicului *dirai*, apoi cu cât mai virtos ne va fi imposibil de a mănținé etimologiei un caracter numai lexic, când ne vom apuca de mexicanul *notlazomahuizteopixcatatzin*, care, deși nu e decât un cuvânt, se traduce totuși prin: „prêtre vénérable que je chéris comme mon père“!²⁾

¹⁾ Hovelacque, *La linguistique*, p. 18—9.

²⁾ A. Humboldt, *Essai politique sur le royaume de Nouvelle Espagne*, p. 81, ap. Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 5, p. XXII.

În scurt, Fonologia se ocupă cu *sonuri*, Morfologia cu *forme gramaticale*, Lexiologia cu *cuvinte*, Ideologia sau Sema-siologia cu *semnificațiuni* etc.; cât se atinge însă de Etimologia, ea reprezintă în genere *derivațiunea* în oricare ramură a științei limbei. Cu același temei, cu care un dicționar poate fi etimologic, poate fi etimologică și o gramatică. Este un fel de contradicțiune, când Brachet, de exemplu, intitulază o carte a sa: „Dictionnaire *étymologique* de la langue française“, iar o altă carte: „Grammaire *historique* de la langue française“, deși ambele cărți sînt absolutamente de aceeași direcțiune derivativă. Vrînd cine-va să-și explice originea francesului *fuis* din *facio*, n'o găsesce în „Dicționarul *eti-mologic*“, ci trebuî să alerge la „Gramatica *istorică*“!

Etimologia actuală, cea adevărat științifică, cată nu numai să imbrățișeze un câmp fără asemănare mai vast decât etimologia cea empirică din trecut, care se închidea óre-cum ermeticesce în cercul lexic, dar tot-o-dată trebuî să tindă a fi reconstuctivă, adecă a găsi pentru fie-care fenomen, întru cât el este diferențiat în mai multe exemplare, câte un prototip comun, rezultând din corelațiunea divergințelor.

Pott nu reconstruesce nici o dată prototipurile lexice. El constată, bună óră, că latinul *sex*, grecul $\Phi\acute{\epsilon}\xi$, sanscritul ṣaṣ , zen-dicul *kṣvas* etc., sînt forme colaterale; dar nu le urcă prin comparațiune la un părinte comun *ksvaks*, din care trebuia să se fi născut tóte. Șcôla lingvistică germană cea numită nouă, cu Brugman în frunte, se arată une-orî chiar ostilă reconstrucțiunii, dar iarăși numai pe terenul lexic.

· Să examinăm.

Orî-cine respinge în Lingvistică o reconstrucțiune de un fel, este dator a respinge tot-o-dată orî-ce altă reconstrucțiune, căci nu se poate invoca în favórea unei singure specie de reconstrucțiune nici un argument, care să nu militeze în același timp pentru reconstrucțiunea în genere.

Ei bine, toți lingviști pînă la unul admit reconstrucțiunea fonetică: din corelațiunea sanscritului *bh* cu grecul φ , cu goticul *b*, cu latinul *f* etc., se reconstruesce, de exemplu, prototipul *bh*.

Cuvintele însă fiind compuse din sonuri, reconstrucțiunea fonetică duce necesarmente la reconstrucțiune lexică, cea-ce se poate

demonstra tocmai asupra școlii lui Brugman, care se pare căte o dată a fi atât de ne'mpăcată în această privință. ¹⁾

Din acea împregiurare că sanscritul *am* în *áçvam* corespunde grecului *ov* în *ἔπρον*, pe când sanscritul *am* în *pádam* corespunde grecului *α* în *πόδα*, Brugman conchide că prototipul lui *am=ov* diferă de prototipul lui *am=α*. Tot așa prin *an=ov* în *bháranti=φέρουσι* față cu *an=av* în *asánti=ἔαυτι* el reconstruesce doă prototipuri diverse pentru posteriorul *an*. Avem astfel patru nasale, pe cari să le formulăm prin m_1 , m_2 , n_1 , n_2 , lipsindu-ne semnele tipografice întrebuințate de Brugman. În același chip, mai departe, prin comparațiuni foarte ingenioase, el reconstruesce r_1 , r_2 , a_1 , a_2 ; iar îndrăznețul seú urmaș Saussure merge la „foneme“ cu mult și mai complicate ca $a_1\varnothing$ sau $a_2\varnothing$. Vine însă întrebarea: cum de se đicea *pádam=πόδα* și cele-l'alte în epoca lui m_2 , n_2 , a_1 , a_2 etc.? Iată că școla lui Brugman, vrënd-nevrënd, din cauza reconstrucțiunii fonetice se vede d'o dată împinsă la reconstrucțiune lexică—ba încă ce fel de reconstrucțiune!—dându-ne nesce prototipuri curat inexprimabile, precum este bună-óră pentru *quatuor*: $k_2a_1twAa_2ra_1s$. ²⁾

Să mai vorbim óre de reconstrucțiunea ideologică, de care se isbesce mereú orí-ce linguist, de vreme ce i se presintă la tot pasul, în graiuri congenere sau chiar în aceeași limbă, o vorbă cu doă sau mai multe semnificațiuni diverse, fiind dator a le reduce la un punct de plecare comun, la o sorginte de unde să se desfășóre treptat divergințele?

Să luăm cuvintul *brav*, unul din cele mai norocóse, care în scurt timp a reușit a se respândi din Occidente în limbile cele mai eterogene din Europa și din America. După Diez, Littré đice: „Français *brave*; provençal *brau* (féminin *brava*), dur, méchant, brave; catalan

¹⁾ Brugmann-Osthoff, *Morphol. Untersuch.*, t. 1, p. IX: „nur derjenige, welcher „sich für immer lossagt von jener früherhin weit verbreiteten, aber auch jetzt noch „anzutreffenden Forschungsweise, nach der man die Sprache nur auf dem „Papier betrachtet, alles in Terminologie, Formel wesen und „grammatischen Schematismus aufgehen lässt etc.“ — Cfr. Leskien, *Die Deklination im Slavisch-litauischen und Germanischen*, Leipzig, 1876, p. 39: „Man hat „sich nach dem ganzen Entwicklungsgange dieser Disciplin (der Sprachwissenschaft) „daran gewöhnt, bei den einzelnen Formen der Einzelsprachen immer zunächst an die „Ursprache zu denken etc.“

²⁾ De Saussure, *Mémoire sur le système primitif des voyelles*, Leipzig, 1879, p. 21. — Cfr. Kruszewski, *Lingvističeskija zamétki*, Warszawa, 1880, p. 1—13.

„*brau*; espagnol et italien *bravo*; bas-latin *bravus*, sauvage. Le „sens primitif est sauvage, dur, fougueux, d'où on passe facilement au sens de vaillant, courageux. Mais d'où vient celui de beau, „bien habillé? Sans doute de vaillant on est venu à habile (*bravo* „en italien a cette acception), puis bon, beau, bien habillé...“¹⁾ Când noi auzim la Operă strigându-se *bravo* în loc de „fôrte bine“, sau chiar *bravissima* în semn de cea mai deplină mulțumire sufletească pentru arta unei gingașe cantatrice, nu ne gândim, negreșit, la sensul primitiv de „selbatec“, care este o reconstrucțiune ideologică aprópe tot atât de îndrăsnéță, iar în orice cas de aceeași natură, ca și un $k_2a_1twAa_2ra_1s$ pentru *quatuor*!

Reconstrucțiunea lexică, care nu se póte despărți de cea morfologică, cuprinde în sine pe cea fonetică și implică pe cea ideologică. Admițând dar pe una din ele, admitem *eo ipso* pe tóte. De aceia însuși Pott, deși nu reconstruesce nici o dată cuvintele, nu contestă totuși legitimitatea reconstrucțiunii linguistice în genere, cerând însă, cu multă dreptate, ca ea să fie pe cât se póte mai metodică, să nu amestece cele sigure cu cele nesigure, să se întrebuințeze atunci când trebuî sau acolo unde trebuî, și să resulte numai din date positive.²⁾ Cam tot acésta, în fond, o doresce școla lui Brugman, insistând anume asupra pericolului unor reconstrucțiuni pripite.³⁾

¹⁾ Littré, *Dict.* I, p. 412. — Cfr. Diez, *Etymologisches Wörterbuch*, Bonn, 1861, t. 1, p. 83.

²⁾ Pott, *Wurzel-Wörterbuch*, t. 3, p. 119: „Auch habe ich nichts dawider, dass „man, so weit dies möglich, auf Ermittlung derjenigen Urzustände Bedacht nehme, „in welchen sich die Sprache, sei es nun als unserem gesammten Indogermanischen „Sprachstamme vorausgegangeno allgemeine Urmutter, oder als Ahnin bloss einzelner Familien innerhalb desselben befunden haben mag. Es wird aber dringend nöthig sein, dass man mit enthaltsamer Bescheidenheit verfare, und nicht, wie leider „noch so oft geschieht, Gewisses mit Ungewissem oder gar Falschem, nicht thatsächlich Gegebenes und bloss Erschlossenes oder wohl gar nur leichtsinnig Ersonnenes „und Geheisches mit wilder Haft und ohne Unterscheidung beständig durcheinander „rüttele und schüttele.“

³⁾ Brugman, *Nasalis sonans*, în Curtius, *Studien*, t. 9 (1876), p. 320 nota: „Wer die „Sprachformen, ehe er an die Ursprache denkt, immer zuerst darauf ansieht, ob sie „nicht analogische Neubildungen sind, begeht bei weitem nicht so leicht folgenschwere „Irrtümer wie ein solcher, der sich immer erst durch den unmittelbaren und offenkundigen Augenschein so zu sagen darauf stossen lässt, an Associationsbildung zu denken, und im Uebrigen alles, was sich lautgesetzlich aus einer *d e n k b a r e n* ursprachlichen Form herleiten lässt, sofort auch daraus herleitet. Denn wer irrig eine „Associationsbildung statuiert, irrt nur insofern, als er eine einzelne Form oder eine „Reihe von Formen noch nicht an der richtigen Stelle untergebracht hat, wer dagegen „von den historischen Formen aus sogleich zur Ursprache überspringt und mit Hilfe

Cel întâiu, fără indoelă, care emisese principiul reconstrucțiunii în Linguistică, mai în speciă a reconstrucțiunii lexice, a fost Chavée ¹⁾; cel întâiu însă, căru i se datorește aplicațiunea acestui principiu pe o scară vastă, este Schleicher ²⁾. Cu tôte astea, Ascoli probéză într'un mod irresistibil că: „Reconstrucțiunea în stare latentă e cuprinsă în orî-ce comparațiune stabilită pe criterie rigurose. Când Bopp, combinând formele și elementele diverselor limbî ario-europée, ne arată mereu, cum ele, când una, când alta, reprezintă mai bine cutare saũ cutare condițiune originală, astfel că tôte se completéză óre-cum reciprocamente, el lucréză în fapt la o ne'ncetată reconstrucțiune, deși nu se'ncercă a ne da rezultatele acestei operațiuni sub o formă lexică expresă. Așa, de exemplu, alăturându-se cóstă la cóstă acești trei nominativi: sanscritul *ag'an*, grecul *ἄγων* și latinul *agens*, față cu tulpinele lor respective: *ag'ant-ἄγων-agent*; apoi fiind constatat că vocala cea primitivă se păstrează mai bine în sanscrita, că consóna guturală în gréca și'n latina e mai veche decât consóna palatală în sanscrita, și că din grupul *t+s*, adecă finalul tulpinei și desinința casuală a nominativului, sanscrita n'a mântinut nimic, gréca a compensat pierderea totală prin lungirea lui *o* în *ω*, pe când în latina a ramas *s*, íată că avem dela sine reconstrucțiunea *agant-s...*“ ³⁾

În desvoltările ce preced, din tôte ramurile Linguisticii noi n'am atins numai sintaxa, în privința cării, de asemenea, etimologia cată să tindă a fi restructivă.

Reconstrucțiunea póte fi expresă ca în Schleicher, în Fick și'n cei-l'alți, orî sub-ințelésă ca în Bopp și în Pott; reconstrucțiunea cea expresă, la rîndul ei, póte fi concretă, ca în casurile de mai sus, orî abstractă. O reconstrucțiune abstractă este aprópe singură posibilă pe terenul sintactic, unde ne interesă într'o frasă mai puțin cuvintele cele întrebuintate decât modul distribuirii categoriilor gramaticale saũ a celor logice, orî-care ar fi altmintrea expresiunea lor cea concretă. Astfel, bună-órá, luându-se đicala:

„dieser Formen Grundformen erschliesst, die nie bestanden, irrt nicht bloss in Hinsicht auf jene einzelnen historischen Bildungen, sondern auch in Hinsicht auf alles Weitere, was er auf den erschlossenen Grundform aufbaut.“

¹⁾ Chavée, *Lexiologie indo-européenne*, Paris, 1849, p. XI-XII.

²⁾ Pentru prima órá, ca o încercare „ipotetică“ (mutmassliche Grundform), în *Formenlehre der kirchenslawischen Sprache*, Bonn, 1852, p. V.

³⁾ Ascoli, *Studj critici*, II, Torino, 1877, p. 9.

Rom. A cumpăra măța în sac;
Ital. Comprare la gatta in sacco;
Fr. Acheter chat en poche;
Germ. Die Katze im Sacke kaufen;

nu ne trebuî și nu sîntem în stare de a da o reconstrucțiune concretă a frazei romanice față cu cea germană, ci ne ajunge vre-o formulă abstractă, din care să se vedă pe de o parte ceia-ce este comun sintaxei romanice generale în opozițiune cu cea germană, de exemplu pozițiunea verbului, iar pe de alta să se arate divergențele între sintaxele romanice cele speciale, de exemplu la întrebunțarea articolului.

Un S+A este o reconstrucțiune sintactică abstractă pentru un graiu în care norma cere punerea substantivului înainte de adjectiv; un A+S, pentru o normă contrariă; un $\frac{A}{s} + \frac{s}{A}$ pentru o normă indiferente. Un S+A este pentru *om bun, cal alb, mână dreaptă* etc. o etimologiă sintactică întocmai cu același drept, cu care latinul *auricula* este o etimologiă lexică pentru rom. *ureche*, ital. *orecchia*, fr. *oreille*, provenț. *aurelha* etc., ambele dobândite prin reconstrucțiunea unui prototip comun din comparațiunea faptelor omogene positive.

Să ne întrebăm acum: care este valoarea reconstrucțiunii în Lingvistică? în ce anume se cuprinde utilitatea ei, și chiar necesitatea? cari sint marginile sferei sale de acțiune?

O reconstrucțiune etimologică corectă, întemeiată pe un material suficiinte, nu este *ipotetică*, dar iarăși nici *exactă*, ci tot-d'a-una *aproximativă*. Ipotesă se chiamă o presupunere la mijloc între două observațiuni: prima observațiune, accidentală, dă nascere presupunerii; a doua observațiune, intențională, verifică presupunerea. O presupunere o dată verificată încetază de a fi ipotesă, devenind fapt. Verificarea pôte fi completă, orî numai *aproximativă*. Aproximațiunea nu răpescce faptulul caracterul seü sciințific pozitiv. În Mecanică, de exemplu, așa numita lege a lui Mariotte, cumcă „temperatura fiind egală, forța elastică a unui gaz variază în rațiunea inversă a volumului pe care'l ocupă“, conservă o deplină valöre, de și Regnault a demonstrat că ea nu este decât *aproximativă* ¹⁾. În Lingvistică, sute de experimente confirmă construc-

¹⁾ Naville, *La logique de l'hypothèse*, Paris, 1880, p. 7.

țiunea ario-europeului *bh* din grecul φ —sanskritul *bh*—latinul *f*—goticul *b* etc. Totuși nu este nici ea exactă, ci aproximativă. În loc de *bh* poate să fi fost *ph*, sau ce-va intermediar între *bh* și *ph*. Argumentul că $\varphi=ph$ se află numai la Greci nu e decisiv, după cum nu e decisiv contra primitivității lui *a* într'un grup de cuvinte ario-europene cazul când îl păstrează numai sanscrita. Aproximațiunea *bh*, explicând o mulțime de fenomene, fără a fi în disarmonie cu vre-unul din ele, servă în Linguistică tot așa de bine ca legea lui Mariotte în Mecanică.

Aproximațiunea are graduri. Etimologia, în opera sa de a reconstrui prototipurile, ajunge la un grad de aproximațiune cu atât mai înalt, cu cât comparațiunea cea metodică se exercită asupra unui număr mai mare de fenomene înrudite. Să reluăm, ca exemplu, cuvântul *ureche*. Comparându-l cine-va numai cu italianul *orecchia*, ar trebui să reconstruască un prototip special italo-român *orechia*, care ar fi de tot greșit față cu macedo-românul *urécle*, după cum se mai dicea încă și'n Moldova nu mai departe decât în secolul XV, ¹⁾ și față cu italianul colateral *oreglia*. Pe de altă parte, dacă vom compara numai formele occidentale: span. *oreja*, portug. *orelha*, reto-rom. *ureiglia* și franc. *oreille*, vom imagina un prototip special franco-spano-portugues *orelia*, pentru care am găsi, ca paraleluri fonetice, pe fr. *merveille*=port. *maravilha*=reto-rom. *marveiglia* din *mirabilia*, pe sp. *paja* din *palea* etc. Cam de felul acesta sînt închipuitele prototipuri speciale greco-italice, slavo-letto-germanice etc., pe cari le reconstruesce mereu cu atîta facilitate Schleicher, și mai cu deosebire Fick. Nu acesta ne trebuie! Pentru ca o reconstrucțiune să fie adevărat științifică, însușind un înalt grad de aproximațiune, cată să ne urcăm dela formele cele sigure, dela nesce fapte bine constatate, d'a-dreptul la o concluziune, la un prototip comun, care astfel să resulte imediat dintr'o realitate așa dîcînd concentrată, totală, întregă, iar nu bucățită. Daco-românul *ureche* cu forma cea veche *urécle*, macedo-rom. *urécle*, ital. *orecchia* și *oreglia*, formele sarde *orija*, *origa* și *orecla*, fr. *oreille* cu formele dialectale *areille*, *airoaille*, *oraile* și altele, sp. *oreja*, portug. *orelha*, reto-rom. *ureiglia*, provenț. *aurelha* etc. reconstruesc tóte la un loc prototipul comun romanice aproximativ *orecla*—*aurecla* „ureche“, corespunzător deminutivului latin *auricula* „urechióra“, care deja la Romani șovăia spre *oricula*. Tot așa sanscritul *ahis*,

¹⁾ Hasdeu, *Archiva istorică*, t. 1, part. 1, p. 140.

zend. *azhi*, gr. *ἄχις*, lat. *anguis*, litv. *angis*, vechiu-germ. *unc*, vechiu-slav. *ѡмъ* etc. ne dau un prototip comun ario-europeu *aghis—anghis* „șerpe“, ce-va de cea mai înaltă aproximațiune, a cărei valoare scade cu desăvîrșire prin trunchierea materialului în prototipurile cele intermediare ale lui Fick. Un pretins prototip leto-slavic *aman* „nume“ alături cu un pretins prototip greco-italic *gnóman* „nume“ în loc de un singur prototip ario-europeu *gnáman—náman*, este—mai repetăm încă o dată—întocmai ca pretinsul prototip romano-italic *orechia* lângă pretinsul prototip franco-spano-portuges *orelia* în loc de un singur prototip romanic *orecla—aurecla*.

Unii linguiști susțin, că fără prototipurii intermediare parțiale n'ar fi cu putință a reconstrui un prototip definitiv total. „Fără o „tréptă mijlociă greco-italică *feronti* — ȕice Leo Meyer — nici gre-„cul *φέρουσι*, nici latinul *ferunt* nu se reduc la prototipul *bháranti*.“¹⁾ Este o învederată eróre. Când ni se înfățișeză nesce forme positive ca gr. *φέρουσι* cu doricul *φέροντι*, latinul *ferunt*, sanscritul *bháranti*, zendicul *bárenti*, vechiu-slav. *беронти* (=berontî) etc., ne ajunge a sci din fonologie că $\varphi=f=b$ represintă un son primitiv transcris prin *bh*, pentru ca să reconstruim d'a-dreptul, fără nemic intermediar, un prototip comun ario-europeu aproximativ, care însă nu este *bháranti*, ci *bhéronti*, sau cel puțin ambele împreună.

Reconstruind un prototip în doă fețe, bună-óră *aghis—anghis*, noi sîntem departe de a-î micșura aproximațiunea, de vreme ce orî-ce graiu, fie cât de primordial, cuprinde deja în sine divergințe dialectale. Pe lângă *aghis—anghis* n'ar fi de mirare să mai fi existat o nuanță *aghus—anghus*, prin care ni s'ar explica latinul *anguis*, căci lat. *pinguis*=*παχύς*, lat. *brevis* din *breguis*=gr. *βραχύς*, lat. *tenuis*=gr. *τανύ-*, lat. *suavis* din *suaduis*=sanscr. *svádus*, lat. *gravis* din *garuis*=scr. *gurus*=gr. *βαρύς*, lat. *levis* din *leguis*=scr. *laghus*=gr. *ἐλαχύς* etc., corespund tóte unor prototipurii cu *-us*.

„Reconstrucțiunea — ȕice Delbrück — nu ne procură nici un „material nou, dar servă a da o expresiune plastică rezultatului „cercetărilor nóstre. Ea jócă în Linguistică același rol ca curbele „și alte procedimente intuitive analóge în Statistică. Este un mij-„loc de expositiune fórte util, pe care cată a nu'l nesocoti. In ace-„lași timp, indemnul de a reconstrui formele fundamentale silesce

¹⁾ L. Meyer, *Vergleichende Grammatik der griechischen und lateinischen Sprache*, Berlin, 1861, t. 1, p. 22.

„pe linguist a sta pururé la cumpănă pentru a nu lua cum-va o „formațiune modernă drept o formațiune primitivă; și mai ales, îl „impedecă de a trece cu ușurință peste dificultăți fonetice și de „altă natură, a căror deplină învingere e necesară pentru ca să „pótă reuși într'o reconstrucțiune.“ ¹⁾

Paralelismul între reconstrucțiunea lingvistică și curbele din Statistică nu e corect. Dacă este în Statistică ce-va asemănat cu reconstrucțiunea în Lingvistică, apoi numai dóră *termenul-mediū*, care resumă un șir de expresiuni cifrice diverginți de aceeași ordine. Un exemplu. O moșiă a adus proprietarului ei în curs de cinci ani următorul venit :

Anul	I	_____	fr.	4500
„	II	_____	„	4620
„	III	_____	„	2800
„	IV	_____	„	4718
„	V	_____	„	5000

Venitul anual în termen-mediū este dar de fr. 4327³/₅, o cifră aproximativă cătră care convergesc tóte cifrele cele concrete, diferențiate prin concursul unor împregiurări speciale explicabile : secete într'un an, abundență într'un alt an etc. Cu cât expresiunile cifrice sînt mai numeróse, cu atât și termenul-mediū, scos din ele, este de o aproximațiune mai înaltă. Fără termen-mediū, Statistica n'ar puté să reducă diferite ordine de fenomene la câte o unitate colectivă, pe care lesne s'o compare apoi cu altele obținute pe aceeași cale. Prin reconstrucțiune, Lingvistica capetă și ea unități colective, cari o ajută în comparațiunea ulterioară, și tot-o-dată — după cum a observat'o fórte bine Delbrück — pînă la un punct o controléză. Lipsa de orí-ce construcțiune, fie đis în parentesă, este aceia care face atât de anevoios controlul grupurilor etimologice în operele lui Pott și mai cu sémă ale lui Diefenbach.

Cuvîntul reconstrucțiune pe terenul lingvistic nu e tocmai fericit. El s'a luat din paleontologiă, ca și când linguistul ar fi și el un fel de Cuvier reconstruind ființele cele ante-deluviane. ²⁾ Inșă între reconstrucțiunea etimologică și reconstrucțiunea paleontologică nu se află în fapt nici o asemănare. Paleontologului

¹⁾ Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, Leipzig, 1878, p. 53.

²⁾ Cfr. Sayce, *Introduction to the science of language*, London 1880, t. 1, pag. 346.

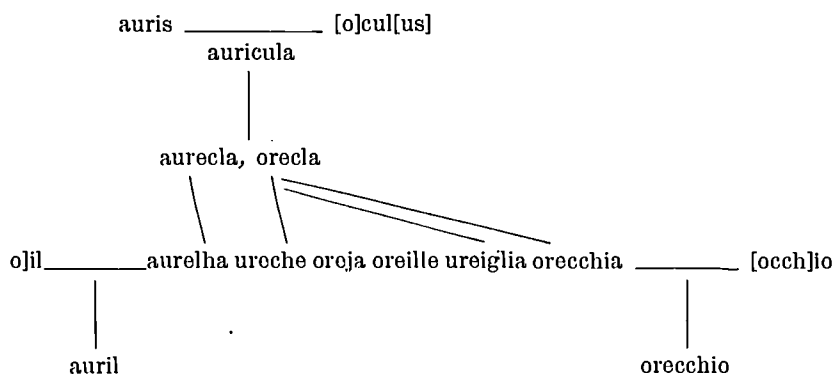
i se dau nesce fragmente de óse, pe cari să le figurăm prin : *t, n, a, s, d, o*; el le coordonă într'un schelet neisprăvit : *-astod-n-*, de unde apoi, studiând lacunele și completându-le cu *m, o, t*, reconstruesce pe : *mastodont*. Óre tot așa procede etimologia în cea ce se chiamă „reconstrucțiune“ ? Din *ureche — oreja — oreille* etc. linguistul nu potrivește un singur corp lipit bucată cu bucată într'o ordine óre-care determinată, după cum face paleontologul, ci extrage prin analiză din întréga seriă un termen-mediú, prin care o caracterisă în totalitate și de care se apropiază orí-ce membru al ei în parte, deși nici unul póte să nu coincidă exactamente cu acea expresiune generală aproximativă.

Particularitatea cea distinctivă a „termenului-mediú“ în Linguistică, de unde i-a și venit numele de „reconstrucțiune“, este de a fi privit ca isvor al grupului omogen de elemente concrete, cari tóte împreună îl implică. Isvorul totuși e fórte șovăitor în fluiditatea sa. Ast-fel termenul-mediú pentru formele romanice *ureche — oreja — oreille* etc. se clatină nu numai între *orecla* și *aurecla*, dar mai admite încă probabilitatea masculinului *oreclu — aureclu — aurichu*, represintat prin italianul *orecchio* și provençalul *auril*. Tocmai acest exemplu însă ne arată reversul medaliei în reconstrucțiunea etimologică în genere. Forma masculină, care ar corespunde unui latin *auriculus*, póte fi de o provenință posterióră, născându-se la Italieni și la Provențali prin analogiă cu „ochiu“, italianesce *occhio*, provençalesce *oil*, masculin în tóte graiurile romanice. Intima corelațiune între *ochiu* și *ureche*, ca doé părți ale capului și ca organe ale celor doé sensuri principale, ¹⁾ va fi adus mai târziu uniformarea lor sub raportul genului în Italia și'n Provența, fără ca acesta să se fi întâmplat și pe aĩuri, deși lesne putea să se întâmple orí-unde pe o cale independinte. În acest mod *orecchio* după *occhio* fiind specific italian și *auril* după *oil* fiind specific provençal, noi nu avem dreptul de a le căuta un prototip romanic. Ce-va mai mult. Prin aceeași corelațiune, „ochiul“ se pare a fi exercitat o influință lingvistică asupra „urechii“ încă la Romani, dar nu în schimbarea genului, ci în

---

¹⁾ Cfr. Haase, *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*, Leipzig, 1874—80, t. 1, p. 48: „Die Analogie der Wahrnehmungen durch Gesicht und Gehör zeigt sich sehr häufig; z. B. *hell* wird von der Farbe gebraucht, aber das Ursprüngliche ist ein heller Ton von *hallen*. In der Malerei spricht man von Farbentönen. *clarus* wird sowohl bei *clara vox* als *clara lux* gebraucht etc.“

modificarea sensului. Romanicul *orecla*—*aurecla* înseamnă „ureche“, iar nu „urechióră“ ca latinul clasic *auricula* sau *oricula*, deminutiv dela *auris*. Prototipul ideologic pentru „ureche“ să fie óre „urechióră“? Póte da, însă póte și nu. La Romani „ochiu“ este *ochi*, clasic *oculus*, deminutiv dela un perdut *ocus*, dar cu o nuanță deminutivală despărută cu desăvîrșire deja în cea mai veche limbă latină cunoscută. Corelațiunea între „ochiu“ și „ureche“, între *oculus* și *auris*, va fi împins graiul poporului roman la uniformarea sufixului, sau mai bine a terminațiunilor, fără a se atinge diferența genurilor, așa că *auris* „ureche“ a trecut d'a-dreptul în *auricula* „ureche“, nu „urechióră“, prin simpla analogiă cu *oculus* „ochiu“, nu „ochișor“, în care poporul a luat drept sufix pe *-culus*, ca în *homin-culus*, *pauper-culus*, *arti-culus* etc., deși *c* în *oculus* aparține tulpinei. În acest cas, reconstrucțiunea ideologică: „ureche“ din „urechióră“ ar fi o greșelă, de vreme ce romanicul *orecla*—*aurecla* nu va fi avut nici o dată vre-un sens deminutival, ci numai își va fi adaptat un sufix feminin corespunzător terminațiunii masculine devenite incolóră din *oculus*. Iată dară că'n loc de un prototip, de o reconstrucțiune, de un termen-mediū, ori-cum s'ar numi, noi căpătăm o genealogiă foarte complicată:

În această genealogiă, forma cea reconstruită *aurecla*—*orecla* este prototip pentru *ureche*—*oreja* etc., dar nu și pentru *auril*, la nascerrea căruia s'a amestecat *oil*, și nu pentru *orecchio*, născut prin amestec cu *occhio*.

Utilitatea metodică a „reconstrucțiunii“ în Linguistică apare dară chiar acolo unde, ca în cazul de mai sus, tragerea unui termen-mediū este împedecată de factori etimologici de altă natură. În adevăr, numai prin reducerea grupului întreg la un singur pro-

totip *aurecla*—*orecla* ese la ivélă cu o deplină plasticitate în formele cele nereductibile *auril* și *orecchio*, o abatere interesantă, pe care lingvistul ar fi dispus altfel a o trece cu vederea ca ce-va de tot indiferente. Nu mai puțin simțite sînt serviciile procedimentului reconstructiv în cea-l'altă ramură a filologiei comparative, în cea-ce se chiamă Etno-psicologiă saū *Folklore*, unde aprópe în același mod, printr'o rigurósă alăturare a literaturilor poporane saū a obiceiilor, se pot reconstrui prototipurile lor, după cum ne-am încercat de a o face noi înșine, bună óră, în privința baladei „Cucul și tururica“ și a „Povestii numerelor“.¹⁾

Reconstrucțiunea este, ca să dicem așa, instrumentul cel mai perfecționat al filologiei comparative în genere, și mai ales al Lingvisticeii; un instrument prin care etimologia contimpurană, aplicată la totalitatea limbei, iar nu numai la cercul curat lexic, se depărteză de etimologia cea trecută mai mult de cum se depărteză în științele fizice și biologice observațiunea microscopică de observațiunea cu ochiul gol. Acéstă prețioasă uneltă, precum am veđut în cele ce preced, nu se adaptéză însă la tóte fenomenele lingvistice. În multe cestiuni, sîntem siliți a o întrebuița numai în parte; în altele, cată să n'o întrebuițăm de loc.²⁾ Și acésta nu e tot. Fórte adesea trebui să ne abținem dela orí-ce etimologiă, adecă dela orí-ce derivațiune lingvistică, mărgininu-ne a constata faptul, a-l trece în registru ca un simplu material, saū ca o problemă a cării explicațiune să remănă în sarcina viitorului.

Turgot, pe care l'am citat la începutul acestei introducțiuni, a spus de de-mult, că cea ce e mai de căpeteniă în etimologiă, este de a sci unde să se opréscă. „Le grand objet de l'art étymologique „—adaugă el—n'est pas de rendre raison de l'origine de tous les „mots sans exception, et j'ose dire que ce serait un but assez frivole. Cet art est principalement recommandable en ce qu'il fournit „à la philosophie des matérieaux et des observations pour élever le „grand édifice de la théorie générale des langues: or, pour cela, il „importe bien plus d'employer des observations certaintaines, que d'en accumuler un grand nombre.“³⁾ Aprópe tot aceea dice Curtius: „Scopul științei nu este de a satisface cu

¹⁾ *Cuvenle den bătrâni*, t. 2, p. 501—608.

²⁾ Cfr. excelentele observațiuni ale lui Johannes Schmidt, *Die Verwandtschaftsverhältnisse*, p. 28—31.

³⁾ Turgot, op. cit. p. 744.

„riositatea saŭ de a găsi loc pentru jocul unor presupunerî mai „mult saŭ mai puţin ingenioŝe, ci de a mări sfera adevăru- „lui ŝi de a restrînge cercul erorii.“¹⁾

A pretinde cine-va că a găsit derivaţiunea a tot ce se află într'un graŭu, fie chîiar numai a tuturor cuvintelor în sensul cel îngust al etimologiei din trecut, este o pré-multă uşurinţă în privinţa subiectivă ŝi un bogat repertoriŭ de greşeli sub raportul obiectiv.

Din cele ŝise rezultă că :

1°. Prin etimologiă se înţelege în Linguistică orî-ce derivaţiune, fie fonetică, fie morfologică, fie lexică, sintactică, ideologică ;

2°. Etimologia, în generalitatea operaţiunilor sale, tînde a se servi mai cu sémă de reconstrucţiunea unui prototip pentru fie-care grup omogen de fenomene, întru cât condiţiunile particulare ale fenomenelor n'o silesc a recurge la alte procedimente ;

3°. Sînt multe casuri rebele nu numai la reconstrucţiune, ci chîiar la etimologia în genere, lingvistul mărginindu-se d'o cam dată a descrie faptul aŝa cum este.

II.

Cum se amestecă limbile?

Maî întâiŭ de tôte, să ne înţelegem bine asupra punctului în desbatere.

Un Engles, Cresswel Clough, a publicat nu de-mult o carte întregă intitulată: „Despre existenţa limbilor amestecate“, în care el declară cu tăria, că pretinsa axiomă, susţinută de cei mai mulţi linguişti, cum-că: „o limbă amestecată este o imposibilitate“ trebuî întorsă pe dos: „imposibilitate este o limbă neamestecată“.²⁾

Pentru a demonstra acéstă tesă, autorul plécă dela principiul, că într'o asemenea problemă cată a fi considerate nu numai gramatica unei limbi, dar încă vocabularul ŝi pronunţiaŭnea; apoi,

---

¹⁾ Curtius, *Grundz.*, p. 44: „Die Wissenschaft hat nicht den Zweck die Neugier „zu befriedigen oder für mehr oder minder geistreiche Muthmaassungen einen Spiel- „raum zu gewähren, sondern das Reich der Wahrheit zu mehren und das des Irrthums „in engere Gränzen einzuschliessen.“

²⁾ James Cresswell Clough, *On the existence of mixed languages*, London, 1876, pref.

în aplicarea principiului, el pe gramatica o înlătură mai cu desăvîrșire, ba chiar recunoște că: „acolo amestecul nu e tocmai prémare“, ¹⁾ și — alunecând pe ici pe colea asupra pronunțiațiunii — se ține aproape exclusivamente în sfera vocabularului.

Ca ce fel înțelege Cresswel Clough „limba amestecată“, o putem judeca după următorul ș-f despre graiul românesc:

„Românii au trei stiluri: stil purist saŭ latin, stil tînăr ro-mănesc saŭ frances și stil vechiu românesc saŭ conservativ. Așa „puristul va ȃice: *m'am obligarisit*; francesomanul: *m'am engaja-risit*; conservatistul: *m'am îndatorit*. Temelia limbei române e la-tină, de ex.: *apă=aqua*, *așteptare=expectare*, *bun=bonus*, *cap=caput*, „*copt=coctus*, *domn=dominus*, *doftor=doctor*, *épă=equa*, *fîiu=filius*, „*frate=frater*, *lapte=lac*, *masă=mensa*, *muma=mater (!)*, *tată=pater (!)* „*pînză=pannus*, *pept=pectus* etc., unde se vȃd unele schimbări con-sonantice curioșe, precum *ct* în *pt* și *ft*, *qua* în *pa*, *p* în *t (!)*, *m* „în *t (!)*, iar în dialectele sudice (*sic*) încă *p* în *k* și *ct* în *p (!)*, de „ex. *keptu=pectus*. Presintele indicativ este latin: *cântu=canto*, „*cântî=cantas*, *cântă=cantat* etc. și gramatica în genere e tot așa „de romanică ca și cea francesă, italiană, spaniolă saŭ portugesă. „În vocabularul român se află o sémă de elemente slavice, precum „*smăntănă=rus. (?) smăetana*, *verigă=rus. veriga*, *bob=rus. bob* etc. „Învecinații Ungurii stănd în același raport cătră Austria ca Ro-mânii cătră Turcia (?) și popórele cele subjugate gravitând tot-d'a-una unul cătră altul (!?), nu e de mirare că literatura și cugetarea „maghiară (!) n'aŭ fost fără influință asupra Romăniei. Așa *ponos=ung. panasz*, *muncă=munka*, *poruncă=parancsolom*, *oțel=aczel* etc. „Mai este încă un element străin. Creștiniî Românii făcend adesea „causă comună cu Grecii contra Turcilor (?), mai multe vorbe neo-„grece s'aŭ introdus în limba română, precum *drum=δρόμος* și „*zamă=ζωμη*.“ ²⁾

Negreșit, nu printr'o asemenea procedură se póte sġudui ca-tegorica aserțiune a unui Max Müller că: „limbile nu sînt nici o dată amestecate“. ³⁾ Tótă lumea scie fórte bine și nimeni nu s'a îndoit în vecii vecilor, că orice popor împrumută cuvinte dela alte popóre; nu acésta însă avea în vedere ilustrul linguist dela

¹⁾ Ibid. p. 4: „Grammar, then, can be mixed, and is often found so, though not to any very great extent.“

²⁾ Ibid. p. 48, cfr. p. 39.

³⁾ M. Müller, *Lectures*, 1-t series, ed. 1866, p. 77: „languages are never mixed.“

Oxford, când a contestat existența „limbei amestecate“, ci anume gramatica și iarăși gramatica, pe care o numește „sângele și sufletul limbei“. ¹⁾

De asemenea Papillon: „Studiul lingvistic nu arată nici o urmă „de un *aparat gramatical* amestecat într'una și aceeași limbă.“ ²⁾

Hovelacque se rostese și mai lămurit: „Jamais on ne parvient „drait à créer une langue mixte. On ne saurait imaginer une „langue indo-européenne dont la *grammaire* soit en partie slave, en „partie latine. Il n'y a pas, il ne peut y avoir de langues „mixtes. L'anglais, par exemple, chez lequel se sont introduits un „si grand nombre d'éléments étrangers, notamment d'éléments fran- „çais, n'en demeure et n'en demeurera pas moins jusqu'à son ex- „tinction une vraie langue germanique...“ ³⁾.

Cel de'ntăiu lingvist, care a supus cestiunea „limbei amestecate“ unui studiu mai pe larg, a fost Sayce, consacrandu-i un capitol întreg în „Principiele de filologia comparativă“.

Impărtășind și el credința, ca să nu dicem prevențiunea, că „o gramatică amestecată e peste putință“, ⁴⁾ Sayce stabilește însă unele reserve, cari în fond distrug această teorie; bună-ora: „Ve- „cinătatea a două limbi face că o parte din populațiune e bilingvică; „și dacă o asemenea bilingvitate iese o întindere însemnată, atunci „se întâmplă adesea schimb de idiotisme între ambele dialecte, iar „împreună cu idiotisme se deschide o ușiță pentru introducerea „noulor forme gramaticale“. ⁵⁾ Ca exemple, Sayce aduce genitivul și dativul engles al pronumelui personal *of me, to me*, care este o imitațiune a francesului *de moi, à moi*, în loc de forma anglo-saxonă *min, me*; întrebunțarea unui articol postpositiv, trecut dela Românii la Bulgarii: *člěk-ăt=omu-l*, deși fenomenul e de tot străin familiei lingvistice slave, etc. ⁶⁾ Și totuși el conchide, aproape tot așa ca Max Müller sau Hovelacque, că: „în teză generală, realitatea „confirmă negațiunea cea absolută, pe care Linguistica o opune vechii „noțiuni despre amestecul formelor gramaticale.“ ⁷⁾

¹⁾ Ib. p. 78: „the grammar, the blood and soul of the language.“

²⁾ Papillon, *A manual of comparative philology*, London, 1877, p. 18.

³⁾ Hovelacque, *La linguistique*, p. 10.

⁴⁾ Sayce, *Principles*, London, 1874, p. 173: „we cannot have a mixed grammar“.

⁵⁾ Ibid. p. 174.

⁶⁾ Ibid. p. 175 sq.

⁷⁾ Ibid. p. 177: „On the whole, therefore, the evidence before us will confirm the „absolute denial which Glottology gives to the old notion of a mixture of grammatical „forms.“

O apărare atât de elastică a curentului celui la ordinea Țigărilor a fost menită, negreșit, mai mult a sdruncina decât a întări pretinsa axiomă.

Citând pe Sayce, un alt lingvist engles observă: „Doctrina cea „predomnitoare despre imposibilitatea gramaticii amestecate p ó t e „fi adevărată, dar probele aduse despre acesta nu mi se par a fi „pe deplin mulțumitoare.“¹⁾

Tot atât de păzit, profesorul Delbrück, a cărui carte este cea mai nouă introducere generală la Linguistică, declară că „limba amestecată“ este încă o problemă, mai adăugând că despre această problemă nu s'a scris d'o cam dată nici o lucrare temeinică.²⁾

Alți linguiști, fără a desbate măcar cestiunea, admit posibilitatea amestecului gramatical al limbilor ca ce-va care nici că s'ar fi contestat vre-o dată. Așa face Schuchardt în clasicul „Vokalismus“ și 'n lucrările posteriore; așa face Miklosich în studiile sale asupra Țiganilor;³⁾ așa face Ascoli în cea ce el numesce „la riazione etnologica“ sau rezistența limbei cucerite contra celei cuceritoare;⁴⁾ așa fac mulți dintre cei mai de frunte. Dar ce Țic! Insuși Sayce, precum vom vedé îndată mai la vale, pare a fi renunțat mai târziu la dogma „neamestecabilității.“

Este curios, că un adevărat amestec de gramatică figurază tocmai în frasa, prin care Max Müller negă radicalmente un asemenea amestec. El Țice: „*Languages are never mixed*“. Ei bine, „languages“ este un franțusism nu numai lexic, dar și gramatical tot-o-dată. Nici un dialect germanic nu formează pluralul prin -s, pe când în limba englesă această forma-

¹⁾ Le Marchant Douse, *Grimm's Law*, London, 176, p. 19.

²⁾ Delbrück, *Einleitung in das Sprachstudium*, p. 121 nota: „An dieser Stelle wären auch die Mischsprachen zu erwähnen gewesen, wenn bis jetzt eine gründliche Behandlung dieses Problems vorläge.“

³⁾ Cfr. de exemplu: Miklosich, *Ueber die Mundarten und die Wanderungen der Zigeuner*, part. 12, Wien, 1880, p. 49, despre expresiunea timpului viitor la Țiganii de pe peninsula balcanică și la cei din Rusia.

⁴⁾ Ascoli. *Studj critici*, t. 2, Torino, 1877, p. 17, 19, 20, 64 etc., — cfr. Ascoli, *Una lettera glottologica*, Torino, 1881, p. 43: „così lo Schuchardt pensi di continuo alle ragioni celtiche delle trasformazioni per le quali si determina il galloromano, o il Miklo- „sich scruti, con quella serena larghezza che gli è propria, le ragioni autotone che „agiscono sulla riduzione della parola latina in parola rumena, seguito ora, con molto „zelo, anche da un valoroso indigeno, l'Hasdeu. Nessuno però ha affermato, con maggior „coraggio e maggior nitidezza, la riazione celtica sul latino, di quello che facesse il Ni- „gra: *Celticae gentes, latinam linguam magna ex parte mutuati sunt et proprio ingenio „usuique accomodaverunt.*“

țiune eminent franceză, cu totul necunoscută Anglo-saxonilor, este cea normală, altoită acolo prin influința franco-normandă. ¹⁾

Un adânc cunoscător al limbei engleze în dezvoltarea ei istorică, Americanul George Marsh, protestă cu multă elocință contra teoriei așa numitului neamestec gramatical, dându-ne în același timp următorul frumos specimen despre modul, cum se petrec lucrurile în realitate și cum se pot surprinde asupra faptului :

„Anglo-saxonii formau gradurile de comparațiune prin schimbarea terminațiunii sau a inflecțiunii, iar nu prin nesce adverbi cu sens de *magis* și *maxime*; Franco-normandii le formau prin acești adverbi; Englesii au primit ambele metode, întrebuintând pe cea franco-normandă mai cu preferință la adjectivii cei lungi. Relațiunea posesivă sau cea genitivală între numi se exprima la Anglo-saxonii printr'un posesiv regulat sau prin desința casuală a genitivului; la Franco-normandii, în genere, numai prin prepozițiune; Englesii întrebuintează ambele moduri. Anglo-saxonii nu aveau nici o prepozițiune de'naintea infinitivului, ci infinitivul lor era o formă verbală specială, foarte analoagă cu gerundiul latin și privită de către unii ca un cas dativ al infinitivului; Franco-normandii obiceiuaă de'naintea infinitivului o prepozițiune; Englesii de'ntăiu au supres caracteristica terminațiune gerundială, căpătând astfel un curat infinitiv, pe care apoi, când nu este unit cu verbul auxiliar, îl preced de o prepozițiune, amalgamând sau, mai bine, confundând funcțiunile celor două forme. Aceste și alte cazuri de aceeași natură sînt exemple de combinațiuni gramaticale străine, substituite unor inflecțiuni natale, sau — cu alte cuvinte — sînt specimene de amestecul a două gramatice *pro tanto*. În adevăr, ele nu sînt pre-mulțe sau pre-importante pentru ca să schimbe caracterul general al sintaxei engleze, care în foarte mare parte rămâne anglo-saxonă; sînt de ajuns însă pentru a proba, că doctrina imposibilității radicale a amestecului gramatical este o generalizațiune de tot pripită, și că întinderea amalgamării sintactice nu este în fapt decât o cestiune de dosă relativă.“ ²⁾

Din dată ce cade închipuita axiomă despre neamestecul gramatical al limbilor, deschidându-se astfel un vast câmp pentru

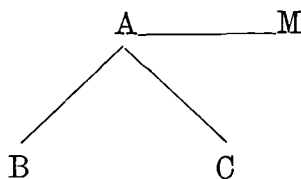
---

¹⁾ Earle, *Philology of the english tongue*, 2. ded., p. 350—2, citat de Le Marchant Douse, op. laud. p. 20 nota.

²⁾ Marsh, *The origin and history of the english language*, London, 1862, p. 48; cfr. p. 74—5 și p. 84.

desbaterea ne'mpedecată și nepărtenitoare a problemei, este bine a se indica câte-va criterie preliminară, câte-va prolegomene pentru acest nou studiu.

Amestecul între limbi, fie gramatical, fie de altă natură, poate fi de două feluri: primar și secundar. Numim „amestec *primar*“ pe acela cărui i se datorește născerea unei noue limbi din două graiuri diverse; numim „amestec *secundar*“ împrumuturile cele posterioare, pe cari le face o limbă, fără ca fenomenul să fi fost preces sau să fie însoțit de contopirea popórelor. Graiul *A* s'a născut din amestecul graiurilor *B* și *C*, amestecându-se apoi prin împrumut cu graiul *M*:

Numai amestecul cel primar, adecă în liniă verticală, nu și cel secundar sau în liniă orizontală, este de o însemnătate genealogică, clătinând óre-cum continuitatea dialectală cea ne'nteruptă. Lui mai cu sémă, dacă nu exclusivamente, Linguistica va ajunge, credem noi, a'î atribui o particularitate fórte bine observată de Humboldt în privința dialectelor romanice: „Noi sintem în stare a urmări di- „feritele ordinii de schimbări, pe cari le-a îndurat limba latină în „scăderea și disparițiunea ei; sintem în stare a mai adăoga cătră „acestea amestecul ulterior al elementelor străine; și tot încă ne „e peste puțință a ne da sémă de incolțirea simbului celui viu, „care se desvóltă d'o dată sub diverse forme în organismul lim- „bilor celor din nou înflorite. Un principiu intern, lipsit mai 'nainte, „îată că cuprinde edificiul cel descompus, reconstruindu-l în fie-care „din limbile cele derivate într'un alt mod...“¹⁾ Aci noi vedem o născere în tótă puterea cuvintului, și — orî-ce ar dice Fuchs — este o metaforă permisă, ba chiar necesară prin claritatea imaginii, de a considera în rezultatul unei asemeni născeri pe un copil produs de doi părinți, cu cari îl légă filiațiunea, dar de cari îl desparte individualitatea.²⁾

¹⁾ Humboldt, *Werke*, t. 6, p. 33—4.

²⁾ Cfr. Steinthal ap. Pott, *Ungleichheit menschlicher Rassen*, Detmold, 1856, p. 214: „Eine Tochtersprache ist eine Sprache, welche von einem andern Volke, als dem „sie ursprünglich angehört, oder auch von letzterem, aber mit fremden sehr einfluss- „reichen Stämmen vermischten Volke, nach einem neuen Principe entwickelt, d. h. „umgeformt worden ist.“

Amestecul secundar p $\acute{o}$ te $\acute{s}$ i el s $\acute{a}$ se $\acute{i}$ nr $\acute{a}$ d $\acute{e}$ cineze $\acute{i}$ nr'o limb $\acute{a}$:
 generalmente $\acute{i}$ ns $\acute{a}$ este ca o m $\acute{o}$ d $\acute{a}$, pe care un popor o $\acute{i}$ mbr $\acute{a}$ ti $\acute{s}$ e $\acute{z}$ $\acute{a}$
 $\acute{s}$ i o p $\acute{a}$ r $\acute{a}$ sesce cu o de o potriv $\acute{a}$ u $\acute{s}$ ur $\acute{i}$ n $\acute{t}$ $\acute{a}$; cel mult, el ne apare
 ca o b $\acute{o}$ l $\acute{a}$ extern $\acute{a}$, ca un fel de abces, pe care, dac $\acute{a}$ ne sup $\acute{e}$ r $\acute{a}$, $\acute{i}$
 putem st $\acute{i}$ rpi, f $\acute{a}$ r $\acute{a}$ ca desfi $\acute{i}$ n $\acute{t}$ $\acute{a}$ rea lui s $\acute{a}$ trag $\acute{a}$ dup $\acute{a}$ sine vre-o con-
 secin $\acute{t}$ $\acute{a}$ grav $\acute{a}$ sau durabil $\acute{a}$. Amestecul primar, din contra, face parte
 din $\acute{i}$ ns $\acute{a}$ $\acute{s}$ i natura limbei, $\acute{i}$ n care se ramific $\acute{a}$ $\acute{i}$ n $\acute{a}$ $\acute{s}$ a fel $\acute{i}$ n t $\acute{o}$ te direc-
 tiunile, $\acute{i}$ nc $\acute{a}$ t $\acute{i}$ n cele mai multe casur $\acute{i}$ nu e chip de a'l $\acute{i}$ nl $\acute{a}$ tura f $\acute{a}$ r $\acute{a}$
 a distruge prin ac $\acute{e}$ st $\acute{a}$ violin $\acute{t}$ $\acute{a}$ $\acute{i}$ nr $\acute{e}$ ga economi $\acute{a}$ a organismului. ¹⁾

Amestecul cel primar se oper $\acute{e}$ $\acute{z}$ $\acute{a}$ $\acute{i}$ n diferite propor $\acute{t}$ ii de
 num $\acute{e}$ r $\acute{s}$ i de cultur $\acute{a}$. Un A p $\acute{o$ te s $\acute{a}$ rezulte din $\frac{1}{2} B + \frac{1}{2} C$, din
 $\frac{1}{4} B + \frac{3}{4} C$, din $\frac{1}{3} B + \frac{2}{3} C$. Num $\acute{e}$ rul pr $\acute{e}$ -covir $\acute{s}$ itor sau cultura
 pr $\acute{e}$ -superi $\acute{o}$ r $\acute{a}$ a unuia din cele do $\acute{e}$ ingrediente $\acute{i}$ i vor $\acute{i}$ nesni, firesce,
 o hot $\acute{a}$ rit $\acute{a}$ predomnire $\acute{i}$ n amalgam $\acute{a}$.

$\acute{I}$ n na $\acute{s}$ ionea engles $\acute{a}$, de exemplu, elementul anglo-saxon $\acute{s}$ i ele-
 mentul franco-normand se contrabalanta $\acute{u}$ sub raportul culturei; $\acute{i}$ ns $\acute{a}$
 cel de'nt $\acute{a}$ i $\acute{u}$ $\acute{i}$ ntrecea de sute $\acute{s}$ i mi $\acute{i}$ de or $\acute{i}$ pe cel-alt $\acute{i}$ n privin $\acute{t}$ $\acute{a}$
 num $\acute{e}$ rii. $\acute{I}$ n na $\acute{s}$ ionea bulgar $\acute{a}$, elementul turanic cel venit dela
 Volga, or $\acute{i}$ -c $\acute{a}$ t era de vit $\acute{e}$ $\acute{z}$, stetea f $\acute{o}$ rte jos fa $\acute{t}$ $\acute{a}$ cu elementul in-
 digen slav $\acute{i}$ c de peste Dun $\acute{a}$ re, at $\acute{a}$ t prin num $\acute{e}$ r c $\acute{a}$ t $\acute{s}$ i prin cultur $\acute{a}$.
 Elementul vechiu roman, or $\acute{i}$ -unde se a $\acute{s}$ eda: $\acute{i}$ n Gallia, $\acute{i}$ n Spania, $\acute{i}$ n
 Dacia, era mult mai mic prin num $\acute{e}$ r dec $\acute{a}$ t popora $\acute{s}$ ionile autoctone,
 dar $\acute{i}$ n acela $\acute{s}$ i timp se r $\acute{a}$ dica d'asupra lor ca un gigant prin m $\acute{a}$ -
 rimea culturei. Este $\acute{o}$ re de mirare, c $\acute{a}$ elementul anglo-saxon la
 Tamisa, cel slav $\acute{i}$ c $\acute{i}$ n Balcani, cel latin $\acute{i}$ n $\acute{t}$ $\acute{e}$ rii romanice, a $\acute{u}$ co-
 ple $\acute{s}$ it elementele antagoniste? Am fi $\acute{i}$ n drept a ne mira mai cu-
 r $\acute{a}$ nd, c $\acute{a}$ cople $\acute{s}$ irea totu $\acute{s}$ i n'a fost nic $\acute{a}$ iri complet $\acute{a}$.

Ar fi interesant, mai cu deosebire, de a observa amalgamarea
 lingvistic $\acute{a}$ a do $\acute{e}$ tribur $\acute{i}$ selbatece de aceea $\acute{s}$ i for $\acute{t}$ $\acute{a}$ numeric $\acute{a}$ $\acute{s}$ i cul-
 tural $\acute{a}$. C $\acute{a}$ t privesce do $\acute{e}$ pop $\acute{o}$ re de o potriv $\acute{a}$ $\acute{i}$ naintate $\acute{i}$ n civilisa-
 tiune, acolo $\acute{s}$ i numai acolo un asemenea fenomen este apr $\acute{o}$ p $\acute{e}$
 imposibil. Roma cucerise Elada $\acute{s}$ i a st $\acute{a}$ p $\acute{a}$ nit'o $\acute{i}$ n curs de secol $\acute{i}$; nici
 Grecii $\acute{i}$ ns $\acute{a}$ n' $\acute{a}$ u devenit Latini, dar nici Latini Greci.

$\acute{I}$ n studiul limbei amestecate la selbateci, un inceput f $\acute{o}$ rte re-
 marcabil se datoresce eminentului lingvist frances Lucian Adam.

Se sciea de de-mult c $\acute{a}$ la Caraibi de pe insulele Antille b $\acute{a}$ r-

---

¹⁾ Cfr. *Cuvente den b $\acute{a}$ tr $\acute{a}$ ni*, t. 2, p. 648-56.

bații și femeile vorbesc două graiuri diferite; ¹⁾ această bilinguitate însă, așa zicând sexuală, citată din timp în timp ca o curiozitate, n'a fost urmărită pînă acum într'un mod științific. Comparând cele două limbi, de'ntăiu în relațiunile lor reciproce, apoi în raportul lor comun cătără alte dialecte americane, Lucian Adam aruncă cel de'ntăiu o lumină pozitivă, *à-posteriori*, asupra procesului general al formațiunii „limbei amestecate“. Aci nu mai sînt raționamente sau probabilități, ci fapte.

Graiul bărbătesc și graiul femeesc al Caraibilor sînt ambele produsul acelorași elemente constitutive, luate însă în proporțiuni diverse, fie-care din cele două graiuri fiind compus din elementul galibi și elementul arruac, cu acea deosebire totuși că elementul galibi predominesce în graiul bărbătesc, iar elementul arruac în cel femeiesc. Cum s'a întămplat óre acest ciudat fenomen, care ne aduce a-minte din chimică formațiunea substanțelor atăt de diferite în aparință ca protoxidul de azot, acidul azotos, acidul azotic etc. din același azot și din același oxigen luate în cătămii variate?

Sînt acum cătiva secolii, insulele ocupate mai în urmă de Caraibi aparțineau unui trib de Arruaci, venit de pe continentul american, unde remase și mai rămăne pînă astăzi grosul triburilor arruace. Un trib de Galibi, deslipindu-se de asemenea de restul triburilor galibi de pe continent, a năvălit să cucerescă acele insule, exterminănd întreaga populațiune bărbătescă și apucănd pe femeile celor măcelăriți. De aci bărbații vorbeau într'o limbă: dialect galibi, iar femeile într'o altă limbă: dialect arruac, — două dialecte eterogene. Copiii creșeau cu ambele aceste graiuri, fiind însă oprit băieților de a vorbi în limba mamelor, rezervată numai pentru fete. Dar a fost cu neputință de a mănținé mult timp separățiunea cea aristocratică între ambele graiuri, astfel că cu încetul fie-care din ele a început a revărsa cătă ce-va în cela-l'alt. Amestecul e nu numai lexic, ci mai cu sémă gramatical. Bărbații Galibi au luat, bună-óră, dela femeile Arruace unele pronumii, distincțiunea genurilor, desința viitorului, augmentul *a* la infinitiv, o formă posesivă, verbul causativ etc.

Lucian Adam conchide: „Il est remarquable que dans cette „fusion du galibi et de l'arrouague *qui a donné naissance au caraibe*, „l'influence prépondérante ait été exercée par l'idiome des vaincus.

---

¹⁾ Cfr. Sayce, *Principles*, p. 80.

„et que ce soit *particulièrement dans la sphère des relations qui constituent la grammaire* que les forts aient subi la loi des faibles. Ce renversement des rôles tient sans doute à ce que les femmes des Caraïbes étaient exclusivement chargées de l'éducation des enfants des deux sexes jusqu'à l'âge de neuf à dix ans; j'incline néanmoins à penser que la supériorité grammaticale de l'arrouague sur le galibi n'a point été un facteur indifférent. Quoi qu'il en soit, *la science saisit sur le vif, dans le double parler caraïbe ramené à ses origines, le phénomène instructif de la formation d'une langue par l'effet d'une conquête* qui, d'une partie des hommes de la nation conquérante et d'une partie des femmes de la nation vaincue, fait une nation nouvelle. Comme les populations américaines ont été soumises durant des siècles à la loi de l'exogamie, qui a dû produire pacifiquement les mêmes effets sociaux que le droit de la guerre pratiqué à outrance, *on est en droit de se demander si le nombre des nations et des langues de l'Amérique n'a pas été accru considérablement par des causes identiques ou analogues à celle qui a produit la nation et la langue des Caraïbes.*" ¹⁾

Alăturându-se acum rezultatele studiului lui Lucian Adam asupra graiului Caraibilor cu observațiunile lui Marsh despre engleza și cu unele reserve ale lui Sayce, urmază că o „limbă amestecată“ rezultă generalmente, dacă nu chiar tot-d'a-una, dintr'o îndelungată bilinguitate a unei populațiuni compuse din două némurî pe cale de a deveni un singur popor. Pînă la deplina identificare a celor două graiuri, fie-care din ele mai întăiu se modifică treptat din ce în ce mai mult în sensul celui-l'alt, mărindu-se astfel proporțiunea puncturilor comune între ambele. În acest chip, dacă graiul *A* consista la început din *a, b, c, d, e, f*, iar graiul *M* din *g, l, n, p, r, s*, va sosi un moment așa dîcînd mijlociū, cînd *A* va primi dela *M* pe *g* și *l*, dînd lui *M* pe *b* și *c*, incît vom avé:

$$\begin{aligned}
 A &= a + d + e + f \\
 &\quad + b + c + g + l \\
 M &= n + p + r + s
 \end{aligned}$$

Vom mai adăoga că succesiva amalgamare a două asemenea graiuri înmulțese numărul puncturilor comune nu numai în-

¹⁾ Adam, *Du parler des hommes et du parler des femmes dans la langue caraïbe*, in *Revue de linguistique*, t. 12 (1879), p. 275-304.

tr'un mod absolut, ca în ecuațiunea de mai sus, dar și într'un mod relativ, făcând ca unele puncturi divergenți să dispară cu desăvîrșire din ambele limbi, de exemplu d din A și p din M , adică:

$$\begin{aligned} A &= a + e + f \\ &\quad + b + c + g + l \\ M &= n + r + s \end{aligned}$$

Acum o nouă cestiune.

Amestecul cel primar putend a se întâmpla între limbi eterogene sau între limbi omogene, ș'apoî omogene și eterogene în *plus* sau în *minus*, ar trebui să ne întrebăm, dacă este vre-un grad de eterogenitate, unde o amalgamare a doî limbi să fie radicalmente peste putință.

Am spus mai sus, că Sayce pare a fi renunțat la prejudecata contra amestecului gramatical al limbilor. În a doua sa operă el nu mai atinge acéstă cestiune pe terenul teoretic, dar probéză într'un mod așa đicend practic adevêrul teoriei opuse, dând pe șese pagine „specimene de graîuri amestecate“, și anume: maltes, negro-daneso-olandes din India, negro-engleso-olandes dela Surinam, negro-spaniol dela Curaçao, olando-portugeso-indic dela Ceylan și negro-frances dela San-Domingo.

Unele din aceste graîuri sint vorbite de câte o populațiune de peste 100,000 suflete.

Despre cel negro-daneso-olandes, Sayce observă că: „n'are genuri, numere, declinațiune și conjugățiune“; despre cel negro-engleso-olandes, că: „este aprópe lipsit de gramatică“; despre cel olando-portugeso-indic, că: „a perdut casurile, sufixurile verbale etc.“¹⁾ Dar tóte acestea, în termenî atât de generali, óre nu s'ar puté đice și despre limba englesă? Și ea n'are genuri; și ea în mare parte, mai ales dacă o alăturăm cu cele-l'alte graîuri germanice, n'are casuri, sufixuri verbale etc.; și ea a fost acusată adesea, uneori lăudată, de a fi „aprópe lipsită de gramatică“.

O limbă, din dată ce servă ca mijloc de înțelegere mutuală pentru o comunitate umană, nu póte să nu aibă gramatică, de óră-ce ea trebuî cu orî-ce preț să exprime într'un mod, fie cât de neperfect, acele relațiuni fără cari o înțelegere mutuală ar fi peste pu-

¹⁾ Sayce, *Introd.* t. 1, p. 219–25.

tință. Gramatica, consiste ea în forme speciale, în regula pozițiunii cuvintelor în frază, în varietatea intonațiunii, în orî-ce altă procedură, este tot gramatică.

În dialectul negro-frances dela San-Domingo, un pasagiū din Evangeliul St-luī Ioan (IV, 7—9) sună așa :

„Yon femme, gens Samarie, vini haler dleau. Jėsis dīe li : „Bā-moèn boèr. Discipes li étant té aller nans boūq la gagnèn po- „visions. Alosso, femme Samaritaine la dīe li : coument fair ous, „qui yon Juif, ca mander dleau poū boèr nans lamain moèn, qui „yon femme Samaritaine? pāce Juifs pas ca mēler épīs gens „Samarie....“

Aci gramatica, neapērat, nu este nici negritēnă, nici francesă, ci parte negritēnă, parte francesă, parte *sui generis* ; dar în orî-ce cas este gramatică. Limbile creolice, studiate de cât-va timp în speciă de Adam, de Coelho, maī cu deosebire de Schuchardt, revērsă lumină din ce în ce maī viuă asupra acesteī probleme.

Consecința este dară, că o „limbă amestecată“, se pōte nasce, printr'un deosebit concurs de împregiurări, din fusiunea graūrilor celor maī eterogene. Cu cât maī vīrtos din cele omogene !

Fie însă omogene, fie eterogene, recunōscerea proveninței precise a elementelor constitutive într'o „limbă amestecată“, maī ales a celor gramaticale, nu este ușōră. Limbile cele eterogene produc în mare parte prin fusiune ce-va care nu sēmēnă cu nici una din ele ; limbile cele omogene, din contra, produc prin fusiune, iarășī în mare parte, ce-va care sēmēnă prē-mult cu ambele. Dar dificultatea cea maī seriōsă e de o altă natură.

Orî-ce limbă este un t o t armonios, în care t o t e se află în cea maī strinsă corelațiune.¹⁾ Amestecul primar al limbilor, după cum am maī vėđut, se începe prin întrebuiņarea în același timp a doē limbī diferite de cătră o poporațiune compusă din ingrediente etnice diverse. Bilinguitatea în mersul seū cătră unilinguitate inzestrēză pe limba cea nouă, ce se desfășură din ea, cu maī multe forme dispartate, carī se obicīnuesc una lingă alta în concurență, pină ce totalitatea limbei, prin neconținute frāmīntări așa đicēnd equilibristice ale elementelor sale constitutive, capētă o expresiune caracteristică u n a. De aci încolo,

¹⁾ Cfr. Humboldt *Ueber das vergleichende Sprachstudium*, în *Werke*, t. 3, p. 252 : „Es giebt nichts Einzelnes in der Sprache, jedes ihrer Elemente kündigt sich nur als „Theil eines Ganzen an.“

orî-ce nu se împacă cu acest tip normal, se înlătură sau se modifică în sensul cel predominant. Cu fie-care pas înainte, devine din ce în ce mai greu a supune unei analize rigurose pe acest complex atât de solidar, atât de nedisolubil, atât de corelativ.

În fine, încă o observațiune.

Sub raportul „limbei amestecate“ s'a vorbit mult despre fonetică, despre lexică, despre gramatică; nimic însă sau mai nimic despre semnificațiune.

Dacă e adevărat, precum rezultă din toate dezvoltările de mai sus, cum-că doă graiuri nu se contopesc într'unul singur decât în urma unei prelungite bilinguități a doă némuri întrunite, atunci numai prin amestec primar, nici o dată prin cel secundar, o semnificațiune, o simplă idee sau asociațiune de idei, desbrăcată de cuvîntul în care fusese întrupată, poate să treacă dintr'o limbă într'o altă limbă.

Să ne explicăm.

S'a constatat de-mult — ca să dăm un exemplu — că francezul *contrée* și italianul *contrada* derivă din latinul *contra* prin imitațiunea germanului *Gegend* „țără“ din *gegen* „contra“. ¹⁾ Dacă cuceritorii germani într'o parte a Franciei și la nordul Italiei nu s'ar fi amestecat cu populațiunea indigenă de acolo, într'un mod astfel încât un dialect teutonic și un dialect latin să se vorbească cât-va timp tot-o-dată de cătră ambele némuri puse în contact, o asemenea imitațiune ar fi fost absolutamente imposibilă, căci ea presupune că acela care a ținut cel de'ntăiu *contrée* din *contra* sciea că nemțesce *Gegend* vine din *gegen*, adică sciea nemțesce.

Nemții erau în Franca și'n Italia un pumn de ómeni față cu miliónele de indigeni, cari mai pe d'asupra, după cum am mai spus'o, îi întreceau departe prin cultură. Cu toate astea, fie într'o proporțiune cât de mică dintr'o parte, între ambele elemente s'a întâmplat totuși un adevărat amestec primar, caracterizat, pe o întindere teritorială mai mult sau mai puțin însemnată, printr'un interval de bilinguitate, ale cărui urme destul de vederose s'au păstrat după secolii în franceza și'n italiana de astăzi.

Exemplul Franciei, mai cu sémă, ne arată că o limbă poate fi rezultatul mai multor amestecuri primare, distanțate prin lungi

¹⁾ Cfr. M. Müller, *Ueber deutsche Schattirung romanischer Worte*, in Kuhn, *Zeitschr.* t. 5, p. 11—24, unde însă trebuî făcute multe reserve.

perioade. Unii linguiști nu încetază a bănuși, că gîntea celtică, ca sînge și ca limbă, se născuse dintr'o amalgamă ante-istorică a unui trib ario-europeu cu un trib turanic; ¹⁾ aș venit apoi să se amalgameze Romanii cu Celții; în fine, s'aș mai amalgamat Germanii. O asemenea multiplă amalgamare ar fi trebuit să spulbere cu desăvîrșire continuitatea cea ne'nteruptă dialectală ario-europeă în genere și pe cea romanică mai în speciă. Faptul însă desminte această aparință. Pe de o parte, amestecurile aș fost pré-disproporționate prin număr și prin cultură tot-o-dată; pe de alta, legea corelațiunii, pe care am atins'o mai sus, a făcut ca elementul covîrșitor, cel latin în ultima instanță, să devină, prin echilibrarea succesivă a părților totului, din ce în ce mai forțe în limba francesă, chiar după ce Latiniș propriuș șiș de de-mult despăruseră de pe scenă.

III.

In ce consistă fisionomia unei limbi?

In economia politică, circulațiunea are doș sensuri: de'n-taiuș, sensul vulgar de trecerea unui lucru din posesiune în posesiune, saș mai bine din loc în loc; al doilea, sensul adevărat științific de mișcare productivă a valorilor.

Circulațiunea în Linguistică se apropie pînă la un punct de ambele aceste sensuri.

Prin multă circulațiune materială, o monetă saș o marfă iute se învechesce, se șterge, perde lustrul. Și nu e necesar ca acest fel de circulațiune să se petrecă prin mai multe mîni: copilul el singur, sucind și resucind mereu jucăria, o strică mai de grabă și mai lesne decum s'ar strica ea călătorind dela New-York pînă la București. In acest înțeles, circulațiunea în economia politică nu e alt ce-va decât o neastîmpărată locomoțiune, fie prin concurs colectiv, fie prin mijloce individuale.

In Linguistică, un cuvînt, o formă gramaticală, o semnificațiune,

---

¹⁾ Benloew, *Aperçu général de la science des langues*, Paris, 1872, p. 139—45. — Pott, *Etymologische Forschungen*, t. 2, Lemgo, 1836, p. 478, și *Indogermanischer Sprachstamm*, in Ersch u. Gruber, *Encykl.* 2-te Sekt., t. 18 (1840), p. 37: „Noch immer aber gebe ich zu bedenken, dass sich im Celtismus auch eine dem Sanskritismus fremdere Seite zeigt...“ — Cfr. Ascoli, *Studj critici*, t. 2 p. 20.

orî-ce alt element al limbei, se deteri3ră tot așă printr'o d3să in-trebuințare. Ac3sta s'a observat de de-mult și s'a spus de mai multe ori. Ceia-ce a scăpat însă din vedere linguiștilor, este că in-trebuințarea cea d3să nu trebui să fie neap3rat colectivă, adecă nu trebui neap3rat să se exercite în totalitatea grașului unui popor. Pentru ca francesul *Pierre* să se metamorfozeze în vr'o do3-sute de forme, pe cari le enum3ră Robert Mowat;¹⁾ pentru ca *Ioan* să devine la Români *Ion, Iancu, Ioniță, Ionașcu, Niță, Ionel* etc.; pentru t3te acestea ajunge acțiunea cea desmierdăt3re a cãtor-va familie, în cari se află cãte un *Pierre* sau *Ioan*, chiar dacă în sinul națiunii ar fi puține asemeni familie.

Mult mai important, fie în economia politică, fie în Linguistică, este cel-l'alt fel de circulațiune: mișcarea productivă a valorilor, în puterea cari do3 lucruri, identice sub orî-ce raport, represintă totuși nesce valori f3rte disproporționate, astfel că din doi *m* unul face 12, pe când altul numai 1 sau chiar *zero*.

Precum în economia politică moneta este mijlocul universal al circulațiunii tuturor bunurilor, tot așă în Linguistică grașul este mijlocul universal al circulațiunii ideilor și impresiunilor. Și fără monetă, bunurile ar circula, dar cu mult mai greoiu; cu mult mai greoiu ar circula de asemenea, deși tot ar circula, ideile și impresiunile fără graș.

Acest paralelism o dată stabilit, să lăsăm acum textualmente să vorb3scă economistul cel mai competente în materia circulațiunii.

„Supposons — 3ice Skarbak — qu'une pi3ce d'un franc soit „remise dans la matinée de la première journée par un habitant „de la capitale à une laitière en échange du lait qu'elle apporte au „marché; que celle-ci l'emploie tout de suite à acheter une aune „de toile; que le marchand de toile fasse avec cette même pi3ce „de monnaie sa provision de viande dans la boucherie; que le bou- „cher la dépense dans la boutique d'un marchand de vin; que ce- „lui-ci l'emploie à l'achat de bouteilles; que le marchand de verre- „ries la dépense en pain, le boulanger en bois, et que le marchand „de bois la retienne pour une dépense à venir et la laisse sans „emploi dans le courant de la journée suivante. La différence des „services rendus par cette pi3ce de monnaie dans le courant des „deux journées est très sensible, et peut être exprimée par des chiffres, car elle est comme sept à un. Dans la première journée,

¹⁾ *Les noms familiers*, în *Mém. de la Soc. Linguistique*, t. 1, p. 297—9.

„la pièce d'un franc a fait la fonction de sept francs, parce qu'elle „a servi à faire sept achats consécutifs, au lieu que dans la se- „conde journée elle n'a représenté qu'une unité dans les mains du „marchand de bois. Si celui-ci n'en fait point usage dans le cou- „rant de la seconde journée, on peut même dire avec raison que, „pour la société en général, la différence des services rendus par „la même pièce de monnaie dans les deux journées *est comme* „*sept à zero*, parce que, étant restée inactive dans les mains du „marchand de bois, elle n'a point rempli sa fonction comme instru- „ment d'échange, et l'effet est le même que si elle n'eût point „existé. Sa valeur, dans la première journée, est égale en services „rendus à celle de sept francs, et il est facile de s'en convaincre „en rassemblant tous les produits qui ont été achetés par son mo- „yen : car en évaluant la valeur du lait, de la toile, de la viande, „du vin, des bouteilles, du pain et du bois achetés consécutivement „avec la même pièce d'un franc, on se convaincra aisément qu'il „faudrait dépenser sept francs pour pouvoir acheter toutes ces cho- „ses simultanément.“ ¹⁾

Resumând și completând această particularitate în două cuvinte, un alt economist observă : „Cu cât mai des o monetă trece din „mână în mână, cu atât mai multe bunuri și servicii se pot cum- „păra cu ea, și cu atât mai puțin numerar se va cere pentru în- „tréga circulațiune dintr'o țără.“ Cu această ocaziune, el citează un fapt foarte instructiv. Pe la jumătatea secolului trecut, comandantul unei cetăți asediate nu avea la dispozițiune decât 7000 florini, cari i-ar fi ajuns abia pe o săptămână pentru plata garnisónei. El a susținut totuși asediul în curs de șapte săptămâne, plătind regulat soldașilor seși, cari cheltuiau apoi banii pe la cărcimari, iar cărcimarii impru- mutau mereu aceiași bani comandantului. ²⁾ În acest chip 7000 de florini au represintat valoarea de 49,000 !

Intocmai în același mod, din două lucruri lingvistice de o valoare intrinsecă identică, unul poate să aibă o valoare utilă înșe- cită și chiar însutită decât cel-l'alt, dacă în graiul comun al popo- rului circulează de dece sau de o sută de ori mai mult în același interval de timp.

¹⁾ Skarbek, *Idées générale de la circulation*, ap. Coquelin, *Dict. de l'Econ. politique*, ed. 1854, t. 1, q. 367-8.

²⁾ Rau, *Corso di economia politica*, trad. Conticini, Genova, 1855, p. 370-1.

Autorul unei scrieri despre fusiunea limbei franco-normande cu limba anglo-saxonă și-a dat ostenela de a distribui după provenința respectivă cele peste 40,000 de cuvinte din dicționarul engles al lui Robertson, de unde a rezultat că limba englesă posedă 13,330 cuvinte germanice și 29,854 cuvinte romanice, și anume după litera inițială a cuvântului :

	<i>Germanic</i>	<i>Romanic</i>
A.	392	2230
B.	1210	846
C.	680	3630
D.	637	2757
E.	297	1810
F.	853	1171
G.	594	679
H.	729	613
I.	250	2608
K.	165	13
L.	500	636
M.	555	1412
N.	244	375
O.	478	594
P.	171	1545
Q.	163	169
R.	499	1926
S.	1973	2411
T.	697	1107
U, V.	1332	3221
W.	834	81
Y.	61	" "
Z.	16	20
	<hr/> 13330	<hr/> 29854 ¹⁾

Muncă colosală, fără rezultat serios! Important este de a cunoște mișcarea cea productivă a valorilor, iar nu de a socoti cu d'a-măruntul întregul număr dintr'o țără, clasificându-l după diferețele efigie ale suveranilor, dar uitând a distinge mai pe sus de toate moneda care circulă în realitate, care concurge la avuția națiunii, care este o adevărată utilitate, de cătră moneda cea îngropată fără folos în pământ sau ascunsă în lățile cător-va sgirciți.

¹⁾ Thommerel, *Recherches sur la fusion du franco-normand et de l'anglo-saxon*, Paris, 1841, p. 102-3.

Dacă Thommerel, în loc de a despuia un dicționar, în care cuvintele întrebunțate o dată pe an figurează alături cu cele întrebunțate în toate zilele, ar fi luat mai bine un text engles poporan, un basm sau un cântec, el s'ar fi încredințat că aproape toate vorbele de origine germanică se bucură acolo de o circulațiune dublă, triplă, decuplă, decât vorbele de origine romanică. Prin urmare, cele 13,000 de germanisme din Robertson represintă o valoare, o utilitate națională, de mai multe ori mai mare decât cele 30,000 de romanisme. Prin neconținută întrebunțare, germanismele din limba englesă nu numai s'aũ ros, s'aũ tocit, s'aũ redus generalmente la monosilabe, pe când romanismele sânt mai toate lungi, dar încă pe de o parte s'aũ ramificat în numeroase familie etimologice, iar pe de alta s'aũ diferențiat fie-care într'o mulțime de semnificațiuni, astfel că verbul *to get*, de exemplu, are peste patru-șeci de sensuri diverse, adecă corespunde cu peste 40 de cuvinte deosebite! Nu este 6re curios de a pune pe germanicul *to get*, repetat la tot momentul, în aceeași cumpănă cu vre-o raritate ca *dissembarrassment* sau *imprescriptibility* ori *jactitation*, ca și când ar fi 1=1, de 6ră ce în dicționar ele apar fie-care ca o unitate egală?

Un dicționar—6ice Steinthal—este „o statistică a limbei“. ¹⁾ Ar fi trebuit să adauge, că este anume o statistică foarte vițiosă, un fel de recensiment unde populațiunea se împarte după origine sau după religione, dar nu se arată de loc rolul fie-cărui individ în societate, așa că cetățenul cel mai folositor, cel mai căutat de către toți pentru neconținutele sale servicie, e pus pe aceeași liniă cu un vagabond desprețuit sau cu un călugăr ce-și sc6te nasul din chiliă abia la zile mari, ba și atunci numai d6ră pentru biserică. Dicționarele, așa cum s'au făcut pînă astă6i, nu ne dau circulațiunea limbei; și tocmai acesta este punctul cel esențial.

Aceiași er6re ca Thommerel, dar pe o scară mai întinsă, a comis'o Cihac în privința limbei române, asigurându-ne că :

„L'élément latin de la langue roumaine ne représente guère „aujourd'hui qu'un cinquième de son vocabulaire, tandis que l'élément slave y entre pour le double ou pour $\frac{2}{5}$ à peu près...“

Și mai departe :

---

¹⁾ Steinthal, *Abriss der Sprachwissenschaft*, p. 35.

„Les éléments turcs — presque un cinquième du vocabulaire roumain....“ 1)

Cu alte cuvinte, limba română se compune, după Cihac, din o $\frac{1}{5}$ latină, o $\frac{1}{5}$ turcă și $\frac{2}{5}$ slavice, afară de o $\frac{1}{5}$ eterogenă.

E mai pe sus de orî-ce îndoelă, că nicăiri ca în Dobrogia României n'au fost expuși la o mai mare influință slavică și turcă tot-o-dată, locuind acolo, în curs de câți-va secolî, într'un strîns contact cu Bulgarii și cu Otomanii. Ei bine, nici chiar în Dobrogia aritmetica lui Cihac nu se potrivește.

Iată o scurtă doină română dobrogiană, culésă de neobositul Teodor Burada :

Vara vine, érna trece,
N'am cu cine măi petrece ;
Și cu cine am avut,
Vai de mine, l'am perdut !
L'a mâncat negrul pămînt,
La biserică 'n mormînt ! 2)

Luăm primul tom din dicționarul etimologic al lui Cihac, cuprinzător de „elemente latine“, și găsim acolo : *vară=ver, veris* ; *vin=venio* ; *érná=hibernum* (tempus) ; *trec=trajicio* ; *nu=non* ; *am, avut, avé=habeo* ; *cu=cum* ; *cine=quinam* ; *măi=magis* ; *petrec=pertrajicio* ; *și=sic* ; *vai=vae* ; *de=de* ; *el=ille* ; *perd=perdo* ; *mânc=manduco* ; *negru=nigrum* ; *pămînt=pavimentum* ; *la= „un l euphonique (?) préposé à la préposition a=ad“* ; *biserică=basilica* ; *în=in* ; *mormînt = monumentum* ; fiind uitat numai *mine*, care însă, deși coincidă cu slavicul **MEHE**, totuși nu se pôte despărți de vechiul italian *mene* :

Lontano son de gioi, e gioi de *mene*.... 3)

Câte cuvinte, atâtea latinisme, fără nici un amestec străin, absolutamente nici unul !

Ar fi putut ôre Cihac să ne găsească tot așa un cântec românesc pe jumătate măi scurt, sau măcar să compună el-însuși în próză o frasă românescă de cincî șiruri, în care tóte cuvintele să fie numai slavice sau numai turce, sau numai slavice și turce ? de vreme ce — după el — elementul turc în limba română este egal

1) Cihac, *Dict. d'étymologie daco-romane*, t. 2, p. VII, XII.

2) Burada, *O călătorie în Dobrogia*, Iași, 1880, p. 10.

3) Caix, *Le origini della lingua poetica italiana*, Firenze, 1880, p. 210.

la număr cu cel latin, iar elementul slavice „y entre pour le double“.

Negreșit, slavismele la Români, și chiar turcismele, nu sînt puține; în circulațiune însă, adecă în activitatea cea vitală a graiului românesc, în mișcarea cea organică, ele se perd aprópe cu desăvirșire față cu latinisme. Chiar dacá tóte derivațiunile turce și slavice ale lui Cihac ar fi corecte, pe când în realitate cele mai multe pécătuesc contra sciinței și contra metodei,¹⁾ tot încă nu s'ar puté dice că ingredientul slavice și cel turc luate la un loc sînt egale la Români cu ingredientul latin, necum a reduce pe acesta din urmă la o biată pătrime în alăturare cu cele-l'alte doë. Un calcul serios în Linguistică, ca și'n economia politică, are în vedere nu unitatea brută, ci valórea de circulațiune.

Să luam tot din Dobrogea, pentru motivul arătat mai sus al unei influințe turco-slavice mai pronunțate, următorul bocet saú cîntec de jale, în care sînt destule cuvinte nelatine :

Drăguțul meú bărbățel,
Drăguțul meú sufiețel,
 Când țî-a veni dorul
 Să ieí *drumușorul*,
 Să-mí stingí focușorul?
 Astă primăvară,
 Când eșiaí afară
 În revêrsatul *zorilor*,
 În cîntatul *paserilor*,
 În șuerul *vinturilor*,
Plugușorul înjugăí,
 Négră *brazdă* resturnaí,
 Și din gură tu diceaí:
 Ța *Plevan*
 Și *haiș* Joian,
Haiș cu tata, nu vè dați
 Și la greú nu mē lăsați,
Brazda tót'o resturnați!
 Eú când te auđiam,
 Cu gură nu *grăiam*,
 Mē luam,
 Mē sculam

¹⁾ Cfr. *Cuvente den bătrani*, Suplem. la tom. I, passim.

Și'n *grădină* mă duceam,
 Floricele semănam,
 Să le pórte fetele,
 Fetele, *nevestele*.
 Florile aũ înflorit,
 Bărbatul mî-a putređit!
 Timpul *cóseii* c'a sosit
 Și la cãmpe când am eșit,
 Pe *rezóre* m'am uítat,
 Suflețelul mî-am strigat:
 Spune'mi, *dragă*, un cuvint
 Să pot *trăi* pe pămînt!
 Am ramas fără de sprijin,
 Singurică fără de razim!
Valuri mari mă 'nvălucesc,
 N'am cum să mă sprijinesc.
 Bătută's de *gânduri*,
 Ca vîntul de déluri,
 Ca apa de maluri! ¹⁾

Prin litere cursive noi am însemnat cuvintele nelatine, intrate în limba română prin amestec secundar, și anume: 1 vorbă grécă, 3 vorbe maghiare și 18 slavice.

Prin litere rărîte am indicat 7 cuvinte, despre originea cărora nu e aci locul să discutăm, cari însă în ori-ce cas nu sînt nici slavice, nici turce.

Peste tot în cîntecul întreg sînt 155 de cuvinte, dintre cari, prin urmare, numai 29 nu sînt latine; adecă elementul latin întrece mai mult decît de cinci ori pe tóte cele-lalte împreună.

Apoi nici un singur turcism la 155 de cuvinte, deși scena se petrece tocmai în Dobrogia.

Să mai observăm, că din numărul vorbelor latine noi am șters pe *strig*, pe care însuși Cihac, nu se scie prin ce minune fonetică, îl derivă din latinul *exquirito*.²⁾ Afară de acésta, am trecut la cuvinte slavice pe *zori*, măcar-că forma *zuori*, atât la Transilvané-nul Silvestru: *ши дин з з о р и роѡа наптерїи тале*,³⁾ precum și la Moldovénul Dosofteiu: *динь з з о р д е к ж н д м ъ м ж н е к*,⁴⁾ alături cu

¹⁾ Burada, op. cit. p. 265.

²⁾ Cihac, *Dict.* t. 1, p. 266.

³⁾ *Psaltire ce să zice cantaré*, Belgrad, 1651, ps. CIX.

⁴⁾ *Psaltire a sfântului prorocú Davidú*, Uniev, 1673, ps. LXX.

vechia formă cunoscută $\text{зѣла} = \text{dina}$, indică mai curând originea din latinul *dies*, sau cel puțin un compromis poporan între vorba latină și cea slavică. Mai pe scurt, am fost mai părtentori pentru străinisme decât pentru latinisme.

Circulațiunea relativă a elementelor linguistice se recunoște prin întrebuițarea lor mai desă sau mai rară într'un text, în care ori-ce element, de câte ori se repetă, se consideră ca atâtea elemente deosebite. Ast-fel în cântecul de mai sus slavicul *drag*, de exemplu, întimpinându-ne de 3 ori, noi a trebuit să-i dăm valoarea de 3, față cu vorbele cele puse numai câte o dată=1. După Cihac, un asemenea *drag* nu este decât 1=1 cătră *predmet*, *rătan*, *sădelcă*, *tripol* și cine mai scie câte altele, pe cari noi—Românii—le aușim, pôte, la ștece ani o dată. Cele mai circulătore însă, adecă cele mai utile din elementele slavice în limba română, ca să nu mai vorbim despre cele turce, posedă totuși o valoare mult mai mică decât cele latine. Un *și*, un *să*, un *că*, un *cu* etc., fără cari nu e chip a construi o frasă română, sînt ca 100, ca 1000 cătră 1 chîar în privința unui *drag*.

Principiul circulațiunii în limbă, în sensul mișcării productive a valorilor, n'a fost pînă acum nici o dată formulat în Linguistică. Acésta ar puté scusa pînă la un punct pe Thommerel și pe Cihac. Să nu uităm însă, că unii dintre corifeii științei l'au presimțit de de-mult. Așa Curtius, vorbind despre posibilitatea ca o formă gramaticală să modeleze după sine alte forme gramaticale diferite, ștece că acésta se întâmplă în doé casuri: „sau când o formațiune este fôrte numérosă, pe când cele-l'alte sînt isolate, sau când ea este fôrte întrebuițată.“¹⁾ Ce însemnéză acésta dilemă? Ea stabilește din punct în punct equațiunea, pe care o avem noi înșine în vedere, și anume: 1 franc cu o activă circulațiune face cât ștece franci circulând fie-care de ștece ori mai puțin. Acțiunea unei forme gramaticale în 50 exemplare este pentru Curtius de o potrivă cu acțiunea unui singur exemplar circulând de 50 de ori

---

¹⁾ Curtius, *Studien zur griechischen und lateinischen Grammatik*, t. 9 (1876), p. 232 nota: „sei es, dass numerisch eine grosse Zahl von Bildungen mehrere vereinzelte „nach sich zieht, sei es, das eine sehr viel gebrauchte und deshalb dem sprechenden besonders lebhaft vorschwebende Form ihn von der Tradition abirren lässt.“—Cfr. Misteli, *Lautgesetz und Analogie*, în *Zeitschr. f. Völkerpsych.*, t. XI (1880), p. 414–5, și Brugman, *Morphologische Untersuchungen auf dem Gebiete der indogermanischen Sprachen*, Leipzig, 1878, t. 1, p. 83.

în intervalul când cele cinci-deci exemplare au circulat numai câte una dată, adică: $50 (1a+1b+1c...)=1s \times 50$.

Curtius ne strămută din sfera *Dicționarului* în a *Gramaticel*. Precum dicționarul este statistica cuvintelor, de asemenea gramatica e statistica formelor de relațiune; și o statistică tot atât de viciósă, dacă indică numai existența elementului cutare sau cutare, dar nu și circulațiunea lui, urmărită în texturi populare. Țicem și aci „texturi *poporane*“, căci în cele literare, cu cât ele sînt mai literare, cu atât mai mult ne întimpină forme străine une-orî cu desăvîrșire graiului comun, sau cel puțin neajunse încă a deveni vulgare. Romănesce, bună-óră, adverbiî în *-mente* sau adjectiviî în *-abil* sînt de o cam dată literare și numai literare.

Alfabetul, ca și gramatica, ca și dicționarul, este și el o statistică de aceiași natură a provisiunii fonetice a unei limbî. În alfabetul cirilic un *ѣ*, un *ѝ*, un *ѡ*, un *ѣ*, figuréză ca $1=1$ alături cu *а*, *б*, *к* etc., deși în circulațiunea dialectelor slavice ele sînt o curată excepțiune, sau chiar o ficțiune. În alfabetul latin *z* sau *y*, cu totul exotice pentru vechiî Romanî, sau mai bine proprie numai limbei latine literare, ocupă în alfabet un loc identic cu sonurile cele mai respândite. Aci, ca și'n privința cuvintelor sau a formelor gramaticale, texturile sînt unicul mijloc de a constata circulațiunea, adică adevărata valóre sau utilitate a unui son.

O încercare de acest fel a făcut'o de de-mult Förstemann. Să luăm, de exemplu, proporțiunea celor doë nasale în limbile elenă și latină. La 100 consóne, în elena sînt 18 *n* și numai 4 *m*; în latina 14 *n* și 12 *m*. În elena dar un *n* valoréză de $4\frac{1}{2}$ orî cât un *m*. Ia 100 vocale, în elena sînt numai 7 *i*, în latina 27.¹⁾ În latina, prin urmare, un *i* are o utilitate aprópe de 4 orî mai mare ca în elena. Un asemenea tabel al circulațiunii relative a sonurilor ne dă o noțiune viuă despre caracterul fonetic al unei limbî; un alfabet—nu ne spune nimic. Nicî o dată printr'o simplă enunerațiune a sonurilor cunoscute într'un graiu noi nu vom înțelege, de pildă, pe cei 5 *i* din latinul *difficillimi*, pentru care în deșert am căuta o paralelă în elena și'n mai multe alte limbî.

La Romăni sonul *r*, pe care nu'l au de loc Mexicaniî și Chinesii,

¹⁾ Förstemann, *Numerische Lautverhaeltnisse*, în Kuhn, *Zeitschr.*, t. 1, p. 163—79.— Cfr. *ibid.* t. 2, p. 36—44.

se repetă cel puțin de 15 ori la fie-care 100 de consóne. Putem óre să-í dăm aceeași valóre ca lui *h*, întrebunțat de vr'o 2 ori la 150 de consóne? Ba chíar tóte guturalele și palatalele la un loc : *h, k, g, c, g'* și *j*, deși sînt 6 la numér, totuși circulează în limba română mai puțin decát singurul *r*.

Să presupunem un moment, că circulațiunea lui *j* ar fi la noi tot așa de désă ca a lui *r*, încat să se ȓică cu drept cuvînt: $1j=1r$; atunci însă tipul fonologic al graiului românesc ar fi cu desăvirșire alt ce-va, fără nici o aseménare cu cea-ce este astăȓi. În circulațiune dară și iarăși în circulațiune se oglindesc fața cea fonică, ca și cea gramaticală, ca și cea lexică a unei limbí.

Cele de mai sus se aplică de o potrivă bine la construcțiunii sintactice, la respândirea mai mare saú mai mică a diferitelor categorii ideologice, la ori-ce altă secțiune a studiului lingvistic în genere.

Când Bergaigne constată, că 'n a doua carte întregă din *De bello gallico* César pune tot-d'a-una verbul la sfirșitul propozițiunii, afară de vr'o cinci-spre-ȓeci excepțiuni, ¹⁾ el urmăresce în latina un cas de circulațiune sintactică.

Când Heyse ne spune, că Francesii aú 4 cuvinte: *pointe, saillie, trait d'esprit* și *bon mot* pentru 1 singur german *Witz*, saú alte 4: *ruse, fourberie, friponnerie* și *espieglerie* pentru 2 germane: *List* și *Betrug*, ²⁾ el surprinde un fenomen de circulațiune ideologică.

Pretutindení în Linguistică un ingredient întrebunțat de 4 saú de 6 ori în intervalul *d* are o valóre utilă duplă saú triplă decát un ingredient identic întrebunțat numai de 2 ori în același interval *d*. În acest mod, 100 de ingrediente, utilizate fie-care numai câte 1 dată pe ȓi, valoréză mai puțin decát 25 ingrediente, utilizate fie-care de câte 5 ori. Și o probă irresistibilă în acéstă privință este, mai cu sémă, raportul numilor proprie, locale și personale, cătră graul comun al unui popor.

Onomastica unei țeri de o întindere óre-care constituă în totalitatea sa un dicționar mult mai voluminos decát dicționarul cel mai complet al graiului comun de acolo. Vr'o 9000 de numi pro-

¹⁾ Bergaigne, *Essai sur la construction grammaticale* în *Mém. de la Soc. de Ling. t. 3*, p. 8.

²⁾ Heyse, *System*, p. 242.

prie, mai toate personale și mai toate numai din Germania, au fost explicate de către Pott, abia ca o încercare, ca o mică frîntură așa zicînd dintr'un colossal mosaic. ¹⁾ Pentru singura onomastică topică a României n'ar ajunge 100.000 de numere! Mapa cea mai amărîntă, acoperind cu litere apröpe imperceptibile un pãrete întreg, nu ne împãrtășește decăt *notabilia*, fãrã a se puté pogorî la atâtea movile, stãnci, pãriașe, fel de fel de accidente teritoriale, pentru carî la fața locului existã generalmente cãte un nume propriu. ²⁾

Dacã ne aducem a-minte cã o mare parte, pöte chiar cea mai mare, din acéstã immensã nomenclaturã e cu totul strãinã limbei comune a țerei, ast-fel cã—un exemplu fôrte caracteristic—din cele **30** districte ale României: *Mehedinți, Gorj, Argeș, Dîmbovița, Prahova, Buzãu, Rîmnic, Putna, Bacãu, Suceva, Dorohöu, Botoșani, Iași, Roman, Vasluju, Tutova, Fãlcuș, Covurlușu, Tecuci, Braila, Ialomița, Ilfov, Vlașca, Teleorman, Olt, Romanatș, Dolj, Némț, Muscel și Vâlcea*, numai cele **3** din urmã se pot înțelege romãnesce, ba încã în *Vâlcea* din *vâlceã=vallicella* s'a mutat accentul, iar *Némț* e de origine slavicã,—se nasce firésca întrebare: cum öre graul poporului nu se afundã întreg sub un amestec ibrid atãt de covîrșitor? Tot ce'l scapã de potop, este principiul circulațiunii.

Limba comunã, abstracțiune fãcênd de șovãiri dialectale, se reproduce aceiași pe fie-care punct al țerei. Dacã vom admite cã ea posedã 10,000 cuvinte, pe carî sã le represintãm prin *m*, atuncî orî-ce individ, cunoscênd numai jumãtatea cea mai întrebuintatã, va avé o provisiune lexicã de $m/2$. Limba onomasticã totalã a aceleiași țeri fie de 200,000 termenî, adicã $20m$. E ce-va spãimîntãtor; nu existã însã nici un punct, unde acéstã maninã sã fie cunoscutã întregã. Individul cel mai familiar cu nomenclatura personalã și localã a țerei sale, scie cel mult 1,000 de numî proprie, adecã $m/10$. Acésta încã nu e tot. La 1,000 de cuvinte din limba comunã, chîiar din gura aceluî individ excepțional, circuléază în conversațiune 5, maximum 10, fie chîiar 25 de numî proprie, cea-

¹⁾ Pott, *Die Personennamen insb son lere die Familiennamen*, Leipzig, 1859, p. IX.

²⁾ Cfr. Brandes, *Die Heiligen und die Teufel mit Himmel und Hölle in den geographischen Namen*, Lemgo, 1866, p. 3: „Wie die Sterne am Himmel und die Sandkörner „am Meeresgestade nicht zu zählen sind, so unzählbar sind auf unserer Erde die Städte, „Flecken, Dörfer, Weiler, die Ströme, Flüsse, Bäche, Berge und Wälder, und alle ha- „ben ihre Namen bekommen; und nicht allein jene sondern auch fast jeder Fleck in „den Feldmarken und Waldrevieren ist benannt worden...“

ce constituă, într'un caz extrem, abia $\frac{m}{400}$. Iată cum un element, de 20 de ori mai numeros ca cifră brută, posedă totuși prin circulațiune o valoare de 40 sau de 100 de ori mai mică!...

În Linguistică marele principiu al circulațiunii, uitat pînă aci aprópe cu desăvîrșire, s'ar puté privi ca pétra cea angulară a edificiului. Cea ce se chiamă *fisionomia* unei limbî, nu este alt ce-va decát rezultatul circulațiunii. Fisionomia totală a limbei se compune din fisionomiile sale parțiale: fonetică, tonică, morfologică, sintactică, lexică, ideologică, rezultând fie-care dintr'o circulațiune deosebită, astfel că se póte întâmpla, bună-órá, ca fisionomia fonetică sau lexică să nu fie de aceeași natură cu cea sintactică sau cu cea tonică, dar tóte circulațiunile speciale la un loc concurg într'o singură fisionomiă generală. Limba francesă, de exemplu, are în întregime o fisionomiă una, deși fisionomia sa lexică e hotărit latină, pe când fisionomia fonetică este, din contra, de un caracter celtic fórte pronunțat, ca și cea tonică, nu scim însă pînă la ce punct cea sintactică sau cea ideologică, remănînd a se decide problema prin criteriul circulațiunii, fără care orí-ce caracteristică totală sau parțială a unui graú e radicalmente falsă.

Cuvintele lui Rousseau despre fisionomia individuală: „On croit „que la physionomie n'est qu'un simple développement de traits „déjà marqués par la nature; pour moi, je penserais qu'outre ce „développement, les traits du visage d'un homme viennent insensiblement à se former et à prendre de la „physionomie par l'impression fréquente et habituelle „de certaines affections de l'âme“, — se aplică pe deplin la *fisionomia* unei limbî, pe care el ar fi putut s'o explice: „par „l'impression fréquente et habituelle de certains phénomènes „matériels et psychiques.“

Circulațiunea și numai circulațiunea dă o desmințire aforismului lui Humboldt, cumcă fisionomia unui graú, ca și a unui individ, ar fi nedescriptibilă. O fisionomiă e nedescriptibilă, în adevăr, dacă noi ne mărginim a cunósce natura brută a elementelor sale; ea se descrie însă așa đicînd dela sine, din dată ce se constată printr'o proporțiune aproximativă valórea cea utilă a fiecărui din acele elemente...

A face etimologiã în sensul sciințific al cuvintului, lãmurind prin metoda comparativa, întru cât e cu putințã, nu numai originea vorbelor române ca materiã, ca formã, ca sens, ca propozițiune, dar tot-o-datã sorgintea credințelor sau obiceielor exprese prin acele vorbe ;

A discerne în limba romãnã, așa cum o gãsим în monumente vechi și 'n gura poporului, amestecul primar, care i-a dat naștere, și multiplele amestecuri secundare, prin cari se caracterisã viețã'i ulterioarã în curs de vécuri ;

A desvãli adevãrata fisionomiã a graiului românesc : ceia ce circulã în el și ceia ce nu circulã sau abia circulã ;

Acéstã este ținta, pe care și-o propune *Etymologicum magnum Romaniae*.

PRINCIPALE PRESCURTĂRI

<i>adj.</i> adjectiv.	<i>interj.</i> interjecțiune.
<i>adv.</i> adverb.	<i>L. B.</i> sau <i>Lex. Bud.</i> Dicționarul român din 1825.
<i>A. I. R.</i> Archiva istorică a României.	<i>L. M.</i> Dicționarul și Glosarul de Laurian și Maxim.
<i>Alex.</i> Alexandri.	<i>loc.</i> local.
<i>Arch. Stat.</i> Archiva Statului din București.	<i>m.</i> sau <i>masc.</i> masculin.
<i>art.</i> articol.	<i>Mss.</i> manuscris.
<i>artic.</i> articulat.	<i>n.</i> neutru.
<i>c.</i> sau <i>com.</i> comună, sat.	<i>n. pr.</i> nume propriu.
<i>cf.</i> sau <i>cfr.</i> compară.	<i>part.</i> participiu.
<i>Col. l. Tr.</i> revista : Columna lui Traian.	<i>plur.</i> plural.
<i>conj.</i> conjuncțiune.	<i>prep.</i> prepozițiune.
<i>Conv. lit.</i> revista : Convorbiri literare.	<i>pron.</i> pronume.
<i>Cuv. d. batr.</i> Cuvente den bătrâni.	<i>s.</i> sau <i>subst.</i> substantiv.
<i>demonstr.</i> demonstrativ.	<i>sing.</i> singular.
<i>f.</i> sau <i>fem.</i> feminin.	<i>v.</i> vești.
	<i>vb.</i> verb...

NB. Ne-am ferit în genere de prescurtări, cari ar pute îngreua lectura.

Lista amărunită a cărților consultate, a manuscriptelor, a documentelor și a corespondenților se va publica la finea operei.

Vom mai observa aci că : Cronicarii moldovenesci sînt citați după 1-ma edițiune de d. Cogălnicenu, cronica lui Moxa după „Cuvente den bătrâni“ t. 1, scrierile mitropolitului Dosofteiu și alte vechi tipărituri după anul publicării lor, de ex. : „Varlam 1643“ înseamnă Cazania mitropolitului Varlam tipărită în Iași la acel an, „Coresi 1577“ = Psaltirea lui Coresi, iar „Coresi 1580“ = Omiliarul, etc.

MAGNUM ETYMOLOGICUM ROMANIAE

A

¹ **A, a**; lettre et voyelle *a*. «Prima literă din alfabetul român și prima din cele cinci vocale clare ale limbei române. Atât ca semn, cât și ca sunet, când se ia absolut, este de gen masculin: un *a* mic, doi *a* mici; când însă se pune cu una din vorbele literă, semn, sunet etc., atunci se respectă genul acestor vorbe: litera *a* e tonică sau netonică.» (L. M.).

I. *a*, semn grafic.

1°. Ca literă, *a* stă în fruntea alfabetului fenician și a mai tuturor alfabetelor derivate, dintre care numai în cel sanscrit și în cel latin el se numește prin însuși sonul său: *a*, iar în celelalte are drept nume câte un cuvânt început prin *a*, de ex. semiticul *aleph*, de unde grecul *alpha*. În alfabetul cirilic al Slavilor, trecut și la Români, această literă se chiamă *azu*, ceia ce însemnă „e”. Diferitele forme ale lui *a* în paleografia română se pot vedea fac-similate în Cuv. d. bătr. I, p. 77. În curs de vécuri, Românii din Carpați învățau la *a z*, iar Românii de la Pind își băteau capul cu *alfa*.

Lexiconul slavo-român circa 1670 (MSS. al Societății Archeologice din Moscva): «*A z ũ*, la azbuchile slove-

A

nești numele slovei de'ntăiu, iar la limba slovenescă loc-de-nume eu...

v. *Azbuchi*. — *Azbucóvnă*. — *Azu*.

2°. Intrebuințarea lui *a* ca cifră pentru un ul trecând dela Greci la Slavi, dela Slavi apoi, împreună cu cărțile bisericesci, s'a introdus la Români și a durat, mai mult sau mai puțin, până în secolul nostru. Spre a se deosebi de literă, peste cifră se punea de asupra semnul ~: *ã*. În combinațiunea pentru un-spre-deci se scria întâiu *a* (1) și după aceea *i* (10), nu vice-versa ca în latinul XI. Preces de semnul + sau +, *a* în scrisoarea cirilică însemnă 1000.

Statistica Moldovei 1591 (Archivul MSS. Petru-vodă în Academia Română): «Tutuva ținut + *ã*raî (1311) oameni cu săraci...»

3°. În pipăiturile de ortografie româno-latină, începând de pe la finea secolului trecut, scriitorii s'a servit de *a*, fie simplu, fie duplicat, fie cu tot felul de semne, nu numai pentru sonul propriu *a*, dar și pentru varietățile așa numitei vocale confuze. Astfel în Molnar, Șincai, Clain, Budai etc. vedem scris: *cãpraș*, *sanatòs*, *addeverâtã tã lãuda* etc. Despre aceste sisteme orto-

grafice, v. Cipariu, Principia, p. 301 sqq. și Papiu, Tes. de monum. I p. 92.

Deja în secolul XVII, făcându-se încercări de a scrie românesc cu litere latine, s'a întrebuințat *â* pentru vocala confusă. Intr'un act dela 1660 (Dim. Sturdza in Col. I. Tr. 1877 p. 82) o nepôtă a lui Mihaiu Vitezul iscălesce:

cu siluța fatala pătrasko vodă

Pentru dialectul macedo-român, grafica grécă (Kavalliotis) admite *α* și *α*, cea latină (Bojadschi) pe *a* și *â*, așa că vorba *tată* se scrie prin doă feluri de *a*: *vátα* sau *tátâ*.

II. *a*, element fonetic.

1°. Sub raportul fiziologic său al foneticei generale, *a* este vocală prin excelință, căci *i* și *u* trec prin *y* (*ï*) și *w* (*u*) în sfera consónelor, pe când *a* nu'și perde nici o dată natura sa musicală. Vocalele *e* și *o* se nasc din apropierea între *a* și *i* pe de o parte, între *a* și *u* pe de alta, adecă $e = \frac{1}{10}a + \frac{9}{10}i$, iar $o = \frac{1}{10}a + \frac{9}{10}u$. Vocala confusă *ɤ* sau *ɶ*, vocală indiferente după cum aū numit'o unii, este aceea din care se pot desfășura și la care se pot întorce cele cinci vocale clare. v. Techmer, Phonetik, I p. 44.

2°. Sub raportul istoric său al foneticei române speciale; neaccentatul *a* pin mijlocul și dela finea cuvintului scade mai tot-d'a-una la vocala confusă *ă* sau *â* (*i*), ba chiar și cel accentat când îi urmăze o nasală (*n*, *m*), iar mai virtos urmându-i nasală și o altă consónă: păgân=paganus, blând=blandus, lână=lana etc. Orice excepțiune dela această normă, dacă nu e un neologism, atunci trebui justificată prin vre-o analogie, și mai cu sémă prin acțiunea acomodativă a consónelor și vocalelor învecinate; de ex. la Moldo-

veni în barbat sau calare, în loc de bărbat și calare, netonicul *a* se mântine prin înriurirea combinată a licuidei și a tonicului *a* din silaba următoare, pe când în fenomenul românesc general: fețe din fațe, judecătii din judecatei, carți din carti etc. tonicul *a* scade la *e* și *ă* prin acțiunea următorilor *e* sau *i*. La începutul cuvintului, din contra, afară de cazul când precede nasalei însoțite de o altă consónă, ca în âmbu=ambulo sau ânger=angelus, nu numai *a* se conservă, cu sau fără accent, ci încă: pe de o parte, inițialul *e* tinde a trece în *a*, ca în acele=ecc'ille, acest=ecc'iste, ariciu=ericus, aleg=eligo etc.; pe de altă parte, sint foarte dese casuri de prepoziționalul *a* și de un *a* curat inorganic, mai cu sémă în dialectul macedo-român: aumbră=umbră, asun=sono, alavdare=laudare etc. v. Miklosich, Lautl. d. rum. Dialekte, I p. 10 sqq. și Cipariu, Gramm. 17 sqq.

3°. Sub raportul statistice fonetice, mulțimea cuvintelor începătoare cu *a*, cari sint nu mai puține în latina și 'n fițele neo-latine din Occidente, dă limbei române în alăturare cu graiurile învecinate slavice o fisionomie atât de individuală romanică, încât e ciudat că fenomenul n'a fost observat pină acuma. În paleo-slavica, dacă vom scôte câte-va vorbe împrumutate dela Greci, nu vor rămâne decât vr'o deuce cuvinte, cel mult, începătoare cu *a*. Polonesce, la șese tomuri din Linde, peste tot vr'o 4000 pagine, abia 36 $\frac{1}{2}$ sint consacrate literei A, ș'apoi chiar între acelea maioritatea cuvintelor sint neologismă. Aprópe aceiași proporțiune în aceleași condițiuni ne întimpină în marele dicționar bohem al lui Jungmann. Serbesce, la 850 pagine din Karadzic, numai 8 $\frac{1}{2}$ aparțin lui A, în care întră în mare parte cuvinte de prove-

nință turcă. Mai avuți în această privință nu sint nici Bulgarii. La Români, din contra, luându-se ambele dialecte, cel daco-român și cel macedo-român, litera A ocupă materialmente a decea parte din întregul vocabular. Proporțiunea crește și mai mult în vorbire, căci cuvintele cari se încep cu *a*, precum și monosilaba *a* cu feluritele ei înțelesuri, sint dintre cele mai întrebuințate.

Un frumos pasagiu din Cantemir, Chron. II, 65 :

„Arată-se greutate această istorii :

„Mărturisim și, nu fără puțină tânguială, ne cutremurăm de mare și de ne purtat greiuța care *asupra*-ne vine, căci mari stânci în mijlocul drumului ca neclătite stau, și multe și împletecite împiedecături înainté pașilor ni se *aruncă*, carile și pașii înainté *a*-i muta ne opresc, și calé chronicului nostru slobod *a alerga* tare *astupă*, și ca troeniî omeșilor, de vifor și viscol în toate părțile spulberați și *aruncați*, cărările cele mai de nainte de *alți* călcate *atâta* le *acopăr* și le *ascund*, cât nu fără mare frică primejdia ni este, ca nu cumva parte rătăcind și căraré pe care *a* merge *am apucat* pierzând, cursul istoriei noastre în *adânci* vârtopii și neumblați codri, de povață lipsit, să cadă, și *așé* la doritul popas și odihnă să nu putem *agrunge*...“

Sint 135 cuvinte, din cari 19 cu *a*—, adecă $\frac{1}{7}$.

Un țeran din Prahova (Vălenii-de-munte) vorbește așa :

„Hin-că ne cunoaștem *ăla p'ăla d'atâția ai* de zile, *am* tot dat să mă riped pin' la dumneata *acasă*; că *n'am* strigăt tare, — că mi-e glasu necăcios și secățiv, — ca *s'auđi d'aci* din *ăi* București *togm'acolo* la 'nfundătură de munte *ce-aveam* să-ți înșir; și hindă că nu mă ieartă nici timpu, nici păsu-

ri, nici *ali* treburi să yhiu ieu *p'acolo*, *d'ăia*'ți scrisei mai bine *carte rumânească*...“

(Jipescu, Opincaru, p. 19)

La 79 cuvinte, 15 cu *a*—, adecă ce-va ca $\frac{1}{5}$.

În termen de mijloc, se pôte dice că în limba română după ambele dialecte a șeptea parte din cuvintele în circulațiune se încep cu *a*.

La Macedo-români în speciă, grămădirea vorbelor cu *a*- merge adesea pînă la urît. Bună-óră, pentru a ne spune că șóricile sări în sus și 'n jos pînă ce într'o săritură ajunse la arborele, un basm dela Crușova dice : „șóriclu *arsări arup* de *arupazênă* și cu puțin *arstrisărmintu* ajunse sum *arburle*...“ (V. Petrescu, Mostre, II p. 3).

Deja vechii Români, din punctul de vedere estetic, erau supérați pe marca respândire a inițialului *a*, pe care Cicerone îl numesce óre-unde „littera in-suavissima“. Scriitorii latini, prin măiestria stilului, își dedeau ostenéla de a înlătura acest neajuns. În graiul poporului român, ca o reacțiune instinctivă contra monotoniei, în parte cunoscută Neo-latinilor din Occidente și chiar altor familie linguistice, consoanele *h* și *d* se anină la inițialul *a* fără nici un motiv etimologic. Așa, pe de o parte se aude : *harbore*, *harc*, *haricú*, *harmasar* etc., mai cu preferință acolo unde după *a* urmază *r*; pe de alta, generalmente numai în cântece : *dalb*, *daleú*, *dalt*, *dașa*, *davut*...

v. *H.* — *D.* — *Ea.* — *Oa.*

²A! interj. Unul din sensurile sale apare destul de bine în versul fabulistului Donici :

A! ce năcaz, ce osîndire !

Asupra gânscelor ce crudă prigoniire!..
(Gânscele)

Cu o adevărată melancolie, în „Ini-
ma mea e tristă“ de Gr. Alexandrescu :

A! cât de mult amară
Vinața o să 'mî pară!
Minuturile – vécurei o să le socotesc;
A or-cării și rađa
Nouî lacrimi o să vađa,
Când pe streine țermuri strein o sa traesc!..
Durerea cea mai mare
Nu pôte să omoare;
P'a mea care-a 'ntrecut'o? dar tot nu pocîu
să mor!

A! de'i mai ținé minte
Atâtea juraminte,
Imî vei pastra tu, pôte, o urma de amor!..

În exemplele de mai sus, *a!* cuprinde
o părere de reu pentru ce-va care nu
trebuia să se întâmple. Cu sensul de mi-
rare mai pronunțat, dar tot față cu un
ce supărăcios :

„Florica. I! când aș fi de capu meu,
pre legea me, m'aș face vivandieră.

„Colivescu (viind pe porțiță). Flo-
rico . . .

„Florica. *A!* tot aici ești?

„Colivescu (oftând). Tot, tot, păca-
tele mele . . .”

(Alex., Florin și Florica, sc. IV).

Cu o supărare împinsă la furiă :

„Veveriță rădică păharul și închi-
nând dișe : Să trăescî întru mulți anî
Măria ta! să stăpânescî țera în pace,
și milostivul Dunneđeu să te întărescă
în gândul ce ai pus de a nu mai strica
pre boeri și a băntui norodul . . .

„N'apucă să sfirșescă, căci buzduga-
nul Armașului lovindu'l drept în frunte,
il obori la pămînt.

„ – *A!* voi ocăriți pre Domnul vo-
stru! strigă acesta . . .”

(C. Negruzzi, Alexandru Lăpușnéul, III)

Sensul fundamental al interjecțiunii
a! este surprinderea. În exem-
plele ce preced, surprinderea e în-
tovărășită și chiar precumpănită de
desplăcere. Se pôte însă ca s'o

însotescă mișcarea opusă de plăce-
re :

„Arvinte. Mai întâiu să ciocnim câte-
va pahare!

„Pepelea. Să ciocnim, giupânc! Noroc,
și întru cés bun!

„Arvinte. Amin. (bea) *A!* . . . bun îi . . .”

(Alex., Arvinte și Pepelea, sc. XI).

În vorbire, fie-cărui sens și fie-cărui
adumbriri de sens corespunde o altă
intonațiune și o altă durată.

Interjecțiunea de uimire *a!* nu tre-
buie confundată cu interjecțiunea de
durere *ah!* după cum le confundă la-
tinesce editorii lui Plaut și ai lui Te-
rențiu, deși în manuscripte figurază
ambele exclamațiuni. Dinarchus când
sărută pe Phronesium :

ah! hoc est mel melle dulci dulcius! . . .

ar fi mai corect de a citi :

a! hoc est mel . . .

A pune aci *ah!* în loc de *a!* este ca
și când am face pe Arvinte, când bea
și 'i place vinul, să dică : „*ah!* . . . bun
îi . . .” Între *a!* și *ah!* fie latinesce sau
romănesce, este o mare deosebire psi-
cologică. Ambele însă nu sînt nici la-
tine, nici române în parte, ci comune
tuturor popórelor. Cât pentru cea de
'ntâiu din ele, deschiderea gurei și eși-
rea din gătlej a sonului *a* la vederea
unui lucru surprinďetor este un fel de
gest vocal firesc al copilului și al sel-
batecului.

v. *Aa!* – *Ah!* – *Ahi!* – *Aho!* –
Amu! – *Aos!* – *Au!*

³ **A** pentru *va*, verb auxiliar la for-
marea viitorului singular de a 3-a per-
sónă.

E des în cantecele poporane, mai ales
când forma întregă *va* ar cere doe si-
labe, de ex. *se va . . . imă va . . . , iși*

va etc., acolo unde metrul permite numai una : *s'a...*, *mi-a...*, *ŭ-a...*

Balada Codrénul :

Pe Codrénul nu'l erta,
Ca el capul ŭ-a mânca
Și foc tîrgului ŭ-a da
Și pe Dómna ŭ-a fura...

Balada Inelul și năframa :

Aurul când s'a topi,
Să scii, frate, c'ouu muri...

Balada Miorița :

Flueraș de os,
Mult ȃce dușos!
Flueraș de soc,
Mult ȃce cu foc!
Vintul când a bate,
Prin ele-a resbate...

Intr'o comediă de Alexandri, o vorovă între doi țerani :

„Gheorghe. Îi privighetor măi, îi sub-prefect d-nu Rasvrătescu!... are putere, frate.

„Veveriță. Las', cumătri, că de-al de Răsvrătescu se schimbă pe tóte lunile. Ca mání a vini altu și ne-a ȃce alte povești...“

In conjugațiunea română existând un viitor propriu ȃis saũ afirmativ și un viitor dubitativ cu funcțiunea de presinte optativ, la cei vechi ne întimpină une-orí o frumoșă diferențiere de sens între *a* și *va* :

Neculce, Cron. II, 310 : „de *a* hi așa, *va* da samă lui Dumnezeu...“

In acest pasagiũ, *a* este dubitativ, *va* e afirmativ.

Cu sens dubitativ e și măi obișnuită in popor contractiunea lui *va* in *o* : „dacă n'o puté, n'o veni, și s'o alege cu atât“ (L. M.), prin care auxiliarul *voire* se confundă foneticesece cu auxiliarul *avere* la preteritul de a treia persónă : „o făcut“ pentru „a făcut“.

v. O. — Au. — Vouu.

⁴A, verb auxiliar la formarea preteritului compus singular de a 3-a persónă : „*a* venit, *a* fugit“ (L. M.) in opozițiune cu pluralul : „a ŭ venit, a ŭ fugit“.

Formă literară modernă, deja fórté înrădăcinată și destul de nemerită, dar care e aprópe necunoscută poporului și vechilor texturi, unde ne întimpină „a ŭ venit, a ŭ fugit“ saũ „venit-a ŭ, fugit-a ŭ“ la singular și la plural de o potrivă.

In părțile Țerei-Romănesci pe unde se aude in graũ *a* in loc de a ŭ, el se întrebuintéază și la plural, de ex. : „asnoapte *a* intrat luchi 'n zăvadă ș'a máncať v'o trei oĩ...“ (T. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Tot așa in dialectul istriano-román se ȃce „*a* venit, *a* fugit“, dar nici acolo nu se face deosebire între ambele numere, ci *a* se aplică la plural ca și la singular : „o votă foșťa trei frať, doi orb și ur n'a vėjut...“ (Miklosich, Rum. Untersuch. I, 78).

Am spus că diferențierea „*a* venit el — a ŭ venit ei“, admisă in limba actuală literară, e frumoșă și va rămáne; dar vre-o rațiune etimologică ea nu are. Din latinul singular habet, poporan avet, s'a pășcut románul a ŭ — av[et], și tot a ŭ = av[ent] trebuia să se nască din pluralul latin habent. In scurt, a ŭ la singular, ca și la plural, este unica formă română organică. Tocindu-se finalul *u* in graũ, s'a tocit de o potrivă la ambele numere. Dacă n'ar fi a ŭ la singular, poporul n'ar puté să aibă forma contrasă *o*, fórté răspândită : „el o venit, o fugit“, căci monosilaba *a* nu scade la *o* decât prin contact cu o consónă saũ o vocală labială. — v. Au. — O.

Macedo-romániĩ, in adevér, întrebuintéază pe a ŭ numai la plural; însă nici

-a prototipul *-ia* (ya), ne găsim față 'n față cu pronumele demonstrativ indo-europeu foarte cunoscut *ya* (ia), sanscrit *ya(s)*, zendic *ya*, litvan *ji(s)*, paleo-slavic *i*, latin *i* în *is*, id etc., cu care deja Curtius (Grundz. No. 606) a identificat pe emfaticul *ι* al Grecilor. v. Windisch, Relativpronomen în Curt. Stud. II, 316. Prin urmare, un *οἶτος-ι* este paralel cu românul acest-*a* sau acel-*a* nu numai prin funcțiunea de demonstrativ emfatic, dar poate și materialmente prin *-i=a*, deși Români n'au împrumutat această particulă dela Greci. Să fie oare o remășiță dacică?..

⁶A, articole féminin adjectival.

De'naintea adjectivului, singurul articol feminin întrebuițat în limba noastră literară veche și nouă este *cea*, tot așa la Istriano-români, iar la Macedo-români *acea*: *cea* frumoasă, *cea* mușată, *acea* mușată „la belle”; în gura poporului însă, mai ales în Țera-Românescă și peste Carpați, circulază în multe locuri forma *a*, care aparține în specie posesivului.

Ne intimpină des la Anton Pann:

Și în fuga lui *a* mare
Îl prinzi cu mâna calaro...
(Prov. III, 107).

unde nu diferă întru nimic prin sens de obicnuitul: „fuga *cea* mare...”, macedo-românesc „fuga *a* *cea* mare...”

. . . . . ce o vré, sa faca:
Bărbatu'i la tóte ca mutul sa tacă;
Și daca gasesce vre-un lă-mě-mamă,
Nu vede, n'auce și nu'i baga 'n sěma,
De parere bună — pe care 'ntălnesce
Își lauda casa, și se fericesce
Că ea barbat are bun peste měsură:
Ca pâinea *a* bana...

(Prov. II, 97).

Se ȳice proverbial: „ei trăesc împreună ca pâinea *a* bună...”, „e bun ca pâinea *a* bună: îi ȳei îmbucătura din gură...” (Pann, II, 135; III, 20).

Cu particula emfatică *-a*, din *a* se face *aia*, și atunci generalmente se lungesce în graul poporan și adjectivul care urmeză, dându-i-se articolul postpositiv, astfel că în loc de „pâinea *a* bună” se aude: „pâinea *aia* bună”, cu sensul aprópe superlativ de „fórté bună”.

La plural este *ale*, adesea preces de prepozițiunea partitivă *de*.

Pann, II, 100:

Vr'o câte-va vorbe trânti dupa lege
D'*ale* nodoróse, ca niște ciomege...

Ar fi tot una a ȳice: „vorbe de *cele* nodoróse.”

Când la *ale* se acatșă emfaticul *-a*, atunci se adaugă mai tot-d'una articolul postpositiv la adjectivul următor; de ex. iată cum vorbesce un țeran din Ilfov:

„Mă-aduc aminte de vorbele ei *alea* dulcile ca miera...”

(I. Dumitrescu, Zmarăndița, p. 28).

Sau într'un basm din Mehedinți:

„Apoi făcu o nuntă d'*alea* înfri-coșatele: așa nuntă ș'așa veselie mă la rar...”

(Ispirescu, Legende, p. 344).

Pe alocuri, mai cu sémă în Banat și 'n partea sudică a Transilvaniei, *a* și *ale* se aud aspirate ca *ha* și *hale* sau chiar *hăle* ori *hăle*.

Intr'un basm temeșen, reproduș cu tóte particularitățile dialectale de cătră Picot (Dialectes roumains, p. 30, 34):

„Casa în carie ședie stăpána găitanelui îi tătă din oasie de om. În ȳa ședie numa o babă cu fata ȳei *ha* frumoasă...”

Și mai jos:

„Io mă duc naintie să văd țșinie o fost nietriebnicu ahăla carie fură pre vărúca miea și tătie lucrurile ȳei *hăle* frumoasie...”

Deși fórté respândit și chiar mai eu-

fonic, articolul adjectival *a* (ăl) va rămâne tot-d'a-una un provincialism față cu forma literară *cea* (cel), comună tuturor dialectelor române.

v. ⁷A. — *Al.* — *Cel.*

⁷A, pron. demonstr. fem.; celle, celle-lă. Corespunde masculinului *ăl*. La genitiv-dativ face *alei*. În vechile texturi necunoscut; în graful însă al poporului se aude adesea în Muntenia și peste Carpați:

O 'ntreb: Stano, ia ne spune,
Că vrem să scim *a* minune:
Barbatul teu ce fel fuse
Acum cu noi când se duse?..

(Pann, Prov. I, 81)

Locuțiunea „*a* minune“ a devenit stereotipă. În basmul „Poveste țărănescă“:

„Orbul se minună, și dîse fie-sei să se ia după dînsul a doua dî și să vadă d'a minune ce face argatul..“

(Ispir, Leg., 263; cfr. ib. 54)

Demonstrativul *a* nu trebuie confundat din ușurință cu articolul adjectival *a*. În frase ca cele citate de Dr. Obdenaru, de ex.: „mușiere! dă'mi *a* sapă“ (Revue d. langues romanes, 1884, p. 142), traducerea „femme, donne-moi la pioche“ e necorectă, ci cată a se traduce: „femme, donne-moi cette pioche-lă“ sau „la pioche que tu sais“.

Demonstrativul *a* deveni parte integrantă în două numiri populare de boală: *a-b u b ă* „cancer“ și *a-ne v o e* sau *h-a-ne v o e* „epilepsia“, despre cari vezi la locul lor.

La plural face *ale*, rostit mai adesea *ali*.

Te spală, te curăteșce,
Că merg sa'ți cunpăr camășe
Ca să lepezi *ale* fașe..

(Pann, I, 157)

Pentru și mai multă demonstrațiune, când se pune singur sau după substantiv, demonstrativul *a* se adaogă

cu emfaticul — *a*, devenind *aia*, ca și în *a ce ia* din *a c e*.

La I. Bibicescu, Doine din Transilvania (Coll. MSS.), când un flăcău se plânge de iubitele sale:

A din dél s'a măritat,
A din vale m'a lasat,
Ș'a din capul satului
Aia m'a dat draculul..

Tot acolo plângerea unei copile:

Străină's, maică, străină
Ca ș'o flóre din grădină,
Nici *aia* nu e străină
Că'i pămînt și radacină
.....
Maică! străină ca mine
Nu e nimenea pe lume,
Numai cucul din pădure,
Dar nici el nu e ca mine:
Ș'ala are p'óre-cine,
Ca mîerlița gălbîora
P'*aia*-o are suriôra
Și pe sturțul gălbior
P'ala'l are frățior..

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 198:

Numai biata ciocărlie,
Aia 'mî cîntă 'n pribegie..

Proverb: „Culcă-te pe urechea *auu*..“ (Pann, III, 30), care însemneză: ceia ce te așteptî tu, nu se va întâmpla.

Povestirea țărănescă din Ialomița (T. Teodorescu, c. Lupșenu): „asêră, când viniâm acasă, m'a mușcat cățeoă lu moș Néagu de nî-a rupt icrele dila chîcîoru drept; d'oîu prinde-o, o s'o bat cu vergéoă *aia* dē hîer dila pușcă pîn'o striga la săpun..“

Emfaticul *aia*, ca și pronumii femininei *aceia*, *acêsta* etc., funcționeză ades ca un neutru cu sensul de „hoc“ sau „illud“.

Așa e în proverbul: d'*aia* n'are ursul cîdă“ (Pann, III, 99), când se vorbește despre un om care a păgubit din premare lăcomiă de a căștiga, alusiune la o anecdotă poporană despre urs: „ursul, fecîor de popă — cum îi dîce

poporul — adecă ființă lacomă, și-a pierdut cōda mergēnd să vīneze pesce intr'un lac, care a inghietat prindēndu-ī cōda sub ghiatā“ (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni). — v. *Urs*.

Un strigăt de danț în Transilvania :

De ce joc, d'air-aș juca,
Māna, māna, mai!
Pare ca's făcut așa,
Tot așa, măi!

(Jarnik-Bărsanu, 362)

Prin acomodățiuone cu -ī-, emfaticul *a* din *aia* scade la *e* în forma *aie*, *ae* :

„Nu e vorba *aia*, *aie* e vorbă...“ (Pann, Prov. II, 134), se țice când cine-va vorbesce altfel decum înțelegem noi.

Proverb : „Omuluī de ce'ī place, d'*ae* se 'ngrășe...“ (ib. II, 81).

La plural, emfaticul -*a* se acățā la forma *ale* :

Ochii și sprincenele,
Alea fac păcatele!...

(Jarnik-Bărsanu, 8)

sau :

Calul bun și mândrele,
Alea 'nu mănă zilele!..

(ibid. 15)

În unele locurī, mai cu deosebire în Banat, demonstrativul *a* se aspirā în *lu*, de unde cu emfasă *haia*, apoi cu prepositivul *a* forma *ahaia*; la plural : *hale*, *hālea*, *ahāle*, *ahālea*.

Intr'un basm temeșen (Picot, Dialectes roumains, 31) : „acuma ție cunosc ca pre *ahara* carie 'ī stăpāna ānīmi mīele...“

O notiță din secolul XVII : „după sēma cé mare am dat la o ruptore costande 2, după *ahara* (*axaia*) am dat la birul sforālor orți 2, după *ahaia* (*axaia*) am dat la altā rumtore costande 2...“ (Cuv. d. bătr. II, 615).

Demonstrativul *a*, iar cu atât mai virtos forma sa emfatică neutrală *aia*, pe care adesea, sub raportul energiei, n'o pōte înlocui trisilabilul sinonim

a ceia, este menit, mai mult decât corespundătorul masculin *ăl* și *ăla*, de a se respāndi în graiu și a se înrādăcina în literatură, fiind de pe acuma stereotip în unele expresiuni. Așa, de exemplu, când țeranul țice că cine-va, șoptindu-ī verđi și uscate, îi „toacă la ureche câte *ale* toate“ (Prahova, Văleni-de-munte), e peste puțință de a pune pe „acele“ saū vre-un alt cuvint în locul lui *ale*, și ar fi însă pēcat de a perde din limbă un asemenea idiotism.

v. *Al*. *Al*. *Lu*. — *Cel*. — *Ahaua*. —
Aia. — *Hale*...

⁸**A**, art. fēmin. possessif. Nu e tot una cu articolul adjectival *a* și cu pronumele demonstrativ *a*, despre carī vedī mai sus. El corespunde masculinului *al* și se prepune numai : 1°. posesivului propriū țis : *a* mea „la mienne“; 2°. numērului ordinal : *a* doua „la deuxiēme“; 3°. genitivului : *a* omului „de l'homme“. Nicī o dată în gura poporului articolul posesiv nu se aspirā în *ha*, nu suferē trecerea lui *a* în *a* și nu se amplificā prin emfaticul -*a*, ca la articolul adjectival și la pronumele demonstrativ : *hāl*, *hai*, *haia*, *ahāla*, *ahaia* etc. Afară de acēsta — doē criterie nu mai puțin importante — articolul posesiv e comun tuturor Romānilor, iar nu sporadic, și nicī intr'un cas nu pōte fi înlocuit prin *cel* (*cea*).

1°. De'naintea pronumeluī posesiv fēminin : „acēstă vacă este *a* mea“, la plural : „aceste vaci sīnt *ale* mele“, pe când la masculin : „acest boū este *al* meu“, „acești boi sīnt *ai* mei“...

Totuși în popor nu e rar de a auđi pe *a* de'naintea posesivului de ambele genurī pentru ambele numere :

„Țeraniī aice țic *a* mele în loc de *ale* mele, de ex. : *ale* cui sīnt caprele? --

a mele; vor fi venit cinci capre *a mele*...“ (R. Popescu, Mehedinți, c. Cloșani).

Tot așa în Moldova, în Transilvania, în Banat.

Dialectul macedo-român nici nu cunoște o alt-fel de construcție decât: *a meū, a meī, a mele* etc. (Bojadschi)

2°. De'naintea numărului ordinal de la 2 în sus:

*A doua zi iar,
A treia zi iar,
A patra zi iar
Lucra în zadar!...*
(Balada M-rea Argeș)

„*A de cea*“ cu sens de dare sau contribuție, „decima, dîme“:

Docum. moldov. 1639 (A. I. R. I, 1, 94): „și *a z é c é* de an încă să de Troițenii...“

„*A doua oră*“ se contrage în limba veche într'un singur cuvînt:

Moxa, 1620, p. 393: „atuncea prădara Rușii pre Șchéi *adoară*...“

În dialectul macedo-român nu există masculinul *al*, astfel că *a* se prepune d'o potrivă ordinalului la ambele genuri, începînd chiar de la 1: *a întâia, a doilea* și *a daoa, a treilea* și *a treia, a patrulea* și *a patra* etc. (Bojadschi)

3°. De'naintea genitivului, când se concordă cu un nume feminin nearticulat: „vacă *a lui Petru*“ sau „*a lui Petru vacă*“, la plural: „vacă *ale lui Petru*“ sau „*ale lui Petru vacă*“, pe când la masculin: „boū *a l lui Petru*“, „boī *a i lui Petru*“.

Cu toate acestea, în popor și'n vechile texturi *a* se întrebunțeză adesea de'naintea genitivului concordat nu numai cu femininul plural, dar și cu masculinul la ambele numere:

Pravila Moldov. 1646, f. 17: „omulu învățatu într'acestū meștersugu *a furtușagului*..“

Ibid. f. 23: „cela ce va strica niscari

bani *a beséricii*, care bani vor fi lăsaț de cine-va...“

Docum. moldov. 1610 (A. I. R. I, 1, 22): „un gard bătrân *a Petricanilor* împreună cu *a Ingăreștilor*...“

Moxa, 1620, p. 382: „în zilele lu Costantin împăratū și *a Irinei*...“

Docum. mold. circa 1650 (A. I. R. I, 1, 136): „Țiganul ȳaste *a mănăstirii*...“

Apocalipsul Apost. Paul circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 415): „deca apune soarele, toți ȳingerii omenilor, *a bărbaților* și *a muerilor*, mergu la Dumnezeu...“

În dialectul macedo-român, de'naintea genitivului, ca și de'naintea ordinalului, fie după un nume articulat sau nearticulat, singurul articlu cu putință este numai *a*, dîcîndu-se d'o potrivă: vaca *a lu Petru*, vacli *a lu Petru*, callu *a lu Petru*, căllii *a lu Petru*; și tot așa nu numai la genitiv, dar și la dativ.

În dialectul istriano-român, cazul oblic se formeză prepunînd pe „*lu*“ la nume nearticulat, de ex.: lu omu = a omului său omului, lu omiri = a omenilor său omenilor, lu casă = a casei său casei... De'naintea unui *lu* se măi pôte prepune *a*: *a lu omu, a lu omiri, a lu casă* etc. (Miklosich)

Din cele de măi sus rezultă că: daco-romăna și macedo-romăna, pînă la un punct și istriano-romăna, nu numai întrebunțeză d'o potrivă articlu posesiv feminin *a* (al), dar încă în câte-trele se manifestă și'n mare parte s'a și îndeplinit tendința de a reduce toate formele lui flexionare (al, ai, ale) la singurul *a*, care astfel devine un articlu indeclinabil pentru ambele genuri și numere; o tendință analógă aceleia pe care Englesii au și reușit s'o realizeze pe deplin cu articlu lor „the“, deși anglo-saxonă avusese patru articli. Întru cât înțelegerea n'ar fi împedecată prin lipsa lui *a l, a i și a le*, poporul ar vré bu-

curos să scape de acest prisos cam complicat, care însă e foarte elegant și se petrifică din ce în ce prin limba literară.

v. ⁶A. — ⁷A.

⁹A, art. fémin. postpositif du substantif. Corespunde masculinului *-lu*, *'-l*, *-le*. Ia cazul oblic singular : *-ei*, *-ii*, macedo-românesce *-ilii*, *-eliei*; la plural direct *-le*, oblic *-lor*. Funcționează ca artichlu definit, acățându-se numai la substantiv sau la o parte a cuvintului luată substantival, precum și la adjectivul când se pune de 'nainte a unui substantiv fără artichlu : cas'-a „la maison“, frumos'-a mea „ma belle“, frumos'-a casă „la belle maison“, vorbire-a „le parler“.

Afară de întrebunțările sale normale, postpositivul *-a* ne mai presintă următoarele particularități sporadice importante : 1) funcționează la singular ca artichlu masculin ; 2) articulează unele numi cu forma plurală ; 3) în contact cu vocala finală a cuvintului înlăturază hiatul nu numai prin elisiune, dar și printr'o vocală excrescente ; 4) în limba arhaică pôte să articuleze infinitivul fără a 'l substantiva.

1°. Deși feminin, postpositivul *-a* ține totuși loc de artichlu masculin în : pop'a, genit. pop'eî „le prêtre“, nici o dată popăl, la plural însă popi; tat'a, „le père“, une-orî tatăl, plural tați și tătâni; bābac'a „le père“, genit. bābac'ăi întocmai ca Anic'ăi dela Anic-a; nene-a, bade-a, bādîț'a, genit. nen'i, bād'i, bādîț'ăi „le frère ainé“, une-orî bādîl, bādîțul; și în altele câte-va, cari imi scapă din memoriă, dar aprópe tóte aparțin graiului copilăresc. În construcțiune cu adjectivul prepus, își reiea rolul artichlu masculin 'l : înțeleptu'l popă, bunu'l tată, frumosu'l bade... Este remarcabil, că limba română a conservat acestor cuvinte genul bărbătesc și

chiar artichlu masculin la plural, dându-le artichlu feminin la singular, pe când alte vorbe analóge prin terminațiune și prin sens bărbătesc au schimbat în același timp genul : o calfă, o slugă, o gazdă, ca în vechea francesă „la pape“ în loc de „le pape“ sau în provențala „la propheta“ pentru „el propheta“. Noi nu cunoșcem în limbile romanice ce-va paralel cu : un tată — tat'a — tat'eî — tați'. În albanesa însă există un paralelism, pe care 'l vom cerceta la cuvintele *Popa* și *Tata*.

2°. Este nu mai puțin interesantă întrebunțarea artichlului feminin singular în numile primelor cinci zile ale săptămânei : luni, marți, miercuri, joi și vineri, cari sint nesce genitivi latin petrificați : Lunae sau Luni, Martis, Mercurii, Jovis, Veneris [dies]. Italianesce în dialectul venețian : luni, marti, mercore, zoba, venere, sint masculini, deși zoba, la Piemontesi giobbia, ar trebui să fie feminin prin originea sa din lat. Jovia [dies]. La toți Neo-latini din Occidente zilele săptămânei sint masculine, fiind că masculin este acolo termenul general de „di“ : fr. jour, it. giorno, sp. dia etc. Din contra, termenul general de „serbătore“ fiind feminin : „fête“, „festa“, „fiesta“ etc., vedem franțuzesce, bună oră, devenind feminine numile unor serbători curat bărbătesci : la St. Georges, la St. Jean și altele, pe când e masculin „dimanche“, măcar-că după fonetica francesă finalul *-che* se pôte nasce numai din femininul *-ca*. Genul termenilor speciali regulându-se dară în această privință după genul termenului general, iar românesce termenul general „di“ fiind feminin, noi dicem „intr'o vineri“, într'o marți, ș'apoi : luni-a, marți-a, mercuri-a, joi-a, vineri-a, unde *-a* nu pôte fi alt ce-va decât artichlu postpositiv. Tot așa la Macedo-români : luni-a, marț-a, etc. Este o

simplă scăpare de condeiu, când Miklosich (Rum. Unters. I, 60) vede în macedo-românul *vinir-a* = *vinerî-a* pe enfaticul *-a* ca în acest-*a*. — v. ⁸A.

3°. Postpositivul *a* nu suferă hiat. La întâlnire cu *ă* și *u*, îi elide: *casă* = *cas'a* = *casă-a*, sau *sora* = *sor'a* = *soru-a*; și 'n acest cas devenia lung în limba veche, scriindu-se chiar une-ori: *casaa* = *casa* (v. ¹Aa). La întâlnire cu *e*, se contopesc în diftong: *vor-birea* = *vor-bire-a*, *mergerea* = *merge-re-a*. La întâlnire cu un alt *a*, hiatul se înlătură prin excrescerea vocalei *u* sau *o*: *stéua* sau *stéoa* = *stea-o-a*, *stea-u-a*, *abaua* = *aba-u-a*, *vălcéoa* = *văl-cea-ó-a*. De asemenea la întâlnire cu *i* în cuvântul *điu-a* = *đi-u-a* sau *đio-a* = *đi-o-a*, de unde — specimenul fiind unic și poporul considerând în principiu numai pe *-a* ca artichu — s'a croit o formă nearticulată inorganică *đio*, întrebuintă alături cu forma organică *đi*. În aparință în același mod s'a născut nearticulatul *pio* din articulatul *pio-a* = *pi-o-a*; în fapt însă aci n'a fost de loc vocală excrescente, ci latinul *pila*, mai bine *pilla* contras din *pisula*, a trecut românesce în *pivă*, cu *v=ll* ca în *măduvă* = lat. *medulla* sau *stavă* = medio-lat. *stalla* (v. Cuv. d. bătr. I, 303). Forma *pivă* se întrebuintează pînă astăzi mai des decât *pio*. Apoi prin vocalizarea lui *-vă* în *-o* (cfr. vechiul daco-român *văduo* = *văduvă*, *iuo* = macedor. *iuvă* etc.) avem forma *pio*, articulatul *pio-a* = *pio-a*. Vocala excrescente *o* sau *u* dispăre în flexiunea cuvântului după dialectul daco-român, măcar-că în texturi vechi ne întimpină excepționalmente, de ex. într'un document din 1571 (Cuv. d. bătr. I, 251) genitivo-dativul singular *vălcéoi* = *văl-cea-o-ei* în loc de *vălcelei* sau *valcélei*. Acest cas e obicînit în macedo-româna: *stea-o-lui*, *cura-o-lîi*, *măsea-o-lîi*,

șă-o-lîi, *sufrăncea-o-lîi* (Bojadschi, 22), deși vocala excrescente nu mai servă aci la înlăturarea hiatului, fiind numai o propagațiune dela nominativul articulatul. v. H. Tiktin, Stud. z. rumân. Philol. I, 26.

4°. Postpositivul *a* articulază nu numai pe infinitiv atunci când acesta se iese ca substantiv feminin flexibil: *vor-bire-a*, *vorbir-îi*, *vorbiri-le*, *vorbiri-lor*, dar în limba veche el articula și pe infinitivul funcționând ca mod verbal.

Exemplu de forma nearticulată:

Neculcea, II, 227: „Și așa toți boierii și căpitaniî aș purces cela după cela pre rând a se închinare și aș eșit afară; și cum aș eșit afară, aș început a încălecare pre cai și aș purces cu toții în gîos; érá Petricéicovodă aș rămas numai singur, rumai cu Hăbășescul hatmanul și cu casa lui, și aș început a plângere și a blăstămare...”

Exemple de forma articulată:

Moxa, 1620, p. 362: „și-i era gata sabiia a tăiare-a în boiari...”

Varlam, 1643, II p. 17: „nu mai părăsiia de-a învătare-a, gândind în mentia sa...”

Pravila Moldov. 1646, f. 71: „cându va lua muîaria al doile bărbat, socotind cumă celū dentăi iaste mortū, de va putia arăta înaintia giudețului cu mărturii ca acele destonici de-a sa crede re-a...”

Mai étă exemplul cel mai remarcabil, în care infinitivul scurtat figurază în concordantă cu infinitivul întreg articulatul:

Prav. Mold. f. 72: „de va fi acel trimis om ca acela să fie destonicu de a'l puté credere-a...”

Alte exemple veđi la Cipariu, Principia, p. 195 6, și mai jos la propozițiunea infinitivală *a*.

Acest fenomen este éráşî fără paralelă în cele-lalte limbî neo-latine.

5°. Incă o observaţiune. Postpositivul *-a* derivând din lat. *illa*, ar trebui să fie *-ea* (-îa), după cum şi este la pronumele personal *ea = illa*. Să nu uităm însă, că latinul *illa*, trecând în limbile romanice ca artichlu şi ca pronume tot-o-dată, s'a diferenţiat pretutindenî în doé forme: franc. la şi elle, ital. şi span. la şi ella, etc. În dialectul sicilian, anume cel palermitan, artichlul devine tocmai *a*: *a donna, a fimmina, a bedda*... Romănesce o asemenea tocire fonetică era cu atât mai de aşteptat, cu cât artichlul postpositiv îşi perde individualitatea.

v. ¹⁰A. — *Lu.* — *Le.* — *Er.*

¹⁰A; préposition servant à marquer l'infinifitif. Orî-ce infinitiv, întru cât funcţionează ca mod verbal, este preces în dialectul daco-român de prepoziţiunea *a*: *a face, a se face, a facere, a se facere*, afară numai atunci când încetază de a fi infinitiv prin unire cu auxiliarii *a m* şi *voiu*: *aş face, voiu face*, şi atunci când urmază după verbul *pot*: *pot face*, şi după *sciû*: *sciû face*.

Acest *a* pôte fi despărţit de infinitivul seû prin unele elemente adverbiale şi pronominale monosilabice: *a* mai face, *a* ne mai face, *a* nu ne mai face, *a* nu ne mai tot face..., şi fôrte des îşi asociază prepoziţiunile *spre*, *pentru*, *fără*: *spre a face bine*, *pentru a face reû*, *fără a face ce-va*, mai ales însă prepoziţiunea genitivală *de*, cu care se unesc în *de-a* sau *d'a*: *de a face*, *de-a face*, *d'a face*; iar în limba veche nu mai puţin des se întrebuintă după *a* un infinitiv întreg artichlat, adecă în loc de „*a face*“ se şicea nu numai „*a facere*“, ci încă „*a facere-a*“.

Exemplele de mai jos aû în vedere numai cele trei întrebuintări arhaice ale infinitivului *a*: 1°. fără *de-* şi cu infinitivul întreg neartichlat; 2°. fără *de-* şi cu infinitivul întreg artichlat; 3°. cu infinitivul întreg artichlat şi cu *de-*.

Pravila Munten. 1640 f. 19: „... surdu sau fiu de a treia nuntă sau născutû întru amestecăciune de sânge, de unii ca aceşté toţi să nu cutéze *a se chemare-a* preoţi...”

Pravila Moldov. 1646, f. 57: „nu să va certa bărbatulû curvei de o va omorâ pre dânsă înpreună cu cela č'au curvit cu dânsă; iară de va scăpa muîaria până va ucide pre curvariu, atunce or-cândû o va găsi atunce să o omoară, alegândû să nu fie făcut pace cu dânsa, că daca va face pace nu iaste vréme *de-a o mai ucidere-a*...”

Moxa, 1620, p. 352: „născu anume Alexandru, coconû fromoşel, şi-i fu milă *a'l piîardere-a*...”

Neculce, II, p. 196: „cu cât vă veţi indemna *a citire* pre acest letopisetû mai mult, cu atăta veţi şti *a vâ ferire* de primejdii şi veţi fi mai învăţatî *a dare răspunsurî* la sfaturî...”

Pană armaşul din Tîrgovişte 1627 (A. I. R. I, 1, p. 14): „îam vândut eu de a mé bună voe şi cu zapisul micu să aibă *a'şi facere-a* şi carte domnescă de moşie...”

Originea prepoziţiunii infinitivale *a*, natura în genere a infinitivului român şi funcţiunea artichlului infinitival postpositiv *-a*, se învederază pe deplin câte-trele prin următorul pasagiu din Psaltirea slavo-română a mitropolitului Dosofteiu 1680 ps. CXLIX, punându-se în paralel cu contexturile grec şi latin:

„...*a* face răscumpărare întru păgâni, înfruntări în năroade; *a* lega pre 'mpăraţai lor în obedzi şi slăviţiî în cătuş la mână de herû; *a* facere-a întru dânsîi giudeţul cel scris...”

În textul slav ic, după care traducea Dosofteiu, sînt doi infinitivi în tótă puterea cuvîntului: sûtvoriti și sviezati, din carî unul e tradus de'ntăiu prin „a face“ și după aceia prin „a facere-a“.

Iată contexturile grec și latin :

... τοῦ ποιῆσαι
ἐκδιῆσαι ἐν τοῖς
ἔθνεσιν, ἐλεγμοὺς
ἐν τοῖς λαοῖς τοῦ
δῆσαι τοὺς βα-
σιλεῖς αὐτῶν ἐν
πέδαις, καὶ τοὺς
ἐνδόξους αὐτῶν ἐν
χειροπέδιαις σιδη-
ραῖς τοῦ ποι-
ῆσαι ἐν αὐτοῖς
ῥῆμα ἔγγραπτον...

...ad faciendam
vindictam in na-
tionibus, increpa-
tiones in populis:
ad alligandos
reges eorum in
compedibus, et
nobiles eorum in
manicis ferreis:
ad faciendum
in eis iudicium
conscriptum...

Infinitivul român funcționează dară întocmai ca gerundiul latin în -dum, de unde'î vine materialmente prepozițiunea *a*=lat. ad, pe când articularea lui, pe de altă parte, se apropiă de forma grécă cu *τοῦ*. Este însă mai cu sémă instructivă gradațiunea, în care „a facere-a“ se pune așa dîcînd în conclusiune după doi infinitivi nu numai nearticulați, dar încă scurtați: „a face“ și „a lega“, așa că ultimul infinitiv se înzestră cu un spor de energiă, ca și când s'ar dîce: „ad faciendum-illud“.

Cu prepozițiunea *de*, în Palia dela Orăștia din 1581, Exod. XVII, 1 (ap. Cip. Princ. 195): „acolo n'avé nărodulu apă *de-a* bére-a“, unde latinesce: „non erat autem aqua populo ad bibendum“. Prin *de* și prin articulare, românul „*de-a* bére-a“ exprimă cu un fel de întărire: „de-ad bibendum-illud“. Fără articulare, în traducerea reto-romană după dialectul dela Engadin: „qua non eira aua da baiver...“, italianesce: „acqua da bere.“—v. ⁹A.

Infinitivul „*de-a* fire-a“ figură în limba veche ca un curat adjectiv indeclinabil cu sensul de „nobil“, cu care se pôte alătura pînă la un punct infinitivul frances être, devenit substantiv și chîar adjectiv, de ex. la Fénelon: „ô le plus être de tous les êtres“, sau în vechiul drept feudal: „il est du lignage et estre“ (Littre).

Pravila Moldov. 1646, f. 18: „Căndu va fura neștine de sparge vre un zid sau ușe sau secriiu sau altă asémenia acestora, de va fi făcutu aciasta dzua și de va fi om ũ de rod bun ũ, să'l ũ scoață den locul ũ lui o samă de vréme, aciasta să înțelege de va fi om ũ de ocină să'l scoață den ocinile lui cătăva vréme cătu va fi voia giudețului; iară de va fi om ũ mai de gios ũ, să 'l bată ca pre un ũ fur ũ și să'l ũ trimiță la ocină cătăva vréme; iară de va fi făcutu aciasta noaptea și de va fi cum ũ am ũ dzis ũ om ũ *de-a* fire-a, să fie scos și gonit ũ...“

În acest pasagi ũ „om *de-a* fire-a“ se comentă prin „om de rod bun“ și „om de ocină“. Italianesce un sens fôrte apropiat are essere „a fi“ în vechile locuțiuni: „giovani di grande essere“, „moglie di piccolo essere“, „nel esser suo è rispettato da tutti“ (Tommaso).—v. *Fires. Hires. Fire.*

Prepozițiunea infinitivală *a* — nu și articolul infinitival *a* — este romanică generală, deși în limbile neo-latine occidentale a dispărut astădi aprópe cu desăvîrșire sau a devenit rară. În vechea francesă e încă fôrte désă. La Villehardouin: „alerent *a* veoir Constantinople“; la Chartier: „estoient nes seulement *a* boire et *a* manger“; la Froissard: „se doubterent de lors corps et de lors biens *a* perdre“, etc. v. Godefroy, Dict. d. l'anc. langue franç. I, 1—2. În italiana, de 'naintea infinitivului se întrebunțăză atât *a* precum

și compusul de-a contras în d.a. Românul „om de-a fire-a“ cu înțelesul din Pravila lui Vasile Lupul s'ar pute dice italianesce: „uomo d a onorare“. Treptata ștergere a infinitivalului *a* la Neo-latiniî din Occidente e cu atât mai puțin de mirare, cu cât chiar la noi poporul îl înlocuesce mai adesea în graiu prin conjunctiv, iar Macedo-româniî l'au perdut de tot, astfel că numai printr'o construcțiune conjunctivală ei pot traduce pe daco-românul „*a* face“, „de-*a* face“, „*a* facere“, „de-*a* facere“, fără ca să mai vorbim de arhaicul post-articulat „de-*a* facere-*a*“.

În balada „Păunașul codrilor“ :

Puse prunca *a* cânta,
Codriî puser'*a* sună...

macedo-românesce :

Șeșu fêta să cântă,
Curiile ahurhiră s'arsună...
(Petr. Mostro, II, 10)

În balada „Mănăstirea Argeș“ :

Pin'om hotari
În zid de-*a* zidi
Cea'ntău soțioră...

macedo-românesce :

Pină țe s'apofasim
Tu stisma să stismusim...
(ibid. 125)

Un paralelism perfect cu infinitivalul daco-român *a* ni se înfățișează în englesul *to*: „*a* face“ = *to make*“. Se scie că Anglo-saxonii nu aveaî infinitiv, pe care l înlocuiaî printr'un gerundiî, de unde Englesii și-au tras o formă infinitivală, prepuinduî pe *to* „ad“ prin imitațiune după franco-normandul *à*. În acest mod englesul „*to make*“, întocmai ca și românul „*a* face“, represintă pe latinul „*ad faciendum*“. v. Marsh, Hist. of the engl. language, p. 47. Ce-va mai mult, în viul graiu poporul engles întrebuințază des :

„*for to*“ = „spre *a*“ sau „de *a*“, de exem. *for to make* = de *a* face. E adeverat însă că un infinitiv analog există și în limbile scandinave: „*til at*“ sau „*for at*“, literalmente „de ad“, încât în englesa pôte să fie o influință romanică și danesă tot-o-dată.

11. A (DE-D'); préposition marquant surtout un mouvement vif ou continu. Sub raportul formei, această prepozițiune a ajuns a fi neseparabilă de prepozițiunea *de*, astfel că numai grafica le mai desparte în de-*a* sau d'*a*, pe când în graiu ambele inchipuesc o strinsă unitate *dé* sau *da*, întocmai ca italianul *da*, compus din aceleași elemente latine *de-ad*; sub raportul semnificațiunii, exprimă în genere o mișcare viuă sau prelungită, și tocmai de aceia: 1°. face parte integrantă din aprôpe tôte numirile jocurilor copilăresci; 2°. urmăză după verburî cu sensul de mergere, apucare, sărire și orice fel de umblet. Acastă prepozițiune nu trebuie confundată nici cu de-*a* de'naintea infinitivului (v. 10. A), unde ambele ingrediente sint fôrte separabile și unirea lor mai adesea e facultativă, nici cu simpla prepozițiune *a*, despre care vorbim mai jos (v. 11. A, 12. A) și care numai într'un mod incidental își pôte asocia pe *de*.

Alexandri, Poes. pop. 393: „Jocurile copiilor români sint fôrte diverse; ele se numesc: de-*a* mijôrca, de-*a* brăzdița, de-*a* puia-gaia, de-*a* bastonul, de-*a* halea-malea, de-*a* sita cumetrei, de-*a* boul, de-*a* balanea, de-*a* dracul, de-*a* baba-ôrba, de-*a* țencușa, de-*a* ineluș-învîrtecuș“.

Tot așa în Muntenia :

„Jocurile copilăresci sint d'*a* vaca, d'*a* ulcelușele, d'*a* petrecu, d'*a* dovlecei, d'*a* portița, d'*a* robul, d'*a* mărul putred,

d'a fetele furate, d'a sulul, d'a purcéua, d'a pământul furat, d'a mușterea în tirg, d'a varđa inghiețată și targă, d'a móra, d'a gaia, d'a țurca, d'a ineluș, d'a dăsăgeii, d'a rischitorul, d'a gâasca cu bobocii, d'a boul, d'a ciosvirta, d'a pânza incurcată, d'a mija și mija alergată, d'a petricelele, d'a lupul cu oile, d'a cărligelele, și altele." (D. Negoescu, Dimbovița, com. Pietroșița)

De asemenea peste Carpați :

„Pe aice jocurile copiilor se chîmă: de-a hoborocul, de-a surduca saũ de-a cotca, de-a scăpătorile, de-a bóta, de-a tri-sprijonitele, de-a cucelea, de-a șinterul, de-a pitelea, de-a purcica, de-a stata, de-a țiganul, de-a păretele și de-a iucra, de-a orgénul saũ de-a ogoiul, de-a bobárnucul, de-a gónța, de-a baba sau de-a bolobica cu cuțitul, de-a rapu saũ de-a masa, de-a clincea, de-a cocaia, de-a piua cu maiful, de-a bună'i calea prin cetate, de-a dracul cu ângerul, de-a împăratul roșu și de-a împăratul verde, de-a hoții, de-a tuțulușu, de-a virtelnița etc." (V. Olténu, Transilvania, Hațeg)

Anton Pann (Prov. II, 132) descrie în următorul mod pe copilul Amor :

Adesé la ochi se légă
Și la hori, la nunți se duce
D'a-mijile să apuce
Bun cu nebun să 'npreune,
Prost cu 'nțelept să adune...

O expresiune copilărească foarte răspândită e „de-a dura“.

Balada Codrénul :

Capul de-a dura sária,
Sângele bolborosia,
Trupul metanii facca...

Balada Radu Calomfirescu :

Și capetele sbura,
Sbura pe scară de-a dura:
Când Buzesci peste Căplesci,
Când Căplesci peste Buzesci...

O baladă din Transilvania :

Paloș de argint scotea,
Intr'un picior se 'nvirtea
Și da una de cea grea:
Capul Turcului sârea
Și de-a dura se ducea...

(Pompliu, Sibiu, 24).

De aceiași origine copilărească sînt o mulțime de alte expresiuni, dintre cari unele par a fi pierdut urma acestei provenințe, înrădăcinându-se în graiul poporan din tóte ținuturile și chiar în limba poetică.

„Celui ce face vre-un reu pe sub ascuns, poporul îi ȳice că mușcă de-a-furata ca cănele..." (M. Juica, Transilv., Sredistea-mică)

„Poporul, mai ales cîobanii, cred că Tricoliciul se preface din om în lup dându-se de trei ori de-a-curu 'n-cap, și apoi éráșii dându-se de trei ori de-a-curu 'n-cap redevine om..." (Stareț G. Teodorescu, Galați)

Marian, Bucovina, I, 125 :

Că țiuu da opt turmu de oi,
Tóte cu miei ochișei,
De-a dragul să cați la ei!.

Pann, Prov. I, 74 :

Scriptura și sfânta lege
D'andósele n'o 'nțelege...

Philimon, Cîocoi, p. 276: „Săvirșindu-se această ceremoniă, Păturică se trase puțin d'andaratele..."

Locuțiunea proverbială : „tóte merg d'andaratele" (Pann, Prov. III, 14 ; ib. III, 15, 18).

„Se topia d'ânpicîórele bietul împărat să albă și el, ca toți ómenii, măcar o stîrpitură de fecior..."

(Ispir. Legende, 41)

„Atunci Fêt-frumos călare intră în palatură și se opri la scară. Fata cum îl vėdu, eși afară. Vorbi cu Fêt-frumos d'âncălarele și se înțeleseră la cuvinte..."

(ibid. 194)

„... apoi rupând d'a fuga, să te păzești pirleo, că'î sfiriia călcăiele de iute ce se ducea...”

(ib. 361)

„... d'a berbelécu : peste cap, d'a roata, d'a rostogolu, à la renverse, eu culbutant...”

(I. Costinescu, Vocab., 288)

• „... Mișcă, băete! ...să mi te duci de-a ruptu capului!”

(Alexandri, Surugiul)

Pann, Prov. III, 93 :

In lene și'n trândăvie,
Aștepți d'a gata să'ți vie..

Neculce, Chron. 268 : „... l'aū purtat tot târgul cu lacata de-a grumaziil și apoi l'aū spânzurat...”

Pravila Moldov. 1646, f. 89 : „să o ia și fără de voia ei, ce să dzice cu de-a sila...”

Pann, Prov. I, 28 :

Veî, nu veî, el cu d'a sila
Face musca cât cămila...

„Când i-am tras un pumn, o făcut hîc și o cădüt de-a rostogolu...”

(Alex., Chirița în voiagiu)

Să se observe, că în unele construcțiuni de felul celor de mai sus, *a* se aglutinează nu numai cu *de*, dar și cu *în*, formând ast-fel în rostire o monosilabă *dan*, compusă din trei cuvinte deosebite *de-a-în* : *d'a'ndaratele* = *de a îndărit...*, *d'a'ncălarele* = *de a încal...*, *d'a'ndósele* = *de a îndos...*, etc.

Sub o înriurare directă a jocurilor copilăresci, *de-a* a trecut în graiul poporan și la jocul de cărți. O locuțiune proverbială bănățenă contra cartofilor : „cine jócă d *e-a*-duracul, nu'și mai umple sacul” (P. Pintea, c. Nevrincea). — v. *Durac*.

Caracterul copilăresc al lui *de-a* dispăre cu desăvîrșire, când e vorba nu de o mișcare viuă, ci de o mișcare

prelungită într'o direcțiune óre-care : *d e-a*-lungul, *d e-a*-latul, *d e-a*-dreptul, *d e-a*-rindul etc.

Balada Badiul :

Fă la apă că purcezi,
Și'n fugă să te repezi
Pe la gura pivniței
Tot *de-a*-lungul uliței..

Marian, Bucovina, I, 124 :

Intindeți podul *de-a*-latul
Ca să trec mai iute vadul,
Să nu m'ajungă bărbatul..

Pann, Prov. II, 131 :

Pe nimeni nu osebesce :
La toți d'a-rindul zimbesce..

Caranfil, Valea Prutului, 53 :

Luai țara în lungiș,
În lungiș și'n curmeziș :
Și *de-a* lungul și *de-a* latul
În sęc îmi fuse umblatul!..

În tóte construcțiunile cu ¹¹A, post-articularea e de vigóre, lipsind une-orî, numai ca o licență poetică, în : „*de-a lung*” sau „*de-a drept*”.

Alex. Poes. pop. ², 55 :

Dolca vesel se scula,
Câmpul *de-a*-lung apuca..

Balada Jianul :

Trage podul mai d'a-drept,
Pin' nu'ți pun un glónte'n piept..

Balada Mogoș Vornicul :

L'am trimis în iad d'a-drept,
Cu șapte paloșe'n pept..

Aci e locul de observat, că în „*de-a-una*” și „*tot-de-a-una*”, unde la prima vedere se pare a fi aceeași prepozițiune de mișcare *a* ca și'n „*de-a-rindul*”, în realitate ea nu este organică, ci furișată prin analogiă în forma normală „*de-una*” și „*tot-de-una*”, macedo-romănesce „*totu-di-ună*” (Bojadschi) și „*de-ună-ună*” (Kavalliotis) sau „*ună-ună*” (Daniil).

v. *De.* — *De-a-una.* — *Tot-de-a-una.*

Sensul fundamental romanice al prepoziției compuse de *e-a* este acela de mișcare imitativă. În acest sens o au și Italienii în: *far da santo*; *trattare da amico*, *da signore*, *da fratello*; *i fanciulli vestono da donna*, *da cavaliere* etc. (Tommaso). Negreșit însă că aci, întocmai ca și în privința infinitivalului de *e-a* (v. ¹⁰A), paralelismul italian nu merge pînă la articulare, care este propriă graiului românesc: de *e-a* bere(-a) = *da bere*, de *e-a* împăratu(-l) = *da signore*. Din sensul fundamental de mișcare imitativă, care nu e străin Neo-latinilor din Occident, s'a născut la Români în speciă întrebuințarea lui de *e-a* în numirile jocurilor copilărești, mai tóte de natură mimică. Acest de *e-a* al copiilor pare a fi specific românesc, căci Italienii se mulțumesc în asemeni casuri cu numele jocului fără prepozițiune, sau cu simpla prepozițiune *a*, ori cu *de* fără *a*; de ex. al nostru „*de a petricelele*“ se chiamă italienește „*le pietruzze*“, în Toscana „*delle buche*“, în Sicilia „*a li baddi*“ (Pitrè). Franțuzesce, în lunga listă de jocuri copilărești, pe care ni-o dă într'un loc Rabelais (Gargant. I, 22), nici unul nu se începe cu *de*, ci tóte numai cu *a*: „*au flux*, *a la vole*, *a la prime*, *a la pille*, *a la triumphe*“ și așa mai încolo. În latină se prepunea de asemenea a *d*: „*quum in quodam convivio a d la tr unc u los luderetur...*“ (Vopisc., Firm. XIIII), românesc ar fi: „*de-a hoții*“. Spaniolii nu pun generalmente nici măcar pe *a*: *la cadena*, *la arboleda*, *los soldados* etc. (Machado y Alvarez). Stereotiparea lui de *e-a* la Români în graiul copiilor, cari în principiu — după cnm o vom constata adesea — păstrează cu multă stăruință unele elemente fôrte archaice (v. ²*Ar-mășiă.* — *Codomele*), a concurs apoi

a'l respândi treptat în limbă cu cele două sensuri de mișcare viuă și mișcare prelungită, trăsuri caracteristice ale jocurilor copilărești.

v. ¹⁰A.—¹²A.—*D'a.*—*De.*—*De-a.*

¹²A; préposition servant à exprimer certains rapports de position. În limba literară modernă această prepozițiune s'a înlocuit aprópe pretutindenii prin sinonimul *la*; se păstrează însă mai cu stăruință în graiul poporan, și mai ales în vechile texturi. Funcțiunea ei fundamentală este de a exprime pozițiune exterioră, fie materială sau morală, pe când «*în*» servește a indica o pozițiune interioară. Distincțiunea între *a* și «*în*» lesne se observă chiar în privința noțiunilor immateriale, de ex.: „*iea a-minte*“ nu e tot una cu „*bagă'ti în minte*“.

Tóte întrebuințările acestei prepozițiuni, care fôrte rar își asociază pe *de*, *pre*, *cu* etc., se pot clasifica în cele relative la: 1° om; 2° timp; 3° loc.

1°. În legătură cu om.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului a *d* în: „*a d manum habere*“, „*a d miserationem inducere*“, „*a d certum reperire*“, „*a d subtile examinare*“, „*a d voluntatem*, „*a d arbitrium*“ etc.

Marian, Bucovina, II, 197:

Decât în țară straina
Cu colac de grâu *a* mână,
E mai bine 'n satul tãu
Cu colac de malaïu rãu...

Docum. transilv. 1627 (A. I. R. I, 1, 93): „cându mi léu adus (zapisele), n'am avut ce prinde *a* mână, că au fostu stricatu-se de tot de n'am avutu ce prinde *a* mână, așa să știți...”

Viața Stei Maria Egiptenă din sec. XVII (Cod. Miscellan. in-4 Bis. St. Nicolae din Brașov) p. 392: „cum veri

săpa să faci groapă, neavându nemic
a mânâ?...“

Moxa, 1620, p. 392: „și celuiă ce
avé pâne de sațiū, se apucă de a mă-
nă 'i și se sătura ai lui, iară sătulul
rămase flământū...“

Dosofteiu, 1673, ps. 7 :

Și de nu v'eț întoarce cătră pocăință,
Are săgeț a-mână, scoase din tulbiță,
Arcul întins în coardă, lancia străluciaște
De strică și răstoarnă în ce să opriaște...

v. *A-mână*.

Varlam 1643, I, 152: „să sculă și
incă și patul său rădică'lū și'l luă a
umărū de'lū duse, cum n'are hi fostū
nice dănăoară bolnavū...“

Nic. Costin, Cron. 89: „zicea Nico-
lai-vodă că nici un folos dintr'acele părī
nu aduc după sine țării, ce mare scă-
dere și stricăciune, și a ochiu luată la
Impărăție țara...“

Ibid. 99: „...acmu Hanul având a
ochiu pre Nicolai-vodă, aflat'au vreme
acel Daul Ismail Aga prin mijlocul Ha-
nuluī, fiindu-i Capi-Chihae, de aū scos
domnié țării luī Dumitrașco-vodă...“

Predică 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120):
„bine socotiți și loaiți a mente ce gră-
laște Domnedzeu...“

Varlam, 1643, II f. 9: „lacrâmi pre
fiatele noastre vărsăm, cându ne adu-
cemū a mente de chinurile și de moar-
tia cé amară...“

Psaltire circa 1550 (Mss. Șcheian în
Acad. Rom.) LX, 2: „ia a mente ruga
mé...“

v. *A-minte*.

„Pe aici calul este animalul cel mai
iubit de popor; așa, când un om vede
pe altul călare pe un cal bun, il pri-
vesce a milă, și de pe față'i se pôte
citi dorința de a avé și el un cal bun...“
(Preut C. Ionescu, Mehedinți, c. Șișe-
scii-de-jos).

Tot aci s'ar puté pune a-nume, care
preciséză o pozițiune individuală.

Pann, Prov. III, 67 :

Vine peste noi ce vine,
Nu sciu să o spuū p'a-nume,
Că n'am mai vëzut în lume...

v. *Anume*.

O funcțiune destul de înrudită cu
a-nume ni se înfățișéză în a-ievea și
a bună sémă...

Balada M-rea Argeș :

O șoptă de sus
A-ievea mī-a spus,
Că ori-ce-am lucra,
Nóptea s'a surpa...

„... sciū a bună sémă, credem a bună
sémă, așa e a bună sémă, nu e așa a
bună sémă, vē înșelați a bună sémă ;
dară cam în același înțeles se dice mai
mult : de bună sémă.“ (L. M.)

v. *Aieve*. — *Sémă*.

De aceeași natură este : a-mărunt, care
în limba veche nu era post-articulat și
nu avea trebuință de prepozițiunea su-
plementară «cu», ca astăđi în „cu a-
măruntul“.

Cuvintul luī Ion Crisostom din sec.
XVII (Cod. Mss. Miscell. Brașov.) p. 504 :
„nu cu evangheliia numai strigă, ce și
cu dumnedzeeștii prooroci și cu de
Dumnedzău grăitorii ai săi ucenici a
măruntū spune...“

v. *Amanunt*.

O noțiune așa đicënd superlativă a
„a-măruntuluī“ ni se presintă cu dupla
prepozițiune a în : „a-fir a-për“.

Cantemir, Chron. I, 76 : „Numitor
stând în doința gânduluī și a lucruluī,
iată soséște și păstoriuī Favstus, adu-
când și pre Romulus cu sine și spuin-
du-i toate di'nceput, precum i-au aflat,
și pe ce vréme, și de hrana lor întâiu
dela lupoaică, apoi dela dânsul, și de
toate de a-fir a-păr povestindu-i...“

v. *Fir*. — *Për*.

Ca indicare de o pozițiune óre-care,
tot aice întră : a-lene, a-nevoe, a-tocma,

și alte câte-va expresiuni analoge, despre cari vom vorbi la locul lor.

v. *A-gréță*.

2°. In legătură cu timp.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului *ad* în: „*ad* lucem“, „*ad* meridiem“, „*ad* horam“, „*ad* diem“, „*ad* prandium“, „*ad* coenam“ etc.

Dosofteiu, 1672, f. 23, din Isaia VIII, 22: „și nu va răspunde cela ce-i în strimtoare pînă *a* timpă...“, acolo unde în Vulgata: „et non deficient qui in angustia fuerit usque *ad* tempus...“

Nic. Costin, Chron. 125: „cândău fost sâmbătă pe *a*-prânzul cel mare, étă că aū și sosit Bekir Aga...“

Moxa, 1620, p. 382: „cândū durmița împăratul *a*-miazăzi, ei intrară și'l prinseră...“

Pînă astăzi, împărțirea curat românească a țilei, așa cum o mai păstrează pe ici pe colea țerani, mai cu sémă peste Carpați, cuprinde în sine, afară de *a*-prânțul cel mare, sinonim cu *a*-miéđi, pe: *a*-prânjor sau *a*-prânđisor, *a*'mproor, *a*-vecerne sau *a*-chindie, *a*-murg sau *a*-sfințit și altele, despre cari veđi la locul lor. In toate aceste numiri s'a uítat cu timpul individualitatea prepozițiunii *a*, poporul începënd a đice: „la *a*-miéđi“ sau „la *n'a*-miéđi“, „la *a*-sfințit“ sau „pe la *a*-sfințit“ etc., deși un *la* lingă un *a* este ca și când am pune lătinesce: „*ad-ad-meridiem*“, iar forma „la *n'a*-miéđi“ s'ar traduce literalmente prin „*ad-in-ad-meridiem*“.

Tot aci aparține *a*-đi = lat. *ad-diem*, pe care nu trebui să'l amestecăm etimologicesce cu „astăzi“.

v. *Đi*. — *Aprânđ*. — *Aprânjor*. — *Amiađli*. — *Amproor*. — *Avecerne*. — *Achindie*. — *Amurg*. — *Asfințit*. — *Adi*. — *Aséră*...

In unire cu noțiunea de ó r ă, după norma latinului „*ad horam*“, graul ro-

mănesc *a* format prin prepozițiunea *a* pe: *a*-dese-orî, scurtat apoi în *adese* sau *ades*; pe *a*-rare-orî, redus mai târđiū la: *rare-orî*, după cum s'a redus și: *une-orî* = *a*-une-orî:

Pe vatră și pe cuptorfu,
Ba și jos *a*-une-orî...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 443)

In limba veche mai era un adverb de timp: *a*-orî, corespunđător pe deplin latinului „*ad horas*“.

Moxa, 1620, p. 390: „lăsă împărăția lu Leu fiū-său, și au făcutū războae cu Șchėii și Frâncii și cu Turcii, deci *a*-orea'lū biruița, *a*-orea 'i biruița...“

v. *Óră*. — *Ades*. — *A-rare-orî*. — *A-une-orî*. — *A-orî*. — *Apurure*...

Prepozițiunea *a* părea atât de trebuinciosă la indicarea timpului, încat în vechile texturi o găsim câte-o-dată aglutinată cu *in* sub forma *na* (= *in-ad*) de'naintea numărului pre- și post-articulat al césului.

Radu din Mănicescî 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Mat. XX, 5-6: „iară eși *na* al șasele časū, și *na* al noaole časū făcură așjidere; intru *na* al uin-spră-zécele čas...“

• Tot acolo: „in *a* acela časū“ (ibid. 55: in illa hora).

3°. In legătură cu loc.

Prin acest sens, *a* corespunde latinului *ad* în: „*ad* locum“, *ad* *latus*“, „*ad* *dextram*“, „*ad* *sinistram*“ etc.

Cuvintul lui St. Ion Crisostom din sec. XVII (Cod. Mss. Miscell. Brașov.) p. 510: „*aste-ne* destulū aciasta, au aduce-vou *a* mijloc și toți proorocii?..“ unde «mijloc» pentru «mijloc», cu metatesa lui *l*, este ca la Macedo-români.

Radu din Mănicescî 1574, Mat. XIV, 6: „juca fata Irodiadei *a* mijlocū...“, unde în Vulgata: „saltavit filia Herodiadis in medio...“

Badișor ca badiu meü
Nu'î cât ține Dumneșeu,
Făr' mai este-un brad a munte
Ca badița meü de frunte,

Dar nici bradu
Nu'î ca badiu...
(Coll. Mss. R. Simu, Transilv., Orlat)

„În loc de: abia am sosit dela munte, pe la noi se ȳice: aghie am sosit de a munte...” (Învățătorii I. Floca, I. Radu, I. Dobre, Transilv., com. Sina).

Reposatul I. Maioreșcu (Itin. în Istria, 83) observă că la Istriano-românî: „a se zice în loc de la, de ex. în Jeiu: a munte în loc de: la munte, întocmai ca la Moșî în Ardél.”

Pravila Moldov. 1646, f. 118: „de să va înpreuna trupéște cu fata mătușe-sa, ce ȳaste obrazü de stă de o parte, ce să dzice a-laturia, să va certa după voia giudeșului...”

Caranfil, Valea Prutului, 26:

Pradă la lupi il lăsa,
Ș'apoi mări se 'ntorcea
La a-lature de drum,
La gropana cu cincî ulmî...

v. *Alăturî.*

Zilot, Chron. 29: „nu numai nu făcea vr'o împedicare Pazvangiilor, ci încă pe a-locuria unii din ei se și întovărășia cu dinșii la prăđi și la ja-furi...”

Moxa, 1620, p. 356: „săpândü temeliia a-fundü în pământü, aflară unü capü de osü...”

Pann, Prov. I, 87:

Privind împrejurüși, vėzu floricele,
S'a pus să culėgă, zicėndüși: nu'mi pasă,
Cu măinele gőle tot nu merg a-casă...

v. *A-casă. — A-locuri. — Afund.*

40. Casurî îndoiőse.

Sînt cāte-va vorbe, în carî preposițiunea ¹²A, menită a exprime o pozițiune, se confundă sub raportul formeî cu preposițiunea de mișcare ¹¹A, mai ales prin aceia că cuvîntul se post-articulėză, pe cānd la ¹²A post-articu-

larea e contrariă spiritului limbēi: nu se pőte ȳice „a-mān'a”, „a-minte-a”, „a-munte-le”, „a-fundu'l”, „a-cas'a” etc.

Dintre exemplele precedentî, în „a-prānđul cel mare” post-articularea se explică prin calificativul ce 'î urmėză și fără care se ȳice nearticulat: a-prānđü. Ea se pricepe nu mai puțin atunci cānd a își perde cu totul individualitatea, devenind împreună cu vorba cārî se prepune un singur substantiv, de pildă: amurgul „le soir”, aprānđul „le midi” etc. Post-articularea nu se justifică însă în următőrele casurî:

Dosofteiu, Synax. 1683, Nov. 15: „s'au tras un șjarpe mare bălaurü pre a-furișul ș'au intratü în vistiarülu celu împărătescü...”

De asemenea în adverbii bānățeni: a-rarul „raro” (Anonym. Lugosch. circa 1670, în Col. I. Tr. 1883 p. 424) și a-densul „serio, ex proposito” (Viski, 1697, în Transilvania 1875 p. 152), acest din urmă în loc de nearticulatul: a-dins.

v. *Ararul. — Adins. — Furiș. — Lupiul...*

Tot prin confusiune cu ¹¹A s'a născut de-a în:

„... mă pominesc pė ușă cu găliganu dē morar, cu toporu d'a spinare...” (Jipescu, Prahova, c. Vălenii-de-munte).

În limba veche s'ar fi șis: a spinare.

În fine, un cas interesant de amestecul lui ¹¹A cu ¹²A, ni se presintă în: a-drepta și a-stānga.

Catechism circa 1560 (Cuv. d. bătr. II, 103): „să sui în cerü și șădē a derėpta Tatălui...”

În graiul poporan și chīar în limba veche se aude mai mult: de-a drėpta, de-a stānga; sau și mai des: din-a drėpta, din-a-stānga, adecă cu trei preposițiuni: de-in-a —. Și italianesce: „d a sinistra”. Prin aglutinare cu de, și mai ales prin post-articulare, de-a-

drépt'a și de-a-stâng'a forméză o tre-cere cătră ¹¹A.

v. ¹¹A. — *Drépta*. — *Stânga*.

Prepozițiunea ¹²A în expresiuni ca: *a-mână*, *a-ochiu*, *a-munte*, *a-mijloc*, *a-orî*, *a-timp* etc. ar trebui re'nviuată în literatură. Orî-cine lesne va recunósce, de exemplu, că *a-orî* întrece în eleganță și energiă pe „câte-o-dată” sau „une-orî”.

v. *Ad.* — *La*.

¹³A; préposition servant à exprimer un sentiment d'aise ou de malaise, et surtout un pressentiment. Deși derivă din latinul *a d*, această prepozițiune s'a specializat la Români într'un chip de tot original. Ea urmăzează d'a-dreptul după verb, fără a s'și asocia alte elemente prepoziționale, diferind cu desăvîrșire sub raportul funcțiunii de ¹⁰A, ¹¹A și ¹²A, măcar-că tóte s'aú născut de o potrivă din aceiași sorginte. E destul a đice cine-va: cântă *a...* sau: trage *a...*, pentru ca Românul, fără a auđi mai departe, să pótă completa frasa într' un mod aproximativ.

Tóte adumbririle acestei prepozițiuni se desfășură din înțelesul fundamental „est ad aliquid”, „este a-”, de unde apoi, avénd fii nța ca punct general de plecare, se diferențiază după cele trei simțuri mai puțin materiale—vêđ, auđ și odorat: „séměná *a-*” după simțul *vêđ* ulu i, „sună *a-*” după simțul *auđ* ulu i, „mirósă *a-*” după simțul *odorat* ulu i, aprópe tot-d'a-una la a treia persónă a presintelu i indicativ. Nicî în latina, nicî în limbile surori din Occidente, „esse ad aliquid” n'a căpětat nicăiri o asemenea desvoltare.

10. Balada Iordachi al Lupulu i :

Dar asculta-mě pe mine,
Caci ce simț eu, nu i *a bine...*

„Un fior rece ca ghiața îi trece prin vine, picórele i se tae, un tremur o

cuprinde în tot trupul și ochii i se păin-jinesc. Și ce era, nu era *a bine!*...”

(Créngă, Capra cu trei ieđi)

„Despre curcubeu poporul đice că e *a vreme bună...*” (G. Popescu, Sucéva, c. Mălini)

„... nu'ți e *a bună*, nu vė e *a bună*, nu v'a fost *a bună...*” (L. M.), o locuțiune în care *bună* nu este adjectiv feminin, ci un substantiv neutru co-respundětor pluralulu i latin *bona*.

v. *A-bună*.

Marian, Bucovina, II, 50 :

Cu trei stėguri de mătasă :
Unul roșu ca focul,
Unul negru ca corbul,
Unul alb ca omătul ;
Cel roșu i *a* bătălie,
Cel negru *a* jelanie,
Și cel alb *a* bucurie...

„La sătenii *césornic de casă* se đice că este un sunet în părete; când sună în păretele unde staú icónele, spun că este *a bine*, iar când sună spre ușa se đice că este *a mórte...*” (M. Țigău, Covurluiu, c. Foltesci)

Une-orî *a* urmăzează după un nume, dar atunci se presupune verbul *este*, de ex. : vînt *a* secetă, semn *a* bucuriă etc.

„Poporul de aice privesce eclipsa de sóre sau de lună ca un semn reu, adecă *a bătălii*, *a mórte*, *a holeră* și altele, povestind că atunci Vircolacii mănăncă sórele sau luna...” (P. Mohor, Tutova, c. Puiescii)

„Vîntul de cătră apus se chiamă Bistra, *a* secetă și *a* biușag; cel de nord—Mestécănul, *a* lipsă; cel de resărit, Gurénul, *a* reu...” (N. Trimbițonu, Banat, Lugoș, c. Gradiște)

Mirou Costin, Chron. 323 : „... foarte groznică întunecare în postul cel mare într'o Vinere, și tot într'același an lăcustele, neauzite vécurilor, care toate

semnele bătrăni și astronomii în țera Leșască *a* mari răutăți că sânt acestor țeri menia..."

2°. După simțul vędului: „séměná *a*“, „caută *a*“, „calcă *a*“, „umblă *a*“ etc.

Balada Novac și corbul:

Haînele să'ți priminesci,
Ca să pari un biet sărac,
Să nu semenî *a* Novac,
Că nu' Turcilor pe plac...

„... *a* ce séměná purtarea vóstră? ast copil séměná *a* mort; astă copilă nu séměná *a* mórtă; séměnați *a* adevėrați smintiți...” (L. M.)

Pann, Prov. I, 111, locuțiune proverbială în privința unui bețiv: „Mustățile îi caută *a* ólă”.

Varlam, 1643, I, f. 225: „... *a* nimică altă nu să asamănă isprăvile noastre într'aciastă lume, numai fumului, și nu numai isprăvile noastre, ce și dzilele și aii și viața...” unde însă întorsetura frazei nu e tocmai poporană.

Portretul S tului Vasilie la Dosofteiu, Synax. Ghen. I: „sprânciănele rătunde, frunçaoa încrețită și sămănându *a* omū gânditoriu și grijlivū...”

Intr'un basm din Mehedinți: „Urcă-te, leică, într'un copacu mare, și te uita în tóte părțile, dóră de vei vedé ce-va așa care să semene *a* sat...”

(Ispir. Legende, 536)

„calcă *a* popă” sau „nu calcă *a* popă” (L. M.), dice poporul despre un om cu aspirațiuni superioare, adevėrate orî pretinse.

„Sătenii consideră ca un semn meteorologic, când: rimele umblă *a* plóia” (S. Corciová, Tutova, c. Docanii).

„Și ce nu ie sătén, îi nălucesce cam *a* ciocoiu” (Jipescu, Prahova, c. Văleniide-munte).

Alexandri, Florin și Florica, sc. VII: „Bine se mai priface *a* boier!”

3°. După simțul auđului: „sună *a*“, „cântă *a*“, latră *a*“, „urlă *a*“ etc.

„... vasul acesta sună *a* spart, *a* dogit, *a* crepat...” (L. M.)

„Cucuvaia cântă *a* mórté; cucul cântă în față și în drepta *a* bine, în stanga — *a* reū...” (Preut I. Toma, Galați)

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 106:

Eū gândiam că'mi cântă mie,
Da el cântă *a* pustie...

În basmul despre Gheorghe cel vitezū: „... luând busduganul, il aruncă în slava cerului, și când căđu jos, se turti; il lepědă și pe acesta. Acum ce să facă? Sta în loc și fluera *a* pagubă...”

(Ispir., Legende, 139)

Balada M-rea Argeș:

Un zid părăsit
Și neisprăvit:
Câni cum il vėd
La el se rāpėd,
Și latr'a pustiu,
Și url'a morțiu...

4°. După simțul odoratului: „mirósă *a*“, „pute *a*”.

„... miros *a* șofran, oleo croccum; put *a* pirciu, oleo hircum...” (L. B.)

„... ce spuî tu, nu pute *a* nas de om; vė mirósă gura *a* cėpă, *a* usturoiu, *a* cuișóre; mirósă *a* friptură...” (L. M.)

Pann, Prov. II, 80: „A măncat urdă cu usturoiu, și cere să'i miróse gura *a* lapte...”

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 34, 36:

Dragu mi-î badiu din joc,
Că mirósă-*a* busufoc!...

și mai jos:

Lelea cu mărgole multe
Amiróse-*a* florî mărunte
De pe vale, dela munte;
Dar cea cu mai puținele
Amiróse-*a* floricele
Dela munte, din vălcele...

I. G. Bibicescu (Transilv., Coll. Mss.):

Eü iubesc o copiliță
Să'î miröse gur'a țigă
Și buzele-a lămăiță...

5°. Ce-va vag, astfel că se pöte aplica după împregiurări la simțul cutare saü cutare: „trage *a*-“.

„...tragi tot *a* calic, *a* calică, *a* sărac, *a* sărăciă...” (L. M.)

„Despre bufniță se dice în popor că e cea mai cobitoare, trăgënd *a* pustietate; despre corb și cioră — că ele trag *a* stîrvuri...” (St. Istratescu, Dimbovița, c. Cobia).

Proverb cïobănesc din Ardél (Orlat, Rășinar):

Saracă pälărie,
Tu tragi tot *a* sărăciă;
Dar căciula cea buhósa
Aduce de dulce 'n casa...

În exemplele de mai sus nu figură simțul pipăitului și simțul gustului, mai materiale decât vëdul, auzul și mirosul, singurele cari se potrivesc cu tendința cea idealistă a lui ¹³A. Acest idealism se arată pe deplin când punem față 'n față pe „séměná *a*-“ lingă „séměná cu-“. Nu se pöte dice: „calul meü séměná cu șoimul“, căci între cal și șoim nu există nici o asemănare materială; este însă förte permis și förte românesc: „calul meü séměná *a* șoim“, idealisându-se yutela calului. E și mai invederată idealisarea în: „calul meü séměná *a* zmeü“, luându-se drept termen de comparațiune o ființă cu totul fantastică. În scurt, funcțiunea lui ¹³A este de a exprime mai mult prevedere, prevestire, presimțire, un fel de aduimecare propriă orî figurată, decât o senzațiune de-a-dreptul și lămurită.

v. Este. — Séměn. — Cale. — Caut. — Miros. — Cânt. — Trag....

6°. Într'o construcțiune interogativă, *a* urmat de «ce» se pune înainte de verb:

a ce séměná acest lucru? *a* ce mirósă?
a ce sună?.. De aci s'a născut conjuncțiunea de întrebare «*a c è*», adecă *a*-ce, literalmente «ad quid», care ne întimpină förte des în scrierile mitropolitului Dosofteü.

Așa în Psaltirea slavo-română din 1680, ps. 21: „Dumnădzăul meü, ia' mî *a*-minte; *a*-ce mă părăsăș?...“, unde în Vulgata: „*q u a r e* me dereliquisti?“

În psalmii 41—42, acéstă conjuncțiune se repetă de vr'o șese ori, tot d'a-una cu sensul de «pentru ce», «quem ad finem».

În Psaltirea versificată din 1673, ps. 76 :

A-ce, Doamne, ne-ai urnit așa departe
De nu'torci precum ne-ai fost cu bunatate?
A-ce, Doamne, it laș mila de'î tăiată,
Și dirépta ț'ai închisut cė'ndurată?..

v. Ace.

¹⁴A; préposition servant à marquer le génitif et surtout le datif dans la déclinaison indéterminée. Limba română posedënd o declinațiune nearticulată alături cu o declinațiune articulată, cea de'ntăiu procede, mai ales în texturi vechi după dialectul daco-român, prin prepunerea lui *a* la singular și la plural de'naintea genitivului și mai cu deosebire de'naintea dativului: *a* om «d'homme» și «à homme» (articulat: omului), *a* ómenî «d'hommes» și «à hommes» (articulat: ómenilor). Acest *a* (= ad) n'are a face etimologicesce cu articolul *a* (al, ai, ale), care după dialectul macedo-român se prepune nu numai genitivului, dar și dativului determinat: *a* omliü, *a* óminlor (v. ⁸A) El se potrivesce însă förte mult, prin funcțiune ca și prin origine, cu rolul datival și chiar genitival pe care 'l are saü avusese latinul *ad* în limbile romanice din Occidente, de ex. în vechea francesă :

Car certes s'il n'est autre vie,
Entre ame *a* homme et ame *a* truie
N'a doncques point de difference...

(Godefroy, Dict. d. l'anc. l. franç. I, 3)

Aceste versuri s'ar pute traduce in romanésca din secolul XVII cam așa: „să amu nu este altă viață, între suflet *a* om și suflet *a* scrofa nu este dară nice o deosebire.“

Orî-cum, în româna ca și 'n limbile surori, chiar după vechile texturi, *a* pentru de nu e des.

În graiul actual: „relațiunea atributivă a unui substantiv cu alt substantiv se exprimă cu prepozițiunea *a* singulară foarte rar, și anume când substantivul atribut este preces de o vorbă ce exprimă număr sau cantitate, cum: vitele *a* patru sate, averea *a* cinci familie, spusa *a* câți-va bătrâni, domn *a* multe turme de oi, domn *a* totă țera romanésca“. (L. M.)

În graiul vechiu, sfera lui *a* la genitiv nedeterminat nu e tocmai atât de restrinsă ca astăzi, dar totuși e destul de mică.

Pravila Moldov. 1646, f. 82: „de să va afla în mijlocul *a* bărbat și *a* femeie, ce să dzice între căsari, cum să fie vre o vrajbă ca aceia de moarte...“

Moxa, 1620, p. 397: „cine va vré să se adevéze *a* mare credință ce avé: besérecă pré frumoasă zidi lu sveti Gheorghie, și alte multe făcia cu caldă inimă cătră Dumnezeu bunătăți...“

În următorul pasagiu din Chronica lui Nicolae Costin, p. 94, *a* figuréază de'n-tăiu de trei ori la dativ nedeterminat, apoi de două ori la genitiv:

„...pentru hotarele tîrgurilor domnești, dela o vreme se deprinsese Domniî ceî mai de curând a da: și *a* boierî (= à nobles) și altora, așa cât n'au rămas loc deosebit pentru hrana și agonisita pe dinsul tîrgurilor. Hărăzi-

t'au locuri și Domniî ceî vechî *a* boierî (= à nobles), *a* slujitorî (= à soldats), pentru slujba și credința spre stăpân, éra nu așa aproape de orașe cât să n'aibă tîrgurile deosebit hotarele sale nesupuse zecîuelilor *a* boierî (= de nobles) și *a* călugări (= de moines)...“

Chiar însă în ultimele două casuri, noi nu sintem pe deplin siguri, dacă n'ar fi cum-va și aci nesce dativî, adică: *a* boierî și *a* călugări = la boierî și la călugări.

Pe cât de rar este genitivalul *a*, pe atîta de ades ne întimpină în vechile texturi *a* la dativul nedeterminat, deși tocmai acesta în limba actuală e aproape fără exemplu.

Mss. 1574 din British Museum (Col. I. Tr. 1882 p. 243): „cândă cinci pâini sfărâmii *a* cinci mie, câte coșure umplută de fărâme de luată?.. dară cândă șapte *a* patru mie, câte coșure inplută?..“ În Biblia dela 1688 este: „la cele 5000“ și „la ceî 4000“.

Dosofteu, 1680, ps. 21: „vor vesti dreptaté lui *a* popor ce să va naște...“, unde în Vulgata: „populo qui nascetur...“

Coresi, 1577, ps. 97: „vine să judece pământului, să judece *a* toată lumé în dreptate și oamenilor în dreptie...“

Ibid. ps. 80: „să nu fie ție Dumnezeu nou, nece să te închini *a* Dumnezeu striin...“

Pravila Moldov. 1646, f. 1: „cade-să *a* tot plugariul să ș are și să ș lucrédze pământul...“

Ibid. f. 10: „cândă va tăia unū omū niscare lemnū în pădure, sau va dărâma *a* niscare dobitoace și va cădîa asupra vre unui dobitocū și 'l va omorâ...“

Ibid. f. 109: „cela ce va face silă *a* muțare văduo, să va certa cu bani după destonicîia acelu obraz...“

Și mai jos:

„Ori-cine va face silă *a* feçoară micșoară, încă să nu fie de 12 ai, să va certa mai rău de cându are fi fost fată mare de vrăstă...”

Moxa, 1620, p. 357: „acesta (Augustu) de 'ntăiu cându ședea, *a* mulți făcîa cazne réle...”

Ibid. p. 379: „elu (Leu) se făgădui, puil aspideei nepoților năprăceei, și chemă pre Ghermanu patriarhul de vru să'l înpreuneze *a* rău sfatul lor, iară părintele nu-i déde nice *a* grăi, ce'l foarte înfruntă...”

Ibid. p. 393: „crăma și sfatul dedese *a* nește ticăiți și nebuni de'l ținé...”

Varlam, 1643, I, 332: „să ruga de dzicia să tremită pre Lazaru în casa părinților săi să mărturisască *a* cinci frați ce are, să nu vie și ei într'acel locu...”

Ibid. I, 64: „nice frate *a* frate va folosi, nice părinte *a* fecior, nice bogatū *a* sārăcū...”

Ibid. I, 347: „omū *a* om nu putu folosi, nice putu izbăvi, nice légia nice prorocii nu putură vendeca ranele rodului omenescū...”

Ibid. II, 14: „îndurate Doamne, dzi *a* ingerū blăndū să ia cu pace sufletulu mieu...”

Viața Sf. Dimitrie, Mss. sec. XVII (Cod. Miscellan. in-4 al Biser. Sf. Nicolae din Brașov) p. 93: „la mai mare cinstē să se spodobască dela însușu împăratul și *a* mai mare deregătorie cu mari daruri și avuție să fie dăruit, și soțū împărătescū să se chéme, decâtū *a* luți munci să fie dat și spre amară moarte...”

Miron Vv. Movilă 1628 (A. I. R. I, 1, 175): „îmblă dișugubinariii în toată vremé de facu năpăști *a* fāmei și *a* fete de oameni buni și *a* sārăce...”

Noul Testament 1648, Apostol V, 4: „cāce ai pusū acestū lucru în inima

ta, n'ai mințitū *a* oameni, ce lui Dumnezău...”

Ibid., Mat. XXVII, 53: „întrară în orașulū svântū și să arătară *a* mulți...”

În vechile texturi din tóte provinciile daco-române sint sute de exemple de o asemenea întrebuintare a lui *a*, prin *a* căruī prepunere capetă funcțiunea de dativ numele nearticulat ce 'i urméză, une-orī într'un mod fórte elegant, bună-óră la Varlam 1643, II f. 75: „putemū cunoaște că *a* mare Dumnezău să inchină acesta...” unde dativul nedeterminat cu *a* este fără dóră și póte mai nemerit decum ar fi: „unuī mare Dumnezēū se inchină”.

Literatura română modernă, mai cu sémă cea poetică, ar puté să rechieme la viață pe dativul nearticulat cu *a*, care pare a fi dispărut din graiu. Genitivul însă nearticulat cu *a* e cam de prisos, de óră-ce, afară de cele câte-va casurī așa dīcēnd stereotipe, el se construiesce mai bine cu prepozițiunea *d e*.

v. *Ad. — De*.

¹⁵*A*; préfixe d'un emploi très fréquent et de provenance très-variée. In prepozițiunea propriū dīsă, *a* vine din *a d*; în *a in*te, din *a b*; în *a cest*, din *e c c e*; în *a ridic* este o vocală excre-scinte, etc. Sub raportul prepoziționalulū *a*, numai dóră Italianii pot rivalisa în bogățiă cu Romāniī. v. Bianco Bianchi, Storia della preposizione *a e de'* suoi composti nella lingua italiana (Firenze, 1877), 452 pagine!

v. ¹*A. — Ab. — ¹Ac. — ¹Ad. — Ade...*

¹*Aa, Ā, a*; voyelle longue, servant comme moyen de compensation phonétique et ayant une portée symbolique. Originea și natura lui *aa* sau *a* în limba română trebui urmărită în deosebi în vechile texturi pe de o parte și'n graiul viū pe de alta.

10. *a* în vechile texturi.

Maî tôte sistemele grafice, fie-care într'un mod neatirnat, aũ represintat lunginea vocalei în genere prin reduplicarea literei respective, iar pe lungul *a* (*a*) în speciã prin *aa*. Ast-fel a fost la vechii Romani în cele mai antice inscripțiuni: *faato*, *naatam*, *paastores*, *aara* etc.; tot așa la vecinii nostri Serbi, fie cu litere latine, fie cu cele cirilice: *crbaap*, *crpaax*, *goraa*, *silaa* ș. a., sau la Unguri: *haasfa*, *laan*, *naarffa* etc. — v. pe larg în Cuv. d. bătr. I, 34—7. — De aci urmază, că de câte ori în scrisoarea română cirilică ne întimpină un *aa*, el înfățișeză anume pe *a*.

Legenda St-ei Vineri 1580 (Cuv. d. bătr. II, 152): „duseră sfânta Veneri în cetate și deschiseră *portaa* și o duseră cătră zmeu sãnta Veneri...”

Docum. munten. 1602 (Cuv. d. bătr. I, 127): „sã n'aibã *trëabã* a merge sã-i judece sau sã-i *praade*...”

Intr'o scrisoarea dela o jupãnesã Stana din 1609 (Cuv. d. bătr. I, 173): „mã închin cu capul la pãmãntu la *dumnitaa* și la *jupãnesaa* *dumnitale* — eu astãzi sãntu în *polaa* *dumnitale*...”

Stefan-vodã Tomșã, 1622 (ap. Melchisedec, Chron. Huș., Apend. p. 46): „bine sã știți, cã de se va strica *fãntanaa*, apoi capetile voastre vor ști...”

Inventariul Galatei 1588 (Cuv. d. bătr. I, 206): „cice bucatele și vinul și de alte *vaase*...”

Dabija-vodã, 1662 (A. I. R. III, 243): „sã fie *taare* și puternic cu carté domniei mële a opri și a ținé o parte de moșie — zãlõjitã de *fraate*-sãu Ursul și apoi au rãscumpãrat'o Neculaiu și cu *fraate*-sãu...”

Nicolae Arbure, 1698 (A. I. R. III, 264): „... am vãndutu *dumisaale* lui Lupaașco Murguleț — din *saatu* din *gumãtaate* de *saatu* din *paarte* de sus,

din a *paatra* *paarte* a *paatra* *paarte* de *saatu*, și cu *baaltã* ce iaste pe aça *paarte* și cu tot vinitul acei pãrț, care *paarte* iaste aliasã dintr'alte...”

Acest *aa=a* ne întimpinã numai în manuscripte, și mai ales în acte rustice, adicã cele scrise de ómeni necãrturari, pe cari îi stãpania nu o ortografiã tipicã, ci deprinderea lor propriã de a rosti sonurile. În tipãriture nu'l mai gãsim, și nu pré în texturi transcrise cu o îngrijire óre-care.

Netonicul *aa* în numi feminine articulate: *portaa*, *jupãnesaa*, *polaa*, se rostia fãrã cea mai micã îndoielã ca o vocalã lungã, cãci lungimea'i rezultã din contractiunea a doẽ vocale: *portã+a*, *jupãnesã+a*, *polã+a*, și din aceiași cauzã era lung și *e* în cazul oblic, care și'n texturi tipãrite se scriea fõrte des prin *ee=e*, în Coresi bunã-õrã la tot pasul: *caseei*, *șarbee*, *fêteei* etc. În scurt, aci este *a* sau *aa* prin compensatiune foneticã directã.

Tonicul *aa* în *paarte*, *saatu*, *fraate*, *dumnitaa* și altele, unde lungirea era înlesnitã prin accent, nu este organic, ci se datoresce unui principiu de reactiune. Desa trecere în vocalã confusã *ã* sau *â* micșurãnd din ce în ce sfera lui *a* în fonetica romãnã (v. ¹A), trebuia întãrirea acestei vocale amenințate, și anume ori pe unde ea pôte sã reziste. Este aceiași lege, prin care Curtius explicã fenomenul cã aspirațiunea în grãca și'n latina, atunci când slãbesce sau se perde în cuvintele unde e organicã, tinde a se introduce în altele; aceiași lege, pe care Le Marchant Douse (Grimm's law, London, 1876, p. 36,599.) a studiat'o în limba englesã și a numit'o fõrte potrivit *compensatiune încruciatã* (Cross Compensation). În latina rusticã, perderea lui *h* în *ircus* pentru *hircus* fãcuse a se furișã *h* în *hinsidia* pentru *insidia*;

în englesă, poporul încetând de a pronunța pe *r* în: father, l'a acățat d'o dată la: et-cetera, pronunțând: and-ceterer. În același mod la Români dispărând *a* în: mână sau păgân, graiul poporan l'a adaos în: fraate sau dumnitaale. Un asemenea *a* sau *aa* se aude pînă astăzi în gura țeranului, mai cu seamă la munte și peste Carpați, dar nu se observă, privit ca o particularitate individuală a vorbitorului, fiind-că nu se poate supune la o normă.

Acest *a* sau *aa* este curat românesc. Întâlnirea lui în unele cuvinte cu lungul *a* latin, de ex. *vaas*=lat. *vas*, *fraate*=lat. *frater*, *taare*=lat. *tal* etc., pare a fi o simplă coincidență.

v. *Aamu*.—*Aapă*.—*Așua*.—*H*.

2°. *a* în graiul viu.

Afară de cazul prin compensațiune încrucișată, despre care s'a vorbit mai sus, viul grai al poporului mai posedă un *aa* sau *a* de o natură simbolică.

„Când cine-va e mănios sau năcăjit, lungesce vocala, de ex.: *Faa*, vin'alice! *Aadă apă!*...” (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci)

Este ce-va propriu naturii umane în genere. În limbile primitive reduplicarea silabei a fost și este unul din mijlocele obișnuite de a forma imperativul și vocativul.

„Vocalele se prelungesc atunci când țeranul vrea să arate o acțiune continuă, de ex. *taaru* lemne totă ziua!... el mă certă și eu *tauc!*...” (C. Dermonescu, Prahova, c. Măgurenii)

Lungirea vocalei pentru a exprime durata acțiunii este érašî un proces comun tuturor popórelor. Ca mijloc simbolic, al nostru *taa*u = „taiu mereu” nu diferă de mexicanul *aahuiltia* „umblu mereu” dela *ahuiltia* „umblu”.

Românul însă mai întrebuintează pe *aa* la un alt-fel de simbolism, pe care

nu poate să'l aibă decât numai un popor înzestrat cu mult spirit.

„Vocala *a* se lungesce mai ales când se exprimă o mirare sarcastică, de ex.: *maare* lucru! adecă nu pré mare; sau: *taare* bine! adecă nu pré bine...” (G. Trailă, Banat, Timișóra)

O admirabilă ironie printr'o singură vocală!

v. *Aa!*—*Aai!*—*Aaoleo!*

2°. *Aa! a! a!* interj. Întru cât nu trece peste o silabă, *aa!* adecă *a!* este aceeași interjecțiune cu *a!* numai ce-va mai intensivă. Lungirea monosilabică poate să mérégă chiar pînă la *aaa!* fără a se schimba totuși caracterul interjecțiunii; de ex.:

„Vine cine-va și spune unuia că în cutare sat s'a născut un copil cu patru capete; atunci el se miră în modul acesta: *aaa!* haida să'l ved și eu...” (Ialomița, c. Grindu)

Când e disilabic: *a! a!* devine o altă interjecțiune, prin care cel ce o întrebuintează nu'și arată nici o surprindere a sa proprie ca în *a!* dar surprindere tot este, însă nu subiectivă, ci din partea unei a doua persoane, uimite prin o întâmplare neașteptată pentru dînsa și de de-mult prevedută de cătră noi. Exclamând *a! a!* noi ne bucurăm de pățela cui-va. Cu alte cuvinte, noi țicem *a! a!* când vedem pe aprópele nostru ajuns la *a!*

La țără interjecțiunea *a! a!* cu sensul fundamental de a i - p ă ț i t ' o, este una din cele mai obișnuite.

„Se aude *a! a!* când țicem cui-va că i s'a întâmplat așa cum îi prevestisem, de pildă: *a! a!* bine ți-a făcut... sau: *a! a!* nu ți-am spus eu să te feresci?...” (Dimbovița, c. Pietroșița).

„*A! a!* degéba fusășî acolo!” (Dolj, c. Séca-de-Pădure).

Dacă acela căruia i s'a țis un ase-

menea *a! a!* se superă, el amenință atunci repetând interjecțiunea: „țî-o!u da e! *a! a!*“ sau: „vei vedé tu *a! a!*“

Intr'un document frances din 1373: „Adonc icellui Fatroulle va sacher s'espée, et dist à son compere: N'aprocchiez de moy, car se vous aprochiez, je vous donrai de ceste *H a a*“, cea ce Du Cange (ed. Carpent. III, 605) explică prin: „vox interjectionis, qua ensem nostri significarunt; forte quod evaginatus terrorem incutiat“. O explicațiune mai potrivită se cuprinde în românul: *a! a!*

v. ²*A!*—*Aaoleo!*—*Aha!*—*Ă!*—*Ăă!*—*E!*—*Na!*...

Aa! interj. Se pronunță disilabic: aa-ii.

„Auđi pe sătén, când vrea să'și exprime regretul: *aa*! rămasăi pe urma tuturilor!...“ (S. Vasilescu, Dolj, c. Săca-de-Pădure).

v. ²*A!*—³*Aa!*—*I!*—*Ii!*

Aaoleo! interj. Se pronunță trisilabic: aa-o-leo.

„*Aaoleo*, exclamă femeile, când își aduc ce-va a-minte. Bună-ora: *aaoleo!* bine ăci; despre nenea Ion este vorba?“ (D. Mihăescu, Braila, c. Céciru)

Este o interesantă nuanță a interjecțiunii de părere de reu „aoleo“, în care prin lungirea lui *a* a crescut expresiunea surprinderii (v. ²*A*, ³*Aa*), scădënd în același timp noțiunea mahnirii.

Ací e locul de a indica în genere extrema bogăția a sferii interjecționale în graiul poporului român. O vom constata adesea în cursul acestei opere. Pe lângă mulțimea interjecțiunilor deosebite, apoi fie-care din ele se mai diferențiază în câte două, trei și mai multe forme pentru a exprime câte o fină adumbrire a emoțiunii fundamentale. Fenomenul e cu atât mai instruc-

tiv, cu cât e străin limbei latine. Vechiu Român era de tot sărac în interjecțiuni și 'și cărpia acest neajuns împrumutând dela Greci pe: euge, io, iu, evoe, papae etc. Grecii, din contra, tot atât de vioi pe cât de magistraii erau Românii, puteau să'și exprime fie-care mișcare de simțimint printr'o altă interjecțiune. Nu mai puțin avuți decât Grecii și Românii, sint în această privință Albanesii. — v. Hahn, Alb. Stud., Gramm. 105 sqq; Reising, Vorles. üb. lat. Sprachwiss. § 161.

v. *Ao'eo!*—*Ăoleo!*—*Alei!*—*Alele!*—*Vale!*!...

Aam; archaisme pour: o am.

Intr'un act din 1596, scris în Prahova (com. Gloden): „n'am avutu cu ce plăti, ci am vândut ocina ačasta care iaste scrisă mai sus dreptu ughi 18, și *aam* prinsu și datoria cía véche tot într'acei bani...“ (Cuv. d. bătr. I, 72).

În acest pasagiu *aa* în *aam* provine prin contractiune asimilativă din „o am“, adecă: „și o am prinsu și datoria...“ În același document, ce-va mai sus, se citește: „cau datu părinții lor bani“, unde *aa* în *c a a u* vine éráși prin contractiune asimilativă din *ăa*, și anume: „că au datu...“ În ambele casuri, *aa* represintă pe *ā*, iar nu doé silabe.

Pină astăđi, într'un mod analog, poporul unesce adesea în rostire într'un singur lung *ā*, adecă *aa* monosilabic, pe auxiliarul *a* cu inițialul *a* al verbului ce urmăzează, de ex.: „*ā*adus lemne=*a* adus lemne, sau: *ā*ajuns la tirg=*a* ajuns la tirg, tot așa precum în loc de: o oca de lapte, ăce: oca de lapte, cu un *o* lungit.“ (P. Antofe, Covurluiu, c. Foltesci)

v. ¹*Aa*.—*Am*.

Aapă; archaisme pour: a pă.

v. *Apă*.—*Appa*.

Aaron; n. pr. — v. *Aron*.

Ab; préfixe. Ca prepozițiune, latinul *a b* n'a trecut de loc în limba română, și a lăsat pré-puține urme chiar în totalitatea dialectelor romanice. Ca prefix, Cihac (I, 1) îl crede conservat numai în: *ascund*, *abat*, *arunc* și *amețesc*, dintre cari însă după cum vom vedea mai jos — abia casul de'ntăiu e pe deplin sigur, iar cel de al doilea pe jumătate.

v. *Ainte*.

Ab (fem. *abă*, plur. *abî*, *abe*); adj. Forma istriano-română pentru *alb*.

v. *Alb*. — *Oab*.

A-ba! interj. Compusă din *a!* (v. ²*A!*) și din negativul *ba*, acéstă exclamațiune exprimă mirare amestecată cu o îndoelă ôre-care. Poporul o întrebuinteză foarte des în Oltenia și'n Vlașca. „*A-ba*, mă! când ai venit?... *A-ba*, neică! de ce măi vorbesci și d-ta? mai tot-d'a-una în propozițiuni interogative și'n asociare cu un vocativ“ (G. Constantinescu, Craiova).

v. *Abo!* — *A-ma!*

Abă (artic. *abaua* sau *abaoa*, plur. *abale*); subst. fem.; étoffe grossière, bure, drap très-commun et sorte de manteau rustique. „Pănură sau țesetură din fire de lână gros tórse. Ca și derivatele sale: *a b a g e r i* ă, *a b a g i* ũ, vorba *abă* se aude măi numai la Români din România liberă, precum și *d i m i* ă, care are aprópe aceiași însemnare. În Transilvania se aude între puțini numai *habă* = pănură albă“ (L. M.).

Cuvîntul e cunoscut Românilor de vr'o trei secolî. În Del Chiaro (Ist. della Valachia, Venezia, 1718, p. 237) el figurează nu numai ca românesc, dar încă ca ce-va foarte vechiu în limbă, ast-fel că se

vede pus între „parole valache le quali hanno corrispondenza colla lingua latina ed italiana“. În secolul XVII însă, Români scieau foarte bine că *abă* ne vine de peste Dunăre, și țiceau că anume din Sofia. Dicționarul Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1884, p. 421): „*Aba*. Pannus rusticanus, S o p h i e n s i s“.

Turcul *'abă*, de provenință arabă, s'a răspândit de prin secolul XVI în întreaga Europă orientală: la Neo-greci *ἀμπάς*, la Unguri *aba*, tot așa la Serbi și la Bulgari, la Ruși *аба* și *аба*, la Ruteni *haba* (Miklos., Türk. Elem. I, 5). Polonesce acest cuvînt s'a diferențiat în *haba* „postav prost“ și *chaba* „haină próstă“, de unde apoi prin intermediul de „sdrențe“ sensul de „săracia“ (Linde). O diferențiere de formă, și'n parte de sens, s'a întâmplat și la Romani: alături cu *abă* s'a născut *abă*, despre care veđi măi jos. Ambele forme: *abă* și *abă*, pot fi aspirate: *habă*, *hăba*.

Philimon, Ciocoi, p. 269: „În lăuntru era așternut fin peste care era pusă o scórță (covor) roșia cu vârgi, pe care ședea un boiărinaș de provincia, îmbrăcat cu anteriu de dimiă verde, cu caravană (nădragi) de pandă albă de casă, cu tîrlci și imineî roșii în picioare, cu libadea de *aba* albă împodobită cu găitanu negru, și cu un cauc ascuțit indesat pe cap...“

Beldiman, Tragodia, v. 215:

Maî erau încă și alți, scriitori și gramatici,
Nu puteai a mai alege pe cei mari dintre cei
mici;
Toți din marginile lumii, în Moldova adunați,
Veniți goli, în stare prósta, în *abale* îmbră-
cați..

Generalmente *abaua* este albă; póte să fie însă și de alte culori, măi ales neğră și roșia.

Socotela M-rii Călușul 1738 — 39 (Condică de socoteli, Mss. Arch. Stat.,

f. 724): „S'au dat pe o păreche cizme i pe o bucată de *aba* neagră i nădragi moșului Rafail...“; mai jos: „S'au dat pe 2 bucăți *aba* neagră lui Onofrie călugăru...“; de aci: „S'au dat pe o bucată de *aba* neagră de s'au făcut dulamă lui Climent călugăr...“

Socotéla M-rii Hurezu 1740 (Cod. Mss. laud. f. 678): „La 2 *abale* négre dă s'au făcut haine lui Nictarie...“

În tarifa vamală moldovenescă din 1761 (Cogăln., A. R. II, 323): „*Aba* albă, de 14 bucăți un leu vechiu; *aba* roșie, de 7 bucăți 1 leu vechiu...“, adecă *abaua* roșie de doș ori mai scumpă decât cea albă.

Mai era un fel de *aba* numită *uricéscă*, despre care în Socotéla M-rii Călușului (loco cit.): „S'au cumpărat 6 bucăți de *aba* uricască de s'au făcut dulami la dărvari și la alți Țigani...“

Ca toate țeseturile sătenesci, *abaua* este și a fost din vechime la noi o industrie locală a țeranelor române pe care numai în mică parte o sporia importul din Turcia, de unde, prin desul contact cu Serbi și Bulgarii, ni-a venit însuși numele lucrului. Vorba românescă cea străbună, păstrată pînă astăzi pe a-locuri, mai ales peste Carpați, este *pănură* (Lex. Bud.)=lat. *panula*. De cât-va timp cuvîntul *abă* se află și el în luptă cu un alt termen turcesc: *dimiă*, care a și reușit deja a' l goni din unele districte, mai ales în Oltenia, iar în altele poporul întrebuițează astăzi cu același înțeles ambele vorbe, deși vechile texturi nu le confundă nici o dată. Așa de exemplu în Ialomița:

„Deosebitele țesături femeesci se numesc pe aici: pândă de bumbac, de in, de cânepă, ștergare, macat, foite, scôrțe, ȳrgan, chilim, *abale*...“ (C. Teodorescu, c. Dudeschi).

Și tot în Ialomița:

„Felurite țesături țerănesci sînt *abale* din lână sau dimiă, scôrțe alese, scôrțe vîrgate, foite, velință, pânză de in, de bumbac, de cânepă, covor de lână etc.“ (M. Dobrescu, c. Ciochina).

Ast-fel *abaua* agonit pe pănură, iar pe ea o gonesce *dimia*; nici un element însă, o dată înrădăcinat într'o limbă, nu dispăre cu desăvîrșire. În interval de trei vécuri, din *abă* s'a născut la Români o familie întregă de derivate.

v. *Abager*. — *Abageria*. — ¹*Abagiū*. — ²*Abagiū*. — *Abau*. — *Abaluță*. — ¹*Abă*. — *Abăiōră*. — *Dimiă*. — *Pănură*. — *Uricesc*.

Abaciū; v. ²*Abagiū*.

Abae (plur. *abăi*), subst. fem.; house, schabraque. — v. *Abau*.

Abagër; subst. masc.; tailleur, comérçant ou fabricant d'abas. Format din *abagiū* prin sufixul -ar = -arius, adecă *abagiar*, de unde apoi cu acomodățiunea vocalică *abager*. Fôrte rar întrebuițat, numai dōră în Moldova, *abager* e cunoscut mai mult prin derivatul seū *abageriă*.

v. *Abageria*.

Abageriă, subst. fem.; „boutique ou atelier d'abas. Dintr'o *abageria* s'a rădicat un Arnăut care, în a doua jumătate a secolului XVII, domnise când în Moldova, când în Muntenia, ba chiar peste o parte din Polonia sudică, și cât p'aci era să fundeze o dinastiă. Nic. Muste, Chron. III, 9: „Duca-vodă era de moșie dela Rumele din țara Grecéscă, și de copil mic viind aice în țară în zilele lui Vasilie-vodă, aū fost la dughénă la *abagerie*; apoi Vasilie-vodă l'aū luat în casă...“

Format prin sufixul -ie = lat. -ia din *abager*.

v. *Abager*.

¹ **Abagiū**, subst. masc.; tailleur, com-
merçant, fabricant d'abas. Format din
a b a prin sufixul turc -gi. La Serbi și
Bulgari: abagiia.

Inventariul M-rii Cotroceni 1681 (Mss.
Arch. Stat.) f. 11, despre nesce locuri
in Bucuresci: „den gardul lui Drăgan
Iuz[bașa] până in casa lu Petco *aba-
giul*...”

Pe abagiū din Oltenia îi descrie Ion
Ionescu (Mehedinți, p. 696-8): „*Abagiul*
este un meseriaș care croesce dimiă de
lână și de bumbac, o cósă, și face haïne
cu cari se imbracă ómenii din sate.
Dacă *abagiul* are capital de cumpără
dimiă, o lucréză și o face gata de vîn-
dut, atunci este meseriaș și negușitor;
iar dacă lucréză pre bani materia ce i
se aduce, atunci este simplu meseriaș
croitoriu. Dimia de lână se face de fe-
meile sátenilor si se vinde la *abagiū* cu
2 pînă la 2¹/₂ lei cotul. Dimia este albă,
fórté puțin se întrebuintéză boită negru
sau roșu. *Abagiul* face haïne simple
său cu cheltueli, adecă cu cusături de
găitane și buimea de mătasă și de lână.
Straele ce fac *abagiū* sînt tuzluci, nă-
dragi, mintene scurte pînă la brău, e-
pingele, șube...”

Astfel in Mehedinți, deși in loc de
a b à poporul a început a țice numai
dimiă, totuși cuvîntul *abagiū* a re-
mas.

v. *Abà*. — *Abager*.

² **Abagiū** (*habagiū*, *habaciū*), subst.
masc.; sorte de manteau de femme

Frunđă verde clocotici!
N'ați vėđut mândra pe-aici?
— B'am vėđut'o ici-colea,
Mórta bata de cafea,
Imbracata 'n *habagiū*,
Mórta bata de rachiu...

(Marian, Bucov. II, 224)

Intr'o fóiă de zestre din Moldova dela
1669, pintre alte haïne pe cari o vă-

duvă de Domn le đa fiței sale: „1 *ha-
baciū* de șahmara cu spinări de sobol;
1 *habaciū* de aclazu neblănit...” (Tiktin,
in Tocil. Rev. p. 339).

De aci rezultă că forma cea mai ve-
che a cuvintului nu este cu *-giū*, ci cu
-ciū, de unde apoi *-giū* printr'o scădere
fonetică fórté normală (cfr. aprig din
apric, vitreg din vitrec, harag din ha-
rac, alagea din turc. alaga etc.), pe
când e peste putință a presupune fi-
liațiunea contrariă prin urcarea lui *gi*
la *ci*, cu atât mai virtos când media
invecinată b ar fi concurs a mântine
pe media g, ast-fel că—in scurt — un
abaciū póte deveni *abagiū*, dar nu vice-
versa.

Cuvîntul nu vine d'a-dreptul din a b à
și n'are a face cu ononimul a b a g i ū,
ci este deminutivul unguresc abacse
(abaçe) „abaluță”. E de observat că
in *abaciū*, ca și'n rudele sale a b a l u
ț ă și a b à i ó r ă, despre cari veđi mai
jos, deminuțiunea indică nu o micime
materială, dar calitatea superióră, mai
suptire, mai fină, adecă tocmăi ce-va
care se depărtéză de a b à, deși 'i con-
servă numele.

v. *Abà*. — ¹ *Abagiū*. — *Abaluță*. — *Abă-
ióră*.

Abagiūbă, subst. fem.; nom d'un
arbrisseau: troène, frésillon. Cuvîntul
pare a fi întrebuintat abia într'o mică
parte din Transilvania. Îl găsim numai
la Sava Bărcianu (Vocab. p. 1, cfr. p. 137),
care trăia la Rășinar in regiunea Sibiului
și care 'l identifică cu m à l i n - n e g r u
său m à l i n i ț ă, adecă *Ligustrum*
vulgare, nemțesce „Mundholz, Rain-
weide.” Francesii n'au descoperit încă
etimologia sinonimilor „troène” și „fré-
sillon”. Fie-ne permis și noé de a nu
sci de unde vine enigmaticul *abagiūba*.
Ar trebui mai întâiu de tóte să se con-
state adevărata formă și adevărata sem-

nificațiune a cuvîntului, doă puncturi esențiale, în privința cărora Bărcianu a putut să greșescă. Nu cum-va să fie *abagiubă* = arbor-Jujuba (Rhamnus zizyphus, jujubier), un copăcel ca și mălinul, rodind brobóne acrișóre gustóse? Italienii îl numesc : giuggiola, dintr'un tip latin deminutiv : jubiola.

v. *Lemn cănesc. — Câne.*

Abăiu, subst. masc.; housse, schabraque, couverture.

Intr'un inventar din 1579, scris cu însăși mâna lui Petru-vodă Șchiopul (Coll. Dim. Sturdza în Acad. Rom.): „1 *abai* cadife roș cu sirma cosit; 1 cărșaf cosit matasă; 1 birin galbin matasă; 1 *abai* cadife roș; 2 *abai* zerbap cosit; 2 gugiman sobol; 1 bohga; 4 cărșaf cos; 1 *abai* cadefe ne[gru?]“, și mai jos: „on *abai* sirma i cadife...“

Cuvîntul derivă numai indirect din turcul 'abā, și anume prin serbul abaia care însemnă arșea, cioltar, de 'ntăiu îmbrăcăminte de cal făcută din aba, apoi cu timpul orî-ce invălitóre, fie cât de prețioasă și chiar aurită (v. Miklos., Türk. Elem. I, 5). Serbesce abaia e feminin; romănesce, vorba a trecut la masculin în textul de mai sus: „on *abai*“ = „un *abu*“. Există însă pînă astăzi la Româniî din Macedonia forma feminină *abae* (M. Iutza, Crușova), care a existat o dată și la noi, precum dovedesce deminutivul *abăi óră*, despre care mai jos. *Abae*=serb. abaia e turcul 'abā trecut prin limba albanesă, în care aba-ia este forma articulată: „l'aba“. E interesant că la noi cei-l'alți doî sinonimi ai cuvîntului: arșea și cioltar, sînt ambiî de asemenea de provenință turcă.

v. *Abă. — Abăi óră. — Arșea. — Cíoltar.*

Abaldă (plur. *abalde*), subst. fem.; entrepôt, lieu de dépôt pour les mar-

chandises. Fântána de unde luăm cuvîntul este Lexiconul Budan, care 'l traduce prin : „horreum, emporium mercium“. Se găsește și la Brașóvénul Isser (Wörterb., Kronstadt 1850): „*abalda*, die Niederlage der Waaren“. Tot așa la Polysu revedut de Bariș. Pontbriant îl derivă dintr'un grec *ἄβαλος*, care nu există. Cunoscută numai peste Carpați, ba și acolo pré-puțin, acéstă vorbă e de provenință germană. După sens și după formă, îi corespunde Hab-lade, dela Habe „biens, fortune“ și Lade „caisse, dépôt“ (v. *Ladă*), adecă : „garde-marchandise“. Trecerea finalului -bladă în -baldă este întocmai ca în rom. baltă = slav. blato. Ar fi important de a consulta în acéstă privință numeroásele sub-dialecte săsesci din Transilvania.

Abalută, subst. fem.; mantelet. Deminutiv din *abă*, format întocmai ca *mantă* din *abă* și avénd același înțeles. Cuvîntul e destul de întrebuintat, deși nu se pré găsește în texturi, ba l'aú uitat și dicționarele, afară de al lui Polysu.

v. *Abă. — Abagiú. — Abăi óră.*

Abanos, subst. masc.; Diospyros, ébène, toute sorte de bois noir et dur. Originar din India, acest arbore, al cărui lemn înfățișeză o frumósă culóre négră și o mare tăriă tot-o-dată, din vechimea cea mai depărtată se făcuse cunoscut în Europa prin comerțul Fenicienilor. Din limba feniciană a trecut la Eleni însuși numele lucrului: *ἔβενος*, de unde lat. ebenus. Imprumutând apoi cuvîntul dela Greci sub forma: ebenus, ebenos, abanos, Arabiî în vécul de mijloc l'aú respândit d'a-dreptul în Occidente, iar prin Turci în Europa orientală. Vechiul frances benus, span. ebano, tot așa la Portugesi și Italiani, vin din araba, nu

din latina. Pe de altă parte, nu din vechea grăcă se trage neo-grecul *εμπανος, εμπανός, άμπανός*, ci se datorază Turcilor, dela cari de asemenea Români, Bulgarii și Serbi ai căpătat pe *abanos*.

Intr'o fôia de zestre moldovenescă din 1669 (Tiktin, în Tocil., Rev. I, 340): „2 săpete mari; 2 lăzi verzi mari; 1 săcreiu viarde; 1 săcreiaș de *abanos* și polieitu....“

Aci e vorba de adevăratul *abanos*; acest cuvînt însă însemnă la noi, ca și la vecinii noștri de peste Dunăre, ori-ce lemn negru și tare, care se pôte dobândi printr'o procedură artificială. La Serbi—dice Karagic' (Lex. I)—a b o n o s se chiamă: „lemnul care prin ședere în apă se întăresce ca o pētră.“ Românu crede că: „din stejar se face *abanos*, fôrte negru și tare, când șede o sută ani în apă; din acest *abanos* se fac apoi găturile la ghitare și la scripce, cuie la aceleași instrumente și la flaute etc.“ (Stareț G. Theodorescu, Galați).

Cuvîntul este la noi atât de poporan, încât a ajuns a se întrebuinta și ca adverb. Când cine-va nu se schimbă, nu se mōiă, nu slăbesce, poporul îi dice:

Șade tot *abanos*,
Țapăn și virtos. . . .
(Pann, Prov. II, 159).

În acest adverb, nu numai noțiunea de lemn, dar și cea de negru, au despărut cu desăvîrșire. Anton Pann (op. cit. II, 98) dice cătră o fată:

Cât să te dregi la obraz,
Te-ai trecut, nu mai ai haz;
Gândiaî că chipu 'ți frumos
O să stea tot *abanos*. . . .

A șede *abanos*, a sta *abanos*, a se țină *abanos*, este o expresiune cu atât mai interesantă, cu cât numele arborelui în cestiune, deși a călătorit fôrte mult, totuși n'a dat nicăiri na-

scere la o asemenea adverbisare, care se explică la Români printr'o asociațiune de idei curat romanică. Lătinesce robur, forma veche robus, însemna pe de o parte stejar, și chiar anume stejar împetrit, „*abanos*“, iar pe de alta țăriă, adică calitatea de a fi:

. . . . . *abanos*
Țapăn și virtos....

De aci spaniolesce substantivul: roble „stejar“; locuțiunea: fuerte como un roble „a se țină *abanos*“; adjectivul: roblizo „țepăn, virtos, *abanos*.“ Înainte de a fi căpătat dela Turci pe *abanos*, Români cată dară să fi avut, ca și Spaniolii, un termen latin, o veche vorbă indigenă, cu cele două înțelesuri de „robust“ și „robustus“, pe cari ambele după aceea le-au altoit cuvîntului împrumutat de peste Dunăre. În acest mod, ori-cât de turcesc prin formă, *abanos* este la noi latin prin fond.

²*Abanos*, adv.; d'une manière forte, durable, en persistant.

v. ¹*Abanos*.

Abâr, subst. n.; souci, inquiétude. „*dabr* și *habar*, vorbă turcescă, care însemnă: scire, și de aci: pēs, grijă mare, temere: *abar* n'am de tine=nu 'mî pēsă de tine; *abar* de grijă să n'aveți de amenințările lui=de loc să n'aveți grijă de amenințările lui; *abar* n'am avut de ce 'mî spuneti voi=nici prin minte mî-a trecut de ce'mî spuneti voi.“ (L. M.)

Pann, Prov. II, 93:

Eu leșin, mor după tine.
Și tu *habar* n'ai de mine. . . .

v. *Habar*.—*Haber*.

^{1 2 3}. *Abât* (*abătūt, abătere*), vb. Sub această formă limba română posedă patru verbi fôrte diferiți prin semnifica-

țiune și 'n parte chiar prin origine, deși în unele cazuri e a-nevoe a'î despărți pe unul de altul, confundându-se în graiul din cauza identității materiale. Vocabularul româno-latin scris în Banat circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421) ne dă :

1°. *Abat*. Diverto. [Écarter].

2°. *Abat*. Festino. [Hâter].

Trebuie să mă adăugăm pe :

3°. *Abat*. Deverto. (S'arrêter en passant].

4°. *Abate*. Incidit. [Vient dans l'esprit].

Din aceste patru numere, cel de 'ntăiu singur derivă cu certitudine din latinul rustic battuo prin prepozițiunea a b; apoi No. 2 și No. 4 vin din același battuo, dar prin prepozițiunea a d; în fine, No. 3 pare a fi rezultatul compromisului între a d și a b, fără a aparține cutăruia sașă cutăruia pe deplin.

Sub raportul etimologic, cei patru verbi se reduc dară la trei, cari urmeză a fi studiați în deosebi.

I. ¹*Abat* = écarter, dévier.

1°. Ca activ, și mă ales ca neutru :
...a *abate* un riu din albia sa; a *abate* un car din drum; de aci în înțeles moral : a *abate* un om din calea binelui și a adevărului; cu elipsa obiectului real : *abateți* din drum, că noi nu *abatem*" (L. M).

Beldiman, Tragodia v. 3735 :

Tama vreau să se păzescă, și numai voi să
o scîți.

Interosul e al vostru, se cuvine să'l păziți;
Grec de-acuma la Domnie nu veți măi avé
nici cum,

Dar să vă păziți credința, să n'o *abateți* din
drum...

Intr'un basm din Transilvania : „a doua zi, mergend éráși cu vitele la păscut, *abātu* din drum și dete éráși pe la copaciul cu pricina, și éráși se

culcă la tulpina lui, și éráși visă același vis...“

(Ispir., Legende, 231).

2°. Ca reflexiv :

„... nu ne vom *abate* nici o dată dela datoria noastră; nu te *abate* dela adevăr; v'ați *abătu* din calea binelui...“ (L. M.)

„... *abatu-mă* din cale = de via deflecto; *abatu-mă* dela bunătate = a bono deflecto; *abatu-mă* dela reu = declino a malo; *abatu-mă* intr'o parte = secădo“ (Bobb, Dict. I, 2).

N. Muste, Chron. p. 52 : „...Domn să fie neschimbat, și după viața lui să fie feciorii lui neschimbați, de nu se vor *abate* din obiceiile ce sânt tocmită și scrise...“

Dosofteiu, 1680, ps. 33 : „*abate-te* dela rău și fă binele“, unde în Vulgata : „declina a malo et fac bonum“. Același pasagiul la Coresi, 1577 : „feréște-te de rău și fă bine“; la Silvestru, 1651 : „întoarce-te despre rău și fă bine“; iar la Arsenie dela Bisericană, din sec. XVII (Mss. Sturdzan in-4 în Acad. Rom.) se traduce în trei feluri : „plécă-te de rău“, „lasă-te de rău“, „părăsiasște-te de rău“.

Biblia Șerban-vodă, 1688, ps. 118 : „blăstămați ceia ce să *abat* de cătră poruncile tale“, unde în Vulgata : „maledicti qui declinant a mandatis tuis“. Tot așa la Dosofteiu, 1680 : „blăstămați's carii să *abat* dela poruncile tale“. La Coresi, 1577 : „blăstămații ce lepădara-se de légé ta“. La Silvestru, 1651 : „blăstămați's carii să departă de porăncile tale.“

Vechile texturi întrebunțeză dară ca sinonimi la reflexivul *mă abat* pe : mă feresc, mă întorc, mă plec, mă las, mă părăsesc, mă lepăd, mă depărtez, pe lingă cari s'ar măi puté adăoga archaicul : mă delung, tóte exprimend sensul latinului declino.

Acastă corespundență a lui *abat* în vechile texturi cu „declino“ făcuse ca însuși termenul gramatical „declinatio“ să fie tradus românesc de către unii prin : „*abat* cuvînt, *abatere* cuvîntului“ (Bobb), pe când alții îl traduceau prin „plecare“ (Șincai).

În ¹ *Abat* prefixul *a* indicând în lăturare, vine deci neapărat din lat. *ab*, cu aceiași funcțiune ca în : *absum*, *abigo*, *abdo*, *abduco*, *abeo* etc.

II. ² *Abat* = hăter, presser, s'empresser.

1°. Ca neutru.

Förte des în limba veche.

Ureche, Chron. 184 : „Tomșa, după izbânda cu noroc ce aș înșelat pre Vișnovetki, s'aș întors spre Sucéva, și stringënd țera, aș încungiurat cetatea unde era închis Despot-vodă, și au *abatut* pușcele de o bătea...“

Moxa, 1620, p. 364 : „dēcii mērse (Costantinū Marele) și birui pre toți, și însuși împăratū întâiu creștinescū, și *abātu* de surupă casele idolilorū și astupă capiștile...“

Id. p. 386 : „Iară Theofil atunce *abātu* de nu căuta să rămăe ce-va din avuție'sșū, ce păzi de noi acia spărtură de cetate...“

Viața S-tei Vineri, Mss. din sec. XVII (Cod. Miscell. Brașov.) p. 75 : „stlăpniculū încă nu puté răbda atăta puțoare a acelu trupū, și nevoitu fu diin stlăpū a deștinge, și zise unora să sape o groapă adăincă și acolo să bage acelu trupū inputitū; iară aceia foarte cu osrădie ascultară elū cumu i învăță, și se srăguiia în lucru, și într'acēia amu aceia *abatură* și, groapa adăincändū, săpară...“

Varlam, 1643, II f. 72 : „și de srăgu *abātu* (sf. Gheorghie) de vändu ce avu și dēde săracilorū...“

Ibid. II f. 29 : „prinsă de vēste și svântulu Nicolae și puse într'ăanima sa

să isbăvască acēle trei suflete diin mănule diavolului, și *abātu* de legă într'o mähramă 300 de galbeni...“

Tot acolo cu același sens ne întimpină *abātu* de trei ori pe fōia 30.

Dosofteu, Synax. 28 Dec. : „oblicindū episcopulū, *abātu* de botedză pre toț...“

Uitat în limba actuală literară, acest *abat* n'a despărut din graiul sătēnului român.

În Transilvania, în loc de : „mē sillesc să viū curând“, se dīce adesea : „*abat* de vin curând“ = cito venire conor (Bobb, I, 2).

Iată cum descrie pe Dumneđeū un țeran din Prahova :

„Ăl mai muncitor creștin, vorba yline, depē fața pămintului, din cer și de supt soare, e Dumneđeū. Cine e mare ca el, Drăguțu! El pururea lucrēlă și nu sē ostenește. D'ăia e așa dē puternic și cu dare dē mână. Avuținea lui curge pē riuri și pē părăie, stă 'n fundu mărilor; unilī averi șed negură pē fața pămintului și 'năuntru lui, altili ies din pămint, și câte n'or hi și în air în sus, pînă dincolo de vintu turbat! Dacă el *abate* pē nerēsuflate, mereū și fără pregit, noi, mucoși, să 'nțelenim cu mânăli 'n sin?...“ (Jipescu, Valenii-de-munte).

Acī *abate* se explică prin „pururea lucrēză“, o nuanță de sens din „presser“ = „activer“.

Fără continuitate, aceiași noțiune se cuprinde în imperativul förte obicīnuit pe la țeră : „*abate* de pornesce! = agc moveas, trachte dass du aufbrechest“. (L. B.)

Cu același sens, Româniī de peste Carpați mai aș imperativul reflexiv : *abate-te!* pe care Clemens (Wrtb. 1823, p. 4) îl traduce nemțesce prin „fort!“

2°. Ca impersonal.

Un idiotism greū de tradus într'o altă limbă.

În sfera morală, în care se întrebuintează mai cu deosebire, *abate* înseamnă o cugetare sau o voină nemotivată, născută pe neașteptate, venită în grabă nu se știe de unde. Prin elementul „grabă” acest *abate* se lăgă cu *abat* = hâter, de unde s’a desfășurat etimologicesce; prin elementul „nu se știe de unde”, e impersonal.

„Ca netransitiv, se ȳice de dorinȳe, cugete și rezoluȳiuni subite și capricioase: Ce ȳi-a *abătut* să pleci? ȳi-a *abatut* să te ’nsori, și mai multe nu! Mult te ȳine când iȳi *abate*?...” (L. M.)

Trei exemple din Costache Negruzzi:

a) la trecut: „eu nu știu, ce i-a *abatut* tătăni-meu să vie să ședă totă vara aice?...” (Cărlani, 203).

b) la trecut de-mulț: „la vristă de patru-zeci ani îi *abătuse* să se ’nsore...” (Au mai pățit’o, 65).

c) la viitor: „de’mi va *abate* vr’o dată să’mi vind moșia... (Scrisoarea VIII).

Peste Carpaȳi se întrebuintează și fără nuanȳă ironică: „*abate*-mi-se în minte = în memoriam venit” (Bobb); dar această rar.

În sfera materială, se ȳice *abate* la ori-ce durere grabnică și de care nu șcim bine să ne dăm sémă. De exemplu, o țerancă din Ialomiȳa povestesc despre fiu-seu:

„Lu Ionică al nostru nu știu ce i-a *abătut* la o urechie că’l dore urechia, mânca.l’ar măicuȳa, dē nu se pōte odihni dē loc; o să iaū niște cārpă dila pāmătuȳ și baliga din ȳioa dē Mărina ș’o să’l afum la urechie, că ci-că’i bun de năjit, că dē pustiu d’ala’l dore urechia...” (T. Theodorescu, c. Lupșenu).

Tot așă *abate* se aplică la momentul când femeia începe a simȳi durerile facerii.

„Intr’una din ȳile, etă că și neveștei îi *abatuse* să facă, și născu un do-

lofan de copil, sănătos și voinic ca tătă-seu...”

(Ispir., Leg. 27).

Franțusesce această situaȳiune se chiamă travail, englescesce labour; romănescce, impersonalul *abate* nu exprimă de loc vre-o noȳiune de muncă, ci numai pe aceia de capriciu. În fond: „i-a *abătut* să facă un copil” nu diferă de: „i-a *abătut* să facă o glumă, o poznă, o copilărie”. Într’un cas ca și ’n cela-l’alt, Românul privesce lucrurile dintr’un punct de vedere curat satiric, par’ că ar ȳice: uite că din nemic eșe ce-va!

Ca să ne resumăm, dintr’un tip latin ad-battuo s’a format românul *abat* cu sensul fundamental de „daū înainte, grăbesc”; de aci apoi, pe de o parte neutrul *abat* „lucrez iute și mult”, luându-se graba în bine; pe de alta, luându-se graba în reū, impersonalul *abate* „vine ce-va pripit”.

III. ³ **Abat** = s’arrêter en passant.

Mai tot-d’a-una se întrebuintează ca reflexiv.

Marian, Bucovina, II, 103:

Frunză verde lemn de teu,
Mai bădiȳă, bade hei!
Ian te-*abate* pe la noi
Și’ȳi dejuga bieȳii bol...

Balada Badiul:

Alei, cumnaȳica mea!
Resărit’ar ca o stea!
Ce vint dulce te-a bătut
La noi de te-ai *abătut*?

Beldiman, Tragodia v. 1221:

Ieau ce vor fară cruȳare; nu lasă, de-ar fi putut,
Ceva ca să mai rămăe, ori-unde s’au *abatut*.

N. Muste, Chron. p. 42: „Pentru aceea era mare nevoie Șveȳilor mergēnd în urma oștilor Moskicești, unde nici bucate nici hrană de cai nu gășia; și ori încotro să vrea *abate* Șveȳii, tot ars și stricat era...”

Cantemir, Chron., I, 69 : „Acești doi pomeniți Domni Troadeni, vânsind spre Italie, s'au *abătut* în părțile unde acum iaste țara Venețianilor și au descălecat acé țară...”

În dicerea : „mă *abat* la cine-va,” e peste puțină a decide, dacă prefixul *a* vine din *a b* ori din *a d*, căci deși se arată un fel de tendință, iar prin urmare *a d*, dar totuși nu este o venire de *a-dreptul* său cu hotărîrea de a rămâne, ci numai în trecere și din lature, ceia ce se exprimă prin *a b*. Ori-cum însă, elementul *a d* predominesce. Românul : „bine că te-ai *abătut* pe la noi” s'ar traduce în limba lui Terențiu : „bene factum te *a d* venisse”. Tot așa latinul : „Quis deus Italiam, quae vos dementia adegit” (Virg. Aen.) nu e departe de al nostru : „ce vînt v'a *abătut*.”

E foarte important de a constata, că nici unul din cele trei sau chiar patru sensuri ale românului *abat* nu corespunde francesului *abatre*, ital. *abbattere*, span. *abatir*, cari toate însemnă : „a doborî, a dărîma, a umili, a da jos”, adecă ce-va care romănesce nu se exprimă nici o dată prin *abat*. Causa divergenței este că 'n al nostru *abat* elementul principal *bat* n'are în compozițiune înțelesul de „lovesc”, ci pe acela de „împing”, de ex. în : stră-bat, răs-bat, s-bat. Ast-fel *abat* cu *a d* însemnă „pousser en avant”, iar *abat* cu *a b* „pousser de côté”, semnificațiunii specifice romănesci, străine limbilor surori din Occidente.

În macedo-romăna nu există numai impersonalul *abate*; cele-l'alte sensuri și nuanțe de sens sînt toate bine reprezentate, cel puțin așa cum se vorbesce la Crușova (M. Iutza). Pentru ¹*Abat* : „*abati-te* din cale” = „écartez -vous”. Pentru ²*Abat* : „*abate* callu cât poți cama cu de-alaga” = „hâtez votre

cheval autant que possible”. Pentru ³*Abat* : „*abati-te* și la noi” „passez aussi chez nous”. Macedo-romăni mai întrebunțază pe *abat* cu sensul de străbat, de ex. : „*abătui* tută gêna și cu de-ayhîa vidzui pisciréua,” = „j'ai traversé tout le plateau, et c'est à peine que j'ai trouvé la grotte.” Acésta întăresce și mai mult ceia ce am spus noi mai sus, că numai la Romăni verbul *bat* capătă tot-d'a-una în compozițiune sensul de „pousser”.

În macedo-romăna se dicce la infinitiv mai mult *abatere*. Istriano-romăni, cari dic și ei la infinitiv *abătere*, întrebunțază acest verb ca reflexiv cu sensul de scrintire în expresiunea : „căzut'a și s'a *abătut* pre mână” (I. Maiorescu, Istria, 83).

v. *Bat*. — *Răsbat*. — *Sbat*. — *Străbat*.

Abătore (plur. *abătore*), subst. fem.; écart, déviation. Fapta de a *abate* său de a se *abate* : înlăturare materială sau călcare morală. Rare-ori are sensul de venire une-va său la cine-va în trecere (Lex. Bud.); și nici o dată pe acela de grăbire. Cu alte cuvinte, derivă mai cu sémă din ¹*A bat* și 'n parte din ²*A bat*, dar nu din ³*A bat*.

v. *Abat*.

¹**Ăbă** (art. *ăba*, plur. *abe*), subst. fem.; bure de couleur blanche. Se întrebunțază în Transilvania. Sub forma aspirată se află în Lexiconul Budan (p. 259) : „*habă*, pănură albă, pannus albus.” Accentul în *ăbă* ne face a crede că cuvîntul nu vine d'a-dreptul din turcul 'aba, ci prin mijlocul altor vecini, fie Unguri, fie Serbi sau Poloni, cari accentază acésta vorbă tot-d'a-una pe prima silabă. În Transilvania păstrându-se în același timp vechiul român pănură = lat. panula, „*ăbă* a căpăt prin diferențiere sensul de țesetură

mai fină, deosebindu-se ast-fel de sinonimul său sub raportul calității“ (I. Bianu, Tîrnava).

v. *Abă.* — *Abăiōră.* — *Pămura.*

²**Abă**, subst. fem.; passe-temps, veillée rustique où l'on travaille en s'amusant. Acest sinonim cu clacă și cu ședătoare n'are a face cu ¹*Abă*, cu care 'l confundă Lexiconul Budan și d. Șainénu (Tocil., Rev. t. 4 p. 651). În forma aspirată *habă*, singură pe care o cunoscem, *h* nu este protetic, ci organic.

Pentru istoria cuvintului, v. ¹*Iuba.*

Abăger. — v. *Abager.*

Abăgeresc, adj.; appartenant au métier d'*abager*. Epitetul de *abăgeresc* se dă mai cu seamă la un ac mare, numit în alte locuri: ac țigănesc.

v. ¹*Ac.*

Abăgeriă. — v. *Abageriă.*

Abăiōră, subst. fem.; mantelet de cheval, mantelet de femme. Deminutiv dela *abae*, având aproape același sens.

Intr'un act scris în Argeș la 1621 (Arch. Stat., Episc. Argeș LXIX): „și aũ fost într'ace răcliță 2 pãhare de argintu ce au fost dãruite la nunta cuconii comisului, unul l'au dat nunul, altul l'au dat jupãnesa Chera a Gãei; și au fost și 1 dulamã de zarba pre trupu cuptoșitã cu atlas roșu, și iar o dulamã de zarba cuptoșitã cu bogasiu, și o *abăiōră* vechi și spartã; aceste s'au aflat...“

În Alexandria scrisã la 1714 în Bucuresci de Bucur Grãmãticul din Fãgãraș (Mss. Arch. Stat.), între tesauzele lui Darie se pomenesce la f. 50: „20,000 de *abăiōare* de piei de pêsțe de Mare, și acela nici un her nu'l tae...“, acolo unde în originalul slavice, scris în Mol-

dova la 1562 pentru M-rea Némț, se citește: „chakyzmũ konskĩch“, adecã „arșele“ (Jagič, Opisi i izvodi, I, 25; cfr. Miklosich, Lex. v. chakizmo). — v. *Alexandria.*

Despa logofetêsã a lui Vlad Cocorãscu, într'o „foiță de zestre“ scrisã la 1689, dã între altele fiucei sale E-lincãi: „... carãta cu 6 telegari; 1 cal de ginere cu rafturi, cu șa cu florile de sãrmã, cu *abăiōra* iarã cu flori de sãrmã...“

Cuvint fõrte eufonic, *abaiōra* n'ar fi trebuit sã disparã din limbã.

v. *Abau.* — ²*Abagiũ.* — *Abaluță.*

Abãlũțã. — v. *Abaluță.*

Abãtãtõre (pl. *abãtãtori*), subst. fem.; auberge, gîte. Lex. Bud.: „*abatãtõre*, loc de abãtut, deversorium, diversorium“. Format prin același sufix ca în latinul *diversorium*.

v. ³*Abat.*

¹**Abãtut**, supin d'abat. „Loc de *abatut*, deversorium, diversorium“ (L. B.).

v. *Abãtãtõre.*

²**Abãtũt** (-ã); part. passé d'abat, surtout dans le sens d'écarté. C. Negruzzi, Scrisõrea XIV: „Prin *abatut* înțelegõți aceia ce Francesul ñice prin écarté.“

Cantemir, Chron. I, 127: „a Dachilor limbã samãnãș cu a Italilor, însã atãta'i de stricatã și *abatuta*, cãt dẽbina poate sã înțelãgã Italul...“, unde traduce pe Bisantinul Chalcocondylas (lib. II): „*Δάκες δὲ χρω̄νται φονῆ̄ παραπλησίε τῆ̄ Ἰταλῶν, διεσφαρμένη̄ δὲ ἐς τοσοῦτον καὶ διενεγχο̄ση...*“

v. ¹*Abat.*

Abãzã, n. pr.; nom d'une famille noble moldave. La plural: *Abazesci*. Prin „Abazœstii“ începe Cantemir (Descr.

Mold, ed. Papiu, 114) lista familiilor boeresci moldovene din epoca sa.

Intr'un act dela Dabija-vodă din 1662 (A. I. R. III, 244): „acela sat (Păstrăvénii) iaste la ținutul Némțului, care sat au fostu a lui Gavril hatmanul, iar pre urma lui Gavril hatmanul au fost rămas acel sat pre mâna a fičoriilor lui Gavril hatmanul Radul și cu *Abăza*...”

Abazescii erau încuscriți cu Sturdzescii, Moțocescii și alte némuri boeresci din Moldova. Unul din ei, Ilie *Abăza*, pe care cronicarul Neculcea (Let. II, 366) îl numește „vornic despre Doamna” pe lingă Dimitrie-vodă Cantemir, a însoțit la 1711 pe acest ilustru principe în Russia, și acolo a și ramas, ajungând colonel în armata lui Petru cel Mare. — v. Vita Constantini Cantemiri, Moscva, 1783, p. 373—78.

Abăzà este unul din numile personale cele mai obicnuite în Turcia, unde l'au purtat mai multe personaje istorice: *Ab ızı*-Hasan, *Abaza*-Mohamed pașa etc. (Hammer). Mateiu Basarab se urcase pe tronul Țerei-Muntenesci grație unui *Abaza*-pașa. „Intr'acea vreme — Țice cronica muntenescă (ap. Cipariu, Archiv, 1867, p. 18) — fiind pre marginea Dunărei un Pașa ce'l chema *Abaza*-pașa, și înțelegând el pentru acéstă săracă de țară cum au spartu-o Domnii cei streini cu Grecii țarigrădeni, făcut'au acesta pașa sfat, ca să aducă pre Mateiu aga...” În regiunea Caucasului este o provincie întrégă, ocupată de poporul numit *Abazî* (Schiefner). De acolo veniseră la noi și *Abăzescii*.

Acéstă familie s'a aședat în Moldova nu înainte de jumătatea secolului XVII, anume pe timpul lui Vasilie Lupul, care — zice Miron Costin (Let. I, 283) — „și-au adus Doamnă pre fata unui Mărzac din țera Cerchezască”, iar cu dinsa

au venit și o sémă de Circasieni: „Cerchezii de a lui Vasilie-vodă” (ibid. 305).

v. *Arapu*. — *Cerchez*.

Abére, subst. fem.; terme macédo-roumain pour banquet. „Irați la văr-nă *abére*? = fost'ați la vr'o petrecere?” (M. Iutza, Crușova). Tot *abére* se chiamă *mésa*, pe care după nuntă o primesce *mirésa* saú „nvésta nao” dela *némurile* ei. (Id.) Cuvintul vine invederat din *bére* = lat. *bibere*, cu un *a* prepozițional saú numai protetic, atat de des în dialectul macedo-român (v. ¹⁴). E fôrte remarcabil, că și la vechii Romanii se făcea după nuntă un prând, în timpul căruia *mirésa* căpéta daruri de pe la rude și care se numia „*repositia*” dela „*potus*” = beutura.

v. *Pocândeș*. — *Nuntă*.

Abesș, adv.; en *vérité*, ma foi. Cuvintul se găsește deja în Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. 1. Tr. 1883 p. 421), unde e scris *Abesh*, dar lăsat fără traducere. Pînă astăzi se aude fôrte des în partea resăritenă a Banatului. „*Abesș* se întrebuintează în vorbire ca adverb afirmativ. De ex.: *abesș* că'i zic ómenii prost, că nu-i zic în zădar. De asemenea, unul vorbind ce-va, cela-l'alt afirmă vorba, zicând: *abesș!*” (Sofr. Lîuba, com. Maidan lingă Oravița, Banat). Prin urmare, *abesș* însemnă: „pre lege, pe cinste, pe credință”, adecă întocmai adverbul afirmativ albanes: *bess!* *bessă!* și chiar cu reduplicare: *bessă* pâr *bessă!* (IIahn, II, 106), della *bessă* „credință.”

Nici Albanesii n'au luat cuvintul dela Români, nici vice-versa, căci în dialectul macedo-român, singurul intermediar posibil între ambele aceste naționalități în casuri de împrumut, *abesș* lipsesce cu desăvîrșire. Resultă dară că Albanesii și Români l'au moștenit de

o potrivă, unii în Epir, cei-l'alți în Dacia, din substratul ante-roman tracic. Românii adăugându-î prepozițiunea *a* = ad, bănățenul *abrș* vrea să ȳică literalmente: „ad fidem“, pe când albanesul *păr-bess* = „per fidem“. După cum la Români cuvintul s'a păstrat numai în Banat, tot așa la Albanesi nu'l mai conservă astăȳi decât dialectul toskic, nu și cel gheghic.

Abgè. — v. *Abià*.

Abi. — v. *Abià*.

Abià, adv.; à peine. Disilabic: *a-bi-u*, sau trisilabic: *a-bi-a*. „*Abia* pot sta pe piciorè; *abia* se mișcă; *abia* s'a culcat și a adormit; *abia* se pòte crede ce spuî tu; *abia* intrasem la ȳinsul, când il veȳui sãrind asupra'mi; *abia* rèsãrise sòrele, când plecã la câmp...“ (L. M.)

Cuvintul are doè adumbriri de sens fundamentale: *abia* = a-nevoie, cu greũ, și *abiu* = pe datã ce, în datã, chîar în momentul acela.

„Șoimulénul meũ, pentru care p'aci p'aci eram sã'mi perd viéța pînã l'am dobãndit, a îmbãtrãnit și el; este un rãpciugos; *abia* iși tirie și el viéța de aȳi pe mãine. Altã datã, *abia* mē arētam înaintea vrãjmașului și, sã te țuî pîrleo! îi sfãriia cãlcãele dinaintea feței mele...“

(Ispir. Legende, 12).

În acest pasagiũ, primul *abia* însemnãzã „a-nevoie“; al doilea—„pe datã ce“.

Cu sensul de a - n e v o i e :

Balada Blãstemul :

Murgu'î mic și drumu'î greũ,
Abiè duce trupul meu . . .

Moxa, 1620, p. 383 : „perirã mulți Greci, împãratul încã *abiu* scãpã...“

Pann, Prov. III, 96 :

Intr'acea zi se tãrira,

Dupã cum și hotarirã,
Cu vai, cu chin și *abia* . . .

Aci „cu vai“ și „cu chin“ figurãzã ca sinonimi cu *abia*.

Cu sensul de pe datã ce :

Zilot, Chron. p. 113 : „picã pòmele când se coc, *abia* mișcãnd pomul la rãdãcinã...“

Cost. Negruzzi, Alergare, 38 : „*abiu* incepuse a gusta dulcețile unei cãsãtorii potrivite cu intãiu l ei bãrbat, — și mórtea il secerã sub zidurile Silistreii...“

Une-orì nu se pòte trage o sigurã liniã de despãrțire între ambele sensuri.

Gr. Alexandrescu, Mulțumirea :

Așa! Îmi trimiț daruri, iubitã copilița:
Abia ești de o palmã, și vrei sa te slãvosc!
Do ochii tòi albaștri, do mica ta gurițã,
În limba armoniei iti place sã'ți vorbosc..

Aice *abia* însemnãzã ce-va mijlociu între „cu greũ“ și „pe datã ce“.

În ȳicerea „*abia* aștept“, greul consistã în nerēbdare, într'o dorințã prèviuã de a vedé ce-va realisãndu-se mai curãnd.

Dosofteiũ, 1673, ps. 40 :

Cã pizmașii, ei mi sã 'mbunédzã
Ș'*abie*-aștèptã în rãu sã mã vadzã . . .

În orì-care din cele doè sensuri, *abiu* pòte sã 'și asocieze prepozițiunea de, fãrã ca prin acèsta sã se atingã cat de puțin înțelesul :

De-*abie* cresc și mē fac flòre,
Abie mē 'ncãlȳesc la sòre,
Și pe mine cade 'ndatã
Umbrã nēgrã 'ntunecata....

(Alex., Poes. pop. 2, 232)

Moxa, 1620, p. 379 : „cu mare chin și meșteșugũ de-*abia* dobãndi cetatè...“

C. Negruzzi, Aprodul Purice, 96 :

D'*abea* dobele și surle semnul bătãii vestesc,
Îndatã cu toȳi'n óstea Ungurilor nãvalesc...

Viața St. Nicolae din sec. XVII (Cod.

Mss. Miscell. Braşov) p. 154 : „toată cetate plânge şi de -*abina* te aşteptă...”

Pentru a exprime un adaus de greutate, *abia* poate să’şi asocieze două prepoziţiuni : cu de -.

Dosofteiu, Synax. Decembre 10 : „şi cu de-*abina* alu înduplecară în sfatul lor, şi le dzasă de-î fiaceră o colibiţă, o mică căşcoară...”

Maî adesea însă noţiunea superlativă de dificultate se represintă prin reduplicarea materială a lui *abia* :

„Se duse să’şi deştepte ucenicul. Acesta dormia mort. Îl sgudui, îl scutură, —şi *abia, abia* se deşteptă...”

(Inspir. Leg. 370)

Tot aşa se reduplică *abia* pentru noţiunea de „pe dată ce”, când voim arăta o acţiune petrecându-se maî repede.

Donicî în fabula Peptenul :

Ca cum *abia-abia* de përu’i s’au atins,
Copilul de dureri au şi strigat cu plâns :
Ce pepten îndrăcit !..

În Sânta Scriptură prin *abia* se traduce tot-d’a-una latinul *vix*. Aşa pasagiul din Vulgata (Act. Apost. XXVII, 7—8) : „et *vix* devenissemus contra Gnidum, prohibente nos vento, adnavigavimus Cretae juxta Salmonem; et *vix* juxta navigantes, venimus in locum...”, se vede tradus :

1°. Codex Voronetzianus circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) : „...*abia* fumu întru Chindu, că nu nă lăsa noi vântulu, de-aci nutămu în Critu şi cea diintru Salmonu, *abia* alésemu margiré; de-aci veinrimu în locul cela...”

2°. Noul Testament Silvestru 1648 : „şi *abiia* sosim lângă Cnida, nelăsându pre noi vântul, vânslăm în Crit lângă Salmonû; şi *abina* trecându pre lângă ia, venimû la unû loc...”

3°. Biblia Şerban-vodă 1688 : „şi *abiia*

sosind spre Senidosû, nelăsându pre noi vântul, am trecutû pre lângă Crit despre Salmoni; şi *abiia* abătându-ne dela ia, venit’am la un locû oare-carele...”

În latinul *vix* se găsesc ambele adumbriri de sens fundamentale ale lui *abia*. Sensul de „cu greu” : „*vix* me contineo, quin involem in capillum...”, (Ter.) = „*abia* mă stăpânesc ca să nu te înhaţ de chică”; sensul de „pe dată ce” : „*vix* agmen novissimum extra munitiones processerat, quum Galli cohortati inter se...” (Caes.) = „*abia* a treia ceta eşise din tabără, când iată Galii sfătuindu-se...” De asemenea şi reduplicarea materială „*vix vix que*” (P. Albinov.) = „*abia-abia*, deşi latina preferă aci reduplicarea logică : „*vix et aegre*” sau „*vix aegreque*”, care se apropiă maî mult de românul : cu chin şi *abia*.

Din *vix* cu prepoziţionalul a d, deja în latina rustică se formase a bis, pe care vechia spaniolă îl conservă aproape intact. În Poema del Cid din secolul XII, v. 589—91 :

Falido ha à Mio Cid el pan è la cebada.
Las otras a bes lieba, una tienda ha dexada.
De guisa va Mio Cid...

Poetul şice aci că Cid, remas fără provisiuni, a fost silit a părăsi un cort şi plecă înainte, *abia* ducând cu sine cele-lalte lucruri.

În poesiele lui Gonzalo de Berceo de pe la jumătatea secolului XIII acelaşi cuvint ne întimpină sub forma a ves.

Pentru reduplicatul *abia-abia*, Spaniolii şic pînă astăzi mal-aves sau mal-a vez, deşi pe simplul a ves l’au înlocuit de-mulţ prin „a penas”.

Deja Diez (Etymol. Wtb., II, 98) a observat că de vechiul spaniol a bes nu se poate înstrăina reto-romanul ves = *abia*, ambele venind din lat. ad-*vix*.

La Reto-romanî „a merge *abia*” se

ține „ir ves“; a lucra *abîa* — „far ves“ (Carisch).

La noi forma organică *abi* = lat. *advix* aŭ păstrat'o pînă astăzi Mehedințenii (cfr. Burlă, Stud. filol. 87). Din *abi* prin diftongirea vocalei scurte tonice s'a făcut *abîa*, întocmai ca din *ași* = lat. *sic-ași*; de aci apoi o formă scădută *abîe* paralelă lui *așe*, în ambele casuri prin acomodățiune între *i* și *a*; în fine, monosilaba diftongită finală -îa s'a dezvoltat mai departe în disilabicul -îa: *abîă* = *abîa*.

v.⁵A. — *Așa*. — *Ași*. — ¹I.

Sub raportul consonantic, *abîa* a trecut după localități în : *aghîa* sau *aghîe*, *abghîe* și chiar *abgê*.

În Transilvania :

„La noi se ține : el vorghi ghine; ea înalghi pânza; *aghîe* am sosit de a munte; bungî, porungî...“ (Invetătorii Floca, Radu și Dobre, Sibiu, com. Sina).

În Muntenia :

„... bati-l'ar mama lu Dumneșeu de Grecu draculu! de gras ce'i, *aghîa* se cărnește...“ (T. Theodorescu, Ialomița, com. Lupșenu).

Aprôpe în totă Moldova se ține *aghîe*, în unele locuri *abghîe* prin fuziunea ambelor forme *abîe* + *aghîe* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218-19), și apoi de aci prin asibilare *abgê*, de ex. în comunele Șaru-Dornei și Brosceni din districtul Suceva, unde se rostesc : *bgîni* = bine, *corbgî* = corbi, *albgîna* = albină, *abgê* = *abîe*...

Tot așa vorbesc și Ardelenii în regiunea Năsăudului : „In doo săptămâni de-*abgê* m'am făcut sănătos; Mniculai de-*abgê* mere de slab; oia cea nișgră *abgê* o scăpat din apă...“ (A. Pop, Transilv., Valea Someșului, comuna Sângiorgiu).

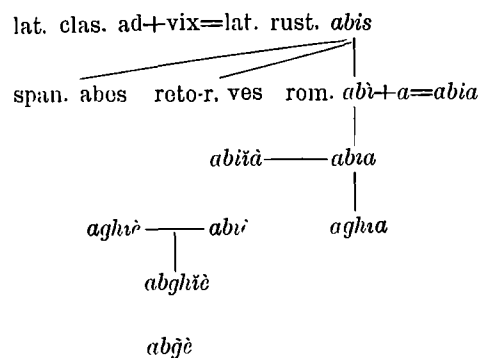
Din prototipul *abi*, conservat în Mehedinți, s'a format la Români nu numai

prin diftongire *abîa* „à peine“, dar tot-o-dată și *abîa* „a peu près, presque“ prin acățarea emfaticului *a* (v. ⁵A). Termenul se întrebuintează pînă astăzi în Banat, alături cu *abîa* și fără a se confunda cu acesta, deși ambele cuvinte se asemănă atât de mult, fie prin son, fie prin sens. Accentul e tot d'a-una pe *i*, și finalul *a* rămâne invariabil, ca și 'n deminutivul *abîuța*, cu sufixul -uța adaos cătră o tulpină cu *iă*, ca în *Mariă* — *Mariuța*, *franghiă* — *franghiuța*, *cutiă* — *cutiuța* și altele, pe când la o tulpină cu -îa sau -ă se acăță sufixul -luța, nici o dată -uța : *abieluța*, *abalutuța* etc.

„*abîuța* și *abîa*, cu tonul pe *i*, însemnă : de tot puțin; de ex. : apa e *abîuța* sau *abîa*, adică abîa călduța“ (S. Liuba, Banat, com. Măidan).

Din *abi* s'a format *abîa* prin emfaticul *a*, întocmai ca din *aci* — *acîa*.

Genealogia cuvintului se resumă dară în următorul chip :

În macedo-romăna, *abîa* s'a pierdut, fiind înlocuit prin neo-grecul *βια* și prin albanesul *me-zie*.

v. *Abîclușa*. — *Abîcluța*.

Abîa, adv. v. *Abîa*.

Abîelușa, adv.; diminutiv d'*abîa*.

„...e ca vîșu orbețului, când zăriește d'*abîclușa*, ca prin sită or ca pînă cîur...“

(Jipescu, Opincaru, 50).

Format prin sufixul *-ușă*, care tot-d'a-una își asociază pe *-l-* când se acată la o tulpină cu finalul tonic *ă*. Tot așa prin sufixul *-uța* s'a format deminutivul *abieluța* = *abiă-l-uța*, întrebuințat cu același sens.

Abieluța, adv. — v. *Abielușa*.

Abiruire, subst. fem.; victoire. Într'un text circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 81): „și căzu întru ce nu știia, unde ții mortia acolo, unde ții *abiruire*...“ față cu paleo slavicul: *poběda* „victoria“. Substantiv format într'un mod anormal din infinitivul întreg luat împreună cu prepozițiunea infinitivală *a*: *a-biruire*.

v. ¹⁰A. — *Bir*. — *Biruesc*.

Abitir, adv.; excellemment, brillamment, très-bien. Cuvint întrebuințat aproape exclusivamente în Muntenia. D. Șăinenu (Tocil., Rev. IV, 651) citează următoarele trei pasaje din basme muntene:

„... petre de berliant, care lumina năuntru casei mai *abitir* ca sute de luminări“ (Calendarul basmelor 1875 p. 55);

„... o corónă care lumina mai *abitir* ca cele mai scumpe petre“ (Cal. basm. 1875 p. 5);

„... o lumină ce strălucia mai *abitir* ca un sóre“ (Cal. basm. 1881 p. 20).

De aci d. Șăinenu conchide că *abitir* derivă din comparativul persian abeter „plus clair, plus transparent“.

Dacă *abitir* ar avé în adevăr înțelesul fundamental de „strălucit“ și mai ales de „pétră scumpă“, atunci s'ar identifica cu o altă vorbă orientală, cunoscută deja vechilor Romani și chiar introdusă tocmai în mitologia latină. *Abidir*, cu forme colaterale *Abaddir*, *Abadir*, *Abaddier*, pe lângă cari putea să

fi fost în latina rustică și forma *Abatir* sau *Abitir*, este „*lapis aërius*“, *βαίτυλος*, *Meteorstein*, pétră cari Românii îi atribuiau o putere divină de a birui pe vrăjmași (Plin. Hist. Nat. XXXVII, 135). Cfr. Wölfflin, Arch. f. lat. Lexikographie, t. I (1884), p. 435, unde citează din Mythogr. Vat. I 104 extr. (B): „*gemmam quam Abidir vocant*“, adică: „pétră scumpă numită *abidir*“.

Desa întrebuințare a lui *abitir* în basme pare a mai întări provenințu'i mitologică, deși nu tot-d'a-una el însemnează strălucire materială, ci încă adesea noțiunea generală de ce-va fruntaș sau ales.

În basmul despre Omul-de-flori din Dîmbovița: „Băiatul care pină aci planse de udase pămîntul și slăbise de remăsese scândură, s'a vedut acum în brațele unui om, care 'l ținea mai *abitir* ca tată-seu chiar...“ (S. Stănescu, com. Bîlciorescii).

I. Dumitrescu, *Zmărăndița*, vodevil în 2 acte (Buc. 1855) p. 26: „E drăgăstósă fata pândarului mai *abitir* decât tóte fetele...“

Trecerea substantivului *abitir* „*pierre précieuse*“ în adverb cu sensul de „*excellément*“ ar fi pe deplin de aceiași natură ca trecerea substantivului *abanos*, „*bois dur*“ în adverb cu sensul de „*perpetuellement*“. Sub raportul categoriei gramaticale, nu este nici o deosebire între: „Ion se ține mai *abanos* decât Barbu“ și: „Barbu se ține mai *abitir* decât Ion“.

v. *Abanos*. — *Fedeleş*. — *Cobză*. — *Cuc*...

Abo! interj. În Dicționarul latino-român bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Abó*. Admirantis particula“. Este un simplu variant al interjecțiunii: *a-ba!* despre care s'a vorbit la locul seú. Raportul între *abo!*

și *a-ba!* este același ca între interjecțiunile *a ha!* și *a ho!*

v. *A-ba!*

A-bólă. — v. *A-nevoe.*

Abor. — v. *Abur.*

Abore. — v. *Abur.*

Abóre, subst. fem.; souffle du vent. Mai des se dice bóre: „bate bóre“ (Lex. Bud.). Sinonim cu *adiare.*

Intr'o urațiã de nuntã saũ „conocãriã“ din Moldova:

Ș'am venit cu potcove de-argint
Sã scótem florica din pãmînt,
S'o scótem din rãdãcinã
S'o resadim la 'mpãratu 'n grãdinã,
Ca acolo sã rodescã,
Locul sã'î priescã,
Sã nu se vesteãscã;
Ș'așa plecarãm
Și venirãm
Pe stelele cerului,
Pe *abórea* vîntului,
Pe fața pãmîntului...

(N. Bălãnescu, Sucéva, com. Pãșcani-Stolniceni)

v. *Abur.* — *Aburez.* — *Bóre.*

Abrăș (-a), adj.; cheval arzel, fig.: malheureux, malencontreux, de mauvais augure. Se dice și *ïabraș*. Așa se chiamã calul cu o pëtã albã sub cõdã; cãtc o datã și cal pëtãt pe la ochi. Precum în limbile neo-latine din Occidente cuvîntul corespunãtor e de provenință arabã: franc. arzel, ital. argiljo, span. și port. argel, din arabul argel (Devic), tot așa arab e și românul *abraș*: arabesce ebreș, ebraș, abraș „bariolé, bigarré, cheval nuancé de taches blanches“ (Șainénu în Tocil., Rev. IV, 652). E de creãut cã acéstã vorbã, fórtè respãnditã în dialectul daco-romãn și necunoscutã în macedo-romãna, nu nã-a venit prin intermediul relativamente modern al Turcilor, ci în vécul de mijloc prin Cumanã. Ori-cum însã, dela Turci

d'a-dreptul par a o fi primit Serbi, Bulgari și Albanesi (Cihac, II, 541), la cari ea póte sã fie mai nouã decãt la Romãni, cãci acolo nu s'a diferențiat ca la noi în mai multe sensuri, ba chiar în doè forme, și nu s'a împletit cu vechi credințe naționale.

„Calul se chiamã *abraș* când are o patã albã sub cõdã“ (E. Brãilã, Iași, com. Galata; N. Ionescu, Covurluïu, com. Mãcișeni; I. Bondescu, Sucéva, com. Gïurgesci, etc.)

„Când calul are vr'un semn bãlan la buzã, se dice buzat saũ strãnut; când fruntea și ochiï sînt cãrãrați, se dice cal *ïabraș*...“ (N. Coman, Buzeu, com. Macsenu).

„... *ïabraș* = cal deochiat; ex.: amin-doè ïepele sînt *abrașe*“ (L. M.).

Pontbriant: „*ïabraș*, tcheté de blanc (sub cõda cailor); fig. ensorcelé.“

Când Românul dice cã „catãriï sînt *abrași*“ (L. M.), el n'are în vedere ibridismul lor, ci credința poporanã cã ei sînt de piézã rea.

Prin noțiune de nenorocos, *abraș* a trecut și la om.

Cu acest sens ne întimpinã adesea la Alexandri.

Hojma unï scriu, rãcnosc
Sã nu fie boferesc
Și pãmîntul sã se 'nparte.
Tot mojicul s'albã parte!
Numai noi sã fim *abrași*:
Liude printre calarași...

(Alex., Sandu Napoïlu)

Romãnul însã aplicã mai cu preferință acest epitet la ómenï roșcați.

„Poporul crede cã ómenïi cu pãrul roșu sînt pociți; dacã mergënd cu o trebã, întimpinã în drum vr'un om roș, n'o sã isbutescã în cele dorite; le mai dice cã sînt *abrași*...“ (V. Mircea, Iași, com. Copoï).

„De ómenï cu pãrul roșu sã te feresci, cã sînt ómenï *abrași*...“ (Preut V. Mironescu, Némț, c. Vinãtorii).

E necontestabil că vorba *abraș* e arabă; nu arabă însă, ci curat latină este asociațiunea între „pétă albă sub còda calului“ și între noțiunea de „nenorocos“; astfel că Românii n’au făcut decât a îmbrăca într’o haină orientală o veche idee romanică, pentru care mai ’nainte avuseseră, negreșit, un alt cuvînt.

La Franceși: „les cavaliers superstitieux ne montent jamais de chevaux arzels un jour de combat; ils les croient infortunés“ (Rolland, Faune popul. IV, 162).

La Italiani, într’un text din 1562: „Chi saprà mai trovar la cagione perchè il caval balzano del piè destro di dietro, che con proprio vocabulo chiamiamo arzeglio, sia disastroso?“ (ap. Böhmer, Roman. Stud. I. 277).

La Spaniolî, ce-va și mai mult: vorba argel însemnează în același timp „cheval balzan“ și calitatea de „être infortuné“, întocmai ca la noi *abraș*.

v. *Bălțat*. — *Bréz*. — *Cărărat*. — *Ciacăr*. — *Dereș*. — *Pég*. — *Tărcat*...

Abrud, n. pr. loc.; nom d’un bourg très-historique en Transylvanie. Orașelul *Abrud*, așezat lingă riul Ampoiu în munții apusenî ai Ardélului, este punctul de căpeteniă al minelor de aur de acolo, pe care de aceia Ungurii îl numia în latina lor oficială: *Auraria magna, nemtesce „Gross-schlatten“*. Impreună cu localitățile învecinate: Buciumeni, Cărpeniș, Roșia și altele, distinse prin pozițiunile strategice și prin bărbăția locuitorilor, *Abrud* a jucat un rol însemnat în mai tóte mișcările revoluționare din Transilvania, mai ales sub Horia și Cloșca la 1784, sub Iancu și Balint la 1848. Intréga regiune de ’mpregiur pòrtă la popor numele colectiv de „munții *Abrudului*“, iar locuitorii se fălesc de a fi Moțî (v. N.

Densușianu, Horia; Papii, Dacia superiòră).

Intr’o doină de lingă Sibiū :

Peste *Abrud*, peste Aūd,
Dalelei ce drum bătut!

(Pompiliu, Sibiū, 24).

Abrud avusese un fel de poet al seū, dela care există o broșură, tipărită cu ortografia urguréscă, fără indicațiunea locului, sub titlul: „Vérsu Kotrancí in sztihurí álketuit de Petru Furdui délá *Abrudfalva* lá Anul 1818 18 zilé December.“

Abrudenii amestecă în vorbire cuvinte și chiar frase unguresci. Iată un pasagiu din Furdui (pag. 4), transcris cu ortografia ordinară :

Care casă n’au avut,
Curte cu pòrtă au făcut,
Și conihă, și grajd de boi,
Și’i mai fãlos decit noi;
Care nici nu cuteza
În crișmă a se băga,
Du-te ’n crișmă unde’s ei,
Ca’s după masă temelu,
Și cere vin ungurește,
Și cinta și duhănește :

Ado vin
Că banii vin!
Ördög atta
Bani ’s gata...

La 1786 s’au descoperit la Roșia (Verespatak) lingă *Abrud* pretioase table cerate romane, scrise între anii 140—160 după Crist, adecă nu mult după colonizarea Daciei, și din cari rezultă că acéstă localitate se numia atunci *Alburnus*. Déja Massmann (Libellus aurarius, 114) observă că între *Abrud* și *Alburnus* este o prêmă asemănare, admițându-se o formă intermediară *Albrud*; dar pe de altă parte, el atrage în același timp atențiunea asupra numelui orașului tracic din Mesia *Abrotum*, unde se bătuse Impératul Deciū contra Goților. Cu alte cuvinte, *Abrud* ar puté să fie nu-

mele dacic al localității, pe care coloniile romane prin asonanță au numit-o apoi Alburnus. Noi vom adăuga cătră acesta, că în Tracia exista orașul Ἀβρολίβα, adică prin obicinuita confuziune paleografică greacă $\wedge = \triangle$: *Abrudeva* sau *Abrudava* (Du Mont, Inscript. de la Thrace, p. 76), de unde *Abrud* fără mai nici o modificare fonetică. Ar urma de aci că numele roman oficial Alburnus s'a uitat, dar numele dacic poporan *Abrudava* s'a conservat pînă astăzi.

Abrudén (-ă), adj. și subst.; habitant d'Abud; appartenant à Abud. Prin *Abrudén* se înțelege numai cine-va sau ce-va din *Abud* în sensul restrîns al cuvîntului. Pentru locuitorii din munții *Abudului* în genere, dela *Roșia*, *Cărpeneș*, *Buciumeni* etc., se întrebuintează mai mult numele de *Moți*.

v. *Abud*. — ²*Moți*.

Ā-bubă, subst. fem. sing.; maladie cancéreuse, spécialement pustule maligne. Se accentuează și *a* și *u*. Dr. Polysu (Wrtb. ed. Bariț, p. 2) traduce acest cuvînt nemțesc prin *Karbunkel* când e vorba de *a-bubă* în genere; iar când este numai „în gură“, prin *Mundfäule*. În cazul al doilea, vorba se întrebuintează mai mult în orașe, foarte rar pe la țară. În cazul de'ntăiu, e aceeași bătă, care în *Moldova* se chiamă mai adesea *buba-tranjilor* și pe care a descris-o pe larg Dr. C. Vernav (Physiographia Moldaviae, Budae, 1836, p. 62), adăugînd că ea este proprie anume poporului de jos: „morbus est quem solummodo plebi proprium novi“. Numele românesc cel mai vechiu al acestei bătă, cunoscut deja în latina rustică, este *bubă-négră* (L. M. I, 261).

Sub termenul tehnic de „pustule ma-

lignee“ medicina înțelege o bătă, care se nasce la om anume prin contact direct sau indirect cu vitele atinse de dalac, cu pieile lor sau cu lâna, ba chiar prin pișcătura muscelor cari suferă din sângele unor asemeni vite (Littré-Robin, v. pustule). Prin urmare, este ce-va curat țărănesc, și mai ales ciobănesc, însă teribil: după ce s'a arătat *buba*, omul mîore peste o săptămână. De aci gróza Románului, care de frică se sfiesce măcar a caracteriza această bătă printr'un epitet, ci 'i ȕice numai: aceia.

Intr'un descântec din Banat se înșiră:

Bubă blândă,
Bubă ré,
Bubă galbănă,
Buba négră,
Bubă vinătă,
Buba românésca,
Bubă nemțască,
Bubă unгурésca,
Bubă porcésca,
Bubă căésca,
Bubă vácésca,
Bubă olască,
Bubă sólbatecă,

Bubă de noé-ȕeci și noé de feluri...

(S Luba, com. Maidan)

La un alt capăt al pămîntului românesc, în *Moldova*, descântecul sună:

„... buba cu săgetătură, buba cu picitură, buba cu 'ntălnitură, bubă albă, bubă négră, bubă vinătă, bubă cu noé-ȕeci și noé de junghîuri, bubă arménésca, bubă jidovască, bubă țigánésca, bubă românésca...“

(Ap. Tocil. Rev. II, 383).

Ei bine, din acele bube o sută fără una, specificate după fantasia poporană prin culori, prin vietăți și prin némuri, una le întrece pe tóte: i se ȕice adesea *bubă-rea*, ca și când cele-lalte ar fi bune în alăturare cu ea; cei mai mulți însă abia o indică cu fiori fără a'i da vre-un epitet: *a-bubă*, adică a-

cea-bubă, buba sciută de toți, buba κατ'ἔξοχον. Asemenea teróre Românul o resimte numai dóră de 'nainte epilepsiei, pe care de aceia o și numește în același fel: a-bólă sau a-nevoe.

v. ¹A. — ²A-nevoe. — Bubă. — Bubă-négră. — Dalac.

A-bună (*de-*), adv.; à bon présage. Când dîcem: nu'ți e folositor, afirmăm; dîcînd însă: nu'ți e *a-bună*, exprimăm o părere, o presupunere, o bănuélă, dar fondul este același.

Substantivul latin bonum, prin pluralul seú bona, a trecut la Români din neutru în feminin: bună, fără a se confunda cu adjectivul propriu: bună „bonne“ sau cu adjectivul substantivat: bună „grand'mère“. Peste Carpați se dîce adesea: „a face ce-va cu buna“ în înțeles de: „placidis mediis“ (Lex. Bud.). Pasagiul din Sallustiù (Cat. IX): „jus bonumque apud eos non legibus magis quam natura valebat“ s'ar puté traduce românesce: „ei trăiaú drept și cu buna, nu de frica legilor, ci din fire“.

În unire cu prepozițiunea de prevestire *a*, acest *bună* devine adverb cu sensul de: „animus praesagit bona“, iar după negațiune: „animus praesagit mala“, ca într'un vers din Stațiù. Întrebuințarea negativă e cea mai désă.

„... nu e *a-bună* copilului că tot plînge; nu'ți e *a-bună* că te scolî nóp-tea și nu dai pace altora să dórma; atâta ris să dea Dumneđeú să vé fie *a-buna* (L. M. I, 236).

„... yhisai as'noapte un pustiù dē yhis urit — scuipați-vē 'n sîn și hie dēparte d'ăst loc! Din asta, nu mī-e *a-bună*. Témă mī-e că m'oú prăpădi...“ (Jipescu, Prahova, Vălenii-de-munte.)

Din tóte cuvintele cu prepozițiunea de prevestire *a*, precum: a bine, a reú, a mórte, a secetă etc., *a-bună* este

singurul care 'și mai asociază une-orî într'un mod arbitrar pe *de*, căci din cauza pré-rareî întrebuințării a substantivului separat bună natura prepozițională a lui *a* în *a-bună* nu se mai simte, fiind tractat întocmai ca *a* în *abia* = *de-abia*, încât fórte corect s'ar puté scrie într'una: *abună*.

„Aspru cu Românul tēú și blând cu lepra! Bine 'ți șade! De ți-ar hi d'*a-bună* numa... (Jip., Vălenii-de-munte).

„Bucuria ce avea, nu era d'*abună* = nu'î prevestia sfîrșit favorabil.“

(Costinescu, Vocab. 7).

v. ¹A. — ²Bună.

¹Abur (plur. *aburi*), subst. masc.; vapeur. Se pronunță de asemenea: *abor*, apoi *abure* și *abore*; articulat însă poporul dîce numai *aborul* sau *aburul*, nici o dată: aburele sau aborele.

„... *abur* es din apa ce începe a da în fier; căldura sórelui scóte *aburi* din lacuri, rîuri, mare; cēța și negura nu sint decât deși *aburi*; nuorii încă se forméză din *aburi* scoși prin căldura sórelui din apele pămîntului; plóia și roua se nasc tot din *aburi* scoși din sînul pămîntului, cari reciți se fac éráși apă; prin căldură mare nu numai apa, ci și cele mai solide corpuri, cum metalele de exemplu, se pot preface în *aburi*“ (L. M.).

În enumerațiunea de mai sus, lipsește *aburul* vinului:

„... și apoi când *aburi* vinului și ochii crășmăresei aú produs efectul lor. încep horele, risurile, tropotele...“

(C. Negruzzi, Scrisórea XXVIII)

Mai lipsește *aburul* calului:

„... calul era numai spumă; mușchii i se întinseseră ca córda unui arc, și *aburi* groși eșiau din el...“

(Id., Alorgarc, 39).

Apoi resuflarea se chiamă de asemenea *abur* (Polysu).

Dosofteu, 1673, ps. 134 :

Gură au și nu pot să graiască.
Cu ochi sînt și nu pot să zărescă,
Urechii au și nu pot să audă,
Nice *aburi* nu le iaste 'n budză...

acolo unde la Silvestru, 1651: „nici iaste răsufolare în rostul lor“ = Coresi, 1577: „nece iaste suflet în rostul lor“ = Arsenie dela Bisericanii circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „nice iaste suflare întru gurile lor.“

În medicină prin *abur* se înțeleg mai în specie gazele scose prin evaporare. Așa: baie de *abur*. Într'un tratat medical din secolul trecut (Mss. Arch. Stat.): „udă un burete în apă și în unt-de-lemn adese-orî și încălzesc cu el pe de-asupra partea cea cu poroiu, încă și oblojind și cu făină de orz sau cu țărițe sau cu smochine sau cu nalbă, să'l așezi încă în *abur* făcut de ierburi moicîose: de nalbă, de mușetel, de sămînță de in...“

La sătenii însă, chiar în medicină *abur* exprimă mai mult noțiunea de suflare. Astfel, poporul crezînd că un copil se poate vindeca de deochiu, dacă tata saă muma îi va sufla peste cap, într'un descîntec din Transilvania ne întimpină :

Fugi deochiu fierbinte,
Că te-ajung *aborii* de parinte...

(R. Simu, Sibiu, com. Orlat)

Alături cu fum, cu pulberea și cu cenușa, *aburul* este unul din simbolurile nestatorniciei lucrurilor.

Ioan din Vinț, 1689, f. 111: „Cale scurta iaste pre care alergăm. Fum iaste viața ačasta, *aburu* și țărână și cenușe. Întru puțin să arată și în degrabă piare...“

De aci, făcînd o deosebire între principiul vital la om și la celelalte vietăți, poporul român recunoșce omului suflet propriu și, pe care-l crede ne-

muritor, pe când fiarelor și dobitoacelor le acordă numai o suflare trecătoare, numită une-orî: *blesc* = „scanteia“, mai tot-d'a-una însă: *abur*.

În toate provinciile Daciei lui Traian, *abur* înseamnă: „âme des animaux“; iar când animalul încetază de a trăi, rare-orî i se țice că „a murit“, ci mai ales: a pierit, afară de mai multe alte expresii ca: „a crăpat“, „a cicnit“, „a eșit“ etc., prin cari se stabilește și mai bine credința poporană despre deosebirea între cele două principii vitale.

„A murit un om; a pierit un boi; a reșit o oiă“ (C. Licu, Iași, comuna Cotnari).

„Poporul țice despre dobitoc că nu are suflet, ci numai *abure*, care pier o dată cu dobitocul, iar sufletul omului este neperitoriu, și deca se desparte de trup, se duce la Dumnezeu pentru ca să'și iea resplată“ (Preut D. Popoviciu, Banat, com. Tincova).

„Despre omul ce jure strâmb, poporul țice că: acela n'are suflet ca omeni, ci numai *abor* ca câni“ (A. Buna, Transilv., com. Vaidarecea).

„Despre un om foarte slab, se țice: ăsta'i numai cald! saă: numai cât are suflet în oșe; iar despre un om rău: ăsta are numai *abur* ca câni“ (T. Crișianu, Transilv., com. Cugieru).

Tot așa se vorbește pretutindeni în România.

La Munteni:

„Și de cum se apropie de ea, Murga se trase înapoi spămîntată d'ășa mîndrețe, c'o fi avînd dobitocul *abur* în loc de suflet, dar vîdul e tot vîd...“

(De la Vrancea, Sultanica, 246).

În Moldova, deja la Cantemir în Divanul lumii (A. I. R. II, 128): „*aburul* dobitocului, muritor și în nemică întorcător...“

După credința poporului român — ce-va cam darwinist — o ființă intermediară între om și dobitoc este strigoii, adică omul născut cu codă, care tocmai de aceea n'are suflet, ci numai un fel de *abur*, persistând însă și după moarte.

Strigoii și strigóele sînt un soiu de ómenii carií aú codă; și după ce mor, es din mormînt în chip de *abur*...“ (C. Rosescu, Némț., com. Bistricióra).

La Români între suflet și *abur* este același raport psihologic ca la vechii Români între *animus* și *anima*, ambele avînd de asemenea înțelesul fundamental de „vînt“: *ἀνεμος*. Omul singur avea „*animus*“; cele-l'alte ființe tóte „*animam*“ :

... Indulsit communis conditor illis
Tantum animas, nobis animum quoque...

(Juvan. XV, 148).

Numai „*animus*“ era nemuritor: „*nihil est nisi mortale et caducum praeter animos*“ (Cic. de Rep. II, 12). Apoi „*animus*“ fiind sinonim cu „*sollertia*“, cu „*voluntas*“, cu „*consilium*“, prin el domnia omul asupra naturei. Tot așa ȕice Românul: „Dobitocul este fricos și supus omului fiind-că n'are suflet, ci numai *abur*...“ (D. Resmiriță, Némț., com. Vinătoii) = „*animam tantum, non animum*“.

Pe lîngă *abur* cu sensul de „sufare“, mai este forma *abóre*, ambele întrebuintându-se de o potrivă în privința vîntului. Așa în același cîntec de nuntă se aude în unele locuri :

Ș'asa plecaram
Și venirăm
Pe stelele cerului,
Pe *abórea* vîntului...

(N. Busuñoc, Succva, com. Pășcani-Stolniceni)

iar în altele :

Indată pornirăm
Și venirăm

Pe fața pămîntului,
Pe *aburii* vîntului...

(G. Constantiniú, Némț. com. Dómna)

saú :

Pe rațele sórelui,
Pe *aburul* vîntului..

(G. D. Teodorescu, Poas. pop. 177).

Să se observe că latinul „vapor“ n'are nici o dată sensul de suflu, atât de esențial în românul *abur* și pe care lătinesce noi îl putem traduce numai dóră prin : *spiritus*, saú chiar prin *anima*, de ex. în : „*animae ventorum*“. A trage dară pe *abur* din „vapor“, cu perderea inițialului *v* și cu trecerea lui *p* între vocale în *b*, este nu numai contra foneticei române, dar încă ce-va pe care nu scusă nici măcar o deplină corespunđiță de sensuri. Cu „vapor“, în care predominesce noțiunea de căldură, de ex. : *aestivus vapor, dissiliunt vapore saxa, vapor amorque torret etc.*, e înrudit al nostru *văpae*, dar *abur* — nu. Între ambele cuvinte nici măcar o depărtată filiațiune ario-europeă nu există, de oră-ce vapor, archaic vapos, derivă dintr'un prototip *cvapos* = litv. *kvápas*, din același rădăcină cu grecul *καπνός*.

Dar a pretinde, pe de altă parte, că Românií aú împrumutat pe *abur* dela Albanesi, fiind-că aceștiia aú pe „*avul*“, éráși nu este corect. Miklosich (Alban. Forsch. II, 69), după ce pune alături : „lat. vapor, alb. avul, rom. abure“, are bunul simț de a adăuga că nu e sigur de înrudirea lor : „*die Zusammgehörigkeit dieser Wörter ist nicht sicher*“ (cfr. Diefenbach, Völkerkunde, I, 243). E cu atât mai regretabil, când alții le identifică fără nici o rezervă. Mai întăiú, latinul vapor trebuí lăsat cu totul la o parte, cercetându-se apoi numai legătura între

abur și albanesul *avul*, cari sînt în adevăr de aceeași origine primitivă, însă fără a se fi putut nasce unul din altul.

Albanesce *avul*, rostit și: *avâl*, însemnă „vapeur, exhalaison” (Dozon), uneori „fumée” (Camarda), nici o dată „souffle”. Că să fi avut totuși o dată sensul fundamental de suflu, fiindcă derivă din aceeași rădăcină ario-europeă: *av*, din care este grecul $\alpha\upsilon = \alpha\upsilon\omega$ „suflu”, $\alpha\upsilon\sigma = \alpha\upsilon\sigma$ „suflet” (Hesych.), $\alpha\epsilon\lambda\lambda\alpha - \alpha\upsilon\epsilon\lambda\lambda\alpha$, $\alpha\upsilon\upsilon\alpha$, $\alpha\upsilon\eta\alpha$ etc., toate cu digamma, de unde apoi prin împrumut dela Grecii latinul: *aura* și *aër*. Acea rădăcină ario-europeă *av* ni se prezintă și într-o formă metatetică *va*, din care se trage sanscr. *vāmi* „suflu”, lat. *ventus* și altele (Curtius, Griech. Et.) În laconicul $\alpha\beta\eta\alpha$ = lesbiacul $\alpha\upsilon\eta\alpha$ (Ahrens, Dial. dor. 49), adică: *abēr* = *aver*, ne întîmpină trecerea lui *v* în *b*. În românul *abur*, *aburéză*, *abóre*, rădăcina *av* și-a conservat sensul fundamental de „suflu” ca și la Grecii, pe când Albanesii l’au pierdut; ce-va mai mult încă, Românii posedă forme colaterale *bóre*, *buréză*, derivate din $\sqrt{va} = av$, pe cari nu le au deloc Albanesii. Dacă dară „*avul*” este tracic la Albanesii, e tracic și *abur* la Români, dar nici Românii nu l’au luat dela Albanesii, nici Albanesii dela Români, deși forma românescă este mai primitivă prin sens, pöte și prin finalul *r*.

Macedo-românesce se dîce ca și la noi: *abur*, *aburî*. La *abur* din corp: „nîi spilaî nihém mîniile și vedzi cum nîi-es *aburî*...” La *abur* din pâine: „pâinea e caldă, frînge nă cîrvelie și va să vedzi că scöte *aburî*...” La *abur* din apă: „căpachea tîngerilîei se-umplu de *aburî*...” (M. Iutza, Crușova). Nu cunoșcem însă la Macedo-români nici un exemplu de *abur* cu sensul de „suflare”, pe care ei par a’l fi pierdut din grațu

prin contact cu Albanesii. Nu l’ar avé, probabilmente, nici Daco-românii, să fi venit aci de peste Dunăre tîrziu în vécul de mijloc, după cum crede șcöla lui Rösler. În ori-ce cas, acesta este încă o probă, öre-cum suplentară, despre desvoltarea cea independinte a lui *abur* la Români pe de o parte, iar a lui „*avul*” la Albanesii pe de alta.

Prin diferitele sale accepțiuni, *abur* are o mulțime de sinonimi. Une-ori el însemnă; pară, fum; alte-ori: cétșă, negură, nor, promorócă etc.; semnificațiunea însă de căpeteniă este: *adiare*...

Familia românului *abur*: *aburesc*, *aburez*, *buréză*, *bóre*, *abóre*, *borilă* etc., afiliată cu albanesul „*avul*” și cu familia grecului $\alpha\upsilon\omega$, n’are a face cu grecul $\beta\omicron\upsilon\epsilon\alpha\sigma$ sau $\beta\omicron\upsilon\delta\upsilon\alpha\sigma$ „*crivăț*” alban. *boră* sau voră „*zăpadă*”, care prin latina s’a răspîndit mai în toate dialectele românece; dar nici cu slavicul: *burîa* „*furtună*” n’are a face. În româna însă, ambele aceste curenturi eterogene s’au întîlnit nu numai cu tracicul *bóre*, ci încă și cu latinul *brumă*, producîndu-se prin cîocnirea tuturor a confusiune öre-care din cauza asemănării fonetice și a apropiării de sensuri. Trăsura caracteristică a lui *abur* este o suflare lină, abia călduță, sau mai mult cu o recöre plăcută, ceia ce nu se cuprinde nici în latinul vapor și bruma, nici în grecul *boreas*, nici în slavicul *burîa*.

v. *Aburel*. — *Aburesc*. — *Aburez* etc. *Aer*. — *Bóre*. — *Buréză*. — *Suflet*...

Aburäre (plur. *aburărî*); subst. fem. — v. *Aburez*.

Aburät (-ă), adj. — v. *Aburî*.

Aburël (plur. *aburële*), s. n.; brise, zéphyr. Se rostesc și *aborel*. Deminutiv din *abur* sau *abor*, avînd același înțeles cu *bóre*:

»Deosebitele vânturi se chiamă : crivăț, austru, vârtej, furtună, și *aburel* când este pré-mic „(T. Constantiniu, Braila, com. Latinu) = „Numirile vinturilor la noi : austrul, dela sud ; crivățul dela nord ; vintul Brașovului, dela resărit ; vintul Sibiului, dela apus ; bórea, zefir...” (A. Bunea, Transilv., Făgăraș, com. Vaidarecea).

După Dr. Polysu (ed. Bariț p. 2), *aburel* mai însemnează „norșor”, ca deminutiv dela *abur* „nor”. După Cihac : „*aburel* = petite vapeur” (?). Sensul fundamental însă pentru *aburel*, ca și pentru *abur*, nu este de loc acela de „cătă”, ci anume de „suflu”.

Un frumos pasagiu din Dosofteiu, 1683, f. 86 : „... priimițu roaă a Duhului svântu, roaă infocată, roaă nu umăda și cu *aburelu* de vântu pemintescă, ce roaă infocată cu *aburelu* Dumnedzăescă ce suflă cu focu, nu cu focu de cesta ce arde și veștedziăște, ce focu luminători și înrămători...”

Prin analogiă cu *aburel*, poporul și-a croit în limba poetică cuvântul *văzdurel*. De exemplu, într'o colindă din Muntenia :

In spatele lui
Sore cu căldura ;
In âmbi umerei
Doi luceferi ;
Jur-prejur de póle
Cerul plin de stele,
Tóte văzdurele...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 49)

Curiosul *văzdurele* (la sing. *văzdurel*) este : *văzduh* + *aburel* (plur. *aburile*) prin fusiunea a doă cuvinte, ca franțusesce în : selon = secundum + longum, saū : refuser = refusare + recusare, italiennesce : stambergă = stanza + albergo etc., un fenomen lingvistic fórté interesant, pe care l'a stu-

diat mai cu deosebire Caix (Studi di etim. ital., 199—203).

v. *Abóre.* — *Abur.* — *Aburez.* — *Bóre.* — *Văzdurel...*

Aburélă (plur. *abureli*), subst. fem.; exhalaison, souffle continu, brisè. Se rostesc și : *aborélă*. Lex. Bud. : „*aboréla*, vaporatio, evaporatio”. — cfr. Polysu, Barcianu etc.

Sensul fundamental, ca și pentru întréga familiă a lui *abur*, fiind „suflare”, *aburelă* este aprópe sinonim cu *aburel* și cu *borilă* :

„Vinturile se numesc : crivăț, vijeliă, furtună, vârtej și *aburelă*” (Miron, Tecuci, com. Găicéna) = „vintul de miadiți saū *borilă*, în urma căruia se aștăptă numaí decât plóia” (S. Iordăchescu, Botoșani, com. Cristescii).

Format prin același sufix ca în : *recélă*, *vinețélă*, *surđélă*, *fierbințélă* etc., *aburelă* exprimă stare, pe când *aburire* sau *aburare*, ca infinitiv substantivat, exprimă acțiune; apoi *borilă*, compus ca : *Zorilă*, *Murgilă*, *Frățilă*, *surđilă* etc., indică pe agente; în fine, deminutivul *aburel* este ce-va mai puțin saū ce-va mai trecător decât cele-lalte tóte.

v. *Abur.* — *Aburel.* — *Aburesc.* — *Bóre.* — *Borilă...*

Aburèsc (*aburit*, *aburire*), vb.; vaporiser, exhaler, souffler doucement. Se dice și : *aboresc*. „1° Ca transitiv, a expune ce-va saū pre cine-va la *aburi*, a'l trece prin *aburi* : mulți ómení, pentru multe neputințe, se *aburesc*; părți vătămăte de ale corpului, înainte de a se trage, se *aburesc* bine. 2° ca intransitiv, a scóte *aburi* : caii de multă fugă *aburiau* înfricoșat; diminéța, după țile și nopti călduróse, ríurile *aburesc*. 3° a sufla incetișor, vorbind de vin-

turii: un dulce vînt *aburesce* despre mîdi-di“ (L. M.).

„D'o s ptem n   i mai bine zăpada se topise; mu celele, acoperite d'o pojghi a ver uri , *aburrau* un fum ce se 'n l a a-lene, clet nat de adiere...“

(De la Vr ncca, Sultanica, 51)

Sensul de suflare predominesce.

Intr'un c ntec poporan din Transilvania :

Sub un pom am adormit,
 i m -o fost pomu'nflorit,
 'un vînt cald ce-o *aburit'*
Florile le-au oborit..

(Pompiliu, Sibiu, 45).

Intr'un „bocet“ din Moldova :

Dincotro v ntul m  bate,
Tot mă frige  i mă arde;
Dincotro el *ab vresce*,
Tot mă arde, m  p rlesce...

(Preut S. Teofanescu, N m , com. G rcina).

Intr'o doină tot de acolo :

Bate v ntul, *aburesce*,
Puul se cal toresce
 i m ndru a mi'l jelesce..

(Conv. lit. 1885, 455).

În gra u, *aburesc* se confundă cu forma colaterală *aburez*, mai resp ndit   i singură cunoscută în macedo-rom na.

v. *Abur.* — *Aburez.*

Abur z (*aburat, aburare*), vb.; vaporiser, exhaler, souffler doucement. Se rostesc  i *aborez*. Acela i sens ca în *aburesc*, cu care se confundă în gra u.

Alexandri în Sentinela rom n  :

Lat e c mpul celei lupte,
Lat  i plin de arme rupte,
Plin de trupuri sfaramate
Care zac gr m zi culcate,
Plin de s nge ce'l p t za
 i v sduhul *abur za*...

„B re se numesc v ntul lin de v r , c nd numai *abur z *“ (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

În inruditul *buréză*, de i sensul fundamental este de asemenea „suflare“, totuși prin no iunea intermediară de „rec re“ s'a dezvoltat sensul ulterior de „pl i  de tot m runt “, astfel că ambele cuvinte, diferen iate prin formă, s'a  diferen iat  i prin  n eles :

„...la noi, c nd *buréză* din p cl , se  ice promorócă“ (Preut N. Sandovic , Doroho u, com. Tirnauca).

Ca  i *buréză*, *abur z * se întrebun teaz  adesea impersonal.

În multe locuri se aude cu dz: *aburedz, abur dza*. Dic ionarul româno-latin b n  ten circa 1670: „*aburedz*. Vaporo. Efflo“ (Col. I. Tr., 1883, p. 421).

Macedo-rom na cunósce numai forma *aburedz*: „p nea cu de-ayhia se-*abur *...“, „apa caldă se-*abur dz *...“ (M. Iutza, Crușova).

v. *Abur.* — *Aburesc.* — *B re.* — *Bur .* — *Burez*...

Aburit (- ), part. passé d'*aburesc*. „*Aburit* sau *aborit, aburat* sau *aborat*, expus la aburi,  nc ldit sau mu at prin aburi“ (L. M.).

Idiotisme : friptură *aburita* = bine rumenită  i cu miros plăcut; vin *aburit* = tare  i aromatic; fa   *aburită* = ro it  prin emo iune. În t te aceste expresiuni, sensul fundamental este:  nsufle it, prin opo i iune cu resuflat, care nu mai are suflu.

Pann, Prov. I, 37 :

 i văzând g scanul în gheveciu adus,
Aburit, fierbinte si 'nainte'y pus...

Dosofteiu, 1673, f. 143 :

 i Domnului i se face milă
Vadzind că le fac pizma i s l ,
 i ca din somn sări Domnul rum n.
Ca de vin ce-l *aburit*  i  um n,
 i diade 'n pizma  cu razboi iute...

„...ba o stringea pe fata de mană, ba o c lca pe picior, ba... cum e treba

flecăilor. Și tropaî, tropaî, ropai, ropai! i se aprind lui Ipate al nostru călcăele. Chirica era și el pe-acolo, și cum se lasă Ipate din joc, spirituşul dracului îi dîce:

„— Ei, stăpâne, par'că te-ai cam *aburit* la faţă, nu sciū cum; ce dîci, așa'i că'ți vine la socotélă?...“

(I. Créngă, Stan Pătitul).

v. *Abur.* — *Aburesc.*

Aburòs (-ă), adj., vaporeux. „*Aburos* și *aboros*: 1. plin de aburî; 2. rar și afinat ca aburî; 3. întunecos, puțin luminat“ (L. M.).

Adjectiv cu dibăciă întrebuințat de A. Odobescu în Pseudokynegetikon p. 86: „Mugurul liliacului se despică și înverdesce sub *aburòsele* sărutări ale sórelui de Aprile...“; și 'n Mihnea-vodă p. 17: „tînăra feciòră se arătă cu concîul seménat cu diamanturî, cu *aburosul* zovon de filaliū, cu auritul vîl de betélă răsfirat pe un biniș de su-vaîu alb...“

v. *Abur.*

Abùsălea. — v. *Abușile.*

Abùșile, adv.; à quatre pattes. Dicționarul româno-latin bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Abushile*. Infantium incessus quadrupes.“

„Prunciî cei micî când îmblu pre mîni și picîore, se dîce că îmblu *abusălea*. Ómenîi mari când îmblu, orî când cădënd se opresc pre mîni, se dîce: în brâncî“ (S. Luuba, Banat, com. Măidan).

Acî doē observațiunî:

1° Aceiași acțiune are un alt nume când e vorba de copil, și altul atunci când se vorbește de cei în vrîstă;

2° Copilul de tot mic pronunțând *s* în loc de *ș*, forma *abusălea* pentru *abu-*

șile este rezultatul influinței grafului copilăresc asupra limbei părinților.

Cu *abușile* nu trebuî a se confunda: de-a bușii, după cum se chiamă un joc de copii, cunoscut mai ales în Moldova și'n care se rostesc următórele cuvinte:

Aũ-late,

Baũ-late,

Nu țî-i frică că te-oîu bate?

Din codiță, din codă,

Pîn'oîu prinde-a numără....

(D. Alboténu, Covurluzu, com. Mastacani).

Format prin prepozițiunea de mișcare *a* (v. ¹¹. *A*), acest adverb își mai asociază aprópe tot-d'a-una prepozițiunea de: *d'a-bușile*.

v. *Buș.* — *Bușă.*

¹**Ac** (artic. *acul*, poporan: *acu*, macedo-rom. *aclu*; plur. *ace* și *acurî*), s. n.; aiguille, aiguillon. „Instrument de fer, suptîre ascuțit, cu care se cóse, se împunge saũ se înfige“ (L. M.).

I. *Ac* în ghicitori.

Cimilitura poporană a acului:

Am un om mititel

Face gardul frumușel...

(Revista populară 1884 p. 47)

saũ:

Ce e mic-mititel

Ingrădesce frumușel...

(Ispirescu, Pilde, 32)

O altă cimilitură:

Ce fuge mereũ la vale

Și'și lasă mațele 'n cale...,

despre care d. G. D. Teodorescu (Poesii pop. 216) observă că: „în Mexic se găsesce o ghicitoare asemenea acesteia tot despre *ac*: cine alérgă printr'o vale, tărîndu'și mațele după sine.“

Macedo-romaniî aũ și ei doē cimiliturî despre *ac*:

Nîic nîi-escu, drac nîi-escu,

Ma tută lumea eu u 'nvescu...

(M. Iutza, Crușova)

care exprimă aceeași idee ca în proverbul daco-român : „*acul* este mic, dar scumpe haîne cöse“ (Pann, Prov. I, 137).

A doua cimilitură macedo-română, foarte ingenioasă și 'n care chiar prin rimă este indicat *ac*:

Drac tru chisa, 'n cer tut drac,
S'este văr'nă códă nîi trag,
Pri-iu-cido cu códă mi bag,
Din dao-trei mași una fac,
Pană-ci-și di códă ascap...

(M. Iutza, Crușova)

adecă : „drac în iad, în rău tot drac; dacă trag după mine o códă, apoi ori unde mă bag, din doč-trei numai una fac, pînă ce mă scap și de códă“.

În fine, un fel de ghicitore școlărăscă : „De unde aũ luat Adam și Eva *ac* și ațã de aũ cusut frunțele de smochin..?“ (Cost. Negruzzi, Cum am învățat românesce).

II. Felurî de *ace*.

Ca instrument de cusut femeesc, *ac* a dat naștere la proverbe :

Despre femeî lenevose : „Când eram la mama, și eũ scieam să cos, că mama împungea și eũ trăgeam *acul*...“

(Pann, Prov. III, 106)

Despre femeî lucrătore : „Bărbatul să aducă cu sacul, muierea să scóțã cu *acul*, tot se isprăvesce...“

(Ibid. II, 123).

Din *ace* femeiescî, Dr. Polysu (ed. Bariț p. 9) distinge : „*ac* cu ureche“ = de cusut, „*ac* cu craci“ = de pěr, „*ac* cu gãmăliã“ = bold. În unele locurî cinghel saũ cangé „crochet“ se chiamă : *acu-cîurului* (Iași, com. Bosia).

Intr'un document scris în Argeș la 1621 (Arch. Stat.): „10 *ace* de cãrpã de argintu.“

Intr'un act din 1686 despre „hainele și sculele ale jupăneseî Ilincăi fata jupăneseî Nécșăi ot Petrești, care s'au

dat de poménã după moarté ei“, ne întimpină, afară de „*ac* de argint“ în doč rindurî :

„2 *ace* mari de argint cu mǎrgăritar și cu turchiãze ;

„2 *ace* mari de argint de invăliturã...“

(M-rea Cotroceni, Arch. Stat.)

Poporul, firesce, crede că cel mai frumos din tóte acele trebuî să fie acela al Dómnei. Jocul copilăresc de-a Baba-gaia, numit pe a-locurî : de-a Clóța, de-a Puia-gaia etc., se începe în Muntenia printr'un dialog între copilul care face pe clóșca cu puî și între acela care face pe baba :

„ — Ce cauți, babo ?

— *Acul* Dómnei.

— O fi ăsta (arătând piciorul drept).

— Ptiu! nu e ăsta...“

(Ispirescu, Jucării, p. 25).

În alte varianturî : „*Acul* Dómnei cu fir roșu...“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 198).

În unele districte (Dolj, com. Rispitiș; Olt, com. Piroși) se chiamă : *Acu-Dómnei* flórea Scandix-pecten, numită și lătinesce: *Acula*, ital. *Aguglia*, span. *Aguja*, dar cunoscută mai mult sub poeticul nume de „Peptenele-Veneréi“ (Pecten *Veneris*). În „*Acu-Dómnei*“ se înțelege anume „*ac* de pěr“, o uneltă de cochetařiã deja la vechii Romanî : „*comas acu comentibus*“ (Quinctil. II, 5).

Din *ace* bărbătescî, Românul distinge pe cele întrebuintate de croitorî, cojocari, cismari și alții, numindu-le : „*ac* abăgeresc“ (Olt, com. Vlaci), „*ac* țigănesc“ (Iași, com. Sinescii) etc., iar un *ac* mare, în genere, se đice : *acoïu*, în Banat și 'n Hațeg : *aconïu*, prin opozițiune cu un *ac* mic : *acuț*, *aculeț* saũ *acșor*.

v. *Abageresc*. — *Acoïu*. — *André*. — *Cange*. — *Cinghel*. — *Igliță*. — *Țiganesc*...

III. *Ac* = mic.

Ca ce-va foarte neînsemnat și foarte often, *ac* a dat naștere la o mulțime de locuțiuni:

Ei încă număr și anii
Când n'aveai pară de *ac*,
Și acum te joci cu banii
Turnându'i din sac în sac...

Pann, Prov. II, 89.)

Cine fura ați un *ac*,
Măine fură un gânsac...

(Ibid. I, 68).

„Te slujesce norocul, cât umbra *acului* pe croitor“ (Ispirescu).

Intr'un act moldovenesc dela vodă Alexandru-Ilișă din 1621 (A. I. R. III, 216): „dămu'tă știre de rândul celor slugi Ț'au înblat de-au luat bucatele lui Dumitrașco Șeptelič, c'am înțeles cum sânt la tine în prinsoare, deci să-i faci să întoarcă tot Ț'au luat dela casa lui, pân la un cap de *ac*...“

Expresiunea: „pîn' la un cap de *ac*“ este o întorsătură posterioară în loc de vechiul: „pîn' la un *ac* de cap“, o locuțiune ajunsă a fi juridică, pe care o găsim lătinesc, într'o frază întocmai ca cea de mai sus, în Codicele Teodosian: „Si praeter haec tria crimina repudium marito miserit (uxor), oportet eam usque ad acuculam capit is in domo mariti deponere“ (ap. Du Cange, v. Acucula).

„Caută *acul* în caru cu fin...“; sau: „orbul își caută *acul* în aria cu paele, și surdul îl povățuesce unde sună.“ (Pann, II, 4; III, 130). Franțusesc: „chercher une aiguille dans une botte de foin“ (Littré). Asociațiunea de idei între căutarea *acului* și „ce-va foarte greu“, este veche romană. La Plaut (Men. II, I, 8 sqq):

Nam quid modi futurum est illum quaerere?
Hic annus sextus, postquam ei rei operam
datus...

... si acum cedo quaereres,
Acum invenisses...

În: „ai înghițit un *ac* și ai să scoți un fier de plug“ (Coll. Golescu, Conv. lit. 1874 p. 68), ni se înfățișează erăși, ca antitesă între *ac* și „drugă de fer“, o asociațiune de idei romanică. Italie-nesc se ȳice: „dare un ago per aver un palo di ferro“ (Tommaseo).

O altă antitesă:

Erau brôștele
Ca muștele,
Șerpil ca și *acele*,
Naparca ca andrelele!
Acum tôte au crescut
Și de spaimă s'au facut:
Brôștele
Ca ploștele,
Șerpil ca grinșile,
Naparca ca bușile...

(B irada, Dobrogi, 1f3).

IV. Urechea *acului*.

Alături cu asociațiunea de idei romanică: „acum quaerere“, dificultatea de a face ce-va se mai exprimă printr'o imagine ebraică: „a trece prin găurica *acului*“, pe care Evangeliul a răspândit'o în tôte limbile și care s'a ramificat pretutindenî în mai multe varianturi poporane.

Noul Testament 1648, Mat. XIX, 24: „mai lesni ȳaste cămilei preîn uriașe *acului* a trece, decât bogatul întru împărăția lui Dumnedzău a intra.“

Coresi, Omiliar 1580: „pre bună amu și minunată ȳaste pilda ačasta: cumu nu poate încăpé cămila preîn urechile *acului* dreptu multă strimtură și pentru multă grosimé a cămilei, așa și calé céia ce duce în viață nu poate încăpé pre bogatulu pentru strimtura ei și pentru multă grăsimé a bogatului...“

Spaniolesce se ȳice „o chul *acului*“: „por el ojo de una aguja“; românesce: ureche, mai ades la plural urechile, deși se vorbesce despre un singur *ac*; mai rar: gaură sau bortă.

Varianturile poporane ale pildei evanghelice :

„Bóla intră cu caru și ese prin urechile *acului*“ (M. Ștefanescu, Teleorman, com. Traian).

„Rău intră 'n trupu omului ca pin urechili *acului*, și nu'l încape nici caru, când te umărești să 'l scoți“ (Jipescu, Prahova, Valeni-de-munte).

„Șiretul se străcoră ca prin urechile *acului*“ (P. Ispirescu).

„Așteptă să vină luna lui Flueraș, care bagă omătul pe bórta *acului* în casă...“ (I. Verdénu, Némț, com. Carligii).

Pann, Prov. III, 130: „Lesne a băga în urechile *acului* când vezi...“

V. *Ac* = împungător.

Ca instrument ascuțit, *ac* a produs o altă locuțiune metaforică.

Deja la vechii Romani, „acu tangeré“, „a atinge cu *acul*“, însemna: „a lovi tocmai unde dore.“

—Mendicus es?—Tetigisti a cu. Videtur digna forma..

(Plaut. Rud. V, 2)

Românesce, când cine-va se pórta reu saú ne supără, noi îl amenințăm cu pedépsa :

Asta e bóla cu léc,
Am eu de cojocul teu *ac*..

(Pann, Prov. III, 128; cfr. I, 68)

saú : „Am eú *ac* și ață de cojocul teú“ (Coll. Goleșcu).

Ca simbol de respingere, *acul* figură în următorul obicei :

„La noi întâlnirea cu popa este privită de popor ca piață rea; femeile aruncă *ace* cu gămăli pe jos, ca să scape de pîezu“ (I. Poppescu, Dolj, com. Băilești).

Tot aci vine un alt obicei, în care simbolismul e și mai pronunțat :

„In Bucuresci femeile lehuse se feresc a se întâlni una cu alta, fiindcă

nu este a bine. Dacă cum-va se întâlnesc, iute își trimite una alteia câte un *ac*. Ceea ce are băiat, trimite un *ac* cu gămăliă; eră ceea ce are fată, trimite un *ac* cu urechi“ (P. Ispirescu).

VI. *Acul* albinei.

Prin proprietatea de a împunge, se numesce *ac* boldul unor insecte, mai ales al albinei, latinesce: aculeus (fr. aiguillon = it. aguglione = sp. aguijon).

„Albina în gură ține miera cea mai dulce, și în códă *acul* cel mai otrăvitor“ (Coll. Goleșcu).

Pann, Prov. II, 112 :

Viespea miere după ce nu face,
Sare și te împunge cu *ace*..

O legendă poporană :

„Când a făcut D-șeu tóte vietățile, a întrebat pre fie-care, că ce putere voesce să aibă. Albina a respuns : Pre cine voiu împunge cu *acul* meú, să și móră. Atunci D-șeu a șis : Mai bine să mori tu! — Și așa se vede pin' în șioa de astăzi, că îndată ce înghimpă cu *acul* seú albina pre cine-va, móre ea însăși“ (G. Dobrin, Transilvania, Făgăraș, com. Voila).

Românul a observat însă că „matca“, st'pâna albinelor, n'are *ac*, ci numai albinele cele de rind (Preut V. Florescu, Sucéva, com. Ruginósa), de unde îi place a trage că : „cine e mare și tare, de D-șeu nu 'i este dat să împungă.“

La figurat :

Ioan din Vinți, 1689, f. 150 : „pro însăși neascultaria morții și *aculu* înșelăciunii și legăturile iadului în Iordanu afundându-le...“

Ibid. f. 177 : „ai veselit. cu nădejde înviriú pre cei vătămăți cu *aculu* morții...“

Tot așa : *acul* pizmei, *acul* resbunării etc.

După Bobb (I, 3), se mai țice *ac* și virful spicului de grâu.

VII. Derivațiunea lexică.

Lătinesce sint: *acus* (gen. *acus*) feminin, și: *acus* (gen. *aceris*) neutru. La Români și la Italieni ambele forme s'au contopit, căpătându-se la plural: românesce *ace* lângă *acuri* (v. Gruber, Studii asupra genului, Iași, 1884, p. 32); italienește: *aghi*, alături cu vechiul: *agora*. Forma plurală „*acora*” cată să fi existat deja în latina rustică. Celelalte graiuri neo-latine: fr. *aiguille* = prov. *agulha* = span. *aguja* = reto-rom. *aguaiglia* etc., ca și ital. *aguglia* și *agocchia*, și-au format cuvântul dintr'un tip latin deminutiv: *acucula* = *acicula*.

v. *Afă.* — ¹ *Hac*.

² **Ac** (*-ăcă*); suffixe s'attachant aux substantifs et aux adjectifs. Suffixul nominal *-ac*, primar sau secundar și tot-d'una tonic în limba română, este una din ramificările suffixului *-c* (*-ka*, *-ka*), diferențiat în: *-ac*, *-ic*, *-ec*, *-oc*, *-uc* etc., prin asociere cu diverse vocale, lungi sau scurte, prin cari se lăgă cu rădăcina sau cu tulpina cuvântului.

Acest suffix există de o potrivă în toate limbile ario-europene și'n toate limbile turanice, astfel că într'un cas concret provenința lui pôte să fie cu totul de o altă natură decât în cazul concret cutare sau cutare. Așa la Români el este:

- a) ario-europeu în:
bu-ac = sl. *buĭakŭ*,
ĉorp-ac = sl. *ĉirpakŭ*,
cos-ac = sl. *kosakŭ*,
har-ac = gr. *χάρᾱξ*,
bumb-ac = gr. *βαμβάκιον* etc.;
- b) turanic în:
bărd-ac = turc. *bardāq*,
cap-ac = „ *qapāq*,
cerd-ac = „ *ĉardāq*,

con-ac = „ *qonāq*,
ét-ac = „ *iatāq* etc.

Latinesce, acest suffix (*-ăc*, *-aco*) ne apare în: *mer-acu-s*, *halven-ac-us*, *lingul-aca* etc.; mai ales însă sub forma *-ax* = *ac-s*: *ed-ax*, *loqu-ax*, *aud-ax*, *fug-ax*, *ten-ax*, *rap-ax*, *fer-ax*, *sag-ax*, *lim-ax* (= it. *lum-aca*) etc.; apoi adaos cu alte suffixe, ca în: *halven-ac-iu-s*, *horde-ac-eu-s*, *ciner-ac-eu-s*, *gallin-ac-eu-s*, *dur-ac-inu-s*, *tilli-ac-in-eu-s* etc. (Corssen, *Ausspr.*², t. 2 p. 195). Din cauza acestei suffixațiunii suplimentare și din cauza trecerii flexionare a lui *-ax* în *-ace*, se pôte țice că'n latina literară suffixul propriu *-ac* devenise foarte rar, deși trebuî să se fi păstrat mai bine în latinitatea rustică. — cfr. Budenz, *Das Suffix κός* (*κός*, *ακός*, *υκός*), *Götting*. 1858; G. Mueller, *De linguae lat. deminutivis*, Lips. 1865.

La Daci, și la Traci în genere, suffixul *-ac* pare a fi suferit: pe de o parte, o scădere consonantică la *-ag*, ca în *Sus-ag*, numele unui Dac, despre care vorbește Pliniu cel tînăr într'o scrisore cătră Traian; pe de alta, o scădere vocalică la *-oc*: *Amad-oc*, *Bith-oc*, *Sad-oc*, *Sparad-oc*, *Spart-oc* lângă *Spart-ac* etc. (Tocilescu, *Dacia*, 605). Cu toate acestea, Eustathiū în scholiele la Homer ne transmite vorba tracică *μανδάκης „δεσμός γόστου“*, „legătură de fin“ (De Lagarde, *Gesamm. Abhandlungen*, 280), în care suffixul *-ac* s'a păstrat intact și pe care au moștenit-o Români în cuvântul: *măldac* „petit tas de foin“ (Cihac, II, 672). În majoritatea casurilor, suffixul *-ac* pare a se fi acățat în dialectele tracice la tulpine nominale cu finalul *t* sau *d*.

În „*măld-ac*” = *μανδάκης* se învederează pe deplin caracterul deminutival al suffixului *-ac* la Traci, pe când în latina literară acest caracter se perduse apröpe cu desăvirșire, după cum

ne întimpină pré-putin și'n cuvintele slavice, grece și turce, introduse în limba română.

Orî de unde ar veni, dela Daci său din latina rustică, e fôrte interesantă întrebuițarea curat deminutivală a sufixului *-ac* de cătră țeranii noștri într'o mulțime de vorbe plăsmuite de dinșii și pe cari nu le cunoște său le nesocotesce graul cărturarilor.

Iată, de exemplu, cum vorbește un sătén din Prahova:

„Dacă uscățiva, puținica și bu d u l a c a mea vorbire cu ande hinu nițeu Moțăilă n'or hi'n placu multor duhuri mari...” (Jipescu, Vălenii-de-munte).

„Când ești mic, s c u n d a c, vėdu-t'ai că te hărtăpălesc toți?” (Id.)

„... îndrăsnela tinerilor, mintea pururea c r u d a c ă a fetilor...” (Id.)

În balada Cucul și turturica (Alex. Poes. pop.², 8):

Ba, cucule, ba,
Nu te-oïu asculta,
P o r u m b a c u l e,
Frumușelule,
Pestrișorule,
Drăgușorule...,

unde deminutivalul *-ac* corespunde deminutivalilor: *-el* = lat. *-ellus* și *-ior* = lat. *-iölus*.

Sufixul român *-ac* ne'nfățișeză sub raportul formei următoarele:

1°. Tinde a scăde consonantic la *-ag*, de ex. *desag* său *desagă* = gr. *δισάριον*;

2°. Tinde a scăde vocalic la *-oc*, de ex. *gânsoc* = *gânsac* (cfr. Quintescu, De deminutivis, 52-3);

3°. Iubesce tulpinele nominale cu finala dentală, ca în: *scundac*, *măldac*, *fundac* etc.;

4°. Se adaugă la un alt sufix, de ex. din: *prostan* — *prostănac* = *prost-an-ac*;

5°. Își adaugă un alt sufix, perđend

atunci accentul, de ex. din: *gândac* — *gândăcəl* = *gând-ac-əl*.

v. *-Ag.* — *-Eac.* — *-Eag.* — *-Ic.* — *-Ig.* — *-Oc.* — *-Og.* — *-Uc.* — *-Ug.*

³ **Ac**; préfixe s'attachant aux pronoms et adjectifs demonstratifs. Deja în latina arhaică, pronumele demonstrativ: *ecc'* (*ecce*, *ecco*) servia a măi întări alte elemente demonstrative, cu cari se aglutina într'un singur corp. La Plaut nu o dată ne întimpină: *eccillum* „*acel*” = *ecce-illum*, *eccistam* „*acéstă*” = *ecce-istam* etc. În limba latină rustică s'a respândit cu timpul din ce în ce măi mult acest mod de a procede, și tot-o-dată, ștergėndu-se cu încetul în asemeni compuse individualitatea lui *ecce* său *ecco*, inițialul *e*- a trecut în *-a*. De aci préfixul *ac-*, pe care'l aű Romăniî în: *acest* = lat. *ecc'istum* (ital. *questo* = *eccu'istum*, *questi* = *eccu'iste*, span. *aqueste* = *eccu'iste*) alăturî cu simplul: *ist* = *istum*; *acel* = lat. *ecc'illum* (span. *aquel* = *eccu'illum*, ital. *quegli* = *eccu'ille*, *quello* = *eccu'illum*) alăturî cu simplul: *el*, *əl* = *illum*; *acum* său *acmu* = lat. *eccu-modo* (= friul. *acumò*); *aci* = lat. *ecc'hic* (span. *aqui* = *eccu'hic*) și alte.

De observat:

1°. *ac-* redus la *a-*: *aist* = *ecc'istum*, lingă *acest*; *ași* = *eccu'sic*, lingă *ma- cedo-romănul acși* (=sicul. *accussi*)...

2°. *ac-* redus la *c-*: *cest* = *acest*; *cel* = *arel*, *colo* = *acolo*...

3°. Latinul *ecc'* trecut în același cuvint în trei forme: *acđtare*, *cutare*, *atare* = *eccu'talem* (=ital. *cotale*)...

4°. În adverbul: *cóce* = *eccu'hacce*, dispărutul *a* reapare numai în construcțiunea: într'*acóce*.

Astfel préfixul român *ac-*, spaniolul *acu-*, italianul *qu-* etc., tóte din latinul *ecc'* (*ecce*, *ecco*), se identifică prin ori-

gine cu adverbul nostru : *écă* = ital. *ecco*, deși de secolii s'au despărțit de dinsul prin diversitatea funcțiunilor.

v. *Écă*.

Acadeă (plur. *acadele*), subst. fem. ; caramel. „Vorbă turcască, cunoscută numai în România liberă“ (L. M.). Cuvântul n' a venit prin Turci din arabul 'akide „sorte de sucrerie“ (Șăinenu), dar sună românesc tot așa de bine ca și franțuzesce „caramel“, care e de asemenea arab, trecut în Franția prin Spania (Littré). Grațiă cofetarilor italieni, „caramel“ a străbătut prin Germania (Karmelzucker) pînă 'n Polonia (karamelk), pe când *acadă* nici măcar în România n' a putut să aibă o lungă durată.

v. *Alva*. — *Alviță*.

¹**Acâr**, conj. ; n'importe [qui, quoi, comment etc.]. Dicționarul româno-latin bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422) : „*Akar*. Sive. Vel. — *Akar-kare*. Quicunque. Quivis“. În Lex. Bud 365 : „*acar* = macar, batâr, orî, fie, fiește“. Bobb. 3 : „*acar-că* = etsi, *acar-ce* = quidcunque, *acar-cine* = quicunque“.

Noul Testament 1648, f. 219 : „unul crede că e slobod *acar-ce* a mânca, iară altul slab măincă *vérze*...“

În aparință, *acar* se identifică cu *macar*, având același sens și abia diferind prin formă. În realitate însă, ambele cuvinte sint cu totul străine unul altuia prin origine. Intrebuintat numai la Români de peste Carpați, și chiar acolo rar, *acar* este din punct în punct maghiarul : *akár* „n'importe“, în compozițiune : *akár-ki* = *acar-cine*, *akár-mi* = *acar-ce*, *akár-hól* = *acar-unde* etc, dintr'o rădăcină curat unгурescă cu semnificațiunea de „voire“.

v. *Macar*. Ori. *Vare*.

²**Acâr** (plur. *acare*), s. n. ; étui à aiguilles. Latinesce ar fi : *acuarium*.

„Uneltele de cusut : ac, ață, *acar*, fórfece, degetar, pânză...“ (D. Alboténu, Covurluú, com. Mastacani).

Dicționarele mai dau pe : *acar* „fabricant d'aiguilles“, ba încă : „*acăria* „*fabrique d'aiguilles*“ (Cihac), formațiuni gramatice corecte, dar nedovedite și cari nu vor deveni o realitate decât numai după ce se vor înființa mai întâiu în România nesce fabrice de ace, de o cam dată în lipsă.

v. ¹*Ac*. — *Acarniță*. — *Acarită*. — *Acornița*. — ²*Ar*.

³**Acâr** (plur. *acarî*), s. m. ; fabriquant d'aiguilles.

v. ²*Acâr*.

Acarèt (plur. *acareturî*, s. n. ; bien-fonds. Se aude și *ecaret*. Se aplică mai cu sémă la construcțiuni cu dependințele lor.

Enache Cogălnicenu, Cron. p. 200, vorbind despre Lupul-Agă sub Constantin Mavrocordat : „pân' la cea de pe urmă aú scăpat cu vieța, dar au eșit din șese-zeci pungî de bani și i-aú rămas și tóte *acareturîle*, care nu se pot arăta cu scrisul câtă răsipă și pagubă aú avut...“

Filimon, Ciocoi vechî, p. 105 : „Ei bine, stăpâne ! Trebuie să facem cercetare pe la tóte aceste *acareturî*, căci póte să fie călcate de vecini...“

Cost. Stamati (Muza română, I. 526) îi dă ca sinonim : *heîuri*.

Venit la Români prin Turci din arabul 'akâret (Șăinenu).

v. *Bină*. *Heu*.

^{1 2 3}**Acârîu**. — v. ^{1 2 3}*Acâr*.

Acârniță (plur. *acarnițe*), s. f. ; boîte, sac ou étui à aiguilles. Sinonim cu a-

căriță și aconiță, despre cari veți mai jos, și cu acar, din care s'a format prin sufixul slavice -niță, dar având un înțeles ce-va mai întins :

„La cîobanii de pe la noi *acarniță* se chiamă locul, cutia saŭ traista, unde eî țin acele, fôrfecile etc.“ (V. Lohan, Iași, com. Buciumii).

v. ²*Acar*. — ³*Niță*.

Acărniște, s. f. : étui à aiguilles. Format din *acarniță*, înlocuindu-se finalul -iță prin sufixul slavice -iște. Acestă formă, care remăne dubioasă, ne întimpină numai la Ieromonahul Macarie, Lex. Mss. slavo-român din 1778 (Bibl. Centrală din Bucur.) :

„Țava acelor, acariul, *acarniștea*, téca or țava cea prinsă cu curéle, întru carea se pun acele, undrélele...”

v. *Acarniță*.

A-casă, adv. ; chez, à la maison. Deși compus din *a* = lat. ad și *casă* = lat. casam, totuși *a-casă* a ajuns a fi un adverb în tótă puterea cuvintului, invariabil și având cele doé elemente ale sale constitutive cu atât mai strins unite, cu cât prepozițiunea separată *a* (v. ¹²A) a despărut din limbă aprópe cu desăvirșire. Precum este adverb : afară = a-fară = lat. ad-foras, în același mod e adverb *a-casă*, care fôrte bine s'ar puté scrie : *acasă*.

În *a-casă* noțiunea de „edificiŭ“ e accidentală. Póte să fie cine-va *a-casă* în pădure saŭ într'o pesceră, dacă acolo îi este șederea. Limba română posedă o mulțime de expresiuni pentru nesce locuințe ca : stână, târlă, surlă, cocióbă, bordeiu, coșmagă, cușmelie, colibă, bojdeucă, cobîrnă, zăvadă, șatră, cort etc., pe cari nici o dată nu le numesce „casă“, și totuși cei ce petrec în ele sînt : *a-casă*.

Pentru a arăta că e superat saŭ ne-

mulțumit, Românul dice : „Nu'mi sînt toți boii *a-casa*“ (Baronzi, Limba română, 43). Totuși nici o dată nu s'ar puté dice : „boii în casă.“

Ca adverb, *a-casă* une-orî își perde în graiu pe finalul -ă, devenind : *a-cas'* saŭ *acas'*, după cum se perde în : afar' = afară.

Intr'un cântec poporan din Transilvania :

De nu'i laz
Și nici pãrlaz,

Sa trec la mândra *acas'* . . .

(Jarnik-Bãrsanu, 309),

pe când într'un alt cântec tot de acolo :

Ce folos că trag *acasa*,
Că n'am nevasta frumósă :
String în brață slou de gluată,
Pare că'i o mogândéță...

(Ibid. 183)

În legătură cu pronumele personal saŭ reflexiv, *a-casă* și'l asociază sub forma enclitică : *a-casă'i*, *a-casă'ți* etc.

Moxa, 1620, p. 355 : „Dumnezeu i cruță, că'i găsi unu porcariu anume Festul și féce bine că'i duse *a-casa'* și...”

Pravila Moldov. 1646, p. 88 : „mușaria cându nu să va pleca nice va asculta de beserică, cându-i va dzice să margă după bărbatu'șu, carele o cere și o chiamă să vie *a-casa'* și să lăcuască împreună...”

N. Muste, Cron. 17 : „n'au primit Grigorie-Vodă, rugându-se Vezirului să'l lasă să margă *a-casă'*și în Țarigrad.....

Cost. Negruzzi, Au mai pățit'o și alții, 71 : „Toți alergară pe *a-casa* cu pèrul sburlit, cu grija în suflet, cu gróza în inimă, gândind la scena ce veduseră și teméndu-se să nu găsescă asemenea privești pe *a-casă*-le...”

În proverburî :

Despre fanfaronadă :

Pe uliță
Chiriță.
Ș'*a-casa* chisăliță...

saŭ :

Umblă pe drum cu alafu
Ș' *a-casă* n'are malafu...

(Pann, I, 160)

Despre o oia bună și o nevastă har-
nică :

Lănósă și lăptosă și grasă,
Să vie și de vreme *a-casă*...

(Ib. II, 118)

Despre cei ce călătoresc fără folos :

A lipsit de *a-casă* noș anî
Și s'a întors cu doi banî...

(Ib. II, 5)

În fine :

Când ești pofțit la vr'o masă,
Plécă sătul de *a-casă*...

(Ib. III, 105)

și atunci acel ce te ospetéză va puté
să dică: „așa mai vii de *a-casă*“, un
idiotism care însemnéză: „așa'mi place
să fiî.“

„Draga mea Anicuță! Ean să te pri-
vesc în haînele aiste.... Așa țerance
mai vin de *a-casă*.... să ai șapte sate
pline!“

(Alex., Craiü nou, sc. IX).

„Gaitanis: Iert tot.

„Alec: Așa mai vii de *a-casă*....“

(Alex., Nunta țerănescă, sc. X).

În blăstemuri: „Duce-te-ai în sus
și'n jos, ș' *a-casă* să nu mai vii!“ (A.
Degan, Transilv., Hunedóra).

În graul vinătoresc, cel puțin în
Țera-Romănescă, exclamațiunea „haide
a-casă!“ însemnéză că vinatul e prins.

Așa în Teleorman:

„Pe la noi vinătorii, după ce și-au
ales timpul, se întrunesc dela trei
pină la șese, avënd fie-care căini de
vînat, și plécă înșirați astfel din di-
stanță în distanță încat să se pótă
vedé unul pe altul. În dată apoi ce
unul din ei a zărit vinatul, strigă:

ocol, aidi *a-casă*! și la acest semnal
toți cei-l'alți, precum și căniî, alérgă
spre locul arătat.....“ (I. Panaitescu,
om. Bălțații).

„Când vinătorul, urmat de ogar, gă-
sesce vînatul, el strigă mereu: ocol,
aidi *a-casă*! ocol, aidi *a-casă*! pină ce'l
prinde....“ (I. Ionescu, Răioșa).

În Dolj:

„Când vinătorul este însoțit de ogar
și vede iepurele, vulpea saŭ alt animal,
strigă: tut puîu! și: ocol, aideți *a-
casă*!“ (M. Ciocălțeu, Dolj, c. Plenița).

Tot așa în Ialomița (C. Ionescu, com.
Borănesci).

Acest strigăt cu „*a-casă*“ e un fel
de conjurațiune:

„La vederea vînatului, sberetul vîna-
torului este: ocol, aid' *a-casă*! cređënd
că atunci iepurele saŭ vulpea saŭ alt
ce va fi se opresce pe loc de se póté
da cu pușca“. (N. Poppescu, Dolj, c.
Piscu).

Poporul e sigur că fiarele și dobitó-
cele înțeleg limba omenéscă și sint chîar
în stare de a vorbi o dată pe an (v.
An-noi). Auđind dară că omul „se în-
tórce *a-casă*“, vînatul se amăgesce, nu
se mai mișcă, și decî e împușcat.

E fôrte interesant că strigătul vîna-
torului se chîamă la Olteni sberet,
ceia ce nu are a face etimologicesce cu
sberare = lat. [ex]balare „beler“, ci
este vechiul roman [ex]barritus „cri
de guerre“, rîcnetul ce isbucniă tocmai
atunci când legionarii năvăliaŭ asupra
dușmanului: „clamor autem, quem
barritum vocant, non ante debet at-
tollî quam utraque acies se junxerit“
(Veget.).

Vinătorescul: *a-casă*! își găsesce și
el, cel puțin ca fond dacă nu și ca
formă, nesce paraleluri romanice, cari
ne permit a bănuî o veche origine la-
tină: „Au lit! au lit, chiens! exclama-
tions pour faire quéter les chiens, lors-

qu'on veut lancer un lièvre" (Littre). „Aide *a-casă!*" sau „aide în pat!" exprimă aceeași noțiune de: „aide la odihnă", prin care vânătorul crede a înșela pe iepure.

Adverbul *a-casă*, în orice cas, trebuia să fie latin rustic: *ad-casam* pentru clasicul: „*domi, domum*"; căci nu numai corespunde italianului și spaniolului: „*a casa*", dar încă francesului „*chez*", vechiu „*à ches*" „*ad casam*", de ex. într'un text medieval citat de Littre: „*vos voliez venir à nos e à ceaus qui sont à ches nos*"—„voiați a veni la noi și la cei ce sint *a-casă* la noi." Italianesce la Macchiavelli: „*Il Re, per timore di questa lega, se ne andò per ragunare più forze a casa*" (Tommaseo). În dialectul vallon (Grand-gagnage, I, 21) în loc de „*chez*" se dice „*amon*"=„*à-mohon*" (*à-maison*), schimbându-se cuvântul principal, dar rămânând aceeași construcțiune și aceeași idee ca în: *a-casă*.

v. *Casă*. — *Ocol*. — *Sberet*. — *Vinat*.

Acatastasia, subst. fem.; bouleversement, désordre. Grecul *ἀτασταςία*, care n'a circulat nici o dată în gura poporului român, dar pe care totuși, așa fiind moda în epoca fanariotică, cronicarul Zilot (p. 45) îl întrebuintează vorbind despre Mihaïu-vodă Suțul:

Unde ese și cum merge,
De e strâmb sau după lege,
Nici că prin gând îl trecea!
Care mai de dimineță
I se arăta în față,
Ce'i dicea, așa făcea!
Așa *acatastasia*,
Așa scârnavă Domniă...!

Acătist (plur. *acatiste*), s. n.; terme ecclésiastique. „*Ἀκάθιστος*, propriu: care nu se pune jos, care nu șede jos; de unde în special, ca termen bisericesc: 1° rugăciunile, cântările, servi-

ciul bisericesc, care în séra Vinerii din a cincea săptămână din Păresimii se face în onórea Născătoareii de Dumneđeú, și în cursul căruia toți ómenii stau în picíóre; 2° de aci, în genere, orí-ce rugăciunii și cântării către Născătoareea de Dumneđeú; 3° ceia ce se dá preutului, care face aceste rugăciunii și cântării; de ex.: am să dáu *acatiste* pe la tóte bisericile ca să te blasteme." (L. M.).

Cel mai vechiu *Acatist* românesc tipărit, este acel moldovenesc al mitropolitului Dosofteiu, eșit în-4 la Uniow în Galiția la 1673, în același timp cu Psaltirea în versuri. Titlul, pe care nu'l cunoscuse Cipariu (Principia, 107), este curios prin amestecul limbei paleo-slavice cu româna: „*Prečestnyĭ Akathistŭ i molebenŭ presvĕtyĭ Bogorodici, kanonŭ voskresenŭ i pročĭĭa spasitelnyĭa molby kŭ Gospodu našemu Iisusu Christu, tǎlmăcit de pre limbă slovenĭască pre limbă rumăniască trudolubiemŭ i tšcaniemŭ preosviaščennago kyr otca Dosotheĭa, mitropolity Sučavskago i vseĭa Moldavskĭa zemlĭa. V Monastiru Unevskomŭ typom izobrazisĭa. Rok 1673.*" Specimen din text:

„Bucură-te că pre filosofi nemăestri
ĭ-arătaș, bucură-te că pre cei meșteri
de cuvinte necuvintătorĭ ĭ-au vădit..."

Cel întâiŭ *Acatist* românesc cu litere latine este: „*Acathist său cárte cu multe rugatsŭni pentru evlăviea fieștequarui creștin*", publicat de celebrul Samuil Klain (Micul) la Sibiu, 1801, în-16.

¹ **Acăț** (plur. *acați*), s. m.; *Acacia* blanc, *Robinia pseudo-acacia*. Arbore cunoscut la noi mai mult sub numele de salcâm; în Banat: braghin, bagrin, magrin după localitățile; în Oltenia: dafin; în unele locuri: arcaț prin epentesa lui *r* cu în arțar, cu

care une-orî îl confundă poporul. A se vedé la fie-care din aceste cuvinte. Termenul *acaț* (ung. akátz) se întrebuinteză mai mult în Transilvania.

² *Acăț* (*acățat, acațare*), vb.; dacoroumain : suspendre, accrocher; macédo-roumain : saisir, attraper. Se rostesc de asemenea, prin scăderea lui *c* între vocale la *g*: *agaț, agațat, agațare*. Se mai țice la presinte indicativ: *acaț, agaț*, saũ: *acăț, agăț*. În Moldova, din contra, în multe locuri se pronunță: *acațut, acațare*, fără a trece pe netonicul *a* în *ă*.

În Dicționarul româno-latin bânățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): *acaț* applico; *acațu-mě* applicor; *acațut* applicatus“.

„Cel ce e pe cale de a se inneca, se *acața* de orî-ce 'i vine înainte. Neavând ce să'mi impute, se *acața* de forma veșmintelor mele. Românii din Macedonia țic: cătușa *acața* șóreci mățu saũ pisica prinde șóreci“ (L. M).

În balada Corbac, blăstem asupra corbului:

Orî de mine tu 'ți bați gîoc ?
Remânere-ai fara cîoc,
Și ț-ar cadé unghile
Să n'*acați* cu dinsele! . . .

În Psaltirea transilvană a lui Corbea din 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. LXXXVIII:

Și intr'a ta bună vrere
Și cornul nostru putere
Va lua, și s'o 'nălța
Cât de cer s'o *acața*. . .

„Gherghino, tată! ado toporașu să bat un curu colea lingă sobă să'mi *agăț* a ghebă să se usuce, că'i plină de apă...“ (T. Teodorescu, Ialomița, com. Lupșeu).

Proverbial:

„Se *acață* de om ca scaiul de oiă“ (P. Olténu, Transilv., Hațeg).

„S'a *acațat* ca o veveriță“ (R. Simu, Transilv., com. Orlat).

Macedo românesce după basmul despre Fêt-frumos (V. Petrescu, Mostre, I. passim):

Eũ nu escu ta-
tăl a teũ acel de
dialihia, ci te-am
acațat pe ariũ...

Cum il veđură
ascăpat, ținele se
niiră că nu pu-
tură să'l *acață*...

Eũ nu sint ta-
tăl teũ cel ade-
vêrat, ci te-am
prins pe riũ...

Cum il veđură
scăpat, ținele se
ciudiră de necaz
că nu putură să'l
prindă...

Apoi idiotismul: *acață* frică prinde frică.

Precum franțusesc „accrocher, s'accrocher“ vine de la „croc“, tot așa românesce *acățare* se trage prin prepozițiunea *a* „ad“ d'a-dreptul din *cață* „croc“, „houlette“, bațul cu cârlig în virf prin care păstorii prind oile *acățându-le* de lană. Ciobanul nu face un pas fără *cață*, de ar fi cât de avut:

Ciobanii lui Dobrișan,
Ei sint boeri de Divan,
Șed în *cață* rezemați,
Cu caftan toți îmbracați.
Câte-o pétra nestimata
De platesce lumea toată
Sus pe *cață*'i aninata....

(Burada, Dobrogia, 185)

A prinde oiă cu *cață*, se chiamă ciobănesce: a *acățu*. De aci, a înșela pe cine-va, a prinde cu vorba, a umbla cu minciuni, se țice: „a umbla cu *cață*“.

Sa nu mai umbli cu *cața*
Și sa'mi amărăști viața...

(Pann, Prov. II, 46.)

Acaț este în limba română un rest din viața pastorală.

Din cei doi sinonimi ai lui: *atîrn* și *anin*, vom vedé mai jos că unul este éráși de origine ciobănescă.

v. *Cața*. — *Atîrn*

În dicționarul lui Bobb (I, 5) reflexivul: *acațu*-mă se traduce prin „haesito“, de unde apoi adjectivul *acățacios* „haesitabundus, haesitans, haesitator“, pe când pentru noțiunea proprie de „nexilis, connexivus“ se dă *acățos*, iar infinitivul substantivat *acățare* se aduce o dată ca: „appensio“ și altă dată ca: „haesitatio“. În texturi noi n'am putut constata pentru *acățare* această desfășurare a unui sens secundar de „gângănire, a fi greoiu la vorbă sau la hotărâre“ din sensul primar de „aninare“. Nu lipsesc însă paraleluri pentru o asemenea asociațiune de idei. Chiar lătimesce *haesito* nu este decât intensivul lui *haereo*, vechiu *haeseo* „anin“. Românesce aceiași bifurcare de sensuri ne întimpină mai jos în: *atâr*n.

În dialectul istriano-român se dice *acaț* sau *acăț* cu sensul de „prind, înhaț“, ca și'n macedo-româna; mai adesea însă, cu perderea inițialului *a*-, rămâne numai *caț*. Mai curioasă este forma istriano-română *racăț*, pe care I. Maiorescu (Itin. p. 111) o explică prin prefixul *re*-, dar care poate să aibă și alte explicațiuni. După fonetica istriano-română, pe de o parte inițialul *d* trece une-orî în *r*, de ex.: *reschid* = *deschid*, *rescuț* = *descuț*, *respart* = *despart*, și atunci *racăț* ar putea fi din *dacăț*, cu prefixul *d*; pe de altă parte, un prototip *inacăț*, format prin analogie cu: *inăcresc*, *inălbesc*, *innot*, în loc de simpli: *acresc*, *albesc*, *not* etc., ne duce érași la o formă istriano-română *racăț*, ca în: *rentie* = *înainte*. Explicațiunea din urmă ni se pare a fi mai probabilă, dar nu sigură.

v. *Acațăr*. — *Agăț*.

Acățăr (*acățărăt*, *acățărare*), vb.; grimper. Se întrebuintează mai tot-d'una reflexiv: *a se acățăra*. Pare a

exista numai în dialectul daco-român, fiind însă chiar aci mai rar decât simplul *acaț*, de unde derivă. Mai adesea se dice *cațăr*, perțându-se inițialul *a*-, după cum în istriano-româna el s'a perdut în forma *caț* în loc de *acaț* (Miklos., *Untersuch.* I, 18).

Cu *a*-:

La I. Créngă în „Povestea lui Stan Pățitul“:

„... se răped căniî să rupă omul, nu alt ce-va; și când se uită mai bine, ce să vadă? vede un băet că se *acățera* pe stîlpul porții, de frica cănilor...“

Și ce-va mai jos:

„... cum vine Duminică, Ipate și cu Chirică se ieū și se duc la horă în sat. Chirică, cum îi tréba băeților, se *acățera* pe cele garduri și se hlizia cu ceialți băeți...“

(Conv. lit. 1877 p. 23, 29)

Fără *a*-:

La Alexandri în Scara mățeî (sc. III): „Când m'ar vedé înpricinații *cațărându*-mă și și nópte pe scară, óre ce ar socoti în gândul lor despre presidentul din Roman?...“

Sau în Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 7): „...ei să *cațăra* cu iuțiime asupra acestorú stânci, care era neapropiiate pentru mine...“

Strinsa legătură de sensuri între *acațăr* și *acaț* se învederează mai ales când ambele vorbe ne întimpină alături, bună óră la C. Stamati în Ciubărvodă (Muza, I, 95):

La câte buți s'aú dat cep
De mied, vișinap și vin!
Cățî marțoli s'au rădicat,
Înfingéndu'î în pămînt,
De a căroră virf nalt
Nafrâmi cu banî s'au legat,
Pentru cei ce vor puté
Să se *cațere* pe ei!
Cățî brađî din munți s'au adus,

Pe cari i-aŭ răsădit
Pe drumuri și prin oraș,
Acățând pe virful lor
Stegurele fel de fel...

Cine se *acațără*, nu face alt ce-va decât a se acățea mai de multe ori. Explicând pe franc. „grimper“, Littré observă: „on s'accroche pour grimper“.

Lungimea materială în *acațăr* din *acaț*, pentru a exprime noțiunea frequentativă, este de aceeași natură morfologică ca în: scut-ur din: scot=lat. *excutio*, saŭ în: turb-ur din: turb=lat. *turbo*. Sufixul verbal *-ăr* represintă aci pe *-ur* = lat. *-ulo*. Forma organică e: *acaț-ur*, de unde apoi, prin acomodățiune cu *i* din *ț* = *ti*, urméză trecerea lui *u* în *ă* și chiar în *e*: *acaț-er*.

v. *Acaț*. — *Cață*. — *Cațăr*. — *-ur*.

¹*-Acă*. — v. ²*-Ac*.

Acă. — v. ³*Ac*. — *Acătare*.

Acăriă, s. f.; „quincaillerie, fabrique d'aiguilles, aiguilles en général“ (Cihac). Format din *acar* „fabricant d'aiguilles“, întocmai ca: abageriă din *abager*, croitoriă din *croitor*, cismăriă din *cismar* etc.

v. ²*Acar*.

¹*Acăriță* (plur. *acărițe*), s. f.; étui à aiguilles. Sinonim cu *acarniță*, *acarniște*, *aconiță* și *acar*, despre cari veđi la locul lor.

„Uneltele de cusut sînt: ac (cojocăresc, mare, mic, de fluturî), ață și *acăriță*“ (C. Negoescu, Rîmnic-Sărat, c. Bogza).

„Ciobaniî pörtă uneltele lor de cusut într'o *acarița*“ (Mironescu, Némț, c. Taslău).

Ca deminutiv din *acar*, ar trebui să fie *acărel*; trecerea la feminin în

acăriță se explică prin analogia altor cuvinte cu un sens apropiat: cutiă, lădiță etc.

v. ²*Acar*.

²*Acăriță* (plur. *acărițe*), s. f.; t. de zool.; tique des moutons, pediculus ovinus. Termen întrebuițat mai cu sémă în Transilvania ca sinonim cu căpușă: „*acăriță*, căpușă, góngă ce se face pre oi cu fóle mare“ (Lex. Bud. 3, 97). Iser, Wtb. 4: „*acăriță*, Schaaflaus“.

Cuvîntul n'are a face cu *ac* „aiguille“, ci derivă d'a-dreptul din lat. *acarus* = gr. *ἀκαρι*, de unde și italianesce: *acar* o dei montogni.

Trecerea la feminin în *acăriță* din forma organică „*acar*“ se datoréză analogiei sinonimului căpușă. De aci apoi prin analogiă cu *acăriță*, în care *-r-* este organic, se đice și *mîelăriță* (L. B.), unde *-r-* nu se putea nasce pe calea curat fonetică, ci numai dóră prin aninarea analogică a finalului *-ăriță* din *acăriță*.

Filiațiunea morfologică este dară:

$$\begin{array}{c} \text{acar} + \text{căpușă} \\ | \\ \text{acară} \\ | \\ \text{acăriță} + \text{mîel} \\ | \\ \text{mîelăriță} \end{array}$$

E fôrte interesant a urmări așemeni casuri de analogiă, cari ar rămâne pentru tot-d'a-una enigme din punctul de vedere curat fonetic.

v. *Căpușă*. — *Mîelăriță*.

Acătare, pron. indeterminat; quidam, un certain. Vorbă pe cale de a dispăre din graŭ, dar care nu o dată ne întimpină în vechile texturi.

În Vocabularul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Akătare*. Quidam“.

Ioan din Vinți, 1689, f. 158 b. (Io. V, 4): „îngerul Domnului pogorâia în *acătare* casuri în lac și turbura apa...” = span.: descendia en cierto tiempo = portug.: descia em certo tempo...”

Evangeliarul transilvan 1648, Luc. XI, 1: „și când să ruga el în *acătare* loc, cum părăsi, zise unul dein ucenicii lui cătră el...” = et factum est, quum esset in quodam loco orans... = „ἐν τόπω τινί...”

Italianesce acest pasagiū se pôte traduce fôrte corect: „in cotale luogo”.

Deja Lexiconul Budan (p. 3) a observat identitatea între românul *acătare* și italianul *cotale*. Ambele însă nu derivă din lat. *aeque-talem*, precum bănuia Diez (Wtb.², I, 143), ci din: *eccu'talem*, cu *ec-* devenit prefix și trecut în *ac-* sau în *c-* în tôte limbile romanice: *acel*—*cel*, *acést*—*cest*, *acolo*—*colo* etc.

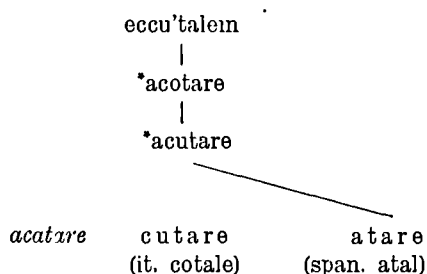
În locuțiunea proverbială muntească, pe care ni-o dă Anton Pann (Prov. III, 129): „eu *acătare* pómă nu sînt, dar nici fie-ce pasere nu mă mănâncă” s'a conservat latinul *talis* cu sensul de „excellent”, ca în: *talis vir*, *talis dignitas*, *talis et tantus* etc. precum și la noi în adjectivul *tare*.

Cu același sens în Transilvania: „La noi mai audî pe bătrânî dîcînd despre o persónă sau un lucru: nu-î *acătare*, adecă: nu e mare trébă de el” (I. Bianu, Tirnava).

Cronicarul Neculce, II, 245, descrie în următorul mod pe Doimnul moldovenesc Duca: „Era om nu pré înalt, și gros, burduhos și bătrân; numai își cernîa barba; pe atâta se cunoștea că nu avea *acătare* minte sau frica lui Dumnezeu. Și ce gândia el să facă, și la ce se ispitîa, și la ce l'aŭ adus păcatul...”

Din lat. *eccu'talem* limba română a căpătat un triplet fôrte interesant. Alături cu *acătare*, ne mai întimpină:

cutare și *atare*. Sub raportul material, între câte-trele este aceeași legătură ca între: *acést*, *cest* și *ast* sau *aest*, derivate d'o potrivă din lat. *ecc'istum*. Genealogia lexică este:

Accentul pe a treia silabă, pe de o parte a provocat pierderea uneia din silabele anterioare netonice: [a]cutare și a[cult]are; iar pe de alta, a redus în forma cea mai completă pe vocala clară la vocală obscură: *acotăre* — *acutare* — *acătare*. O dată triplețul dobândit, s'a operat apoi o mică diferențiere de sensuri, fără care ar fi fost de prisos și trebuia să pără doă din cele trei forme. Astfel *acătare* însemnă: „un certain”; *cutare*: „à savoir tel”; *atare*: „un pareil”. De ex.: „*acătare* loc” = „un certain lieu”; „*cutare* loc” = „à savoir tel lieu”; „*atare* loc” = „un pareil lieu”. De aci rezultă, că graul românesc pôte să aibă nevoie de câte-trele.

Macedo-româna a păstrat numai o formă: *ahtare*, născută prin scăderea guturalei din *acatare*. E curios de a vedé pe uniî căutând în macedo-românul *ah-* pe un albanes *akă-*, pe când românul *acă-* = lat. *eccum* ne apare nu numai în *acatare*, ci într'o întregă familie de cuvinte curat romanice: *acolo*, *acel*, *acést*, *acum*, *aci* etc. Dar atunci de ce ôre să nu se pretindă cu același drept a fi albanism și italianul *cotale*?

v. ³Ac. — *Ahtăt.* — *Atare.* — *Atăt.* — *Cutare.* — *Tare...*

Acăț } v. *Acaț*.
Acăț }

Acățare (plur. *acățări*), s. f.; infinitiv substantiv d'acaț: acțiune d'acroccher.

v. *Agățare*.

Acățaciòs } v. *Acaț*.
Acățòs }

Acățărare } v. *Acațăr*.
Acățărăt }

Acățărătore. — v. *Cățărătore*.

Acățăt, -ă; part. passé d'*acaț*. Vocabularul bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Akēczat. Applicatus*“.

v. *Agățat*.

Acățătòr. — v. *Agățătòr*.

Acățătòre. — v. *Agățătòre*.

Acățătură. — v. *Agățătură*.

Acățele, subst. fem. plur.; t. de botan.; vrilles ou mains de vignè. Termen foarte frumos, întrebunțat mai ales în Transilvania pentru acele fire acățoșe ale viței, cari mai obicnuit se chiamă cârcei. Bobb, I, 5: „*acațele*, cârcei la vița de vie“. Latinesce (Varro, Plin.) se dicea „capreolus“, fiind-că se acățără ca o capră.

v. *Acaț*. — *Acațăr*. — *Cârcei*.

Acău (după Iser, plur.: *acoae*), s. n.; seau, baquet. „*Acău*, o măsură de patru vedre“ (Pisone). „*Acău*, o măsură de 40 de cupe“ (Lex. Bud. 28). Cuvint apròpe necunoscut în România. Vine d'a-dreptul din ungar. a k ó „seau, muid“ (Cihac).

v. *Hardău*.

Accè (art. *accéua*, plur. *accele*), s. f.; monnaie, denier, sou. Acest cuvint, cu litere cirilice: акче, figurează pe banul moldovenesc din 1573 al lui vodă Ion cel Cumplit:

Reposatul Laurian, într'o notiță comunicată lui Papiu (Tes. III, 271), explica legenda de mai sus prin: „ban cu marca Moldovei“. D. A. Papadopol-Calimah (Conv. lit. 1884, 104—9) a înlocuit pe ban prin „argint“, într'un studiū intitulat: „Despre moneta de argint *accé* a Domnului Moldovei Ion-vodă...“ Acastă eróre a împins apoi pe d. Șăinenu (Elemente turcesci, p. 7) a dice: „*acceá*, literalmente albicioș, numele monetei de argint a lui Ioan-vodă cel Cumplit din anul 1573“. Faptul este că dela Ion-vodă nu există nici o monetă de argint, ci numai de aramă (Sturdza, Uebersicht d. Münzen, 43). Este întocmai ca un „sou“ frances de cincî centime. Deși dară turcesce akça însemnéză „blanchâtre“ și „argent monnayé“ (Zenker), totuși nu dela Turci d'a-dreptul aū putut Moldovenii să ȳea acest cuvint, ci din vre-o altă limbă turanică, în care el să aibă sensul general de monetă, fie de aur, fie de argint saū de aramă. În adevăr, în dialectul turc al Cumanilor, cari stăpâniseră Moldova în curs de vécuri, *accé* însemna „pecunia“, „ban“ (Kuun, Codex Cumanicus, Bud. 1880, p. 91, 151, 248). Este una din vorbele cumanice, remase în limba română pină în secolul XVI și mai încóce.

v. *Aslam*. — *Sim*.

-Ace. — v. -Aciu.

Ace — v. 1. Aceia. — 2. Acel.

A-cè, adv; pourquoi? à quoi bon? Necunoscut astăzi, acest frumos adverb de întrebare e foarte des în scrierile mitropolitului Dosofteiu.

În Psaltirea slavo-română din 1680:

Ps. XLI, 12; XLII, 5: <i>Ace</i> măh- nit eştă, sufletul mău, și <i>ace</i> mă turburedză...?	Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me...?
---	---

Ps. XLII, 2: <i>Ace</i> mă urniș și <i>ace</i> trist îmblu...?	Quare me re- pulistis et quare tristis incedo...?
--	---

Ps. XLIII, 24: <i>Ace</i> fața ta o in- torci...?	Quare faciem tuam avertis...?
---	----------------------------------

Ps. XLVIII, 6: <i>Ace</i> mă tem la dzuă cumplită...?	Cur timebo in die mala...?
---	-------------------------------

Ps. LXVII, 17: <i>Ace</i> vă uitaț munț închegaț...?	Ut quid sus- picamini montes coagulatos..?
--	--

În Psaltirea versificată din 1673:

F. 2 b:

Și'î va mustra de ocară
Pentru caria'l supărară;
Cu mânie le va dzăce:
Ace stătură cu price?...?

F. 130 b:

Ace, Doamne, ne-ai urnit departe,
Ne-ai părăsăt și nu țai parte...?

F. 132 a:

Ace țântorci mâna dela arme
De nu'ț laș dirępta să'î destrame?...?

F. 69 a:

Ace, Doamne sfinite, țascundzi sfânta față
De noi, ticăloșii, cu atata grętă,
Căt sufletul nostru în prav să sgrăciaște
Și vintrele nostru 'n pămint să lipiaște...?

F. 148 b:

Dumnezău stătu 'n zbor mare
De Dumnezăi, de Domni tare,
De 'î mustră pentru gudiăte
Bănuindu'ș schimbînd fiăte,
Și le grăiaște cu scrăbă:
Ace faceț liage strămbă?..

F. 75 a:

Cînd ei să adună
Domnul ai detună,
Și'î cuprinde frică
De nu pot nemică,
Căt stău de să miră:
Ace să 'nglotiră?..

În Paremiarul din 1683, f. 2 a: „*Ace* ghremetiră limbile și năroadele?..“

Alte exemple veđi mai sus la ¹⁸A (p. 48).

Precum franțusēce nu se confundă adverbul „pourquoi“ cu construcțiunea „pour quoi“ sau lătimesce „quare“ cu „qua re“, tot așa vechea limbă română posedă și ea alături cu adverbul *a-ce* construcțiunea „a ce“, pe care o găsim chiar la mitropolitul Dosofteiu, de ex. în Sinaxarul din 1683, la 24 Novembre: „am intrat în curabie să mărgu la Ierusalimū, să aflu *a ce* doriāmū să audzū...“, unde lătimesce nu se măi pōte traduce prin „quare“, ci numai dōră prin „qua de re“.

Intr'o predică mähăcēnă din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 121) ne întimpină ce-va analog: „Evanghelie dzice: tatălū nostru cel ce ești în ceriure; *a ce* și înțelepčurē sufletului, și inirema să inralți asupră de ceriū, că Domnezue elu au faptu ceriulu și pământulu...“

Ca sinonim cu *a-ce*, mitropolitul Dosofteiu întrebuinteză un alt adverb, de asemenea dispărut din graū, anume „derept-ce“ sau „drep-ce“:

Ps. XLI, 10: <i>Ace</i> mă uitașū și drep-ce măh- nitū inblu...?	Quare oblitus es mei? Quare contristatus in- cedo...?
---	--

Adverbul *a-ce* reprezintă pe latinul: *ad-qui-d*. El este mai elegant și mai energic decât construcțiile actuale „la ce“, „de ce“, „pentru ce“, în care tot-o-dată urechea simte cele două elemente, pe când în *a-ce* ele s’au contopit pe deplin. Nemic nu ne-ar împede de a’l scrie fără trăsura de unire, dar atunci ar trebui accentat: *acè*, pentru a se înlătura în lectură posibila confuziune cu pluralul dela *a c*.

v. *Că-ce*. — *Derept-ce*. — *Drep-ce*.

Aceă — v. ¹ *Aceia*. — ¹ *Acel*. — ² *Acel*.

¹ **Acèia**; *ça*, *cela*, „nom général de chose“ (Littre). Etimologicesce, *aceia* în propozițiunea: „fiind-că am umblat mult, de *aceia* sînt obosit“ nu diferă de „*aceia*“ în fraza: „femeia *aceia* obosese, când umblă mult“; în primul cas însă noi avem a face cu un element neutru invariabil, întocmai ca *ital. ciò*, pe când în cazul al doilea este un pronume demonstrativ cu flexiune și cu mișcare. Neutrul *aceia*, ca și alte numeroase formațiuni analoage în limba română, în care printr’o formă feminină se exprimă o funcțiune neutrală, șovăsește între adverb și pronume, plecându-se mai mult în partea celui de’ntăiu.

Intr’un act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 87): „... și să ia și acé pâine să o dé călugărilor, și locul să’știe călugării pre unde le spun dirésele și pre unde le-au hotărât hotarnicii și le-au pus stâlpi, dreptu *acera* nime să nu cutéze a ținé sau a opri...“

Intr’un act muntenesc din 1649 (A. I. R. I, 107): „... nié o răutate nimé-nile dela ei n’au văzut, ce’ș păzescu lucrul și beserica cum se cade, iară acum ei nu se pot răpoosa de voi, drept *acéria* etă că vă scriu...“

Intr’o mărturie scrisă în Cotnar la

1618 (A. I. R. III, 214): „... i-au fostu făcut zapis pe sine pré ace dătorie, după *aceia* s’au tocmit cu șupănesa Lențoe — intr’*aceia* ei ș’au cules viia și o au dat în mâna giupăneséi Vrănceneséi...“

Intr’un document moldovenesc din 1708 (A. I. R. III, 271): „dat’am carté domnii méle spre *acèia* ca să fie volnici cu cartia domnii méle a chema și a stränge oameni streini...“

Cost. Negruzzi, Scrisórea XII: „... De *aceia*, luat’ați séma când e ger érna și vântul vijie, că dacă vă puneți la vatră dinaintea focului, auziți unele lemne țipând, și vedeți strecurându-se din ele o apă ferbinte?...“

Nu o dată în loc de *aceia* vechile texturi ne dau: *acé*, adică fără emfaticul *-a* (v. ⁵ A). De exemplu, în Psaltirea Șcheiană din secolul XVI (Mss. Acad. Rom.):

Ps. IX, 39: se nu adaugă-se după *acé* se mărescă-se omul...

...non apponat ultro magnificare se homo...

Ps. XXX, 23: dreptu *acé* audzit’ai glasul rugăcirii méle...

...ideo exaudisti vocem orationis meae...

Un act moldovenesc de pe la 1650 (A. I. R. I, 108): „... am înblatu tinderele de-am însămnat ș’am stălpit cum au fost învățătura mării sale lui vodă; intr’*acé* s’au aflat avându și mănăstiré Pângărațul o bucată de hotar...“

În toate locuțiunile de mai sus, *acera* are o funcțiune curat adverbială: drept *aceia* = ideo, spre *acera* = adeo, după *aceia* = postea, intr’*aceia* = interea, de *aceia* = propterea... Rolul pronominal dispăre aprópe cu desăvîrșire.

În vechile texturi e mai cu sémă des: „drept *acera*“.

Astfel în Călătoria la Iad a Maiceii Domnului, scrisă circa 1550:

„...aceste sântu ceia ce n'au crezut în tatăl și în fiulul și în duhul sfântu, d e r e p t u *aceia* se muncescu așa... (Cuv. d. bătr. II, 316).

„...aceste sintu carii n'au ascultată de tată-seu și de mumă-sa, ce-u priimitu blăstemul părinților, d e r e p t u *aceă* se muncescu așa...“ (Ibid. 324).

„...aceia rău au grăitu cum voru curvi și au făcut curvie, d e r e p t u *ace* se muncescu...“ (Ibid.)

„aceia mânăncă carne de om, d e r e p t u *ace* se muncescu...“ (Ib. 326).

„...îngerii tremură înalte cruciei, ară omenii o țină a-mână și gură pré ă strămbu, d e r e p t u *ace* să muncescu...“ (Ib. 326).

Și altele vr'o doă-deci de pasage, în cari *aceia* e scris: АЧАА, АЧЕА, АЧЕЖ și mai ales: АЧЕ.

Prin desă circulațiune, „drept *aceia*“ ajunsese a deveni un singur cuvînt, primul element perdându-și individualitatea prin tocirea consonei finale. Așa într'un document moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „d e r e p - *acé* să are ei și aduce nescare urice sau alte is-pisoace, măriia ta să nu le crezi...“

Foneticesce *aceia* „ça“ coincidă nu numai cu *aceia* „celle-lă“, ci încă și cu *aceia* „ceux-lă“; prin funcțiune însă e ce-va tot atât de independinte ca și adverbul latin „eo“ față cu cazul pronominal „eo“, și nu e permis de a nu'i acorda un loc separat în repertoriul limbei.

Ca și pronumele feminin *aceia*, neutrul *aceia* se rostese în graul poporan nu numai *ceia*, cu perderea inițialului *a-*, dar se mai înlocuesce încă prin *aia* și *ahaia*.

A. Pann, Moș Albu, I, 5 :

Și ziceam, clatind cu capul, ca d'aria bieții
Români

La câte o întâmplare zic vorba celor bă-
trâni...

Picot, Dialectes roumains, 27 : „ajungând acolo, vedzu că *ahara* ce strălucia așa de tare îi un găitan de aor...“
v. *Ahara*. — *Ara*. — *Cera*.

² *Acèia*. — v. *Acela*.

Acèiași. — v. *Același*.

Acelât, part. passé d' *aceiez*. — v. *Aceiez*.

Acelêz (*aceiat*, *aceiare*), vb., endimancher, mettre les plus beaux habits. Cuvînt întrebuițat mai cu deosebire în Banat, dar pôte nu cu totul necunoscut în România.

„A se *aceia*, *aceiat*, a se îmbrăca, îmbrăcat în haîne curate“ (S. Liuba, Caransebeș, com. Maidan).

„Cuvîntul *ateia* însemnă : habiller solennellement, festlich kleiden; de ex. Petru s'a *ateiat* de biserică, de Pasci etc.“ (S. Mangiucă, Familia, 1884, p. 67).

Cele doă forme : *acerez* și *ateiez* se explică prin particularitatea fonetică a graului din Banat de a confunda pe *t* cu *é* de'naintea lui *e* și *i*, pronunțând ca Serbii în sonul *т* (Picot, Dialectes roumains, 13). De aci, considerând pe *t* ca primitiv, d. Mangiucă înrudesce pe *acerez* cu ital. attillarsi „se parer, s'orner avec trop d'affectation.“ Acastă derivațiune, ingenioasă la prima vedere, e greșită chiar în cazul când forma organică ar fi *ateiez*, căci italianului attillare corespunde spaniolul atildar, ambele din medio-latinul attitulare, de unde e peste putință a trage pe românul *ateiez*. Faptul însă este că *ateiez* e un simplu rezultat de confusiune dialectică între *te* și *ce*, în loc de forma cea corectă *aceiez*.

Intr'o colindă din Ialomița, aprópe de Călărași, se cântă :

Veși'mi aș nu veși
 Acei munți
 Cărunți?
 Nu's cărunți de fel,
 Ci's cărunți de oi:
 Prin dalbele oi
 Negri colpanei;
 Dar nu's colpanei,
 Ci sint ciobănei,
 In căți rădimați,
 In glugă *acioați*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 75).

E cam a-nevoe a se rosti într'un mod hotărît, dacă ȧalomiteñul „*acioat* in glugă“ este *aceiat*, „*paré*“, sau *aciuat*, „*abrité*“. Ori-cum însă, prin *acésta* nemic nu se schimbă. — v. *Acruéz*.

A *aceia* este „a prinde cu *ace*“, „a spilcui“. Un om *aceiat* este cine-va „*tiré à quatre épingles*“. In evul mediú, un prelat îmbrăcat in hăinele cele solemne se dicea „*épinglé*“, „*spiculatus*“ sau „*spindulatus*“, de ex. in tr'un text adus de Du Cange (v. *Spinula*): „*Lanfrancus autem Archiepiscopus in tabula plumbea ponderosa valde inventus est, in qua a die primae sepulturae suae intactis membris, mitratus, spindulatus, usque in hunc diem jacuerat*“, unde romănesce nici am puté să dicem altfel decât: *aceriat*. Dacă astăđi un bărbat se îmbracă cât de bine fără a avé nevoe de multe *ace*, să nu uítăm că nu așa era in trecut, cu hăinele cele scurte și lungi suprapuse, unele strîmte, altele largi, cu podóbe, ceprazurí și cheotorí.

v. ¹. *Ac*. — *Spilcuit*.

Aciețură (plur. *aciețură*), s. f.; hăbits de fête. Vorbă bănățenă, formată din participiul lui *aciețez* prin sufixul *-ură*, ca in: *albitură*, *tivitură* etc. Se întrebuinteză mai mult la plural. „*Aceiat* însemneză în schimbat in hăine

curate sau *aciețură*“. (S. Lăuba, Caransebeș, com. Maïdan).

v. *Aciețez*.

¹. **Acel**, **acea** (plur. *acelii*, *acele*); art. déf. de l'adjectif en macédo-roumain. La Macedo-romăni se dice: vicinlu *acelu* bunu, vicina *acea* bună, vicinlii *acelii* buní, vicinile *acele* bune, acolo unde dialectul daco-romăn pune ca artículu adjectival pe cel: vecinul cel bun, vicina cea bună = „le bon, la bonne“, pe când *acel* funcționeză la noi numai ca pronume demonstrativ, ba nici nu stă bine de'naintea unui adjectiv, ci trebuí să'și asocieze atunci pe emfaticul *-a*: *acela*. In daco-romăna: „vecinul *acel* bun“ nu există, ȧar in: „vecinul *acela* bun“ se cuprinde un curat pronume demonstrativ, o indicațiune directă la o persónă, nu un artículu. Ce-va macedo-romăn este la prima vedere in următorul vers din Beldiman, Tragod. 1009:

ȧi rup plete, ȧi rup barbă, il bat in cât
 le-ă plăcut;
 Ca să spue adevărul, multă silă l-ă
 făcut;
 De-acolo il ȧă in pază, și l-ă dus de
 l-ă închis,
 Ca să'ȧi facă cercetare *acea* mai cu din-
 adins...

In realitate însă „cercetare *acea* mai“ este aci in loc de „cercetarea cea mai“, ca o licență poetică pentru a căștiga o silabă.

Tot așa numai prin nevoia metrului se explică la C. Stamate (Muza, 285):

Copilul meú! fiul meú! vreí sa aí cu-
 noscință
 Cu mine, a ta rudă *ace* mai de aprópe?...

Un artículu adjectival *acel* s'ar pără de asemenea a se fi furișat in următorul pasagiu din Pravila Moldov. 1646, f. 71:... „când va lua mușarȧa al doile bărbat, socotind cumú celú dentăi ȧaste

mortu, de va putia arata inaintia giudețului cu mărturii ca *acéle* destoinici de-a să crederia...”

În fapt însă nici aci nu e vre-un articol, ci numai un pronume demonstrativ, pus excepționalmente fără emfaticul *-a*, căci în altele cincideci de pasaje din aceeași Pravilă figurază tot-d’-una de ’nainte adjectivului: *acela*, *acelea*.
v. ²*Acel*. — *Acela*. — *Cel*.

²*Acél*, *aceà* (plur. *acei*, *acele*), pron. demonstr.; *cel*, *celui*. În cazul oblic sing. *aceluî*, *acelei* sau *acei*, plur. *acelor*. Arată ce-va mai departe, în opozițiune cu *acést* pentru lucruri mai apropiate. Depărtarea sau apropierea pot fi nu numai materiale, ca în: „*acel* arbure se vede din *acéstă* feréstră”, dar și ideale, ca în: „*acei* Români ce nu înțeleg *acést*e adevăruri”.

Legenda Sântei Vineri, circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 154-5): „Și atunci mânie-să *acel* împărat cu amarū, și atuinzi zise muincitorilor lui să aducă o căldare și să piisedze petri și seu, și se aducă blumbu și smoală, și bage *acra* fată în căldare să fiarbă în trei zile și în trei nopți. Și duseră sfânta Veneri cătră focū și cătră căldare și ce sta înaintre toți, și eși o pară diin focū mare diin’*acel* foc al lor, și inconșură-i *acei* muncitori, și arseră toți in’*acel* čas. Și sfânta Veneri sta acii și ruga-se cu psalom din săltiri; așa dzicé: miluăște-mă, Domne, că spre tine upovăiaște sufletul meu! Și la sfrășitul rugăciunii psalomului zise: amin. Și văzu *aceluî* împărat muincitorii lui că periră, și spărie-să, și frică mare fu spre elū, și chemă slugile lui toate și întrebă ei și dzise: spuneți-mi, ce voiu face *cești* magheniți? Și dziseră cătră elu: să nu-i tăere capul, curundu *acești* oameni toți cătră domneșul ei face-e-va de pleca-se-vor.

Și atunci dzise Aclit împărat cătră slugile lui: tăiați-i capul curundo. Și doșeră sfânta Veneri să-i tae capul. Și sfânta Veneri ruga-se *acelor* muincitori și dzise: lăsați-mă și ogodiți-mi să fac rugăciuni, să mă rogu cătră Hs. Domneziul meu. Și dziseră ei: rogă-te curundu. Și atunci sfânta Veneri ruga-se cu lacrimi și plângé și dzicia: Domne despuetoriul, părintele a tut ținutul, făcătorul cerului și al pământului! audzi-mă și ascultă-mă, șarba ta, in’*acéstă* čas; rogu-te să faci meseré ta și să dai măriia ta celora ce vorū face poménă mie și prinusul și leturghie și lumănare, și vor cinsti *acéstă* dzi, blagoslovéște-e, Domne: casele lor, și fîcorii lor, și holdele lor și dobitocele lor toate; și fugă de ei toate dururile réle, și fărmaătoarele; și sufletele lor să fie luminate; e cela ce nu o va cinsti *acéstă* dzi veneré mare...”

În acest pasagiū, afară de corelațiunea logică între *acel* și *acést*, ne mai apare raportul numeric între ambii demonstrativi. În adevăr, în gura poporului circulațiunea lui *acel* cu diferitele lui varianturi față cu circulațiunea lui *acést* cu varianturile lui este cam ca 7 cătră 3, și pôte chiar mai mare. E de observat, în trecét, că la Plaut *eccillum* (= *acel*) ne întimpină de vr’o șapte ori, pe când *eccistum* (= *acést*) abia dacă va fi de vr’o doē.

Nuamă emfaticul *acela*, despre care mai jos, pôte sta singur sau a urma după un nume; de ex.: „Cine vorbesce? — *Acela*”; sau: „Omul *acela* vorbesce”. Simplul *acel* trebui pus tot-d’-una de ’nainte unui substantiv sau adjectiv, nici o dată singur sau la urmă.

Ne’ncetat tristă, gândia cu jale
L’a tinereței veselă vale,
L’*acele* crânguri, l’*acel* isvor...

(Gr. Alexandrosco)

saŭ:

Acel șes, acea dumbravă și colnicele cernite
Îl privesc, și de-a lui jale par'că's și ele
măhnite..
(C. Negruzzi)

Peste puțință de a ȳice: „la crăngurile *acele*, la isvorul *acel*, la dumbrava *aceea*“, ci numai: *acelea*, *acela*, *acei*..., afară de casul când *acele* e o scădere fonetică poporană din *acelea*, precum vom vedé mai jos.

În graiul românesc însă fiind o tendință foarte pronunțată de a postpune elementele pronominale, de aci urméză că circulațiunea lui *acel* e rară în comparațiune cu a lui *acela*. În limba veche *acela* usurpă adesea locul lui *acel* pînă și de 'nainte a numilor. De ex.:

Dosofteiu, 1673, pref. p. 2: „...mai vrătos ca și într'a cîia noapte intru caria patina cîa de bună voae au suferit...“

Saŭ:

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 94): „...pentru *acela* loc au avut călugării de Beserecani pără cu Dumitrașco...“

În următorul pasagiu din Evangeliarul dela 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Marc. III, 24—5:

...de va împărăția de ȳa-și împărți-se, nu poate sta împărăția *acēia*, și de va casa de ȳa-și împărți-se, nu poate sta *acēia* casă...

...si regnum in se dividatur, non potest regnum illud stare; et si domus super semet ipsam dispertiat, non potest domus illa stare...

întrebuințarea emfaticului *acela* după și înainte de nume presintă un chiasmus adevărat clasic:

împărăția *acēia*

><
aceia casă

În limba poporană de astăzi:

I. Créngă în Povestea lui Harap Alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „...apoi *aceluia* om nu-ȳ trebuie altă negustorie mai bună...“

În graiul nostru vechiu, se mai roștia une-orȳ trisilabic: *acelu*. Așa într'un zapis moldovenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „au întrebatu pe oare cine-va din oameni: a cui este moșia pe *acelu* vârfu frumosu? le-au spusu cine-va-ș că este a noastră moștenilor Brănești; dumnélor auzindu așa, au venitu la noi și ne-au întrebatu: moșilor! a dumnévoastră este moșia pe *acel* vârfu?...“

În macedo-romăna. forma trisilabică s'a conservat pînă astăzi. Kavalliotis scrie: *ατζέλου*, Bojadschi: *acelu*.

Femininul *aceea*, fără a perde o silabă ca în *acel* din *acelu*, a scădut și el în graiul la *acē*, deși mai rar, silaba finală rădēmându-se pe accent.

În Legenda Santei Vineri (Cuv. d. bătr. II, 149): „și *acelu* împărat vădzu *ace* ciudă mare...“

E de menționat că în același text, care ne oferă pe trisilabul *acelu*, într'un loc scade la *acē* pînă și emfaticul *aceia* (ibid. 156): „și după *ace* grăi svânta Veneri...“ (v. 1. *Acera*)

Moldovenii mai nici o dată nu roștesc: *aceea*, ci numai *acē*.

Romănul *acel*, vechiu *acelu*, ca și paralelurile sale occidentale: ital. quello, span. aquel, portug. aquelle, reto-rom. zel sau quel și altele, derivă din lat. *eccillum* = *eccu'illum*, pe care nu o dată îl găsim în Plaut, de ex.:

Sed generum nostrum ire *eccillum* video...
(Tri. I, III, 1)

— Ubinam est is homo gentium?

— *Eccillum* video...
(Mercat. II, 3)

— Filiam ex te tu habes?

— Immo *eccillam* domi...
(Aulul. IV, 10)

Habeo *eccillam* meam clientam...
(Mil. III, 1)

— Toxilo has fero tabellas tuo hero.

— Abi! eccillum domi...

(Persa, II, 2)

Apud nos eccilla festinat cum sorore
uxor tua...

(Stich. IV, 1)

Din lat. eccillum (eccillam) Româniî aũ tras d'a-dreptul dubletul: *acel* (*area*) și *cel* (*cea*), întocmai ca: *acest* și *cest*, *acolo* și *colo* etc., de unde apoi prin emfaticul *-a*: *acela* (*acea*) și *cela* (*ceia*). Despre cele-lalte forme: al (*a*), ăl, ahăl etc. pöte fi controversă, precum vom vedé mai la vale. Deși *acel* și *cel* sînt perfectamente identice prin origine, totuși cu timpul ele s'aũ diferentiat în dialectul daco-român prin funcțiunii: *acel* păstrându'și caracterul propriu de pronume demonstrativ în corelațiune cu „*acest*“, pe când *cel* a căpătat rolul de artichu adjectival.

v. *Acel*. — *Cel*. — *Acela*. — *Cela*...

Acela, aceia (plur. *acea*, *acelea*), pron. demonstr.; celui-lă. Acest pronume compus diferă de simplul *cel* prin mai multă emfasă, printr'un grad mai înalt de demonstrativitate, pe care 'l datoréză particulei enclitice *-a* (v. ⁵A).

Ca specimen de energia lui *acela* se pöte da următorul pasagiu de pe la 1650 din Arsenie dela Bisericanî (Mss. Sturdzan din Acad. Rom.), ps. XCIV: „întru mănule lui 's marginile lumii, și nălțimile măgurilor *aceluta* sânt, că *aceluia* iaste maria și *acela* o au făcut pri'nșă...“, acolo unde se exprimă cu mult mai môle:

Dosofteiu, 1680:

...în mănule lui 's hotarăle pământului, și nalturile munților a lui sânt, că a lui iaste maria și însuși au făcut pre însa...

Silvestru, 1651:

...întru a lui mână sântu toate adăncile pământului, și vărfulile munților ale lui sântu, că a lui iaste maria și elu o aũ făcutu...

Radu din Mănicești, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Mat. V, 3, 5:

Fericați méserii cu sufletulũ, că *acelora* e înpărăția cerului. Ferecați cea ce plāngu-se, că *acea* mângăia-se vor...

Beati pauperes spiritu: quoniam ipsorum est regnum caelorum. Beati qui lugent: quoniam ipsi consulantur...

Arătând ce-va depărtat, *acela* se află în opozițiune cu *acesta*, care indică obiecte mai apropiate.

Pravila Caragiă (1818) p. 81: „Orice înclinare și datorie au fiil ceî firești cătră părinții lor, tot acé înclinare aũ și fiil ceî de suflet cătră sufleteștii lor părinți, și *aceștia* cătră *acea*...“

Posițiunea normală a lui *acela* este la finea propozițiunii, ca în pasagiul de mai sus, ori după un nume, de ex. la Dosofteiu, 1673, f. 12 a:

S'avem bucurie de-a sa mintuință
Să vedem pizmașii afundați în săltă,
Că'n lațul *acela* care ei gătară
Li s'au prins picorul de să incurcară...

Samoil Clain, Invățături, Blaj, 1784, p. 20: „Seneca, marele *acela* între Romani filosofu, între alte și foarte înțelepte învățături ale sale, și *acesta* au lăsatu în scrisorile sale, pentru îndreptare oamenilor: în toată viața — zice — trebue a învăța a muri...“

Nici la capëtul frasei, nici după substantiv sau adjectiv, spiritul limbei române nu admite pe *cel*, ci numai pe *acela*. Scriitorii moderni, chîar dintre cei mai bunî, pun une-orî: „*acel* care...“, fiind deprinși cu francesul: „*celui* qui...“ Poporul însă nici o dată nu va țice altfel decât: „*acela* care...“

De asemenea numai *acela* pöte să înlocuască un nume; de ex.:

Constăntin-vodă Brâncovanu, 1696 (Condica Brâncovenescă Mss. în Arch.

Stat., p. 178): „Precum și apostol Pavel grăiasce, cât vor sta cu duhul lui D-zeu, *aceia* vor fi și fii lui D-zeu...”

În limba veche nu o dată emfaticul *acela* înlocuiește pe simplul *acel* chiar de'naintea unui nume; bună-ură:

Mitropolitul Atanasie, 1631 (A. I. R. I, 106): „... să fie opriți de lege și de beserecă, și *acela* popă ce-î va priimi la beserecă încă să fie proclét...”

Stefan-vodă Gheorghie, 1656 (A. I. R. III, 230): „... zicându boiarinul nostru Pelin vistiarnicul și cu Gherinan și cu Simion de Șileșeu, cum *acela* sat Mihaleul le ȳaste lor drept de moșie...”

Chiar în cazul oblic ne întimpină une-orî, de ex.:

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „... acĳa vită de o vor strica gadinile, să arate stăpănului sămnul *aceii* vite perite...”, unde *aceii* este un genitiv emfatic în loc de simplul: *acei*.

Tot acolo, f. 12: „... să plătescă prețul *aceii* pagube...”

În genere, circulațiunea lui *acela*, în texturi poporane și mai ales în viul graiu, e cu mult mai mare decât a lui *acel*. El traduce 'nu numai tot-d'a-una pe francesul „celui-lă”, dar încă adesea pe „celui” și pe „cet”.

O particularitate a limbei române este construcțiunea lui *acela* cu conjuncțiunea *ca*, precésă de un nume sau de numeralul unu.

Miron Costin, Letop. I, 241: „... a doua zi l'au legat hinu-seu și l'au dus legat la Schindir-Pașa. O! să'l bată Dumnezeu h in *ca acela* !...”

Dosofteiu, 1673, f. 34 b:

Unul *ca acela* dela Domnul are Dar și bunătate, milă și sporu mare...

Constantin Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 100): „Pus'am gâ nd *ca acela* și dentru toată inima noastră am voit a rădica sfântă mânăstire aici pre pământul țării...”

Maî cu sémă în:

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „... va fi mărșă asupra-i cu armele goale și cu soții multe ca nu altă dată, cu oameni ca *aceia* tocmițu de ucidere...”

Ibid. f. 15: „De să va prileji neștine să fie lăcuioriu într'un sat, și de va cunoaște vre un loc *ca acela* bun de moară, și într'acel sat vor fi toți răzeshi, și acelu loc va fi a totu satul...”

Ibid. f. 82: „... să voru despărți încă mai vrătosu de cându o are bate, și alesu cându va fi om *ca acela* să-i fie de pururi dragă svada...”

Ibid. f. 72: „... de va fi acel trimis om *ca acela* să fie destonicu de a'l putia crederia...”

Ibid. f. 25: „... or-care vameșu va cere vamă de niscare lucruri ce n'au fostu obiceliu să să dia vamă, nice ȳaste cu știria domniei, de să va afla pentru *une ca aceliia* să fie luatū plată, ce să dzice vamă, ca să i să tae capul...”

Ibid. f. 35: „... *cela* ce va avia în casa sa cini hune *ca aceliia* de furtușagū, face prepusu și acesta cum să fie elū furatū...”

Ibid. f. 51: „... slugile ce vor înbla și în susu și în gos gătându trébe *ca aceliia* riiale pentru să să facă ucidere, pre *aceia* să-i certe ca și pre ucigătorii de părințu...”

Ibid. f. 53: „... de'l va fi pré trecând cu bătaia, cu vrăjmășie *ca aceliia* și cu arme, atunce poate fiulū să să rădice asupra tătane-său...”

Ibid. f. 113: „... cându va mărturisi moașia, cunu ȳaste fata întrégă, o vom crede, și *acasta* când va fi muțare *ca aceliia* de cinste moașia...”

Câte-o-dată chiar de doē ori în același pasagiū:

Ibid. f. 53: „... or-cine 'ș va ucide fecorulū, carele va fi născut cu niscare

sémne groznice ca *acéla* cum are fi cu capulă ca de dobitoc, saũ cu tot trupul, sau de totũ cu totulũ sã fie lucrul ca *acela* nice de o tréba și cumu-i mai grozav...”

În tóte aceste pasage, fie după nume, fie după numeral, construcțiunea „ca *acela*” cuprinde în sine ce-va superlativ, corespunđénd astfel, pînă la un punct, latinului *quam* în: „*quam saevus*” (Plaut., *Amph.* I, 3), „*quam barbarus*” (Pl., *Bacch.* I, 2) etc. Versul lui Plaut:

Nimis quam formido, ne manifesto hic me opprimat...

(Mostell. II, 2)

s'ar fi putut traduce în Pravila lui Vasile Lupul: „frică mî-e ca *acera* mare sã nu mē apuce...” Negreșit, paralelismul româno-latin se mărginesce aici numai în rolul lui ca = *quam* de a da locuțiunii un sens óre-cum superlativ, chiar atunci când superlativul lipsesce în formă. „Om ca *acela* bun” este mai puțin decăt „omul cel mai bun”, dar mai mult totuși decăt: „omul mai bun decăt cutare”. „Femea ca *aceia* cinstită” este „femea fórt e cinstită”, adecã ce-va intermediar între „mai cinstită” și „cea mai cinstită”. „Ómenii ca *aceia* tocmiți pentru ce-va” nu sînt numai „engagés”, ci „expressément engagés”. „Unul ca *acela* bun de gură” = *quelqu'un qui a la langue très bien pendue* etc.

Quasi-superlativul „ca *acela*” este un idiotism românesc, pe care n'ar trebui sã'l nesocotéscã limba literarã. Acéstã construcțiune se pune generalmente după un substantiv și înainte de un adjectiv saũ de o altã expresiune calificativã, care însă póte sã fie presupusã numai. Așa la Miron Costin în: „sã'l batã Dumnezeu hin ca *acela*” se sub-înțelege: „viclén”, după cum rezultã din context. Expresiunea

e mai cu sémã energicã atunci când substantivul nu e articulat: „om ca *acela* bun” e mai fórt e, mai mult decăt: „un om ca *acela* bun” saũ: omul...” Funcțiunea superlativalã e mai puțin simțită, ba câte-o-datã nu se aflã de loc, în construcțiunea lui „ca *acela*” cu numeralul unu, unde apare mai mult comparațiunea, astfel cã mai adesea se póte traduce prin „pareil”:

Enache Cogălnicenu, *Letop.* III, 227: „...nu se supunea, încã sta și improtívã, care pe unii ca *acie* îi punea Lupul la falangã...”

Pravila Muntenéscã 1640, f. 19 b.: „Preotulú de va fi meșterú a lucra în cetate și va cerca sã se boeréscã și va umbla cu nușii, și va mérge în sãború cu oameni proști sau cu boiari, alegãndú fãrã de o nevoie oarecaré de-i va fi lui, unii ca *acera* ori sã se scoatã, ori sã se lase de unele ca *acéla*...”

Dar pe aceiași paginã, vorbind de cei nedemni de preuțiã, Pravila đice: „Oare-ce episcopú pentru plata de va pune unú popã ca *acela*, sã se scoatã amãndoi...”

Aci, fiind pusã după substantivul „popã”, construcțiunea „ca *acela*” își recãștigã intensivitatea, sub-înțelegéndu-se la urmã: „cu totul nedestoinic”.

De asemenea tot acolo, f. 26 a: „...pãnã la moarte însãși sã aibã certare și despãrtire de bisérecã sã aibã, de nu se va lãsa de unú lucru ca *acela* sã nu'lú ca mai facã...”

În urmãtorul pasagiu din Povestea lui Harap-alb de Créngã (Conv. lit. 1877, p. 173) ne întimpinã *acela* construit cu „ca”, dar remãnénd totuși un simplu demonstrativ:

„...împãratul *acela*, aprópe de bãtrãnețe, cãzénd la zãcare, a scris carte frãțiune-seu craiului, sã-i trãmitã grabnic pe cel mai vrednic dintre nepoți,

ca să'l lase împărat în locul seü, după mórtea sa. Craul primind cartea, în-dată chiemă tustrei feciorii înaintea sa și le zice: éca ce'mi scrie frate-meü și moșul vostru. Care dintre voi se simte destoinic a împărăți peste o țară așa de mare și bogată ca *aceia..?*"

Din dată însă ce vom pune: „țară ca *aceia* mare și bogată“ devine un superlativ: „fórte mare și fórte bogată“, fără nici o demonstrativitate concretă.

Scăderea fonetică a pluralului masculin *acea* la *acie*, ca în pasagiul de mai sus din Enache Cogălnicenu, e fôrte obicnuită, mai ales în Moldova.

Cost. Stamate, Muza, 344:

Că fericiți sînt *acie* ce sînt făcători de pace,
Deci le dau sfat c'ar fi bine ca și ei să se
împace...

Tot în Moldova însă, pe când *aceia* scade la *acie*, singularul masculin *acela* se urcă în graiul poporan la: *acéla*.

„La noi demonstrativele se rostesc așa:

Bărbătesci:	Femeesci:
ista, aista, céla, <i>acéla</i> ; iștie, aiștie, cie, <i>acie</i> ;	asta, ȳasta, aiș- ta, cee, <i>acee</i> ; ȳeste, aiēste, cele, <i>acele..</i> “

(P. Teodorescu, Iași, com. Miroslava).

O narațiune despre Stafă în graiul din districtul Sucéva:

„Staciă ȳi o năluca și să diosăghești di strigoï, cindr'că strigoïu ȳi cu trup, da staciă ȳi numa o aratari. ȳară mai di mult obicei di să lua umbra unu om saü altui doghitoc și să punia în zidirî ca să ție multă vremi și să cii aparati di cumpeni; însă nici *acala* cu umbra luată nu mai trăè dicat 40 dzili. Sufletu lui să ducè în a celi zidirî etc.“ (I. Bondescu, Sucéva, com. Gîurgescii).

Scăderile: *acee* = *aceia*, *acele* = *ace-*

lea și *acie* = *aceia*, se datoréză principiului de acomodatiune vocalică progresivă: $e + a = e + e$ saü $i + e$. Ur-carea: *acéla* din *acela* resultă din perderea totală a independinței emfaticului *-a*. Numai pe cât timp se mai simte individualitatea acestei particule, *e* din silaba precedinte nu trece în *ea*, ci remâne *acel-a* = *acelu-a*, ca și când ar fi doè cuvinte deosebite, căci altfel fonetica română cere neapèrat ca silaba *e*, dacă ȳi urméză imediat o silabă cu *ă* saü *a*, să se urce la *ea*.

Prin forma poporană „*acele*“ în loc de „*acelea*“ se confundă la feminin plural emfaticul *acela* cu simplul *acel*, al căruia feminin plural este într'un mod normal *acele*. Deosebirea însă, despărènd ca formă, se conservă totuși ca sintaxă. În „*acele* femei“ este un demonstrativ simplu; în „femeile *acele*“ e demonstrativul emfatic. Ba chiar sub raportul formei, acolo pe unde emfaticul *acelea* scade la *acele*, graiul poporan mai scade la rîndul seü pe simplul *ac ele*, pronunțându'l *aceli*, ca în narațiunea sucevenă de mai sus despre Stafă.

Poporul mai înlocuesce pe *acela* prin *ă la*, *a hă la*, *a ȳa*, *a ha ȳa* etc.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 217:

Mult më mir eü de-a hă la
Care nu știe-a cânta,
Cum își petrece lumea,
Că eü cânt, dëu, tot mereü
Ș'o petrec destul de rëu!...

saü tot acolo, 38:

Bădița cel sărăciț
Dëu, *acela* mi-ȳ drăguț,
Că dëu ă la mi-ȳ mândrut...

„Hin-că ne cunștem ă la p'ă la d'atătăia ai dë țile...“ (Jip., Opincarul, 19).

Numai ca *același* saü *acela-și*, în combinațiune cu intensivul *-și* = lat. sic, *acela* nu pôte fi înlocuit cu *ă la* saü

a h ă l a. Nicî în texturî, nicî în viul graiu, nu ni s'a întîmplat a întîmpina unde-va pe un „ălași“ sau „ahălași“, ci numai: *același*. Compozițiunea este de aceiași natură ca în sinonimul latin: idem = isdem, ejusdem, eodem etc., adecă noul cuvînt, compus din doë elemente, p'ăstréză întocmai flexiunea primului element, finalul remînînd imobil: *acela-și, aceia-și, acelea-și, aceluia-și, aceleia-și, același-și*. Orî-unde se rostesc *acie* pentru plur. masc. *aceia*, iar *acee* pentru sing. fem. *aceia*, pe acolo se pune și 'n combinațiune cu „-și“: *acie-și, acee-și*. Mai pretutindenî în vorbirea poporului vocala din „-și“, după ce se redusese de 'ntăiu la *i*, a despărut apoi cu desăvirșire, pronunțându-se: *acelaș*. În vechile texturî însă ne mai întîmpină une-orî tetrasilabicul *a-ce-la-și*, forma cea organică; de ex. în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) p. 24 :

... diinr' *același*
rostu esu urăciu-
rile și blăstemul...

... ex ipso ore
procedit benedic-
tio et maledictio...

sau tot acolo p. 25 :

...doară izvorul
diinr' *aceiași* cure-
re izvori-va dulce
și amarul...

...numquid fons
de eodem fora-
mine emanat dul-
cem et amaram...

Compusul *același* însemneză :

1°. „le même“ :

Samoil Clain, *Invățăturî*, p. 21 :
„... precum *același* filosof (Seneca) în-
tr'altu loc foarte înțelepțește și ade-
vărătü grăiaște: mare parte a vieții
oamenilorü trece fără de nicî o lucrare,
iară mai mare parte în ré lucrare...“

2°. „celui-là avec plus d'affirmation“ :

Const. Brâncovanu, 1695 (Cond. Mss.
în Arch. Stat.) : „... grăiaște dar Solo-
mon nu pentru înțelepciune adecă filo-
safia Elinilor, dë vreme ce *aceiași* iaste
rătăcită și deșartă...“

În acest pasagiu s'ar fi putut dice :
aceia ; însă intensivul „-și“ dă afirma-
țiunii mai multă putere. Orî-cum, deo-
sebirea între *acela* și *același* e atât de
mică, încat pentru sensul de „le même“,
ca să nu se confunde cu „celui-là“, se
póte pune : „t o t *același*“.

Zilot, Cron. p. 18 : „Deci vedënd Dom-
nul Ipsilant că s'au lățit năravul ace-
lor hoți și nicî cu strejuirea nu face
nimic, n'au zăbovit a însciința Porții
apucăturile lui Pazvantoglu, că adică
calcă ómenii lui țera și o jefuesc ; t o t
într'*aceiași* vreme asemenea însciințări
mergënd Porții și după la alte orașe...“

v. *Aceia*. — *Acel*. — *Ahara*. — *Ahala*. —
Ala. — *Aia*. — *Ca*. — *Ca-mai*. — *Ceia*. —
Cela....

Acêlași, acêiași (plur. *aceiași, ace-
leiași*), pron. demonstr. ; le même, celui-là
même.

v. *Acela*. — *Acestași*.

Acêpt (*acceptat, acceptare*), vb. ; accep-
ter, ou plutôt : s'attendre à recevoir,
avoir envie de prendre. Nu e neologism,
ci din contra : un venerabil arcaism
despărut din graiu. În glosarul slavo-
român muntenesc circa 1620 (Mss.
Sturdzan în Acad. Rom.) ne întîmpină
cuvîntul de doë orî sub doë forme,
ceia ce garantéză că nu este vre-o eróre
grafică. În ambele casurî e tradus sla-
vonesce. La pag. 170 : „căiu vuspriati,
accept (ачепт) a lua“. La pag. 171 : „căetü,
acéptă (ачептъ).“ Paleo-slavicul „căiati“
însemneză „a spera“ (Miklos.). Ca formă,
românul *acceptare* este invederat lat.
acceptare = prov. *acceptar* = span.
acceptar etc., de care se apropiă și ca
sens. Când alăturăm cu „accipio“, de
unde frequentativul „accepto“, sinoni-
mii latinî : *præhendo, capio, sumo* și
recipio, constatăm că el cuprinde în
sine tot-d'a-una noțiunea de speranță,

căci implică voința altuia de a da sau de a nu da: „quod dat, accipimus“ (Cic., Fam. I, 1). Acastă noțiune a devenit precumpenitoare în derivatul român *accept* din cauza asemănării formale cu vorba *aștept*, în care elementul speranței e și mai pronunțat. Astfel se explică apoi însăși disparițiunea ulterioară a lui *accept*, poporul confundându-l și ajungând a-l identifica cu *aștept*. În adevăr, într'o redacțiune circa 1670 a aceleiași material glosografic slavo-român (Mss. al Societății Archeologice din Moscva, f. 147), ne întimpină deja înlocuirea lui *accept* prin *aștept*:

„călu vûspriati, așteptu a lua.
„călanie, așteptare“.
v. *Aștept*.

Aceptare } v. *Acept*.
Aceptat }

Ăcer (*acerat, acerare*), vb.; désirer, s'attendre, solliciter. Vorbă conservată în Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421):

„*Acsěr*. Expecto.
Acsěratul. Expectatio.“

Cu *e* scăzut la *i*, *acer* se află deja la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXII p. 16: „...priimitu amu iaste anulă acela și cu pohtă și cu dragă dereptilor, cei ce *aciră* și așteptă de ce-au lucrătū pentru acē dulcētă și viață ce va să fie...“, unde în Omiliarul rutén publicat de mitropolitul Petru Movilă (Kiev, 1637, p. 745): „čekaiutū na nego i ozidaūtū...“ Rutenesce čekati (= polon. czekać) înseamnă „expecto“.

Pe când în vocabularul bănățen circa 1670 tonul este pe prima silabă: *acser* = *ăcer*, la Coresi el ne apare pe a doua, adecă pe *i* scăzut din *e*: *acir*, *aciră* (ачірă), intonându-se astfel după ana-

logia tuturor verbelor terminați prin *-ir*: înșiră, miră, resfiră etc.

E învederat că *ăcer* este mai organic decât *acir*.

Acest interesant cuvânt nu e numai transilvan. Sub forma: *acir, acirat*, el se aude la popor și'n préjma Bucurescilor, de unde îl vedem trecut în Dicționarul repositurilor Laurian și Maxim (t. I, 24):

„*Acirare*, a aspira, a aștepta sau a căuta, a umbla să capete dela altul: când omul areal seū, nu *aciră* la mâna altuia...“

E peste puțină a trage pe *acer* din latinul *aspiro*. Grupul fonetic *sp* nu trece în *č*. Noi credem că *acer* nu pôte fi decât o compozițiune curat românescă din *a* = lat. *ad* și *cer* = lat. *quaero*. Sub raportul sensului nu se presintă nici o dificultate. În privința formei, accentul în *acer* trebuia neapărat să fie pe penultima: *ăcer*, ca în toți verbi români disilabici terminați prin *-er*: *sècer*, *dèger*, *fùlger* etc., de unde apoi trecerea în prima conjugățiune: *acerare, acerat* în loc de: *acerere, acerut*.

v. *ăcer*.

Acerare } v. *Acer*.
Acerat }

Ăceră (plur. *ăcere*), s. f.; aigle. Sino-nim cu *vultur* și *pajură*.

„*Aceră*, aquila, pasere rapace din familia falconilor, pentru tăria și ageritatea sa numită regina paserilor“ (L. M.)

„*Acera*, der Adler“ (S. Barcianu).

S. F. Marian, Ornitol. I, 137: „*Pajură*, numită în unele locuri *Pajoră, Pajeră, Pajiră, Pagiră, érá* în România-mică *Aciră*. Comunicat de d. V. Burlă“.

După fonetica română, *ăceră* este din punct în punct lat. *ăquila* = span. *aguila*, „provenț. aigla, fr. aigle etc.

v. *Pajură*.

Acèst, acéstă (plur. *acești, aceste*), pron. demonstr.; ce, cet (*cette*). Arată ce-va mai apropiat, în opozițiune cu a cel pentru lucruri mai depărtate, fie apropierea saŭ depărtarea reale, fie ele numai în cugetarea vorbitorului.

Ca și corespunzătorul a cel, *acest* trebui pus tot-d'a-una de'naintea unui substantiv saŭ adjectiv, nu singur saŭ la urmă, căci altfel spiritul limbii române cere pe emfaticul *acesta*, corelativ emfaticului a cela. E nero-mănesce a ŭice: „omul *acest*” saŭ „ómenii *acești*” în loc de: a c e s t a, a c e ș t i i a.

Tocmai de aci vine în graiu puțina circulațiune a lui *acest* în alăturare cu a c e s t a; și chiar atunci când trebui să se întrebuinteze, mai adesea îl înlocuesc forme mai scurte: a s t, ă s t, i s t. In expresiuni ca: a s t ă dată, a s t ă nópte, a s t ă véră, și altele, poporul nici o dată nu va întrebuinta pe *acéstă*; ba pînă și pe a s t ă o mai reduce uneori la: a s ' nópte etc.

Poetul se pôte folosi cu intențiune de mulțimea formelor, ca un mijloc de varietate :

A s t glas, *acéstă* câmpie,
Nópte care mă 'nvălea,
Gândiri de melancolie
In inimă 'mî înviea...

(Gr Alexandrescu).

Poporul, când nu scie care anume din cele multe forme e mai potrivită, o face și el tot așa, deși fără intențiune; de ex. într'un act moldovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71): „...cum știu ei toți a e ș t i omene cu sufletele lor, că dinnainté lor s'au făcut *acéstă* toc-mală și *acéstă* scrisore, și boul mi l'au bičuluiit *acești* omene buni...”

In macedo-romăna *acest* nu există, ci numai a i s t. Îl are însă istriano-romăna: „*acest*, plur. *acești*, se ŭice și simplu c e s t, i s t; în tóte aceste,

prin o escepțiune singulară, *c* se pronunță cu un sunet ce e un mijloc între *ce* și *ț*” (I. Maiorescu, Itin. 83).

Afară de forme de mai sus, graiul poporan mai posedă încă alte varian-turi ca: c e s t, a h ă s t, a i s t etc., despre cari a se vedé la locurile lor.

In vechile texturi apare din când în când forma organică întrégă: *acestu*.

Așa in Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. in Acad. Rom.), p. 51:

Act. Apost. XXIII, 17: și dzise: du *acestu* giure la miășul, că oare·ce'i va se'i spue lui; elu 'l luo și'l duse la miășul; de-accii dzise: Pavelu fuglul chiemă-me de me rugă se aducu *acestu* giure...

Ib. XXIV, 5: aflămu *acestu* bărbatu pierdză-torîu...

...ait: Adolescentem h u n c perduc ad tribu-num, habet enim aliquid indicare illi. Et ille quidem assumens eum, duxit ad tribu-num, et ait: Vinc-tus Paulus roga-vit me h u n c a-dolescentem per-ducere...

... invenimus h u n c hominem pestiferum...

Dar pînă și'n secolul trecut se mai rostia încă une-orî trisilabic: *acestu*. De exemplu într'un act moldovenesc din 1703 (A. I. R. III, 268): „eu Ursul Murguleț parcălabul scriu și mărturisăsc cu *acestu* adevăratu zapis al mieu...”

Se pare că anume la acusativ trisilabismul reușise a se mântine mai mult timp, după ce perise la nominativ.

Casurile oblice sînt: *acestuî, acesteî* saŭ *aceștîi* la singular; *acestor* la plural. După femininul *acesteî* saŭ *aceștîi* numele ce'i urméză se pune generalmente in casul oblic nedeterminat: *acester* femeî (nu: femee), *aceștir* case

(nu: casă), cea ce nu se face după masculinul *acestuî*, de oră ce nu există la noi declinațiune nedeterminată pentru genul bărbătesc. În graiul vechiu însă, numele femeesc preces de „*acestei*” sau „*aceștii*” poate să conserve forma nominativă, după analogia numelui bărbătesc preces de „*acestuî*”. Așa într'un text circa 1600 (Cod. Mss. Miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 48): „Iară când venise a-casă'ș Iosifū dela lucrul său, după scrăba cêia ce află nedeșartă cocoana Domnului, și deca-i fu spus de ačasta de inger în somnū cum iaste diin Duhul sfântū intru ia, el au proslăvitū pre Dumedzău ce l'au spodobitū pre elū a sluji *aceștii* bunătate pré-mare și *aceștii* taină dumnezeiască...”

Precum a cel u vine din lat. ecc'illum, tot așa *acestu* nu e decât lat. ecc'istum = eccu'istum, de unde se trag de asemenea: ital. questo = provenț. aquest = v. portug. questo = retorom. čest sau quest = v. franc. icest etc.

În Plaut:

— . . . . . quam te virginem

Me reposcis?

— Quam ab Lenone abduxti hodie, scelus viri.

— Nullam abduxi.

— Certe ecc'istam, video.
(Curcul V, 2)

adecă: „— Ce fel de fêtă ceri tu dela mine? — Pe care ai luat'o astă'li dela Hotru, ticălosule! — N'am luat pe nici una. — Ba iată-o, chiar pe *acéstă*...”

v. *Acel*. — *Aest*. — *Ahăst*. — *Aist*. — *Ast*. — *Ăst*. — *Cest*. — *Ist*...

Acèsta, acésta (*aceștia, acestea*), pron. demonstr.; celui-ci. Pronume compus, care se deosebesce de simplul *acest* prin mai multă energie, datorită particulei enclitice *-a* (v. ⁵A). În privința lucrurilor mai apropiate, *acesta* se rapoartă că-

tră *acest* întocmai ca acela către *acel* în privința lucrurilor mai depărtate.

Pozițiunea normală a emfaticului *acesta* este după un nume, fie substantiv sau adjectiv, ori în locul unui nume, sau la finea propozițiunii, pretutindenți adecă unde spiritul limbei române nu suferă pe simplul *acest*. A dize: „omul *acest*” sau: „i-am vădūt pe *acestii*” nu e romănesce, ci trebuie: *acesta, aceștia*.

În vechile texturi și 'n viul grai u emfaticul *acestu* înlocuesce adesea pe simplul *acest* chiar de 'naintea unui nume; de ex.:

În Psaltirea circa 1550 (Mss. Șcheian în Acad. Rom.), ps. XXIII, de doē ori:

...cine e <i>acesta</i> în-		...quis est iste rex
păratul slavei?...		gloriae?...

Dosofteiu, 1673, pref.: „*acesta* obi-ciaî iaste din bătrăni, scoțindū v'un izvod den svânta carte a'l scrie supt numele a de mare cinste Scaun...”

Același, 1680, f. 38 b:

Ps. XXXII, 7: <i>A-</i>		Iste pauper cla-
<i>acesta</i> mișel striga-		mavit, et Dominus
t'au și Domnul au-		exaudivit eum...
dzātu-l'au...		

Într'un act muntenesc din 1669 (A. I. R. I, 96): „eu Mihăil dein Groșani scriu și mărturisescū cu *acesta* al meu zapis...”

Samoil Clain, Invățături, Blaj 1784, p. 2: „Întru *acesta* chip, iubiților creștini, au pus D-deū pre om în lumea *acésta* ca într'un oraș de negoțitorie...” unde „lumea *acésta*” e o construcțiune normală, iar „*acesta* chip” este o abateră înadins pentru a da afirmațiunii mai multă forță.

În popor, *acesta* se aude fôrte rar, fiind mai tot-d'a-una înlocuit prin *ăsta* — *asta*, *aista* — *aiasta*, *aesta*, *ahăsta* etc., pe cari veđi-le la locurile lor. În același timp, în cazul oblic feminin

la singular: *acesteia* sau *aceștiia*, precum și la nominativul plural de ambele genuri: *aceștira* și *acestea*, emfaticul *-a* tinde a scăde la *-e* prin acomodăriune regresivă cu vocalele învecinate, devenind astfel: *aceștie* și *aceste*. De aci o confuziune formală între *ac est* și *acesta*. În: „*ac este* femeii“ e simplul *ac est*, pe când în: „femeile *aceste*“ în loc de „*acestea*“ este emfaticul *acesta*. Scăderea finalului *-a* la *-e* ne întîmpină deja în vechile texturi țărănesci. Așa într'un document moldovenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „noi *ac eștie* moșteni ot satul Brănești...”

v. *Acela*. — *Acest*. — *Aesta*. — *Ahăsta*. — *Aista*. — *Āsta*. — *Cesta*. — *Istu*...

Acêstași, acêstași (*aceștîiași, acesteashi*), pron. demonstr.; celui-ci même, toujours celui-ci. Arată un lucru mai apropiat, despre care s'a vorbit deja, după cum corelativul *același* indică tot așa un lucru mai depărtat. E compus din emfaticul *același* și din intensivul *-și* = lat. sic.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „...cândă vor avia doi oameni pără pentru vre o vie, sau pentru vre ună pământă, și până a să pără, unulă dentr'ânșu va mēge de va secera pământulă sau va culēge viia, fără de voia giudețului, *acestaș* piiarde tot venitulă...”

Ibid. f. 49: „...când va fi un om bolnav, și va lăsa cuiva să moșnenescă multă-putinū ce va avia și'i va face și zapisū, și acestū moșnian nu va griji de dānsū să-i aducă vre un vrac bun să'l păzască cândai doară l'are tāmădui, ce'l va lăsa așa negrijitū și nesocotitū, și de va muri bolnavulū, *acestaș* va piiarde moșneniia și vor fi toate bucatele și ocinile domnești...”

Constantin Brăncovanu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 94): „... și am dat domniia mé Radulū Știrbeiu lēgē țā-

răi, cum să jure el împreună cu fratesău Costandin vel clucer și cu vărūsău că n'au luat nici un ban dela soacră-sa linca vornicēasa pentru această moșie Negrēnii, dec' jurānd într'*acestaș* chip, el să'ș ție moșia...”

Zilot, Cron. p. 40: „dec' într'*acestași* chip aū fost eșirea Pazvangiilor și dela Șegarcea...”

În declinațiune, *acestași* urmēză simplului *ac est*, emfaticul *-a* și intensivul *-și* remānēnd invariabili: *acestu*-*a-și*, *acestei-a-și*, *acestor-a-și*...

În graiū *acestași* e mai puțin întrebunțat decăt corelativul *același*.

v. *Acela*. — *Acest*. — *Acesta*.

Acēla. — v. *Acela*.

Acēsta; ça, ceci, „nom général de chose“ (Littré). E învederat că în frasa: „ai jucat pré-mult, *acēsta* să n'o măi faci“ nu este un pronume demonstrativ feminin ca în: „femeea *acēsta* jōcă pré-mult“, ci o locuțiune neutră, invariabilă, avēnd o funcțiune intermediară între pronume și adverb. Corelativ neutruului *aceia*, *acēsta* e ce-va măi demonstrativ, ca unul ce servă a exprime o situațiune măi apropiată, fie apropiarea în faptă sau numai în cugetare.

Pravila Moldov. 1646, f. 57: „...cela ce va dzice giupānu-său, să are fi ce boiarin, să nu-i vorovască cu muiară, și el tot va vorovi, de va face *acasta* de doă de trei ori, poate să'lū ucigă fără nice de o certare...”

Ibid. f. 24: „...de va fi făcut una ca *acasta* și se va adevăra cu mărturie oameni de cinste și credincioșū, certaria lui să fie moartia...”

Ib. f. 49: „...cela ce va ucide pre altulū c'au fost țindū moșiile cuiva, cu *acesta* scoposū cumū să cadză pre mână lui, de vrēme ce să va arăta lu-

crul c'au făcutu una ca *acasta*, nice el, nice fećorii lui nu vor încăpăia să moşnenescă acéle ocine..."

Dosofteiu, 1673, f. 2 a :

Ce poate fi de povăste
Ca *acésta* şi de văste
De să zborără păgăni,
Gloate, tineri şi bătrâni!..?

Ib. f. 5 b :

Iară spre noi, Doamne Sfinte,
T'ai însămnat de mai'nte
Strălucoaria sfintei flaţe,
De ne'ntoarce la blindiaţe;
De-*acasta* 'm dai bucurie
Inemil şi veselie...

Dosofteiu, 1680, f. 82 a :

Ps. LXVII,
29: Porunciaşte,
Dumnedzăule, cu
putiără ta; înta-
riaşte, Dumne-
dzăule, *acasta*
caré o lucrăş în-
tru noi...

Manda, Deus,
virtuti tuae: con-
firma hoc, Deus,
quod perfecisti in
nobis...

În viul graiu, *acésta* se întrebuinteză forte rar, fiind înlocuit mai mult prin : *asta*, *ia sta*, *aia sta*, cari însă şi ele circulază mai puţin decât *aceia* cu varianturile lui.

v. *Acésta*. — *Aiasta*. — *Asta*. — *Iasta*...

·*Ache*. — v. *-Achi*.

Achermân, n. pr.; Akkerman, ville de Bessarabie, située à l'embouchure du Dniester.

Enache Cogălnicénu, Letop. III, p. 276... „*eră Hanul, dela Movila Răbăiei cum aū simţit, îndată aū fugit spre Acherman, cu oastea lui...*“

Compus din *ak* „alb“ şi *kerman* „cetate“, *Acherman* este o traducere turcă a unui vechiu nume românesc.

„Aşa Ştefan-vodă aū curăţit ţera de vrăjmaşi, *eră* cetăţile care le-aū luat Turcii, Chiliea şi cetatea Albă,

nu aū putut să le mai scoată dela Turci; că ei, mai înainte de ce aū eşit din ţeră, le-aū grijit cu oameni, cu puşce şi cu bucate de agiuns; şi așa aū rămas pre mâna Turcilor până astăzi“ (Ureche, Letop. I, p. 134).

Insuşi Ştefan cel Mare, vestind Ungariei expediţiunea Turcilor asupra celor două cetăţi, într'o scrisore din 22 iuniu 1475, ăice: „Turci veniunt ad nos contra nos et contra terram nostram, et per aquam et per terram et ita dicunt, quod valida classis precedit cum maximis munitionibus bombardarum magnarum expugnare Albam et Chiliam...“ (Vigna, Codice diplom. tauro-ligure, t. 3 p. 479).

v. *Cetatea-albă*.

Achét. — v. *Aconiţă*.

·*Achi*, suffixe servant à former certains diminutifs. Acest suffix se acată mai cu sémă la numi de botez, având un sens micşurător sau desmierdător. Introdus în graiul românesc abia de prin secolul XVII, el devenise foarte respândit în epoca Fanarioţilor şi n'a mai despărut din limbă, dar a început a căpeta din ce în ce mai mult o nuanţă óre-cum ironică.

Unul din cei mai însemnaţi cronicari moldoveni din secolul trecut a fost Enachi Cogălnicénu (1733—1774). Suffixul *-achi* ne intimpină nu numai în însuşi numele lui de *Enachi*, dar încă la tot pasul în cursul croniceii sale. Aşa în capitolul VII (Letop. III, 225—234), ca să ne mărginim cu unul singur din cele cinci-spre-deci, găsim :

Iordachi Spatarul fećor lui Stăvărachi;

Iordachi Cantacuzino;

Costachi Razu;

Iordachi Genetu;

Iordachi Mană vel agă;

Lăscărachi Genetu;
Sărdarul Măzărachi;
Spatarul Manolachi socru lui Stavarachi;

Fotachi;

Manolachi Costachi vornic;

Iordachi Mananu paharnic;

Bălăsarhi vel agă;

Spatarul Niculachi Ruset etc.

Câte-o dată sufixul se reduplică în același nume, ca în: „Enăcachi Căminarul“, unde *Enăcachi* este: *Ene+achi+achi!* Une-orî își asociază un alt sufix, ca în: *Enăchiță* = *Ene+achi+iță*.

În numele istoricului *Hurmuzachi*, al poetului *Conachi* și al publicistului *Asachi*, este același sufix.

Disarmoniosul *-achi* ne vine din neogreacă, în care el se presintă sub forma *-ίης* în numi proprii: *Δημητριάκης, Ευσιαδάκης, „Γεωργιάκης και Φαρμάκης“* (Passow, Carm. Gr., 168) și altele, iar sub forma *-άνι* în termenii comuni ca: *παιδάκι* „copilaș“, *τραπεζάκι* „mesuță“, *ποδαράκι* „picioruș“ etc. (Mullach, Gramm. 171). Și la Români acest sufix a reușit a trece peste sfera nomenclaturei personale, fie în locuțiuni ca: „inghite *Agachi*“, fie în epitete ca: *Samurachi*.

Cățelul *Samurache*, ce ședea la o parte
Ca simplu privitor,
Auzind vorba lor...

Gr. Alexandroscu)

În „Covrigarul“ de Alexandri, un Grec plângându-se de luarea moșiilor mănăstirești, Românul îl întreabă: „Care moșii, *cilibidachi*?“

Cel mai uricîos din toate sufixele deminutive, destul de numeroase în limba română, *-achi* și-a trăit traiul; negreșit, el va rămâne pentru tot-d’una în istorie, ca o trăsură incidentală a unei epoci, dar în viul graiu se va păstra pe ici pe colea numai dîră la luarea peste picîor, după cum

a și ajuns deja pînă la un punct în: „Cucóne *Mihalachi*“ sau „Cucóne *Petrachi*“ alături cu: „Domnule cutare“.

v. *Agachi*. — *Beicachi*. — *Samurachi*...

Achilimit, adj.; ayant ses aises. Vorbă bănățenă: „dacă nu ești *achilimit* = dacă n’ai tot ce’ți trebuie a-casă“ (Liviú Iancu, Caraș-Severin, com. Visagu). — ? — Pentru a ne rosti asupra originii acestui cuvînt, care presupune un verb: *achilimesc*, trebuî să cunoscem mai întăiu toate formele și accepțiunile lui în cutare sau cutare regiune a teritoriului românesc, ceia-ce d’o cam dată ne lipsesce.

Achindëiu. — v. *Achindie*.

Achindie (plur. *achindii*), s. f.; vîpres. Forma obicînită a cuvîntului e *chindie* sau *chindii* „dies ad occasum inclinatus, timp al zilei ce cade la mijloc între amedei și apusul sórelui“ (L. M.). Prin analogie însă cu: *a-med*, *a-prânđ*, *a-murg*, poporul fórte ades ștece: *achindie*, adecă: *a-chindie*; ba încă une-orî, prin aceeași analogie, il trece la masculin: *achindëiu*, mai ales în Moldova, dând astfel vorbeî o formă de tot romănescă.

„Điua se împărtesce în următorul mod, de ex. în Ianuarie: la zori corespunde cu órele 6 $\frac{1}{2}$; prânđu-mic, cu 9; prânđu-mare, cu 10 $\frac{1}{2}$; amiađă, cu 12; *achindii*, cu 2 óre p. m.; tóca, cu aprópe 4...” (Preut N. Sandovici, Dorohoú, c. Tírnauca).

„Zori de điua, revarsatul zilei și diminęta e timpul pe când resare sórele; aprânđu mic, pe la 6 césuri; aprânđu mare pe la 8; sub-amede, pe la 11; amede, pe la 12; după-amede, pe la 2; *achindii* pe la 4...” (Botoșani: I. Iordăchescu, c. Cristescii; G. Gheorghiu, c. Călinescii).

„... diminéța, aprând, améță, *achindeu*...” (Iași: I. Gheorghiu, c. Cârjoea; S. Mironescu, c. Roșcanii).

„Poporul împărțese ziua ca și ciobanii: de-a prânzu cel mic, de-a prânzu cel mare, de-améță, de-*achindie*...” (Bottez, Iași, c. Șipotele).

„Ciobanii împărțesc ziua astfel: când se scóla cu 2 césuri înainte de a resări sórele, zic: mánecate; pe la 9 saú 10 césuri diminéța, zic: aprând; la 12 césuri: améze; la 4 *achindeu*...” (N. Băncescu, Vasluju, c. Telejna).

„...in zori-de-ziuă, diminéța, la améță, la tócă, la *achindie*...” (V. Lo-han, Iași, c. Buciumii).

În *achindie* fiind prepoziționalul *a* = lat. ad, în unele locuri poporul îl înlocuesce cu „în”, făcând tot-o-dată din *chindie* — *tinghie*: „înainte de resăritul sórelui, se țice: timpul p'înđiori; după resărit: sórele d'o sulitã; apoi cum este sórele véra pe la órele 8: d'améța; pe la órele 3—4: timpul d'améță 'n-de-sérã; înainte de apusul sórelui se țice: sórele în *tinghie*; și 'n fine în timpul apusului: sórele în scaun...” (Preut G. Rarinca, Tecuci, c. Torcesci).

Cuvintul e atât de răspândit în România și atât de poporan, încât repotașii Laurian și Maxim îi căutaú o provenință latină. Deși turcesce ikinđi însemnéză „le temps entre le midi et le coucher du soleil” (Șainénu, Elem. turc. 30), totuși e a-nevoe a crede că Românii vor fi luat această vorbă dela Turcii proprii điși, ci mai curând din dialectul turcesc al Cumanilor, adecã încă de prin secolii XIII—XIV, ceia ce ne-ar explica adânca'i înrădăcinare în graiul țeranilor și al ciobanilor. În adevér, la Cumanii aceiași parte a đilei se chiãma: *e chindü* și *e chindã* (Kuun, Cod. Cumanicus, p. 80).

v. *Chindie*. — *Di*.

Achipeesc. — v. *Apipăesc*.

Aci, adv.; ici, ci, en ce moment. Acest adverb se întrebuintéază în privința locului mai puțin, póte, decât în cea a timpului, fiind adesea sinonim cu *a c u m*.

Pann, Prov. II, 91:

Munca pe om nic' o datã nu'l lasã a flãmânzi, Când cu firea 'nbãrbatatã nóptea o va face zi. Așa dar d'*aci* 'nainte să nu ședem lenevoși...

Gr. Alexandrescu:

Vintul, umbra mē 'nșalã, când crez a o vedea; Luna *aci* s'aratã, *aci* iar se ascunde:

Abia câte o datã întuneuc petrunde,
Și norii înainte'i se pun ca o perdea...

(Așoptaroa)

saú:

Aci se opresce, *aci* se așază,
Niinica nu'l face a se departa...

(Cãnele soldatului).

În construcțiune cu *de* și *pînã*, românul *aci* corespunde pe deplin spaniolului și portugezului *aquí*, care și el se aplicã mai mult la noțiunea timpului: de *aquí* adelante (d'*aquí* em diante) = de *aci* înainte, „dès ce moment”; hasta *aquí* (ate *aquí*) = *pîn'aci*, „jusqu'à ce moment”. În poema lui Cid, v. 180, o Evreică cerénd o blanã în dar, eroul îi răspunde: „d'*aquí* sea mandada” = „ț'i-o daú chiar de *a c u m*”.

În construcțiune cu *pe*: „pe *aci* = par ici”, *aci* est adverb de loc; nu însă și'n idiotismul: „cât p'*aci* = peut s'en faut”, de ex.: „cât pe *aci* era să cad” (L. M. I, 543).

Noțiunea timpului e tot atât de pronunțată în *aci*, precum este noțiunea locului în *a i c e*, ast-fel că ambii acești adverbii, etimologicesce aprópe identici, pot fi puși într'un fel de opozițiune, de ex.:

Porcului *aci* îi daí bico

Și el se'ntórce și zice:

Anțerț mē bâtea p'*a i c e*...

(Pann, Prov. III, 36).

Chiar când se întrebuintează ambele întocmai cu aceeași nuanță de sens, totuși în gura poporului *aci* și *aice* alternază une-orî după o normă foarte interesantă, dar pe care e greu a o lămuri. Așa peste Olt audî pe a-locuri țerani întrebându-se :

„— Vi's *aci*?
— Ni's *aici*“.

(Preut R. Popescu, Mehedinți, com. Isverna).

Ca adverb de loc, *aci* arată nu numai că cine-va sau ce-va se află lingă noi, dar încă servă pentru a'l atrage spre noi, funcționând atunci ca interjecțiune. În portugesa *aquí* figurază în chiămarea de ajutor : „*aquí del rei*!“ = „*au secours!*“ În spaniola : „*aquí aquí!*“ Vinătorii români în strigătele lor îi dau mai cu semnă acest sens, atât lui *aci*, precum și lui *aice* cu toate varianturile lui, despre cari veđi mai la vale.

„Țipetele vinătorilor obicînuite sînt : *iacă!*! *iacă!*! *iacă!*! *ia!* *aci!* *aci!* *iacă aci!*!...“ (I. Aldoiu, Muscel, c. Voinesci)

Sau amplificat cu intensivul „*de*“ :

„*Ac!*! *aci!*! *aci-de!*! *aci-de!*! sânc pã el!...“ (S. Istratescu, Dimbovița, com. Cobia).

Acest „*aci-de!*“ ar fi o interjecțiune independentă în totă puterea cuvintului, dacă n'ar păstra ambele accente : *aci-dè*.

Din lat. *ecc'hic* (*ec'ic*) = *eccu'hic* (*ecu'ic*), de unde și ital. *quì* și *ci*, span. *aquí*, portug. *aquí*, v. franc. *iqui* etc., derivă la Români numai *aci*, nu și *aice*, care presupune un prototip latin amplificat : *ecc'hicce* (*ec'ice*). Din *aci* apoi, prin emfaticul *-a* (v. ⁵A) se nasce forma : *acia*, care scade în gura poporului la : *acie* și *acii*.

Aprópe toți adverbii și pronomii românesci compuși cu *ac* = lat. *eccum* avînd câte o formă scurtată fără *a* :

acolo—colo, aice—ice, acest—cest, acel—cel etc., cată să fi fost o dată și variantul *ci* pe lingă forma întregă *aci*. Acésta e cu atât mai sigur, cu cât vom vedé mai jos lingă emfaticul *acia* = *aci* + *a* forma scurtată *cia* = *ci* + *a*. Precum construcțiunea „*de aci*“ e conclusivă, tot așa conclusivă trebuia să fi fost și construcțiunea : „*de ci*“. Iată de unde derivă — credem noi — construcțiunea : *de ci* „*ergo*“, printr'o tranzițiune logică întocmai ca în germ. „*daher*“ și engl. „*therefore*“; ér nu din construcțiunea „*de ce*“ = lat. *de quid* (Cihac). În adevér, „*de aci*“ și *de ci* sînt ca și sinonimi în : „*de aci* urméză că...“ = *de ci*, urméză că..., *de aci* se vede că...“ = *de ci*, se vede că..., *de aci* am cunoscut că...“ = *de ci*, am cunoscut“ etc. În acest cas „*deci*“ nu se urcă la un prototip latin, ci este o formațiune posterioară românescă, care de aceia nici nu se găsește în celelalte graiuri romanice.

v. *Acia*. — *Ci*. — *Cia*. — *Deci*.

Acia, adv.; *ici*, *ci*, en ce moment, immédiatement là ou alors, y. Format din *aci* prin emfaticul *-a* (v. ⁵A), *acia* e mult mai des în circulațiune, dacă nu în viul graiu, cel puțin în vechile texturi; dar tot-o-dată el are o însemnare și mai mlădiósă, putendu-se întrebuinta aprópe d'o potrivă nu numai în înțeles de : *aici* și *acum*, ci încă în loc de : *acolo* și *atunci*, mai cu semnă : *chiar acolo*, *chiar atunci*.

Din doé prototipurî latine rustice : *ecc'hic* (*eccu'hic*) și *ecc'hicce* (*eccu'hicce*) se născură doi adverbii românesci : *aci* = *ecc'hic* și *aice*, cu forma mai respândită *aice* = *ecc'hicce*. Pe când ramura „*aice*“ conservă în toate varianturile sale funcțiunea adverbială de loc, și anume de locul cel mai apropiat de

vorbitor; în ramura „aci“, din contra, se desvóltă din ce în ce mai mult funcțiunea adverbială de timp, iar aceea de loc se tot lărgesce, trecând peste marginea strictă a apropierii. În simplul aci ambele funcțiuni se mai ecuilibréză încă; în emfaticul *acia*, funcțiunea de timp începe a precumpeni, ca și întinderea funcțiunii de loc; în amplificatul *acia* și, pe care'l veđi mai la vale, funcțiunea de loc în genere și aceea de timp apropiat în speciă dispar mai-mai cu desăvirșire.

Moxa, 1620, p. 346: „până *aciă* răo-tăți hitléne în inima lui nu era...”

Ibid. p. 388: „nu numai ca până *aciă*, ce încă nește spurcáciuni réle făcia...”

Istrate Dabija-vodă, 1662 (A. I. R. III, 243): „... să aibă a ținé moșiă, parté Ursului cu tot vinitul, până-i va întoarce Ursul banii, de *aciă* isș va lua moșiă...”

O predică transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 226): „... toți voru sta, cineșu cu meseréré sa, ce iaste gătită lor în vecia vécului, și amu de-*acia* cu bucurie nesfrășită bucura-se-vorú, și amu de-*acia* gréță de nimenilă nu vorú avé...”

În Călătorie la Iad a Maicei Domnului, scrisă circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 330): „... să s'eră aprinde casa acela de tute patru iunghiurele și să o încungure foculu și n'ară pute eși afară, ce ară arde *aciă*...”

Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) Ps. XLIX, 23: „... și *acia* cale cu ce ivescu lui spăsenia mé...” „ceia ce la Dosofteu, 1680, sună: „și a colo'î cală cu care voú arăta...” = et illic iter... = ἐκεῖ ὁδός. .

La Radu din Mănicesci 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. VI, 21: și
io iaste comoara

... ubi enim est
thesaurus tuus,

voastră, *aciă* va fi și inima voastră...

Mat. XVIII, 20: și iuo amu sântú doi sau trei adunați în numele meu, *aciă* sântú eu...

Mat. XXVI, 16: și de *aciă* socotiă podoabă vréme să el vänză...

Marc. I, 31: și o lăsă ia focul *aciă*...

Luc. VIII, 44: *aciă* stătu cursul sângelui ei...

Luc. XIV, 5: carele dein voi fečorú sau bou în puțú va cădé, și nu *aciă* l'vascoate elú...

Emfaticul *-a* scăđénd la *-e* prin acomodațiune regresivă cu *-i*, rezultă forma *acie* = *acia*, care nu rare-orí ne întimpină în graú și'n texturi.

În Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Apost. XVIII, 19: pristo întru Efesu și aceia lăsă *acie*, e însuș întră întru gloată...

Ibid. XXVII, 6: și *acie* află suțașul corabie...

Ibid. XXVIII, 15: și *acie* frații audziră...

Ib. XXV, 14: ca multe dzile prebândi *acie*...

i bi est et cor tuum...

... ubi enim sunt duo vel tres congregati in nomine meo, i bi sum...

... et exinde quaerebat opportunitatem ut eum traderet...

... et continuo dimisit eam febris...

... confestim stetit fluxus sanguinis ejus...

... cujus vestrum asinus aut bos in puteum cadet, et non continuo extrahet illum...

... devenitque Ephesum, et illos i bi reliquit, ipse vero ingressus synagogam...

... et i bi inveniens centurio navem...

... et inde quum audissent fratres...

... quum dies plures i bi demorarentnr...

Ib. XXVII, 12:
sfătuiră-se cum
se văinslédze de
acie...

Născut prin acomodățione din *acia*,
trisilabilul *acie* scade apoi prin asimila-
țione la disilabilul *aciî* (= *aciî*).

Coresi, 1577:

Ps. CXXXVI:
La răulū Vavylo-
nului, *aciîa* șe-
zumūși plānsem...

Ps. CXXXVIII:
... de fața ta în-
cătuo să fugū?
să suire în cerū,
tu ești *aciîa*; să
deștinsere în iadū,
aciîa ești...

Deosebirea între emfaticul *acia* din
aci și emfaticul *aicea* din *aice* se
arată mai apriat la Dosofteiu în psal-
mul CXXXI:

Ačasta'î odih-
na mîa în vécul
de véc, *aicia*
m'oi sălășlui...

Acîi voîu ră-
sări cornū lui Da-
vidū...

Astfel *aicea* este „hic“, iar *acia* —
„ibi“, dar nu tocmai cu sensul de
„acolo“, ci cu acel de „acolea“, precum
vedem tot la Dosofteiu în Paremiar,
1683, f. 103 a:

... să'î adueū
în cortulū măr-
turiei, și vorū sta
aciî cu tine, și
mă voî pugară și
voî grăi a colîa
cu tine...

... statuerunt
consilium naviga-
re in de...

Dosofteiu, 1680:

La păraole Va-
vilonului, *aciî* șe-
dzum și plān-
sām...

... de fața ta
încătuo să fugū?
de m'oi sui în
cerū, tu a colo
ești; de-aș pu-
goră-mă în iad,
aciî ești...

Haec requies
mea in saeculum
saeculi, hic ha-
bitabo...

Ibi suscitabo
cornu David...

... ἄξεις ἀπτοὺς
πρὸς τὴν σκηνὴν
τοῦ μαρτυρίου, καὶ
στήσονται ἐκ εἰ
μετὰ σοῦ, καὶ κα-
ταβήσομαι, καὶ
λαλήσω ἐκ εἰ
μετὰ σοῦ...

De asemenea în Omiliarul dela Go-
vora, 1642, p. 29: „unde frica lui Dum-

nezău nu ăaste, *aciî* mare foamete ăaste
de lucruri bune; unde nu să séceră
spicul curăției ca al grăului, *aciî* e foa-
mete mare de viața de vecie...”

Alăturî, ba pôte chiar mai pre sus
de sensul local de „acolea“, *acia* func-
ționeză aprópe întocmai ca adverbul
de timp „atunce“. Așa în același Omi-
liar p. 63:

„... numai ce'ți cugetă, a căta frăm-
sête vor fi acel cerū și pământ nou,
că ăatā de *aciî* nu va fi nice o frică,
nice schimbare de vremi, și nice se vor
acoperi cu nori întunecoși și trăsnet
și fulger ucigătorū; de *aciî* vedere în-
fricoșată nu se va arăta acolo; așij-
deré și pământul se va lumina cu frăm-
sête de flori cu bună mirizmă, și adeva
de *aciî* nu vor mai fi pre el fieri ăuți...”

În acest pasagiu, atât de bine scris,
aciî este curat un adverb de timp, si-
nonim cu „atunci“ și avénd drept co-
relativ, ca adverb de loc, pe: a colo.

În scurt, *acia* pare a avé, ca deri-
vat emfatic din *aci*, o funcțiune in-
termediară între *aice* și *acolo* pe
de o parte, între *a cum* și *atunci*
pe de alta, dar plecându-se totuși mai
mult spre *atunce* și spre *acolo*.

Zilot, Cron. p. 83: „... pricina de
se punea Rosia pentru Constantin-vodă
Ipsilant, era adevărat și a trahtaturilor
și a hatihumaunurilor, dar era mai
mult slujbele și îndatoririle ce făcuse
el Rosiei, în vremile acelea când Na-
poleon umbla cu tóte meșteșugirile să
surpe și pe Rosia, cum surpase și stri-
case și cele-l'alte împărății și crăii ale
Evropei, gata avénd resboiul și cu dinsa,
și pe taină umblând a ridica și pe Turci
asupra ei, ca mai lesne să o surpe;
care lucru simțindu'l Ipsilant și făcên-
du-i'l cunoscut, Rosia fórte s'au fost
îndatorat lui; și de *aciî*, mână dréptă
avéndu'l la acéta, cum și la arădica-
rea Sêrbilor împotriva Porței, sta Ro-

sia pentru dînsul a nu se mișca din Domnia sa, fiindu-i cel mai trebuincios la acele îngrozitoare pentru dînsa vremi...“

În acest pasagiu, „de aci“ se pôte înlocui mai bine prin: „de atunci“ sau „de acolo“ decât prin: „de aici“ sau „de acum“.

Precum lingă simplul aci s'aŭ păstrat urma unei forme scurtate ci, tot așa emfaticul *acia* are alături pe scurtatul *cia*, ajuns însă rar chiar în vechile texturi.

Dosofteiu, Parem. 1683, f. 58 b: „ședcŭ *aciŭ* cu asana, iară eu și coconulŭ om triace până *ci*ă...“

La Macedo-români pare a nu exista simplul *aci*, ci numai emfaticul *aci*: „tră *acia* = *διὸ αὐτοῦ*, *di acia* = *αὐτόθεν*, pre *acia* = *ἀπ'αυτοῦ*“ (Bojadschi). În istriano-româna însă ne întimpină nu numai *acia*, și anume cu o nuanță „intermediară între *aice* și *acolo*“, dar pînă și forma scurtată *cia*:

„*Acia*, aci, aice, însă ceva mai la o parte. *Acia* se aude și în Ardél și în alte părți. În Berdo în Istria se zice și *cia* tot în această însemnare“ (I. Maiorescu, Itin. 83).

v. *Ac*. — *Acice*. — *Acolea*. — *Acolo*. — *Aice*. *Cice*. — *Ci*. — *Cia*. — *Ice*...

Acie }
Acii } v. *Acia*.

Acidê! — v. *Ac*.

Aciași, adv.; instantanément, subitement, à l'instant même. Derivat din *aci* prin forma emfatică *acia* și din intensivul -și=lat. sic, *aciăș* (=ecc'hic-a-sic) a perdut aprópe de tot caracterul local, funcționând numai ca adverb de timp.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. D, p. 5:

„... întră într-o casă, iară *aciășu* eși veste pretutindine de elŭ, că no se puté ascunde lumina cea mare a înțeleptului...“

Ioan din Vinți, 1689, f. 156 b: „Cine iase în deșertŭ dinŭ cea ce alérgă în besereca ta, Născătoare de Dumnedzău, cu tot sufletul, și să nu dobândescă *aciăș* vindecare?...“

În Codicele Mss. miscellanéu al bis. Sf. Nicolae din Brașov, scris în secolul XVI și XVII, *aciăș* e fôrte des, ca și forma scădută *aciș*:

p. 79: „... pără-i că zboară pre suptŭ cerŭ, și de părăre bună și de bucurie elu se mira cunŭ va mai face, și *aciășu* tremése...“

p. 90: „... acăsté déca auzi Maximian, înplu-se de mânie, și învăță *aciș* să fie adus sfântul cătră el...“

p. 110: „... de acăsta *aciș* de năprasnă spămăntați fură și căzură cu fața la pământ...“

p. 164: „... iară sfântul nemica nu pesti, ce *acișu* sări în corabie...“

p. 248: „... dec'au născutŭ, *aciășu* pusu-l'au în iasle...“

Intr'un loc, p. 146, forma plină *aciăș* și forma scădută *aciș* figuréză alături: „... *acișu* nerugatŭ merse sfântulŭ și se rugă cătră Dumnedzău, și *aciăș* învise'l, nu ca pre un mortŭ, ce ca pre un adurmit...“

Varlam, 1643, f. 338 a:

... să atinse	... ἠψατο τοῦ
de poalele veș-	κρασπέδου τοῦ ἐ-
mentelorŭ lui, și	ματίου αὐτοῦ· καὶ
<i>acișu</i> stătu cu-	παρὰ τοῦ ἠμαῖστος
răria... .	ἢ ῥύσις...

Precum *acia* scade la *acie* și *aci*, tot așa *aciăș* posedă, ca forme foneticesce scădute, nu numai pe *aciș*, ca în pasagele de mai sus, dar și pe *acieș*, de ex. într'un text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 291): „*acieși* 'l tremese elu suptu întunec...“

De asemenea în Codicele Voronețian, scris cam tot pe atunci (Mss. Acad. Rom.), unde cuvintul este tetrasilabic :

Act. Ap. XXI,
30: și *acieși* în-
chiseră ușile...

Ib. 32: déci *a-
cieși* luo voinici
și sutași...

Ib. XXII, 29 :
acieși se deluîn-
gară de elu...

... et statim
clausae sunt ja-
nuae...

... statim as-
sumptis militi-
bus et centurio-
nibus...

... protinus
ergo discesserunt
ab illo...

Pretutindenî *acițași* (*acieși*, *aciși*) ne întimpină cu unul și același înțeles, care se arată și mai limpede în Predica transilvană circa 1600 (Cuv d. bătr. II, 226): „... și *acișu* întru clipitul ochiului...”

Limba noastră literară de astăzi ne având nici un adverb poporan pentru noțiunea de „instantanément”, căci slavicul „de năprasnă” exprimă mai mult noțiunea de „fortuitement”, bătrânul *acițași* are dreptul de a fi rechiămat la viață.

v. *Acî*. — *Acia*. — *Năprasnă*.

Acîlea, adv.; ici, ci. În *acîlea* nu este articularea lui *aci* după analogia altor adverbice: almintrele a, aîurile a etc., ci numai acățarea analogică a finalului *-lea* din „*acolea*”, adverbul cel mai apropiat prin sens și în care *-le* derivă pe cale organică din latinul *-illic*.

A. Pann, Moș Alb, I, 6 :

Și satenii auzindu’i, au luat funii pe loc,
Gândind că din sat d’*acîle* a căzut vr’un
dobitoc...

Intr’un basm, povestit de d. B. Stefănescu (De la Vrancea), Sultanica p. 263, *acîlea* figurază lingă aici: „... mai sînt p’*arîlea* și fere mari, zise Țuguia; șade rău; nu fii slobod la gură; aici nu e cumetrie cu chîef și cu lăutari...”

Alexandri în Cinel-cinel (sc. V) rîde de *acîlea* ca de un muntanism, opunîndu’l lui aici al Moldovenilor :

„Graur. Fa, Florică !

Florica. Ce’i ?

Graur. Ean uită-te la mine.

Florica. Ș’apoi ce ?

Graur. Multe sînt ca tine aici în sat ?

Florica. Unde?... *Acîlea* ?

Graur. Ba aici.

Florica. Iia, ha, ha, Moldovenu dracului !“

Negreșit, *acîlea* este o formațiune nouă, dar curat poporană, întemeiată pe o adevărată trebuință. Prin *acîle* nu se înțelege o apropiere imediată; cu atât mai puțin prin *acolea*, care este deja un pas către acolo; în *aci*, pe de altă parte, s’a dezvoltat mai mult noțiunea de timp decât cea de loc; în acest mod, poporul a crezut de cuviință a forma pe *acîlea*, ca un adverb menit a indica anume gradul cel mai intim de apropiere.

v. *Acî*. — *Acolea*.

Acîce. — v. *Acîcea*.

Acîcea, adv.; ici. Sinonim și dublet etimologic cu *acîlea*. Forma simplă *acîce*, de unde s’a făcut *acîcea* prin emfaticul *-a* (v. ⁵A), pare despărută din graiu deja de vr’o doi-trei secolî, căci n’o mai găsim nicăiri în texturi; forma amplificată *acîcea* a perit și ea, dar cu mult mai târziu, după ce ’și înfipsese urma în mai toate scriptele române din secolii XVI și XVII, fie transilvane, fie moldovene sau muntene. Ne-ar fi a-nevoe a reproduce măcar a de cea parte de prin pasagele cu *acîcea*.

a) Din tipărituri :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. A, p. 10 : „... să lepădamu *acîce* păcatele noastre, ca să fim curați și gătiți...”

Ibid. quatern. D, p. 1: „zice Hs. în căstă Evanghelie, că unde săntu comoarale voastre acolo săntu și inimile voastre; *acicé* învața pre noi Hs. nu numai spre dare și spre pace...”

Pravila Muntenescă 1640, f. 116 b: „... celiă ce au *acicé* sfrășit, iară a colo fără de sfrășit și săntu neînpuținate...”

Omiliarul dela Govora 1642, p. 58: „... să va dize cine-va voao: İatā *acicé* e Hristos, nu credeți...”

Evangeliarul transilvan 1648, Mat. XVII, 4: „bine este nouo *acicé* a fi, să vei să facem trei colibi...”

Ibid. XVII, 20: „trece de *acicé* colo...”

Dosofteu, Parem. 1683, Ghen. 30: „... dzasă Ilie cătră Elisei: ședzū darā *acică*, că Domnulū m'au mánatū până la Iordanū...”

b) Din manuscripte:

Moxa, Cron. 1620, p. 399: „... până *acică* s'au scosū dentr'alte cărți slovenești pre limba noastră...”

Predica mähăcénă din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 125): „... a ta İaste İnpărățİa și sila și slava İn vecİa vécului aminū, İnralțā noi *acicé* İn dărnire să avemu upovăİntā tare...”

Legenda Santei Vineri circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 146): „... nu mi se cade numai *acicé* să fiu și să lăcuescu, ce mi se cade să mă ducū să propoveduescu...”

Codicele Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 132: „... ce fericiți carii nu se-au İndulcİtū *acicé*, că acolo İndulci-se-vorū; cine se vorū pocăi și se vorū curăți *acicé*, aceia İntru sálașul cerİlului veseli-se-vorū; și cine se va usteni *acicé*, acolo İn vecie odihni-se-va; carii se vor plānge *acicé*, acolo İn vecie bucura-se-vor...”

Cefa ce explică disparițiunea lui *acicea* din graū, este că era de prisos, căci nicı o datā el n'are İn vre-un text

un alt sens decăt acela de: *aicea*, lătinesce: *hic, hinc, huc*.

Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. XVII, 4:
bine İaste noao
acicé să fimū...

Ib. XVII, 19:
zicere-ați codru-
lui acestui: treci
de *acicé* İncolo, și
arū tréce...

Ib. XXVI, 38:
așteptați *acicé* și
preveghéți...

Luc. XIII, 31:
te du de *acicé*...

Io. VI, 25: când
ai fostū *acicé*...

... bonum est
nos hic esse...

... dicetis mon-
ti huic: transi
hinc illuc, et
transibit...

... sustinete
hic et vigilate...

... vade hinc...

... quando huc
venisti...

Forma *acice*, de unde enfaticul *acicea*, nu derivă din lat. *ecc'hic*, care a dat nascere numai lui *aci* (=ec'ic), ci din prototipul amplificat: *ecc'hicce* (=ec'ice), cu finalul *-ce* ca în: *atunce* =lat. *tunccce*. În vechile texturi române mai este și forma scurtată: *cice*, enfatic: *cicea*, de ex. la Dosofteu, Parem. 1683, Iulie 20 f. 21 a: „și când fu până *cicıa* și până *ciıa*, și cerİlū să İntunecā de nuori...” Scurtatul *cice* (=lat. *ecc'hicce*) corespunde lui *quici* (=lat. *eccu'hicce*) care ne mai İntimpinā la Dante, dar a despărut și el de-mult din limba italiană, fiind și acolo de prisos, İntocmai precum a despărut *acicea* din romāna.

v. *Aice*. — *Cice*. — *Cicea*. — *Ice*...

Acintuș, t. de Botan.: Jacinthe (*Scilla*, *Hyacinthus*). Sinonim cu *zambilă*. Termen İntrebuİntat pe-alocurı İn Transilvania (Hațeg, com. Clopotiva). Este o formațiune poporanā din „*Hyacinthus*” = gr. *ΰάκινθος*, pōte prin intermediul formei unguresci, İn care fina-

lul -thus se pronunță: -tuș, ca și când ar fi un deminutiv românesc.

v. *Zambilă*. — *Spiritus*.

Acióe, s. f.; bronz, airain, métal mélangé. Ne intimpină în graiu și'n texturii sub două forme: *acióe* și *cióe*, perdându-se inițialul *a*- prin analogia cu: cest, cel, colo, colea, cațăr, cutare etc.

În inventarul de avere a mănăstirii Arnota, 1741 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 697): „... 3 tingiri mai mici și 2 capace de aramă, 3 sfășnice de *acioae*...”

În inventarul mănăstirii Polovraci din același an (ibid. p. 729):

„Sfeșnicel de *acioae* la proscomidie;
Cădelniță de argint prost;
Cădelniță de *acioae*;
5 candelile de *acioae*...”

În glosarul slavo-român circa 1620 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 83): „... idol vărsat de argint sau de altă oare-ce *cioae*, cum era în zilele vechi”; apoi mai jos la p. 84: „ilectron, *cioae*”.

În redacțiunea circa 1670 a aceluiași material glosografic slavo-român (Mss. în Bibl. Societății arheologice din Moscva) f. 81 b: „ilectron, *ačuoae* (ачуоае)...”

Silvestru, 1651, ps. CVI:

... c'au zdrobit
porțile cele de *ci-
oae* și rătădzele
de fier frământu-
le-au...

... quia contri-
vit portas a e-
re a s et vectes
ferreos confre-
git...

Intr'o predică transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 230): „... arzându-i cu cărbuni vii de foc nestinși, mestecându-i în rășină cu pîiatră pucoasă și topindu-i în argint și în aur și în *ciuai* (чиуаи)...”

În graiul de astăzi:

Balada Mihnea-vođă, așa cum se cântă în Dobrogea (Burada, Călăt. 205):

Este-un cort mare rotat.
Cu crescutul naramzat,

Cu sforile de matasă
Impletite tóte 'n șése,
Cu țerușii de argint
Cum n'a fost nici că mai sint,
Cu mațugi de *acióe*
Cum nu s'afli pe la noi...

Basmul „Cotoșman năsdrașan” (Ispirescu, Legende, 294): „Când intrară în palat, ce să veđi dumnéta? Bogăția de pe lume era acolo. Păreții numai în aur poleiți. Pardoséla era de cleștar, éra invălitórea era de *acióe* și de plumb...”

„Bronzul său amestecătura de aramă și de cositor se chiamă la noi *acióe*...” (A. Iliescu, Dimbovița, com. Sărdanu).

Jipescu, Opincaru, 154: „... Mai trecu ce trecu ș'apăi auđi bălăncăndă un clopot de *acioae*...”

După metal, însuși clopotul a început pe a-lucuri a fi numit *acióe* sau *cióe*: „Clopotul la caii înhămați la trăsură sau în hergheliă se ștece *cihoae*...” (D. Arghirescu, Covurluiu, c. Moscu).

Dar de unde vine cuvîntul?

Derivațiunea din latinul *c i b u m* „măncare”, argumentată prin aceia că numele german al aceluiași metal: „Glocken *s p e i s e*” însemnează literalmente „măncare de clopot” (Cihac, II, 356), s'ar pute discuta numai dóră atunci când Germanii său un alt popor ori-și-care ar numi vre-un fel de metal *S p e i s e* „măncare”, fără a mai adăuga determinațiunea cea esențială: *G l o c k e* „clopot”.

Latinul vulgar *a c i a r i u m*, la plural *a c i a r i a*, însemna în genere: „orice ferărie”, adecă „oare-ce *cioae*”, după expresiunea lexicografului slavo-român circa 1620, care numesce așa pînă și pe *ήλεκτρον*, o compozițiune din aur și argint, pe când Psaltirea din 1651 dă același nume aramei. Ori-cine „haberet în fusina sua aliquod ferrum, arainum, vel cuprum ad coquendum”, era: *a c i e r e r i u s* (Du Cange, ad voc.).

Din lat. *aciarium* se trage ital. *acciaio* „oțel“, *acciaro* „sabiă, secure, armă de metal“, *acciaino* „amnar“ etc.

Cuvântul *aciõe* nu ne vine d'a-dreptul din latina, ci prin comerțul italian de pe la finea evului mediu, din epoca numeróselor colonie genovese pe tot litoralul Mării-negre. Tot de acolo avem și a la m ă.

v. *Alamă*.—*Cioe*.—*Spijă*.

Aciòl.—v. *Aciolez*.

Aciólă (plur. *aciòle*), s. f.; abri, chalet. Sinonim cu a d ă p o s t, dar numai atunci când e acoperit.

„Locuința la ciobani se chiamă: colibă, perdea, *aciólă*. . .“ (S. Alexandrescu, Prahova, c. Baicoiu).

„*Aciólă* este o șatră, un adăpost pentru vite, cu acoperișul alipit de părerețele casei sau al unui coșar, fără ca *acióla* să aibă păreți. . .“ (G. Bobocescu, Dimbovița, pl. Delu).

În literatură, numai De la Vrancea (B. Ștefănescu) a știut să utilizeze această frumoasă vorbă ciobănească, în *Sultanica* p. 59: „Părăsind vatra părintescă, pustie de farmecile d'odinióră, desprețuind răsplata viitoare, ce i să înfățișa ca o minciună deșartă, fugind de or-ce *aciólă* omenescă, căuta drumul muntelui Popău. . .“

Aciólă derivă din a c i i u „reposer“ prin sufixul deminutival -ó l ă, pe care Românii l'au moștenit întreg din latinul -ulla, -olla, ca în: hom-ullu-s, Cat-ullu-s, Apr-ulla, cor-olla, pers-olla etc., deși lătineste el era compus, de ex. corolla = coronla = coronula. Același sufix este la noi în: ți-ul-ică, furc-ul-iță, musc-ul-iță și altele (cfr. Schuchardt în Cuv. d. bătr. Supl. XXXIII).

v. *Aciolez*.—*Actuez*.—*Bușdulă*.—*Hiólă*.—*-ólă*.—*-ulă*.

Aciolèz (*aciolat, aciolare*), vb.; abriter, mettre à couvert. Sinonim cu a d ă p o s t e s c, dar numai într'un loc acoperit. La presinte indicativ se pôte dice și *aciòl, aciòlș, aciólă*, precum se dice de o potrivă: „lucru“ și „lucrez“, „lucrici“ și „lucrezi“, „lucră“ și „lucreză“. Derivă d'a-dreptul din a c i ó l ă „abri“.

„Pe unde se *aciólă* nevăstuica, poporul pune furci cu sgrebeni de cânepă prin toate colțurile coșarelor, dicend că ea fuge de furcă ca dracul de tămăe. M'am servit înadins de verbul „se *aciólă*“ sau „se *acioléză*“, de óră ce la noi e fôrte popular și'l auđi la sătenii în toate convorbirile; însemnéză: pune la adăpost sub un acoperemint a unei ființe sau a unui lucru în timp de intemperie. . .“ (Preut A. Paraschivescu, Muscel, com. Valea-mare).

De la Vrancea, *Sultanica*, 227: „În mahalaua noastră abia se *aciolase* cățiva sătenii de pe la Sohat. . .“

Cuvântul intră și 'ntr'o locuțiune proverbială, care caracterisă ospitalitatea poporului: „d'ăia face omu patru pereți, ca să se *acioleze* și cei străini. . .“ (A. Iliescu, Dimbovița, c. Sărdanu).

Aciòare.—v. *Actuez*.

Acir.—v. *Acer*.

—**Ăciu, -ăce**; suffixe servant à former des adjectifs et marquant surtout un penchant. Nu derivă din latinul -aceum, după cum s'ar păre la prima vedere (Diez, *Gramm.* II, 315), ci din -a c e m (-a x), cu care se întâlnește nu numai în funcțiune, dar une-orii chiar în cuvinte, de ex. *fugactu* = fug a c e m, *trăgactu* = trah a c e m. Forma -ace conservându-se la feminin: „femeie fugace, vacă trăgace“, masculinul s'a dissimilat în -actu: „om fugactu, bou trăgactu“, italianesce și portugesece la ambele

genuri: fug a c e. Ca și lat. -a c e m, sufixul românesc -aciu indică mai tot-d'a-una un nărav, o aplecare la ce-va, bună sau rea, de ex.: băta^{ci}u „bataillour“, punga^{ci}u „disposé à frapper des cornes“, stănga^{ci}u „gaucher“, hrăna^{ci}u „vorace“, gona^{ci}u etc. ca lătineste în: morda^ce m, bella^ce m, auda^ce m, lingu^a c e m, eda^ce m, vora^ce m. . .

În vorbe împrumutate întregi din afară, de ex. „gârbaci^u“, „cârpaci^u“, „copaci^u“, finalul -aci^u nu e sufix din punctul de vedere al limbei române, care nu 'l utilizează cu o funcțiune determinată la formarea unor noue cuvinte, după cum utilizează, bună-ora, pe slavicul -nik sau pe turcul -ğiu.

Sufixul -aciu = lat. -a c e m n'are de loc a face cu sufixul -aț, iar cu sufixele -ac și -aș se înrudesce numai în parte sau indirect.

v. ²-Ac. — ²-Aș. — -Aț.

Actiuèsc. — v. *Acîuez.*

Actiuez, vb.; reposer, abriter. Cuvîntul ni se presintă sub patru forme, strîns înlănțuite atât în privința fonetică precum și 'n acea semasiologică.

I. **Acîiu** (*aciét, aciére*); reposer. Molnar (Wal. Sprachl., ed. 1810 p. 229) pune pe „acîiu, ruhen, abstehen“ în a 2-a declinațiune, după norma lui: ta^{iu} (ibid. p. 171). Prin sens și prin formă, *acîiu* (*aciére*) este din punct în punct latinul *acquieo* (*acquiere*), din a d și *quieo*, *quiere*, archaism menționat de gramaticul Pompejus, dar înlocuit în latinitatea clasică prin inchoativul „*acquiesco, quiesco*“.

Din *acîiu*, prin sufixul -ó lă = lat. -olla, s'a format a c i ó lă „chalet“ și apoi a c i o l e z „mettre à couvert“, doi termenî cărora noi le-am consacrat mai sus un loc a-parte.

v. *Acîolă.* — *Aciolez.*

II. **Actièz** (*acioat, acioare*); reposer, abriter. Acéstă formă, foarte răspândită în popor și prin concurența căriia organicul *acîiu* = lat. *acquieo* deveni de tot rar, ne presintă a doua tréptă din istoria cuvîntului. Pe de o parte, *aciez* lingă *acîiu* este ca: lucrez lingă lucru, înfășez lingă înfăș, curmez lingă curm etc.; pe de alta, *acioat* și *acioare* în loc de: *aciét* și *aciére* se datoréză aceluiași proces fonetic ca în: dioă în loc de die = latin. *diem*, sau în: chio-tóre = cheitóre.

„... șórecii mici se *acioază* prin locuințele ómenilor și împrejurul locuințelor; cei mai stricători însă sînt șórecii cei mari cât purcelul de o lună și cu códa lungă de o palmă, cari distrug totul pe unde se *acioază* ei. . .“ (I. Tacu, Covurlu^u, com. Braniștea).

„... După ce Smeiⁱ a^u fost isgoniți de Fêt-frumos de pe 'n codri, ei se duse în ceruri, și acolo se ie^u la hartă, bătându-se cu buzduganele și răcnind din gură; acéstă hărățelă smeescă se numesce tunet și fulger; ei nu se pot *acioi* decât după ce Sântiliⁱ (= Sfântu Ilie) îi stropesce cu apă, fiind pus peste ploile din cer...“ (Stareț G. Theodorescu, Galați, Mavromol).

Intr'o colindă din Ilfov:

La Mèrul rotat
La Cămp-rourat,
Unde mi se bat
Doi puⁱ de vulturi,
Doi puⁱșori suri
Sus într'un norel
P'un fulg daurel;
E^u că m'am aflat,
Acolo-am plecat
Și m'am *acioat*
Sub umbră de fag. . .

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 68)

Intr'o colindă din Ialomița însă *acioat* póte să nu fie „abrité“, ci o eróre în loc de: a c e i a t „paré“ (v. *Acîuez*):

Dar nu's colpănei,
Ci sînt cîobănel,

În câți rădimați,
In glugi acioați...

(Ibid 75)

Cantemir, Cron. I, 304: „... de călăturile și imbletele lor (Tătarilor) locurile Țării Moldovei despre Nistru, la câmp și deschise fiind, mai mult pustie și de moșnenii săi de câți-va ani părăsită este, deoseb de slujitorii Călărași, ce stau pre acé margine pe la Orhei, pe la Soroca și pe la alte trecători, unde să pot *aceoa* de răutate lor...” Să observăm că în originalul manuscript, controlat de d. Gr. Tocilescu, nu este: *aceoa*, ci: *acioa* (авіоа).

Basarabianul C. Stamate (Muza, 526) aduce între cuvinte vechi infinitivul substantivat: *acioare*, pe care l explică prin: „hălăduință, adăpost, oploșire”.

De asemenea la Pralea (Psalt. 1827) f. 88 b: „*acioare*, supunere, ascundere”, mai dându-ne și o formă: *acio*, pe care o vom atinge mai jos.

Doă tendințe fonetice au concurs a trece pe *acies* într'o nouă fasă: 1° plecarea lui *ε* dea desvolta după sine pe parasiticul *u*, ca în: *ciumpoïu* = *cimpoïu*, *ciucóre* = *cicóre*, *bucïum* = *bucin*, *aciúoe* = *acióe* etc., de unde: *actuez* = *acies*; 2° tendința grupului disilabic *-io-* de a scăde la monosilabicul *-ïu-*, ca în vechiul: *zuă* = *zióă*, iar cu atât mai virtos când *i* nu este susținut prin accent, ca în: *actuat* = *acióat*.

III. **Acíuèz** (*actuat*, *actuale*); abriter. Se întrebuintează mai tot-d'a-una reflexiv, astfel că Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1803 p. 442) nici nu scie altfel decât: „*Acíuedzu*-m ă, contegor”.

Moxa, Cron. 1620, p. 348: „Noe întră în corabie cu fecorii și cu nurorile, și trimise Dumnezeu de céle de pre pământu de tóte vitele și fieri și paseri de se *acuară* cu nus în corabie...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXII

p. 10: „... fiului lu Dumnezeu ce n'au avutú unde nice capulú să'șú *acúo* (авуо), acestuia și robilor lui răvnitori să fimú și multeei și nespuseei bogăției a lui să jeluimú...”

Forma *acúo* în loc de *aciue* ne amintesce prin finalul *-o* pe: *acio* din Pralea; la Coresi însă trecerea lui *e* în *o* se explică prin acomodățune regresivă cu *-u-*, pe când la Pralea ea pare a fi numai o imitațune reu brodită, căci el cunoscea Omiliarul din 1580.

Cost. Negruzzi, Scrisórea VI: “când écă cerul se întărită, vântul stinge luminele, și plóia vârsându-se cu șiróe, silesce pre toți a'și căuta *aciúare* prin chilí...”

Idem, Aprodul Purice:

... primăvara omățul cel adunat
Pintre ripi, și d'a lui Febus calde raze săgetat,
Se topesce și s'asvirle șiroïu iute furios
În pîrăul care curge pintre florî în vale jos,
Îl turbură, îl măresce, îl âmfla cu al seú val,
Și nu'l lasă pân' nu'l face de se varsă piste mal:
Câmpiile se înecă, ér păstorii spăimântați
S'*actúiază* cū-a lor turme în munții învecinați...

Varlam, 1643, f. 371 a: „... ești streinú pre pământú: ca unú omú nemérnicú te *acúedzi* priin lăcașuri ome-nești...”

Cantemir, Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 5): „... de ochiul zavistii supt scutul umilinței *acúându-mă*...”

Ibid. p. 94: „Cine dară în lume, o priatinilor! atăta de scámos la minte și strămțos la cuvinte să va afla, carele să socotiască sau să grăiască, că cel înpotrivă de supt brațul leului va puté scăpa, sau cel supt aripile vulturului *acúat* că în primejdie va întra?...”

Cantemir, Divanul lumiî, 1698, f. 114 a: „... nice o pricină de price le va folosi, nice o șuvăire, nice o *aciúare* sau suptú pământú fugire...”

Cantemir dară întrebuintează tot-d'aua pe *actuale* în construcțune cu

Se scie de-mult că a c u m este lat. *eccu'modo*.

Tot latinul „*eccum*“ figuréază și 'n cele-lalte forme, dar într'o compozițiune diferită :

acnù = lat. *eccu'nunc*;

acnuma = lat. *eccu'nunc-modo*, urmat de emfaticul *-a* (v. *5A*).

Despre *acrù* și *acruma*, la locul lor.

v. *5Ac.* — *Acum*.

Acnume. — v. *Acnu*.

Acóce, adv.; ça, par ici. Nu este „aice“, dar arată direcțiune saü mișcare „spre aice“. Formă organică din latinul *ecc'hocce* = *ec'oce*, corespundătoare formelor scurtate: *cóce* și *có*, de ex.: „vino'n *cóce*“ și „vino'n *có*“, *acóce* s'a conservat în graiu numaî în compozițiune cu „întru“: „vino într'*acóce*“ = „viens de ce côté-ci“.

Luî *acóce* e corelativ *acolo* „là, par là“ = lat. *eccu'illoc* (*ecu'lloc*), atunci când arată și el direcțiune saü mișcare în sensul opus: „repede-te iute într'*acolo*, dar maî aruncă'ti ochii și'ntr'*acóce*...“

Numaî asociați cu *întru*, adverbii *acóce* și *acolo* traduc pe francesul „par-ci par-là, de-ci de-là“, de ex.: „ce tot alergați într'*acolo* și'ntr'*acóce*!“ Formele scurtate: „în *colo* și'n *cóce*“ cuprind aceiași noțiune, dar într'un mod maî general, fără a indica anume puncturile între carî se produce mișcarea.

Alexandri în Iorgu dela Sadagura, sc. VIII: „Dec! se scólă flăcău dela masă și vine 'ntr'*acóci*...“

Id., Scara mâtei, sc. III:

„Magdian. Eată-o chîar sub ochi. A-cum spune'mi, vëdutăi ce-va maî adinioare... într'*acoace*? (arată scara).

„Marin. Intr'*acoace*?... când te scoboraî de sus?.. Ba m'a ferit Dumneđu...“

Cuvintul e trisilabic și disilabic: *acóce* sau *acóci*.

v. *5Ac.* — *Acolea*. — *Acolo*. — *Cóce*. — *Có*.

Acóci. — v. *Acóce*.

Acóiu (plur. după Cihac: *acoae*, după Polysu: *aconuri*), s. n.; grande aiguille à passer, aiguille d'emballage. Un ac mare, fabricat chîar la țeră de ferari și cu care se cöse saci, traiste etc. Forma *aconiu* s'a conservat pină astăđu în Banat și'n Hunedóra. În dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Akony*. Acus magna“. Este o formațiune românescă din *ac* prin sufixul augmentativ *-oiu* = *-oniu*. Un sufix înrudit, dar nu același, ne întimpină în sinonimul italian „agone“ = *aconem, pe când vorba română ar presupune un prototip: *aconium, dacă n'ar fi maî probabil că Români și-au format cuvintul deja în epoca post-latină.

v. *1Ac.* — *oiu*.

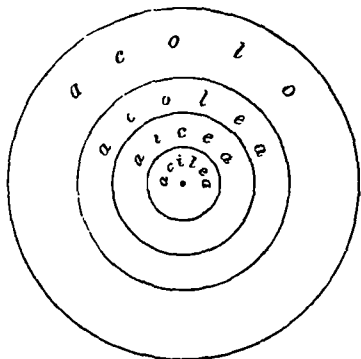
Acolè. — *Acolea*.

Acolea, adv.; là, de ce côté. Arată o pozițiune maî aprópe decât *acolo*, dar maî departe decât *aice*, adecă ce-va mijlociü între ambele.

În Moldova se aude maî ales *acolè*, fără *-a*, ceia ce însă întră în sfera sistematică a scăderii finalului *-ea* la *-è* în graiul moldovenesc: vedè = vedeà, acè = aceà etc. Peste tot, cu mult maî respândit este emfaticul *acolea* (v. *5A*), căruia 'i corespunde forma scurtată *colea*, mijlociă și ea prin sens între scurtatele *colo* și *ici*:

Acolè nu póte fi latinul *eccu'lliac* (Cihac), de unde ar eși „acolà“, nici o dată *acolè*; ea vine din: *eccu'lliac* = *ecu'lliac*.

Prin analogiă cu *acolea*, în care *-le-* este organic, din a c i s'a format *acile*, prin care se exprimă ce-va mai apropiat, sau cel puțin mai intim decât a i c e a, astfel că gradațiunea între cei patru adverbi, considerându-se vorbitorul în centru, s'ar pute figura astfel:

Alexandru-vodă Radu, 1627 (A. I. R. I, 105): „...nemic de vinure, câte se vor vende *acole* în sat și în Țigănie, să nu dé, nié să mérgă păbarnicii a c o l o, pentru că am ertat domnia mé...”

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 231: „...a doua zi cu mare cinste și jale aū rădicat boierii cei mari oasele (Dómnei Soltana) cu mare adunare de Vladici, Egumeni și preoți fără număr, mergând și Domnul cu toate gloatele pe gîos pân la mănăstirea Goliei, făcând mare obidnuire Domnul pentru Doamna, la care cetind oasele cu mari cântări și împărțiri de bani la săraci, și la tot norodul ce se afla a c o l o, aū îngropat'o *acole* de'naintea Precistei; de *acole* aū luat boierii cu toți pe Domnul și l'aū dus la curte...”

Evangeliar transilvan 1648, Marc. VI, 10: „vare-unde veți intra în casă, *acole* rămâneți până veți eși de a c o l o...”

Ureche, Letop. I, 179: „...s'aū gătit de isnoavă (Despot-vodă) asupra lui Alexandru-vodă, și aū pogorit la Iași, apoi la Huși, să poată apuca pre Ale-

xandru-vodă *acolea*; ce Alexandru-vodă, văzând și auzând că este golit de tot ajutorul, s'aū pogorit la Chilia și de a c o l o s'aū dus la Împărăție, ca să se ajutorească de a c o l o...”

Jarnik-Bărsanu, Transil. 171:

Mă făcu o păserea
Și sbura! la maică-mea;
Fulg de pasere măiastră,
Sbura! la maică'n ferestră.
Maică'n casă mătura:
„Hâș! pasere de-*acolea*,
Că dór nu ești fica mea!”...

Ibid. 400:

—Frunză verde foi de nalbă,
Ce duci, mândră, pe sub salbă
C o l e a 'n iisóra albă?
—Da do! pu! de turturea.
—Da-mi! mie, draga mea!
—Bibi, bade, de-*acolea*,
—Că nu's pentru dumnéta...

Cost. Negruzzi, ed. 1857 p. 140: „—Și ce fac acum Leși la Iași? — Este o săptămână de când s'aū dus, după ce aū văzut că nu mai aū merinde pentru oști, și aū purces pe Bahluiu în sus, gândind c'or găsi de tóte; dar *acolea* să vedeți! Vodă din lagarul Turcilor cum aū auzit de acésta, aū și pornit după dinși...”

Exclamațiunea: „să veți *acolea*!” corespunde pînă la un punct francezului: „et voilà!”, compus de asemenea din: „veți” (vois) + „*acolea*” (là); iar de francesul „que voilà!” se apropie *acolea* în:

„—Pasă-mi-te nu pricepeai că te chîemă să'ți dea mere dulci din sin?
— Dă unde, creștinu lui Dumneșeu?
Nu'ți spusei că ieram o fiță, un nod, *acolea*? Ce să cunosc eū, ce'i plesma mueri'n cap!...”

(Jipescu, Opinc. 42.)

v. *Acilea*. — *Acolo*. — *Aice*. *Colea*. — *Colo*...

Acolisesc (*acolisit, acolisire*), vb. reflex.: a se *acolisi*; s'accrocher à quelqu'un ou à quelque chose, ne pas laisser tranquille. Sinonim cu: a se lega de cine-va sau de ce-va, însă într'un mod mai stăruitor și cu gând rău. Un copil se lăgă de alți; un șiret se *acolisese*.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „...Cându să va *acolisi* unū omū de altulū, ne-fiindu'i cela nice cu o delā, așīa numai într'o pizmā va vria să'l ucigā, cela încă nu să va da...”

Un act moldovenesc din 1631 (A. I. R. I, 106): „...au venit la mene Gheorghie Pāngaračanul și cu carte dela egumenul Nil și dela tot soborul, și au adus un uric pečatluit și nescris, și s'aū *acolisit* de mene se'l scriu...”

N. Muste, Letop. III, 60: „Eatā ce agonisește zavistia, cum aflā vreme neprietenul de'sī isprāvește trebile lui; că aceste toate, de nu s'ar fi *acolisit* Constantin Vodā Brāncovanul Domnul Muntenesc de Mihaīu Vodā, nu s'ar fi făcut...”

Miron Costin, Letop. I, 233: „Earā cine era Vizir la Impărăție, era prieten Tomșii Vodā, și aū zis Vizirul, pricepēnd lucrul: Ce se *acolisește* Radul Vodā de acel sărac?...”

Un act moldovenesc din 1765 (Codrescu, Uricar, V, 391): „dupā a noastră cunoștință și cercetare ce am făcut pe scrisori și dovezi, ce ne-aū arātat Bosiēsa prin vechilul său pe acēstā moșie Berbești, și după stāpānirea veche ce-aū trecut atāția anī, așa am socotit, că numitul egumen de Hangu rău se *acolisește* de moșia Berbești...”

Cuvīntul *acolisesc* e de origine grēcā, dar cu mult mai vechiu în România decât epoca Fanarioșilor. Cihac (II, 632): „κολλῶ, aor. ἐκόλλησα, coller, s'attacher, se communiquer; ἐκόλλησα τὸ κακόν, j'ai pris le mal”. Avēnd o accepțiune

juridică, *acolisesc* pare a fi o remășiță din influința Dreptului Bizantin, în Moldova mai cu deosebire (cfr. Cantemir, Descriptio Moldaviae, p. 100).

v. *Acolisitor*. — *Acolisitură*. — *Agonisesesc*...

Acolisire }
Acolisit } v. *Acolisesec*.

Acolisitōr, -ōre, adj.; pernicieux.

Beldiman, Tragod. v. 2777:

Din Turci peste patru sute, puțin oreși-ce mai multī,
Și șese spre-dece tocma volintiri și Arnăuți,
Bez călugērii ce vremea afarā i-aū apucat,
Care farā nici o vinā în sabie aū picat,
De care aū să dé sēmā Grecii *acolisitori*
Și d'un Sfânt Lăcaș mult vrednic fār cuvīnt
supērātorī...

v. *Acolisesec*. — *Acolisitură*.

Acolisitūră (pl. *acolisiture*), s. f.; efronterie, importunitē.

Noul Testament 1648, Luc. XI, 8:

... săvaī nu s'arā scula să'ī dé lui pentru ce epriātin lui, iarā pentru <i>acolisitura</i> lui scula-sā-va și-ī va da...	... εἰ καὶ οὐ δώσει αὐτῷ ἀναστὰς διὰ τὸ εἶναι φίλον αὐτοῦ, διὰ γὰρ τὴν ἀναίδειαν αὐτοῦ ἐπερωταῖς δώσει αὐτῷ...
---	--

v. *Acolisesec*.

Acolō, adv.; lā, lā-bas. „*Acolo*, în acel loc unde nu sīnt nici eū, nici tu; p e *acolo*, de *acolo*, într'*acolo*” (L. M.)

În marea bogățiā de colorit a adverbilor romānesci de loc, *acolo* aratā ce-va mai departe decât a c o l e a, care érāși e mai departe decât a i c e a, care și el e mai departe decât a c i l e a. Fiecare din aceștiā mai are câte una-doē nuanțe: lingā a c i l e a—a c i și a c i a cu vechiul c i a; lingā a i c e a—a i c e (a i c i) și i c e a (i c e, i c i), afarā de

vechîul *a cicea* (*acice, cicea, cice*);
lingă *a c o l e a — a c o l e — c o l e a*
(*cole*); lingă *acolo — colo*.

Între *acolo* și *colo* este o umbră
de deosebire logică. Când noi dicem:
„el stă *acolo* sus“, indicăm în depăr-
tare un punct unde se află cutarele;
când dicem: „el stă *colo* sus“, înțe-
legem acea depărtare în genere, fără
un punct anume.

Acolo, cu scurtatul *colo*, sînt sin-
guri adverbi de timp, cari nici o dată
nu și acată pe emfaticul *-a* (v. ⁵.A). Când
are nevoie de întărire, *acolo* își asociază
prepozițiunea *întru*. Dîcînd: „du-te
întru'acolo“, noi ne rostim cu mai
multă demonstrativitate decît în:
„du-te *acolo*“, care la rîndul seü e mai
precis decît: „du-te 'n *colo*“.

Silvestru, 1651, f. 257 b: „Unde mă
voiu duce de 'naintîia duhului tău? și
de 'naintîia fetei tale unde voiu fugi?
Să voiu sui în cerü, tu *acolo* ești; să
voiu pogorâ în iadü, *acolo* ești. Să aș
lua arepile zorilorü și aș lăcui în mar-
ginîia mării, *acolo* încă mâna ta m'are
duce pre mine și derépta ta m'are
ținîia...“

Dosofteü, 1673, f. 39 a:

Mi'Y acoperi-mă în cămar'adincă;
Să fiü fără témă, mi'Y sui pre stîncă;
Acolo pizmașii n'or putla să'm strice...

Cod. Mss. miscell. saec. XVII al
Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 596:
„... *a c i c e* veri semăna mărăcini cu
răsul și cu glumele; *acolo* veri secera
lacrăme și plângere...“

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 38:

Cântă cucu 'n par de vie,
Ș'*acolo* este-o chilie
Cu mușcată și tămăe:
Dragu meü *acolo* scrie,
Și când scrie mă mângie...

Ibid. 314:

Și mă scöte pân'la Tisă,
C'*acolo* 'Y tabăra 'ntinsă,

Ș'*acolo* sub fagiü micü
Sînt morminte de voïnici,
Care s'aü dus dup'aicü...

O narațiune țerănescă din Ialomița:
„A-seră m'am întălnit cu niște ömeni
care greșiseră drumu la Călărași, și
le-am arătat eü drumu *întru'acolo*, și
lor le-a părut grozav dē ghine că ne-am
întălnit cu toți, că aminteri ar hi um-
blat tötă nóptea orbocăind...“ (T. Theo-
dorescu, com. Lupșenu).

Romănul *acolo* represintă pe latinul
vulgar *e c c u' i l l o c* (= *e c u' l l o c*), des-
părțindu-se astfel de ital. *colà*, span.
acullà, portug. *acolà*, cari töte derivă
din: *eccu'illac* (= *ecu'llac*). În macedo-
romăna se dîce: *acolò* și *aclò*, mai avēnd
și o formă scurtată: *culò* = *colò*.
Variantul macedo-romăn *acloci* presu-
pune un prototip latin: *e c c u' i l l o c c e*.
În daco-romăna, o formă scădută *aculü*
ne întimpină în Legenda lui Avram
circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 193):
„... dus la préstolul heruvimilor, *aculu*
amu mira-se toate silele ceriului de A-
vram...“; apoi în Banat: „poporul ro-
stesce pe a-locuri *acoo* în loc de *acolo*“
(D. Receanu, Lugoș, com. Bucova).

În istriano-romăna *acolo* a despărut,
ca și *acolea*, remănēnd numai scur-
tatele: *colo, colea*. E curios că la
noi, fără să fi fost în pericol de a se
perde, străbunul *acolo* a susținut luptă
contra sinonimului slav *„tamü“*, care
se încerca cu orî-ce preț a'l înlocui în
limba oficială. Așa într'un zapis mol-
dovenesc din 1612 (A. I. R. I, 71),
deși scris de țerani, totuși ne întim-
pină: „... în tocmala nostră au fostu
Toder Buzdug din Sălăvestre și Băloș
ot tam și Ghiorghe de *acolo* și Bog-
dan *ot tam* și poppa Mateü *ot*
tam...“ Trei *tam* la un singur *acolo*!

v. *Aci*. — *Acia*. — *Acicea*. — *Acilea*. —
Acolea. — *Aice*. — *Colea*. — *Colo*...

Aconită (plur. *aconițe*), s. f.; étui à aiguilles. Derivat din *aconiu* = *acoïu* „grande aiguille“ prin sufixul *-iță*, acest cuvânt se întrebuintează numai în Banat: „ac, *aconiță*, degetariu, unghiță...” (Preut M. Dragalina, c. Borlova). Tot în Banat se mai aude cu același sens vorba *acheț*: „pinza se cósă cu acul și *aconiul*, acele se țin în *acheț*...” (S. Liuba, c. Maidan). Ambele forme sînt de tot provinciale. v. ¹. *Acăriță*. *Acoïu*.

Acòniu. — v. *Acoïu*.

Acòpër (*acoperit*, *acoperire*), vb.; couvrir, voiler, cacher.

Dicționarele ne mai dau și forma: *acoperiu*, care însă e îndoișă.

În toate accepțiunile sale, *acopër* este în antitesă cu *descopër*.

Noul Testament 1648, Luc. XII, 2: ... că nemică nu

<i>faste acoperit</i> care să nu să des- coapere...	<i>...οὐδὲν δὲ συγκε- καλυμμένον ἔστιν ὃ οὐκ ἀπο- καλυφθήσε- ται...</i>
---	---

Cantemir, Istoria ieroglifică (Mss. Acad. Rom.) p. 52: „...precum focul în piatra mai virtuoasă și în fierul mai indelat ascuns fiind dintr'același și mai tare lovindu-să schinteiază, așe și sufletul plin de vrednicie, pre cât mai mult să *acopere*, pre atâta mai tare să descopere...”

Și mai jos:

Ibid. p. 53: „...zavistnicul și vichanul numai atunci grăiaște adevărul, când sau zavistia descoperindu-să spre rău nu sporéște, sau vicleșugul cu un cuvânt a adevărului *acoperind*, spre mai mare rău pre altă dată îl opréște...”

Diferitele accepțiuni ale lui *acopër* decurg toate din sinonimica sa: pe de o parte, cu învălesc; pe de alta, cu ascund.

I. În sensul propriu al cuvîntului, a *acoperi* fiind a pune saū a întinde un ce peste alt ce-va, e sinonim cu învălire, care la rîndul seū e sinonim cu înfășare: înfășare însă este punerea unui ce peste alt ce-va de giur împregiur; învălire este aceeași acțiune d'asupra și pe mărgini; *acoperire*, tot aceia numai d'asupra.

Moxa, Cron. 1620, p. 348: „deci slobozi Dumnezeu sloata cerului și se vrăsară ploi de *acoperiră* pământul...”

În rugăciunea Sf-lui Sisin, text circa 1580 (Cuv. d. bătr. II, 291): „și cinstitul veșmântul ce *acopere* cinstitul capul lui...”

Silvestru, 1651, f. 243 a: „...atunci apele ne-au vrutū *acoperi* pre noi, rău au vrutu tréce preste sufletulū meu...”

Ibid. f. 270 a:

Ps. CXLVI, 8: „cela ce <i>acoapere</i> cerilū cu noori...	...qui coope- rit coelum in nubibus...
---	--

N. Muste, Letop. III, 74: „...aū prins puținei robī și aū dat foc satului; așijderé și alte sate pîn pregîur, tot le-aū dat foc; satele dese cu case multe, cât *acoperise* văzduhul de fum...”

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 192: „În zilele lui Grigorie Ghica s'aū făcut ș'un cutremur mare, care aū ținut un minut de cés; și mare spaîmă aū căzut asupra norodului, și multe ziduri aū căzut; care și mănăstiré Goliei, fiind că o tocmă într'acé vară și o *acoperia* cu fer alb, că arsése în zilele lui Constantin Vodă Mavrocordat, și fiind meșteri Unguri din țara Ungurésă, aū căzut toate cubelile mănăstirii peste dânșii...”

De aci figurat:

Dacă vre o cugetare
C'o umbră de întristare
Fruntea mea *acoperia*...
(Gr. Alexandrescu)

Zilot, Cron. p. 15: „Ah, amar mie! cum m'am născut într'acéstă Țără Rumânescă, în care pină la virsta care sînt, trecută peste 20 de ani, luând séma cu amăruntul nu numai că dreptate saũ semn al dreptății n'am vėđut, ci încă mai virtos, potopul nedreptății *acoperindu-o* și aprópe a ineca pe ticăloșii locuitorii ei. Jinduit am fost de cãnd cu mergerea în virstă, — órecum mi s'aũ aridicat perdeaoa minții, care la copilăresca virstă *acoperere* înțelegerea și judecata cea desăvirșită — a cunósce pe vre-un stăpănitor al ei cătuși de cât următor al dreptății, ca să ieau și eũ pricină a lăuda după a mea putere; dar iarăși amar mie! că pricină de laudă n'am putut afla măcar una...”

Silvestru, 1651, f. 125 b: „...pentru tine am suferit batgocură și *acoperi* rușina fața mĩa...”

Moxa, 1620, p. 372: „biruise răulũ pre bine și *acoperise* strămbătățile pre dreptăți...”

O figură de tot îndrăznéță:

Dosofteiu, 1680, f. 83 b: „și *acoperiũ* cu postũ sufletul mĩeu...”

Fiind-că omul de 'ntăiu își așterne și apoi se *acoperere*, s'a născut o corelațiune figurată între *acoper* și aștern, chiar atuncĩ când acțiunea nu e de loc materială.

Dac' am vėst că nu mai vii,
Focul eũ invăluuĩ,
Puseĩ dorul căpėtău,
Uritul mi'l așternuĩ,
Cu dragul m'acoperiũ...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 144)

Cantemir, Ist. Ier. p. 24-25: „...In inima ta acésta ascuns avănd ca, cu o voroavă viclenă și cu un obraz ce nu știe a să rușina, doă viclesuguri să poți așterne și cu doă răutăți să te poți *acoperi*...”

II. Sinonim cu învălire, *acoperire* e în același timp sinonim cu ascun-

dere, căci un ce nu se mai vede cãnd peste el se pune saũ se întinde alt ce-va. Ca mijloc de „ascuns”, *acoperire* se póte lua în sens reũ, dacã tinde a înșela, dar și în sens bun, cãnd protege.

1°. În sens reũ:

Moxa, 1620, p. 367: „soarele *acoperu* nuorii, așa și pre bine vrăjmașii...”

Pravila Moldov. 1646, f. 21: „Un tată saũ fečorii lui, un frate sau mușaria sau alte chipuri asémenia acestora, de vorũ avia dentru dănsũ vre unul să fie furũ și de 'l vorũ *acoperi* și nu'l vorũ spune, ce'l vorũ ascunde și pre dănsũ și furtușagul lui, nu să vorũ certa...”

2°. În sens bun:

Psaltirea transilvană a lui Corbea din 1700 (Bibl. Acad. Rom.) ps. LXIII:

De adunaré
Viclenilor ré
Să mă *acoperi*
Și sa mă aperi...

Dosofteiu, 1680, f. 73 b: „*acoperi*-m'oi într'acoperemântul aripilor tale...”

Id. 1673, f. 90 b:

Hie't milă, Domne sfinite, hie't milă,
Că spre tine mi'l nediađia cĩnd am sālă,
Și mișelul mieu de suflet ție caută
Să'l *acoperi* cu aripa ta cé lată...

Saũ fără nici o imagine:

Dosofteiu, 1673, f. 48 a:

Și de turburéla omenescă
Să 'l *acoperi* să să odihnescă...

Ibid. f. 99 b:

Și de pizmașii âm deradică
Mișelul suflet fără de frică,
Și să m'acoperi de căta strimbă
Ce dau cu mulțai să'm sae'n grăbă...

Zilot, Cron. p. 87:

Dator aș fi s'acoper,
Iar nu sa defaimez
Pe cei d'un ném cu mine;
Dar greu, frate! ohtez,

Că n'am alt fel cum face,
Silit sint d'adevăr:
El îmi ȳice a scrie
Tôte pin'la un pĕr...

Cu acest sens, vechile texturi întrebunțeză forțe des, ca adjectiv sau ca substantiv, forma participială *acoperitor* sau *acoperitoriu* în loc de slavicul „ocrotitor“.

Dosoftĕu, 1680, f. 86 b: „pĕre tine m'am rădzămat din zgău, din pantecele maică-mă tu'm eșt *acoperitoriu*...”

Ibid. f. 194 b: „...scoale-să și să vă aģute voaă și vă hie voaă *acoperitori*...”

Arsenie din Bisericanĭ, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) p. 164: „...tu ești *acoperitorul* meu, dela tine e cāntarĕ mă purură...”

Alături cu *acopĕr* se întrebunțeză cu același sens, dar mai rar, forma *copĕr*.

Coresi, 1577 (ed. Hasd. p. 178): „...derept tine priimii ĩputare, *coperi* rușiné fața mé...”

Tot acolo mai jos: „...*coperii* cu ajunatul sufletul meu...”

Din lat. *cooperire* vine românul *coperire* = it. *coprire* = span. *cubrir* = fr. *couvrir*. Forma *acoperire* este deja propriă românescă, prin prepoziționalul *a* = lat. *ad*. În istriano-romăna se ȳice numai: *coper*; la Macedo-romăni: *acopir*, devenit ĩnsă din ce în ce mai rar. „Cuvĭntul *acopir*, *acopirămint*, se ĩnlocuesce mereu prin *anvălesc*, *anvaliș*. Acĕstă ĩnlocuire la Moscopolis și ĩn genere la Romăniĭ dela cāmp s'a și făcut, așă ĩncāt acum abia se mai aude *acopir*” (M. Iutza, Crușova).

v. *Acoperiș*. — ¹*Acoperit*. — *Ascund*. — *Copĕr*. — *Īnvălesc*...

Acoperemĭnt (plur. după L. B.: *acoperemĭnturi*, după Cihac: *acoperemĭnte*), s. n.; couverture, toiture.

Enache Cogălnicĕnu Letop. III, 232: „...și eū am fost orănduit asupra *acoperemăntuluĭ* bisericii ceĭ marĭ, de am *acoperit*'o după cum se vede până astăĭ...”

Acoperemĭnt e sinonim cu *acoperiș*, cu deosebire ĩnsă că acesta din urmă se aplică numai la acea parte superiōră a unui edificiu care se mărginesce prin strĕșină, pe când celălalt pōte fi luat ĩntr'un ĩnțeles mai larg de locuință sau adăpost.

Omiliarul dela Govora 1642, p. 42: „...cerĭulu e voao *acoperemănt* și pământul masă, ploaĭa și văzduhul ĩaste hrănitōrĭul vostru...”

Dosoftĕu, 1673, f. 96:

Petrecĭnd ĩn casa ta, 'ntr'*acoperemĭnt*,
Supt sfinta ta ăripă viață pre pămĭnt...

E nu mai puțin ĩntrebunțată forma fără prepoziționalul *a*: *coperemĭnt* = lat. *cooperimentum*. La Coresi ne ĩntĭmpină ĩnsă o deosebire 6re-care logică ĩntre *acoperemĭnt* și *coperemĭnt*:

Ps. XVII, 12: și
puse untunĕrecu
coperimăntul
său, ĩmprejurul
lui *acoperemĭntul*
lui...

...et posuit tenebras
latibulum suum: ĩn
circuitu ejus tabernaculum
ejus...

Macedo-romănesce: *acopirămint* are sensul mai restrĭns de *acoperiș*, de ex.: „*acopirămintul* ĩ cĭuruc di tut, acăță s'chică tu tute părțile = *acoperișul* casei e strĭcat de tot, ĩncepu să cađă din tōte părțile...” (M. Iutza, Crușova).

v. *Acopĕr*. — *Acoperiș*.

Acoperire. — v. *Acopĕr*.

Acoperiș (plur. după Cihac: *acoperișe* și *acoperișuri*), s. n.; toit, couverture. Când e vorba de un edificiu,

acoperiș este sinonim cu *învăliș* și *astrucuş*, de cari se apropie și prin sufixul *-iș* (= *-uș*). După Bobb (I, 7-8): *acoperiș* de olă „testum“, *acoperiș* de pele „obstragulum“, *acoperișul* fântăneii „puteale“, *acoperișul* țitelor „mam-milare“, *acoperișul* capului muieresc „rica“, *acoperișul* casei „culmen“. Accepțiunea din urmă e cea mai respândită. În acest sens, se chiamă *acoperiș* întreaga învălitóre a edificiului, având drept margini strășina.

Odobescu, Dómna Chiajna, 48: „...în casele Domnescei, al căror lat *acoperiș* de șindrilă se'ntindea jur împrejur cu streșini largi și revărsate, staă adunați, cu o cucernică smerenie, împrejurul trupului împodobit al răposatului, tóte căpeteniile țerii...“

v. *Acoper.* — *Acoperemînt.* — *Astrucuş.* — *Învăliș.* — *Învălitóre...*

¹*Acoperit*, -ă; part. passé d'acoper: couvert, voilé, caché, allégorique, hypocrite. Desvóltă, ca adjectiv, tóte accepțiunile verbului *acoper.*

Precum o sentinela, pe délul depărtat Domnesce mănăstirea; și zidu'i cel înalt Se'ntinde împrejurul, pustitu și invecit, De edera bătrână, de mușchiu *acoperit*...

(Gr. Alexandrescu, M-rea Délul)

De aci figurat:

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 96: „frunté este ceriulú minții, uneorî *acoperită*, uneorî senină, după deosebitele patîmii a sufletului...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIX p. 15: „...oamenii pildele și cuvintele celé *acoperite*le multu le socotescú și multu le ispitescú și întréba, iară carele săntú grăite aiavé și curatú, nu foarte le ascultă și mai aléne se îndemnă...“

Pravila Moldov. 1646, f. 135: „cuvinte *acoperite*, ce să dzice cu tálcuri

ca acélia pentru să nu înțelégă totú, iară numai cei învățați...“

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. Acad. Rom.) p. 39: „...cuvinte coplitate și supt pilde oare-cum *acoperite*, însă tocma la țenchîl adevărului dusă și nemerite...“

De aci în graul vechiu adjectivul *acoperit* are înțelesul de „ipocrit.“

Radu din Mănicesci 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.):

Mat. VI, 16: ...e cându vă postiți, nu fiți ca <i>acoperiții</i> ce se întristeză...	...quum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritae tristes...
---	--

Același pasagiú în Noul Testament 1648: „dară cândú postiț, nu fireț ca cei față rnici triști...“

Cu același sens în proverbe:

Pann, Prov. II, 81: „În olă *acoperită* nimené nu scie ce fierbe...“

Iordachi Golescu (Mss. Acad. Rom.): „Fățarnicul, ca un cărbune *acoperit*, pe nesimțite te arde...“ (Conv. Lit. 1874, p. 75).

În Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) acest participiú se întrebuinteză și ca substantiv:

Ps. XVII, 12: împregiurul lui <i>acoperitul</i> lui...	...în circuitu ejus tabernaculum ejus...
--	--

²*Acoperit*, s. n. — v. ¹*Acoperit*.

Acoperitóre (plur. *acoperitori*), s. f.; couverture, toiture. Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„A k o p e r e m e n t. Tectum. Cooper-tura.“

Akoperitore. Idem.“

Sinonim și cu *acoperitură*.

v. *Acoperemînt.* — *Coperitóre*.

Acoperitură. v. *Acoperitoare*.

Acrêsc (*acrit, acire*), vb.; aigrir, rendre aigre, aciduler. Vorbă rar întrebuințată, fiind înlocuită prin compusul *năcresc = înăcresc*, tot așa precum „năspresc = înăspresc“ a scos din graiu pe simplul „aspresc“.

Vocabular româno-latin Mss. circa 1670 (Col. 1. Fr. 1883 p. 421):

„*Acresc. Acidum reddo.*

Acrescu-mě. Acredinem contraho“.

Polysu, 10: „mi s'a *acrit* cu cutare = es kommt mir schon zuwider, sauer, mit...“

v. *Acru.* — *Năcresc.*

Acrélă }
Acréță } — v. *Acrime*.

Acriciôs. — v. *Acru.*

Acriciune. — v. *Acrime*.

Acrime (pl. *acrimi*), s. f.; aigreur, acrimonie. Sinonim cu *acrelă*, care însă prin sufixul -lă exprimă numai o stare în genere (v. *Aburêlă*), pe când *acrimie*, având sufixul colectiv -ime, arată o mai mare intensivitate a stării. *Acrélă* poate fi trecătoare; *acrimie* e mai constantă. *Acrélă* se datorește unei acțiuni externe; *acrimie* vine mai mult din însăși natura lucrului. Un al treilea sinonim este *acréță* = ital. *agrezza*, singurul pe care lău Macedo-românii, dar care în daco-româna mai că nu se întrebuințază, precum nici sinonimul al patrulea: *acriciune*, ambele puse în Dicționarul Ieromonahului Macarie din 1778 (Mss. Bibl. Centrală Bucur.) verbo „kislü“: „*acru*, cu *acrimie*, cu *acréță*, cu *acriciune*, oțătos...“

v. *Acru.* *Acru.* — *elă.* — *éță.*

Acire. v. *Acresc.* — *Năcresc.*

¹ Acriș, s. n.; petit lait aigri servant en place de vinaigre. Așa numesc mocaniî în unele locuri zerul înăcrit sau jintița pe care o fac într'adins pentru a o întrebuința în loc de oțet la înăcirea bucatelor (Banat, c. Suseni, Ostrovel, Sibiușel etc; Transilv., Făgăraș, c. Lisa, Copăcel). Format din *acru* prin sufixul deminutival -iș.

v. *Acru.* — *iș.* *Jintiță.* *Zer.*

² Acriș, s. n.; t. de Botan.: 1° groseiller à maquereau, Ribes grossularia; 2° raisin vert, uva acerba. Sensul cel mai vechiu este acel de „aguridă“, fiind comun întregii familie neo-latine. Sinonimiî romanice occidentale: span. *agraz*, vechiu franc. *aigret*, ital. *agresto* etc. se înrudesc între sine și cu românul *acriș* numai prin tulpina *acro-*, nu și prin sufix. Din Italia a trecut la Slavî: serb. *ogresta*, polon. *agrest*, boh. *agrest* etc., iar dela Slavî la Ungurî: *egres*. Albanesul ghestă pare a fi luat d'a-dreptul din italiana. Românul *acriș* este o formațiune proprieă, cu totul independentă, întocmai ca în ¹*Acriș*. Poporul pronunță mai adesea: *agriș* (L.B.) și chiar *agriș* (Col. 1. Tr. 1882 p. 43), cu trecerea inițialului *ac-* în *ag-* ca și'n toate cele-lalte graiuri romanice, pretutindenî prin analogiă cu: *agrestis* „selbatec“. În forma italiană această analogiă a modificat pînă și sufixul.

v. *Acru.* — ¹*Acriș.* — ²*Acriș.* — *Agriș.* *Agrișă.* — *Aguridă.* — *Agurisar...*

³ Acriș, s. n.; t. de Botan.: oseille, Rumex acetosa. Se țice mai des: *Macriș* sau *Măcriș*. Bobb (I, 9; II, 2) aduce ambele forme pentru „oseille“, dar pune numai pe *acriș* la: „*acrișu-calului*“, care totuși în Lexiconul Budan (p. 367) figurază ca: „*măcrișu-calului*“. Tot așa la Porcius (Flora Năsăudului, Buc. 1885 p. 83-4) „*berberis vulgaris*“

se chiamă în același timp : *acriș-roșu* și *macriș-spinos*. Este învederat că în această nomenclatură graiul poporan a fusionat pe *acru* (= lat. *acrum*) cu *macru* (= lat. *macrum*). Nimirile străine ale plantei : lat. *rumex acetosa* sau *acetosa pratensis*, germ. *Sauerampfer* sau *Sauerling*, franc. *vinette*, provenț. *agretto*, ital. *acetosa* și *agretto*, span. *vinagrera* etc. dovedesc că noțiunea de *acru* este cea fundamentală, trecerea la *macru* fiind deja ce-va posterior. Cu toate acestea, născută printr'o etimologie poporană, forma *macriș* a devenit cea mai răspândită, înlocuind aproape cu desăvîrșire pe organicul *acriș* pentru diferitele specii din genul „*Rumex*“. Alăturând acum istoria lui ²*Acriș* trecut în *agriș* cu istoria lui ³*Acriș* trecut în *macriș*, avem un frumos specimen de diferențiere analogică :

$$\begin{array}{c} \text{acru} + \text{iș} \\ | \\ \text{agrestem} + \text{acriș} + \text{macrum} \\ | \quad | \\ \text{agriș} \quad \text{macriș} \\ \text{v. } \text{Acru.} - \text{Acriș.} - \text{Macriș.} \end{array}$$

Acriș-roșu; t. de Botan.: *épine-vinette*, *Berberis vulgaris*. Se mai chiamă : *Macriș-spinos* și *Macriș-de-riuri*, afară de alți termeni. Despre trecerea formei *acriș* în *macriș*, veđi mai sus la : ²*Acriș*. Și 'n nimirile străine ale acestei plante, precum : *spina acida*, *oxyacantha*, *Sauerdorn* etc., apare aceeași noțiune de *acru*.

v. *Acru.* — ³*Acriș.* — *Dracilă.* — *Lemngalben.* — *Macriș-spinos.* — *Macriș-de-riuri...*

Acrișor. — v. *Acru.* — *Acriș.*

Acriș-păseresc. — v. *Macriș-păseresc.*

Acrișu-calului. — v. *Macrișu-calului.*

Acrit. — v. *Acrese.* — *Năcresc.*

Acritóre, s. f.; terme familier : *volée*, *râclée*, *action de rosser quelqu'un*. Literalmente : ce-va care *acresce*, precum „*invălitóre*“ e ce-va care *invălesce*, „*tocitóre*“ = ce-va care *tocese* etc., iar prin urmare o țet (v. ¹*Acriș*); poporul însă întrebuițează *acritóre* numai într'un sens ironic :

„Pe la noi, când este cine-va bătut de cătră altul, îi ȃic că a mâncat o săferdê; unii îi ȃic : *salată*; alții : *naframă*; alții : *acritóre...*“ (Preut I. Filip, *Tutova*, com. *Corodescii*).

Frânțusesce se ȃice : „*donner du vinaigre*“, când silescă cine-va pe copil a sări iute și de multe ori peste córdă.
v. *Acru.* — *óre.*

Acritură (plur. *acrituri*), s. f.; chose *aigre en général*.

Pann, *Prov. II*, 116 :

Omului de or-ce bine îi vine înbulbăturî :
De dulcețurî grătă'î vine, doresce și *acrituri...*

Tractat de medicină populară din secolul XVIII (Mss. în Arch. St.) : „...din praful acesta să ia de trei ori pe zi, căci drege fôrte mult *acritura* sau amăciunea fierii, la cei sângeroși și mănioși și la cei buhavî...“

v. *Acru.* — *ură.*

Acrișu, *-le*, adj.; *aigrelet*. Sinonim cu : *acricios*, *acrișor* și *acruț*, cu deosebirea însă că aceste doē din urmă însemneză „puțin *acru*“, dar fără vreun alt gust, pe când cele doē de'ntău indică un alt gust „dând în *acru*“. Așa un lucru pôte fi amar *acriu* sau dulce *acricios*, dacă în amar sau în dulce se amestecă o acriciune *órecare*; când ȃicem însă *acrișor* sau *acruț*, e numai *acru*, deși nu tare.

v. *Acru.* — *iu.*

Acru, -ă, adj.; aigre, âcre. Din latinul: *acrum*, de unde atât sinonimul francez, precum și: ital. *agro*, span. *agro*, provenț. *agre* etc. La Români -c- a trecut în -g- numai în derivatul *agriș*. Pretutindenî același sens fundamental de: „întepător la gust“. Ca și amar, *acru* e în opozițiune cu dulce. Un contrast și mai energic cu noțiunea de dulce, exprimă asociațiunea: amar și *acru*.

Poporul ȳice: „*acru* ca oțetul“ sau „*acru* ca borșul“, mai ales când se vorbește despre vin; iar într'un sens superlativ: „a făcut un borș catran de *acru*“ (E. Miropnescu, Covurluū, c. Oancea).

„A veni cuiva *acru* de ce-va sau de cine-va“ este o locuțiune proverbială pentru a arăta desgust.

Pann, II, 114:

Mulți doresc singurătatea,
Dar eū de ea sint sātul:
I-am cunoscut bunătatea,
Mi-a venit *acră*, destul...

Pentru țeran, sint *acre* pină și hainele acelor pe cari îi consideră ca „cōcoi“:

„Negustoru, boieru, dregătoru, adicātele alde āi imbrācați in *acre*, in albastre, ii sint negri inaintea ochilor. Rar sā puie ochi bunī țeranu pē cāte un orășan...“ (Jipescu, Opinc. 10).

Ca epitet specificativ, *acru* intră într'o mulțime de termenī ca:

a) *Lapte-acru* „oxygala“.

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 394:

Hop sāracă mândra mea,
De māncat imī aducea
Lapte *acru* 'ntr'o mārgea,
Māncam și 'mī mai rēmānea;
Dar acuma īnsurat
Traiesc ca ș'un impērat,
Și nici cānd nu's sāturat!

Ibid. 193:

Frunzā verde lapte *acru*,
Mē bāgaī slugā la dracu...

Intr'un text latin medieval: „et pastores dabant nobis acrum lac bibere“ (Du Cange, v. *Acrum*).

Sinonim cu *lapte-acru* este „lapte-covāsit“, in care epitetul specificativ vine din slavicul *kvasū* „fermentum“ (Miklosich).

Ca nume personal, intr'un document moldovenesc din 1620 (A. I. R. I, 181): „Glegorće Lapti *acru*...“

b) *Pētră-acră* „alun, alumen“. Termen intrebuintat de toți Romāniī, dar avēnd și unī sinonimī provincialī. In Banat „se ȳice la alaun: cipsā sau și *pētră-acră*“ (S. Liuba, Caransebeș, c. Maīdan).

c) *Apă-acră* „eau minérale“ se intrebuinteazā in unele locurī peste Carpați: „borvizul la noi se chiamā *apă-acră*“ (I. Georgescu, Făgăraș, c. Scoarēu).

d) *Mēr-acru*, mai des la plural: *mere-acre*, „care nu sint bune la māncare și din care se face must *acru*; *pommes à cidre*“ (Costinescu, Vocab. II, 87).

Pann, Prov. III, 150: „N'are dinți sā rōdā pāinea, și 'i cere inima mere *acre*...“

Alexandri, Nunta țerānescā, sc. I: „Māri, nu 'mī mai pomeni de cațaonul cel de dascal, lua-l'ar nābādaicele! cā m'am sāturat de dīnsul ca de mere *acre*...“

Se ȳice de asemenea: mere pādurețe și mere mistrețe.

In Basarabia existā o familiā de boerinași: Meriacri = *Mere-acre*.

e) *Vērđă-acră* „choucroute“.

Pann, Prov. II, 92:

Mai bine varzā *acră* cu 'nvoialā
Decāt zahar dulce cu cārtelā...

f) *Pōmă-acră* „fruit aigre, verjus“.

Acest termen se aplică în graul pororan câtră sócre.

Alexandri, Poes. pop.², 237:

Sócră, sócră!

P ó m ă acră!

De te-ai cóce cât te-ai cóce,
Pómă dulce nu te-ai face...

Marian, Buc., II, 183:

Sócră, sócră,

P ó m ă acră,

De te-ai cóce cât te-ai cóce,
Ca măicuța nu te-ai face;
De te-ai cóce-un an ș'o vară,
Tot vei rămâne amară...

Bietelor sócre li se cântă acest cântec chîr la nunțile țerănesci:

Fóe verde érbă latá!

Sócră, sócră, p ó m ă acra!

De te-ai cóce cât te-ai cóce,

Pómă dulce nu te-ai face;

De te-ai cóce-un an ș'o vară,

Tot ești acră și a mară!

Apoi ca un fel de consolațiune comică:

Frunză verde de cicórel

Bucură-te, sócră mare,

Că-ți vine cheptănătóre

Să te cheptene pe cap

C'o lóbdă de lemn de fag,

Jăpa! , jăpa! peste cap!

(G. Constantină, Némț, com. Dómnă)

De aci și proverbul: „s'a săturat sócra de p ó m ă acră“ (Pann, I, 167).

Este fórté interesant că, printr'un fel de afinitate electivă, *acru* intră în compozițiune intimă numai cu vorbe de viță latină: lapte, petró, apă, măr, vérdă și pómă. Singura excepțiune, pe care ni-o aducem a-minte, este:

g) Brânză-acră: „așa se chiamă în Banat brânza închegată de sine din laptele înăcrit“ (S. Liuba, Caransebeș, c. Maïdan).

Deminutivele lui *acru* sînt: *acruț* și *acrișor*, însemnând ambele „puțin *acru*“; iar amestecul lui *acru* în alte gusturi produce pe *acriș* și pe

acricios, cari însemneză: „dând în *acru*“.

v. *Acresc.* — *Acrime.* — *Acriș.* — *Acritóre.* — *Acritură.* — *Acriu.* — *Apă.* — *Borș.* — *Brânză.* — *Catran.* — *Lapte.* — *Măr.* — *Mistreț.* — *Oțet.* — *Pădureț.* — *Pétră.* — *Pómă.* — *Sócră.* — *Vérdă...*

Acruț, -ă. — v. *Acriu.*

Acrú. — v. *Acum.*

1.2. Acrum (plur. *acrumuri*), s. n.; t. de Méd.: 1° aphtes, muguet, millet, maladie de la bouche chez les enfants; 2° marasme infantile, tabes meseraica; 3° sorte de sel médicinal, probablement sulfates de magnésie.

Cu primele două sensuri:

Pontbriant: „*acrumu*, aphte, petit ulcère dans la bouche“; Dr. Polysu: *acrum*, die Aphthen, Mundfäule der Kinder“.

Gr. Perian (Tutova, com. Bogesci): „Poporul de aicea numesce bólele astfel: pólă-albă, rast, umfătură de țigă, durere de ochi, albață la ochi, cárcinul saú bróscă la ochi, durere de cap, diochiu, plecate, potcitură, verme, plăscaghiță, rie, tifos, friguri, tróhnă, vėrsat, coriu, bube dulci, bóle lumesci, vătămătură, trépád, holeră, ciună, of-tigă, gălbănare, stránsu, rohină, buba cea rea, giunghiu, chelbe, gálci, bubă négră, dropică, și *acrum* la copii, un fel de bólă care se întinde peste tot corpul.“

Intr'o scrisóre ad-hoc, d. Perian ne dá urmátóarele amănunte: „*Acrum* bántue maí cu deosebire pe copiii reú tractați, în vristă pină la 15 saú 18 luni. Copilul țipă într'una, se invinețesce în timpul plánsului când este lovit de acéstă bólă, apoi după un timp óre-care cade într'o mare slábiciune, are lipsă de sánge, duhul îi este greú,

și'n fine pelea începe a se sbârci puțin pe partea spinării, a turului, a piciorilor și a brațelor; e trist și abia se mai mișcă. "Teranii scaldă pe micul bolnav în apă din „scuturătură de fin de șes“, il țin tot-d'a-una la căldură, și'i dau un medicament intern, compus din „80 dramuri miere curată“, în care se amestecă „cu o lingură de lemn nouă“ câte un dram sau două de scorțișoră, cuișoră, nucușoră, „sânge de noé frați“ etc., toate pisate și cernute; iar ca medicament extern, „în două zile pe săptămână, adică Miercuria și Sâmbăta, câte de două ori pe zi, dimineța și séra“ copilul se unge cu o alifă din „200 dramuri unt-de-lemn și 15 dramuri spirt de vin“, ferte foarte bine la un loc cu câte „trei pumni frunze de rugă uscată, trei cepe albe și trei căței de usturoiu“.

Cuvintul dară e de-o potrivă cunoscut în România întregă și — ori-care ar fi organul cel atins — se aplică de o potrivă la: o bôlă copilărescă.

Cu al treilea sens:

Tractat de medicină populară din sec. XVIII (Mss. în Arch. Stat.): „Bun este și *acrumul* să ia femeia când este grea, la șapte luni și la noă; să'l pi-sezi *acrumul* să'l faci praf, și cât iei pe o pară să puî într'un feligen cu puțină apă, să bea dimineța pe nemân-cate, într'o zi să ia și în alta să nu ia; așijderea și când nasce copilul să dé și copilului o dată, puțințel pin' a nu suge țuță, cât un grăunte de meiu...“

Descrierea nu e destul de lămurită ca să ne permită o identificare sigură; ea ajunge însă pentru a se bănuî cu multă probabilitate că e vorba de sulfat de magneziă.

Avem dară trei cuvinte *acrum*, câte trele aparținând sferei medicale.

Nefiind nici slavice sau turcesc, nici maghiar sau grecesc, termenul *acrum*

cu cele trei înțelesuri ale sale, ba mă-car cu unul singur, nu figurază de loc în repertoriul lui Cihac.

Ôre de unde vine?

Din aceeași tulpină „acro-“ și prin același sufix „-men“, limba latină vul-gară își formase două cuvinte: de'ntăiu, „acrimen“, de unde românul „acrimen“; apoi *acrumen*, care ne interesă aci mai în speciă. Într'un text medical din secolul XI: „nullum *acrumen* detur antequam febris absolvatur“ (DuCange, ad voc.) Din latinul „*acrumen*“ des-cinde italianul *agrum*, vechiul fran-ces *aigrun*, *egrum*, *egrun*, și ro-mânul *acrum*, fie-care desvoltându-se pe o cale proprie.

1°. Italieuesce *agrum* însemnăză legumele și fructele cele acre sau acri-șore, ér figurat ori-ce lucru neplăcut.

Ambele accepțiuni se combină la Dante în:

E poscia per lo ciel di lume in lume
Ho io appreso quel che, s'io ridico,
A molti fia savor di forte *agrum* e...

(Parad. XVII, 117)

2°. In vechea francesă *aigrun* vrea să dică nu numai „toutes espèces de légumes à saveur acre“ (Godefroy, Dict. v. *Aigrun*), dar încă exprimă no-țiunea generală de ce-va nesănătôs. Așa la Marot (†1544):

Dames pourtans atour ou couvrechief,
Si vous voulez d'honneur venir à chef,
Dechassez la (l'oisiveté); car ce vous est
aigrun

Plus que poison...

său într'un vers din Charles Fontaine (1555):

Car en courant on s'eschauffe et enflambe,
Arriere donc, c'est *aigrun* pour ma jambe...

În ambele aceste pasaje, francesul *aigrun* = lat. *acrumen* = ital. *agrum* este deja aprôpe sinonim cu bôlă, „choses propre à aggraver un mal, une

maladie“, după cum observă Godefroy (loco cit.). Și mai mult la Alain Chartier, poet din prima jumătate a secolului XV :

Mais il te faut garder d'esgrun,
Peu penser, querir compaignie...

De aci dară avem mai puțin de un pas pînă la :

3°. Românul *acrum* cu înțeles de „mal, maladie, malaise“, care însă e înrudit prin sens, pe de altă parte, și cu italianul *agrume* în înțeles de vegetațiune, căci una din cele două bôle copilărescî numite *acrum* consistă tocmai din nesce parasite vegetale, avînd și un aspect vegetativ, astfel că franțuzesce ea se chiamă : muguet „clocoteț“ saū : millet „meșu“, iar nemțesce : Schwamm „cūpercă“. E de cređut dară că, înainte de a fi devenit termen medical, *acrum* însemna și la noi o clasă de legume. Căt se atinge de aplicarea cuvintului la o sare medicinală, fie sulfat de magneșiă saū altă, acēsta nu are trebuință de justificare, de oră ce asemenea săruri implică în însăși compozițiunea lor presința unui acid.

Sub raportul curat fonetic, din latinul *acrumen*, masculin în franceza și'n italiana, limba română nu putea să facă decât *acrum*. Sufixul latin „-men“ cu cele trei forme ale sale amplificate : -a-men, -i-men și -u-men a trecut la noi :

„-i-men“ în -ime : acrime, asprime, crușime etc.;

„-a-men“ în -ame și -amă : aramă, vechiu arame=lat. aeramen;

„-u-men“ n'a conservat nicăiri urma lui -e, devenit -ă la feminin : legumă=lat. legumen=fr. légume, iar prin urmare la masculin trebuia să dispară de tot : *acrum*=lat. *acrumen*=fr. *aigrun*.

v. *Acru*. — *Acrime*. — *ame* — *ime*. — *Legumă*. — *Limbariță*. — *Spuđelă*. — *ume*.

Acruma. — v. *Acum*.

Acruț. — v. *Acrutu*. — *Acru*.

Ăcsion, s. m.; chant de l'église grecque, dans lequel se répète le mot ἄσιος „digne“ (Cihac).

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 251, povestind urcarea pe Scaunul metropolitan din Mohlova a lui Gavril Calimah (1759) : „apoi i-au adus cafe, dulceți, șerbet și fumătore; și éráși sculându-se aū multămit Domnului, și au purces mergend în biserica cea mare Domnescă, scoțindu'ı Euaugheliea înainte după obiceiū, cāntānd *aksion*, poemindu'l...“

Cuvintul *aksion* a trăit cât-va timp în România, după cum trăesc astăzi „bonjour“ saū „adieu“, dar românesc n'a devenit nici o dată.

Acși } v. *Așa*.
Acșice }

Acșor. — v. *Aculeș*.

Acū. — v. *Acum*.

Acu-Dómnei; t. de Botan. — v. *Ac*.

Acufund (*acufundat*, *acufundare*), vb.; enfoncer, plonger. Formă moldovenescă în loc de *cufund*, născută prin amestec cu sinonimul *afund*, astfel că : *acufund*=a[fund]+cufund, fără ca să avem nevoie de a reconstrui un prototip latin cu : ad+con...

Se întrebuinteză ca activ și ca reflexiv.

Robul luă ămbe trupurile 'n spate,
Și'n dată ce-a noptii umbră se ivi,
Merse, și în apa Dunarii spumate
El le asvări.

Ah! cu trupul Grecei, în val îngropat,
Ș'a mea bucurie s'au *acufundat*...

(C. Negruzzi, Șalul negru)

Sfârâia ca ferul roș
In apă *acufundat*...

(C. Stamate, Ciubăr-vodă)

Tocmai atunci a sa maică, împreună cu-al
seu tată,
Ședind amândoi pe vatră, în gânduri *acu-*
fundatî,
Își spuneaă fără să grăescă de nenorocita fată
Prin dușoasă cătatură a ochilor lăcrămați...
(Id. Gafta)

I. Créngă în „Cinci pâni” (Conv. lit.
1883, 486): „Eū am venit înaintea ju-
decăței să capăt dreptate, și vėd că
dumneta, care sciī legile, mai reū mă
acufunzi...”

v. *Afund.* — *Cufund.* — *Fund.*

Acufundare } v. *Acufund.*
Acufundat }

Aculeț (plur. *aculețe*), s. n.; aiguil-
lette, camion. Sinonim cu *acușor* =
acușor și cu *acut*, iar în oposi-
țiune cu augmentativul *acoïu* „grande
aiguille”. Din cele trei deminutive, nu-
mai *acut* are un singur sufix: -uț.
In cele-l’alte două, sufixurile sint duple:
acușor = *ac+uș+or*;
aculeț = *ac+ul+eț*.

Sufixul *-ul* în *-uleț* nu represintă de
loc articolul din *acul*, de óră-ce ne
întimpină și’n forme feminine ca „furc-
-ul-iță”, „musc-*-ul-iță*”, „di-*-ul-ică*” etc.,
ci este deminutivul latin: -ullus (-ollus),
-ulla (-olla), care era compus din te-
maticul -on și din -ul (cfr. Corssen ³,
II, 149), astfel că vorbele românesce
ca *aculeț* etimologicesce cuprind în sine
chiar trei sufixuri. Latinesce ar fi:
acullitium = *ac-on-ul-itium*.

v. ¹ *Ac.* — *Aciold.* — *-eț.* — *-ol.* — *-or.* —
-ul — *-uș.*

Acuim (*aculmat*, *aculmare*), vb.; se
pencher, s’incliner (Pontbriant), pro-
pendeo, inclino (L. B.). Cuvint care
trebuie încă verificat, sub raportul for-

mei, al sensului și al regiunii unde se
întrebuințază. In texturi nu l’am găsit.
v. *Culme*.

Acum, *acmù*, adv.; à présent, de
suite, maintenant. Forma *acmù* a des-
părut din graiu. Funcționând numai
ca adverb de timp, *acum* exprimă no-
țiunea de ceia ce este, față cu ceia ce
nu mai e saū care nu este încă.

Donici, Grierul și furnica:

Ai cântat! imi pare bine;
Acum joca, dacă poți...

Pann, Prov. II, 98:

Fost’al lele când ai fost,
Dar *acum* ești lucru prost;
Ai fost flóre trandafir,
Dar *acum* ești borș cu știr...

De aci: „vreme de *acum*” în anti-
tesă cu trecutul și cu viitorul.

Gr. Alexandrescu, Meditație:

Vremea d’*acum*, trecutul, a’l sci avem
putere,
Numai ce-a să se ’ntâmple noi nu putem
vedea;

Dar când césul soscesce, când nălucirea pere,
Se trage de o dată și vecnica perdea...

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „acești
obicéiu au fost legiuit de legiitorii
cei bătrâni, iară în v r é m i a de *acmu*
ceșt mai tineri s’au tocmit toțu in-
preună ș’au schimbatu acé tocmală...

Caragé, Leguire (1818) p. 64: „Să
fac daruri și pre v r é m é de *acum*,
și pre vréme viitoare...”

Dintre cei-l’alți adverbii de timp,
acum este într’o corelațiune mai in-
timă cu *atunci*.

Moxa, 1620, p. 356: „puseră nume
beséreciei Capitol, și de *atun ce* până
acum noi chemâm besérecile latinești
românește capiște...”

Dosofteiu, 1673, f. 84 a: „...pentru
vițaii oltariului de-*atun ce*, *acmu*
sint mieluseii lui Dumnedzău cei cu-
vintareț...”

Cuvîntul Sf-lui Ion Crisostom despre rebdare, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 515): „...multă depărtare văzû de cătră acei păstori ce-au fostû a t u n c e de ceşté ce sântû *acum*; nice sântû aceşté de *acumu* ca ceia de a t u n c e, câ aceia era hrâburi, iară ceşté de *acum* fugători...”

Când se repetă: *acum—acum*, sau când îşi asociază prepoziţiunile „de” şi „pînă”, *acum* devine sinonim cu *a c i*, intru cât acesta funcţionează ca adverb de timp.

Neculce, Letop. II, 374: „Nădejdea Domnului este ca săninul cerului şi ca încetul mării: *acum* este sănin şi se face nour, *acum* este marea lină şi se face furtună...”

Gr. Alexandrescu, Meditaţie:

Dar astfel uinbra 'nşală zadarnica'ti silinţa: *Acum* din mână fîi scapă, *acum* éraşi o vezî...

Moxa, 1620, p. 350: „şi răspunseră: nice tu nu veri domni de *acum*, şi'şi aléseră pre o slugă a lui Solomon...”

Noul Testament 1648:

Act.Ap.IV,17:		...ne ultra
de <i>acum</i> să nu		loquantur...
mai grăiască...		

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „...pre acolé să hie şi de *acmu* hotarul...”

Omiliarul dela Govora 1640, f. 75 a: „...ce iată de *acmu* a şti de tine nu voiu şi nice dinăoară de *acmu* intru nevoile tale nu te voiu asculta...”

Psaltirea Şcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.): „şi p o n â *acmu* spuniu minunile tale...”

În aceste şi asemenea pasaje, *acmu* ar pute fi înlocuit prin: „*a c i*—*a c i*, de *a c i*, pînă *a c i*”, care însă are tot-o-dată funcţiunea de adverb de loc, ceia ce lipsese lui *acum*.

Aşîzderea construcţiunea foarte în-

trebuiţată: „de *acum* înainte” nu exprimă alt ce-va decât: de *a c i* înainte, franţuzesce „dorénavant” = „de hore en avant”.

Mateiu Basarab, 1649 (A. I. R. I, 107): „...iară voi să căutaţi de *acum* înainte foarte să vă feriţi de mănăstire...”

Un act moldovenesc din 1669 (A. I. R. I, 140): „...să'i hie de *acmu* înainte egumenului diréptă ocină şi cum-părătură în véci...”

În „de *acum*”, se pôte ca cele două vocale să se contracteze, ca în Pravila Moldov. 1646, f. 111: „certaria ce se dá în vaculû de *acmu* celuia ce va face silă vre unii muieri, iaste după voia gudeţului...”; sau pôte să dispară iniţialul *a-*, ca într'un zapis moldovenesc din secolul XVIII (A. I. R. III, 224): „deç de' *cmu* să nu avem a pără unul pré altul...”

La mitropolitul Dosofteiu, mai ales, ne întimpină:

a) Contractiunea *прѣкмуъ* = pre *acmu*: „şi până pre-*acmu* voi vesti miratele tale” (1680, f. 87). Tot așa în documentul moldovenesc din 1617 (A. I. R. I, 1, p. 13): „voi foarte să daţi pace să ţie călugări dela Săcul cum au ţănut şi până pre-*acmu*...” Construcţiunea „pînă pre *acmu*” sau „pînă pe *acum*” astădî nu se mai întrebuiţeză, şi nici chiar: „pe *acum*”.

b) Elisiunea *кѣкмуъ* = că *acmu* (1673, f. 106):

Ni'i păţă c'atunce să te îngrozască,
C'*acmu* vine Domnul să te miluiască...

c) O reduplicare curiosă a prepoziţiunii de: *де дѣкмуъ* = de *acmu*: „ce noi ceşti vii vom blagoslovi pre Domnul de de-*acmu* şi până în véci” (1680, f. 150).

Vechile texturi ne dau câte o dată forma organică trisilabică *acumu*.

Legenda Sf-ei Maria Egiptenă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 392): „...*acumu* e vrème să faci cumu ți s'au zisü...”

Cuvîntul Sf-lui Ion Crisostom (ibid. p. 478): „...cela ce'm era eri de trupulü mieu, *acumu* 'lû privâscü ca unü striinü...”

Un tractat teologic tot acolo, p. 630: „...ce mă voü face, că *acumu* m'au ajunsü zasilu cela înfricatulü de carele de multe ori auziäm...”

Legenda lui Avram, circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 192): „de *acomu* nice di-rrioră nu te voü vedé...”

În forma întregă *acumu* tonul era nesigur: putea să cadă pe a doua sau pe a treia silabă, adecă *acümü* ori *acumu*, căci numai prin acéstă incertitudine tonică se explică cele doë forme scurtate: *acüm*(=*acümü*) și *acmü*(=*acümü*), cari sînt d'o potrivă vechi. În unele texturi ambele se găsesc la un loc. Aşa în Călëtoria la İad a Măice-i Domnului, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 346, 860): „*acmu* nu se roagă de-reptu păcătoși...” dar și: „*acum* vedemu tine, roditoare Domnului...”

Din forma *acmü*, prin asimilațiune regresivă s'a născut *amü*; din forma *acüm*, prin pierderea consonei finale: *acü*.

1°. *A m ü* :

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 165 :

Fóie verde, verde pénă,
Astă Iarnă era Iarna,
Bătea vintu și nîngea
Și badea la noi venia ;
Amu'i vară și's Rusale,
Punte noua peste vale,
Amu'i cald și *amu*'i bine
Și badița nu mai vine!...

„În loc de *acum*, la noi se dîce *amü*, dar asemenea și *acü*...” (C. Teodorescu, Vasluïu, c. Lipova).

Deja la mitropolitul Dosofteiu, 1680, ne întimpină de doë ori *amü* scurtat din *acmü* :

Ps. XLIII :
Dară *amü* urniș și
rușinaș pre noi...

Ps. CXXVIII :
...dzăcă *amü* Iz-
railü...

Nunc autem
repulisti et con-
fudisti nos...

...dicat nunc
Israel...

2°. *A c ü* :

O narațiune țerănescă din Moldova de pe la începutul secolului XVIII (A. I. R. III, 278): „...până *acü* n'ani vinit la dănsul și viindu nu l'am găsit...”

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 226 : „.....mai pe urmă aü scos și goștina întreită, câte 11 parale de oae, care nu se arăta semne bune, că'l blăstăma țara, căci se uitasă acéstă slujbă întreită, iar *acu* iar aü găsit'o de aü scos'o la medean...”

Un țeran din Prahova : „Da bine, naș Gligore, cu ce ne aleserăm noi din răsboiu dă fu mai *acü*? — Păi de, hine! Ne aleserăm cu ce aü dat împărățiile, nu cu ce a vrut Dumnezeu...” (Jipe-scu, Opinc. 135).

I. Créngă în Capra cu trei İeđi (Conv. lit. 1875 p. 339): „Bun! zise el în gândul seü. Ia *acü* mi-e timpul...”

Și mai jos (ib. p. 343): „...mi-aduc aminte ca *acü*, că l'am întălnit o dată prin zmeuriș...”

În loc de „mai *acü*” = „récemment” și „ca *acü*” = „comme si c'était présent” se pöte pune și: mai *acum*, ca *acum*, dar mai bine emfaticul: *acuma*.

În poesiă, *acü* în loc de *acum* permite a căștiga o silabă prin elisiunea vocalei inițiale a cuvîntului ce urmază sau prin contractiune. De exemplu :

Beldiman, Tragod. v. 745 :

De-*acu*-l vrenie să purcéga și să mérgă toți
în jos...

Pann, Prov. I, 39 :

Ți'l dau d'acu 'n mână făr' să mă sflesc,
Ș'o pungă de galbeni încățîi dăruesc...

Gr. Alexandrescu, Câinele isgonit :

Dar după o lungă vreme,
Sătul în zadar a geme,
Jalbă căinele a dat,
Zicând că d'acu 'nainte
Tóte îi vor păré sfinte,
Numai să fie iertat...

O doină din Basarabia :

Frunță verde pómă córână,
Astă érnă era érnă
Și ninge și viscolfa,
Bădița la noi venia ;
Dar acu'î senin și bine
Și bădița nu mai vine...

(Alex., Poez. pop., 405)

În poesia poporană forma *acù* se
mai utilizéază și pentru rimă.

Marian, Bucovina, 1, 140:

Ce felu de vóinic ești tu
De te-ai lăsat tocm'acù,
În flórea vieții tale,
Să fii călcat în piclóre?..

Tot așa la Iancu Văcărescu, p. 37 :

Și gândului *acù*
Să tacă îl plăcu:
Vorbirea s'a 'nceput
L'al inimilor fund;
Spun ele și răspund
Cu glasul lor cel mut...

În fine, *acù* este indispensabil în idio-
tismul poporan: „acu'î acu!“ care arată
sosirea unui moment decisiv de a face
sau de a se face ce-va.

I. Créngă în Dănilă Prepeléc (Conv.
lit. 1876 p. 457): „— Măi omule! Stă-
pănu-meu s'a resgândit; el vrea mai
întăiu să ne cercăm puterile ș'apoi să
iei banii. — Îa *acù*'î *acu*; zise Prepe-
léc în gândul seú, oftând...“

Același în Stan Pățitul (Conv. lit.
1877 p. 32): „Mai iscodesce ea pe ici
pe colea să vadă n'a puté afla ce-va
despre copil, dar copilul par'că intrase

în pămînt. — Ei, eî! *Acù*'î *acù*. Vaî de
mine...“

În acest idiotism, *acù* nu póte fi în-
locuit decât numai dóră prin emfaticul
a c u m a (v. *Acuma*). A se đice „*acum*
e *acum*“ sau „*amù*'î *amù*“ n'are destulă
energiă.

Constructiunea „de-*acu*“ sau chiar
„de'*cu*“, fórté désă în graiul țerănesc,
însemnéază un viitor apropiat, pentru
care însă limba francesă se mulțu-
mesce mai adesea cu „à present“ sau
„maintenant“.

Iată câte-va exemple din Tutova
(C. Mironescu, com. Ibăncescii) :

„Poporul pe aici, mai ales femeile,
cum vėd vre-un Țigan cu ursul, îl
chémă să'î jóce ursul și să'î vire
și'n casă; și decă o întrebî: pentru
ce? ea'ți răspunde: așa'î ghine să hie
numai gîocuri și veselii în ograda me,
iar din casă ursul n'ó scos faptul și
d'e'*cù* are să'nî mérgă ghine...“

„Cum vede primăvéra cocori și berđe,
poporul đice: Măi vere, iote trec cu-
córăle la văratic, d'e'*cù* ne-am mântuit
de érnă...“

„Pe brotăcel cum îl aud cãntând,
đice: İ-audî bre, cum cãntă hojma
broșticul? d'e'*cù* să știi c'are să plóe...“

Să se observe că poporul numai pe
acù îl construesce cu prepozițiunea de,
mai nici o dată pe *amù*, deși ambele va-
rianturi se pot întălni în aceeași frasă,
bună-órá: „*amù* 'î așa, dar de-*acù* să
veđi...“

Forma *amù* din *acmù* nu trebui con-
fundată cu vechiul adverb *amù* =
lat. admodum, astăđi despărut din
graiu, însă des în vechile texturi, tot-
d'a-una cu sensul de actualul „dară“.
În loc de „*acum* d a r ă“ străbunii
noștri điceau: „*acmù* a m ù“, iar pen-
tru: „îată dară *acum*“ se putea đice:
„adecă a m ù *acmù*“.

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. II p.

15: „a c m u a m u mestecați sănt derepții cu păcătoșii, iară atunce foarte bine despărțiți fi-vorū...”

Ibid. quat. XI, p. 12: „...apa vie iaste cēia ce se varsă și cură, apă vie dulcēța duhului sfântū, că în toate chipurile chēmă-se, după că ce în multe chipuri lucrēză, a c m u a m u chēmă-se apă, aoré focū...”

Legenda Santei Vineri, din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 72): „...până amū înblatū în pustie, tine amū avutū ajutătoare; iară *acmu* cătră lume m'amū turnatū, ce ajutoriū 'mi trebuiaște dela altū cine-va fără dela tine? a c m u a m u, împărătēsă, stăi dereptū mine, sāraca de eu, și'mi fii ajutătoare...”

Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „...de pre zeu, te părăsiră tine toți și trecură ca umbra, și a d e c ā a m u *acmu* aceia de sine'sū stau, e tine părăsiră toți și te-ai înplutu plinū de amarul adului...”

În Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

p. 130: a m u *acmu* ciinre grăiaște...

p. 131: a d e c ā a m u *acmu*, bogății, plângeți-vă...

v. *Adecă. — Amū.*

Un alt idiotism arhaic foarte interesant este: „iar când a fost *acum*” sau „iar când *acum*” cu înțeles de: „récemment, depuis peu”.

Un act muntenesc din 1630 (A. I. R. I, 32): „...după aceia c ā n d u a u f o s t *acum*, iar dumnelui vornicul Hreza mi-eu dat banii cât amu dat eu...”

Badea Bălăcēnul, 1679 (A. I. R. I, 61): „...un loc ce au cumpărat Necula log dela Nedélé fratele Calii dreptu ug 3 și ține scaune pe acel loc, iar când a u f o s t *acum*, fiind casa părinților Calii aproape de acel loc și *acum* iaste

pe séma ei, nu să sufere să fie scaunele acolē înainte casii ei...”

Tudor Logofēt, circa 1584 (Cuv. d. bătr. I, 38): „...iar cându au foostu *acum*, iar se au apucatu aceștii boeri ce săntu maii sus ziși, și cu egumănul, de acestu Țigan Calēul fecorul Oprēi de să'l iaa...”

Constantin Brâncovanu, 1694 (Cond. Mss. Brâncovenescă în Arch. Stat. p. 86): „...și tot le-au ținut boiarinul domnii mēle cu bună pace, iar c ā n d a u f o s t *acum*, după ce au trecut 5 ani, venit'au Mihalcē și Moise împreună cu Dragomir căpitan înainte domnii mēle în divan de s'au întreat de faață cu boiarinul...”

Aceiași Condică Brâncovenescă p. 108: „...iar căud *acum* în zilele domnii mēle, iar au venit Pană Logofăt...”

Cu un sens ce-va apropiat. dar nu același, se ȳice: „*acum* dela o vreme”.

Gheorgachi, Letop. III, 311: „și după masle mergea boierii de 'și lua dela Domn ertăciune; dar *acmu* de la o vreme s'au rădicat și acest obicei...”

Din latinul vulgar *eccu'modo*, cu un accent nesigur, s'au născut: pe de o parte românul *acumū* = *acmū* și *acūmu* = *acūm*; pe de alta, cu aceeași bifurcare tonică: friulanul *acumò* = lat. *eccu'modo* = rom. *acumū* și sardul *còmo* = lat. *eccū'modo* = rom. *acūmu*. Acéstă observațiune a făcut'o deja de mult Ascoli (Kuhn's Z. f. v. Sprachf. XVI, 123). Sardul ȳice: „dai c o m o innantis” (Spano, 164), Italianul: „da qui innanzi”; cel de'ntăiū corespunđend românului „de *acum* înainte”, iar cel-l'alt: „de a c i înainte”, ca și când graiul nostru ar concentra în sine la un loc nesce varianturi pe cari le găsim numai împărășiate în limbile surori din Occi-

dent, ba încă unele — ca forma *acrum*, despre care mai jos — nu se mai găsec nicăiri.

Din variantul *acumù* prin intermediarul *acmù* vine scurtatul *amù*; din *acùmù* — *acù*. Macedo-româna și istriano-româna posedă numai forma *acmu*, pe care aș amplificat'o în *acmoce*, acățând pe -ce după analogia lui „atuncea”. Pe *acmoce* istriano-româna îl mai reduce la: *cmoce* (Miklosich, I. Maiorescu).

În acest mod, cuvîntul român n'are de loc a face cu vechiul grec ἀκμήν „tout-à-l'heure, encore”, deși se asemnă atât de mult prin funcțiune și prin formă. Neo-grecul ἀκόμη sau ἀκόμα a pierdut pînă și sensul de „tout-à-l'heure”, dezvoltând numai pe acela de „encore”, astfel că pentru a exprime noțiunea de presinte trebuî să și asocieze pe τώρα: ἀκόμη καὶ τώρα. Tot aci vine albanesul: akoma „încă”.

Genealogia cuvîntului:

	lat. eccu'mòdo			
	lat. eccu'mòdo		eccu'mòdo	
friul. acumò	rom. acumù	rom. acumu	sard. còmo	
	acmù	acùm		
	amù	a ù		

În graul din Banat, de exemplu lîngă Lugos, mai există formele *acrù*, *acrum* și *acnù*. Trecem peste *acnù* = lat. eccu'nunc, despre care am vorbit la locul seù. Forma *acrum* însă aparține aci și este de o importanță extremă, ca un adevărat rest așa dîcînd fosil din latinitatea cea mai depărtată. Pe lîngă ecce, latina vulgară avea variantul *eccere*, care ne întîmpină des la Plaut:

Prandi in navi, inde huc egressus sum te
conveni. — Eccere,
Perii misera!...

(Menaechmi, II, 3 v. 50)

Jam enim eccere ibo in forum...

(Trucul, II, 2 v. 68)

Mihi praedicas? — Eccere! jam tuatim
Facis, ut tuis nulla apud te sit fides...

(Amphitr. II, 1 v. 4)

Precum în compozițiune *eccere* devine *ecu'* în toți pronomii și adverbii romanici derivați, tot așa *eccere* cată să fi avut în compozițiune o formă *ecru'*, de unde *ecru'modo* alături cu *ecu'modo*. Din *ecu'modo* vine *acum*; din *ecru'modo* — *acrum*.

Din variantul *acmù* prin intensivul -și (= lat. sic) s'a format vechiul *acmuși*, astăzi *amuși*; din variantul *acùm* prin scurtatul *acù* s'a născut intensivul *acusi* cu deminutivul *acusi-că*, iar prin particula emfatică -a: *acuma*.

v. *Acnù*. — *Acuma*. — *Acuși*. — *Amù*. — *Amuși*. — *Atuncea*...

Acùma, adv.; tout-à-l'heure, à présent. Format din simplul *acum* prin emfaticul -a (v. ⁵A), *acuma* circulază în concurență cu formele scurtate *acù* și *amù*, dar geograficesce e mai răspândit decât ele.

În dicționarul Mss. bănățen circa 1670:

„Akmu. Nunc.
Akuma. Nunc“.

Pann, Prov. I, 99:

Nevasta l'acea 'ntamplare
Incepu a se 'nchina,
Zicînd cu mare mirare:
Uită-te *acuma*, na!...

Pompiliù, Sibiiù, 25:

De-ați făcut voi cur-va bine,
Faceți ș'*acuma* cu mine!...

Zilot, Cron. p. 112:

Cine să latre?
Ceî ce împarte
Cu lupii turma
Ș'atunci ș'*acuma*?..

Iancu Văcărescu p. 16:

Iar *acuma* far'a prinde
Eu de veste nici de cum,

Fără arcu a'mi intinde
Fugar m'am trezit pe drum...

Țeranul din Prahova: „*Acuma* ie *acuma*, hine Moțăilă! Strângi-te la piept și ia'ți căciula...“ (Jipescu, Opinc. 97).

Emfaticul *acuma* se pôte pune a-prôpe pretutindenî unde se întrebuinteză simplul a c u m, dar mai ales în locul energicului a c ù :

A c ù 'i a c ù = *acuma*'i *acuma*;

Uită-te a c ù = uită-te *acuma*;

A c ù, de! = *acuma*, de...

v. *Acum*.

Acùr (*acurs, acurgere*), vb.; accourir. Archaism trecut în Lexiconul Budan. În texturi nu'l găsim. Numai în aparință îl pôte bănuî cine-va la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXVII p. 11: „...mulți nevoiaște, ce mai vrătosû lenivoșii și iuții spre cuviința cea buna și spre spăsenie a c u r â (акоура)...“, căci contextul probéză că aci este vechiul infinitiv „a cură“ = lat. *currere*, iar nici decum compusul *acur*.

v. ²·*Cur*. — *Curg*.

A-curmeđiș — v. *Curmeđiș*. — *De-a*.

Acùs }
Acusàre } v. *Acusat*.

Acusàt, -ă, adj.; constaté, reconnu, prouvé par serment. Acest cuvînt este un adevérat mărgăritar, găsit din întâmplare într'o clae de fin. Pintre documentele inedite ale mănăstirii Bistrița din Oltenia, conservate în Archivele Statului din Bucuresci, se află o epistolă dela Petru-vodă Mircea cătră „jupan Négoe marele ban al Craiovei“, scrisă întrégă slavonesce cu mâna vellogofetului Bogdan. Actul pórtă numai data lunară: „30 octobre“; anul însă nu pôte fi decât 1560, căci din alte

documente se scie că atunci anume era Négoe pe scaunul bănesc și Bogdan la logofețiă (v. Venelin, Vlacho-bolg. gramaty, p. 177). În acea epistolă, Vodă scie lui Négoe, cum-că călugării dela Bistrița ar pretinde a fi ale lor trei familie de Țigani, pe cari le stăpănesc Lațco și Panga, și decî — urméză epistola — „dacă călugării vor puté să jure că așa este, atunci grațiositatea ta să le dai pe acei Țigani menționați mai sus ca să fie ai mănăstirii, iar lui Lațco și lui Panga să cauți a le da alți Țigani la număr în locul acelor Țigani pe cari grațiositatea ta îi vei fi găsit *acusați*: тех ацигани что еси нашел твоа тилость а к х с а д и.“ Neștiend cum să'și exprime ideia într'o limbă ce'i era străină, scriitorul a vérit în textul slavice termenul juridic curat românesc: *acusatu, acusați*, cu sens de: „recunoscut, constatat, dovedit prin jurămint“. Sub raportul fonetic, acest *acusați*, cu *s* ca în „casă“, „nas“, „pus“ etc., nu cu *z* ca în neologismii luați din francesă sau italiană, reprezintă din punct în punct pe latinul *accusat* u s. Sub raportul logic însă nu se potrivește de loc cu latinitatea clasică, în care cuvîntul nu are nicăiri sensul de „constaté“, ci numai cu latinitatea vulgară, de unde ne întimpină acéstă accepțiune în francesul *accuser* și italianul *accusare*. Franțuzesce: *accuser son âge, accuser sa maladie, accuser réception d'une lettre, accuser son jeu*... Italianesce: *accusar ricevuta, accusar una lettera, accusar un dolore*. În terminologia jocului de cărți, occidentalul *accusare* este mai-mai tot aceia ce făcuseră călugării dela Bistrița în privința celor câte-va sălășe de Țigani: „In alcuni giuochi, *accusata* dicesi di quelle verzicole (tre o più carte) che vengono *accusate* o sia di-

chiarate da'giuocatori, a tenor delle regole del giuoco, per tirarne qualche vantaggio" (Boerio, Diz. Veneziano, v. Acuso). Românește însă se pare că *acusat* era anume cel „dovedit prin jurământ“, „et jurata fuit accusa“ după cum se dicea în latinitatea medievală (Du Cange, v. Accusa).

v. *Reș.*

Acuși, adv.; sur le champ, de suite, à l'instant. Format din *a c u ș i* (= *a c u m*) prin intensivul *-și* (=lat. sic), *acuși* exprimă un viitor imediat.

Pann, Prov. I, 97 :

Nevasta lui mai în graba
Caldarea la foc puind,
Și el umblând după tréba,
De caii lui îngrijind,
Își întrebă pe nevasta :
Puseși draga, ce făcuși ?
Ea îi respunse l'acésta :
Da, da, barbate, *acuși*...

„In săptămâna Pascilor merg copiii séra în cimitir și bat tóca, dicénd :

Tóco tocorezele
C'aũ trecut botezele,
Tóco tocoriile
C'aũ trecut floriile,
Tóco tocoruțele
C'*acuși* vin păscuțele...

(P. Olténu, Hunedóra, Hașeg)

I. Créngă, Povestea lui Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 459) : „Măi omule, dișe dracul. Tu cu șmichiriile tale ai tulburat tótă drăcimea; da *acuș* am să te vêr și eu în tóte grozile morții!..“

Alecu Văcărescu, p. 28, reș a pus pentru rimă pe *acuși* în loc de *a c u m* :

Și tu limbă, ce tăcuși,
Ca o mută pân'*acuși*...

Numai când se repetă, *acuși* arată o activitate febrilă în presente, nu în viitor :

„Pe când sócra horăia, dormind dusă,

blajina noră migăia prin casă; *acuș* la strujit pene, *acuș* imbală tortul, *acuș* pisa malaïu și'l vîntura de buc...“ (Conv. lit. 1875 p. 284).

Prin emfaticul *-a* (v. ⁵A), *acuși* se amplifică în *a c u ș a*, fără a se modifica sensul.

„Când amenință pe cine-va cu bătae, poporul dișe : Lasă că'ți voiu arăta eu Bacăul *a c u ș a*!...“ (Preut G. Palladi, Tutova, c. Șendrescii).

Din *acuși*, după analogia lui „atătica“ din „atăt“, se forméază deminutivul *a c u ș i c a*, care se póte aplica d'o potrivă la presente și la viitor imediat.

„...o să'ți dēslușesc, pē cât m'ó tăia puterea, atâtea ș'atâtea 'ntrebări și nepriceperi, trecétóre dē multe orî pîn mîntea ta 'ntunecată și nedēslegate pîn'*acușica* de judicata ta nedēprinsă...“

(Jipescu, Opincaru, 20)

v. *Acum.* — *Amuș.*

Acușă } v. *Acuși*.
Acușica }

Acușor } v. *Aculeș*.
Acuș }

¹. **Ad-**, préfixe. Devenind prefix, propozițiunea latină *ad* ne apare în graul român :

¹⁰. redusă la *a-*, fără a se reduplica următórea consónă, după cum se reduplică în italiana : *afum*=it. *affumo*, *afund*=it. *affondo*, *alin*=it. *alleno*, *alint*=it. *allento*, *alung*=it. *allungo*, *amortesc*=it. *ammorto*, *aplec*=it. *aplico*, *apun*=it. *appono*;

²⁰. remasă *ad-* de'naintea vocalei : *adaog*=lat. *adaugeo*, *adăp*=lat. *adaquo*, *adun*=lat. *aduno*;

³⁰. amplificată printr'o vocală irațională de'naintea consónelor labiale :

adevër = lat. ad-verum, *adăpost* = lat. ad-positum, *ademână* = ad-manum.

v. 15. A.

²Ad, s. n.; enfer. Astăzi se țice numaî : ĩ a d.

Predica transilvană circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „deci acolo ĩn lăunătru ĩntru *adu* ĩntunérecul ales fi-va, chină cumplită și durére nespusă; că acolo vare-ce veri simți și vare-ce veri auzi, totu ție urătú și de totu te ĩngrozești; și vare-ce veri atinge sau se va atinge de tine, de toate te vatămi, că *adul* ĩaste plinú de amarú fierbinte...”

Cod. Mss. miscell. saec. XVII (Bis. Sf. Nicolae din Brașov) p. 652: „besé-reca sa, caré nu o va ĩnvince ușa *adului*...”

Dosofteiu, 1680, f. 110 b: „ĩzbăviș sufletulú mĩeu din *adul* cel maĭ de desuptú...”; dar și cu forma ĩ a d, f. 150 a: „toț carĭi să pugoară ĩn ĩ a d...”

Paleo-slavĭcul *адъ* din grecul *ἄδης*. Cuvĭntul vechĭu romănesc, remas de epoca păgănă pentru a exprĭme aceiași noțiune, este tartar = lat. tartarus (= gr. *τάραρος*), de ex. ĩn Cugătări ĩn óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. 465): „...o, amar ceia ce nu se pocaescu de păcatele sale, că aceia toți se duc ĩn foculu nestinsu și ĩn vermĭi neadurmiți și ĩn tartaru...”

v. *Genune. Iad. — Tartar. — Tărim.*

³Ad! — v. *Aduc.*

Adám, n. pr.; nom du premier homme, personnification sémitique et chrétienne des origines de l'humanité. Numele primulú om, după Bibliă. Arabesce : a d a m „om”.

Abia ĩn secolul trecut Romăniĭ aú ĩnceput a ĩntrebuĭnța data creștină ĩn locul cronologieĭ bizantine dela zidirea lumĭi, presupusă a se fi ĩntămplat cu

5508 anĭ ĩnainte de Crist, și care se numĭa „cursul anilor dela *Adam*.”

Nic. Costin, Letop. II, 77: „...și l'aú rădicat pe Mihaĭu-vodă din Scaun, și cu mare mănie și grabă l'aú cuprĭns, ĩn 14 zile, fiind vĭnerĭ, fiind Mihaĭu-vodă la biserică la Trii-sfetitele, fiind ĩn zĭoa sărbătoreĭ a Prepadoamniĭ Parascheviĭ, fiind cursul anilor dela *Adam* 7218, ĩar dela Hs. 1710...”

De aci locuțiunea poporană : „de când cu moș *Adam*”, pentru a arăta o vechime extremă a unú lucrú, ceia ce se țice italienesce : „da A d a m o ĩn qua”. ĩn Moldova : „dela *Adam* B a b a d a m, adecă „babă *Adam*”, cu turcul saú tătărul b a b à „tată”.

v. *Velét.*

Nemic nu era ĩnainte de *Adam*. Numaĭ el se născuse fără părinți. Singur pămĭntul ĩ-a fost tată și mumă. Aceste credințe sĭnt exprese prin doę ghicitorĭ ajunse a fi poporane, deși sĭnt ĩnvederat de o provenință cärturăréscă :

„ Cine nu s'a născut și a murit ?
— *Adam* strămoșul.

— Cine la mórtea lui a ĩntrat ĩn pântecel măchi-siĭ ?

— Tot *Adam* strămoșul.”

(A. Pann, Moș-Albu, I, 28)

D. G. D. Teodorescu (Poes. pop. 250) aduce următórele paralelurĭ străine, al căroră număr s'ar puté ĩnțeci :

„— Quel est l'homme qui n'a pas eu de mère? — A d a m.

— Quel est l'homme qui est mort sans être né? A d a m.

— Wer gestorben und nit geboren sey? — A d a m.

— Nun nascú,
nun addatau,
senza nasciri muriu. — A d a m o.”

Alte ghicitorĭ de aceiași natură, v. la Dr. Gaster, Liter. pop. 230, unde

ne apare tot-o-dată figura lui *Adam* în literatura noastră poporană cea popescă, adevărat muncită și'n mare parte tradusă din slavonesce sau din grecesce de bieții dascăli bisericesci, dar îmbrățișată și respândită pe la țară. Așa este, de exemplu, o „Poveste despre *Adam* și *Eva*“ și „Versul lui *Adam*“ (op. cit. 276 sqq.), care se începe prin :

Veniți toți cei din *Adam*
Și cu fiii lui *Avram*,
Să cântăm versuri cu jale
Pentru-a lui *Adam* greșale...

Tot de origine dascălescă, însă îmbrăcat ce-va mai românesc, ni se înfățișează *Adam* în colinde și'n cântece de nuntă.

Intr'o colindă, culésă de d. I. G. Bîbicescu în Transilvania (Col. Mss.), „Ion sânt-Ion și cu bunul Dumneșeu“ judecă pe *Adam*, care se scusă cu naivitate că l'a înșelat Iuda de l'a băgat mărul în gură ; apoi :

Adam din ra'u a eșit,
Tot plângend și suspinând
Și 'n cârji albe rădimând
Și din gur'așa grăind :
— Ra'u, ra'u, ra'u ! grădină dulce !
Nu m'ndur a mă mai duce
De dulceta pomelor,
De mirosul florilor,
De sunetul frunzelor,
De sgomotu-albinelor.
De vîersul păsărilor
Și de glasul îngerilor...

La nunți, duminica, înainte de plecare la biserică, se recită așa numita „Iertăciune“, în care se șice că Dumneșeu a zidit :

Pe strămoșul nostru' *Adam*,
Din care ne tragem nēm :
Cu trupul din pămînt,
Cu oșele din pētră,
Cu frumșetea din sōre,
Cu ochii din mare... ;

apoi despre *Eva* și gonirea din ra'u :

Dar Dumneșeu s'a miloștit
Și a doua oră l'a primit
Și i-a șis : — *Adame, Adame*,
Cresceți și vō îmuliți
Ca nisipul mării
Și ca stelele cerului,
Și pe pămînt să trăiți
Și să'l stapăniți !
Și de atunci se trage
Vițe
Și semințe
Pînă ce-a ajuns rindul
Și l'aceste doș mlădițe,
Ce stau plecați
Ca dumne-vōstră, părinți,
Să'l iertați
Și să'l bine-cuvîntați...

(G. D. Teodorescu, op. cit. 106-7)

După o versiune din Moldova, *Adam* fusese zidit :

Cu trupul din opt părți,
Cu oșele din chētră
Și cu gîndul din mulțimea îngerilor...
(M. Busuioac, Sucēva, c. Pascani-Stolniceni)

După o altă :

Dumneșeu a vēdut
Că raful reu l'a șeșut
Fără moștenire
Și făr' viețuire,
S'au gîndit ca pe om să zidescă
Și raful să moștenescă :
Aū luat ochii din Mare,
Chica din sōre,
Lut din pămînt
Și suflet din Duhul sînt,
Și'n clipă pe strămoșul *Adam* a facut...
(Constantiniū. Nēmț, c. Dōmna)

În alte varianturi, se măi adaugă : „sângele din rouă“, „cugetul din noori“, „suflare din vînt“ etc., sau în loc de „mulțimea îngerilor“ se pune : „iūțimea“. Cele „opt părți“, din cari fusese zidit trupul lui *Adam*, figurēză în manuscrite slavice începēnd deja de prin șecolul XIV, cari însă fiind de provenință sudică, căci ele menționează pe Cumanii, pe Romāni, pe Arnăuți, e tot așa de cu putință ca noi să fi luat legenda dela Serbi sau Bulgari, precum e cu putință și

vice-versa (v. Tichonravov, Pamiatniki otrečenoj ruskoj literatury, t. 2 p. 439 sqq.) In orî-ce cas, fântâna comună, directă sau indirectă, a acestor subtilități teologice poporane e bizantină, după cum e și explicațiunea simbolică a numelui ADAM în Pravila lui Mateiu Basarab: A=Ἰνατολή (resărit), D=Δύσις (apus), A=Ἰσχυρος (nord) și M=Μεσημβρία (sud).

v. Conacăriă. Iertăcuine. — Nunta.

Mult mai românesc e *Adam* în vrăji și descântece.

Intr'un descântec când s'a deochiat o vită :

. . . . . Ie vacile,
Le du pe cararea lui *Adam*
La pășunea lui Avram
Și la apa lui Iordan...

(I. D. Nour, Bôrlad)

Intr'un altul de desfăcut farnecele :

. . . . .
De mâna dréptă m'au luat,
Pe că r a r e a l u i *Adam* m'au purces,
La fântâna lui Iordan dusu-m'au,
Cu crucile de mir,
Cu țarmurile de vin;
Așa Sfinta Precista érași de mână m'au luat,
Pe croh alb m'au aședat...

(Idem)

Intr'un descântec de albătă :

. . . . .
De mâna dréptă l'a luat,
Dipe sóre l'a înturnat
Ș'a pornit, și a plecat
Pe drumul lui *Adam*
La fântâna lui Iordan,
Ș'a tâlnit
Trei surori a sórelui...

(Albira Carpatilor, 1879 p. 345)

Ce să fie óre „cărarea lui *Adam*“ sau „drumul lui *Adam*“? In alte descântece figuréză în locu'i: „cărarea lui Troian“, de ex. în lunga vrajă „de a face pe dragoste“, culésă de d. S. F. Marian în Bucovina și unde ne întimpină de trei orî :

Măriór'ău sinecat,
Sinecat ș'au mănecat
Pe cărarea lui Troian
La riul lui Iordan...

(Col. I. Tr. 1870, No. 3 p 4)

In altele :

Pe cărare,
Pe ulița mare,
La riul lui Iordan,
La fântâna lui Bogdan...

(G. D. Teodorescu, 362)

Traian, părintele Daciei; Bogdan, fondatorul Moldovei; éta-ne deja fórte departe de lumea biblică !

Inlocuit'ău Români pe strămoșul omenirii *Adam* prin strămoșul național Traian? sau nu cum-va, din contra, vechiul cult al eroului păgân va fi fost gonit mai târziu prin elementul semitic al creștinismului? In astronomia poporană „calea lui Troian“ fiind una din numirile „drumului de lapte“, să fie óre tot aceia și „calea lui Adam“? Iată, negreșit, nesce cestiuni cât se póte de interesante. Vom observa numai, că'n latinitatea medievală acéstă parte a cerului se chiăma : „via Sancti Jacobi“, de unde : span. camino de Santiago, fr. chemin de St. Jacques, provenț. cami de San Jaques, bret. hent sant Jakez etc. (v. Gaidoz et Rolland, Mélusine, 1884 p. 151—3).

v. Avram. — Bogdan. — Iordun. — Troian.

Se pare că tocmai funcțiunea cea astronomică a lui *Adam*, suit într'o sferă mai pe sus de cei doi luminători, ne întimpină în balada poporană „Sórele și luna“, așa după cum se cântă în Dobrogea (Burada, Călét. p. 168). Nesciénd cum să scape de amorul fratelui seú, Luna îi dice Sórelui :

— Sóre luminos,
Mândru si frumos!
O scara de fer
Pin' la naltul cer
Tu mie sa'mi faci,

Pe ea să te urci,
 Îute să te duci
 Pin' la moș *Adam*,
 Căci dorință am
 La el să privești,
 Să te spovedești.
 — De grabă el s'apuca
 Și îndată că făcea
 O scară de fer
 Pin' la naltul cer,
 Ș'apoi se urca
 Și se înălța
 Pin' la moș *Adam*,
 Străbun lui Avram,
 La el că privia,
 Se spoveduia.
Adam scoboria,
 De-a-stânga'l lua,
 În iad îl băga...

În fine, după cum prin *Adam* s'a început lumea, tot prin *Adam* se va sfârși; așa crede poporul. Una din legendele române despre Judecata cea din urmă saună „vremea de apoi“, este că atunci „când se vor împlini vécurile“, Dumnezeu va pune pe *Adam* să buciume, și la trâmbița lui se va sgudui lumea și se vor scula morții de prin morminte (Vasluu, c. Negrescii și Mircescii; Botoșani, c. Poiana-lungă). O versiune adaogă, că buciumarea va ține trei zile și trei nopți, „și cine n'o va auzi, va rămâne în iad, iar cei-l'alți vor merge la judecată“ (A. Ciurenu, Vasluu, c. Zăpodeni). Unui om perdut fără îndreptare și fără mustrare, i se pôte dice că: n'a auzit trâmbița lui *Adam*.

Cu tóte astea, nici pe *Adam* nu'l cruță poporul în injurăturile sale. La Vrancea, bună-óră, „auđi mereu ocări de: Pasca mă-sei, Crucea, Dumnezeu, feștania, lucéfěru mă-sei, *Adamu* mă-sei etc.“ (Putna, com. Găurile).

În vechile texturi, numele *Adam* își acată une-orî pe flexionarul -u: *Адамъ*. În Călětoria la iad a Maicei Domnului, scrisă circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 358): „puteré cinstitei cruci, ceia ce *Adamu*

și Eva izbavi deîn blăstemu...“ De asemenea în Legenda Duminiceii, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 45): „ainte fecu omu întăe *Adamu* de'l fecu în chipul meu...“ În ambele pasage *Adamu* e la acusativ, în loc de: „pe *Adam*“.

Ca nume de botez, *Adam* — de unde patronimicul *Adămescu*, augmentativul *Adamoiiu* (în Banat: *Adamoniu*) și deminutivele *Adamuț* și *Adamache* — e fórte rar la Români. Ca nume evreesc, îl vedem într'o satiră poporană din Bucovina „Jidovii și volintirii“:

Intr'o séră negurósă,
 Care viră frică'n ósă,
 Mergeam noi,
 O sută de Jidanoi:
 Chișer și Haham,
 Bureh și *Adam*,
 Și cu Rabin între noi,
 Cu trei cară de-usturoiu...

(Col. I. Tr. 1871, p. 39)

Ca nume local, este un sat *Adam* în Tutova, numit după mănăstirea de maice de acolo, și un sătuleț *Adam* în districtul Sucevei; apoi *Adamescii*, sat în Teleorman.

v. *Aron.* — *Avel.* — *Cain.* — ²*Jidov.* — *Moise...*

²*Adăm*, nom propre personnel. — v. ¹*Adam.* — ³*Adam.*

³*Adăm*, nom de certaines localités en Moldavie. Din localitățile cu acest nume, cea mai însemnată e mănăstirea *Adam*, altă dată aparținând Covurluiului, astăđi însă — prin schimbarea hotarelor districtuale — căđend în partea Tutovei.

Un act din 14 octobree 1652 (Arch. Stat.): „+ adecă eu Petrișor ot Tăplăoni și Vrăbie izbașa și Vasilie Țocol ot Milești și Sava Rojan ot Grădinari scriem și mărtorisim co cestu

zapis al nostru, cum noi de bonă voce noastră am dat danie a noastră draptă ocină și moșie din Codrul Ghenghii din hotarul Oșiăcilor pe Vale Brăbănului în Pădure Merlaă în loc pustiu, am dat lui A d a m căpitanul de ș'au făcut mănăstire..."

De'ntăiu bărbătescă, mănăstirea *Adam* a trecut apoi, abia în prima jumătate a secolului nostru, la călugărițe, aduse aci din Floresci:

Mitropolit Veniamin, 1836 (Arch. Stat.): „luând aminte și pentru pitrecir și viața a maicelor călugărițe din sf. monastire *Adamul*, unde prin vreau lui D-zeu mutându-să dela monastirea Florești, lăsându-o ace monastire pitrecătorilor cu lăcuința părinților Greci..."

Adamant (plur. *adamanturi*), s. n.; diamant, pierre précieuse. Lex. Bud.: „*Adamant*, der Diamant; de *adamant*, Diamanten.“

Varlam, 1643, II f. 53 a, în viața Sf-lui Ioan dela Suceva: „să usteniră și slugile, bătându acelu trupă tare ca de *adămantu* (АДАМАНТУ)..."

Peste Carpați se pronunță mai mult: *adiemant*, sub influința maghiarului: gyémánt. La noi nu se mai dice decât diamant, cu forma italiană. Italienii însă, alături cu „diamante“ mănțin și pe „adamante“, dar numai ca vorbă poetică, după cum ar pute să rămână și'n poesia română, lăsându-se pe „diamant“ graiului prozaic.

Non, se di ferro doppio o d'adamante
Questa muraglia impenetrabil fosse...

(Tasso, Ger III, 51).

Derivă din greul *ἀδάμας*, trecut la Români prin paleo-slavicul: *adamantú*. Sinonim curat românesc, în legătură cu legende poporane, este nestimată, „pétră care luminéză nópte ca ziua“.

v. *Balaur*. — *Nestimata*. — *Pétră*.

¹ **Adamăscă**, s. f.; ¹ Sorte d'étoffe de luxe importée de l'étranger; ² sorte d'étoffe fabriquée de coton et de laine par les paysannes roumaines.

¹o. Ca stófă de lux, *adamăscă* se fabrica de'ntăiu în China și mai cu semă la Damas în Siria, de unde'i vine însuși numele; apoi în Occident, unde nu întârziase a ajunge la o mare perfecțiune, mai ales în Italia: la Venetia, la Genova, la Lucca. Sub raportul bogăției, *adamăscă* stă alături cu catifea:

Souvent sur le velours et le damas
soyeux

On voit les plus hâtifs des convives joyeux
S'asseoir au banquet avant l'heure...

(V. Hugo)

Ca țesetură de mătasă, „damas soie“, *adamăscă* este o stófă grea, amestec de atlas și de taftă, cu frumoșe flori sau desemnuri eșite d'asupra, une ori cu fire de aur sau de argint. Pentru amănunte v. Bezon, Dict. des tissus, t. 6 p. 71 sqq.

În România acéstă stófă pătrundea în doș fabricate pe doș căi: o varietate d'a-dreptul din Orient, prin Turcia, și atunci se chiăma: *mușchi*, din turcul *dimişki*, greul *δμιόσιον* „satin de Damas“; o altă varietate, din Italia, unde se dice astăzi „damasco“, dar în vécul de mijloc purta numele de „adamasco“, latinesce „adamascus“, de ex. într'un act italian din 1389: „planeta una drappi auri in campo viridi, facta ad spicas cum frisiis largis *Adamaschi*, fodrata tafetali rubeo“ (Du Cange, ad voc.). Cuvântul românesc vine dară imediat din italienesce, nici decum dela Slavii (Cihac, II, 1), fiind-că atunci ar trebui să fie: *adamașcă*, nu *-ască*, de óră ce rusesce e *adamaška*, polonesce *adamaszek*, ér la cei-l'alți Slavii fără inițialul *a-*: bohemul *damasek*, slovenul

tamašek etc. Slavii însă au primit și ei vorba tot prin comerțul italian, mai ales venețian.

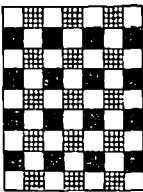
În inventarul M-rii Galata din Iași, 1588, ambele varietăți: mușchi și *adamască* figurează alături (Cuv. d. bătr. I, 199): „4 poale [de icône] de *adamască* galbeni și cu floare albă și pre margine atlažu mușchii.“

Tot acolo ne întimpină *adamasca* de următoarele culori: verde, roșie, albă, mohorită, albastră, neagră; apoi: „cu obraze“ și „cu obraze și cu flori.“ „O brază“ se numia desemnurile.

2°. Ca stofă țesută de țerance române, se chiamă *adamască*, mai ales în Moldova, un fel de alesătură.

„...urđala bumbac, bătaia lână boită, în cinci ițe, se numesce *adamască*“ (M. Dimitriū, Covurluū, c. Smulți).

„*Adamască* este o țesetură în patru saū cinci ițe, a cării urđelă este de în saū bumbac și bătătura de lână cu diferite culori, formând o față cu mici cadrilaturī de felul acesta:

(A. Negru, Tecuciū, com. Poiana).“

La țeranī acéstă sărăcăciósă *adamască* din bumbac și lână servă pentru haīne femeiescī și mai cu sémă pentru așternut tot așa de bine ca la cei bogățī *adamasca* cea de mătasă.

v. *Alesătură*. — ². *Bătae*. — *Coftiriă*. — *Iță*. — *Resbou*. — *Urđelă*...

³. *Adamăscă*, t. de Botan. — v. *Avră-mésă*.

Adăog, *adăug* (1°. *adaos* [-us], -gere;

2°. -at, -are; 3°. -it, -ire), vb.; ajouter, augmenter, accroître, multiplier.

Din tóte limbile romanice, latinul *adaugeo* (-xi, -ctum, -ēre) a ramas numai la Romāni, păstrānd același sens, dar diferențianđu-se în trei conjugățiuni: *adaogăre*, *adăogire* și *adăogere*. Trecerea lui *adaug* în *adaog* se datoresce acomodățiunii, o fiind fiziologicesce mai aprópe de *a* decât *u*, astfel că poporul de multe ori rostesc „aor“, „taor“ etc., netonicul *u* supunēndu-se tonicului *a*. Macedo-romānesce, după o altă tendință fonetică, *u* după vocală devine *v*: *adavgere*, ca și în: *lavdu*=laud, *avdu*=aud, *arevdu*=rēbd etc. (v. ¹.U).

I. Ramificarea sensurilor.

a) *adaog* = *sporesc* „augmenter“: Beldiman, Tragod. v. 1103:

Se deștēptă Eteristii, că i-au amăgit simțesc, *Adaoge* turbăciunea, pe Balș invinovățesc...

Ibid. v. 4099:

Se întorc iarășī la gazdă, caī de menzil poroncesc,
A se face prelungire nici cum nu'l îngăduesc;

Acésta il dărma tare, acésta il supēra,
Adăogea îngrijirea întru care el era...

b) *Adaog* = *măresc* „accroître“:

Pravila Moldov. 1646, f. 26: „cela ce va face vamă noo carīa n'au fostū, sau de va mai *adaoge* cé viache decumū au fostū...“

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 260): „iară când avem pre Dumnezău îndemnătoriu și ajutătoriu, atunce și usrădiia noastră aprinde-se și se *adaoge*...“

Constantin Brāncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 127): „iar carele de nu va drége, încă și nu va *adaoge*, ci va scādē și va strica dentr'acéstē și dentr'alte milī de ale sfinței mănăstiri...“

Enache Cogălnicenu, Letop. III, 228: „...și acei bani să steie temeii pân la anul să ămble, neavând voie Ispravnicii nici să'î *adaogă*, nici să'î scadă...”

Ibid. p. 228: „Domnul încă aū chemat boierii și le-aū arătat, zicându-le ca să se adune la un loc cu toții și să găsească léc să *adăogă* sfertul...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 13: „a me mirare să *adaogè* cu măsura ce a me luare aminte să indoè...”

c) *Adaog* = î m m u l ț e s c „multiplier”.

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 96: „și va *adaoge* munci cătră munci...”

Maî ales în urarea: a se *aduoge* anii sau țiilele cui-va.

O scrisore rustică muntenescă circa 1609 (Cuv. d. bătr. I, 174): „ni rogămu dumnitale și jipănesei dumnitale și coconui dumnitale, și Dumniziu să vă *adaogă* zelé și ai dumniavostă...”

d) *Adaog* = ma î da ū sau ma î s p u n „ajouter”:

Pann, Prov. III, 78: „Scumpul cum pără stafide și cere să 'î *adauge* piper...”

Moxa, 1620, p. 393: „(Nichifor Foca) au plecat Syriia și s'au închinatū Lichiia și au dobânditū Finichiia, și iară *adaose* grețasca să fie grețască...”

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 101): „iar pentru a părinților ce vor fi lăcuitori în tr'insa hrană și traū vieții am *adaos* și am ajutorat cu céle după putință...”

Ibid. p. 103: „și iar am dat și am *adaos* Domnié-mé la sfânta mănăstire ocină în sat în Rămesti...”

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 85: „derept acéia apostolul au *adaus* de-au zis: nu vă înșălareți...”

Un cuvînt al Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 359): „pentru ce *adaoge* cătră cuvântū ș'al-

tele? că cum au zisū: lepădați hitleniia, au nu era destul ačasta? pentru ce *adaoge* de zice și: înainté ochilorū miei?...”

e) *Adaog* cu pîră „décréditer, dif-famer.”

Nic. Costin, Letop. II, 129: „Zic unii cum și cu acel Bekir Aga și-aū fost imputat Lupul Costachi Vornicul, și cu Mehmet Efendi Iazagiul, că Turcilor cine le poate sătura lăcomia lor? Decî să'l fie *adaos* cu pără la Ve-zirul și ei...”

Nic. Muste, Letop. III, 59: „Apoi eșînd din Edecula, tot nu'l lăsa Domnul Muntenesc să se odihnescă mazil cum era, ce cu multe pări il *adăogea*, să'l facă surgun și din Țarigrad...”

Ibid. p. 80: „și acum nici de poronca împărătescă n'aū vrut să de pe boierii; și cu alte pări *adăogându'l*, i-aū stricat Domnia lui Mihaū Vodă...”

f). *Adaog* cântec.

Dosofteiu, 1673, f. 114 a:

Cariî cercă sa mă prindză,
Răutatia să'i cuprindză,
Iară eu, hie 'n ce vrlame,
Lângă tine nu m'oi tiame,
Ce 'ț voi *adaoge* cîntec
Din zûor de când mă mânec...

În „a *adaoge* cîntec” cu sensul de „a închina”, vouer, dédier” se sur-prinde o accepțiune fórte arhaică, pe care o avusese și latinul „adaugeo” în graful sacerdotal, de ex.: „decumam a d a u g e r e” la Plaut.

În Psaltirea lui Arsenie dela Biseri-cani circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) se presară pe ici pe colea o in-teresantă sinonimică a cuvîntului, fi-ind-că traducătorul, deși avea de'nain-tea ochilor un text slavice, totuși își da multă silință de a găsi pentru fie-care idee o expresiune curat romă-nescă, astfel că traduce multe pasage în câte doé-trei feluri; de ex:

Ps. LXXII: „Iată aceşté păcătoş se *adaugu* pururia = iată aceştia păcătoş se în mulţescă pururia...”

Ps. LXXXVIII: „şi nemica nu va spori vrăjmaşul spr'insă = şi nemica nu va *adauge* = şi nemica nu va folosi...”

Ps. CV: „şi se înpreunară lui Velfegor = şi se *adauseră* lui Velfegor...”

Să se observe însă, în tesă generală, că în cărţile bisericesci, traduse din slavonesce, *adaog* corespunde tot-d'a-una lui *присожити*, literalmente „punere lângă”, dar având o mulţime de accepţiuni în fraseologie, așa că represintă după împrejurări pe greul: *προσιθῆναι, παρεισάγειν, επιμένειν, συγκαθῆσθαι, συνιθῆσθαι, κολλᾶσθαι, ἐνοῦσθαι* etc. De aci rezultă că 'n unele pasage din vechile tipăriture *adaog* este o vorbă românescă numai dóră prin materie şi formă, dar e ce-va cu totul străin prin funcţiune. In psaltirea lui Silvestru, 1651, tradusă după originalul evreesc, întrebuintarea semasiologică a lui *adaog* e mai corectă:

Ps. LX: dzile spre dzile înpăratului *adaoge* -i- veri...

... dies super dies regis adjicies...

Ps. LXVIII: *adaoge* strămbătate spre strămbătătia loră...

... appone iniquitatem super iniquitatem ipsorum...

Ps. LXX: şi *adaugu* spre toată lauda ta...

... et adjiciam super omnem laudem tuam...

In Psaltirea cea versificată a lui Dosofteiu, 1673, fiind cu totul emancipată de litera contextului slavie, *adaog* îşi recapătă de asemenea pe deplin funcţiunea sa românescă.

F. 33 b:

Dumnedzău mă paşte şi n'am lipsă
La loc de otavă ce'mi întinsă

Sălaşul pre ape de răpaos,
Şi cu hrană sufletu mi-au *adaos*...

F. 16 a:

Precum iaste cerul mare de nălţame,
Pre pământ *adaogi* de oameni mulţame...

II. Filaţiunea formelor.

Forma organică *adiungere*, întocmai latinul *adungere*, e desă în monumentele năstre literare cele mai vechi.

In Omiliarul lui Coresi, 1580, ea ne întimpină la tot pasul; de exemplu:

quatern. II p. 9: „pământul cela lucraturu grāsime saduriloru *adauge*-le...”

quat. VI p. 5: „cu postulū *adauge* 'şu sănătate şi tărîe, iară dein neţinere boala şi neputinţa apropiése...”

quat. XI p. 13: „cine va avé mai multū, şi mai multū i se va da şi i se va *adauge*...”

quat. XXVI p. 3: „vătămăturilor celé rélele *adauge*-le vindecare...”

In Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII, 2: audziră că evreiasca limbă glăsi cătră 'nşii, rutes *adauseră* fără-voroavă...

... quum audissent autem quia hebraea lingua loqueretur ad illos, magis praestiterunt silentium...

In Codicele Şcheian din aceeaşi epocă (Mss. Acad. Rom.):

Ps. XL, 9: şi nu va *adauge* se vinie...

... non adjiciet ut resurgat...

Ps. LX, 7: dzi spre dzi lu înpărat *adaugi*.

... dies super dies regis adjicies...

Ps. LXVIII, 27-8: şi cătră duréré ranelor méle *adauseră*; *adauge* fără-lége...

... et super dolorem vulnerum meorum addiderunt; appone iniquitatem...

Ba chiar cu finalul *-u* :

Ps. LXX, 14 :
e eu purure upo-
văiū în tine, și
adaugu în toată
lauda ta...

... ego autem
semper sperabo,
et ad i c i a m
super omnem lau-
dem tuam...

În secolul XVII, cuvîntul se mîntîne tot în a treia conjugățiune, dar începe deja a precumpăni forma cu *o* : *adaogere*.

A se alătura Psaltirea lui Coresi, 1577, cu acea a lui Dosofteiu, 1680 :

Coresi :

Ps. XL : Cu-
vântu lége-călcă-
toriu puseră spre
mine:căndū doar-
me și nu va *adauge* să învie?...
Ps. LX: zi spre
zi lu împăratū *adaugi*...

Ps. LXI: bogă-
ția să cură, nu
adaugeți inema...

Ps. LXVIII: că
cinetu vătămășū,
ei mînară și că-
tră duréré rane-
lorū méle *adau-
seră*; *adauge* fă-
ră-lége...

Ps. LXVIII: că
cinetu vătămășū,
ei mînară și că-
tră duréré rane-
lorū méle *adau-
seră*; *adauge* fă-
ră-lége...

Dosofteiu :

Cuvântū călcă-
toriu de liage pu-
sără supra mîa :
dară cela ce doar-
me au n'a *aduoge*
a să scula?...

... dzăle preste
dzăle împăratului
vei *adaoge*...

... bogăția de
cură, nu *adaugeți*
inemile...

... că pre carele
tu îi bătuș, ei îi
luarā în gonā și
cătră duriaria ra-
nelor mîale *adao-
sără*; *adaoge* fă-
ră-liage...

Atât în secolul XVI, precum și pînă pe la finea secolului XVII, ne mai întimpină din când în când forma organică a perfectului simplu : *adăuș* sau *adăoș* = lat. *adāuxi*, înlocuită deja în cele mai multe cazuri prin analogic : *adăosei*.

Coresi, Omil. 1580, quat. XXXIII, 16 : „iară eu amū nu numai învățai, ce și lucru *adaușu* (адѡшнѡ), acélé carele altulū niminé nu le-au făcutū...”

Omiliar dela Govora, 1643, p. 601 : „însumi multe ostenéle *adăoș*...”

Biblia Șerban-vodă, 1688, p. 446 : „iată eu mă măriiu și *adăoș* înțelep-
ciune preste toți...”

Ibid. p. 447 : „mă măriiu și *adăoș* înțelep-
ciune mai multă decâtū toți...”

În macedo-romăna, latinul „*adauxi*” a devenit *adapșu* prin forma intermediară *adavșu* = *adaușu*. Se conjugă : *adapșu*, *adăpseși*, *adapser*, *adapsem*, *adapset*, *adapseră*. Din participiul latin „*adauctum*” Macedo-românii au făcut : *adapt*, mai organic decât dacoromânul *adaus* (v. V. Petrescu, Mostre, I, 151).

E interesant la Coresi, 1580, quat. VIII p. 1 : „dereptū acéia și timpinară pre elū cu slavă credincoșii și blagoslovenie avăndū de elū, că de n'arā fi crezuți, nu se-arā fi așa curăndū *adăușū*...” ceia ce ar presupune pe reciprocul „mă *adaug*” conjugat la pré-perfect condițional cu moțiunea participiului după gen și număr :

[eū, tu, el] m'aș fi —, te-ai fi —,
s'arā fi *adăus*;

[eu, tu, ea] m'aș fi —, te-ai fi —,
s'arā fi *adăusă*;

[noi, voi, ei] ne-am fi —, v'ați fi —,
s'arā fi *adăuși*;

[noi, voi, ele] ne-am fi *adăuse*, etc. ;
în fapt însă pôte să nu fie aci decât un cas de atracțiune sintactică.

Trecerea lui *adaug* în prima și 'n a patra conjugățiune pare a fi posterioară secolului XVII; cel puțin, nu ni s'a întâmplat a o găsi în texturi, deși în graiū ea lesne se justifică. În formele organice *adăugere*, *adăuseră*, simțindu-se o ne'ndemănă la rostirea celor trei silabe ce urmăză după cea tonică, poporul ajunse din cauza comodității a le înlocui prin : *adăugăre* sau *adăugire*, *adăugără* sau *adăugiră*. Astăzi pînă și scriitorii noștri cei mai huni șovăesc între aceste diferite forme, tôte poporane. Așa Costachi Negruzzi

în aceeași nuvelă „Zoe“ pune într'un loc: „*adăogă* tinărul scuturând ciubucul...“, și cu trei pagine mai jos: „omóră-mé dar, *adaose* Ilescul...“; iar în povestea „Toderică“ figuréază pe aceeași pagină: „*ai aduos* arătând pe Sf. Petru...“ și: „*adăogi* arătând pe Sf. Petru“ (ed. 1857, p. 17, 21, 76). Prin urmare, formele: *adăogă*, *adaose* și *adaogi*, pentru una și aceeași persónă a perfectului, i se păreaú lui Negruzzi d'o potrivă corecte.

III. *Adăoră*.

Afară de cele trei forme: *adăogire*, *adăogare* și *adaogere*, din caré cea de-ntăiu, nouă ea însăși, a produs apoi, după analogia tuturor verbilor de a patra conjugățiune, pe un presinte indicativ și mai nou: *adăogesc*, independinte de inchoativul latin „*adaugesco*“; afară de acestea, *adaog* a mai suferit în graúul poporan o transformățiune fórte curiósă, nu fără interes chéar pentru sciința limbei în genere.

Reposatul G. Seulescu, al cărui material din gura poporului era adunat mai ales în districtul Vasluú, aduce forma *adaoră* pentru *adauge*: „nu *adaoră* = nu *adaoge*“ (Archiva Albinei, Suplem. 1847, No. 41, p. 165). Tot așa ni se scrie dintr'o altă parte a Moldovei: „unii prefac pe *g* în *r*, de ex. *adaoră* în loc de *adaogă*“ (G. Bunescu, Tecuciú, com. Brăhășescii).

Faptul dară există; însă trecerea lui *g* saú a lui *ǵ* în *r* este și remâne totuși o imposibilitate după fonetica română. În *adaoră* cu sensul de *adaogă* nu póte fi decât o fusiune a doé cuvinte. Ori-cine face ce-va „a d o u a ó r á“, prin însăși ácéta *ad a o g á* la cele deja făcute. Poporul contragénd pe „a-doua-óră“ într'un singur adverb „adoară“, de aci se nasce: *adaoră* = *adaogă* + *adoară*.

Ce-va analog ni se presintă în fran-

cesul „selon“ alături cu proventalul „segon“ = span. „segun“ etc. Peste puțință de a admite trecerea lui *c* saú *g* în *l*, deși e invederat tot-o-dată că „selon“ nu póte fi despărțit de „segon“. În adevér, fenomenul nu se explică de loc prin vre-o tendință fonetică, ci numai prin fusiunea lui „segon“ cu vechiul adverb frances „lonc“, (=rom. lîngă), care avea același înțeles. Precum la noi *adaora* este: *adaoga* + *adoară*, întocmai așa la Francesi: selon = secundum + longum.

v. *Adauđă*. — *Adóră*. — *Lîngă*.

Adăogere (pl. *adaogeri*), s. f.; accroissement.

Ioan din Vinți, 1689, f. 18 b: „iară cu părulú capulú ai acoperitú să nu să vatáme de *adaogeria* vânturilor...“

v. *Adaog* — ²*Adaos*.

Adăoră. — v. *Adaog*. — *Adóră*.

¹**Adăos, adăus, -ă**, part. passé d'*adaog*. — v. *Adaog*.

²**Adăos, adăus** (plur. *adaose*, se póte și: *adaosuri*), s. n.; augmentation, addition, surcroit, supplément.

În sens restrîns, *adaos* este alipirea unui ce mai mic cătră un ce mai mare de aceeași natură: *adaos* de lefă, *adaos* de grijă, *adaos* de cheltueli etc., atunci când lefă, grijă, cheltueli și altele de mai 'nainte sporesc.

Pravila Caragea, 1818, p. 6: „când gârla prăvălindu-să, câte puținel va adăoga pământ la pământul nostru, *adaosul* este al nostru...“

În sens general, *adaos* înseamnă în limba veche tot ce măresce saú rădică ce-va în bine saú în reú.

a) În bine:

Constantin Brăncovan, 1692 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 5): „cugetându

intru inema noastră a zidi și a înălța sfântă mănăstire pre locul satului Hurezii, găsind locu ca acela bun și scaun de mănăstire, și cu ajutoriul lui Dumnezeu den temelie o am înălțat, și lângă alte mile și *adaose*, care am nevoit Domnia mé să întărescu sfânta mănăstire, pentru ajutoriul făcut'am Domnia mé milă la sfânta mănăstire și cu acestu mertic de sare..."

b) In reū:

Dosofteiu, 1673, f. 111 a:

Că pre cela ce l-ai dat certare
Alergară să'l bată mai tare,
Și mă preste rane usturară,
Preste-*adaos* mai mult mă mustrară;
Dă-le și lor *adaos* pre vină,
Pre greșală certare deplină...

Cam în același sens la Alecu Văcărescu, p. 44:

Și tu, în loc de răpaos,
Și mai mult imi faci *adaos*...

unde însă „repaos“ e pus numai pentru rimă, căci adevărata antitesă a lui *adaos* e scădere:

Urechea, Letop. I, 95: „măcar că să află și de alții însemnate lucrurile țării Moldovii, apucatu-m'am și eu a scriere începătura și *adaosul*, mai apoi și scădere care să vede că au venit în zilele noastre, după cum au fost întâiul țării și pământului nostru a Moldovii; că cum să tãmplă de sărg și *adaoge* pohoțul apii, și iarăși de sărg scade și să înpuținéză, așa s'au *adaos* și Moldova..."

v. *Adaog*. — *Adăosură*.

Adaogăg (plur. *adaoșaguri*), s. n.; terme fiscal: surcharge. Cuvînt format cam în epoca Fanarioților pentru diferite *adaosuri* fiscale peste dările cele obicînuite.

Neculce, Letop. II, 299: „Atuncea strică Constantin Duca vodă legătura văcăritului ce făcusă Antioh vodă, și

scoasă văcăritul: de cal doi lei și de vacă un galbăn, și *adaoșag* de toată vita un tult..."

Grigore Vv. Ghica, 1764 (Codrescu, Uric. I, 133): „nefind la orânduélă ca să știe și săracii ce să dea, mulți din lăcuiitori ș'au părăsit viile lor, temându-să că de multe ori se scotea și *adaoșaguri*, care cu banii vădrăritului și *adaoșagul* acela, și că poate mai punea și vădrării năpaste, și cu aceste pricină fiind adevărul că era săracilor ca un jac..."

I. Canta, Letop. III, 178: „Alte obiceiuri rele ce era mai înainte să nu fie, nici spurcatul și stingerea norodului acel cu nume urit văcărit, numai Grecilor drag foarte, să nu fie, nici pogonărit, nici conîța, nici *adăoșagul*..."

Format din *adaos* prin sufixul *-șag* (= ung. *-ság*), ca în „furtușag“ din „furt“, „vălmășag“ din „valmă“ etc. v. *Adaos*. — *-șag*.

Adăudă, s. f.; lendemain. În graiul poporului, mai ales în Moldova, din construcțiunea „a-d-o-u-a-đ-i“ s'a format un frumos substantiv, tot așa de bine cimentat din trei elemente ca și compozițiunea francesă „lendemain = l'en-demain“. Nearticulat: *adaudză*; cu articlu: *adauza*.

O narațiune țerănescă din districtul Suceva despre Ștafiă ne spune că stăpânii caselor bantuite de un asemenea spectru: „aū obicei di cinstesc pi aratari cu un pahar di gin ș'o fălii di pāni, cari si lasă pi undi si știi că umblă staciā în timpu noptii, găsin-du-si *adauđa* paharu gol, ginu cinstit și pānia răfuită..." (I. Bondescu, com. Giurgescii).

În Banat se dice cu același sens: „măine-đi“, ca adverb; substantivul *adaudă* este însă mai sintetic și ne-

mic n'ar împedeca introducerea lui în limba literară.

v. *Adóră*.

Adă-, préfixe. — v. ³*Ad*.

Adámân. — v. *Ademenesc*.

¹**Adânc**, -ă, adj.; profund, épais, enfoncé. Pe când sinonimul a fund se rapórtă numai la extremitatea inferióră, *adânc* exprimă întregul volum al unei deschidături de sus pînă jos, astfel că se póte confunda cu nalt, de exemplu în locuțiunea: apele sînt *adânci* = les eaux sont hautes. Fiind însă că *adânc* se consideră de sus în jos, iar nalt de jos în sus, între ambiil termenil e contrast. Așa într'o colindă din Transilvania (I. G. Bibicescu, Coll. Mss.) sîntiil găsesc pe Dunneđeú :

'ntr'o chilie
De tãmăe
Cu ușa de alámăe,
Imi ședeá
Și 'mi socotia
Și cetia
Vanghelia,
Cum să facă munți înalți,
Munți înalți și văi *adânci*...

Latinesce *aduncus* e sinonim cu „*curvus*“; „*curvus*“ însă saú „*curvatus*“ este ce-va încovăiat în genere, fie mult saú puțin, pe când *aduncus* se chiamă în specie o mare încovăitură fórte întrată în intru, în opoșițiune cu „*pandus*“, care înseamnă o liniă abia strîmbată. Așa „*cornua adunca*“ se đicea la nesce córne formând ambele împreună mai mult decăt un semi-cerc, după cum sînt, bună óră, la zímbrul de pe vechile monete moldovenesci.

Acum se întelege dela sine desfășurarea logică a românului *adânc* „profond“ din latinul *aduncus* „recourbé en dedans“. În loc de córne, n'are

cine-va decăt să'și inchipuescă munți saú maluril: deschideturá dela mijloc este *adânc*.

Dacă așa cuvînta
Și începe a cãnta,
Munți 'nalți se cutremura,
Văi *adânci* imi resuna...
(A. Pann, *Mcș-Albu*, II, 68).

Ghicitórea poporană:

Într'o vale *adâncă*
Zace-un popă de brâncă.
— Mamaliga.
(Ispir., *Pilde*, 84).

Dosofteiu, 1673, f. 109 b :

Și să scap de cine mi's cu gréță
Și de genuni *adânci*, line 'n față;
Vivorul apeli să nu mă tragă
Să mă'nghiță genunia cé largă;
Nice smărcul budza să'ș deșchiae,
Să mă soarbă și să să închiae...

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. Acad. Rom. p. 35): „nici *adânc* fundul mării, nici nestrăbătută a pãmântului grosime...“

Sensul latinului „*aduncus*“ pare a se fi păstrat mai cu deosebire în idiotismul românesc: „*adânci* bătrânețe“, care nu este alt ce-va decăt: „vrîstă încovăiată“. Latinesce se đicea „*curva senecta*“:

Et nondum cani nigros laesere capillos,
Nec venittardo *curva senecta* pede...
(Tibul. III, 5 v. 16).

Un om gârbovit de ani era: „*toto curvatus corpore*“ (Stat. Theb. VI, 649). Tot așa, ca un grad și mai înaintat de încovăiare bătrânescă, se putea đice: *adunca senecta*, *toto aduncus corpore*, *aduncatus corpore*. O altfel de desfășurare logică are la Germanil: „er ist schon tief in die Jahre“ alături cu: „er ist schon hoch in die Jahre“, unde bătrânețele se consideră ca o extremitate de sus saú de jos a unei linii: se urcă prin ani și se pogórá din putere. O a treia desvoltare independentă are slavicul:

„glăboka starostî“, cum ar fi lătineste: *glubata senecta* (cfr. Miklos. Lex. 130, 131). În scurt, sinonimul german însemnă: „âge descendu tout bas“, sinonimul slav: „âge creusé“, sinonimul românesc: „âge recourbé“.

v. *Batrânețe*. — *Crescut*.

Inventariul M-rii Cotroceni 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 15: „jupănésa Despa ajungându la *adânci* bătrânețe...“

Enache Cogălnicénu, Letop. III, 254: „...î-au sărutat mâna, zicându'î să'î fie într'un cés bun, să trăescă până la *adânci* bătrânețe în luminat scaunul Măriei Sale...“

Dosofteiu, Synaxar 1683, la 19 ghen.: „așia s'au nevoit, și la *adânce* bătrânețe sosând, la Dumnedzău s'au mutat...“

Dela sensul general de o mare deschidătură, considerată de sus în jos și în totalitatea sa, cuvîntul trece, pe de o parte, la ori-ce se plécă pré-jos, de ex.:

Apoi vesel se 'nturna
La Sultan de se'nchina
Cu *adâncă* temena...

(Balada Sirb-sărac);

pe de alta, la ori-ce se ascunde într'o înfundătură, ori-ce ni se înfățișeză ca o grămadă care se întinde departe ne-străbătută de vęd, ori-ce e fórte a-nevoe de pătruns, fie materialmente, fie într'un mod figurat.

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 112) traduce pe „abis, ἄβυσσος“ prin „cel *adâncu*“ și apoi comentéză pe acesta cu: „cel fără de fund, celu neștiut și negândit, celu neagiunsu de mente de omă.“

Așa sint:

1°. *adânc* „enfoncé“.

a) lăcaș *adânc*:

Acolo aú odihna, locaș *adânc*, tăcut,
Eroi ce mai 'nainte mult sgomol aú făcut..

(Gr. Alexandrescu, M rea Délu).

b) lature *adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 68 a:

Căt le prisosiăște de nu ne mănincă,
Ne mânâ ca turma 'n lature *adîncă*..

2°. *adânc* „épais“.

a) întunecime *adâncă*:

A. Pann, Moș-Albu, I, 3:

Mergënd astfel puțin încă, niște cétă s'a
întins,
Ș'o 'ntunecime *adîncă* din patru părți m'a
coprins...

b) cétă, negură, păclă *adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 108 b:

O, Dumnedzaú sînte! tu mă scoate
De pogholu de ape, tolu de gloate
Ce'm vine la suflet, și de gloduri
Cu păcle *adînce* fără poduri...

c) umbră *adâncă*:

Balada Erculén:

Soție de vrei,
De vrei sa mă ței,
Mă scóte din stîncă,
Din umbră *adîncă*...

d) óste, cétă *adâncă*:

Iar a noastră cétă încă
Vine înapoi *adîncă*,
Tot cu pusc și cu pistóle,
Mai mulți cu mânilé góle...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 178).

Tot aci:

e) rușine *adâncă*, adecă grósă, îndesată, în Cuvîntul sf. Ion Crisostom, text din sec. XVII (Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 538): „o, rușine *adâncă*! o, răutate avuției! o, amara iubiré argintului! o, nesătululu pánce!“

În același mod se póte dice: ne-sciință *adâncă*, prostiă *adîncă* etc.

3°. *adânc* „impénétrable = très fin“.

a) înțelepciune *adâncă*:

Dosofteiu, 1673, f. 167 a:

Adîncă ta 'nțălepciune
Nime nu va putia spune,
Omul fără minte 'ntrégă
Nu va putia să 'nțalégă...

b) minte, socotélă *adâncă* :

Moxa, 1620, p. 392 : „celu cu minte *adâncă* Romanu, déca se văzu înălțatū în Scaunū...“

Beldiman, Tragod. v. 293 :

Grecii acești mult cu minte, acești *adânci* și isteți,
Urmări, fapte de aceste, puteai dela ei s'a-
ștepti?...

Zilot, Cron. p. 45, despre Alexandru Muruz : „Acéstă nedomirire avându-o și eū, am făcut cercetare întrebând pe ómenī înțelepți, și m'am insciințat într'acestași chip, care și adevăr séménă a fi, cum că el firesce nu aū fost atăta supțire la minte și *adânc* la socotélă, ci încă încovoia și spre óre-și-care prostime, dar avea darul bunătății și al blândetelor...“

c) gând *adânc* :

Arsenie dela Bisericanī, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 213): „se mărira lucrurile tale, Doamne, și foarte's *adânci* gândurile tale...“

Balada Fata Cadiului :

Nici nu bei, nici nu mănânci;
Ce stai pe gânduri *adânci* ?...

Marian, Bucovina, I, 144 :

Nici nu beu. nici nu mănânc,
Ca mă bate-un gând *adânc*...

d) vorbă *adâncă* :

Pann, Prov. III, 8 :

N'a deslegat sacul încă,
Dar să vezi vorbă *adâncă*...

Tot așa: sciință *adâncă*, în vătătura *adâncă*, și altele.

4°. *adânc* „impénétrable = très intime“.

a) durere *adâncă* :

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 120 :

Și nici bea și nici mănâncă
De durerea cea *adâncă*...

b) amărăciune *adâncă* :

Zilot, Cron. p. 70 :

Și cum să nu fim toți l'*adânc*'amărăciune?..

c) jale *adâncă* :

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 222 :

Mă dusei cu cósă 'n dél,
Cosii iarbă și amar;
Mă dusei cu cósă 'n luncă,
Și cosii jale *adâncă* !

La Italiani „adunco“ sau „adonco“ a păstrat sensul material cel restrins al latinului „aduncus“ = „curvatus“, de unde însă, prin noțiunea intermediară de „ungues adunci“ (Cicer.), „dentes adunci“ (Ovid.) etc., în cari „aduncus“ coincide cu „acutus“, s'a dezvoltat și la dînșii expresiunea : mente adunca „minte ascuțită“, ce-va cu totul independente sub raportul geneșii logice de românul „minte *adâncă*“. Așa la Salvini, în clasică traducere a Iliadei (1723) :

Uno comandi ed uno il rege sia,
A cui donò il figliuolo di Saturno,
Che profonda ed adunca ha la sua mente...

v. 2³. 4. *Adânc*. — 1. *Afund*.

2. *Adânc* (plur. *adâncuri*, vechiu *adâncure*, excepțional : *adânce*), s. n. ; abime, profon deur, fond. Ambele pluraluri : *adâncuri* și *adânce* la Dosofteiu, 1680, în același psalm LXVIII : „veniū într'*adâncurile* mării și volbura potopitu-m'au...“ și apoi : „izbăviaște-mă de cari nu mă pot vedea și de *adâncile* apelor, să nu mă inniace volbura apei nice să mă soarbă *adâncul*...“

Intrebuințarea cea mai désă a cuvîntului este cu sensul general de „abis“, mai tot-d'a-una în legătură cu noțiunea de „apă“.

Ioan din Vinți, 1689, f. 5 b : „vihorulū și vântulū, de a căruia căutare sacă *adâncurile*, și groaza lui topéște măgurile...“

Arsenie dela Bisericanī (Mss. Acad. Rom. p. 179) : „și se spământară *adâncurile* de mulțimé sunetului apelor...“

Dosofteiu, 1680, f. 190 a : „cu lu-

ciul acoperi pre înșii, să afundară într'*adânc* ca pîtra...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. Acad. Rom. p. 36): „... de lăcașul stătător despre uscat s'au părăsit și prin *adâncurile* apelor orbăcând...“

Moxa, 1620, p. 386: „căzu o dată o iarnă pré geroasă de înghețã Mare până într'*adânc*...“

Cu sensul de „ocean“, în glosarele din sec. XVII (Cuv. d. bătr. I, 295): „luciu mării, *adâncul*, noianul...“

În balada despre Napoleon cel Mare, așa cum se cântă în Ardél (Retegan, Poes. pop. 33):

Amăritul Bunăparte
Stând în *adânc* de departe ..

Fără noțiunea de „apă“:

Critil și Andronius (Iași, 1794) pag. 41: „m'amă văzută așa de ȝosă afundatū într'*adâncimele adâncurilor*, câtū am avutū frică că n'oīu mai eși de acolo...“

Cugetări în óra morții, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 454): „toți voru înviă din morte diin toate *adâncurile* pământului...“

Legenda Ap. Petru și Paul (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 650): „acești petrecură *adâncul* a toată lumé și ca cu plugul semănară credința...“

De aci figurat:

a) sub raportul intelectual, a d â n c u l învățătorei și a tot ce se trage din ea:

Moxa, 1620, p. 399: „cum nu poți ajunge naltul ceriului, nice *adâncul* pământului, nice marginé lumiei, și cum nu se potū număra stélele ceriului, nice năsipul mării, așa nu se poate afla *adâncul* scripturilor...“

Ibid. p. 380: „știa filosofia toată și *adâncul* scripturilor elinești...“

Eustratie logofătul, 1632 (Bianu în Col. I. Tr. 1882 p. 26): „... au fostu dascali desăvrășitū, carii au scos ș'au

arătatū toate *adâncurile* cărților și svaturile dreptilorū den limba cîa mai suptire și mai ascuțită de toate limbile, ce să dzice elenescă...“

b) sub raportul moral, *adâncul* iniméi și al mișcărilor ei:

Pravila Moldov. 1646, f. 133: „dentru *adânculu* inimii lui arată, cumū să aibă prieteșugū...“

Moxa, 1620, p. 392: „dentru *adâncul* inimiei elū băté să fie inpăratū...“

Ibid. p. 403: „déca auziră Grecii, numai ce suspina cătră Dumnezeu dentru *adâncul* inimiei lorū...“

A. Pann, Prov. II, 38:

Gândul omului e Iad
Și un *adânc* fără vad...“

Samuil Clain, Invățăturī, Blaj 1784, p. 39: „... boiarī și vitéji, cariī la culmé fericirī lumești ajunsése, și mai pre urmă au căzut intru *adâncul* necazurilor...“

În fine, în loc de „a d â n c i bătrânețe“, care este construcțiunea cea mai respândită, se pôte dice: *adâncul* bătrânețelor:

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. XVI p. 5: „însușū acestu Avraamū, intru *adâncul* bătrânețelor, dein pantece fără plodū născu pre Isaacū...“

Legenda Sf. Nicolae, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 172): „și mulți Elini fapt'au creștini, viețui sfântul lui D-dzău anii cu dulce cinste și ajunse intru *adâncul* bătrânețelorū și fu plin de zile...“

v. ¹ *Adânc*. — *Adâncime*.

³ *Adânc*, adv.; profondément, bien avant, complètement. Represintă ca adverb tóte sensurile adjectivului a d â n c.

Proverb: „Cine ț'a scos ochi? — Frate-meū. — D'aceia ț'a scos așa *adânc*.“ (A. Pann, III, 28).

Zilot, Cron. p. 45: „însuși vedându-și puterea minții că nu lucra *adânc*, se sfătuia cu din miniștrii săi...”

Neculcea, Letop. II, 257, descriind pe nemuritorul mitropolit Dosofteu: „nu era om prost de felul lui, era nēm de mazel, prē învățat; multe limbi știea: elinește, lătimește, slovinește și alte; *adânc* din cărți știea și deplin călugăr...”

Fără nici o schimbare materială, aceeași asociațiune de idei pōte fi expresă românească prin *adânc*: ca adverb „profondément”, ca substantiv „profondeur” și ca adjectiv „profond”; de ex.:

a) ca adverb: „oftez *adânc*”.

Pompiliu, Sibiiu, 80:

Mândruța se geluța,
Din suflet *adânc* ofta
Și din graiu așa grăia...

b) ca substantiv: „oftez dintr'adânc”.

Alecu Văcărescu p. 46:

Suflet hain, nu-î păcat
Să mă vezi tot înfocat
Și dintr'adânc oftând,
În chinuirii petrecând...?

c) ca adjectiv: „un adânc oftat”.

Beldiman, Tragod. v. 17:

Toți alergă, cer scăpare, în pustiri nă-
vălesc,
Căci viața, starea tōtă, în primejdie-o pri-
vesc,
Mănila la ceru rădică, înaltă adânci of-
tări,
Plâng cu tânguire mare, privind jalnicele
stări...

v. 1². *Adânc*. — 2². *Afund*.

4. **Adânc** (*adâncat, adâncare*), vb.; creuser, approfondir, enfoncer. Mai vechiu decât sinonimul *adâncesc* și contimpuran adjectivului *adânc* = lat. *aduncum*, verbul *adâncare* vine d'adrechtul din lat. *adunco* (-atus, -are): „*aduncantur* quae ex diverso

coacta faciunt anguli formam” (Paul. Diac.).

Coresi, 1577:
...că mārira-se fap-
teletale, Doamne,
foarte *adâncarâ*-
se cugetele tale...

Dosofteu, 1680:
...precum să mārira-
lucrurile tale,
Doamne, foarte
s'adâncarâ gân-
durile tale..

în contextul grec: *σφόδρα ἐβαθύνθησαν...*

Legenda S-tei Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. misc. Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 75): „acea abătura și, groapa *adâncându*, săpară...”

Barac, Risipiré Ierusalimului, p. 108:

Le răstoarnă corabiia
Și îi tae cu sabiia;
Care'l văd ei că din apă
Cu notul că mai să scapă,
Cu sabiia îl *adâncă*
Mort în Maré cé adâncă...

Lexiconul Budan (p. 6): „*adânc, -care, -cat*, vb. act.: 1) covăiu în lăuntru: *adunco, inflecto, sinuo, incurvo*: einwärts biegen, krümmen. 2) mē *adânc*: me attollo, erigo: sich bäumen”. În ambele sensuri, *adânc* corespunde pe deplin prototipului latin. E mai cu sēmă interesant reciproc: a se *adâncă* „se cabrer”, pentru care limba română nu posedă decât pe perifrasticul: a se rădica în doș picior.

Infinitivul funcționând ca substantiv:

Pravila Muntenescă 1640, f. 114 b:
„și se ispitescă sfintele cărți, ca să alégă partia păcatelorū dentru *adâncarâ* valurilorū și să nu petrecă întru grija ceștii lumi...”

Mai în circulațiune este participiul *adâncat*, întrebuințat ca adjectiv sau chiar ca substantiv și perpetuat mai ales în nomenclatura topografică.

v. 1². *Adânc*. — 1². *Adâncat*. — *Adâncata*. — *Adâncitură*.

Adânca, n. pr. de quelques localités. După Frunțescu (Dict. top. 1) se cheamă *Adânca* o pădure și un sat în Dimbovița. Ca nume propriu topic, e mult mai răspândită forma: *Adâncata*.

v. *Adâncata*.

Adâncare (plur. *adâncări*), s. f.
v. ⁴*Adânc*.

¹**Adâncăt**, -ă; part. passé d'a d â n c : creusé, approfondi, enfoncé.

În cele mai multe cazuri, *adâncat* exprimă noțiunea de „înfundat“, fie înfundătura mare, ca la Barac, Risipiirea Ierusalimului, p. 77:

Era o cetate tare
Iotapata, foarte mare,
Supt un munte așezată
Și de munți încungurată,
Cu văi foarte *adâncate*...

saŭ ib. p. 122:

Stârvurile aruncate
În niște văi *adâncate*...

fie înfundătura oricât de mică, de exemplu la Dosofteiu, Synax. 1683, ghen. 1, despre St. Vasile cel Mare: „lungărețu la mările obrazului, tâmplele *adâncate*, puțintel tunsă...”

În graul țeranului din Prahova: „...gândurii fêmei și Marea n'aŭ sfinșit, n'aŭ început, atât sint de *adâncate*...”

(Jipescu, Opinc. 133.)

Aci dela sensul de „înfundătura mare“ *adâncat* trece deja la acela de „fără fund“.

Arsenie dela Biserican, circa 1650 (Mss. Acad. Rom. p. 88): „cela ce adună ca'n nește foi apele mării și le-au pus întru vistiare *adancate* = f ă r ă d e f u n d ă...”

Id. p. 182: „și'i adăpă pri'nși ca în nește ape multe *adancate* = ape multe f ă r ă d e f u n d u...”

Cuvîntul e des în Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) ca și 'n a lui Coresi din 1577, bună-ora în psalmul LXVIII:

<p>1550: ...întinau-me în tină <i>adâncată</i> și nu e stare... ... izbăvește-me de urții miei și de ape <i>adâncate</i>..</p>	<p>1577: ...întinai-mă în tină <i>adâncată</i> și nu e stare... ... izbăvește-mă de urții miei și de <i>adâncate</i> ape...</p>
--	---

În aceleași texturi e nu mai puțin des substantivul *adâncat*.

v. ⁴*Adânc*. — ²*Adâncat*. — *Adâncata*. — *Adâncitură*. — *Întradâncat*.

²**Adâncăt** (plur. *adâncate*), s. n.; enfoncement, chose très enfoncée.

Se întrebunțeză nu o dată la Coresi, 1577, și 'n Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.), de exemplu: „turbură *adâncatului* mării“ (ps. LXIV) saŭ: „veniŭ întru *adâncatele* mării...”

Zilot, Cron. p. 52:

Ci ei întâiu căzură
În mare *adâncat*;
Cel-ălți iar, cum vëzura,
Cumpetul își perdură,
Și toți ne-am înecat!..

v. ⁴*Adânc*. — ¹*Adâncat*. — *Adâncata*. — *Adâncime*.

Adâncata, n. pr. de plusieurs localités. O mulțime de localități în România pörtă acest nume, datorit—firesce—pozițiunii lor într'o vale sau într'o înfundătură. Așa sint, după dicționarul topografic al lui Frunțescu (p. 1), satele numite *Adâncata*: unul în Dimbovița, unul în Prahova, câte unul în Dorohoiu, în Argeș și 'n Teleorman, doē în Dolj.

În Buzeŭ — după B. Iorgulescu (Dict.

top. Mss.)— un sătuleț *Adâncata* și o pădure *Adâncata*.

v. ⁴ *Adânc.*— *Adânca.*— ^{1 2} *Adâncat.*

Adâncătură (plur. *adâncături*), s. f.; creux en général, petit enfoncement.

„Vale numesce poporul o *adâncătură* ôre-care în pământ, pe care merge un pârîu din plôia saŭ izvor...” (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaș).

„Pe aci vale se chiamă o *adâncătură* strînsă între doă deluri...” (I. Georgiŭ, Tutova, c. Corodescii).

Pină și orbita ochiului se pôte dice *adâncătură*:

Jipescu, Opinc. p. 133: „îl învirtește și îl sucește și 'l întoarce pină scoate limba, și ochii i ies cât pumnu afară dîn *adâncături*...”

Cuvîntul e format nu din *adânc*, ci din participiul *adâncat* prin sufixul *-ură*.

v. ^{1 2} *Adâncat.*— *Adâncime.*— *Adâncitură.*— ² *Melc.*— *-ură*.

Adâncesc (*adâncit*, *adâncire*), vb.; creuser, enfoncer. Formațiune posterioară, care moștenesce funcțiunea vechiului *adânc* = lat. *adunco*, gonindu'l puțin câte puțin din graŭu.

Jarnik-Bărsan, Transilv. 111:

De'î vedé că stă pe apă,
Fie'ți inimioara 'ntrégă;
De'î vedé că *s'adâncesce*,
Nu'mî trage nicî o nădejde,
Plânge și te tânguesce!..

Donici, Riul și heleșteul:

Deșertăciunile lumescî eŭ le uresc
Și în filosofie prin somn mă *adâncesc*...

Dela Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 214: „In curtea bisericilor vechi, veđi cruci de pētră și de lemn, uneorî câte doă-trei în același cuib, umbrite de vișini și de pruni. Te *adâncescî* în gânduri, parc'ăi vré să scii cine

odihnesce sub pământul încărcat cu ștevie, cu urđici și pelin...”

v. ⁴ *Adânc.*— *Adâncit.*— *Adâncitură*.

Adâncime (plur. *adâncimi*), s. f.; fondeur, épaisseur. Sinonim cu *adânc*, cu *adâncare* saŭ *adâncire* și cu *adâncătură*, cu deosebire că: *adânc* este ce-va foarte profund, fără a se avé în vedere mēsură, saŭ chiar fără mēsură; *adâncare* saŭ *adâncire* este acțiunea de a săpa, a scurma etc. saŭ rezultatul imediat al acestei acțiuni; *adâncătură* e ce-va puțin profund; *adâncime* este profundul mēsurat saŭ mēsură profundului. Astfel un *adânc* saŭ o *adâncătură* pôte să aibă nu numai o singură, ci mai multe *adâncimi* în diferite direcțiuni.

Critil și Andronius, 1794, p. 41: „așa de gosŭ afundatŭ intr' *adâncimele* *adâncurilor*...”

Odobescu, Pseudokyn. p. 34: „... echo î respunde de prin tôte *adâncimile* codrului trezit...”

O *adâncime* fie cât de mare, se pôte mēsură.

Costache Negruzzi în descrierea Turului din Tîrgu-Ocnei (Scrisôrea XXVIII): „te coborî pe o scăriță dréptă și îngustă, putredă acum de vechime, într'o închisôre sub-păminténă fără lumină, fără aer și de o *adâncime* grozavă...”

Aci ar fi fost o greșelă de a zice: „un *adânc*”.

Mitropolitul Dosofteiu însă întrebuinteză foarte des *adâncime* în loc de: *adânc*, acolo unde Silvestru e mai corect:

1680:	1651:
Ps XXXV :	... giudecările
giudecările tale <i>adâncime</i> multă...	tale <i>adâncu</i>
Ps. XXI: <i>adân-</i>	mare...
	... <i>adâncu</i>

cîmța pre *adâncime* chiaină...

Ps. LXXVII:
î-au adăpatu'î ca
'ntru *adâncime*
multă...

pre a d â n c ũ
chiîamă...

... adăpă pre
eî ca den a d â n c
u r i mari...

Adâncime s'a format prin sufixul *-ime* din adjectivul *a d â n c*, ca „nălțime“ din „nalt“, „lărgime“ din „larg“ etc.

v. ¹. *Adânc*. — *Adîncătură*. — *Adâncitură*.

Adâncire. — v. *Adâncesc*.

Adâncit, -ă; part. passé d'a d â n c e s c. Acastă formă mai nouă s'a substituit din ce în ce mai mult vechîului *adâncat*.

Gr. Alexandrescu:

Singurul tovarăș de nenorocire,
Singura'î avere, un câne iubit,
Șede a lingă dînsul, și'n mare mîhnire
Părea *adâncit*...

Costachi Negruzzi, *Melancolia*:

Câte ori a zilei rază îl găsește încă trez,
Adâncit în reverie și cu lacrimi pe obraz...

Beldiman, *Tragod*. v. 125:

Jăcuiesc, pradă, omóră, mărfurile împărtesc,
Și cu cât privesc folosul, cu atăta se luțesc.
Cine să se 'mpotrivescă? căci, săracii, amețiți
Fiind toți în așternuturi și întru somn *adânciți*...

v. *Adâncesc*.

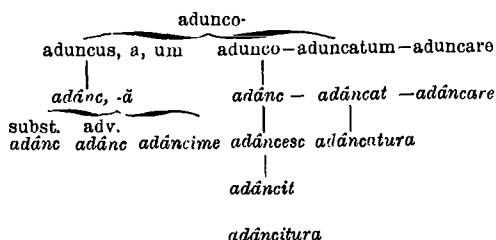
Adâncitôr, -óre, adj.; „aprofondisant“ (Cihac).

Adâncitură (plur. *adâncituri*), s. f.; creux en général, petit enfoncement. Sinonim cu *a d â n c ă t u r ă*, pe care tinde a'î înlocui în graiu.

v. *Adâncatura*.

Fiind că, atât în ordinea alfabetică precum și'n cea cronologică, *adâncitură* ne apare ca ultimul descendinte din tulpina latină *a d u n c o*-, aci dară

va fi locul cel mai potrivit de a da în conspect întregă familiă născută pe tărîmul românesc din prototipul străbun:

Latinul *a d u n c o*- era compus din prepozițiunea *a d* și din tulpina nominală *u n c o* -: *uncus*, -i „crampon“; *uncus*, a, um „recourbé“ = gr. ὄγκος, ἄγκων = sanscr. *ankas* = litv. *anka* etc. Chiar lătinesce originalul *a*- era conservat în archaismul: *a n c u s* „qui aduncum brachium habet“ (cfr. Curtius, *Griech. Etym.* ⁵, 130). De aci, ca un rest din latinitatea vulgară, se explică forma română *adânc* în loc de *adunc*. Să mai adăugăm că grupul final *-nc* era o nasală guturală, rostindu-se ca greul *γ* sau ca franțuzesce în „*manque*“, de unde vine că în vechile texturi cuvîntul se scrie fôrte des prin *Λ* sau chiar *ΛΛ*: *ΛΔΛΛΚΚ*, pe când nasala dentală se exprimă tot-d'a-una prin *n*.

În macedo-româna, după Dr. Obedeanu (*Dict. Mss. în Acad. Rom.*), *adânc* nu mai există, fiind înlocuit prin „*ahundos*“ (= *afundos*). Din istriano-româna el a despărut de asemenea, întrebunțându-se în locu-î: „*profundăit*“ (Miklos., *Unters.* I, 71).

Adâncuț, -ă, adj.; „un peu profond“ (Cihac).

Adăogătură. — v. *Adăosătură*.

Adăogesc }
Adăogire } v. *Aduog*.

Adăogit, -ă. — v. ¹. *Adaos*.

Adăosătūră (pl. *adăosătūrī*), s. f.; insertion, addition.

Ioan din Vinți, 1689, f. 88 b: „spodobēște pre elū fără de osândă a lua pré-curatele tale taine, nu întru muncire, nice întru *adăosătura* păcatelor, ce întru curățīia sufletului...“

Cantemir, Cron. II, 376: „... mare jale ducem pentru căci acel vechū chromic la mână nu ne-au venit, iară pricina este, căci văzând noi *adăosăturile* basnelor, carile acel Misail și următorul lui Simeon din uscată tidva lor le-aū scornit...“

Adăosătūră este o formațiune neregulată, de oră ce participiul „adăosat“ său „adăosit“ nu există. Ea s'a născut prin fusiunea formei *a d ă o g ă t u r ă* cu forma *a d ă o s u r ă*, în carī ambele sufixul -ură, ca tot-d'a-una, s'a acățat la participiū: „adaos + ură“ și „adăugat + ură“.

Forma cea mai corectă e: *a d ă o s u r ă*.

Adăosūră (pl. *adăosūrī*), s. f.; charge, addition.

Dosofteiu, Synax. 1683, Dec. 10: „nădzăle și *adăosurile* scârbelorū, ce'l supărără noaă aī, nu le-au băgatū samă ca o dză...“

În acest pasagiū *adăosură* figurază ca sinonim cu *n a d ă = i n a d ă* „allonge“.

v. *Adăosătūră*. — *Nadă*.

Adăp (*adăpat, adăpare*), vb.; 1° abreuver, donner à boire, surtout aux bestiaux; 2° imbiber, arroser; 3° empoisonner.

1°. Venind din lat. *adaquare* (ital. *adacquare*, span. *adaguar*, prov. *adaigar* etc.), *adăp* înseamnă literalmente „a duce la apă“, de unde și aplicațiunea cuvintului mai cu sémă la vite, astfel că Românul, în cele mai multe locuri,

s'ar scandalisa dacă i-ar propune cine-va să'l *adape*.

„Omul mănâncă, vita pasce érbă; când însă vitei i se dă fin saū orđ, se đice că mănâncă. Omul bea apă; calul se *adapă*“ (V. Popas, Covurluiu, c. Slobođia-Conache).

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act. I sc. 4: „Ce să fac? .. Să mă *adăp*?... Trebuie să sciī, cucónă dragă, că numai vitele s'*adapă*, dar ómenii beū...“

I. Créngă, Moș Nichifor (Conv. lit. 1877 p. 377): „Gata, jupăne Strul; numai s'*adăp* epușóarele aceste...“

Pompiliū, Sibīu, 20:

Fată albă
Caī *adapă*.
Căți caī fura
Toți béura...

În balada Sirb-sărac, fiind vorbă de calul cel minunat:

De *adăpat* cu ce'l *adapa*?
Tot cu lăpteșor de épă
De și'l face lat pe sapă...

În Psaltirea lui Corbea din 1700 (Mss. Acad. Rom.) ps. LIX:

Și cu vinul umilinței pre noi
Al *adapat* ca nește proaste oi...

Numai într'un mod excepțional Românul đice despre sine și că se *adapa*, dar nici atunci cu apă ca vitele, ci cu vr'o altfel de béutură, de exemplu:

Mama 'n brațe mă lua
Și la sîn mă legēna
Și cu lapte m'*adăpa*...

(Alex. Poes. pop. 2, 479)

În ocări însă, Românului îi place din ură a face pe dușman să se *adape* în loc de a bé. Unul din blăstemele cele mai caracteristice este:

Urasca-te binele,
Iubescă-te bólele,
Să te uști ca scandura,
Să te *adapī* cu lingura
Pin' țī'l sfīrși viața!...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 260).

Intr'un sens analog de blăstem, la Costachi Negruzzi (ed. 1857 p. 177):

Nici ura, nici amorul, nici lumea 'nșelătoare
Ce ne'ncetat m'adapă cu fiere și venin,
Nu pot să facă altă decât să mă omóre...

Nu atât de exclusive sint vechile
texturi, în cari *adâp* se aplică forțe
des și la ómenii, cu sensul de: „stîmpăr
setea“.

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „adă-
pătorile ce s'au făcutu să să *adape* că-
lătorii...“

Cugetări în óra morții, circa 1550
(Cuv. d. bătr. II, 453): „au doară ai
miluitu vr'un seracu, sau ai dat mân-
care flămânzilor, sau ai *adăpatu* vr'un
setosu...?“

Moxa, 1620, p. 369: „beau și elu pă-
harul ce *adăpa* pre alaltii...“

Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p.
16: „flămânzii amu, și datu-mii-ați mân-
care; insetoșai și *adăpatu*-m'ați...“

În loc de a doua persónă plurală
„[voi] *adăparați*“, după cum se dîce as-
tăzi, texturile cele mai vechi ne dau
nu o dată pe „[voi] *adăpat*“, bună-órá
tot la Coresi 1580, quat. II p. 10:

... flămânzii	... esurivi enim,
și'mu dédet mân-	et dedistis mihi
care, insetoșai și	manducare; siti-
mă <i>adăpatu</i> ...	vi, et dedistis
	mihi bibere...

Noul Testament din 1648 se sfiesce
deja a pune pe arhaicul „*adăpat*“, în-
locuindu'l prin: „mi ați dat beutură“.

II°. După cum omul își *adapă* vitele
saú pe sineși, dând apă, tot așa el
póte să *adape* pămîntul, stropindu'l sau
udându'l, de unde vine vechea locuțiune
proverbială: „a d â p a t din doi grădi-
nari“, când era vorbă de o femeie cu mai
mulți bărbați, de ex:

Moxa, 1620, p. 397: „Zoaia înpă-
rătésa pururia pohtiia să se chéme
maică a fiu născutu den trupulú ei;

décii se *adăpa* den doi grădi-
nari ca unú pometú; unu'l che-
ma Costantinú Monamahü...“

Figurat:

Dar Români, fi ai celor ce'n vechime se
luptara,
Cu sudori *adâp* pămîntul, câștig hrana
în dureri;
Sint plugari...

(Gr. Alexandrescu, Tismana).

Cea mai spornică *adăpare* a pămîntu-
lului nu vine însă dela om, ci din ploii
și riuri.

Dosofteiu, 1673, f. 101 a:

Dimineta cind eş tu, dai radza
și de tine cina să 'mframsadză,
De tine pămîntul sa *adapa*
și de bișug nime nu să scapă,
Că părăul tău Dumnedzau varsă
De sațău gatin tuturor masă,
Brazdele pămîntului le 'mbată
Sa rodéscă siacere bogată...

Coresi, Omiliar, 1580, quatern. VI p.
9: „de nu se-ară *adăpa* pămîntulu de
multe ori cu ploaia ce deștinge dein
ceriu, n'ară fi răsărită erbi și să créscă
și să facă semințe întru iale și să dé
mai multu rodü...“

De aci éráși figurat:

a) *adăpare* prin credință:

Călétoria la iad a Maiceii Domnului,
text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 334):
„mult au hulitu pré slujitorii bésere-
ciloru, iară dintr'anse se-au *adăpatu*
slugile lu Dumnezeu...“

b) *adupare* prin sciință:

Moxa, 1620, p. 345: „de pururia in-
setoșezi cu mentia ca să afli învăța-
tura cărților și dentr'anse cu dulcățu
să te *adăpi*...“

Zilot, Cron. p. 1: „Unii parte bise-
ricéscă preoți, duhovnici vestiți, clirici
la scaunul Mitropoliei țerei aleși; alții,
dascăli slavoni și rumâni; și mai toți
adăpați óre-și-ce și de latinéscă și de
grecéscă...“

III°. In fine, precum francesul : poison (= lat. potionem) însemna de'ntăiu „beutură“ în genere, alunecând apoi la sensul specific de „otravă“, tot așa românul *adăp* a trecut și el la :

a) daū beutură vătămătoare :

Corbea, Psaltire din 1700 (Mss. Acad. Rom.) :

Și' întru seté mé *adăpare*

Mi-au fapt cu oțet iute și tare...

b) înveninez :

Zilot, Cron. p. 111: „... iar Filipescul nesuferind, incepu a săpa pe Vodă. Vodă pricepând, vru a'l perde, dar neputând, putu numai de'l făcu surghiu la moșia sa Bucovul, unde bolnăvindu-se—dic că l'aū fost *adapat*—și bolnav slobođindu'l de aū venit la Bucuresci, aū răposat...“

v. ¹*Adăpat*. — ²*Adăpat*. — *Apa*.

Adăpare. — v. *Adăp*.

¹**Adăpăt**, -ă; part. passé d' a d ă p. Pentru diferitele sensuri, veđi la verb; să se observe însă că *adapat* se aplică aproape d'o potrivă la ómeni ca și la vite saū la pămînt, pe când a d ă p se întrebunțeză mai cu deosebire în privința acestora din urmă.

Intr'o frumósă caracteristică a fetelor ardeleni :

Și la graiu sînt dragăstóse,

Și la suflet sînt voióse,

Și's cu buze suptirele

Adăpate 'n tău cu miere,

Să te tot sărui cu ele ..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 28).

Să punem alături caracteristica unui prelat :

Zilot, Cron. p. 88 : „Mitropolit se afla la venirea Rosilor Dositeiu, Grec de fel, *adapat* cu învățatură, și fresce cu duh pentru patriă bun, căci tot sta la întâmplări cu boerii cei bunți pentru dînsa...“

v. *Adăp*. — ²*Adăpat*.

²**Adăpăt**, s. n.; 1°. action d'abreuver ou d'imbiber; 2°. empoisonnement. Ca „acțiune de a d ă p ă“, acest participiu substantivat nu se deosebesce de a d ă p a r e, a d ă p ă t u r ă, a d ă p ă c ı u n e, fiind însă mai elegant : *adapatul* vitelor, *adăpatul* pămîntului. E mai interesant sensul de „înveninare“, prin care *adăpat* a devenit ca și un termen tehnic medical în gura poporului pentru orice intoxicațiune printr'un corp fluid, fie în faptă, fie numai în presupunere.

„Pe aice se numesc bólele așa : durere de cap, dinsele saū elele, vătămătură, surpătură, pântecăriă, dropică, pěr pe la degite, friguri, bubă-negră, rae, potcitură, diochere, făcut, *adapat* etc. Pricina frigurilor se socotesce de sătenii că este un d a t saū *adapat*...“ (P. Teodorescu, Vasluju, c. Lipova).

Contra *adăpatului*, orî-de-unde să fi provenit, babele dela țeră întrebunțeză mai cu sémă argint-viū (D. Alboténu, Covurluiu, c. Mastacanii).

v. *Adăp*. — *Argint-viū*. — *Dat*. — *Fapt*.

Adăpăcîune, s. f.; „action d'abreuver“ (Cihac).

v. ²*Adăpat*.

Adăpătór, -óre, adj.: abreuvant, quelle chose qui abreuve.

v. *Adăp*. — *Adăpătóre*.

Adăpătóre (plur. *adăpătóri*), s. f.; abreuvant, citerne, auge.

Cuvîntul, literalmente „ce-va care a d a p ă“, însemneză mai ales sghîaburile cu apă pentru vite. Iată unul și același pasagiū după Paremiarul din 1683 și după Biblia din 1688 :

Dosofteiu :	Șerban-vodă :
Exod. II, 16 :	... au șázut
... ședzu la puțu;	la fântăna; și la
iară popa lui Ma-	popa den Madi-

diiamă avia șap-
te fiate de păștia
oile tatălui lor;
și venind scotia
până înplia *ada-
patorile* ca să 'ș
adape oile...

iam era 7 féte
păscându oile tă-
tăni-său lui Io-
thor; și mergând
scoté apă până
umplură jghia-
burile ca să a-
dape oile...

In contextul latin: „canales“; gre-
cesce: *τὰς δεξαμενὰς*.

Constantin Brâncovénu (Cond. Mss.
în Arch. Stat. p. 8) în descrierea ho-
tarelor unei moșie: „... den Șchéoa în
sus în vâlcéoa piscului nalt și despre
Vulpéni la dél în lac, dela lac în coada
vâlcélli Grecilor alăturé cu curăturile
lui Cazan pre vâlcé în jos pân în Scor-
bura, și iar Scorbura în jos pân la *adă-
patori*, de acolé poteca lupoaei la dél...”

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „cela
ce va lua de pre lângă drumă *adăpă-
torile* ce s'au făcută să să adape călă-
torii, sau de le va strica, acesta să să
cérte ca unū furū...”

In medio-latina se đicea: *adapatorium* (Du Cange, ad voc.).

v. *Adap.* — *óre*.

Adăpătură, s. f.; „action d'abreuver,
imbibition“ (Cihac).

v. ² *Adăpat*.

Adăpòst (plur. *adaposturi*), s. n.; abri,
refuge, asile. Sinonim cu *aciólă*, *ză-
vadă*, *liman* etc., dar avénd sensul
cel mai general de ori-ce loc unde o
ființă póte să se liniștéscă físicesce să
moralmente.

Arsenie dela Bisericanı, circa 1650
(Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 249):

Ps. CVI: și se
veseliră că se do-
moliră, și'ı inde-
reptă pri'nșu in-
tru liniștia vre-
rii sale = întru
adapostul vrerii
sale...

... et laetati sunt,
quia siluerunt, et
deduxit eos in
portum volun-
tatis eorum...

Alți sinonimı:

Coresi, 1577:	Silvestru, 1651:
... și se veseliră că tăcură, și de- rése-i în prista- niște voei lui...	...atunci să vese- liră că tăcură și povăți pre ei la țăr murile ce vria ei...

Acoperit său descoperit, la munte
său lingă mare. în pădure său pe căm-
piă, mare său mic, *adapost* este pre-
tutindenı unde póte să înceteze său să
se impuțineze grijile, fie trupesce, fie
sufletesce.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII
p. 9: „acelor (albinelor) amu și noi, fra-
ților, să ne inchipuim, cândă amu că-
tră dumnezeesculu și frămșetatuı a-
cestui *adăpostu* alı besériciei venim...”

Balada Iordachi al Lupuluı:

Și cu bine el sosia,
Adapost el își găsia
La saraul Hanuluı,
Cumnatul Sultanuluı...

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 11: „In
orı-ce alt loc al Bărăganuluı, vinătorul
nu află alt *adăpost*, spre a îmbuca său
a dormi điuă, decât umbra căruței
sale...”

A. Pann, Prov. I, 95:

Iar javra, cătelul prost,
Sărind de supt *adapost*,
Incepe a alerga....

I. Créngă în Stan Pățitul (Conv. lit.
1877 p. 32): „—Dar eü ce fac tocmai
acum la bătrânețe fără léc de *adăpost*?
—Nu te îngriji de asta, mătusă dragă,
că am să te ieü cu mine și 'ı trăi pe
lingă noi, ca banul cel bun...”

Costachi Stamate (Muza p. 179):

Și acolo stând pe gânduri, privia sub a lui
piclóre
Sbuciumați nouriı negri de vinturi clocotitoare,
In câmp colbul ca ninsóre spulberat de vifor
mare,
Cerbul pintre stânci cătându'și un *adăpost* de
scăpare...

Chiar în construcțiune cu „sub“ sau „supt“, *adăpost* nu presupune neapărat ce-va acoperit, ci numai rădema-t, lătineste „appositum“. Așa la Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuș-nenu, II: „cariî de multe ori sub t *adăpostul* zidurilor acestora...“, latinesce: „moeniis appositis“.

De aci se lămuresce dela sineși originea vorbeî.

Etimologicesce, *adăpost* (= lat. adpositum) este același cuvînt cu: apus (= lat. appositum), un dublet cu sensul fundamental de „repaos“, „le coucher“: repaosul vietăților, pe de o parte; pe de alta, repaosul sôrelui său al stelelor. Ambele formațiuni sint proprie limbei române. Relativamente mai nou este apus, desvoltat deja în epoca post-latină din „apun“ (= lat. appono) în locul participiului original: a post. Mai vechiu este *adăpost*, născut în Dacia latină din adpositum prin intercalarea vocalei irraționale de'naintea labialeî întocmai ca în „adevăr“ (= lat. adverum) și cu păstrarea organicului -post (= lat. positum).

v. *Aciolă*. — ¹ *Ad. — Adăpostelă. — Adăpostesc. — Adăpostitură. — Apus. — Apust...*

Adăpostelă (plur. *adăposteli*), s. f.; délassément, repos.

Dosofteiu, 1680 :

Ps. LXV: tre-cut'am prin foc și printr'apă, și ne scoseșu la *adăpostelă*...

Silvestru, 1651 :

... întrasem în focu și în apă, și ne-ai scos în loc de răpaos...

În contextul latin: refrigerium, grecesce: *ύναψυχή*, slavonesce: pokoi.

v. *Adăpost*.

Adăpostesc (*adăpostit, adăpostire*), vb.; abriter, conforter; se întrebuințeză

mai ales reflexiv: a se *adăposti* „se refugier, se mettre à l'abri, échapper, se tranquilliser“.

Beldiman, Trag. v. 145 :

Acei ce din han scăpase, sau afară s'au aflat Uniî la boțeri alérgă, iar alțiî la consulat. Acolo află limanul, acolo s' *adăpostesc*, Scapă de osînda tótă, și de ferul dușmănesc...

Aci „mă *adăpostesc*“ se explică prin: „aflu liman, scap“.

Mitropolitul Dosofteiu, 1680, f. 48 b, pune forma *adăpostedzu* :

...slăbîaște'mi, ca să mă *adăpostedzu* mai'nte pănă a nu mă duce...

...remitte mihi ut refrigerer priusquam abeam...

Sinonimica acestui pasagiu :

Coresi, 1577 :

...slăbêște-mă să răpaosu ainte pănă nu mă ducū...

Silvestru, 1651 :

...părăsește-te de mine a mă supra și mă voiu întări pănă nu voiu mérge...

Sensul de „refrigerium“, ca la Dosofteiu, ne apare în infinitivul substantivat *adăpostire* la Beldiman, v. 2713 :

Greii zăluzi de vâpae, pîrliți de strașnicul foc, Nesciînd ce să mai facă, alergău din loc în loc, Puțină *adăpostire*, loc ce-va mai recorit, Unde nefîind binale, era mai de suferit...

Cu sensul de „repaos“, ca în sinonimul din Coresi :

Pămîntul țerii nôstre e ađi *adăpostire* L'a Grecilor țarină; iar agonia lor Cu jale a vêđut'o a Oltului oștire, Și semne de frățiă, dovadă de iubire Le-a dat ea indestulă în ăioa de omor...

(Gr. Alexandrescu, Drăgășani)

Cu același sens la Ioan din Vinți, 1689, f. 173 b: „cela ce ești *adăpostiră* cé lină acelor cuprinși de valuri...“

v. *Actuez. — Adăpost*.

Adăpostez }
 Adăpostire } v. *Adăpostesc.*
 Adăpostit }

Adăpostitură (pl. *adăpostituri*), s. f.; retraite. Coresi, 1580, quatern. III p. 6, face o deosebire ore-care între adăpost și *adăpostitura*: „ajunsem la cé *adăpostitură* bună și fără voroavă, la adăpost și la lină și fără scrăbă...” Intr'un alt loc, quat. IV p. 3, el înțelege prin adăpost un port maritim: „[ceia ce înnoată] stau în lăuntru-lu adăpostului cându vădú bure și turburéle, și cândú va să vie vântú ei au și voroavă...” De aci ar urma, că adăpost însemneză un loc de liniște momentană sau puțin sigură, iar *adăpostitura* — un locaș de odihnă deplină. Acésta distincțiune însă pare a fi mai mult individuală.

v. *Adăpost.* — *ură*.

Adăst (*adăstat, adăstare*), vb.; être dans l'expectative, attendre jusqu'à un terme. Sinonim cu aștept, de care însă diferă prin aceia că cuprinde în sine noțiunea de nerebdare, de grăbire, de dorință de a scurta timpul pînă la realizarea celor dorite.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. in Arch. Stat. p. 70): „... și Datco slujer ne având nici atunce banii să'i dé, ér s'au rugat să mai *adaste* încă într'un an de acești bani...” unde e interesantă construcțiunea lui *adăst* cu prepozițiunea „de”.

Psaltirea lui Corbea din 1700 (Mss. Acad. Rom.):

Și nu vor avé cum a sta,
 A răbda ș'a *adăsta*...

Zilot, Cron. p. 30: „unii trecënd în-lăuntru la Sibiu, alții pe la Rîmnicul de Vâlcea, alții prin alte părți, rămăind numai din negustorașii cei mai mici puțini, și din cea-laltă prostime, precum și din boeriă căți-va-și, care se afla

cu trébă încărcăți, dar însă aceștia numai călări, *adestănd* când de când să le sosescă peirea...”

Ibid. p. 47: „Domnul Moruz încă in Bucuresci aflându-se, fiind-că *adăstase* pe Mihaïu Vodă pentru nisce socotelii ale țerii...”

Ibid. p. 31: „nu cum-va acești Turci și Arnăuți, într'ascuns uniți fiind cu Pazvangii, n'*adastă* vreme îndemănată ca de o dată să năvălescă cu toți pe tóte părțile să ne jefuescă. să ne robescă...”

Iancu Văcărescu p. 53:

Țintuit într'untristare
 Am rugat'o lăcrămând,
 Să mai albă *adăstare*:
 Póte iarăși vr'un vînt mare
 Imi va da frunța curând...

A. Pann, Prov. I, 144: „noi unele *adăstăm* ș'altele întămpinăm...”

Ibid. I, 24:

Așa el dela femeia prânzulețul căștigând
 Și la tovarășul care il *adasta* ajungënd,
 Iacă, prietene, zise...

Romănul *adăstare* nu póte să se tragă d'a-dreptul din lat. *astare* = *a d s t a r e* (Cihac), ceia ce ar presupune desvoltarea vocalei irraționale după a d- de'naintea unei sibilante, pe când fonetica noastră justifică fenomenul numai de'naintea unei labiale (v. *Ad*). Afară de acésta, *adăstare* există și'n italiana, unde latinul a d- nu se amplifică nici o dată printr'o vocală irrațională. La Jacopone da Todi, poet din sec. XIII:

La vita non me basta
 A farne penitenza,
 Chè la morte m'a d a s t a
 A darne la sentenza...

Să mai adăugăm că din lat. *asto* vechea limbă română moștenise cu același sens verbul *asta* ũ (*astătat, astare*), de ex. la Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 63 b: „a s t a n d u- l e Azariia,

să rugă așa...“, saū tot acolo f. 87 cu contextul slavice:

...astăturâ in- gerii strigândū, Hristóse, uceni- cilorū tăi...		... p r e d s t a ș e aggeli vŭpiășce, Christe, uceni- komŭ tvoinŭ...
--	--	--

Cu totul alt ce-va este *adăstu*, care — dintre texturile cele mai vechi — ne întimpină în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 156):

Petr. I, 3: cându <i>adăsta</i> a lu Dum- nedzeu luingă rebdare în dzilele lu Noe...		.. quando ex- s p e c t a b a n t Dei patientiam in diebus Noe...
--	--	--

Românul *adăst* = ital. *a d a s t o* nu pôte dară să fie decât un latin *a d a s t o* = *a d* + *a* [d] + *s t o*, adecă cu duplul prefix *ad-*, adăogându-se un al doilea atunci când se ștersese deja cu totul individualitatea celui de'ntăiu. Simplul „*asto*“ însemnând „*staū* înainte“ saū chiar „*staū* atent“, de ex.: „*a s t a* atque *audi*“ (Plaut.), compusul *a d a s t o* capătă sensul de „*staū* pentru cutare lucru anume“, de unde: „*être dans l'expectative*“.

v. *Acept.* — *Acer.* — *Astaū.* — *Aștept.*...

Adăstăt	} v. <i>Adăst.</i>
Adăstăre	

Adășeni, n. pr. loc. plur.; nom d'un village en Moldavie. Sat în districtul Dorohoiu, o dată al celebrului cronicar Miron Costin, ér mai 'nainte al familiei princiare Movilă (A. I. R. III, 283). Colectivul *Adășeni* din singularul *Adășénu* presupune o coloniă venită dintr'o altă localitate numită *Adăș*, care — la rîndul seū — este un deminutiv polon și bohem din numele *Adam* (*Adaș*, *Adaș*), probabilmente dară o coloniă de peste Nistru.

v. *Slobođiă.*

32,083

Adăū, s. n.; tribut, redevance. Cu-vînt bănățenesc, aflat în Dicționarul Mss. româno-latin circa 1670 (Col. I. Tr. 1883, p. 421): „*Adău*. Tributum“. Este maghiarul *adó* „tribut“, cu o bicînuita trecere a lui *-ó* în *-ău*.

v. *-ăū.*

***Adăvès**, adv. — v. *Adăvăseșc.*

Adăvăsesc (*adăvăsît*, *adăvăsire*), vb.; *dépenser*, *exténuer*, *dépouiller*, *régler*. Un archaism dintre cei mai interesanți, pe care cată să'l urmărim mai întăiu în vechile texturi.

Varlam, 1643, I f. 8 b:

Luc. XV, 13-14: strănsă totū fečorulū celū mai micū, și să duse într'o lature de parte și acolo *adăvăsî* avuțiia sa, petrecândū cu curvele; și deca *adăvăsî* elū totū, fu foamete...

...congregatis omnibus, adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam, et ibi dissipavit substantiam suam vivendo luxuriose; et postquam omnia *c o n s u m m a s s e t*, facta est fames...

Tot acolo f. 338 a:

Luc. VIII, 43: și adecă o fâmlae ce-i curré singele de doi-spră-dzece ai, ce ia *adăvăsise* vracilorū toată avuțiia, și nu putu nice de unulū să să tāmăduiască...

...et mulier quaedam erat in fluxu sanguinis ab annis duodecim, quae in medicos erogaverat omnem substantiam suam, nec ab ullo potuit curari...

În Noul Testament din 1648 *adăvăsire* e înlocuit prin „răsipire“ și „cheltuire“.

Cu sensul de „prăpădit“, vedem la Dosofteiu adjectivul *adevăsat* „ex-

ténué“, Synax. 1683, Dec. 10, în viața St-lui Toma :

„...Iarăș i-au venitu-î muște mari tăuni de l' potricăliña și-î răniia piialia, care era adevăsată și sfârșită de post...“

Cu sensul de „prădat“, tot la Dosofteiu, Acatist 1673, f. 23 : „te știu vistiar'iu nefurat și ne-adevăsât...“

În Dicționarul lui Budai-Delénu (Mss. în Muzeul istor. din Bucur.) cuvântul *adevăseșc* se traduce nemțesce prin : „auszehren, entkräften, ausmergeln“, adică ca în primul pasagiū din Varlam și'n primul din Dosofteiu.

Trecând acum la graiul viū, aflăm :

1°. În Transilvania, ba tocmai pe'n munții Abrudului, adjectivul „dăvăsît = prădat“ (Gr. Sima în Tocil. Rev. II, 183).

2°. În Oltenia, cel puțin în districtul Vâlcea (com. Nisipeni), verbul *dăvăsesc* = „cheltuesc mult“, de ex. : s'a *dăvăsît* totă averea.

În ambele aceste forme s'a pierdut prin tocire inițialul *a-*, care ne întimpină pretutindenî în vechile texturi, precum și'n o a treia formă, și a-
nume :

3°. Reposatul G. Seulescu găsisese la țeraniî din Moldova, probabilmente în Vasluju, pe *adevesesc* cu sensul de „tocmesc“ (Archiva Albinei, Suplem. No. II, 1845).

Confruntându-se graiul viū și texturile, singurul sens fundamental pentru *adăvasesc* pôte să fie acela de „sich gegenüberstellen“, „obvier, faire face à quelque chose ou à quelqu'un“, de unde decurge într'un mod firesc : pe de o parte „tocmesc, așed“; pe de alta, „cheltuesc, perd, slăbesc, mă despoiă, mă prădă“. Lătinesce acéstă noțiune se exprimă prin verbul *adverso* (*adversor*); pe noi însă ne interesează acum numai adverbul *adver-*

sus său *adversum*, care nu însemneză „contra“, ci „față“, de ex. : „*gratus adversus aliquem*“ (Reisig, Lat. Sprachwiss. p. 730).

Din verbul *adverso*, intercalându-se între *d* și *v* o vocală irrațională ca în „*adevăr*“ = lat. „*ad-verum*“ (v. ¹*Ad*), graiul românesc ar fi făcut *advers* sau *adăvers*, care rămânea în prima conjugățiune, fiind sprijinit prin propria sa flexiune și prin flexiunea verbului înrudit *vers*. Nu așa însă procede limba în genere când are a face cu părțile cele invariabile ale cuvântului, pe cari, sub raportul fonetic și morfologic, nu le susține nici o flexiune.

Oriinea lui *adăvasesc* nu este dară în verbul „*adverso*“, ci în adverbul *adversum*. Precum din latinul „*deorsum*“ vine românul „jos“, de unde verbul „[în] josesc“, sau precum din „*dorsum*“ vine „dos“, de unde verbul éraš și de formațiune post-latină „*dosesc*“, tot așa din latinul *adversum* se nascuse la Români adverbul *adăves, și de aci apoi verbul *adăvasesc*. Străbunul *adăves* a despărut din grai, nu însă fără posteritate.

Paralelurile romanice pentru filiațiunile logice ale lui *adăvasesc* sînt :

1°. *adăvasesc* „cheltuesc“ = mediolatinul *adversatio* „dare fiscală, tribut“ și *adversio* „mită“, ba încă și : *adversatus* „un om ce și-a pierdut mințile“ (Du Cange);

2°. *adăvasesc* „tocmesc“ = italianul *avversare* „dare ordine alle cose, a' negozi, a' pensieri, ex. gr. il segretario *avversa i fogli*“ (Tommaseo).

Ce-va mai mult. Prin analogie cu *adăvasesc* „tocmesc“, născut din *adăves*, Românii din slavicul : protivu „*adversum*“ au făcut : potrivesc „tocmesc“, pe când la Slavii nu există ni-

căiri această asociațiune de idei italo-română.

v. *Rutes*.

¹ Ade-. — v. ¹ *Ad*.

² Ade. — v. *Alde*.

³ Ade. — v. ³ *Adins*.

Ădecă, ădică, adică, adv.; c'est-à-dire, savoir, donc. Sensul obicînit actual al cuvîntului este acela pe care ni'l dă Dicționarul Laurian-Maxim : „*ădecă*, termen explicativ, de ex.: mintea, *a-decă* puterea de a cugeta; termen specificativ, de ex.: în acel loc erau pomi, *ădecă* un măr, un prun și un păr.“

Când se introduce pentru prima oară în graiu său se introdusese de curând un neologism, el are nevoie de un *ădecă* urmat de cuvîntul cel poporan cu același înțeles.

Miron Costin, Letop. I, 231 : „avea (Ștefan-vodă Tomșia) un Țigan calău, *ădecă* perzător de cameni...“

Același, I, 341 : „Mihne-vodă, Domnul muntenesc, om fără de nice o frică de Dumnezeu, fără de nice un temeiu, tiran, drept fantastic, *ădecă* buigui-toriu în gânduri...“

Ibid. I, 354 : „...așa de greu l'aŭ cuprins herbintéla, cât până la Tighiné aŭ stătat frănătic, *ădecă* buiguit de hire...“

Nicolae Costin, Letop. II, 29 : „aflând pre Turci cari încungîurase de bătea cetatea Viena, *ădecă* Beciul...“

Dosofteiu, Synax. 1683, 12 ian. : „acesta era din orașul Savariei Tafonie, de rudă mare și luminată și vestit de cinste la Illiric, *ădecă* la Sloviač...“

Pe de altă parte, când crede cine-va că nu s'a expres destul de clar său că nu și-a dat gândul pe deplin, ori că n'a

făcut decât o introducere la vorbă, el pune un *ădecă*, prin care revine la ceștiune.

Gr. Alexandrescu, Dreptatea leului :

Leul, de multă vreme, rădicase oștire
Să se bată cu riga ce se numia Pardos,
Căci era între dinșii o veche prigonire
Și galceviore mare, pentru un mic folos :
Vrea, *ădică*, să scie
Cui mai mult se cuvine...

A. Pann, Moș-Albu, II, 63 :

Căci întâu e vinul must,
Al doilea fiert la gust,
Și al treilea oțet :
Nici must, *ădecă*, nici fiert...

Alexandri, Rusaliile, sc. I :

„Tôrce, leleo, tôrce, tôrce
Pin'ce badea s'a întôrce.
Va! futorul mi l'am tors
Și bădica nu s'a'ntors !

ădică, ferescă Dunnețeu pe-o fimee
să se mărite cu vornicu satului, că nu
mai are parte de bărbat...“

Zilot, Cron. p. 111 : „... într'acest chip
și Caragea, căci el în 5 ani trecuți ai
Domniei sale petrecînd ca în întune-
recul nopții, slobodă hiară nesățioasă,
hrăpind din țeră și fățiș și curmeșiș
și dosiș, iar întru al 6^{lea} an începînd
a se lumina de ȓio, *ădică* a se desco-
peri ale lui fapte tôte, după mijlocul
ce aŭ lucrat Banul Filipescul de le-aŭ
arêtat Porței prin Rosia...“

Dosofteiu, 1680, f. 119 a : „psalomul
cântecului la dzua simbetii, *ădecă* ce
va să fie la gudeț...“

Dar acest sens de „c'est-à-dire“, prin
care *ădecă* e sinonim cu locuțiunile :
vrea să ȓică și ce se ȓice, nu
este singurul și nu e cel mai vechiu.
În texturile din secolul XVI ne in-
timpină la tot pasul *ădecă* cu înțeles
de „*écă, età*“, „voici“.

În Codicele Voronețian circa 1550
(Mss. Acad. Rom.) de patru ori pe
pag. 131-133 :

Epist. Jacob. V, 4: *adecă* prețurile lucrătorilor celora ce au lucratu agrele voastre...

Ib. V, 7: *adecă* lucrătorul aștiaptă ciinstitul rodu al pământului...

Ib. V, 9: *adecă* giudețul între ușe stă...

Ib. V, 11: *adecă* fericămu rebdătorii...

Tot așa în Psaltirea Șcheiană, aproape din aceeași epocă (Mss. Acad. Rom.):

VII, 15: *adecă* mai mare nedereptate...

X, 3: că *adecă* păcătoșii întinșeră arcul...

XXXII, 18: *adecă* ochii Domnului spre temuții lui...

XXXVI, 25: tărârău fuu, și *adecă* bătrăriiu...

XXXIX, 8: atunce dziș: *adecă* viniu...

LIII, 6: *adecă* dzeul agiută mie...

LXVII, 34: *adecă* dede glasului său glas vărute...

De asemenea la Radu din Mănicesci, 1574, și la Coresi, atât în Psaltirea

...ecce merces operariorum qui messuerunt regiones vestras...

...ecce agricola exspectat pretiosum fructum terrae...

...ecce iudex ante januam assistit...

...ecce beatificamus eos qui sustinuerunt...

...ecce parturiit iniustitiam...

...quoniam ecce peccatores intenderunt arcum...

...ecce oculi Domini super metuentes eum...

...junior fui, etenim seniu...

...tunc dixi: ecce venio...

...ecce enim Deus adjuvat me...

...ecce dabit in voce sua vocem virtutis...

din 1577 precum și'n Omiliarul din 1580.

Intrebuintarea lui *adecă* cu sens de „*écă*“ nu încetază în tot cursul secolului XVII, deși începe deja a pre-cumpăni din ce în ce mai mult noțiunea de „vrea să *dică*“.

În Codicele Mss. miscelaneu al bisericeii Sf. Nicolae din Brașov:

p. 6: eși de acicé și pasă în casa ta, că *adecă* muțaré ta Anna întru mațe priimi-va și va naște...

p. 299: grăiia Malahiia: *adecă* eu tremite-voiu ingerulă innainté fêțeei tale...

Dosofteu, 1680, f. 45 a: „vădzuu pre necuratul suprănălțându-să și suindu-să ca chedrii Livanului, și preaproape trecu, și *adecă* nu era...”

Tot cu înțelesul de „*écă*“ ne apare *adecă* la începutul celor mai multe zapise scrise românesce: *adecă* eü...= „*écă* eü...“, fără ca să figureze mai sus de acéști formulă alt ce-va decât o cruce.

Act moldovenesc din 1577 (Cuv. d. bătr. I, 26): „+ *adecă* eü Petré Brahăș scriu și mărturisescu...”

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „*adecă* noi aceștiie moșteni ot satul Brănești...”

1638 (A. I. R. I, 24): „+ *adecă* eu Marco armașul ot Dragodănești depreună cu feméia mé...”

1650 (A. I. R. I, 78): „+ *adecă* eu popa Mitrofan egumenul și popa Andonie...”

1683 (A. I. R. III, 257): „+ *adecă* (адекъ) eu Miron sãn Lazor Cotujchi ot Cerneuț scriu și mărtorosescu...”

Intr'un certificat dat de mai mulți boieri moldovenesci, 1644 (A. I. R. I, 120), după ce înșiră numile tuturor: „...și alți boiari mulți dela curté mării sale Domnu-nostriu, *adecă* au vinit innainté noastră Statie marele vameș și

cu Alexandra fata Fotései, de a lor bună voe și de nime nevoiți niț înpresurați, au schimbat a lor diréptă ocină și moșie...“

O donațiune domnască dela Moise-Vv. Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72), după titulatura princiară începe d'a-dreptul: „*adecă* domnița mé m'am milostivit și am dat și am miluit...“

Atunci când actul pôrtă în cap o formulă slavică, urmând apoi mai de parte românesce, în loc de „*adecă*“ se pune serbul *ero* „en, ecce“ (Daničić, Rječnik, I, 330), de exemplu:

Act moldovenesc din 1581 (Cuv. d. bătr. I, 28): „+eto az [= *adecă* eü] Druțé scriu și mărturisescu eu cu cest zăpis...“

1621 (A. I. R. III, 215): „eto az Gavrilaš staroste cernăuskii scriu și mărturisescu...“

1618 (ibid. III, 214): „+eto az Mihail Furtuna vel-čașnic i Arsenie logofet, *adecă* au venit nainte noastră Miron fečorul Lenței...“, unde se pun alături ambii sinonimi: românul *adecă* lingă slavicul *eto* (= rom. *étă*).

Despre arhaicul: „*adecă* amù acmù“, care însemna: *é cã darã acum*“, veđi la cuvintele: *Acum* și *Amù*.

Nici prin sensul de „vrea să đică“, nici prin acela de „écă“, nu e cu putință de a ajunge într'un mod metodic la originea lui *adecă*, pe care știința în deșert a căutat-o în tot felul de construcțiuni latine: unii în „ad quod“ (Cihac), alții în „adaequa, adde quod, id est quod“ (L. M.), alții în „adeoque“ (L. B.) etc. Cheia enigmei se cuprinde într'un al treilea înțeles al lui *adecă*, păstrat într'o locuțiune stereotipă, órecum proverbială: „la *adecă*“, „la *adica*“, „la *dică*“.

Lex. Bud. 4: „*adecă* usurpatur pro substantivo, et tunc significat finis, exitus, p. e. la *adecă*=ultimatim, in fine

finali, letztens, auf die Letzt, zur Letzt, am Ende.“

Polysu, 5: „când va ajunge tréba la *adica* = wenn es Ernst wird, wenn es darauf ankommt, zu...“

Alexandri, Iașii în carnaval, act. III sc. 4:

„Lunătescu. Te temi?...“

„Săbiuță. Vorba vine.“

„Lunătescu. Că te poftesc să nu cumva să m ă la și la *dică*. Eü am venit cu d-ta, precum m'ai rugat, ér apoi n'am gust să'm i da ü pe le a po pi i...“

Același, Boierii și cîcoi, act. I sc. 8:

„Stălpénu. Fă-te om, dacă poți, Român verde în fața prigonirii, boieriu de viță sănătósă, ér nu un mișel din tulpină putredă.“

„Hirzobénu. Vorbe, vere... vorbe late și frumóse!. Dar eü sint la *dică*... S ă r a c u l d e m i n e!. Unde să m'ascund?...“

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1867 p. 194): „Harap-alb vézându-se pus în încurcală, nu mai știe ce să facă și încotro s'o dee ca să nu greșescă toc m a i a c u m la *dică*...“

Același, Ivan Turbincă (Alman. liter. 1886 p. 108): „M'am dus la raü, dela raü la iad, și dela iad iar la raü; și toc m a i a c u m la *adica* n'am nici o mângăere...“

Jipescu, Opincaru, 147: „Cuscru-tëü —hiie vorba 'ntre noi—nu'l cunoști? Nu ie Rumân dë omeniie, și cã n d o h i l a *adicãte*, n'are nici banii!...“

Fără a arëta fântănele sale, Cihac (II, 573) citéză locuțiunile: „*dica* pornirei = le moment du départ“ și: „a prinde la *dică* = prendre sur le fait“, de unde conchide că românul *dică* este turcul da q i q a „moment, point“, uitând însă că atunci tot turcesc cată să fie și *adica*, de órã ce Românul đice

d'o potrivă: „la *dică*“, „la *adică*“, ba încă și: „la *adicăte*“. Nu mai adăugăm că, sub raportul curat fonetic, din turcul da q i q a ar fi putut să eșă românesce numai dóră „de chică“, dar nici o dată *dică*.

Maî întâiu, forma *dică* probéză că vocala dela mijloc în *adecă* = *adică* nu e netonicul *-e-*, ci tonicul *-i-*, astfel că accentul a sărit maî târziu pe prima silabă, de unde a rezultat apoi trecerea lui *i*, devenit netonic, în *e* prin acomodățiune cu tonicul *a*, după cum în vechile texturi ne întimpină: *àrepă* = *àripă* = *aripă*. Să nu uîtăm că, dacă vocala organică ar fi fost un *e* netonic, el n'ar fi scăđut la *-i-*, fiind pus între vocalele *a* și *ă*, cari sînt ambele fiziologicesce maî aprópe de *e* decăt de *i*. În acest mod, forma primitivă *adică*, nu *adica* sau *adecă*, e sigură. Ajunși aci, nu avem decăt a ne aduce aminte înlocuirea vechiului *a* (=lat. *ad*) prin prepozițiunea „la“ în :

a-mână = la mână,
a-munte = la munte,
a-ochiu = la ochiu,
a-timp = la timp etc.,

pentru ca să ne isbim de equațiunea: la *dică* = *a-dică* = lat. *ad-dica* m. După ce natura prepozițională a lui *a* în *adică* a fost uîtată, poporul a început a đice: „la *adică*“ alături cu „la *dică*“, după cum đice: „la *amédi*“ în loc de simplul „*a-médi*“ = lat. *ad-mediem*“.

În graul poporan se maî întrevede pînă astăđi une-orî vechiul *a-dică*.

Așa este, bună-óră, în doîna :

Avuî parte d'un mișel,
 Pică țundra de pe el;
 El mi-o dă să l-o cãrpesce,
 Eú o iaú și o isbesc...
Adica mē socotesc,
 Tot să-l o maî petecesc,
 Că cu el am să trãesc!

(Jarnik-Bãrsanu, Transilv. 277)

Aci *adică* nu póte fi nici „c'est-à-dire“, nici „voici“, ci numai dóră „à la fin des fins“, prin urmare: *a-dică* = „la *dică*“.

Cam tot așa la Costachi Negruzzi, Cãrlanîi, sc. 4 :

„Miron. Iți temî nevasta ?

„Terinte. Eú ? Ba nici gãndesc. Dar judecã tu singur, ce catã el aice ? Nu vine, mãi, de flori de cuc, ș'aș pune rãmășag cã ș'aú pus ochiu pe ce-va.

„Miron. Zeú se póte. Dar *adecă* de ce'ți bați capul ? Par'cã'i numai Vochița în tot satul...“

v. 12. A. — *Aripă*.

Ce însemnáză însă prototipul latin: *ad-dica* m, din care se trage româ-nul *adecă* = *adică* = *adică* ? Saú maî bine, lãsând elementul prepozițional la o parte, ce este *dică* ?

În latina vulgară, pe care o reprezintă pînã la un punct Plaut și Terențiu, *dica* însemna „chemare la judecatã“ sau „tragere la respundere“.

—... Quid tibi ego referam ? — Quod surripuisti meum.

Jam quidem hercle te ad praetorem rapiam,
 et tibi scribam *dica* m...

(Plaut. Aulul. IV, sc. 10)

Una din amenințãrile poporane cele maî energice era: „iți voú împinge *dică*“ :

Si tu illam attigoris secus quam dignum est
 liberam,
 Dicam tibi impingam grandem.
 Dixi...

(Ter. Phorm. II, sc 2)

Cine desprețuía o amenințãre, đicea cã'î nu'î pesã de *dică* :

Sexcentas proinde scribito jam mihi *dica* s.
 Nil do: impuratus me ille ut etiam irrideat?...

(Ib. sc. 3)

În vécul de mijloc *dica* a trecut la sensul de *socotélă* sau *rãfuélă* :

„*Dica*, tabula vel cautio vel charta proprie, ubi continetur *summa* de-

biti et nomina debitorum vel debentium“ (Jo. de Janua ap. Du Cange, ad voc.).

„Dica, la carta del debito“, ȕice un vechiu glosar italian (ibid.).

Așa dară locuȕiunea română: „ajunge tréba la *adică*“ (Polysu), „sînt la *dică*, sîracul de mine“ (Alexandri), „pus în încurcală = tocmai acum la *dică*“ (Créngă), „n'are bani la *adică*“ (Jipescu), „prins la *dică*“ (Cihac), însemnéză: „mê veȕ judecat, socotit, răfuit“, „dica impactus“, „ad dicam“.

Latinul *dica*, deȕi devenise de tot poporan deja în epoca plautină, era un împrumut dela Greci: *δικη* „justice, peine infligée, satisfaction que l'on rend à quelqu'un“, de unde ȕi adverbii: *δικη*, *ἐν δικη*, *δικην*, literal „justement“, ceia ce nu e pré departe de unele acceptȕiuni ale lui *adică*, cu care *δικην* coincide ȕi sub raportul morfologic, ambiî fiind formaȕi prin acusatîv.

În privinȕa strict fonetică, silaba tonică în latinul *dica* (*dīca*) fiind scurtă, ca ȕi'n înruditul „dīgitus“, de unde românul „deget“, a remas la noi fără asibilare, pe când s'a assibilat silaba tonică cea lungă din latinul „dico“ (*dīco*): „zic“. Tocmai din cauza aceleî scurȕimî, tonicul *i* din *dică* ar fi trecut la *ea*: *deacă*, *adeacă*, după o normă cunoscută a vocalismului românesc, să nu fi fost împedecat prin nascerea formeî colaterale *adică*, ambele varianturî circulând în acelaȕi timp. Tot așa, bună-óră, din lat. *striga* (*strīga*) „sorcière“ nu s'a făcut la Români: streagă (=ital. *strega*), fiind oprit prin netonicul *i* din: *strigoū*. E cu putinȕă totuȕi, ca deja în latina rustică să fi existat doê forme: *dīca* ȕi *dīca*, după cum erau: *strīgibus* (Ovid.) lîngă *strīgibus* (Plaut.), *sinus* lîngă *sinus*, *liquor* lîngă *liquor*.

În privinȕa semasiologică, din sensul fundamental *a-dicā* „la judecată, la so-

cotelă, la răfuélă“, s'aũ desvoltat de o potrivă, prin noȕiunea intermediară de conclusiune, pe de o parte: *adică* „vrea să ȕică“, pe de alta: *adică* „écă“. Acceptȕiunea conclusîvă este fôrte bine indicată în Dicȕionarul Mss. româno-latin circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Adekă*. Id est vel Ergo“.

Mai mult ca „ergo“ funcȕionéză *adecă*, de exemplu, la A. Pann, Prov. II, 127:

... să'l am să car

Când lemne, când apă, când alt ce-va groũ,
S'am *adică* 'n curte ajutor ȕi eũ...

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 500): „ȕi Pavelũ apostolũ, pȕziȕi-vă zice de căini; pȕziȕi-vă cum înblaȕi, ȕi căutaȕi ȕi preveghéȕi ȕi luaȕi a-minte nu pre voi numai, ci ȕi de toată turma; nemica *adecă* nu tacũ sfințele cărȕi de ce iaste noao spre folos...“

Prin analogiă cu sinonimul „écă“, care se amplifică în „écătă“, *adică* îȕi acată ȕi el în graul poporan pe -tă acomodat în -te.

Constantin Brâncovan, 1696 (Cod. Mss. în Arch. Stat. p. 143): „ca să fie sfinȕii mânăstiri milă dăla Domniņa mé roata dăla Ocna Teișanii, *adecdte* vama carălor...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): „deci socotiȕi binișor, că de nu sânt acolé acéle doaa jiganii, filul *adecdte* ȕi inrogul, să nu cumva prin scrisori cu lupul să să ajungă...“

Un act moldovenesc din 1699 (A. I. R. III, 266): „*adecdte* eu Drăguȕa Frățimănesa, fata lui Dumitrașco Șepte-lîc...“

Jipescu, Opinc. 65: „Acũ să'ȕi spuũ, să nu'ȕi mai spuũ, c'ăi niște pécate dē moarte, pē care le veȕ lățite 'ncuibate ȕi 'nrădăcinate în mai toată suflarea rumănescă; *adică-te*, nici casă ca lumea, nici traũ dē doamne ajută...“

Printr'o a doua analogiă, a nume cu adverbiu ca: încaiea, aiurilea. altmîntrelea etc., analogicul *adecâte* își mai anină pe -le a.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 223: „Daca nu te înțelegi cu Rumân la cuvinte, *adicătelea* daca nu țe grăește același graiu, pôte să facă o mie de cruci una peste alta, pînă țe' o găuri fruntea, umerii și buricul, că tot juvină și pacoste cade pe urechile nōstre...”

Jipescu, Opinc. 155: „*adicătile* muierea uniori ne 'ntrece și pē d'ande noi la lucru și la hărnicie...”

Analogicul -le a pôte fi adaus și d'adrechtul la *adică*, fără -te:

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „ș'apoi, când este la *adecălea*, te-aș întreba ca ce fel de zăticnelă ai putē să întimpinî din pricina asta?...”

Pentru a mai completa cele de mai sus, vom adauge că la Coresi *adecă* se accentēză pe a doua silabă: *адѣка*, și tot așa se pronunță pînă astăzi în unele locuri din Transilvania, mai ales lîngă Blaj. În regiunea Năsăudului însă predomnesce forma *adhicătea*, cu accentul pe *i*, cu emfaticul -a (v. *5.A*) și cu un fel de *d* aspirat, de ex: „*adhicătea* dhin Sâmgiorz și pînă'n Rocna Țo postă...”

În macedo-romăna—dice Dr. Obedeanu (Dict. Mss. în Acad. Rom.)—*adecă* sau *adică* a dispărut, fiind înlocuit prin greul *δηλαδῆ*.

v. 1.2.3. *Dică*. — *Eto*. — *Iucă*. — *Iată*.

<i>Ădecălea</i>	} v. <i>Adecă</i> .
<i>Ădecâte</i>	
<i>Ădecătelea</i>	

<i>Ademănă</i>	} v. <i>Alemenesc</i> .
<i>Ademân</i>	
<i>Ademânare</i>	
<i>Ademânăt</i>	

Ademenesc (*ademenit*, *ademenire*), vb.; attirer, appâter, séduire. Sinonim cu înșel și cu amăgesc, de cari însă diferă prin noțiunea esențială de „atragere la sine sau la ce-va”: *ademenesc* la cutare faptă prin bani, prin făgăduințe, prin vorbe, prin laude, etc.

Nicolae Costin, Letop. II, 110: „... mai înainte trimisesă [Cantemir] pe Ștefan Luca logofătul, cumnatul lui Ioan Neculcea, hatmanul său, la singur împăratul Petru Alexievici, pe la Cernăuți în țara Leșescă, tocma la Iavorov, de aș întărit lucrurile mai tare cu giurământuri, că împăratul venia cu obuzul său pe urma tuturor ghegeneralilor săi; și așa i-aș *ademenit*, și pe împăratul și pe Șeremet, de aș lăsat calea spre Tighinea și aș socotit să trecă Nistrul să vie spre Prut la Iași...”

Beldiman, Tragod. v. 2031:

Ne-au *adimenit* cu vorba,—diceai unii dintre ei,
Starea ne-am stricat'o tōtă, lăsând case și fimei;
Ne-au adus dela Odesa, dicēnd că are în Ieși
Ca la trei-șeci de miș oște, omeni vrednici și aleși...

Pompiliu, Sibiiu, 42:

Somnul m'o *ademenit*
Și pe iarb'am adormit
Su pom verde înflorit...

Costachi Stamate, Muza, p. 35:

Îat'obrajii rumeni ca bujorii prōspeți,
Îatā ochisorii plini de drăganele,
Iatā o gurița ca cireșa cōptă,
Ce *ademenesc* sărutare dulce...

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „... mē desprețuesci, după ce m'ai înșelat! nu'ți e milă de o ticălosă fată, pe care aș *adimenit*'o cu juruinti mincinōse...”

Reflexivul „m ē *ademenesc*” însemneză în gura poporului a se amăgi pe sine și printr'o nălucire. Așa în basmul povestit de d. B. Ștefănescu (De

la Vrancea), Sultanica p. 85, împăratul ne mai zăbind de'nainte'î semnul cel reu ce'l speriase, „singur în gândul se se *adimeni*“.

După analogia lui „pomană” din „pomenesc”, „dojană” din „dojenesc”, „prihană” din „prihănesc” etc., din tulpina verbului *ademenesc* s'a format substantivul *ademană*, pe care 'l găsim la Silvestru, 1651, f. 42 b :

Ps. XXV: în- trua căroră mână iaşte păcat, şi di- répta lor plină-i de <i>ademană</i> (<i>адеманя</i>)...	... in quorum manibus iniqui- tates sunt, dex- tera eorum re- pleta est mune- ribus...
--	---

La margine, Silvestru comentéază : „mită“.

O altă formă a lui *ademenesc* este *adămănesc*, pe care ni-o dă Lexiconul Budan : „*adămănesc*, *allicio*, *pellicio*, — *locken*, *anlocken*; *adămănesc* spre reu, *seduco*, *solicito*, — *verführen*, *verleiten*“.

La Molnar (Walach. Sprachlehre, 1810, p. 227) ne mai întimpină încă două forme :

„ <i>adămân</i> „ <i>adămănez</i> } } <i>anlocken</i> “.
--

Din alăturarea celor patru varian-
turi, rezultă ca prototip: *ademănare*,
adecă o formă de prima conjugăţiune,
trecută apoi la a patra: *ademenire*, în-
tocmai precum vechiul *adeverare*
(=lat. *adverare*) a devenit mai târziu
adeverire.

A deriva pe *ademân* sau pe *ademe-
nesc* din slavicul: *maniti* „faire un si-
gne, *allécher*“ (Cihac), e peste putinţă
din cauza prefixului *ade-* (=lat. *ad*),
care nu se adaoge nici o dată decât
numai de'naintea consonei labiale a tul-
pinelor curat latine: *adăpost*, *adevăr*,
adăvăşesc.

Sensul fundamental al lui *ademân*
fiind: „atrag pentru a mă servi“, este
tocmai latinul: *admanum*, de ex.:

*aliquem vel aliquid ad manum ha-
bere*, *venire ad manum*, *ad ma-
num esse etc.*, de unde o formă ver-
bală „*admanuare*“ = *ademănare*.

v. *A-mândă*. — *Amăgesc*. — ^{1.2.8.} *Amuur*.
— *Inşel*. — *Mândă*...

Ademenire. — v. *Ademenesc*.

Ademenit, -ă; part. passé d'ade-
menesc: *attiré*, *appâté*, *séduit*.

Beldiman, Tragod. v. 3393:

Băeţi mulţi luaţi cu sila, şi alţii *adimeniţi*,
De fugia de'ei vre unul, vai şi amar de pa-
rintă...

Caranfil, Valea Prutului, 29:

Oholo! codru carunt,
Ce mi-ai dres, ce mi-ai facut,
De mă ţii *ademenit*?...

v. *Ademenesc*. — *Ademenitor*.

Ademenitor, -óre, adj.; séduisant,
attrayant. Sinonim cu *inşelător*
şi *amăgitor* sau *amăgeu*, dar
numai prin mijloce plăcute.

Alexandri, Concina, sc. 2: „Români
nu dau îndărît, ci din potrivă ei merg
tot înainte, urmând glasului celui tainic
şi *ademenitor* ce le ăice: înainte, copii,
înainte!..“

Ispirescu, Poveste ţerănescă (Legen-
de, 261): „Viind baba la dînsul, începu
să'î vorbescă cu nişte graurî mie-
róse şi *ademenitóre*, de ar fi supus
pe nu sciū ce voinic...“

Beldiman, Tragod. v. 209:

Cel d'intăiu, Treisfetitenu, suflet scărnav şi
urît,
Orî-când îi cătaî în faţă, îl vedeai posomorit;
Celă-lalt îi Floreştenu, viclén, *ademenitoriu*,
Ipocrit de cei de frunte şi de ţeri vintură-
toriu...

v. *Ademenesc*. — *Ademenit*.

Adenéorî. — v. *Adinéorî*.

Adèn. v. ² *Adins.*

Adènsul. v. ¹ *Adins.*

¹ **Adès, adèse,** adv.; souvent, fréquemment, assidûment. În opozițiune cu: a-r-a-r sau a-r-a-r-e-o-ri. Funcționează întocmai ca adverbul *des*, opus adverbului *r-a-r*.

¹ *ades*, vechiu *adesu*.

Alexandri, Poes. pop. ² p. 260:

Las' sa móră ca un câno,
Că I-am dis *ades*: stăpâne,
Nu'ți tot bate joc de mine...

Balada Balaurul:

Ist copil chiar din pruncie
Maica sa mi l'a dat mie,
Că *ades* îl blăstema...

Beldiman, Tragod. v. 231:

Îngâmfat de a sa slavă, *ades* la Curte mergea,
Iar malcă-sa după dînsul în gura mare plân-
gea...

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 64, 144):

Act. Ap. XXIV, 26: déci și <i>adesu</i> tremite de bășă- duița cu rusul...	... propter quod et frequenter accersens eum, loquebatur cum eo...
---	--

Epist. Petr. I, 22: diin curată în- remă urul alaltu Yubiți <i>adesu</i> .	... simplici ex corde invicem di- ligite a t t e n - t i u s...
---	--

² *adese*, vechiu: *adése*, cu emfaticul *-a*: *adesea*.

Omiliar dela Govora, 1642, f. 17: „așa și sufletul nostru, până cându faptele cele bune în lăuntru întru sine bine le păzêște cu tăcere, atunce bogățiia lui nu iaste furată; iară când *adése* pre limbă o poartă și cu mărimé deșartă bucină, atunce mulți dimoni chemă ca pre nește furi...”

Varlam, 1643, II f. 81 b: „iară giu-decătoriiul *adésé's* schiinba fața de mânia ce să aprinsese într'ânsu și nu putu mai multu să rabde...”

Samuil Clain, Invățături, Blaj 1784 p. 14: „Nici unu lucru nu vedemă mai *adése* decât moarté, și nici unu lucru nu credemă mai anevoe decât moarté...”

A. Pann, Prov. II, 58:

Și tot găzduind *adese* la un țeran prin câmpii,
Care era sărac fôrte și c'o spuza de copii,
În ceru să'i dea dintr'înșii pe copilul măricel...

³ Construit cu pluralul dela „óră”: *adese* o r i; cu emfaticul *-a*: *adesea* o r i.

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „... fanarăgii, masalagii, potlogarii de care gema orașul, șezând ascunși pintre risipuri, pîndiaș pe nesocotitul pedestru, care zăbovise a se întôrce acasă, și *adese* o r i el perdea împreună cu punga și vieța, sau cel puțin sănăta-tea...”

Gr. Alexandrescu, Viața câmpenescă:

Adesea o r i pe câmpie
Departé mē rătăciam,
Adesea cu bucurie
În dulci gândiri mē perdeam...

dar tot acolo, cu același sens și'n aceiași funcțiune adverbială, simplul *des*:

Vedeam livada, grădina,
Poteca ce *des* călcam,
Pêrul înalt și tulpina
Unde copil mē jucam...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 164:

De s'ar face délul șes,
Ar veni badea mai *des*;
Dar délul se tot măresce
Și badea mē părăsesce...

„*Ades* = lat. ad densum; *adese* = lat. ad densa; *adese* o r i = lat. ad densas horas” (Cihac).

v. *Adesul*. — *Des*.

² **Adès, adésă,** adj.; fréquent. O formațiune excepțională în locul simplului *des*. O găsim în Cronica lui Nicolae Muste, Letop. III p. 41: „că Domnul Muntenesc se nevoia să mazilésca

pre Mihaiu Vodă, cum s'aũ qis, care nu trebuia altă stingere și nevoie într'aceste țări, decât *adesele* schimbări a Domnilor..."

v. ¹. *Ades*.

Adesea }
Adese-ori } v. ¹. *Ades*.

Adesul, adv.; fréquemment. Una din vechile formațiuni adverbiale articulate, care se mai găsesc, dintre texturi, numai dóră în Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 și'n Psaltirea Mss. versificată a lui Viski din 1697. În cel de'n-tăiu: „*Adesul*. Frequenter“ (Col. I. Tr. 1883 p. 421) în opozițiune cu: „*Ararul*. Raro“ (ibid. p. 424).

v. ¹. *Ades*. — *Adensul*. *Ararul*. *Lupul*.

Adet, **adeti**u (plur. *adetur*i, *adetiuri*), s. n.; coutume, redevance, droits de douane. Vorbă eșită de-mult din întrebunțare la Români de dincóce de Dunăre. Nu era tocmai *bir* saũ altfel de dare într'un sens concret, ci în genere: normă fiscală, quotul la care avea drept vistieria, și mai ales vama, fie în bani, fie în natură.

Pravila Moldov. 1646, indice: „*Vameșul*u ce va lua mai multă decumu-*adetiului* (*адетюль*)...“

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 95): „... dă să aibă a luare *adetul* morănilor ce este dăn Dunăre pă pământul moșiilor boiărilor Domnii méle ce scrie mai sus, a Clăteștilor, a Cătăluului, a Olténiții, a Urménilor, ori în ce loc ar eși pre acéste locuri să'ș ia *adetul* precum au fost *obicéiul* mai dănainte vréme...“

Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I. R. II, 146): „încă și agonisitele sale *obicé*e și *adetur*i pre amănuntul cercetând, fiete-cine a cunoaște trebue,

căci unul iaste dat spre veselie, altul spre întristare...“

Turcul 'a d e t „habitude, coutume, pratique“, de provenință arabă. D. Șai-nénu (Elem. turc. p. 7) observă fórte bine: „trecerea sensului dela *obicéi*u la dare o întimpinâm pretutindenea în Cronicile nóstre“. Dela Turci, cuvântul s'a respândit nu numai la Români, dar pe întreaga peninsulă balcanică: la Greci, Serbi, Bulgari etc.

v. *Bir*. — *Haraci*u. *Obice*u. *Vamă*...

Adetar „redevancier“ (Cihac). N'am dat nicăiri peste acéstă formațiune, nici în texturi, nici în graiu.

v. *Adet*.

Adetörü, -óre, adj.; débiteur. Cuvint pe care 'l găsim în Lexiconul Budan (p. 5) și la Isser (Walach. Wtb. 2).

v. *Dator*ü.

¹. **Adevéră**. — v. ². *Adevér*.

². **Adevéră** (plur. *adevere*), s. f.; vérité, réalité. Formațiune poporană din neutrul *adev*er, la plural: *adev*eruri și *adevere*, iar prin acesta din urmă pe cale analogică femininul *adev*eră în opozițiune cu *minciuna*, éráșü un feminin.

Versul lui Anton Pann, Prov. I, 26:

Minciuna nu'mi place, vorbesc *adev*erul...

ar suna mai bine în limba veche:

Minciuna nu'mi place, vorbesc *adevara*...

Cuvântul abundă la mitropolitul Dosofteu, în ambele Psaltiri, figurând alături cu *adev*er și cu *adev*erătate, une-ori în același psalm; de exemplu:

Ps. XXXIX :	... non abscondi
n'am ascunsü în	in corde meo ve-
inema mfa a de-	ritatem tuam,

v ă r ă t a t ă t ă și
spășenia ta spus-
am ; n'am as-
cunsă mila ta și
adevara ta de a-
dunare multă; tu
dară, Doamne, nu
depărta îndurătă-
țile tale de mine :
mila ta și a d e -
v ă r u l ă t ă u...

et salutare tuum
dixi; non abscon-
di misericordiam
et v e r i t a t e m
tuam a congrega-
tione multa; tu
autem, Domine,
ne longe facias
miserationes tu-
as a me: misera-
cordia tua et v e -
r i t a s tua...

Sau în Psaltirea cea versificată din
1673, f. 153 b :

Și dă 'n țara noastră slava ta să crească,
Mila ș' a d e v ă r u l pre toț să talnescă,
Și cu dereptăția pace 'n gloate multe
'n brațe să să stringă și să sarute;
De ȝos *adevara* în sus să dă radză,
Din ceru dereptăția sa caute să vadză...

Cu -é-, ibid. f. 69 b :

Cu cât ești de ghizdav, tinde și stejtaște
Cu a ta putiare, și imparățtaște
Pentru *adevară* și pentru blindațe,
Că țai dereptăția de n'aleȝ în flate...

La plural, 1680, f. 11 b : „să înmic-
șorară *adeverele* din fiil omenești...”

Construit cu „în” și „întru” :

1680, f. 84 a : „întru multămia mi-
lii tale audză-mă, în *adevara* mântu-
inții tale mântuiaște-mă...”

Ibid. f. 110 a : „înderpță-mă, Doam-
ne, în calla ta, și voi mîarge în tr' *a-
devara* ta...”

Ib. f. 147 a : „credzute toate porun-
cile lui, întărite în vécul de vécū, fă-
cute în tr' *adevară* și'n dreptate...”

1673, f. 109 b :

Și să mî-ascult, Doamne, 'n tr' *adevară*,
Să nu mă laș să hiu de ocară...

Construit cu „de” :

1673, f. 114 b :

Și rostul meu preste țară
Ăț va striga d e - *adevară*,
Toată dzua cu priință
Ț-va spune de mîntuință...

La mitropolitul Varlam, 1643, I f.
348 b : „alții și capetele ș'au pusă
pentru *adevara*, pentr'acé și după truda
loră vor lua plată...”

v. 1. *Adevăr*.

1. *Adevăr* (plur. *adeveruri* și *adevere*),
s. n.; vérité, réalité. În opozițiune cu
m i n c i u n ă.

Cantemir, Chron. I, 212 : „m i n -
c i u n i cu voroava frumoasă ascunse
și cu numele *adevărului* căptușite...”

Zilot, Cron. p. 75 :

Să talmacim așa: veți pe dușman că vine,
Te'ncredințezi atunci și fugi să scapi p e s i n e ;
Dar când numai l'auți, tu stai la îndoela :
Orî fi-va—dici! sau nu, și poți face greșela ;
Și pôte ș' *adevăr* sa fie audirea,
Și tu, gândind m i n c i u n i, stai să'ti găsesci
p i r e a...

și ce-va măi jos, p. 77 :

Unul ȝicea un fel, altul alt-fel respunde;
Saracul *adever* cum supt m i n c i u n i
s'ascunde...

În aceiași opozițiune cu *adevăr* este
b i r f i r e :

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. Acad.
Rom.), ps. XIV :

Cel care nu b ă r f ă ș t e,
Ci *adevar* graește...

Măi departe, *adevăr* e în antitesă cu
orî-ce întunecă realitatea.

Caragea, Legiuire 1818 p. 89 : „ju-
rând măi întâi că nu o pornéște (ju-
decata) din vre o p i z m ă, ci întru *a-
devăr*...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVIII
p. 13 : „o n ă l u c i t u r ă iaste, nu pre
*adevăr*u trupulă nostru luat'au...”

Noțiunea de *adever* se asociază măi
ales cu acea de d r e p t a t e :

Arsenie dela Bisericană, circa 1650
(Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 221):
„va veni să ȝiudece pementianii, să
ȝiudece lumii întru d e r e p t a t e și
oamenilor întru *adevăr*ul său...”

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I p. 88): „și așa am aflat tot *adivă-rul* și toata dreptate prin oameni buni...”

Dacă *adevărul* nu e ascuns, atunci cine-va îl află, ca în pasajul de mai sus; iar dacă e tănuit într'adins, îl vădesce:

Caragea, Legiuire 1818 p. 49: „daca vre o parte prigonitoare va ascunde sau va fura, orî însuși sau prin altul, dovezile dreptăților ceî-l'alte înprotivnice părți, și cu vicleșug să va învoi cu aceia, și apoi să va vădi *adevărul*...”

Dacă *adevărul* nu e tănuit într'adins, dar totuși nu se vede, trebuind urmărit, atunci noi îl descoperim:

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 25): „și mai multă ocară s'ar fi lucrat, de n'ar fi fost Brébul lucrul cu un cîas mai înainte spre descoperire *adevărului* apucat...”

Mai rar se ȳice: „a găsî *adevărul*”, „a cerca *adevărul*”, „a nemeri *adevărul*”, deși câte-trele sînt permise pentru varietatea stilului; de exemplu:

Cantemir, Chron. I, 151: „sufletul odihnă nu poate afla pînă nu găséște *adevărul*, carile îl cêrcă orî cât de departe și orî-cât de cu trudă î'ar fi a'l nimeri...”

Când cine-va nu mai pôte ascunde *adeverul*, îl mărțurîsece, termen teologico-juridic trecut în graul comun, unde își perde cu totul urma proveninței:

Costachi Negruzzi, Aŭ mai pătît'o și altîi, p. 67: „*adevărul* vê mărțurîsece, nu mē pot opri de a blăstema pe Englezî...”

v. *Martur*.

Fără amestec de mincună, de patimă, de nălucire, se ȳice: curat *adevăr*. Și mai energic este la Zilot, Cron.

p. 1: „ritorică n'am învățat ca să vorbesc și să scriu cu meșteșug, ci am învățat singur curat *adevărul*, în-tăiu dela părinți...” unde: „singur curat” e un fel de superlativ, ca și când ar fi „cel mai curat”, și de aceia autorul, ca să nu despartă logicesce ambiî adjectivî, post-articuléză substantivul.

Cu aceiași emfasă se pôte ȳice *adevărul* a d e v ă r a t, adecă lipsit de orî-ce amestec. Alt ce-va este *adevărul* a d e v e r i t = „vérité contrólée, vérifiée”:

Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, sec. XVII, p. 406: „*adevărul* a d e v e r i t grăescu voao, că nu iaste robul mai mare de domnul său...”

Adevăr se construesce mai ales cu prepozițiunea în saŭ în tr u, formând o locuțiune adverbială cu sensul de „en vérité” și „en réalité”.

Zilot, p. 12:

N'ai gândit, sarace, n'ai gândit; eŭ sciŭ fără
a'mî da respuns,
Că de-ai fi gândit în *adevăr*, nu ajungeai cum
ai ajuns...

Neculcea, Letop. II p. 390: „atuncea Mihaŭ-vodă mâniindu-se, ingrabă aŭ spănzurat pre Cuza Spatarul, nepricestuit, încălțat, îmbrăcat, dându'i vina că aŭ scris el la feciorîi lui, având acolo la Cătane, ca să vie să prindă pre Mihaŭ-vodă din Iași; ce nu se știe în tr u *adevăr* aŭ ba; numai în pismă l'aŭ omorit...”

Dosoŭteiu, 1673, f. 220 a:

Doritu-ț'am porunc cu dulcôtă
Și 'n tr '*adevărul* tăŭ să'm dai viatâ...

Gr. Alexandrescu, Umbra lui Mircea:

Noi citim luptele vóstre, cum privim vechea
armură
Ce un uriaș o dată în răsboe a purtat;
Greutatea ei ne-apasă, trece slaba-ne mēsură,
Nē'ndoim dac'asa ómenî în tr u *adevăr* au
stat...

Prin prepozițiunea cu, *adevăr* capătă

o funcțiune adverbială ce-va mai intensivă, cum ar fi: „bien en vérité“ :

Apocalipsul lui Paul, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 423): „o, cu câtă slavă te'i spodobitu, suflete! cu *adevăru* că fugi'ai de noi...“

Tot așa cu prepozițiunea *pre*:

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 306): „nice să ne înșălăm înșine, să ne pare că e dulce pohta păcatelorū, că așa iaste, *pre adevăru*, înșălăciune morțiiei...“

Cu prepozițiunea *de*, scădută la rolul de prefix, *adevĚr* se aglutinează într'un singur cuvint: *dĚdevĚr* (= *de-adevĚr*), care ne întimpină în cele mai vechi texturi și pînă pe la finea secolului XVII, fără a diferi prin sens de simplul: *adever*.

În Codicele Voronețian, circa 1550 (Mss. Acad. Rom.), alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:

Jacob. III, 14: nu vă lăudareți și nu mențireți spre *dĚdevăru*...

Ib. V, 19: frați, se neștiinre de voi rătăciaște de la *dĚdevăru*...

Petr. I, 22: sufletele voastre curățindu întru ascultare *dĚdevăru* lui...

Tot așa la Coresi, 1577, alăturat cu Silvestru, 1651:

1577:

Ps. V: nu iaste în rostulū lorū *dĚdevăru*...

Ps. XXIX: doară ispovedi-ți-se

1648:

...nu vă lăudareți, nece fireți mincunoși înprotiva *adevărului*...

...frații miei, să au rătăcit cineva dintru voi dela *adevărū*...

...inimile voastre curățindū întru ascultare *adevărului*...

1651:

...nu iaste în rostulū lui dereptate...

...au lăuda-te-va pre tine țărana?

țărana sau spune *dĚdevărulū* tău...

Ps. XXXIX: meseréré ta și *dĚdevărulū* tău pururé ajutoră-mi...

Ps. LXXXIV: milosté și *dĚdevăru* timpinară-se...

au vesti-va *adevarulu* tău?..

...mila ta și *adevărulū* tău pururia mă păzescă...

...mila și *adevărulū* timpinară-se...

Legenda Duminiceî, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 54): „buinrătate va fi dela Tatălū și dela fiulū Is. Chs. întru vecie de vecū cu *dĚdevărū*...“

DosoftĚu, 1673, f. 9 b:

Că tu cerē dĚmănantul inema și zgăul, Și știî cu *dĚdevărulu* direptul și raul...

Romănul *adevĚr* = lat. a d v e r u m; *dĚdevĚr* = d e - a d v e r u m, de unde și italianul d a v v e r o, întrebuintat însă numai ca adverb.

v. ¹. *Ad.* — ^{2.3.4}. *AdevĚr.* — *Birfelă.* — *Mincăună*...

². *AdevĚr, adevĚră* (*adevĚrī, adevĚre*), adj.; vrain, véritable, réel. În vechile texturi se pune fôrte des adjectivul propriū *adevĚr* = lat. a d v e r u s acolo unde astăđi se întrebuinteză numai forma participială a d e v ě r a t.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IX p. 10: „să nu le se pare lor că e vre o nălucă, ce *adevărū* trupū...“

Varlam, 1643, I f. 163 b: „aică arată Hs. fiulū lui Dumnedzău de închinătorii cei *adeveri* ce vorū vrăia să crădză întru Domnul Hs... carii simtemū noi creștinii cei pravoslavnici închinători *adeveri*...“

Ibid. II f. 81 a: „mă va trage spre perire și nevoiaște să mă lépădū de Dumnedzeu celū *adevărū*...“

Ib. I, 63 a: „când faci așa, atunce inchipuești cruce *adevară*...“

Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.):

p. 85: iubiți pre Dumnezeu pré-cu-vioșii lui, că pre cei *adeveri* cărcă...;

p. 200: și tu, Dumnezăul mieu, ești îndurat și milostiv, îndelung răbdător și multă milostiv și *adevăr*...;

p. 269: calia cé *adevară* o vruu, calia cé *adevară* o iubiū...;

p. 270: nu lua diîn rostul mieu cu-ventele céle *adevere*...;

p. 278: dereptația ta e diréptă pu-ruré și légia ta e *adevară*...;

Dosofteiu, 1673, f. 179 a:

Să rădice pentru țară
Moisei și Aron sfară,
Samuil să facă rugă
Ca o *adevară* slugă...

Ibid. f. 49 b:

Și toț sfinții ce's cu inem'*adevară*
Laudaț vor fi de toată lumia'n țară...

Text din secolul XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov):

p. 259: fugiia Domnulă ca să în-credințeze că *adevărū* omū era...;

p. 364: acesta *adevărū* Izrailiténinū iaste și întru elū hiltensugū nu e...

Ca și substantivul *adevăr*, adjectivul își asociază de asemenea prepozițiunea „de” scăđută la prefix, devenind *dédevăr*, fără schimbarea sensului.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550:

Petru I, V, 12:
mărturisescu a-
časta a fi *déde-
vāru* cu buinră-
tația lu Dumne-
dzeu...

1648:

... mărturisindū
c'acasta-ī mila čia
adevărata a
lui Dumnezău...

Legenda Santei Vineri circa 1580 (Cuv. d. bătr. II):

p. 146: acela iaste *dédevaru* Dom-
nedzeu luminătorū și sfințitorū...;

p. 149: apropie-te de vedzi sila *dé-
devărului* Domnedzeu... .

v. 1. *Ad.* — 1.3.4. *Adevăr.* — *Adevărat.* —
Adeverit.

*Adevăr, adv.; 1°. vraiment, certai-
nement; 2°. amen, ainsī soīt-il. Archa-
ism, ca și adjectivul corespunđător a-
d e v ă r. Astăđi se înlocuesce prin lo-
cuțiuni adverbiale ca: în a d e v ă r,
c u a d e v ă r a t etc.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXI
p. 6: „și așa înbogățindu-ne, în mână-
nile lu Dumnezeu avuțiia să o dămū,
în mânilē săracilor acēia puindū, și la
ceriū de vomū strānge, atunce *ade-
vărū* afla-ne-vāmū bogăți...”

Legenda Sf-lui Dimitrie, text din sec.
XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic.
Brașov, p. 124): „că *adevărū*, iubiți-
lor, de lucrurile céle deșartele ale-ce-
știi lumi peritoare să ne ferim...”

Acest adverb se mântinuse mult
timp în limba bisericească în loc de:
a m i n „ainsī soīt-il”.

Noul Testament 1648, f. 119 a:

Is. X, 1: <i>ade- vāru, adevāru</i> zic		... a m e n, a- m e n dico vo- voao... bis...
---	--	--

Apocalipsul lui Paul, circa 1550 (Cuv.
d. bătr. II, 425): „aceluia e slava și
înpărăție și ținutul cu Tatālu și cu
Duhul sfāntu de acum și pururé în
vecu, *adevāru*...”

Cugetări în ora morții, circa 1550
(Cuv. d. bătr. II, 462): „și vom cănta
înpréună cu ingerii cu lauda, în slava
sfinteei Troițe în vecu, *adevaru*...”

Dosofteiu, 1673, Dedic.: „intr'aciaia
dāruiașcă Domnul Dumnedzāū îndelun-
gată și nārocitā Domniia mării tale,
întru mila sfinții sale cătră cinstia și
lauda sfāntū-numelui său, *adevāru*.”

Ibid. f. 158 a: „dā, Dumnedzāū sfin-
te și Doamne Isuse Hristoase, și mie,
unū păcātos, parte s'aīb în sfānta ta

cetate, pentru ruga sfinților sale maicilor tale Precistii ș'a tuturor sfinților, *a-devăr...*"

Context slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 82) :

... aceluia-i țirutul și slava în vécu <i>adevăr</i> u...		... tomu slava i družava vŭ veki a minŭ...
---	--	--

Cu prefixul *de*, întocmai ca în adverbul italian *davvero* (=de-ad-verum), găsim în Dicționarul bănățen circa 1670 (Mss. în Bibl. Universității din Buda-Pesta): „*Dadevër. Equidem*“.

v. 1. *Ad.* — 1.2.4. *Adevër. — Amin.*

* **Adevër, adevèrèz** (*adevërat, adevërare*), vb.; affirmer, constater, réaliser. Archaism înlocuit astăzi prin *adeveresc*.

În poesia poporană *adevërare* s'a stereotipat în construcțiune cu *aflare* la reflexiv: „a se afla ș'a se *adevëra*“ avënd sensul de: „*réaliser quelque chose de très-difficile*“.

O colindă din Ilfov :

Cine 'n lume s'ar afla,
S'ar afla ș'*adevera*
Să dea 'n Mare
Ca o flóre,
Sa ésa 'n vad
Ca un brad...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 71, 72)

O altă colindă :

Cine 'n lume s'o afla,
S'o afla s'*adevera*
Merii de mî-o sageta?
Nimenea nu se dafla,
Numenî nu se bisula...

(Ibid. 81)

Balada Băcul Haïducul din Prahova :

Sépte pungi fagăduia
Orî la cine s'o afla,
S'o afla ș'*adevera*
Să se ducă
Sa'l aduca

Din fundul cêrdacului,
Din marginea drumului...

(Ibid. 605)

Ba încă cu aferesa lui *a* :

Cine 'n lume s'ar dafla,
S'ar dafla, s'ar *devëra*
Pe negrul d'a 'ncalica
Fară șea, fără oblânci...

(Ibid. 74)

Sensul de „affirmer“ se învederează mai cu sémă din următorul pasagiù în Noul Testament din 1648 :

Luc. XXII, 59: și trecând ca un časù, altulŭ <i>adevëra</i> zicândŭ...		... et intervallo facto quasi horae unius, alius qui- dam affirma- bat dicens...
---	--	--

Cu sensul de „constater“, *adevërare* este un vechiu termen juridic, care ne întimpină la tot pasul în crisoave și'n pravile.

Badea Bălăcénul (A. I. R. I, 61): „să *adevërași* pe măruntul, fără de fățarie, când au cumpărat Necula acel loc dela Nedélé fratele Calii, fost'au scaunele făcute acolo? au făcutu-le-au Necula după ce au cumpărat locul? deci precum veți mărturisii și veți *adevëra* cu sufletele voastre...“

Iată un șir de exemple din Condica Logofetiei sub Constantin Brâncovan (Mss. în Arch. Stat.):

1692 (p. 12): „au umblat și au *adevërat* sémnele moșiei satului Orévița...“

1693 (p. 65): „deci acești 4 boiari, ei s'au strânsu toț la un locu, fiindu și ei amândoi de față, de le-au luat séama pre amăruntul și bine au *adevërat* cumcă ačastă moșie, ce au fostu parté lui Bivol și a Bratului, iaste den funé moșălor popii Fierăi...“

1693 (p. 29): „și bine am *adevërat* Domniia mé cu tot Divanul...“

1694 (p. 146): „... așa au fost *adevërat* acei boiari cu sufletele lor...“

1696 (p. 166): „iar pentru dum-

bravă și pentru luncă, câtă să va *adevăr*a că ȳaste, așa ȳ-au tocmit să aibă a ținé frățéște...“

1696 (p. 173): „și au ținut sfânta Mitropolie satul Orévița cu tot venitul din hotar în hotar, cum ȳaste mai sus zis, precum au ales și au *adevăr*at acești 6 boiari...“

1696 (p. 96): „drept acéia și Domniȳa mé, *adevăr*ând că au fost obicéiu și mai de'nainte vréme, așa le-am dat această carte...“

1697 (p. 230): „le-au cerșut ca să'ș scoată moșnéni cărți domnești și scrisori ce vor avé pre moșȳia satului Godénilor, ca să poată *adevăr*a în tot hotarul câte délnițe sântu, și fieștecarile moș câte délnițe au stăpănit, și să a d e v e r é z e ce s'au vândut și ce au rămas nevândute, și ca să poată *adevăr*a câtă ȳaste parté boiarinului...“

1698 (p. 254): „deci acești boiari ce scriu mai sus neputând *adevăr*a într'altu chip, au întreat pre bătrânii și megiiășii de acolo denprejur...“

Trecând acum la Moldova:

Pravila 1646, p. 24: „de va fi făcut una ca aceasta și să va *adevăr*a cu mărturie oameni de cinste și credincoșu, certaria lui să fie moartia...“

Ibid. p. 25: „or-care vameșu va face năpaste cuiva și-i va lua negoțulu, dzăcându că nu ș'au plătitu vama, și elu va *adevăr*a c'au plătit, acesta nu numai negoțu va întoarce înapoi, ce încă și ca un furu să va certa...“

Ib. p. 50: „cându să va prileji un om căsariu în viața lui să'ș dăruia-scă avuțȳia sa fămeii sale, sau fămeia bărbatului său, acestu daru să va *adevăr*a după moarte, iară nu în viața...“

Ib. p. 150: „niște oameni mulți voru ucide pre vr'unulu cu rane de moarte, carele una dentr'ânse sângurâ putia să'lă omoară, iară să nu să poată *adevăr*a la gudețu carele l'au omorât, a-

tunce pentru căce sântu multu, nu să va omorâ nice unulă...“

Cu același sens de „constater“, în Catechismul transilvan din 1560 (Cuv. d. bătr. II, 99—100):

— „Cu ce veri *adevăr*a ca ești creștinu?“

— Cu acéia că m'am botezată...“

— Cu mai multu, cu ce veri *adevăr*a?“

— Cu acéia că știu rădăcina creștinătăției...“

Dosofteiu, 1680, f. 66 a, întrebuinteză infinitivul substantivat *adevăr*are cu sens de a d e v e r :

... întoarce-va
rȳialele pizmașilor
miei, cu *adevăr*-
ré ta răspiarde'ȳ
pre însu...“

... avertet mala
inimicis meis, in
v e r i t a t e s u a
disperde illos...“

La perfect se conjugă: *adevăr*ă, *adevăr*ăși, *adevăr*ă...“

Legenda Sf-tului Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 113): „și după acéia, déca se stinseră focurile, iară tocmitoriul besérecei tuturoru *adevăr*ă această ciudesă...“

La presinte indicativ și la subjunctiv, forma organică: *adevăr*, *adever*ȳ, *adever*ă, *adevere*, ne apare înlocuită deja în vechile texturi prin forma cu -e-z: *adeverez* etc.

Pravila Moldov. 1646, f. 84: „mai *adevăr*ate sântu mărturiile carile dzăcū că ȳaste așȳa decâtu ceia ce dzicū că nu-i așȳa; ce să dzice: ceia ce *adever*édză mai de credințȳ sântu decâtu ceia ce tăgăduescū...“

Ibid. f. 87: „macaru de-are și fi un marturu destonic și credincoșu să *adever*édze précurviia muerii...“

Ibid. f. 100: „să cade să *adever*édze gudețu cu mărturii oameni de credințȳ, cum ȳaste răpitoriu, și atunce să va certa...“

Ib. f. 150: „să nu poată gudețulu

să *adeverédze*, cine i-au făcută rana că de moarte, și cine i-au făcută cēlalalte ce nu's de moarte...“

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 214): „ca să caute și să *adeveréze* și să mărturisescă precum vor ști cu sufletele pentru acēste 2 dēlnițe de moșie din Topolovēni: ținuț'au mânăstirē Glăvăčogul vre-odinioară...“

Zilot, Cron. p. 113, despre dinastia Basarabilor: „ném blagoslovit de Dumnezeu precum însuși faptele lui în vilég *adveréză*, nu numai aici în pământul țerei, ci și pre alte pământuri...“

E fōrte interesant, că forma cu -ez, pe lingă sensurile de „affirmer, constater, réaliser“ pare a mai fi desvoltat unele accepțiuni, pe cari nu le găsim în derivatele fără -ez; de exemplu: „să se *adevereze* = s'assurer, se convaincre“:

Moxa, 1620, p. 397: „mișei de pretutindinā multū bine lua dentru mânăile lui, și cine va vrē să se *adeveréze* a mare credința ce avé: besérecă pré frumoasă zidi lu sveti Gheorghie și alte...“

Tot așa: „*adeverez*=j'atteste“ la iscăliturile marturilor unei transacțiuni:

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 32): „eu Pavel sticlăru *adeverezu*, eu Stan sticlăriu *adeverez*, eu Șerbanu ot Vălcana *adeverez*, și am scrisu eu popa Toader ot Vălcana cu zisa loru; Pătrașc postel ot Tărgoviște *adeverez*, Vasilie postelnicu *adeverezu*, Tănase postelnic ot Coțăeni *adeverezu*, Opré postelnic ot Sătēni *adeverezu*.“

În fine, participiul trecut *adeverat* și-a asigurat un loc independente în grai, ca adjectiv și ca adverb, chiar după ce a *adeverire* a reușit a usurpa toate funcțiunile verbale ale lui *adeverare*, scăduț din prima în a patra conjugățiune.

v. ¹. *Ad.* ¹⁻²⁻³. *Adevēr.* *Adeverat.* — *Adeveresc.* — *Adeveritor*...

Adevērare. — v. ⁴. *Adver.*

¹⁻². **Adevērāt**, adj. și adv.; part. passé d'adeverez: 1°. pris adjectivement: vrai, réel, authentique; 2°. pris adverbialement: en vérité, en réalité, sérieusement, vraiment.

Un text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. Brașov, p. 21): „dēca priimi bucurie Mariia, vru ia și însășū cu vedéré să se încréză, să vorū fi *adevārâte* cuvintele...“

Neculce, Letop. II, 310: „și zicū să'ī fie dat atunce în cafe otravă, care și cam samănă acel lucru să fie fost și cam *adevārāt*, că curând s'au bolnăvit...“

Act moldovenesc din 1698 (A. I. R. III, 264): „scriu și mărturisăscu cu acestu *adevārātu* zapis al nostru...“

Act muntenesc din 1682 (A. I. R. I, 61): „pentru mai *adevārātă* credință mī-am pus degetul mai jos ca să créză...“

În Moldova e fōrte obicnuită forma *adevarat*, adecă cu silaba -va- în loc de -vă- (= -ve-); de exemplu:

Pravila Moldov. 1646, f. 166: „pentru să poată înțelēge, carele iaste *adevarātu* (адварати) și mai întâi vino-vatū...“

Darie Toder, 1674 (A. I. R. III, 249): „mărturisăscu cu acest *adevarat* zapis al meu...“

Și mai poporană în Moldova e forma *adivarat*:

O narațiune țerănescă din districtul Sucēva: „Omu tari di āngir pōte să să lupti cu un drac și să'ī ghiruiască, dacă'ī va lega cu brăcinarīu dila bernevicī, și tot năcājindu'ī și bătīndu'ī, scōti banī, cari să prifac în cărbunī; di aceia nu trābuī să ni mulțānim cu

baniî scoşi întâiaşi dată, ci să'l batem mereu când l'am prins, arătându-î o cruci şi tot stuchindu'l, pân' ci scóti bani *adivarat*...“ (I. Bondescu, com. Giurgescii).

Asociându'şi pe „cu“, *adeverat* formează o locuţiune adverbială :

Act moldovenesc din 1620 (A. I. R. I, 23) : „mulţi boiari şi slugi domneşti aşijdere mărturisim c'au fost aşé c u *adevărat*, c'au fost înpresurând acé bucată de ocină Agăpiianii fără lége şi fără ispravă...“

Altul din 1631 (ibid. 71) : „să să criază această mărturie a noastră, c u *adevărat* scriem...“

Pravila Moldov. 1646, f. 38 : „nu să va certa ca un suduitoriu de domnie, ce c u *adevărat* mai multă să va certa pentru această sudalmă sau vătămare a gîudeţului decât pre altul ce n'are fi gîudeţu...“

Ibid. f. 147 : „să'lă cunoască gîdeţulă, au doară să face, au c u *adevărat* iaste nebună...“

Ibid. f. 157 : „să va face că doarme, iară elă c u *adevărat* va fi deşteptată...“

Zilot, Cron. p. 38 :

Care sânge, c'al lui Avel, striga la cer ne'n-
cetă
Răsplată să faca drépta ţie c u *adevărat*...

Alexandri, Remăşagul, sc. 18 :

„Teodorénu. Da bine, domnu Nicu Tolinescu ce caută aici ?

„Smărandiţa. C u *adeverat*! (cătră Tinca, zimbînd) Răspunde tu...“

„Tinca. Verişóră...“

„Nicu. Domnule Teodorene, am venit aici ca să cer mâna ducăi...“

O doină din Dobrogea :

Tu nevastă cu barbat,
Eu flecău necunutat,
Spune'mi tu c u *adeverat*
Cate lacrimă am varsat ?..

(Burada, Calăt. p. 231)

Rare-orî în loc de „cu“ se întrebuintează „pre“ :

Constantin Brâncovan 1697 (Cond Mss. în Arch. Stat.) : „într'acéia boiarenul domnii méle Radul Golescul aga, el sciind lucrul p re *adevărat*, au mărturisit cu mare incredinţare...“

Locuţiunile adverbiale : „c u *adevărat*“ şi „p re *adeverat*“ au un sens mai afirmativ decât adverbul propriu *dis adevărat*.

Neculce, Letop. II, 435, despre caracterul Turcilor : „dupre cum li'î hirea de dulău, de le zicū dulăi *adevărat* : dacă văd ca nu pot isprăvi, ei daū vina capetilor...“

A. Pann, Prov. III, 34 :

Adeverat—ea respunse—aşă e după cum zici,
Că de te-ou primii în casa nimica nu o sa'nî
strici,

Decât nu e cu cădere unei tinere femei
Să dórma cu altu'n casa, când e dus bărbatul ei...

„Jurămintele întrebuintate pe aici sînt : Să fiū al dracului, să fiū afurisit, să chioréscu, pe legea mea, Dzeū aşă! Să nu'mi văd copchii, să'mi móră boi dila jug! Asta'î pâne, dacă nu spun *adivarat*!“ (D. Alboténu, Covurluū, c. Mastacanî).

În unele comune din Dobrogea, când vré cine-va să afirme într'un mod mai energic, îea un păhar cu vin său cu apă, vérsă puţin jos şi đice : „Ista'î vin său ista'î apă de nu spuū *adeverat*!“ (I. Plesnilă, Tulcea, c. Turcúia).

Donicî, Vulturul şi Paingul :

Să'ţi spun *adeverat*,
— Paingu au răspuns—
Pe cōda'ţi am venit,
Tu însuşi m'ai adus...“

În poesia poporană, expresiunea „a spune *adeverat*“ a devenit stérotipă.

Marian, Bucovina, I, 63 :

Dragule, voinicule!
Să nu'ţi fie cu bănat,
Spune'mi mie *adeverat*,

Cum, de când ești tu armaș,
N'ai venit l'al meu locaș?..

Ibid. I, 72 :

Spune'mi mie-*adevăr*at,
Ce beî păhar neurat?
Șezi la masa ne'nbiat?..

Ib. I, 94 :

Radule,
Bărbatule!
Spune'mi mie-*adever*at,
De ce ești tu blăstemat?..

Ib. I, 140 :

Spune'mi mie-*adevăr*at,
Ore cum de te-ai lăsat
Turcilor
Femeilor
De pe tine te-au legat?..

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 403 :

Spune'mi, mândră,-*adevăr*at,
De când badiu te-a lasat,
Tu cu câți te-ai sărutat?..

v. ³ *Adever.* — *Adeveresc.* — *Adeverit.*

Adevărătate (plur. *adevărătăți*), s. f.;
vérité. Sinonim cu *adevară*, *adevăr*,
adevericune. N'are a. face d'a-dreptul
cu latinul „veritatem“, ci este de forma-
țiune românescă din participiul „adevăr-
at“ sau chiar din „adevăr“ prin acă-
țarea analogică a finalului ca în:
bunătate, dreptate etc.

Dosofteiu, 1680, ps. 24 : „toate căile
Domnului milă's și *adevărătate*...“, unde
la Silvestru, 1651 : „milă săntu și a-
devărũ...“, iar la Coresi, 1577 : „milă
și dedevărũ...“

Alte exemple din Psaltirea slavo-
română a lui Dosofteiu :

F. 27 a: povă-
țiasște-mă la *adevărătate* ta...

F. 33 b: răs-
cumpărași-mă,
Doamne Dumnă-
dzăul *adevarătătă*-
ță...

... deduc me
in veritatem
tuam...

... redemisti
me, Domine Deus
veritatis...

F. 35 a: iubiț
pre Domnul, toț
cuvioșii lui, că a-
*devărătă*ț Cărcă
Domnul...

F. 42 a: Doam-
ne, în ceriu mila
ta, și *adevărătate*
ta până la nuorî...

F. 88 a: în vase
de psalom *adevărătate*
ta...

F. 108 a: că
milă și *adevărătate*
ț iubiăște Dom-
nulü...

În același psalm LXXXIV, *adevărătate*
și *adevăr* figurază cu același
sens :

F. 109 a: mila
și *adevăr*ul să
tălniră, direpta-
ția și pacia să
sărutară; *adevărătata*
din pă-
mântü au răsă-
rit...

v. ¹ *Adevăr.* — *Adevericune.*

Adeveresc (*adeverit*, *adeverire*), vb.;
1°. affirmer, constater, 2°. confirmer,
vérifier, 3°. assurer, promettre solen-
nellement. Deja în graul vechiu, din
organicul *adevărare* (=lat. adve-
rare = ital. avverare = franc. avérer
etc.) se formase, prin trecere în a pa-
tra conjugățiune, dubletul *adeverire*,
ambele varianturi circulând în același
timp. Ca mai tot-d'a-una în asemenî
casuri, n'a întârziat a se produce o
dissociațiune de idei, forma cea nouă
adeverire începând a exprime unele
nuanțe străine formei celei vechi, și
anume pe acelea de „întărare“ și „a-

... diligite Do-
minum, omnes
sancti ejus, quo-
niam verita-
tes requirit Do-
minus...

... Domine, în
coelo misericor-
dia tua, et veri-
tas tua usque
ad nubes...

... in vase psal-
mi veritatem
tuam...

... quia miseri-
cordiam et veri-
tatem diligit
Dominus...

... misericordia
et veritas oc-
currerunt, justi-
tia et pax oscula-
tae sunt; veri-
tas de terra orta
est...

sigurare“, pe cari m̄ai c̄ă nu'le avea a d e v ě r a r e. Apoi cu incetul acesta din urm̄a a desp̄arut apr̄ope de tot, gonindu'l cela-alt, care ins̄a singur nu ajunge. Limba rom̄an̄a trebui s̄ă p̄astreze am̄indōe formele, dup̄a cum p̄astrează participiele lor : a d e v ě r a t și a d e v e r i t, între cari există o deosebire atât de mare sub raportul logic, încât se p̄ote dice : „cutare lucru o fi a d e v ě r a t, dar nu e încă a d e v e r i t = peut-être vrai, mais pas encore vérifié“.

Contemir, Divanul lumii, 1698 (A. I. R. II, 128) : „macarcă al omului suflet, precum nemuritoriu s̄ă fie, a d e v e r i t și a d e v ě r a t iaste, ins̄a a d e v ě r a t c̄ă, dup̄a lumestile de vei înbla poftē, și cu trupul și cu sufletul vei în veci muri, precum a d e v e r e ș t e în Pildele sale Solomon...“

În acest pasagiū, a d e v e r e ș t e însemn̄ă „confirmē“, a d e v e r i t — „confirmē“, iar a d e v ě r a t — „vrai“.

A d e v ě r a r e este o simplă afirmațiune a unei st̄ări, pe când a d e v e r i r e e nu numai at̄ata, ci încă acea afirmațiune controlat̄ă, adec̄ă o a d e v ě r a r e făcut̄ă a doua or̄ă.

1°. a d e v e r e s c = a d e v e r e z.

La început, dup̄a ce se formase dubletul etimologic a d e v ě r a r e — a d e v e r i r e, ambele varianturi circulaū mult timp cu același înțeles. Așa la Coresi participiul a d e v e r i t nu însemn̄ă alt ce-va dec̄at a d e v ě r a t. De exemplu :

Omiliar 1580 :	Noul Testament 1648 :
Io. IV, 37 : acestū amu cu- vântū iaste a d e v e r i t u, c̄ă altulū iaste de s̄em̄an̄ă și altulū iaste de s̄ecer̄ă...	... într'ača- sta acelu cuvânt iaste a d e v ě r a t, c̄ă altul iaste celū ce sam̄an̄ă și altul care s̄e- cer̄ă...

Latinesce : „verbum verum“.

Coresi întrebunțez̄ă une-or̄i ambele forme pe aceiași pagin̄ă, fără nici o deosebire logică ; bun̄ă or̄ă în Omil. quatern. XII p. 1 : „derep-ce c̄ă dereptat̄e — gr̄ăiaște-se — împreună cu toate bun̄at̄ățile, și a d e v e r i t a închinăciune iaste și lu Dumnezeu cu podoab̄ă, cumū iaste creștin̄esca dereptate; mai mare iaste și mai pre susū mai vr̄atos de elin̄esca și de jidov̄esca; c̄ă elin̄esca amu dereptate trupesc̄ă ia și r̄ătăcita, iar̄ă iudeiasca a d e v ě r a t a amu, ins̄a și ačasta e trupesc̄ă...“

Tot cu sensul de a d e v ě r a t :

Coresi, Omil. 1580, quatern. III p. 13 : „postulū a d e v e r i t u iaste nu numai s̄ă topimū trupulū, ce de ce mâinc̄amū noi s̄ă împărțimū și altora s̄ă m̄ănănce...“

Ibid. quatern. VI p. 15 : „pentru a-
ceia f̄ece Hs. așa, ca s̄ă ne arate și
noao calē n̄ălținei și a p̄aceei c̄eia a-
d e v e r i t a...“

Ib. quat. IX p. 11 : „bucurie f̄ece
ucenicilor și înt̄ări pre ei spre credința
c̄eia a d e v e r i t a...“

Ib. quat. XI p. 16 : „închin̄ătorii c̄eia
a d e v e r i ț i i închin̄ă-se părintelui nu cu
trupulū, ce cu duhulū, ce se zice nu
cu trupesc̄ă jr̄ătv̄ă, ce cu sufletesc̄ă...“

Același participiū a d e v e r i t funcțio-
nând ca adverbul a d e v ě r a t :

Coresi, Omil. quat. XI p. 16 : „carei
credū întru elū, ce se zice carei s̄ântū
ai bes̄eciei, noao arat̄ă c̄ă a d e v e r i t u
cinstescū pre Dumnezeū...“

M̄ai pe d'asupra, din participiul a d e v e r i t, Coresi, Omil. quat. XII p. 14, formez̄ă prin sufixul -ur̄ă substantivul feminin a d e v e r i t u r̄ă cu sensul de a d e v ě r : „și la lumin̄ă s̄ă dereptăți c̄eia ce-au orbitū, spre lucrurile c̄elē bunele și spre a d e v e r i t u r̄ă și spre creștin̄atate...“

2°. a d e v e r e s c = „confirm̄er, vérifier“.

Act muntenesc din 1622 (A. I. R.

I, 31): „noi acești moșteni ot satul Brănești, care ne-amu numitu, *adeverim* cu această scrisoare a noastră, precumu să să știe că...”

Act moldovenesc din 1680 (A. I. R. III, 254): „să hie platnic lui Neculai Căcărlan vornicului, să-i plătescă toată paguba precum s'a puté *adeveri*...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 197: „aceste multe vorbe căzând în urechile prostimei, care de care le întârîia, de care auzind și Domniî carîi era mazil, ales Mihaî Vodă, că șede de atâta anî în Țarigrad mazil, le *adeveria* și le încredința, âmbra de zi și noapte după Domnie...”

Zilot, Cron. 1: „... peste patru-deci de anî aû slujit țerei cu dreptate, și dreptatea lui o ar *adeveri* condicele ce i le-am vădut...”

Alexandri, Boierî și ciocoî, act. IV sc. 8:

„Hîrzobenu. Frumósă poveste!

„Tarsița. Nu'ți face cruce, Iorgușorule... poveștile din diua de astăzi s'*adeveresc* câte-o dată...”

În graul vechiu, nu o dată ne întimpină locuțiunea: „*adeveresc* lucrul” sau „*adeveresc* lucrul cum...”, prin care se amplifică numai forma, fără a se adăuga ce-va la sens.

Pravila Moldov. 1646, f. 150: „gudețul nu ști, carele-i va fi făcut rana cé de moarte, numai ce să *adeveréște* lucrul cum l'au ucis toț împreună...”

Nic. Muste, Letop. III, 10: „care poveste auzindu-se în Țarigrad la Împărăție, n'aû crezut, ce vrând să *adeverescă* lucrul, Vezirul aû scris la Duca Vodă...”

Ibid. p. 51: „Vezi ce sfat nesocotit cu întrégă smintélă! Moscalul neștiutor rândul și puterea acestor țări, s'aû înșelat, anume că se va *adeveri* lucrul cum l'aû sfătuit Munteniî și Dimitrașco Vodă...”

Ib. p. 60: „Vezirul *adeverind* lucrul cum nime nu se va pune împotriva poruncii Împărătești...”

Infinitivul *adeverire* funcționând ca substantiv:

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 83: „fără a cerca niște *adeveriri* între Romani și Greci, unde să află atât slăvite pomeniri din minunile meșteșugului...”

Caragea, Leguire 1818 p. 78: „când (diata) nu are *adeverire* cé orânduită de pravilî, saû că cel ce au făcut diata nu-și avé mințile întregi...”

3°. *adeveresc* = „assurer, promettre solennellement”.

Dosofteu, 1673, f. 42 b: „așia cuvîntul Domnului Îs. îngroziaște pre păcătoș cu focul nestîns și cu munca věčnică, iară cei dreptî ai bucură cu fericința cé *adeverită*...”

Nic. Muste, Letop. III, 42: „Atunce Șvedul necunoscând meșteșugul Moscalului, socotind că Moscalul de frica puterii aû dat dos și fuge, având Șvedul și pe Mazepa Hatmanul Căzăcesc îndemnător și *adeverindu*î că se vor rădica toată Căzăcimea în ajutorul Craului, sumeț Șvedul cu neînfrante oștile sale, s'au depărtat de locurile țării Leșești, mergând după oștile Moscului...”

Ioan Canta, Letop. III, 178: „Maî *adeverit*'au (Constantin-vodă Mavrocordat) că de'î va eși somă bună de bani, a rădica desătina și văcăritul boierilor mazilî și mănăstirilor, și toți s'aû bucurat...”

Reflexivul „m *ădeveresc*” însemnăză în vechiul grai nu numai încredințare saû făgăduință, ci anume obligațiune legală:

Act moldovenesc din 1699 (A. I. R. III, 266): „și pân oi fi vie, s'aû *adeverit* dumnelui nepotul Lupașco să mă

cate și să mă socotescă, și după morte me încă să nu mă uite...”

De aci în legătură cu jurământ:

Moxa, 1620, p. 398: „(Evdochiia) se *adeveri* cu jurământ mare că nu se va mărita după moarté lui (Constantin Duca)...”

Cu aceiași noțiune, fără formă reflexivă:

Neculce, Letop. II, 297: „(Duca-vodă) trimise pe Vlădica de Roman anume Avrentie la Bogdan și la Iordachi în țara Leșescă de le gîrură și le *adeveri* mare milă, și’i aduse în țară...”

Un contract moldovenesc de zestre din 1715 (A. I. R. III, 276): „m’au gîrurit dummalui socru-meu și mi-au *adeveritu* să mi de doao mii de zlotii bani...”

Moxa, 1620, p. 401: „legă jurământ Catacozinu cu Amuratū și scriseră cărți de *adeverit*, ca să nu strice Turcii Grecilor...”

^{1-2 3} *Adevăr. Adevărat. — Adevărînță. Adevăritor.*

Adeverez. — v. ³ Adever.

Adevericîune (plur. *adevericum*), s. f.; vérité. Una din numeroasele formațiuni analogice prin sufixul -cîune, care ne întimpină mai ales în Biblia Șerban-vodă, 1688:

Isaia, XLVIII, 1: pomenindu-se nu cu *adevericune*, nici cu direptate...

Dan. X, 21: vouu spune ție cel ce e rânduitu cu scrisoare de *adevericune*...

Dan. XI, 2: stătuiu la vîrtute și tărie, și a-

... commemo-
rantes non cum
veritate, ne-
que cum justi-
tia...

... annuntiabo
tibi quod consti-
tutum est in scrip-
tura veritatis...

... stabam ad
robur et fortitu-
dinem, et nunc

cum *adevărăcune* | veritate man-
ne vouu vesti ție... | nuntiabo tibi...

v. *Adevăritate. — cune.*

Adeverință (plur. *adeverințe*), s. f.; 1°. certificat, quittance; 2°. assurance, promesse; 3°. révélation.

În graiul de astăzi, cuvîntul se întrebuițeză mai mult cu sensul restrîns de „quitantă”, ca sinonim cu dovadă, de ex.: „dă’ mi o *adeverință* sau dovadă de plata banilor, de primirea mărfii etc.”; în vechile texturi însă predominesc accepțiunile de:

1°. *adeverință* = „certificat”:

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 150): „și au fost făcut acești 24 de boiari și scrisoare lor de *adeverință*, cum să ție Necula Banu cu nepoții lui aceste moșii...”

Caragea, Legiuire 1818, p. 56: „Vechil de judecătîi iaste cel ce să orânduiaște de altul ca să să judece în locul lui; vechilul de judecătîi să să orânduiască cu *adeverință* în scris; vechil fără *adeverință* în scris să nu fie primit...”

2°. *adeverință* = „assurance, promesse”:

Neculce, Letop. II, 319: „(Carol XII) aū purces în gîos spre Poltava prin țara Căzăcescă, având *adeverință* că or veni și Turcii și Tătarii la dănsul de va merge întins în stolita Moschicescă...”

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 243: „... i-au trimes căciulă, căftan, făcându’l deplin Han, scriidu’i după *adeverință* ca să scoată toată paguba dela Tătarii a saracilor...”

3°. *adeverință* = „révélation”:

Varlam, 1643, II f. 81: „acestia sămtū meșterșugurile vrăjmașului *adeverinței*, a Satanei părintelui tău, c’au intrat în tine ca într’unū vasū al său destoinic, și cu tine grăiaște cătră mine, nedejduind că mă va trage spre

perire și nevoiaște să mă lepădă de Dumnezeu cel adevăr; ce mai vrătosă tu dela mine, ce iaste *adeverința* să știi: să lepădzi întunérecul necredinței...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 36): „...dară lin suflând Austru *adeverinții*, și într'o parte dând poalele hainei a d e v ă r u l u i, grozavă golicăunea minciunii descoperindu-să să arată...“

Ibid. p. 19: „...iute iaste aduimăcarea *adeverinții*, unde a sufletului pătimire într'altul despre a sa o măsură cine-va...“

v. *Adeveresc*. — *Dovadă*. — *-ință*.

Adeverințez (*adeverințat, adeverințare*), vb.; révéler. Cuvînt format din *adeverință* după analogia lui „încredințez“ din „credință“.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 113 b: „care svântă și mângăitori Duhă au înțăleptătu ș'au luminat ș'au învățat pre apostoli cu limbi strălucite și infocate, ș'au *adeverințatu* ș'au întărită a fiului lui Dumnădzău acel purtărețu de viață...“

v. *Adeverință*.

Adeverire, s. f.

¹**Adeverit**, -ă, adj. } v. *Adeveresc*.

²**Adeverit**, adv.

Adeveritor, -óre, adj. et subst.; vérificateur, juge enquêteur. „Boierii *adeveritori*“ se numiaă în Muntenia cei însărcinați de cătră Domniă a cerceta la fața locului impresurările averii nemișcătore, fie urbane sau rurale. Deși în exercițiul misiunii li se da titlul de boieri, totuși ei puteau fi dintre neguțitori sau popi ori plugari, generalmente vecini cu proprietatea cea impresurată și omenî cunoscuți prin onorabilitatea lor.

Liste de asemeni „boieri“, confecționate la timp după districte sau orașe, se țineau la Logofeția, purtând numele tehnic de „revașe domnesci“. Pentru modul de a procedea a boierilor *adeveritori*, iată câte-va exemple din Condicta judiciară a lui Constantin Brâncovan (Mss. în Arch. Stat.):

1693 (p. 8): „...dec fiind această ocină bătrână și neștiind el în această ocină pre unde sânt sémnele hotarului bine, nefiind nicăcărțile moșiei Racoviței de prilej, într'acéia sluga Domniei méle Badé logofăt au venit la Domnia mé de ș'au luat 6 boieri *adeveritori* pre răvașe Domnești, ca să ș'caute și să ș'descopere hotaralele cele bătrâne ale moșiei Racoviței; decă când au fost la zi și la soroc, ei s'au strânsu acești boieri toți la un loc, anume: Mihai den Dobroslovéni și Preda ot Préjva și Mané capitan ot Leul și Papa ot Bărza și Sima dela Balși și Radul Paise diacon, și au mersu acolo la această moșie ce scrie mai sus, fiind ispravnic sluga Domniei méle Vasilie 2 portar, de au căutat hotaralele cele bătrâne și o au însemnat pre hotară cum scrie mai sus, precum am văzut Domnia mé și carté celor 6 boieri *adeveritori*...“

Satele Racovița, Dobrosloveni, Préjba, Leul, Bărza și Balși, menționate în acest pasagi, se află tóte în districtul Romanai.

1693 (p. 65), în procesul între popa „Fiera și Șimjorzu feciorul popei Nechifor Mazăre“ pentru un loc dela Băjesci, ajungénd tréba să vină amîndoi „în Divan de s'au întrebat de față“, urméză decisiunea princiară: „Domnia mé am judecat și le-am dat la mijlocul lor 4 boieri *adeveritori* și judecători pre răvașele Domniei méle, anume: Ghiné slujer i Vlaicul clucer i Mateiu clucer Dobricénul i Tu-

dor chîrcîubaşa ot Boténi, ca să caute și să adevérezé...”

1696 (p. 194) pentru nesce locuri de prăvălie din Bucuresci: „și neputându-să adevăra din Divan dereptaté acestor locuri, Domnia mé am judecat împreună cu toți boiarii Divanului Domnii méle și le-am dat (luî Cărste și egumenului Teofan) Domnia mé la mijlocul lor 12 boiari *adeveritori* și judecători pre răvașe Te Domnii méle...”

Intre cei „12 boiari” figuréză: „E-nuță starosté za negușitori, Iorga biv staroste, Manul negușitoriul”.

Să se observe că dela boierii *adeveritori* nu se cerea nici un fel de jurămînt ad-hoc și că numărul lor — fie 4, 6, 12, 24 etc. — atîrna cu totul de hotărîrea Domnului.

v. *Boier*. — *Jurător*.

Adeveritură. — v. *Adeveresc*.

Adevesesc. — v. *Adăvălesc*.

Adevéz (*adevat, adevare*), vb.; réglér, rassembler, arranger. Reposatul G. Seulescu (Arch. Albineî Românesci 1845, Supplem. No. 11) găsisé acest cuvînt la țeraniî din Moldova cu sensul de „tocmesc, adun”, și aduce chîar frasa: „*adevez* și am *adevat* tóte hártaile trebuitóre”. El îl derivă din lătinul *ad-a-e-q-u-a-r-e*, ceia ce nu se póte admite, de óră-ce *qu* trece la Români numai în *k* (c, č) și *p*. nici o dată în *v*. Nu cum-va să fie o contracțiune dissimilativă din *ad-é-v-ă-s-e-s-c*, pe care tot acolo îl audșe Seulescu cu același înțeles? Nu cutezăm a ne rosti, pină a nu se urmări mai întăiu tóte formele și tóte accepțiunile cuvintului, precum și a se precisa regiunea unde se întrebuintéză. În óri-ce cas, pare a fi de o provenință latină. E fórte ade-

menitóre quasi-identitatea fonetică și logică a lui *adevare* cu spaniolul *adobar* „arranger”, care există în tóte dialectele romanice occidentale, dar pe care Diez (Wtb. ², I, 6) îl crede de origine germanică.

v. *Adăvălesc*.

— **ădia**; suffixe de certains noms propres topiques. Mulți cred că *Mehadia*, numele renumitelor băi aședate la margine între Banat și Oltenia, n’ar fi decât o corupțiune din *Ad-Media m*, după cum se chiăma aceiași localitate în epoca Romanilor (Tab. Peutling.). Nici prin legi fonetice normale, nici prin vre-un fel de analogiă saú de etimologiă poporană, „*Ad-Media m*” nu putea deveni „*Mehadia*”. Asemnarea între ambele numi, dacă vom admite chîar că ele se aseménă întru cât-va, este o întâmplare, nimic mai mult. În *Mehadia*, finalul *-ădia* e suffix, și încă un suffix fórte interesant.

Să alătoreze cine-va numirile locale ca:

Amarădia, riú ce trece prin Gorj și Dolj, versându-se în Jiú și dând numele seú la doé plase, la o vale etc.;

Ciocădia, un păriú și un sat în Gorj;

Arpădia, un cătun în Dolj;

Apădia, un sat românesc în Banat lângă Lugoș;

Varădia, un sat românesc în Banat lângă Verșeț;

Mănărădia, nemțesce Donnersmarkt, și *Cinădia*, nemțesce Scholten, sate românesci în Transilvania;

afară de altele, pe cari noi nu le scim saú nu ni le aducem a-minte.

Apoi să se compare formă *Mehădia* cu forma *Mehedia*, de unde resultă că același suffix, cu scăderea posterióră a accentului, ne întimpină în:

Cernădia, doé sate în Gorj;

Cisnădia, nemțește Heltau, orașel în Transilvania ;

Creveția, un pârîu în Mehedinți și câte-va localități în Vlașca și 'n Ilfov ; etc.

Care va fi dară prima concluziune ?

Existința unui vechiu sufix românesc topic *-ădia*, păstrat mai cu persistință în regiunea oltenă, foarte rar în Ardeal, de tot excepțional în partea resăritenă a Munteniei și cu desăvîrșire necunoscut în Moldova.

Același sufix ni se presintă la Serbi în :

Grăădia „Grecime, mulți Greci” ;

Srbădia „nēmul serbesc” ;

Turădia „nēmul turcesc, Turcime” ;

momeădia „tineret, mulți tineri” ;

pieșădia „cānime, o droiă de cāini” ;

Șumădia, numele unei provincie, etc.

Sufixul *-ădia* nu este slav ic la Serbi, după cum nu e latin la Romāni. Luatu-l'au Romāni dela Serbi ? dar atunci rămāne deschisă cestiunea : de unde 'l' aū Serbi ? Luatu-l' aū Serbi dela Romāni ? aceiași cestiune își mută numai dōră locul, dar nu se deslăgă.

În forma *-ădia* și 'n variantul *-ădia*, *d* nu se asibilăză. El trece însă în *z* pe dată ce accentul scade pe o vocală mai jos de *i*. Așa din *Amarădia* vine numele pârîului *A m ă r ă z o e* = *A m a r a d i o n e*, ér din *Ciocădia* porecla *C i o c ă z ă n* = *C i o c a d i ă n u*.

v. *Amarădia. Mehădia. Mehedinți.*

Adiăfor, adj. ; indifférent. Curat românesc : *n e p ă s ă t o r*.

Alexandri, Iași în carnaval, act. II sc. 6 : „îl vorba că te iubesc așa de năstrușnic, încât acum sint *adiafor* pin' și de ciubuc ! eū care eram în stare să'mî vind sufletul pentr'o lîlul de tîtutun. . .”

Același, Hagi-Petcu, act. I, sc. 4 :

„Vrei să'ți spun una, dacă'i așa ? Ești un nerecunoscător, un *adiafor*. . .”

Același, Boierii și ciocoii, act. I sc. 7 : „decât a sta de o parte rece și *adiafor*, mai mult patriotism arată cel ce se luptă cu orî-ce armă. . .”

Termen grec din epoca fanariotică : *ἀδιαφορος*, care se mai întrebuintăză numai dōră într'o conversațiune comică sau cu ironiă.

Adiaforiă, s. f. ; indifférence. Grecul *ἀδιαφορία* „*n e p ă s a r e*”.

Beldiman, T'ragod. v. 1133 :

Balș în *adiaforie*, iar Tautul buimăcit,
Așteptă cu îngrijire cōsul cel nenorocit. . .

Alexandri, Boierii și ciocoii, act. I sc. 7 : „Guvern îi aista ? . . v ă 'ntreb boierii, Guvern Regulamentar orî p ă ș a l i c, în care domnesce interesul și s a m a v o l n i c i a ? . . Și noi să privim cu *adiaforie* o asemenea stare de lucruri ? . .”

v. *Adiafor*.

Adiaforisesc, vb. ; être indifférent. Românesc : *a n u p ă s a*, *a s t a n e p ă s ă t o r*.

Conachi, Afrodita și amorul :

Dar el simto și iubesc,
Fara sa fie robîit,
Și *adiaforisesc*
În minutul ce-au iubit,
Încât zic cu hotarire
Ca acest tinar cumplit
Pentru a mea osandire
Singur din Iad au eșit ! . .

v. *Adiafor*.

1. **Adiăt**, -ă, adj. } v. *Adiăt*.
2. **Adiăt**, s. n. }

Adiătă, **adiătă**, s. f. ; testament. Forma literară este *diătă* sau *diătă* = neogr. *διᾶτα* (Cihac), termen întrat în graiū prin legislațiunea fana-

riotică, în locul vechii locuțiunii curat romănesci: lăsat cu limba de mórte.

Caragea, Legiuire 1818 p. 67: „Moșteniré iaste priimírú unuí viú a dreptăților unuí mort, căruia îi sânt dăruite după pravilă fără diiată saú cu diiată...”

Poporul însă rostese mai adesea: *adiatá* saú *adinatá*. În această formă, *a*-nu este un simplu adaos fonetic, ci rezultă dintr'o ingenioasă etimologieă poporană. Un testament manifestă ultima suflare, „le dernier soufflé” a murindului. Astfel țeranul, căruia nu'î plac în genere neologismii, a împămîntenit pe grecul *διάραις* căsătorindu'l cu românul *adiére* „souffler légèrement”: *adiétá* „résultat d'un soufflé”.

Jipescu, Opincaru, 57: „... dē mi s'or scurta țilili pîn'la Paște, las vouo cu graú limpede, cu limba dēslegată și cu mințili adunate, *adiáta* mea; și blestemați dēla mine să hiți și uđu-iți dē tot plaú și dē toate satili d'imprejur, dēla Pițigoiú și pîn'ñ Malu-Vinăt, și dîn vac în vac să hiți goniți, dē n'ēți ținé cu dinți dē doru și dē voiea mea a dēpē urmă...”

Basmul lui Țugulea (Ispirescu, Legende, 331): „Acéstă carte ce'í aduse era *adiata* împēratului. Căci bolnav fiind pe patul morții, l'aú fost întreat sfetnicii și glótele, pe cine le lasă împērat, pentru că n'avea alți copii. Impēratul le-a fost respuns că mai vrednic nu cunósce pe nimeni decât pe Țugulea. Atunci s'a scris *adiata*, s'a iscălit de împērat și de tótă obște...”

Când Țice *adiatá*, poporul nu mai vede nimic străin în acest cuvînt, fiind sigur că întrebunțeză pe un derivat din *adie*, *adecă* un participiú femeiesc substantivat, întocmai ca: spusă, Țisă, faptă, ursită etc.

v. *Adiúu*. — *Diatá*. — *Limbdá*. *Testament*.

Adicá, adicá } v. *Adecă*.
Adicáte }

Adiére, adiere (plur. *adierii*), s. f.; l'infinitiv substantivé d' *adie*: action de souffler à peine, soufflé, vent léger, brise, zéphyr. Sinonim cu *bóre* și *aburélá*.

Basmul celor 12 fete de împērat (Ispirescu, Legende, 238): „Un frémēt puternic se făcu atunci în tótă pădurea, ca de o furtună ce vine întăritată asupra copacilor; și totuși nici o frunză măcar nu se mișcă din loc, ba nici măcar nu se cletină, ca de o *adiere* de vînt barim...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 195: „Scăpătase sórele; ogórele își plecaú bogăția de graú, orz, ovéz și meú la *adierile* incropite ale vîntului de mēză-zi...”

C. Negruzzi, Scrisórea VIII: „Daliile imbrăcate în bogatele lor rochií colorate și gingași tamariní se legănaú la *adierea* vîntului...”

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 110: „... șuerătura frunzelor ce se legănaú în *adierea* dimineții...”

Alexandri, Concina, sc. 2: „... *adierea* rēcoritóre a noptii, lumina dulce a stelelor, cantecele depărtate ale pescarilor neapolitaní, produceaú o armonie, o atmosferă încântătoare...”

v. *Aburélá*. — *Adiúu*. — *Bóre*.

Adiúu, adiez (*adiat, adiet; adiare, adiere*), vb.; 1°. souffler légèrement; 2°. frétiler, branler; 3°. respirer. Necunóscrea tuturor fómnelor și a tuturor sensurilor cuvîntului aú împins pe unii a-í căuta originea în latinul *adhalare* (L. M.), ér pe alții în polonul *odwiewać* (Cihac).

1°. *adiere* „souffler légèrement“.

În Dicționarul Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 420): „*Adiedz*. Vix levor“.

O colindă din Dobrogea :

Vint de var'a *adiat*,
Flori de mar s'au scuturat,
Peste noi s'au revarsat...

(Burada, Calăt. 74)

Basmul Țurlóiele blendei (Ispirescu, Leg. 246): „Un vinticel *adia* încât de abia îl simțiai că vine să'ți mângâie obrajii...“

B. Stefanescu (De la Vrancea), Sul-tanica p. 221: „Sórele zăpușește firea; lumina lui te orbesce; aerul jócă, fierbe, și nici un pic de *adiere* nu astimpără arsura...“

2°. *adiere* „frétiller, branler“.

În ghicítórea poporană despre c u m p e n ă :

Nici mórtă, nici vie,
Numai din códa *adie*...

(Ispir., Pilde, No. 10)

În colinda Tóder Diaconul din Braila:

Sfintul Mihailă
Cu s a b i a 'n mâna,
Déc'ășa vedea,
Cu ea c'*adia*
Și amenința...

(G. D. Teodoroscu, Poes. pop. 36)

3°. „respirer“.

Cu acest sens și cu forma organică *adillare* (*adilhare*) cuvântul s'a păstrat în dialectul macedo-român. „*Adillare* înseamnă a respira, a aspira“ (V. Petrescu, Mostre II p. 151), adică se aplică la vietăți, nu la vînt, dar totuși nu este alt ce-va decât o mișcare lină a aerului. „Substantivul a d i l i a t u, articulat a d i l i a t l u, vrea să țiecă resuflare“ (M. Iutza, Crușova).

Prin sufixul verbal deminutival -illo sintem puși față 'n față cu un cuvînt fără nici o îndoelă latin, orî-care ar fi înțelesul părții radicale a d-. Acest su-

fix servia vechilor Romani pentru a făuri verbî cu sensul de „mișcare ușoră“, întocmai ca în al nostru *adiez* după tus-trele accepțiunii. Astfel din „canto“ — *cantillo*, din „murmuro“ — *murmurillo*, din „scribo“ *scribillo*, din „sorbeo“ — *sorbillo*, apoi *vacillo*, *oscillo* etc. În latina vulgară numărul unor asemenea formațiuni cată să fi fost fără alăturare mai mare decât cele conservate în latina clasică. De aci mulțimea lor în limbile române occidentale, unde ele au trecut ca „-illo“ și ca „-ello“, căci cantitatea lui *i* în prototipul latin nu era sigură, une-orî scurt și une-orî lung. Astfel sînt în franceza: *frétiller*, *brandiller*, *tortiller*, *sautiller* și *sauteler*, *chanceler* etc.; în italiana: *balzellare*, *saltellare*, *canterellare* și altele.

În macedo-romăna, *adillare* a reușit a reține nu numai forma organică, dar întru cât-va pină și una din accepțiunile clasice ale latinului a d i r e. „Se țiece om a d i l l o s cu sensul de om milos, om care se afecteză facilmente când vede pe alții suferind“ (V. Petrescu, loco cit.). În „om *adillos*“, ceia ce daco-romănesce ar fi *adișos*, nu mai vedem nici o umbră de „respirer“. Sim-plul a d i r e însemnând lătinesce „întimpin pe cine-va“, deminutivul a d i l l a r e trebui să fi avut anume accepțiunea de „întimpin cu plăcere, cu bună-tate, cu blăndețe“, căci însăși funcțiunea sufixului -illo e desmerdătoare. Acolo unde Plaut țiece:

..... satius est
A dire blandis verbis, atque exqui-
rere,
Sint illa, necne sint, quae tibi renuntiant?
Bonus animus in mala re dimidium est mali...

(Pseudol. I, 5)

deminutivul a d i l l a r e, prin natura sa mângăitoare, ar înlocui pe întregul: „a dire blandis verbis“, caracterisînd

pe un „homo adillosus“. Tot așa „ventus adillosus“, „ventus qui adillat“, nu pôte fi decât un „vînt plăcut, blând, dulce“. De aci daco-românul *adiere*, macedo-românul *adiicare*, cu tôte sensurile lor.

La Alexandri, adverbul ce însoțește obicînit pe *adiere* este lin sau alin.

Așa despre cântul priveghitorii :

Vîntul tace, frunza dеса stă în aer neclintită.
Sub o pânză de lumină lunca pare adormita.
In a noptil liniștire o divină melodie
Ca suflarea unuî geniū pîntre frunți alin
adie

Și tot crește mai sonora, mai plăcută, mai frumósă...

(Concertul în luncă)

Despre aer, unde éráși nu e vorbă de vînt :

Aerul e viū și prospêt!.. el trezesce și învie
Peptul, inima și ochiil peste care lin *adie*...

(Balta)

Trecerea lui a de o, prin deminutivul *adillo*, la noțiunea de „suflare a vîntului“ era înlesnită și chiar provocată de o asociațiune de idei tot atât de latină și numai latină ca și suffixul verbal deminutival *-illo*. Printr'o ciocnire fonetică, independinte de originea vorbelor, numele latin al vîntului: „ventus“ ($\sqrt{va}$) s'a întălnit cu participiul „ventum“ dela „venio“ ($\sqrt{gva}$). În acest mod nu putea să nu se nască la vechii Romani o etimologie poporană care, prin noțiunea intermediară de mișcare, legă ideia de vînt cu cea de venire, și pe care nu s'a sfiit a o reproduce chiar un filolog ca Scaliger : „ventus a veniendo, quia sit aëris motus“ (Vossius, Etymol. l. lat. 546). Dar sinonim cu „venio“ este *adeo*, de unde apoi deminutivul *adillo*.

v. *Aburelă*. — *Bóre*.

Adiòs, -ă. — v. *Adiū*.

Adimenesc }
Adimenire } v. *Ademenesc*.
Adimenit }

Adinéorî, adv.; naguère, depuis peu, dernièrement, tantôt. Cihac (I, 183) aduce următoarele forme ale cuvîntului: *adineaoară*, *adineorî*, *dineoară*, *dineorî*, adică numai pe cele întrebuintate în Moldova, unde predominesce accentul pe *o*. Lexiconul Budan (p. 4, 5, 172, 190) : *adenéorî*, *adeneórá*, *adinéorî*, *denéorî*, *dinéorî*, cu precumpênirea tonului pe *e*. Macedo-românesce se țice: *adinévră* și *dénévră* (Dr. Obedenar; M. Iutza).

Adinéorî își asociază fôrte des pe *maî* „a peu près“, fără ca prin acesta să se schimbe înțelesul.

Alexandri, Scara măței, sc. 3 :

„Magdian. Acum spune'mi, vedut'ai ceva *maî adinioare*... într'acóce? (arată scara).

„Marin. Intr'acóce?.. când te scoborai de sus?..“

Jipescu, Opincaru p. 65 : „Sănătos lucru e să aveți chiégu vostru și la păs să legumiți din ce ați pus, cum vă spuseli mai *adinéurî*...“

În Muntenia accentul se aude mai tot-d'a-una pe *e*.

A. Odobescu, Mihnea vodă p. 20 : „Fie-vé acesta numai pildă la țisele mele de *adinéurî*...“

La A. Pann ne întimpină forma *adinéură*, fôrte apropiată de cea macedo-română :

Se căznosce d'*adinéură*
Să faca în năsip gaura...

(Prov. I, 81)

sau :

Avem un strein în casa și pôte n'o fi dormind.

Mé pomeniți *adinéură* cu el la ușa bătend,
Pînă măine diminéță sălaş dela noi cerend...

(Mos Albu, I, 9)

orî cu emfaticul -a :

Inca! de al-de moș Négu crez că n'o mai fi
putënd,
L'am vëzut de *adinëura* tot mereu de somn
caseând...
(Ibid II, 67)

Adinëori indică în trecut un punct
fôrte apropiat; un interval mai lung
ne desparte de a d ă u n ă đ i sau d ă u n ă đ i :

Lex. Bud. 5, 188 : „a d ă u n ă đ i,
d ă u n ă z i, d ă u n ă z i l e, nuper,
nuperrime, neulich, vor etlichen Ta-
gen“.

Când punem pe *adinioră* sau *dinioră*
alături cu a d ă u n ă đ i sau d ă u n ă đ i,
în privința căruia nu pôte fi indoélă
că e compus din elementele latine :
ad-de-una-dies, se nasce o puternică
bănuélă că între ambele cuvinte nu
există, sub raportul combinațiunii, altă
deosebire decât aceia dintre ó r ă și
đ i, adecă *adinioră* nu este „ad-de-in-
hora“ (Cihac), ci o acomodățiune voca-
lică din *adeunoră* = lat. ad-de-una-hora,
sau chiar *adeunioră* = lat. ad-de-unia-
hora, cu latinul vulgar „unia“ în loc
de „una“ (Du Cange, ad voc.). In scurt,
adinioră ar însemna : „acum numa! o
o r ă“, precum a d ă u n ă đ i însemnă :
„acum numa! o đ i.“

In adevër, forma scurtată *dinioră* ni
se înfățișeză în vechile texturi cu sen-
sul precis de „numa! o d a t ă“, „u n a
ó r ă“, de exemplu :

Dosofte!u, 1683, f. 75 a :

Ps. LXI: <i>dână- oră</i> grăi Dumne- dzău, doaa acé- stia audzăt'am...	... s e m e l l o - cutus est Deus, duo haec audivi...
---	--

In contextul grec : ἄπ α ξ ἐλάλησεν...

Și mai bine la Coresi, 1577 : „... *di-
nioară* grăi zeulă, de doao ori ačasta
auzii...“

Pravila Moldov. 1646, f. 175 : „uci-
gătorulă de va fi omă streină, carele

nu va fi cunoscută nice *dânăoră* pre
acelă omă...“

Paremiar 1683, f. 11 b :

Genes. XVIII, 32 : și dzăsa: ce- vaș, Doamne, de- aș grăi încă <i>dă- nioară</i> ? ..	... et dixit : numquid, Domi- ne, si loquar ad- huc s e m e l ? ..
--	---

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
Acad. Rom. p. 155) :

Petr. I, 3, 18 : că Hs. <i>dînrăoră</i> de păcate dereptu noi chinui... ..	... quia et Chri- stus s e m e l p r o peccatis nostris mortuus est...
---	---

Exemple mai multe se vor aduce în
alte locuri.

Forma *adinëure* cu contrasul *adinë-
uri*, în loc de *adinioră*, s'a născut sub
influența adverbilor : pûrure, alature
sau alătură, așijdere sau așijderă, alt-
mîntere sau altmînteri etc., făcënd să
dispară organicul -oră. Metamorfosa
cată a fi fôrte veche, de vreme ce o
găsim și'n macedo-romăna. Limba nô-
stră literară a întrebunțat și pôte să
întrebunțeze de o potrivă tôte for-
mele, o varietate care convine mai ales
poesiei.

v. *Dinioră*. — *Odinioră*.

1·**Adins**, adv.; exprès, à dessein, avec
intention, ad-hoc. Ceia ce se face *adins*
este în opozițiune cu ceia ce se în-
t ă m p l ă sau se nemeresce, fie din
greșelă, fie din nebăgare de sémă, fie
în glumă, fie din noroc sau nenoroc
etc., pe când *adins* e tot-d'a-una in-
tenționat. El exprimă dară ideia juri-
dică de precugetare, și de aceia
e des în vechile nôstre legi penale.

Pravila Moldov. 1646 f. 175 : „De să
va afla neștine acolia de față cu arme
unde să va face ucidere, și gudețulă
nu va putia așia lesne să cunoască :
î n - d e - a d i n s ū a ū v e n i t ū , a u t ă m p l a -
t u - s ' a u d e s ' a ū n e m e r i t ū a c o l i a ,

atuncea să cade să fie îngăduitoriu și cu milă...”

Ibid. f. 123: „cândă va gura cela Ț’au suduită, cumă nu l’au suduită în-de-adinsă pre neștine, atuncea giudețulă va socoti...”

Ib. f. 52: „de să va afla c’au făcută acestă lucru în-de-adinsu cu înșelăciune...”

Ib. f. 63: „cela ce va ucide pre sprijinitoriu cu înșelăzune, ce să dzice: cândă nu l’are ucide nice dereptă vre o greșală sau dereptă ce au vrută să ucigă pre vrăjmașu-i, ce numai în-de-adinsu, atuncea și acesta să va omorâ...”

Ib. f. 72: „poate mușaria să trimiță în-de-adinsu ună omă acolo unde Ț’au fostă bărbatulă, să întrebe de viu, de mortă...”

În loc de „în-de-adins”, când vrea să se rostescă într’un sens superlativ, Pravila Moldovenescă 1646 pune: „cu tot de-adinsul”, de ex. la f. 134: „cela ce va grăi rău de Domnulă locului aceleia și’l va sudui cu mănăie și cu totă de-adinsulu...”

Fără în și fără tot, Lexiconul Budan (p. 179) ne dă construcțiunea: de adins, pe care o explică prin: „fără glumă, cu voiă, cu sîrguință, cu strădania”.

Astăzi poporulă dăce mai mult: cu-din-adinsul, cu-tot-din-adinsul.

În Condica Logofeției lui Constantin Brâncovan 1692—1713 (Mss. în Arch. Stat.) precumpănesce construcțiunea: „cu-de-adinsul”.

Un frumos pasagiū la p. 161:

„...așjidiré și glasul nostru cel de rugă celor ce după noi vor fi de D-zău aleși stăpănitori cu-de-adinsul întindem, ca fiește-carele den voi în vrémé stăpănirii sale din avuția cea ce dela D-zău Ț’aste voao dată să nu fie sfânta mănăstire a vasta lipsită...”

La comparativ se dăce: „mai cu-de-adinsul”:

Zilot, Cron. p. 36, despre lupta între Cazaci și Pazvangii în Craiova: „...Turcii călăreți, ce Ț’avea de ajutor, vâdând năvălirea vrăjmașilor, or Ț’de frică sau de pizmă ca să Ț’lase pe Cazaci în peire, Ț’au năpustit și Ț’au fugit; iar a treia și cea mai mare împotrivire Ț’au stătat o plăia repede ce s’au întâmplat în toila războiului, din care udându-li-se armele, Ț’au slăbit foarte tare, și Pazvangii înțelegând acesta, mai cu-de-adinsul Ț’au năvălit asupra lor și Ț’au sfărîmat foarte, încât pré puțină Ț’au scăpat...”

Se pôte dăce și nearticulat cu-de-adins:

Pravila Munten. 1640, f. 9 a: „Acésté vă învățăm, preoților și țărcovnicii bisericilor, ca înșivă să umblați întru învățăturile ce vă sânt date voao, și după aceia să învățați toți oamenii, cu-de-adinsu de pururé, nu pentru vre-o plată or-caré de argint sau de aur, ce pentru spasenia sufletelor...”

Omiliar dela Govora 1642, f. 90 b: „urechile carile ascultă și Ț’au a-minte cu-de-adins cantecele muerilor celor curve și cenghii în multe chipure, acolo nemică nu vor auzi dé acésté, numai acel glas înfricoșat...”

Până astăzi însă, chiar în gura țăranului, sună mai mult forma articulată, adecă cu -u întreg:

Jipescu, Opincaru p. 48: „Nu cumva cărlani, mânji, armăsari, telegari, jugani, și măcar uțupinili din lumea lu Dumneșeu, cu-d’adinsu te dau dă șugubină?..”

Numai când lipsesce “cu”, adins perde articolul în graiul poporan:

„...dă cu ochi dé dinsili și spuni-le dăla mine multă sănătate și arată-le să mai lase focului frunđișora și alihiă dé pé față, că par’căș niște pa-

parude 'mbrezăiete și niște case văruite cu bozii și cu soc; rogu-le d'*adins* să nu mai umble cu flécuri, în chîeltu-feli, în înțoțoneli...“

(Jipescu, op. cit. 132)

Dar construcțiunea cea mai respândită este: *în-adins* sau *într-adins*.

Balada Înceea Săbiencea:

Află, Înceo, dela mine
Că'n-*adins* te vream pe tine
Și'n-*adins* m'am lăudat
Că n'ai hal să'mi fi bărbat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 642).

Donici, Vulturul și paingul:

Se uită vulturu și vede *în-adins*
Paingu lingă el cum mreja aū întins...

Zilot, Cron. p. 65, despre crușimile Pazvangiilor:

Cu ochii am vădut: nasuri, urechi cruțate,
Nu sburate de tot, ci'n piele spîndurate,
Ș'acésta *într-adins*, pentru mai mare gróza
La câți vor aūđi, iar mai virtos să-l vėđă...

I. Créngă, Povestea lui Stan Păți-tul (Conv. lit. 1877 p. 26):

„— Măi omule, vorbești *în-adins* ori vrei să șuguești?”

„— Ba ferescă Dumnezeū, cucóne; *în-adins*...”

Același, Povestea lui Danilă Prepe-léc (Conv. lit. 1876 p. 454): „Șuguești, măi omule, ori ți-e *într-adins*?...”

„A fi cui-va *într-adins*“: ție ție *într-adins*, mie mie *într-adins* etc., este un idiotism, care însemnéză: „prendre bien a u sérieux“, în opozițiune cu: șagă, glumă, păcălélă și altele.

Din exemplele de mai sus vedem că *adins* se întrebuintéză numai asociat cu prepozițiunile: *de*, *cu*, *cu-de*, *în*, *în-de*, *întru*. Dr. Silasi constată în vechiul graū din Banat și din Hațeg forma adverbială: *adensul*, „serio, ex proposito“, anume în Psaltirea manuscrisă a lui Viski din 1697 (Bariț, Transilv. 1875 p. 152); și acolo însă,

după cum ne-am încredințat din copia în posesiunea d-lui I. Bianu, cuvîntul e însoțit de o prepozițiune. Pasagiul citat de Dr. Silasi sună așa în psalmul XXXIII: „Szuflet en *adenszul* doreste pre Domnul...”

Putem dară afirma, pină la probă contrariă, că adverbul *adins* „exprès“ cere tot-d'a-una de'nainte'i cel puțin o prepozițiune, decă nu și doē.

v. *Adesul*. — *Ararul*. — *Lupiul*.

Paralelismul cu ital. adesso, vechiu span. adieso, v. franc. și provenț. ades, fac ne'ndoiósă derivațiunea românului *adins* din lat. *ad-ipsum* (Cihac, I, 28. — Diez, Wtb. 2, I, 167), sub forma nasalizată: *ad-impsum*; acésta nu însă fără o rezervă fórte importantă. Occidentalul adesso este un adverb de timp, derivând din: „ad-ipsum [tempus]“, pe când al nostru *adins* e un adverb de mod: „ad-ipsum [negotium]“. Există dară între ambele o identitate numai dóră de doē-treimí din elementele cele constitutive.

Un paralelism perfect cu românul *adins* ne înfățișéză numai dóră vechiul piemontes *ades*, într'un manuscript din secolul XII, publicat de profesorul Förster. Il găsim acolo de doē ori (Böhmer, Roman. Studien, IV, 28):

„... no se retrahen, mas a des van de virtute in virtutem...” = „nu se retrag, ci cu-tot-*adinsul* pășesc din virtute în virtute...”;

și mai jos:

„... le maine li ol tenea a des estendue envers lo cel...” = „mănilé și ochii își ținea în-*adins* ațintiți cătră cer...”

În aceste pasage *ades* nu mai este de loc „ad-ipsum [tempus]“ ca în italianul *adesso*, ci numai „ad-ipsum [negotium]“ ca în românul *adins*. Un al treilea adverb romanice independenté *adins* s'a format din: *ad-ip-*

s u m [hominem] său : a d - i p s o s [hominem]. Veđi'l în articolul următor.

Vom încheia prin recapitularea multiplelor asociațiunii ale lui *adins*:

d e - *adins* = de-ad-ipsu m ;

c u - d i n - *adinsul* = cum-de-in-ad-ipsu m-illud ;

c u - d e - *adinsul* = cum-de-ad-ipsu m-illud ;

î n - *adins* = in-ad-ipsu m ;

î n - d e - *adins* = in-de-ad-ipsu m ;

î n t r ' *adins* = inter-ad-ipsu m ;

î n - *adinsul* = in-ad-ipsu m-illud.

v. *Adins. — *Dins*. — *Îns*.

*Adins, adv. ; entre soi. Archaism. Sinonim cu între, de care însă diferă prin aceea că arată numai acțiunea reciprocă imediată între persoane, nu și între lucruri, și nici o dată interval. Se deosebește cu totul prin sens, deși nu prin origine, de cel'alt *adins*, despre care veđi articolul precedent.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. Acad. Rom. p. 159):

Petr. I, IV, 8:
ainte de toți, *adinsu* voi iubosti pururé aibându...

... ante omnia autem, mutuum in vobismet ipsis caritatem continuam habentes...

Cu același sens la Moxa, 1620, p. 354: „puse Domnă pre parté răsăritului ală doile fiu Costandie, iară pre Consta și Costantină loră le dăde apusulă și Galiia; ce se tinsera curându, o amaru! că se sfădiră *adinsu* ei-și...”

Noul Testament 1648, Marc. IX, 15:

... atunci întreba pre cărtulari: ce vă priciț *adins* voi-ș?...

... et interrogavit eos: quid inter vos conquiritis?..

Tot acolo, Paul. ad Coloss. III, 13, 16:

... răbdându unulă altuși ertându-vă *adinsu* voi-ș, de are cine-va unulă pre alaltă înputăciune...

Și mai jos, în construcțiune cu pre și perđend pe inițialul *a*:

... învățându-vă și dojenindu-vă înșivă pre *dinsu* voi-și întru psalomi și în cântări...

... supportantes invicem, et donantes vobismet ipsis si quis adversus aliquem habet querelam...

... docentes et commonentes vosmet ipsis psalmis, hymnis et canticis...

Să se observe, că acesta e unicul pasagiū, în care *adins* „entre soi“ se construesce cu o prepozițiune, și tocmai cu prepozițiunea *pe*, cu care nu se asociază nici o dată *adins* „expres“. În norma generală, *adins* „entre soi“ funcționează tot-d'a-una singur, ér *adins* „expres“ se întrebuintează numai preces de elemente prepoziționale: *de*, *cu*, *în*, *din*.

Pășim mai departe la examinarea texturilor.

Radu din Mănesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum), Mat. XVIII, 15:

... e să greșire ție fratele tău, pasă și oblicéște elă *adinsere* și acela singură...

... si autem peccaverit in te fratertuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum...

Intocmai așa în cel mai vechiū Evangelii românesc tipărit, publicat de Ci-par sub No. 1 (Analecte, p. 5).

Apoi în Legenda Duminiceii, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 49): „și voiu întoarce lumina soarelui de cătră voi de va fi întuinrerecu, de vă veți giuinghé *adein* (адєп) voi...”

În fine, în graful poporan din munții Moldovei s'a conservat pină astăzi

aden, redus la *ade*, cu sensul de „singur“, funcționând ca adverb. „La noi în plasa Muntelui țeraniî ȃic: m'am dus *ade*, în loc de: m'am dus *singur*“ (G. Gavrilițanu, distr. Némț, com. Galu).

Contextul latin al celor mai multe pasage de mai sus: „*ipsis*“, „*in ipsis*“, „*ipsos*“, „*inter ipsos*“, pune afară de ori-ce îndoelă derivațiunea cuvîntului din: *a d i p s u m*, nasalizat *a d i m - p s u m*, adecă tot de acolo de unde vine și cel-l'alt adverb *adins* „expres“, deși între ambiî deosebirea de sensuri nu pôte a nu fi mare, de óră-ce unul este: „*a d i p s u m* [negotium]“, pe când cel-l'alt: „*a d i p s u m* [hominem]“ saű: „*a d i p s o s* [homines]“.

Filiațiunea varianturilor:

ade „entre soi: seul, seulement“ = *a d i p s u m*;

aden, *adins* „entre soi: l'un l'autre“ = *a d i p s o s*;

adinsere, formațiune analogică după norma adverbilor: *altmintere*, *așijdere* etc.

Același prețios text piemontes din secolul XII, în care noi am găsit mai sus pe *adins* „expres“, ne dă și pe *adins* „entre soi“, și anume:

„... *episcopi e presbiteri qui tuto di sonent le tube per predicaciu, quar a des nos prediquen e castien e nos mostren la via de deu, a des nos cornen...*“ (Böhmer, Rom. Stud. IV, 17).

„... *Deus superbis resistit, humilibus dat gratiam. Deus, zo dis, contrasta a des ail orgoillos, e ail humel dona la soa gratia...*“ (Ibid. 31).

În primul pasagiű: „*a des nos prediquen, a des nos cornen*“ înseamnă: „între noi predică, între noi buciűmă“, adecă paralel cu „*adinsu ei-și*“ la Moxa saű „*adinsu voi-și*“, „*aden voi*“ în texturile din 1600 și 1648.

În al doilea pasagiű: „*contrastata a-*

des ail orgoillos“ înseamnă: „*respinge n u m a i pe cei mândri*“ saű: „*pe cei mândri singuri*“, adecă paralel cu graiul țerănesc din Moldova: „*m'am dus ad...*“

v. *Adins*.

Adint (*adintat*, *adintare*), vb.; être attentif, prêter attention. Archaism, a cărui disparițiune e de regretat, căci nu'l putem înlocui decât prin perifrasticul: *bag-sémă*, *ieaű-aminte* etc.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 134 b, archangelul cătră Maica Domnului: „*Strigu'tű*, bucurându-mă: *plăcă'tű* *urichia* și'mi *adintă* a Domnului spuindu'tű *culcuű* *nesămănatű*, c'aű *aflatu'tű* darű *de'naintia* Domnului, ce n'au mai aflatű *când-va alta...*“

Reproducënd acest pasagiű, reposatul G. Seulescu (Buciumul roman, 1876 p. 253) ȃice: „*adintă* saű *atintă*“, cređend că forma română ar deriva din latinul *attendo*, de óră-ce, în adevăr, ȃicerea: „și'mi *adintă*“ nu pôte însemna decât: „*et attende mihi*“.

Equațiunea: *adint* = *atind* ar presinta o metatesă între *d* și *t* fără exemplu în fonetica română. Admiterea ei e cu atât mai de prisos, cu cât etimologia lui *adint* este una din cele mai limpedű.

Din Dosofteiu cuvîntul a trecut în Dicționarul româno-german al lui Budai-Deleńu (Mss. în Mus. istoric din Bucur., II p. 6), care însă nesciënd cum să'l traducă — bănuiesce numai: „*vielleicht winken, mahnen*“. Este învederat că traducerea e greșiťă. În textul din Dosofteiu, singurul în care ne întimpină *adint*, acéstă vorbă nu înseamnă „*winken*“, „*faire signe*“, dar nici „*mahnen*“, „*faire souvenir*“, ci numai: „*auf etwas spannen, aufmerken, mit Aufmerksamkeit hören*“, „*écouter avec atten-*

tion“, „attendere“, după cum înțelesese foarte bine Seulescu. „Plécă'ți urechea și'mi *adintă* a Domnului spuindu'ți culcuș...“ se traduce prin: „prête ton oreille et sois attentive à ce que je te dirai de l'accochement divin...“ E sigur că'n textul slavic, după care lucra Dosofteiu, lui *adint* îi corespunde „vūnimařa, a t t e n d o“.

De aci însă nu urmază derivațiunea cuvântului din latinul „attendo“, pe cât timp sare în ochi identitatea lui cu : a d i n t u o (intuor, intueor) din i n t u o cu prepozițiunea a d, care funcționează ca și'n : adinresco, adinflo, adinvenio, adinvicem, adinstar etc., adică numai ca un mijloc poporan de a da și mai multă amplitudine unei vorbe compuse deja cu „in“. Prin sens, i n t u o este sinonim cu „attendo“, de ex. : i n t u e r i v e r i t a t e m (Cic.), i n t u e r i c a u s a m (Liv.), i n t u e n d u m quid affectet quisque (Quinct.) etc. „Intueri implique l'idée d'attention et d'activité d'esprit dans la personne qui regarde“ (Barrault). Din a d i n t u o, trecând în prima conjugățiune, vine românul *adint* fără nici o modificare fonetică sau logică. N'am avé trebuință de a adăuga că latinul *-tuu* și *-tuo* se reduc tot-d'una românește la *-t* : mor-tuus = mort, in-pro-mutuo = împrumut, batuo = bat etc.

v. ² Ut.

Adintăre }
Adintăt } v. *Adint*.

Adoăra, adăora, adv.; secondement, pour la deuxième fois. O contractiune veche, elegantă și foarte poporană din cele trei cuvinte: a d o u a o r a, cimentate într'un singur adverb și întărite prin emfaticul *-a* (v. ⁵ A).

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 5: „strigară amu *adoara* (αδοαρα) omu-

lui ce-au fostu orbū, ziseră lui: dă slavă lu Dumnezeu...“

Legenda Sf. Dimitrie, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 121): „de tot a-măruntulū innainté tuturoră spuné, cumu i se-au arătat sfântul și i n t a i și *adoara*...“

Cu prepozițiunea de: αδοαρα = de + a + două + o r a + a, adică din cinci elemente constitutive, fără a mai număra ca al șeselea pe artichul feminin din „dou'a“ :

Dosofteiu, Paremiar 1683 aug. 6 f. 53 b :

Regn. III, XIX,
7: ... și să'ntoarsă
ingerulū Domnu-
lui *dēdaora* del'au
deșteptatū și i-au
dzăsu-ī...

... et revertit
angelus Domini
secundo, et te-
tigit eum, et di-
xit ei...

In graiul țerănesc de astăzi :

„... [La lucrarea viei] primăvéra se iaū pariī de pre vițe, ér vițele se scólă în sus, apoi ascuțindu-se pariī se împlântă de noū în pămînt lîngă vițe; după aceia vine legatul viței pre pari, adică cercitul; apoi urmază săpatul i n t a i u și a d o u a o r a, ceia ce de popor se dîce : *adóra*...“ (Invetător G. Dobrin, Transilv. Făgăraș, com. Voila).

„Lucrarea viei se chiamă : tăét, îngropat, butășit, arăcit, cercuit, sapă de vie, plevilă i n t a i și *dadóra*, adică a l d o i l e a...“ (N. Vasilescu, Muscel, com. Glâmbocel).

Macede-românește se dîce : d e - a d a i - o r a (M. Iutza, Crușova).

Intr'un alt loc noi am vorbit deja despre o interesantă fusiune a acestuī adverb *adoara* sau *adaora* cu verbul a d a u g în gură țeranilor din Moldova.

v. *Adaog*. — *Adaugă*. — *Doi*.

Adochesc (*adochit, adochire*), vb.; faire

signe des yeux, jouer de la prunelle.
„A *adochi*, a face semn cu ochiul“
(Costinescu, Vocab. I, 19). Cuvîntul să
fie óre poporan? Italianesce: *adoc-*
chiare, *adocchiamento*.

v. *A-ochiú.* — *Deochiú.* — *Ochesc.*

Adòrm (*adormit*, *adurmit*; *adormire*,
adurmire), vb.; endormir, s'endormir,
s'assoupir, fig. mourir. „A începe a
dormi, a cădè în somn, a perde con-
sciința de sine: nu vorbiți, că deștepta-
tați pe amic, care abia a *adormit*; ca
transitiv, a face să dórmi: nu poți
adormi copilul? figurat, a repausa, a
muri: amicul nostru a *adormit* întru
Domnul“ (L. M.)

A. Pann, Prov. II, 90:

Abia pîn'aci el zise, și ostenind încetă,
Adormi, ochiși închise și nu se mai deșteptă...

Doîna haîducéscă:

Să dee plóe cu soare
Ce îndémná la culcare,
Să *adórmă* stevariil,
Să le fur armásariil...

(Alex. Poes. pop. 3. 314)

Pompiliú, Sibiu, 22:

Și de-o dată ametița,
Pe masă capul punea
Și în grabă *adurmia*...

Moxa, 1620, p. 353: „... se luară
a bîa și a mánca și a juca pánă în-
noptă, și *adurmiră* de greú...

Poporulú îi place pleonasticul: *adorm*
s o m n :

Cotul pe masă trântia,
Mána la obraz punea
Și greú s o m n cã *adormia*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

saú:

Íar unde lungit cădea
Acolo somnu 'l fura,
Somn adânc cã *adormia*...

(Ibid. 679)

Ací ne apare sinonimul óel mai me-
taforic al *adormiri*: mē fură s o m n u l . Macedo-romănesce se dice mai

puțin poetic: mē l u o s o m n u l , mē
băgai să dorm (Dr. Obedenaru,
Dict. Mss. în Acad. Rom.).

Adorm e sinonim cu a ț i p e s c , dar
arătând o tréptă ce-va posterióră: cel
ce a ț i p e s c e , începe a *adormi*, de-
venind nemișcat și încetând de a simți
ceia ce se petrece în giuru'i; cel ce
adórme, a ț i p i s e deja, dar înă nu
dórme deplin. Raportul între a ț i -
p e s c și *adorm* este ca grecesce în-
tre: *νυστάζω* saú *κοιμάω* și *ύπνώσσω*.

Dosofteiu, 1680, ps. III:

... eú a ț i p i ú
și *adormiú*...

... *έγω έκοι-
μήθηνα και ύπ-
νώσα...*

La Silvestru, 1651: „eu mă cul-
caiu și dormiú...“

E reú intervertit la Coresi, 1577:
„eu *adurmiu* și a ț i p i ú...“

Cu tóte acestea, deosebirea între a-
dorm și a ț i p e s c e atât de mică, în-
cât confusiunea e scusabilă.

Arsenie dela Bisericaní, circa 1650
(Mss. Acad. Rom. p. 282):

... nici ca să
adormă cela ce
te feréște. Iată
nu va *adormi*
nici va a ț i p i
cela ce feréște Is-
railténii...

...*μηδέ νυστάξη
ό φυλάσσων σε.
Ίδού ού νυστά-
ξει ούδέ ύπνώ-
σει ό φυλάσσων
τόν Ίσραήλ...*

Același pasagiú la Coresi, 1577, ps.
CXX: „și să nu durmitéze celú
ce feréște tine; adecă nu durmi-
tézá, nece *adurmi*, ce feréște Israilii...“

Un al doilea sinonim e: *pirotesc*,
un fel de cădere în nesimțire, fără cul-
care, dar cu aparința somnului, ceia
ce se póte exprime și prin *adormire*,
de exemplu:

La A. Pann, Prov. I, 104:

Puind pe sătení la clacă óre-care arendaș,
S'a 'ntâmplat în ei să fie și un leneș, nevoiaș,
Care de'l pune la sapa, *adormia* în mání cu ca...

Costachi Negruzzi, Scrisoarea VII: „... de multe ori în biserică li se întâmpla să *adormă* și să horaască când era mai frumos...”

De aci ocară: *adormitul*! când e vorba de cine-va fără spor la lucru, de un om care: *adorme* în picior.

Vocabularul lui Costinescu (I, 15) aduce cu același sens: „a *adormi* pe tăciuni, a moșmoli, a nu căuta cu îngrijire de un lucru”, alăturându-l cu locuțiunea franceză: „s'endormir sur le rôti”.

Intre *adorm* și *pirotesc* există totuși o deosebire: cine-va *pirotesc* numai de slăbiciune, de bătă, de o patimă cronică, de care poate să se vindece, pe când *adormire*, rare-ori patologică, este în principiu un fenomen curat fiziologic.

Un al treilea sinonim e: *aromesc*, care însă — precum vom vedea la locul său — implică tot-d'a-una un început de vis sau de iluziune optică.

Intr'un sens figurat, *adorm* e sinonim și cu *alin*: a *adormi* o durere, o suferință, o temere, o grijă.

Intr'o doină din Transilvania, o copilă *adorme* dorul pentru iubitul său:

Dorul lui e mare domn;
Sera când îl vine somn
Trebue sa îl *adorm*,
Dimineța să'l trezesc,
Peste ți să'l glugulesc...

(Jarnik-Bărsanu, p. 126)

Gr. Alexandrescu, Un cés e...:

A! dacă 'n astă lume ce-va putea fi 'n stare
S'aline, sa *alormă* un chin sfîșiator...

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, II: „fintă ticăloasă ce sint! *adormiam* pe nădejdea făgăduințelor lui; visam fericirea în brațele ce erau să mă vîndă”...

De aci *adorm* se aplică foarte des la mărte, mai ales când ea este liniștită, venind ôre-cum pe nesimțite.

Moxa, 1620, p. 362: „pentru că era

bună și milostivă, lui i fu moartă ca un somn de *adurmire*...”

Dosofteiu, 1673, f. 6 a:

Îară eu cu pace bună
Voî *adormi* de preună,
Și cind din lume mi'l duce
Mă veî odihni cu dulce...

saū ibid. f. 19 b:

Să nu *adorm* în somnul de a dăa moarte...

Dosofteiu, 1680, ps. XII: „ca nu când-va să *adorm* întru moarte...”; Coresi, 1577: „să nu când-va *adormu* în moarte...”; Silvestru, 1651: „ca să nu *adormu* în moarte...”, unde grecesce: *μή ποιεῖς ὑπνώσῳ εἰς θάνατον*.

Cost. Negruzzi, Scrisoarea XI: „Mórtea! Numele ei înfioră pre cel bogat, pre cel care lumea nu'l încăpea... Săracul însă, privindu-o ca o odihnă după o zi de muncă, *adorme* în liniște...”

Numai excepțional se aplică *adormire* la o mórte care nu e tocmai liniștită:

Moxa, 1620, p. 346: „*adurmi* Adamū somnul celū amarū, începătura căderiei...”

O aplicațiune de tot poporană a *adormirii* cătră mórte este: „a *adormi* somnul tatei”.

A. Pann, Moș-Albu, I, 4:

Noroc că nu fuse apă, ci un puț năsipos, sec,
Săpat neisprăvit încă, dar puteam să mă în-

nec;

Nici n'au fost ghizduri saū lemne de care să mă lovesc,

Că *adormiam* somnul tatei, să nu mă mai pomenesc...

Lătinesce a *ddormire* era o vorbă mai mult poporană în loc de clasicul „obdormire”. Vechiu italian a *ddormire*, provențal și vechiu spaniol a *ddormir*, a *durmir* (Cihac). Există și'n vechea franceză, dar numai reflexiv: „Il faisoit elz doner bevrajes por loquel il s'adormoit matin...” (Godfroi).

v. *Adormit*. — *Adormitez*. — *Aromesc*. — *Ațipesc*. — *Dorm*. — *Dormitez*. — *Pi-cotesc*. — *Pirotesc*...

¹**Adormire** (plur. *adormiri*); l'infini-tif substantivé d' a d o r m: action d'en-dormir, de s'endormir. — v. *Adorm*.

²**Adormire**, t. de Théol.: la fête de l'Assomption de la Ste-Vierge. Se ȕice: „*Adormirea* Pré-curatei fecióre“, „*Adormirea* Precistei“, „*Adormirea* Maicei Domnului“; mare serbătore saũ „serbătore împărătescă“ dela 15 august.

Varlam, 1643, II f. 104 b: „...mërse Arhanghel Gavriil cu stlăpariũ de finicũ în mână și dzise: să știi, măria ta a lui Dumnedzãu Născãtoare, cã de astãdzi a treia dzi te veri muta de pre pãmântũ în ceriũ; deci te gãtiadzã pre sine și tocmește céle ce's de moarte și aștaptã *Adormiria* ta, cã va veni fiulũ tãu de va lua sufletul tãu...“

Termen curat poporan pentru acéstã serbătore este: Sã n t ă-M a r i a-m a r e, în antiesã cu: Sã n t ă-M a r i a-m i c ă dela 8 septembrie, adecã ȕiua Nasceriĩ Pré-curatei fecióre. La nascere, „*Maria-micã*“; la mórte, „*Maria-mare*“.

Fiind-cã în acest interval de trei septemãni fórte rar se întâmplã sã caȕã bruma, poporul din Banat ȕice în ironiã: „dela Sãnta-Maria-mare pînã la Sãnta-Maria-micã dacã nu cade bruma, se împut Jidovii“ (Manglucã, Calendar 1882), ceia ce însemnezã cã, blestemaȕi de Maica Domnului, ei put mãi tot-d'a-una.

Adormirea Pré-curatei fiind una din serbãtorile creștine cele mãi importante, îi sînt închinãte o mulȕime de mănãstiri și biserici în Romãnia: mănãstirea din Câmpu-lung, mănãstirile Barnoski (Iași), Varatic, Bistrița din Moldova și Bistrița din Oltenia, Cotroceni, Tismana, ȕigãnesci și altele, ca-

tetrãlele din Buzeũ, din Argeș, din Berlad, din Botoșani, Sãrindar etc. (Melchisedec, Oratoriũ, passim).

Slavonesce acéstã serbătore se chia-mã „*Uspenie*“, grecesce „*Kοιμησις*“, ambele cuvinte însemnãnd „*Adormire*“. Dar și'n latinitatea medievalã se ȕiceã *Dormitio*: „in loco ipso usque ad *Dormitionem* *Mariae* hospitari“ (Du Cange, v. *Dormire*).

v. *Adorm*. — *Maica-Domnului*. — *Maria*.

¹**Adormit**, -ã; part. passé d'a d o r m: endormi, assoupi, pareusseux; fig. tranquille, mort, décédé. „*Adormit*, apucat de somn, repausat, mort. Ce om *adormit*! adecã fãrã vivacitate“ (L. M.).

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 17 b: „cercetédzã-ne, Dumnedzãu, și pomeniaște pre toȕ *adormiȕu* pre nedfãjdiã de viaȕa veçnicã și rãpaosã-i...“

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, III: „Vedeam orașul *adormit* desfãșurãndu-se sub mine ca o mare umbrã. Liniștea domniã pretutindenĩ, numãĩ inima mea era turburãtã...“

O caracteristicã a femeii la I. Vãcãrescu p. 279:

Te plãngi d'o mica înșelaciune!
La femeĩ asta nu e minune.
Eu sciũ cã ele, și *adormite*,
Izvodesc lucruri mãi negãndite...

Una din înjurãturile poporane de des-preȕ este: „*adormitule!*“ sinonim cu „trãndav“, „leneș“, „netrebnic“, dar mãi ales cu „cãscãund“ (I. Stefanescu, Buzeũ, c. Zernesci). Italiennesce se ȕice cu același sens: a d d o r m e n t a t o și chiar a d d o r m e n t a t i s s i m o; în dialectul sicilian: a d d o r m i s c i u t u, a d d o r m i s c i u t i s s i m u (Traina).

v. *Adorm*.

²**Adormit**, *adurmit*, s. n.; part. passé d' a d o r m pris substantivement.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VII p. 2: „... grăi lor: Lazarū soțul nostru au a d u r m i t ũ, ce mergū sã deșteptū elū; ziserã ucenicii lui: Doamne, de va dormi, mântuitū va fi; zise Isus de mórté lui, ei le pãré că de *adurmitulū* somnului grăiãa...“

v. *Adorm.* — ¹ *Adormit.*

Adormitãre }
Adormitãt } v. *Adormitez.*

Adormitèz, adurmitèz (*adormitat, adormitare*), vb.; endormir lentement, s'endormir lentement, commencer à sommeiller. Formațiune frequentativã din *adorm*, paralelã simplului *dormitez* „*sommeiller*“ din *dorm*.

Coresi, 1587, ps. CXVIII:

„*adurmitã* sufletul meu de tristū, învrãtoșã-mã în cuvintele tale...“

... *dormita-*
vit anima mea
prae taedio, con-
firma me in ver-
bis tuis...

Tot aceia la Ioan din Vinți, 1689, 102 a: „... *adormitã* sufletul meu de întristare; întãrește-mã pre mine dupã cuvãntul tãu...“

O corelațiune perfectã între *adorm* = lat. [ad] *dormio* și *adormitez* = lat. [ad] *dormito* ne întimpinã la Coresi în psalmul LXXV:

A d u r m i rã somnulū sãu, și nu aflarã nemicã toți bărbați cu mâinile sale. De zaprèștenia ta, zeulū lu Iacovū, *adurmitarã* încãlecãndū cai...“

Dormierunt somnum suum, et nihil invenerunt omnes viri divitiarum manibus suis. Ab increpatione tua, Deus Jacob, *dormitaverunt* qui ascenderunt equos...“

Paralelismul e cu atât mai instructiv, cu cât Coresi traducea din paleoslavica și nu sciea de loc lãtinesce.

La Dosofteiu, 1680, f. 94 b, sînt forme fãrã *ad*: „*dormirã* somnul sãu“ și: „*dormitarã* ceia ce încãlecarã“, adecã și mai aprøpe de contextul latin.

Lex. Bud. 5: „*adormitare*, somnus lenis, das Schlummern; *adormitez* sau *adormit*, obdormito, obdormisco, schlummern, einschlummern“.

v. *Adorm.* — *Dormitez.*

Adormitòr, -òre, adj.; endormant, assoupissant, soporifique. Insușirea aceluia care a *dòrme*, în tóte sensurile cuvintului: buruénã *adormitòre*, cântec *adormitor*, povești *adormitòre*.

v. *Adorm.*

Adormițea (plur. *adormițele*), s. f.; t. de Bot.: 1°. *Anemone pulsatilla*, *Pulsatille*; 2°. *Ipomaea variabilis*, *Convolvulus*, *Liseron*. Se întrebuintèzã numai la plural. Cu primul sens, cunòscem cuvîntul la Romãni de lingã Nistru (*Dubassari*, 1855); cu sensul al doilea circulèzã în pãrțile unde Transilvania se învecinèzã cu Banatul (N. Sãnzian, Hațeg).

1°. *Adormițele* „*Anemone*“. Sinonim cu *Dediței*. Se mai đice: *Oițã*, *Flòrea-vîntului*, *Flòrea-pascelui* etc. (cfr. Dr. Brãndzã, Col. I. Tr. 1882 p. 227). Fie-care din aceste numiri își are o regiune unde se aude și o explicațiune prin paralelurì strãine. *Basarabianul Adormițele* ar merita de a se generalisa. Acèstã flòre se strînge saũ se închide dupã apusul sórelui, ca și când ar a *d o r m i*, de unde i vine însuși numele, un frumos deminutiv de la *adormitã*: „*les petites endormies*“. Nemțesce se chiamã de asemenea în unele provincie: *Tage-schlaf*, *Sieben-schlãferchen*, *Schlãfkräut* etc. (Nemnich, v. *Anemone*). Tot așã Rușii îi đic: *Son-trava*, adecã

„érbă-s o m n“ (Gubernatis, Myth. des plantes, I. 291).

2°. *Adormițele* „Ipomaea“. Sinonim cu *Zorele*, *Volbură*, *Rochița-Rîndunele* etc., dintre cari cel mai elegant este termenul moldovenesc: *Bună-diminéță*. Acéastă plantă agățătoare, podóbă a gardurilor, a terațelor, a balconelor, diminéța își deschide florile și le strînge la apropierea nopții, de unde Spaniolii aũ și numit una din varietățile sale: *Buenosnoches*, nemțesce: *Gute-Nacht* (Nemnich, v. *Ipomaea*).

v. *Adorm.* — *Albastru.* — *Bună-diminéță.* — *Dedițel.* — ² *Oiță.* — *Flórea-pascelu.* — *Flórea-vîntului.* — *Volbură.* — *Zorele...*

A-drag. — v. *Drag.*

A-drept } v. ¹¹ *A.* — ¹² *A.* — *Drept.*
A-drépta }

¹ **Adũc** (*adus, aducere*), vb.; 1°. apporter, amener, faire venir, faire parvenir, produire, causer. 2°. *aduc-a-minte*: rappeler, faire souvenir. Derivat din latinul *adduco* (= *ad+duco*), ca și italianul *addurre*, span. *adducir*, vechiu francez *aduire* etc., *aduc* exprimă acțiunea de a da cui-va saũ de a pune unde-va, într'o apropiere materială sau numai ideală de vorbitor, un ce care se afla mai 'nainte la o depărtare relativă saũ nu se afla de loc, fie acésta o vietate, orĩ un lucru saũ fenomen, orĩ o situațiune, saũ chĩar o simplă cugutare, o vorbă de aĩurĩ și din alte timpurĩ. De aci: *aduc* un om, *aduc* un cal, *aduc* o trăsură, *aduc* fin, *aduc* mărturiă, *aduc* ródă, *aduc* pace, *aduc* somn, *aduc* veste etc.; dar tot așa: *aduc* pagubă, *aduc* sărăciă, *aduc* lipsă, *aduc* supărare, *aduc* rușine, *aduc* bólă, *aduc* nenorocire, și altele asemenea. In compusul *aduc-a-minte*, sensul de „amin-

tire“ se datoresce elementului celui adaos: *ad mentem*. De aceia ambele cuvinte: simplul *aduc* și compusul *aduc-a-minte* se pot întrebuița în aceeași frasă, fără a produce efectul unei repetițiunii; de ex. la Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 18 a: „Pomeniaște, Doamne, pre ceia ce *aducũ* rodă și faci lucruri bune în svintele tale besĩaričũ și 'ș *aducũ-a-minte* de mișei...“

Diferitele accepțiuni ale lui *aduc*, lă-sând la o parte pe *aduc-a-minte*, nu se pot traduce lătinesce prin singurul *adduco*, ci și prin „adfero“. Dicționar Mss. bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Aduk*. Adduco. Adfero. — *Adus*. Adductus. Allatus“.

1°. *aduc* în accepțiunile ordinare.

a) Despre vietăți:

I. Canta, Letop. III p. 187, ȕice că Vodă Grigorie Ghica (1764) „Greci n'adusăse multĩ, numai căȕi era de trebuiță Curȕei sale...“

Nicolae Muste, Letop. III, p. 7: „zic că aũ poroncit Impăratul să'ĩ *aducă* pre Dabija Vornicul, să 'l vază in ce chip este, și l'aũ *adus* de l'au văzut...“

Dosofteiu, 1680, ps. XLIV:

Aduce-să-vorũ
impăratului fečorițe după dănsa;
priiatinile ei *aduce-să-vor ție*; *aduce-să-vor* în veselii și'n bucurie...

Afferentur
regi virgines post eam, proxima
ejus *afferentur* tibi; *afferentur* in laetitiam et exultatione...

Același pasagiũ la Corbea, Psaltire 1700 (Mss. Acad. Rom.):

Aduce-se-vor în veselie

Și se vor închiina cu bucurie,

Întru bisereca sa vor *aduce*

Împaratului cu cântec dulce...

Constantin Brăncovan, 1694 (Cond Mss. în Arch. Stat. p. 73): „și am judecat, cum să *aduca* Mihaĩu cu fra-

te-său Dumitrașco oameni buni mărturii de acolo din prejurul locului..."

Doîna din Transilvania :

Dice taica să mă 'nsor,
S'aduc mamei ajutor;
Dară mama nu mă lasă
Să'i aduc leneșă'n casa,
Cum ești tu, măi jupânésă!..

(Jarnik-Bârsanu, 428)

Pravila Moldov. 1646, p. 10: „când va merge neștine să 'șu aducă niște dobitocū den câmpū...”

Tot aci vine *aduc* în privința lucrurilor considerate ca persoane, ceia ce ne întimpină mai ales în ghicitori populare; de exemplu :

Ce este „Fedeleşul“?

Urduc,
Burduc,
De barba îl duc,
De barbă l'aduc.

Un dialog între „Căldarea, în care ferbe apa, și între Donița, menită a căra apă“ :

— Scurto, grosu, und'te duci?
— Arso 'n fund, de ce mă 'ntrebi?
Unde eū mă duc,
Tot ție ț'i-aduc.

Apoi într'o mulțime de ghicitori locuțiunea: „a-casă m'aduse“ se repetă într'un mod stereotip. Așa :

În pădure crescuī,
În pădure născuī,
A-casa dacă m'aduse
Hora 'mprejuru'mī se puse.
— Masa.

În pădure născuī,
În pădure crescuī,
A-casă dacă m'aduse
Vataf de curte mă puse.
— Pragul.

În pădure născuī,
În pădure crescuī,
A-casă dacă m'aduse,
Cercei grei imi puse.
— Cobilița.

În pădure născuī,
În pădure crescuī,
A-casă dacă m'aduse
Curva satului mă puse.

— Banița.

În pădure născuī,
În pădure crescuī,
A-casa dacă m'aduseră
Vataf mare mă pusera.

— Ciomagul.

b) Despre lucruri și fenomene:
Pann, Prov. II, 67:

Alérga la apă, *adu* e pe loc
Și de mămaliga pune vas la foc...

N. Muste, Letop. III p. 7: „*Adus*'ăū Moldovenii care încărcate de borfe și de fer...”

Cost. Stamate, Muza I, 69:

Său precum vița de vie,
Măcar vite să o ródă,
Odrăslesce și învie
Și *aduc* éráși ródă...

„Acéstă moșiă *aduce* un venit de doé miī de galbeni = cete terre rend un revenu de deux mille ducats“ (Pontbriant).

Doîna din Transilvania :

Bădița cu buze dulci,
Séra vi, séra te duci
Și nimica nu 'mī *aduci*
Fără sinul plin de nucl,
Tu le-*aduci*,
Tu le mănânci!..

(Jarnik-Bârsanu, 83)

saū :

Deschide ușa, măi lele,
C'aduc în gura mărgele...

(Ibid 412)

Dosofteiu, 1680, ps. LXXVII:

...Rădică au-	... Transtulit
strul de pre ceriu	austrum de coelo,
și <i>adusă</i> cu pu-	et induxit in
téré sa vântul	virtute sua afri-
Livei...	cum...

În același mod: vîntul *aduce* nori,
nori *aduc* plóiă etc.

c) Despre o situațiune în genere, materială sau morală.

Zilot, Cron. p. 115: „Brâncovenul înțelese înșelăciunea Cantacuzinului; dar ce să facă atunci la așa césuri primejdióse? fără de cât sta încremenit, așteptând ce va *aduce* întâmplarea...”

Același p. 103:

Dakil stătura:
Minuni facura,
Cum sînt sciute
În cărți trecute;
Pre chlar Romanii,
Lumiî tiraniî,
Așa'i *aduse* —
Supt bir îi puse...

Tot astfel: „n'am putut *aduce* pe tată-teu să'ți dea voce...” (L. M.), unde — ca și la Zilot — după *aduc* se subînțelege: „în stare”.

Costachi Negruzzi, Zoe, I: „Vaî mie nenorocita! iată la ce am ajuns! iată în ce stare m'ai *adus*! mă desprețuesci după ce m'ai înșelat...”

Același, Aprodul Purice:

Pricina bejanariei ș'a jalei obscesci, tu ești, Hoț turbat și fără lege, care prăși și pustiesci! Care vii cu cete multe de talhari și prădatori S'*aduci* jale în locașul unor pacniciî muncitorî..

„Pómele necópte *aduc* friguri = les fruits verts donnent les fièvres“ (Pontbriant).

„A *aduce* bucuriă părinților; a *aduce* mulțămire celor ce ne îndatoréză; mari greutăți ni-ați *adus* pe cap; mari încurcături *aduseră* Românilor veciniî lor creștinî“ (L. M.).

d) Despre cugetări, vorbe, opiniuni luate de alii.

În graul vechiu, cu sensul de: „citer un auteur, un passage, une sentence“, se dicea: *aduc*, sau: *aduc* la mijloc, ori: a-mijloc.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov):

p. 504: să *aducem* la mijloc și grăitorii lui Dumnedzău și să auzim delă ei ce de eretici învața pre noi...;

p. 509: încă și prorocii ce-au fost mai de 'nainte de de-multă așjdere grăiră, dereptă acéia nevoința iaste să *aducem* și pre acește la mijloc...;

p. 510: iaste-ne destulă ačasta, au *aduce*-voiu a-mijloc și toți prorocii de ačaste grăind?..

Tot aci pare a'și avé locul Beldiman, Tragod. v. 21:

Aice am trebuința pe Iraclitü să *aduc*,
Starea Moldovei să plînga, sau să puî a scrie
Iung,

Dar încatu' prin puțința, mă voiu nevoi și eu
Osinda țării a scrie, ori cătu'mî va fi de greu..

II° C o m p u s u l : *aduc* a-m i n t e .

Pravila Moldov. 1646, f. 35: „va dzice că nu'l cunoaște pre vândzătorîlă cela ce i l'au vândutü, sau nu'ș poate *aduce* a-m e n t e...”

Se construesce generalmente cu „de“, fórte rar cu „pre“.

Moxa, 1620, p. 378: „nu numai boiarilorü le făcîa rău, ce'ș *aduse* a-m e n t e de patimă cându era el în Hersonü...”

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. XXI:

Aduce-ș-vor de Domnul a-m i n t e,
Și s'or întoarce la dins cu cinste...

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 10: „Iară elü cu față véselă și voioasă au răspuns: cu adevărat, pré bun priiaten al mieu te mărturisescü, și *aducându*-mî a-m i n t e de acé puțină cinste ce m'ai dat, astăzi cu cămătă țio voiu întoarce...”

Intr'o propozițiune negativă este elegant de a pune pe „a-m i n t e“ înainte de *aduc*:

Moxa, p. 390: „măincămü și bemü de preună cu domnița ta, și a-m i n t e nu ne *aducemu* de 'nsul...”

Tot așa într'o doină din Transilvania :

Nici o dată să nu 'mbuc
Pin' a-minte nu'ți *aduc*
De-a nóstre cuvinte dulci...

(Jarnik-Bărsanu, 203)

În toate exemplele de mai sus ne întâmpină construcțiunea cu *de*; ea nu este însă singură permisă.

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. Braşov, p. 529): „tu'ți *adu* a-minte de Domnul cum au grăitū...“; dar mai jos: „tu'ți *adu* a-minte pre Davidū prorocū cum zice...“

Sau chiar fără nici o prepozițiune: Dosofteiu, 1673, f. 10 b:

Ce poate fi omul de' *adu* a-minte,
De cerē pentru dînsul folos înainte?...

v. 1^a. A. — A-minte. — Minte.

III°. *aduc* în:

a) Proverbi:

Cu lăutarî și cu masă
Aduc pe dracu în casă.

(Pann, II, 111)

Cu lăuta și cu tóba
Adusei în casa glóba.

(Ibid.)

Vorba dulce
Mult *aduce*.

(Ibid. I, 21)

Tu îl trimiți la foc,
Și el îți *aduce* busioc;
Tu îl trimiți la surcele,
Și el îți *aduce* floricele.

(Ib. I, 86)

„Dacă *aduci* întâiu terciul, pe urmă *aduci* de surdă óspetelui óuē și urdă...“

(Ib. II, 148)

„Bărbatul să *aducă* cu sacul, muierea să scóță cu acul, tot se isprăvesce.“

(Ib. II, 123)

„De multe orî nu *aduce* anul ce *aduce* césul...“

(Ib. I, 151)

Acest din urmă proverb se găsește

deja la Miron Costin în „Vięta lumii“, 1670:

Norocul, fără să stea, își tot schimbă pasul:
Anii nu pot *aduce* ce *aduce* cîasul!
Numai mână și aripi, iar piclóre n'are,
Să nu pótă sta în loc nici odinioare...

(Ap. Hasdeu, Răzvan, ed. 3 p. 180)

b) Idiotismî:

„A *aduce* pe cine-va în sapă de lem n“ (L. M.) = a'î săraci.

„A *aduce* v o r b a“ = a ajunge în convorbire pe nesimțite, ca și din întâmplare, la cestiunea care ne preocupă.

Gr. Alexandrescu, Dervișul:

Dintr'una 'ntr'alta vorba *aduse*,
Și în stil neted patima 'și spuse,
Dicēnd: Ascultă, eū te iubesc...

Basmul „Cotoșman“ (Ispirescu, Leg. p. 289): „Și fiind-că vorba vorbă *aduce*, cotoșmanul și bolerul stătură la taifas și se înțeleseră la cuvinte...“

„A *aduce* din condeiu“ (Baronzi, Limba, p. 48) sau: „a *aduce* din meteușug“ = a atinge cu multă dibăciă un punct în scriere sau în artă.

Basmul „Brósca țestósă“ (Ispirescu, Leg. p. 38): „Baia era pardosită cu tot felul de marmură lustruită, și *adusă* din meșteșug așa, încât închipuia fel de fel de flori, de păseri și câte nagode tóte...“

„A *aduce* cu cine-va“, „a'și *aduce* cu cine-va“ = a se asemăna întru cât-va.

„Acest copil își *aduce* cu tată-seū“ (L. M.)

„Pruncul acesta ș*aduce* mult cu maică-sa = dieser Knabe ist der Mutter sehr ä h n l i c h“ (Budai-Delėnu).

Jipescu, Opincaru p. 36, despre Neolatiniā din Occident: „Când să duc orășani d'ăi noștri p'acolo, să'ntălnesc cu Letini ăia, s'adună cu toți, staū la vorbă; spun c'*aduce* mult cuvintarea lor cu a nóstă și cam sémănă...“

„A *aduce* pîră“ = a porni judecată, a intenta proces.

Pann, Prov. I, 120 :

Plin de nebunie, cu arțag în sine
Se ardică 'n dată, la Craeșa vine
A aduce pîră...

Caragea, Legiure 1818, p. 87 : „De să va dovedi că bărbatul ce aduce pîră de pré-curvie asupra nevastă sale ȳ-au fost mijlocitoriu, nevasta să fie apărata...”

„Dracul aduce” = când dă peste noi o neplăcere de care ne temeam, dar speram tot-o-dată că pôte să nu se întample.

Alexandri, Surugiul : „Stam lângă biata mamă și o jăham din fundu inimii, căci era acum pe aprópe de îngropat, când îl aduce dracu pe un ciocoiu de cei afurisiți. Toți flăcăii erau porniți la drum, numai eu, din păcate, mă aflam la poștă. Cuconășu era grăbit parcă'l alungau Tătarii din urmă; el vine la bordeiu meu și mă smuncesce fără îndurare de lângă săcriu măică-mea...”

O doină din Transilvania :

Mă dusel cu plugu'n costa
Ș'aduse dracu-o nevasta;
Uitându-mă după dinsa
S'a rupt cucura și birsa...

(Jarnik-Bărsanu, 390)

O altă tot de acolo :

Când era gura măi dulce,
Pe barbat dracu'l aduce...

(Ibid. 398)

Miron Costin, Letop. I, 335 : „Spun de Vasile Vodă că avea mare grije că va veni Ștefan Vodă la Pórtă, și în taînă zicea : Să nu'l măi aducă dracul aice!...”

„Pecatul aduce” = când ne urmăresce o fatalitate.

Neculce, Letop. II, 245 : „Și ce gândia el să facă, și la ce se ispitia, și la ce l'au adus peacatul și osinda dela Dumnezeu! Și așa l'au dus pe Duca Vodă în țara Leșescă de au murit acolo...”

„A aduce la soroc”, expresiune

poporană de danț = a juca în tact, „à tempo” :

Ian aruncă-te la joc,
Dar la joc colea cu foc,
S'o aduci tot la soroc...

(Jarnik-Bărsanu, 489).

„A aduce la îndeplinire”, „a aduce un lucru la căpătăiu” = „venir à bout de, mener à fin, terminer” (Pontbriant).

IV°. *a d u c* la imperativ.

Imperativul dela *aduc* ni se presintă în texturi și 'n viul graiu sub patru sau cinci forme, circulând toate în același timp și chiar din același gură : *adă* sau *adă*, *ado*, *adu*, *ad*, *a*.

1°. *adă!* *adă!*

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 39 b : „*adă!* ȳu a-minte de noi păcătoșii și ne-trăiabnicii șerbii tăi...”

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 165 :

Cucule, penă pe cap,
Du-te 'n pădurea de fag
Ș'adă florii penă sa fac;
Adă flóre de bujor
Sa fac penă de ficior;
Adă ș'un trandafiruț
Sa fac penă la drăguț...

În acele localități unde poporul pronunță pe finalul netonic *-ă* ca pe *-á*, se ȳice : *adă!* Așa vorbesc, bună-óră, Berlădenii. „La noi se rostesc : *adă* o ladă plină, sau : *adă* dou cofi di apă, în loc de : *adă* o ladă plină, *adă* doé cofe cu apă” (Preut C. Tudoran, Tutova, c. Frunțișeni).

2°. *ado!*

Pann, Prov. II, 112 :

De vom lua si neveste,
Pas'apoi de măi trăesce
Or în lume pribegesce!
Că ele nu te întrébă
D'ai negustorie slabă,
Ci *ado!* dă'! cheltuesce...

Arsenie dela Bisericanii, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 270) : „...*ado* a-minte cuventele tale șerbului tău...”

Dosofteiu, 1673, f. 14 a :

Radica-te, Doamne și Dumnădzău sfinite,
De ț' innalță mâna și ț' ado a-minte...

Omiliar dela Govora, 1642, f. 90 b :
„și tu ț' ado a-minte a-casta, caré te
sulimănești și te ungi cu deresuri mi-
rositoare în multe chipure spre înșelă-
ciună sufletelor celor neîntărite...”

3°. *adu!*

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad.
Rom. ps. XX):

Inalță-te, Doamne,
Înr'a tale coarne,
Și cu-a ta putere
Le *adu* lor fiére...

A. Pann, Prov. I, 65: „Îi zise ar-
hiereul: unde e? *adu*'l aici...”

Silvestru, 1651, ps. XXIV: „*adu*'ț
a-minte, Doamne, de milele tale...”

Jipescu, Opincaru p. 145: „*Adu* mă-
na'ncoa! Ai noroc!...”

4°. *ad!*

Dosofteiu, 1673, f. 36 a :

Și cu a ta milă ț'*ad* a-minte,
Sa nu mă uiț, Dumnădzău sfinite...

Același, 1680, f. 93 a : „Tu feceșu
toate hotarale pământului, vara și
primăvara tu plăzmuitu-l-ai, ț'*ad* a-
minte de iale...”

A. Pann, Prov. I, 129:

Gura omului e lad;
Cât sa'î dai, tot țice: *ad!*..

Tot *ad*, nu *adă*, trebui să se citescă
în poesiile poporane la Alexandri pre-
tutindenî unde editorul pune: „*adă*-o...”
de ex.:

Balada Codrénul:

Măi bădița, măi crișmar,
Ad o ploscă de Cotnar...

5°. *a!*

Pompiliu, Sibiu, 57:

Adă'mî soră, a să beu,
Bine sciū eū gândul teū...

Editorul explică (p. 92) că „a să
beu” este „o prescurtare din *adă*...”

și că tot așa în unele localități de
peste Carpați se țice „*au* în loc de
auți”. Adevărul însă este că impera-
tivul *a!* aparține conjugățiunii contrase
ac în loc de *aduc*, după cum se aude
pe ici pe colea în regiunea Brașovului
și Făgărașului, unde se țice bună-ora:
„mă'c s'*ac* un sac” = „mă duc s'*aduc*
un sac.” Din acest *ac* imperativul
e: *a!*

6°. *adă!* — *ad!*

Doîna „Nevasta bolnavă”:

Ea'mî țice: de ești bărbat
Și ai suflet de durere,
Adă'mî o cupa de mlere
Și'mî *ad* o cupa de vin,
Durerea să mî-o alin...

(Alex. Poes. pop. 2. 310).

7°. *adu!* — *ad!*

Ioan din Vinți, 1689, f. 66 b : „...și țū
adu a-minte de îndurările și milele
tale cele multe, *adu*'țu a-minte cu de-
adinsū...”

8°. *ado!* — *adă!*

Samuil Clain, Invățaturî (Blaj, 1784)
p. 90: „...dojeneste'î și le *ado* a-minte
cele viitoare, *adă*-le a-minte și de
mine...”

V°. Forme istorice.

a) Prima persoană singulară a per-
fectului simplu: eū *adūș* = lat. a d-
d ū x i. Cipar (Principia, p. 167) repro-
duce vr'o doă-țeci exemple după Evan-
geliarul circa 1570, Omiliarul 1642,
Evangeliarul și Psaltirea lui Silvestru
1648—1651, Biblia din 1688 și după
un manuscript. Să mai adăugăm al-
tele câte-va.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXIII,
28: *adușu* elu în
gloata lor...

Ibid. XXV, 26:
adușu elu înrain-
ția voastră...

...deduxi eum
in concilium eo-
rum...

... p r o d u x i
eum ad vos...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XIX p. 14: „*adușu* elü cãtrã ucenicii tãii, și nu puturã vindeca pre elü...”

Arsenie dela Bisericanı circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.) p. 271: „*adușu*'mi a-minte de tocmélele tale céle de de-multü...; *adușu*'mi a-minte noaptia de numele tãu, Doamne...; *adușã*'mi (АДУШЪМИ) a-minte cáile tale și tocmii pıcoarele méle...”

În macedo-romãna se đice pınã astãđi *adușu* în loc de *aduseș*.

b) Prima persónã pluralã a perfectului simplu: noi *adusem* = lat. *adduximus*.

Coresi, Omil. 1580, quat. XXXIV p. 11: „nemicã nu *adusemü* în cástã lume și iarã nemicã nu avãmü nece a duceré...”

Dosofteiu, 1680, f. 174 b: „aciı ședzum și plãnsãm, cândü ne *adusãmü* a-minte noi de Sionü...”

Macedo-romãnesce pınã astãđi: *adusemu*, nu: *aduserãm*.

c) A doua persónã pluralã a perfectului simplu: voi *aduset* = lat. *adduxissetis* pentru „*adduxistis*”.

Des în Noul Testament din 1648:

Luc. XXIII, 14: zise cãtrã ei: *adusetu*'mi pre omul acesta...

Act. Ap. VII, 42: au doarã jrãtve și daruri *aduset* mie?..

Ib. XIX, 36-7: nemicã în degrabã sã nu facetș, cã *adusetü* pre oamenii aceștë...

...dixit ad illos: *obtulistis* mihi hunc hominem...

...numquid victimas et hostias *obtulistis* mihi?..

...nihil temere agere, *adduxistis* enim homines istos...

În Codicele Voronețian, acest din urmă pasagiü sunã: „*adusesetu* bãrbații aceștë”, adecã și mai aprópe de prototipul latin: *adduxissetis*, a-

farã numai dacã silaba *-se-* nu se va fi repetat cum-va dintr'o grãbire curat graficã.

Cuvintul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. St. Nicolae din Brașov, p. 579): „golü era, și mã înbrãcat; și în temnițe, ș'ați venitü cãtrã mine; bolnavü, și m'ați cercetatü; striinü, și mã *adusetü*...”

Macedo-romãnesce chıar astãđi: *adusetu*, nu: *aduserãți*.

d) Prima persónã singularã a imperfectului: eü *aducea* = lat. *adducebam*, și numai la plural: *aduceamu* = lat. *adducebamus*.

Codicele Voronețian p. 75:

Act. Ap. XXVI, 10: ucigãndu ei, *aducé* svétu...

...quum occiderentur, detulissententiam...

Legenda Sf-ei Maria Egipténã, text din sec. XVII (Cod. Mss. misc. Brașov, p. 377): „...aciãș eu mã lâcrãma, și cu credințã bătémã în pieptü, și 'mi *aducé* a-minte de fãgãduințã ce-am fãcutü...”

E interesant, cã la Dosofteiu, 1673, în Dedicãțiune p. I, ne întimpinã forma moldovenescã poporanã a imperfectului: *aducé* în loc de *aducea*: „Isus Hristos de multe ori *aducé* (АДУЧЕ) a-minte ucinicilorü...”

e) În graiul vechiu *aduc* se póte construi cu pronumele personal la acusativ fãrã „pre”, dupã cum am vëđut deja cu câte-va rındurı mai sus în pasagele din Coresi și din Codicele Voronețian: „*adușu* elü”.

Legenda lui Avram, circa 1600 (Cuv. d. bãtr. II, 190): „eșimu, doarã vrem vedé unde-va vr'u omu sã'lü *aducemu* elu la casa noastrã...”

f) Document moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „sã are ei și *aduce* nescare urice sau alte ispisoace, mã-

riia ta să nu le crezi..." = „et quand même ils produiraient quelques actes..."

v. ². *Aduc.* — ¹. *Adus.* — *Duc.* — *Reduc.*

². *Aduc* (*adus, aducere*), vb.; fléchir, faire pencher, brandir. E a-nevoe a decide, dacă acest cuvânt, derivat în orice cas din *duco*, vine anume din *adduco* sau din *abduco*, ori dintr'o fuziune poporană între *abduco* și *adduco*. Prin accepțiunile sale, el se depărtază cu totul de *duc* „apporter, amener“, formând o vorbă pe deplin independentă. O legătură logică între ambele diceri se întrevește în expresiunea „*aduc* mâna să fac cruce“:

Frunză verde de lemn dulce,
Aduc mâna să'mi fac cruce,
Mîntea din cap mi-se duce;
Aducă mâna să mă 'nchin,
Picioroale nu mă țin,
Par'că nu's făcut deplin...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 302)

De asemenea în locuțiunea „*aduc* ceva la gură“ = „*porter à la bouche*“:

Codreneaș, cât o vedea,
Plosca la gur' *aducea*...
(Balada Codrénul);

dar în același cântec:

În cap mâna că'i puneam,
La pămînt îl *aduceam*,
Căpățîna l-o tăiam...

unde acea legătură logică dispăre a-própe cu desăvîrșire.

Cu acest sens se dîce de o potrivă: „*a aduce* la pămînt“ sau „*a aduce* la vale“ ori numai „*a aduce*“.

Balada Vidra:

Când în loc mi se 'nvîrtia,
Când la vale s'*aducea*,
Nici unul nu dovedia...

și mai jos:

Stoian popa s'aprindea
Și făcea el ce făcea
Pe Păun că'l *aducea*

Și'n pămînt că mi'l isbia,
Cât pămîntul despical..

Cu același sens, macedo-romănesc: „Ih! ci ghine nî'l *aduși*; cara dède di cădzû, și féce țistale = of! ce bine l'am trântit; când cădu, își sparse capul“ (M. Iutza, Crușova).

În toate aceste exemple, *aduc* însemnă „fléchir,“ „a pleca“, „a da jos“, ce-va ca *abduco* la Cicerone în: „*ab illis hominibus qui tum versati sunt in re publica, ad hanc hominum licentiam atque libidinem me abducis*“, sau: „*a religionis auctoritate abduceretur ad mercedem*.“

Cu același înțeles în proverbul:

Vinu'l dulce,
Dar te-*aduce*...

(P. Teodorescu, Iași, c. Miroslava)

despre un vin plăcut, care însă te'mbêtă sau — mai bine — „te culcă jos“.

În exemplele ce urmăză *aduc* are înțelesul de „brandir“, însă tot cu dușmăniă și tot de sus în jos, astfel încât ambele accepțiuni se înlănțuiesc.

Balada Iorgovan:

Cu paloșul *aducea*,
Capul Nedîi îl tăia,
Trupul la căini arunca...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 561)

Balada Bolbocén Haîducul:

Și când astfel îi vorba,
Mâna pe baltac punea,
Drept cătră zăpciû pornia,
Binișor s'alatura;
Cu baltac când *aducea*,
Mâna drépta că'i frângea...

(Ibid. 603)

Din vechile texturi:

Pravila Moldov. 1646, f. 60: „cela ce va ucide pre cela ce'l îngroziaște că'l va ucide, nu să va certa; ačasta iaste cândü omul cela ce'lü îngroziaște să'l ucigă face sémne în tóte flăliurile și 'i mähăiaște și *aduce* să'l lovască...“

v. *Abat.* — *Adiu.* — ¹. *Aduc.* — ². *Adus.*

Aduc-a-minte. — v. ¹. *Aduc.* — *A-minte.*

¹. **Adúcere.** — v. ¹. *Aduc.*

². **Adúcere.** — v. ². *Aduc.*

Aducere-a-minte — v. *A-minte.*

¹. **Aducétòr, -òre,** adj. et subst.; qui apporte, qui amène, qui conduit, porteur, conducteur.

Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 40): „Întâi fost'au trebuit pre cei ce *aducători* și pricinuatori gâlcevii ar fi fost, fără nici o zăbavă dintru mijlocul nostru să-i fim scos...”

Dosofteu, Liturgiar 1673, f. 14 a: „că svinția-ta ești *aducătorii* și adusul și priimitorii și împărțătorii, Hristoase Dumnedzăul nostru...”

Miron Costin, Letop. I p. 301: „pre Stefan Părcălabul de Soroca l'au dat în sama unora de Hăncești, cari se ținea pre lângă Ștefăniță Paharnicul, să'l ducă la Vasilie Vodă; ce pentru lăcomia sa, *aducătorii*, să fie a lor ce luasă și ce mai era pre lângă dănsul, l'au omorit pe cale...”

v. ¹. *Aduc.* — ¹. *Adus.*   ³. *Adus.*

². **Aducétòr.** — v. ². *Aduc.* — ². *Adus.*

Aducétóre, s. f.; t. de Gramm.: guillemet. Vechiu termen gramatical, format din a d u c cu sensul de „citez cuvintele altuia”. Radu Tempé, 1797, p. 216: „*Aducétóre* să pune la începeré și la sfirșitul vorbiî, a încheeturii sau a periodului, care să a d u c e din gura altuia.” Diaconovici-Loga, 1822, p. 13: „*Aducétóre* („...”), cuvintele céle închise între aceste semue, cu ton putérnic și înalt le vădim”. Mai puțin elegant e termenul: „semnul a d u c e r i î, când a d u c e m vorbele cui-va” la Heliade, Gramm. 1823 p. 159.

v. ¹. *Aduc.*

Adulcèsc (*adulcit, aduicire*), vb.; aduicir. Cuvînt a cărui existență trebuî controlată în graiu, sau cel puțin în vechile texturi. El corespunde pe deplin medio-latinului *addulcire* = ital. *addolcire* = span. *adolcir* etc., și ne întimpină în Dicționarul româno-german al lui Budai-Delénu (Mss. în Mus. istor. din Bucuresci): „*adulcescu*, versüssen, angehehm, verträglich machen; a d u l c i t o r i u, Versüsser, versüssend, verträglich”.

v. *Dulce.*

Adulcítòr. — v. *Adulcesc.*

Adùlm. — v. *Adulmec.*

Adùlmec, adùrmec (*adulmecat, adurmecat; adulmecare, adurmecare*), vb.; flairer, suivre à la piste, dépister, pressentir.

Cu sensul propriu, „*adulmecare* se țice de fiare sau alte animale, cari simt prin miros pe vinătorul ce vine cu vîntul asupra lor” (Baronzi), sau „mirosul cânilor în urmărirea vinatului” (L. M.), ori în genere: „odoratu investigo” (L. B.); în sens figurat, însemneză petrunderea aceiua care iute pricepe cursa ce i se 'ntinde, primejdia ce l' așteptă, uneltirile dușmănesci ce i se pregătesc, sau ori-ce este ascuns pentru o minte obicînuită.

În ambele sensuri, cel propriu și mai ales cel figurat, cuvîntul e des la Cantemir, care l' întrebuinteză une-ori cu multă eleganță; de exemplu:

Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 57): „Atuncé lupul cu chipuri filosofesti și țeremonii politicești înainte *adulmecând* purciasă...”

Ibid. p. 19: „iute iaste *adulmăcare* adevérinții, unde a sufletului pătîmire într'altul despre a sa o măsură cineva...”

Chron. II, 66 : „părăsită cale a cerca și urmele cele astupate și pierdute a *adulmaca* și a le descoperi ne vom nevoi...”

Apoi adjectivii *adulmecător* și *adulmecos* :

Cantemir, Ist. ierogl. p. 39 : „...pre cât lumina soarelui a lucra poate în organele văzătoare, pre atâta agiutorêște mai de nainte știința în mintea a *dulmăcătoare*...”

Ibid. p. 67 : „în lup nu numai tăcere inimoasă, ce și oare-ce simțire a *dulmăcoasă* ăsteste...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 102 : „celu înțeleptu *adulmăcă* și simte de departe...”

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcaiu (Conv. lit. 1877 p. 383) : „Mie'mi vine să sting focul, că acum mi-am adus a-minte că dihania de lup *adulmecă* și vine după fum...”

„Despre corb ăcece poporul că se duce cale de 24 ore după hoit mai 'nainte de a resări sórele, iar după resărire nu se mai duce; cunósce unde e hoitul după miros, ceia ce se chiamă : *adulmecă*...” (Învăț. Carare, Iași, com. Cucuteni).

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 172, despre critici : „S'au deprins să sté mereu la pândă, drăcoșii, ca și când altă trébă n'arū mai avé; caută, mirósă, se furiséză prin cărți și dibuiesc, mai rău decât copoșul când *adurmecă* dira férei priu țerină, și bine n'apuci să te bucuri de vre o nevinovată haiducia ce te-ai ispititū a face prin codrii literaturei, când fără veste te și pomenesci dovedit. Atunci se fac Dunăre de mânia, domnia-lor...”

Tot așa în Mihnea-vodă, p. 23, despre Craioveni : „ca copoșii *adurmecă* ori-ce mișcare a Domniei...”

„A *adulmeca* ca copoșul” este o lo-

cuțiune proverbială despre ceii ce iscodesc.

Alături cu *adulmec* circuléză forma fără prepositionalul a d-.

N. Rucărénu, Incercări poetice p. 63 :

Vinatorul se opresce.

Jos, copii, pe brinci cu toții!

Auđirați șueratul

Caprei negre p'între stince?

Ne-a ulmat, dar sint aicea.

Drept l'animători vė duceți...

„Pe la noi copoșii saū cāniī ce ulméză și aduc vinatul la pușcă, nu se găsec mai de loc...” (I. Tacu, Covurluū, c. Braniștea)

Caracteristica poporană despre urs și lup : „Ursul se ăcece că ar fost fecior de popă. Când a eșit Maica Precista la biserică, el a speriat'o orăcāind și, blăstemat fiind de ea, s'a făcut urs. El e timp la vedere, dar ulmă bine. Lupul se ăcece că e cānele Sf-lui Petru, și unde'i poruncesce, el acolo face pradă. Când se strîng mai mulți lupi la un loc de urlă, se ăcece că se rógă lui Sf. Petru să le rînduéscă pradă. Se crede că lupul are trei perī de drac pe cap, de aceia e fioros. Lupul vede bine, însă nu ulmă” (I. Aldoiu, Muscel, c. Voinesci).

Forma cu -r- : *adurmec* s'a născut prin etimologia poporană dela „urmă”. Organică, mai veche și mai respândită, e forma cu -l- : *adulmec*. Sensul fundamental al cuvintului nu este : urmă, ci : miros. *Adulmecarea* stă în același raport cătră nas, ca vederea cătră ochi și auđul cătră urechi. Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I. R. II, 108) : „cu ochii nevăzând, cu uréchile neauzind, mirosul ne-*adulmăcând*...”

În secolul XVI mai exista încă la noi substantivul olmu „odeur”. Îl găsim la Radu din Mănesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.) :

Io. XII, 3: casa
înplu-se de ol-
m ul myrului... | ..domus impleta
est ex odore
unguenti...

Vechiul român *olmu*, învederat dela latinul „oleo“, presupune un prototip *olmen*, cu „ol-“ ca în „ol-facio“ și cu sufixul „-men“. Latinul vulgar *olmen* se referă cătră medio-latinul *olimentum* „miros“ (Du Cange, ad voc.: *olimentum pretiosorum florum*) ce-va ca: „tegmen“ cătră „tegimentum“. Din numele *olmu* vine: de ntâiu verbul *ulmare*, apoi *ulmecare* prin sufixul verbal deminutival -ec (= lat. -ico) ca în „orbec“, și de aci în fine, prin prepoziționalul a d-saŭ a: *adulmec*, alături cu forma *a ulmec* la mitropolitul Dosofteiu.

v. ¹ *Ad.* — *Aulmec.* — *Olm.* — *Ulmec.*...

Adulmecătôr }
Adulmecôs } v. *Adulmec.*

Adumbrâre }
Adumbrât } v. *Adumbresc.*

Adumbrătôr, -óre, adj.; ombrageux, qui répand de l'ombrage. Forma pe care o găsim în Dicționarul lui Budai-Delénu (Mss. în Mus. istor. din Bucuresci), ca și: *adumbrăciune* și *adumbrătură*. În graŭu se aude mai mult: *adumbritor*, *adumbriciune*, *adumbritură*.

v. *Adumbresc.*

Adumbrăciune }
Adumbrătură } v. *Adumbrător.*

Adumbrêsc (*adumbrit*), *adumbrire*, vb.; „ombrager, couvrir d'ombre, mettre à l'abri, protéger“ (Cihac). O formă mai organică, dar aprôpe dispărută dn graŭui, este din prima conjugățiune: *adumbrare* = lat. *adumbrare* = ital.

adumbrare = provenț. *adumbrar*, *aombrar* etc. Mai sint doê forme fără prepoziționalul *ad*: *umbrire* și *umbrare*, de exemplu:

Coresi, 1577:	Arsenie, 1650:
Ps. XC: ...cu spatele sale <i>umbrite</i> - <i>va</i> ...	...cu spatele sale <i>umbră</i> - <i>va</i> ...

Lex. Bud. 6: „*adumbrescu*, beschatten, überschatten etwas“.

În basmele adunate de Ispirescu:

p. 230: „Copačiul supt care se *adumbrise* era măreț și par'că se lupta ca să ajungă la nuorî...“;

p. 289: „Băiatul remase *adumbrit* într'un crânguleț verde, căci era gol pistol...“

În poesia poporană ne mai întimpină forma *dumbresc*, în privința cării nu se pôte decide dacă *d* este un rest din *ad-* ca în: *devăsit* = *adevăsit*, orî din „de“ ca în: *dalb* = *alb*.

Doină din Transilvania:

Marită-te, mândra mea,
După mine nu ședé,
Nu trage nedejdea mea!
Că nedejdea dela mine
Ca și umbra dela spine,
Când gândesci să te *dumbresci*,
Tot mai tare te soresci...

(G. Sima Ion, Familia 1883 p. 580).

v. *Umbră.* — *Umbresc.*

Adumbrêz }
Adumbrăciune } v. *Adumbrător.* —
Adumbrîre } *Adumbresc.*
Adumbrîtôr }
Adumbrîtură }

Adumerêsc (*adumerit*, *adumerire*), vb.; ajuster, adapter. Acéstă formă o găsim numai la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Mus. istor. din Bucuresci): „*adumerescu*, anpassen, einer Sache gemäss machen, einrichten“.

v. *Dumeresc.*

¹ **Adún** (*adunat, adunare*), vb.; réu-nir, rassembler, amasser, récolter, ad-ditionner. Derivat din lat. a d u n o (=ad + uno), care s'a păstrat în tóte graiurile romanice (Cihac), *adun* exprima noțiunea fundamentală de: a re-duce o mulțime la u n u, în opozițiune cu „risipesc“ și cu „împrăștiu“, cari consistă în bucățirea unității.

Doină din Transilvania:

Straduesce-te, bărbate,
Ș'adună multe bucate,
Că si eă m'ouu strădui
Pina ce le-ouu risipi...

(Jarnik-Bărsanu, 454)

Dosofteiu, Liturgiar (Cuminicare) 1674, f. 90 a: „s'aă ivit ciale 'ntune-cate să luminiadze, să *adune* ciale 'm prăștiiate...“

Principali sinonimi ai lui *adun* sint: string, culeg, împreunez saă întrunesc, cu acești doi din urmă fiind înrudit și etimologicesce.

I^o. Sinonimica.

a) *adun* = string:

Ca verb transitiv, *adun* se întâlnește cu string și adesea îl înlocuiește atuncî când e vorba de ființe aduse din diferite direcțiuni și de averi grămădite cu incetul.

Zilot, Cron. p. 61:

S'aă ostenit pré mult Mihațu-Voda s'adune Ostași, și aă și strîns, dar dór numai cu nume...

Moxa, 1620, p. 351: „acesta *adună* oști mari pre apă și pre uscat...“

Beldiman, Tragod. v. 4125:

Vrajinăș țî-am fost pîră astăđi, iar acum te tînguesc:
Sfetnicii ce *adunareși*, aceia te osîndesc...

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 87): „mergând la numitul loc, am *adunat* pre toți omenii bătrâni și pre toți megîlășii di prin prejur...“

Cost. Stamate, Muza I, 293:

Dumneđeu aruncă sörte pentru ómeni pe pămînt:
Unii, incuibați sub sarcini de nevoi, amar trăesc;
Alții, cu averi mulțime și trăesc tot *adunînd*,
Și trăesc în imbuibare, iar la săraci nu gîndesc...

Jipescu, Opincaru, 134: „sărac ești, că nu te taie capu și puterea să faci negoțuri, meserii și plugăriie mare; păstrare n'ai, și nu 'nțelegi cum se *adună*...“

Ca verb reciproc, *adun* se póte pune în loc de string când se atinge de vietăți în genere, venite la un loc din maă multe părți.

N. Muste, Letop. III p. 73: „Sultarul încă aă venit cu Tătări, și s'aă *adunat* cu toții la Botoșeni...“

Balada Iordachi al Lupului:

Boerii se *adunară*
Dela tîrg și dela țeră,
Și trei țile se vorbiră,
Trei țile se sfătuiră...

Balada Miha Copilul:

Un cîntec duos,
Atât de frumos
Munții că resună,
Șoimii se *adună*,
Codrii se trezesc,
Frunzele șoptesc...

Doină din Transilvania:

Colea jos în prunduleț
A crescut un nuculeț,
Nuculeț cu frunđă rară,
S'adună cucii din țară
Și cînta de se omóra...

(Jarnik-Bărsanu, 182)

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „ne-amu *adunatu* toți și amu vorbitu, de vor vré să ne primescă și pă noi...“

A. Pann, Moș-Albu, II, 54:

Stan era un tînar d'aia care traful îi plăcea;
Când cu unul, când cu altul, s'aduna și pe-trecea...

b) *adun* = culeg :

Culeg și *adun* se întrebuintează adesea unul pentru altul în privința rodurilor : flori, pome, grâne etc.

Basmul „Lucéfêrul de ziua“ (Ispirescu, Leg. p. 381) : „... priviră fluturii cum săltau și săriau din flóre în flóre, cum albinele culegea aia cêra și *adunau* mierea...“

Doină din Ardél :

Dela noi pină la Cluj
Viorele și lemnuș...
Da cine le-o *aduna*?
Bădița cu mândra sa...

(Jarník-Bârsanu, 305)

Alta :

Săracele fetele,
Multu 'și bat piciorole
Pe tôte rezórele,
S'*adune* cépa cioréscă,
Fața să și-o rumenéscă...

(Ibid. 439)

Macedo-românesse : „ună ligatură di floare, care se chamă tufă, u *adunai* pre livade...“ (Bojadschi, 1813, 161-2).

In Colinda Plugului :

Alți 'n urma lor lega,
Snopuri nalte *aduna*
Și clâi mândre radica
Ce la sóre se usca...

(Alex., Poes pop. 2, 389)

In privința fînului măiales, *adun* este un termen remas încă din latinitatea rustică : „pro feno dictorum pratorum *adunando*“; vechiu francés : „aüner les foins“ (Du Cange).

v. *Adunător*.

Intr'un sens figurat :

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice :

Precum norul de lăcuste, sórele întunecând,
Vine pre sus cu ruțéiă țarinile-amenințând,
Incât tremurând astéptă spăriétul muncitor
Nesciind unde-a sa cada acel nor îngrozitor:
S'amăgesce cu nădejdea că ogoru'i ca scăpa
Ș'a sudorii sale roduri va puté înc'*aduna*...

Tot așa omul pôte să *adune* suferințe, dureri etc.

C. Negruzzi, Gelosia :

Scii pentru ce?—Ba nu.—Ah! trebuî sa țî-o
spun,
Destul e de când chin în sufletu'mi *adun*...

Același, Zoe, IV : „despóie pe vădovă și pe orfan, *adunându*'și o pomenire de blăstemuri...“

Omiliar dela Govora, 1642, p. 83 : „fără témere greșăște, mâniind pre Dumnezeu, și *adună* spre sine mânia lui în zua mâniai...“

c) *adun* = împreunez, întrunesc :

Balada Radu Calomfirescu :

Noroc bun și cale bună!
Ce vînt dulce vè *aduna*
Și cu mine vè 'm preună?..

Ca împreunare sexuală, reciprocul *adun* figurează nu o dată în vechile texturi :

Radu din Mănesci, 1574 (Mss Harl. 6311 B. British Mus.) : „a lu Isus Hristos născutul așa era : logodită amumama lui Maria lu Iosifu, mai'nte până nu se *adunase*, află-se aibându în mațe de Duhul sfântu...“

De asemenea în Evangeliarul circa 1570 la Cipar (Analecte p. 1).

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 43) : „mai'nte până nu se *adunase* ei, afla-se avându în mațe diin Duhul sfântu...“

Dar și'n înțeles de întrunire, adecă o întâlnire nesexuală între doé sau mai multe persóne; de exemplu :

Dosofteiu, Synaxar 1683, nov. 30 : „acolo (apostolul Andreiu) să diade în cunoștință cu dumnedzăesculü Pavelü și să *adună* cu frate-său Petrü, și de acolo mîarsă...“

Nicolae Costin, Letop. II, 85 : „Fost'au și aici veniți acești boierü Ungurești de s'aü *adunat* cu Nicolai-vodă; datu-le-au cărți de volnicie și lor și

oamenilor lor să fie slobozi de toate supărările...“

Același, II, 113 : „Și Doamna lui Dumitrașco-vodă atunci se *adunată* cu împărăteasa, și i-au dăruit împărăteasa un leftu de aur...“

Tot așa în macedo-româna: „tamamu tora me *adunai* cu buna Nușa mea...“ (Bojadschi, 169).

În Cronice, „*adun* pe cine-va cu cine-va“ ne mai întimpină în accepțiunea causativă de „faire rencontrer quelqu'un“.

Nic. Costin, Letop. II, 129: „Și așa îndată i-au pus în hierie pre trei boierii, pre Lupul Costachi Vornicul, pre Antiohie Jora Hatmanul, pre Maxut Postelnicul, și cu mare pază i-au dus la urdie, și nice i-au *adunat* cu Veziul...“

Intr'un sens figurat:

Zilot, Cron. p. 19 : „Așa au fost și cu óstea cea împărătească : destulă era, ȳic că ar fi fost peste o sută de mii ; vrednică au fost ; dar în zadar ! nimic nu s'au cunoscut, din pricină că aceștia fiind atâtia Pași dați supt ascultarea Căpitan-pașei, a căroră minți de ar fi fost cu putință să le *adună* tóte la un loc și cu a Căpitan-pașei împreună, o minte întregă nu s'ar fi putut face...“

II°. *adun* în :

a) Proverbii :

Pentru cheltuitoari : „Nu risipi meul, c'anevoe se *adună*“ (Pann, II, 87 ; III, 72).

Pentru cei ce câștigă pe căi piezișe : „*adună* unde n'a răsipit, dar nu se sfîntesce“ (Ib. II, 28).

Pentru cei ce perd speranța : „Vîntul *adună* norii, și tot vîntul îi risipește“ (Baronzi, Limba p. 50).

E mai cu sémă interesant proverbul : „Par'că a tunat și i-a *adunat*“ (Pann, II, 136).

P. Ispirescu, Părintele Bimbirică (Familia 1883 p. 73) : „Nu cunosc eu pe Românașul ăla, care cel dintăiu a ȳis : a tunat și i-a *adunat* ; că ȳeu ! dacă ar fi mort, i-aș ȳice : Dumnezeu să'l odihnescă în corturile dreptilor ; iar dacă ar fi viū, să'ȳ ȳic : bravo ȳie, om desghețat ! fi-ȳi-ar gura aurită ! Și apoi nu creȳ eu o dată cu capul, că vreunul din d-vóstre, Români néoși, să nu fi audit, o dată măcar în viețta d-vóstre, ȳicătura : a tunat și i-a *adunat*. Acuma să vă spuū și eu, că pe părintele Bimbirică și pe maica preotésa, a tunat și i-a *adunat*...“

Când tună, tóte vietățile speriate, fără a'și da sémă de ce fac, își caută printr'o acțiune reflexă tovarăși cu cari să împărțescă spaīna. De aci : „a tunat și i-a *adunat*“, un fel de confederațiune de frică. Proverbul póte să aibă o veche origine romanică. Despre Catone se ȳice că : „jamais sa femme ne l'embrassoit, sinon quand il tonnoit bien fort, et pour ce avoit il accoustumé de dire en se jouant, qu'il estoit bien heureux quand Jupiter tonnoit“ (Amyot). Ar fi putut să ȳică și el : când tună, ne *adună*“.

„Spune'mi cu cine te *adună*, să 'ȳi spun ce fel de om ești“ (C. Negruzzi, Scris. XII), — ȳice un alt proverb, cunoscut în mai tóte limbile, dar care la Români se ramifică în ȳicetori secundare cu sens reū și cu sens bun ; de exemplu :

„Unde e stîrvul, acolo se *adună* cîórele“ (Pann, II, 73), proverb de origine biblică. Radu din Mănicesc, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.) :

Math. XXIV, 28: İuo va amu fi trupul, acolo <i>aduna-se-vor</i> vlă- turii...		... ubicumque fuerit corpus, illic congregabun- tur et aquilae...
---	--	--

Italianesce se ȳice : „Le mosche si

posano sopra alle carogne" (Giusti). Un proverb analog despre „musce“, dar mai trivial, se găsește și la noi. Îl indicăm numai, fără a-l reproduce întreg:

S'au *adunat*
La sfat
Ca muscele...

(R. Simu, Transilv., c. Orlat)

Fără rime, acest proverb e foarte cuviincios sub forma: „S'au *adunat* ca muscele la miere“ (Baronzi, Limba, p. 41) = în limba sardă: „ad su mele curret sa musca“ (Spano).

O variantă: „Ca albinele la fag s'*adună*“ (Conv. lit. 1874 p. 74).

Cu același înțeles:

La gospodină bună
Mulți voînici s'*adună*...

Și tot aci frumosul vers de I. Văcărescu (p. 434), ajuns a circula în graiu ca un adevărat proverb:

La faptă buna
Puțini s'*adună*:
Mult pot puțini
Buni împreună!

Dar și mai frumoasă este o urare moldovenescă curat poporană:

Cele rele
Să se spele,
Cele bune
Să s'*adune*,
Vrajba dintre noi să piară
Și neghina din ogoară...

(I. Créngă, Conv. lit. 1881 p. 10).

b) Idiotismî:

„A'și *aduna* gândurile“, „a'și *aduna* mințile“ = „se recueilir“.

Alexandri, Florin și Florica, sc. 5: „Mare poznă și minune! De când am vădut vivandiera regimentului, nu'mi mai pot *aduna* gândurile pe-acasă. Ce frumoase haîne purta...“

Jipescu, Opincaru, 57: „las voŃu cu graiu limpede, cu limba dėslegată și cu mințili *adunate*, adifata mea...“

În poesia poporană, reflexivul „*m* *ă adun*“ se aplică la florile cari își închid cununa la apropierea nopții.

Așa în legenda Cicorii, schimbate dintr-o țină în flóre, Sórele ȃice că o va face:

Flóre de cicóre
Cu ochi după sóre:
Când voŃu resări,
Ea s'o 'nveseli;
Când voŃu asfinti,
Ea s'o ofeli;
Când vou scăpêta,
Ea s'o *aduna*...

(Familia, 1881, p. 585)

III°. Varianturi dialectice.

Nu putem socoti tocmai ca un variant forma *adunedzu* în loc de *adun* la mitropolitul Dosofteu:

Paremiar 1673, f. 102 a: „Toate le dă Duhul cel svântu: izvorăște proci, preuți obârșiaște, necărturarețu înțalepciune au învățatū, pascari bogoslovnicū arătā, toatā *adunédzā* (адунедз) pusoaria besiaricii...“

E însă foarte importantă forma istriano-română *adur* (*adurat*, *adurare*), care adesea ni se presintă în unele texturi curat daco-române din secolul XVI; bună-óră:

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XIX,
18: *adura*-și căr-
țile și le ardé în-
tre toți...

Ib. XIX, 25: *a-
dură* ceia ce era
de acélla lucră-
tori și lă dzice...

Ib. XXI, 22:
ce amu Iaste?
totu gintu cade-
se a se *adura*...

... contule-
runt libros et
combusserunt co-
ram omnibus...

... quos con-
vocans, et eos
qui hujus modi
erant opifices, di-
xit...

... quid ergo
est? utique oportet
convenire multitu-
dinem...

Codicele Șcheian aprópe din aceeași epocă (Mss. Sturdzan în Acad. Rom.):

Ps. XV, 4: nu *adură*-se zborul lor de sânge...

Ps. XXX, 14: cându *adură*-se de ură spre mere..

Ps. XXXII, 7: *adură* ca în foale apele mariei...

Ps. XXXIV, 15: și de mere veseliră-se și *adurară*-se; *adurară*-se spre mere rane...

Ps. XXXVIII, 7: ascunde și nu ști cui *adură*...

Ps. XLVII, 5: că amu împărății pământului *adurară*-se...

Cu $r = n$ și tot-o-dată cu o pentru u , în Legenda lui Avram din sec. XVI (Cuv. d. bătr. II, 191): „cândo se *adora* îngerii și se închiră Domnului...”

Prin syllexis: $n = nr$ (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218, 240), în Codicele Voronețian ne întimpină și forma *adunru*:

Act. Ap. XXV, 5: ceia ce săntu tari întru voi, gice, *aduinră*-se (ἀδουινρσε) și ce e de bărbatul acesta se grăiască spri'nsu...

Ibid. XXVIII, 17: și deca se *aduinrară* (ἀδουινραρρ) ei, grăi cătră 'nșii...

... non con-
gregabo con-
venticula eorum
de sanguinibus...

... dum con-
gregarentur
ipsi simul adver-
sum me...

...congregans
sicut utrem a-
quas maris...

... et adversus
me laetati sunt
et convene-
runt; congre-
gata sunt super
me flagella...

...thesaurizat, et
ignorat cui con-
gregabit ea...

... quoniam ec-
ce reges terrae
congregati
sunt...

... qui ergo in
vobis — ait — po-
tentes sunt, de-
scendentes si-
mul, si quod est
in viro crimen,
accusent eum...

... quumque
convenissent,
dicebat eis...

Vom observa aci în parentesă, că o asemenea trecere syllectică a lui n în nr se găsește și'n dialectul italian dela Perinaldo în Provincia di Porto Maurizio, unde se ȳice: *pellegrinraggiu* = *pellegrinaggio*, *ũnra* = *una*, *lũnra* = *luna*, *caichũnra* = *qualcuna*, *villanramente* = *villanamente* etc., iar prin urmare și *adũnrare* = ital. *adunare*. Acest fenomen, pe care profesorul Vivaldi (ap. Papanti, I parlari in Certaldo p. 362) îl constată unic în dialectele italiene, presupune la Perinaldo, ca și la Români, o trecere anterioară a lui n în r , de unde apoi syllecticul nr .

v. **Adun.* — *Culeg.* — *Impreunez.* — *Intrunesc.* — *Risipesc.* — *String.* — *Un...*

*Adũn (d'), adv.; ensemble, y compris. Formă macedo-română, care totuși s'ar puté introduce și'n daco-româna. Bojadschi, 121: „di *adumu*, ἀντάμα, zusammen“. Ibid. 163: „atuncea va si le lomu di *adumu* = dann wollen wir sie mit einander heraus nehmen“. Ib. 167: „și eu ari-deamu di *adumu* cu elii = ich würde mit lachen“. Petrescu, Mostre I, 31: „să năiergă de-*adun* cu nășii = a merge împreună cu dinșii“. Nu derivă din verbul *adun* (= lat. *aduno*), ci d'a-dreptul din numeralul unu prin prepozițiunea a d. Deja lătinesce construcțiunea *ad-unum* servia ca adverb: „*ad unum omnes*“ (Gell.) = toți împreună“, „*consurrexit senatus cum clamore ad unum* (Virg.) = „cu sgomot s'a radicat senatul într'una“ etc.

v. *Unu.* — *Una.*

Adunare (plur. *adunări*), s. f.; l'in-finitif substantivé d'*adun*: addition, recueil, assemblée, réunion, rendez-vous. Sinonim cu întrunire, când e vorba de ómenă, și cu strînsură, când se vorbesce de lucruri.

Vechiul Testament din 1581 (Cipar, Anal. 46) în alăturare cu Biblia din 1688:

1688:

Genes. I: și zise Dumnezeu: a d u n e-se apa cé de suptū ceriū într'o *adunare* și să să ivescă uscatulū, și să făcu așa, și să adunā apa cé de suptū ceriū la *adunările* ei și să ivi uscatulū; și numi Dumnezeu uscatul pământū și *adunările* apelorū numi mări...

1581:

...și zise Dumnezeu: stringă-se apele de suptū ceriū într'unū locū să se vadzā uscatulū, și fu așa; și chemā Dumnezeu uscatulū pământū și *s t r i n s u l* apelorū chemā mare...

În contextul greco-latin: τὰ συστέμματα τῶν ὑδάτων, „collectiones aquarum“.

Despre lucruri, întrebuițarea substantivului *adunare* e destul de rară, fiind în cele mai multe cazuri înlocuit prin diferite numi cu sensul de „mulțime“. Într'un mod constant se aplică numai la adăugarea unei catimi către altă catime: „*adunare* în aritmetică se pune în loc de *addițiune*“ (L. M.). În literatură, cuvîntul e nemerit pentru a exprime noțiunea de „recueil“; de ex.: „*Adunare* de pilde bisericesti și filosofesti de Constantin din Golești“ (Buda, 1826, in-8).

În privința persoanelor, *adunare* este ori-ce întâlnire între mai mulți pentru a se apropia unii de alții, fie prin petrecere, fie cu o țintă mai serioasă, generalmente însă bună, căci în cazul contrar se țice mai potrivit: a d u n ă t u r ă.

Cea mai importantă *adunare* este, negreșit, un Parlament, în care toate sau mai toate clasele societății sînt re-

presintate pentru a hotări asupra intereselor comune, a întocmi veniturile și cheltueile Statului, a face legi și altele. De aceea, *Adunare* cu literă inițială mare, chiar fără nici un epitet, înseamnă „A s s e m b l é e = Parliament“.

La noi Regulamentul Organic dela 1831 n'a făcut decât a sistematiza sub numele de „*Adunare* Obștască“ o veche instituțiune românească, analoagă cu așa numitele altă dată „Etats généraux“ din Francia (A. I. R. I, 175; Laurian-Bălcescu, Mag. Ist. I, 122 etc.); nu scim însă cum vor fi mers lucrurile, se vede totuși că nu tocmai bine, judecând după următorul portret:

Alexandri, Boierii și ciocoli, act. I sc. 7: „Obștesca obicînuita *Adunare* aș agîns o adevărată A d u n ă t u r ă slugarnică, care încuviințeză toate katahrisurile; ba 'ncă 'și însușesce dreptul a face iama în iconomiile Visteriei și a le dărui pe tot anul lui Vodă, sub cuvînt de recunoscîntă...“

Cu literă inițială mică, fără a fi o trebuință neapărată de un calificativ, se chiamă *adunare*, ca termen general, acele petreceri de familie, cari în orașe pörtă numiri mai speciale de: baluri, serate etc., iar pe la țără se țice: șeșetori.

La nunți țărănesci, peșitorii încep stereotipa cuvîntare în versuri către familia miresei:

Bună vreme la cinstita *adunare*

Și la cinstiți socii mari...

(Albina Carpașilor, 1879 p. 298).

Cam toate *adunările* de familie fiind în legătură cu o perspectivă de măriț, de aceia:

Un tinar, voinic, în virstă, în anii inflacarați,
Când mergea la *adunare* între ómeni însurați
Și când le da bună zioa, el de mult ce le
plăcea

„Îți mulțamim, împérate“ toți d'a-rindul îi
zicea:

Junele neinsurat
Este ca un împăral...

(A Pano, Prov. II, 144)

Cost. Negruzzi, Aŭ mai pățit'o și alții : „E de prisos a vă descrie, ce inger este Zefirița. Sciți cât e de frumósă; sciți ce plătesce într'o *adunare*...”

În graful vechiu prin *adunare* se mai înțelegea o întâlnire pregătită de mai 'nainte între doă sau fórte puține persóne : „rendez-vous”.

Nic. Costin, Letop. II, 85-86, vorbind despre venirea la Iași a unui ambasador frances : „cu mare cinste aducându'l la *adunarea* sa Nicolai-Vodă, de aice l'aŭ petrecut cu oamenii săi până la Tighinea...”; apoi mai jos despre un magnat polon : „a doua zi aŭ purces la *adunarea* sa cu Nicolai-Vodă...” și tot acolo : „după *adunare* i'aŭ trimis dar un cal moldovenesc...”

Nic. Muste, Letop. III p. 21, vorbind despre venirea vitézului hatman moldovenesc Buhuș la Halil-pașă, care'l chiămase într'adins ca să'l vedă, dice că : „i s'aŭ prilejit a merge nu cu mâna goală la *adunare*”.

Cu același noțiune aplicată la raporturi internaționale, considerându-se Staturile ca nesce individualități :

Miron Costin, Letop. I, 292 : „Și aceea să se știe, că țara acesta fiind mai mică, nice un lucru singură de sine fără *adunare* și amestecare cu alte țeri n'aŭ făcut...”

În cărți bisericesci *adunare*, urmat sau nu de un calificativ, însemnăză tot-d'a-una o colectivitate de ómení de același fel sau avënd același scop :

Dosofteiu, 1680, ps. LXXXV :

... călcătorii cei
de lăge să sculară
asupra mîa, și *adunare* de pu-
tiarniç cercară
sufletulú mîeu...

... iniqui insur-
rexerunt super
me, et syna-
goga potentium
quaesierunt ani-
mam meam...

În Biblia Șerban-vodă 1688 : *adunare* celor tari...”

Pentru sinonimică, același pasagiŭ după cum s'a tradus în :

Coresi, 1577 : „... lége-călcătorii sculară-se spre mine, și zborulú vrătoșilorú cerșură sufletulú mîeu...”

Arsenie dela Bisericaní circa 1650 (Mss. Acad. Rom.) : „...călcătorii cei de lége se sculară spre mene, și sãbor de cei tari cercară sufletul mîeu...”

Silvestru, 1651 : „...făloșii sculară-se spre mine, și sfațul putérnicilor căutară sufletul mîeu...”

Adecă : *adunare* de- = sbor sau sãbor și sfaț, doi slavismí, din cari însă cel de'ntăiu însemnăză mai în specie „Concile”, cel-alt : „Conseil”, în ambele casuri ce-va organizat, pe când *adunare* de- presupune o unitate de stări sau de vederi fără a implica o constituire. Chiar în privința clerului, sãbor se dice despre o întrunire organizată ; iar despre una momentană : *adunare*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 231, descriind înmormintarea unei Dómne : „... a doua zi cu mare cinste și jale aŭ rădicat boșerii cei mari oasele, cu mare *adunare* de Vlădicí, Egumení și preoți fără de număr...”

Tot așa : *adunare* de negușitori, *adunare* de învățați etc.

În vechile texturi *adunare*, ca și cei-alti substantiví cu inițialul *a-*, lubesce prepozițiunea *întru* în loc de *în*.

Dosofteiu, 1673, f. 32 b :

În mijloc de besiarică mare
Aț voi mulțami ș'într' *adunare*..

Cipar (Principia, p. 122) citéză vechea formă a genitivo-dativului determinat *adunariei* = *adunării*, după Pentateucul din 1581 :

Exod. XVI, 9: | ...omni syna-
a toată *adunării* | gogae filiorum
filor lu Israil... | Israel...

Ibid. XXXIV, | ...seniores...
30: mai marii a-
dunării...

v. ¹ *Adun.* — *Adunăcuine.* — ² *Adu-*
nat. — *Adunătură.*

¹ *Adunăt, -ă*; part. passé d'adun:
réuni, rassemblé, amassé, récolté, ad-
ditionné. Sinonim cu *strîns*, *cules*,
întrunit, *împreunat*, în opo-
sițiune cu *risipit* și *împrăștiat*.

Evangeliarul lui Brâncovan, 1693,
în alăturare cu al lui Silvestru din
1648:

1693:	1648:
Marc. I, 33: și era <i>adunată</i> toată cetate la ușă...	...și era tot ora- șul <i>strănsu</i> la ușe...

Moxa, 1620, p. 353: „*déca* văzură
Troianii *adunate* atâta oști de pretu-
tindină, *adunară* și ei ajutoru...”

Samuil Clain, *Invățături* (Blaj, 1784,
p. 7): „Dară încă de are *adunate* avu-
ții, de are moșii bune, de are căși
frumoase, pentru care elu atâta s'au
ostenitū, atâta s'au muncit, atâte ne
voi au răbdatu...”

Zilot, Cron. p. 79:

Prin ulițe, prin curți, vedeai *adunați* pilcuri:
Prietenii, cunoscuți, toți facend fugei tilcuri...

Cost. Negruzzi, *Aprodul Purice*:

De acolo nu departe țeranii stau *adunați*,
Cu securi, cu lănci, cu cöse și topore înarmați...

v. ¹ *Adun.*

² *Adunăt* (plur. *adunate*), s. n.; part.
passé d'adun pris substantivement:
récolte, *réunion*.

Cântecul „*Nevasta bolnavă*“:

Cânpa m'am sēminat,
Dar când fu pe *adunat*,

Bola'n trupu'mi a întrat...

(Alex. Poes. pop. 3, 310).

Cântecul haïducului Petrēnu:

Bata'l crucea om bogat,
Om bogat și fără sfat!
Tótă vara l'am rugat
Sa'mi dea bani pe *adunat*,
Macar doē, trei parale
Să'mi cumpēr la copil sare...

(Ibid. 259).

La Coresi *adunat* ne apare ca sino-
nim cu *adunare* „*réunion*“; de
ex.:

1577, ps. LXXVIII:

...pomenēște a- <i>adunatu</i> lū tău ce- ai aflatū de in- tălu...	...memento con- gregationis tuae quam pos- sedisti ab initio...
---	--

1580, quat. XXII p. 5 (Math.
XXII, 41):

... <i>adunatele</i> Fariseilor întrebă Isus grăi...	...congrega- tis autem pha- risæis, interroga- vit eos Jesus...
--	--

Primul pasagu sună la Silvestru,
1651: „adu'ți a-minte de *adunaria*
ta“, iar la margine mai adaugă scho-
lia: „*săborul*“.

v. ¹ *Adun.* — *Adunare.* — ¹ *Adunat.*

Adunății, nom propre de plusieurs
villages. În secolii trecuți și pînă sub
Regulamentul Organic, când țeranii
români lăsaū vetrele lor și se risipiaū
de grōza năvălirilor din afară, a dări-
lor domnesci și a jafurilor din întru,
astfel că — ȳice N. Bălcescu — „numai
din județul Dolj aū fugit o dată 15,000
familii“ (Mag. ist. II, 239), administra-
țiunea și stăpānii pămîntului între-
buiņaū tōte mijlōcele pentru a face
să se întōrcă fugarii, și une-orī reușiaū
de a'ī *aduna*, fie cu d'a-sila, fie
prin făgădueli. De aci mulțimea sate-
lor numite *Adunații*. Frunȳescu (Dict.
top. 2) menționeză vr'o trei numai în

Dimbovița. Mai sînt în Teleorman, Olt, Mehedinți etc.

v. ¹ *Adun.* — ¹ *Adunat.*

Adunăcîune, s. f.; jonction, réunion. Ca sinonim cu *adunare*, la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Mus. istor. din Bucur.): „*adunăcîune*, Versammlung“. Cu sensul de „jonction“, la Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 127 a: „părintele să cunoște și fiul să slăvească și de toțu ȳaste știut, una putiaria, una *adunăcîuna*, una închinăcîunia svintei troițe...“, unde în contextul slavice: **четаніе**.

v. ¹ *Adun.*

Adunător, -*ore*, adj. et subst.; qui réunit, qui assemble, qui rassemble. Cuvîntul e interesant mai ales cu sensul agricol de „cel ce *adună* fin“.

Balada Burulénu:

Tu märe mie sa'mi faci,
De vofesci ca sa m'ëmpaci,
Vi'o cinci-deci de cositori,
Patru-deci *adunători*
Sä'mi cosësca fin cu flori...

(G. D. Teodorescu. Poes. pop. 601).

Formă și accepțiune din epoca latinătății rustice. Intr'un act frances din 1312 (ap. Du Cange, v. *Adunator*): „Una cum corveriiis debitis pro feno ditorum pratorum *adunando* et intassando, pro quibus corveriiis *adunatoribus* et intassatoribus dicti feni XVIII denarii duntaxat annuatim debentur...“

v. ¹ *Adun.* — ² *Adunat.*

Adunătürä (plur. *adunătürä*), s. f.; ramas d'hommes ou de choses.

N. Muste, Letop. III, p. 39: „Turcul dändu-le (Ungurilor) bună nădejde de ajutor, ei s'aü și rocoșit asupra Nemților din cetățü, și rădicändu'și Craiu pre Racoți feciorul lui Gheorghii

Racoți celui băträn ce aü fost Craiu acolo, strins'aü *adunătürä* de țară, catane și altä pihotä multä...“

Zilot, Cron. p. 85, despre domnia fanariotului Constantin Ipsilant: „fäcea mereü și öste, din *adunătürä* de felurimi de ömeni blestemați, cu cheltualä din Visteria țerei, pe care öste o numia a țerei; — era, pociu ñice, curatä cétä de tälhari, că pe unde ajungea, gema pämintul...“

De aci tot la Zilot, p. 61, expresiunea: „ömeni de *adunătürä*“.

Enachi Cogälnicénu, Letop. III, 279, aplicä acéstä vorbä chïar la un congres de ambasadori, care însä n'a făcut nici ö trebä: „nu s'aü putut tocmi, și s'aü stricat acea *adunătürä*...“

În sens bun, *adunătürä* la Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Un puțin numër de ömeni, tot în cete împărțit;
Îns'aceä *adunătürä* era mändrä de privit:
D'o parte boferinașii, d'a lor slugi încungtu-rați,
Cäläri pe armäsari ageri și felurit îmbräcați...

Unul c'ö sabie 'ntörsä, c'un capot roș înfrat
Și haïne inaurite, este turcesce 'mbräcat;
Altul incalecä éräși un cal de Don cazäcesc,
Pörtä ö sulitä lungä și un hanger calmucesc...

Era frumösä, dar tot *adunătürä*, a-decä un „mixtum compositum“, un „fel de fel nu de un fel“.

La Dosofteiu, 1680, ps. LXVII, despre vite: „*adunătürä* taurilor în vacile popoarelor...“, unde la Silvestru, 1651: „*adunäriä* taurilorü...“

Despre lucruri, *adunătürä* însemnözä ö strinsurä de ce-va prost säu säräcäcios:

Jipescu, Opincaru, 126, descrie ave-rea țeranului: „Sä te apere numa Dumneđeü, casa ta, boi täi, muïerea ta, pämintu, copilași, *adunătürä* ta...“

v. ¹ *Adun.* — *Adunare.*

Aduněz }
Adūr } v. *Adun.*

A-dūra (d'a), adv.; roulant comme une boule, roulant avec fracas.

Se construiesce cu verbul dare: „a da d'a-dura“.

Alexandri, „Resbunarea lui Statu-palmă“, descriënd pe fabulosul uriaș Sfarmă-pétră :

Unde vede-o stincă naltă, el o macină cu palma.

Bolovaniil sub piclóre'i da ü de-a dura, daü de-a-valma ;

Și cu pétra măcinată, și cu petrele-aruncate El Iezesce, bate, umflă riurile tulburate...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „să aibi tu puterea mea, aî vîntura țerile și mă-rile, pămîntul l'aî da de a-dura...“

v. 11·A (p. 31). — *Dur.* — *Dura.*

1·Adūs, -ă, adj.; apporté, amené, produit, causé.

v. 1·*Aduc.*

2·Adūs, -ă, adj.; fléchi, penché, recourbé.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 7 : „A-mindoi purtaü în cap o țurcă flocosă, adusă la o parte...“

Același, Dómna Chiajna p. 69 : „uși cu tocuri de pétră nalte și înguste, aduse sus în indoit perghel...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 165 : „De șapte orî s'a lăsat temeül noptii de când Șuer aține, în plaiuri depărtate, potica Arnaușilor cu fes roșu și cu étagan adus...“

Laurian-Massim, I, 30 : „córnela unor boi sînt tare aduse spre spate...“

„Pe la noi córnela la vite se deosebesc în : țapoșe, grebleșe, aduse, lateșe, butace, flencheșe și cercelate“ (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristesci).

Acest participiü trecut n'are a face

cu a d u c „apporter, amener“, ci vine din cela-l'alt verb a d u c, corelativ cu „resucesc, îndoesc“, de exemplu:

Balada Balaurul :

Paloș r ă s u c i a,

Paloș a d u c e a

Și'n doē 'l tăia...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 450).

saü balada Ghiță Cătănuță :

La genuche le-a d u c e a,

In genuche le'n d o i a

Și pe tóte le rupea...

(Ibid. 628)

v. 3·*Aduc.*

3·Adūs (plur. *aduse*), s. n.; offrande, prémices. Archaism.

Coresi, 1577, ps. XXXIX :

...comândări și a-
duse nu vruși...

...sacrificium et
oblationem no-
luisti...

v. 1·*Aduc.*

Adusóre (plur. *adusori*), s. f.; emportement. Admirabilă formațiune din participiul adus, pe care cu multă eleganță o întrebunțeză mitropolitul Dosofteiu, Paremiar 1683, Nov. 30, f. 18 b :

„Trevalure de gânduri, și de patimi *adusori*, și adâncuri de păcatü, ticălosulü mîeu sufletü învălesc...“

v. 1·*Aduc.* — *Pusóre.*

Adusétură (plur. *aduseturi*), s. f.; t. de Méd.: littéralement apport, toute sorte de maladie que l'on suppose être apportée de loin par un maléfice quelconque. *Adusetură* face parte din numeroasa terminologiă medicală poporană cu -tură : vătămătură, aruncătură, apucătură, lipitură, strîcnitură, năprăcitură, potcitură etc. Orî-ce bôlă adu-să în casă prin fermecele saü vrăjile unuï dușman, e *adusetură*.

Descântec ardelenesc „ca să desfacă de urit“ :

Tu scii de toate facăturile,
De toate *aduseturile*,
De toate puseturile
Din talpa căsii
Pînă'n virful casii,
Din virful căsii
Pînă'n talpa căsii;
Toate facăturile,
Toate *aduseturile*
Și toate puseturile
Le ia în gură
Și le du pe capul cui le-a dat
Și le-a minat...

(S. F. Marian, Familia 1888 p. 102)

v. ¹ *Aduc. — Bolă. — tură.*

Advare, s. n. plur.; t. d'Archéol.: phylactère, morceau de parchemin sur lequel sont écrits des passages de l'Écriture et que les Juifs s'attachent au bras et surtout au front. În limba ebraică se cheamă „thephilin”. La noi astăzi se dice: corn saū: cornul Jidanilor, după prima impresiune pe care o produce vederea acestei amulete puse pe frunte.

Biblia Șerban-vodă, 1688, f. 767 (Math. XXIII, 5) despre Farisei: „toate faptele lor le fac pentru să să arate oamenilor că ș lărgesc *advarele* lor și ș măresc poalele veșmintelor...”

Tot așa în Evangeliarul Bucurescén din 1703 f. 20.

Noul Testament greco-român 1693, f. 105:

...că ș lărgesc *advarele* lor și măresc poalele hainelor...

...πλάτύνουσιν γὰρ τὰ φυλακτήρια αὐτῶν καὶ μεγαλύνουσιν τὰ κράσπεδα...

După ce mult mi-am bătut capul, cercetând originea acestui cuvînt împreună cu d. L. Șăinenu, foarte sciutor în limba ebraică, am ajuns la convingere că *advare* nu este alt ce-va decît hadavarim „οἱ λόγοι, praecepta”, „paroles par excellence”, după cum se cheamă evreesce cele de ce porunce

și orî-ce text sacru, iar cu atît mai virtos pasagele cele scrise pe filacter. Este o vorbă introdusă la noi în grai pentru a numi un lucru specific evreesc; există însă un sinonim românesc propriu ȕis: fruntare (=lat. frontale), care se pôte aplica la orî-ce atîrnătură pe frunte, pînă și la un „breton”:

Noul Testament 1648, f. 25: „toate faptele lor le fac pentru să să arate oamenilor, lărgindu ș fruntările lor și mărindu ș marginile veșmintelor...”

v. *Corn. — Fruntare.*

A-dece (artic. *a-decea*), s. f. sing.; diene. Alături cu de j m ă (=lat. *decima*), graiul vechiu întrebunța ca substantiv cu același sens pe ordinalul feminin curat românesc *a-dece*.

Varlam, 1643, I f. 5 (Luc. XVIII, 12): „postescu-mă de doaa ori într'o săptămână și dau *a-zécia* (ΑΣΚΥΑ) diin toate câtü agonisescü...”

Evangeliarul transilvan din 1648, f. 295, de cincî ori într'un singur pasagiu:

Paul. Evr. VII: Iară căutați, cât aū fost de mare acesta, căruia 'i dède și *a-zécia* din dobândă Avraamü patriarhulü. Iară aceia carii's din fii lui Levie și slujesc în preuție, au poruncă să ia *a-zécia* dela oameni după lege, ce să zice dela frații lorü, săva că era și ei eșiți denü trupulü lui Avraamü. Iară acela a căruia rudenie

...Intuemini autem quantus sit hic, cui et decimas dedit de praecipuis Abraham patriarcha. Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes, mandatum habent decimas sumere a populo secundum legem, id est a fratribus suis, quanquam et ipsi exierint de lumbis Abrahae. Cujus autem generatio non annumeratur in eis,

nu să numără între ei, luo *a-zécă* dela Avraam și pre cela carele avé fâgăduința blagoslovi'lă... Și aiciă oamenii muritori iau *a-zécă*, iară acolo acela despre carele 'i mărturisit că 'i viu. Și ca să grăescu așa, intru Avraamă îi ze-cuit și Levie, carele ia *a-zécă*...

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 94): „și *a-zécă* de an încă să dé Troițénii, daca le veri alége locul...”

Omiliarul muntenesc din 1642, p. 4: „înflați cu trufie, Farisei era deprinși să se laude de a sale bune lucrure înainté nărodului, de multă rugăciune și post și de ce făcîa milostenie și da *a-zîacîa*, iară a ocără pre păcătoși ei era mai întălu...”

Ibid. p. 42: „pămăntul den rodurile sale vă dá *a-zîacé*, iară Maria dentru adăncul său dajde'ti aduce ție...”

Une-orî cu prepozițiunea de, bună-óră într'un text din secolul XVII (A. I. R. I, 48): „au ținut tot călugării acel loc ș'au luat de *a-zîacîa* de pre acel loc...”

Substantivul *a-đece* „dime” specifică o dare normală, o îndatorire statornică de a plăti cui-va, fie cătră Stat, fie cătră o persónă juridică sau un individ, în banî sau în natură, o sumă proporționată, mai cu sémă unul la đece, câte-o-dată mai încărcat, dintr'un venit total supus unei asemenea obligațiunii. Alt ce-va este construcțiunea „a đecea parte = la dixième partie”, de ex. la Caragea, Legiuire 1818, p. 19: „vanzătoriul să pîlarză

decimas sump-sit ab Abraham, et hunc qui habebat repromissiones benedixit... Et hic quidem decimas morientes homines accipiunt: ibi autem contestatur quia vivit. Et (ut ita dictum sit) per Abraham et Levi, qui decimas accepit decimatus est...

a zecea parte din preț”, unde e ce-va cu totul accidental și de o cantitate precisă.

Maî puțin elegant și chîar nu destul de corect este sinonimul ȑeciuelă, care însemnăză maî mult o acțiune trecătoare decât o normă constantă, deși în vechile texturi corespunde une-orî latinului „decima”, de ex.:

Biblia Șerban-vodă, 1688, f. 9 a:

Genes. XIV, 20:	...et dedit ei de-
și'î déde lui ze-	cimam de om-
ci u i a l ă den	nibus...
toate...	

v. *Dijmă*. — *Desetină*. — *Đece*. — *Đeciuelă*.

Ađi. — v. ¹²*A* (p. 39). — *Astăđi*.

Ăđimă (азимъ = *adzimă*). — v. *Asmă*. — *Azimă*.

Ăe, pron. — v. *Aia*.

-ăe, suff. — v. *-ău*.

Aěpt. — v. *Aiept*.

¹**Ăer** (plur. *aere*), s. n.; air. Fluid elastic și transparent, compus din 0,79 de azot și 0,21 de oxigen și formând în giurul pămîntului un strat de peste 60 kilometri. În sens maî restrîns, sinonim cu văsduh „ăđq”; în sens maî întins, cu slava-cerîului „alđđq” și cu cerîul „ođqanóq”; apoi ca atmosferă, plăcută sau uricîosă, *aer* se aplică prin metaforă la fisionomiă.

În legătură cu slavă:

Basmul „Hoțu împărat” (Ispirescu, Leg. 378): „...foișorul începu a se sui în slavă și a pluti în *aer*...”

v. *Slavă*.

În legătură cu văsduh:

Un bocet poporan din Bucovina:

La fantâna lui Ignat
Sint lécuri de vindecat,
Ș'am săpat și le-am adus,
Pe feréstră țî le-am pus,
Dar un gangur a sburat
Cu lécul de vindecat,
Și în *aer* s'a urcat
Și'n văsduh el l'a scăpat...

(Burada, Inmormintări p. 138)

v. *Văsduh*.

În legătură cu *cer*, mai ales în expresiunea „paserile cerului“:

Coresi, 1580, quatern. XXV p. 13 : „...pasările cerului celé ce zboară, ce se zice cea ce săntu pre suptu *aerū* (αερη) dracii, și o pierdū acéia; iară cerulū acicé văsduhulū chémă-se...“

v. *Cer*.

Din cauza transparenței sale, *aer* se pôte dice une-orî în loc de *zare* „lueur“:

Casa p'o muche clădită,
Singulară câmpul domnind,
De umbră neocolită
O veđi în *aer* albind...

(Gr. Alexandrescu, Viața câmpenească),

unde Alexandri ar fi pus tot așa de bine : „în *zare* albind...“

Pe de altă parte, prin gazuri ce cuprinde, *aer* se pôte confunda cu *abur*, astfel că în unele locuri (S. Velișcu, Iași, com. Bădenii) țeraniî numesc așa sufletul dobitócelor, căruia pe aîuri pretutindenî i se dice *abur*. De altminteră, între ambele aceste cuvinte, după cum am arătat-o într'un alt articol, există și o înrudire etimologică primordială.

v. *Abur*.

În credințele tuturor popórelor, *aer* închipuesce un fel de lume a-parte, în opozițiune mai ales cu *pământ* și cu *apă*.

Cantemir, Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom. p. 129): „din doaa una îți alége : sau în *aer*, saū pre *pământ*

să lăcuești, și așé sau supt umbra Vulturului sau supt brânca Leului te supune...“

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 9 : „Elefantulū s'au mulțămitū de păduri, calulū de câmpuri, vulturulū de *aere*, peștele de ape, broasca de lacuri...“

Jipescu, Opincaru, 36 : „La țară, *airu*, codru, ceru, muntii, rușința, verdéța, florili câmpului, și nu'ști mai ce ascuns în inima Rumânului te'nsuflă așa de puternic, că pari c'ai hi mai aprópe de Dumneđeū...“

Un frumos pasagiū ironic în *Chronicul* lui Cantemir, II, 346 : „...chipul, a căruia ființa în lucrurile firii nu să află, a zugrăvi ne apucăm, și corabiî în *aer*, stânci pre apă plutind, lei și zmei plugurile pre arături trăgând, și altele ca acéste fosturi de chitelă, lucruri pre carile le zămislește părăre, a arăta ne nevoim...“; pasagiū care se aseménă cu din Plaut, *Asin. I, I, 86* :

Jubeas una opera me piscari in aere,
Venari avem rete jaculo in medio mari...

Sub raportul schimbărilor meteorologice :

Costachi Stamate, *Muza I, 25* :

Furtună grozavă pe aripi negrite
Despre apus vine, vâjiind în *aer*;
Vaile suspină, codrul clocotesc,
Stejari de ani sute scârșnesc să se rumpa;
De plóe și vifor nu'î adapostire...

Metaforic, după cum fulgerul despică *aerul* :

Balada Doncilă :

Pala 'n *aer* fulgeră,
Capul Mirzăcesc sbură...

Alexandri, Balta :

Aerul e viū și próspet !... el trezeste și invie
Peptul, inima și ochii, peste care lin adie..

Același, Secerișul :

Ctocărlia ciripie, fâlfâind din aripióre,
Pe o scară de lumină se cobóră de sub sóre;

Aerul e'n neclintire, el devine arđător;
Prepelița cântă'n grăe, grierul cânta'n mohor.,

Tot aci vine expresiunea „a schimba
aerul“:

Se duseră împreună
La moșie sa se plimbe,
Aerul ca să'și mai schimbe...

(A. Pann, Prov. III, 45)

În fine, în aplicațiune la fizi-
onomiă:

Critil și Andronius, p. 85: „Îa avé
chipul înțeleptu, ochiî pătrunzătorî, vor-
bele drepte și curate, mânule minunate
pentru că ele da viață la totu aceia
ce atinge; *aerulu* fețiî sale strălu-
citu și alu său statu pre-încuviințatu;
în scurtu, nu să poate să se vază o
frumsețe mai de săvârșitu...”

A. Pann, Prov. I, 172:

Vezi tu asta alifie și acel clondir lucios?
Ceî mai urite stafie îi da *aer* drăgastos...

Costachi Negruzzi, O alergare de cai,
I: „Cum! așa de grabă ne lași? — am
adaos încreșind fruntea și rădicând
sprincenele, ca să'mî dau un *aer* măh-
nit...”

Același, Aprodul Purice:

De acolo nu departe țeraniî stau adunați,
Cu securi, cu lanți, cu cöse și topore înar-
mați;
A lor mâneci suflecate, *aerul* posomorit,
Tăcerea lor, tôte-arată că spre resboiu s'au
gătit...

Latinul à èr este un împrumut din
grecul ἀήρ; un împrumut însă foarte
vechiu și ajuns a fi de tot poporan
în epoca colonisărilor romane, așa că
a trecut în generalitatea graurilor neo-
latine: ital. a e r e, span. a i r e, pro-
venț. a è r saũ a i r etc. (Cihac). E
foarte importantă mai cu sémă pre-
sința în limba română a lui *aer* cu
sensul de „physionomie, mine“, care
nu pôte fi la noi un gallicism, de óră
ce e poporan și anterior înriuririi fran-
cese. Prin acésta se înlătură cu totul

ipotesa lui Diez (Wtb.², I, 7), a lui
Littré (ad voc.), a lui Scheler (a. v.)
etc., cumcă romanicul occidental a i r
„aspect“ n'ar fi de aceeași origine cu
a i r „văsduh“, ci ar deriva bună-órá
din a r e a. Din lat. a r e a vine al
nostru „arie“, vechiu „are = loc unde
se trieră grăul“, dar după fonetica ro-
mânescă e peste puțință de a ajunge
dela a r e a la *aer*; și chîar sub ra-
portul curat ideologic distanța e mult
mai mare decât între „*aer* pe fața
pămîntului, bun saũ reu“ și „*aer* pe
fața unui om, éráși reu saũ bun“. D'a-
dreptul din grecul ἀήρ, s'a mai desvol-
tat un al treilea sens: aer „le suaire“,
termen teologic pentru vélul care se
pune d'asupra sântelor daruri: „quia
per modum aëris circa terram expansi
ea ambit“ (Du Cange, Gloss. m. graec.
ad voc.). Cu mai mult drept s'ar puté dice
despre *aerul* figurei: „per modum
aëris eam ambit“, avënd une-orî *aer*
liniștit, altă dată *aer* turburat, aci *aer*
furtunos, posomorit etc.

v. ²*Aer*. — *Aerisesc*.

²*Àer*, s. m.; t. de Théol.: le suaire.
Învêlitóre a sântelor daruri. „*Aer*, vélul
cu care s'acoperă sf. potir; pólele dela
icóne“ (Baronzi, Limba română, 101).

Inventarul mănăstirii Galata, 1588
(Cuv. de bătr. I, 196): „† 2 tetru-
vanghele neferecate. † 1 *aeru* tot
sărma...”

Dosofteiu, Liturgiar 1673, f. 44 b:
„Și strigă Diaconul: să luămũ a-
minte! iară popa vărându'sũ mânule
pre suptũ *aerũ*, cu frică și cu săială
dumnădzăiască să atinge de svânta
pâine...”

Gheorgachi Logofet, Letop. III p.
312: „[În zioa sfintei și marei Vineri]
se scoate *Aerul*, mergând Domnul cu
Mitropolitul alăturé înainté *Aerului* cu
tot alaul...“; și apoi ceremonialul se

închee prin: „sărutaré *Aerului* de toți pe obicei...”

Beldiman, Tragod. v. 2897, despre mănăstirea Secul:

Acel Vornicul Ureche, ctitor din rivna aprins, Cât se dă cu vrednicie, fericitul s'aũ întins A o zidi la loc tare, minunat a o'nzestra, În cheltuiala și truda fără preget a intra: Odajdii de un preț mare, un *aer* pré minunat, De mâna soției sale cu margaritar lucrat...

Cuvîntul derivă din medio-grecul *ἀήρ*, cu același înțeles; în vechile texturi însă tonul cade tot-d'a-una pe *a*, nici o dată pe *e*, cea ce — ca și *e = η* — pare a dovedi că vorba n'a trecut la noi prin intermediul Slavilor, la cari se țice: *аѣръ* (Miklos., Lex. 3), ci cu mult mai de'nainte, accentuațiunea și vocalismul fiind curat latine: à è r.

v. ¹. *Aer*.

Aerèl, s. n.; t. de Botan.: *Asa-foetida*. O plantă ombeliferă exotică, al cării suc are un miros foarte greu și un gust respingător. Cuvîntul se întrebuintează, pare-ni-se, numai în Transilvania: „*Aerelu*, der stinkende Asant, Teufelsdreck“ (S. Barcianu). Are trebvintă de a mai fi verificat, ca sens și ca formă. Nu cum-va să fie *aïorel*, dela a i u (= lat. *allium*) „usturoiu“, din cauza mirosului specific al *Asa-fetidei*?

v. *Aïu*. — *Aïor*.

Aerèsc. — v. *Aerisesc*.

Aerisèsc (*aerisit*, *aerisire*), vb.; aérer, éventer (Cihac). „A svînta, a scóte, a întinde la aer“ (Costinescu). De aci și substantivul *aeriséla* „action d'aérer, état d'aéré“ (Polysu). Cuvînt din epoca fanariotică, aprópe necunoscut graiului țerănesc și peste Carpați. Din neo-grecul *ἀερίζω*. Curat romănesc,

dela aer (= lat. *aër*) se póte țice: *aeresc*, *aerare*, *aeréla*.

v. ¹. *Aer*. — *Svîntez*.

Aeriséla }
Aerisire } v. *Aerisesc*.

Aeròs, -òsă, adj.; aérien, vaporeux. Cost. Stamate, Muza I, 58, despre umbra lui Stefan cel Mare:

Graind aceste, el pune pe a soldatului frunte A sa mână *aerósă*, țicend cu glas tunător...

v. ¹. *Aer*.

Aèst, **aéstă** (plur. *aestți*, *aeste*), pron. demonstr.; ce, cet (cette). Formă rustică în loc de *ac est* (v. pag. 161), de care altfel nu se deosebesce întru nimic prin funcțiunea. Acățându'si pe emfaticul *-a* (v. ⁵. *A*), se face *acsta* (*aésta*) = *acesta* (*acésta*).

În vechile tipăriture *aest* nu ne întimpină mai de loc. Numai dóră printro scăpare de vedere, la Dosofteiu, 1673, f. 162 b: „*acsta* (*acsta*) psalom arată scurtaria vietii...” În documente însă nu e rar, mai ales în cele din Moldova și'n zapise scrise de țerani.

Pătrașco Păturniche, Sucéva, 1597 (Cuv. d. bătr. I, 77): „nime din ruda mé ca să n'aibă a pără *aïastă* pără nice dineoară...”; dar în același act: „*a c a s t a* mică cãrțulie...”

Dumitrachi Vătavul, 1695 (A. I. R. I, 63): „deci să-i întorcem de frate câte 4 lei, *aestți* patru frați cari mai sus scriu, și-i fac să i să de 16 lei...”; dar cu câte-va rînduri mai sus: „noi acești patru frați”, și: „dintr'acești 80 lei...”

Popa Vasilie, Berlad, 1603 (Cuv. d. b. I, 131): „cândü am făcut *aestü* zăpis, au fost șoltuzul Sandul di Bărlad...”; și mai jos: „*aïasti* omeni sintü toț din târgü din Bărlad...”

Inventarul mănăstirii Galata, Iași, 1588 (C. d. b. I, 192): „toate *aiuste* s'au dat la mâna lui Ghervasie...”

Din *aest* se mai reduce la *est* și chiar la *es*, de ex. în același Inventar (C. d. b. I, 207): „stoguri de grâu de *es*-timpu...”

Costachi Negruzzi, Cărlani, sc. 4, convorbire între țeranii: „Feciorul boerîului, care vine în toate diminețile de cîtesce sub răchităle *aeste*...”

Pentru Transilvania, Lex. Bud. 7: „*aestu* = a c e s t u”.

v. *Acest.* — *Acesta.* — *Aist.* — *Est.* — *Ist.*

Aèsta. — v. *Aest.*

Aésta. — v. *Aiasta.* — *Îasta.*

Aève. — v. *Aïeve.*

Afân, s. n.; contrariété, ennui, crève-cœur. „Vorbă de origine necunoscută și aușită în gura puținilor Români din Moldova în loc de: durere de inimă, necaz, amar al sufletului” (L. M.).

Acest cuvînt se potrivește prin înțeles și prin formă: pe de o parte, cu italianul *affanno*, vechiu spaniol *afano*, vechiu frances *ahan* = *afan* etc., toate cu sens de „turburare, nemulțumire”; pe de alta, cu grecul *ἀφανισμός*, *ἀφανίζω* „nemicire, peire”, de unde verbul *afanîlesc*. Pînă la probă contrară, derivațiunea neo-grécă este mai de creșut. În texturi vechi, în graul țărănesc și'n poezia poporană, noi nu l'am aflat nicăiri; ba încă — dacă nu ne înșelă memoria — nici la Costachi Negruzzi, nici la Alexandri, nici la Créngă, scriitorii cei mai avuți în moldovenism, el nu se găsesce.

v. *Afanîlesc.*

Afanîlesc (*afanîsit*, *afanîsire*), vb.;

„anéantir, détruire, ruiner = néo-gr. *ἀφανίζω*” (Cihac).

Scrisórea mitropolitului moldovenesc Leon către consulul austriac baron de Metzburg, 1788 (Cogălnicenu, Arch. rom. II, 394): „Peloponîsul și alte locuri a stăpânirei turcești, cum și parte din Moldova i țara Muntenéscă, care prin robie și sabie și foc s'au *afanîsit* de dănșii...”

v. *Afan.*

¹**Afără**, **afăr**, adv.; dehors, à l'extérieur. Macedo-românesc: *afar* și *afoară*; în istriano-româna: *fară* și *foară* (I. Maiorescu, Miklosich). În poeziă, *afară* se reduce adesea la dissilabicul *afar*:

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 306, plângerea recrutului:

Ean eși, măic, *afar* din sat
De vezi cum mē duc legat...

Donici, Magariul:

. . . cu vr'o despicătura
Să dee pe magar *afar* din curătura...

Din latinul *ad-foras* (*ad-foris*) = vechiu ital. *affuori* = span. *afuera*, *fuera* = portug. *fora* etc. (Cihac). Materialmente diferă numai prin „ad” de prepozițiunea „fără”, cu care uneori se confundă și'n privința sensului, de exemplu:

Evangeliar 1648:

Act. Ap. XXV,
22: nemică zi
cîndu fără célé
ce-au prorocitu
prorocii...

Biblia 1688:

... nimica *afară*
grăindū dentru
carele prorocii au
grăitū...

În context: „ἐκ τὸς λέγων”, „extra dicens”.

Acestă sinonimică cu *fără* se învederéză mai cu sémă cînd *afară* e urmat de prepozițiunea *de*, însemnând atunci: „excepté, outre, en dehors de”; bună-óră:

Pravila Moldov. 1646, f. 53: „cîndū

va fi neștine nebun și den *afară* de minte și deș va ucide tată-său sau pre fiu-său, acestuia să nu i să dia nice un fiial de certare, pentru căce așunge-i lui certare că iaste nebună și fără de mente...”

În loc de „fără minte” în vechiul graiu se ȳice ades „*afară* de minte”:

Omiliarul dela Govora, 1642, p. 32: „toți păcătoșii *afară* de minte sa înblă...”; și pe aceeași pagină: „*afară* de sine era osebit de minte sa...”

„Nemine nu pôte îndrepta această stare de lucruri *afară* de Dumneȳeu” (L. M.), unde e permis a ȳice și: „fără numaî Dumneȳeu” (Lex. Bud.).

„*Afară* de acesta”, „*afară* de aceia”, „*afară* de asta” = „en outre, à celà près, d'ailleurs” (Pontbriant, Dr. Polysu), circuléză în popor cu același înțeles ca și: „făr'aceia” sau „făr' de aceia” (L. B.).

„*Afară* de rînd = extraordinarius, extra ordinem” (L. B.) puțin se deosebesc de: „fără rînd”.

„*Afară* de ori-ce îndoelă = fără nici o îndoelă”.

v. *Fără*.

Dicționarul româno-latin Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Afară*. Foris. Foras. Extra”.

Ca sens fundamental, *afară* însemneză ceia ce nu se află în lăuntru sau în-casă, întocmai precum lătinesc „foris” este în opozițiune cu „intus” (Cic.: relictus intus, exspectatus foris) și cu „domi” (Liv.: bellum foris, seditio domi).

În antitesă cu lăuntru:
Pompiliu, Sibiu, 29:

Că căsile talcă-teu
Nu le vede Dumnezeu:
Pe din *afară*'s cu var,
În lăuntru cu amar...

Jarnik-Bărsanu, Transilv. 275:

Căci casa avutului
Din *afară*-i văruiță,
În lăuntru-i otrăvită;
Dar casa săracului
În *afară*-i cu mânjală,
Din lăuntru-i cu ticnelă!...

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 5: „cu cătă omulă deîn *nafară* boleşte și e în neputințe, atăta elă deîn lăuntru se înnoiaște și se vindecă de păcate...”

În antitesă cu în-casă:

Doină din Moldova:

Es *afară* cat la munți,
Întru'n-casa n'am părinți;
Es *afară* cat la brați,
Întru'n-casă n'am nici frați;
Es *afară* cat la florî,
Întru'n-casă n'am surorî;
Es *afară* cat la spinî,
Întru'n-casă la străinî...

(E. Sevastos, Conv. lit. 1882 p. 268)

Doină din Ardel:

Că moșul îmbătrânit
Ca păcatu'i de urit:
Eșe-*afară* tot tușind,
Întră'n-casă mărăind;
Iar feciorul cel sărac
E plăcut ca ș'un colac:
Eșe-*afară* fluerând,
Întră'n-casă tot căntând...

(Pompiliu, Sibiu, 17)

Cântec oltenesc:

Lun' *afară* 'mî luminéză,
Puica 'n-casă mi'și oftéză;
Oftéză, puică, oftéză,
Tótă lumea să te créȳă...

(Conv. lit. 1876 p. 211)

În ghicitorî poporane:

„Nici în casă, nici *afară*, nici în cer, nici pe pămînt”. — Ferestra.

Hoțul intră în casă
Și capul *afară* își lasă.
— Cuțul.

Prin corelațiune cu „în-lăuntru” și „în-casă”, *afară* pôte să'și asocieză și el pe în, căpătând forma aglutinată

nafara, macedo-romănesce *nafoară*, fără vre-o schimbare de înțeles.

Ion din St. Petru, Alexandria, Mss. din 1620 p. 16: „să întorse napoi Alexandru de-grabi *nafară* și eși...”

Modificările logice ale lui *afară* se datorază verbilor și prepozițiilor cu cari se însoțesc.

Cu es, *afară* e pleonastic, fiind peste putință a eși (= lat. ex-ire) altfel decât *afară*. Nu se poate suprima numai în idiotismul: „es *afară* = Stuhlentleerung haben“ (Dr. Polysu). Une-orî totuși pleonasticul „es *afară*“ e trebuincios pentru mai marea plasticitate a expresiunii; de exemplu:

Omiliar dela Govora, 1642, p. 11: „dela inemă es ū cugetele hieliane și acolo întâiu să nască, iară apoi es ū *afară* preîn gură și preîn lucru și fapte...”

Cu scot, *afară* este de asemenea un pleonasm, de oră ce noțiunea „dehors“ se cuprinde deja în verb.

Pravila Moldov. 1646, f. 29: „singur ū cu voia sa și fără voia giudețului va scoate *afară* pre Pavel ū dent r'acé aviare...”

Zilot, Cron. p. 38: „Eŭ sciŭ, fără indoială, că cu aceste stihuri și cu alte vorbe multe ale acestei istorii, care inchipuesc defăimări stăpânirii și altor mulți, daŭ pricină celor care sciŭ pravila și hotarele istoricilor după totă cuviința a mă defăima și a mă scôte *afară* cu totul ca pe un netrebnic...”

Maî adesea și maî romănesce *afară* se construiesc cu verbul da ū, constituind idiotismul: „da ū *afară* = mettre à la porte, chasser, expulser, congédier...”

Proverb:

Îl dete *afară* 'ndata
Ca pe o masea stricată...

(Pann, III, 24)

Dar și aci poporul ū îi place pleo-

nasmul, adăogând: „pe ușă“ sau „pe pórta“, „*ἰούρα*“.

Punga plină pînă 'mî fuse,
Mândra pe mână mă puse;
Când veni la jumătate,
Mândra mă dete la spate;
Când de loc nu maî sunară,
Mă dete pe uș' *afară*...

(Pann, II, 123)

Mincuna nu'mî place, vorbesc adevărul,
D'aceia or-unde mă pisez ca mărul
Și mă daŭ indată pe pórta *afară*
De nu'mî găsesc locul și pacea în țară..

(Ibid. I, 26)

Eŭ fac patul să se culce,
El ia pușca să mămpusce;
Eu mă suu pe vetrișoră,
El mă ia de cârpușoră
Și mă dă pe uș' *afară*...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv., 462)

Transitivul ū „daŭ *afară* = chasser“ îi corespunde netransitivul „a puc *afară* = s'esquiver, sortir avec précipitation“, căruî i se anină de asemenea pleonasticul „pe ușă“ sau „pe pórta“:

Ș'apucă pe uș' *afară*,
Dicând: ne plătirăm dară...

(Pann, Prov. I, 20)

Macedo-romănesce: „ș' o arup se *nafoară*“ (M. Iutza, Crușova).

Afară se construiesc cu prepozițiile: pe, de, din, dintru, pe din, pînă.

Preces de pe, el însemneză: „dehors quelque part“.

Zilot, Cron. p. 78:

Cei maî mulți din boerî la Sibiu în Cetate,
Iar alții maî de jos p'*afară* pē la sate...

Cântecul „Doinei“:

Bate vînt de primavară;
Eu cânt doina pe *afară*,
De măngân cu florile
Și privighitorile...

(Alex. Poes. pop. 2. 224)

Cântec oltenesc :

Să mai vîd focuri pe e-afară,
Copilași cu pelea goală,
Cai în câmpuri nechezind
Și volnici pe plașu suind....

(Ibid. 287)

Cu prepozițiunea de, *afară* însemnă „de dehors” :

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, II :
„...vădui pe polițmaistru că veni de
afară cu grabă și vorbi cu Doctorul...”

Balada „Chiruța” :

Căci păgânul nu scădea,
Ci mai tare se'mmulția :
Pentru'un Turc care cadea,
Dece de-afară venia...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 494)

Construit cu din, *afară* poate să însemneze de asemenea „de dehors”, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI p. 3 : „nu ăaste a opri boala cu vre-un lucru, și iară nici de în-afară nu intră ăa, nici deîn lăuntru nu mai ăase...”; mai adesea însă „din *afară*” are sensul de „en dehors”, precum :

Proverb :

Din *afară* măr frumos
Și'n lăuntru găunos...

(Pann, Prov. II, 109)

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov p. 374) :
„curățîți mai 'nainte sticla deîn lăuntru, și blidulă după acêfa deîn *nafară*...”; proverb biblic (Noul Testament 1648, Math. XXIII, 26) :

...curățeste întăi
înlăuntrulă păharului
și blidului,
ca să fie și din
afară curate...

...munda prius
quod intus est caliciset
paropsidis,
ut fiat id, quod de
foris est, mundum...

Tot așa „din *afară* de” însemnă „en dehors de”, ceia ce ne întimpină mai cu sémă des în Pravila lui Vasile Lupul, 1646; de exemplu :

f. 48 : „ucigătorîlă, den *nafară*

(АЕН'НАФАРĂ) de ce'l vor certa cu moarte, ăaste datorîu încă să plătescă rudeloră celui ucisă toate cheltuălele e'au făcută...”

f. 49 : „pre acesta, den *nafară* de pagubă, ăl vor certa ăntru tot ca și pre un ucigătorîu...”;

f. 38 : „cela ce va sudui solii carii vin dela o domnie la altă, sau ăntr'alt chip de-i va vătămă, den *afară* de certaria ce dau pravilele cêle mirenești, acesta să să afurisescă...”

Moxa, 1620, p. 404 : „fêceră războiă mare den *afară* de cetate la Cosmida...”

Veche locuțiune proverbială despre o cunoscință de tot pe d'asupra saă o pospoelă sciințifică : „a mirosi din *afară* de prag”.

Cantemir, Chron. I, 205 : „cine-va carele macar cât de puțin cetela sfințelor și a profanelor scrisori va fi amirosit, precum să zice cuvîntul : macar den *afară* de prag, cât de de parte...”

Cu pe-din, *afară* însemnă : „à l'extérieur” :

Un jurămintă poporan glumet :

Să mē bată untă
Pe din 'untră
Și zara
Pe din *afara*!

(N. Sănzian, Transilv., Hațeg)

Ca idiotism, „pe din *afară*” e sinonim cu „pe de rost”, însemnănd : „de mémoire, par cœur”.

Cost. Negruzzi, Cum am ănvățat romănesce : „d-ta veî bine-voi a le ănvățta pe de rost pentru ca să le poți cuvînta curat și pe ănteles, pentru că vîd că dascalii d-tale Grecul și Frunțuzul, prē care dracul să'ă ăae, țî-ău stricat proforaoa, nu poți rosti pe κ , τ , μ , ν și altele vr'o cāte-va; am nădejde că poimăne mi le veî putē spune pe din *afară*...”

Cu pînă, *afară* înseamnă „tout près dehors“ :

Eși, mândruțo, pînă'n prag
Și'mi arată cin' ți-l drag.
Ese mândra pîn' *afară*
Și'mi arată drum de țeră...

(Jarnik-Bărsanu, 123)

C. Negruzzi, Toderică : „Aici este nu știu ce miros greū ; ian să eșim puțin pîn' *afară*...”

În construcțiune cu genitivul determinat, *afară* își pôte aglutina pe articolul genitival, devenind *afara*, după analogiă cu „înapoia“ sau „înaintea“ ; de exemplu :

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 76 : „goniia'i pînă *afara* cetaților u...”

Cesar Bolliac, Sila :

Se'nbrobodă copila și o 'nneca suspine ;
Era să'nnôte 'n viscol să mērgă la vecine
Să cér' un oușor,
O mână de făină, să fac' o pâinișoră ;
Sta din *afara* ușei să vađ' o pirtioră,
Să vađă vr'un focșor...

Din punctul de vedere al filologiei romanice, e interesantă următoarea concordanță între funcțiunile lui ad-foras (ad-foris, foras, foris) :

de *afară* „de dehors“ = span. de afuera, de fuera = portug. de fora, pe *afară* „au dehors“ = span. por afuera, por fuera = portug. por fora ;

afară de „excepté“ = span. fuera de ;
afară de asta „en outre“ = span. fuera de eso ;

pe pōrtă *afară* = portug. pela porta fora.

Ce-va mai mult, idiotismul nostru : *afară* din cale, macedo-romănesce : *nafoară* di cale (M. Iutza), „outre mesure, sans règle, sans raison“, se regăsește întocmai la Spaniolii : „fuera de camino“.

Vom încheia printr'un alt idiotism

romănesc de origine cîobănescă : „a eși din răbuș *afară*“ = a face ce-va peste tocmelă sau fără socotelă, pe neprevăzute.

I. Créngă, Stan pățitul (Conv. lit. p. 25) : „...să nu fii reū de gură, c'apoi mi'i să nu mă scoți din sărite și să mă faci câte-o-dată să'mi es din răbuș *afară*...”

Despre ce este „răbușul“, a se consulta Burada, Crestăturile plutașilor (Iași, 1880) p. 13.

v. ² *Afară*.

² *Afără!* interj.; va-t'en! allez-vous-en!
A. Pann, Prov. I, 26 :

Strigând : auđi vorbă! auđi flēc o data!
Tocma un ca tine de min' joc să'și bata?
Afară! afară! slugă blăstemată...

Spaniolul „afuera!“ sau : „afuera! afuera!“, portugezul „fora!“ se întrebuințează cu același sens interjecțional.

v. ¹ *Afară*.

Afedrôn. — v. *Afedrona*.

Afedrōna, s. indécl.; anus, latrine. Neo-grecul ἀφεδρώνας. În graiū nu există.

Cihac (II, 633) : „*afedrôn*, anus“, fără a cita un text.

Evangeliarul 1693 (p. 74) față cu acela din 1648 :

1693:	1648:
Math. XV, 17: tot ce întră în gură, mērgē în pantece și în <i>afedrona</i> să lēpădă...	...tot care întră în gură, în rânză intră și prin șă- zut iase...

v. *Eșitōre*. — *Ghiōcă*. — *Șeđut*.

Afemeiāre. — v. *Afemeiāt*.

Afemeiāt, adj. et subst.; efféminé, amolli, énérvé. Cuvînt format d'a-drep-

tul din femee prin prepoziționalul *a*, și de aceia se aude mai mult numai la masculin: „acest om e de tot *afemeiat*“, „nu trebuî să fii așa de *afemeiat*“ etc., adecă: „par'că ai fi o femee“. Totuși se pôte dice metaforic: „lumea de astăzi e *afemeiată*“ sau: „aveți o oștire *afemeiată*“. De aci apoi ca verb: „nu vĕ *afemeiați*“, de unde infinitivul substantivat: „acĕstă *afemeiare* nu'mi place“. Alături cu clasicul *effeminatus*, limba latină vorbită poseda o formă *affeminatus*, de unde spaniolul și portugezul *afeminado* cu deminutivul *afeminadillo*, vechiu italian *affeminato* (Tommaseo), sardul *affeminadu* (Spano), sicilianul *affiminatu*, la superlativ *affiminatissimu*, cu deminutivii: *affiminateddu*, *affiminatazzu*, *affiminaticchiu* etc. (Traina). Românul *afemeiat* este colateral tuturor acestor forme romanice, represintând un prototip latin rustic *affemineatus* (cfr. Cuv. d. bătr. I, 279 No. 61). Sinonimul *femeiatec*, adus de Cihac (I, 90), e de o formațiune românescă post-latină și chiar destul de îndoios, pe când *afemeiat* este de tot poporan. Acĕstă vorbă e respândită mai cu sĕmă în Muntenia (Pontbriant, Dr. Polysu, Costinescu), dar merită de a se generalisa, exprimĕnd o altă nuanță decĕt sinonimii *muieratec*, *muierce* și *muierotcă*, macedo-romănesce *m u l i e r a ș c u*, „adonné aux femmes“ „*γυναικομανής*“, și o altă idee decĕt *fĕmĕn* și *fĕtălău* „*γύνανδρος*“. *Afemeiat* însemnĕză: „moralement semblable aux femmes“, „*γυναικώδης*“, dicĕndu-se unui bărbat gingaș și môle, în același mod precum la o femee voinică și energică, „moralement semblable aux hommes“, „*άνδρική*“, îi dice poporul: „o muier**ă** b**ă**r**ă**t**ă**“.

v. *Femee*. — *Fĕmĕn*. — *Fĕtălău*. — *Muieratec*. — *Muierce*. — *Muierotcă*...

Afemeiĕz. — v. *Afemeiat*.

Afĕndul, n. pr. mascul. În vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 45), unul dintre străbunii familiei boieresci Stroescu pörtă numele de *Afendulă* (Αφενδουλή). În macedo-romăna *afendul* însemnĕză „tată“, de ex. într'un bocet poporan :

Ne alasași 'nvĕsta
Cu pulii 'n casa,
Dadăltei ș'afendului...

(Conv. lit. 1888, p. 487)

Vine din turcul *efendi* „maitre, monsieur“, derivat la rîndul seŭ din grecul *εὐδέντης*.

v. *Efendi*.

1. Aferim! interj.; bravo! parfait! c'est bien! E persianul *āferin* cu același sens (Șainĕnu, Elem. turcescĭ p. 7); însă vechimea și marea respândire a acestui cuvînt în limba romănă, fiind fôrte poporan în tôte provinciile, ne fac a crede că n'a trecut la noi mai în urmă prin Osmanlii, ci pôte deja în vĕcul de mijloc prin Cumanii, al căroră dialect turc era plin de persianism.

v. *Accĕ*.

Dicționarul bănățĕn Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Aferim*. Euge. Laudantis particula“.

Cantemir, Divanul lumiĭ 1698, f. 75 b:

Math. XXV, 23:

„*afirim*, slugă bună și credințoașă, că pre puține ai fost credințoașă, mai pre mult te voiu pune...“

...euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, super multa te constituam...

Pentru aceiași noțiune, vechii Romanii luaseră dela Grecii pe *εὐγες*, Românii dela Turcii pe *afirim*.

În secolul nostru, când s'a introdus sinonimul *bravo*, mult timp ambele interjecțiuni se întrebunțau una lângă alta.

Filimon, *Cîcocii vechi* p. 41: „*Bravo*, Ióne, *aférim!* ai respuns tocmai după dorința mea....“

Alexandri, *Cinel-cinel*, sc. 3: „O căprióră! *Aférim!*.. tocmai de ȓina Smărăndiței...“

Balada Ghemiș :

Aférim, frate Ghemiș,
Bine facuși ca veniși...

Balada Meșterul Manole :

Aférim, Manole,
Meștere Manole,
Meșter învățat,
Meșter lăudat!
Aférim, zidari,
Noș meșteri mari...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 620)

În construcțiune: „*aférim* de cineva“, de ex. într'o colindă :

Grăi bunul Dumneȓe:
Aférim, domn bun, de tine,
Că stătuși de m'ntrebași
Când e capul vécului,
Sfîrșitul pamîntului...

(Conv. lit. 1877 p. 401)

Marian, *Bucovina*, II, 159 :

Și iubesc o copilă,
Aférim de Româncuța
Cu garofe în cosița...

Cu sens ironic :

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 64 : „— eu nu măi știu, ziă este au noapte; spune-ți'mă mă rogă. — *Aférimu!* Ia zis Hironă. Luăafărulă nu ese dinu umbrele nopții decâtă ca să vestescă sosiré zilií...“

Marian, II, 239 :

Mândra cum mă auȓta,
Ușă lute-o descua
Și în casă me poftia;
Eu în casă m'am virit,
Gasiť focul desvălit
Și lemne nepuse'n vatra :
Aférim că era fată!...

Balada Fulga :

Din guriťo judeca,
Cu napărca o bătea
Și din gura'i tot ȓicea :
Aférim, căȓea batrină!
Unde'mi sint mieórele?
Unde'mi sint odórele?...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 511)

În Țera-Românescă, printr'un adaus de ironiă se ȓice : „*aférim* popă Marin!“ (L. M.), măcar că acela cu care vorbim nu e nici „popă“, nici „Marin“.
v. *Halal*.

² *Aférim* (plur. *aférimi*), s. m.; lebravo. Interjecțiune luată ca substantiv.

„Fă ce'ti ȓic eú, și'ti voú da un *aférim*...“ (L. M.)

Costachi Negruzzi, Cum am învățat românesce : „Bărbații il fericău, îi mulțemău, îi strigaú *aférim* de se sguduiaú păreții; și bătránul Socolén, doborit sub grindina laudelor și a *aférimilor*, se lăsase pe un scaun, unde'l împrejuraseră copiii, ametiť, răpit...“

v. ¹ *Aférim*.

Afetea (d'), adv.; gratis, en vain, sans résultat. Sinonim cu turcul [de]ȓiaba și cu slavicul [in]zădar sau [de]pomană, *d'afetea* este unul din cei măi remarcabili archaismí latiní în limba românescă, păstrat în Banat și pe a-locuri în Transilvania.

Lexiconul Budan, 169 : „*de-afetea* = 1° adj. inutilis, frustraneus, irritus, vanus; 2° adv. gratis, frustra, sine causa, vane, inutiliter“.

S. Bărcianu, 61 : „*Défeté*, vergeblich, umsonst“.

S. Liuba (Banat, com. Maidan) : „*d'afetea*, pronunțat și *d'aficea*, fără bani, în cinste“.

Picot, *Dialectes roumains*, p. 25 :
S'or păzit de íel | Ils se gardèrent
căt or putut; *d'a-* | de lui tant qu'ils

fiecea, că îel nu se ducea nică-
iuri...

parent, mais
en vain, car
il n'allait nulle
part...

Variantul *aficea* sau *afiecea* datorin-
du-se particularității fonetice bănățene
de a amesteca pe *te* (*ti*) cu *ce* (*ci*), apoi
mai înlăturându-se emfaticul *-a* (v. ⁵A),
ne rămâne forma organică *afete*, în
care e peste putință de a nu recunoște
dela prima vedere adverbul latin *effete*
din adjectivul *effetus*, pe care
Forcellini îl explică prin: „vanus, ir-
ritus, fatigatus, defessus“.

Iată câte-va exemple:

Virgil. Aen. VII, 440: „effeta se-
nectus“.

Val. Flacc. Arg. IV, 300: „spes ef-
feta“.

Stat. Theb. VI, 870:

Vis eadem Enidae: nec sole, aut pulvere
fessa
Membra labant: rigot arcta cutis, durisque
laborum
Castigata toris; contra non integer ille
Flatibus alternis aegroque effetus hiatu...

Cic. De senect. IX: „libidinosa ete-
nim et intemperans adolescentia effe-
tum corpus tradit senectuti...“

Virgil. V, 395:

. . . gelidus tardante senecta
Sanguis hebet, frigentque effetae in cor-
pore vires...

De aci în latinitatea vulgară adver-
bul *effete* „sine effectu“ (Du Cange
v. *effate*, cfr. Diefenbach, *Novum Glos-
sarium v. effeta*), adecă „en vain“, „în
deșert“, *d'afete*. Deja în latina rustică
putea să fi existat forma *affete* din
effete, după cum exista „affemi-
natus“ lingă „effeminatus“ sau „affu-
gere“ din „effugere“. Chiar fără acésta
însă, românul *d'afete* rezultă dela sine
din contractiunea a trei vocale: *d'a'fete*
= *de a-effete*.

D. N. Densușianu ne asigură că'n

Hațeg adverbul *d'afetea* se mai aude
și amplificat: *d'afetelea*, *d'afeteași* și
d'afeteleași, urmând adecă analogiei ad-
verbilor ca: *așași*, *aciași*, *acilea*, *aci-
leași*, *încăilea*, *amintrelea* etc.

Afetelea	} v. <i>Afetea</i> .
Afeteleași	
Afeteași	
Aficea	

Aferosesc (*aferosit*, *aferosire*), vb.;
dédier, consacrer. Neo-grecul *ἀφιερώνω*,
aor. *ἀφιέρωσα*, cu același sens (Cihac).
Cuvînt la modă în epoca fanariotică.
Astăzi nu se mai aude.

Zilot, Cron. p. 3: „(Istoria scrisă) din
îndemnarea iubirii de patrie, și *afero-
sita* la iubitorii de patrie frații seî
compatrioți...“

Mai tot-d'a-una *aferosesc* se întrebui-
nța alături cu *daș*, *miluesc*, în-
chin și alți sinonimi, pe lingă cari el
însuși era cu totul de prisos.

1799: „s'au *aferosit* și s'au dat
ca să fie nestrămutat nici odinioară și
în veci dela acésta numită sfântă mo-
nastire...“ (Codrescu, Uricar, I, 83).

Tot acolo mai jos: „acésta *aferosire*
și miluire...“

1817: „prin dani și *aferosiri*...“
(Ibid. IV, 325).

v. *Inchin*.

Afif, adj. et subst.; pauvre, gueux
(Cihac). Turcul *hafif* „léger, étourdi,
inconstant“, de provenință arabă (Șai-
nénu, Elem. turc. p. 7). Cuvînt necu-
noscut graiului țerănesc.

Alexandri, Covrigariul: „Lume, lume
pospăită și deșartă! (sunând banii în
palmă). Ian privesce bănărit, de unde
eram *afif* de parale...“

Același, Chirița în provincie, act. II sc.
12: „Și când mă trezesc, tufă'n pungă,
tufă'n busunar, *afif*! Dar ce'mi pasă!...“

v. *Ifiliu*. — *Tufă*.

Afin sau **afin**, s. m.; 1° t. de Botan.: airelle, *Vaccinium Myrtillus*; 2° t. de Mythol. populaire: nom d'un héros qui se sacrifie par amitié.

Tufa numită *afin* înflorește și rodesce între lunile Maiu și Iuniu pe toate plașurile României, scoțând mici broboane albastre dând în negru, foarte gustoase și cari se cheamă *afine*.

Dr. Brandză, Prodrum p. 336: „*Afin*, prin locurile stâncose și umede din pădurile montane și subalpine și prin pășunile petroase din regiunea alpină“.

Jipescu, Opincaru, 92: „[pe ierba muntelui Gămălișea] făceam singur în mijlocu frunzilor, a stâncilor, a fragilor și a *afinilor*, o prescurtare lăuntrică de toate câte'mi vini 'n minte...“

Cuvîntul e comun tuturor Românilor. În macedo-româna, așa cum se vorbește pe la Crușova, *afin* se cheamă *afinchiu*, *afină* — *afinche* (M. Iutza), cu un sufix deminutival, după cum și la „fragă“ se acată acolo un sufix deminutival: „*afrandză*“.

Un tufar de *afini* se cheie *afinariu* (P. Olténu, Transilv., Hațeg) sau *afiniș* (A. Bunea, Făgăraș, c. Văldarecea) ori *afinet* (R. Simu, Sibiu, c. Orlat).

Une-ori se pronunță: *afen*, *afenă*, *afenish*.

Dar de unde vine cuvîntul?

Românii posedă în două varianturi legenda eroului care merge cu amicia pînă a se preface de bună voe într'un stan de pîtră: un variant bănățen publicat de frații Schott sub titlul de „*Viliș Vitezul*“ (Wal. Märchen, Stuttg. 1845 No. 11) și un variant cules în Muntenia de reposatul Filimon sub numele de „*Omul de pîtră*“ (I. Ionescu, *Țeranul român* 1862, No. 34). Legende analoge au fost studiate de Hahn (Griech. Märchen, Leipz. 1864, No. 29): una neo-grécă, una neapolitană, una germană, afară de ore-cari asemănări indice.

„*Omul de pîtră*“ se începe așa:

„A fost o dată un împărat și o împărătesă, amîndoi tineri și frumoși, dar nu făceau copii. Într'o zi veni la împăratul un Arap buzat și-i chise: Să trăsesci, luminate împărate! Am audît că împărătesa nu face copii, și am adus buruienî, pe care cum le-o bé, rămâne grea. Împăratul luă buruienile de la Arap și porunci să-i dea cal împărătesc și un rând de haîne de aur ce-ți lua vederile de frumusețe, apoi chemă pe împărătesa și-i dete buruienile să le fêrbă și să le bea. Împărătesa chemă pe bucătăresă și-i dete buruienile să le fêrbă, fără să-i spue de ce trebă sint. Bucătăresă nesciind puterea lor, gustă dintr'însele și apoi le duse împărătesei să le bea. Nu trecu mult timp la mijloc, și rămase grea împărătesa. Êră când veni vremea, născură amîndoe câte un coconăș, mai frumos decăt tot ce este frumos pe lumea acésta, și le puse nume: unuia *Dafin* și altuia *Afin*...“

Basmul întreg amintese într'un mod surprîndător mitul elenico-fenician al Dioscurilor, cei doi frați gemeni, unul de viță mai strălucită decăt cela-l'alt, sacrificându-se necontentit unul pentru altul. De o cam dată însă ne interesă numai elementul onomastic: *Dafin* și *Afin*. Aci nu e o simplă paronomasă fonetică, ca la Arabi între „*Abel*“ și „*Kabel*“ (Avel și Cain) sau în Bibliă între „*Gog*“ și „*Magog*“ (cf. Farrar, *Language and languages*, Lond. 1878 p. 227), ci este o ingenioasă întrebuintare logică a două forme ale unuia și aceluiași cuvînt, ajunse a însemna două lucruri foarte înrudite: *dafin* „*laurier*“ și *afin* „*myrte*“. Laurul și mirtul se bucură la vechii Români de o egală considerațiune mai pre sus de toate cele-l'alte plante: „*duabus coronis utebatur, laurea et myrtea*“ (Plin. H.

N. XV, 29). Ambii erau de o potrivă sacri (Dierbach, Flora mythol. p. 63). Ambii se menționează mereu împreună: „cum floribus lauri et mirtae“ (Du Cange, v. Mirta). Este o reminiscință clasică la Corneille:

Votre époux à son myrte ajouta ce
laurier...

Nu vom urmări pe Max Müller (Selected Essays, 1881, I, 396) în ingenioasă identificare a greului δάφνη (=δάφνη) cu sanscritul vedic „ahanā(=aghanā)“, de unde ar rezulta posibilitatea chiar la Elini a unui dublet δάφνη. Filologia romanică rare-orî are nevoie de a se urca sus tocmai pînă la epoca ario-europeă. În generalitatea casurilor, cheia problemelor se află cu mult mai aproape și e cu mult mai sigură.

Românul dafin, trecut sub această formă la Serbi și la Bulgari, nu vine din neo-gréca, ci din vechiul grec δάφνη prin intermediul anume al latinității vulgare, care adăusese pe caracteristicul -i-. În inscripțiunii latine ne întimpină: Daphnē, Daphnō, Daphnidis, Dafine (Corssen, Ausspr. 2, II, 264, 609). Acest -i- probéază într'un mod irresistibil latinismul dafinului la Români, dela cari cuvîntul a colindat apoi la popóre învecinate, iar nici decum vice-versa (Cihac, II, 653). Din dafin, chiar pe tărîmul latin rustic, cată să se fi născut *afin* ca nume al „mirtului“ prin etimologiă poporană dela „affinis“, vulgar „affinus“ (Du Cange), ambele plante fiind privite ca rude, ca cei doi frați gemeni din legendă. Din cauza acestei fusiunii a doé cuvinte isvoresce necertitudinea accentului în *afin*, rostit mai adesea *âfin* (âfină) ca în dâfin, dar une-orî *afin* (afină) ca în affinis.

Dafinul și mirtul nefind indigeni în România, vechile lor numiri latine po-

porane ar fi trebuit să dispară din grai, dacă nu s'ar fi adaptat la alte tufe, cu cari — bine sau reu — îi asemăna omul dela țeră. După cum numele dafinului „laurier“ s'a dat la noi plănteii „mezereum“, mai numită altfel „tulichină“, „cleiță“, „piperu-lupului“, pe care și limbile neo-latine occidentale o chiamă „laureola“ (laureole, loireolea), deminutiv din „laurus“, tot asemenea numele *afinului* „myrte“ a trecut la Români cătră o varietate de „vaccinium“, cării și graiurile romanice din Apus îi dîc „myrtillus“, franc. myrtille, ital. mirtillo, span. mirtilo etc., un deminutiv dela „myrtus“. Paralelismul e perfect. Dar mai este ce-va. Una din numirile franceze poporane ale „mirtillei“ e *cousinet*, *cousin*, *cousine*, adecă o traducere a latinului *affinis*, cea ce mai întăresce încă o dată cele spuse mai sus despre *afin* ca nume al „mirtului“ deja în latinitatea vulgară. Să se observe că în vechea francesă în loc de „cousin“, „cousine“, se putea dîce forțe bine: „affin“, „affine“, de exemplu: „bien veigniez touz, vous mi affin“ (Godefroy, Dict. d. l'anc. fr., v. Afîn); și atunci între numele lui „vaccinium myrtillus“ la noi și numele lui la Francesi n'ar mai fi nici măcar deosebirea dintre original și traducere.

În conspect:

gr. δάφνη		
	+	
lat. vulg. <i>daphinus</i>	<i>affinus</i>	(<i>cousin</i>)
rom. <i>dafin</i>	(<i>afin</i>)	(<i>cousin</i>)
„laurier“	„myrte“	„myrte“
<i>dafin</i>	<i>afin</i>	<i>cousinet</i>
„laureole“	„myrtille“	„myrtille“

Frați în archeologia latină, frați în mitologia românescă, *afin* și *dafin* sint frați și prin etimologiă. În Banat, pînă astăzi *afinul* se chiamă pe a-lo-

curi *dafin*, iar brobónele lui cele dulci dafine (Paroh G. Iancu, com. Visag, Bobolna, Baia-de-Criş). Să nu uităm că prepoziționalul *d* ca în „dalb“ = „alb“ nu se acată la noi nici o dată la termeni botanici. Se dice „aľu“, „aglică“, „alun“, „anin“, „artarľu“ etc., nu: „daľu“, „daglică“ și aľa mai încolo. Forma *dafin* pentru *afin*, conservată la Bănăţeni, este dară cea organică, moştenită ca dublet din epoca latină.

Dela noi pe *afin* „vaccinium myrtillus“, saũ mai bine numele fructului *a f i n ă*, l'aũ luat apoi pe de o parte Ungurii, prefăcându'l în *a f o n y a* după armonia vocalică maghiară, iar pe de alta — Rutenii din Bucovina sub forma *a f e n a*, alături cu termenul propriu rutenesc „boriwka“ (=polon. borowka).

v. *Chiralina*. — *Cócăz*. — *Dafin*. — *Merişor*.

Ăfină saũ **afină**. — v. *Afin*.

Afinăriu	} v. <i>Afin</i> .
Afinet	
Afiniş	

Afion, subst.; opium. Turcul *a fi ũ n*, luat dela Arabi, cari la rindul lor il împrumutară din greul *ὀπιον* deminutiv dela *ὀπός* „suc“ (Şainénu, Elem. turc. p. 7).

Substanţa narcotică numită *afion* se extrage din diferite specii de mac, și mai cu sémă din specia „papaver somniferum“. Preparaţiunile orientale, între cari și faimosul „haşiş“, sînt cele mai vestite. Și italianese se dice: *a f i o n e* (Tommaso).

În Dicţionarul bñăţén Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Afiom*. Herba soporifera“. Aci forma e ungu-résca: *a f i u m*.

Morfinomania pare a nu fi de tot nouă la Români. Cronicarul Ion Canta,

Letop. III p. 181, vorbind despre Domnul moldovenesc Cehan Racoviţa, dice: „Aũ domnit cu pace 3 ani cu toţi boierii bine. De atăta era straşnic că mânca *afion* diminéta, și la vreme de chindii bea pelin cu ulciorul, și preste toată ziua se afla tot vesel; dar trebile și-le căuta cu toată rânduéla...“

În poesia poporană, cântecul de blăstem al unei fete înşelate:

Frună verde de *afion*,
S'a dus badiţa Ion
Ş'a lăsat murgu'n pripon:
Murgul pasce și nechază,
Puica plinge și oftéza...

(Marlan, Bucovina, I, 21)

v. *Mac*.

A-fir-a-për (d'), adv.; très-minutieuse-ment, très-exactement, de fil en aiguille. Formă mai veche a locuţiunii adverbiale: din *fir* în *për* „singillatim, accuratissime, haarklein“ (L. B.).

Cantemir, Chron. I, 76: „spuindu-i toate d'inceput, precum i-au aflat, și pe ce vreme, și de hrana lor — întâu dela lupoaică, apoi dela dinsul — și de toate de *a-fir-a-për* povestindu-i...“

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1882 p. 446): „aũ făcut Nemţii mare tărăboiu prin mănăstiri și aũ răscolit de *a-fir-a-për* tóte chiliile maicelor...“

Adverbul *a-fir-a-per* represintă literalmente un prototip latin: *a-d-f-i-l-u-m-a-d-p-i-l-u-m*. Paralela romanică cea mai apropiată prin elemente constitutive și prin asonanţă este italianul: *a-p-e-l-o-a-c-a-p-e-l-l-o* „con tutta esattezza“ = lat. *a-d-p-i-l-u-m-a-d-c-a-p-i-l-l-u-m*.

v. ¹². *A* (p. 38). — *Aľă*. *Fir*. — *Për*.

Afiré (d'), adj. indécl.; éminent, distingué, noble. Un archaism dintre cei mai eleganţi și mai energici. „Un om *d'afiré*“ este acela care nu numai este, ci merită de a fi saũ — cu in-

finitivul arhaic — merită de a firé. Nu există nicăiri în limbile romanice o formațiune cu același sens atât de plastică. Ea ar trebui reîntrodusă în literatură, mai ales în poezie, în loc de prozaicul neologism „eminent“.

v. ¹⁰A (p. 28).

Pravila Moldov. 1646, f. 20: „cela ce va vinde fezorul altuia sau robul altuia sau fie pri ce omă, de va fi boiarin să'l bage în ocnă; iară de va fi slugă ce să dzice om mai de gos, dentăi să'lă poarte de coadele cailoră, decii să'lă spândzure; iară de va fi omă *défiră* (Δεφίρα), atunce să'i tae capulă...”

La Nicolae Costin, așa cum s'a tipărit (Letop. II, 113), în descrierea împăratului Petru cel Mare: „om de fire întru tot“, este o greșelă a edițiunii în loc de: „om *de-afiré*...”

Mai adesea se întrebuintează la comparativ.

Cantemir, Chron. I, 326: „Apoi [Constantin cel Mare] au luat soție pe Likinie; ce Maximin, carele cu oștile la Asia vrând decât Constantin și decât Likinie mai mare și mai *de-afiré* să să arate, s'au sculat cu oaste și au intrat neprieteneste în Iliria...”

Același, Divanul lumii 1698, f. 3 a, vorbind despre Alexandru Machedon: „Au doară mai *dă-afiră* decât dînsul mă voiu face?..“

Ibid. f. 20 b: „...precăt socotesc, nici tu vei fi mai *dă-afiră* sau mai harnic decât alalți oameni...”

Ib. f. 102 b: „...să nu să mai *de-afiră* decât iaste socotescă și cu deșartă mândrie înflându-să să să mândrescă...”

Cu *-hi* = *-fi*:

Dosofteiu, Synaxar, 1683, Dec. 4 f. 198 a: „a iubi neștine să'să întărescă cumu-i spune mintia sa și nu's tae a sa voe, ce să aibă mărsei spre une osăbite lucruri, a să 'mbrăca mai *de-ahiră* (Δεχίρα) decât alțăi frațu...”

Același, Paremiar, 1683, f. 94 b: „omulă iaste pre lume fință mai *de-ahiră*, căce că'i cugetătoru și cuvântărețu...”

În Pentateucul Orăștian din 1581 (ap. Cipar, Princ. 195) cuvîntul ne întimpină cu sensul de „vir“: „era *de-afiré* Iosif de trei-dzeci de ani...“, ceia ce se dice astădi: „mare de atăția ani“.

La Români de peste Carpați acest adjectiv se mai păstrează încă. Lexiconul Budan, 170: „*Dé fire* sau *de a fire*, *dé fi* sau *de a fi*, harnic, idoneus, aptus, tauglich, schicklich“.

Din adjectivul *de-afiré* vechiul graiu formase substantivul abstract *de-afirime* „noblesse, majesté“:

Cantemir, Ist. ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 31): „Așa dară Strutocamila, precum până acmu adevărat pasire au fost, așé și de acmu înainte pasire a fi vrédnică iaste, și încă nu fiete-ce pasire, ce așéși slăvită, lăudată și în buni chezi luată, de vréme ce, deosebit de *défirimă* (Δεφίριμα) trupului ce poartă, și în basna veche va să să zică că oare-care evghenie în nîamul său are...”

v. *A-mirare*. — *Firesș*.

Afirime (de-) — v. *Afire*.

Afinéz (*afinat*, *afinare*), vb.; raréfier, rendre moins épais ou moins solide. A întinde un corp, făcendu'l mai mare la vedere, dar fără a i se adăuga ce-va în materiă sau în greutate. Este în opozițiune cu *îndes*.

Proverb:

O ceri rasă *ș'afinatu*,
O dai cu virf și'n *desată*...

(A. Pann, II, 110)

Un car cu lemne este *afinat*, dacă lemnele sînt suptiri ori aședate astfel încât numai se pare că sînt multe.

Afinez nu însemneză nici o dată

„rendre mince, menu, amincir, amoin-drir, dégrossir“ (Cihac, I, 87) și întru nemic n'are a face cu italianul affinare saŭ francesul affiner „sup-țiez“.

Etimologia cea bună s'a dat de Laurian și Massim (I, 39): „*Afinare* (din ad și fîn), rarefacere, rarum sive minus compactum reddere; *afinat*, rarus, minus compactus“.

Și mai de 'nainte o spusese Costinescu, Vocab. I, 24: „A *afina*, a rări ca fînul din clae, a desdesi“.

Vine din latinul vulgar affenare = „versare fenum furcillis“ (Du Cange). Fără prepoziționalul *a* (= lat. ad), același cuvînt este francesul faner, vechiu fener, în provențala ferner. „Faner — ȕicea glumind d-na de Sévigné — est la plus belle chose du monde, c'est retourner du foin en batifolant dans une prairie“.

Precuin în franceza termenul plugăresc fané a trecut metaforic la sensul de „veșted“, tot așa la Români participiul *afinat* a ajuns a însemna „ușurel“ saŭ „nestatornic“.

Cesar Bolliac, O diminéță pe malul lacului:

Ca prim' acea zăpadă ce cade *afinată*
Pe locuri neumblate l'al sórelui ivit...

Cuvînt *afinat* saŭ stil *afinat* însemnéză „prolix“ saŭ „polilogic“; cap *afinat*, inimă *afinată* — „om flușturatec“.

Jipescu, Opincaru, 79: „omului cu mintea plăsmuitoare îi ie felu dașa, adică: cela ce cugetă nalt, copt și mare, e târșior la vorbă și molău la pas; ăl firfinatic are și cuvînt *afinat* și mers cărărat...“

Ibid. 130: „cât lenea, nazurili, mintea dă cocă, simțirea 'ngustă, or domni piste cap și inimă *afinate*...“

v. *Fîn*.

Afinăre }
Afinăt } v. *Afinez*.

Aflăre (plur. *aflări*), s. f.; action de trouver ou de se trouver, d'apprendre, de découvrir, d'inventer. Infinitiv substantivat, represintând tóte sensurile verbului aflu.

Pravila Muntenéscă 1640, f. 39 b: „o *aflare* a dracului, pentru ce că toate jucările le-au făcută dracul...“

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 199): „credința iaste arătare și *aflare* celoră lucrure nevăzute...“

Zilot, Cron. p. 9, despre „văcărit“:

Destule cercetări
L'al vitelor *aflări*,
Pentru ca să s'arate
Cu sadacat la tóte...

Intre serbătorile creștine sînt: *Aflarea* Săntei Crucii (Lex. Bud.) și *Aflarea* capului Sf-lui Ioan Botezătorul (25 Maïu), în ambele casuri lătinesce: inventio.

v. *Aflătură*. — *Aflu*.

¹**Aflăt**,-ă, part. passé d'aflu: trouvé, appris, découvert, inventé. Corespunde ca adjectiv tuturor sensurilor verbului aflu.

v. *Aflu*.

²**Aflăt**, s. n.; provincialisme de Banat: épilepsie. „Epilepsia se numesce la noi: bóla mare, bóla rě, *aflat* de nevoe și fras“ (S. Lîuba, Caran-sebeș, com. Maidan).

v. *Aflu*. — ²*A-nevoe*.

Aflătór,-óre, adj. et subst.; qui trouve ou invente quelque chose; qui se trouve quelque part. „Cel ce află; cel ce se află în cutare loc saŭ în cutare stare, adecă este“ (L. M.).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.

Rom. p. 51): „Iară mai pre urmă cu toții zisără, că precum vulpé au fost *aflătoare* sfatului, aşé iarăş ea va fi săvârşitoare faptului...”

Cost. Negruzzi, Aŭ mai păţit'o şi alţii: „Căiaul vĕrsat prin pahare luă o văpsea purpurie, amestecându-se cu rumul de Giamaica. Toţi sorbiaŭ astă iscusită bĕtură, care face nu mai puţină cinste *aflătorului* ei decât *aflătorului* tipografiei şi a corăbieriei cu abur...”

v. *Aflu*.

Aflătură (pl. *aflături*), s. f.; chose trouvée, découverte, invention. L. M.: „lucrul aflat”. Dicţionar Mss. bănăţen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 421): „*Aflătură*. Inventio”.

v. *Aflu*. — *Aflare*.

Aflu (*aflat*, *aflare*), vb.; 1° invenire: trouver, découvrir, inventer, apprendre, constater; 2° se invenire: être, exister, demeurer, se comporter. Pe de o parte, sinonim cu: gădesc, descopĕr, născocesc, prind veste, adeverez; pe de alta, cu: sînt, petrec, trăesc. În vechile texturi bisericesci *aflu* corespunde tot-d'a-una latinului *invenio*; în graŭu însă şi 'n texturi istorice el funcţionează într'un mod mult mai vag sau mai elastic. Într'unul şi acelaşi pasagiŭ, de exemplu, ne întimpină: „am cercat ca să putem *afla* adevărul ca să nu mă *aflu* scriitor de cuvinte deşarte...” (Letopisŭte, I, 95), unde primul *aflu* exprimă noţiunea de „habere”, iar al doilea pe aceea de „esse”. În aceste doĕ direcţiuni: *habeo* şi *sum*, se clasifică tóte accepţiunile lui *aflu*; dar sub-sensurile fie-cărui sens fundamental se confundă adesea unul cu altul.

1° *aflu* „avoir”.

a) *aflu* = gădesc:

Pann, Prov. II, 52: „Să'l fi tot căutat, nu l'ar fi *aflat*...”

Cronicarul Ureche, Letop. I, 96: „de multe ori omul însuşi céle ce véde cu ochii săi nu poate să le pue pe rând, şi multe zmintéşte, şi au spune mai multe, au mai puţine; dar céle de demult şi răsufate de atăta vrĕmi de ani! ce eu cum am *aflat*, aşă am arătat...”

Act moldovenesc din 1610 (A. I. R. I, 22): „...să *afl*e pre măria ta eastă puţiné scrisoare dela noi cu bune păci şi cu sănătate petrecând...”

Moxa, 1620, p. 366: „dĕca veni (Theodosie celŭ micŭ) în vrăstă de însuratŭ, soru-sa Polhiriia grijiia să-i *afl*e scŭtŭ...”

Pravila Moldov. 1646, f. 9: „de va *afla* neştine mascurŭ sau dulău sau şi altŭ dobitocŭ stricândŭ şi făcândŭ pagubă...”

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 102 a: „vădzumŭ lumina cé adevărată, luămŭ duhulŭ cerescŭ, *aflămŭ* credinţa adevărată...” unde *aflăm* este vechea formă organică pentru actualul *aflarăm*.

Doîna „Nevestei”:

La mama pe când eram,
De lucrăm, de nu lucrăm
Mamei tot draga eram;
Iar de când m'am măritat,
Nici un bine n'am *aflat*...

(Alex., Poes. pop. 2, 308)

Cu acelaşi sens în locuţiunile: „*aflu* vreme” şi „*aflu* prilej” = „trouver le moment favorable”.

Pravila Moldov. 1646, f. 89: „în parte-să muîaria dela bărbatŭ cu voia ei şi fără ştiria giudeţului, cândŭ va fi bărbatul ei ereticŭ şi pentru ce va meşerŭşugui să *afl*e vrĕme să o poată omoră...”

Moxa, 1620, p. 390: „auziră dela masă boiarii şi'sŭ *aflară* dĕciia prilejŭ şi începură a plănge şi a ruga pre împăratul...”

Legenda Sfetei Vineri, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 77): „Iară acest împăratu Ioanū (Asenū) bunū prilejū *află* şi cugetă uin sfētū foarte bunū şi cu ogoadă cătră D-dzeu şi cu laudă şi cu folos, şi aciiaşū tremise cătră cei Frānci ce era în Ţarigrad şi le zise: nu voui dela voi nice auru nice argintu nice mărgăritari nice pietri scumpe să-mi daţi, ce moaştele pré-podobnei...”

Să mai menţionăm aci locuţiunile: „*aflu* cu cale = trouver opportun“, „*aflu* de cu viinţă = trouver convenable“ (L. M.).

v. *Găsesc*.

b) *aflu* = descopăr:

Moxa, 1620, p. 356: „săpāndu temeliya a-fundū în pământū, *aflară* unū capū de osū...”

Delimitarea unei moşie din Moldova, 1644 (A. I. R. I, 87): „...până într'un ştejar unde am *aflat* boorul vechiū, şi de acolo tot culmé în gos pān'tr'un plop intru carele am *aflat* boorul vechiū...”

Zilot p. 79:

Acei mai mari boeri pe loc cum s'aseqară,
De voda cercetānd, conacul i' *aflară*...

Pompiliū, Sibiu, 19:

Şi prin codri m'as lua
Pînă, dragă, te-aş *aflu*...

Balada Corbac:

Maică-ta m'a poruncit
Să tot sbor neobosit,
Pe spinarea vintului
In giurul pāmintului,
Să te *aflu*, ca să sciu
De eşti mort sau de eşti viu!..

Negruzzi, Zoe, I: „Unchiul meū a *aflat* legătura noastră, şi e forte mānios asupra mea...”

Figurat:

Pravila Moldov. 1646, f. 92: „apucă

de le *află* firia, şi deciia le scoate den minte...”

Tot aci vine locuţiunea: „a nu'şi *aflu* loc = a nu se astîmpăra, a fi tare turmentat de anxietate, de durere etc.” (L. M., II, 181).

Doina „Nevasta bolnavă“:

Asta'i lumea, ard'o focul!
Când chitesci sa cerci norocul,
Nici că'n lume i-*află* locull..

(Alex. Poes. pop. 2, 310)

v. *Descopăr*.

c) *aflu* = născocesc:

Balada Vulcan:

Impregiuru'i adunaţi
Şedea Turcii înarmaţi,
Şi pe rind se întreba:
Ca ce mörte i-ar *aflu*?
Unii dicea sa'l omóre
Cu laţ de spîndurătore...

Acelaşi sens în locuţiunea: „*aflu* chip“ sau: „*aflu* un chip de cale“:

Nicolae Muste, Letop. III p. 26: „...cum aū mers acolo, se ruga lui Şerban Vodă să între la mijloc să *aflu* un chip de cale să'i mântuască de Dumitraşco Vodă...”

Cost. Negruzzi, Zoe, I: „Iliescul *a-flase* chip a se deslega pe nesimţite dintr'un lanţ ce nu era potrivit cu uşurătatea inimii sale...”

De asemenea „*aflu* pricină“:

Nicolae Costin, Letop. II p. 21, despre Duca-vodă: „...îndată aū *aflat* pricină, că era şi om meşter şi isteţ la fire, zicând că are Împărăţia multe trebī şi'i cere dela ţară mulţi bani, şi așa îndată aū şi scos dări multe fără samă pre boeri şi pre ţară...”

v. *Nascocesc*.

d) *aflu* = prind veste, mă însciinţez:

„Ce ai *aflat*? = qu'as tu appris?“ (Pontbriant).

Balada „Calul Radului“ :

Nu te, maică, supăra,
Tristă veste de' *afla*...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 497)

Un strigăt de joc :

Muierușcă din Bercuț
Cu peptarul cel mândruț,
De ce dracul n'am *aflat*
Ca tu ești de maritat,
Ca și eă te-aș fi luat...

(Ibid. 371)

Balada „Codrénul“ :

Frunđuțiță de dudău,
S'aă *aflat* la Movilău
De Codrénul cela reu
Ca se primblă pin ponóre,
Pin potice fară sóre...

Balada „Chira“ :

Unde s'aă *aflat*
Ca s'a'impreunat
Corbî cu turturele,
Șerpî cu floricele,
Urși cu caprióre
Și nouni cu sóre?..

Nic. Muste, Letop. III p. 10: „care po-
veste aușindu-se în Țarigrad la Îm-
părăție, n'aă creșut, ce vrând să ade-
verescă lucrul, Vezirul aă scris la Duca
Vodă aice în țară, numai să caute să
afla cum ar fi lucrul mai adevărat....“

A. Pann, Prov. I, 171:

Trăind omul, când și când
Află ce nu'i da prin gând...

Ibid. III, 45 :

Se duseră împreună
La moșie să se plimbe,
Aerul ca să'și mai schimbe;
Satenii toți, cum *aftară*,
Cu marî cu micî alergara...

Tot aci locuțiunea: „aă *aflat* tîrgul
și țéra“ = „la chose s'est ébruitée“.

Doină muntenescă :

Am iubit'o numai séra,
Ș'aă *aflat* tîrgul și țéra...

(G. D. Teodorescu, Poes pop. 319)

e) *aflu* = a de verez.

Cu acest sens, *aflu* se deosebesce de
„găsesc“ și „descopăr“ prin aceia că
presupune o cercetare făcută într'adins
pentru ca să se dea cui-va ceia ce i
se cuvine. In scurt, este o întrebun-
țare mai mult juridică a cuvîntului.

Vasilie Lupul, 1639 (A. I. R. I, 87):
„s'au jeluît rugătorii noștri călugării
dela Beserecani că le-au scos (stălpi)
de unde î-au pus hotarnicii, și de niște
păine ce au zăs că le-au luat Dumi-
trașco stolnicul; de se va *afla* că le-au
scos stălpîi, ca să hie tare și putérnic
cu carté domnii méle a lua hatalmul
12 boi și să 'i aducă aicé la domnié
mé...“

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „or-care
zlătarîu va mesteca aurulü sau argin-
tulü cu alte lucruri fără știrîa stăpă-
nului, ce să dzice de va spurca lucrulü
și să va *afla* minciunos, cu altă cu
nemică numai cu capulü să plătésca...“

Constantin Brâncovanu, 1697 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 233): „și ade-
vărîndu-să cumcă au plătit Stroe
vornic toț banii deplin încă din viața
lui, precum a de veréză în diătă, și
aflîndu-să lucrul și dintr'alte scrisori
cumcă au fost făcut Iordache stolnic
la zilele lui Antonie Vodă năpaste lui
Stroe vornicul...“

Același, 1696 (ibid. p. 203): „ci ră-
măind ei de judecată și vrând Domnia
mé ca să li să *afla* direptaté lor, am
poruncit Domnia mé, cum de vor puté
luoa Rumăniî din satul Teșila carte
cu blestem asupra lor pentru acești
oameni ce scrie mai sus...“

De aci, în graul juridic din trecut:
„*aflu* de rîndul unui lucru“ vrea să
șică „de statu rei cognoscere“; „*aflu*
de față“ = „teneo manifestum“; „a
afla cu sufletele sale“ = „videri ex
animi sententia“.

Tudoru Logofët, 1584 (Cuv. d. bătr.

I, 39): „né-a fost luatu pré nooi pré răvaşé domnéştii de să *aflămu* de rândul acestui Ţigan...”

Tot acolo: „nooii, aceştii trei boorarii, nooi amu ublatu pre urma acestui Ţigan, şi nooi aşaa amu *aflatu* cu alé nooastré suflété, cum acestu Ţigan ce iasté mai sus scris au fost de mooşie alu jupăneaseii Annăei...”; şi mai jos: „nooi aşaa amu *aflatu* cu alé nooastré suflété şi mărturisim...”

Act moldovenesc din 1659 (A. I. R. III, 241): „să hotărăţi cum veţi *afla* mai cu dreptul cu sufletele voastre, şi precum veţi *afla*, să ne faceţi şi o mărturie să ne daţi ştire...”

Miron-vodă Barnovski poruncesce la 1627 părălabilor dela Némţ (A. I. R. I, 14): „să lăsaţi foarte în pace mişşei, să nu mai vie jalobă pre voi, iară de se vor *afla* nescare oameni răi, furi sau tâlhari, de să vor *afla* de faţă, unii ca aceia să-i prindeţi şi să-i legaţi şi să-i trimiteti la Domnia mé...”

Simpla negaţiune impersonală „nu se *află*” înseamnă că ce-va nu se pôte constata juridicesce, nu fiind-că nu este, dar fiind-că nu se dovedesce.

Mitropolitul Anastasie, 1610 (A. I. R. I, 22): „de s'are şi mai scula Agăpiianii să facă v'ro pără şi să nu să ştie de lége, măria ta să nu crezi, că aimentrilé nu să va *afla*...”

Cu acelaşi înţeles la Alexandri, Covrigariul:

„Epistatul. Ce ai făcut boerului, măi covrigarule?

„Stan. Eū? ferescă sfântul! Nu i-am făcut nimica.

„Epistatul. Cum nu? s'a plâns mie că l'ai batjocorit.

„Stan. Nu se *află*, domnule epistat...”

In fine, în poesia poporană ne în-

timpină nu o dată expresiunea stereotipă: „se *află* şi se adevéreză”, în care ambiî terminî sînt meniţi a întări unul pe altul.

O colindă din Ilfov:

Cine'n lume s'o *afla*,
S'o *afla* ş'a devérea
Sa dea 'n Mare
Ca o flóre,
Sa éså 'n vad
Ca un brad...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 72)

Alte exemple veđi mai sus la p. 319.

2°. *aflu* „être”.

E tot-d'a-una reflexiv.

Trebuî înlăturate acele casurî, în cari „a se *afla*”, deşi s'ar puté înlocui prin „a fi”, totuşi respunde la o căutare, şi prin urmare e sinonim cu găsire; de exemplu:

Moxa, 1620, p. 388: „aduseră lui Mihailū unū bidiviū pré bunū, darū dein Misirū, şi nu se *afla* nime să'lū poată încăleca...”

Sau la Gr. Alexandrescu, Oglindile:

Oglindî ca sa se vadă, nu se *afla* în ţara, şi era poprit lucru să s'aducă d'afară...

Nici o noţiune de căutare nu se cuprinde însă într'o mulţime de casurî, în cari „a se *afla*” înseamnă numai „a fi”, cel mult „a fi faţă” sau „a fi într'o situaţiune determinată”.

Aşa mai întâiu, în obicînuita întimpinare: „cum te *aflî*? cum v'ă *aflaţi*?” sinonimă cu „ce mai faci?”

Dumitrachi Vătavul, 1695 (A. I. R. I, 63): „pentru mine să ştiţi dumnavostră că cu mila lui Dumnezău ne *aflăm* cu sănătate...”

De asemenea în următorele exemple: Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 3: „toţi oamenii *aflămu*-ne ca intru o corabie întraţi, ce se zice întru trupulū acesta putredulū...”

Dosofteiu, 1673, f. 119 a :

Și dzălele li s'or *afla* pline,
Cindu-i va lua Domnul cu sine...

Act muntenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „moșiile căte să *află*, să fie pe séma mănăstirii toate; însă până va trăi soțul mieu Ancuța, să le păzescă și să să hrănescă și ia cu dănele...”

Cost. Negruzzi, Aprodul Purice :

Luând veste cumcă Stefan, Domnul lor,
atunci s'*afla*
In tinuturi depărtate, avënd cu el óstea sa...
și mai jos :

De va vré Dumnezeu, astăzi să putem ca
să scăpăm
De primejdia acésta întru care ne *aflăm*...

Pravila Moldov. 1646, f. 89 : „mu-
iaria iaste datoare să margă după
dănsu ori-unde va mérge; și de-are fi și
vinovată, totu să cade să margă după
dănsu : să să *afla* la nevoia lui...”

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 181) : „tuturor
călugărilor căți se vor *afla* lăcuitori
acolo la sveti Ilie...”

Zilot, Cron. p. 38 :

Nu cum-va să te hrapescă mórtea cu acest
păcat,
Cu sânge drept, c'al lui Avel, sa te *afla* ju-
decat...

A. Văcărescu, p. 24 :

A'ți fi rob imi este fală,
Reu te *afla* la n'doiala...

În ultimele două exemple ar fi mai
românesce : „sta i la îndoială” și „să
fii judecat”; dar poetului îi trebuiau
doe silabe și, punënd pe *afla*, el n'a
făcut decât a se folosi de marea ela-
sticitate logică a acestui cuvânt.

3°. Forme arhaice.

a) Prima persoană plurală a perfec-
tului : *aflămu* = actualul *aflarăm*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss.
Acad. Rom.) :

Act. Ap. XXI,
2 : și *aflămu* cora-
bie ce trecé întru
Finikiia, întrămu
de vâinslămu și
ne apropiem de
Chipru...

Ib. XXIV, 5 :
aflămu acestu
bărbatu pierdză-
toriu...

Ib. XXVIII,
14 : a doao dzi
viinremu întru
Potiol, iuo *aflămu*
frații, și rugați
fumu de ei...

...et quum in ve-
nissemus na-
vem transfretan-
tem in Phoenicen,
adscendentes na-
vigavimus; quum
apparuissemus
autem Cypro...

...i n v e n i m u s
hunc hominem
pestiferum...

...secunda die ve-
nimus Puteolos,
ubi inventis
fratribus rogati
sumus...

b) Secunda persoană plurală : *aflatu*
= actualul *aflarăți*.

Varlam, 1643, II p. 55 a : „și cu-
ventele ce grăi mușaria acéia acéste
fură : vedeți, o! oamenilor căți vă
aflati astăzi aici, acestu pruncu mi-
titelū au întăritū ceriulū și pământulū...”

c) Viitorul : v r e m *afla*.

Omiliar circa 1575 (Cipariu, Prin-
cipia p. 182) : „mai scumpū lucru
afla-vreți în cestū časū decâtū argin-
tul și aurul...”

d) Un fel de viitor : a m a *afla*, a-
decă după tipul romanic occidental
„invenire habeo” (trouver-ai).

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VII
p. 16 : „așa amu și la înțelepciună lu
Hristos cine va vré să se sue, stră-
minoasă și colțuroasă a r e a *afla*
calé...”

e) Construcțiunea lui *aflu* cu un ge-
rundiū :

Radu din Mănesci, 1574 (Mss. Harl.
6311 B. British Mus.), Math. I, 18 :

...mainte până nu
se adunase, *află-*

...antequam con-
venirent, inven-

se aibăndu în mațe de duhul sfântu...	ta est in utero habens de Spi- ritu sancto...
---	---

f) O remarcabilă atracțiune sintactică :

Constantin Brăncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 241): „dreptu acéia și Domniia mé încă, pentru dréptă și credinčoasă slujbă ce (=cu care) se *află* boiariul Domnii méle Diicul vel Logofăt în tot locu de slujéște țărăi și Domnii méle...”

g) Aceiași atracțiune sintactică și tot-o-dată construcțiunea cu un gerundiū :

Ienachi Văcărescu, Istoria (Papiū, Monum. II, 287): „atât în vremile vistiriei cât și în vremea spătăriei ce (=în carī) m'am *aflat* slujind într'acéstă Domnie...”

4°. Filiațiunii istorice.

Aflu s'a păstrat și circuléză de o potrivă în tóte dialectele române: daco-român, macedo-român și istriano-român, fără a oferi unde-va măcar varianturi fonetice. Inițialul *a-* nu se aspiră nici o dată. În graiul poetic însă el își asociază une-orī pe *d-*, ca în *dalb*=alb; de exemplu:

Cine'n lume s'ar *dafla*,
S'ar *dafla*, s'ar devëra
Pe negrul d'a'ncălica...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 74)

Astădī nu se mai póte vorbi despre derivațiunea de altă dată a lui *aflu* din grecul *ἀλφάνω*. Studiul comparativ al dialectelor romanice ne procură o necontestabilă filiațiune curat latină. De 'ntăiu, e vechiul spaniol *aflar*, de ex. într'un act spano-latin din 1166: „qui in villa pignos *aflando*, et fiador, et ad montem fuerit pendrar, duplet la pendra et pectet 60 solidos” (Du Cange, ad voc.). Modernul spaniol

hallar vine din forma metatetică *fallar*, bună oră în poema lui Cid, v. 1273: „quando los falló=cându'i *află*”. Apoi vechiul portugez *aflar*, scădūt la *achar*. Când cine-va întreabă: „como a achais vos? = cum o *aflați*?” altul îi răspunde: „eu *acho*-a bella = eū o *aflu* frumósă”. Portugesesc: „*achar* se presente” înseamnă: a se *afla* față. De aci în Italia, vechiul *affiare*=*afflare* a trecut în dialecte moderne, după fonetica provincială, la Neapolitanī și Sicilianī în *asciare* sau *asciari*, la Calabresī în *ahhiari*. Mai bine însă decât la toți, cuvintul s'a păstrat pînă astădī în reto-romanul *aflar*. Iată, de exemplu, un proverb rumânș din Elveția, tradus literalmente românesce:

Tschell ilg qual afla ün ver amig, afla un scazi...	Acela carele <i>află</i> un adevërat prieten, <i>află</i> o comóră...
---	--

(Haller, Altspan. Sprichw. I, 188)

Cuvintul dară este romanic general, și Ascoli (Studj critici I, 32) il explică prin latinul *afflare* „*soffiare addosso*, donde si può venire traslativamente a raggiungere col fiato, toccare, trovare”. Inșă nici într'o limbă neo-latină el n'a prins o rădăcină atât de adâncă și n'a ajuns la o întrebuintare atât de desă și respândită ca în graiul românesc. Pe lingă forma *aflu* = lat. *afflo*, peste Carpați se mai cunósce *esafllu* = lat. *exafflo* (Caransebeș, com. Visag; Huniadóra, com. Bobalna și Baia-de-Criș), care înseamnă mai în specie „*trouver*” și pe care'l găsim și 'n Dicționarul Bănățen circa 1670 (Mss. în Bibliot. Universit. din Buda-Pesta): „*Izafflu*. Reperio”. Trecerea inițialului *es-* (= lat. *ex-*) în *iz-* se datoresce influinței posteriore slavice,

după analogia cuvintelor ca: izbândă, izbesc, izvodesc etc.

v. *Esafiu*.

Aforisesc. — v. *Afurisesc*.

Aftanâsie, n. pr. m.; Athanase. Una din formele poporane pentru numele Atanasie.

Alexandri, Chera Nastasia: „Nostimu 'î, sînte *Aftanasie*! cînd îmi ȳice: bunică! cer cuvîntul... dă'mî o bucată de pîne cu povidlă...”

Forma *Aftanasie*, cu *ft=th* (9), este un slavism. Curat romînesce e Tănase.

v. *Tănase*.

A-fuga (d'), adv.; vite, à toutes jambes. Idiotismii poporani: „a o rumpe d'*a-fuga* = s'enfuir avec précipitation“; „a o tuli d'*a-fuga* = s'esquiver lestement“.

De la Vrancea, Sultanica p. 34: „îmboldită d'o silă taînică, speriată de or-ce zgomot, îşi încordéză vinele, şi suflând ca de frica morţîi, o r u p e d'*a-fuga*...”

Jipescu, Opincaru p. 28: „Boîerimea mai în toate vacurili şi-a pus şi chîeptu şi sufletu şi obrazu pentru naţie, a luptat în frunte şi a'nfruntat toată năvala duşmanului; da uniori o mai t u l i a şi d'*a-fuga* afară din ţară...”

v. 1. 2. *Fuga*.

Afûm (*afumat*, *afumare*), vb.; fumer, enfumer, parfumer, fumiger, boucaner, saurer. Literalmente însemnă „a pune ce-va la fum“: medio-lat. *af-fumo* (= *ad-fumo*), ital. *affumo*, span. *ahumo*, portug. *afumo* etc. Se aplică însă nu numai la fum, ci adesea şi la abur. Se întrebuinteză ca verb neutru, de ex.: acéstă sóbă *afumă*; ca verb activ: ai *afumat* bucatele; ca impersonal: aci *afumă*.

Doîna Haîducului:

Ş'asta iernă am iernat
Maî colea de Calafat
Intr'un bordeiu darimat:
Picatura m'a picat,
Crivăţul m'a îngheţat,
Fumul că m'a *afumat*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 289)

La Anton Pann (Prov. II, 149), o nevestă, al cării bărbat să plîngea că laptele nu e bine fert:

Se mira saraca, cu ce îngrijiri
Să'l fierba mai bine, s'aibă mulţamiri!
Spēla, freca vasul, pune de' fierbea,
Pazind sa n'*afume* şi'n foc să nu dea...

În privinţa aburilor ce ese ca fum, dar fără lucrarea focului, se pôte ȳice câte o dată de o potrivă bine: *afumă* şi *fumegă*. Aşa pasagiul din Psaltire (ps. CIII, 32; CLXIII, 5): „tangit montes et *fumigant*“ sâu: „tange montes et *fumigabunt*“, se traduce romînesce:

Coresi, 1577:

...atinge codrii
şi *afumă*-se... a-
tinge codrii şi *a-*
fuma-se-vorü...

Arsenie, circa
1650:

...se atinge de
măguri şi se *a-*
fumă ...atinge-te
de măguri şi se
vor *afuma*...

Silvestru, 1651:

...atinge munţii
şi *fumegă*...
atinge munţii şi
fumăga-vorü...

Dosofteiu, 1680:

...să atinge de
munţ şi *fumă-*
ga-să-vor... atin-
ge-te de munţu
şi *fumăga-să-*
vor...

Cu acelaşi sens: „se ȳice despre o căpiţă de fîn jilavă că *afumă*=slobode abure“ (L. B.); dar se pôte şi: *fumegă*.

Deosebirea cea de căpeteniă între *fumeg* şi *afum* este că *fumeg* însemnă scóterea fumului ȳin sine'şi fără a'l aşeȳa unde-va anume, iar *afum* presupune tot-d'a-una depunerea fumului pe ce-va. Acéstă rezultă din diferenţa funcţională între elementele

formative ale ambelor cuvinte: sufixul verbal -eg (= lat. -igo) arată numai mișcare în genere, pe când prefixul pronominal a- (=lat. ad-) exprimă mișcare într'o direcțiune.

v. *Fumeg*.

Afumare jôcă un mare rol în medicina poporană a Românului.

Cost. Negruzzi, O alergare de cai, IV: „...mă-am adus a-minte că babele la noi gonesc pe necuratul *afumând* pe ne prin casă. Am cerut o cățue și fôrfece; am tăiat fărâmele scrisoarea și răvășelele viclenei, și le-am pus pe jăratecul din cățue. Privind fumul ce se ridica și apoi peria cum perise amorul ei, am ținut slugei mele să se ducă și s'*afume* odaia cu hărțile aceste...”

De aci într'un cântec poporan din Bucovina:

Ada 'ncóce mâna ta
Și m'-o pune subsuóră,
Că's mâncat de sabióră,
Și'mi dá p őr ca să m'*afum*,
Că's mâncat de țeri și drum,
Și'mi fă léc prin descântare,
Căci sînt bolnav de lungóre...

(Marian, I, 29).

În curioasa „Insemnare pentru câte doftorii”, scrisă în Muntenia la 1788 de un Florea Copilul și pe care ni-a oferit'o d. Dr. Antonescu-Remuș (Mss. în Arch. Stat.), ne întîmpină următoarele:

„Pentru tuse, să să *afume* cu burete de cruce, acoperit la cap;

„Pentru tuse cu năduh să caute un brau de om mortu când îl dezgroapă, să să *afume* cu el;

„Pentru friguri să să *afume* cu găniiaț de barză...”

La țerani, aprópe fie-care bôlá își are un fel de *afumare*.

„Cu Iarba-mare, cu Turtel și cu Avrămésă se *afumă* ómenii de speriat; cu Măsălarită, se *afumă* pentru

durere de măsele; *afumare* cu planta Sburătoare e bună pentru bóla numită sburător; pentru bóla numită dînsele e bine a se *afuma* cu Unghia-găei...” (C. Decusară, Tecuci, com. Țigănesci).

„Cu pěr de urs se *afumă* ómenii, ținând că le trece de a me țé lă” (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

În graiul țărănesc din Ialomița (Th. Theodorescu, com. Lupșenu): „Lu Ionică al nostru nu știu ce ȳa abătut la o urechĳe, că'l doare urechĳa, mânca-l'ar măicuța, dē nu să poate odihni dē loc; o să ȳau niște cārpă dila pāmă-tuf și baliga dĳn ținóia dē Mărina a ș'ó să'l *afum* la urechĳe, că ci-că'ȳ bun dē năjit, că dē pustiu d'ala'l doare urechĳa...”

În sens ironic, despre un om bét se ținó: „S'a *afumat* cu luléoa” (A. Pann, Prov. I, III). Același idiotism se aplică și la Țigani, între cari pină și pe copii ȳ veđi umblând cu luléoa în gură. — De ce sînt negri Țigani? — „S'aú *afumat* cu luléoa”, răspunde Românul.

Mijloc de vindecare la bóle, *afumare* este un mijloc de păstrare pentru unele substanțe alimentare: astfel se *afumă* óre-carĳ cārnuri, pescĳ și altele.

I. Ionescu, Mehedinți, p. 66: „Păstravii prinși se spintecă, se curăță de mațe și se sară. Păstravii sārăți saú îndulciți în sare se usucă și se *afuma* puindu-ȳ pre o lésă și aprindēnd sub dĳnșii putregaú de nuc saú de salce, și acoperindu-ȳ cu dranița saú mai bine cu frunđe veđi de nuc...”

Cu același sens în texturi latine medievale: „duas anguillas salitas et *afumatas* per internuntium transmissit...” (Du Cange, ad. voc.).

Macedo-romănesce:

„S'*afumă* casa, s' fēce sumu-lae=s'a *afumat* casa de s'a făcut négră;

„S'afumară draçilii=aũ perit draciĩ,
afumându-se cu tãmăe;

„S'nu s'afumă lactile;

„Pescu afumat...”

Cu un sens necunoscut în daco-româna, Macedo-românii mai numesc *afumare* poleirea unui lucru cu aur sau cu argint, de ex.: „nellu este *afumat* tu amalămă = inelul este suflat cu aur...” (M. Iutza, Crușova).

v. *Afumare*. — *Afumat*. — *Afumați*. — *Sufiu*...

Afumăre (plur. *afumări*, vechiu *afumarĩ*), s. f.; l'infin. substantivé d'afum: fumage, fumigation, action d'enfumer ou de parfumer, boucanage, saurage; encens. Represintă ca substantiv toate accepțiunile verbului afum.

În graiul vechiu *afumare* era sinonim cu „tãmăe”, după cum este pină astăzi în macedo-româna.

Așa la Coresi, 1577, ps. LXV:

...toate arsele
mojdane rădicũ
ție cu *afumare*
și berbeci rădicũ
ție hoi cu țapi...

...holocausta me-
dullata offeram
tibi cum incen-
so et arietibus,
faciam tibi boves
cum hircis...

acolo unde la Silvestru, 1651, și la Dosofteiu, 1680:

...jertvã grasã
vou înãlța ție cu
myrosenie de
berbeci, jertvi-
vou ție boĩ și
țapi...

...jratve cu 'n-
tregul de arsũ cu
mãduhã grase ră-
dica-voi ție cu tã-
mãie și arețũ,
rãdica-voi ție boĩ
cu vãtuĩ...

La plural, Coresi, cant. VII, pune *afumari*: „nece toate arsele, nece cumãndari, nece prinoase, nece *afumari* (αφουμαρι)...”

v. *Afum*. — *Afumători*.

Afumãriu, s. n.; fumoir, endroit destiné à fumer les viandes et les

poissons. „*Afumãriu*, lucru pe care se expune ce-va la fum” (Costinescu).

v. *Afum*. — *-ãriu*.

AFUMAT, -ã, adj.; part. passé d'afum pris adjectivement: fumé, enfumé, fumigé, parfumé, boucané, sauré; de couleur de fumée. Represintă ca adjectiv toate accepțiunile verbului afum. E bunã limba *afumatã*, dar e reũ lactele *afumat*; o odae *afumatã* dela sobã e nesuferitã, dar nu o odae *afumata* cu smirnã; *afumat* și *afumat* nu e tot una.

Cãntec Oltenesc:

Cuculeț, unde-ai iernat?

Peste Jiu, la Vadul lat

Intr'un catun *afumat*...

(Conv. lit. 1876 p. 209).

„*Afumat* cu luléoa = bét”, după cum și franțuzesce se dice cu același înțeles „enfumé” (Boileau).

Despre Țigani: „*afumat* cu luléoa = negru, ba și murdar”.

Intr'un singur sens, participiul *afumat* se depãrtéazã óre-cum dela verbul seũ, și anume când înseamnă o culoare cenușie-gãlbue, une-orĩ cãpétatã prin lucrarea fumului, mai adesea însă prin vechime saũ vremuri rele.

Alexandri, Istoria unui galben: „Fie-sce-care Țigan are șatra lui făcutã din mai multe bucãți de țoluri *afumate*, și o cãruțã cu roți nalte ce'i slujesce de culcuș...”

Același, Iași în 1844: „o mulțime de hardughii vechi, nalte, strimbe, muced, cu pãreții *afumați* și crãpați, cu ferestrele mici și chióre...”

Același, O primblare la munți: „el ținea într'o mână o psaltichie veche și *afumatã*, și în cealaltã o pãreche de metanii de lãnã negrã...”

Același, Hartã Rãzãgul, sc. II: „Sã 'ți arãt ispisócele din pod. Am ian așa un tenc de hãrtóge *afumate*...”

Cost. Negruzzi, Cântec vechiu: „gă-sind un ghizdan vechiu, îl deschise, și dintr'un smoc de tărfałoge de moșie, care'l sărăciseră de tot cu judecățile, scóse o hărtie *afumată*, pe care mi-a dat'o...”

Dosofteiu, Synaxar 1683, ad Januar. 25, descrierea S-tului Grigorie Teologul: „nu forte lungă barba, ce destul de désă; pléșivă, alb la păr; barba pre la margini *afumată*...”

Același, ad Jan. 30, despre S-tul Vasilie cel Mare: „albă la păr, *afumată* marginia barbei...”

A se alătura versul lui Rógnier (ap. Littré, v. Enfumé):

Son teint jaune, enfumé, de couleur de malade...

Formele deminutive dela *afumat* sint: a f u m ă c i o r și a f u m ă ț e l, la femin. a f u m ă ț e a.

v. *Afum.* — *Afumată.* *Afumați.*

² **Afumăt** (plur. *afumaturi*), s. n.; part. passé d'a f u m pris substantive-ment: fumage, fumigation, boucanage, saurage. Sinonim cu a f u m a r e și cu a f u m ă t u r ă. Se póte dice de o potrivă bine: *afumatul* pescelui său a f u m a r e a pescelui, *afumatul* cu tămăe său a f u m ă t u r a cu tămăe, apucă-te de *afumat* etc.

v. *Afum.* ¹ *Afumat.*

Afumătă, s. f.; t. pop. de Vini-culture: espèce de raisin. O varietate de strugure care se apropie de T ă m ă i ó s ă.

Termenul se întrebuintează mai ales în Muscel:

„*Afumata* se chiamă pe la noi un fel de strugure ruginit, de o culóre amestecată din alb, galben și roșu, picurată cu negru. Strugurele se face des și borbonat. La mâncare e dulce

și gustos.” (N. Vasilescu, com. Glâm-bocel).

v. ¹ *Afumat.*

Afumăți, n. pr. loc.; nom de plusieurs villages en Roumanie. Așa se chiamă câte un sat în Ilfov, în Dolj, în Teleorman, în Tutova, în Olt (Frun-đescu, ad voc.).

Dionisie Eclesiarcul, Cronica (Papiu, Monum. II, 184): „Fost'au făcut acest Domn (Alexandru Moruzi, 1795—97) fabrică de hărtie la *Afumați* nu de parte de București, și când ȳ-au venit mazilie aũ pus'o în spinarea Mitropoliei de ȳ-au dat sumă de pungă de bani geremé, zicând că aũ cheltuit Măria-sa dela dînsul de o aũ făcut, și Mitropo-liei ȳ este de trebuintă să facă hărtie pentru tipografie...”

Numele topic *Afumați*, plural dela a f u m a t, remăne vecinică amintire a tristelor vremuri ale cîumei. Pină astăzi în districtul Brăilei se chiamă Cîumați un sat, a căruia numire veche este *Afumați* (Frunđescu, v. Cîumați). Un medic german din se-colul trecut, Gustav Orraeus, venind în Moldova la 1770 și cercetând: cari sint la Români mijlócele cele preservative contra cîumei? i s'a respuns că — pe piațe, în lócuințe, pretutin-dem se dă foc la gunoiu, la óse și altele asemenea, a f u m ă n d u - s e într'un chip nesuferit ziua și nóptea: „prae-servatio, cui maxime fident, in eo unice posita est, ut undique in pla-teis, et atriis, aceryos fimi, ossium et variarum quisquiliarum, lento igne comburant, f u m o que hoc foetidissimo aërem die noctuque impleant” (Orraeus, Descriptio pestis, Petrop. 1784 p. 11). De aci *Afumați*. A f u m a r e a contra cîumei era lăsată dela moși-străinoși, de óră ce o sémă de sate se numiaũ așa deja din secolul

XV. Unul dintre Domnii Țerei Românești, ginerele lui Négoe Basarab, e cunoscut în cronică sub numele de „Radul din *Afumați*“.

v. *Afum.* — *Afumat.* — *Afumăcior.* — *Cîmă.*

Afumăcior, -oră. — v. *Afumăcior.*

Afumăcior, n. pr. plur.; nom d'un village en Valachie. Pluralul lui *afumăcior* deminutiv dela *afumat*. Așa se numia un sat în districtul Buzcîu (Frunțescu, v. Gradiște).

v. *Afumați.*

Afumător, -ore; adj. et subst.; qui fume, enfume, parfume etc. Cea saŭ cea ce afumă, în toate accepțiunile acestui verb. De aci, prin diferențierea sensurilor, femininul singular *afumătore*, luat ca substantiv, înseamnă „encensoir“; iar pluralul *afumători* „encens“.

v. *Afum.* — *Afumătore.* — *Afumători.* — *Afumos.*

Afumătore, s. f.; cassolette (Cihac). Cătușe saŭ orice vâscior cuprindînd substanțe mirositoare cu cari se afumă. Sinonim cu slavicele „cădelniță“, care se întrebunțază numai în biserică.

v. *Afumător.*

Afumători, s. f. plur.; parfum, encens (Cihac). Orice substanțe mirositoare, cu cari se afumă.

v. *Afumare.* — *Afumător.*

Afumătură (pl. *afumături*), s. f.; „action de parfumer, parfum“ (Cihac); „qui sert à fumiger, à parfumer“ (Pontbriant). Portugesul *afumadura*. De asemenea în limba sardă *affumadura* (Spano).

v. *Afum.* — ²*Afumat.*

Afumătăt, afumătătă. — v. ¹*Afumat.*

Afumôs, -ôsă; adj.; qui fume, enfume, parfume etc. Sinonim cu *afumător* ca adjectiv, dar aplicându-se numai la lucruri, nu și la persoane. „*Afumos, fumosus, fumeus, fumicus*“ (Bobb). În graiu, apröpe nu se aude.

v. *Afumător.*

¹**Afûnd** (*afundat, afundare*), vb.; plonger, immerger, enfoncer, approfondir. Înseamnă, materialmente ori figurat, a împinge pînă la fund (=lat. ad fundum). Deja în limba veche e sinonim cu *cufund*. Așa versetul din psalmul IX: „infixae sunt gentes in interitu“, se traduce prin „*afundară-se*“ la Silvestru 1651 și la Dosofteiu 1680, iar la Coresi: „*cufundară-se limbile...*“

E sinonim și cu *înfig*:

Silvestru, 1651, ps. LXVIII:

Afundău-mă
în tină adîncă și
n'am loc de a
stăria...

Infixus sum
in limo profun-
di, et non est
substantia...

unde la Dosofteiu, întocmai ca latinesce: „*înfi pșu-mă în păclă de adîncime...*“

Cu toate acestea, înfigere are un înțeles cu mult mai întins decît *afundare*, iar *cufund* are un sens ce-va mai restrîns. A înfige un cuiu, a înfige ghiara etc. n'are în vedere nici un fel de „fund“. *Cufundare*, pe de altă parte, e numai de sus în jos și presupune disparițiunea totală a celor împinse la fund, ba chiar peirea lor. Și mai energic e compusul *scufund*, o mișcare violentă și repede.

Printr'o fusiune poporană, din *afund* și *cufund* s'a născut forma mixtă *acufund*, cunoscută mai ales în

Moldova și despre care vedî la locul seî.

Alături cu *afund*, unii întrebuințază *afundez*:

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 46: „E păcat de Dumneșeu, cocóne, să mă *afundez* eî cu totul în focul Gheeneî...”, unde ar fi fost mai bine: *s c u f u n d*.

a) *Afund* ca verb activ.

O epigramă poporană din Ardél:

Mere nora la fantână
Cu camașă sócri'n mîna,
Ș'o *afund'o* data 'n balta
Și o țipa peste poartă:
Na-o, sócra, că'i spélata!

(Jarnik-Barsanu, 455).

A. Pann, Prov. I, 144:

În loc să'l scóta din unda,
În vultóre îl *afundă*...

La botez, preutul *afundă* pe copil în apă.

Ioan din Vinți, 1689, f. 15 b: „Déca'l vei pomázui, preote, botédză'l țiuindulü în mîni, căutändü spre răsăritü; *afundändu'lü* și scoțindu'l de o dată, dzi: botédză-să robulü luî Dumnedzäu imerek în numele Tatălui amin; iară a doa oară *afundändu'lü* și scoțindu'lu, dzi: și al Fiului amin; iară a treia oară *afundändu'lü*...”

b) Mai adesca sub forma reflexivă.

Legenda St-lui Sisîn circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 288): „Și dzise sveti Sisîn: lemnul lu Dumnedzeu maslinu! vädzuși dracul fugindu și u cocon ducändu? Și dzise maslinul: vädzuu'l în Mare *afundändu-se* (αφυνδανδύσσε)...”

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVI p. 15: „și aciîa se porni turma toată dein țärmure în Mare și se *afundară* într'apă, e păstorii fugiră...”

Silvestru, 1651, f. 126 a: „scoate-mă den tină ca să nu mă *afund*...”

Legenda Sf. Nicolae, din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din

Brașov, p. 178): „și apa se desfăcé și fierbé și clocotiîa diin fundü, cât nu se *afunda* corabiîa...”

O predică din sec. XVII (ibid. p. 291): „apa îaste una diin céle patru făpturi diin ce îaste lumé tocmită, și 'șü îaste rudă cu pămăntul; și într'apă ne *afundămü* și ne acoperim, ca și Hristos în pămăntü...”

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 33): „și în fundul mării a mă *afunda*, și în mijlocul focului a mă arunca, și nici cum vieții méle a cruța, nu mă voiu feri...”

A. Pann, Prov. III, 137:

Și când el de gróză plângea, spuind multe,
Vine un val mare tocma cât un munte,
Îi repede luntroa, o sparge de-o stânca,
Și el se *afundă* în Marea adâncă...

Fără noțiune de apă:

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 195: „Spicele rěscópte și țepóse, încărcate cu bob mare și greü, sě clătenaü a-lene, încovăindu-se în văi și delurî de aur ruginit, în jurul colnicelor, sub cari s'*afundă* satul Măgura...”

Balada „Sócra și nora”:

De când mândra s'a 'ngropat,
Plóe mare s'a versat,
Vreme lunga n'a 'ncetat,
Vintu 'ntr'una c'a suflat,
Grópa i s'a *afundat*
Și mormintu'i s'a stricat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 625)

Fiind-că fund se chiamă nu numai în liniă verticală partea cea mai depărtată a unei văi, fie cu apă saü fără apă, dar și în liniă orizontală partea cea mai depărtată a spațiului în genere, de aci *afundare* se póte aplica la ori-ce direcțiune.

Alexandri, Pastel XL:

Pe campia Dunaréna care fuge'n departare,
Unde ochii se *afundă* dintr'o zare'n alta zare...

E mai ales poporană expresiunea :
„a se *afunda* în codri“.

Pompiliu, Sibiū, 51 :

Ma-sa'n pragul uşii sta,
După fecior se uita
Pin' ce'n codri s'*afunda*...

Balada „Sócra şi nora“, după cum
se ştie în Prahova :

Multa vreme nu pierdea
Ghencea murgu'ncaleca,
Diua-buna 'şi mai lua;
Iar mândruţa, vai de ea,
Tot cu ochi'l petrecea
Pină'n codri s'*afunda*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 623)

v. *Afundiş*.

Intr'un sens figurat, se ştie : a se
afunda în gânduri, în grijă, în bănueli,
în datorii etc., sau : a *afunda* pe cu-
tare. De asemenea : a se *afunda* în
ştiinţă, în lene, în trândăviă, în somn
şi altele.

v. ¹ *Afundat*.

Verbul *afundare* nu e latin clasic,
dar comun tuturor graiurilor romanice :
ital. *affondare*, span. *afondar* (*a-*
hondar), portug. *afundar* etc. În
vechiă francesă : *afonder*, de ex. :
„y ot tant de gens ouït batel, qu'ilz
furent en doute d'afonder en la-
ditte riviere et de noyer“ (Du Cange,
ad. voc.)

v. ² *Afund*. — *Cufund*. — *Fund*. —
Scufund.

² **A-fünd**, adv.; à fond. Intr'un mod
nu numai pe de asupra sau pe de lă-
turi, ci pînă la *fund*=lat. *ad-fundum*,
ital. *affondo*. span. *hondo* etc. (Cihac).
E sinonim cu *deplin*, dar presupune
mai multă adâncime, iar prin urmare
şi mai mare greutate de a ajunge
acolo.

Jipescu, Opincaru p. 55 : „Sînt ca
spuđa Rumăni ce se cred că *a-fund*
cunosc limba rumănescă, când colo :

crinta, adică vasu un' se pune caşu
'nchegat să se scurgă, şic că e lucru
dă mîncare; şi'ntrébă'i ce e blévu, ri-
steu, bulfeiu, oporu, cormana, că dă
ţ'i-o şti, lasă !...“

O doină muntenescă :

Sa mē'ngrope unde-oiu şice,
La un sin cu doē ţiţe;
Sa mē'ngrope mai *a-fund*
Sa nu putreşesc curind :
Cu mâna 'a ţiţişora,
Cu gura la bārbióra,
Unde'i dragostea mai mare...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 304)

Idiotismul „a da *a-fund*“, „a se da
a-fund“, „a intra *a-fund*“, însemnăză
„plonger, faire le plongeon, s'enfoncer“.

Balada Vilcan :

De l'or da *a-fund* în ape,
O sa'nnóte ş'o să scape...

(G. D. Teodorescu, 555)

Balada Chira :

Vreme nu pierdea,
În apă saria,
A-fund ca se da...

(Ibid. 645, 652)

Idiotismul : „trage *a-fund*“ însem-
năză un înec fatal, fără vre-o putinţă
de scăpare.

„La noi holbură se chiamă locul a-
dânc şi unde în faţă apa se învîrtesce,
astfel că cel ce cade acolo trebuî să
péră, căci îl trage *a-fund*...“ (A. Vasi-
liu, distr. Iaşi, com. Poienii).

v. ¹ *Afund*.

³ **Afünd**, -ă, adj.; „profond, creux“
(Cihac). Se întrebuintăză rar în loc de
adânc. „Apele line sînt *afunde*“ se
ştie în Transilvania (Iosif Lita, Blaj).
Cuvîntul e poetic.

Boliac, O diminăţă pe Caraiman :

În văilo *afunde*, a Besnei locuinţa,
Cobóra 'n şiruri brađii spre riul sgomotos
Ce spumega, se luptă în repedeai silinţa
Şi cade, se sfaramă p' a dânc prapastios...

v. ² *Afund*.

⁴ **Afând** (plur. *afunduri*), s. n.; abîme, profon deur. Rar, dar totuși se aude: „*afundul Mării*“, „*afundul corilor*“ etc. în loc de *adâncul*.

Într'o colindă muntenescă:

Toți s'au înecat,
L a *afund* s'au dat...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 57)

afund figurază de asemenea ca substantiv.

v. ¹ *Afund*.

Afundare (plur. *afundări*), s. f.; l'infinitif d' *a fund* pris substantivement: plongeon, immersion, submersion. Fapta de a se *afunda* saŭ a se da a - *fund*.

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbraca, se arunca 'n balta,
Negândind nerodu c'o sa pața ș'altă:
Pe când el cu totul se da 'n *afundare*
Sa scôța securea din apa cea mare,
Vine ôre-cine în ascuns, pe taîna,
Și'l fură de'l lasa fară nici o haîna...

Ca termen religios, „*afundarea Sântei Crucii*“ la Boboteză.

v. ¹ *Afund*. — ² *Afundat*.

¹ **Afundât**, -ă; part. passé d' *a fund* pris adjectivement: plongé, immergé, enfoncé, approfondi.

Legenda Sf-lui Nicolae, din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 173): „cine va fi gonit de oameni răi muncitori, și va scâpa în besereca numelui meu, dă-i să învîncă pre acei gonitori; și vare-cine va fi în bure și în valurile mării *afundatu* saŭ în toate grijile în tot locul, și va pomeni numele meu, să faci lină bura...”

Dosofteiu, 1673, f. 12 a:

S'avem bucurie de-a ta mintuință,
Sa vedem pizmașii *afunda* în salța...

Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 41): „m'amă văzută așa de gosă *afun-*

datu într'adâncimele adâncurilor, câtă amă avută frică că n'oiu mai eși de acolo...”

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 8: „ochii unchișului, *afundați* sub cercul albit al sprincenelor...”

În sens figurat:

Coresi, Omiliar 1530, quatern. IX p. 3: „luindă camete și asuprindă cu nedereptate și *afundați* în răpiciumi...”

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom.) p. 98: „...unii, ca cum încă mai de nainte de mângăioase voroavele ei spre somn furați și în chitela socotelor *afundați* ar fi fost, ca de somn saŭ de vin amețiți...”

Alexandri, O primblare la munți: „Călugărul, ȳicend aceste, ținti ochii în gîos și stătu puțin *afundat* în gînduri; tot trupul lui părea impetrit; numai buzele i se mișca...”

v. ¹ *Afund*.

² **Afundât**, s. n.; l'infinit. d' *a fund* pris substantivement: immersion, plongeon. Sinonim cu *afundare*. Ca supin: dacă e vorba de *afundat*; când e trêba pe *afundat* etc.

v. *Afundare*.

Afundător, -ôre, adj. et subst.; „aprofondissant etc.” (Cihac). În graiu nu se aude și în texturi nu s'a întrebunțat.

Afundătură (pl. *afundaturi*), s. f.; approfondissement, enfoncement. Italienesce *affondatura* (Cihac). Se întrebunțază mai mult: *înfundătură* și *afundiș*.

v. ¹ *Afundat*. — *Afundiș*. — *Infund*.

Afundîș (pl. *afundișuri*), s. n.; enfoncement, fond. Punctul fôrte depărtat al unui spațiu, dar numai pe uscat.

De la Vrancea, Sultanica p. 176: „în *afundișul* depărtării s'auđi, încetinel, un glas de cétă, cântând dupe pofta inimei...”

Ibid. p. 197: „măsurai *afundișul* cordrilor, ținându'mi zilele cu porumbe sêlbatece și cu pere pădurețe; trecui prin tôte, gândindu-mă la tine...”

v. ¹. *Afund.* — ⁴. *Afund.* — *Afundătură*.

Afundime, s. f.; profundeur. „*Afundime*, profunditas” (Bobb). Sinonim cu *adâncime*. În graiu nu se obișnuiesce.

v. ⁴. *Afund.* — *Afundiş.* — *-ime*.

Afurisănie, afurisenie (plur. *afurisenii*), s. f.; excommunication, damnation, malédiction. Cuvînt format de cătră grămăticii români vechi din tulpina verbului *afurisesc* prin același sufix ca în terminul slavic corespunzător „zaklinanie”, în loc de infinitivul substantivat *afurisire*. Sinonim cu *anatemă*, dar însemnând o penalitate canonică de un grad ce-va mai mic. Vorba curat poporană, trecută la Români din gréca prin mijlocire latină, este blăstem, care însă a căpătat un înțeles mai întins, deși totuși se întrebuintează une-orî în texturi juridice ca sinonim cu *afurisenie*; de exemplu:

Constantin Brâncovan, 1694 (Cond. Mss. Arch. Stat. p. 146): „cu carté Domnescă și cu carté părintelui Patriarhului dela Antiohia cu mare blestem și *afurisanie* asupra acelor boiari...”

Același, 1696 (ibid. p. 214): „cu mare blestem și groaznică *afurisanie* asupra tuturor delénilor și moșnénilor și împrejurénilor de acolo dela Topolovénii...”

După Pravila Moldovenescă din 1646, f. 54 a, acela care află pe mușterea lui

„cu om din clirosulü beséricei, poate să'i ucigă pre amândoi, și să nu se témă de *afurisenie*...”

Tot acolo, f. 141 a, cu sensul de simplu blăstem: „*afuriseniia* ce să va face cu mânia, numai acéfa să prinde în samă și iaste foarte rria și cumplită, așjidere și alte-ori fie-ce blăstărmü...”

Termenul *afurisenie* se întrebuintă mai cu deosebire atunci, când Domnul Țerei legă un bir nedrept saü asupritor pentru popor. îndatorindu-se pe sine și pe toți urmașii seî, sub pedépsa celei mai teribile excomunicațiunii bisericesci, de a nu'l mai re'noi pe viitor.

Nicol. Muste, Letop. II, p. 77: „În anul acesta iară aü scos Mihaü Vodă desetina de stupi să dé toți; neplăcut lucru era, ales boierimeî și mănăstirilor acest obiceiü; și testamenturi cu *afurisănie* era dela alți Domni să nu mai fie desetina pe boieri...”

Zilot, Cron. p. 7:

Iar când fu pe la Dechembre, cam aprópe de Crăciun,
Indemnă dracul pe Voda spre alt gând gróznic nebun:
Ca sa scóța Văcăritul, un huzmet pré blestemat,
Prin cărți de *afurisanii* de arhierel legat...

Același p. 23: „și așa vedéndu-se de față că nu suferé Cerul o lăcomiă ca acésta ca să plătescă dajdie pe cap stép dobitocul purtător de sarcina plugului, s'au lucrat strașnice legături cu grozave *afurisanii*, ca să nu se mai pomenescă numele văcăritului...”

v. *Angară.* — *Văcărit.*

Alexandri extrage dintr'un vechiu text următórea „formulă de *afurisenie*”:

„Ferul, petrele și tótă firea nepu-
„tređitóre să putredescă și să se risi-
„pescă, iar trupurile acelor fără cre-

„dință să stee întregi și sufletele lor
 „niciodată să nu vadă lumină! Să-î
 „omóre pe dinșii dumneđeésca sabie!
 „Să se facă ei măncaarea vulturilor și
 „a corbilor! Să cadă asupra lor căr-
 „bunî de foc! Fiii lor să fie săraci și
 „femeile lor văduve! Diavolul să stee
 „în drépta lor! Să dobândescă bubele
 „luî Ghiezi și zugrumarea luî Iuda!
 „Să-și pérđă inima și fața de om și
 „s'ajungă Jidan! Să fugă de el și om
 „și vită, și recórea și căldura, și um-
 „bra și sórele și tot ce este bun pe
 „pămînt etc.“

Apoi poetul adaoge :

„Crăncen blăstem și de o selbatecă
 energiă! Accentul neîmpăcat ce-l ca-
 racteriză explică luptele și cruđimile
 fanaticismului religios. Dar ceia ce in-
 spiră o mirare durerósă este că tóte
 acele formule de *afurisenă* și acte de
 cruđime aũ fost pretutindenî dictate
 și executate în numele luî Christos
 care a căutat să propage simțirea de
 frățîă pre pămînt, în numele luî Moisi
 și a luî Mohamed și a tuturor funda-
 torilor de religii...”

(Conv. liter. 1875 p. 336).

O interesantă descriere a ceremonia-
 lului de „mare afurisenie“ se póte
 citi în Cronica luî Enachi Cogălnicénu
 (Letop. III, 238).

v. *Afurisesc*. — *Anatemă*. — *Blăstem*...

Afurisesc (*afurisit*, *afurisire*), vb.;
 excommunier, damner, maudire. Ter-
 men trecut la Români din Dreptul
 canonic bizantin: ἀφορισμός, acrist ἀφο-
 ρισμα. „*Afurisire* diferă de a n a t e-
 m a t i s a r e întâiu pentru că *afu-
 risire* este măi popular, așa încat
 poporul nu cunósce vorba a n a t e-
 m a t i s a r e, ci în locul ei face us
 saũ tot de *afurisire*, saũ de peri-
 frasa: a d a a n a t e m e i. Al doilea,
 pentru cărturarî, carî fac us de amîn-

doê vorbele, *afurisire* diferă și în înțe-
 les de anatematisare, întru cât a
afurisi va să đică numai a despărți
 pre cine-va de turma credincioșilor și
 a'î mărgini pentru un timp dela bise-
 rică; ér a anatematisa va să đică
 nu numai a mărgini pre cine-va pen-
 tru un timp dela biserica luî Christ,
 ci a'î scóte pentru tot-d'a-una din si-
 nul bisericeî, și încă a'î da, a'î închina
 luî Antichrist“ (Laurian-Maxim).

În graiul poporan *afurisire* însem-
 néză astăđi orî-ce jurămînt cu blăstem,
 că adecă cel ce făgăduesce ce-va, de
 nu'și va ținé cuvîntul, apoi să n'aibă
 parte de cutare saũ cutare lucru.

Jarnik-Bărsan, Transilv. 502 :

— Lina Carolina,
 Flóre din gradină,
 Vina 'napoi, vină,
 Că făgăduesc
 Și m'*afurisesc*,
 De ađi înainte
 Să fiu măi cu minte...

În vechile texturi, numai Biserica
afurisă, fiind acésta o penalitate ca-
 nonică.

Pravila Moldov. 1646, f. 38: „să să
afurisescă după pravila beséricii...”

Ibid. f. 110: „să va giudeca cu giu-
 dețul beséricii, ce să dzice să *afuri-
 séște* și i să dă canon...”

Tot acolo ne întimpină adesea forma
aforisesc, măi apropiată de originalul
 grec:

f. 111: „giudețul beséricii îl va *a-
 forisi* până când să va pocăi și'ș va
 face canonul...”;

f. 119: „mestecătoriul de sänge
 încă'l *aforiséște* și beserica...”;

f. 154: „să fae cutare lucru, iară
 de nu ver face, de greu te *aforisescü*...”

v. *Afurisanie*.

Afurisire. — v. *Afurisesc*.

Afurisit, -ă; part. passé d'a furisesc: excommunié, maudit, damné; vaurien, vagabond, mauvais sujet. „Pre lingă însemnările verbului, *afurisit* măi are și înțelesul de: reu în gradul cel măi mare, cumplit, îndrăcit, cu care anevoe te poți înțelege sau învoi, fără omeniă, fără Dumneșeu“ (L. M.).

Sinonim cu blăstemat.

Un cântec poporan din Ardél:

Dór in cale ț'a eșit
Pricolieu *afurisit*
Și vrè turma sa ț'o strice
Și capul teu sa'l mănânce?..
(Pompiliu, Sibiu, 45).

Altul tot de acolo:

Și de mâna mî-o lua
Și in temniț'o бага,
Intr'o cas'*afurisită*,
De cinci ani necurațita,
De sóre nestrăbatută...
(Ibid. 51).

„Din ȱilele sèptèmaneî, poporul socotesce măi marî pe Sfanta Vinerî, apoi pe Sfanta Miercurî; ȱiua Duminiceî este reu de a lucra ce-va, pentru că acel lucru nu e bun, se ȱice: *afurisit*“ (N. Vasilescu, Muscel, com. Glâmbocel).

Act muntenesc din 1631 (A. I. R. I, 32): „iar cine să va ispiti după morté mé să facă altă tocinélă într'alt chip, acel om să fie *afurisit* dé Vlădica Isus Hristos și să fie blăstemat dé 318 sveti otți...“

In vechile zapise *afurisit* se măi întăresce punéndu-se alăturî, într'un mod pleonastic, unul saũ măi mulți sinonimi: *anatemă*, *proclét*, *triclet* etc.

Document din 1604 (Cuv. d. bătr. I, 136): „am pus și blestemũ, ca să fie *afurisit* și *proclét*...“

Altul din 1606 (ib. I, 151): „cene se va scula să facă altũ ce-va, să fie *afurisitũ* de 300 și 18 osteți, șe să fi *afurisitu* șe *anati*ma...“

Ca termen de ocară, din care s'a șters elementul seũ primitiv religios și juridic, *afurisit* e fórte poporan la Români.

Deja în Pravila Moldov. 1646, f. 128: „cela ce va dzice cui-va *afurisitũ* sau cõpilũ...“, unde „cõpil“, cu tonul pe prima silabă, însemneză „bastard“.

„*Afurisit* și *anafimă*!“ este una din blăstemele cele măi obicnuite. In munți din Moldova auți mereu: „Să dee 40 de draçi in mine, să inlemnesc, să fiũ *afurisit* și *anafimă*, să n'am parte de gite să li găsăsc crapate, și altele“ (Némț, c. Bozieni; Sucéva, c. Borca etc.).

In loc de *anafimă*, in unele locuri poporul pune prin assonanțã *anapoda*. Așa printre blăsteme din Tecuciu (com. Răchitõsa): „Pir' legea me, să hiũ *anapoda* și *afurisit*!“ Apõi într'o cèrtã dintre bărbat și nevèstã: „Oiu pune eũ ho datã canga pe tine, dimone, *afurisitule*, hire-ai a naibe!“

In fine, când ocarã cade pe un străin, bunã órã pe Evreul Itic într'o comedie de Alexandri, Iorgu dela Sadagura îi strigã: „Du-te dracului cu bani'ti cu tot, Litfã *afurisitã*!..“

v. *Afurisesc*. — *Anatemă*. — *Blăstemat*. — *Proclét*. — *Triclet*...

-ăg; suffixe nominal péjoratif. Finalul tonic -ac din cuvinte străine trece une-orî la Români in -ag, de ex. cõmag = turc. zumaq, ceprag = turc. çaprak, harag = ngr. χαράκι etc. E fórte rar însă sufixul curat românesc -ag scãdut din -ac care să se acãțe de o tulpinã consonanticã, după cum este, bunã-órá, in: pãrțag „brusquerie“ in loc de: pãrțac, deminutiv din: pãrciu „bouc“, cu aceeași tranșiune de sensuri ca in francesul „caprice“, ital. „capriccio“ dela „capra“. Tot

aşa în: *artăg* sau *hartăg* = *hartăc* „brusquerie“ dela: *hart* „escarmouche“. Astfel în dicţótórea: „artăgul işi găseşte pârţagul = à la brusquerie on répond par la brusquerie“, ne întimpină de doă orî după o tulpină consonantică sufixul pejorativ *-ăg*, născut prin scădere fonetică din deminutivul *-ăc*. Dar nici chîar în aceste casurî tulpina nu e consonantică pe deplin, căci finalul *ț* sau *č* represintă un grup *ti* sau *ci*, ér prin urmare *-ăg* figuréază aci cam în aceiaşî poziţiune ca în „dulcég“ = „dulč-ăg“ din „dulč-ac“ sau în „bricég“ = „brič-ăg“ din *brič-ak*. Orî-cum însă, fie *-ag* sau *-eag* orî *-iag*, acest sufix e la noi tot-d'a-una pejorativ, expriménd o nuanță de despreț, pe care n'o are prototipul seü *-ak*. Despre sufixele deminutivele înrudite -og (=ok), -ug (=uk), -ig (=ik), cu aceiaşî tendință pejorativă, a se vedé la locurile lor.

v. ². *Ac*. — *Eac*. — *Eag*...

Agă (artic. *agăoa*, plur. *agi*, *agăle* și *agalarî*), s. m.; officier ou commandant turc. E cuvintul turc *agà*, la plural *agalêr*, conservat cu accentul și chîar cu forma plurală, dar aplicându-se numai la funcţionari mahometani, pe când aceiaşî vorbă, românîsându-se în dubletul *ăgă*, a ajuns a însemna o boieră locală (Șaînénu, Elem. turcescî p. 7).

A. Pann, Prov. III, 103 :

Dar el sémă nu băgă,
Vrea sa se facă *Agă*...

Miron Costin, Letop. I, 354: „Turcii *agalarin* de Tighinea...“, dar cu câte-va rindurî mai jos: „decî luându'și sama *Agă*...“

Istoria lui Brâncovanu 1730, în Conv. lit. 1875, 330 :

Când zioa ca se făcea,

Imbrihorul că sosia
Cu mulți Turci *agalarî* mari...

Neculce, Letop. II, 315, vorbind despre nesce guralivî breslași din Vasluu ce pirau la Constantinopole în Divan pe ex-vodă Mihaïu Racoviță, dîce: „Breslaşii în gura mare striga: vîndutu-ne-ai! vîndutu-ne-ai! vîndutu-ne-ai! la cochii-vechi cîcoilor ca pre maseurî și ca pre oi! care numai ce huia Divanul împărătesc și se mira toți Paşii și *Agalarî*...“

În balada „Tudor Tudoraș“, o crășmăriță e așa de frumoasă încât :

Iar Turcii când o vedea,
Chiar papucii lor işi bea,
Agălele
Călmalele,
Croitorii fórfecele...

(Burada, Dobrogea, 121)

Balada „Iancul mare“ :

Cam vr'o cincî-deci de *agăle*,
Cam vr'o cincî-deci de pasale:
Cât *agăua*,
Și călmăua...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 481)

Balada „Badiul“ :

Mulțumim, *agălelor*,
Cinstiți căimacanilor...

(Ibid. 539)

E fórte curios că de 'naintea lui *aga* se punea articlul nedefinit feminin „o“, dar totuși adjectivul în concordanță avea forma masculină :

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II, 190): „vorbînd cu o *agă* credincîos al lui...“

În stil oficial se întrebuintă și forma turcescă reverențioasă *aga si*, tot cu articlul feminin „o“ și declinându-se ca un nume propriu.

Constantin Brâncovanu, 1694, Con-dica de veniturî p. 21 : „S'au dat ploconul Hanului care s'au trimis cu vel Post.; însă bani gata Hanului tal. 1000 și Hasnadar-Bașii bani gata 100,

și la 2 postave i la 2 atlase, care s'au trimis Hasnadar-Bașii i lui Divan-Efendi tal. 60, și la o pacé de samur ce s'au trimis ér Hasnadar-Pașii tal. 100, și la o *Agasi* al Hanului ce au venit aici tal. 50, și la un Post-șai 1 atlas, i un post-feld care s'a dat ér lui *Agasi* tal. 40..“

v. *Agă*.

Agabanîu s. **agambanîu** (plur. *agambanié*), s. n.; sorte d'étoffe précieuse dont les Turcs se font les turbans. Turcesce a g a b a n i (Șaînenu, Elem. turc. p. 116).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 75: „boccelicuri de stofă cu așternuturi de *agabanîu*, cu primeneli de borangic și de filaliu cu bibiluri, cu gevrele și cu brinișore de betélă..“

La Episcopul Melchisedec (Roman, II, 134) într'un act moldovenesc din 1785: „*agambani*, citarele, ghermesituri, boccelăcuri, șamălagele..“, și editorul explică: „*agambani*, alminterea se va iu, o materie albă țesută cu argint“.

v. *Sevaiu*.

Agăchi, s. m. indécl.; t. famil.: petit-maitre, littéralement „petit Aga.“ Deminutiv dela a g ă sau mai bine dela a g ă prin sufixul -a c h i, despre care veđi la locul seú. Tot așa din „beiu“ se făcea „beicachi“. Se întrebuintează numai în locuțiunea proverbială: „inghite, *Agachi*!“ care însemneză: „mai rabdă, că ai pățit'o, măcar că ești țanțoș“. În popor această đicetóre trebuí să aibă o anecdotă a sa. Se vede că vr'un a g ă va fi fost silit vre-o dată să inghiță ce-va nu tocmai pe plac.

E des la Alexandri.

Scara mâtei, sc. 10:

„Magdian. Auđi, mă rog, minune!.. să uít eú că ađi e serbătórea Anicái?..“

„Marin. Inghite *Agachi*... gál... gál... gál..“

Craiu-noú, sc. 4: „Iaca toľagul bătrânețelor... ține moș Corbule, și inghite *Agachi* de-acum..“

Iorgu dela Sadagura, act I sc. 6:

„Damian. Astăđi sosesc Iorgu, și cred că'ți bea cu toții voínicesce în sănătatea lui.

„Un prieten. Las' pe noi, vere Enache... dacă'i tréba pe 'nghite-*Agachi*... Helbet! nu te-om da noi de rușine..“

În pasagiul din urmă e vorba chiar de bețiă; însă bețivul își dá aerul că nu bea de bună voe, ci mai mult se jertfesce din prietenii.

Alexandri a scris și o comediă intitulată „*Agachi*-Flutur“, imitată după „L'avare en gants jaunes“ de Labiche.

v. -*achi*. — *Agă*. — *Agă*.

Agambanîu. — v. *Agabanîu*.

Agă (artic. *aga*, genit. *agăi*, plur. *agăi*), s. m.; ci-devant titre de noblesse, préfet de police. Același cuvint cu a g ă, dar românizat prin mutarea tonului și prin declinațiune, aplicându-se la o demnitate pămînténă, care însă imita óre-cum pe Ienicer-a g a s i dela Stambul. În acest sens s'a întrodus la noi de pe la finea secolului XVI.

Urechea, Letop. I, 105: „*Agă*, ispravnic pre dărăbani, și pre târg pre Iași giudeț..“ (cfr. Miron Costin, A. I. R. I, 171).

Cronica Muntenescă (Magaz. ist. IV, 285): „Iar când fu la Iulie 16 (1597), alése Mihaľu-vodă oști care era mai de folos și le puse cap pre Fărcaș-*agă* și'i trimise la Diu ca să'l dobândescă..“

Prefectul poliției se đicea și „vel *Agă*“, adecă: m a r e l e *Agă*.

Gheorgachi, Letop. III, 292: „...vel Armas, vtori Logofăt, vel Ușer, v el

Agă. Însă până la Grigorie-vodă în Domnia a doua *Aga* purta baltag, și cinstea i se păzia la această rânduélă; ér atunci Grigorie-vodă cu testament, care s'aú cetit în Spătărie rânduéla *Agăi*, aú suit *Agia* după vel Comis, dându-i Domnul cu mâna lui semu să poarte topuz, adecă buzdugan, și de atunci s'aú numit și vel *Agă*. După *Agă*, vel Gramatic, vel Camaraș...“

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 233): „Iar boiarinul Domnii-méle Radul Golescul vel *Agă*, el așa au dat séama înainte Domnii-méle...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, p. 195: „... aú răsipit curțile Domnești dela Frumoasa și casele *Agăi* Enachi ce era în Iași...“

La Alexandri, Boieri și ciocoi, pe lîngă singularul articulat *aga* ne întimpină și *agăoa*: „o incurcă *agăoa*“ (act. I sc. 7), iar mai jos (sc. 8): „aú năvălit în curte *aga* c'o cetă de slujitori“. În primul cas însă este o ironiă, ca și când n'ar fi vorba de un Român, ci de un Turc. Ia plural (act. II sc. 10): „ușa lui îi deschisă pentru toți, fie *agi* ca dunneta, fie gîpăni ca mine“. Și aci ironic s'ar fi putut dice: *agale*. La feminin: *agóia*: „De mâni nu'i mai fi *agóae*“ (ibid. act IV sc. 9).

v. *Agă*. — *Agesc*. — *Agiă*.

Agafiță. — v. ¹*Agapia*.

Agafânghel. — v. *Ayatânghel*.

¹*Agăfton*, n. pr. masc. Nume bărbătesc, obicînit însă mai mult pintre călugări, cu fonetismul slav *-ft-* pentru greul *th* (θ). Dosofteiu, Synaxar 1683, 8 Ian.: „Svinții *Agăfton* (Αγάφτων) și Fteoctist cu pace să săvârșiră“.

²*Agăfton*, n. pr. loc.; nom d'un couvent en Moldavie. Numele unei mănăstiri în districtul Botoșani (Frunzescu, Dicț. top. ad voc.). E același cuvînt cu numele personal *Agăfton*, dar cu mutarea poporană a accentului. v. ¹*Agăfton*.

Agăle, adv.; lentement, tout doucement, nonchalamment. Se întrebunțéază mai adesea reduplicat: *agale agale*. Sinonim cu încetinel sau încetișor, dar cu o nuanță de plăcere sau mulțumire, care îi este propriă.

Basmul „Peneș împérat“ (Calend. basmelor 1882 p. 78): „Nunta mergea *agale agale*, făcend soróce pe la soróce și mai sărutând din vreme în vreme a sfintă de ploscă...“

Ispirescu, Poveștile p. 53: „Implinindu'și a noua poruncă a împératului Euristeu, Ercule se întorcea a-casă *agale agale* cu corăbiile; pe drum însă se abātu și pe la Troia cetate...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 266: „Așa mergeau *a-gale*, spunend fie-care ce-o tăia capul; și sănătatea, mulțumirea, veselía se deslușia pe tóte chipurile...“

Este neo-greul *ἀγάλια*, mai adesea reduplicat: *ἀγάλι'ἀγάλια* (Passow, *Τραγοῦδία* p. 354). La noi a străbătut abia în epoca Fanarioților. Costachi Negruzzi în „Muza dela Burdujăni“ (sc. II) pune în gura Grecului Lakerdopulos: „Te grăbesci să te măriți? He, he, he, *agali agali*. Te'i face Sulzerésa, n'ai habar...“

Deși străin și nou, totuși adverbul *agale* a devenit poporan și se va înrădăcina în graiu. El are ce-va onomatopoetic a mișcării lenevóse, și sună atât de romănesce, încat unii îl scriu: *a-gale* sau chiar *a gale*, ca și când ar fi compus cu prepozițiunea *a* (=lat. ad).

v. *Catelin*. *Catinel*.

Agàli. — v. *Agale*.

Agàlmă, s. f.; statue, idole. Sinonim cu idol. In Dicționarul lui Budai-Delénu (Mss. in Muz. istor. din Bucu-rescî): „*Agalmă*, ein Götzenbild von Gold oder Silber“, citând Viețile Săn-ților de mitropolitul Dosofteiu, dar fără a indica pasagiul. Este greul ἀγάμα.

v. *Boz*.

¹Agăpia, n. pr. fém. Nume femeesc destul de întrebuițat. La deminutiv face Agapiță, ca la Costache Ne-gruzzi, Aă mai pățit'o și alții: „Agapița mea a să fie cocónă mare...”

Alt nume este Gafiță, deminutiv din „Agatha“, = Ἁγάθη, ca la Stamate în „Gafița blestemată de părinți“:

Și pentru așa greșală, Gafița nenorocită De Iancu fu rușinată, de Iancu fu urgisită...

In pomelnicul mitropoliei din Bucu-rescî (Venelin, Vlacho-bolgarskiia gramaty p. 341): Agafiță.

²Agăpia, n. pr. loc.; nom de quelques localités en Moldavie, surtout d'un couvent. Dintre cele câte-va localități din Moldova numite *Agapia* (Frun-țescu, Dicț. top. ad voc.) cea mai importantă este o mănăstire în munții districtului Némț, acum de călugărițe, altă dată bărbătescă, fundată în a doua jumătate a secolului XVI, cam pe la 1570. S'a ăis așa nu după numele femeiesc Agapia, precum s'ar pute crede la prima vedere, ci d'ad-reptul din greul ἀγάπη „agape, repas chrétien, charité“.

Episc. Melchisedec (Notițe istorice p. 28): „Mănăstirea *Agapia* numită din vale, spre deosebire de schitul *Agapia* din dél, carele este vechea

mănăstire *Agapia* fundată pe la mijlocul vécului 16-lea, datéză din anul 1646 și este zidită de Hatmanul Gavriil și cu soția sa Knéghina Liliana...”

De pe timpul când *Agapia* era încă a călugărilor, remăsese pe loc o mulțime de manuscrise slavice și romănesci, unele fôrte interesante. Plecând curioșii părinți de acolo pe la 1803 pentru a face loc maicelor, aă uitat să ăia cu dinșii biblioteca, aruifcată și lăsată apoi în pod în curs de șepte-đeci de ani. Câte nu putređise și nu prinsese mucegaău, s'aă dat jos abia la 1871, s'aă legat frumușel și s'aă așeđat într'un dulapaș.

Mitropolitul Anastasie, 1612 (Melchisedec, Roman, I, 240; cfr. A. I. R. I, 22): „au venit înainte noastră egumenul dela svânta mănăstire dela *Agapia* și cu tot săborul, și egumenul cu tot săborul dela svânta mănăstire dela Săcul, și s'aă tocmit d'inainte noastră pentr'o poiană ce să chemă poiana lui Uréche, care poiană au fost mainte a *Agapiei*, iar apoi decă s'au hotărăt hotarul Săcului acé poiană au căzut în hotarul Săcului, însă așe au mărturisit că dumné-sa vornicul Uréche au fost zis că le va plăti acé poiană Agapianilor și nu le-au mai plătit...”

v. *Aghiasmataru*.

Agapiàn (plur. *Agapianî*). — v. ³*Agapia*.

Agapiță. — v. ¹*Agapia*.

Agarén s. *Agarinén* (pl. *Agarenî*), n. pr.; nom biblique qu'on appliquait aux Mahométans. După o credință fôrte respândită în vécul de mijloc, Arabii și mahometaniî în genere se trag din Ismail, fiul lui Avraam din rôba Agar. De aci medio-lat. Agarenus, gr.

¹ *Ἀγαρηνός*, paleo-slav. *Агариниѣ*, la noi *Agarén* sau *Agarinén*. Românii numiau așa mai cu seamă pe Tătari, rezervând Turcilor alți termeni biblici. Așa în Psaltirea lui Arsenie dela Bisericanî, circa 1650 (Mss. Sturdzan în Acad. Rom. p. 194) ps. LXXXII:

Tabernacula
Idumaeorum et
Ismâelitae, Moab
et Agareni...

Satele Idume-
ești și Turcești,
Moavitianii și *A-
garénii* [Scholia:
și Tătarii]...

Corbea, Psaltire 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Agarénii și Amon,
Amalic și cei ce Domn
Au strein, și sint de alt
Ném, cu al său împarat...

Enachi Văcărescu, Istoria (Papiu, Monum. II, 247): „Ismailtenî, *Agarineni* și Saracenî s’au numit toți acei ce s’au tras din némul lui Ismail, *Agarineni* după *A g a r* mumă-sa și Saracenî după Sara stăpâna mumă-sei...”
v. *Sărăcin*.

¹ **Agariciu** (plur. *agarici*), s. m.; t. de Botan.: agaric, amadou, *Agaricus quercinus*. Cuvînt păstrat în Transilvania. Sava Bărcianu: „*Agaricu*, ciupercă de copaci, der Blätterschwamm“. E latinul *agaricus* (=gr. *ἀγαρίκον*), trecut în toate limbile romanice. La Români în loc de *agaric* s’a făcut *agariciu* sub influința pluralului, întocmai ca în: *melciu* = melc – melci; *culbeciu* = culbec – culbeci; *cârnaț* = cârnat – cârnaț, *dorobanț* = dorobant etc. În Moldova această vorbă s’a conservat în numele vechii familie *Agariciu*.
v. ² *Agaricu*.

² **Agariciu** (plur. *Agaricesci*), nom d’une famille noble moldave. Familia

moldovenescă *Agariciu* e de baștină din districtul Fălciului. Forma veche locală a numelui este: *Agărăciu* (*Агарічу*). Condicele Episcopiei de Iuși (Mss. în Arch. Stat.) cuprind multe documente din secolii trecuți, relative la *Agaricesci*, ca rădeși, boieri de țără și popi de pe lângă Frut. Bună oră:

Zapis din 1698 (Cond. t. V f. 101 a): „Adecă eu *P a v ă l Agărăciu* scriu și mărturisesc cu acest adevărat zapis al meu, de nime silit nice asupra, ce de a mé bună voe, am vândut a mé dréptă ocină și moșiia din sat din Bunești și din Căbicești...”

Zapis din 1709 (Cond. t. V f. 98 b): „Adecă eu Ștefan Frățița biv serdar cu fi-meî Costantin și Iurga post, și eu Chenan, și popa Strătulat *Agărăciu*, răzeshii ce am fost din sat din Căbicești, făcut’am acest zapis...”

Mihaïu Vv. Racovița, 1756 (Cond. t. III f. 119): „Scriem Domnie-me credinços boerîl Domnie mele Dum. Mihălache Cehan biv vel med, și Grigoraș *Agărăciu* vornic de poartă...”
v. ¹ *Agariciu*.

Agasi. -- v. *Agă*.

A-găta (d’), adv.; sans peine, en parasite, en écorniflant. Compus din prepoziționalul *a* (=lat. *ad*) și din adverbul *gata*, *a-gata* a căpătat un înțeles cu totul independent de elementele sale constitutive, și anume acela de un confort parasitic, o bună stare fără muncă și fără grijă, o lene scutită de nevoi. Ca adverb, el exprimă noțiunea cuprinsă în substantivul *trântor*, ca și când am dice: *trântoresce*.

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 457): „Tot mănăstirî să croesci, dacă vrei să te bage draciî în samă, să’ți vie cu baniî d’*a-gata* la pi-

cíore și să te facă putred de bogat...“

Jipescu, Opincaru p. 109 : „Păi veđi, hine, aia e aia! D'aia n'are ursu códă! Că ne'ndemnăm și ne'mbulđim mai cu drag la mămăligă, la bucățica a mare, la tóte d'*agata*; și la muncă — hici!...“

„Intre albine sînt și trântori, cari mănâncă d'*a-gata*, cum fac și Ciorbagiții...“ (V. Voinea, Tulcea, com. So-mova).

„A aștepta de *a-gata*, tóte de *a-gata*, bani de *a-gata*...“ (L. M., Glos. 260).

v. 11. *A. — Gata.*

Agatânghel, n. pr. pers.; espèce de Nostradamus. Sub titlul de *Ἀγαθαγγέλου Προφητεία*, Grecii posedă un fel de apocalips politic al unui călugăr bizantin, care se pretinde că va fi trăit în secolul XIII la Mesina în Sicilia. În epoca Fanarioților acéstă minunăție străbătînd și la Români, erau la noi mulți cari credeaū în ruptul capului că orí-ce mare eveniment, pînă și bătălia dela Waterloo, se află deja prevăđut și prevestit acolo. Când dicea cine-va: *Agatânghel*, saū mai bine *Agatânghel* — căci așa se rostia —, înțelegea „prophète par excellence“.

Alexandri, Ginererele lui Hagi Petcu, act I sc. 4 : „D-ta ești un sofologhiotatos! un om cetit!... ca proorocul *Agatânghel*... Cum nu?... Aī vorbe cu parimi!...“

Noi cunóscem trei edițiuni româ-nesci ale „Chrisnilor“ lui *Agatânghel*: 1°. Iași, 1818; 2°. Bucuresci, 1838; 3°. Iași, 1850. În Bucuresci s'a tipărit și grecesce la 1838 în tipografia reposatului Heliade: *Χρησμοί ἱεροῦ Προφητεία τοῦ μακαρίου Ἱερομονάχου Ἀγαθαγγέλου*. Puține galimatii în lume sînt mai galimatii decăt acest *Agatânghel*!

Agăduesc (*agăduit*, *agăduire*), vb.;

endurer, concéder, acquiescer, faire gráce. Ne întimpină, dacă nu mă înșel, numai la mitropolitul Dosofteiu, și a-nume :

Paremiar, 1683, f. 32 a (Vineri a treia) :

Genes. VIII, 12 :
și cunosc Noe
c'au îndărăptat
apa de pre fața
pământului, și
mai *agădui* încă
7 dzăle altele...

... et cognovit
Noe, quia cessa-
vit aqua a terra.
Et cum susti-
nuisset adhuc
septem dies a-
lios...

Tot acolo f. 56 b (la Vecernie sâmbătă) :

Sophon. III, 8 :
Aciaștia dzăce
Domnul : *agă-
daș-mă* la dzua
sculării miale de
mărtorie...

...Propterea ex-
specta me, di-
cit Dominus, in
diem resurrectionis
meae in testi-
monium...

În Biblia din 1688, primul pasagu sună : „mai așteptăndu și alte șapte zile“, iar pasagiul al doilea : „îngăduiaște-mă...“

Prin urmare, *agăduesc* este același cuvint cu *îngăduesc*, deosebindu-se numai prin elemente prepoziționale.

v. *Îngăduesc*.

Agănău, s. n.; nom d'une danse populaire pleine de vivacité. Un fel de horă țerănescă, care se mai jôcă pe lîngă Olt. „La *agănău* jucătorii se mișcă fórte ıute din picíore. Se bate în loc cu picíorul stâng de trei orı, mai mulți băieți împreună numărând cu o voce prelungită : una-două-trei! trei și patru! trei! Apoi ocolesc. De aci éráși bat cu picíorul. Și așa înainte pînă se sfirșesce hora după vo-ința. *Agănăul* n'are cîntec din gură. Cîntă lăutarii din vióră. Îl jôcă numai

bărbații...“ (I. Preoteșcu, distr. Olt, com. Rijlețu-Vieroșu).

Agânăul face parte dintre horele așa numite Bătuta, foarte răspândite la toți Români și cari se disting prin apucăturile voinicesci ale jucătorilor. În Dolj el se chiamă chiar Bătuta.

Étă încă un rest la Români din chorentica antică greco-latină. Precum a noastră horă vine din greul χορός prin latinul chorus, tot așa *agânăul*, adevă *agân* cu sufixul *-ău*, este greul ἀγών „lutte, débat, jeu public“, devenit foarte poporan deja la vechii Români, iar mai cu seamă ce-va înainte de Traian, când se introduseră „agones Capitolini“. Români mai avuseseră Agonalia, dies Agonales, Salii Agonenses etc.

Sub raportul fonetic, forma „horă“ în loc de „hoară“ se explică prin prototipul „hor“ = lat. chorus, întocmai ca „noră“ = „nor“ = lat. nurus; iar forma *agân* din latinul vulgar agōnem, clasic agōna, se justifică prin „plămân“ = lat. pulmānem.

Sub raportul morfologic, sufixul *-ău* nu are numai aceiași funcțiune intensivă ca în *flăc-ău*, *mānc-ău*, *băt-ău-uș* (= bătăuș), *juc-ău-uș* (= jucăuș) etc., ci mai mult rezultă din aplecarea Românuului de a prelungi ultima silabă în numirile danșurilor, astfel că din „arcan“, bună-óră, se face „arcan-auă“, unde femininul *-auă* corespunde masculinului *-ău*.

v. *Arcanauă*. — *Alunel*. — *-ău*. — *Bătuta*. — *Horă*...

Agărlie, s. n.; bagage. Turcul agrylyk „bagage, charge“. Sinonim cu calabalie, altă vorbă de asemenea turcescă.

Neculce, Letop. II, 288: „atunce și *agarlacul* lui Dumitrașco Beizadé și a

Capi-chihaelelor acolo s’au prăpădit, numai ce au scăpat ei cu capetele...“

Nic. Muste, Letop. III, 27: „Cantemir Vodă, gândind că va să mērgă Craiul éráși în gios, au trimes *agărlăcul* său la Tutova, érá el au mers la Tuțora și s’au împreunat cu Sultānul, carele ședea acolo cu Tătării...“

D. Șăinenu (Elem. turc. p. 7) aduce din Cronice varianturi *angarlic* și *argalic*. În orice cas, cuvintul n’a reușit sub nici o formă a se împămînteni în graiul.

v. *Calabalie*.

{ **Agărn** (*agărnat*, *agărnare*),
{ **Agărnesc** (*agărnit*, *agărnire*), vb.;
cuvrir, voiler. Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. d. Tr. 1883 p. 421—2) ne dă:

„*Agărn*. Tego.

„*Agărnit*. Tectus.

„*Agărnitură*. Tectio. Tegumentum.“

Participiul *agărnit* presupune a patra conjugățiune: *agărnesc*, pe când presintele *agărn*, de conjugățiunea de n-tău, trebuî să aibă un participiū *agărnat*. Este dară un verb de felul lui *adeverire* — *adeverare*, *adăugire* — *adăugare* etc.

Serbesce grana „frunte, culme, partea de sus a unui lucru“, de unde *granati* „a pune virf“. Serbul grana a trecut la Bănățeni în *gărnă* întocmai ca în „*gărnită*“, o varietate de stejar, din serbul „*granitza*“. În *agărn* e românesc numai prepoziționalul *a* (= lat. ad).

v. *Agrăesc*.

Agărnit
Agărnitură } v. *Agărn*.

Agăț (*agățat*, *agățare*), vb.; suspendre, accrocher. O formă scăduță din

a c a ț, cunoscută numai în dialectul daco-român, dar totuși foarte răspândită, mai ales în Muntenia. Trecerea lui *c* între vocale în *g*, atât de obișnuită în unele dialecte romanice, nu se află la Români. În *agăț* această anomalie fonetică se datorează influinței analogice a cuvintelor *g o g o ț*, *g u r g u ț*, a t ă g ă r ț, de cari a c a ț se apropie prin sens.

Alexandri, Concina, sc. 2 :

„Princesa. Inchipuesce-te încungîurat de vr'o gîmătate de duzină de nepoți și nepoțele, o clăie de tirani drăgălași...”

„Doctorul. Dar... o clăie... o duzină...”

„Princesa. Care să'ți sară 'n spinare, să se *agațe* pe genunchi...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 200 : „Iar copiii, tremurând vargă de spaîmă, goi pușcă, *agățându-se* de bițele femeii, îngânau, înecați de plâns, ștergându'și nasul cu ciolanele mânelor goale și slabe : Mamă, vin Turcii?...”

Balada „Gherghelaș” :

Moș Radul i le dedea,
Gherghelaș mi le lua,
La clochină le-*agăț*a
Și 'n Poiana se ducea...

(G. D. Todorescu, Poes. pop. 593).

Ghicitorea :

Sint cercel cu tórtă,
Dar om nu mă porta,
Decât mă *agață*
La case în fața.

— Lacătul.

(Ibid. 231)

„Buruéna numită Sburătoare, cu fôia ca de cânepă, cu flórea galbenă, și după ce se cóce sâmința are dinți de se *agață* de haine, e bună pentru bóle de vite...” (G. Manianu, Mehedinți, c. Prunișoru).

„Brusturul, numit și scaet și captalan, cu frunța foarte mare și lată, face

în vîrf nesce gogoși ce se *agață* de tóte lucrurile...” (G. Voicu, Tecuci, c. Stănișesci).

v. ². *Acaț*. — *Atăgârț*. — *Gogoț*. — *Gurguț*...

Agățare (plur. *agățări*), s. f.; l'infinitif d' a g a ț pris substantivement : suspension, accrochement. Se dice și a g ă ț ă t u r ă (Polysu).

v. *Agăț*. — *Agățat*.

Agățat, -ă, adj.; part. passé d' a g a ț : suspendu, accroché. Afară de scăderea fonetică din *c* la *g*, nu se deosebesce prin nemic de a c ă ț a t.

De la Vrancea, Sultanica p. 8 : „trei icóne muscălescî, roși ca para focului, staă *agățate* pe pãrete : toți sfinții se asemănă ca doé picături de apă; toți aű ochii din trei linii, nasul dintr'una și gura din doé...”

„Pe la noi poporul adesea nu trece pe netonicul *a* în *ă*, de ex. : carat, cascat, *agațat*, jaratic etc.” (Putna, com. Făurei).

v. *Agăț*.

Agățătură. — v. *Agățare*.

¹. **Agem**, t. de Géogr. : la Perse. Numele Persiei, pe care Români l'ău împrumutat dela Turci, din arab. 'a ġ e m „peuples non-arabes, barbares, la Perse” (Șăinenu, Elem. turc. p. 8).

Nic. Muste, Letop. III, 75 : „s'au hainit o samă de Turci dela *Agem* și s'au rădicat asupra împăratului *Agemilor* și l'ău biruit...”

v. ². *Agem*.

². **Agem** (plur. *Agemi*), t. de Géogr. : Persan. Același cuvint cu cel precedente, aplicat însă la popor, nu la țără.

N. Muste p. 79 : „Mai mers'ău óste Turcescă intr'acest an la *Agemi*, și aű

mers și 15,000 de Tătari...“; apoi mai jos: „pre urmă  ră   izb ndit Turcii, și   mai luat c te-va cetăți vestite, cu mult loc pin pereg r, dintre care s’ u și scris anume cetate Revanul, care cetate este mare în țara *Agemilor*...”

v. ¹. *Agem.* — ³. *Agem.*

³. **Ag m**, adj. indecl.; t. de Commerce: sorte d’étoffe orientale.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 46: „poală de tratapod de lastr  roșie *agem*; poală de colivă d  lastr  v rde *agem*...; procovu d  pr stol d  lastr  roșie *agem*...”

v. ^{1 2 4}. *Agem.* — *Lastr .*

⁴. **Ag m**, s. indecl.; t. de Mus.: nom d’un signe dans la notation musicale religieuse. Costinescu, Vocab. I, 26: „*Agem.* Un semn în notele orientale bisericesci”.

v. ^{1 2 3}. *Agem.* — *Psaltich .*

Agem sc s. **agim sc**, - ; adj.; persan, d’origine persane. Cu aspirațiune: *hagimesc*.

a) Despre Statul persian:

N. Muste, Letop. III, 79: „și au agiuns p n  apr pe de Sp haciu, scaunul țărei *Hagimesci*...”

b) Despre st fe persiane:

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 41: „sfită de saraser *agemescu* ( yemecy) galben...“, și mai jos f. 42: „stihariu de saraseru *agemescu* galben...“, apoi tot acolo f. 45: „p reche de rucavițe de saraser *agemescu* galben...”

Saraserul era nu numai *agemescu*, dar și de Veneția, căci tot acolo f. 41: „sfită de saraser galben de Veneția cu solzi...” și: „sfită de saraser albu de Veneția cu solzi...”

c) Despre c ntece erotice de felul celor persiane:

Neculce, Letop. II, 412, descriind pe Grigorie vodă Ghica (1727): „Și în vieța lui era tot în primbl ri, și tot cu mese mari, și cu c nt ri și cu feluri de feluri de muzici.  n t te zilele, pr  de avea vre-o treb  mare, să nu  s  la c mp, ca să facă veselii cu nauri și cu c ntice *hagimesci* și cu mulți pelivani măscărici...”

v. ^{1 2 3 4}. *Agem.*

Agemliu, **agiamliu** (plur. *agemiu*), subst. et adj.; novice, mal-adroit, peu habile; mazette. Turcul *ag my*, arabul *agemi*, de aceiași origine cu cuvintele de mai sus, av nd sensul fundamental de „non-arabe, barbare, grossier” (cfr. Șaين nu p. 8, Cihac II p. 542).

Basmul „Roș-imp rat și Alb-imp rat” (Calend. basmelor 1875 p. 10): „Ajung nd Făt-frumos înaintea palatului, fu  nt mpinat la scară de însuși marele vizir și dus înaintea impăratului, care era cam încruntat de c ud  că a fost dovedit în istețime de către un t n r *agiamiu*...”

Cuvintul se  ntrebuințez  mai ales în graul jucătorilor de cărți.

Ianov, Stosachi (Conv. lit. VII p. 313): „La cărți s nt bland cu tótă lumea, mai cu s m  cu *agemii*, pentru că dela dinșii es bune parale...”

v. ¹. *Agem.*

Ager, - , adj.; alerte, vif, prompt, sagace, adroit. Forma organică pentru ambele sexe este *agere* = lat. *agilem*, care în secolul XVII se mai întrebuință pe a-locuri împreună cu analogicul *ager* (*ageru*).  n Dictionarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„*Agsr.* Agilis.

„*Agsere.* Agilis.”

N'are a face cu latinul „acer“ și nu e de loc un dublet etimologic cu al nostru „acru“ (Cihac). În Lexiconul Budan, de unde a trecut apoi și în alte Dicționare, se găsește în adevăr pentru *ager* semnificațiunea de: „ascuțit la tăiuș, ascuțit la vîrf“, dar tot acolo figurează pentru prima oară și derivațiunea vorbei din lat. *a c e r*, astfel că e permis a bănuși că sensul s'a dat în interesul etimologiei. În texturi și în viul graiu un „tăiuș *ager*“, un „vîrf *ager*“ — nu scim dacă se află unde-va.

Înțelesul fundamental al cuvîntului fiind *agilitate*, *ager* se aplică mai cu deosebire des la un cal bun.

Balada „Inelul și năframa“ :

Vorba bine nu sfîrșia,
Și de cale se gafia,
Pe-un cal *ager* s'arunca
Și la tabăra pleca...

Balada Oprișanul :

Negri, *ageri* armășari
Cu coși lungi și căme mari...

Balada „Ghiță Cătănuță“ :

Pe doi *ageri* calușei,
Incarcați cu galbinei...
(A. Pann, Moș-Albu, II, 67)

Cost. Negruzzi, Șalul :

Pe calul meu *ager* sarîi cu grabire,
Și lăsându-l frâu, ca vîntul sburam...

Gr. Alexandrescu, O impresiă :

Când caii, repeși, *ageri*, cu căme respirate,
Cu nările aprinse, cu gurile spumate,
Mușcând de neastîmpăr zabala ce-i ținea,
Isbind supt ei pămîntul și resuflând omorul,
La sunete de luptă pe câmp își lua sborul..

Apoi este *ager* tot ce se mișcă
îute.

C. Negruzzi, Potopul :

În florii spămintării leșină tinăra fata,
Unduîsose ei căme viforul le nvaluia ;

Semăna ca o mlădiță de-un vînt *ager* sfa-
ramata.
Și furtuna nu încetase. Și apa se tot suia...

Același, Scrisoarea I : „merge spume-
gând de se perde în alte ape, *agerul*
pării...“

De aci în privința omului :
Dosoșteiu, 1673, f. 107 b :

Micu Veniamin și putân cu ceta,
Ce-i la război iute și *ager* cu spata...

Balada Tunsul :

Totîi voinicî, aleși pandurî,
Ôspeți *ageri* de padurî...

I. Văcărescu p. 271 :

Cuvînt și faptă împreună
În *agera*'ți ființa :
Orî-ce veî dice ca facut,
E vrednic de credință...

Mai obicînit *ager* se construiesc cu
„la“.

A. Pann, Prov. I, 92 :

Sta puțin se odihnesc
Și iar ia securea 'n grabă,
Ca un *ager* l'a sa tréba,
Tae pina nu mai póte...

Basmul „Lupul cel năsdrașvan“ (Ispirescu, Legende, 75) : „când venia a fura merele, aduna paserile cele mai *agere* la sbor și cu ele în stol venia de le culegea...“

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 236 :
»Vesel și voios la inimă, *ager* și virtos la trup, el zimbînd eșia din palatele părintesci...“

Urația de nuntă :

Strînse el ostași mulțime,
Tot voinicî de calarime
Și *ageri* cu măiestriă
La arc și vînatoria...

G. D. Te dorșcu, Poes. pop. 170)

Figurat : *ager* la mînte.

Basmul „Ciobănașul cel isteț (Ispir., Leg. 252) : „Atuncî împăratul, mândru că i-a trimis Dumneșeu un așa ginere

ager la m i n t e, se coborî de pe scaunul împărăției...“

În unele locuri se pronunță *ajer*: „minte bună și *ajeră*; ômenî iuți, tari și *ajerî*...” (D. Păscuț, Transilv., Făget).

Într'un basm poporan publicat de d. P. Ispirescu, *Legende* 253 65, sub titlul de „Poveste țerănescă”, ne întîm-pină un personaj mic numit *Agerul-pămîntului*, robit de Smei, scăpat de Făt-Frunos și ajutând pe acesta prin sfaturi.

²*Ăger*, adv.; vivement, avec agilité. Mișcă-te mai *ager*; nu pricepi destul de *ager* etc.

I. Văcărescu p. 332 :

D'o data calul se încordază!
S'aruncă 'n laturî, se spamîntéza,
Se zvircolesce! de fric'a multă
Nici bold, nici glasul nu'mî mai ascultă!
Ager descalec, vêđ jos turtită
Albind o trimbă invăluita...

v. ¹*Ager*.

Ageresc (*agerit*, *agerire*), vb.; rendre plus vif, plus prompt, plus sagace. Represintă, ca verb, tôte sensurile adjectivului *ager*, dar în graiu se aude rar. Se pôte đice: în lupte ostașul și calul amîndoi se *ageresc*; *ageresc'e*ți condeiful, *ageresc'e*ți vorba, dacă vrei să fii citit și ascultat; i s'a *agerit* mintea...

v. ¹*Ager*.

Ageresce, adv.; vivement, avec agilité. Bobb, I, 25: „*Ageresce*, cu grabă, cu strădanie, cu minte bună; agiler, properato, solerter, versute”. Se întrebuintéază în popor, deși este de o formațiune anormală, căci adverbii în *-esce* presupun adjectivî în *-esc*, pe când adjectiv *ageresc* nu există, ci numai *ager*.

v. ^{1,2}*Ager*.

Agerime, s. f.; vivacité, promptitude, sagacité. Ca substantiv abstract, exprimă tôte accepțiunile adjectivului *ager*.

Jipescu, Opincaru p. 15: „țara banului iese acolo unde știi să'l prăsești mai cu *agerime*...”

v. *Ager*. — *Ageresc*.

Agerire }
Agerit } v. *Ageresc*.

Agerul-pămîntului, t. pop. de Mythol.

v. ¹*Ager*.

Agesc, -ă, adj.; dépendant de ou appartenant à un *Agă*. Cuvîntul se întrebuintă mai ales despre ostașii ce se afla sub porunca *Agă*î.

Nic. Costin, *Letop.* II, 89: „[Nicolai-vodă] vrând să facă căutare slujitorilor, din care să se trimiță o samă de salahorî pe porunca împărătescă, aș poroncî cu câte-va zile mai 'nainte să fie toți Siimenii Hătmănești și cei *Agești* de căutare gata...”

Gheorgachi, *Letop.* III p. 298: „Vornicî de poartă, Bulucbașii curții, Bulucbașii Hătmănești și *Agești*, stau pe rîndueală...”

Toți așa „Dărăbantii *Agești*” etc. (Șainénu, *Elem. turc.* p. 7).

v. *Agă*. — *Agă*.

Agestesc s. *agestresc* }
Agestit s. *agestrit* } v. *Agestu*.
Agèstru }

Agèstu (pl. *agesturi*), s. n.; terre mêlée de pierres et de troncs d'arbres, chariée par l'eau et entravée dans sa marche par le tournant de la rivière, où elle s'arrête comme une sorte de tertre ou de digue; terrassement, re-

tranchement ; grosse buche. Sensul fundamental al cuvintului este același ca în zăgaz sau stăvilă: o popritură, un ce cărat sau venit de auri și aședat pe loc ca o pedecă.

D. S. Fl. Marian (Ornit. I, 55) ne spune că 'n Bucovina: „*agestru* înseamnă o rădicătură de pământ amestecat cu fel de fel de lemne și petre, mai pe scurt tot ce aduce véra o apă repede și aședă într'un loc la cotitura unui riú sau páriú. Érá cuvintul acesta s'a format dela verbul *agestriri*, care înseamnă atáta cáta a se opri, a se aședa într'un loc. Cum de s'a *agestrít* acésta pe-aici? = cum de a ajuns și s'a oprit acésta pe-aici? — Cuvintele acestea sînt usitate mái ales în pártile dela munte“.

E de îndreptat numai atáta, cá nu *agestru* vine dela *agestresc*, ci vice-versa, dupá cum nu din „*ageresc*“ derivá „*ager*“, ci din „*ager*“ se formézá „*ageresc*“.

Cuvintul cu derivatele sale e cunoscut și'n Ardél.

A. Pop, Transilvania, com. Násáud-Sángeorgiú: „*Agestru* = lemn adus de gárlá, táiat sau netáiat. Se díce bună órá: o pluat la munte și-í apa pliná de *agíesturi*; Tíganií stríng *agíesturi* sá aibá de foc. Alte exemple: Fugí de-aici sá nu-ți dáú una cu *agestru* íesta! Tu íești un *agíestu*, nu íești de la noi. Nu te-ar cí (fi) *agéstít* Dumneú...“

Este din punct în punct latinul *aggestum*, care însemna ce-va grámădit la un loc: „*linum aggestum*, *luta aggesta*, *aggestum petrarum* etc.“ În Pliniú ne întimpiná chár: „*terra fluminibus aggesta*“, iar în Martiál: „*aggesta humo contumulare*“, adecá întocmáí románul *agestru* de

maí sus. Cu sensul de stavilá contra dușmanului, cuvintul fácea parte din terminologia latiná ostășéscá: „*Aggestus ex ramis arborum diversarum, et junco, et manipulis constructus*“ (Amm. Marcell.).

De aci urmézá cá cea corectá este forma transilvaná: *agestru*; în forma bucovinéná *agestru* s'a furișat un inorganic *r*, ce-va ca în „*salatră*“ în loc de „*salatá*“.

v. *Stávilár*. — *Zágaz*.

Áget, subst. et adj. ; désir, tendance, intention ; disposé à. Cuvint țeránesc din Moldova, pe care l'a înregistrat reposatul Seulescu (Archiva Albineí, Suplem. 1845 No. 11), aducénd ca exemple: „am *agit* sá fac ce-va ; sint *agit* sá fac ce-va“, și derivádu'l din lat. *agito*, de unde o formá nominalá románéscá *aget* întocmáí ca *préget* din lat. „*peragito*“ și *cugét* din lat. „*cogito*=*coagito*“.

v. *Cuget*. — *Préget*.

Aghiásmá s. *aiásmá*, s. f. ; t. de Théol.: eau bénite. Grecul *ἀγιασμα*. În Banat se díce și *iasmá* (S. Mangiucá). Este apa pe care prentul o sfințesce și care — se díce — nu se mái stricá peste an, gonínd pe drac și vindecánd bólele.

Ioan din Vinți, 1689, f. 189 b: „cándú cade ce-va spurcatú în vasul cu vinulú sau cu untulú sau cu miáre sau într'altú ce-va, și de va fi de curándú întreg neputredú, sá lépede afará și sá spēle altú vas curatú, și sá ía preotulú cádelnița sá'l cádescă, dupá acéia sá toarne *aghiásmá* de la sfánta Bogoíavlenie în crucișú de 3 ori, și acéle spurcate sá le toarne în vasulú celú curatú...“

Nic. Costin, Letop. II, 113: „cum áú trecut împáratul Petru Prutul din coace, í-áú urat Mitropolitul, blago-

slovindu'l cu cruce, și cu *aghiazmă* stropindu'l..."

Enachi Cogalnicénu, Letop. II, 220, vorbind despre seceta cea mare sub Domnia lui Constantin Mavrocordat: „... și de multe ori stringea Icoanele de pe la toate bisericile, scoțind și sfințele moaște ale Prapadoamnei Parascive, mergând Mitropolitul și cu toți Vlădicii și preuții și Domnul cu toată boferimea și slujitorii, stringându'i cu toții la un loc în grădina cea mare de supt curțile Domnești, făcând *aghiazmă*, cetind moliftele de ploae...”

Jipescu, Opincaru p. 133: „Popa are doua *anazme*. Premaru vorbește cu doño gurii: cu una dăsgreună p'ăi lui, îi apără și'i păsuiește, cu alta te 'ntetește pe tine și nu te slăbiește...”

Aghiasma ține un loc foarte însemnat în credințele și obiceiurile poporului: *aghiasmă* dela Bobotéză, *aghiasmă* dela Sân-Trif, busuïocul dela *aghiasmă*, turta cu *aghiasmă* etc., pe lângă cari și înjurăturile cu *aghiasmă*.

„La Bobotéză femeile fac o turtă cu cenușă frământată cu *aghiasmă* și o păstrează pentru tot anul spre a sfinți cu dinsa vasele ce se spurcă din întâmplare. Tot femeile tórna *aghiasmă* pe mormintele răposaiilor, ba și pe mormintele copiilor născuți morți, cu credință că prin acesta îi botéză, și le pun și numele I o n...” (Tutova, com. Iepureni).

„Ori-ce s'ar întâmpla unui sătén, de pildă: se îmbolnăvesce cine-va din casă, móre o vacă și altele, ȕice că i-i făc u t. Atunci alérgă îndată la vr'o babă să'i d e s f a c ă. Baba mehengehe îi des face, inse oile și cele-lalte dobitóce tot mor; nu'i merge bine; ce'i de făcut? Bietul om ȕice: mă las de dracu! Alérgă la popă, il chémă să facă *aghiazimă*...” (N. Habar, Vasluu, c. Negrescii).

„Busuïocul se întrebunțéază de fișto c la facerea *aghiesmei* de către preut...” (I. Iordăchescu, Botoșani, c. Cristescii).

„In ajunul ȕilei Sf. Ioan Botezătorul, când vine preotul pe la case cu botezul, fetele ȕeaú dela preot busuïoc, și apoi nóptea se culcă pe locul unde a stropit preotul cu *aghézmă*, punénd busuïoc sub perna pe care se culcă, și peste nópte viséză pe viitorul soț...” (D. Gavrilesco, Constanța, com. Gârlícu).

„In ȕiua Sf. Ion Botezătorul, dede-diminéță, fie-care om la casa sa își botéză tóte dobitócele și clădirile cu *aïasmă* din ajun. Remășița de *aïasmă* o păstrează pentru întrebunțarea peste an la tot felul de bóle, și măi cu sémă pentru friguri, precum și pentru iesmuirea vaselor ce se spurcă...” (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, com. Bogza).

„Intre obiceiurile dela Bobotéză este și luatul dela biserică a *aïasmei*, precum și aïesmuitul vaselor. Cu cât apucă cine-va *aïasmă* măi înainte, cu atât este măi bine. De aci apoi să veȕi înghesuélă!...” (Ibid.)

„In ȕiua de Sf. Ion Botezătorul, poporul are obiceiul a boteza vitele, viile, grădinele, coșarele, cotețele și chîar ogórele cu *aghézma* din ȕiua de Bobotéză...” (I. Chirvăsuța, Tecuciu, com. Ionășescii).

„Sf. Trifon sterpesce tot soïul de vermí, cari fac stricácíuní pometelor. In ȕiua acestuî Sfînt unîi din ómení chiamă pe preut de face *aghiazmă*, cu care stropesc pomii și seménaturile, precum grăile, órȕele și altele...” (Dăncescu, Vaslui, com. Ipatele).

„Poporul are obiceiú să stropéscă pomii și curechíul cu *aghiasmă* dela Sf. Trif, pentru a'i feri de omiȕi...” (Andronescu, Sucéva, c. Litenii).

În fine, în omericile sale înjurături, între cari figurază pînă și „papucul Precistei“, Românul nu uită nici *aghiasma*:

„Poporul sudue de arhanghel, de raîu, de *aghésmă*, de naforă, de icónă, de luminare, de bodaprosti, de pomană...“ (I. Vasiliu, Iași, com. Gropnița).

„La Macedo-români fetele se spélă la cap cu *aghiasmă* pentru ca să le crească părul...“ (M. Iutza, Crușova).

Aghiasma dela Bobotéză se chiamă în specie: *Aghiasmă mare* = *αγιασμός μέγας* (Du Cange, Gloss. graec. ad voc.).

v. *Bobotéză*. — *Botez*. — *Busuïoc*. — *Trif*...

² *Aghiasmă*. — v. *Aghiasmatecă*.

Aghiasmatârîu (plur. *aghiasmatare*), s. n.; t. de Théol.: 1° bénitier; 2° recueil d'oraisons. *Aghiasmatârîu* este ori-ce vas cu *aghiasmă* sau un loc făcut într'adins cu acest scop, din marmură, din metal sau din alt ce-va.

Lîngă mănăstirea Agapia, în munții Moldovei, este o stîncă numită de popor: „pétra lui Aron-vodă“. Se crede că pe acolo s'ar fi aflat în copilăria acest nenorocit Domn, tovarăș al lui Mihaïu Vitézul. Stîncă e găurită. „Acéstă pétră, numită Aron-vodă, mai mulți secolî a servit de *aghiasmatârîu* soborului mănăstirii Agapia...“ (Melchisedec, Notițe, p. 30).

În literatura noastră bisericescă, începînd cam de pe la 1800, se chiamă de asemenea *aghiasmatârîu* o adunare de acele rugăciuni pe lîngă cari se póte întrebuița stropirea cu *aghiasmă*.

v. ¹ *Aghiasmă*.

Aghiasmatecă s. *aghismatică*, s. f.;

t. de Méd. pop.: plante que l'on met dans de l'eau bénite et dont on se sert ensuite contre les maléfices. La Macedo-români „un fel de plantă de câmp se chiamă *aghiasmă*“ (M. Iutza, Crușova). „*Aghismatică*, bună de farmeci; beî cu *aghésmă-mare*“ (I. Nour, Berlad). —?

v. *Aghiasmă*. — *atec*. — *Busuïoc*.

Aghesmuèsc (*aghesmuit*, *aghesmuire*), vb.; arroser avec de l'eau bénite. Se mai ñice: *ăiesmuesc* și *iesmuesc*. A stropi cu *aghiasmă* pentru a goni pe cel reu.

Alexandri, Hartă Rezeșul, sc. 4:

„Măriuca. De atunci când se légă vre-un hătru de mine, am léc de alun-gat dracu.

„Hartă. Care léc?

„Măriuca. Îl *aghesmuesc* cu astă... labă, cum o numescî d-ta.

„Hartă. Dar pe mine, Măriucă, m'ai *aghesmui*?

„Măriuca. Pe d-ta, nu bădică...“

v. *Aghiasmă*.

Aghesmuire. — v. *Aghesmuesc*.

Aghesmuit, -ă, adj. și subst.; part. passé d'*aghesmuesc*: arrosé avec de l'eau bénite. Stropit cu *aghiasmă*, ca mijloc de vindecare sau în semn de bine-cuvîntare.

În sens ironic, mai ales când e vorba de cler, „tă măt și *aghesmuit*“ înseamnă: cu chef, mahmur, pe jumătate bêt.

I. Créngă, Amîntiri din copilăria (Conv. Lit. 1881 p. 453): „éca ne trezim cu popa Buligă Ciucălăi din ulița Bucîumenii, tă măt și *aghesmuit* gata des-diminéța, Dumneđu să'l e-pure!...“

v. *Afum*. — ¹ *Aghiasmă*.

Aghidoma — v. *Aidoma*.

Ăghios (plur. *aghiose*), s. n.; t. de Théol.: l'invocation liturgique: saint, saint, saint; figur.: ronflement, chanson monotone, enterrement. Grecul *ἄγιος* a despărut de mult din usul bisericeii române; s'a păstrat însă în graul poporan, luând un înțeles comic.

În vechi texturi bisericesci:

Dosofteiu, Liturgiar (Utrănia) 1683, f. 60 a: „Să ne închinăm ũ Tatălui și a lui său Fiiu și Svântului Duhũ, Svinteĩ Troițe ceĩ într'o ființã, cu Serafimii strigându: *Aghios, Aghios, Aghios* eștũ, Domne...”

La plural se ȃicea: *aghiose*.

Dosofteiu, Lit. f. 29 b: „Și cântã pèveții *aghiosele*, iarã poporãniĩ încã le dzãcũ cu clirosulũ așia: s v ă n t ũ, s v ă n t ũ, s v ă n t ũ Domnulũ Savaoftũ...”

O colindã din Ialomița:

Cuvios Preot Ion
Papuci negri încãlța,
Tofag în mãnã lua,
Carãruica apuca,
Carãruica ralului,
Sã mERGã la sfãnta rugã,
Sfãnta rugã'n biserica,
Sã se'nchine, sã se rOge
Și sa'ml cãnte *Aghiose*,
Aghios Isus Christose...

(G. D. T. odorescu, Poes. pop 43)

De aci figurat: „a trage *aghiose*” însemnãzã nu numai a horcãi în somn, dar și a cânta ce-va într'un mod monoton.

De la Vrancea (B. Ștefãnescu), Sul-tanica p. 46: „Mitrana, la fațã ca cOja de rac fiert în zEMã de usturoiũ, sosi cu dovlEcul într'o tavã largã, spart în bucãți mari și galbene: aburĩ, groși și dulcegi, jucaũ incolãcindu-se din tava pĩnã la grinđi. Lelea Safta, lãsãndu-ĩ gura apã, aruncã pe spate marama, aninatã de crescet, și de veselie trase

niște *aghiose* c'un glas tirit de amuți gãlãgia șeȃetorei:

Pentr'un mãr de fatã mare
Naiba alERGã cãlare...”

ERãși figurat, „ĩ-a cãntat popa *aghiosul*” vrea sã ȃicã: a murit, l'ãu înmormintat, l'ãu prohodit.

A. Pann, Prov. III, 142:

S'a îngroșat gluma
C'o sã'ĩ plãngã urma,
Cã ĩ-a cãntat popa *aghiosul*...

v. *Aghiutã*.

Aghiose. — v. *Aghios*.

Aghistinã s. *ghistinã*, s. f.; t. de Botan.: chataigne. Se aude în ArdEł în loc de c ă s t a n ă (L. B.). „Vorbã de formã ungurESCã: g e s z t e n y e” (L. M.).

v. *Cãstan*.

Aghiutã, n. pr. masc.; t. popul. de Mythol.: sorte de diable, diabolotin; fig. mauvais plaisant. „Nume comic dat dracului” (L. M.). Polysu: „*Aghiutã*, der Teufel, böse Mensch”.

Cuvintul e fOrte respãndit dincOce și dincolo de Carpați.

Are în popor o bogatã sinonimicã:

„Necuratului ĩi mai ȃic Rumãni, il policresc: N a ĩ b a, *Aghiutã*, dracu, Ucigã'l-viderea, Cornea, Ucigã'l-tOca, diavolu, idolu, Ucigã'l-tãmãia, Satana, spurcatu, Ucigã'l-crucea, întunicatu, N o d e a, C o d e a...” (Jipescu, Opinc. p. 114).

„Strigoile de lapte [cãnd vor sã ĩea mana dela vaci] ĩmblã în diminEța de Sf. George cãlare pe tauriĩ satului și'n peile gOle. Ele ĩãu laptele cu ajutorul dracului numit și *Aghiutã*. Alte numi ale dracului sint: B a l ă, Bala-spurcatã, bãlosul, M i c u ț u l, Ucigã'l-cru-

cea..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraș, com. Voila).

Cu același sufix deminutival feminin -uță, dracul se numește uneori Tichiuță, literalmente „petit bonnet,” din cauza minunatei „tichiute” care l’ face nevădut (A. Ilescu, Dimbovița, com. Sărdanu). Prin fuziune poporană între *Aghiuiță* și Tichiuță, s’a mai format apoi numele Ghighiuță:

„După credința poporului, mai marele dracilor este Scaraoschi și ajutorul său Ghighiuță...” (M. Buiuoc, Sucéva, c. Stolniceni).

Vrăjile băbesci par a fi una din specialitățile lui *Aghiuiță* pînă la cei-alți draci. „Darea în boghi, mai ales, are olcă de amestec cu *Aghiuiță*, și de aceia mai întăiu boghi se descântă puțin...” (Stareț G. Theodorescu, Galați, Mavromol).

În locuțiunii proverbiale se dice: „il fură *Aghiuiță* = a adormit greu”; „nici *Aghiuiță* nu l’ mai scote din... = nu e scăpare”; „l’ a luat *Aghiuiță* = a murit, a perit”.

Basmul „Voinicul cel cu cartea în mână” (Ispirescu, Legende p. 106): „În păharul ce dete lui Făt-frumos amestecă, fără să scie el, nesce burueni adormitoare. Cum dău, il și fură *Aghiuiță*. Cădu într’o amortelă sor cu mórtea. Capul îi bănănaia într’o parte și într’alta...”

P. Ispirescu, Poveștile unchilului sfătos, p. 65: „Cum mi’i vėdu vitėzul, unde mi se apucă și mi le dete o snopelă, pînă dıseră că nu sınt eı, și nu’ı putu scote din mână lui nici *Aghiuiță*...”

Jipescu, Opincaru p. 66: „Numa cu cėpă, cu castraveți și cu mămăligă gólă, te ducı ıute pė copcă, prietene; te ıea gaıea fără timp, *Aghiuiță*, or

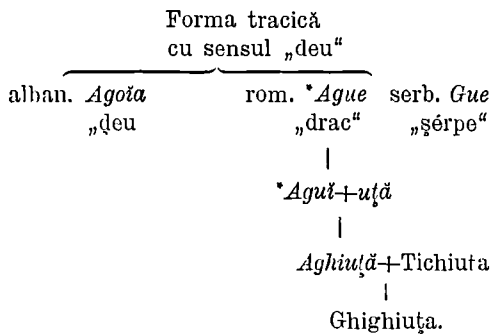
sfântu Aranghiel ăl dē cere sufletu când e să móră Rumānu...”

Se crede că *Aghiuiță* vine din grecul *áγιος* „sfânt”. aducēndu-se ca analogie pînă la filiațiunea sensurilor ital. *santone*, span. *santon* etc. (Cihac), cari însă nu dovedesc nimic, fiind-că nu însemneză pe „drac”. Tot așa puțin ar ajuta alăturarea locuțiunii poporane: „il fură *Aghiuiță* = el adormi” cu cea-altă locuțiune poporană: „il fură Sfântul = el adormi”, căci în primul cas adormirea este anume ca să se ’ntample ce-va reu, ceia ce nu ne întimpină în cazul al doilea. O adevărată analogie pînă la tranzițiunea logică „sânt = drac” se infățizează numai atunci când un popor își schimbă religiunea cea veche pe o altă nouă. Deii de mai ’nainte scad acum în ierarhia la tréptă de sfinti mărunței, sau chiar devin demoni. Așa sanscritul *dēva* „deu”, respins prin cultul zoroastric, s’a prefăcut la Persi în *daeva* „demon”, neo-persicul *dev* sau *div*, bucharicul *daivang* „îndrăcit, fermecat” (Justi, Handb. p. 144; cfr. Max Müller, Selected Essays, II, 134). Dacă dară tot așa s’ar fi născut românul *Aghiuiță*, ar urma atunci — nu un împrumut modern din grecul *áγιος* „sânt”, ci existența unui *Ag-*, ca nume de deitate, în panteonul autocton al Daciei. Mitologia dacică, și cea tracică în genere, e pré-puțin cunoscută. Este sigur însă că la Albanesi, posteritate directă a Tracilor, în cantecele lor cele mai vechi, după dialectul gheghic, *Agō*, articulat *Agōia*, însemneză „Dumnezeu” (Hahn, Alb. Stud. Lex. p. 1; Canarda, Gramm. I, 122).

Tulpina românului *Aghiuiță* cată să fi fost de forină feminină, ca în „naibă”, „popă”, „tată” etc., căci altfel sufixul ar fi -uț, nu -uță. Albane-

sului articulat *Agōia* ar corespunde un prototip românesc *Ague*, cu articolul aglutinat întocmai ca în italianul „*Iddio = Il Dio*“. Din *Ague* vine deminutivul *Agui-ută*, contras apoi în *Aghiută*. Acastă ipotesă se verifică. *Ague*, sub forma redusă *gue*, se regăsește la Serbi cu sensul de element diabolic, „șerpe“, „balaur“, „drac“, și se regăsește tocmai ca un împrumut dela Români, căci nici într'unul din dialectele slavice nu se află. Este dară aprópe sigură originea dacică a românului *Aghiută*, care nici într'un cas n'are a face cu greul *ἄγιος*.

Genealogia cuvîntului :

v. *Ghighiuța*. — *Tichiută*.

Agă, s. f.; dignité d' *Agă*, préfecture de police, fonction du préfet de police.

1°. *Agă* „dignité“ :

Miron Costin, Letop. I, 337: „[Stefan Vodă Gheorghie] după ce s'au încuscrit cu Ghica Vornicul, pre feciorul lui l'au boierit cu *Agia*...“

2°. *Agă* „fonction“ :

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 217: „Costache Purice, ce fusăse și *Agă* aice în Iași, care mai nainte cu câte-va luni, până a nu' veni mazilia, îl miluisă Domnul seu cu stărostia Focșenilor, după ce'l scoasă din *Agie*...“

3°. *Agă* „préfecture“ :

Costache Negruzzi, Zoe, IV: „un

zapiu al *Agiei* opria carăle să nu se vire pînă după trecerea alaiului...“

v. *Agă*.

Agică, s. f.; pélerine, celle qui a fait le pélerinage à Jérusalem. „Feminin din *agiū*; femeea care a călătorit saū călătorește la Locurile-sante“ (L. M.).

v. *Agii*. — *Hagică*.

Agidoma. — v. *Aidoma*.

Agimă. — v. *Hagimă*.

Agii (plur. *agii*), s. m.; pélerin, celui qui a fait le pélerinage à Jérusalem. Turcul hādji saū adji (Cihac). „Cel ce călătorește saū a călătorit spre închinare la Locurile-sante“ (L. M.).

v. *Hagi*. — *Hagii*.

Agialie (plur. *agialicuri*), s. n.; pélerinage à Jérusalem. Turcul hādjiilyq saū adjilyq (Cihac). „Locurile sante, unde merg credincioșii spre închinare, și călătoria la aceste locuri“ (L. M.).

v. *Hagialic*.

1°. **Agiiud** s. *Ajūd*, n. pr. masc. loc.; nom d'un bourg et d'un village en Moldavie. *Agiiudul* propriu Țis, orașel forte vechiu în districtul Putna, fără vre-o însemnătate deja în secolul XVII, când Cantemir îl caracteriza: „non magni momenti est oppidum superius ad fluvium Sireth (Descr. Mold. p. 12), este astăzi un simplu sat purtând numele de *Agiiudul-vechiu*. El a scăpat din ce în ce mai mult dela 1794 încóce, când o mare parte din locuitorii, îngroziți de desele versări ale Siretului, s'au strămutat într'o localitate din apropiare, numită de atunci *Agiiudul-noū*, care a devenit tirgușor și reședință a sub-prefecturii.

În timpul lui Ștefan cel Mare, *Agitudul* — rostit *Ajud* — era un punct comercial pentru transitul postavurilor din Polonia prin Moldova spre Muntenia. În tratatul moldo-polon din 1460 (A. I. R. II, 173) se țice că acolo (оу Ажуда) se plătia vamă câte doi galbeni de un car cu postavuri.

Cea mai veche mențiune despre *Agitud* ne întimpină în convențiunea comercială din 1433 între Domnul moldovenesc Ilieș și Sașii din Transilvania. Originalul se află în Arhivul Național din Sibiu (Tab. Sax. nr. 67), iar o copie în „Exercitationes diplomaticae” de Eder (Hermannstadt 1802, Mss. în Bibliot. Evangelică din Brașov, 26, b, in-4). Iată pasajul: „cum dicti Cives [Cibinienses] ac universi alii mercatores dictorum Sedium [Saxonicium] aut alter eorum quandocunque cum eorum venalibus seu mercibus terram dominii nostri [Moldaviensis] subintraverint, extunc in oppido nostro *Egyd* halma computatis eorum rebus venalibus de qualibet marca dent quatuor grossos monetae terrae nostrae pro tributo...”

Prin urmare, primitivul nume al acestui orașel este „Movila lui *Agitud* = *Egyd*-halma”, iar *Agitud* nu e decât o formă românească a lui *Egyd*, „Aegidius”, un nume greco-latin care în vécul de mijloc se obișnuia mult în Ungaria (Fejér, Cod. diplom. Hung. Index p. 6); ba și la Români, *Agitud* = *Aegidius* se audia pînă'n secolul XVII. D. Al. Papadopol-Calimah ne-a atras atențiunea asupra unui act municipal dela Huși (Melchisedec, Chron. Huș. II, 40), în care figurază: „Fătul ot Stroești i Floré ot Boțești i Lorinți i Măteiu Ajod (Ажод)...”

v. *Ajud*. — *ud*.

²*Agitud*, n. pr. masc. pers.; Aegydius.

v. ¹*Agitud*.

Agitudén, -ă, adj. et subst.; habitant ou dépendant d' *Agitud*.

v. ¹*Agitud*.

Agitudeni, n. pr. loc.; nom d'un village en Moldavie. Un mare sat în districtul Roman (Frunțescu, Dict. topogr. p. 3), care și-a căpătat numirea în secolul trecut dela o coloniă venită din *Agitud*, iar mai 'nainte se chîama „Iugani” (Melchisedec, Notițe p. 116).

v. ¹*Agitud*.

Agituduma. — v. *Aidoma*.

Agitudun. — v. *Ajudun*.

Agitudung. — v. *Ajudung*.

Agitudut. — v. *Ajudut*.

Aglică (plur. *aglică*), s. f.; t. de Botan.: 1°. Spiraea filipendula, Filipendule; 2°. Primula officinalis, Primevère. În primul sens, sinonim cu *Teișor*; în al doilea, cu *Ciuboțica-cuculu*.

În graiu, cuvîntul s'a diferențiat într'o mulțime de forme, unele masculine, altele feminine. Tipul masculin se aplică mai cu deosebire la „Primula officinalis”, avînd flori galbene și care se chîamă, după localități: *aglicău*, *aglică* și chîar *anglicău*. Tipul feminin, aplicat mai în speciă la „Spiraea filipendula”, ale cărîi flori sînt albe, presintă varianturi: *aglică*, *anglică*, *oglică*, *oglice*, *oglicie*, *iglice*, *agrice*. Prin forma nasalizată *anglică* și *anglicău* acest termen se confundă cu numele unei alte plante: *Anghelică*.

Benkő, 1783 (ap. Molnár, Magyar Könyvház, II, 410): „Primula veris, valachice *Aglics...*“

Sava Bărcianu: „*Aglică*, die Engelwurz, Brustwurz. *Aglicu*, die Schlüsselblume...“

Dr. Polysu: „*Aglică*, die Angelika, Engelwurz“.

Pontbriant: „*Aglică*, primevère“.

Poienar, F. Aaron, Hill: „Primevère, *aglicu*, *aglicș*, o plantă care ese întâu primăvara“.

Dr. Brândză, Prodrum p. 58, 410: „*Aglică*, *Oglice*, Spiraea filipendula. *Anglicu*, Primula officinalis“.

Sim. Mangiucă, Familia 1874 p. 586: „*Aglice*, *oglice*, *agrice* = primula“.

„*Aglicia* cu flórea albă, bujor cu flórea roșă, drăgaica cu flórea galbenă...“ (G. Poppescu, Olt, c. Viișóra-Mărunței).

„*Oglicia* are o flóre albă și un miros plăcut; crește pînă la 15 c.m.“ (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaș).

„Bujorul e un stol la un loc, făcënd pînă la 20 florî dintr'un stol. *Oglicia* are flórea albă compusă din mai multe floricele mărunte; ea crește tot pe unde crește bujorul, însă un singur fir într'un loc, iar nu în stol...“ (I. Georgescu, Dolj, c. Gubaucea).

Numai în Hațeg *aglică* se aplică exclusiv la „Primula“, și de aceia se aude acolo în gura poporului: „Inalt ca bradul, tare ca stejarul, frumos ca trandafirul, galben ca *aglica*“ (P. Oltenu, Transilv., Hațeg). E probabil însă că aci prin galben se înțelege mai mult „palid“, adică ceia ce un poet numia :

Vedeti cât e de slabă și cât e de frumoasă!
Ce galbena albéță...
(Boilac, Fata de Tigan).

În adevăr, pentru culórea galbenă propriu dîșă poporul caută asemănare în

drăgaică și mai ales în șofran, nu în *aglică*.

În orî-ce cas, semnificațiunea cea mai răspândită a cuvîntului este aceea de „Filipendule“, apoi pe a doua treptă „Primevère“. Identificarea cu „Angélique“ rezultă dintr'o amalgamare fonetică. Ca o simplă eróre trebuî primită la Baranzi (Limba, 127): „*Agliciu*, Galantine“. În fine, în Vocabularul lui Costinescu: „*Aglică* = Gazon d'Espagne“ póte să fie o confuziune între *aglică* și cuvîntul glie „gazon“.

În poesia populară *aglică* nu e tocmai désă.

În cîntecul „Ariciului“, după variantul din Dolj (P. Ciocâlteu, c. Galičiuica):

Frunza verde trei *oglici*,
Ariciu pogonicu!
Cu plînticî
De sîrc de bicu,
Ariciu pogonicu...

Intr'o doină muntenescă :

Fóia verde trei *aglici*,
De v'ou mai găsi p'aici,
O să mă fac pricoliciu,
Ca la tóte v'am plăcut,
Pe tóte-o sa vè sarut...

(G. D. Teodoroscu, Poes pop. 320)

Intr'o altă doină :

— Foicică
De *aglica*,
Pivnicórá'î mititica,
Cărcimărăsa'î frumușica...

(Ibid. 331).

În balada „Meșterul Manole“ :

Fóia de *aglică*,
Intr'o Duminica,
Intr'o di cu sóre,
Intr'o serbatóre...

(Ibid. 467).

„*Oglicia* înflorește pe la finea lui Maiu și 'n primele dîle ale lui Iunie. Flórea ei răspîndesce o aromă pătrunzătoare. În stare uscată, vinariî o în-

trebuiețeză la aromatizarea vinurilor. În județul Olt, în fie-care an în ultima zi a Sămbetei-morților, copilele de prin sate merg în cârduri în livezi spre a culege *oglice*, făcând atâtea chite sau buchete câte ole pôte împărți familia a doua zi în memoria morților sei. Chitele de *oglică*, puse la mânușa olei plină cu apă ori cu lapte, cu bulz, cu colivă și o luminare d'asupra, se împart la lume în dimineța Sămbetei-morților. Mai aș Români obiceiul de a culege din veră chite de *oglică* și de a le păstra în timpul iernei în casă, înfipite în grinzi sub tavan...“ (A. P. Radianu, inspector agricol).

Ce-va analog există și 'n Banat. „Astfel — dice d. S. Mangiucă (Călindar 1881 p. 140) — ghiociei, *agricelle* (*oglicele*, *iglicele*), micșunele, cocoșei etc., când înfloresc primăvera și se capătă mai întâiu, se sacrifică morților spre aducere a-minte...“

O frumoasă legendă poporană despre *aglică*, vezi mai jos la forma deminutivă *Aglicel*.

Unii aș căutat originea cuvintului în serbul *jaglika*, atribuind acestuia sensul de „primeveră“ și înruindul cu slavicul „jagnici“ care vrea să dică „miel“ (Cihac). Serbul *jaglika* n'are a face cu „jagnici“ (=lat. *agnus*), ci este un deminutiv din „jagla“, explicat de Karadžić: „granum zae tostione diruptum“. Nicî într'un dialect slav ic derivatele din tulpina „jagla“ nu însemneză „primeveră“, nicî „filipendule“ sau alt ce-va apropiat (Budilowicz, *Pervobytnye Slawiane*, t. I, p. 97 No. 13).

De unde dară se trage cuvintul?

Din cauza florilor celor albe ale *aglicel*, ar fi foarte ademenitor de a bănuî în numele ei vorba cumanică *ag hlic* „albăță“ (Kuuu, Cod. Cuma-

nicus p. 248), care corespunde turcului *aklek*. Noi preferim însă o altă etimologie.

Termenul latin „filipendula“ (=flum, pendere) vine din particularitatea acestei plante de a ave o rădăcină compusă din fire pe cari s p i n d u r ă din distanță în distanță tubercule. Numele românesc, pe de altă parte, se datoresce anume tuberculelor celor acățate ca nesce ce pe e. Este grecul *ἀγλις* „cățel de cêpă“, „gousse d'a il“. Să se observe că zambila „jacinthe“ dintr'o cauză analogă se chiamă franțusesce: „ail de chien“ sau „oignon sauvage“, italiennesce „cipolle canine“ (Nemnich), iar grecesce se dică *ἀγαλλίς* (Hesych.), o formă dialectică din *ἀγλις* (Benfey, *Griech. Wurzellex.* I, 148).

v. *Aișor*. — *Aișor*. ². *Aișor* — ¹. *Alunele*.

A noastră *aglică* se alătură dară la *crin*, *dafin*, *trandafir*, *garofă* și alți terminî românesci botanici de provenință grică; ba încă este de o provenință foarte veche, de oră-ce *ἀγλις* nu se află în neo-gréca. Dacă latinul *-gl-* n'ar trebui să trecă la Români în *-ghi-*, atunci s'ar pute admite chiar o formă intermediară latină rustică *aglicea*, cu același sufix ca în „rosă-cea“ sau „pani-cea“, de unde d'a-dreptul *aglice*. Contra unei asemeni mijlociri italice mai este o pedecă nu mai puțin gravă. Într'o vorbă moștenită din latina ar fi inexplicabilă trecerea lui *ag-* la *og-* în forma *oglice*, pe când într'un cuvint împrumutat din gréca inițialul *o-* rezultă din aglutinarea articlului nostru indefinit: *oglice* = *o* + *ἀγλις*, tot așa ca *omidă* = *o* + *μίδα*. Prin urmare, cată să înlăturăm intermediul latin, mântinând filiațiunea grică imediată.

Din *ἀγλις*, chiar la Greci putea să fi existat adjectivul *ἀγλικός* „semblable

à la gousse d'ail", după cum a existat *πυραμικός* dela *πυραμῖς* (Budenz, Das Suffix *ικός*, p. 25). De aci din *ἀγλικός*, *ἀγλική* — *aglic*, *aglică*. Acéastă ipotesă însă nu e necesară. Varianturile române *aglică* și *aglice* cu masculinul *agliš* și *agliciu* se referă între ele întocmai ca *pituliș*, *pitulică*, *pitulice* și *pituliciu* (Marian, Ornitol. I, 321 — 2). Prototipul românesc este *aglie* = gr. *ἀγλις*. Forma *agrice*, cu tulpina ca în *agru* și *agreș*, este analogică și de tot rară.

v. *Aglicel*. — *Orin*. — *Ciuboțica-cuculuu*. — *Garofă*. — *Ghiocel*. — *Oglice*. — *Omidă*. — *Sglăvoc*. — *Teișor*. — *Trandafir*...

Aglice. — v. *Aglică*.

Aglicea. — v. *Aglicel*.

Aglicel s. **aglicea** (plur. *agliceli* s. *agliceli*), s. m. și f.; t. de Botan.: diminutiv d' *agliciu*: petite filipendule, petite primevère.

Jipescu, Opincaru p. 74, enumerând „buruienile pîntru băut și dă lécuri”: „sunătoare, sulhină albă, *aglicei*, gălbioară, rădăcină de brusturaș...”

Ca deminutiv din forma feminină *aglică* sau *aglice*, este *aglicea*, în Banat *agricea*.

S. Mangiucă, Călindar 1881: [În luna lui Mărțișor] ghioceli mici (*Galantus nivalis*), micșunelele (*Hepatica triloba*), cocoșei (*Erythronium dens canis*), vioarele (*Viola silvestris*), pupăza (*Orobis vernus*), rujițele (*Rosa canina*), fragile (*Fragaria vesca*), brebenei (*Corydalis bulbosa*) și *agricelele* (*Primula acaulis*), toate aceste flori, acum în luna lui Mărțișor adunate și împreunate, se lăgă la olaltă și astfel se aruncă în apă curgătoare, spre a le duce apa în sînul seî întră iertarea péca-

teler celuia ce le-a împreunat iarăși și aruncat în apă, căci aceste flori se socot ca 8 frați (4 frați și 4 surori) și un tată (Ghiocelul), isgoniți și în lume resipiți de mama vitregă, după cari tatăl lor Ghiocelul a plecat spre a'i căuta și iarăși a'i împreuna...”

v. *Aglică*.

Agliciu } v. *Aglică*.
Agliš }

Agnêț, s. m.; t. de Théol.: hostie, Agnus. „Bucată de pâne de formă aproape cubică, ce preutul tăia și scóte din mijlocul altei pâni mai mari numită prescură. Prin acéastă operațiune mistică se figuréază junghiarea mielului lui Dumneđeú, și cu pârțicelele din *agneț* credincioșii se comunică ca cu corpul lui Christ” (L. M.).

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 37: „cutie de argint rătundă poleită pre denlăuntru dă tréba svântului *agneții*...”

Varlam, 1643, f. 45 b: „de te miri că trupul să frânge bucăți cândú să înparte svântulú *agneț*, dară cumú iaste Hristos întregú în toate bucățile, miră-te și de acásta cândú zdrobești oglinda în mici bucăți, iară chipulú omului nu să zdrobește într'ansa, ce în toate bucățile să véde întregú...”

Cuvîntul s'a luat fără nici o modificare din terminologia liturgică slavică: *агнеть*, întocmai precum Polonii sau Bohemiî au luat fără nici o modificare din terminologia liturgică latină pe *agnus*. Negreșit, prin tulpină ario-europeă slavicul *agnu* este din punct în punct același cuvînt cu latinul *agnus*, dar pe deminutivul slav *agneț* Românul l'a păstrat năoușor într'o cămară închisă, ca pe o hană ce se pórtă o dată pe an, pe când deminutivul latin *agnellus*,

asimilându-și'l pe deplin prin desă întrebuințare după legile fonetice proprii, l'a prefăcut în miel.

v. *Miel*.

Agóia, s. f.; femme d'un Agă. Din Agă s'a format *Agóia* după analogia cuvintelor mai vechi ca: Armășóia din „Armaș”, Comisóia din „Comis” etc., în cari sufixul *-óia* corespunde sufixului *-ésă* în: „Logofetésă”, „Vornicésă” și altele.

La Alexandri, Boierii și cîcoci, act IV sc. 9, Agă Némuş zice cătră nevastă-sa: „Taci, muțere nerușinată... De mîni nu'î mai fi *Agoae*...”

v. *Agă*. — *-óia*.

Agolsună. Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agolsună*. Vacuum sonat”. Autorul a dat aci drept un singur cuvînt propozițiunea: „sună a gol, unde „a gol” nu este adverb, ci o construcțiune sintactică neaglutinată, întocmai ca în: sună a spart, mirósă a cépă etc.

v. 13. A.

Agonisesc (*agonisit*, *agonisire*), vb.; acquérir, gagner laborieusement, à la sueur du front. „A aduna folóse cu marí osteneli” (Costinescu).

E sinonim cu *căștig*:

Codicele Voronețian circa 1550:

Act. Ap. XXII, 28: eu cu multu prețu *agonisiiu* a căsta cetate.

Ep. Petr. I, V, 5: urul alăltui supuinu-se, smeritá mândrie *agonisiți*...

Biblia 1688:

...eu cu multă cheltuială poliția ačasta amú *căștigat*...

...unulú la alăltú plecându-vă, smerenița întru voi *căștigați*...

Dosofteiu 1680:

Ps. LXXIII:
Ț'ad a-minte de zborul tău țăi *agonisit* di'ntăi...

Silvestru, 1651:

Adu-ți a-minte de adunaria ta, săborulu carele țe-ai *căștigatú* de'ntăiu...

A. Pann, Prov. II, 153:

La mult iar ca sa *caștigi*
Nici o dată nu se'nfițe,
Ci pe cât *s'agonisescă*
Dajdia ca sa'și *platեսca*...

De asemenea, *agonisesc* e sinonim cu *dobândesc*.

Balada „Badíul”:

Badíul tot măcelaresce,
Galbenet ca *dobândesc*e,
Cu banet se'mbogătesce,
Mulți dușmaní *agonisesc*e...

(G. D. Teodoroscu, Poes. pop. 535)

Samuil Clain, Invěțăturí (Blaj, 1784) p. 13: „Să ne aducemú a-minte, cumú că lumé tréce, și chipul ei; iară celú ce face voia lui D-đeu petréce în véci, celú ce'și *agonisesc*e fapte bune *dobândesc*te înpărățiia...”

În fine, *agonisesc* e sinonim cu *capet*.

De câte trele: *capet*, *dobândesc*, *căștig* — *agonisesc* se deosebesce prin elementul unei stăruințe îndelungate. Póte să *căștigi* cine-va din întâmplare, póte să *dobândesc*ă prin îndrăznélă, póte să *capete* în dăruélă; însă nu *agonisesc*e decât prin trudă, prin muncă, prin rebdarea de a stringe picătură cu picătură.

v. *Capet*. — *Căștig*. — *Dobândesc*.

Miron Costin, Letop. I, 307: „așa cu *anevoe* se *agonisesc*te ce se perde o dată...

Dosofteiu, 1673, f. 60 b:

Că lumia aciasta'î ca o miză mică,
Omul cât de-a-hiria iaste o nemică,
De vrîme ce trîface ca o umbră rară:
Zădar sa *trudiaște* de dză până'n sară

Deș *agonisîaste* s'arbă și pre mâne;
Strinsura ce strînge nu ști cui ră-
mâne...

Doîna Jianului:

Stau în drum sa mă gândesc
Ce s'apuc, ce sa în uncesc
Pânea să'mi *agonisesc*...

(Alex, Poes. pop. 2., 285)

Și lucruri bune, și de cele rele, se pot câștiga, se pot căpeta ori dobândi de o dată sau într'un timp scurt; pe când se *agonisesc* ce-va, bun sau rău, numai printr'o luptă grea și de mult timp.

I. Canta, Letop. III, 182: „...înăcar că vaci nu rămăsăse la locuitorii țării, dară de vreme că vâcăritului tot trebuia să dea sumă de bani, și o babă săracă ce torcea în furcă să'și *agonisescă* hrana și comăndul său, trebuia la acea vreme să dea și ea bani la vâcărit...”

Doîna din Moldova:

De când plaul am lasat,
Traul bun oū l'am uitat,
Arma'n sin mi-au ruginit,
Nimic n'am *agonisit*...

(Alex. Poes. pop. 2., 257)

Doîna din Ardel:

Ce hasna ca tot slujesci
Și nimic n'*agonisesci*?
Far' slujesci pe-o țundra sura
Și pe-o pipă cu ciutură!..

(Jarnik-Barsanu, Transilv. 409).

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 198): „pre săraci nimene de nimic să nu-i bântuieț din ce ar *agonesi* toamna prin del...”

Ca termen juridic, „avere *agonisită* era aceia pe care cine-va și-o făcuse singur, în opozițiune cu „avere moștenită” sau „den bătrâni”, adică remasă dela părinți.

Pravila Moldov. 1646, f. 50: „De vrême ce ocinele ucigătorului pogor den bătrâni, ce să dzice dela

părințu, atunci cuonii ucigătorului nu'ș voru piarde ocinele ce li să vin dela moșu-său, nice vor putia să fic domnești; ce să vor lua ocinele ce va fi *agonisitu* ucigătorului...”

Cu sens figurat:

„A'și *agonisi* viața = sein Leben erwerben, sich Unterhalt verschaffen” (Dr. Polysu).

Coresi, Omiliar 1580, quat. VII p. 1: „smereniia cēia buna nu numai cicc dulcēța și trēba *agonisēște*, ce și în cēia lume gătēște și *agonisēște* dulcēța...”

Cantemir, Divanul lumii 1698 (A. I. R. II, 164): „neorînduite și fără ispravă pofte, carile, prin ale noastre iarăș păcate, noao prăpădenie și peire a ne *agonisi* pot...”

N. Muste, Letop. III, 60: „iată ce *agonisēște* zavistia, cum află vreme neprietenul de 'și isprăvește trebile lui...”

Din punctul de vedere curat material, românul *agonisesc* este, negreșit, grecul *ἀγωνίζω*, la aorist *ἀγωνισα* (Cihac); sub raportul logic însă, e un produs al cugetării propriie românesci, căci vorba greacă însemnează „luptă”, nici o dată „câștig”. Asociațiunea de idei între câștig și luptă, înlănțuirea ambelor noțiuni și identificarea lor, nu e grecescă. Din latinul *lucrum* „câștig”, Românul a făcut *lucru* „muncesc”; din grecul *ἀγωνίζωμαι* „muncesc”, el a făcut *agonisesc* „câștig”. Nici o muncă temeinică fără câștig; nici un câștig trainic fără muncă.

Este interesant a constata, că la Macedo-români cuvîntul există numai în înțeles de „zor”, „grabă”, mai apropiat de cel grecesc (Dr. Obedeanu, Dict. Mss. în Acad. Rom.), și chiar cu sensul cel curat grecesc de „luptă” (Miklosich, Rumun. Untersuch. II, 11), pe care în daco-româna abia

il amintesc pînă la un punct numirea danțului poporan „Agănăul“.

v. *Acolisesc*. — *Agănău*. — *Agonisélă*. — *Agonisită*.

Agonisélă (plur. *agoniséli*), s. f.; acquisition, gain, profit, produit du travail ou de la peine. Sinonim cu *agonisire* și cu *agonisită*, circulând în graiu mai mult decât cel de'ntăiu, dar mai puțin decât al doilea.

A. Pann, Prov. I, 150: „Greerele în vremea *agonisélii* cântă, și iarna cere să se împrumute...”

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 28: „au den vama peștelui, au den vama altor bucate ce se vor vende, au den judecăți, au den prăzi, au veri den ce arū hî *agonisela* acei vămi, den toate să aibă a luare mănăstiré al treilé ban...”

Dosofteiu, 1680, f. 133 b: „Cătū să de mărira lucrurile tale, Domne; toate cu'nțălopciune le feces; s'au înlut pământul de *agonisala* ta...”, unde *agonisela* rezultă din „fecesî” și „lucrurile”.

„Albinele carî lucréză, p'aici se dîc alghine; cele carî nu fac nimic, ci mănâncă *agonisela* albinelor lucrătoare, se numesc trântorî.” (T. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

v. *Agoniesc*. — *Agonisită*.

Agonisire (plur. *agonisiri*), s. f.; l'infinitif d'agoniesc pris substantivement: acquisition, profit. Același sens cu *agonisélă* și cu *agonisită*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 33: „și în fundul mării a mă arunca, și nici cum vieții mele a cruța, nu mă voiu feri; numai precum toți cei cu socotélă în lume, așa și eu, nu numai pentru *agonisiré*, ce

și pentru paza cinstei mă nevoesc...”

Enachi Cogalnicénu, Letop. III, 262: „Văzând Domnul [Grigorie Ghica] aice în Iași o mândrie la pământeni, purtând fiește-care cumășuri scumpe și blane, care nu era fiește-care harnic de *agonisire* după stracle ce purta; și sta Domnul de gândia ce *agonisită* poate să le dee ca să cuprindă cheltuéla lor, și nu putea găsi cu gândul Măriei sale, și cunoștea că se sting cu stracle lor și a femeelor, și sta de se mira ce va face...”

v. *Agoniesc*. — *Agonisélă*. — *Agonisită*. — *elă*.

Agonisit, -ă, adj.; part. passé d'agoniesc: acquis, gagné avec peine. Funcționează ca adjectiv: lucru *agonisit*, moșiă *agonisită*, baniî *agonisiți* prin trudă etc.; la masculin rare-orî se întrebunțeză ca substantiv: „*agonitul* cui-va”, ei numai la feminin: „*agonisita* cui-va”.

v. *Agoniesc*. — *Agonisită*.

Agonisită (plur. *agonisite*), s. f.; part. passé fém. d'agoniesc pris substantivement: acquisition, gain, profit, bénéfice, quelque chose gagnée à la sueur du front. Nu se deosebesce prin sens de *agonisélă* și *agonisire*, dar este cel mai întrebunțat din câte-trele.

Nic. Costin, Letop. II, 94: „...pentru hotarele târgurilor domnești, dela o vreme se deprinsăse Domniî cei măi de curând a da, și a boierî și altora, așa căt n'ău rămas loc deosebit pentru hrana și *agonisita* pe dânsul târgurilor...”

Neculcea, Letop. II, 301: „Moldovenî mulți, și feciorî de boierî, se ducea la lefe, uniî la Moscalî, uniî la Leși, uniî la Racoți, uniî la Șved pentru *agonisită*...”

N. Muste, Letop. III, 42: „toată *agonisita* acestui pământ stupii sănt, și cu aceștii își plătesc boierii și mănăstirile birurile și își țin casele...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 139: „Iară una dintre albine zisă: eu astăzi în câmp pentru *agonisită* eșind și printre erbi și flori miare cercând...”

Zilot, Cron. p. 51: „boerii toți, iar mai virtos ai Craiovei, că se întorseră ticăloșii din fugă după arderea ei, unii traseră în orașe, alții pe la moșii pe afară, și își căuta risipa fie-care îndreptându-și veniturile caselor lor și bucurându-se că s’au mai vedut o dată pe la nemestii; neguțătorii își întinseră mreșile neguțătorilor, imprăștiindu-se pe la bălcuri și făcându-și tot felul de pornire fiește-care întru a sa neguțătorie, bucurându-se și ei că s’au izbăvit de lanțul friceii; țeranii birnici se apucaseră cu temeiū de lucrarea pământului, de sămănătură îndestulată, și altele care se plăcă în tépa lor; și cu un cuvint, toți locuitorii țerii, care cu una, care cu alta, își căuta de *agonisita* lor...”

v. *Agonisesec*. — *Agonisire*. — *Agonislă*.

Agòst, s. m.; le mois d’Août. Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agost*. Augustus”.

v. *Agust*. — *Gustar*.

Agrădesc (*agrăit*, *agrăire*), vb.; adreser la parole, faire une allocution. Cuvintul se întrebuintează peste Carpați.

„Albinele se prind într’o coșniță, carea se unge mai întâiu cu Flórea-stupilor. Cel care le prinde, le flueră și le *agrăesce*: puișorii mei, puișorii mei, așe-đați-vă jos! După ce ele se pun pe o clómbă, le pune coșnița aprópe și le

đice: băgați-vă ’n casa vóstră, că’i grijită și frumósă, puișorii mei...” (P. Olténu, Huniadóra, com. Hațeg).

Este slavicul *grăesc*, care însă prin prepozițiunea *a* (= lat. ad) capătă sensul latinului „adloquor (alloquor)”.

v. *Agrămădesc*. — *Grăesc*.

Agrăire }
Agrăit } v. *Agrăesc*.

Agrămădesc (*agrămădit*, *agrămădire*), vb.; accumuler, amonceler, tasser. Se aude peste Carpați.

„Zmeii restórnă tot și tóte, chiar fântănilé le întorc cu fundul în sus de se trezesc innotând în apă. Zmeii *agrămădesc* munții și bolovanii cei mai mari, cari nu este în stare un sat să’i misce din loc...” (D. Păscuț, Făget).

O compozițiune poporană din slavicul *grămădesc* și prepozițiunea *a* (= lat. ad), cu sensul latinului „adculo (accumulo)”.

v. *Agrăesc*. — *Grămădesc*.

Agrămădire }
Agrămădit } v. *Agrămădesc*.

Agreș s. **ăgreș**, s. m.; t. de Botan.: 1°. groseiller à maquereau, Ribes grossularia; 2°. raisin vert, uva acerba. Accentul pe a doua silabă se constată prin poesia poporană:

Pe cel munte infrunđit
Și cu flori acoperit,
Cu flori dalbe și *agreși*,
Este-o punte de cireși...

(Marian, Bucovina, I, 102).

Dicționarul Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agresh*. Omphax. Uva cruda.”

La masculin se đice numai despre

tufă; rodul se chiamă la feminin *agreșă*.

Forma *ăgreș*, adecă cu *e* și cu tonul pe prima silabă, în loc de *agriș* = *acriș*, se datorește înriuririi slave (polon. *ăgrest*, boh. *ăgrest* etc.) sau maghiare (*ăgres*). Chiar în unele dialecte germane se țice: *Ăgres*, *Ăgresch*, *Ăgrestbeere* (Nemnich).

v. ¹*Agriș*. — *Agrișă*.

Agreșă. — v. *Agreș*.

Agriș. — v. ²*Acriș*.

¹*Agriș*, s. m.; t. de Botan: 1°. *groseiller à maquereau*, *Ribes grossularia*; 2°. *raisin vert*, *uva acerba*. „Arborel sau tufă care produce *agrișe*“ (L. M.) Pisone: „*Agriș*, care face *agreșe*, *Groseillier*“. Dr. Polysu: „*Agriș*, s. m., der *Stachelbeerstrauch*; *agrișă*, s. f., die *Stachelbeere*“. *Lexicon Budanum*: „*Agrișă*, masc. plur.; 1°. *Ribes grossularia*, die *Stachelbeere*; 2°. *strugur necopt*, *aguridă*; 3°. *Agrișă roșii*, *Ribes rubrum*, die *rothe Johannisbeeren*...“;

Forma organică a cuvintului este *acriș*, din *acru* (= lat. *acrum*) și sufixul deminutival *-iș*, literalmente „*aigrelet*“.

v. ^{2,5}*Acriș*. — *Aguridă*.

²*Agriș*, n. pr. loc.; nom de certaines localités. Doș sate românesce în Banat, din cari unul foarte mare, nu departe de Arad, se chiamă *Agriș*, ungresce *Egres* (Hornyánszky, Geogr. Lexik. d. Kön. Ungarn, p. 4).

v. ¹*Agriș*.

Agrișă (plur. *agrișe*), s. f.; fruit d'*agriș*. Costinescu: „*Agrișe*, un fel de coccăze; *groseille a maquereau*, *groseille verte*“.

v. ¹*Agriș*.

Agriș-roșu } v. *Acriș-roșu*. ¹*A-*
Agrișă-roșiă } *griș*.

Agrișel (plur. *agrișei*), s. m.; diminutif d'*agriș*. Se obicînuesce în Transilvania: „tufă de *agrișei*“ (R. Simu, Sibiu, Orlat).

v. ¹*Agriș*.

A-gréță, adv.; à grand peine, difficilement. Archaism. *Dictionarul Mss. Bănățen* circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Agracă*. Difficuler. *Aegre*“. Represintând pe latinul: *ad-gravitatem* (=ital. *a gravezza*), românul *a-gréță*, deși pare conservat numai în Banat, trebuia totuși să fi circulat în întregimea graului românesc pînă a nu se fi introdus sinonimul *a-nevoe*, format întocmai după același tipic din prepoziționalul *a-* (lat. *ad*) și din slavul *nevolia*.

Să se observe că'n secolul XVI ambiî terminî: *gréță* (=lat. *gravities*) și *nevoe* (=slav. *nevolia*) se afla încă în concurență unul cu altul, exprimînd aceiași noțiune. Astfel la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XI p. 2-3: „cu minte bună să fimă întru toate câte vină noao dela Dumnezeu, că acéste amu toate spre folosu ne-au tocmită, și spre ispravă lasă nevoia și *gréța* spre noi Dumnezeu a fi, derep-ce cându ne dă Dumnezeu noao rău, iară noi să slăvim și să mărim sfântă numele lui...“

Cu încetul, „slăvire“ a gonit pe „mărire“, „nevoia“ respinse pe „*gréță*“ la o altă nuanță de sens, *a-nevoe* înlocui pe *a-gréță*.

Macedo-românesce se țice pînă astăzi: „cu *gréță* = *δυσκόλως*, *schwerlich*“ (Bojadschi).

v. ¹*A-nevoe*.

Agru (plur. *agre*), s. n.; campagne, champ cultivé, terrain labouré, guéret; surface. Sinonim mai ales cu țarină și cu holdă. Din latinul *agrum* (= gr. *ἀγρόν* = sanscr. *aḡram*), ca și ital. *agro*, portug. *agro* etc., al nostru *agru*, departe de a fi neologism, e foarte des în vechile texturi românesce, iar în unele localități s'a păstrat pînă astăzi în graiul țeranului.

Codicele Voronotian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 132:

Ep. Jacob. V, 4: „prețurile lucrătorilor celor ce au lucratu *agrele* voastre...

...merces operariorum qui mesuerunt regiones vestras...

acolo unde în Biblia lui Șerban-vodă, 1688: „au săceratū țarinile voastre...”

Radu din Mănicesc, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Mus.), Math. XIII, 24, 27, 31, 38:

...sămână bună sămănță spre *agru* lui...

...semănași spre *agru* tău...

...sămână întru *agru* lui...

...cine sémână cę sămănță bună iaste fiul omenesc, e *agru* iaste lumę...

... seminavit bonum semen in agro suo...

...seminasti in agro tuo...

...seminavit in agro suo...

...qui seminat bonum semen, est filius hominis; ager autem, est mundus...

unde în Biblia din 1688 figuręză pre-tutindenı sinonimul țarină.

Coresi, 1577, ps. CVI:

...și feceră ce-tăți în fire, și semănară *agre* și răsădiră vini...

...et constituerunt civitates habitationis, et seminaverunt agros, et plantaverunt vineas...

unde la Silvestru și la Dosofteiu:

1651:
...și samână holde și sădesc vii...

1680:
...și sămănară țarinı și răsădiră vii...

Noul Testament 1648, Math. XIII, 31, 36-38:

...asămănată iaste împărăția ceriurelor grăunțului demustariu, carele' ia omul și' samână în *agru* lui (scholia marginală: holda)...

...simile est regnum coelorum grano sinapis quod accipiens homo seminavit in agro suo...

și mai jos:

...spune noao pilda neghinelor cei holde. Iară elü răspunse zise lor: cela ce sămână sămănța bună iaste fiulü omenesc, iară *agru* iaste lumę...

...edissere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui respondens ait illis: qui seminat bonum semen, est filius hominis; ager autem, est mundus...

Un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 214): „merse cu soacră-sa în Vithleemü în vrémę seceratului și eși la *agrele* lui Voozū să strängă spice...”

În Oltenia, și anume la Gorjeni, cuvintul *agru* „champ cultivé” circulă pînă astăzi în gura poporului; de asemenea în Banat, unde însă el mai are și sensul de „surface”. „Alături cu ogor și arătură, se aude ici-cole ȋicęndu-se și *agru*; *agru* mai însemnăză încă pe la noi un strat de asupra” (Paroh Liviü Iancu, distr. Caraș-Severin, com. Visag).

În dialectul macedo-român, „*agru*, *agre* însemnăză cerealele seminate în

câmp: grâu, secară etc.; și câmpul unde se află semănate cereale" (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom.).

Cântecul Pîrpirunei (Paparuda) în Macedonia (Crușova):

Pipiruna
Se readună,
Da plóie, da plóie,
Tia sa créscă *agrole*,
Agrole și avhimele,
Avhimele și Ierghile...

(Album macedo-român, p. 102).

v. *Arătură*. — *Holdă*. — *Ogor*. — *Țarină*...

Agud (plur. *aguđi*), s. m.; t. de Botan.: mûrier, *Morus nigra*, *Morus alba*. Sinonim cu *dud*, *mur* și *frăgarîu*. „Arbore care dă agude și a cărui frunză este bună de nutrit viermii de mêtasă. Acest arbore se chiamă așa mai ales în Moldova, cum și fructul lui agudă, érá în Țera-Románescă arborele se numesce *dud* și fructul seú *dudă*. În multe părți însă ale Țerei-Románesci, cum și în alte provincie locuite de Români, arborele se chiamă *mur* și fructul seú *mură*; vorba *mură* însă se aplică de mulți Români și la fructul arborelului său tufeî numite rug. Vorbele *dud* și *dudă* sînt de origine persană, érá *agud* și *agudă* de origine necunoscută (Laurian-Maxim)“.

Varlam, 1643, f. 380 a (Luc. XIX, 4): „alergă înainte de să sui într'un copae ce să chiamă *agud*...“

Același pasagiu în Noul Testament dela Bělggrad din 1648: „să sui într'uu *s mochîn*“, iar scholia marginală adaugă: „alții zic că'i *mur*“.

O doină din Moldova:

Frunză verde trei *aguđi*,
Sus în munți la nalte curți
La părinți necunoscuți,
Sus în munții cei de pétra
Dómne! reu-i fără tată...

(Conv. lit. 1883 p. 119).

Deși întrebuițat mai cu sémă în Moldova, *agud* e cunoscut și'n Țera-Románescă. Așa în Ialomița se ȕice: „Am făcut șénț pré aprópe de *agud* ăla din colțu grădini și i-am tăiét mai tóte vinele din partea ăia...“ (T. Theodorcescu, com. Lupșenu).

La cuvintul *agudă* vom vedé că acest termen botanic se aude și'n Transilvania.

În fine, în Banat circuléază forma *agod*: „La noi arborele „*morus*“ se chiamă *agod*; în alte locuri se ȕice *dud*, *frăgarîu*, *mur*...“ (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

Unii cred că *dud* și *agud* ar fi unul și același cuvint (Șainénu, Elem. turc. p. 8). Turcesce „*dud aghádji*“ inseamnă „arbore *dud*“, de aci: „*agud* parait être une contraction de *aghadji dud*“ (Cihac, II, 542). O asemenea contractiune: *agud* = *agh* [á d j i d] *ud*, e ce-va cu totul peste putința la Români, și ar fi fórte a-nevoe chiar într'o altă limbă.

Forma bânățenă *agod* = *agud* înlătură orí-ce îndoélă asupra originii cuvintului. Serbesce: *ia goda* „fragă“. În tóte dialectele slavice — polonesce, rusesce, bohemesce etc. — aprópe fără nici o schimbare fonetică, același termen se aplică la „fragă“ și la fructe analóge: „*smeură*“, „*căpsună*“, „*strugure*“ și altele. În texturî paleoslavice, *агодуци* și *агодуцие* inseamnă anume *agud*: „*drévo iagodičie* = *morus* arbore“ (Miklosich, Lex. 1143), literalmente: „arbore cu *agud*“, bânățenesce: „cu *ia gode*“. De aci resultă că Românií au împrumutat dela Slaví numai pe femininul *agudă* ca nume al fructului, de unde au format apoi ei-înșii pentru tufă pe masculinul *agud*. Să se observe că'n paleo-slavica au existat o formă mai veche *agoda* alăturî cu o formă mai

nouă *ia goda*, după cum era: „azü“ lingă „iazü“, „adü“ lingă „iadü“, „ablüko“ lingă „iablüko“, „ako“ lingă „iako“ etc. În adevăr, într'un text cirilico-glagolitic din secolul XIII ne întîmpinăm tocmai cu sensul de *agud*: *agodiicie* (Mikl. Lex. 2). Moldovenescul *agud* corespunde unei forme slavice mai primitive *agoda*, iar bănațenul *ia god* formei posterioare *ia goda*.

Așa dară graiul românesc, pentru același arbore „mürier“, posedă patru numiri, din cari două latine: *mur* (= *morus*) și *frăgarü* (= *fragarium*), una turcă: *dud*, una slavică: *agud*. Însă *mură* însemnează tot-o-dată mai obicînit pe „müre sauvage“; *frăgarü* se aplică mai potrivit la o tufă de fragi, iar *dud* (articulat: *dudul*, feminin: *dudă*) înfățișează o disarmonioasă reduplicare. Terminul cel mai propriu rămîne *agud*, care este și cel mai răspîndit.

v. *Dud*. — *Frăgarü*. — *Mur*. — *Solcov*.

Agüdă (plur. *agude*), s. f.; t. de Botan.: müre. Fructul *agudului*. Sinonim cu *dudă*.

O doină din Moldova:

Frunză verde de *agude*,
Strig la puica, nu m'aude;
Și de-aude, ea s'ascunde,
Ea s'ascunde, nu'mi respunde...

(Alex. Poes. pop², 343).

Alta tot de acolo:

Frunza verde de *agude*!
Iau veți, frate, ce s'aude?
Graiul dulce-a mândrei mele,
Orî sgomot de potiri grele?...

(Ibid 257)

O doină din Transilvania:

Frunzuliță trei *agude*!
Arde focu'n pale ude;
Strig la mândra, nu m'aude.
Ba te-aud, badiță, bine,

Dar nu pot eși la tine,
Ca's dușmanii linga mine...

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

v. *Agud*.

Agüe. — v. *Aghiută*.

Agură, n. pr. loc.; mont Athos. Vestitul creștet în partea sudică a Macedoniei, înaintînd ca o peninsulă în Archipelag, lung de vr'o 60 kilometri și înălțându-se în unele locuri peste 2000 metri d'asupra Mării. Începînd de prin secolul X, acest munte devenise adăpost pentru călugări, acoperindu'l cu încetul un șir de douăzeci de mănăstiri, cari se cărmuesc ca un fel de republică, resfățată între păduri recoroșe și grădini pline de flori. Aprópe toți Domnii români, cu Vladislav Basarab și cu Stefan cel Mare în frunte, au fost patronii ai acestei Tebaide, numite grecesce *τὸ ἄγιον ὄρος*, slavonesce *Sveta-gora* „sântul munte“.

Gavriil Protul, circa 1525, dar după o copią mult mai modernă (A. I. R. I, 2, p. 146), vorbind despre Négoe Basarab: „toate mănăstirile din sfântul muntele Atonului le-au îmbogățit cu toate trebuințele, și dobitoace încă le-au dat, și multe ziduri au făcut; și fu ctitor mare a toată Sveta-gora...“

Din slavicul *Sveta-gora*, descompus greșit în *svet-aga*, Româniile au croit „Sfînta *Agură*“.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, 285: „Aice ne vine rîndul să arătăm și pentru căți Patriarși a Țarigradului știm: Paisie cel bătrîn, care au fost în trii rînduri; Chiril cel spân, care s'au surgunit la Sina-orus; Serafim, care l'au trimes la Sfînta *Agură* și pe urmă au fugit...“

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. Lit. 1877, p. 378): „Părinții pusnici din sfînta *Agură* mi-au dat canon să mănânc lapte numai dela o

vacă, ca să nu îmbătrânesc degrabă...”

v. *Călugăr*.

Aguridă, s. f.; raisin vert, verjus; fruit aigre en général. Medio-grecul *ἀγουρίδα*, care a înlocuit pe vechiul românesc *acriș*. De altmintea, cuvîntul e vechiu și foarte răspândit în graiu, însemnând strugurul cel necopt sau acru, suc său zémă dintr'un asemenea strugur, și ori-ce pómă acră.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„A g r e s h. Omphax. Uva cruda.

„*Aguridă*. Idem.”

Dicționar slavo-românesc din aceiași epocă (Mss. al Societății arheologice din Moscva, f. 126 b.): „fie-care poamă necoptă să chiamă așa, *aguridă*”.

A. Pann, Prov. II, 80 :

Au mâncat *aguridă* parinții
Și și-au strepezit copiii dinții...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 181): „Zi și d-ta, că ai avut să tragi un păcat strămoșesc. Vorba cea: părinții mănâncă *aguridă* și filor li se strepezesc dinții...”

Proverb de origine ebraică. Biblia Șerban-vodă 1688, p. 545 :

Ezech. XVIII,
2 : Părinții au
mâncat *aguridă*,
și dinții fiilor
s'au strepezit...

Patres comederunt uva
amaram, et dentes
filiorum obstupuerunt...

Același proverb sună altfel la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XII p. 6 : „părinții să mănânce merele, și dinții feșorilor să strepezescă...”

Alt proverb : „*agurida* s'a făcut miere” (L. M.), când cei învrăjbiți se împacă, iar mai ales când se curmă certa dintre bărbat și nevastă.

A. Pann, Prov. II, 165, aduce proverbul turcesc : „Din *aguridă* miere se

face cu ce ? — cu răbdarea”; și 'l românisează (ibid. III, 15) :

Cu răbdare și cu tăcere
Se face *agurida* miere...

În poesia poporană, „frunză verde *aguridă*” se pune în fruntea cântecelor celor a cre.

Caranfil, Valea Prutului, 15 :

Frunza verde *aguridă*,
Mult ești, leleo, ispitită,
Mult mă 'nșeli și mult mă porți
Cu vorba ca pre nitonți...

v. ² *Acriș*. — *Borș*. — *Ciorbă*.

Aguridâr. — v. *Aguridar*.

Aguridâr, s. m.; t. de Botan. : vine sauvage, *Vitis labrusca*. Sinonim cu *lăuruscă*, vechiu *lăuruscă*, de exemplu la Dosofteiu, Paremiar 1683, I f. 13 a : „ș'am așteptat să facă [viia] struguri de poamă, iară ia făce *lăuruscă*...”

„*Aguridar* se chiamă un copăcel ce crește prin păduri, agățat de tulpinele și crăcile altor arbori, asemenându-se cu vița de vie și rodind nesce struguri selbateci. Fiind mlădios, se întrebuintează ca legături la căruță, ca frânghii de rufe etc. Lungimea acestui copăcel depinde de arborelui pe care este agățat” (Preut C. Ghinescu, Telemn, c. Malu).

Format din *aguridă* „raisin vert” prin sufixul *-ar*, trebuî să fie : *aguridar*, nici decum *aguridar*. Acastă anomalie fonetică remâne de lămurit. Se întrebuintează însă pe a-locuri și forma cea normală a *g u r i d a r* (Dr. Brândză).

v. *Aguridă*. — *Lăuruscă*.

Agurt (plur. *agurți*), s. m.; jongleur, charlatan. Cuvîntul se găsește la Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) : „*Agurt*, Gaukler, Ta-

schenspieler“, adăogându-se că se află în vechile cărți bisericesci, dar fără o indicațiune anume. Este greul *ἀγύρτης*, cu același înțeles. E remarcabilă trecerea lui *v* grec în *u*, ca și 'n „murtur = *μάρτυρος*“.

Agust, s. m.; mois d'Août. A opta lună a anului gregorian, latinul „*Augustus mensis*“, numit așa în onórea împăratului August și care se chiăma înainte „*Sextilis*“. Medio-latin *agustus* (Du Cange); ital. și span. *agosto*, provenț. *agost* (Cihac).

Cărturarii de astăzi dic *agust*, cărturarii de altă dată diceau *avgust*; poporul însă rostesc tot-d'a-una *agust*, întocmai ca în limbile surorilor din Apus. Este o formă latină rustică. În unele locuri se aude numai *gust* (G. Căderea, Némț, com. Buhalnița) prin perderea inițialului *a*, ca și 'n francesul *août*, rostit înainte „*au*“, astăzi numai „*u*“. Apoi din *gust*, prin etimologia poporană, s'a născut variantul foarte răspândit: *gustariu*, adică o lună în care se *gustă*.

Jipescu, Opincaru p. 16: „*mă dusei anu trecut, pin'luna lu Gustar, la un stilp d'ai țeri, la ficioru popi, di-i pē nume...*“

Și la Francesi există o etimologieă poporană analógă în locuțiunea proverbială: „*août donne goût*“, asupra cării Littré observă: „*c'est la température du mois d'août qui fait que le vin est bon ou mauvais*“. Proverbul italian dice în versuri:

Agosto
Ci matura il grano e il mosto...
(Ginisti)

Un alt nume poporan foarte remarcabil al aceleiași lune este *Măsălar*, întrebuițat mai cu sémă în Moldova.
v. *Agustos*. *Agost*. — *Avgust*. —

Gust. — *Gustariu*. — *Gustăresc*. — *Măsălar*...

Agustos (plur. *agustoși*), s. m.; t. de Botan.: sorte de raisin.

„Mai ales în cântece, poporul pronunță adesea pe *u* întreg la finea cuvintelor nearticulate; de ex.:

- Frunzaliță foi de nucu,
Pune'mi, puica, să mânâncu,
Ca de mâne sa mă ducu...
- Of! frunzalița *agustosu*,
Mergi, puule, sanetosu...

„*Agustos* însemneză o varietate de struguri foarte timpurii, având pelița bobitei strevedia și subțire, încât se zăresc semințele și chiar vinișoarele“ (St. Voinea, Dobrogea, com. Somova).

v. *Agust*.

Aguș, n. pr.; personnage légendaire. În balade oltene se chiamă „*Aguș* al lui Topală“; în balade bănățene „*Agușița* al lui Topală“. În ambele casuri este un deminutiv din *Agă* sau din *Agă*, dar deminutiv simpatic, nu ironic ca în „*Agachi*“. În variantul cules la Temișóra și la Lipova, personagiul e chiar Turc: „*beg mare în Sladova, aga mare în Cladova*“ (Marienescu, Balade, II, 116); în variantul din Valcea, deși tot Turc, căci are o cadină, totuși:

Ast *Aguș* al lui Topala
Mi-este voinic fară sémă,
Bate Turcii de'i omóra...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 611)

În primul variant, el are de dușman pe un „*Stoian Bulibașa*“; în al doilea, pe un „*Mustafa Beșlega*“. Urzela baladei oltene pare a fi un dublet cu balada moldovenescă „*Toma Alimoș*“, dar îi este fără alăturare inferioară în privința frumuseței poetice.

v. *Agă*. — *Agă*. — *Agachi*. — *Alimos*. — *uș*.

Agușită. — v. *Aguș*.

¹**Ah!** interj. Se rostesc cu *h*=gr. *χ*. Exclamațiune în care predomină durerea, pe când în simplul „a!”, fără guturală, precumpănesc surprinderere.

Balada Chira:

Faceți-vă milă
De-o brată copila!
Ah, m'ă d'ore forțe!
Ah, me tem de mörte!..

O doină din Moldova:

Ah, amar sufletul meu!
Tu plângeai de dor merou,
Și pe flöre și pe spin
Și pe porța lui Marin!
Ah, amar sufletul meu!..

(Alex., Poes. pop. 2, 231)

O doină din Muntenia:

Frunța verde salcióra,
Ah! lelița Marióra,
Ochiți tei mé bagă'n b'ólă,
Sprâncenele mé omöră...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 301)

O doină din Ardel:

Ah, urite, cum te-aș vinde,
Numai de te-aș puté prinde!
Dragoste, cum te-aș lua,
Numai de te-aș căpéta!..

(Jarnik-Bărsanu, 73)

Gr. Alexandrescu, „Mângăierea“:

Sa veđi apoi în lume cumplita reutate
Otravindu'mi ani, ăilo, chiar umbre de
placeri;
Sa vedu... *Ah!* atunci numai, atunci ai
vedé pöte,
Câte un singur suflet cuprinde 'n el
dureri...

Zilot, Cron. p. 15: „*Ah*, amar mie!
cum m'am născut într'acéstă Tără-
Rumănescă...”

Fericirea pöte și ea să ne scöță din

pept un *ah!*, dar numai atunci când
ne gândim la suferințe trecute.

A. Pann, Prov. II, 150:

Plin de multămire, către ea vorbi:
Ah, draga mea! astăđi m'ai îndatorat
Cu laptele dulce...

Reduplicat: *ah! ah!*

Alexandri, Istoria unui galben: „Tri-
stă sórtă! lume deșartă! vieță tică-
lósă! *ah! ah!*...”

Interjecțiunea *ah!* exprimă o durere
individuală; când ne dóre însă pentru
alt cine-va, când simțimintul este ne-
subiectiv sau reflex, e mai potrivit
sinonimul „o h!” Așa la Neculce,
Letop. II, 417: „O h, oh, o h! Vai,
vai, vai de țară! Ce vremi cumplite
aú agiuns și la ce cumpănă aú că-
đut!...”

v. ²*A!* — *Ahi!* — *Aho!* — *Aht!* —
Aos! — *Au!* — *Of!* — *Oh!* — *Vă!*!..

³**Ah** (plur. *ahuri*), s. n.; l'interjec-
tion a *h!* employée substantivement.
Sinonim cu *ah!*

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tanica p. 109: „iși mușca buza de
jos; închidea ochiți, și strecura, prin-
tre dințiți albi și mărunțiți, câte un *ah!*
care'i umfla peptul și'i cutreera tot
trupul...”

Ibid. p. 111: „Ai dori să te privesc
ca p'ó icónă, să trăesc cu tusea și
junghiturile și *ahurile* și palpițațiile
d-tale...”

Costachi Conachi, „Catinca“:

Firea dar cea omenéscă
Tót muritoriu slavéscă,
Ce în necaz și în chinuri
Strigă cu *ah* de suspinuri...

v. ¹*Ah!*

³**Ah-**, préfixe. — v. ³*Ac.* — *Acătare*.

Ahă! interj. Se rostesc cu *h* latin,
nu cu greul *χ* ca în interjecțiunea

a h! Exprimă bucuria când, după o lungă căutare, nimerim mijlocul de a ajunge la o țintă sașă de a ne descurca. Se apropie prin sens de „aa!”, dar nu se confundă cu el.

I. Créngă, Capra cu trei ieși (Conv. lit. 1875 p. 342): „Aha! ia acu i-am găsit lécul, țise ea în gândul seú. Tací! că i-oiu face eú cumétrului una de și-a mușca labele...”

v. ².Aa! — Oho!..

Ahâia. — v. *Ahâla*.

Ahâla s. **ahâla**, **ahâia** (plur. *ahâia* s. *ahâia*, *ahâlea* s. *ahâlea*), pron. demonstr.; celui-lă, celle-lă. O formă rustică în loc de acela (aceia), foarte întrebuințată în Banat, așa că 'n basmul „Găitan de aor”, transcris după cum se rostese acolo, ne întimpină (Picot, Dialectes roumains):

p. 27: „cu cât se apropia măi tarie de locu *ahâla*...”;

p. 29: „în dzioa următoare, se ducie *ahâla* la împărat și spunie...”;

p. 31: „acuma ție cunosc ca pre *ahâia* carie 'i stăpâna înîimi mielie...”;

p. 33: „[din] doospredzîeci căldari, ie ha măi din gîos, carie 'i și măi marie, pentru că *ahâia* fierbie singură...”;

p. 34: „io mă duc naintie să văd cîinîe o fost nietriebnicu *ahâla*...”

Apoi femininul *ahâia* cu sensul neutru de „ça, cela, nom général de chose” (Littré):

p. 27: „agiuend acolo, vėdzu că *ahâia* cie strălucia așa de tarie îi un găitan de aor...”

Cu același sens într'un text din secolul XVII (Cuv. d. bătr. II, 615): „după *ahâia* (ava) am dat la birul sforălor orți 2, după *ahâia* am dat la altă rumtore costande 2...”

Deși măi rar, totuși și 'n Transilvania se aude pe a-locuri *ahâla*:

Mult mē mir eú d'*ahâla*
Care nu știe-a cânta.
Cum își petrece lumea...

(Jarnik-Bărsanu, 217)

De asemenea și'n Țera-Românescă. Iată câte-va exemple dela Valenii-de-munte din Prahova (Jipescu, Opin-caru):

p. 23: „nu le dă pas al-de *ahâia* să ghiie 'ncoace la noi să ne spunem păsu uni altora...”;

p. 63: „nu se lasă dē capu *ahâ-bua*...”;

p. 64: „să plece la oraș, să 'ntrebe acolo unde se dă dreptatea, că *ahâiu* sînt măi mari...”;

p. 97: „poporu alege pē căți-va din hiie-care județ, și *ahâia* lucrăză în ali negoțului...”

În secolul XVII forma *ahâla* = acela cată să fi fost cu mult măi respăndită în graiul viú din Țera-Românescă, de óră-ce Cantemir o pune între particularitățile caracteristice ale dialectului muntenesc: „a čela, hic, valachice *ahela*” (Descriptio Moldaviae p. 151).

Forma *ahâl*, *aha*, adecă fără emfaticul *-a*, nu se întrebuințază.

v. ⁷.A. — *Aia*. — *Āla*. — *Hâla*. — *Haia*...

Ahâsta s. **ahâsta** (plur. *ahâstia*), pron. démonstr.; celui-ci. Se obicei-escce numai la masculin. Formă rustică în loc de acesta.

v. ⁵.A. — *Acest*. — *Acesta*.

Circulăză în graiul poporan măi ales în Banat și 'n Țera-Românescă.

Picot, Dialectes roumains p. 29: „după cîe l'o adus, il întriebă, de undie l'o furat o l'are iel găitanu *ahâsta*...”

Jipescu, Opin-caru p. 144: „Nița mea,

să'mi trăască, țese mai bune decât a-hăștia..."

v. *Ahăla*. — *Asta*. — *Ăsta*...

¹·*Ahi!* interj. Compus din interjecțiunile „a!” și „hi!”, *ahi* exprimă nu atât mirare, cât mai mult un grad ușor de ne'ncredere.

O vorovă între două țerance din Tutova: „Frumos gherdan mai ai, hai, la gât! *Ahi!* hai, de unde l'ai cumpărat?..” (C. Mironescu, c. Ibănescii).

v. ²·*A!* ²·*A-hi!* — *Hi!*

²·*A-hi!* interj. Ambele silabe sînt tonice. Compus din aceleași elemente ca și cea-laltă interjecțiune „a hi!”, *a-hi* exprimă mirare unită cu temere. În jocul copilăresc „de-a-mama-gaia”, așa cum se petrece în regiunea Brăilei (P. Michaelescu, com. Cécăru), puii vîdînd pe gaia strigă: *a-hi! a-hi!* ca și când ar țice: „feriți-vă căci ătă-o...”

v. ¹·*Ahi!* — ²·*A!*

Ahò! s. *à-hò!* interj. Strigătul plugarului, când își îndemna boii.

I. Créngă, Dănilă Prepeléc (Conv. lit. 1876, p. 454): „Apoi își țe și el carul și pornesce tot la vale spre a-casă. *Aho!* car nebun, *aho!* Când te-oiu încărca cu saci dela móră, atunci să mergi așa...”

„Spre țiuva de I-ù Ianuar a fie-cărui an, cam pe la aprinsul luminărilor, pornesc copiii cu dròia, adică 2, 3, 4 și pînă la 10—12, avînd unul din ei un clopoțel, saù în lipsă o talancă. Ajunșii la feresta unde și-aù pus gînd a merge, țic: *aho! aho! aho!* și încep a spune din gură multe și mărunte, prevestind pe anul nou cu îmbelșugare și altele. Tótă acéstă hiritisire e alcătuită în versuri populare bine rimate și

cu refrenul *aho! aho! aho!*...” (I. Rugeșcu, Iași, com. Bădeni).

Acéstă colindă se chiamă „Plugușorul”.

Aho! A-ho! plugul badei cu 12 boi,
Boi bourei
În còdă cudălbef...

saù:

Aho! aho! copii argați,
Stați puțin și nu mînați,
Lingă boi v'alaturați
Și cuvîntul m-ascultați...

(Alex. Poes. pop. 2., 102. 337).

Un variant din munții Néințului:

Haho! haho! Plugul lui sântu Vasile
Cu patru boi boirei,
În còdă codâlgei,
Mînați, băeți!
Măi! hăi!...

(I. Verdenu, com. Cărligii).

Ar fi fòrte interesant de a se cerceta, dacà nu cum-va acest *aho!* saù *haho!* este comun tuturor plugarilor români din diferite provincie, căci interjecțiunea de care boării se servesc la mînatul vitelor nu e ce-va antropologic, ci se deosebesce după națiuni și chiar după dialecte. Așa în Franța, bună-òră, în unele departamente se strigă: „ha! ha!”, în alte: „bé! bé! doun!”, în alte: „bé, hou, bé!”, în alte: „ara!”, în alte: „frre! frre!” etc. (Rolland, Faune populaire, t. 5, p. 28). În Italia strigătul mai obișnuit este: „arri! arri!”, dar tocmai în Sicilia auđi pe plugari strigând *aidoma* ca la noi: „A h ò! a h ò! modo d'incitar le bestie a camminare” (Traina). Românul pare a fi adus pe *aho! aho!* din „agrul sicilian”, grănarul plugăriei italiice.

Non atticissat, verum sicilicissat...

(Plaut.)

v. *Ha!* — *Haho!* — *Ho!* — *Plugușor*...

Ahòtnic -ă, subst. et adj.; amateur, friand. Cuvîntul rusesc ohotnik (rostit: a hotnik), introdus în Moldova pe timpul ocupațiunilor, luând însă o nuanță ironică.

I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. XIV, 369): „Dómne, măi femeie! Dómne, multă minte îți mai trebue, ȕicea tata, vèdènd'o așa de *ahotnică* pentru mine...”

v. *Poftă*.

Aht (plur. *ahte* și *ahturî*), s. n.; soupir, gémissément, désir brûlant et non satisfait. Se rostesc cu *h=gr. ȕ*. Sinonim cu *oftare* și cu *suspîn*, dar însemnă o durere morală mai intimă, prin care se identifică cu dor. Este un dor însoțit de ah! ah! De aceia el se pòte lua și'n sens comic: „m'ai anostit cu *ahtele* tale...”

„*Aht*, dor înfocat de ce-va care ne lipsesc; de ex.: biata mamă a ramas cu mare *ah* la inimă pentru perderea unicului seú fiú” (L. M.).

O doină moldovenescă:

Agiunga-te voe rea
Und' ȕi-o fi calea mai grea!
Agiungă-te *ahtul* meú
Und' ȕi-o fi pásul mai greu!...
(Caranfil, Valea Prutului, 75).

O doină muntenescă:

Pe d'asupra casei mele
Trecea stol de rîdunele;
Nu e stol de rîdunele,
Ci sînt *ahturile* mele...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 305)

„Cântecelor melancolice, poporul le ȕice: de alén, de jale, de *ah*...” (V. Mircea, Iași, com. Copoú).

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Ofté ză, Barbule! — striga cuconașul; și eú trăgeam niște *ahaturi* de se stîrniaú toȕi căni mahalalei...”

Același, Nobila cerșitóre, sc. 7: „Beú

lapte de capră roșie, căci *ahturile* mi-au slăbit peptul...”

A deriva pe *ah*t din turcesce și pe sinonimul seú oft din bulgăresce (Cihac), este ca și când ar pretinde cine-va că numai în Turcia căni fac „haú” și numai în Bulgaria se aude „miaú” la pisici. Interjecțiunile ah! și of! aparȕin omenirii întregi. Nicí din latina nu le-aú luat Românii, ci le aú — fiind că sînt ómení. Cât se atinge de sufixul -t în *ah*t=*ah*!+*t* și 'n oft=*o*!+*t*, el este din punct în punct același cu sufixul -t în: *va*e*t*=*va*!+*t*, adecă participialul -t adaos dupá analogia cuvintelor ca: *gem*e*t*, *bó*c*e*t, *strig*ăt etc., latinesce: *gemi*-*tum*, *strep*i-*tum*, *fle*-*tum*, *planc*-*tum*, *luc*-*tum* și altele. În scurt, tulpina lui *ah*t e antropologică, formațiunea însă este latină.

v. ¹. *Ah!* ². *Ah.* — *Ahtiez*. *Oftare*.

Suspîn. — *t.*

Ahtiàre } v. *Ahtiez*.
Ahtiàt }

Ahtiez (*ahtiat*, *ahtiare*), vb.; soupirer après quelque chose, brûler de désir, souffrir en désirant. Se rostesc cu *h=gr. ȕ*. Literalmente: a fi supus *ah*telor. Se întrebuintéază numai ca participiú: *ahtiat*, și ca infinitiv substantivat: *ahtiare*, dar se pòte ȕice fórte corect: „eú *ahtiez*” saú „el *ah-tiază* dupá cutare lucru”.

„*Ahtiat*, care este lipsit de ce-va și 'l doresce cu foc.” (L. M.).

„*Ahtiat*, a fi *ahtiat*, lechzen, entbehen” (Dr. Polysu).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 21: „Mama Stanca, cu tot *ahtiatul* de care era covîrșitá, măi zímbi și ea...”

Același, p. 87: „aí să'ȕi veȕi supușii pe uní în desfătări, iar pe alȕii în *ahtier*...”

v. *Aht*.

Ahu! — v. Au!

Aice s. **aici**, adv.; ici, en ce lieu, en cet endroit. Dublet etimologic cu vechiul **aci ce** (= lat. *ecc'hicce*), care a despărut din limbă, și sinonim cu **aci** (= lat. *ecc'hic*), cu **acilea** și cu **acolea** (= lat. *eccu'illic*), **aice** sau **aici** nu diferă întru nimic prin sens de cel de 'ntăiu, dar se deosebesce de cele-l'alte trei.

Pe când **aci** funcționează adesea ca adverb de timp, de ex.: „il veđi că **aci** 'i tócă gura și **aci** amuțesce“, **aice** e tot-d'a-una adverb de loc. E necorect la Costachi Negruzzi, Scrisórea XIX: „de **aice** incede un șir de Domni reŃ...“ unde ar trebui: „de **aci** incede“, de vreme ce e vorba de o epocă, ér nu de o localitate. E corect însă la Beldiman, Tragodia v. 21:

Aice am trebuință pe Iraclit să aduc
Starea Moldovei să plânga, sau să puŃu sa
scrie lung,
Dar încatu'i prin putintă, mă voui nevoi
și eu
Osinda terii a scrie, ori-cât imŃi va fi de
greu...„

unde **aice** corespunde anume locului pînă la care ajunsese poetul. Numai întru cât **aci** funcționează ca adverb de loc, el se póte confunda cu **aice**, care însă exprimă, în ori-ce cas, o indicațiune locală mai precisă. Când țeratul din Mehedinți întrebă: „vi's **aci**?“ ér altul îi respunde: „ni's **aici**“ (Preut R. Popescu, com. Isverna), **aici** față cu **aci** e mai pozitiv, căci afirmă.

Ca adverb de loc, **aice** este intermediar între **acolea** și **acilea**, dintre carŃ primul arată ce-va mai depărtat, iar al doilea însemnă o apropiare imediată, adecă câte-trele se înlanțuesc într'o gradațiune, bună-óra: „aler-gând să mă ajungă, étă'l **acolea**, étă'l **aice**, étă'l **acilea** în capul meŃ.“

In balada poporană „Miorița“, când cŃobanul đice oițelor:

Ca să mă îngrópe
Aice pe-a-própe
In strunga de oi,
Să fiu tot cu voi...„

el nu înțelege **acolea**, căci ar fi o apropiare nelămurită și chiar vecină cu depărtarea; dar nu vrea nici pe **acilea**, care ar fi însuși locul unde se vorbesce; ci indică anume un punct mijlociŃ între ambele: „strunga de oi“.

Individualitatea lui **aice** apare mai cu sémă neted în unire cu prepozițiunile **de**, **pe**, **pînă**. Când đicem: „de **aice**, pe **aice**, pînă **aice**“, avem în vedere un spațiu bine determinat în gŃurul nostru, cu noi-inșine drept centru; când đicem: „de **acolea**, pe **acolea**, pînă **acolea**“, avem în vedere o apropiare lipsită de un punct central; când đicem: „de **acilea**, pe **acilea**, pînă **acilea**“, avem în vedere chiar centrul în care ne aflăm.

Aceiași semnificațiune cu **aice** sau **aici** are forma scurtă **ice** sau **ici** (= latinul *hicce*), cu emfasă **icea**, și forma cea lungă emfatică **aicia** sau **aicea** (= *aice* + *a*), astfel că 'n balada de mai sus s'ar fi putut đice de o potrivă bine: „**aice** pe **aprópe**“ ori: „**aicea** pe-**aprópe**“, fără nici o deosebire logică. Așa în Alexandria lui popă Ion din Sân-Petru, text transilvan din 1620 (Mss. Acad. Rom.), pe aceeași fóiă citim: „... și scose-i de **ice** pe Adam și pe Evva și cu fićori lui, și să aflare 14,000 de omeni, și eșit'au de **ice** la lume la țara vostră...“; mai jos: „... vinit'au **aicia** întâiu ș'au lăcuitŃ **aicia** 500 de ani, și **aice** au făcutŃ pre CaiinŃ și pre AvelŃ...“; mai jos: „... deca murim noi, mergemŃ într'altŃ loc și mai bunu de **icia**...“

Doimă din Transilvania:

M'ou și duce, is ca dusă,
 Numai flórea nu mi' pusă,
 Dara flórea pune-voiu
 Și de-aicea duce-m'ou,
 Duce-m'ou d'aicî din sat
 Să le fac la hâde larg...

(Jarnik-Bărsanu, 188)

saū :

Du-mé, Dómné, de pe-aicî
 Unde sint gîlele micî,
 Că pe-aicea s'au mărit
 Și ómenî s'au reit...

(Ibid. 213)

Forma *aicî* circulează în graiu mai mult decât forma *aice*, și ambele mai puțin decât emfaticul *aicea*. Cătrele lipsesc dialectului istriano-român, care întrebuintează numai pe *a c i a* sau *c i a* (= lat. *ecc'hic* + *a*), și dialectului macedo-român, unde sint înlocuite prin *a c i a* și prin forma foarte interesantă *a ó c e*, corespunzătoare daco-românului *a c ó c e* în „*într'a c ó c e*“ (= lat. *ecc'hocce*), care însă la noi are sensul de „*mişcare spre aice*“, iar nu „*stare pe aice*“.

v. *Acî*. — *Acicea*. *Acilea*. — *Acóce*. — *Acolea*. — *Aicea*. — *Aóce*. — *Icî*...

Aicea s. *aicîa*, adv.; ici. Format din *aice* sau *aicî* prin emfaticul *-a* (v. ⁵A), *aicea* sau *aicîa* păstrează aceeași nuanță de sens, dar e cu mult mai des în circulațiune, nu numai în viul graiu, ci mai ales în vechile texturi, în cari însă el se află în concurență cu dubletul său *a c i c e a*. Așa în Omiliarul dela Govora, 1642, pe aceeași pagină 49 a: „*aicé* cunoașteț meșteră înșelăciune drăcască...“ și: „*a c i c é* vei vedé mulțimé păcatelor tale...“; sau pe pag. 61 a: „nu numai acolo va să muncască, ce și *aicé* muncéște iute...“ și: „tu *a c i c é* caută puținel, frate și soro...“

În Dicționarul Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422) ne în-

timpină numai forma emfatică: „*Aicsa*. Hic.“ În cel slavo-român din aceeași epocă (Mss. al Societății Archeologice din Moscva) f. 60 a:

„*Зіе, аісеа*;

„*Зіемин, де аісе...*“

v. *Aice*. — *Acicea*.

Aidoma, adv.; exactement comme ça, de point en point, comme deux gouttes d'eau. Sinonim cu asemenea, la fel, leit, întocmai, dar mai afirmativ.

„*Aidoma* = deplin asemenea, tot-mai așa, real, impelițat; de ex.: copilul acesta este tată-seu *aidoma*; am vădut pe dracul *aidoma*...“ (L. M.).

Dr. Polysu: „*Aidoma* = ähnlich; gleich; wirklich; ganz ähnlich, ganz gleich; akurat; *aidoma* la chip = wie aus dem Gesichte geschnitten“.

v. *Asemene*. — *Leit*.

Nicî o dată nu se accentează pe *o*: *aidòma* (Cihac, II, 3), ci numai pe *i*.

I. Văcărescu, p. 228:

Cum e, d'ar fi vădut
 La toți, slăvit, plăcut
 Ar fi ăst chip ceresc
Aidoma ca tine...

și'ntr'un alt loc:

E nemerit cu fețe vii, *aidoma*'ți portret...

Caragea, Legiuire, 1818, p. 58: „După ce să va orândui episcopul, până a nu să apuca de chivernisiré lucrurilor, datoriu iaste să facă doao catastige anume de priimiré averii și a datoriei nevârsnecului, și pre unul după ce'l va iscăli însuși, și'l vor adeveri rudele sau judecătorii, să să dé în păstrare la Mitropolie sau la Episcopii sau la Vornicia obștirilor, iară celalalt, și acela iscălit și adevérit *a idoma* (а идома), să 'l poprécă însuși...“

Basmul „*Fata cu pieze rele*“: „...la Arăpóica cutare se găsece un petec

de mătășărie *aidoma* celeia ce căuta împăratul și tocmai atât cât îi trebuia...”

Forma cea mai veche în texturi este *avidoma*.

Cantemir, Chron. II, 151, despre nescie plastografi: „Leon de acesta instiintându-să, au poroncit logofeților lui să inpotrivască slova Sfântului Ioann, cari slova *avidoma* potrivind...”

În Moldova pînă astăzi predominesce forma *avidoma*.

Alexandri, Iași în carnaval, act I sc. 2: „par’că’i vîd *avidoma* ș’acum alergând pe uliți cu coifuri de hârtie poliită...”

Tot în Moldova însă se mai aud și forme provinciale: *aghidoma*, *agidoma* și *agiuduma*.

O povestire țerănescă din Tutova: „Stafia ȳice-că este umbra luată de zidari, când fac vre-o clădire sau beciu, a unui om care ȳice-că nu mai trăesce dela luarea umbrei decăt 40 de ȳile, după care timp murind, ȳese *aghidoma* în locul unde ȳ-au luat umbra și chinuesce pe cei cari s’ar duce acolo nóptea...” (P. Mohor, com. Putescii).

Narațiune țerănescă din districtul Iașilor: „dracu uniori si arată cal, porc, ogar, epuri, mătă, lup; dar el *agiuduma* îi în chipul omului și’i negru ca păcura, cu córni, cu chelea gólă, cu códă și arichi...” (Preot A. Bottez, com. Șipotele).

„*Agidoma* vrea să ȳică a ȳe v e a, întocmai...” (G. Gavrilițanu, Némț, com. Galu).

În fine, în balada „Juganiî”, așa cum se cîntă pe la Braila:

Că muma juganilor
Erea fruntea cailor,
Scăparea halducilor,
Idoma nălucelor...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 691)

unde editorul observă în notă: „*idoma*, aferesă din *aidoma* = întocmai ca, identic cu, aretând asemănarea perfectă”.

Forma *idoma* aferetică nu este, după cum nici *aidoma* nu e protetic, căci inițialul *a-* (=lat. ad) nu aparține tulpinei cuvintului, la care se adaugă numai ca un fel de întărire, ca și ’n „*a-semenea*” sau „*a-ȳe v e a*”. Finalul *-oma*, pe de altă parte, se descompune în emfaticul *-a*, ca în „*acum-a*”, „*asemene-a*, *aȳe v e a*, *atât-a* etc. (v. ⁵A) și în același sufix *-omă* cu funcțiune superlativală, care mai figurază în alți doi adverbii românesci: *avalma*” (vechiu: *avaloma*) și „*hojma*” (vechiu *hojoma*), cel de’ntăiu însemnând: „*tout-à-fait ensemble*”, iar cel-l’alt: „*très-fréquentement*”, un sufix înrudit cu superlativul latin arhaic *-umus* (clasic *-imus*) în: *minumus* (= *minimus*), *infumus* (= *infirmus*), *decumus* (= *decimus*) etc. La Români însă acest sufix nu pôte fi latin, de óră ce nu e latin nici unul din cei trei adverbii. Când separăm dară prefixul *a-* și sufixul *-omă*, ne remâne tulpina cea semnificativă *-vid-*, pe care deja Laurian și Maxim s’au incercat s’o apropie de grecul *εἶδος* „aspect, visage, espèce, façon”, corespundător litvanului „*veidas*” și slavicultui „*vidü*”, de care la rîndul seü l’a apropiat Cihac. Grațiã sufixului *-omă*, pe care cu sensul superlatival nu ’l au nici Slavii, nici Grecii, românul *avidoma* însemnezã: „întocmai același față, întocmai același fel, întocmai același aspect”, „*ipsissime*”. Fiind-cã Româniî pe *avidoma* nu’l au din latina, fiind-cã nu’l au nici dela Greci sau dela Slavi, și fiind-cã totuși el este învederat o formațiune ario-europeã, atunci nu cum-va să fie la noi un rest dacic?

v. ⁵A. — *Abeș*. — *Abur*. — ².Ac. —

Aghiuță. Avalnu. Hojma. -oma...

Ai-l'altă. v. ^{1 2 3} *Aia. — Alt.*

Ainde s. **aîndene** (**aîndere**), adv.; ailleurs, de l'autre côté. Sinonim cu **a i u r e**, prin concurența căruia a dispărut aproape de tot din graiu. În *aîndene* și *aîndere* finalul *-ne* sau *-re* jocă același rol amplificativ ca în *pretutinde-ne* și *pretutinde-re* din organicul *pretutinde*. În mai multe dialecte italiene un asemenea *-ne* se acată la tot felul de cuvinte: „È usuale pronunziare Rre, me, te, aggiungendo la sillaba -ne per eufonia; onde Rrene, mene, tene. Lo stesso avviene con gli infiniti: fare, dire ed altri, ai quali troncando il popolo la desinenza in -re, sostituisce la sillaba -ne, onde: fane, dine e simili“ (Mevi, în Papanti, I parlari p. 64).

Lexicon Budanum: „*Aindine*, aîure = alibi, alio loco“.

Mai obicînit la Bănățeni:

Diaconovici-Loga, Gramm. 148: „aîrea, alîurea sau **a i n d e r e a**“, adecă cu emfaticul *-a* (v. ⁵ A).

Alexi, Gramm. 161:

„Aîre, aîure }
„*Aîndere* } alibi“.

Luî *aînde* e corelativă în vechiul graiu forma *cinde*, între ambele fiind același raport ca între **a e s t** și **c e s t**, **a t a r e** și **c u t a r e**, **ă l** și **c e l**, **a i c e** și **c i c e**, **a î a** și **c e a** etc., adecă între cuvinte a căroră prima silabă derivă din prefixul latin vulgar *ecc-* trecut în toate limbile romanice în *ac-*, une-ori conservând pe *-c-*, alte-ori perțându'l. Ambele forme: *aînde* și *cinde* represintă același prototip latin *ecc'inde*, care însemneză „de acolo“, „de cea-l'altă parte“. Iată un pasaj din Genese (V, 1J — 12)

după doc traduceri din secolul XVII:

Dosofteiu, Paremiar 1683:

...și veniră la ariă luî Atadū, cariă iaste de **c i n d e** de Iordanu, și plânsără plânsū mare și tare foarte; și fiace plânsulū tătlūi său 7 dzile; și vădzură lăcui-torii pământulū luî Hanaanū plânsulū în ariă luî Atadū, și dză-sără: plânsu mare iaste Eghiptianilorū; dreptū a-ciaia să numi numele loculu ace-luî: plânsulū Eghiptuluî ce 'i de **c i n d e** de Iordanū...

Biblia Șerban-vodă 1688:

...și merseră la ariă luî Atadu, care iaste de **c i n d e** de Iordanū, și plânseră pre elū plângere mare și tare foarte; și făcu plângeria tătani-său 7 zile; și văzură lăcui-torii pământulū Ianaanū plângeria la ariă luî Atadu, și ziseră: plângere mare iaste acēsta Eghiptenilor; pentru acēia au numitū numele loculuî aceluia: plângeria Eghy-petuluî carele iaste de **cindé** de Iordanu...

În contextul grec este de doē ori: „*περὰ τοῦ Ἰορδάνου* = de cea-l'altă parte...“

Așa dară *aînde* nu este latinul aliunde (Miklosich, Lautl. d. rum. Dialekte, Vocal. I, 5). Cu atât și mai puțin are a face cu paleo-slavicul *in ū de* (Cihac), puține vorbe în limba română fiind mai latine decât dubletul etimologic *aînde* și *cinde* = *ecc'inde*. În dialectul macedo-român s'a conservat cu același sens latinul *de inde*. După sub-dialectul dela Crușova: „di dinde di ariū = au delă de la riviēre, de l'autre côté de la riviēre“ (Dr. Obedenu, Dict. Mss. în Acad. Rom. II, 694).

v. *Aiure*. — *Cinde*. — *Inde*. — *Pretutinde*. — *Tutinde*. — *Utrinde*...

Ainte, prép.; avant, d'avance. Astăzi se întrebuintează numai forma aglutinată *inainte* sau *nainte*; în vechile texturi însă e foarte des simplul *ainte*, care și el este compus, după cum ne vom încredința mai la vale, și a căruși individualitate abia se mai recunoște în graul actual acolo unde cuvîntul se pune în antitesă cu apoi, de pildă în proverbul:

La placinte
In-*ainte*,
Și la resbou
In-a p o i...

(I. Crénga, *Conv. lit.* 18.7 p. 174)

Câte-va exemple din cele foarte multe.
Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.):

XXXVIII: se răpaosu *ainte* pără nu me ducă...

LIV: ce e *ainte* de vécu...

LVII: *ainte* de înțelegere spirii voștri...

LXXI: și lu-
cuiaște cu soa-
rele, și *ainte* de
lură gintulă de
gintu...

Codicele Voronețian, din aceiași e-
pocă (Mss. Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVI,
20: a căți era în
Damascu *ainte*,
și întru Ierusa-
limă...

Ib. XXVII,
43: dzise celora
ce potu nuta, și

...ut refrigerer
priusquam a-
beam...

...qui est ante
saecula...

...priusquam
intelligent spinae
vestrae...

...et permane-
bit cum sole, et
ante lunam ge-
nerationes gene-
rationum...

...his qui sunt
Damasci p r i-
m u m, et Je-
rosolymis...

...jussitque eos
qui possent na-
tare, emittere se

săriră *ainte* la
margiinri...

Jacob, IV, 17:
e căia ce e de
sus prémândrie,
ainte iaste cu-
ratu, după acăia
în pace...

Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl.
6311 B. British Mus.), Math. XXIV, 38:

...că era în zi-
lele *ainte* de po-
topu mâincându
și bândă, însu-
rându-se și mă-
ritându-se...

Coresi, 1577:

ps. XXXVIII:
slăbește-măsără-
pausă *ainte* până
nu mă ducă...

ps. CIX: deîn
mațe *ainte* de lu-
căfără născui-te..

ps. CXXVIII:
să fie iarba în
zidă ce *ainte* de
rupere sécă...

Palia din Orăștia, 1582 (ap. Cipariu,
Analecte p. 67):

Exod. XXI, 22:
să atare bărbați
se voră sfădi și
va vătăma vr'u-
nulă dentre ei
nuțare tăroasă,
și-i va fi a naște
ainte de vrăme...

Popa Grigorie din Măhaciă, Legenda
Duminiceii, 1600 (Cuv. d. bătr. II):

p. 44: că *ainte* treimeș o carté la
voi, iară voi nu o credzută...;

p r i m o s...

...quae autem
desursum est sa-
pientia, p r i-
m u m quidem
pudica est, de-
inde pacifica...

...enim erat in
diebus a n t e di-
luvium comedentes
et bibentes,
nubentes et nup-
tui tradentes...

...remitte mihi
ut refrigerer pri-
us quam abeam...

...ex utero ante
luciferum genui
te...

...fiant sicut foc-
num tectorum,
quod p r i u s
quam evellatur
exaruit...

...si autem ri-
xentur duo viri,
et percusserint
mulierem in u-
tero habentem,
et exierit infans
ejus n o n f o r-
m a t u s...

p. 45: în vereré mare *ainte* feču omu întăe Adamu...;

p. 51: *ainte* du-te de te iartă cu însul...

Același, Predica 1619 (ibid. II, 121): „ști tatălū vostru ce v'ară treboi *ainte* încă de cerșotul vostru...”

Adesea *ainte* ne apare ca o simplă prepozițiune corespunzând formațiunilor latine cu *ante*, *prae*-, *pro*- etc. Așa în Psaltirea Mss. Scheiană:

XXXVI: că <i>ainte</i> -véde că vire dzua lui...	...quoniam prospicit quod veniet dies ejus...
--	---

De asemenea în Psaltirea lui Coresi:

XX: <i>ainte</i> -apucătū elū cu blagoslovenie...	...praevenisti eum in benedictionibus...
---	--

LXXVIII: să <i>ainte</i> -apuce-mă milosté ta...	...anticipient nos misericordiae tuae...
--	--

LXXXV: și nu <i>ainte</i> -puseră tine.	...et non proposuerunt te...
---	------------------------------

CXXXVI: să nu <i>ainte</i> -pomeni-voiu Ierusalimulū...	...si non posuero Jerusalem...
---	--------------------------------

Fórte des în aglutinare cu „mai” sub forma contrasă *mainte*=*mai-ainte*, de ex.: „cela ce e scrisū *mainte*” (Cuv. d. bătr. II, 229).

v. *Mainte*.

În construcțiune cu *mai de*:

Simeon-vodă Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr. I, 113): „au fost lui moșie *mai de-ainte* vréme...”

Pravila Moldov. 1646, f. 17: „să nu dîa voe nemărui să cérce casa celuia ce ȳaste omū de cinste și vestitū de omū bunū, carele *mai de-ainte* nu va fi avut nice dănăoară cuvinte de omū rău...”

Ibid. f. 29: „cela ce va fi fostū *mai de-ainte* acel lucru a lui...”

Ibid. f. 57: „de-i va fi dzăsū *mai*

de *ainte* să nu vorovască cu muărîa lui...”

Canonicul Cipariu constatare cel întâiu, că latinul *ante* ne întimpină nu o dată în vechile texturi sub forma: între, confundându-se materialmente cu prepozițiunea „între = lat. *inter*”, dar păstrându’și nestrămutat înțelesul, „precum la Coresi, ps. V, 5: nece vor fi călcătorii de lége între ochii tăi, sau ps. IX, 20: să se judece limbile între tine etc., unde slovenesce pretutindenea e scris: *πρεδ* (*ante*)” (Cipariu, Principia, 396). Această formă între în loc de *inte* (=lat. *ante*), cu un „-re” analogic întocmai ca în „aimintre = lat. *alimente*”, dovedesce că *ainte* nu vine d’a-dreptul din latinul *ante*, ci e compus: *a-ainte*, cu prepoziționalul *a* care aci represintă pe „ab”, ca și’n francesul „avant”, italianul „avanti”, provençalul „abant” = latin rustic „ab-ante”.

v. ¹A. — *Înainte*. — ²Între. — *Na-ainte*. — *-re*...

Ainte-apuc. — v. *Ainte*. — *Apuc*.

Ainte-pomenesc. — v. *Ainte*. — *Pomenesc*.

Ainte-pun. — v. *Ainte*. — *Pun*.

Ainte-véd. — v. *Ainte*. — *Véd*.

¹**Aire s. airí.** — v. *Aiure*.

²**Aire.** — v. *Aiesc*.

Aist, aistă (plur. *aistî, aiste*), pron. demonstr.; ce, cet (cette). Alături cu *a est*, una din variantele rustice în loc de *acest*. Circulează mai ales în Moldova, dar mai tot-d’a-una sub

forma emfatică: *aista* = *aist* + *a* (v. 5.A).

Alexandri, Cetatea Némțului, act. II sc. I: „Tunurile lor bat zidurile *aiste* neconținut de cincî dîle...”

Ibid. sc. 3: „*Aiste* cuvinte mî-o rostit mortîi! și eă m'am legat cu giurămînt cătră eî așa să fac...”

Pe cînd în daco-romîna *aist* a scîdut la tréptă de provincialism, în macedo-romîna el este aprópe singur întrebuintat: „care este *aistu*?” „care este *aistă*?” „a cui sîntu casile *aiste*?” etc. (Bojadschi, p. 53). De asemenea e fôrte obicînit în istriano-romîna (I. Maiorescu, p. 84). În ambele dialecte există și forma emfatică *aista* (Miklosich, Rum. Unters., I. 59).

v. *Acest*. — *Aest*. — *Aista*.

Aista (plur. *aiștia*, *aistea*), pron. demonstr.; ce, cet (cette), celui-ci (celle-ci). Formă emfatică pentru *aist*, aprópe singură întrebuintată. Nominativul singular e același la masculin și la feminin.

Un cîntec din Ardél:

Iar nevasta suspina
Și cu jele cuvînta:
— Nu mē da dup'*aista*...

(Pompiliu, Sibiu, 63).

I. Créngă, Punguța cu doi banî, (Conv. lit. 1876 p. 403): „Mē! da al dracului cocoș *i-aista*! Eî, las! că t'oiu da eă de cheltuélă, măi crestature!...”

Același, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 177): „Măi imî vine a crede că *aista*'i țara spînilor, și n'am încotro...”

Tot acolo p. 184: „Nu sciți d-vóstră ce póm'a dracului e Harap-alb *aista*!...”

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujăni, sc. 10:

Deu cuconită, pacatu mare!
Eă ved că Grecul *aista* are

Lucruri placute, bune bucate,
Tot cam sarate și chiperate...

„Noî dîcem: ci lucru esti *aista*, în loc de: ce lucru este *acesta*...” (C. Tudoran, Tutova, c. Frunțișeni).

„*Aista* scie și tóca în cer! dîce poporul despre cela ce scie multe...” (Tutova, c. Epurenii).

Aglutinat cu alt: *aista-l'alt*.

Alexandri, Rusaliile, sc. 20: „Iaca!.. Da *aistalalt* cine'i?... Cuconu Gălușcă? Mare minune!...”

v. *Acesta*. — *Aist*. — *Ast*. — *Asta*.
Est. — *Ist*...

Aista-l'alt. — v. *Aista*.

Aișor (pl. *aișori*), s. m.; t. de Botan.:
1° *Lilium martagon*, lis martagon;
2° *Sisymbrium nasturtium*, cresson de fontaine;
3° *Galanthus nivalis*, perce-neige. În primul sens se măi dîce și: *aîu-de-pădure*; în al doilea, e sinonim cu: *usturoiță*, *frunđa-voinicului*, *érbă-de-lingóre*, și se măi dîce și la feminin: *aișóra*; în al treilea, se chiamă măi obicînit: *ghiocei*, *coconeî*, *primăvăriță* etc. În aceste trei sensuri cunósce pe *aișor* Dr. Brândză (Prodrom 125, 437, 452). După Lexiconul Budan (p. 9; cfr. L. M. I, 50), tot așa se chiamă plînta „*Asphodelus ramosus*”. După Sava Bărcianu (p. 6), „*Lilium martagon*” pórtă măi în specie numele de: *aișor-galben*.

Aișor e deminutiv din *aîu* „aîl” prin sufixul *-șor*. Tóte plîntele de măi sus se caracterisă la rădăcină prin „bulbe” saă „cepe”, ceia ce explică originea numelui lor.

v. *Aerel*. — *Aglică*. — *Aior*. — *Aîu*. — *Aîuș*. — *-șor*...

Aișóra } t. de Botan. — v. *Aișor*.
Aișor-galben }

Ait s. **aït**, -ă, adj.; part. passé d'aïesc: *apprété à l'ail*. Se întrebuințează alături cu o formă aïezat, derivată din aïez.

Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Aijt* (citesce: *ait*). *Allio conditus*“.

v. *Aite*. *Aitură*. — *Aiesc*. — *Aïez*.

Aite s. **aïte**, subst. f. plur.; sorte de plat: *gelée à l'ail*. *Lexicon Budan*: „*Aïte*, obsonium congelatum, gesulzte Füsse“. Plural dela participiul trecut feminin: *aită*. Formațiune paralelă italianului *agliata* cu același sens, dar pe deplin corespunzătoare numai vechiului frances *aillie* „sauce, ragoût où il entre de l'ail“, care presupune un verb *aillir* = rom. *aïre*, cu un prototip latin comun *alliire*. Intr'un text medieval:

Ces grasses oes, ces gras hastes,
Ces forz aillies...

(Godofroy, I, 188,

românesce: „aceste grase gâsce, aceste grase șolduri, aceste tari *aite*...“

v. *Ait*. — *Aitură*.

Aitură (plur. *aituri*), s. f.; „gelée à l'ail“ (*Cihac*). *Lexicon Budan*: „*Aitură* = *aite*“, mai aducând ca sinonimi (p. 106, 579): *cătărigi*, *reci* și *piftiă*.

„Măncările țărănesci pe la noi, așa cum se rostesc de popor: măligă și culeșă, mălai, peită = pâne de grâu, borș, zamă, dulce = lapte dulce, brinză, urdă, papă = scrob, *aituri* = *reci* *turi*, găluște...“ (M. Lupescu, *Sucéva*, com. Broșteni).

v. *Aite*. ²·*Catarigi*.

¹·**Ai!** interj.; aïe! Țipet de durere sau de o spaimă iute și pătrunzătoare. Generalmente reduplicat: *ai!*

ai! O interjecțiune comună omenirii întregi.

v. ²·*A*. — ²·*I*.

²·**Ai!** s. **aï!** interj.; par exemple! Exprimă o ușură mirare.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Aij* (citesce: *ai*). *Admirantis vox*.“

Aceiași interjecțiune cu o nuanță comică:

Ai, săraca mândra mea,
Cu brâu roșu so'ncingea,
Inima mi-o aprindea...

(Jarnik-Barsanu, Transilv. 244)

Cu forma aspirată: *hai!*

Tot aci ar fi să aparțină la Dosofteu, 1683, f. 86 a:

Ps. LXIX: să
sa 'ntoarcă in-
dată stidindu-să,
cariî grăesc miie:
hai bine! *hai* bi-
ne!...

...avertantur
statimerubescen-
tes qui dicunt mi-
hi: e u g e, e u-
g e...

unde apare ca sinonim cu ironicul *aferim*; dar Dosofteu n'a făcut aci decât a imita psaltirea polonă a lui Wróbel din 1567, în care pasagiul de mai sus e tradus: „ci którzy mi mówia *hai*, *hai!*“ În originalul ebraic este: *hedad*.

v. ²·*A*. — ²·*I*. — ¹·²·*Ahi!* — ³·*Ai!* — *Au-ru!* — ²·*Har!*...

³·**Ai!** interj.; va! allons! Corespunde imperativului *aide!* *aïdem!* *aïdeți!* „*Ai* încolo d'aici = *gehen wir weg von hier!*“ (Polysu). „*Ai* de te culcă! *Ai* mă! ce mai stai aici? *Ai*, băete! *Ai* să fugim! *Ai* la pere!...“ (L. M.). Mai adesea sub forma aspirată *har*. Așa în strigătele precupeților (E. Băican): „*Har* la pe, pe, peș! *Har* la córne, córne! *Har* acilea la băetu! etc.“

La Anton Pann:

Zise unul: *ai* sa'l prindem
Și la vr'un Țigan sa'l vindem...

(Prov I, 83)

saū :

Si o chiama dupa el,
Zicend: *ai* colé nițel...

(Ibid. 100)

saū :

At! mergi de manânce pâme — n zise—
și prost nu fi,
Și abu în grije ca mâlnc de diminéța
să vi... .

(Ibid. II, 9)

Cu aspirațiune :

Ha!, mandră, la cununia
Pina 'i frunța verde 'n via!
Daca frunda s'a usca,
Cine-amar no-a cununa?..

(Jarnik-Bârsanu, 49)

saū :

Ha!, bade, sa ne lubim,
La luat sa nu gândim!
Ne-am lua, nu ne putem;
Ne-am lăsa, nu ne'ndurăm...

(Ibid 56)

Pe când în graul obicînit acest *ai*!
se aspiră în *hai*, limba poporană po-
etică îi asociază une-orî pe eufonicul
d ca în *dalb* = *alb*. De exemplu:

Nevasta mi'l aușia
Și din grau așa graia:
Da! voinice
Seminice!

Daca ț'i urit de mine,
Du-mă 'n oraș și me vinde...

(Pompiliu, Sibiu 62).

saū :

Da! murgule, dragul meu!
Ce reu'i pe capul teū?
Coma'i cruntă,
Șéua'i ruptă,
Vai cun viț tu dela lupta!..

(Ibid 80)

În aceste pasaje însă „*ai*! = *allons!*“
se confundă cu „*ai*! = *par exemple!*“
v. 2. *At!* — *Aide!* — *Da!* — *Ha!*!

4. **AI!** — v. *Vai!*

5. **AI?** interj.; dites donc! „Vorbă de
întrebare, care probabil este = *a is*, a
doua persoană din *a jo*, așa de des în
l'aut sub forma *a in* în loc de *a is ne*,
cu același înțeles ca și'n românesce în-
trebarea: *ai?*“ (Laurian-Maxim).

6. **AI**=**anî**, plur. d' a n. Formă fórte
poporană, dar nu rară și'n veclile
texturi.

Dosofteiu, 1683, f. 116 b:

Ps. LXXXIX:	...a n n i nostri
... <i>ai</i> noștri ca	sicut aranea me-
dzilele <i>ailor</i> no-	ditati sunt, dies
ștri într'ânșii	a n n o r u m n o-
șapte dzăc de <i>ai</i> ,	stororum in ipsi-
iară de-a hi în	septuaginta a n-
puteri, optu-dzeč	n i, si autem in
de <i>ai</i> ...	potentatibus, oc-
	toginta a n n i...

Balada Corbea:

Doă-deci și șépte *ai*
Sciit cum mă mai chinuai!...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 526).

v. *An*.

7. **AI.** — v. *Am*.

8. **AI.** v. *Aș*.

9. **AI**; pluriel de l'article possessif
masculin a l.

Aci ne interesă numai funcțiunea
lui *ai* de'naintea numerelor ordînale.
Pentru a traduce pe francesul „*les*
deuxièmes, les troisièmes“, graul ro-
mânesc de astăđi întrebuintăză: „*cei*
de al doilea, *cei* de al treilea“, lite-
ralmente: *ceux du deuxiême, ceux*
du troisiême“. Limba veche, pe o cale
măi organică, din singularul „al doile“
trăgea pluralul „*ai doi*“.

Text circa 1580 (Cuv. d. bătr. II,
284): „multe oști birui, întâu Sîrișanii,
ai doi Turcii, *ai treii* Tătarăi!..“

Text circa 1600 (Cuv. de bătr. II, 79): „dereptu acóia intrăți în bucuriia domnului vostru, și ceia de întâi și *ai doi* i...”

Varlam, 1643, I f. 282 b: „slugile cei diintăiu și *ai doi* sântü proorocii și direpții...”; apoi f. 291 a: „*ai trei* sântü carii nu numai la nuînta ce nu vrură să margă, ce și slugile uciseră...”

In cas oblic:

Pravila dela Govora 1640, f. 135 a: „... iară nepoții miei cei de'ntăiu să se améstece cu *ai trei* nepoții muerii méle neopriț, așjderé și *ai trei*-mi nepoți cu *ai trei* muerii méle, iară nepoții muerii-mi cu ai frățiini-mieu sau fečorii surorii-mi să nu se améstece, iară *ai doi* nepoții muerii méle cu fečorii *ai doi* lor-mi veri neoprit să se améstece, iară fečorii *ai doi* lor veri să nu se atingă...”

Era însă și o formă plurală „*ai doi*-lea, *ai treilea*”, mai apropiată de usul actual:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXII p. 14: „voi seți trupulü lu Hristos și noduri deîn parte-i carii puse Dumnezeu în besérecă lui: întâi apostolii, *ai doi* lé proorocii, *ai trei* lé învățătorii...

Cât despre întrebuintărea lui *ai* de'naintea pronumelui posesiv: „acești boi sînt *ai* méi”, și de'naintea genitivului: „boi *ai* lui Petru”, se vorbește în alți articoli.

v. ⁸.A. — ¹.Al. — ¹.Ale.

¹⁰.AI (masc. *alui*, plur. *alor*); sorte d'article possessif poétique au cas oblique. Un fenomen morfologic foarte curios, în puterea căruia pronumele posesiv se declină așa:

	[al meu]	[a mea]
gen. dat. sing.	<i>alui</i> meu	<i>ai</i> mele
„ „ plur.	<i>alor</i> mei	<i>alor</i> mele...

Este învederat că femininul *ai* în „*ai*

mele, *ai* tale“ n'are a face cu masculinul plural a *i* dela a l în „*ai* méi, *ai* tei“ sau „*ai* cutăruia“; nici *alui* și *alor* în „*alui* méu, *alor* méi, *alor* mele“ nu se potrivește cu al lui său al lor, a lui său a lor în: „a l lui lucru, a lor faptă, a lui trébă, a lui Petru etc.“, unde se asociază, dar fără a se confunda la o'altă, un articol și un pronume, pe când în fenomenul ce ne preocupă elementele compuse constituă un singur tot aglutinat, funcționând numai ca articol. După cum în „*ai* mele“ nu se poate trunchia *ai* în *a-i*, de asemenea nu trebuie despărțit în doé *alui* și *alor*.

Ne întimpină adesea în Psaltirea cea versificată a Brașovenului Corbea, 1700 (Mss. în Acad. Rom.); de exemplu:

Ps. LIII:

Și cuvintele *ai* méle
Gurî, în urechi ia-le...

= „cuvintele gurei mele...”

Ps. XLIX:

Și'n potrivea fiului *ai* a tale maice,
Stricačoasa smintéla ai pus, ca de lance...

= „fiului maicei tale...”

Ps. L:

Și după mulțimé *alor* tale
Indurari, mă scoate la drum și cale...

= „îndurărilor tale...”

În exemplele de mai sus vedem pe *ai* său *alor* urmând după un nume post-articulat: „cuvintele *ai*...”, „mulțimea *alor*...”; iar în „fiului *ai* a tale...”, printr'un fel de reduplicare, alături cu *ai* este lăsat și *a* din nominativul „*a* ta”. Aceiași reduplicare în ps. LXXXVIII:

A *alui* nostru împărat
Ce-i de scumpe daruri bogat...

Mitropolitul Dosofteiu recurge nu o dată în proză la această declinațiune anormală a posesivului, însă numai

în stilul cel poetic al rugăciunilor.
Bună-ora:

Paremiar, 1683:

f. 14 a: „nu uita nice triăce dzăsa
alui mieu rostū, nice fugi dela gra-
iurile rostului mieu...“;

f. 16 a: „să păzăștū gândul bun și
sămțăriă *alor* miale budze...“

Liturgiar, 1679:

f. 93 b: „am învitatūț cu urgie
bunătația, *alor* tale poruncū sārind și
neascultāndū a tale învățături...“;

f. 88 a: „*alui* tă ū pré-curat trupū
și dumnedzăescū sänge nedestoinicū
sântū...“;

f. 89 a: „în lumina *alor* tale po-
runčū indireptédză-ne...“;

f. 92 b: „multe's mulțāmīle *alor*
miale, Dumnedzăū-născătore, gre-
șiale...“

La dativ:

Palia din Oraștia, 1582 (op. Cipariū,
Analecte p. 71): „să vei da bani îm-
prumutū *alorū* miei mișei oameni...“

Tot așa la A. Pann, Prov. I, 157:

Și cu 'ngrijirile sale
Stringēnd un leū de parale,
Dise *ai* sale neveste:
Dragă, o đicală este...

= „dise nevesteț sale...“

Este același articolu *a* ca și 'n „*a*
mea, *a* ta, *a* sa“, dar întrebuițat cu
totul afară din norma obicnuită, după
care el trebuī să dispară în concor-
danța posesivului cu un nume la cas
oblic: „nevestei sale“, nu „nevestei *a*
sale“; „poruncelor tale“, nu „porun-
celor *a* tale“; „rostului meū“, nu „ro-
stului *a* meū“; pe când aci, din con-
tra, posesivul se pune nu fără *a* în
coda numelui, ci cu *a* de'înaintea nu-
melui, și'n același timp *a* își atrage
aglutināndu'și pe determinativul sin-
gular -i sau plural -lor al aceluī nume,
remas astfel nedeterminat. E fōrte ro-
mānesce de a đice, în poesiă și'ntr'o

proză patetică: să spuī *alor* tei stă-
pāni = spune stăpāni-lor [*a*] tei“, sau:
„mărimea *ai* sale iūbiri = mărimea
iūbiri-ī [*a*] sale“. Nemic analog în cele-
lalte graiuri romanice.

De aceiași natură morfologică, di-
ferind însă prin împregiurarea că nu
funcționează de'naintea unui posesiv,
este *ai* într'un document moldovenesc
din 1615 (A. I. R. I, 1, 128): „noi vā-
zindu acel zapis a dumisale maicei no-
stre *ai* Moviloe care mai sus scri-
em...“, unde „*ai* Moviloe = *a* Moviloe-*i*“.
Și aci întrebuițarea e poetică în fond.
Graiul a fost condus prin simțul este-
tic de a nu repeți de doē ori aceiași
formă gramaticală: *a* maice-*i* *a* Movi-
lōe-*i*“. De asemenea de cincī ori într'un
act moldovenesc inedit din 1663, scris de
„popa Vasilie cel domnescu de Trăgul-
frumos“ (Arch. Stat. din Buc., docum.
Mitrop. Iași): „fatā *ai* Dăvidoe“, „ne-
poatā de fiu *ai* Dăvidoe“, „partē
soacră-noastrā *ai* Dăvidoe“ în loc de:
„*a* Dăvidoe-*i*“.

Ar fi fōrte interesant de a urmări
acest fenomen în dialectul macedo-ro-
mān, unde el se află de asemenea, cel
puțin pînă la un punct ōre-care. Dr.
Obedenaru (Dicț. Mss. în Acad. Rom.,
II, 856) đice: „*alli* (*alvi*) article féminin
génitif et datif qui se met avant le
substantif: era furca *alli* s u r a t ā =
daco-roumain: era furca suratei“. Ma-
cedo-romānesce genitivo-dativul obic-
nuit fiind „suratālii = suratei“, urmēză
că „furca *alvi* suratā = furca suratālii“
corespunde pe deplin daco-romānului:
„furca *ai* surate = furca suratei“.
„Fatā *ai* Dăvidoe“ din vechiul text
moldovenesc ar suna macedo-romāne-
sce după sub-dialectul din Crușova:
„fēta *alvi* Dăvidoe“.

v. 8·A. — 5·Aī. — 1·Al.

1.2.3. AĪa; 10. pron. démonstr. fém.:

celle-là ; 2°. pron. démonstr. neutre : ça, cela ; 3°. article prépositif de l'adjectif au féminin. In primele două sensuri este o formă rustică foarte răspândită pentru emfaticul aceea ; în sensul al treilea, pentru cea. Corespunde masculinului emfatic a la și ă la = a c e l a , c e l a .

Dr. Polysu : „tot *ana* = dasselbe ; pentru *ăia* = darum, desswegen ; tocmai pentru *ana* — eben darum ; e *ăia* = das ist eben“.

a) Ca pronume demonstrativ femeiesc.

O doină din Transilvania :

Câte păsărele 'n codru,
Tóte 'mî cânta mai la modru,
Numai blata cîocarliă
Aia 'mî cântă 'n pribegia...
(Jarnik-Bărsanu, 198)

Alta tot de acolo :

De-aici pina la Brașeu
Nime nu'î strain ca eu,
Fara frunđa de duplău ;
Dar nici *ăia* nu'î straina,
C'are-un pic de radacina...
(Ibid. 205)

Cântec oltenesc :

Să mi'ți dau un sēmēnat
Cum de-mult nu s'a mai dat,
Sēmēnat de poterasi
Să resară Romānasi,
Sēmīncióra d'*ana*, nene,
Tot cu ochi și cu sprincene...
(G. D. Te dorescu, Poes. pop. 484)

Basmul „Făt-frumos“ (Ispirescu, Legende, 167) : „se întorșe dela biserică și veđu frumusețea *ana* de grădină...“

b) Ca artichu prepositiv adjectival, singularul *ana* e rar, deși este des pluralul a l e a .

Basmul „Iléna Simiđéna“ (Ispirescu, Leg. 20) : „mānușita *ăia* micuță și piciorușul ca de dînă...“

c) Ca pronume demonstrativ neutru.

Basmul „Tinerete fără bătrānețe“

(Ispirescu, Leg. 5) : „blēstemul părinților le-a ajuns, și d'ăia s'au făcut lighioi așa precum le veđi...“

Basmul „Ciobanașul cel istet“ (ibid. 246; cfr. 161) : „Fata de ce crescea, d'ăia se făcea mai frumósă...“

În Banat, se đice *ana* alături cu a h a i a . În Basmul „Găitan de aur“ (Picot, Dialectes roumains, p. 36) : „ca să poți trēce, ie joarda *ana*, dă cu ăa pre fața api 'nainte ta și dzi...“ ; precum și la neutru (ibid. p. 26) : „Cenușotca rămase mult după a ăia în vorieț...“

În Moldova însă *ana* nu se aude, afară numai dōră pe la locuitorii veniți de auri.

„Ciobani pe aici se deosebesc de săteni în graiu prin cuvinte ca : *ana*, *ai-laltă*, a l a (plur. a ăia), pă dincolo, se căznesce etc., pe când sătenii đic : așea (acea), așea-l'altă, așela (plur. așeia), pi dincolo, se năcăjesce...“ (V. Stegariu, Tecuci, com. Corodu).

v. ⁶.A. — ⁷.A. — ¹.Acea. — Acela.
Ahaia. *Ala*. — *Alea*. — *Ala*...

⁴.Ăia, plur. d' a l a . — v. *Ala*.

⁵.Ăia, s. f. indecl.; matronne, dame. O veche remășiță italică, mai păstrată abia în câte-va cătune.

„În județul Olt se đice pe alocuri: a u ș i -meu în loc de: bărbatul meu. Bunióra, când se întâlnesc două femei și una din ele întreabă : — Da bine, bfa ! unde e a u ș i -teu ? — A u ș i -meu e dus la cósă, etc. Tot așa se đice : *ana* a mea, în loc de : nevasta mea ; de ex. când doi bărbați se întâlnesc și unul din ei întreabă : — Ce mai face, nene Gheorghe, doda Stana ? — Bine ; dar doda Rada ? — *Ăia* a mea țese ori tórce. Dacă însă amindoi sînt mai familiari, atunci se întreabă : — Ce mai face *ana* a -ta, mă ? — Bine ; dar *ana*

a ta? — Eh, umblă rătăcită și forfotă...“ (M. Părușenu, Olt, com. Păroși).

Este învederat că *aia* nu e un pronume demonstrativ, căci corespunde masculinului *a i u*, care se întrebuintează la Olteni sub forma deminutivă *a i u ș* cu sensul de „bătrân, moș“ (L. M., Gloss. p. 32) și de care abia diferă forma *a u ș* în „*a u ș*-meu“. Macedo-românește de asemenea: *a u ș* „moș“. „*A u ș*-meu“ înseamnă „bătrân elu-meu“, „*ana* a mea“ — „băbuța mea“, după cum și obișnuesc soții la țeranii a'și dăce unul altuia după un timp ôre-care de căsătorie. *Aia* este latinul vulgar *à via* „babă“; *a i u* — latinul *à vius* „moș“, care prin forma deminutivă „*aviolus*“ a produs pe francesul „*aieul*“. Din „*avius*“ și „*avia*“ aș și Italianii: *aio* și *aia* „gouverneur, gouvernante, bonne“, de unde apoi prin împrumut spaniolul și portugezul *ayo* și *aya* cu același înțeles. În limba sardă după dialectul logudores: *à vio*, *à via* „moș, mósă“.

În „*ana* a mea“, „*ana* a ta“ etc., articolul postpositiv din *ana* e tractat ca finalul *-a* în numile proprie femeiesci: „*Ana* a mea“, „*Safta* a mea“ și altele.
v. *Auș*. — *Babă*. — *Bia*. — *Daică*...

Aiân (plur. *aienii*), s. m.; notable, maire. Cuvînt turcesc de origine arabă (Șăinenu, Elem. turc. p. 8). A circulat altă dată în graful poporan de pe marginile Dunării și mai circulază astăzi numai dîră în Dobrogea.

Balada „Tudor Tudoraș“:

Tudor tare 'mbogața,
Hergheii de cai făcea,
Si turme de oi,
Si cireți de boi:
Iar *aienii* Chîustengii
Si boerii Dobrogii
Cu el se împizmuia,
Să'l sărăcescă cătă...

(Burada, Dobrogea, 121)

De aci adjectivul: *a i e n e s c*.
v. *Aienesc*.

Aiâr (plur. *aiaruri*), s. n.; „juste mesure, fixation juste du prix de la viande, du pain etc.“ (Cihac). Cuvînt turcesc de provenință arabă (Șăinenu). Se mai aude pînă astăzi pe'n orașe, și n'ar strica să rămână, lipsind un alt termen mai potrivit.

Dr. Polysu: „*Aiar*, das Richten; a face *aiar*, richten, zurecht stellen; a face *aiar* în cântar, eine Balkenwage richten.“

Constantin Vv. Ipsilant, 1799 (Codrescu, Uricar I, 85): „să facă *aiar* cantarilor, adecă să le îndrepteze...“

Aiâsmă, s. f.; eau bénite. Formă vulgară pentru *aghiasmă*, dar trecută deja în limba literară.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 80: „Creștinii es de tôte părțile, făcendu'și cu *aiasmă* semnul crucii pe frunte...“
v. *Aghiasmă*. — *Āiasmă*.

Aiâsta; ça, ceci, „nom général de chose“ (Littré). Formă rustică pentru *acésta*, întrebuintată mai ales în Moldova.

Document moldovenesc circa 1650 (A. I. R. I, 108): „cum va hi voia măriei sale, așé va face; de-*arasta* dăm știre dumitale...“

v. *Acésta*. — *Aest*.

Aiâstă. — v. *Aest*. — *Asta*...

Aibu, *ăibi*, *aibënd*. — v. *Am*.

Aică. — v. *Daică*.

Aida! s. *hăida!* interj.; va! allons!
Același sens cu *ai!* sau *hai!* cu *ai de!* sau *haide!* și cu *aidați!*

saŭ haïdațî! cu cari se confundă și sub raportul fonetic, deși originile lor par a fi cu totul diverse.

Dicționarul Bănățen circa 1670 (Mss. în Bibl. Universității din Buda-Pesta): „*Haïda*. A g e d u m.“

Jipescu, Opincaru p. 142: „cu bățu în mână, *aïda*, *aïda*, pînă ajunge acolo...”

Cuvîntul a străbătut în Europa orientală în vécul de mijloc prin felurite năvăliri tătăresci, începînd dela Avari și Pecenegi. În dialectul turc djagataic: *aïda!* În Rusia nordică pînă la Urali și chiar în Siberia: „*aïda*, *molodtzy*, *k dielu!* = *aïda*, băieți, la trébă!” „*aïda obïedati* = *aïda* la prânț!” (Opyt oblastnago slovaria, Ptrsb. 1852 p. 2; Dopolnenie 1858 p. 1). Polonesce *hajda!* (citesce: *haïda*) „*heh!* frisch!” figurând și 'ntr'o locuțiune proverbială curiosă: „de jure *i de hajda* = per fas et nefas” (Linde, verbo *Hej*), în care Poloniă, pe când erau foarte latinomanî, băgară din graful lor propriu numai pe „*i=și*” lîngă trei cuvinte latine și lîngă tătărescul *haïda*. Bohemesce, din interjecțiune s'a format un verb regulat *hagdăti* (citesce: *gađati*), pe lîngă interjecțiunea *hagdum* (Jungmann, *Slownjik*, I, 649). Turcii Osmanlii însă n'aŭ păstrat tocmai ei interjecțiunea, ci numai verbul derivat *haydamak* „a mîna vite”, literalmente: „a striga *haïda*, a *hăïdui*”. Nu dela Turci dară ne vine cuvîntul, dar dela Cumanî saŭ dela vre-un alt trib turanic medieval.

Când își însoțesce pre optativul *de*, *aïda* capetă la noi sensul francesului ironic: „*allons donc!*”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sulțanica* p. 10: „Să crape de căldură, nu'și sumete mînicuțele în fața flăcăilor; să se îmbrebenescă ea cu gălbenele și bujori, cu creițe și cu ochiu-

-boului, *aïda-de!* nu se scrie la dînsa așa țigăniă...”

v. *Aïdamac*. — *Aïdațî!* — *Aïde!*

Aïda-dè. — v. *Aïda*.

Aïdamac s. *haïdamac*, s. m.; 1°. brigand, vagabond; 2°. gourdin, massue.

Ispirescu, *Poveștile* p. 57: „curățînd țerile de tălharî și de *haïdamaci*...”

Cu sensul de ciomag saŭ măciucă, la Țichindél, *Fabule* ed. 1838 p. 403: „proptindu-se cu *aïdamacul* lui cel gróznic, cu carele lovîa lei și urșii...”

Turcesce verbul *haydamak* însemnéză: „conduire un troupeau” (Șaînénu, *Elem. turc.* p. 50), de unde apoi „bătă”, adecă ce-va cu care se mână vitele, și „bătăuș”, adecă cine-va care mănuesce o asemenea uneltă.

Aïdamac se află și la Serbi cu sensul de „bătă” (*Karadžic*), iar în sens de „rebelle” și „Cosaque” acéstă vorbă era foarte respândită ore-când în Polonia și 'n Rusia sudică. De aci pare a urma, că noi am căpetat'o dela resărit prin Tătari, iar nu din međă-đi prin Osmanlii.

v. *Aïda*.

Aïdațî! s. *haïdațî!* interj.; en avant! Nu e același cuvînt cu *aïda*, nici cu *aïde*, cu tótă quasi-identitatea lor fonetică și logică. La Serbi există de asemenea „*haïdaț!* = *davon!*” (*Karadžic*, 799), însă nu Români aŭ luat cuvîntul dela Serbi (*Cihac*, II, 583), ci tocmai Serbi dela Români, căci numai romănesce *-ași* indică pluralul imperativului la a doua persónă, cea ce serbesce sună *-ate*. Al nostru *aïdațî* saŭ *haïdațî* este un strigăt de resboiu, compus din *aïdațî!* saŭ *haïdațî!* adecă: „*allons!* frappez!” În energicul

cântec ostășesc, care era foarte vechiu deja în timpul mitropolitului Dosofteiu și se atribuia pe atunci lui Ștefan cel Mare, refrenul este :

Ha i, frați! ha i frați!
La năvală da ții!...

(Ar. Densușianu, Ist. lit. 224).

Ca țipet în focul luptei, acest refren se reducea la un teribil: ha i da ții!
v. *Ai!* — *Ajut.* — *Chirileisa.* — *Ucide!*..

¹ *Ai-dè!* s. *ha i-dè!* — v ² *Aide.*

² *Aide* s. *hàide!* interj. et vb. defect.; va! allons! marche! Ca imperativ, funcționează la prima și a doua persoană plurală: *aïdem!* *aïdeți!* și la a doua singulară: *aide!* În toate întrebunțările se poate aspira: *hardem!* *hàideți!* Prin emfaticul -a (v. ⁵ *A*) devine: *aïdea!* *hàidea!*

Donici, Parnas :

Aïdeți, vomicilor! cu toții sa răcnim;
Nu pierdeți cumpatu, strigați cu îndrăsnelă...

A. Pann, Prov. I, 3 :

Aïdeți să vorbim de giabă,
Că tot n'avem nici o trebă...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Bucumați, și Dómne-ajută! — Cu toții
strigă: amin!
Aïdeți, frați, din țera noastră să alungăm
pe păgân!...

Jipescu, Opincaru p. 153 : „înjugă și plécă, *aïdea*, *aïdea*, vorbă, vorbă, pin' ce inserieză...”

Filimon, Ciocoii vechi p. 249: „*Aïdea!* fie după voința dumitale; o să'ți fac acest hatir, și de voiü păți ce-va, veî da séma la Dumneșeu...”

Póte să nu aibă sensul de „mergere”, ci chiar pe acela de „oprire”, dar în orî-ce cas ca imperativ :

22,088.

Haide, bade, nu te duce,
Că te-aștept cu gura dulce!...

(Jarnik-Bársanu, 107)

Fóрте des se construesce cu subjunctivul de: „*aide* de fă... = *aide* să faci...”

Haide, mândră, pină'n prag
D e'mi dá gură, cá's betég;
Haide, mândră, pin' la cruce
D e veși Némțul cum mé duce...

(Ibid. 317)

Etimologia lui *aide* a fost pină acum o enigmă. Mai întâiu, toți îl confundaă cu *a i d a* și cu *a i d a ț i*, cari amîndoe îi sint străine, fiind tot-o-dată străine unul altuia. Apoi unii îl apropie de latinul *agedum* (L. M.), cu care se întalnesce și prin sens. Foneticесce, din „*agedum*” s'ar fi putut nasce la Români *aïd*, cu *i* pentru *-ge-* ca în „*mae* = lat. *magis*.” Alții (Diez) par a'l înrudi cu italianul *andare*, de unde ar fi imperativul dialectic venețian *a i d a*. Ceî mai mulți (Cihac, Miklosich, Șainénu) indică interjecțiunea turcă *ha idè* „en avant!” Să se observe însă că: 1°. Cuvîntul nu există în dialectele turce asiatice. 2°. La Turci el nu e nici o dată verb. 3°. Ca verb, el ne apare numai: a) la Români: *aïdem*, *aïdeți*; b) la Serbi: *haïdemo*, *haïdete*; c) la Bulgari: *haïde*, *haïdite*; d) la Albanesi: *haïde*, *haïdeni*. În poesia poporană română, serbă, bulgară și albanesă, întrebunțarea lui *haide* ca verb defectiv este identică, după cum ea nu ne întimpină de loc la Turci. E aprópe sigur că Turcii, la intrarea lor în Europa, îl vor fi găsit deja vechiu la indigeni. Dela Turci apoi îl vor fi luat numai dóră Neo-grecii: *Χάιντε!* (Passow).

Cum dară reinăne cu etimologia cuvîntului?

Pe de o parte, afară de Bulgari și de Serbi cu învecinații Sloveni, adecă

19

afară de ramura slavo-balcanică, la cei-1'altu Slavii *arde* nu se găsește; pe de altă parte, prin elemente specifice serbo-bulgare această vorbă nu se explică, precum nici prin albanesa. Nu cum-va soluțiunea se pôte dobândi prin limba română? Filologii uită într'un mod sistematic că Serbii și Bulgarii, când s'aũ încuibat peste Dunăre cam în secolul VII, deteră pretutindenii peste Români, cari la rindul lor, cu vr'o cincii vécuri mai nainte, se așezaseră acolo peste un substrat autocton tracic, scoțând la ființă o nouă naționalitate: grupul latin oriental. Orî-câte se află la Serbo-bulgarii și se află și la Români, dar nicăiri la Slavii cei dela nord, e aprópe de mintea omului că Serbo-bulgarii le-aũ luat dela Români, iar nu vice-versa, deși multe, și fôrte multe negreșit, însă elemente panslavice anume, au primit și Români delà Serbo-bulgarii.

Interjecțiunea a i! saũ ha i! „va! allons!“, se asociază la noi mereu cu optativul de, astfel că 'n Banat, bună óră, compusul „a i-de!“ a ajuns a forma o interjecțiune specială de „rugare și poftire, de ex. ha i-de! în óră bună!“ (Diaconovicî-Loga, Gramm. p. 156); iar la Macedo-români, după un „vechiu cântec“ citat de Dr. Obedenaru (Dicț. Mss. în Acad. Rom., II, 716):

Çi'ți unzésce parce lungă,
Ha i de moî. trup de-armatula...

adecă: „Comme les longs cheveux te vont; allons, corps de militaire!“

Dar și mai des acest a i! saũ ha i! se construesce cu subjunctivul de: a i de'mi spune mai iute! a i de fă cutare lucru! etc.

Haide, pulu de turturea,
De'mi arată cărarea...

(Jarnik-Barsanu, 200)

Haide, bade, de mē lea
Pin'ce's prunca tinerea...

(ibid. 44).

Să luăm acum următórea doină din Transilvania:

Haide, mândră, de'mi dá gură,
Ca'ti dau tot ce am în șură;
Dragă, ha i de mē sărută,
Că'ti dau boii dela ruda!...

(Jarnik-Barsanu, 78)

De'ntău, ha i ne apare aci ca sinonim perfect cu *haide*; al doilea, versul:

Draga, ha i de mē săruta...

este din punct în punct tot una ca și când am ȓice:

Dragă, *haide*, mē sarută...

Disilabicul *arde* resultă dară din aglutinarea celor doē elemente, pe cari graful poporan le pune ne'ncetat în atingere: interjecțiunea a i și silaba de, această din urmă mai cu sémă ca subjunctiv. În construcțiunea: „*arde* de'mi arată = a i de'mi arată“ este o reduplicare a aceluiași de. O dată aglutinat din a i și de, *arde* a suferit apoi analogia imperativilor de a treia conjugățiune: „arde!“ „perde!“ „crede!“ născându-se flexiunea: *ardem!* *ardeți!*

În scurt, prin româna și numai prin româna geneza cuvîntului se desfășură dela sine, și ni se limpedește tot-o dată fenomenul că *arde*, ca interjecțiune și ca verb, ființeză numai pe peninsula balcanică, acolo adecă unde Români serviseră de substrat pentru așezămintele posterioare slavice.

v. ³·A i! — Aida! — Aidați. — ³·Ha i! — Harda! — Hardați....

Aidăũ s. *haidăũ* (plur. *aidăi* s. *haidăi*), s. m.; vacher, gardien de bétail. „*Hardău*, păzitor de vaci în cirédă (Costinescu). Cuvîntul s'a născut din interjecțiunea

aída s. haída prin sufixul -áű; literalmente: „acela care mână vacile, strigând: haída!” *Aídău* n'are a face cu maghiarul „hajtó” (Cihac, II, 504), de unde se trage haítăű, cu totul o altă vorbă.

v. *Aída*. — *Aídamac*. — *Hartău*.. — *ău*.

Aídúc s. haídúc (pl. *aídúcű* s. *harducű*), s. m.; 1°. fantassin; 2°. bandit.

Cu primul sens, ca sinonim cu *pedestraş* sau *dorobanţ*, *aídúc* a eşit de-mult din întrebuinţare, dar ne mai întimpină în cronice.

Miron Costin, Letop. I, 222: „Aşa îl pripise Mihaïu Vodă de aproape pre Ieremié Vodă, cât nişte *harducű* pedestri cu căte-va cară, pre urma Ieremieï Vodă, î-au ajuns fruntea oştii lui Mihaïu Vodă, şi au stătut *harducű* la răsboiu, apărându-se căte-va césuri; ce dacă s'au înglotit oastea lui Mihaïu Vodă, î-au spart pre *harducű*...”

Ca sinonim cu *hoţ*, cuvîntul se distinge printr'o nuanţă forţe caracteristică: *aídúcul* despóia numai pe cei bogăţi şi pe străini; îşi iubesce tóra, apără şi ajută pe cei apesaţi; îşi bate joc de stăpân şi de stăpânire, pentru că 'i e drag a fi slobod; el e poet.

Iordachi Golescu, circa 1830 (Conv. lit. 1874 p. 73): „Căntecele de *aídúcű*, sufletul tş'îl înveselesce, trupul tş'îl întăresce, mintea tş'îo înversunéză...”

Aşa sciea un boier mare!

În unele locuri, se rostesc *vaídúc*: „Mî-aduc a-minte că în nordul Biho-rului am auđit în loc de hram — vram, adecă vramul bisericeï în loc de hram; tot aici am auđit *vaídúc* în loc de *harduc*...” (D. Păscuţ, Făget).

Forma cea mai răspândită însă este aspiratul *harduc*. Derivă din maghiarul *hajdú* „fantassin, bandit”. Acăţându'si sufixele -uk, -t, -útin, acest termen s'a înrădăcinat de vécuri pe în-

tréga peninsulă balcanică, mai ales cu înţeles de „hoţ” şi chiar de „voinic în genere”: turc. hajdud, neogr. *χαϊ-ντούρης* şi *χαϊδούλι*, alban. haídut şi haïduk, bulgăresce şi serbesce: haïduk, aïduk, haïdut, aïdutin, etc. (Miklos., Türk. Elem. I, 66). E cam a-nevoe a se lămuri intermediul prin care îl vor fi căpătat Români.

v. *Haïduc*.

Aídúcăme. — v. *ame*.

1·2·Aídúcêsc. — v. **1·2·Harducesc**.

Aídúcêsc. — v. *Haïducesce*.

Aíduciă. — v. *Harduciă*.

Aïenêsc, -**éscă**, adj.; appartenant à ou dépendant d'un ayan. Se mai aude numai dóră în Dobrogea.

Balada „Tudor Tudoraş”:

De'î găsi oi *aïenescű*,
Să le scrii împăratescű,
Beilicul să le cei,
Din Ńece una sa iei...

(Burada, Dobrogea, 125).

Balada „Mierla şi sturđul”:

Carucer m'oiu face
Şi pe drum ou trece
Cu cară,
Cu povara,
Cu marfur *aïenescű*,
Aïenescű şi domnescű...

(Ibid. 127)

v. *Aïan*.

Aïeptăre } — v. *Aïept*.
Aïeptăt. }

Aïept (*aïeptat*, *aïeptare*), vb.; 1°. allécher; 2°. fléchir, diriger; 3°. ajuster, brandir, jeter; — m'ê *aïept*, se tromper soi-même, se donner des airs, se vanter.

Lexicon Budan: „*Aïept*; 1°. ca verb

activ: a) răped ce-va cu năvală, schleudern; b) îndreptez, ocărmuesc, lenken; c) ghicesc, errathen, beynahe treffen; 2°. ca verb reciproc: m ă *ăiept* = a) cu mintea, alunec, sich verleiten lassen; b) mă fălesc, mă laud însumă, prahlen. A lat. a d et j a c t o, quasi a d j e c t o.

Derivațiunea *ăiept* = lat. a d j e c t o a fost singură propusă pînă acum și primită de toți fără control și fără controversă (Cihac, I, 6). Numai Miklosich a observat că ea nu se împacă cu legile fonetice (Lautlehre, Consonant. II, 64). În adevăr, din latinul „adjecto” s’ar fi putut naște la noi „ajept”, ca „ajung = adjungo” sau „ajut = ajuto”, cel mult: „azept” ca în „zac = jacio [djacio]”, dar nici o dată *ăiept*.

Foneticesce, *ăieptare* pôte fi numai dóră latinul *allectare* = ital. *allettare* = franc. *allécher*. Prin urmare, sensul fundamental al cuvîntului este a m ă g e s c. Acest sens ne și apare șingur în Vocabularul lui Costinescu (I, 28): „a *ăiepta*, a îndemna la o plăcere, a amăgi”. Tot așa la Pontbriant (p. 19): „a *ăiepta*, veđi a amăgi”. În Tēra-Romănescă vorba pare a nu fi cunoscută în popor decăt numai cu acest înțeles. În Lexiconul Budan reflexivul „m ă *ăiept* = sich verleiten lassen”, implică și la activ: „*ăiept* = verleiten”, „amăgesc”. Tot aci vine prin sens „mă *ăiept* = prahlen”, însemnând literalmente: „mă măgulesc pe mine însumă, mă înșel cređându-mă pré mare”, precum și adjectivul *ăieptător* „fălos, Prahler” în Vocabularul dela Sibiu din 1822.

Deja latinesce *allecto*, frecuentativ din „allicio”, se pleca cătră sensul de „diriger”, de exemplu la Columella: „ad aquam duci boves sibilouque *allectari*”. De aci românul

„*ăiept* = lenken” în gramatica transilvană a lui Molnar dela 1788 (p. 254) și chîiar în Lexiconul Budan, ca și „*ăiept* = ghicesc, errathen”; „*ăiept* = hinweisen” la Budai-Delėnu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.); „*ăiept* = flecto, dirigo” în gramatica bănățենă a lui Alexi (1826, p. 254), „*ăiept* = andeuten, anpassen” la Sava Bărcianu (p. 5) etc.

Abia pe a treia liniă, resultând din noțiunea intermediară secundară de „diriger = ajuster”, s’a născut sensul de „arunc”: „*ăiept*, jacto” (Bobb), care a făcut pe filologi să se amăgescă, să se *ăiepte* în tótă puterea cuvîntului, alergând la latinul *adjecto*.

Al nostru *ăieptare* este dară frate bun cu francesul *allécher*, care în limba veche avea și acolo o formă reflexivă aprópe identică prin sens cu românul „m ă *ăiept*.” Versul lui Ronsard:

Puis donne voile, et sans plus t’alle-
cher

Va-t’en ailleurs ta fortune chercher...

se traduce romănesce:

Apoi întinde’ți pinza, și far’a te-*ăiepta*,
Te du în alta parte norocu’ți a cata...

v. *Înăiept*.

Ăieptător, -óre — v. *Ăiept*.

Ăieșc (*ăișt*, *ăișre*), vb.; *appréter* à l’ail. La presinte indicativ, la conjunctiv și la imperativ singular se întrebuinteză mai mult: *ăieș*, să *ăieșe*, *ăișza!* (L. B.), ba uniș conjugă peste tot ca pe „cutez”: *ăieșăș*, *ăieșare*, *ăieșat* etc. (Pontbriant).

v. ². *Ăișu*. — *Aișe*. — *Aișură*.

¹. *Ăișeve*, adv.; réellement, manifestement, évidemment. Compus din prepoziționalul *a* (= lat. ad) și din ad-

verbul paleo-slavic $\mu\alpha\kappa$ „ $\delta\eta\lambda\omicron\upsilon$, $\varphi\alpha\nu\epsilon\rho\omega\varsigma$, $\pi\rho\omicron\varphi\alpha\nu\omega\varsigma$ “ (Miklosich), corespunzător verbului $\mu\alpha\kappa\eta\tau\eta$, de unde românul „a ivi“, literalmente *a-ieve* înseamnă: la arătare, o locuțiune adverbială indigenă, pe care s'a încercat s'o înlocuască adverbul slavice, dar care n'a încetat nici o dată de a circula în graiul alături cu noul venit; de exemplu în Omiliarul dela Govora, 1642 p. 5: „... să ai tu tată svântă, iară însuți întru păcate lăcuesți, ce folosuți-e de acasta? *aive* căți-e mai mare osândă...“, ș'apoi cu același sens mai jos (p. 83): „robul carele știe voia domnu-său și nu o face, mult va fi bătut; și numai ce cugetă cu ce va fi bătut? la arătare e că cu multe munci ale focului nestins...“

Alt sinonim: fățiș sau pe față, circulând éráși în concurență cu *aive*. Așa Nicolae Costin, Letop. II, p. 11, 13, descriénd domnia lui Dumitrașco Cantacuzino, dice că adusesse în țără pe Tătari, „carii ca niște păgani multă răutate au făcut ómenilor din Moldova, muncindu'i și pe cărbuni puindu'i și la cap cetluindu'i, și de feme'i și de fete răzindu'și *aivea*...“, iar mai jos: „iși ridea de fetele și de femeile ómenilor pe față...“

Mai tot d'a-una *aive* își acată pe emfaticul *-a* (v. ⁵A) fără vre-o modificare de sens. In vechile texturi însă e mai des simplul *aive*.

a) A veni *aive*:

Coresi, 1577, ps. XLIX: „Domnul *aivé* vine“, unde în Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. Acad. Rom.) stă fără emfaticul *-a*: „Dzeul *aive* vire...“, pe când la Dosofteiu, 1680: „Dumnezău vederat veni-va..“, iar la Arsenie din Bisericană circa 1650 (Mss. Acad. Rom.): „Domnulla arătare va veni..“ In același pasagiū, Corbea circa 1700

(Mss. Ac. Rom.) pune „la *aive*“ (=ad-ad...) și'l explică prin arătare:

Dumnezeu la *aive* va veni aratat
Cu sémne, ca un mare și strașnic împarat...

b) A umbla *aive*:

Miron Costin, Letop. I, 262: „de oameni răi așa se impluse țera, cât *aive* bulucurî imbla de prăda și jačuia oamenii și pre lângă orașe...“

c) A vedé *aive*:

I. Văcărescu p. 353:

Ș'al vis ca 'n Bucuresci stă 'n scaun
Bucuria.

Aivea ce să ved? Ales Neomenia

Sta: inima și duh boldesce catre fala;

Toți in minciună cred, înșel și se însela...

A. Odobescu, Pseudokineg. p. 87: „Nu mă voiu încumeta a spune ceia ce *aivea* n'am vădut cu ochii...“

d) A se arăta *aive*, ca și când s'ar dice „a se arăta la arătare“.

Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 159): „care și *arave* aič în țără ciudă ca acéia s'au fost arătate la zilele răposatului stremoșului domnii-méle Io Matei Băsărab voevod...“ povestind mai departe cum au perit locustele din dată ce se adusesse dela o mănăstire din Muntele Atos capul sântului Mihail „Sinadski“.

e) A minți *aive*:

Varlam, 1643, II f. 81 a: „pare'mi că minți *arave*, o cadiule! căci nu sămtă a male acestia cuvinte...“

f) Mai cu sémă însă *aive* se construiesc cu „a fi“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 27): „*aravé* iaste tuturor că el mie nepriétin de moarte mi s'au arătat, însă adevărul ce iaste a tăgădui nici pociu, nici mi se cade...“

Samuil Clain, Invățături (Blaș, 1784 p. 59): „la toți *aravé* iaste viața lui cé bună, știute milosteniile și alte lucruri...“

N. Muste, Letop. III, 76, povestind focul cel mare din Iași dela 1723 : „...nu se putea nime apropia de para focului. Atunce *avea* era certarea dela Dumnezeu...”

g) O întrebuintare curioasă a lui *aveve* în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXII,
3: eu, pre dzeu!
sântu Jidovinu,
născutu întru
Tarsul Chilichi-
escu, hrănitu in-
tru a'asta cetate,
lăingă pi'coarele
lu Gamaliilu în-
vățatu *aveve* lé-
gia tatăinrască...

...ego sum vir
Judaeus, natus
in Tarso Ciliciae,
nutritus autem
in ista civitate,
secus pedes Ga-
maliel eruditus
juxta verita-
tem paternae
legis...

După analogia sinonimilor seî, *aveve* funcționează și ca adjectiv, dar invariabil: un lucru *aveve*, o neleguire *aveve*, o minciună *aveve* etc. Lexicon Budan: „*aveve*, adj., verus, geminus”.

v. *Apriat*. — *Față*. — *Fățiș*...

². *Avève*, adj. — v. ¹. *Avève*.

^{1,2}. *Avèvea*. — v. ¹. *Avève*.

Avèz (*avezat*, *avezare*), vb.; apréter à l'ail. Formă mai puțin întrebuintată și mai necorectă decât sinonimul *aveve*.

Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Ajiedz* (citesce: *avedz*). Allio condio”.

v. *Avesc*. — *Curmez*.

Avèzare }
Avèzât } — v. *Avesc*. — *Avèz*.

Ămintre s. *amintre*, adv.; ¹o. autrement; ²o. en cas contraire. sinon; ³o.

de *ămintre*, de *amintre* = du reste, d'ailleurs. În primul sens sinonim cu altfel, altcum sau în alt chip; în al doilea, sinonim cu: de nu, de unde nu, la din potrivă; în al treilea, sinonim cu totuși, orișicum etc.

Sub influința principalului sinonim altfel, s'a născut forma actuală *ămintre*, care nu se găsește nicăiri în vechile texturi și ne întâmpină pentru prima dată, pare-ni-se, abia pe la 1788 în gramatica lui Molnar (p. 318): *ămintrele*. De atunci încôce filologii s'au silit s'o înrădăcineze în limbă, crezând'o a fi un archaism (Lex. Bud., Cihac, etc.), pe când în fapt ea este de tot modernă și se datorește unei analogie curat românești: *ămintre* = *amintre* + altfel, căci — mai repetăm încă o dată — graul vechiu n'o cunoște de loc.

Cele două forme istorice: *ămintre* și *amintre*, ni se înfățișează fie-care în următoarele varianturi fonetice și morfologice:

a) Forma cu *-i-* aprôpe tot-d'a-una își acată pe emfaticul *-a-*: *ămintrea*, une-orî pe analogicul *-le* însoțit de același *-a-*: *ămintrele*, câte-o dată are pe *-en-* pentru *-in-*: *ămentrea*, *ămentrele*.

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 267): „*кѣзуак*, pre dos, *ămintre*”.

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 140): „se gândi *ămintre* să nu facă, ce acel lucru spurcat ce gândise el vré să'lă începă a face...”

O predică de Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (ibid. p. 559): „*ămintre* vâd ochii omului, și *ămintre* țară vâd ochii lui Dumnedzău...”

Act moldovenesc din 1610: „de s'are și mai scula Agapiianii să facă vr'o

pără și să nu se ție de lege, măriia ta să nu crezi, că *aimintrilé* nu se va afla...”

Moxa, 1620, p. 370: „nu era de totu rău Anastasie, ce era și bunu, că de nu vré fi întunecatú cu acia vrăcolacie de făcia rău pravoslavnicilorú, *aimentré* elú era bunú...”

Același, p. 385: „de *aimintré* era omú bunú și nu iubiia strămbătățile...”

Silvestru, 1651, pref.: „Frumos darú a lui Dumnezeu iaste a ști în limbi, numai să viiaze cu dinsele, ca să întelégă și alții ce zice, că *aimintria* nime nu va putia lua întrămare...”

Ibid. f. 151 a: „de-ară face *aimintria*, huli-s'ará numele lui între păgăni...”

Dicționar bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Aimintre*. Aliter. Secus”.

b) Forma fără -i- ne presintă varian-turi: *aimintrile*, *aimintrilea*, *aiminterle*, *aimintere*, *aiminterea*, *aiminteri*.

Inventarul mănăstirii Galata, 1588 (Cuv. d. bătr. I, 212): „și de va întorce *aimintrilé*, se fie lepădat de léje...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 20: „*aimintrilé*, pricina clătirii dându-să, odihna și linișté fără turburare și strânciunare a fi nu poate...”

Dicționar slavo-romănesc circa 1670 (Mss. în Bibl. Societății Archeologice din Moscva, f. 28 b): „*КОЗНАКЪ*, într' alt chip sau *aiminteré*”.

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784) p. 89: „să știi și să crezi, că din neprecépere și din slăbicună firii am făcutú această, sau pentru că te-amú iubitú și amú vrutú să te învățú binele care l'amú socotitú de folosú ție, că *aimintrilé* cumú aș fi pututú face eu ce-va asupra ta...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 16: „*aiminteré*, așezaré de arú fi după

meșteșugú și potrivitá precumú tu vrei, arú fi o greșală...”

Ibid. p. 102: „*aiminterle*, nasulú a-ğută multu de a inchipui măsurá feții...”

Caragea, Leguire 1818, p. 19: „când lucrul acela pentru zmintéla ce are rămâne netrébnic sau cu anevoe a fi de trebuință, iară *aiminteri* să rămăe vânzătorul nesupărat...”

Ib. p. 34: „Cu zalogul mișcătoriu nu poate imprumutătorul să slujescá la trebuințele sale, de nu să va tocni cu datornicul, căci *aiminteré* orice stricăcune va cerca, plătește...”

Jipescu, Opincaru p. 34: „*Aimintrilea*, frate Moțailă, vorbindá la drept, să ne ierte cin' ne-aude, altá lume ie la țară, alta la cetățu și la orășele or la tăr-guri...”

Deși forma fără -i- exista deja în secolul XVI, totuși în texturile cele mai vechi ea ne apare sistematic ca o scurtare dissimilativă din *aimintrilea*, tipul cel mai lungit și având trei *i*, pe când forma cu -i- figuréză tot acolo simplă sau numai cu emfaticul -a: *aimintre*, *aimintrea*, și chiar cu vocalismul arhaic: *aimentrea*. Așa la Coresi, Omiliar 1580, vedem *aimintrea*, nici o dată *aimintrilea*, alături cu *aimintrilea*, nici o dată *aimintrea*:

quat. IX p. 7: grăiaște-se și *aimintré* duminecă noao, derep-ce că 'ntr'acasta vor să se innoiască trupurile morților...

quat. XIX p. 10: multá era credința de-acia alăltor, că atunce amu opri măriei, e acmu nu o-préște, ce *aimintrilé* șu tăriiia sa arată mai mare...

Pe la sfirșitul secolului XVII, dispare din texturi forma cea primitivă *aimintre*, lăsând pe derivatul *aimintre*, care începe apoi a se respândi, multiplicându-se în varianturi poporane:

aminteri, aminterea, aminterle etc., dar tot-o dată se amestecă cu sinonimul altfel, rezultând forma mixtă *altmîntre*, care la Radu Tempea (Gramm. 1797, 167) sună pe aceeași pagină: *almintrené* și *altmîntrelé*. Intr'o doină din Bucovina :

Mult mă mir, bade, de tine,
Ce'ți perđi mîntea după mine?
Când mî-ar fi de dumnia-ta
Alt-mîntrele m'aș purta!...

(Marian, Bucov. II, 152).

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 4:
„Arvinte. Nu fii prost, măi!... O
baniță de nucî vechî de șese anî...
Nu scăpa chilipirîu din mână.

„Pepelea. Ba nu așa, jupâne!... *Al-
mîntire*... Dă'mî pe Mândica adălmaș...
Vrei?“

Forma daco-română organică *aiminte*,
adecă fără amplificativul *-re*, represintă
pe latinul *alia-mente*, paralel latinu-
lului *altera-mente*, de unde: ital.
altramente, fr. *autrement*, span. *otra-
mente*, reto-rom. *otramaing* etc. Măi
remarcabilă decât tóte este forma ma-
cedo-română aliütre sau aliüntre.
Înlăturându-se amplificativul *-re*, ea ne
duce tocmai la arhaicul latin *aliütta*:
„*aliuta antiqui dicebant pro aliter*“
(Loewe, Prodrum. glossarior. lat. 432).

Așa dară genealogia lui *aimintre* este:

lat. <i>alia-mēte</i>	
rom. * <i>arimente</i>	
(<i>ai'mente</i>)	
<i>ariment'-re</i>	
(<i>aimintre</i>)	
/	
<i>arimentre-a</i>	<i>arimentri-le-a</i>
(<i>aimintrea</i>)	(<i>aimintrilea</i>)
<i>amintere</i>	— <i>aimintrilea</i>
(<i>aminteri</i>)	(<i>aiminterle</i>)
<i>aminterea</i> + [altfel]	
<i>alminterea</i> etc.	

v. *Altcum*. — *Altfel*.

Ăină. v. *Haină*.

Ăinin. v. ¹*Anin*.

Ăiö! interj. — v. *Ăiu!*

¹**Ăiör**, s. m.; t. de Botan.: ail sau-
vage, ail d'ours, *Allium ursinum*. Si-
nonim cu a i u ș. Prin confusiune fo-
netică cu alior, *aiör* se aplică măi
mult la „lăptele cănelui“ (*Euphorbia*).
Este un deminutiv fôrte organic din
a i u „ail“, corespunđend unui prototip
latin *alliolum*.

v. *Aerel*. — *Aișor*. — ²*Ăiuș*.

²**Ăiör**. — v. *Alior*.

Ăis. — v. *Haış*.

Ăit! interj.; *attrapé!* c'en est fait!
Insemnăză: „am pățit'o!“ când ne
surprinde pe neașteptate ce-va neplă-
cut.

E des la Anton Pann:

Deci plecând el măi 'nainte în gură cu
    ăst cuvînt,
Se 'mpiedecă, cădu 'n dată și 'i sburâ
    vorba în vînt.
At! o pierdui mă! el dișe, și nici că o
    măi gășesc,
Uita! și pe cele-l'alte, nu măi sciü ce să
    vorbesc...

(Moș Albu, II, 19).

săü:

Sintem periți toți, stăpâne, după cele
    ce ved eü;
Dacă el o zburătore o prinse din vîrf,
    de sus,
De m'o vedé și pe mine, apoi *ait!*
    atunci m'am dus...

(Prov. III, 61).

săü:

Dar să tacî, dragă nevestă, să nu fiți
    iasă cuvînt,

C'apoî *ait!* din lumea astă, cum veî spune, pierdut sint...

(Ibid. III, 115).

Acéstă interjecțiune nu este antropologică, ci etnică. Ea nu se află la Slavî, nici la Germanî, nici la Turcî saŭ la Ungurî. Albanesiî n'o aŭ, iar Neo-greciî aŭ pierdut'o. Cu același accepțiune fôrte precisă și consistând din aceleași elemente tonice *a-t*, ea se găsesce numai în vechea familiă greco-italică. În latina din punct în punct același sens avea interjecțiunea: *atat!* Așa la Plaut:

... ille me non videt.

Nam ego modo declinavi paullum me extra viam.

Atat! eccum ipsum...

(Aulul. IV, 8, 12).

saŭ:

Atat, perii hercle ego miser!...

(Ib. III, 1, 8).

saŭ:

Atat! quid illuc clamoris, obsecro, in nostra domo est?...

(Casina, III, 4, 29).

În tôte aceste pasage și 'n altele multe din Plaut, *atat!* care se scrie și *attat!* nu se pôte traduce decât prin: *ait!*

De asemenea la Terențîu, bună-ôră:

Percussit illico animum: *atat!* hoc illud est.

Hinc illae lacrymae...

Andr. 125).

saŭ:

— Militem secum ad te quantas copias adducere,

Atat!

— Nam formidolosus, obsecro, es, mi homo?

(Eun. 755).

În Plaut, în Terențîu, și mai ales la Naeviŭ, acéstă interjecțiune se lungesce după pofta inimei: *atattatae!*

și chiar: *atattatattatae!* De asemenea în vechea grecă: *άταται!* Ea este însă, negreșit, cu atât mai energică, cu cât e mai scurtă.

Românul *ait* vine din latinul *atat* prin pierderea mijlociului *-ta-*, întocmai ca în *maică = matcă*, „*taică = tatică*“, „*pazspre = patru-spre-deci*“, unde rolul lui *-ă* este compensativ, ca și'n: „*șazspre = șese-spre-deci*“, „*șaxdeci = șese-deci*“, „*hoit = ung. halott*, și altele.

ĂȚă. — v. *Atic*. — *Haită*.

ĂȚăŭ. — v. *Aidău*. — *Haitău*.

Atic (plur. *articuri*), meute de lousps. Termen întrebuintat în Țera-Românească și 'n parte peste Carpați, iar în Moldova se ȝice mai mult: *potae* de lupi, une-orî *cătă și card*. Se rostesce adesea aspirat: *haitic*, dar și forma *aitic* este fôrte obicinuită, pe când aprópe nici o dată nu se aude „*aită*“, ci numai „*haită*“. Raportul etimologic între *aitic* și *haită* va fi studiat cu ocasiunea acestuia din urmă.

„Pe la noi se ȝice luchi în loc de lupi; de ex.: astă nópte a venit un *aitic* de luchi...“ (A. Stoenescu, Ialomița, com. Perieți).

„Mai mulți lupi la o-laltă se ȝic *haitic*: am vȝdut un *haitic* de lupi...“ (I. Floca, Transilv., Sibiu).

„Urșiî nu se află pe aice; luchi sint destui în *haiticuri*...“ (S. Voinea, Dobrogea, com. Somova).

„Pricoliciul, adecă un om prefăcut în căne, însă — ȝice poporul — cu picóarele de'nainte mai scurte și cu cele dinapoî mai lungi, se amestecă într'un *haitic* de lupi, umblând cu ei după prăȝi de vite și chiar de ómeni, mai ales după cei născuți din flori...“ (C. Corbenu, Olt, c. Alimănesc).

„Omul care se face vîrcolac, luându'și forma lupului, merge și se amestecă cu un *artic* de lupi. *Artic* se numește un cărd de lupi în număr de doi-spre-șeci. Se crede că *articul* în care se află vîrcolac e foarte reu. Dacă s'ar întâmpla ca să muște fr'un căne pe vîrcolac din *artic* astfel ca să'i facă sânge, atunci vîrcolacul se transformă în om, însă cu păr pe corp...” (I. Ionescu, Teleorman, com. Râioșa).

v. *Ilarta*.

A-yu-yù! interj. de joiie et d'admiration.

*Aiu, ru, crucea mea, lele,
Tu cu ochii faci belele!...
Intri'n cas', se lumineza.
Eși afar', se'nsemineza!..*

(Jarnik-Bârsanu, Transilv. 40).

Interjecțiune compusă din admirativul *a!* (v. ².A) și din reduplicatul *ru!* — gr. *loú* sau *loû!* = lat. *io!* când acestea isbucnesc din bucuriă, de ex. la Plaut:

Age tibicen, dum illam educunt huc novam nuptam foras.
Suavi cantu concelebra omnem hanc plateam hymenaeo.
Io hymen hymenaeo! io hymen!..

(Casina, IV, 3)

v. *Ai!* — *Aoleo!*

¹.-ăiu, -ăe; suffixe nominal servant surtout à préter plus d'intensité qualitative ou quantitative.

În cuvinte ca: *alaïu*, *buhau*, *șerlau*, *polau*, *chihae* etc., finalul *-aru* nu e sufix, ci un element fonc primit gata de'npreună cu vorba cea împrumutată. În „*odae*“ (= turc. *odâ*), „*abae*“ (=turc. *abâ*), „*jigărae*“ (=ung. *zsigora*) și alte câte-va, sufixul este *-ia*, nu *-ae*. Afară de acesta, finalul *-aru* în genere, fie ca sufix, fie ca simplă

terminațiune, derivă din *-ani-* numai dōră în pré-puține vorbe străine, bună-ōră: *tigae* = ngr. *τηγάρι*, bănățenește: tiganie; nici o dată însă din latinul *-aneus* (*-anea*), care trece romănesce în *-ăiu* (*-ăe*), de ex. *călcău* (= lat. *calcaneum*), plur. *călcăe*, întâiu (= *antaneus*), fem. întâe etc. Prin urmare, „*putregău*“ și „*mucegăiu*“ nu pot ave prototipurî latine: „*putredaneum*“ și „*mucedaneum*“ (Cihac, I, 171, 223), din cari noi am fi căpētat: *putregăiu* și *mucegăiu*, ci: „*putrid aliu m*“ și „*mucid aliu m*“, macedo-romănesce „*mucisalîu*“. În fine, după cum latinesce eraū identice în fond sufixele liquide *-alis* și *-aris*, tot așa romănul *-aru* = *-aliu* se identifică une-orî cu sufixul *-ariu*, de ex.: *vătrăiu* (= *vătraliu*) și *vătrariu*, *șupaïu* (= *șupalîu*) și *șupariu*, *păstae* (= *păstalie*) și *păstare*, *vinătae* (*vinătalie*) și *vinătare*, etc.

Ca circulațiune, neutrul *-ăiu*, la plural *-auri*, este cu mult mai rar decât femininul *-ae*, la plural *-ăi*, al cărui rol e interesant mai ales în numirile poporane desmierdătore ale vitelor; de pildă, în descântecul „de întōrcea laptelui“:

S'o scoborit
Ș'o venit
La Lunara,
Ș'o catat'o
Ș'o'ntrebat'o:
Ce te ofelescî,
Ce te svirgolescî,
Ce ran'aluescî,
Ce boncaluescî,
Lună I ó r ă hăi!..

(S. F. Marian, Descăntece, 133)

O vacă născută lunî se dîce: *lunae*, iar după aspect sau după boiu: *bălae*, *mândrae*, *cheșae* (= *ocheșae*), *murgae*, *surae*, și așa mai încolo (Familia, 1877, p. 445-6). De aceeași natură este la oi: *țigae*. Cumcă prototipul acestui *-ae*

este -alia, nu -anea, probă că și 'n Banat, unde grupul -ni- nu se mîiă, se ăice: bălae, mândrae, nu: bălame saŭ mândrană. Ce-va mai mult; la „Valachii“ din Moravia, cari sînt slavisați deja cel puțin de vr'o cincî secolî, unul dintre epitetele desmierdătoare ale vacii este: brezaia (Kulda, Moravské národní pověry, Praha, 1874, t. 1 p. 17).

Intre vechile numiri personale femeesci: Vlădae, Vilae, Stănae etc. O localitate de peste Olt: Negrae (Cuv. d. bătr. I, 244). Același sufix -ae ne mai întimpină în unii termeni mitologici: brezae, năbădae cu deminutivul năbădaică, drăgae cu deminutivul drăgaică etc.

În marea majoritate a casurilor, funcțiunea sufixului -aïu, iar mai cu deosebire a femininului -ae, este intensivă, adecă menită a da mai multă întindere noțiunii cuprinse în tulpina cuvîntului. Acésta se învederăză pe deplin în vorbe ca: potae, văpae, bobotae, pălălae, flăcărae; dar se pôte recunósce și 'n: putregauu, mucegaïu, bătae; precum și 'n epitetele: mândrae, murgae etc. În adevăr, „putregauu“ e ce-va „de tot putred“, „flăcărae“ este o „flacără mai mare“, „murgae“ o vacă „mai murgă“, și așa înainte.

Pe românul feminin -ae e peste putința a'l despărți de sufixul romanic colectiv -alia, cu care se și identifică nu numai prin vorbe întregi ca: bătae = fr. bataille (it. battaglia, sp. batalla etc.) saŭ măruntae = it. minutaglia, dar și prin sinonimi ca: potae = fr. canaille (it. canaglia, sp. canalla) saŭ macedo-românul: cârșalie = fr. limaille. De aceea, este de cređut că neutrul -auu, rar și puțin caracteristic, s'a născut pe calea analogică din femininul

-ae, ca și italianesce în „bagaglio“ din „bagaglia“.

O vorbă curat romanică: merae, cu sensul de „pustiū mereŭ“, din latinul „merus“, trecēnd dela Români la Serbi, s'a păstrat la dinșii, deși s'a perdut la noi. Tot de origine românescă trebui să fie sufixul colectiv -ae în serbul: domaia „patriă“, str'ara „crengi“, perara „peri de porc“ etc.

v. -eu. — -ou. — -uïu.

*Aïu (plur. aïuri), s. n.; t. de Botan.: Allium sativum, ail commun. Macedo-românesce aluu (plur. alie) = lat. allium saŭ alium (ital. aglio, span: ajo, portug. alho etc.). Sinonim cu usturoïu. Se mai ăice și au-de-grădină (L. B.). O plântă de același gen cu cépă, pras, hăgimă, arpacică, tôte întrebuintate mai mult saŭ mai puțin la dressul bucatelor și dintre cari aïul se distinge prin tăria desplăcută a mirosului seŭ, precum și prin usturimea pe care, ca mijloc medical, o ațiță fiind aplicat pe pele.

După credința poporului, aïul este cel mai puternic anti-demoniac.

„Dacă la cel de'ntău șerpe, pe care l'ai vėđut înainte de Sf. George, îi veđ tăia capul cu un ban de argint și'ndată să'i puî în gură un cățel de auu, în ăiua de St. George veđ puté vedé cu ochii pe strigoî când ieau laptele dela vacile ómenilor...“ (V. Petrișor, Transilvania, com. Vestem).

„Mai ales în nóptea de Sân-Giorgiu strigoîi umblă ca să iea laptele dela vaci, mana din grăŭ și chiar puterea dela unii ómeni. Pentru aceia în presără fie-care om pune în pórtă și la ușa grajdului câte o clombă de rug, adecă măceș, ca semn că acolo nu pot întra strigoîi. Cine în acea nópte stă în grajd sub o grapă cu colți de fer,

acela vede strigoii când vin, și'î pôte și apuca. Cine prinde în ȋiua Crucii un șerpe, îl omoră și'î pune în gură un simbure saũ c ă ț e l d e a u , il bagă sub pragul ușei, și așa a i u l încolțesce acolo în gura șerpelui, apoi a u l acela îl puî în p ă l ă r i ă , te suî în turnul bisericeî când vin ómeniî la biserică, și ai darul de a vedé și cunósce pe strigoii..." (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

Intocmai așa se crede și se face la Serbii în ajunul Bunei-vestiri (Karadzić, Lex. p. 30). La toți Slavii în genere, a u l se întrebuințéază, într'un mod saũ în altul, contra farmecelor (Sobotka, Novočeska Biblioth. t. XXII p. 296). Să nu uîtăm însă că deja în sanscrita el era considerat ca „ucigător de strigoii“: „on attribuait à l'a il une vertu particulière contre les mauvais esprits; car il est appelé aussi bhûtaghna, c'est-à-dire qui détruit ou tue les gobelins“ (Pictet, Origines indo-europ. ², I, 374). Apoi la vechii Romanii a i u l înlătura farmecele, la cari se expunea cine-va călătorind saũ bënd din apă necunoscută:

Hunc ignotarum potus non laedit aqua-
rum

Nec diversorum mutatio facta locorum,
Allia qui mane jejuno sumpserit ore...

(M. Floridus, ap. Gubernatis, Myth.
d. plantes, II, 7).

Afară de a i u l propriu ȋis, botanica română poporană cunósce: a i u - d e - p ă d u r e , a i u l - c ȳ ó r e i , a i u l - ș é r - p e l u i , a i u - s e l b a t e c saũ a i u l - u r s u l u i , a u - s e r b e s c , a i u - t u r - c e s c , ér ca deminutivi: a i ó r , a i ș o r saũ a i ș ó r ă și a i u ș .

Vechiul a u a început să dispară din circulațiune, lăsând loc usturoiului; chîfar acolo însă pe unde el nu se mai aude, în Moldova bună-óră, re-

mâne după dînsul m u ș d e i u „met préparé avec de l'ail, de l'huile et du vinaigre“, care cât de puțin n'are a face cu slavicul „močiti = mouiller“, (Cihac, II, 204), ci este o compozițiune fórte románescă din trei elemente latine: m u s t - d e - a i u , cum ar fi franțusesce: m o û t - d ' a i l .

v. Andreu. — Mușdem. — Strigoii. — Usturoiu...

*AÏu. — v. *Aia.

A i u d , n. pr. loc. masc.; Nagy-Enyed, petite ville en Transylvanie. Orășel în munții apusenii ai Transilvaniei, întemeiat de cătră Ungurii — pare-se — în secolul XIII, pe o întinsă vale nu departe de riul Murăș. Din numele maghiar E n y e d Romaniî aũ făcut A i u d , prin muîarea lui -n- și prin trecerea lui -e- în -u-, întocmai după același proces de românizare ca în numele unei alte localități: B e i u ș = ung. B e l é n y e s , orășel în Bihor. Finalul onomastic topic -ud ne mai întimpină în: Abrud, Năsăud, Agiud, format în fie-care pe o altă cale.

Un cântec poporan din Ardél:

Peste-Abrud, peste A i u d
Dalelei ce drum bătut!...

(Pompiliu, Sibiu, 24)

În adevăr, mult bătut e pe acolo nu numai drumul, căci A i u d este un centru unguresc, pe când satele de'mpregiur sînt curat románesci, iar de aci bătae care pe care în curs de vécuri, pînă la 1848, când moții deteră foc bietului orășel, jucând la lumina bobotăilor o gróznică horă de resbunare.

v. A i u d .

A i u d ă n , -ă, subst. et adj.; habitant ou appartenant à A i u d .

v. A i u d .

Ăiu-de-grădină. — v. ² *Ăiu*.

Ăiu-de-pădure, s. m.; t. de Botan.:
1° lis martagon, *Lilium martagon*;
2°. chélidoine commune, *Chelidonium*
majus; 3°. asphodèle jaune, *Asphodelus*
lutens. In primul sens se ȳice mai
des a i ș o r sau a i ș o r-g a l b e n,
în al doilea: r o s t o p a s c ă, n e-
g e l a r i ț ă, ȳ a r b a-r i n d u n e l e ȳ.

v. *Aișor*. — ² *Ăiu*. — *Ăiul-ursului*. —
Negelarită...

Ăiul-ciórei, s. m.; t. de Botan.:
Muscari comosum. Un fel de z a m-
b i l ă crescând pe câmp și care se
ȳice și franțuscesce: ail de loup, ail
de chien, italianesce: cipolle canine
(Nemnich). Românesce se chiamă mai
obicinuit: c ę p a-c i ó r e i (Dr. Brândză).

v. *Aglică*. — ² *Ăiu*. — *Cępa-ciórei*.

Ăiul-șęrpelui, s. m.; t. de Botan.:
Allium scorodoprasum, ail d'Espagne
(Sava Bărciauu). Și franțuscesce se ȳice:
„ail serpentin“, nemțesce: „Schlan-
genlauch“, englesesce: „viper's gar-
lick“. Când este a înflori, cotorul a-
cestei plântę se îndóie spre pămînt
și apoi ę r ă ș i în sus, încovăindu-se
astfel ca un ș ę r p e, de unde ȳ vine
și numele. Se mai chiamă și a i u-
s e l b a t e c. O altă varietate, purtând
același nume de *ăiul-șęrpelui*, este „*Allium*
victorialis“, grecesce: *Όφι οσκόρο-*
δον, din causă că foile sînt pestrițe ca
o pele de ș ę r p e. In Germania, anu-
me acéstă varietate se consideră la
popor ca propriă a goni pe draci și
pe strigoȳ (Nemnich, I, 190).

v. ² *Ăiu*.

Ăiul-ursului, s. m.; t. de Botan.:
ail des bois, *Allium ursinum*. Ungu-
resce de asemenea: m e d v e h a g y m a;
dar deja terminul grecesc *ἀρκυτο σκόρο-*

δον, tradus latinesce prin „*allium ur-*
sinum“, exprimă aceiași asociaȳiune
de idei: *ăiul-ursului*. In limbile ro-
manice: fr. ail d'ours, span. ajo de
urso etc. Se mai ȳice a i u-s e l b a-
t e c, b a și a i u-d e-p ă d u r e (Dr.
Brândză).

v. ² *Ăiu*.

Ăiurăre. } — v. *Ăiurez*.
Ăiurăt,-ă. }

Ăiure s. *ăiuri*, *aire* s. *airi*, adv.;
ailleurs, autre part, dans un autre en-
droit. Sinonim cu *ainde*. Adverb de loc:
nu unde este cine-va orȳ ce-va, sau nu
despre unde se vorbesce; prin urmare,
în opoziȳiune cu *aici*, cu *acolo*
etc., după împregiurări, de ex.: dacă
nu'l găsescȳ aici, caută'l *ăiuri*; nu
l'am vęđut acolo, dar nici pe *ăiuri*
nu l'am cercetat. In privința locului,
este ceă ce al-dată e în privința
timpului, ȳar altfel sau aimintre
în privința modului. Când cine-va sau
ce-va nu se află nici aici, nici acolo,
nici *ăiuri*, atunci se ȳice nicăiri.

Cu emfaticul *-a*: *ăiurea* sau *ăiură*;
cu amplificativul *-le*: *ăiurele*, *ăiurile*,
cu emfasă: *ăiurelea*, *ăiurilea*. Macedo-
românesce: *ăiurea*. La Istriano-români:
ăiure, *ăiurea*.

Dicționar Bănăȳen circa 1670 (Col.
I. Tr. 1883 p. 422):

„*Ăiure* } Alibi.“
„*Ăiurile* }

Alături cu *ăiuri*, *ăiure*, există și
forma *aire*, *airi*.

I^o. Fără prepoziȳiune:

a) *ăiure*, *ăiuri*.

Alexandri, Hartă Răzășul, sc. 4:

„Măriuca. Iaca!... aici mi-ăi fost,
bădică?

„Hartă. Ba *ăiure*!...“

Costachi Conachi, p. 264:

Laponul, deprins cu gerul, fericit se socotese
Gândind că *aur*e frigul pe alții mai mult
muncese...

Pravila Moldov. 1646, f. 19: „au
doară și *aŭri* într'alt ū loc ū...“

Ibid. f. 90: „pentru greutateșile și
dăjdele ce sămtŭ într'acelu locŭ, să va
duce *auri* să-i fie mai binisorŭ...“

Ib. f. 100: „nu'l va mai trimite
auri...“

b) *aŭrea*, *aŭria*.

A. Odobescu, Dŏmna Chiajna p. 70:
„ochiŭ seŭ căutaŭ *aŭrea* la malurile în-
verđite ale Dimboviței, la noriŭ flu-
turisticŭ de pe cer, pare c'ar fi vrut
să încredă acelor mângăioși și tăcuți
prieteni taina ce umpluse inima sa de
fericire și de temeri...“

Contăș Uricar, 1656 (A. I. R. III,
235): „deci eu să aibu a da cuconilor
auré altă falce de vie...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom.) p. 50: „...depărtare locurilor
și lipsa lucrurilor, carile într'acel loc
macar că multe, iară *auré* pré puține
aflându-să, și auziré lor minunată, și
vederé ciudată li să pare...“

Pravila Moldov. 1646, f. 7: „de vre
un ochiu orbitŭ, saŭ și *aŭria* vă-
tămatŭ...“

c) *aire*, *airŭ*.

Lexicon Budan: „*aire*, *airea*, *airilea*
= alibi, alio loco.“

Bob: „*aire* = alibi; *aire* a mere, a
se muta = alio domicilium transferre;
aire născut = alienigena.“

Barac, Risipirea Ierusalimului, p. 44:

Norodul cel orb de minte
Credea acestor cuvinte,
Credea că Dumneđeirea
Nu ajută și *airea*,
Ci cu lŏte de o data
Numai lor le este tată...

II°. Cu prepozițiune:

a) de *aur* = d'une autre part.

Urechia, Letop. I, 122: „cunoscând
Ștefan-Vodă că ajutoriul nu de *auré*
ŭ-aŭ fost, ci numai dela Dumnezeuŭ și
dela pré-curata Maŭca sfinției sale...“

Dosofteiŭ, 1673, f. 192 b:

Și trimisă Domnul foame 'n țară
De-aducia de *aŭri* pamiă cu cară...

b) pe *aurŭ* = quelque part ailleurs.

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R.
III, 226): „și au socotit să hie acé
parte den Zaharești și pre *aŭrelé* pre
unde vor mai hi ocine, amăndorora,
să'ș ție frățeste...“

Stefan-vodă Gheorghie, 1667 (A. I.
R. III, 109): „poftescu și pre dumniata,
iubite frate, ca să-i fii într'agiutor ace-
stui sărac de copil, să'ș poată dezbate
moșiă acăsta; și la Domnie, și pre
aŭrile pre unde va trebui, dumniata
fii nevoitor; noă și părinților noștrii
pomană va fi neincetaată, și el încă
pre lângă dumniata să va lipi cu slujba,
că *aurilé* nu are loc un copil strein...“

III°. Idiotismŭ:

a) „Cu gândul *aŭrea* = distrait, inat-
tentiv“ (Pontbriant); dar „gândesc
într'*aŭrea* = déguiser sa pensée,
feindre“:

Grigorie din Măhaciŭ, Predica 1619
(Cuv. d. bătr. II, 120): „nu cu irema
să cugeți alte, e cu limba se grăești
gândindu într'*aur*e ca ceia fățar-
nicii...“

b) „Calc într'*aur*e = être inconst-
tant, faire des infidélités.“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act
II, sc. 2:

„Gahița... Iubescŭ pe alta, pe co-
misŏe.“

„Iorgu. Aŭ nebunit?

„Gahița. Te-am înțeles eŭ de mult
că'mi calci într'*aur*e...“

c) „Vorbesc *aur*e = irre reden, fan-
tasiren“ (Dr. Polysu); „vorbesc
într'*aur*e = délirer“ (Cibac).

S. F. Marian, Descântece, p. 150: „Ómenii bolnavi de lungóre, pierdându-și de regulă conștiința, fantaséză. Atunci poporul Țice că: buiguesc, aȚuréză saũ vorbesc într'aȚurea“.

Macedo-romănesce: „a batte 'n alȚurea însemnézá a vorbi cam ca un nebun, saũ a vorbi verȚi și uscate fără să iea sama la ce vorbesce“ (Dr. Obedenaru, DictȚ. Mss. în Acad. Rom. I, 9).

d) „Intr'aȚurea“ se pôte întrebuiȚa de tot adverbialmente: „ca un nebun, ca un smintit, ca un capiũ“ (Costinescu).

IV°. FiliaȚiunii etimologice.

Al nostru *aȚure* n'are a face cu francesul *aileurs* = lat. *aliorsum*, nici cu italianul *altrove* = lat. *aliter-ubi*, dar nici cu vechiul spaniol *alubre* = lat. *aliubi* (Diez, Cihac), și cu atât mai puȚin se pôte trage din latinul *alio* (Miklosich), din care s'ar fi născut la noi „ăire“, nici o dată *aiure* și *aire*. ToȚi recunosc că finalul *-re* este o simplă amplificaȚiune adverbială, întocmai ca în „puru-re“, „amint-re“, „asijde-re“, „ainde-re“ etc. Remăn dară tulpinele *avũ-* și *ai-* (*ai-*), astă din urmă cea organică, care singură ne întimpină în compusul *nic-ăire*. Prototipul romănesc *ai-*, cu predispoȚiune de a trece în *avũ-*, nu pôte corespunde decât latinului *alibi*, cu tonicul *-i* lingă o labială. În *avũ[re]* din *alibi*, *-ib-* devine *-ũ-* din punct în punct ca în romănul „șuer“ din latinul „*sibilo*“.

v. *Ainde*. — *Aimintre*. — *Aurélă*. — *Azurez*. — *Altunde*. — *Nicăire*...

<i>Aiurea, airea</i>	} — v. <i>Azure</i> .
<i>Aiurele, airele</i>	
<i>Aiurelea, airelea</i>	

Aiurélă (plur. *aiureli*), s. f.; divaga-

tion. Sinonim cu aȚurare saũ aȚurare, dar indicănd o stare mai trecătoare, nu o acȚiune prelungită.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 131, în descrierea unei case de joc: „Mișcările mânilor, repede și neprevădute, cari aci se resculă în sus, aci se trintăiău cu zgomot pe masa verde; *auréla* planurilor ascunse, cari răsăriaũ la ivélă numai prin niște crimp-pee de gândiri neînȚelese; tóte acestea aveaũ ce-va din infăȚișarea unui spital de bolnavi, a căror minte e dusă pe lumea cea-l'altă...“

În graiul figurat al pungașilor: „*aurélă* = s o m n“ (Baronzi, Limba p. 150).
v. *Azure*. — *Aurez*. — *Aurrit*.

Aiurêsc (*aurire, aurit*). — v. *Aurez*.

Aiurêz (*aurat, aurare*), vb.; *divaguer, extravaguer, délirer*. Exprimă aceeași noȚiune cu idiotismul: *vorbesc într'aȚurea*.

Costache Negruzzi, Scrisórea VIII: „Vecine! — curmăi pre povestaș; — imi pare că *azurezi*. De unde dracu ai găsit obștêsa adunare la Agrigenta?...“

Basmul „Tinerete fără bătrănete“ (Ispirescu, Legende p. 9): „Lócuitorii ridea de dinsul, ca de unul ce *auréză* saũ viséză deștept...“

Se întrebuiȚeză și după a patra conjugaȚiune: *aiurire*.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 108: „tu, care m'ai călăuzit prin poteci spinóse, pe slourii de ghiăță, când cu sfinta'Ți icónă în brațe am colindat, aȚurind, plașurile și câmpiile...“

Circulézá însă mai cu sémă ca participiũ trecut adjectivat: *aiurit*.

v. *Azure*. — *Aurrit*.

Aiurire. — v. *Aurez*.

Aiurit, ă; part. passé d'*aiuresc* pris comme adjectif: *extravagant*.

„Când e cine-va bolnav și vorbește aiurea, se țice că e *aiurit*“ (S. Liuba, Banat, com. Maidan).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultunica p. 127: „Une-orî, *aiurit*, își simțea creerul cum se stingea, încetul cu încetul...“

v. *Aiure*. — *Aiurelă*. — *Aiurez*.

Aiu-sêlbâtec. — v. *Aiul-șêrpeluș*. — *Aiul-ursuluș*. — ² *Aiuș*. — *Leurdă*...

Aiu-serbêsc, s. n.; t. de Botan.: poi-reau, *Allium porrum*. Sinonim cu por sau pur și cu pras sau praj.

v. ² *Aiu*.

¹ *Aiûș*. — v. ⁵ *Aia*. — *Auș*.

² *Aiûș*, s. m.; t. de Botan.: ail sauvage. Dicționar Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1853 p. 422): „*Ajușh* (citesce: *aiûș*). *Allium sylvestrum*. *Alliaria*.“ Ca deminutiv din aiu, *aiûș* corespunde lui ai or și lui ai șor. În Banat cuvîntul se întrebuițeză pînă astăzi (S. Liuba, com. Maidan).

v. ² *Aiu*. — *Aiul-șêrpeluș*. — *Aiul-ursuluș*. — *Leurdă*...

Aiu-turcêsc, s. n.; t. de Botan.: oignon de Strasbourg, *Allium fistulosum* (L. B., Bobb). Se țice și unguresce: *török foghagyma*. Sinonim cu *cépa-ciorască* (Dr. Brândză).

v. ² *Aiu*.

Ajdêr, s. m.; dragon, griffon, monstre. În „Istoria lui Hangerli“ de pe la începutul secolului (Tocilescu, Rev. I, 330):

I-aŭ pus un pistol în pîept,
Lovindu[l] prin țite drept
Și iute ca un *ajder*,
Și lovi și c'un hanger;
Apoi de grab și Harapu
Ca clipa îi tăie capu...

Cuvînt care n'a circulat nici o dată în graiu. Este persianul *azder* „dragon“ (Șainénu, 8), trecut prin Turci la Serbi (Karadžić, v. *Azdaha*) și la Bulgari (Miladinovtzi, *Narodni pêsni* p. 533).

v. *Balaur*. — *Smei*.

Ajteđeŭ! interj.; Dieu soit en aide! O exclamațiune făcînd parte din graiul femeiesc, și numai într'o singură împregiurare.

Anton Pann, Moș Albu, II, 19:

Apoi d'acolo la vale, în drumul care
mergea,
Văzu din sat o muere țesând aci 'ntr'o
argea
Și copii mulțime spuză împrejuru'i gurî
făcînd,
Unî cereaŭ: mamă papa, alți pentru țîța
plîngînd,
De cariî ea necajita tot îi ocara mereŭ;
Iar el: să fie de bine și prunci sa'ți dea
Dumnezeu!
Ea, cum își lasase lucrul ca să mai vază
de el,
Luând o drugă, îi trase cu dânsa vr'o
doă-trei,
Zicînd: nu'mî ajunge mie că pă aști nu
pot să'mpac,
Și tu imî mai urezi încă să stau și alți
să mai fac?
El o 'ntrebă: apoi lele, cum trebuește
sa zic?
Să fi zis—ea îi respuse —: *Aj-te-zei*, și
alt nimic....

Autorul adaugă în notă: „Cuvînt antic, ținut numai de femeî, în loc de ajute Dumnezeŭ, care îl zic numai când văd pe alte țesând“.

Contractiunea cu urcarea accentului: *ajte* = ajute este întocmai ca în poporanul „vâst = vêđut“. Cât despre simplul *deŭ* în loc de compusul *Dumnezeŭ*, el se întrebuițeză nu numai în jurămîntul „deŭ!“; dar și fórte des în texturile din secolul XVI, de exemplu în Codicele Voronețian circa 1550,

în Psaltirea Șcheiană din aceeași epocă, la Coresi etc.

Pe când aglutinatul *ajteḍeū* este o interjecțiune curat femeiească, și anume a țesetórelor din argea, exclamațiunea „Dómne-ajută!“, identică în aparițã prin sens, aparține — după cum vom vedé mai jos graiului bărbătesc în focul bătăliei.

v. *Ajut.* — *Dei.*

Ajunitul, ajumita (de-a-), subst. masc.; jeu enfantin: colin-maillard, cligne-musette. Același joc copilăresc, care pe a-locuri se ȃice mijórcă, mijótcă, de-amija, de-amijile, baba-mija, d'a-ascunsele saū d'a-ascunsul, d'a-cucul etc., în partea occidentală a Daciei, peste Olt, în Banat, în Hațeg, în Zarand, se chiamă: *ajunitul*, *de-ajunitul*, *d'a-ajumita*, *jumetcă*, deși tot pe acolo mai circulézã numile de pitulicică și mijitul.

„Jocul copilăresc d'a-ajumita se chiamă și pitulicică...“ (Banat, Orșova, c. Jupalnic).

„Jocurile copilăresci la noi: de-a-surduca, de calea prin cetate, *de-ajunitul*...“ (D. Angeloni, Banat, c. Păucinesci).

„Jocurile copilăresci: popic, curéoa roșiă, de porca, de pușoriș, doda nică cu furnică, de mésă, *ajumit*, mãța órbă...“ (Preut A. Bociatu, Banat, c. Clopotiva).

„...clénte, pópice, lopta, *jumetca* sau *mija*, baba-órba...“ (Preut L. Laurian, Banat, C. Comloș).

„Jocul copilăresc de-a-ascunsul în Zarand se chiamă *ajunitul*...“ (N. Sánzian, Transilv., Hațeg).

„...popicul, *ajunitul* saū *migitul*, de-a gaia...“ (P. Olténu, Transilvania, Hațeg).

În Oltenia se ȃice: *ajumita* (Dolj, c. Șimnic, c. Risipiș).

În *ajunitul* saū *ajumita*, *a-* este prepozițional și nu ne întimpină în forma: *jumetcă*. Remâne dară tulpina *-jum-*, care corespunde lui *жм-* în numele serbesc al acestui joc copilăresc: *жмѣра* „das Blindkuhspiel“ (Karadžić), dela *жмѣрѣти* „a mihi, a închide ochii“. Serbul *жм-* a devenit românesc *jum* prin intercalarea eufonică a unui *-u-* întocmai ca în „*gunoū* = slav. *гнои*“, „*șurub* = medio-germ. *schrūbe* (Schraube)“ etc. Același joc se chiamă polonesc: *zmurek*, rusesc *жмѣрки*. Originea slavică a cuvintului e ne'ndoiósă; este fórte nesigură însă identitatea lui cu *mijesc*, și 'n orice cas ambele n'aū a face de loc cu românul *aromesc*, cu care unii se 'ncercă a le înrudi. Un verb *ajumesc* și un substantiv *ajumélă*, cu sensul de „s'assoupir, assoupiement“ (Cihac, II, 195), nu există în graiul comun, ci numai în terminologia jocului copilăresc.

v. *Aromesc.* — *Ascunsele.* — *Baba-órba.* — *Mijesc*...

¹ **Ajùn s. agfùn (ajunat, ajunare),** vb.; jeūner, manger peu ou pas du tout, faire maigre, s'abstenir, se priver. Sinonim cu *postesc*.

Dicționar Bănățén Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„*Agsun.* Jejuno. } (citesce: *a-*
„*Agsun.* Jejunium“. } *gun*).

Proverb: „*Ajună* robul lui Dumneȃeu, pentru că n'are ce mânca“ (Baronzi, Limba p. 50); la Moldoveni: „*postesc* robul lui Dumneȃeu...“ (C. Negruzzi, Scris. XII).

„Vinerea se petrece și cu *ajun* câte o dată, când adecă omul *ajună* pentru cine-va pe care are mâniă, ca Dumneȃeu să'și întindă mila, adecă

să'l pedepsescă..." (G. Dobrin, Transilv., Făgăraș).

Doină din Banat:

Pentru tine, dragă fată,
Mâncăi Vinerea o dată,
Și Sâmbata nici o dată,
Duminic'am *ajunat*,
Pînă ce te-am căpătat!..

(Familia 1884 p. 55)

Un sinonim poporan pentru a *ajuna* este „a ține Țile“:

Mult, măicuță, te-am rugat,
Rîu de lacrimi am vîrsat,
Să ții Țile pentru mine,
Ca sa fiu în sat cu tine;
Dar tu Țile nu ținuşî
Și departe mă dăduşî..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 174)

Macedo-romănesce *agjun* „a simți fîome, a fi flămînd“ (L. M.).

Ajunare, în dialectul istriano-român *junare*, vine dintr'o formă latină vulgară *adjunare* și *junare* în loc de clasicul „jejunare“, corespunzînd spaniolului *ayunar*, ital. *giunare*, franc. *jeûner* etc.

v. ^{2,3} *Agjun*. — *Postesc*. — *Țin*.

³ *Ajun* s. *agjun*, -ă; adj.; affamé, pressé par la faim. S'a păstrat numai în dialectul macedo-român: „flămînd nu există; se Țice: lî u fîome, saŭ măi bine: *agjun*“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom. I, 197). Prin sens, este întocmai latinul clasic *jejunus*.

v. ¹ *Ajun*. *Flămînd*.

³ *Ajun* s. *agjun* (plur. *ajunurî*), s. n.; 1°. jeûne, maigre, carême, abstinence, privation; 2°. veille de Noël, veille d'une fête ou d'un évènement, le jour qui précède celui dont on parle. În primul sens, este o vorbă latină prin materie și prin funcțiune; în al doilea, funcțiunea e creștină post-latină.

1°. *Ajun* sinonim cu *post*.

Cuvîntul slav ic *постъ* (=germ. *Faste*) a reușit astăzi aproape cu deservire a înlocui în graiu pe romanicul *ajun* = span. *ayuno* = franc. *à jeun* = ital. [di] *giuno* = provent. [de] *jun* etc. = latinul vulgar *adjunum*, corelativ latinului clasic *jejunium*. În trecut, ambiî sinonimi circulaŭ la noi într'un mod pleonastic unul lîngă altul. De exemplu, în predica Sf-lui Ión Crisostomul, secol XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 537): „nu la prînzuri și la cină, nice la beție, ce la postŭ și la *ajunŭ*...“; alt text tot de acolo, p. 598: „cine nu va să'și flămînzescă mațele acicé cu postul și cu *ajunul*, acela fi-va masă viermilorŭ...“; și măi jos p. 601: „nevoindu-se și înblîndŭ în calé și într'u învățatura dumnezeiască cu post și cu *ajun*...“

v. *A-gréță*.

În Psaltirea transilvană a lui Silvestru din 1651 ne întîmpină forma *agin*:

ps. LXVIII: plîns'am și am trudit cu *aginul* (*агунша*) sufletulŭ meu... [scolia marginală: *postul*].

...et incurvavi in jejunio animam meam...

În popor, afară de *post*, *ajunul* se măi înlocuesce prin idiotismul: a ține Țile:

„Marțîa este și Ți de *ajun*, adecă: la cine-va se fură o oiă, orî i se face alt reŭ, păgubașul ține Țile asupra celui ce i-a făcut reŭ, și acelea le ține Marțîa, și trebue să fie 7 Marțî după o-laltă, și crede că'n a 3-a Marțî se prăpădesce orî se bolnăvesce cel vinovat, dacă nu merge la păgubaș să se rîoge de iertare...“ (T. Crișianu, Transilv., c. Cugieru).

Orî-și-cum, *ajun* cu înțelesul seŭ

primitiv de jejunium se întrebuintează în graiu din ce în ce mai puțin; dar e foarte răspândit cu sensul derivat de:

II°. *ajun* ca sinonim cu *preși* sau *presără*.

Acest înțeles nu l'a avut nici o dată prototipul latin și nu l'a născut derivatele romanice. Există însă un paralelism logic deplin între românul *ajun* „preși” și francesul *veille* (=lat. *vigilia*) „preși”, căci în primii secolii ai creștinismului *presăra* serbătorii era menită postulului și veghiării tot-o-dată (Martigny, *Dict. d'antiqu. chrétiennes*, 340), iar prin urmare, plecând din același punct pe două căi, unii au căpătat pe *ajun* „dies profestus”, alții pe „*veille*=dies profestus”.

Se ține de o potrivă bine: *ajunul* Bobotezei, *ajunul* Pascilor, *ajunul* lui sânt-Văsiu sau al Anului-nou, dar mai cu deosebire *ajunul* Născerii Domnului sau *ajunul* Crăciunului.

Gheorgachi, *Letop.* III, 306: „In zioa *ajunului* Sfântului Vasilie are purtare de grijă Hatmanul cu Aga la atâtea césuri din zi să se afle totă slujitorimea la Curte cu zapcii lor și cu puscile a-mână...”

Ibid. 301: „Obiceiu vechiu au fost, care s'au urmat și pînă la Grigorie-vodă Ghica, la *ajunul* Crăciunului, cum și la Boboteză, se făcea masă domnescă în spătărie, șezând Mitropolitul cu Episcopii și cu boierii cei cu boierii și pe cine mai poruncia Domnul și din cei mazili, însă masă fără caftane și fără dvorélă, cu cîntări bisericesci, cu mehterhanea și cu țiganii...”

Fără noțiune de serbătoare, se ține: în *ajunul* bătăliei, în *ajunul* căsătoriei, în *ajunul* rescólei etc.

Alexandri, *Cetatea Némțului*, act II sc. 2: „Nu mă sfiesc acu, în *ajunul*

morții, s'o mărturisesc în aușul ómenilor...”

Presăra Născerii Domnului este singură care s'a personificat de popor sub numele devenit mitologic de *Moș-Ajun*.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sul-tanica* p. 218: „Și de veniaș Floriile, Paștele cu hănele noui, St. Ilie cu pepeni de Pantilimon, *Moș-Ajunul* cu bolindețele, acéstă prăsilă voinică și vióe umplea mahalaua de veselie și de năzdrăvăni...”

Colindă din Dobrogea:

Astă sară,
Florile dalbe!
Mare sară,
Sara mare lui *Ajun*,
Mâni e ziua lui Crăciun,
Când aice pe pămînt
S'a nascut Domnul cel sfînt...
(Burada, *Călătoria* p. 51)

În Mehedinți:

Bună ziua lui *Ajun*,
Da'i mai bun'a lui Crăciun!
Ce'i în casă să traesca,
Ce'i afar' sa ivorască:
Oile lănoșe,
Vacile lăptóșe,
Porcii unturoși
Să'i manânce ómenii sănătoși...
(Preut G. Ionescu, c. Șişescii; C. Drăghicescu, c. Bistrița).

În Banat:

Bună ziua lui *Ajun*,
Ca'i mai bun'a lui Crăciun,
Că'i cu miei,
Cu purcei,
Că'i cu nucii
De cele dulci,
Cu alune
De cele bune...

sau:

Îmblă junii lui Crăciun!
Îmblă junii lui *Ajun*!
Tot cîntând și colindând,
Pre Dumneșeu laudând!
Fă-te gazdă vesel, bun,
Ca e ziua lui *Ajun*...

(S. Mangiucă, *Căliindar* 1882 p. 10-11)

În mai toate colindele, Moș-Ajun este nedespărțit de Crăciun, care și el se ține „moș”. Strînsa legătură între ambii termeni a impresionat deja pe Schuchardt, care, printr’o foarte ingenioasă combinațiune, vede în Crăciun pe „Christi-jejunium”, adică un „Crist-ajun”, susținînd cu drept cuvînt că Slavii l’au împrumutat dela Români, ér nu vice-versa (Literaturblatt f. germ. u. roman. Philol. 1886 No. 3). Credem și noi că *ajunul* a exercitat o înrîurire asupra formei crăciun, însă de o altă natură, mai puțin violentă. Românul Crăciun este latinul vulgar *crastinum* (nu „crăstinum” ca în latinitatea clasică), care cu același sens a figurat óre-când în terminologia creștină din Occident, bună-órá: „Crastin de la Nativité de Nostre Seigneur” sau: „in Crastino Matthiae apostoli” (Du Cange, v. Crastinum). Literalmente, Crăciun = *crastinum* înseamnă „lendemain” în opozițiune cu *ajun* „veille”. Sub influința lui *ajun*, s’a modelat finalul în Crăciun și atîta tot, căci inițialul cră- este latinul *cras* (= span. *cras* = vechiu ital. *crai*) „măine, a-doua-zi”.

v. *Crăciun*.

III°. Particularități fonetice.

În dialectul istriano-român se ține *jun*, după cum se aude acolo jut pentru ajut (Miklosich, I. Maiorescu).

Printr’un eufonic *d* ca în „dalb=alb”, în poesia noastră poporană se aude forma *dajun*:

Dastă séra ‘i séra mare
Haí Ler oí daí Ler oí Dómne!
Séra mare-a lui *Dajun*,
Máme ȓiua lui Crăciun,
Când s’a născut Domnul bun...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 26)

În unele districte, copiii când vin a ură în *ajunul* Crăciunului, în loc de „bună diminéța la moș-Ajun” strigă:

„Néța luj! Néța luj!” (S. Negoescu, Rimnic-sărat, com. Bogza), unde numai -j sau -uj reprezintă pe *ajun*.

v. ¹ *Ajun*. — *Ajunare*. — ² *Ajunat*.

Ajunăre (plur. *ajunări*), s. f.; l’infinitif d’ajun employé comme substantif: jeûne, abstinence, privation. Sinonim cu post. În vechile textul circulează în concurență cu *ajun* și cu *ajunat*.

Coresi, 1577, ps. CVIII:

... ca umbra cândü tréce lua- iu-mă, cutremu- raiu-mă ca nula- lele, genuchele méle nu putură de <i>ajunare</i> ...		...sicut umbra cum declinat ab- latus sum, ge- nua mea infir- mata sunt a je- junio...
---	--	---

v. ³ *Ajun*. — ² *Ajunat*.

¹ *Ajunat* s. *agjunat*. v. ¹ *Ajun*.

² *Ajunat* s. *agjunat*; part. passé d’ajun pris comme substantif: jeûne, maigre, abstinence. Sinonim cu post. Ne întimpină numai în vechile texturi.

Coresi, 1577, ps. XVIII:

...și coperii cu <i>ajunatulu</i> sufle- tulü meu...	...et incurvavi in jejunio ani- mam meam...
--	---

dar în ps. XXXIV:

...și pleca cu a- junu sufletulü mieu...	...et humiliabam in jejunio ani- mam meam...
--	--

În Psaltirea Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), în ambele pasage *ajunat*, dar cu *g* și cu *r=n*:

„pleca cu *agjuratul* sufletul meu...;
„coperii cu *agjuratul*...

v. ³ *Ajun*.

Ajunător s. *agjunător*, -óre; subst. et

adj.; celui ou celle qui jeâne. Sinonim cu posnic (=slav. ПОСНИКЪ), în concurență cu care circula în vechiul graiu.

Cugetări în oră morții, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 467): „o fericați de posnicii și așunătorii cu curățje, că aceia sue în ceru ca pre o scară...”

v. ¹³ *Ajun*.

Ajùng s. **agiùng** (*ajuns* s. *ajuns*, *ajungere* s. *ajungere*), vb.; rejoindre, réunir; atteindre, saisir; arriver, parvenir, recourir; devenir, se réduire; suffire, assez. Nu cunoscem pentru acest verb, din texturi sau din popor, sensurile: „fournir, gagner, regagner, passer” (Cihac); chiar fără ele însă, ca activ, neutru, reciproc și reflexiv, *ajung* are o mulțime de înțelesuri sau subînțelesuri, circulând foarte des nu numai în graiul obișnuit, dar încă în proverbi și 'n idiotismă. Sensul fundamental este latinul *adjungo* = *ad* + *jungo* „unesc la o-laltă prin capete un ce cu un ce”. Dar de aci, punctul de plecare aproape de tot ștergându-se, plăcă și une-orî se încrucișează diferite sensuri secundare și terțiare, pe cari nu le are prototipul latin și cari, dintre dialecte romanice, ne întimpină întru cât-va numai în italianul *aggiungere* sau *aggiugnere*, mai ales în vechea italiană.

Tôte sensurile lui *ajung* se explică prin corelațiunea sa cu *întind*. Prin *întindere*, doă capete se *ajung* = „se rejoignent”; prin *întindere*, cine-va său ce-va *ajunge* = „atteint, saisit”; prin *întindere*, noi *ajungem* = „arrivons, parvenons, recourons”, și așa mai încolo. De aceia, când *ajung* figurază într'o frasă legat cu *întind*, este a-nevoe adesea de a'î lămuri sensul precis. Așa în doina:

Draga mi-î lelita nalta
Ca'mi dă gura peste porta;
Dar lolița mititea
Se'ntindea și n'ajungea...

(Jarnik-Barsanu, Transilv. 430)

ajung înseamnă tot-o-dată: „rejoindre, atteindre, parvenir, suffire”.

v. *Intind*.

I°. *Ajung* „rejoindre, réunir”.

Cu sensul fundamental *ad* + *jungo*, al nostru *ajung* s'a păstrat abia în forma reciprocă: a se *ajunge* „rejoindre l'un l'autre”.

Proverb: „Rótele se gonesc una pe alta și nu se *ajung* nici o dată” (Pann, II, 80).

Altul: „Dél cu dél se *ajunge*, dar încă om cu om” (Conv. lit. 1877, p. 174), unde ar fi mai logic: „dél cu dél nu se *ajunge*”, după cum este același proverb în mai tóte limbile (Düringsfels); în dialectul sicilian: „munti cu munti nun si junci mai”.

Un cântec basarabian blăstemând Prutul:

Mal cu mal nu se zarésca,
Glas cu glas nu se lovésca,
Ochî cu ochî nu se *ajunga*
Pe-a ta pânza cât de lunga...

(Alex., Poes. pop 2, 233)

Printr'o tranșiune semasiologică imediată: „rejoindre l'un l'autre = tomber d'accord, s'entendre”, reciprocul „a se *ajunge*” înseamnă a se înțelege unii cu alții.

Lexicon Budan: „Mě *ajung* cu cine-va în ce-va sau despre ce-va, adecă mě așed, mě nărăvesc, congruo, convenio, consentio cum quopiam super re quadam”.

De aci idiotismii:

„A se *ajunge* cu tirgul — faire un marché”.

Alexandri, Pétra din casă, sc. 18: „Ei caută să găsescă cele doă sălășe de Tiganî, pentru care d-vóstră, ca ni-

sce părinți buni, nu v'ați putut *ajunge* cu tirgu...“

Același, Păpușariul: „Iacă Turcu și Cazacu, Pilaf Aga și cu Moscov Ghiaur, dușmani de mörte, cari luaseră de prindere a'și güuca calu pe pămintu nostru, de câte ori nu s'*ajungea* cu tirgu...“

Se dice și: „a se *ajunge* din preț“. Laurian-Maxim: „Nu ne-am putut *ajunge* din preț=nu ne-am putut învoi asupra prețului“.

„A se *ajunge* din destre = când părinții părechi se învoesc asupra destrei“ (G. Tuțuianu, Muscel, c. Valea-mare; S. Istratescu, Dimbovița, com. Cobia).

„A se *ajunge* la cuvinte“ (Baronzi, Limba p. 45).

v. *Învoesc*.

Fiind însă că atunci când unii se *ajung* fără scirea altora este mai tot-d'a-una spre paguba sau vătămarea cui-va, expresiunea a căpătat un sens pejorativ, cu care ne întimpină des în vechile texturi.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 135): „Deci socotiți binișor, că de nu sint acolé acéle doaa jiganii, filul adecâte și inorogul, să nu cumva prin scrisori cu lupul să se *ajungă*...“

N. Muste, Letop. III, p. 15: „Atunce Petriceico-Vodă și cu Grigorie Vodă s'au sfătuit să se închine la Leși, să stea cu toții să bată pre Turci, să nu se așeze Pașă în cetatea Hotinului; și *ajungându-se* cu Leșii, i-au chĕmat să vie mai curând...“

Același, p. 42: „Mazepa Hatmanul Căzăcesc, om și cap a toată țara Căzăcască, vrând să viclenască pe Moscal dela care avea milă și cinste, s'au *ajuns* cu Craiul Șvedului...“

Neculce, Letop. III p. 300: „Sfātu-it'au atunce [hatmanul Sinavski] pe

Craiul Avgust de s'au *ajuns* cu Moscul...“

Același p. 269: „s'au *ajuns* hatmanul și cu Iordachi visternicul și cu toți slujitorii să rădice pe Dimitrașco Beizadé, feciorul lui Cantemir Vodă, Domn în locul tătâne-său...“

Același p. 305: „*Ajunsu-s'au* Constantin Duca Vodă atunce cu Capigi-bașa...“

II° *Ajung* „atteindre, saisir“.

Pentru ca să întreci pe cine-va care este înainte, sau pentru ca să apuci cea ce nu se află lângă tine, ori pentru ca să nimeresci unde ai vré să fi, trebui mai întâiu să te mișci ca să *ajungi*. În acest sens, *ajung* se învecinează cu întrec, cu apuc, cu nimeresc, dar anume ca un moment imediat anterior. E sinonim cu a t i n g, deosebindu-se în doé privințe: pe de o parte, ating nu presupune ostenelă, pe când *ajung* rezultă tot-d'a-una, mai mult sau mai puțin, dintr'o mișcare obositore; pe de alta, *ajung* nu implică neapărat un contact direct, fără care nu se pôte atingere.

Din cauza elementului material al lui ating, care lipsesce în *ajung*, între ambi terminii pôte fi chiar un fel de antagonism. Așa, de exemplu, „a t i n g cu cuvintul“ este ce-va dușmănesc: „blesser par un mot“, pe când „*ajung* cu cuvintul“ exprimă notiunea aprópe prietenescă de „grăesc cătră cine-va, adpello, adloquor, adfor“ (Lex. Bud.), mai ales atunci când chiámám pe óre-cine de departe și isbutim în sfirșit ca să ne audă.

v. *Ating*.

Ajung cu sensul de „atteindre, saisir“ se nuanțeză în circulațiune: 1°. ca termen comun; 2°. ca termen de blăstem; 3°. ca termen juridic.

1°. În accepțiunea ordinară.

a) *Ajung* „atteindre“.

O ființă alergând *ajunge* pe o altă.

Pravila Moldov. 1646, f. 66: „Î-au căutatū numai a da dosū ș'au începutū a fugi, iară celalalt l'au *ajunsu* și l'au omorătū...“

Dosofteiu, 1673, f. 23 b:

Datu-mi-ai varutate și mî-ai largit pașii
Sa poē călca iute sa mî-*ajung* pizmașii;
Déca't voi *ajunge*, sa fac într'inș carduri...

Balada „Fata cadiului“:

Ș'asa bine că fugoa,
Mai că mai il *ajungea*...

O doină:

Apucați pe drum la vale
Ș'*ajunsei* pe Lena'n cale...

(Alex. Poes. pop. 2., 237).

În sens figurat, dar presupunându-se tot-d'a-una muncă saū stăruință, dacă nu alergătură materială, o ființă *ajunge* pe alta în știință, în meșteșug, în putere, în bogăție etc.

Tot figurat, personificându-se o abstracțiune saū un ce ne'nșuflețit, dar susceptibil de mișcare:

Mă tot uit uitare lunga,
Dor norocul să m'*ajungă*!
Și norocul nu m'*ajunge*,
Și mijlocul mi se fringe
De greul păcatelor,
De sarcina armelor...

(Alex. Poes. pop. 2., 255)

Omiliar dela Govora, 1642, p. 73:
„...ce cuget pre elu 'l va *ajunge*, când mulți părăși vor pune înainté aceluși judecătoriu jeluire sa spre el...?“

Doină ardelenescă:

Serie doè-trei rinduri,
Și'l *ajung* niște gânduri;
Tipă condeul pe masă
Și mi se plimbă prin casa...

(Jarnik-Barsanu, 120)

I. Văcărescu p. 66:

Ajunge-o, riulo, curgënd!
Fă-o să vie mai curënd!

Spune'î strigând'o c'am remas
Pe marginea ta fara glas...

Tot așa *ajunge* o săgétă saū un glonte: „l'au *ajuns* togma în inimă= în ipsum ejus cor collineavit“ (L. B.)
v. *Nemeresc*.

Ajung „atteindre“ se construesce de regulă cu un nume pus în regim direct.

Legenda Sf. Parasceve, text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 65): „nu vru să mai aștepte mai multū să se chinuiască, ce tóte împreună lăsă-le de se luo de fugi, și p u s t i i a *ajunse*...“

Moxa, 1620, p. 400: „(Otmanū) au luatū multe țări despre răsăritū de le-au robitū și le-au pridăditū, până ce *ajunseră* cetatē Brusa...“

Asemenea la Anton Pann, Prov. I, 79:

Doi cu pițóre ologo
Mergënd ș'*ajungënd* un dēl,
Unu'ncepu sa se róge...

Aci aparține și:

Trimise la maľmuța, vestita vrajitoare,
Ce spun că sciea multe și ca proorocia
Întâmplările tóte, dupa ce se trecea;
Trimise, đic, la dînsa, să'î facă întrebare:
Cum póte sa *ajungă* sfîrșitul ce
dorește...

(Gr. Alexandroscu, Dreptatea Ioului)

Lexicon Budan: „Rele t i m p u r i
am *ajuns*=in mala tempora viximus“.

În tóte aceste exemple, dacă n'ar fi regim direct, *ajung* n'ar mai însemna „atteindre“, ci „arriver“. Cu regim indirect, *ajung* își păstrează sensul de „atteindre“ numai când arată o înaintare în spațiu fără un punct bine hotărît, saū o mișcare a unui ce ne'nșuflețit.

N. Muste, Letop. III p. 14: „Turciū cum aū trecut Nistrul, aū început a

prăda și a da foc, cât au putut *ajunge* prin țara Leșescă...”

Doină din Basarabia:

Moscălesce-oîu învăța
Când eă limba mî-oîu uita,
Când a cresce grău'n tindă
Ș'a *ajunge* spicu'n grindă,
Când a cresce grău'n casă
Ș'a *ajunge* pălne'n masă!..

(Alex. Poes. pop², 404).

„Imî *ajunge* veșmintul la călcăe =
mein kleid reicht bis an die Fersen“
(L. B.).

In proverbi, locuțiunii proverbiale
și idiotismî:

„Despre un om nenorocos se ȳice:
nu pôte *ajunge* la crénga verde“ (Pre-
ut G. Trailă, Temișóra).

„Vulpea dacă n'*ajunge*, ȳice că pute“
(C. Negruzzi, Scris. XII), — proverb
născut din vechea fabulă.

„Cine plécă de diminéță, departe *a-
junge*...” (Pann, I, 151); în Bucovina:
„cine mănecă maî desdiminéță...“
(Marian, Descăntece, 7).

Légă sacul pînă e rătund,
Nu când *ajunge* la fund.

(Pann, III, 73)

Când e omului să'î vie
Vre un reu fara sa'î scie,
Or zăbovesce
Pînă'î sosesc,
Or dă fugă
Să'î *ajungă*...

(Ib. I, 144)

Sub forma reflexivă:

Cuvintul
E ca vîntul:
Nu se *ajunge* nicî cu armasarul,
Nicî cu ogarul...

(Ib. I, 21)

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tanica p. 10: „nu dóră c'ar fi fudulă
să nu'î *ajungî* cu strămurarița
la nas...”

Se ȳice cu același sens: „a *ajunge*
cu prăjina la nas”.

„*Ajunge* cuțitul la os“, când
suferința nu maî e de rebdat.

I. Văcărescu p. 540:

Mila să cer, sint fricos;
Rêul mî-a *ajuns* la os...

In balada „Balaurul“:

Saî, badița ortomane,
Că m'*ajunge* la ciolane!
Saî, badița, de mă scôte
Că m'apuc fiorî de mórte!..

Idiotismî:

„Vorbesce fie-care cum îl *ajunge*
mintea“, sinonim cu „cum îl taie ca-
pul“, în ambele casurî cu sensul de:
„cum o nemeresce“.

Legenda Sf. Parasceve, sec. XVI
(Cod. Mss. misc. al Bis. Sf. Nic. din
Brașov, p. 70): „a mérge la lăcuita
céia ce nimé cu minte nu o poate
ajunge...”

Alt idiotism: „a *ajunge* din urmă“
sau: „a *ajunge* după urmă“.

I. Créngă, Cinci pănî (Conv. lit. 1883
p. 485): „Tocmaî când scóseră pănile
din traiste, éca un al treile drumeț
necunoscut îî *ajunge* din urmă și se
opresce lingă dinșî...”

A. Pann, Prov. III, 82:

Când plecă ca sa se duca, dupa dînsul
s'a luat,
Ș'*ajungendu'* după urmă, ce faci fine?
l'a'ntrebat...

Alt idiotism: „pe unde *ajunge*, geme
pă mîntul“.

Zilot, Cron. p. 85: „era, pocîu ȳice,
curată cétă de tâlharî, că pe unde *a-
jungea* gema pamîntul...”

b) *Ajung* „saisir“.

Coresi, 1577, ps. VII: „de să mîne
amu draculu sufletulu meu și să *a-
junga*“, acolo unde la Dosoftéiu, 1680:
„ca să gonéscă amu vrăjmașul su-
fletul meu și să'î *ajungă*“, iar în

Vulgata: „persequatur ergo inimicus animam meam et comprehendat...“

Samuil Clain, Invățătură (Blaj 1784) p. 9: „cum pentru tine tot-dé-una în nevoi și în primejdii mi-am pus viața, iară astăzi, *ajungându-mă* nevoia, îmi trebuie ajutoriu dela tine...“

Cu același sens de „apucă“, *ajunge* pe cine-va bóla, oboséla, grija etc.

Balada „Blestemul“:

De mergea ce mai mergea,
Greu zaduf il a p u c a,
Ostenéla 'l *ajungea*
Și el, mare, se culca...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 438)

În poesia poporană e mai cu sémă des: *ajunge* d o r u l în loc de: „apucă“.

O doină din Ardél:

Când m'*ajunge* dor de ducă,
Mê duc la dél ca pe lunca;
Când m'*ajunge* dor de mers,
Mê duc la dél ca pe șes...

Doină din Bucovina:

Duminică pe la prânz
M'a *ajuns* un dor cu plâns:
Cum am fost și ce-am *ajuns*...

(Marian, Buc. II, 150),

unde primul *ajung* însemnéză „saisir“, iar al doilea — „devenir“.

2°. *Ajung* „atteindre, saisir“ în blăstemuri, jurăminte, ocări.

În popor se aude la tot pasul:

Să n'*ajungi* Pascile!

Să n'*ajungi* sfinta ȕi de mâine!

N'ăi mai *ajunge* să veȕi sfintul sóre mânăi diminéȕa!

„N'ăi mai *ajunge* să'ȕi cânte cucul la anul!“ (I. Mironescu, Némȕ, c. Negrescî).

La a treia persónă: să n'*ajungă*... n'ar mai *ajunge*...

Din dată ce în loc de a doua saũ a treia se pune prima persónă, tóte

acestea trec din blăstemuri în jurăminte: să n'*ajung* Pascile, n'aș mai *ajunge* etc.

A. Pann, Prov. III, 84:

. . . . ca să urmez lor și eu,
Iar de nu, sa mê *ajungă* blestemul lui
Dumnezeu...

În poesia poporană:

Să te-*ajungă*, bade, *ajunga*
Dorul lung și jalea lungă...!

(Jarnik-Bársanu, Transilv. 263)

Bădiȕ bădișorul meu,
Ajunga-te dorul greu
Pe șesul Sibiului,
Pe spatele murgului...

(Ibid.)

Du-te, bade, duca-te,
Dorul meu *ajungă-te*!...

(Ibid.)

Că eũ sciu de ce nu vine,
Că nu'l lasă maică-sa,
N'ar *ajunge-a'* însura
Nici nepoȕi a legana
Nici nepóte-a desmierda...

(Marian, Bucov. II, 169)

Mê uscă, mê face ȕasca
Și mê dă'n bóla cânéscă
Sa n'*ajung* să mânânc pasca!...

(Ibid II, 96).

Agiungă-te voe rea
Und'ȕi-a fi calea mai grea!
Agiungă-te ahtul meu
Und'ȕi-a fi păsul mai greũ!...

(Caranfil, Valea Prutului, 75).

Balada „Blăstemul“:

Să te-*agiungă* dorul meu
Unde-a fi drumul mai greu!
Să te bată jalea mea
Unde-a fi calea mai grea!...

Balada „Mogoș vornicul“:

Noă ani sa'ȕi tot alungȕi
Și cu mórtea să'ȕi *agiungi*!...

Horia și Cloșca:

Ungurén, mustéȕă lunga,
ȕis'am morȕii să te-*agiungă*!...

(Alex., Poes. pop 2, 2:5)

Românu e atât de obicînuit cu ro-

lul imprecativ al lui *ajung*, încât i se pare că cine-va jură sau blastemă pe dată ce resonă acest cuvînt, bună-ora în următoarea glumă poporană din Moldova :

Să n'*agiung* sórele
Cu picíórele
Și luna
Cu mâna!

(Preut C. Gervescu, Némț, com. Roznovu)

De aci apoi, prin antitesă, „nu *ajungă*...” să ție ca o apărare de blestem sau chiar ca o formulă de bine-cuvîntare.

Doină ardelenescă :

Codrule, frundă rotundă,
Pice bruma, nu te-*ajunga*!
Codrule, frunđuță lată,
Pice bruma, nu te b a t a !.

(Reteganu, Poes. pop. 39)

În idiotismî: a *ajunge* pe cine-va pécatur, césul reu, osînda, cîuma etc.

Balada „Badîul“ :

Turcîi sâria si fugea,
Dar pecatu'i *agîungea*!
Care scapa de stilpan,
Nu scâpa de buzdugan...

Zilot, Cron. p. 113: „priimiți dela Mateiú-Vodă încóce, mai virtos némul Cantacozinilor, pentru milostivire a se chivernisi aici, încă și rudîndu-se cu Românî, ei nu s'au mulțumit pe atâta, ci au rîvnit și la Scaunul Domniei, pe carele în cea din urmă l'au și dobandit, călcând facerile de bine și pâinea Românilor și nesocotînd că pécaturul nemulțumirii îi va *ajunge* vreodinióră...”

Beldiman, Tragod. v. 4021 :

Mueri ce avea prin casă, pe tóto le-au
desbracat,
Cea mai mare osîndire, la purces ele-au
cercat ;
Pe tóte-au *ajuns* osînda, sfirsitul au fost
urit,
Caci câte-au fost burduhóse, pe tóte le-au
omorit...

Moxa, 1620, p. 398: „(Isachie Comnenú) domniia întelepțește, ce curând l'*ajunserá* boale gréle...”

Legenda Sf. Nicolae, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 166): „nu faceți rău, să nu vă *ajungá* rău...”

Basmul „Tinerete fără bătrânețe” (Ispirescu, Leg. 5): „blăstemul părinților le-a *ajuns*, și d'ăia s'au făcut li ghioi așa precum le vedî...”

Un cântec poporan :

Vai Român de capul teu,
Cum te-*agîunse* césul reu!.

(Alex. Poes. pop. 2, 238)

saú :

Frunđu verde de negara!
Vai sarmană bîtatá țera,
Cum te-*agîunse* focul éra!...

(Ibid. 246).

v. *Dor*.

3°. *Ajung* „atteindre, saisir” ca termen juridic.

Lexicon Budan: „*ajung* pre cine-va cu procesu, adecă îl înving, causa vinco quempiam, Jemanden den Proccs abgewinnen”.

E fórte des în prețioasa Condică de Judecătî a lui Constantin Brâncovan, 1692—1713 (Mss. în Arch. Stat.); de exemplu :

P. 91: „Deci au fost rămas Șerbu cu fii-său Manole de judecată dinainté boiarilor domniei méle ce scriu mai sus, și au luat Vasilie vel căpitan și carté boiarilor domniei méle ce sânt mai sus ziși de judecată și de rămas la mâna lui, și iar au stăpănit acéste vii pre séama lui, precum le-au cumpărat și precum l'au *ajunsu* judecata...”

P. 151: „când s'ar evi acéle cărți veri la ce judecată, să se ție dela mâna ei și să se dé la mâna Neculii Banul și a nepoților lui, după cum a u *ajunsu* judecătîle...”

P. 211: „iar Lilé și Ilie și Mater

să'ş ție numai parté lor ce le-au ră-
mas nevândută, pentru că așa au
ajunsu judecata și direptaté..."

P. 192: „Ștefan Aprodul ne-având
putére ca să întoarcă banii inapoi lui
Istratie, precum l'au *ajunsu* jude-
cata Divanului..."

În vechea francesă, același înțeles
avea „atteint et convaincu“, „atint
de la justice li roi“ etc.

v. *Dovedesc.*

Tot aci vine proverbul: „Satul mic
il *ajunge* podvóda des“ (A. Pann, I,
113).

III°. *Ajung* = „arriver, parvenir, re-
courir“.

I^o. *Ajung* „arriver“.

Când e vorba de mers, deosebirea
între *ajung* „arriver“ și *ajung* „attein-
dre“ stă numai în regimul indirect al
celui de'ntâiū față cu regimul direct
al celui-l'alt. Astfel: „*ajunsei* satul
=j'atteignis la campagne“, dar „*ajunsei*
la sat=je suis arrivé à la campagne“.

E sinonim cu *sosesc*; *ajung* însă
cuprinde în sine elementul unei difi-
cultăți, pe care nu'l are *sosesc*. Așa:
„aū *sositi* óspeții“ nu este tot una
cu „aū *ajunsi* óspeții“, căci numai în
casul dñn urmă se exprimă o îndoélă
că puteau să fie împedecați de a veni.

v. *Sosesc.*

Ion din Sân-Petru, Alexandria, 1620
(Mss. în Acad. Rom. p. 13): „merse
spre răsăritū 10 zile și *ajunsera* la un
câmpū mare și frumos...“

Noul Testament 1648, Act. Apost.
XXI, 7:

.... vānslāmū
dein Tirū, *ajun-*
semū în Ptolō-
māida...

... navigatione
expleta a Tyro,
descendimus
Ptolomaidam...

Balada Iordachi al Lupului:

Și la Eși cât *ajungea*,
Iordachi la Domn mergea...

O doină:

Țiū, țiu, țiu, murgule! sbóra
Pin' la verdea dumbrăvlóră,
S'*ajunșem* încă cu sóre
La Florica, dulce flóre...

(Alex., Poes. pop. 2., 248)

O frumoasă gradațiune la Costachi
Negruzzi, Șalul negru:

Sbor, *ajung*, descălec rece ca de
mórte,

Și întru la ea...

Proverbi:

Țiganul când a *ajuns* la mal, atunci
s'a innecat (Pann, II, 86).

Au *ajuns* și ei sārăciil
După ce-a 'mpărțit colacil.

(Ibid. II, 68)

A pornit în cale lungă
Și va 'ndată sa *ajunga*.

(Ibid. I, 82)

N'a *ajuns* pin' la piriu
Și și-a ardicat pólele 'n briu.

(Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșénu)

„La riū n'a *ajuns*, și pólele și-a ri-
dicat“ (Baronzi, Limba p. 55).

Locuțiune proverbială: a *ajuns* la
spartul tîrgului = pré-târđiū.

Figurat: a *ajunge* la bătrânețe, la
nevoe, la lipsă, etc.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss.
Arch. Stat.) f. 15: „jupănésa Despa
ajungāndu la adānci bătrānéțe...“

Constantin Brāncovan, 1696 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 190): „mumă-sa
Sméda *ajungānd* la lipsă și la sārăcie,
au fost vāndut acéste case...“

2°. *Ajung* „parvenir“.

Neculce, Letop. II, 395: „Vremea
viitóre va arāta, cine va *ajunge* să
trăescă...“

Urare la cununiă cătră nași: „Cum
ați *ajuns* să cununați, să *ajungeți* și
să botezați, să vă faceți hini din hini
și să vă fie chefu deplin...“ (A. D.
Holban, Fălciu, c. Albesci).

Proverb: „Armăsarul când îmbătrânește, *ajunge* la rășniță...“; sau simplu: „a *ajunge* dela móră la rișniță“ (Pann, II, 64; III, 105).

„Scărăbuș, p'a cui mână ai *ajuns*!“ (Baronzi, Limba p. 52), locuțiune proverbială, când cade cine-va în puterea unui om crud sau nevrednic.

v. *Încap*.

3°. *Ajung* „recourir“.

Proverbi:

E anevoe când *ajungi* să cumperi ord delă gâsce (Pann, III, 72).

„*Ajungi* în casa altuia, nu poți șede cum îți place; *ajungi* la masa altuia, nu mănânci după cum ți-e gustul; *ajungi* în patul altuia, nu poți dormi cum ți-e voia“ (Ibid. I, 136).

Nic. Muste, Letop. III, p. 20: „*ajungând* și Turcii cu daruri la Ramadanoski...“

Ibid. p. 31: „*Ajuns'au* dară și el la Poartă, și au trimis pe Panaitaki Postelnicul și au scos ferman...“

Ibid. p. 41: „și cât cheltuia Băsarab-vodă, Domnul Muntenesc, nimică asupra lui Mihaï-vodă nu putea isprăvi, ce înzădar își cheltuia banii, și *ajungea* pre la toți Pașii, dându-le bani să fie întru ajutor să mazilască pre Mihaï-vodă...“

Ib. p. 44: „Dar n'au lăsat loc Brâncovénul Domnul Muntenesc să nu *ajungă* cu piră și cu daruri pre la toți Pașii...“

v. *Alerg*.

IV°. *Ajung* „devenir, être réduit“.

1°. *Ajung* „devenir“.

Balada „Movila lui Burcel“:

De-atunci n'am co sa mă fac,
C'am *ajuns* un biet sarac...

Beldiman, Tragod. v. 557:

Se destépta boferimea, începe-a so
sfatui,
Ce chip sa 'ntrebuințeze rēul spre a
'l lecu,

C'acum *agiunsese* rana cangrena dese-
virsit,

Nu se mai aștepta alta decât un cum-
plit sfirșit...

A. Pann, Prov. I, 62:

Lasându'i într'a lor voe, pina se fac
marī ștregari
Ș'*ajung* în cele din urma desfrinaților
stegari...

În proverbi:

Țiganul când a *ajuns* împărat,
Intâlu po tata-seu a spindurat.

(Pann, III, 28)

Ajunge din cal magar
Și catâr din armăsar.

(ib. III, 70)

Maî adesea se dice simplu: „*ajunge* din cal măgar“ (ib. II, 64).

„A *ajunge* la sapă de lemn—cu totul lipsit“ (L. M.).

Vai când *ajunge* cōda cap! (Pann, II, 55).

Vai când *ajunge* lupul sameș la oi! (ib. II, 52).

Omul pină nu slujesce, stăpân nu *ajunge* (ib. II, 47).

Stăpân nu poți *ajunge*, dar slugă când vei vré (ib. II, 86).

Să nu te blesteme cine-va ș'*ajungi* slugă la cai albi (ib. II, 52).

În locuțiuni proverbiale:

A *ajunge* de poveste 'n țeră (Pann, III, 128).

Zilot, Cron. p. 117.

Saracul vultur românesc, cum s'amagi
de vulpe

Cuțbsorul lui cel stramoșose în gura
ei să 'l surpe!

Pre tota hiara și pre leu facutu-le-au
sa crape,

Iar d'ale vulpii lingușeli nu au putut
sa scape!

O asculta la sfat ficlén aripele sa și
tae,

Iata acum că au *ajuns* al ei de joc
bătae!

Ibid. p. 118: „scădură de tot și *ajunseră* batjocură Grecilor...”

Idiotism: „*ajunge* tréba = es so weit kommen, darauf ankommen“ (Dr. Polysu).

A. Pann, Prov. II, 144: „Să n'*ajunga* tréba singur cu paraoa să 'mi găsec beléoa...”

Alt idiotism: a *ajunge* cal de poștă = a nu mai avé odihnă.

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Sărmane biete Barbule! ai *ajuns* cal de poștă împregiuru horii...”

A *ajunge* o Joi măriță:

Fóia verde pelinița!
Marită-mé, maiculita,
C'am *ajuns* o Joi-marită...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 337)

„*Ajung* bine, *ajung* de parte = weit kommen, es weit bringen, Fortschritte machen; *ajung* reu = ins Unglück gerathen, verarmen, sich zu Grunde richten“ (Dr. Polysu).

Cu același sens, *ajung* fără determinare:

Vai de mine, ce-am *ajuns*!
Sa iubesc pe sub ascuns...

(Jarnik-Bársanu, Transilv. 81)

Reduplicat pentru mai multă energiă, la Zilot, p. 12:

N'ai gândit, sărace, n'ai gândit, eu știu
fară a'mi da respuns,
Ca de ai fi gândit în adevér, n'*ajungeai*
cum ai *ajuns*...

2° *Ajung* „être réduit“.

Locuțiune proverbială: „am *ajuns* să ne iea copii în piclóre“ (Pann, Prov. III, 150).

Zilot, p. 56:

Acești doi ticaloși, din butca, din odihna,
Din așternut cu puf, din verice alta ticna,
S'*ajunga* o, ce foc! călarî pe deselate,
Sa dórma pre pămînt, veți acum de se póte!...

V^o. *Ajung* = „suffire, assez“.

Pravila Moldov. 1646, f. 34: „de va fi om bun și cu nume bun, *ajunge*”

giurământul, iară de nu, trebuie altă arătare mai bună...”

1°. Proverbî:

Ajunge un ciomag la un car de óle (Pann, III, 133).

Jóca dant pe mamaliga
Și 'i *ajunge* cât câstigă...

(Ibid. I, 106)

Buna e máneca lunga,
Dar pánza nu v'a s'*ajungă*...

(ib. I, 161)

Intinde-te cât îți *ajunge* plapoma; adecă: trăesce după mijlócele tale.

Jipescu, Opincaru p. 132: „Pě câți nu mi 'ău vėđut ochi în slava cerului douo-trei luni, și pě urmă dară tótă ghița dă códá 'n vale, pîntru că s'ău întins mai mult decăt le *ajungea* țolu...”

2°. Locuțiuni proverbiale:

a) *Ajunge* de glumă, *ajunge* de șagă, - când gluma saș șaga se pré-lungește orî nu mai place.

Balada „Mănăstirea Argeș“:

Ajungă'ti de saga,
Că nu'i buna, draga...

b) „Cale lungă să *ajungă*“, despre o fórté lungă călétoria.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178): „Și merg eî și merg cale lungă să le *ajungă*, trecénd peste noé mări, peste noé țeri...”

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sul-tanica p. 258: „Apoi, cale lungă să 'i *ajungă*, întilni un călugăraș, îi dădu veșmintele eî și îi luă rasa și caucul lui; plecă înainte...”

c) Tot așa despre o luptă fórté lungă:

Se luptara
Zi de vară
Pină'n sară:
Luptă lunga
Sa 'i *ajungă*...

(Marian, Bucov. I, 167)

3°. Imperativul *ajunge* saș *ajungă*

întrebuințat în locul adverbului *de stul*.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „...nici în Ritorică tropul îndestulării au ascultat, nici în gramatică graful fără chip și cuvintul *ajunge* au învățat...”

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, II: „*Ajungă* atâta sânge vërsat, atâte văduvii, atăția sărimanî...”

A. Pann, Prov. II, 102:

Mă rog, bărbățele, dă puțin cu milă,
Ca nu sciū batae de mică copila,
Aoleo *ajunge*!...

I. Văcărescu, p. 62:

Ah! *ajungă* dar, *ajungă*
Atâta mână lungă!...

4°. Forma reflexivă: a se *ajunge*.

Lexicon Budan: „el nu se *ajunge* cu léfa sa = non sufficit ei salarium”. Laurian-Maxim: „el nu se *ajunge* cu venitul ce are”.

Impersonal:

Caragiă, Legiuire 1818, p. 84: „cât nu să *ajunge* din averé muflujilor spre plata împrumutătorilor...”

Un ban pe ți de ne vine,
Cheltuim cinci și mai bine;
Pe unde nu se *ajunge*,
Scim și cu vorbe a unge...

(Pann, Prov. II, 154)

Zilot, Cron. p. 47: „și fiind-că ostașii se îmulfiseră în urmă după ce s'au ars Craiova, și ludele țării se împuținaseră, măcar de și era dăjdiile grele, dar iar nu se *ajungea* cu venitul viștieriei a se răspunde lefile...”

VI°. Particularități fonetice și morfologice.

1°. Istorice.

a) *-n-* în *ajung* se rostia ca vocala nasală francesă; de aci une-orî scris prin *н*: *ажунгъ*, alte-orî vocalisat de tot: *ажунгъ*.

Pravila dela Govora, 1640, f. 109 b: „era și tineri amândoi, și *ajunseră* (*ажунсера*) până în sâmbăta cé mare...”

Act oltenesc din 1591 (Cuv. d. bătr. I, 56): „*ajugându*'l (*ажугнуха*) vréme de lipsă și de nevoe, el se-au dus încătroc au putut...”

b) La perfect simplu se conjuga: [eu] *ajunșu* sau *ajunși* (= lat. *adjuñxi*), [noi] *ajunsemu* (= lat. *adjuñximus*).

Legenda Sf. Maria Egipténă, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 371): „mă prinse un cutremur și frică, déca *ajunși* la ușa ce mi se închidé mainte și fără de gréță intrai în lăuntru...” și mai jos, p. 373: „iară apuindă soarele, *ajunșu* la besérecă sfântului...”

Coresi, Omiliar 1580, quatern. III, p. 6: „cătră ușa postului *ajunsemu* și nevoița sufletéscă înainte zace...”

Pină astăđi așa se conjugă la Macedo-românî.

2°. Poporane.

În limba poetică, *ajung* póte să'și asocieze pe *d*, ca în „dalb=alb”.

O baladă din Ardél:

Déc'acolo *dajungea*,
Străjile nu'l slobođia,
Măna'n buzunariu бага,
Galbenî jos le arunca...

(Reteganu, Poes. pop. 72.)

O colindă muntenéscă:

De departe co'mu vedea?
Pe arhanghelul Gavril
Și pe sfintul Mihail
Că'mî venia, mereu venia
Și la mésa *dajungea*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 33)

v. *Ajungere*. — 1 2 3. *Ajuns*.

Ajüngă } adv.; assez. — v. *Ajung*.
Ajunge }

Ajüngere s. *agjüngere*, s. f.; l'infi-

nitif d'ajung pris comme substantif: action d'atteindre, d'arriver, de parvenir etc. Reprezintă ca substantiv abstract toate sensurile verbului. Uneori e foarte elegant; bună-ora într'un cântec poporan din Bucovina:

Și pîntenî zimțoși îi da,
Pîntenî zimțoși murgului
Spre-ajungerea dorului,
Căci dorul e mare căne:
Peste multe deluri vine...

(Marian. I. 146)

De asemenea la Mitropolitul Antim, Didahi (Mss. din 1781 în Acad. Rom.) p. 10: „am trudit din zi și din noapte să înmulțesc talantul Domnului, pentru ca să nu mă număr în rândul le-neșii slugi, și am silit după putința mé și după proastă *ajungeré* minții méle...”

În primul pasagiú, *ajungerea* dorului = „accomplissement du désir”; în al doilea, *ajungerea* minții = „portée de l'intelligence”.

v. *Ajung.*

¹**Ajuns** s. **agjuns**, -ă, adj.; part. passé d'ajung pris comme adjectif: arrivé, atteint, mûri.

1°. *Ajuns* = *sosit*.

I. Văcărescu, p. 423:

Că ne iubesce Dumnezeu cu dragoste
curată,
În totă vremea o vedem, în toate ni
s'arată:
Fulgere, vijelii și ploii, oblăduiri ascunse,
Ce Provedința-i îngrijind, sint tot la
vremi *ajunse*...

2°. *Ajuns* = *atins*.

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XCVI):

Și de fața Domnului, munții, ca cêra
S'au topit, ca de soare *ajunsă* vara...

„*Ajuns* cu cuiu, berührt“ (Dr. Polysu).

La negativ:

Bocet din Banat (Cuv. d. bătr. II, 712):

Ca 'n doé răzore
Va fi câte-o flóre:
Flóre la pamint
N'*ajunsă* de vînt,
Flóre
La recóre
N'*ajunsă* de sóre...

„*Ajuns* de bătrânețe“ și „*ajuns* la bătrânețe“, ambii termeni însemnând: „apropo bătrân“, cu acea deosebire că'n cazul de'ntăiu pôte să fie o îmbătrânire înainte de timp, prin bóle saú necazuri, pe când în cazul al doilea este o îmbătrânire treptată firéscă.

Zilot, Cron. p. 76:

Vedeai ómenî cinstiti, *ajunși* de ba-
trânețe,
De frica munți urcând, ca 'n cele ti-
nerete...

De aci tranșiunea logică la:

3°. *Ajuns* = *copt*: „pómă *ajunsă*, reif“ (Dr. Polysu).

„*Ajuns* la minte“ și „*ajuns* de minte“ = „copt, matur“; dar primul cuvînt implică o lipsă anterioară de minte, pe când cel-l'alt arată numai o dezvoltare deplină a minții.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 240: „Era om de trebă și învățat și *agjuns* de minte...”

v. *Ajung.* — ²⁻³*Ajuns*.

²**Ajuns** s. **agjuns** (plur. *ajunsuri*), s. n.; part. passé d'ajung pris comme substantif: arrivée.

Cantemir, Ist. Ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „nici adînc fundul mării, nici nestrăbătută a pămîntului grosime, nici pre supt rădăcinele munților și stîncilor a metaliilor șuvăite vine, nici nevoia *agjunsului*...”

Maî ales în urarea de bună sosire din drum a unui óspe dorit saú plăcut:

Trece'n gîos, se duce'n sus,
Nime nu'î dă un respuns,
Nici îl dice: b u n *ajuns!*...

(Alex. Poes. pop. 2. 240)

v. *Ajung.* — 1.3 *Ajuns.*

³*Ajuns* s. *agiuns* (de-), adv.; assez, suffisamment. Sinonim cu *destul*.

Neculce, Letop. II, p. 244: „se vor apăra câte-va zile, că și bucate, și hrană de cai, și erva de pușcă de *ajuns* avé...”

Beldiman, Tragod. v. 345:

Unuia îi lua șalul, altuia punga ceré,
De *ajuns* îi da bătae, dacă se împo-
trivé...

Doină muntenescă:

A plecat neica, s'a dus
Și nemica nu m'a spus
Să'î daū gurița de-*ajuns!*
A plecat cu caru'n sus,
N'a lăsat nici un respuns
Să'l îmbrățșez de-*ajuns!*...

(Vulpian, Text p. 11)

v. *Ajung.* — 1.2 *Ajuns.*

Ajūt s. *agiūt* (*ajutat*, *ajutare*), vb.; aider, venir en aide, seconder, soutenir, donner un coup de main. A ușura pe cine-va la greū saū la nevoe. „*Ajută* pe vecinul teū; *ajută-te*, și Dumneḑeu te va *ajuta*; *ajutați-vē* uniū pe alții; mē *ajut* cum pot” (L. M.). Vine din lat. *adju*t o, frequentativ dela *adju*v o (=ad+juvo), de unde ital. *aju*t o saū *ai*t o, span. *ayu*d o, fr. *aide* etc. (Cihac).

v. *Sprijinesc.*

1°. Ca și prototipul latin, *ajut* se construesce cu acuzativul și cu dativul.

a) Cu dativul:

Moxa, 1620, p. 401: „de nu-m veți *ajuta* acum, apoi voi vā veți căi...”

Zilot, Cron. p. 76:

Acei mai mulți mergea pē jos spre
ușurință,
Caralor *ajutând* pe cât era puțința...

Construcțiunea cu dativul e stereotipă în blăsteme, jurăminte și urări: „Să nu 'm i *ajute* sfinta ḑi de astăḑi!” „Nu ḑi-ar *ajuta* ḑie...” „Așa să 'm i *ajute* sfintul sóre!” etc.

Jipescu, Opincaru p. 50: „Dē ḑi-o *ajuta* sfintu s'aī tirlă, cirédă și turme...”

În cantece populare:

Am avut un frate drag,
L'a jurat Nēmḑul sub stég;
Am avut un frate dulce
Ș'acuma departe'l duce,
Nu le-*ajute* sfinta cruce!...

(Jarnik-Barsanu, Transilv. 297).

Bade'i călator, se duce,
Nu'î *ajute* sfinta cruce!
Badea'i calator, pornesce,
Pe mine mē părăsesce,
Nu'î *ajute* ce gāndesce!...

(Ibid. 160)

De n'ou înșela-o eu,
Nu'm i *ajute* Dumneḑeu
Sa'ncalec pe murgul meu!...

(Pompiliū, Sibiu 71).

Oh, draguḑ bărbatul meu,
Ajuta-ḑi-ar Dumneḑeu!...

(Alex. Poes. pop. 2., 53)

Afară din blăsteme, jurăminte și urări, în cari dativul e de rigóre, în graul obicnuit *ajut* se construesce mai ales:

b) Cu acuzativul.

O predică, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 203): „ačasta fi-ne-va, să vomu *ajuta* credința cu viața bună...”

Dosofteu, 1673, f. 14 a:

S'aguḑi pre sāracu cu mână 'ndu-
rată...

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 453): „Apoi dă, nevastă, sângele apă nu se face. Dacă nu l'oiu *ajutu* eū, cine să'l *ajute*?..”

Balada Radu Calomfirescu :

Rogu-te, Măria ta,
De vroesci a m'agiuta,
Da'mi agiutor pe Buzesci...

Proverb:

Dumnezeu când te *ajuta*,
Plumbul ți se face pluta.
(Pann, I, 72)

c) Nedeterminat :

Moxa, 1620, p. 376: „unde nu va să *ajute* Dumnezeu, în deșert se nevoiaște niștine...”

I. Văcărescu, p. 441:

Feresce-te de buna
A lor căutatură!
Florile tot-d'a-una,
Când i se'ncred, se fură:
N'*ajută* pazitor...

11°. Compusul „D ó m n e - *ajută*“ constituă un idiotism cu accepțiunii diferite.

a) Strigăt de luptă sau de vitejiă.

Balada „Român Grue Grozovanul“:

Grue vreme nu perdea,
Doa crucei numai facea,
Dómne-*agiută*! el dicea,
Barda'n mâna apuca
Și'n Tatarî se arunca...

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185): „Și dicénd D ó m n e - *ajută*, se aruncă cu calul în apă, o trece în not dincolo la cela mal fără primejdie, și apoi își ie drumul înainte...”

De aci, când cine-va ne silesce sau ne grăbesce a face ce-va fără voe ori fără timp, se dice că: „dă zor cu D ó m n e - *ajută*”.

b) Invocațiunea plugarului și a muncitorului în genere, când se apucă de lucru.

Jipescu, Opincaru p. 148: „înbuca căți-va dumicați de mămăligă, mușcă de douo-trei ori d'intr'o cépă, injugă

bouleni și apoi, făcând cruce, dice: D ó m n e *ajută*! I, boi, mă!..“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „pune mâncarea în traistă, injugă boii la car, dice D ó m n e - *ajută* și se duce la pădure să'și aducă un car de lemne...“; apoi, la întorcere ca și la plecare: „injugă boii, dice iar un D ó m n e - *ajută*, și pe la prânzișor pornesce spre casă...”

Da aci în legătură cu plugăria, la Marian, Bucovina, II, 25:

Dómne-*ajută* cucului
Să sbóre din cuibul lui
In mijlocul câmpului
Pe córnelé plugului...

„Dulgheriî, la începutul lucrului își fac cruce și dice: D ó m n e - *ajută*!“ (D. Alboténu, Covurluú, com. Mastacani).

c) Sinonim cu bătăe, însă numai pe neașteptate.

A. Pann, Prov. II, 102: „Să nu te pomenesci cu D ó m n e - *ajută* pe spinare...”

In graul țeranului din Prahova: „Poporu ie ca óia; ađi te pórtă pe sus, te mărește; măine de l'o sumuța altu pe tine, tot norodu ăl de ieri te 'ncarcă de D ó m n e - *ajută*, pintru că țara nemintósă e pururé doritóre de pocinoguri...” (Jipescu, Opincaru p. 97).

d) Ce-va mic, neînsemnat, abia de ajuns.

„Nici casă ca lumea, nici traú de D ó m n e - *ajută*, nici grijă de sănătate, nici lumină la minte...” (ibid. p. 65).

La comparativ:

Basmul „Fét-frumos“ (Ispirescu, Legende, p. 194): „N'apucase calul să se depărteze o bucată de loc mai de D ó m n e - *ajută*, și éta că sineóica érá îi ajunse...”

Cu sensul de sub litera a și b, se dice și „cruce-*ajută*”.

Alexandri, Florin și Florica, sc. 2:
„Colivescu. Psaltul Chiriac mî-o spus
că am un ohtoc de cele sdravene.
Vrei să'l ascuți?

„Florica. Vreî. Dă, începe, și c r u -
c e - a g r u t ă !...“

Același, Cinel-cinel, sc. 14:

„Graur. Gata sînteți?

„Tóte. Gata.

„Graur. C r u c e - a g i u t ă ! Să te vîd,
Graure băete!... acu să'mî vînezî cum
se cade...“

Același, Surugiul: „Ei! da ce staî
eî de mă amăresc cu gîndurî pocite.
Pieî nălucă și c r u c e - a g r u t ă !..

III°. Din forme istorice, este de ob-
servat:

a) Dosofteiu, 1680:

ps. XCIII: că
de n'ar fi Dom-
nul *agîutatu'* mî,
în puțintel s'ar
hi sălășluit în ad
sufletulî mîeu...

...Nisi quia Do-
minus adjuvit
me, paulo minus
habitasset in in-
ferno animamea..

Același pasagiu la Coresi, 1577: „că
să nu v r é Domnulî *ajuta* mie, în
neșchitî întra-vr é întru îadî sufletulî
mieu...“; ér la Arsenie din Bisericanî,
circa 1650 (Mss. în Acad. Rom. p.
217): „că de n'au v r u t fi Dom-
nul *agîutându'* mî, puținel deci au vrut
fi sălășluindî în adî sufletulî mieu...“

b) Arsenie din Bisericanî, p. 247:

ps. CVI: și slă-
biră și nu era
cine le *agîuta*
lor...

...infirmati sunt
nec fuit qui a-
diuvaret...

unde la Dosofteiu, 1680: „slăbiră și
nu era cine să *agîute*...“

v. 1.2.3. *Ajutor*. — *Ajutoresc*. — 1.2. *A-*
ajutorință. — *Ajteđeu*.

Ajutăre s. **agîutăre**, s. f.; l'infinif
d'ajut pris comme substantif: ac-

tion d'aider. Sinonim cu a j u t o r .
Rar se întrebunțeză.

Coresi, 1577,
ps. XLVIII: și
a j u t o r i u l ũ
lorŭ vechéște în-
tru îadŭ...

Dosofteiu, 1680:
și *agîutaria* lor
vechi-să-va în
îad...

v. *Ajut*.

Ajutăt, -ă, adj.; part. passé d'a-
j u t pris comme adjectif. — v. *Ajut*.

Ajutătôr s. **agîutătôr**, -óre, subst. et
adj.; auxiliaire. Formațiune analogică
în loc de organicul ajutor (= lat.
adjutorius), care dispare din graîu.

a) În sens juridic.

Pravila Moldov. 1646, f. 101: „sviat-
nicii și *agîutătorii* răpitoriului nu să
vorŭ puțîa mîntui așîa, ce să vorŭ
certa după cumŭ va fi voîa giudețu-
lui; și ačasta să dzice pentru ceîa ce
vor fi agîutațŭ la răpit, iară nu
pentru ceîa č'au agîutatu după ce
s'au răpitu...“

b) În sens teologic.

Dosofteiu, 1680,
ps. IX: și fu
Domnul scăpare
mișălului, *agîu-*
tătorŭ în bună
vréme în griji...

...et factus est
Dominus refugiu-
um pauperi, ad-
j u t o r in op-
portunitatibus in
tribulatione...

Legenda Sf. Parasceve, text din
sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis.
Sf. Nicolae din Brașov, p. 72): „stăi
dereptŭ mine, sāraca de eu, și'mi fi
ajutătoare și dereptătoare...“

Legenda Sf. Maria Egipténă, sec.
XVII (ibid. p. 378): „și când mă a-
jungé grijile, iară îa 'mi era *ajută-*
toare...“; și măî jos: „și până în zua
de astăzi acé *ajutătoare* a j u t ă 'mi
de pururé...“

v. *Ajut*. — 1. *Ajutor*.

Ajutătoriă. — v. *Ajutoriiă*.

¹Ajutòr s. agjútòr (plur. *ajutóre*, *ajutóră*, *ajutorurî*), s. n.: aide, secours, assistance. Sinonim cu sprijin. Latinul *adjutorium* = ital. *aitorio*, span. *ayúdoiro* etc. (Cihac).

Coresi, 1577, ps. VII: „*ajutoriulū* meu de Dumnezeu“, acolo unde Silvestru, 1651: „*agjutoriulū* meu dela Dumnezeu“, iar în contextul latin: „*adjutorium meum a Domino*“.

Dosofteu, 1673, f. 11 b:

Mișelului iaste Domnul de scăpare.

Agjutoru la trebă, la greū stinca tare...

Jipescu, Opincaru p. 160: „Ș'așa aîdea, aîdea, doma, doma, mai în care și'n căruțe, mai pē jos, ajung cu *ajutoru* sfîntului a-casă...“

Pluralul poporan este *ajutóră* = lat. *adjutoria*.

Zilot, Cron. p. 113: „cele mai multe mănăstiri ale împăraților greci, care primejduia a se perde supt robia turcescă, ei [Basarabi] le-au miluit, le-au *ajutorat* cu *ajutóră* vecinice, care și pină astăzi li se urmază de aici din țeră...“

Același p. 118: „nemulțumindu-se pe *ajutórale* și milele Domnilor români, amăgiră pe Români și luară rînd la Domnie...“

Pluralul literar este *ajutóre*.

I. Văcărescu, p. 434:

Dați *ajutóre*,
Vedeți ce flóre!
Ce pătimesce,
Și în ce stare!...

În popor se mai ȳice și *ajutorurî*.

Alexandri, Boierî și cîcoi, act I, sc. 7: „Hei! vere, în vremea de mai 'nainte boierii, adevărați stîlpi ai țerei, în loc de-a cere *agjutorurî* de peste hotar, mergeau de-adreptul la Curtea

domnescă și ȳiceau lui Vodă cu glas bărbătesc: Măria ta! țera suferă...“

Pentru „a cere *ajutor*“, în graiul vechiu se ȳicea mai obicinuit: „a pofți *ajutor*“.

Ureche, Letop. I p. 100: „aū fugit Stefan, fratele cel mai mare, la Cazi-mir Craiul Leșesc, pohtind *ajutor* împotriva frăține-seu lui Petru...“; și mai jos, p. 110: „s'aū dus Iliés-vodă la Craiul Leșesc la Vladislav Jaghello și aū pofțit *agjutor* să'l ducă la Domnie...“

Dar la Moxa, 1620, p. 382: „elū cerșu *ajutoriū* la Irina...“

Fiind pofțit saū cerut orî cerșut, se dă *ajutor*.

Pravila Moldov. 1646, f. 41: „cândū va prinde gîudețulū vre un calpuzanū, trebuie să'l cercetădze: mai are soții? și cine le dă *agjutoriū*...“

Beldiman, Tragod., v. 411:

Căți-va nebuni, alții falnici, se plécă,
da ū *ajutor*,
Vrënd s'aréle fișce-care, cum că este
rivnitor...

Construit cu de:

Act muntenesc din 1679 (A. I. R. III, 253): „să-i ducă (pre ómenii fugiți de pre moșie) pre lângă casa lui să fie de *ajutor* și de poslușania casăi...“

Balada „Bujor“:

—Unde'ți sint averile
Ca să'ți scapi tu ȳilele?
—Le-am ascuns pe la copaci
D e-*agjutor* la cei săraci
Să'și cumpere boi și vaci...

Balada „Toma Alimoș“:

Murgule, murguțul meu,
Datu-mi-te-a talcă-teū
Ca sa'mîi fi de *ajutor*
La nevoe și la zor...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 588)

De aci: a fi mână de *ajutor*, a da

mână de ajutor, a pune mână de ajutor.

A. Pann, Prov. III, 156: „Fă bine și mă ardică, mână d'ajutor să'mi puî...“

Alt ce-va este după un adjectiv însemnând lipsă: desbrăcat de ajutor = fără ajutor.

Zilot, Cron. p. 30 :

Pentru c'ai rămas cu totul pustie
de ajutor
și Pazvangiîi crășnesce să te pute supt
picior...

În construcțiune cu întru:

„Dumnezeu într'ajutor! = que Dieu soit en aide!“ (Cihac).

Pravila Moldov. 1646, f. 98: „părintșii, frații, rudele, stăpânii, ispravnicii muerii, toțu aceștia potu să-i ucigă de tot pre răpitori și să nu aibă nice o certare; și încă nu numai pre răpitori, ce și pre soțiile lor și pre ceia ce le vor fi într'ajutoriu...“

Ștefan Gheorghie Vv., 1667 (A. I. R. I, 109): „să'i fii într'ajutor acestui sărac de copil să'ș poată dezbate moșia...“

Nic. Muste, Letop. III p. 8: „Și dându-se Vezirul într'o parte cu oștile sale, aș trimes la Serascherul ce'l lăsase la Leva, și cu Tatarii și cu Moldovenii și cu Muntenii, să'î vie întru ajutor să bată pre Nemți...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Dumnezeule! la tine nădejdea lor a
rămas,
Înalțe-se pin'la tine a lor trist și jalnic glas!
Și trimite-le din Ceruri un inger într'ajutor,
Cacl se bat pentru scaparea ș'apărarea țerei lor...

v. *Ajut.* — ^{2,3}*Ajutor.* — *Ajutorință.*

²*Ajutòr* s. *agiutòr*, -óre, adj. et subst.; aide, aidant, celui ou celle qui

aide. Sinonim cu ajutător, prin concurența căruia a eșit din întrebuintare. Lat. *adjutorius* = ital. *ajutore* etc. (Cihac).

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

XVII: Dzeul mieu <i>agiutoriu</i> mieu...	...Deus meus adjutor meus...
---	---------------------------------

XXVI: <i>Agjutoriu</i> -mi fii și nu împenge mere...	...A d j u t o r meus esto, ne derelinquas me...
---	--

XXXII: că a- <i>giutoriu</i> și scut noao ăaste. .	...quoniam ad- jutor et protec- tor noster est...
--	---

Coresi, 1577, ps. XLI:

... <i>ajutoriu</i> mie ești, că ce mă ultași...	...susceptor meus es, quare oblitus es mei...
--	---

Moxa, 1620, p. 379: „de-acii (Leu) curând fu cunoscutu de sfatnici și sosi voevodu răsăritului, și'și află *ajutoriu* Artavazdă anume, unu boiarinū...“

Pravila Mold. 1646, f. 103: „la vreme răpitului n'au strigatū să-i vie cine-va *agiutoriu*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom.) p. 35: „cu curată inimă mă giuruesc, că în toate *agiutoare* și înpreună lucrătoare, și ce ăaste capul lucrului, spre toate primejdiile primitoare și suferitoare voiu fi...“

Beldiman, Tragod., v. 69:

Pe Domnul Mihail Vodă, a țerei stăpînitor,
S'au silit îndat'a'l trage să le fie a-
giutor...

v. *Ajut.* — ^{1,3}*Ajutor.*

³*Ajutòr* s. *agiutòr*, s. n.; t. fisc.: subside. Sinonim cu *ajutorință*, care însă era o dare mai statornică decât *ajutor*; punctul comun între ambele este că le plăția d'o potrivă nu

numai poporul, dar încă boierii și călugăria.

Zilot, Cron. p. 6:

Și mai întâu sfătuiră să scoțā o angarea
Pre boierī de totā starea și pre bresle
fōrte grea,
Pē mănăstiri și pē schituri, și vĕduvele
sā dea,
Fieș-care după stare-ī, că și lor li s'ar
cādea,
Numindu-o cum ca este *ajutor* de chel-
tueli
Pentr' Ascherii ce s'adunā la Diŭ ș'alte
rinduell...

Același p. 70:

Cu binele ne-am stins, dānd de lefi
ajutorā;
Cu vestea ce ne-aŭ dat, mintea va sā
ne sarā...

v. *Ajut.* — ^{1.2.}*Ajutor.* — ^{2.}*Ajutorință.*

Ajutorāre } — v. *Ajutorez.*
Ajutorāt }

Ajutorēsc s. **agjutorēsc** (*ajutorit*, *ajutorire*), vb.; aider, secōurir, venir en aide. Formă colaterală lui *ajutorez*, ambele derivate dintr'un verb *ajutur* = lat. *adjutulo, format din *ajut* prin sufixul verbal frequentativ -ur = lat. -ulo, ca în „scūtur“, „vintur“, „trēmur“ etc. De aceia *ajutoresc* nu însemnēzā numai „ajut“, ci „ajut mereŭ“ sau „ajut adesea“.

„*Ajutorescu*, saepe juvo, oft helfen“ (L. B.).

Biblia Șerban-vodă, 1688, Genes. XV, I:

...nu te tēme, Avrame, eu 'ți <i>ajutorescu</i> ...		...noli timere Abram: ego pro- tego te..
---	--	--

Ibidem, Esai. X, 3:

...și cătră cine veți fugi ca să vă <i>ajutoriți</i> ?..		...et ad quem confugietis ut auxilium con- sequamini?..
--	--	--

Pravila Moldov. 1646, f. 48: „cândū să va prileji de va face ucidere vre un boiarinū, și de nu va fi nice de o trĕbā țārāi, acela de-are da căț bani, nu să va putia răscumpāra, alegāndu cāndū are da niscare bani să *agjutorēscā* la vre o nevoe a țārāi; iarā care boiarinū bogatū de să va fi izbăvit cu bani de moartia cĭa grabnicā, și apoi iarășū va fi făcut al doile rāndu așjdere acĕia ucidere grabnicā, nu s'are mai putia plăti cu bani, macarū de-are scoate țara din ce nevoe, sau macarū de l'are *agjutori* și alții streini cu di ce are putia să'l plătiascā...“

Ibid. f. 65: „macarū că are fie-cine voe să *agjutorēscā* pre cel asupritū și, unde va vedĭa că staŭ cu războiū asupra lui, să-i scoțā capulū și să'l mântuāscā den moarte, iarā acestū lucru nu iaste nemārui datā cu vre o silā cumū să fie datoriu să facā acestū *agjutoriū* de multe ori; și cu cuvāntulū poate să *agjutorēscā* neștine pre altulū până'l va izbăvi...“

Ureche, Letop. I, 106: „Alexandru Vodā făcut'aŭ prieteșug mare cu Leșii, și legăturā tare, ca hie la ce trĕbā unul pre altul să *agjutorēscā*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom.) p. 35: „cel ce spre rău cu lucrul *agjutorēște*, și cel ce fapta ré cu gândul o priimēște și o învoiaște, tot una sint...“

Reflexivul „a se *ajutori*“:

Domnul mie 'mi iaste *ajutor*
Și'n toate napăștile scutitor;
Spre dĭns inima'm au nadăjduit
Și or in ce greŭ m'am *ajutorit*...
(Corbea, Mss. in Acad. Rom. ps. XXVII)

v. *Ajut.* *Ajutorez.* — *Ajutorință.*

Ajutorēz s. **agjutorēz** (*ajutorat*, *ajutorare*), vb.; aider, secourir, venir en aide. Sinonim cu *ajutoresc*, ambii

diferind de ajut prin sens frecventativ.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. in Arch. Stat. p. 119): „rămăind mănăstiré acésta (Polovragii) de tot pustie, cât nici ctitorii nici o putere n'au avut ca să o mai înnoiască și să o *ajutoréze*...”

Zilot, Cron. p. 94: „Filipescul, și de avea alte cusururi derăpănătore, dar foarte *ajutora* și miluia pre săraci...”
v. *Ajutoresc*.

Ajutoriă ș. **agiutoriă**, s. f.; aide, assistance. Sinonim cu **ajutor**, de care se deosebesce prin aceea că are un sens intensiv.

O doină din Transilvania:

M'ai facut, maică, fecior,
Să fiu tatii d'ajutor;
Când eram de-ajutorie,
M'a scris Némțul pe hârtie
Și m'o dus la cătănie...

(Jarnik-Bârsanu, 301)

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIX p. 8: „unuia amu să dămü florinçorulu, e altuia argintulü, e unora pâine, e altora veșmintęle, e altuia pâharü de apă réce, e altuia cuvântü bunü, e altora altü ajutorü și *ajutorie* spre bine...”

Ibid. quat. XXIII p. 3: „de spăseniia și de *ajutorüa* fraților nici uin cuvântü...”

Coresi mai întrebuinteză (quat. XXII p. 14) o formă și mai lungă: **ajutorie**.

v. *Ajut*. — ¹*Ajutor*.

¹**Ajutorință** s. **agiutorință** (plur. *ajutorințe*), s. f.; aide, secours. Sinonim cu **ajutor**, dar cu un sens intensiv, derivând din **ajutor** sau din **ajutoresc** prin sufixul **-ință** = lat. -entia.

Dosofteiu, 1673, f. 40 b:

Bună cuvintare s'albi, Dumnezau sfințe,
Că m'audzăș glasul cel de rugăminte
De'm eșt sprejinéla și *agiutorință*
Și inemiil miale eșt nedejdliunță...

Cantemir, Chron. I, 225: „puind nedéjde în dumnezeiasca *agiutorință*, culles'am chronicul Moldovei...”

Zilot, Cron. p. 72:

C'asa obicinuesci: unde nu e putere,
Acolo mâna ta întinde mângâere;
Așa ai tins ș'acuma mâna d'*ajutorință*,
Cu cei saraci facend minuni peste pu-
tință...

v. *Ajut*. — *Ajutoresc*. — ²*Ajutorință*. — *ință*.

²**Ajutorință** s. **agiutorință**, s. f.; t. fisc.: subside. Același cuvint cu cel precedente, întrebuintat însă ca termen tehnic fiscal.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 252: „Și așa rămăind boierii acole, multe césuri vorovind ei inde ei, aü găsit cu cale ca să scoată o slujbă pe casă de trei mănii, adecă 11 lei și 5 i pol lei, și 3 lei, însă pe oăgauri, și să se numescă *agiutorință*, și să iasă în an odată, și să agiute cu toții să nu fie nimine scutit la acéstă slujbă, făcând și tahmen, că poate ca să cuprindă mare somă de bani. Atunce făcându-se acéstă hotărire cu tot-deadinsul, aü mers la Curtea Gospod și s'aü împreunat cu toții ministrii, arătându-le ce chip aü găsit și căți bani poate să cuprindă. Atunce aü mers și aü arătat Domnului toate acele ce aü socotit, zicându-i că văcăritul poate să dé mare tulburare în țară, iară acéstă slujbă nu va căde cu greü țarei și vor agiuta și mănăstirile și fiește-care. La care priimind și Domnul, aü pus de aü scris cărți pe la toate ținuturile, arătând și pentru văcărit că l'aü ertat și Măria sa, iară fiind că sănt multe dări a Porții, și nu pot

cu alte feliiuri a le cuprinde, aũ socotit cu tot sfatul Măriei sale și aũ scos această slujbă a *agjutorinței*, ca să agjutoreze cu toții..."

I. Canta, Letop. III, 186, vorbind despre Domnul moldovenesc Grigorie Calimah: „încă din domnia tătani-său se făcuse o dajde nouă cu nume de *agjutorință*, dar mai ușoară; iară în zilele lui se îngreuese cu some mari..."

v. *Ajut.* — ⁵*Ajutor.*

Ajutorire } — v. *Ajutoresc.*
Ajutorit }

Ajutòrnic, -ă, adj.; dispósé à venir en aide, secourable. Format din *ajutor* prin sufixul slavice -nik, ca în „puternic“ din „putere“, *ajutornic* se aude une-orî în graiul, deși se póte înlocui orî-și-când prin *ajutător*.

v. *Ajutător.* — *-nic.*

Ajutur, vb. — v. *Ajutoresc.*

¹**Al** (ál), article masculin prépositif de l'adjectif.

În loc de articolul adjectival tipic cel, macedo-românesce acel, în Țera-Românescă și peste Carpați se întrebuintează în graiul poporan forma *al*, rostită mai adesea *ăl* și *hăl*, corepunđend femininului *a* sau *ha* în loc de tipicul cea sau aceea. La plural masculin: *ăi* sau *hăi*, mai nicî o dată *ăi* sau *hăi*; la feminin: *ale*, *hale*, *hăle*. La genitivo-dativ singular: *aluî* sau *ăluî*, alături cu femininul: *alei* orî *ălei*; la plural pentru ambele genuri: *alor* sau *ălor*. De ex.: *al drept*, *ăi drepti*, *alor drepti*.

A. Pann, Prov. I, 54:

O batrâna astfel cum mă veđi pe mine,
Nicî la degetul *ăl* mic nu te puu pe tine...

Jipescu, Opincaru p. 26: „Domnu

al bun și mare vede numa cu ochiul lui, aude numa cu urechiul lui..."

Rusticul *al* sau *ăl* cercă a se introduce și'n limba literară.

A. Odobescu, Dómna Chiajna, p. 52: „Haoleu! vai de biéta moșie, dac'o fi să 'i mérgă tótă séma, șoldiș, ca Fêțfrumos *ăl* ghebos..."

În Banat, comparativul *Al-ma i-re u* face parte din demonologia poporană:

„La femeî, când sînt așa bolnave de nu mai are léc, se đice că *al-ma i-re u* s'a năprăcit pe ele. *Al-ma i-re u*, adică z m ă u l, șede điua ascuns în butórea de nuc orî de alun, căci lui nu-i este iertat dela Dumneđeu a vedé lumina sórelui; din acele butori ese séra im-murgit și sbórá în lume ca să facă rele. El are soldî rotunđi ca cei de pesce albî, cari nu ard în foc..." (S. Liuba, Banat, com. Mađdan).

Prin emfaticul *a* (v. ⁵*A*) se face *ala* sau *ăla* orî *hăla*, la plural *ăia* orî *haia*, la genitivo-dativ *ăluia*, *hăluia* orî *ăluia*, *ălor* sau *ălor* orî *hălor*.

În graiul poporan, adjectivul ce urméză după emfaticul *ala* generalmente se mai post-articuléză: „omu *ăla* bunu = omul *ăla* bunul“, sau: ómeni *ăia* buni = ómeni *ăia* bunii“.

Un țeran din Ialomița đice: „Ađi am o plăcere grozavă să mă duc la nuntă cu văr-nio Ionică; el merge călare pe calul lui *ăla* bunu; ci-că i-a cumpărat tat'so dila București..." (T. Theodorescu, com. Lupșenu).

Tot în Ialomița se aude și: „e ca aur'ol bun = e ca aurul *ăl* bun“ (A. Bărbulescu, c. Pribegi), unde *ol* representă o contractiune din articolul substantival post-positiv -ul și din articolul prepositiv adjectival *al*.

Sub raportul material, articolul *al* este același cu pronumele *al*, din care derivă.

v. ⁶ A. — ¹ Acel. — Ahăl. — ² Al. — Cel...

² Al (ăl), pron. demonstr. masc.; celui, celui-lă. Formă rustică în loc de tipicul a cel. Deși corespunde femininului a, la plural ale, și deși a dat naștere articolului adjectival prepositiv al, totuși mai nică o dată nu se aude în graiu cu vocala clară: al, ci cu cea obscură: *ăl*, la plural *ăi*, saŭ aspirat: *hal*, *hăi*. Circulează în Țera-Românească și peste Carpați.

Doină muntenescă:

Lasa la dracul a iie
Și hai cu nețuța 'n vie:
Pin'or pasce ale rațe,
Noi sa ne stringem în brațe;
Pină s'o usca *ăl* fin,
Noi să ne vedem de drum...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 342)

Proverbi din Anton Pann (I, 145; III, 50, 51):

Se plânge și *ăl* de are, se plânge și *ăl* de n'are;

Pină nu dă cu capul de pragul de sus, nu vede pe *ăl* de jos;

Vulpea nu se sperie de *ăl* de se laudă séra, ci de *ăl* de mănâncă dimința...

În graiu, *ăl* se reduce une-oră la simplul *l*; de exemplu:

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultănica p. 14: „Da să te ferescă'l de sus de gura satului și de pizma celor vinovați și rei...”

A. Pann, Moș Albu, I, 80:

Nevasta'i vădendu'l de a-casa dus,
Alergă în data la'l în dulap pus,
Deschidend il vede mort innabușit...

Al, *ăl*, *hăl*, alături cu a cel și cel, pot să derive toate din latinul *ecc'illum*, după cum „ast”, „ăst”, „hăst”, toate d'o potrivă derivă din latinul „*ecc'istum*”; este însă nu mai puțin cu puțință derivațiunea separată a lui

al, *ăl*, *hăl*, din latinul *ellum* (= *ellum*), care în Plaut și în Terențiu ne întimpină funcționând întocmai ca *ecc'illum*. Ba chiar mai curind din latinul *ellam* decât din *ecc'illam* se explică femininul român *a*. În orice cas, această formă se regăsește în dialectul sicilian: *allu* = *eccolo*, *alla* = *eccola*, *alli* = *eccoli* (Traina).

v. ⁷ A — ² Acel. — ¹ Al. — ¹ Ala. — *Ăl*.

³ Al, article masculin possessif. Se prepune: 1° posesivului propriu *dis*; 2° numărului ordinal; 3° genitivului; având în aceste trei funcțiuni la plural *ăi* și corespunzând femininului *a* cu pluralul *ale*. Apoi fără flexiune și fără moțiune: 4° de 'nainte prepozițiunii de: „*al-de* = certain, *connu*”; 5° de 'nainte lui *alt*: „*al-alt* = l'autre”; 6° în adverbul: *o-l-altă* = *o-al-altă* „ensemble”. Despre ultimele trei funcțiuni vom avea a vorbi la o parte.

v. *Alde*. — *All*. — *Olaltă*.

1°. De 'nainte pronomului posesiv, când nu'i precede un nume post-articulat: „acest boi este *al* meu, acești cai sînt *ai* mei”, dar: „*bou-l* meu, *cai-i* mei”.

Act oltenesc din 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88): „cum au ei lăsat cu *al* lor cuvântu...”

Moxa, 1620, p. 368: „împle-mi ce ai făgăduită de pune ună fecoră *ală* meu să fie Chesarū...”

Act moldovenesc din 1639 (A. I. R. I, 93): „mărturisescu cu acestu zapis *alu* nostru...”

Fără concordanță cu un nume, singularul *al* meu, *al* te u etc. se poate întrebuința substantival; de ex.:

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 100): „Precum și dumnezeescul Ioan Zlatoust zice: de vei ură, ome, bunătățile lumii, vei

moșteni ca un *al-tă* u săvârșit cereștile bunătați...“

Ba chiar se poate post-articula:

Dosofteiu, Synaxar 1683, Decemb. 2: „filosofii la dăscăliia lor doresc să lase ucenic pre urmă, să le rămăe pomană și laudă fără de moarte, că binelui acésta'i *al-să* ulū (Алсѣуль) celū hireșū să'ș dă și la altăi din binele său...“

v. *Alehuesc.* — *Alsăuesc.*

2°. De'naintea numărului ordinal dela 2 în sus, care se mai post-articuléză și poate să'și acațe și pe emfaticul *-a* (v. 5. A): *al* doile, *al* doilea.

Formele organice, dese în vechile texturi și trecute în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422-3), sint:

al doile,
al treile,
al patrul,
al cincile,
al șésele,
al șéptele,
al optul,
al noăle,
al dēcele;

adică articolul post-positiv *-le* urmând numai după numerii cei terminați în *-i* sau *-e*, ér articolul post-positiv *-lu* după cei cu *-u*: *al* patrul, *al* optul, în loc de actualul „*al* patrule, *al* optule“, în cari „*le*“ este posterior analogic.

Pe când la cei vechi ne intimpină fórte des:

Moxa, 1620, p. 368: „atunce fu *al* patrulū săborul a toată lumé...“;

Pravila Munten. 1640, f. 17 b: „*al* patrulū sânge amestecatū, de se vor amesteca veri premari...“;

Pravila Moldov. 1646, f. 171 a: „*al* patrulū sămnū iaste, cândū mainte de svatū va dzice cătră cine-va: eu voū să ucigū...“;

analogia a prefăcut nu numai pe „*al*-patrul“ în „*al*-patrule“, dar încă în unele locuri a mers și mai departe, făcând pe „*al*-patrele“.

Așa la Donici, Leul la vinat:

Și iata: cea întâi e partea me de frate;
Al-doile, pe drept ca unū leu se cade;
Ș'acea *al*-triile, tot mie se cuvine,
Precum voi sciți pré bine;
Îar de *al*-patrele, orî-care s'ar atinge
Pe loc îl voū învinge...

Printr'o altfel de acțiune analogică, la Costachi Stamate, Muza I, p. 223:

— Dar *a* patrulea tocmală?
— Ah! să țî-o spun nu am poftă...

și tot acolo, p. 239:

Dar iata, *al* dēce an cumplit sosesc
Și mai *a* trecut,
Pecătosul plânge, amar se căesce
De ce *a* făcut...

În graū, formele masculine *al*-doile etc. înlocuesc une-orî pe cele feminine. Astfel în loc de „o *a*-doua pânză“ sau „o *a*-treia“, găsăm la Alexandri (Poes. popul. 2 140), vorbind despre înmormintare la țeră: „o *al* doilea pinză se pune asemenea la gîmătatea drumului, și o *al* treile pe pragul porței...“

Chiar în texturi vechi masculinul *al*-doilea se pune adesea la plural în loc de „a'i-doi“; de exemplu:

Constantin Brâncovan (Mss. cit. p. 113): „și cu mulți boiari mari și *al* doile, marturii iscăliți în zăpis...“

v. *Ai.*

În fine, ordinalul *al* își asociază pe de, fără a'și schimba sensul: de-*al*-doile, de-*al*-treile etc.

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 257, 262): „învăța păgânul să ucigă coconii, nu numai întru Vithléem, ce și în toate hotarale lui, de de-*al*-doile anū și mai jos...“

3°. De'naintea genitivului concordat cu un nume masculin nearticulat la singular: „acest om este *al* dracului“, „sat *al* moșnenilor“; dar după numele post-articulat: „omul iracului“, „satu-l moșnenilor“.

Totuși în graiul vechiū se pune câte-o dată genivalul *al* și după numele post-articulat:

Coreși, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 13: „untunereculū de afară ȳaste loculū *alū* muincilorū...“

Ibid. quat. XXI p. 1: „mărăcinii *ai* ȳubireei de argintū...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom. ps. XIII):

Domnul *al* puterilor, el acesta ȳaste
Imparatul mării cu atāta vēste...

Alexandri întrebuintēzā nu o dată pe *a* în loc de *al* printr'o concordare atractivă a articolului genival cu cuvântul ce urmēzā, ér nu cu acel ce precede; bunā órā în Istoria unui galben: „mē întorc éráșū la sinul fārmecātor *a* Zamferei...“; saū în Nicolae Bălcescu: „el se cerca a grābi pășirea Romānilor cātrā acel viitor, purtāndu-le pe la ochi prestigiul strălucitor *a* gloriei strămoșesci și făcēnd să pētrundā în sufletul lor glasul fārmecātor *a* istoriei trecutului...“

În dialectele istriano-romān și macedo-romān formele *al*, *aī*, *ale*, nu există, ci numai *a* funcționezā singur ca artichu posesiv: *a* meu, *a* meī, *a* mele, *a* doile, vacli *a* lu Petru etc. E sigur însă că Trans-dunărenii avuseră și ei o dată pe *-l*, perdēndu'l măi în urmă, după cum l'au pierdut din graiū pe *a*-locuri și Cis-dunărenii, în Moldova bunā-órā. În adevēr, în subdialectul macedo-romān dela Crușova primii numerii ordinali sunā așa: *an*-doilea, *an*-treilea, *an*-patrulea, *an*-cincilea (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în

Acad. Rom. II p. 520), unde *an* re-presintā pe vechiul *al*. La Istriano-romāni, pe de altā parte, se pōte đice în cas oblic „*alu* om“ alături cu forma măi obicīnuitā „*lu* om“ (Miklosich). Artichul posesiv *al* fusese darā propriū óre-cānd tuturor Romānilor; însă acest *al* (*a*, *aī*, *ale*), care nici o dată nu se aspirā și nu trece în vocalā obscurā, nici o dată nu'și acatā pe emfaticul *-a*, nici o dată nu se înlocuesce prin cel saū a cel și nu se confundā cu ele, n'are a face cu demonstrativul āl (*a*, *aī*, *ale*), pronominal pe de'ntregul (v. ^{1.2.} *Al*), pe cānd aci pronominal este abia elementul final. Masculinul singular *al* e compus din *a*+*lu* (=illum); pluralul *aī* din *a*+*i* (=illi), iar *ale* din *a*+*le* (=illae); femininul singular *a* din *a*+*a* (=illa); dar inițialul *a* este și nu pōte fi decāt numai prepoziționalul *a*d. În acest mod avem: *al*-meū = ad-illum-meum, *aī*-meī = ad-illi-meī, mur *al*-caseī = murum ad-illum casae-illius etc.; ceīa ce prin formele simple: *a*-meū, *a*-meī, *a*-caseī și așa măi încolo, revine în fond la: „*maison à* moi“, „*enfants à* toi“, saū în vechea francesā: „*filles à* roi“ etc.

Prin compozițiune materială, artichul romānesc posesiv *al* este darā identic cu dativul romanic *a l l u m* (=ad-illum), *a l l o s* (=ad-illos), devenit: *al*, *allo*, *alla*, *ai*, *agli*, *alle* în italiana, unde pluralul se scurtēzā adesea în *a'*; *al*, *á la*, *á lo*, *á los*, *á las* în spaniōla; *al*, *a la*, *als*, *a los* în provențala; *a u*, *à la*, *a u x* în francesă etc. În tōte acestea inițialul *a*=*ad* își perde cu desāvīrșire caracterul prepozițional, romanicul *al* fiind pe deplin un pronume scāđut la artichu întocmai ca romānul *al*, care însă, sub raportul funcțional, se desparte cu totul de limbile surorī din Apus. Causa acestei despărțiri trebui cāutatā măi

cu sémă în substratul tracic al Românilor, după cum se va întrevăde mai jos la cuvântul alt.

v. ⁸.A — ⁹.Aî. — ¹⁰.Aî. — Ale.

¹.Aia, pron. demonstr. masc.; celui, celui-lă. Compus din al (v. ².Al) și emfaticul -a (v. ⁵.A). La plural *aia*, la genitivo-dativ *aluiă*, *alora*. Formă rustică pentru tipicul a c e l a. Se rostescce mai mult: *ăla*, *ăluia*, *ăia*, *ălora*, sau aspirat: *hăla* etc. Corespunde femininului a ia, plural ale a. Circulază mai ales în Țera-Românească și peste Carpați.

Balada „Antofiță”:

Dar la masă ce mânca?
Numai pesce și morun,
C'am auđit d'un bătrân
C'ala e pesce mai bun...

(Vulpianu, Text p. 13).

Jipescu, Opincaru p. 52: „Cin' să lasă greū, móle și trâmîndău, *ala* așa móre...”; și mai jos p. 55: „Cine ți-o vorbi verde, curat, *ala* e ce-va de capu lui...”

Urația de nuntă, după cum se rostescce în Fălciu: „cui ni se va arăta de sfetnic împărătesc, *aluiă* numai să'i vorbim...” (G. D. Teodorescu, Poes. pop. p. 163).

Proverb despre cei ce făgăduesc: „Caprelor, mugurul *ala* voi o să'l mâncați” (Pann, III, 118).

Muntenesce „vorba *ăluia*”, adică fără numele aceluia ce a spus-o, însemneză p r o v e r b.

„Vorba *ăluia*: pe mine căți căini m'au lătrat, toți au turbat...” (Ibid. III, 106).

v. *Dicală*. — *Dicătóre*.

Exclamațiunea „*ala* Rumân” e sinonim cu: Român verde, om desghiețat, cine-va deștept și îndrășneț.

Jipescu, Opincaru p. 61: „*Ala* Rumân, hine! Văđut'ai ce dete din iel?”

și mai jos p. 68: „Bietu Dumitru Lupu, premar d'ela Buciumu, să nu'i mai mórá oșcioru lui, *ala* Rumân!...”

Cu partitivul de e, d'ata = d i n t r e aceia.

A. Pann, Moș Albu, II, 54:

Stan era un tânăr d'ata, care traful îi plăcea,

Când cu unul, când cu altul s'aduna și petrecea...

În unele locuri, articiul post-positiv al substantivului ce precede se contrage în graiu cu *ala*; de exemplu în Teleorman: „nebu'n'ala = nebunul *ăla*” (I. Stănescu, com. Odaia).

Posedând mai multe forme, poporul utilizéză une-orî varietatea lor într'un mod fórte estetic. Așa, bună óră, țeranul din Prahova țiece: „c'o hi așa, ba așa, ba pe dincolo, își dă cu părerea și *hăla* și *ăla*...” (Jipescu, p. 102).

v. *Ahăla*. — ^{1.2.3}.Aia. — ².Al.

².Aia. — v. ¹.Al.

Āla-bāla, subst. collect. invar.; tripotage, mélange, tutti-frutti. Une-orî se aude aspirat: *hala-bala* (Șăinenu, Elem. turc. p. 8).

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sul-tanica p. 92: „Domniță, ce mai *ala-bala* cu lumea de pe țărîmul vostru? Nu se mai cértă?...”

Jipescu, Opincaru p. 142: „Intrând țeranu la neguțător în prăvăliie, țiece: să hiie dē bine logofete, sau: noroc, jupāne!

„— Noroc să dea Dumneđeū nea Pîrvule! îi rēspund băieți din prăvăliie or stăpānu.

„— Da ce mai *alu bala* pe la dum-né-vóstră?

„— Iēca, pace, sănătate! Mai veni-rām și noi pe la oraș...”

Basmul „Balaurul cel cu șēpte ca-pete” (Ispirescu, Legende p. 202): „Pasă-

mi-te, bucătarul împăratului, un Țigan negru și buzat, se dusesse d'a-minune să vedă ce mai *ala, bala*, pe la flăcăii ce stau de pândă..."

Basmul „Câtea'n vîrdă" (Col. I. Tr. 1882 p. 126): „—Ce mai *ala-bala* pe aici, pe la D-vóstră, cuscre? — Ce să fie? éca muncim ca să trăim..."

Intr'o variantă a jocului copilăresc „d'a-ascunsele", formula recitativă sună:

Ala
Bala
Portocala;
Cloc,
Boc,
Treci la loc. . .

acolo unde într'o altă variantă:

U n a
A l t a
Portocala. . .

sau:

U n a mara
D o ă para...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 194 5)

Din alăturarea tuturor pasagelor de mai sus, rezultă că *ala-bala*, întrebuițat aprópe tot-d'a-una intensiv: mai *ala-bala*, înseamnă: una și alta, câte ce-va de tóte, felurite lucruri, o amestecătură, o cîrpélă. „Ce mai *ala-bala* pe la voi?" vrea să dică: „ce mai amestecătură sau ce mai cîrpélă pe la voi?" Tocmai acésta se exprimă albanesce, după dialectul gheghic, prin adverbul reduplicat: *bàlla-bàlla* „Flickwerk an Flickwerk, überall geflickt" (Hahn). Românul *ala-bala* în loc de *bala-bala* presintă cea ce se cheamă în lingvistică o reduplicare frântă, atunci când prima parte a cuvîntului repetat se modifică prin disimilațiune, ca în francesul „pêlé-mêle" în loc de vechiul „mesle-mesle", românesce: talmeș-balmeș, cîoro-bor, laur-

-balaur, lavre și palavre etc. (cfr. Pott, Doppelung, 70).

Ala-bala nu e vechiu și pare a nu fi tocmai respândit. Noi l'am auzit numai în Țera-Românescă. Este fórte probabil că s'a furișat în graul nostru de pe la Arnauții din epoca fanario-tică, tot atunci când ni s'a altoit neogrecul reduplicat *a g a l e - a g a l e*. Orî-cum însă, *a g a l e - a g a l e* și *ala-bala* s'au premenit ambii atât de românesce și sună așa de onomatopoe-tic, încât vor rămăné în limbă.

v. *Agale*. — *Ala'n-dala*. — *Andi-landi*. — ¹*Arnăut*.

Alabăbulă } — v. *Arababură*.
Alabăbură }

¹**Alăc** (plur. *alace*), s. n.; t. de Botan.: 1°. épeautre, *Triticum spelta*; 2°. baillarge, *Hordeum distichon*, ou bien: escourgeon, *Hordeum hexastichon*. Un fel de grău și un fel de orđ.

a) Ca „*Triticum spelta*":

Poenar-Aaron-Hill, I, 597: „*alac*, săcară albă, un fel de grău al căruia grăunte este mai mic și mai închis decât al celui obicînit".

Costinescu, I, 29: „*alac*, un fel de grău, secară albă; froment-locar, épeautre..."

Lexicon Budan: „*alac*, *triticum monocorum*, alica..."

Dosofteu, Paremiar 1683, iul. 20 și aug. 6, Regn. lib. III, cap. 19:

...scoală de mănăncă și bîa; și să 'mpregiurū căută Ilie, și adecă la căpătiulū lui a-dzâmă de *alacu* și cană cu apă...

...surge et comede; et Eliu respexit, ecce ad caput ejus subcineritius siliginus et locythus aquae...

Grecesce: *ὄλιβιτης* dela *ὄλιβα* „é-peautre“.

b) Ca „*Hordeum polystichon*“:

Baronzi, Limba română p. 101: „*alac*, un fel de orđ de munte, care e în trei muchi...“

„...orđul se đice: *alac*, orđóică, orđ mucheriu...“ (I. Maior, Tutova, com. Plopana).

„...orđ, oves, oves negru, *alac* a l b și *alac* r o ș u, căruia îi mai đic și t e n c h i u...“ (F. Crișenu, Transilv., c. Cugieru).

„...*alac* este tot un fel de orđ, care se face cu câte doë fire îngemênate...“ (V. Mircea, Iași, c. Copou).

„...la munte creșce *alac*, al căruí bob sémênă cu al orđuluí, însă cu deosebire că tot în același bob cuprinde doë și trei grăunțe...“ (I. Constantinescu, Buzeu, c. Beceni).

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 64: „orđul ce se sémênă de cu tómnă se numesce în Moldova de jos *alac*...“; și mai la vale p. 188: „*alacul* saú orđul de t ó m n ă, escourgeon...“

În doine ne întimpină adesea invocațiunea „fóia verde trei *alace*“ saú „frunđă verde trei *alace*“, după care urméză într'un mod sistematic expresiunea dorinței de a reuși în ce-va saú de a'și vedé sórtea îmbunătățită:

Fóia verde trei *alace*,
Fă-mě, Dómnne, ce mi-í face,
Fă-mě pasăre de-argint
Cu aripile de vint,
Ca să sbor
Unde mi-í dor...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 124)

Fóia verde trei *alace*,
Fă-mě, Dómnne, ce mi-í face,
Fa-mě puful cucului
În délul Ludușului,
S'aud móra vājăind,
Pe badea boí minând...

(Ibid. 143)

Fóia verde trei *alace*,

De când trecuí délú'ncóce
Voiă bună nu'mí poctu face...

(Ibid. 193).

Fóia verde trei *alace*,
Fă-mě, Dómnne, ce mi-í face,
Fă-mě náframă tárcată
Peste cetate-aruncată,
Să vėđ frunđa cum se'ngustă
Și pe badea scos la muștră...

(Ibid. 312)

Fóia verde trei *alace*,
Fă-mě, Dómnne, ce mi-í face,
Fa-mě, Dómnne, lemn de tufă
Să mă taie mândra furcă,
Să mă ducă 'n șeđetőre,
Să mă ție 'n brățioșore!

(Ibid. 363)

Frunđa verde trei *alace*,
Điuă albă-acum se face,
Prind cocoșii a cânta
Și de ici și de colea,
Când mai gros, când mai subțire
Despre-a nóstra despărțire...

(Ibid. 163)

Frunđa verde trei *alace*,
Lasă-mě, măicută'n pace,
Să trăesc cu mândrele
Ca codru cu frunđele!...

(Ibid. 63)

Frunđa verde trei *alace*,
Fă-mě, Dómnne, ce mi-í face,
Fă-mě strugure din vie
La badea'n cântelărie...

(Ibid. 120)

Apoi la singular și fără „fóia“ saú „frunđa“:

Scinteíuță din *alac*,
Nu mă blăstema să zac,
Că n'am pe nime cu drag
Sa'mí vină séra la pat,
Să'mí puțe mána la cap...

(Familia, 1885 p. 464)

Tot aci apartține doina din Banat:

Paseruica din *alac*,
Mult mă mir ce să mă fac,
C'o đis mândra că nu'í plac...,

unde d. Picot (Dialectes roumains p. 51)
a pus greșit:

Păserucă de pre lac...

Invocațiunea celor trei *alace* „épis d'épeautre“ numai atunci când e dor de îmbunătățirea sorței, ar pute să fie o reminiscință italică. La vechii Romani „adorea“, adecă *alace*, „épis d'épeautre“, constituia o emblemă a isbândeii, astfel că ajunseseră a însemna mărire în genere: „gloriam denique ipsam a farris honore a d o r e a m appellabant“ (Plin.). Lătinese se dicea „laus et a d o r i a“, „triumphales a d o r e a e“, „agro a d o r e a que affectit populares suos (Plaut.), literalmente: „laudă și *alace*“, „*alace* de biruință“ etc.

Totuși cuvîntul nostru *alac* nu e de loc latin. În graiul el nu se rostese nicăiri *aléc* (Pontbriant) sau *alīac* (L. M.), după cum aș scris unii pentru a'l apropia de latinul *alica*, sau *hàlica* „farine d'épeautre“, de unde — după legile fonetice ale limbei române — s'ar fi putut nasce numai *dóră* à r e c ă, dar *alac* sau chiar *aléc* ori *alīac* nici o dată. Forma veche românească, după cum ne vom încredința îndată, era *alacru*, cu inițialul *a-* protetic ca și 'n „*alamă*“, „*alăută*“, „*alămăe*“ etc. Tulpina dară este *lăcr-*, identică cu albanesul toschic *lākār*, la plural: *lākra* „legume“, pe care Camarda (I, 55) îl înrudesce foarte bine cu greul *λάχανα*. În adevăr, albanesul gheghic *lākān* (Jarnik, Prispěvky 1883 p. 45), la plural *lākna* (Hahn), probază că prototipul tracic, comun Românilor și Albanesilor, era *lākano* = *λάχανον*, de unde prin rotacismul ulterior al lui *n*: *lākaro*, căci la Albanesi ca și la Români numai între vocale *n* devine *r*. La Traci *lākano* = *λάχανον* era un cuvînt împrumutat dela Greci. Deja Aristofan observase că în vorbe grecesci barbarii prefăceau pe *χ* în *κ*: *ἐκω* = *ἐχω*, *καρίεντο* = *χαρίεν*, *ἀποτρέλω* = *ἀποτρέχω* etc. (Müllach, Gramm. 28).

Legătura logică între albanesul *lākār* „legumă“ și românul *alac* „grâu, orz“ se lămuresce prin greul *λαχαινω* (= *λαχανω*) „creuser, fouiller“, indicând orice vegetațiune datorită lucrării pămîntului. Cum-că în vécul de mijloc forma românească era anume *alacru*, dovédă este că Ungurii, luând atunci cuvîntul dela noi, ér nu noi dela dînșii (Cihac), l'aù făcut: *alakar*. În limba maghiară acest *alakar* = rom. *alacru* e cu totul străin. Nicî descompunerea *alakar* sau *alakar*, nicî cele-l'alte limbi turanice înrudite, nu'l explică. Este o vorbă plugărescă, pe care Ungurii aù găsit'o la Români și aù primit'o dela dînșii. Așa dară, étă genealogia lui *alac*:

tracic lakano = gr. <i>λάχανον</i>	
(lakaro)	
alb. lakna	rom. <i>*lacru</i>
(lakra)	
	alacru
	alac
	ung. alakar

Nu cum-va francesul *locar* „épeautre“ să fie un împrumut dela Ungurii? Este o cestiune de urmărit.

v. *Abeș*. — *Aghiută*. — *Aidoma*...

²Alac, adj. et subst.; couleur d'épeautre. Epitet ce se dă peste Carpați la boi „cari séménă la pěr cu spicul alacului = *Triticum spelta*“ (Familia, 1878 p. 459). Și franțusesce se dice: „boeuf fro ment, boeuf à robe jaune claire“ (Rolland, Faune pop. t. 5 p. 24).

v. ¹*Alac*.

Alăciu, -e, adj.; bigarré, de diverses couleurs. Sinonim cu *pestrit*, *bălțat*, *tărcat* etc. Cuvîntul se aude în Bucovina:

Asta'i lumea cea *alace*,
Face omu cum îi place;

Lumea asta'î din bucăți:
Core unu, dă la tați...

(Marian, Descântece, 30)

Tot de acolo:

Spun pe cinste că țî-olu da
Noă cirede de vaçi
Tôte cu viței *alaci*...

(Marian, Bucov. I, 124)

În pasajul din urmă ar pute să fie vorbă de „viței de culorea alacului (v. ² *Alac*), nici decum însă în pasagiul de'ntăiu: „lume *alace*“. Derivațiunea din turcul *alaca* „bigarré“ (Şai-nénu, Elem. turc. p. 8), sub forma tătară *alač*, este singură care se potriveşte în ambele cazuri: „viței *alaci* = veaux bigarrés“; „lume *alace*“ explicată prin „lume din bucăți = monde bigarré“.

v. ¹ *Alagea*. — *Bălțat*.

Alacustă s. **halacustă**, s. f.; saute-relle. O formă bănăţenă pentru *lacustă* (= lat. *locusta*), pe care o cunoscem prin următorul exemplu: „Între metafore, figure sau asemănări luate din lumea animală, poporul de pe aci întrebuiţeză: merge ca melciul, adecă fără sporiu; îi ușor ca un fluture; ca și o *halacustă*, așa mânca...“ (L. Iancu, Caraș-Severin, com. Visag).

v. *Lăcustă*.

¹ **Alagea** s. **halagea** (artic. *alageua*, plur. *alagele*), s. f.; sorte d'étoffe rayée, indienne.

Între veșmintele mănăstirii Negoesci, 1739 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 125): „sfită dă belacoasă neğră verde l: stiharîu dă *alagé* albu...“; și mai jos: „procovețe dă *atla z a-lagé*...“

Între veșmintele mănăstirii Snagovu din același an (ibid. p. 156): „orariu albastru dă hatai; orariu dă *halagé* vechiu...“

v. *Atae*.

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiu, Monum. II, 224), între exemple de scumpe în anul 1812 aduce: „*alageoa* próstă 12 lei, și a m *alageoa* 25 lei și 30 bucata...“; unde „și a m *alage*“ însemneză o „*alagé* de Damasc“, de doé orî mai scumpă decât cea obicînită.

v. *Şamalagé*.

În tarifa vamală moldovenescă din 1761 (Arch. Român.¹, II, 323) se menționeză: „*Alăgea* de Halep“ și „*Alăgea* și a m“.

Filimon, Cîcoii vechi p. 215: „asta este hataia de Veneția sadea, hataia florantin, camohus de Veneția cu fir, camohus sadea, catifea cu aur și sadea de Veneția, sandal cianfes, canavăț, tafta, atlas vèrgat și cu flori, hares pungîuc, fesuri tuneslii, basmale de Triest, de Franța și de Englitera, tulpă mosc, *alagea* de Triest...“

Este turcul *alaca* sau *alaga*, cu același sens (Şai-nénu, Cihac). „*Alagé*, materie țesută cu fire de in și de mătasă“ (L. M.).

v. *Atlas*.

² **Alagea** s. **halagea**, s. f.; embarras, complication. Termen întrebuițat numai în locuțiunea: „a pătî *alageua* = a fi amăgit, a căde în mare nevoie.“ (L. M.; Cihac; Pontbriant). N'are a face cu numele stofei *alagé*, despre care veđi mai sus și cu care o confundă unii, ci este grecul *ἀλλαγή* „changeament, vicissitude, troc, contrat“. Cu această derivațiune se impacă și următorul pasaj la Vrancea (B. Ștefanescu), Sultânica p. 216: „dar tu, când ne'î întinde *halageua* nunței?...“

v. *Hălăgia*.

Alah! — v. *Alalah!*

Alăiu (plur. *alaturî*), s. n.; pompe,

suite, cortège, procession; beaucoup de bruit, brouhaha. Turcul alăi, trecut și răspândit în toate limbile de pe peninsula balcanică. Cuvîntul e mai frumos, în orice cas, decât neologismul pompă și paradă.

E des în cronică.

Neculce, Letop. II, 331: „l'au pus Domn în Moldova [pe Dimitrie Cantemir], și apoi l'au dus la Vezirul de l'au îmbrăcat în caftan și i'au dat ferman, făcându'i *alaiu* pre obiceiu...”

Nic. Costin, Letop. II, 99: „l'au eșit boierii țării și cu slujitorii și cu tabulhanaoa țării, de l'au făcut *alaiu* după obicei...”

N. Muste, Letop. III, 19: „venind Buhuș Hatmanul dela Suceava în Iași la Dimitrașco Vodă, făcutu-i'au *alaiu* cu toți slujitorii curții, cu trâmbițe, cu dobe...”

Istoria lui Brâncovénu 1730 (Conv. lit. 1875, 330):

Cu ochii dacă vèzura,
Pe Ștefan spătaru il socotiră,
La Imbrihor că l'au dus,
Domnul tânăr că l'au pus,
Cu *alaiu* mare 'l luară
Și la curte il duseră...

Enachi Cogălnicénu, Letop. III, 217: „când s'au apropiat de Iași, l'au eșit toți boierii și caîmacamii cu *alaiurile* înainte...”

Beldiman, Tragod. v. 461:

Óstea din Iași cea mai multă la Galata
aú ieșit,
Ca de acolo *alaiul* să se facă în sfîrșit...

Forma aspirată, la Dionisie Eclesiar (Papiu, Monum. II, 166, 169): „[Alexandru Ipsilant] intrând în București cu mare *halaiu* și ședînd în scaun...”; iar mai jos: „cu ce *halauri* și cu ce cinste și dragoste l'au întimpinat...”

În epoca fanariotică se făcuse încercarea de a înlocui pe *alaiu* prin *politie* = gr. *πολιτεια*.

Neculce, Letop. II, 414: „aducându'l [pe Constantin Mavrocordat] cu frumoasă *politie* până la sfântul Nicolai...”

Încercarea n'a isbutit. *Politia* a despărut, ér *alaiu* a ramas, perđînd însă cu încetul sensul seú oficial și căpătînd în graiu accepțiunile de:

a) Fanfaronadă, ca în proverbul:

Umblă pe drum cu *alaiu*
Ș'a-casă n'are mǎlaiu...

(Pann, I, 160)

b) Țipetele unei mulțimi.

A. Pann, Prov. I, 20:

Nevasta acum imi striga:
Barbate, lemne, malaïu!
Pruncii: pâine, mamăligă!
Îmi zbier toți și'mi fac *alaiu*...

sau același în Moș-Albu, I, 8:

Și tocma când căscaî gura să'ncep a
o întreba
Despre una, despre alta, și d'are bărbat
sau ba,
Din depărtare d'o dată se auđi un
cimpoi,
Făcendu'i *alaiu* toți căiniî cu lătratul
dinapoi...

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultunica p. 202: „Acéstă vǎlmășélă de cară, de cai și de boi cari mugesc în mijlocul câmpiilor, acest *alaiu* de moșnegi, femei, bărbați și copii cari jelesc pătrunși la óse de spaímă...”

v. *Turc*.

Alăl! - v. *Halal!*

Alalagmon, s. n.; cri de joie. Grecul *ἀλαλαγμός*, pe care mitropolitul Dosofteiu, 1680, ps. XCVII, s'a încercat a'l introduce în limba noastră biserică:

... strigați *alagmon* lui Dumnezeu...
nedzâu...

... ἀλαλάζετε
τῷ Θεῷ...

v. *Alalagmosesc*.

Alalagmosesc s. **alalagmuesc**, vb.; pousser des cris de joie. Ambele forme au fost încercate de Dosofteu, 1680:

ps. XCIV: ... cu psalom: să *alagmosim* lui...

... ἐν ψαλμοῖς ἀλαλάξωμεν αὐτῷ...

ps. XCVII: *alagmuif* denainta împăratului domnului...

... ἀλαλάξατε ἐνώπιον τοῦ βασιλέως Κυρίου...

v. *Alalagmon*.

Alalagmuesc. — v. *Alalagmosesc*.

Alalâh! interj.; cri de guerre des mahométans. Turcul *allah!* *allah!* „Dieu! Dieu!“ Se întrebuintează numai când e vorba de Turci sau Tătari.

Balada Sîrb-sărac:

Alalah, cai arapesci!
Alalah, cai tataresci!
Cum mișca copitele
Ca soimii aripele!...

Fără aglutinare: *alah!* *alah!*

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiu, Mon. II, 171): „chiotind gróznic, [Turcii] au dat năvală călăria și pedestreimea asupra Muscalilor să'i impresóre, făcându-se mare sgomot, răgnind ca lei: *alah!* *alah!*!...”

Aspirat: *hala!* *hala!*

Miron Costin, Letop. I, 347: „El-agasi întâiu ca un leu singur, și după dănsul toată oastea cu glas: *hala!* *hala!* *hala!* au purces...”

v. *Turc*.

Alält,-ă } — v. *Alt*.
Alältă-ierî }

Alâmă (plur. *alâmur*), s. f.; laiton, cuivre jaune; au pluriel: dinanderie. Amestec de aramă și de zinc, având culoare galbenă lucioasă. Pluralul cel ne-regulat *alâmur*, atât prin formă precum și prin sens indică un singular: *alâmură*, dispărut din graiu și care însemna lucru făcut din *alamă*, ér nu însăși *alama*.

Balada „Radu Calonfirescu“:

Este-un cort mare, rotat,
Cu crescutul nărânzat,
Cu țeruse de arama,
Cu cârlige de *alana*...

(G. D. Te dorescu, Poes. pop. 477)

Balada „Stanislav Vitézul“:

Si la Dunare-ajungea,
Iar acolo și alegea
Un cinel tot de arama
Cu șinele de *alama*,
Mic de nici că'l bagî de sémă...

(Ibid. 569.)

Balada „Necolă Neculcea“:

Primblă-mi-se primbla
Și incet mai umbლა,
In sandal de-*alama*
Legat cu arama...

(Burada, Calet., 194).

Costachi Stamate, Muza I, 190:

O dată sclavul aude în muntî zarvă de ostire
Si strigari: saritî cu toțîl! la ca! la ca!
cu grabire!
Și zinganind în tot locul scari si fiăe de *alama*,
Si resunând nechezatul cailor tuțu peste sama...

E cu totul greșită identificarea etimologică a lui *alamă* cu *aramă* (Miklosich, Lautl. Conson. I, p. 38). Cihac (I, 8) a nemerit adevărata origine a cuvintului în latinul *lamina*; trebuia să observe însă că această vorbă nu ni-a venit prin moștenire din epoca romană, ci în vécul de mijloc prin împrumut dela Italiem: *lama* „plaque en métal“ = franc. *lame*. Nu

e neapărat ca inițialul *a* să fie o protesă românească, căci Italienii aveau de asemenea o formă *al a m a* = vechiul frances *al a m e, de unde deminutivul *al a m e l l e*, *al e m e l l e* cu sensul de „custură“ (Godfroy, I, 216). În limba sardă: *al a m a r e* „ciucuri pe haine“, negreșit metalice (Spano). În dialectul sicilian: *al l a m a t u* „stofă de metasă cu aur și argint“ (Traina), cea ce spaniolesce se cheamă *al a m a*. În dialectul milanes: *al a m a r* „un soi de nasturi“ (Cherubini). În portugeză *al a m a r* aproape cu același sens. În scurt, forma protetică *al a m a* căpetase orecând la Italienii și la ceilalți Neo-latini din Occident înțelesul fundamental de un metal lucios, mai cu seamă auriu, bun pentru podobe de tot felul. După cum negoțul italian medieval, atât de înflorit în secolii XIII–XV pe cotele Mării-negre, ne înzestrăse atunci cu numele poporan al bronzului: *acióe* (= ital. *a c c i a j o*), tot așa îi datorim și cuvântul *alamă*. În pluralul *alámură*, remas dela un singular perdut *alámură*, se mai refrange forma italiană *al a m a r e*, care se aplica a nume la cele fabricate din metal, iar nu la metalul însuși.

Derivatele din *alamă*: *alám a r* „dinandier, fabricant d'objets de laitton“; *alám á r i á* „dinanderie, magasin ou fabrique d'objets de laitton, objets de laitton en général“; *alám e s c* etc.

v. *Acióe*. — *Lamură*. — *Lámuresc*.

Alámură. v. *Alamă*.

Ala'n-dála, adv.; sans avancer, sans aboutir à quelque chose. Sinonim cu fără rost sau fără spor. Se aude — pare-mi-se — numai în Téra-Românească.

În basmul „Picíul ciobănașul“, povestit de o Bucurescenă (Ispirescu, Legende ed. 1874, II, 139): „... am întâlnit o biserică veche cu mușchiul de trei degite pe dinsa, cu pragul tocit, și un călugăr într'insa, bătrân deși ridica pleopele cu surcelele și spunea *ala'n-dala* din gură...“

Se țice: umblă *ala'n-dala*, vorbește *ala'n-dala*, lucrurile merg *ala'n-dala* (Șaménu, Elem. turc. p. 8).

Ca și *al a b a l a*, poate să fie un dar de pe la Arnăuții din epoca fanariotică. Albanesce, după dialectul toschic, *d a l l a n g ' d a l á* „à petits pas, peu à peu“ (Dozon, Manuel, Voc. p. 13).

v. *Ala-bala*. — ¹*Arnăut*.

Alăș (plur. *alașe*), s. n.; t. d'Archit.: échafaudage. Se întrebuințază în Transilvania ca sinonim cu *șchele*, adică podurile și scările ce se aședă pentru zidări ca să potă lucra la rădicarea unei clădiri. Budai-Delénu (Dict. Mss. in Muz. istor. din Buc.): „*alașu*, Gerüste“. „Z a s c se cheamă un *alaș* mai înalt“ (L. B. 768). Este maghiarul *állás*.

v. *Podlă*. — *Șchele*.

Alăt. — v. *Halat*. — *Haltere*.

Alătru, vb.; aboyer. În loc de simplul *latru*. Este latinul *allatro* (=ad+latro), deși inițialul *a* s'ar pute explica printr'o simplă protesă de'naintea lui *l* (v. ¹*Alac*). Se întrebuințază pe alocuri de ambele latură ale Oltului.

„... măgarul și oia sghiară, cânele *alatră*, lupul urlă..“ (C. Bălenu, Dolj, c. Săca-de-câmp).

„Pe la noi se țice: calul rinchază, nu nechază; porcul grofăesce, nu grohăesce; cânele *alatră*, nu *latră*...“

(C. Voiculescu, Teleorman, com. Viișóra).

v. *Latru*.

Alăture. — v. *Alături*.

Alăur. — v. *Laur*.

Alăută. — v. *Alăută*.

Alavăstru, s. n.; vase d'albătre, vase à parfums. Noul Testament din 1648, Luc. VII, 37 :

... aduse un *a-lavastru* cu unsoare...

... *χομίσασα ἀλάβαστρον μύρον*...

v. *Albastru*.

^{1,2}-*ălă*, suffixe servant à former : 1°. des noms féminins instrumentaux ; 2°. des sobriquets légendaires masculins et féminins. In „amortélă“, rîncedélă“, „agoniséla“, „sărbedélă“, „obosélă“ etc., deși se rostese adesea cu -ală, totuși este același sufix feminin abstract -élă ca în „aburélă“, „bărfelă“ și atâtea altele, după cum observase foarte bine Diez (Gramm. ³, II, 327). El diferă cu desăvîrșire prin origine și prin funcțiune de sufixul propriu *dis-ălă*, adecă — mai corect — de cele două sufixuri -*ălă*, din cari :

1°. Unul servă a forma numi femeiesci instrumentale, ca : *țesală* „étrille“, *tinjală* „court-bouton du jong des boeufs“, *sucală* „rouet à bobinet“, *zăbală* „mors de bride“, *cercală* „filet à poissons“ etc., în cari toate este sufixul slavice *-a-lo* sau *-a-dlo* : *tesalo* sau *česadlo*, *zabalo* sau *zabadlo* și așa mai încolo.

2°. Cel-l'alt formeză numi femeiesci sau bărbătesci pentru tipuri comice legendare, ca : *tândală*, *păcală*, *cicală*, *dărvală*, *matahală* etc., înrudite cu ti-

purile legendare formate prin sufixul -*ilă* : *zorilă*, *murgilă*, *surdilă*, *negrilă* și altele, astfel că filiațiunea ambelor sufixuri va trebui studiată mai departe la un loc.

Aci vom observa numai :

a) In latina, tipul comic : *hirquitalus*, și numile proprie : *Messalla*, *Hispallus*, *Camillus*, *Ursilla*, *Taurilla*, *Juvenilla* etc.;

b) In inscripțiunii tracice, numile proprie : *Dizala*, *Diszatal*, *Attalus*, *Κοθίλας*, *Σαδίλας*, *Zantiala*, *Μουκατράλης*, *Ardila* etc. (Dumont, Monum. figurés, 1877 p. 66, 78—81).

v. -*élă*. — *-ilă*. — *-ulă*.

³. **Ală** s. *hălă* (plur. *ale* s. *hale*), s. f.; t. de Mythol. pop. : 1°. mauvais génie de la tempête, personnification de la grêle, orage ; 2°. incube, cauchemar ; 3°. un être vorace, insatiable. Numai cu sensul al treilea se găsește în Dicționarul româno-latin Bănățen circa 1670 (Mss. în Bibliot. Universității din Buda-Pesta) : „*Hală*. Vorax. Prodigus“. Totuși primele două sensuri sint cele fundamentale : *ălă* = un fel de balaur nimicind grânele și un incub, de unde apoi se desvîltă : pe de o parte, *ălă* = ființă nesățioasă, cu abstractul *alime* ; pe de alta, verbul denominativ *aluesc* = turbur sau zăpăcesc, cu derivatele *aluit*, *aluelă* etc.

Vom începe printr'o împărțire țărânescă din Oltenia :

„Balaurii, cari aici se mai numesc și *ale*, sint crezuți de popor a fi nisce duhuri rele ce se fac pe cer în timpul ploiei, și că unde se întâlnesc două *ale* încep a se bate și dărimă tot ce întimpină în calea lor ; astfel desrădăcinază arbori, dau jos pătule și coșeri, ieau carăle ce se află la lucru și le duc departe. Se dice că *alele* se fac din

ómeni cărî aú duh necurat și cărî în timpul furtunei se culcă adormind un somn greú. În acest interval sufletul celui adormit făcându-se *ală*, se duce a întimpina pe cea-l'altă *ală*, care este sufletul altei ființe din altă localitate, și apoi se bat amîndoë. Locul unde se bat *alele* și localitatea *alei* celei învinse sînt supuse furtunei și sufer mult de grindină...“ (M. Ciocálteu, Dolj, c. Plenița).

„Vîntul turbat se crede că este sus în cer, și când bate el, se ȃice că este *ală*...“ (P. Ciocálteu, Dolj, c. Gali-ciuica).

Tot așa se povestesc în districtul Olt (C. Corbénu, c. Alimănescu), unde însă se rostesc aspirat: *hala*, ca și în Dolj pe a-locuri (I. Vulcănescu, c. Pelesci).

Din Teleorman :

„Poporul crede că sînt unii ómeni cărora le-a dat Dumnezeu să se prefacă în uragane numite *hale*, și că aceste *hale* se bat când este vînt reú...“ (M. Ștefănescu, c. Traian ; C. Popescu, c. Cíóra).

Ca să trecem peste Carpați, repozatul Dr. Vasićiu (Antropologia, Buda 1830, p. 217), explicând diferite fenomene de vis, observă : „Când se împedecă cercuirea sîngelui în părțile foalelui, se nasce în om așa ȃisă apăsarea (incubus) saú cum îi ȃic ómenii nostri călărarea *halelor* saú a dracilor, pentru că viseză că *halele* saú dracii îi călăresc...“

O comunicaȃiune poporană din Banat :

„Despre vînt se crede că este o *hală* saú balaur mare, care suflă numai pre o nare de nas, căci de ar sufla pre amîndoë, ar prăpădi tot pămîntul. Lăcomia în mîncări ori beuturi încă se numesc *halime*. Apoi un om ce zace mult în pat și aúreză, se ȃice

haluit, adecă pocit de *hale*...“ (S. Lîuba, Banat, c. Maídan).

Verbul aluesc, banățenesce haluesc, scăȃut la uluesc prin asimilaȃiune vocalică regresivă, este respăndit la toȃi Romănií, chîar pe acolo unde, ca în Moldova, nu se mai aude *ală*, din care el s'a născut prin sufixul verbal denominativ -uesc întocmai ca „ceruesc“ din „céră“, „făptuesc“ din „faptă“ etc.

Cantemir, Chron. I, 208 : „tocma ca cum ar căde în amestecare limbelor la turnul Vavilonului, așé să ulu-ia ște...“

Caragea, Legiure 1818, p. 20 : „Când vânzătorii și cumpărătorii să vor ului, unul găndind că vinde alta, iară celalalt că cumpără alta...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 243 : „se găndia că lumea d'aci încolo nu mai e ca lumea, pasă-mi-te se uluise...“

Balada „Marcul Vitézul“ :

Dar el, mare, tot găndia
Și cu mintea judeca :
S'a uluit maica-mea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

Credințele romănesci despre *ale* se regădesc întocmai la Serbi, cu același nume și chîar cu aceleași filiaȃiuni logice. „*Ala* (Ала) — ȃice Karadžić (Lex. 3) — se deosebesce de balaur (АКЛАНА) prin puterea de a sbura aducend nori și grindină asupra bucatelor. Avem locuȃiuni : *ală* nesăȃi ósă (АЛО НЕСИТА) ! se luptă ca *ala* cu bielșugul ; năvălesce *ala* asupra *alei*. Apoi adjectivul *alav* = gefrässig, gierig, vorax“.

Prin urmare, afară de sensul fórte important de „incubus“ și afară de verbul derivat *aluesc*, Serbií aú și ei pe *ală* cu cele doë înȃelesuri : 1°. „mauvais génie de la tempête“ ; 2°. „un être vorace“. Dar cuvîntul nu e de loc slavíc. De unde vine ?

Mitul, împreună cu numele, este nu tocmai elenic, ci mai bine greco-tracic, căci se știe că o mare parte a mitologiei elenice fusese de provenință tracică, după propria mărturie a vechilor Greci, cari nu se sfeaă a dice că Orfeu, Lin, Thamyris, mai toți fundatorii ideelor lor religioase, fuseseră Traci.

În ciclul românesc, mai complet decât cel serbesc, trăsurile esențiale ale *alelor* sint:

- 1°. Personificațiunii legendare;
- 2°. Ființe bărbătesci, „balauri“ sau „smei“, deși numele *ală* e femeiesc;
- 3°. Tot-d'a-una doi;
- 4°. Nemicesc grânele;
- 5°. Sint aruncători de petra;
- 6°. Sint incubi.

Trăsura din urmă e cea mai semnificativă, fiind-că'n întreaga mitologie elenică există un singur mit, în care noțiunea furtunii se unesce cu aceea de incub: este anume mitul fraților *'Αλωίδαι* sau *'Αλωεῖδαι*, *παῖδες 'Αλωῖος*. În acești *Aloaḍi* știința a recunoscut deja de-mult caracterul de *ale*: „the personification of the sky as excited by the storm“ (Max Müller, *Lectures II*², 322—5), „Dämonen des Sturms“ (Sonne în *Kuhn's Zeitschr.* X, 127). În Omer, ambii *Aloaḍi* cresc uriași mănând bucatele câmpului: „*ζειδωρος ἄρουρα*“; ambii în furia lor erau în stare să nemicescă pe inșiși deii, aruncând munți peste munți, dacă tineri încă, aprópe copii, nu iar fi săgetat Feb (*Odyss.* XI, 305—320), adecă raḍele sórelui imprăștiând furtuna. În fine, unul din cei doi *Aloaḍi*, cel mai cunoscut, este și se chiamă incub: „*Ἐφιάλης*“.

Paralelismul între mitul elenic și între cel românesc e atât de isbitor, încât oricine ar vré să explice în vre-un alt mod pe *ale*, va trebui neapărat să grupeze, pe lângă elementul

nominal, tot atâtea puncturi de asemănare. Al nostru *ală*, ca materie și ca funcțiune, indică pentru grecul *'Αλωεῖς* aceeași radicală *άλ*, din care vine *ἄλη*, *ἀλάσθαι*, *ἀλάστωρ* etc., cu sensul fundamental de „gónă“ sau „vânătoare“ (Curtius, *Grunz.*⁵, 557).

v. *Balaur.* — *Ciocărlid.* — *Hală.* — *Pricoliciu.* — *Smeu.* — *Șolomonar.* — *Uluesc.* — *Vint.* — *Vîrcolac...*

Alăm, s. m.; t. fisc.: redevance que payaient autrefois les Tatars établis en Moldavie pour le droit de faire paître leur bétail. O dare care a durat în Moldova aprópe în tot cursul secolului trecut, împreună cu o altă numită ușur, ambele plătite fiscalului numai de cătră locuitorii Tătari.

Amiras, *Letop.* III, 130, sub anul 1717: „Tătarii fiind bucuroși să șadă în locul Moldovei pentru hrana lor, alergat'ău la El-agasi și s'ău rugat ca să mijlocescă la Mihaiu-vodă, apucându-se să de zăciúela din roada pământului și câte un ort de casă pe an, și de stogul de fân un ort, și de pe oi și de pe alte bucate *alim*, și să'ı lasă să șadă pe locul acela...“

La 1729 Tătarii se oferiau a da lui Grigorie-vodă Ghica „*alăm* îndoit“; el însă le-a respuns că nu „se lăcomește a lua dela noi bani îndoii pentru pășunatul dobitoacelor noastre...“ (*ibid.* 172).

Act din 1769 (*Arch. Român.*¹, I, 196): „*alăm*ul se ia de pe bucatele tătărăști care pasc pe locul Moldovi, însă 2 lei la 100 oi, și 6 bani de cal, iapă, vacă; 40 bani de casă i de stogul de fân, în cele 2 césuri ce s'ău dat Tătarilor pe pământul Moldovi...“

Cuvîntul nu vine de loc din turcul „*alym* = achat“ (*Șăinenu*, 9), ci este tatarul *aləm* sau *alym* „rede-

vance, dette“ (Castrén, Koibal. Sprachl. 76).

v. *Uşur*.

Alămân, n. pr. masc. Intr'un crisov muntenesc din 1536, între numi proprie de Români: „*Alăman* (АЛЪМАН), Gândé, Kirtop...” (Cuv. d. bătr. I, 239).

v. *Aliman*. — *-man*.

¹ **Alămâr**. — v. *Alamă*.

² **Alămâr**. v. *Almar*.

Alămăe (plur. *alămăi*), s. f.; t. de Botan.: citron, malus citrus. Rodul arborelui numit a l ă m ă i u = Citrus medica. Arborele creşte numai în regiuni calde; rodul însă, din cauza însuşirilor sale alimentare şi medicale, se răspândeşte pretutindeni prin negoţ. Are o culoare galbenă deschisă şi un gust acrişor.

Istorie de patima Galaţilor 1769 (Conv. lit. 1875, 326):

Vedeai corăbii în vad
Sosite din Tarigrad
Cu fel de fel de bucate.
Întrai, cumparaşi de toate:
Café, naramza, migdale,
Alămăi şi portocale
Şi alte multe mezele,
De te îndulcaşi din ele...

Jîpescu, Opincaru p. 57: „negustoru încurcă lumea la cântar şi storce păsprece câştiguri din spinarea muşti-riului; pe mine cu trei leiţe la sare, pe cumătra cu şapte bani la frunzişoră, pe Puican cu două parale la lipia de pâine, pe Tircav c'o băncuţă d'ali de cindeci de bani la săpun, pe vëru Găvanea c'un leu la *alămăi*...”

Rodul şi frunza *alămăi* având un miros foarte plăcut, într'o colindă din Transilvania se descrie locuinţa lui Dumnezeu:

Alergat'am alergat,
Pin' pe Domnul l'am aflat
Intr'o chilie
De tămăe
Cu uşa de *alamăe*...

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

În poezia poporană, mai ales din Moldova, nu o dată se invocă „frunza verde de *alămăe*”, mai ales când sufletul e înăcrit de ce-va; de exemplu:

Frunză verde de-*alămăe*,
Mă suiam în dél la vie,
Mă utam pe Slobozie,
Vedeam casa mea pustie...

(Marian, Buc. I, 1; II, 174).

Frunza verde de-*alamăe*,
Mă suiu, draga, 'n dél la vie,
Mai din jos de Slobozie,
Caci într'o câncilarie
Şede-un ciocofaş şi scrie,
Scrie carte cu mânie...

(Ib. I, 4)

Frunza verde de-*alămăe*,
Draga mî-a fost lumea mie,
Nici acu nu mî-e urită,
Da's cu multe 'n văluita...

(Ibid. II, 160).

Frunză verde de-*alamăe*,
Pasarucă câmpie
Spune pufului să vie,
Şi să vie prin livada
Nime'n lume să nu'l vada...

(Conv. lit. 1884 p. 39).

În cântecele hoţesci, se invocă uneori trei *alămăi* lângă „trei gutăi”, printr'o ciudată asociaţiune de gust acrişor cu gust asprişor. Aşa în balada „Jianului”:

Foicică trei gutăi,
Treî gutăi, treî *alamăi*,
Iancule, de unde vii?
— În d'aci de peste Jiu.
— Iancule, ce-ai tîrguit?
— Dat'am aur şi argint
Pe vr'o cincî oca de plumb...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 291)

Intr'o doină :

Foiă verde trei gutâi,
Trei gutâi și trei lămâi,
Din sêra de Sân-Vasîlu
S'au ivit nisce copii
Ce se'nvața 'n codru 'ntâiu...

(Ibid 294)

Când doi amanți se despart, urîndu-li-se împreună, unul vorbesce de „gutâi cu alămâi“, cea-l'altă îi respunde prin acrele mere verzi și prin otrăviciosul alfior :

— Géba, puica, mē mângâi
Cu gutâi, cu alămâi,
Ca de mine tot remâi!
— Géba, bade, mē desmerdi
Cu-alfiori și mere verzi,
Ca de-acum nu mē mai veți...

(Familia, 1873 p. 115)

v. *Alior.* — *Gutâe.*

Fără „gutâi“, într'un cântec soldătesc din timpul luptelor dela Plevna și Vidin :

Frunzulița trei lămâi,
Spurce-mi-te'n bot de Diu,
Tóta lérna te pazîu
Cu ranița capătăiu,
Cu bucele pe zapadă,
Cu pușculița 'ncăreată...

(Chr. Negoescu, Dolj, Coll. Mss.)

Era acru, negreșit!

Inițialul *a* în *alămâe* este protetic. Fără *a*, la Anton Pann (Prov. I, 119), unde înșiră ierarchia pomelor :

Rodia alese, cum și pe lămâe,
Piersica, Naramza pentru trépta 'ntâe...

Este persianul *limon*, introdus prin comerciul în totă Europa : ngr. *λεμόνι*, ung. *lémony*, ital. *limone*, rus. *limonŭ* etc. (Cihac).

v. ²⁻³ *Alămâe.* — ¹⁻² *Alămăiță.* — *Alimon.*

² *Alămâe*, s. f.; t. de Botan.: espèce de haricot, Phaseoli species. Din cele foarte multe varietăți de fasole, una pörtă pe a-locuri în Moldova numele

de *alămâe*. „Pe la noi poporul numesce un fel de fasole *alămâe*, deosebind'o de fasole grasă, ciréșă, hălăciugă, copăcel, ológă etc.“ (I. Bancescu, Vasluŭ, com. Ipatele).

v. *Fasole.* — *Făsuŭ.*

³ *Alămâe*, s. f.; nom d'une danse populaire, surtout en Moldavie. Un joc țerănesc, cunoscut într'o mare parte a Moldovei (Tutova, com. Bogdanesci, Avrănesci, Iepurenŭ, Cârjeonŭ; Falciiu, c. Podolenŭ, Moșna; Tecuciŭ, c. Nărtesci; Vasluŭ, c. Gărceni etc.). „Se jócă de flăcăi și fete la hore și la nunți, câte doi, făcându-se mai multe părechii. Sémênă cu polca șotișă: merg un pas înainte, un pas înapoi, și apoi se invirtesc împrejur, cât în partea dreptă atât și în stânga. Cântec n'are, ci numai ariă, care se deosebesce de a celor-l'alte danțuri din popor. Acest joc este vechiu. Bătrânii spun că dinșii pe vremea lor nu cunosceaŭ un alt danț mai frumos și'l numiaŭ danțul *Alămâe*. Tinerimea îl jócă rar...“ (C. Melinte, Covurluu, c. Gănesci). În unele localități, „fie-care mișcare înainte și 'napoi cuprinde patru pași, după cari urméză o mișcare împrejur la stânga și o altă mișcare împrejur la dreptă, cântându-se un cântec obscen“ (Gr. Perienu, Tutova, c. Bogescii). Se đice și la deminutiv: *Alămăiță* sau *Lămăiță*.

v. *Ațică.* — *Sultanică*...

⁴ *Alămâe.* — v. ² *Alămăru.*

¹ *Alămăiță* s. *lămăiță*, s. f.; diminutiv d'*alămâe*: petit citron. Ca și primitivul *alămâe*, deminutivul *alămăiță* sau *lămăiță* simboliséză în posesia poporană o nemulțumire sufletescă.

Frunța verde *lamaița*,
Am avut o copilă,
Am lăsat'o sa mai crească
Minte'n cap să dobândească,
Dar de când o am lasat
Copila s'a maritat...

(Conv. lit. 1886 p. 179)

v. ¹*Alamăe*. — *-iță*.

²**Alămăiță**, s. f.; t. de Botan.: serpolet, *Thymus serpyllum*. Se dice de asemenea *lamăiță*, apoi *lămióră* sau *alămióră* (Tecuciu, com. Brăhășesci, Boghietii). Și-a căpătat acest nume din cauza plăcutului seǖ miros.

Intr'o doină din Ardél:

Eu iubesc o copilă
Să 'i miróse gur'a țită
Și buzele-a *lamăiță*.

(I. G. Bibicescu, Coll. Mss.)

v. ¹*Alămăe*. — *Lămaiță*.

³**Alămăiță**, s. f.; t. de Botan.: Aloisia citriodora. O plântă exotică, cu frunze fôrte lunguețe și cu miros de alămăe. E cunoscută numai în orașe.

v. ¹*Alămăe*. ¹*Alamaița*.

³**Alămăiță**. — v. ⁴*Alamăe*.

Alămăióră. — v. ¹*Alamaiță*.

Alămăiǖ, -ie. — v. ²*Alamauu*.

¹**Alămăiǖ**, s. m.; t. de Botan.: citronnier, *Citrus medica*.

v. ¹*Alămăe*.

²**Alămăiǖ**, -ăe, s. **alămăiǖ**, -ie, adj.; couleur citron, jaune-clair. O față ca a alămăiǖ. „Culóre *alămăe* sau deschis-galbénă“ (S. F. Marian, *Chromatica* p. 123). In popor se aude variând: *alămăiǖ*, *alămau*, *lămau*, *lămău* (ibid. p. 157).

v. ¹*Alămae*.

Alămăriă. — v. *Alamă*.

Alămăǖ. — v. ²*Alamăiǖ*.

Alămăesc (*alămit*, *alumire*), vb.; recouvrir quelque chose de laiton ou d'une plaque luisante. Ca adjectiv, participiul trecut *alămit* ne întimpină într'un cântec oltenesc:

Frunța verde pěr uscat!
Mě gândesc la Calafat,
La colpanul darimat
De scumpe arme 'ncărcat:
Tot de fiinte ghintuite,
De paloșe ascuțite,
De pistóle *alămite*
Cu musamale 'nvalite...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 298)

v. *Alamă*.

Alămióră. — v. ¹*Alamaiță*.

Alămiǖ, -ă, adj.; couleur de laiton, jaune luisant. O culóre galbenă ca a alamei, nu ca a „alămăiǖ“, astfel că *alămiǖ* nu trebui confundat cu alămăiǖ.

„Se crede că fie-care casă are un șérpe al casei, pe care nu este bine a'l omori, căci trebuie o dată cu el să móră cine-va al casei. El are o culóre *alămiǖ*...“ (S. Stănescu, Dimbovița, c. Bileuresci).

v. *Alamă*.

Alămòjnă, s. f.; aumône. Din grecul *ἐλεημοσύνη*, de unde paleo-slav. *almužno*, v. germ. *alamuosan*, ital. *limosina*, span. *limosna*, provenț. *almosna* etc.

Legenda Duminiceii, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 51): „Ainte du-te de te iartă cu însul, și vă lăsați gréșalele urul alaltu, atonce du prescoré la besérecă și *alămojna*...“

v. *Busunar*.

Alămurî. — v. *Alamă*.

Alăptéz. v. ¹ *Aplec*.

Alătur s. **alăturéz** (*alăturat, alăturare*), vb.; mettre à côté de, mettre auprès de, rapprocher, confronter, mettre en parallèle. Inseamnă: pun a-l-a-t-u-r-e = apropiu, potrivesc. Și'n latinitatea medievală se dicea: a d-l-a-t-e-r-a-re din: a d-l-a-t-e-r-a (Du Cange, ad voc.).

Sub forma activă:

Pe murgul că mi'l scotea,
La fântână'l adăpa,
Cu cersala 'l cersăla,
Cu peria 'l periea,
Cu șaua mi'l înșăua,
Cu cinga mi'l încinga,
Cu friul mi'l înfrina,
La scări mi'l *alătura*,
Tudor din curți că ieșea,
Pe murguț încălica...

(Marian, Bucov. I, 34)

Balada „Nunul mare“:

Șapte buți *alătura*,
Șapte'n capete punea
Și din gura iar striga:
Care'mi este mirele,
Mirele, ginerele,
Să s'alégă din nuntași,
Din nuntași din călarași,
Ca să'mi safe buțile...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 655)

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 147): „...cu péne roșii o înbrăcase, lângă carile aripi négre ca de corb *alăturase*...”

Necrologul lui Ștefan cel Mare, secol XVIII (Arch. Român.¹, I, 39): „Vai mie! când de'nainté acestuî sfânt altariu, unde se rădică jărtva cé fără de prihană în lăcașul lui Dumnezeu, aș îndrăsni deșărtările lumești să laud și mincinoasele mărirî acestuî trecător

véc cu credința lui Dumnezeu Hristos să le *alăturez*...”

Zilot, Cron. p. 86: „Măria-sa făcea mereu și oste din adunătură de felurimî de ómeni blestemați, cu cheltuléla din Visteria țerei, pe care óste o numia a țerei — era, pocîu dice, curată cétă de tâlhari, că pe unde ajungea gema pămîntul —, iar în sfirșit o *alătură* cu oștirile rosesci și urma cu Roșii de față împotriva Turcilor...”

Sub forma reflexivă, mai désă în circulațiune:

Dosofteu, Liturgiar 1679, f. 69 a: „nespoveditú și negátatú să nu să apropie la 'nfricatele a lui Hristos taîne, nice să s'atingă, nice să să *alătore*...”

Neculce, Letop. II, 400, despre Mihaïu-vodă Racovița: „l'au stricat acei Greci blăstămați, *alăturându-se* pre lângă dănsul și șezând tot cu dănsii de se sfătuia...”

Beldiman, Tragod. v. 3411:

Toți reii și toți bețivii lângă ei s'*alătura*ii,
Căci îi ocrotia la tóte și de darî îi a-părau...

În colinda „Plugului“:

Aho, aho, copii argați,
Stați puțin și nu mnați,
Lângă boi v'*alăturați*
Și cuvîntul mi-ascultați...

(Alex. Poes. pop.², 387)

Este o deosebire între „a se *alătura* pe lângă“, „a se *alătura* lângă“ și „a se *alătura* la sau cătră“. În cazul întâiu, apropierea e mai vagă, în sens material său numai figurat; în cazul al doilea, ne apropiăm de tot dintr'o parte determinată, însă fără contact; în cazul al treilea, este o alipire.

v. *Alătore*.

Alăturare (plur. *alăturări*), s. f.; l'infinifit d'ală tur pris comme substantif: rapprochement, mise en parallèle.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 89), descriënd pe helgea, adecă „nevestuica“ (*Mustela nivalis*): „cu sulédec trupul, cu albă peliță, cu negri și mângâioși ochi, cu suptiri degéțelele, cu roșioare unghișoarele, cu molcelușe vinișoarele, cu iscusit mijlocelul și cu rătunșor grumășorul helgii, ce potrivire! ce asămănare! și ce *alăturare* are!..“

v. *Alătur.*

Alăturăș, -ă, subst. et adj.; t. de Jurispr.: voisin. Sinonim cu *vecin*, dar indicând în specie vecinătatea funciară. Așa la Caragea, Legiuire 1818, p. 8: „Când moșia ce să măsoară, având seneturi cu stânjăni, nu va avé și semne netăgăduite, atunci să să începă sforaré din semnele răzașilor cele netăgăduite, sau dintr'ale *alăturășilor* cu acéia și celor-l'alți...“

v. *Alăture.* -aș. — *Lăturaș.*

Alăturăt, -ă. — v. *Alătur.*

Alăture s. *alături*, adv.; à côté, environ, attendant à; l'un près de l'autre. Își asociază mai tot-d'una pe emfaticul -a (v. ⁵A): *alătura* sau *alătură*, fără vr'o schimbare de înțeles. E sinonim cu *lingă*, deosebindu-se prin aceea că *lingă* indică un punct sau un moment, pe când *alăture* presupune întindere sau durată, de ex.: „staū *alătura* de biserică“, dar: „am fost *lingă* biserică“. În stil de cancelariă, vechiu și nou, ambiî adverbi se întovărășesc într'un mod pleonastic, bună-óră la Constantin Brâncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 154):

„care loc ăste *alăturé* pre *lingă* locul mănăstirii lui Mihai-vodă...“

Mai adesea îi urmăză prepozițiunea *cu*.

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „moviliță cari ăste suptū Gro-pa-boului *alăture* cu vale...“

Nic. Costin, Letop. II, 86, vorbind despre primirea unui ambasador polon de cătră Mavrocordat: „scaun domnesc și lui pus din stânga, *alăture* cu scaunul lui Nicolai-vodă...“

N. Muste, Letop. III, 68: „și dându-se pe din dél vânătorii *alăture* cu catanale, aū început a da din sănețe...“

I. Créngă, Povestea lui Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 31): „*Alăture* cu casa socru-tău, este o căsuță tupilată, în care șede un tălpoiu de babă, meșteșugósă la trebile sale, cum îi sfredelul dracului...“

În limba poporană poetică, *alăture* în asemeni casuri se postpune subiectului.

Balada „Movila lui Burcel“:

Mi-a căđut ghióga din mână
De o sabie păgăna,
Dar n'a căđut numai ea,
A căđut și mâna mea
Cu pagân *alătura*!..

Din Ardél:

Póle albe-ou radica,
Cisme negre-oú descuța
Și prin Muraș m'oiu băga,
Cu pruncuț *alătura*...

(Pompiliu, Sibiu, 26).

saū:

Că s'o aprins podina
Cu Turciî *alătura*,
Când ș'o trecut Dunarea...

(Ibid. 70)

Din Bucovina:

Sângele mi'l năbușă,
Jos de pe cal că pica,
Și calul *alătura*...

(Marian, I, 83)

saŭ :

Acolo Carabăț bea
Cu trei mândre-*alătura*...

(Ibid. 135)

E mai prozaic :

Ara badea cu plugul
Alătura cu drumul...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 376)

Idiotismul: „*alătura* cu dreptatea“, „*alătura* cu adevărul“, „*alătura* cu legea“, însemnă „afară din...“

Jipescu, Opincaru p. 86: „Cățî pâr-călăbi nu store și măduva din săraci, cățî puternici mari și mici nu scot legea dă judică dăpă ea numai p'ăl dă nu pôte, iară ăluî dă pôte judică *alătura* cu legea...“

Cu prepozițiunea pre, *alătura* capătă sensul de „autour, environ“: „mă învîrtesc pe *alătura* și nu neme-resc“.

Proverb despre ómeni ne'ndemăna-teci: „Pune brânză în strachină și in-tinge p'*alătura*“ (Pann, III, 78).

Cu acest sens se pôte întrebuița substantivalul plural *alăturile* „les environs“: „*alăturile* orașului = die Um-gebungen“ (Dr. Polysu), fiind însă mai obicnuit: î m p r e g i u r i m i saŭ p r é j m ă.

Adjectivalul „de *alătura* = latéral“.

Caragea, Leguire 1818 p. 68: „rude de *alătura* sînt frațiî, unchiî, nepoțiî, veriî și cei-l'altî...“, în opozițiune cu „rudele din sus și din jos“ (p. 78).

Alătura = „l'un près de l'autre“; de ex.: „să nu mergeți *alătura*“.

În poesia poporană:

Toți imî plécă la bătaie
Între sunet de cimpóie,
Cate șas'*alătura*,
Câte patru-asăminea...

(Pompiliu, 77).

saŭ :

Cântă cucîl Vinerea,

Trec voinciî Dunarea
Cate trei *alătura*...

(Marian, II, 40)

În limba veche ne întimpină nu o dată fără vocală obscură: *alătura*.

Un text din secolul XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 368): „la cinsté céia maré ajunse a ședé pre unulú de céle doasprázéce scaune cu Hristos *alătura*...“

Este latinul ad-latera în loc de singularul ad-latus, de unde ital. allato, span. allado (Cihac).

v. Lat. — *Lătura*.

Alătura. — v. *Alătura*.

Alăturiș, adv.; même sens qu'a-lătura. Format din *alătura* prin sufixul -iș, după analogia adverbilor: fățiș, dosiș, curmedîș etc. Rare-orî se întrebuintéază.

v. *Alătura*. — -iș.

¹**Alău.** — v. *Halău*.

²**Alău** s. **aléu** (plur. *aliuri*, *aleuri*), s. n.; arrhes. Se aude peste Carpați. „*Aleu* = ar v un ă“ (L. B.). E peste pu-tință a'l trage din maghiarul „foglaló“ (Cihac, II, 475), dar totuși maghiar el este, însă vine din elö „avance, commencement“.

„A lăsa cui-va de *alău* = a da arvună“.

Doină de pe Mureș:

Du'tî bade dorul cu tine,
Nu'l lăsa de-*alău* cu mine.
Că eŭ am de secerat,
Dor așteptă sarutat,
Și eu am de făcut fin,
Dor așteptă strîns la sîn...

(Familia, 1883 p. 215)

Alăută s. **lăută** (pl. *alăute* s. *lăute*), s. f.; t. de Mus.: instrument à cordes. În texturi și'n graiu, după timpuri și

locuri, *alăută* se aplică la tot felul de instrumente musicale cu corde, cari de aġmintrea pōrtă numiri a-parte de: viōră, scripcă, diplă, cobză, céteră, brōncă etc. Pentru instrumente scurte se đice simplu *alăuta* sau *lăuta*; pentru cele lungi: *alaută* mare, altă dată: *alăută* nemțescă (Cuv. d. bătr. I, 267).

Cugetări în ōra morțiġi, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 464): „o, amar cela ce be și mânăincă cu cimpoi și cu ceteri și cu *alăute*...”

Varlam, 1643, II, f. 4 a: „nu te ġnbăta, nu chema cġuinpoi și *alăute* și măscărici...”

Silvestru, 1651:

ps. LXXX: daț
în tămpănă, cān-
tec dezmiēdat cu
alăută...

ps. CXXXVI:
spre sălci spān-
zurāmū *alăutele*
noastre...

ps. CXLVI: cān-
tațġ Dumnezău-
lū nostru ġntru
alăută...

Noul Testament din 1648, Apocal. XIV, 2:

... auziū gla-
sulu lăutașġi-
loru lăutānd
cu *lăutele* sale...

Coresi, 1577:

...dațġ tămpănă,
psăltire frumoa-
să cu céteri...

...ġn salce pre mij-
locū de la spān-
zurāmū o r g a-
n e l e noastre...

...cāntațġ zeului
nostru ġn c é-
t e r i i...

...vocem quam
audiui sicut c i-
tharoe dorum
c i t h a r i z a n-
t i u m i n c i t h a-
r i s s u i s...

De asemenea o formă *alăută*, de exemplu la Arsenie din Bisericanġi, circa 1650 (Mss. ġn Acad. Rom.), ps. CVII: „sculațġ, cāntari și *alaute* (αλαυτε)“, unde la Silvestru: „deștiaptă-te, psaltire și *lăutu* (λαυτα)“, iar la Dosof-

teġu, 1680: „scoală-te, psăltire și cġa-
teră...”

Și Dosofteġu ġnsă ġntrebuinteză nu o dată pe *alăută*, măġ ales ġn versuri, de ex. 1673 f. 115 b:

Cu vase ce's de cġntare
Adevara ta cé mare
Șġntr'*alaut*e cu strune
T'voġ cġnta cu vġersuri bune...

sau f. 167 a:

Sa o cġnte'ntr'*alaut*e
'N dzġace strune'n vġersuri multe...

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. ġn Acad. Rom.) ps. XXXII:

Domnului va mărturisġi
ġn *alaută* și'l slăvițġ,
ġn psaltirġ cu zéce strune
Cāntațġ-i cu 'nțelepciune...

Olténul Moxa, 1620, p. 395: „su-
netele armelorū și rāsunulū coardelorū
de arcū mai ġubiġa decâtū glasū de *alăute*...“; iar măġ jos: „numai ce bé
și măġnca cu mueri frumoase, și cu
fluere și cu *alăute*, jucări și cāntece...”

Poetul basarabian Costachi Stamate, care apucase ġncă secolul trecut, đice (Muza I p. 9): „*Lăuta* era un fel de scripcă cu doē sau trei corde, pe care cu mġna dréptă se ġnvirtġa o rōtă ce sbġrniġa pe corde, iar cu mġna stāngă lăutarul cālca cu degitile tonurile cāntecului seū...“, adecă ceġa ce se chiamă franțusesc *„vielle“*.

Trecem la graul poporan de astăđġi.

Pe la Făgăraș se đice ġn glumă cā-
tră lăutarġi:

Sucesce'tġ, Tigane, cuele
Să se'ntindă cordele;
Prinde *lăuta* do ġit,
Trage'mġ una de urit...

(A. Crișianu, Transilv., c. Marginem).

„La viōră se đice pe aci *lăuta* și
céteră“ (D. Păscuț, Banat, c. Făget).

„Pe la noi ġn unele sate se rostesc
lăuta, ġn altele *lăută* (G. Dobrin, Sofia

Gila, I. Munténu, Transilv., Făgăraș și Hunedóra).

„Violina se chiamă *lăută*; părți la *lăută*: gât, trunchiu. córde, scáluș; șirófe pentru întinsul córdelor și arcu-
cul...” (G. Paltinénu, Transilv., com. Țințari).

„...*lăută* și *lăută*-mare său *bróncă*; părțile *lăută*: gușa, cioi, córde, scaunuș, arcuș...” (Preut M. Dragalina, Banat, c. Borlova).

„Poporul dîce d'o-potrivă alăutari și lăutari” (C. Mironescu, Tutova, c. Ibănescii).

Se mai aude pe a-locuri alăutași său lăutași (L. B.), alături cu di-
plași și ceterași.

Expresiunea curat poporană pentru
musica din instrumente cu córde nu
este „a cânta”, ci „a dîce”: „dîce în
alaută = violina cano, geigen” (L. B.).

Obirșia cuvîntului, fără îndoelă, este
arabul al'ūd „instrument musical”,
de unde totuși, afară de forma portu-
gesă alaud, în cele-lalte limbî a pe-
rit pretutindenî inițialul *a-*: turc. laut,
ngr. *λαούτα*, ital. liuto, provenț. lahut,
germ. Laute, franc. luth etc. (Cihac).
La Români dară *a-* în *alaută* este un
adaos protetic la simplul *lăută*. Forma
însă cea mai veche este *lăută*, din
care scăderea accentului în *lăută* se
datoresce influinței derivatului lău-
tar, pe când casul contrariu al ur-
cării tonice din *lăută* la *lăută* nu s'ar
puté justifica prin nici o analogiă. De
aci urmăză că românul *lăută* nu pôte
fi de o provenință orientală directă,
adecă nici din turcul laut, nici din
neogrecul *λαούτα*, ci este germanul
Làute, fórte respândit la Nemți în-
tre secolii XV—XVII (Grimm's Wtb.
VI, 371). Termen anterior, care peste
Carpați măi trăesce pînă astăzi, a
fost *céteră* = ital. *cetera* „ghi-
tară”. Un termen și măi vechiu, o

moștenire tocmai dela Traci, se pă-
strează în Banat: *bróncă* = „*Βρον-
χόν. κιάραν. Θρακιες*” (Hesych.).

v. *Bróncă*. — *Domă*. — *Cobză*. *Cé-
teră*. — *Diplă*. *Scriptă*. — *Vióră*...

Alăutâr } s. m.; ménétrier.
Alăutăș }
v. *Alăută*.

¹**Alb**, -ă, adj.; blanc, blanche. Cea
măi deschisă din tóte culorile, în opo-
sițiune cu negru, care este culórea
cea măi închisă. Poporului îi place
antitesa între ambele culorî.

Balada „Oprîșanul”:

Mihnea-voda se scula
Fața *albă* își spăla,
Barba *négri* și peptina.
La icóne se'nchina...

Balada „Doicilă”:

Din ochi *négri* lacrămând,
Fața *albă* sgăriând...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 530,

Urația dela nuntă:

Tinărul nostru 'mpêrat
De diminéță s'a sculat,
Fața *alba* și-a spălat,
Chica *négri* a pepténat...
(ibid. 174)

Póle *albe*-oîu rădica,
Cîsme *négri*-oîu descultă
Și prin Murăș m'oîu băga...
(Pompiliu, Sibiu, 25)

Pe la zorî mi se scula,
Măncei *albe* sufleca,
Pe ochi *négri* se spala...
(Marian, Bucov. I, 86).

Ghicítórea despre „dîua și nóptea”:

Doé fete 'mi pórtă salbă:
Una'î *négri*, alta'î *albă*;
Ne'ncetat se tot alunga
Și nu pot sa se ajungă...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 225)

Altă ghicitóre:

Câmpul *alb*
 Oile negre,
 Cin' le vede
 Nu le crede,
 Cin' le pasce
 Le cunósce.

— Scrisul.

(Ispirescu, Ghicitori, 28)

Veđi altele mai jos.

Prin derivațiune etimologică din *alb*, felurile nuanțe ale culorii se chiamă: albeț, albicios, albineț, albior, albișor, alburiu, albiu etc., iar prin compozițiune: *alb-albastru* și *alb-galben* (Marian, Chromatica p. 50). Mai interesant însă, mai ales din punctul de vedere al poeziei și psihologiei poporane, este paralelismul între *alb* și diferitele manifestațiuni din:

a) Lumea vegetală.

Sa'î aducă lui trei cai
 Ca trei crai:
 Unul negru ca corbul
 Unul roșu ca focul,
 Unul *alb* ca ghiocul...

(Marian, Bucov., I, 188)

„...*alb* ca colilia (= *Stipa pennata*), adecă un fel de érbă cu spicu *alb* și mătăsos...” (S. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza). Se dice mai adesea simplu: *alb* colilia.

„Despre o femeie *albă*: fața'î ca o coprină de *albă*...” (G. Dobrin, Făgăraș, Huniadóra) = „*Narcissus poeticus*”.

„...*alb* ca Flórea-Paștei” (Preut I. Bălilescu, Muscel, c. Bălilesci), sau ca Flórea-Pascilor = „*Anemone nemorosa*”, numită și Oiță din cauza culorii *albe*.

De la Vrancea (B. Stefanescu), Sulțanica p. 229: „era c'o cămășuță soiyósă pe ea, de unde o scieam *albă* flóre din tálpi pînă la crescut...”

v. *Aglică*. — *Colilia*. — *Coprină*. —

Flóre: — *Flórea-Pascelut*. — *Ghioc*. — *Oiță*.

b) Lumea animală.

„...*alb* cum îi helgea” (M. Lupescu, Sucéva, c. Broscești; G. Gorescu, Iași, c. Șipotete), numele moldovenesc pentru nevestuică = „*mustela nivalis*”. In Dobrogea: „*alb* ca elciu” (G. Eftușescu, c. Ciobanu).

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1882 p. 446): „îmbrăcați cu cămeșuice cuse cu bibiluri și *albe* cum e helgea...”

„...*alb* ca lebedea” (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

Albă ca șilebăda.
 Rumână ca călina,
 De țiu oiu rumpe inima
 Și ție și altuia!...

(Marian, Bucov. II, 15)

Esian séra pe ulița
Albă ca o lebedița...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 177).

Doîna dela Năsăud:

De m-ar fi de dumnéta,
 Almintrelea m'aș purta,
 Tot *alba* ca lebăda,
 De țiaș rumpe inima...

(Familia 1885 p. 223)

Mitutica lui Calița
 Cu sîn *alb* de porumbița
 Și cu miere pe gurița...

(Pompiliu, Sibiu, 74)

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiu, Monum. II, 184): „La létul 1798 aű venit a doilea rînd Domn țerii Alexandru Ipsilant voevod trimis dela Pórtă, bătrân *alb* ca óia...”

Intr'un sens ironic: „*albă* ca o gască” (R. Simu, Transilv. c. Orlat). Alt ce-va este „gască *albă*” intr'un obiceiu poporan: „Dacă o femeie a născut un copil, scaldă mai întâiu o gască *albă* și apoi copilul, cređend că de acel copil nu se va lipi nici o fermecătorie. De aci poporul dice: te-a scäl-

dat mă-ta cu găscă *albă*...“ (I. Teodorescu, Ialomița, c. Petroiu).

v. *Boboc*. — *Gâscă*. — *Helge*. — *Lebedă*. — *Óiă*. — *Porumbiță*.

c) Lumea fizică și socială.

Țeranca din Ialomița: „Mariño, mamă! în vara asta am făcut niște bo-rângic galbin ca auru, și altu *albu* ca a r g i n t u și tare ca hferu...” (Th. Theodorescu, c. Lupșenu).

De la Vrancea, Sultanica p. 213: „de unde și pînă unde un bujor de fată, să o fi sorbit într'o lingură cu apă de dragă ce'ți era, să te pome-nesci cu ea sbircită, încovoiată, că-runțită, și'n cele de pe urmă *albă*-colilie ca un troian de ză-padă...”

Alexandri, Hartă Răzășul, sc. 4: „[pânza] *albă* ca ȕiua...”

Cu trei stéguri de mătasă:

Unul roșu ca focul,

Unul negru ca corbul,

Unul *alb* ca omătul...

(Marian, Bucov. II, 50;

Pînă sórele'mi resare,

Iata dun voinic călare,

Alb ca fulgul de ninsóre...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 458)

„Sf. Ilie umblă cu carul tras de doi cai, *alghă* ca linsóre și cu arichl...” (N. Ludovic, Dobrogea, c. Niculițel).

Ghicitórea:

— Ce este mai *alb* decât laptele?

— Ȑiua, că laptele nu luminează.

(G. D. Teodorescu, 252)

Basmul „Ȑugulea” (Ispirescu, Le-gende p. 328): „Când vėdură frații pe Ȑugulea cu o logodnică mai frumoasă decât florile și mai *albă* de cât spu-ma laptelui, îi puseră gând reu...”

Intr'un sens ironic: „*albă* ca o pa-pă-lapte” (Baronzi, Limba p. 86).

Ce mi-ı urit, nu mi-ı drag,

De-ar fi cât cașul de *alb*...

(Jarnik-Bársanu, 14)

„Despre vin se ȕice: galben cum fi chilimbariu, roșu cum fi sángele, cu-rat *alb* ca lacrima...” (G. Bottez, Iași, c. Șipotele).

v. *Argint*. — *Caș*. — *Ȑi*. — *Lapte*.

Nea. — *Papă-lapte*. *Spumă*...

Tot aci pe a doua liniă, cu un semi-paralelisin, vine *alb* ca epitet caracteristic constant pentru unele noțiuni; bună-órá:

a) Lumea *albă* în opozițiune cu cea „négră”.

Alexandri, „La gura sobei”:

Iată pajurı năsdřavane, care vin din
n é g r a l u m e ,

Aducénd pe lumea *albă* Feți-frumoși
cu falnic nume...

Basmul „Iléna Simiȕiana” (Ispirescu, Legende p. 12): „Ce să sciți voi face, dragele mele! De când sînteți pe lu-mea asta *albă*, voi ați umblat cu furca, cu acul, cu resboiul...”

Adverbial: „a trăi l u m e a *albă* = a duce viața în petreceri”.

v. *Lume*.

b) Ȑiua *albă* în opozițiune cu „ne-grul” noptii.

Frunđa verde trei alace,

Ȑiua *albă*-acum se face,

Prind cocoșii a cãnta

Și de ici și de colea...

(Jarnik-Bársanu, 163)

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarıul (Conv. lit. 1877 p. 383): „...dela o vreme ı-a furat somnul pe amındoi ș'aú adormit duși; și când s'aú trezit ei, era ȕiulica *albă*...”

v. ¹ *Alba*.

c) La Romániı din Dobrogea: vin-tul *alb* în opozițiune cu cel „negru”. „Vintul care bate dela méđăđi se numesce balan saú *alb*...” (M. Neculaú, Dobrogea, c. Garvân; I. Diacon, c. Luncavița; A. Vasiliú, c. Mărlénu, etc.).

„Vintul *alb* este a pagubă; usucă

totul; vine despre Mare...“ (S. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

„Vintul despre resărit se numește vintul *alb*; cel despre apus — carael...“ (Dobrogea, c. Oltina), turcesce *kara-yel* însemnând „vint negru“. Deși provenința ar părea orientală, totuși să nu se uite că la vechii Romani tocmai vintul cel uscat se numea *alb*: „Notus albus“, „albus Iapyx“ la Horațiu.

v. *Vint*.

d) Vite *albe* = cele mai trebuincioase omului.

„Dobitocce mai plăcute lui Dumnezeu sînt vitele *albe*: boii și vacile, cărora — țice poporul — le-a dat Dumnezeu o țic în tot anul, spre Sf. Vasile, ca să vorbească și ele ca omeni...“ (S. Măndru, Iași, c. Iepureni).

„Boii și vacile se țic în genere: vite *albe*“. (A. Vasiliu, Iași, c. Poiene).

v. *Bou*.

e) Pâine *albă* = grânele cele de căpeteniă.

„Pâine *albă* se țice în genere la grâu, orș, ovės și sacară“ (G. Bottez, Iași, c. Șipotele).

„Pe la noi tôte cerealele se chiamă pâine *albă*“ (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa).

Alt ce-va în :

Du-te la maica de-ți spune
Pâine *albă* să frămînte
Și pe mine să mă uite...

(Conv. lit. 1886 p 283)

saū :

Pitã *albă* sta pe masã,
Cum îi pita mai frumósã...

(Jarnik Barsanu, Transilv 119)

unde e vorba anume de „pain blanc“.

v. *Bucate*.

f) B a r b ă *albă* = bătrân; ca la Plaut (Bacch. V, I): „Cano capite atque alba barba...“

Pravila Moldov. 1646, f. 142: „de vrême ce va fi el cu toate bătrănețele și cu barba *albă*, și de va fi bărbat și bun și întregu la simțiri și la minte, atunce de va greși, să va certa ca și un tânăr...“

Ca nume propriu, la 1593, sub Alexandru-vodă, ministru de finance în Țera-Romănescă era boierul Barbă-*albă* (Cuv. d. bătr. I, 258).

g) Septemăna *albă*, numită altfel „a brânzei“, înainte de Postul cel mare, când se pôte mânca lap t u r i.

Urechia, Letop. I, 108, ne spune că la 1434 bătălia la Dărmănesci între cei doi frați Ilieș-vodă și Ștefan-vodă s'a dat „în săptămăna *albă*, luni, în zi întâi a lui Fevruarie...“

Data e fôrte exactă, căci în 1434 Pascile cădeau la 28 Martiū și, prin urmare, lunia septemănei *albe* venea tocmai la 1 februarie.

h) Pesce *alb*. — v. *Albișor*.

i) Calea-*albă*, în unele locuri peste Carpați se chiamă așa cea ce se țice mai obicînit „cale-primară“. Budai-Delenu (Dicț. Mss. în Mus. istor. din Bucur.): „cale-*albă*, der erste Weg den die Braut zum Bräutigam macht“.

v. *Cale*.

Pe a treia liniă, epitetul aglutinat de *alb* e fôrte des în nomenclatura topografică.

Un act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 88): „...iasă în gura drumului și drept la fântăna *albă* și într'o moviliță unde iaste drumul vechiu, și de acolo iarași în petritele *albe*, de unde s'au început hotarul...“

v. *Balta-albă*. — *Cetutea-alba*...

Trecem la proverbi și locuțiuni probiale.

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act: I sc. 5: „Sănătatea 'i ca o iepă

albă cum trece délul, nu se mai vede...”

v. *Alba*.

„Bumbăcariul nu se uită cu ochi bunî la căinele *alb*“ (Pann, III, 81), — negreșit pentru că e mai frumos decât bumbacul.

I. Créngă, Sócra cu trei nurorî (Conv. lit. 1875 p. 283): „mai avea strînse și părăluțe *albe* pentru ȕile negre, căci lega paraoa cu ȕece nodurî...”

„Banî *albi* de ȕile negre, arată ajutorul ce avem dela banî la vreme de nevoe“ (Iordachi Golescu, Conv. lit. 1874 p. 71; cfr. Jipescu, Opincaru p. 30).

v. *Ban*.

Despre ómeni carî se laudă cu frumusețea saŭ cu ném: „Zăpada *albă* o udă căiniî“ (Pann, II, 129).

„Nu’i bine să te puî viziteŭ la cai *albi* și slugă la femeî“ (Conv. lit. 1877 p. 375), saŭ: „să nu te blesteme cine-va s’ajungî slugă la cai *albi* și stăpân femeie s’aîbî“ (Pann, II, 52). Italianesce se ȕice cu un alt sens: „Caval bianco e donna bella non è mai senza martello“ (Brinkman, Metaphern, I, 289).

„Îl cunosc ca pe un cal *alb*“ (Pann, III, 19), fiind că se zăresce de departe.

„De când lupii *albi*“ (Conv. lit. 1875, p. 340) = nicî o dată, lupii *albi* fiind atât de rari, încât franțusesce se ȕice: „décrié comme le loup blanc“.

„A scóte cui-va perî *albi* = a’l îm-bătrâni“.

I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 194): „duceți-vé de pe capul meŭ, că mî-ați scos perî *albi* de când ați venit...”

Alexandri, Pétra din casă, sc. 13: „Of! mî-o eșit perî *albi* de când am fată mare...”

„ȕile *albe* = viétă fericită“, întocmai ca lătinesce: „current a l b u s

que die s horaeque serенаe“ (Silius, XV).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 30: „tot bine, tot vesele, tot ȕile *albe* duc...”

Basmul lui Ionică Fêt-frumos (S. Negoescu, Coll. Mss.): „unchiașul, ne mai avénd ȕile *albe* cu baba, a plecat...”

Basmul „Copiiî văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 383): „...nu scieaŭ ce să facă, ce să drégă, ca să umble după placul ei, dară indeșert; nu mai aveaŭ ȕi *albă*, căci ea se ținea mereŭ de căra lor...”

Intr’un cântec poporan macedo-roman (Dr. Obedenaru, Coll. Mss. în Acad. Rom. p. 306):

Tótă bana ȕi tricul,
Dzi u á *albă* nu’mî vidzuî,
Tot ohtaî și suschiraî,
Tunusit me blăstimai...

A. Pann, Prov. III, 133: „Așteptă intăiu să vedem *alb* în căpistere...“, adecă: să aîbî rebdare pînă să se macine grăul și apoi să cadă făina în lada morii (cfr. G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57).

Dacă așteptarea e pré-lungă, căci la móră se macină pe rind, atunci se ȕice: „pînă să véȕ *albe* în căpistere, mî-a eșit pěrul p’în căciulă“ (Baronzi, Limba p. 62).

„*Alb* în căpistere“ mai însemnéză: câte ce-va de hrană, abia cât să ajungă.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultanica p. 229: „muncia să se rėpue, și’și ținea casa cu rostul ei, stropolind și deretecând prin vecinî; pleca din rėvėrsatul zorilor și se întorcea pe la amurg cu *alb* în căpesterie: cu d’ale gurei pentru ea, cu bóbe pentru păsări...”

„Nicî *albă*, nicî négră = sans rime ni raison“.

Jipescu, Opincaru p. 42: „Nici *albă*, nici *négră*, unde m'apucă de gât, unde 'și inhige labile în păru mieu neatins de fórfică, unde mă târnuiește pînă totă casa...”

Aceiași locuțiune cu o altă întorsătură:

Vedënd ei acésta, pré mult se mirară
Ș'au đis întru sine că'n zadar intrară;
Și *négră* sau *alba* fără să vorbescă,
Deteră să plece...

(Pann, Prov. III, 76)

„A împleti cōda *albă* (Baronzi, Limba p. 46) = „à quoi bon? le jeu ne vaut pas la chandelle”.

„O să mă judec pînă în pânzele *albe*, se đice pentru cei ce mor prin judecătî” (Iordachi Golescu, Cuv. lit. 1874 p. 69).

Tot așa se đice: „mă voiu lupta pînă'n pânzele *albe*”, sau: „voiu ține cu tine pînă 'n pânzele *albe*”, adică: pînă la mōrte, „pânza *albă*” simbolisând mormîntul, ca într'un bocet din Moldova:

P â n z a *albă* și frumósă,
Frumósă și de matasă,
Și scândură pré alésă,
Să fie mortului casă...

(Burada, Datine p. 108)

„Indată după mōrte se anină un pec-tec de pânză *albă* în streșina casei, pe care se đice că șede sufletul mortului pînă la ducerea lui la grōpă...” (Preut G. Vrâncénu, V. Tanasachi, Iași, c. Bivolari).

„Slove negre pe hârtiă *albă*” (Pann, I, 170) = scrisore sau carte, o locuțiune comună mai tuturor limbilor.

Nic. Costin, Letop. II, 83: „[Nicolae Mavrocordat] aũ poroncit pe la zlotășî să arunce năpăștî pe oameni și pecetluiturî *albe* n e s c r i s e fața omului...”

Din latinul *albus* = gr. *ἀλφός* numai Româniî aũ moștenit pe *alb*,

Reto-romaniî pe a l v și Portugesiî pe a l v o; în cele-l'alte limbî neo-latine, afară numai dōră de unele sub-dialecte, el a fost înlocuit prin derivate din ve-chiul german „blanch”: franc. blanc, ital. bianco etc.

Pe lingă o mulțime de derivate directe, unele fōrte interesante, *alb* a intrat ca element principal în două cuvinte române: *salbă* = *ex-alba*, și *salbed*, trecut mai târđiũ în *sarbed* = *ex-albidus*.

În dialectul macedo-român: *albu*, la plural *alghi*; în cel istriano-român: *ab*, *abă*, *abî*, *abe*, și chiar diftongit: *oab*, *oabă* (I. Maiorescu). Proverb: „Și vaca *négră ab* lapte are” (Strangford, Letters 1878 pag. 261). La Daco-români, în multe locuri se aude la plural masculin: *alghî*; în unele, prin fusiunea ambelor forme *abî*+*alghî* (cfr. Cuv. d. bătr. II, 218—19): *albghî*.

„Pe la noi se đice *albghî*=*abî*” (G. Pop, Făgăraș, c. Lisa).

„Poporul de aci rostesc: doi corghi = corbî, trei boi *albghî* = *albî*...” (N. Isbășanu, Muscel, c. Albesci).

v. *Cudalb*. — *Salbă*. — *Sarbed*.

Alb cu sensul de „blanc” fōrte rar își asociază pe proteticul *d*. Nu în:

Cātu-i moșu de bătrân
Tot ar mânca mēr din sin;
Cātu-i moșu *dalb* (de=*alb*) la plete
Totu-i stă firea la fete!..

(Jarnik-Bărsanu, 467)

dar în reduplicatul *alb-dalb*:

Ea tot cōsă și 'nchindesce
Și frumos mai potrivesce
Intr'un guler ș'o basmă
Albă dalbă ca điuă...

(Burada, Călet. 103)

v. *Alb. — *Bălan*.

*Alb, subst. masc. sing.; le blanc, couleur blanche. Adjectivul *alb* substantivat. „*Albul* ochiului=das Weisse

im Auge" (Dr. Polysu); în portugesa: „alvo de olho" sau simplu: „alvo".

I. Văcărescu p. 41:

Albul în negru să prefac
A ta poruncă este,
Și săvârșirea după plac
În grab vrei, fără veste...

Albul-o chilor,¹ pronunțat *Dalbul-
do chilor*, este numele unui cal nă-
sdrăvan în basmele din munții Tran-
silvaniei (Foișora din Sibiu, 1886 p. 8).

v. ¹*Alb*. — *Albuș*. — *Agerul-pămîn-
tului*. — *Cal*.

³*Alb* s. *dalb*, -ă, adj.; (personne) can-
dide, chaste; (objet) resplendissant;
(sentiment) réjouissant. Același cuvânt
cu cele două precedente, dar dezvoltându-și
nesce sensuri cu totul independenți de
noțiunea culorii.

La Macedo-români, când multume-
sce cine-va unei femei, îi dăce: „*albă*
să hi!

” (Dr. Obdenaru, Dict. Mss. în
Acad. Rom., I, 354). Acesta nu însem-
neză de loc: „să ai tôte în bine” (Pe-
trescu, Mostre I, 39), căci atunci s’ar
potrivi și la bărbați, fără a se face o
deosebire între sexuri. Urarea are aci
un caracter distinctiv femeiesc. După
cum cea mai frumoasă dorință pentru un
bărbat este voïnicia: „sois brave! cou-
rage!” tot așa prin „*albă* să hi!” se
urază ceia ce este mai de dorit pen-
tru o femeie: „sois candide! sois
chaste!”

v. *An*. — *Multumesc*.

La Moxa, 1620, p. 352: „Parie văzu
pre Elena mușaria lu Menelai, pré fru-
moasă și *albă*, deci o pré îndrăgi și
puse ochii hitlêni spr’ insa...”, cei doi
adjectivi înseamnă: „belle et can-
dide”, nu „belle et blanche”.

De asemenea în cântecul poporan:

Așa strig’o mândruțiță,
Albă fată fecioriță
Catr’un volnic din colniță:

— Vere, vere, mila mea,
Însoră-te și mă lea!...

(Pompiliu, Sibiu, 55)

saū:

În caile lor eșlaū
Fete *albe* tinerele
Pe obraz cu lăcrămele...

(Ibid. 79)

Une-orî pôte să fie indoelă, dacă *alb*
înseamnă „blanc” orî „candide”; de
exemplu, într’un bôcet din Moldova:

Alba lună le zărta
Și cu drag mi le privia...

(Burada, Datine p. 110)

În cele mai multe casuri, *alb* „can-
dide” își asociază pe proteticul *d* (v.
¹*A*. — ¹*D*): *dalb*, și atunci confusiu-
nea cu *alb* „blanc” se înlătură, ca
în descântecul de diochi:

Ochii cei vâtamători
Și de foc sagetători
Înveliți sa fie cu perdele *albe*,
Să nu mai privesca la obraze *dalbe*...

(Alex Poes pop. 2, 10)

În balada „Dobrișen”:

O *dalba* calugariță,
Albă, *albă* la peliță,
Nêgră, nêgră la costiță,
Sor cu voda Ștefăniță...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 476)

se adaoce „*albă* la peliță”, pentru
a se arêta anume că aci e vorba de
culore; căci de aîmintrea într’un vers
poporan se pot întrebuița ambele
forme *alb* și *dalb* cu același înțeles de
„candide”, după cum este în balada
Erculên:

O *dalbă* de fată,
Albă, gólă tótă,
Vie și frumoasă,
Dulce, recorósa...

unde „*albă*, gólă...” înseamnă: „can-
dide, toute nue”.

El de tinăr s’o’nsurat,
Dalba fata ș’o luat,
Pe sub sóre
Sóță n’are...

(Pompiliu, Sibiu, 50)

Balada „Cucul și turturica“:

Dulce turturică
Dalbă paserică!

Cu sensul de „resplendissant“ în balada „Codrénul“:

El în sîn mîna'și băga,
Dalb de paloș că scotea...

Balada „Doncilă“:

Apoi adă'mi haine *dalbe*
 Cusute cu firuri albe,
 Adă'mi și armele mele
 Ce lucesc ca niște stele...

Balada „Sórele și luna“:

Haideți să ne logodim,
 C'amîndoi ne potrivim
 Și la plete și la fețe
 Și la *dalbe* frumusețe...

Cu sensul de „réjouissant“ în balada „Radu Calomfirescu“:

Dar când fu despre beție,
 Despre *dalba* veselie,
 Iată, nene, ca sosia
 Și la Domn ingenuchia
 Radul din Calomfiresci...

sau:

În codruțul cu isvóre
 Și cu mîndre caprióre;
 În codrul cu veselie
 Și cu *dalbă* vitejie...

(Jarnik-Bărsanu, 290)

Cu diferitele sale sensuri, cari se'n-crucișează și se amalgamează între ele, *dalb* este unul din cele mai frumoase cuvinte poetice în limba română. În proză mai că nu se întrebuintează; în graul ordinar nu se aude nici o dată.

v. 1·2·*Alb*.

4·*Alb*, s. m.; t. de Polit.: membre du parti conservateur. În opozițiune cu roșu = membru al partitei progresiste, *alb* este un termen politic nou, împrumutat din Franța, unde „blancs“ se numiau partisiinii Bourbonilor; totuși a devenit atât de po-

poran, încât nu va pute să dispară din grai.

v. 1·*Alb*. — *Roșu*.

1·*Alba*, s. f. artic.; aube, aurore. Sinonim cu zori și revărsat. Vine din latinul vulgar *alba*, de unde de asemenea italianul, spaniolul și provençalul *alba*, portugezul și reto-romanul *alva*, francesul *aube*. S'a păstrat la noi așa dîcînd stereotipat în singura locuțiune: „a intrat *alba* în sat = s'a luminat de dî“, și'n construcțiunea: „*alba* dîlei“. De aceia e tot-d'a-una articulat.

Basmul „Tugulea“ (Ispirescu, Legende p. 316): „Cînd se întorse la frații sei, începuse a intra *alba* în sat. Sculați, fraților! — le dîse el — că étă ne-a luat dîua de pe urmă...“

G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57: „se spune somnoroșilor pe cari i-a apucat dîua albă dormind: scólă, mă, c'a intrat *alba*'n sat!“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 33: „*Alba* dîlei se împrăștie; o suflare de viață clétănă ușor ramurile arborilor, scuturându-le d'o pusderiă de ninsóre...“

Cu poetical *d* (v. 1·*A*), *alba* „aurore“ figurază ca refren în unele colinde de Crăciun, în cari editorii pun adesea greșit „florile d a l b e“. În popor se aude mai tot-d'a-una la genitiv: „florile *dalbei*“, „les fleurs de l'aube“, adecă un fel de cantece numite franțusesce *aubade*, spaniolesce *albada*, portugezesce *alvorada*, cîntate desdiminătă și cari scólă din somn.

În munții Némțului:

Sculați, sculați boierii mari,
 Florile *dalbi*!

Că vè vin colindători,
 Florile *dalbi*!

Și v'aduc pe Dumnegeu,
 Florile *dalbi*...

(I. Verdănu, con. Cărligi).

In Dobrogea:

Ici Dómné în ceste curți,
Florile *dalbei*!
Unde's străini óspeți mulți,
Florile *dalbei*! etc.

(Burada, Calăt. 38)

v. 1-2 *Alb.* — *Crepat.* — *Revêrsat.* — *Zorț...*

2-*Alba*, n. pr. fém.; Blanche. Ca nume propriu femeiesc, *Alba* corespunde numelui bărbătesc *Albul*, de asemenea articulat.

Pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova, sec. XIV—XVII (Mss. în Acad. Rom. p. 69): „ДѡУМА И СЪПРАЖ-НИЦА ЕГО АЛБА...”

Act moldovenesc din 1581 (Cuv. d. bătr. I, 28): „am vândut nepotu-mieu lui Ignat Doboș și surorii sale *Albii* preutésii...”

Doîna poporană:

Albo, Albo dela munte!
Ce-ai pus fesciorul pe frunte,
Că ți-au oșit vorbe multe...

(Alex. Poes. pop. 2, 267).

v. 1-*Albul*.

3-*Alba*, s. f. artic.; rosse, terme comique pour désigner une jument. Se scie că la bătrânețe caii cu amestec de perî albi ajung a albi de tot. O épă albă, adecă bătrână, când nu mai trebuesce nimenui, o capetă săracul. De aci: *alba* = „haridelle”.

O anecdotă poporană din Moldova: „Un Țigan avea o épă albă, care din întâmplare a murit pe câmp. Găsind'o mórtă, Țiganul a despoiat'o, hoitul l'a lăsat spre mâncare cânilor, iar pielea o duse a-casă. Băiatul Țiganului, vędând pe tată-seu, începu a striga: Mamo-fa!

Albei nóstre nu îi îndămână,
Ca'í aduce tetea pielea pe mână!...”

(Tutova, com. Floresci)

In locuțiunea proverbială:

Alba'n car
Alba sub car:
Alba e 'n tot locul,
Seca-î-ar norocul!

nu e de loc vorbă de „ométul de care se vaietă bietul Țigan că l'a găsit golăneț și fără cojoc” (G. D. Teodorescu, Proverbe p. 57), căci Țiganul când are un car, are și un cojoc, ci *alba* este tot o mărtógă de épă, care aci cade sub car, aci trebui dusă în car, ne mai putënd să se misce.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 375): „...și apoi îndată da bicu Țepelor Țicënd:

Alba 'nainte, *alba* la róte,
Oiștea gólă pe de o parte,
Hi! opt-un cal, că nu's departe Galații, hi!...”

Despre un om prăpădit de nevoi: „E mâncat ca *alba* de ham” (Pann, Prov. I, 146).

Când ni se uresce spunându-ne cineva mereu același lucru, se Țice: „Tot *alba* în doi bani” (ibid. III, 125), adecă — după explicațiunea d-lui G. D. Teodorescu (Proverbe p. 57) — „épa albă a Țiganului, după care se tot ținea mereu un posnaș de Român ca să i-o cumpere în doi bani”.

In balada din Bucovina „Ioniță și fata Cadiului”, figuréză épă Cadiului numită *Alba*, *Alba Arborencuța* și *Alba Alborea*:

De-ar trai numai *Alba*,
Alba Arborencuța,
D' mine el n'a scăpa...

Și mai jos:

Și pe *Alba* și-o lua,
Alba Arborencuța,
Și pe dinsa 'ncalica...

Și 'n fine:

Fică, fiiculéna mea!
Iată *Alba Alborea*!

(Marian, Bucov. I, 148, 150)

Aci Alborea este vocativul: *albo rea!* = „méchante jument!“ de unde apoi *Arboréncă* și *Arborencuță* prin etimologia poporană dela *Arbore*, numele unui sat în Bucovina, unde se ține o hergheliă a Statului (Alth, Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 139).

v. ¹⁻³. *Alb.*

⁴. *Alba*, n. pr. loc. f. artic. In districtul Putna, plasa Zăbrăuți, „*Alba* este pârîul cel mai mare ce dă în Șușița. El se formeză din trei pârăe: *Alba*, *Limpegióra* și pârîul Vârlanului din moșia Mărescii. Pe *Alba* sint și doê mori...” (I. Ionescu, Putna p. 41).

v. ¹. *Alb.* — *Albenă.*

⁵. *Alba.* — v. *Acherman.* — *Albenă.*

Albăc, n. pr. loc. m.; nom d'un village roumain en Hongrie. Un sat în regiunea Bihorului, de unde s'aŭ cules câteva cantece poporane (Familia, 1885 p. 573). Din *alb* cu sufixul *-ac*.

v. *-ac.* — ¹. *Alb.*

Albanăș s. *Dalbanăș*, s. m.; Albanais. In loc de *Arbănaș*, sinonim cu *Arnăut*, ne întimpină într'o colindă din Dobrogea:

Se certa el cu Turcii,
Cu Turcii și cu Francii,
Să'î dea Turcii vadurile
Și Francii corăbiile;
S'a certat,
Le-a luat,
De cea parte le-a carat,
In cea parte 'n *Dalbanăș*,
La ómenii groși și grași...

(Burada, călăt., 80).

v. *Arbănaș.* — ¹. *Arnăut.*

Albăstru, -ă, adj.; ¹o. *blanchâtre*; ²o. *bleu, azuré*; ³o. figur.: *malheureux*,

sinistre, funeste. Cu primul sens, care este cel fundamental, căci cuvîntul e format din *alb* prin sufixul *-astru* întocmai ca italianesce „*biancastro*“ din „*bianco*“ (Cihac), ni'l dă Lexiconul Budan: „*Albastru*, ori din ce față trăgînd spre *alb*, *candicans, weisslich, hell, licht*.“ In dialectul macedo-român, *albastru* nu însemneză pînă astăzi alt ce-va decât „*blanchâtre*“ (Dr. Obedeanu, Dicț. Mss. în Acad. Rom. I, 11); la noi însă acest sens a despărut aproape cu desăvîrșire din cauza numeroșilor sinonimi: *albiu*, *albu*, *albișor*, *albineț*, *albior*, *albicîos* etc. In acest mod, sensul predominant a ramas: una din cele trei culori principale, între „*galben*“ și „*roșu*“. Când se apropie de galben, e *albastru-verdu*; când se apropie de roșu, e *albastru-viori*. Intre nuanțele *albastrului* este: *cédiri* și *havai*. Sinonim cu *vinăt* (= lat. *venetus*), care totuși însemneză numai un *albastru* mai închis.

v. *Cédiri*. — *Havai*. — *Vinăt*.

In inventarul mănăstirii Galata din 1588 (Cuv. d. bătr. I, 197, 199): „dvere de zarba *albastre*... zavésă de taftă *albastră*... șirince de taftă *albastră* peste icoana... atlas *albastru*“ etc.

Ion din St. Petru, Alexandria din 1620 (Mss. în Acad. Rom.): „era unele albe, altele negre, altele roșii, vinete, mohorite, *albastre*, galbine...”

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 16: „toată osebiré de a loră floare, din care unele adecă strălucindă în alb, altele în roșu, unele în galbăn și altele în *albastru*...”

A. Pann, Prov. III, 66:

Îi facu o haina 'n spate
Cu peteci fețe schimbate,
Albastre, verđi, galbeni, roșii...

In tóte limbile, culórea *albastră* se

alătură cu fața cerului, de unde latinul „caerulus“ sau „caeruleus“.

Alexandri, Borsec: „Când pământul este acoperit cu zăpadă, omul gândește cu drag la frumoșele și călduroșele ținute ale verii, la érba ce învioșă câmpiile, la frunzele ce împodobia pădurile, la cerul *albastru*...”

Poporul însă îi caută palalelismuri mai ales pînă la florile.

„La ochii *albastru* se ȳice: doi ochi ca două vioarele“ (D. Ionășescu, Iași, c. Movileni).

„Ochii *albastru* ca viorica, ochii negri ca mura...” (Iași, c. Copoii).

Ochii *albastru* închiși, când se apropiă de culórea négră ca grecesce în *κρᾶνός*, se alătură de asemenea cu mura:

Mulerușcă din Brașeu!
Mur'*albastru*'i ochiul teú,
Care mă ucide reú...

(Alex. Poes. pop. 2., 53)

Cel mai răspândit însă este paralelismul cu flórea cicorii, „Cichoriun in tybus“ sau „Solsequium caeruleum“.

Alexandri, Legenda Ciocărliei:

Ea are față albă de flori de lăcrimifóre,
Și ochii ceresci, *albastru* ca flórea de cicóre...

v. *Cicóre*. — *Mură*. — *Vioarea*.

Țerancele române sînt meștere a face pentru țeseturile lor, din ingrediente vegetale, minerale și altele, cele mai frumoșe nuanțe *albastre*, pe cari le numesc: *albastru-închis*, *albastru-deschis*, *negru-albastru*, *întunecat-albastru*, *mieriú-albastru*, *albastru-negriú*, *albastru-muriú*, *albastru-rînduniú* etc.

v. *Albăstrele*.

Din medicina poporană:

Florea Copilul, Insemnare pentru câte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat.): „Pentru junghiu să cumpere mărgeleșe *albastru* mici, să le piseze, să bé cu rachiú de drojdií...”

În poesia poporană se invocă adesea

„flóre *albastră*“ sau „fóia *albastră*“, dar fără vre-un caracter simbolic.

Foicică, fóia-*albastră*!
Ce mi-e drag pe lumea asta?
Numai calul și nevasta!...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 294)

Floriceică 'n foi *albastră*!
Pecat de dragostea nóstră,
Că e lumea rea și hóță,
Umblă 'n față sa ne-o scóță...

(Alex., Poes. pop. 2., 273)

Floriceică, flóre-*albastru*
Resarită 'n calea nóstră,
Nălțisórá, subțirea,
Tocmai de potriua mea...

(Ibid. 403).

Dela dél de casa nóstră
Este-o floriceică-*albastră*...

(Marian, Bucov. II, 179).

Să samene în grădină
Garofele și sulcină,
Sub feréstră
Flóre-*albastru*...

(Ibid. II, 131).

Afară de „flóre *albastră*“=Iris germanica“, cuvîntul întră ca epitet constant în:

pétră-albastră, numită și „*pétră-de-brăe*“ (Marian, Chromatica p. 10), nemțesce „Blaustein“;

„*b u b ă-albastră*“, la încheeturile degetelor“ (P. Sălăgianu, Némț, com. Hangu).

Una din cele mai interesante moșteniri din vechea Romă, este gróza Românului pentru *albastru*. Câte-o dată, nu'í vorbă, îi plac ochii *albastru*, dar numai atunci când și dinsul îi are, ca în doina:

Lelițo cu alunei,
Nu căta la doi, la trei,
Ci cată la ochii mei,
Ca's *albastru* ca ș'ai teí...

(Alex., Poes. pop. 2., 344)

sau — după povestea vorbeii: „când nu sînt ochii negri, sárutúți și *albastru*“ (Conv. lit. 1877 p. 177).

De aġmintrea, o credință foarte răspândită la Români este că ochii *albaſtri* deochiă.

„Ōmenii cei mai rei de deochiu ſint acei cu ochi *albaſtri*“ (D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Rudina).

„Se crede că deoche numai ōmenii cu ochi *albaſtri*, cari ſint născuți ſtrigoii, adecă la nascere es cu un fel de tichiă pe cap, pe care indata o apucă cu mâinile și o trag la gură ca să o mănance; mănncând acea tichiă, remân ſtrigoii în tŃtă viața și deoche or-ce ar vedé și or de ce s'ar mira“ (C. Corbenu, Ōlt, c. Alimănesci).

O ființă nenorocită este „pasere *albaſtră*“ :

Hiș, hiș, hiș pasere-*albaſtră*,
Ce'mi bați nŃptea la feréſtră?...
— Mama, stăi nu mē hiși,
Pină nu m'Ńu jelui!
Lasă-mē să'ți povestesc
Al meū chin și cum trăesc...

(Marian, Bucov. II, 26).

„Când curcubeul e mult roșu, poporul crede că va fi mult vin; când e mult verde, va fi mult grău; când e mult *albaſtru*, va fi multă secetă și mŃrte“ (T. Sebeșanu, Dimbovița, c. Poiana-de-sus).

„Inimă *albaſtră* are omul când e trist, măhnit, când pe dġnsul nu'l mănăe nemic din frumusețile ce'l înconjură. Doġnele ſint cāntece de inimă *albaſtră*“ (M. Lupescu, Sucéva, c. Broseni).

„Cântă'mi de inimă *albaſtră*, vrea să dġcă : cāntă'mi de jale“ (G. Căderea, Némț, c. Buhalnița; T. Popovici, Iași, c. Cucuteni).

Față cu acest caracter funest atât de pronunțat al culorii *albaſtre* la Români, e peste putință de a nu ne aduce a-minte trăsura identică în vechiul simbolism italic. La Romani se puneau pe morminte cununii *albaſtre* :

..... stant Manibus arae
Caeruleis moestae vittis atraque cupresso...
(Virg. Aen. III, 64).

Albaſtră era luntrea, pe care călătoriau sufletele morților : „caerulea puppis Charontis“ (ibid. VI, 410). Șerpii *albaſtri*, „caerulei angues“, incolăciau capetele Furielor (Virg., Georg. IV, 482). În fine, doliul la matrŃnele Romei nu era negru, ci *albaſtru* : „feminas olim in luctu, purpurea veste deposita, caeruleam sumpsisse“ (Serv. ap. Forcellin. v. Caeruleus). Iată de unde la noi : inimă *albaſtră*, curcubeu *albaſtru*, pasere *albaſtră*, ochi *albaſtri*, pretutindenii *albaſtru* ducând în tristare, bŃlă, secete și mŃrte. Cuvġntul latin s'a înlocuit printr'o formațiune romanică, dar străbuna idee a remas cristalisată.

Un alt motiv, probabil scandinav, trebui să aibă o asociațiune de idei aprŃpe identică în limba englesă : „blue-boy (băét *albaſtru*) = orfan“, „blue-devils (draci *albaſtri*) = măhnire“ etc.

v. ^{1.3} *Albastre*. — *Albăstrel*. — ¹ *Albăstresc*. — ² *Albăstreme*.

¹ *Albăstre*, s. f. plur.; habits de couleur bleue, habits azurés, port bourgeois ou noble. „Imbrăcat în *albaſtre*“ vrea să dġcă : cġcooesce, și chġar în genere : orășenesce, adecă altfel decum se pŃrtă țeranul. Se vede că 'n trecut, în haġnele claselor superioare ale societății predomġnia culŃrea *albaſtră*, tocmai cea mai antipatică poporului român.

Jipescu, Opincaru p. 10 : „Negustoru, boferu, dregătoru, adicătele alde ai imbrăcați în acre, în *albaſtre*...“, unde „acre“ figuréză numai ca un fel de comentar poporan la *albaſtre*.

v. *Acru*

În cunoscutul cāntec „Cine bate la feréſtră“, bărbatul muștră pe nevēsta

că primesce „om cu haină albastră“, căci e „bătae c i o c o e s c ă“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 340).

v. *Albastru*. — *Albăstrel*. — ¹*Albăstresc*. — ²*Albăstrime*. — *Burtă-verde*.

²*Albăstre*, s. f. plur.; t. de Méd. pop.: sorte d'herbe medicinale.

„*Albastre* se numesc un fel de bu-rueni bune pentru cés-reü...“ (P. Bourénu, Covurluú, c. Bujor).

„Cés-reü“, literalmente „malheur“, „mala-hora“, se chiamă în popor pleuresia. Contra acestei bóle, babele din Moldova obicínuesc, pe lingă descán-tece, tot lécuri *albastre*, precum o fiertură din flórea albastră a „los-nicíoarei“ saü „viúei Evreului“ (*Solanum dulcamara*) și scrobélă albastră în rachiú (S. F. Marian, Descán-tece p. 76).

v. *Babă*. — *Bólă*. — *Léc*.

Albăș, n. pr. masc. Intre mai mulú locuitorí din Sucéva, în doé acte din 1610 se menúionéză *Albăș* „fost staroste“ (A. I. R. III, 205, 207). Din alb prin sufixul -aș.

v. *Alb*. — *-aș*.

Albatăriúă, s. f.; t. de Méd. pop.: sorte de plante medicinale. „*Albatăriúă*, se spală la ochi ceí ce aü albaúă“ (I. Nour, Bérlad).

v. ²*Albéúă*. — *-arıúă*.

¹*Albăstreă*. — v. *Albăstrel*.

²*Albăstreă* (plur. *albăstrele*) s. *albăstriúă* (pl. *albăstriúe*), s. f.; t. de Botan.: 1°. *Centaurea cyanus*, bleuet; 2°. *Campanula trachelium*, campanule. Cu ambele sensurí, cuvíntul e cunoscut mái cu sémă în Moldova (Alth, Hauptbericht f. Bucovina, p. 87, 94).

v. *Clopotel*. — *Flórea-gráulúș*. — *Ghioc*. — *Sglávoc*. — *Vineúea*...

¹*Albăstrélă*, s. f.; aspect bleu, éten-due azurée. — v. ¹*Albăstrime*.

²*Albăstrélă* (plur. *albăstrele*), s. f.; t. d'Industr. pop.: l'ensemble d'ingrédients employés pour faire prendre la couleur bleue aux tissus. Văpsea fă-cută de țerance pentru a da față al-bastră țeseturelor. Poporul cunósce mái multe mijlóce de a albastrí, dobândind tot felul de nuanțe prin îmbinarea diferitelor ingrediente, pre-cum: pétră-acrá, pétră-albastră, aúă tare, usuc, lemn-cánesc, borș, zer etc. Amăruntele sint descrise de S. F. Ma-rian (*Chromatica* p. 24—27).

v. *Albastru*. — ²*Albăstresc*. — *Ale-sătură*.

Albăstrél, *albăstreă*, adj.; bleuâtre, bleuet. Diminutiv din *albastru*.

Poesia poporană pune pe *albăstrel* mái pe jos de roșior și de gălbior. Așa în balada „Bogdan“:

Cum era și nuntașul,
Așa 'i da și postavul:
De era el naltșor,
Îi da postav roșior,
Sa fie strălucitor;
De era el medior,
Îi da postav gălbior.
Ca sa'l prinđa binișor;
De era el mititel,
Îi da postav *albăstrel*,
Ca sa se mândrésca'n el...

v. *Postav*.

Intr'o doină din Ardél, féta cu epi-tetul de „floricică *albăstreă*“ nu pare nicí ea a fi tocmai ce-va de soú:

Mândră mândruléna mea,
Floricică *albăstreă*,
De ai gând să ne iubim,
Vină 'n crășma sa bem vin...

(Jarnik-Bársanu, 388)

v. *Albastru*. — ¹*Albastre*. — ²*Albăstreă*. — *-el*.

¹ **Albăstrêsc** (*albăstrit, albăstrire*), vb.; avoir un port bourgeois ou noble, par opposition au port campagnard. Pentru săténul român, *albăstresc* toți acei cari, deși Români sau creștini, totuși apăsă poporul dela țără.

Cântec hoțesc :

Dragul meu colnic cotit
Și de frunza năsadit;
Când vîd cîo c o i u *albăstrînd*,
Mă fac brósca pe pămînt,
Cât un puisor de lup,
Și casc gura să'l îmbuc...

(Preut G. Brebeu, Prahova, c. Brebu).

Intr'o altă variantă :

Unde vîd cîo c o i u pe drum
Și mi'l vîd mai *albastrînd*,
Mă fac brósca pe pamînt,
Numai cât un puu de cuc
Și ieau pușca să'l impușc...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 293)

Participiul trecut *albăstrit*, întrebunțat ca adjectiv, e sinonim cu *cîo c o i t*.

Jipescu, Opincaru p. 85 : „Să 'mpենâm așa dară orașili noastre 'nstreinite cu Rumâni néoși; să mai rumânim odățică țara albăstrită...”

v. ¹ *Albastre*. — *Albăstrel*. — ² *Albăstrime*.

² **Albăstrêsc** (*albăstrit, albăstrire*), vb.; bleuir, rendre bleu ou bleuâtre. A da unui ce o față albăstră. Se întrebunțeză mai cu sémă în industria poporană.

S. F. Marian, Chromatica p. 26 : „Unele Románce fac albăstru și cu Lemn-cânesc. Pun adecă lemn de acesta într'o căldare cu apă la foc și'l lasă să férbă pînă ce ese tot sul dintr'insul. După ce a fert de ajuns, scot beldiile din căldare afară, érá în locul lor tórnă Pétră-albastră, care a fost de mai 'nainte muíată în rachiú. De o dată cu turnarea acestei

petre pun acuma și pèrul saú sculul ce vor să'l *albăstréscă*, lăsându'l în nuntru să férbă ca la jumătate de órá. La jumătate de órá il scot apoi gata *albăstrit*...”

Cuvîntul însă circuléază și 'n afară din sfera industrială.

Pelița omului se *albăstresce* când se străvêd vinele obrazului, fie de slăbi-ciune saú de bólă. Intr'un descântec „de beșică” din Bucovina :

Nu ustura.
Nu săgeta,
Nu giunghiè,
Nu săbiè,
Nu roși,
Nu *albastru*...

(Marian, Descânteco p. 40).

Albăstrire în acest sens nu este tot una cu învinățățire, care se întâmplă chîr la ómenii cei mai sănătoși când capetă vînățăi prin lovire saú când se fac vinețî de furiă reținută.

v. *Albăstruú*.

Laptele se *albăstresce* când se ȳea spuma d'asupra saú când își perde puterea. Intr'un descântec menit a „întórcce laptele” :

Mana luatú-i-o,
Laptele *albastritu*-i-o,
Untu albitu-i-o...

(Ibid. p. 137).

v. *Albastru*. — ² *Albăstrélă*.

¹ **Albăstrime**, s. f.; aspect bleu, étendue azurée. Fața albăstră a lucrurilor.

Alexandri, Legenda Cîocărlieí :

Plutind sub cer albastru pe-a marii *albastrime*,
Veđi tu colo, în zare, colo pe-o înalțime
Acel palat de aur... ?

Aprópe cu același sens se póte đice *albăstrélă*.

A. Odobescu, Pseudo-kyn. p. 233 :

„în fund de tot, înălțându-se în albăstréla înnegurată a cerului, se perdeau culmile păduroase ale Steșicului, învăluite în umbre viorii, civite și negre...”

Totuși *albăstrime* înseamnă un *albastru* mai adânc sau mai des decât *albăstrélă*.

v. *Albastru*. — *-élă*. — *-ime*.

²*Albăstrime*, s. f. coll.; gens habillés en bleu; bourgeois ou nobles, en opposition aux villageois. Sinonim cu *cio-cioime* din punctul de vedere al țeranului.

Jipescu, Opincaru p. 63: „Nu pricipi, că multă *albăstrime* te socotește ghită 'ncălțată, și d'ăia te robiește mereu?...”

v. ¹*Albastre*. — ¹*Albăstresc*. — *-ame*.

^{1,2}*Albăstrire* } — ^{1,2}*Albăstresc*.
^{1,2}*Albăstrit* }

Albăstrită. — v. ²*Albăstrea*.

Albăstriu, *-ie*, adj.; bleuâtre. Sinonim cu *albăstruiu*.

Costachi Stamate, Muza I, 281:

Ită se urcă luna în carul de lumină
Pe *albăstria* bolta a cerului senin;
Rațile ei sint blande, lumina ei îi lină,
Ea mângae ș'alină a omului suspin...

v. *Albăstruiu*.

Albăstruiu, *-ue*, adj.; bleuâtre. Formă întrebunțată mai mult în Țera-Româ-nescă, pe când în Moldova se preferă *albăstriu*.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 9: „Părul lins, cu unde *albăstrui*, îl pörtă 'n timple, așa a apu-cat dela mă-sa și mă-sa dela mă-sa...”
și mai jos, p. 58: „... cu pielea de pe față așa de subțire, încât i se numărau

vinele *albăstrui* urđite în curmeđișul timplelor...”

v. *Albastru*. — *-iă*. — *-uiu*.

Albău, *-ăe*, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albior*, *albineț*, *albișor*, *albuț* etc., dar cu o nuanță aug-mentativă, nu deminutivă.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 19 b (Genes. XXXI, 12):

... caută cu o-chii tăi de vedzū pâr-ci și arețai cum să sue pre oi și pre capre, *albău* (АЛБАУ) și pestrițū și cenu-șii stropițū...

... vide hircos et arietes ascen-dentes super o-ves et capras, subalbos et varios et cineritios sparsos...

Femininul *albăe* ca nume de locali-tate: într'un act moldovenesc din 1615 (A. I. R. I, 158) satul Doljescii din districtul Roman e pus pe apa *Albăia* (АЛБАЯ).

v. *Alb*. — *-ău*.

Albăia, n. pr. loc. f. — v. *Albău*.

Albe, s. f. plur.; habits blancs, linge. Se presupune haîne sau rufe (Sava Bărcianu). „*Albe*, veșmint alb de in sau de cânepă, cămășă etc.” (L. M.) „Românul se îmbracă în *albe*, Ungurul în *negre*”, îmi spunea un Moț dela Abrud. În medio-latina, *albae* = o îmbrăcăminte a preuților, a copiilor bo-tezați, dar și a mirenilor: „laici cum *albis* induuntur” (Du Cange).

v. ^{1,2}*Alb*. — *Albitură*.

Albălă (plur. *albele* s. *albelu*), s. f.; fard, cosmétique destinée à blanchir le teint. Un suliman alb se ăice *albelă*, „rumenélă” un suliman „roșu”, am-bele cuprindându-se sub termenul ge-neric de dres sau de foite. Se întrebunțeză mai mult la plural.

A. Pann, Prov. I, 172:

Surda ostenesce tu, babă, cu ale tale
albeli,
 In deșert sint și degiaba foițe și ru-
 meneli...

O doină din Transilvania:

Vai, mândruța, alba ești,
 Albă ești, frumoasă ești,
 Dar ești albă de *albele*,
 Rosie de rumenele!...

(Jarnik-Bărsanu, 438)

Une-ori se dice albețe în loc de
albeli.

Eu sciu numai dela fețe zbărciturile sa
 trag,
 Să dau rumeneli, albețe, și încolo nu
 mă bag...

(Pann, I, 178).

v. ¹ *Albătă*.

¹ *Albătă* s. *albete*, s. f.; blancheur. Insușirea lucrurilor albe. Latinul *albities*, vulgar *albitia*.

Sinonim cu albime și cu albiciune, cari însă circulază mai rar și se întrebuintează într'un sens absolut, pe când *albăta* e des în circulațiune și are diferite nuanțe ca și alb.

Boliac, „Fata de Țigan“:

Vedeți cât e de slabă și cât e de frumoasă!
 Ce galbenă *albăta* și talia ei trasa

Poți s'o cuprinți în mână!...

Balada „Fulga“:

Foiă verde isma crătă,
 Nu mi-e ceta negurătă,
 Ci mi-e numai do *albăta*,
 Că 'n cornul Buzăului
 Și 'n susul Calnăului
 Scos'a Costea oile...

(G. D. Teodorescu, Poes pop. 509)

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 374): „... *albăta* iepelor — dicea el — îi slujă de fanar nôptea la drum...“

„Ce folos de multă *albețe*, dacă n'are un vino'ncóce“ (Pann, II, 129).

„La 1 Martie se légă copiilor la gât un ban cu ațe roșii și albe, pe care'l păstrează pînă ce vin barțele, și atunci îl lépădă dicend: na'ti negrețele și dă'mi *albețele*...“ (G. Eftușescu, Dobrogea, c. Ciobanu).

² *Albătă*. — v. *Albăta*.

² *Albătă* (plur. *albețe*), s. f.; t. de Méd.: taie blanche dans l'œil, cataracte. Intunecarea luminei ochiului, formându-se ca o perdea, care împedcă străbaterea rașelor. Se rostescce mai adesea *albăta*. Nu vine din *albăta* = lat. *albities*, ci este o formațiune analogică din adjectivul *albat*, plur. *albatii* = [oculus] *albat*, plur. *albatii*. Forma organică e *albat*, conservată în *albatarița*, numele burnei contra acestei bóle, compus din *albat* și sufixul *-arița*, întocmai ca „limbricarița = limbricarița“, numele sēminței contra limbricilor.

v. *Albatarița*.

Lexiconul Budan distinge: „*Albăta* cea din afară, cataracta, der graue Staar; *albăta* cea din lăuntru, gutta serena, der schwarze Staar“. In cazul de'ntăiu se mai dice: a pã-albă; in cazul al doilea: a pã-negră; termenul *albăta* le cuprinde pe amîdouă.

Mitropolitul Veniamin, 1815 (Uricar, VII, 69): „... cluceru Dimcea, pisaltul Mitropoliei, pătimeste de ochiul stâng, încât au început cu totul a nu vide, și după cercetarea ce au făcut pe la doftorii de aice și la cei ce ar ave oareș-care cunoștință de ochi, i-au đis că aceia ce i-au acoperit chiar linteia luminei ochiului, fiind puțin cam albă, nu este *albăta*, ce unii đic a pã-albă, iar unii đic a pã-negră; s'au pogorit din pricina răceleii printre pelița ochiului și i-au acoperit lumina...“

v. *Apă*.

Poporul atribue *albéța* reuțății Ielelor numite „Vintóse“ și „Frumóse“:

L'o tilnit Vintósele
Și cu Frumósele,
Din fata l'o tilnit,
De pământ l'o trântit,
Gros-negru l'o facut,
Cu țernă l'o acoperit,
Albete 'n ochi 1-o băgat...

(Marian, Descântece, p. 1)

Contra Ielelor se invocă Ținele cele bune „surori ale Sóreli“:

Curățit *albața* albă,
Albața neagră,
Albața roșă,
Albața de 99 de feluri,
Albața de 99 de chipuri...

saū :

Albața ghimpósă,
Albața lacrémósă,
Albața cu mirari,
Albața cu scaparari...

(Ibid. 4, 14).

saū :

Albéța prin potcă,
Albéța prin rihnă,
Albéța prin strigorc,
Albéța prin diochi...

(Bálténu, Lum na 188; p. 579)

Descântecul are puterea de a face :

Să nu remâie *albața*
Nici ceta,
Nici pohoelă
Cât un fir de mac uscat
In patru despicat...

(Marian, Desc. p. 12)

Dacă însă nu se descântă câte de noē orī în noē țile, atunci — după expresiunea poporului — „*albața* éráși se a r u n c ă pe ochi“.

Afară de descântece, medicina poporană mai cunósce o mulțime de alte mijlóce, unele fóрте ciudate.

Flórea Copilul, Inseinnare pentru câte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat., p. 7-8):

„Pentru *albéța*, burete de soc să'l

usuce bine, apoi să'l piseze și să'l cernă pē dosul sitei de 9 orī și să'l sufle în ochiū miercuré și vineré diminéța;

„Pentru *albéța* de multă vreme, să caute furnici de cele mari de copač și să le ia oale și să le bage într'o sticlă de 50 de dramuri și să le umple și să o astupe bine la gură și să o bage într'o pită mare crudă și să o bage în cuptor să să coacă bine, și scoțând pita să desfacă și să ia sticla, și ce va rămâne în sticlă să lase să să răcéscă, și apoi să pice în ochiū câte o picătură diminéța și séra până îi va trece, măcar să fie veche de 56 ani;

„Pentru *albéța* să ia vin albu de o para și să caute o căldare sau tinjire noao nespoită și să pue vin într'ansa, apoi să șază 60 zile, și să pice séra și diminéța o picătură...“

„*Albéța* négră = goutte sereine, amaurose; a tăia *albéța* ochiului = abattre la cataracte“ (Pontbriant).

v. 1·*Alb.* — 4·*Albéța.* — *Albugine.*

4·*Albéța* (plur. *albete*), s. f.; t. vétérin.: dragon, cataracte des animaux domestiques. O bólă a vitelor cornute și a cailor, analógă cu *albéța* la om.

„Boii și vacile, cari capetă la vreun ochiū *albéța*, se vindecă prin aceia că pun în ochiul cu *albéța* unt próspet amestecat cu sare ordinară saū cu ochiū de sare (kristallisirtes Steinsalz) și frécă apoi ochiul, saū și numai prin aceia că stupec în ochiū și apoi îl frécă“ (Familia 1878 p. 496).

Flórea Copilul, 1788 (Mss. în Arch. Stat. p. 20): „Pentru *albéța* de vite Țaste foarte bun coajă de stridie de Mare, să piseze foarte bine și să o cernă și să i sufle în ochiū miercure și vineré, că trece. Pentru *albéța* la cal să caute lemn de mestécăn și să'l găuréscă cu sfredelul, și să umple

gaura cu sare, și să arză lemnul în foc cu totul, și să piseze ce va rămâne și să l' cernă și să sufle în ochiu vineré diminéța..."

În popor se rostesc adesea *albéză*, care este și forma cea organică, cu sufixul -ză ca în *gălbézá*, numele „gălbînării” la oi. În acest mod *albéța* = *albéză* la vite și *albéță* = *albatum* la ómeni sînt doé cuvinte cu totul diferite între ele sub raportul morfologic, ambele diferind tot-o-dată de *albéță* = *albitiem*.

v. ^{1.3.} *Albéța*. — -ză.

Albed, -ă, adj.; blanchâtre. Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*Albedu*, *albedă*, weiss, weisslich”. Latinul *albidus*. Din compusul *exalbidus* derivă *salbed*.

v. ^{1.} *Alb*. — *Salbed*.

^{1.} **Albèu**, adj. et subst.; vieillot, ayant l'air vieux. Bătrînel său om cu pèr alb.

În balada din Ardél „Chiva“:

Duminica diminéța
Chivei îi sosia pe cétă
Vre cincî-şeci de calaraşi
Şi cu doi *albei* de naşi...

(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Din alb cu acelaşi sufix ca în holteiu.

v. ^{2.3.} *Albeiu*. — -eiu.

^{2.} **Albèu**, s. m.; chien de berger, blanc et de petite taille. Din alb, prin acelaşi sufix ca în coteiu și griveiu, alte doé numiri de căne.

„La clobani, canii albi cu pèr mic se chiamă *albei*...” (S. Liuba, Banat, c. Maïdan; T. Crişianu, c. Cugieru).

v. *Coteiu*. — -eiu.

^{3.} **Albèu**, s. n.; t. de Botan.: chien-dent pied-de-poule, *Panicum dactylon*.

Un fel de érbă cu o faţă albiciósă, de unde'i vine și numele de *albeiu*, nemţesce „weisser böhmischer Schwaden” (Nemnich), avénd un trunchiu subţire și tare cu spicul ramificat ca și când ar fi nesce degete, ceia ce a făcut să i se dîcă „daktylon”, „digitaria dactylon” etc.

„*Albeiu* se taiă fórte greú la cósa, și cosaşii la tocmélă întrebă, dacă finul are *albeiu*...” (C. Negoescu, Rîmnic-sărat, c. Bogza).

v. ^{2.} *Albeiu*. — *Costreiu*. — *Iérbă cărnescă*. — *Opsiğă*...

Albele, n. pr. loc. f. plur. artic. Mai multe localităţi române pórtă numele de *Albele*, în care se sub-întelege „petre”, „ape”, „case” sau alt substantiv dispărut cu timpul: *Albele*, munte în Némţ; *Albele*, pădure în Vlaşca; *Albele*, doé sate în Bacău (Frunşescu, Dict. top. 3).

v. ^{4.} *Alba*. — *Albeni*. — *Albesci*...

Albeni, n. pr. loc. plur. m. Numele topic *Albeni*, după cum se chiamă câte-va sate (Bacău, Vlaşca, Gorj), presupune pe ómeni veniţi din alte localităţi numite *Albul*, *Alba* sau *Albele*.

v. -eni.

Albesc (*albit*, *albire*), vb., blanchir, devenir blanc. A face alb sau a se face alb. Se întrebuintéază mai ales cu sensul latinului *albescō*, de ex.: *albescē* pèrul = *albescit* capillus (Horat.), *albescē* penele = *albescunt* pennae (Plin.) etc.

Dicţionar Bănăţén Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883, pag. 422): „*Albesc*. *Albescō*”.

Balada „Vilcan“:

De barbaţi să n'aveţi parte
Şe ce anî și jumătate,

Pânza vi se'ngălbenescă,
Florile vi se'negrăscă,
Pêru 'n cap vi se albescă...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 551).

Se ȕice *albesc* și în *albesc* său
n *albesc*, dar forma simplă, fără
element prepozițional, e mai elegantă.

Dosofteiu, 1680, ps. L:

.... spăla-mă-	...lavabis me
veî, și mai multă	et super nivem
decătă omătulă	de alba bor...
<i>albi-mă-voî...</i>	

unde la Coresi, 1577: în *albi-mă-voiu*,
iar la Silvestru, 1651: n *albi-mă-voiu*.

In aceeași baladă „Vilcan“, după cum
a publicat-o Alexandri, o binecuvintare
cătră fete:

Lucrul vostru să sporăscă,
Pânzele sa se'nălbesca,
Cum e cōla de hârtie
Și flōrea de iasomie...

iar mai jos, ca blăstem:

Lucrul să nu vă sporăscă,
Pânzele să nu a bescă,
Ci la sōre să 'negrăscă
Și la vînt sa putreȕesca...

Totuși ca verb activ se ȕice mai
mult n *albesc* cu derivatele n *albit*
tor și n *albitore*, n *albitură*,
n *albitoriă*, iar *albesc* circulăză a-
prōpe tot-d'a-una ca verb neutru; de
exemplu: „n *albesce* pērul“ însem-
năză „il teint les cheveux en blanc“,
pe când „*albesc* pērul = les cheveux
deviennent blancs“.

O doină din Ardél:

Ba eū, bade, n'ou veni,
Că n'am pânză de-a n *albi*,
Nici povești de-a povești...
(Jarnik-Bărsanu, 233).

Ca activ și ca neutru în aceeași poe-
siă de Gr. Alexandrescu, „Viața căm-
penescă“:

Casa p'o multe clădită,
Singură câmpul domnind,
De umbră neocolită
O veȕi în aer *albind*...

ér mai jos:

Și când lun'argintuită,
Albind érba de pe vale,
Eșla lină, ocolită
De stelele curȕi sale...

Neutru *albesc* e mai cu deosebire
des în privința pērului.

Basmul „Tinerete fără bătrânețe“
(Ispirescu, Legende p. 9): „supărat,
plecă înainte, fără a băga de sēmă că
barba și pērul îi *albise*...“

O doină muntenescă:

Mustăcioră'mî se lungesce,
Fața mi se 'ngalbenesce,
Pēru 'n cap mi se *albesc*...

(G. D. Teodorescu, 327).

Chiar fără a se menționa pērul,
De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
tănica p. 200: „o trece ș'asta, că nu
una am veȕut eū de când am *albit*...“

In loc de simplul *albesc* „je vieillis“
e mai puȕin corect reflexivul „mă *al-
besc*“ ca la A. Pann, Moș-Albu, I, 39:

Caci când plecai, eram tînăr, ș'acum am
îmbătrănit,
M'am *albit* de grijă, necazuri, și fața mi
s'a zbărcit...

La I. Văcărescu, p. 332:

D'o dată calu se încordăza,
S'arunca 'n laturî, se spăimintăză!
Se zvîrcolesce! de frică multă
Nici bold, nici glasu nu'mî mai ascultă.
Ager descalec, veȕ jos turtita
Albind o trimba invaluita!...

albesc nu însemnăză „devenir blanc“,
ci „paraître blanc“.

Formele *albesc* și *albez* figurăză
ună lîngă alta la Boliac în „O dimi-
năȕă pe malul lacului“:

Galbuța auroră de purpura urmată
Albesce înverȕita dumbravă de anin,
Și stele licurinde abia se mai arată
Prin umbrele ce nōptea păstrăza în senin.
In lacul de 'nainte'mî un cer se adâncăza
Și lasă pe oglindă'i abia a mai luȕi
Faciliile murinde sub pânza ce *albeză*
Al nopȕiî întunerec ce 'ncepe a fugi...

Forma albez, cu derivatele albat și albare, aprópe despărută din graú, represintă pe latinul activ albare.

Participiul trecut *albit* ca adjectiv, în balada „Opríșanul“:

Iar în intru o bătrána
Cu-o icóna sfinta 'n mână
Și cu haine mohorite
Și cu pletele *albite*...

Gr. Alexandrescu, „O impresiá“:

Puțin erau la număr ostașii României,
Dar când ale lor cete pe luciul câmpiei
Semeț înaintara cu pas resonator, —
Din sulițe, din cofuri, din armele *a'b te*,
Când sórele în unde, în rađe aurite
Lumina își resfrinse pe stégul tricolor...

v. *Alb*.

Albesc, -escă, adj. patronym.; appartenant à ou descendant d'une personne nommée Alb. — v. *Albesci*.

Albesci, n. pr. loc. plur. m. O mulțime de sate în întreaga Româniá pórta numele de *Albesci*, plural dela patronimicul *Albesc* = „fíul lui Alb“, ceia ce probéză marea respândire de altă dată a acestui nume personal. Frunđescu (Dicț. top. 3—4) înșiră pe doé pagine localitățile *Albesci* din Moldova (Fălciú, Vasluú, Iași, Botoșani) și din Țera-Românescă (Muscel, Mehedinți, Teleorman, Buzeú, Ialomița, Dolj, Olt, Prahova, Argeș). Despre cele moldovenesci în parte, veđi un vechiu dicționar horografic în Buciumul Român, 1875, p. 34—6. Apoi o vale în Muscel se chiamă *Albésca*, adecă: [vale] *Albésca* = „a lui Alb“, și tot așa un sat în Argeș, adecă: [parte] *Albésca*.

Constantin Brâncovénu, Condica Vistieriei 1694, p. 39: „23 $\frac{1}{2}$ taleri s'au dat pietrarilor dela *Albești* pentru niște pietre ce au tăiat de tréba caselor domnești...“

v. *Albu*. — *esc. esci*.

¹**Albêt**, s. n.; aubier, „pelița cea subțire și albiciósă, care este între cója și între lemnul unui copaciú“ (P. Poenar).

„Părțile arborelui se chiamă: trunchiú, crăci, vírf, cóje, mázgă, *albeț* și inimă....“ (P. Roșculescu, Dolj, c. Căpreni).

Se đice și *albul eț*.

I. Ionescu, Agricultura din Mehedinți p. 396: „Șindriila se face numai din partea lemnului care se numesce *albul eț* și care se află între scórța și inima lemnului...“

Francesul *aubier* și *aubour*, spaniolul *albornosău borno*, portugesul *alvura* etc., ca și latinul clasic *alburnum*, diferă numai prin sufixuri de cele doé forme române.

v. ¹*Alb*. — *eț. uleț*.

²**Albêt**. — v. *Albineț*.

Albèz (*albat, albare*). — v. *Albétă*. — ¹*Albesc*.

Albic. — v. *Albică*.

Albică s. *dălbică*, adj. fém.; t. poét.: diminutiv d' *albă* „candide“.

Balada „Cucul și turturica“:

Draga turturică,
Pasere *dalbica*...

Să se observe că *alb* își asociază tóte sufixurile cu *-c*: *albac, albu* și *albic*.

v. *Alb*. — *ic*.

Albicòs, -ósă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albu* sau *albiú* și cu *alburíu*, arătând că ce-va este aprópe alb, dar fără nuanță déminutivală ca în *albișor, albineț* etc.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom. p. 232): „...ca soarele de lu-

minos, ca luna de arătos și ca omătul de *albiços* ȳaste...“

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 86: „...sosi în sfirșit la malul dorit, tocmai când luna scăpăta, gonită de lucrătorul *albiços* al dimineței...“

Ibid. p. 88: „...acolo salciea pletoasă, socul mirositor, alunii mlădioși, arțarii cu pojghițe roșii, carpenii stufoși, salba-móle și teii cresc amestecați cu falnici jugastri, cu plopî naltî și subțiri, cu anini ușurei, cu ulmi *albiçoși*...“

Alexandri, „Bradul“:

Sus pe culme bradul verde
Sub zăpada *albiçosă*
Pintre negură se perde...

O doină muntenescă:

Fóia négră de rogos!
Mult ești, plopule, falos;
Mult ești nalt și *albiços*,
Dar n'aduci nici un folos...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 354).

v. *Alb.* — *-cios*.

Albicune, s. f.: blancheur. Sinonim cu *albéță*, cu *albime* și cu substantivul *alb*. E rar, și nu e tocmai de trebuință.

Biblia Șerban-vodă 1688 (Levit. XIII, 4, 17, 20):

...iară de va fi și stricăciune albă în pițale trupului lui, și a fundu nu va fi vedéré ei din pițale și părulú lui nu s'au premenitú în *albicune*, ce ȳaste elú ne-gru...

...si autem et lucidus albus erit in cute carnis ejus, et humilis non fuerit aspectus ejus a cute, et pilus ejus non mutavit pilum album, ipse autem est obscurus...

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 209): „...corbul bătrán în alb de s'ar văpsi, cu o ploae sau și cu o roaă să să spēle poate, și ce supt

albicune din fire imăciune au avut în curândă vréme iș va arăta...“

v. *Alb.* — *-cuune*.

Albiă (plur. *albi* s. *ălbii*), s. f., mai, jatte, auge; lit d'une rivière; berceau. Vine din latinul *alveus*, vulgar *alveum* (Du Cange), prin pluralul *alvea*. Ital. *alveo*, în dialecte *albi* (Azzolini); span. și port. *alveo*; franc. *auge*.

Cu sensul de trunchiu de formă lungu-ță, scobit în intru pentru a se păstra ce-va, a se spēla saú a se scálda, a se adăpa vite orî dobitoce, *albiă* are mai multî sinonimî: *copaea*, *căpistere*, *covată*, *postavă*, *trócă*, *muldă*...

„*Albia* saú *copaea* în care se ține málaiul, se chiamă *căpistere*“ (D. Negoescu, Dimbovița, c. Pietroșița).

„*Albiea* în care se spală cămeșile, se ȳice *covată*“ (C. Ciurénu, Vasluju, c. Zăpodeni).

„... *copaea* se ȳice *postavă*; *albiă* este o *postavă* mai mare pentru cămeși, adecă pentru rufe“ (D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Rudina).

„... *trócă* saú *troc*, *albie*, *muldă*, *covată* = *alveus*“ (L. B.)

Cu sensul de fund al unei ape curgătoare, adecă „*albia gârlei*“ (Dr. Polysu), se mai ȳice *matcă* (Costinescu), câte o dată *prund*.

„Pe la noi locul dintre malurile unui rîu nu se ȳice *albie*, ci *prund*...“ (B. Ionescu, Dimbovița, c. Săcueni).

Vorba însă cea mai răspândită cu acest sens, remâne *albiă*.

Capul Turcului sária
Și de-a dura se ducea
În *albia* Nistrului
Linga pétra Corbului...

(Pompiliu, Sibiu, 24).

Balada bănățenă „Iovan Iorgovan“:

Incétă, incétă,
Cerna mea curată,

Că'ți voiu arunca
In *albia* ta
Și'ți voiu da eu ție
Mrénă argintie...

(Familia, 1874 p. 24).

„A eși din *albiă* = déborder, inonder“ (Pontbriant).

Albiă este și fundul unei văi închise între rădicături.

„Dălmă se chiamă lungul unui dél fără pădure pe el; văgăună este locul mai jos dintre doē dâlme, adecă *albiea* dintre dâlme...“ (N. Vuga, Vasluïu, c. Bodesci).

v. *Căpistere*. — *Copae*. — *Covată*. — *Muldă*. — *Postavă*. — *Prund*. — *Trócă*...

Se rostesc după localități: *albie*, *alghie*, *albhie*, *albgie*; peste Carpați se aude și *alvie*:

Ș'asa cânta cu caldura
De stă Oltul și nu cura...
— Tac!, cuce, nu mai cânta,
Că tu'mi opresc *alvia*...

(Jarnik-Bărsanu, 106).

„Poporul crede că dacă cine-va bagă argint-viū în fântâni, le strică isvorul, sau într'un riū strică *alvia*; căci el tot mereū sapă“ (A. Bunea, Transilvania, Făgăraș, c. Vaidarecea).

v. *Argint-viū*.

In cas oblic poporul rostesc adesea *albiă* = *albiē*, după cum scrie și A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 85: „cursul riului furase luntrea și o 'mpinsese cu repeđiciune pînă la gura acelei strîmtoři, prin care apele *albi* celei mari se revarsă cu volbură...“

Locuțiunea proverbială „a face pe cine-va *albiă* de porci“ sau „*albiă* de câni“, adecă un vas din care mănăncă porcii sau câni, însemneză a injura, a batjocori, a arunca cu noroiu.

Anton Pann, Prov. III, 115:

...m'a 'njurat, m'a necinstit,
Ca p'o *albie* porcésca m'a facut și
m'a gonit...

Alexandri, Sandu Napoilă: „dacă nu vreī să ieī câmpii pe urma lor, te fac *albie* de câni...“

Lexicon Budan p. 724: „fac pre cine-va trócă de porci sau *albie* de câne = quempiam maxima ignominia afficio“.

Pontbriant: „a face pe cine-va *albiă* de porci = accabler quelqu'un d'ignominie“.

Sătenii légănă pe prunci în *albiă*. De aci expresiunea: „din *albiă* = din cea mai fragedă vristă“.

Jipescu, Opincaru p. 21: „Cât malu m'aș face, đeū hine, că mare ie đeū, de mī-ar știu pē la urechē vestea că dēla fița din *albiē*, dēla copilandri și codănele pin la unchēși betegē și babil iertate, toți cu toți cu mic cu mare și-aū indulcit inima și s'aū otărit bucuroși să facă 'ndreptare relior...“; și mai jos, p. 65: „dēla *albie* pînă la cosciug să domniēscă cuvintu dreptului...“

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 11): „...copil de țitșă în *albie*, pe lângă alți vr'o șase, care așteptău să le facă de mănecare...“

Tot aci vine *albia* în care se scaldă copii.

Doīna „Blăstemul“ din Dimbovița:

Ca tu, maică, când m'al fapt,
In *albiă* m'al scaldat,
In scutece m'ai fâsat,
Scutecele că ni'al strins,
De durere eū an plins...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 438).

Fabricațiunea *albiilor* era o specialitate a Țiganilor Rudari, pe cari pînă astăzi în unele locuri poporul îi numesc de aceia *albiēri* sau *albiēri* (C. Corbénu, Olt, c. Alimneci).

Deminutivii din *albiă* sînt *albiuță* (Conv. lit. 1877 p. 32) și *albióră*.

v. *Albină*. — *Rudar*.

Albièr, s. m.; Bohémien fabricant d'ustensiles en bois.—v. *Albiă*.

Albime, s. f.; blancheur. Sinonim cu *albéță*, dar însemnând o față albă mai întinsă sau mai adâncă.

Alexandri, „Portret“:

Nici marmura cioplită *albimea* ta nu
'ntrece.

Ca luna 'n miezul ernei, frumoasă ești
și—rece...

v. ^{1.2.} *Alb*. — *Albéță*.

^{1.} **Albin**, s. m.; abeille-mère. — v. *Albină*.

^{2.} **Albin**, adj.; blanchâtre. — v. *Albineț*.

Albina, n. pr. loc. f. artic. — v. *Albină*.

Albinâr, subst. et adj.; apiculteur, celui qui élève des abeilles.

v. *Albină*. — *Albinărel*.

Albinării, n. pr. loc. m. plur. artic. v. *Albină*.

Albină (plur. *albine*), s. f.; abeille. O gîngă de felul celor hymenoptere, care produce miere și cîră, trăind în cete compuse fie-care din câte o singură *albină* femeie și din mai multe *albine* lucrătoare și nelucrătoare, aceste din urmă bărbați, cele de'ntăiu neutre.

Omul domesticesce, îmbunătățesce și întrebunțesce pentru folosul său pe *albina*, care altfel ar fi ramas numai în stare selbatecă.

Un text din secolul XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 280): „... miifaré sălbatecă, zic, caré

fac *albinele* sălbateci, caré se află în lémne și în pietri...“

O frumoasă descriere poporană a dunesticirii *albinei*, la I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 186): „Și mai merge el cât merge, și numai éca se aude o băzăitură îndușită. Se uită el în drepta, nu vede nimica; se uită în stînga, nici atăta; și când se uită în sus, ce să vadă? Un roiu de *albine* se învîrtia în sbor pe deasupra capului său și umblău bezmetice de colo pînă colo, neavînd loc unde să se aședă. Harap-alb vedîndu-le așa, i se face milă de dinsele, și luîndu'și pălăria din cap, o pune pe érbă la pămînt, cu gura 'n sus, și apoi el se dă într'o parte. Atunci bucuria *albinelor*; se lasă jos cu tótele și se adună cîotcă în pălărie. Harap-alb aflîndu-se cu părere de bine despre asta, alérgă în drepta și în stînga și nu se lasă pînă ce găsesce un buștihan putrigăios, îl scobesce cu ce póte și 'i face urdiniș; după aceia aședă niște țepuși într'însul, îl frécă pe dinăuntru cu cătușnică, cu sulcină, cu mătăciune, cu póla-santă-Măriei și cu alte buruene mirositoare și prielnice *albinelor*, și apoi luîndu'l pe umăr, se duce la rou, restórnă *albinele* frumușel din pălărie în buștihan, îl întórcé binișor cu gura în jos, îi pune deasupra niște căptălaní ca să nu resbată sórele și plóia înlăuntru, și apoi lăsându'l acolo pe cîmp între florí, își caută de drum. Și cum mergea el, multămit în sine pentru acéstă facere de bine, numai éca i se înfățișeză înainte crăésa *albinelor*...“

Din acest pasagiú se vede deja, că crescerea *albinelor* are în popor o bogată terminologiá proprieá, care câte-o-dată se deosebesce după localități. Așa:

albina în genere se chiamă muscă,

și când sporesce bine: „are multă m u s c ă“ (Iași), iar în Banat se ȳice: b i z ă (com. Visagu) sau b ă z ă (com. Bouțar);

albina femeia: m a t c ă, pe a-locuri *albină* lucróe (Brăila, c. Cécăru), í m p ă r ă t ă s ă (Mehedinți), *albină* í m p ă r ă t ă s c ă (L. B.);

albina bărbat: t r ă n t o r, iar figurat: l ă u t a r, fiind-că nu face altă trebă decât bázăe, cântă și jócă (Iași);

albina selbatecă—b ă n z a r (Covurluțu) sau b ă r z ă u n (Buzeu);

vasul său butucul găurit în care se adăpostesc *albinele*: u l e i u, s t u p, ș t u b e i u sau ș t i u b e i u, m a t c ă, c o ș n i ț ă sau c u ș n i ț ă;

bortecică în stup pe unde întră și es *albinele*: u r d i n i ș;

ceia ce se pune pe stup ca să'l apere de plóia sau de arșiță: c ă p t a r, c ă p t a n, c ă p t ă l a n;

stratele unde se aședă miera și din cari se face c ă r ă: f a g u r, peste Carpați f a g o r, la Coresi 1577 ps. CXVII:

...încungurară-	... circumdede-
mă ca <i>albinele</i>	runt me sicut a-
strediiă...	pes favum...

chilórele în cari se reproduc *albinele*: b ó t c ă (Nemț, Sucéva);

țepușele de lemn prin cari se susțin fagurii: t r e p c e, în Oltenia precí (Mehedinți);

locul unde se țin stupii véra: p r i s a c ă sau s t u p i n ă orí s t u c h i n ă, (Ialomița), é r n a: t e m n i c sau t e v n i c;

păzitorul *albinelor*: s t u p a r sau p r i s ă c a r;

scóterea mierii și a cerei din stup: r e t e z a r e sau r e t e z a t;

exterminarea trântorilor: t r ă n t o r i t sau b ă t u t;

instrumentul cu care „se retéză“: c u s t u r ă;

înmulțirea *albinelor* eșind pentru a

căuta un nou locaș: r o i r e, r o i t, „ese musca“ (Iași);

stupul vechiu cu *albine*—r o i u sau m a t c ă orí p ă r v a c, ér noul stup căpătat din cel vechiu—p a r o i u, de unde apoi verbií: r o e s c e și p a r o e s c e sau r o e ș e s c e;

stupul care nu roesce: b u h a i u (Iași);

un mic stup purtăreț, în care se prinde noul roiu—r o i n i ț ă;

un mic roiu—s f i r l a c (Dorohoțu);

oul său puil de *albină*—c ă ț e l, iar producerea lui: c ă ț e l i t, c ă ț e l e s c e;

materia viscósă din care se nutrește cățelul—p ă s t u r ă;

materia din care se forméză cățelul: p l ă m a d ă;

fagurul fiert din care se scosese c ă r a—h o ș t i n ă, j i n t i ț ă, b ă b a ș (Tutova);

apa prin care a trecut miera—m i d sau n i i d (Nemț).

Despre sonul pe care'l scóte *albina*, generalmente se ȳice: b ă z ă e, uneorí: b o m b ă n e s c e sau b o m b ă n e s c e (Transilv., Sibiú) orí b o m b ă n e z ă (Deva), z u z ă e (Făgăraș, Huniádóra), v i j ă e s c e (Banat), s b ă r n ă e (Teleorman).

Albina se resfață printre florí, pe al căroră suc íl preface în fagurí.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVII p. 9: „Căți amu tocmélei lu Dumnezeu cu dragoste nevoescu-se, trudei c ă i a d r a g a a *albinelor* í n c h i p u e s c u - s e, c ă c u m z b o a r ă a c ă l ă p r e c ă m p u r e și deín toate erbile și deín toate florile adună caré e cu frámsețe și cu folos, așa și aceșté...“

Legenda Sf. Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 71): „ca o *albină* strángé deín toate florile primăvarie...“

În colinda „Plugul“:

Unde sint fete nebune
Ce asvirla cu alune,
Și se léga de feciori
Ca *albinele* de flori...

(Alex. Poes. pop. 2, 391)

Donici (1840), I, 1 :

Vulturul pe o *albina*
Aũ zãrit'o în grãdinã
La rãvãrsatul de zori
Biziind pe lingã flori...

În proverbi și locuțiunii proverbiale:
„Ca *albinele* la fag s'adună“ (Iordachi Goleșcu, Conv. lit. 1874 p. 73).

„*Albina* în gură ține mierea cea mai dulce, și în codă acul cel mai otrăvitor...“ (ibid. p. 69).

Vine binele
Ca *albinele*...

(Pann, Prov. II, 21).

„*Albina* vine încărcată de cêrã și miere pe picioré, pe spate, pe burtã; de aceia se dice despre un om strîngător: vine încărcat a-casă ca o *albină*...“ (S. Stãnescu, Dimbovița, c. Bilciurescii).

„Aduce ca o *albină*, saũ: încărcat ca o *albină*, se dice de omul care îngrijesce bine de casnicii seî, îndestulindu'i de nu le lipsesce nimic...“ (D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

„...harnic ca *albina*, strîngător ca furnica...“ (S. Negoescu, Rîmnic-Sãrat, c. Bogza; Gr. Gheorghiu, Botoșani, c. Cãlinescii).

„Unui om ce umblã de colo 'n colo, i se dice: ce umbli, mã, ca un roi u fãrã matcã?“ Unui leneș: „mã trãntore, ce nu te apuci de trebã?...“ (S. Tacu, Covurlui, c. Braniștea).

O injurãturã cãtrã cai la Alexandri, Surugiul: „Perire-ar *albinel* care or strînge cêra de fãcut luminaire celui ce vë are!...“

În cosmogonia poporanã romãnã, *albina* și ariciul jôcã un rol fôrte interesant, care ne aduce a-minte cã'n

mitologia elenicã *albinele*, *μέλισσαι*, sint dãdacele lui Zeus, ér dupã Virgiliu :

Esse apibus partem divinae mentis...

Iatã o narațiune în graiul din Valcea:

„La început când a zidit D-đãu lumea, a fãcut mãi întâi ceri u și pã urmã pãmîntu. Dar când a fãcut pãmîntu a avut de ajutori pã arici. D-đãu a desfãșurãt dupã un ghem ațã cãt erea țancu cerului și pã urmã a dat ghemu ariciului. Ariciu șiret, vrînd sã facã pã D-đãu sã greșeascã, când vedea cã D-đãu sã apropie de el cu zidirea pãmîntului desfășura cãte puțîn cãte puțîn ațã dupã ghem; așã cã tomnaî la urmã când D-đãu a vãduț cã pãmîntu iese mãi mare decãt ceri u, a priceput cã ariciu i-a stricat țancu. Atunci ariciu a fugit și s'a pitulat în iarbã. D-đãu dupã ce s'a gãndit și rãsgãndit și n'a aflat nici un mijloc ca sã facã pãmîntu sã nu fie mãi mare decãt ceri u, a trimes *albina* ca sã caute pã arici și sa'l întrebe. *Albina* gãsind pã arici l'a întrebat, dar el a đis cã știe și nu vrea sã spunã. *Albina*, și ea șireatã, s'a prefãcut cã pleacã. Ea însã depãrtãndu-sã puțîn s'a ascuns într'o flóre. Ariciu cređînd cã e singur, a đis: „Hei! nu sã pricepe D-đãu atãta lucru! Sã ia pãmîntu în mãini de margini, sã'l strîngã, și așã o sã sã facã munțî, vãî și dealuri“. Cum aude *albina* lucru, sbórã din flóre, și ariciu auđînd'o i-a đis: Eii...! aci ai fost, hoto! mãnca-ț-ar ce nu sã mãnancã cin'te-a trimes!—Și de atunce *albina* face miere în loc de alt-ceva...“ (I. Nisipénu, c. Nisipi).

Tot așã se povestesc de'ncóce de Olt (P. Diaconescu, Muscel, c. Godeni; D. Basilescu, Prahova, c. Drajna de sus; P. Michãescu, Brãila, c. Cécãru).

În acest mod poporul își explicã, pentru ce numai la *albine* se mãnancã „ceia ce nu se mãnancã“, fiind-cã blã-

stemul aricîului silfa tocmai pe Dumne-
deu vrînd-nevrînd s'o mînance.

v. *Ariciu*. — *Bróscă*.

Fiind că se pituleză atât de málcom
într'o flóre și apoi sbórá bázáind nu-
mai după ce o supsesse bine, *albina* ca-
racterisézá adesea în legendele popo-
rane pe iscodă.

Basmul „Țugulea“ (Ispirescu, Le-
gende p. 315), „... priponi caii, apoi
dându-se de trei orî peste cap, se făcu
o *albina* și plecá înspre méđu-nópte
încotro ședea Smeóica pámîntului. După
ce ajunsse acolo, sbárn! în sus, sbárn!
în jos, întrá în casa Smeóicei și ascultá
ce vorbía cu Smeii...“

Pe lingă numele seú de iscodă, *al-
bina* mai are și pe acela de o gângónă
reutációasă.

Se scie că *albinele* cele lucrátore în-
ghimpá fórté dureros cu așa numitul
a c, pe care'l are și matca, deși ea nu'l
întrebuințézá nici o dată, astfel că po-
porul crede că dînsa nu'l are.

O legendă din Ardel:

„Când a făcut Dumneđu tóte vie-
tățile, a întreat pre fie-care ca ce pu-
tere voesce să aibă. *Albina* a respuns
că: pre cine voiu împunge cu acul
meú, să și móră. Atuncî Dumneđu
a đis: mai bine să mori tu! Și așa
se vede pină în đioa de astăđi, că în-
dată ce înghimpá cu acul seú *albina*
pre cine-va, móre ea-însăși...“ (G. Do-
brin, S. Gila, I. Munténu, Făgáraș și
Huniadóra).

De asemenea se povestesc în Moldova
(V. Mircea, Iași, c. Copoú; Dumbravă,
Némț, c. Uscații) și 'n Țéra-Románescă
(P. Georgescu, Prahova, c. Provița; N.
Călinescu, Brăila).

Și totuși pe acéstă reutációasă iscodă,
poporul o privesce ca s f á n t á.

„Dracul se póte preface în orî-ce féré
saú dobitoc, numai în óiă și 'n *albina*
ba“ (L. Iancu, Banat, c. Visagu; I. Vi-

șoianu, Muscel, c. Mățáu; I. Bădescu,
Muscel, c. Boteni etc.).

„*Albina* e privită ca sfântă, căci ea
face céră pentru luminări de dus la
biserica. Poporul crede că este păcat
a da cu céră pe'n case, la podelá saú
ceruit, după cum unii din boierii aú
obiceiu...“ (Stareț G. Theodorescu,
Galați, Mavromolu; M. Rădulescu, Dim-
bovița, c. Finta; Cărare, Iași, c. Cucu-
tenî; P. Pintea, Banat, c. Nevrincea etc.).

O rugăciune poporană din Banat:

Sânta Vineri a avut un fecior,
Ca un mândru domnișor;
Din ochi lacrimi îi mergea,
Din inimă sânge'i curia,
Nime'n lume nu sciea,
Far de Lină
Magdalină
Și surorile lui Lazar,
Carî se duseră pe câmpul lui Iordan,
Culegînd flori de amin,
Și deteră cu picioru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu *albin*,
Din *albin* se facu mîerea,
Mîerea facu céră,
Céra s'a aprins,
Raful s'a deschis...

(S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Din Transilvania:

Am plecat pe-o călicea,
Mă 'ntálnii c'o alghinea,
Alghina a făcut céră,
Céra s'a facut lumina,
Lumina s'a aprins,
Raful s'a deschis,
Pomete
Înflurete,
Dumneđu sânt să ne Ierte...

(I. Floca, Sibiu, c. Sina)

Din Dobrogea:

Albina face mîere,
Mîerea se face céră,
Céra se face făcliă,
Făcliă s'aprinde,
Raful se deschide,
Matca Domnului pe toți în brațe ne coprînde...

(N. Ludovic, c. Niculițel).

În Occident se țice că'n nóptea Crăcîunului *albinele* cântă o minunată colindă despre nascerea Mântuitorului, și că ele nu înghimpă cu acul lor decât numai pe ómenî desfrinați și pe femeî perdute (Rolland, Faune pop. III, 268); se mai țice că patria *albinelor* e paradisul, și alte legende analóge (Gubernatis, Zoologic. Mythol. II, 218); dar numai la Români, printr'o imagine de cea mai înaltă poesiă, poporul ne asigură că :

„*Albina* este făcută din lacrămile Maicei-Domnului...” (Dumbravă, Némț, c. Uscații).

De aceia e mierósă, dar și te dóre tot-o-dată.

În fine, nu lipsesce o legendă comică :

„Poporul țice că la început *albina* a fost a Țiganilor, și ómenii au făcut schimb cu dînșii, dându-le în loc nisce bărzăuni mari, cari trăesc sêlbateci și de cari s'au bucurat Țiganii, cređându-se căștigați, căci *albina* e mult mai mică...” (Buzeu, com. Boziorul).

v. *Țigan*.

Cuvîntul s'a păstrat în tóte dialectele române: macedo-român *alghind*, istriano-român *albiră*, la noi după localități: *albină*, *alghindă*, *albhindă*, și chiar *albăină* (Năsăud). Este latinul: musca *alvina*, literalmente „mouche de ruche”, de unde pe de o parte simplul *muscă* „abeille”, după cum se aude adesea pe la țeră, pe de alta — *albină*, substantivându-se adjectivul ca în: „fântână = [aqua] fontana”, „armasariu = [equus] admissarius”, „érnă = [tempus] hibernum” etc., sau precum în latina lui Plaut se țicea bună-óră: „melina — [crumena] melina”. Așa dară *albină* este în cea mai strînsă înrudire cu *albiă* (=lat. *alveum*), după cum se numîa dentru'ntăiu stupul său ștubeuil (Cihac). Masculinul *albin* în

poesia poporană din Banat ar puté să ne amintescă că la vechii Romani tocmai *albina-femeiă* era privită ca bărbat: „*rex*” sau „*regulus*” (Virgil., Varr. etc.), astfel că *albin* ar fi „[*rex*] *alvinus*”, „regele stupului”; e mai probabil totuși că, după ce cuvîntul *albină* fusese deja format, poporul l'a apropiat apoi printr'o asociațiune de idei de adjectivul *albin* = lat. *albinus*, nu cu sensul de „blanc”, ci cu acela de „candide”. Prin aceiași asociațiune de idei s'a născut forma femeescă *albinică* în loc de *albinică* într'o doină din Ardél :

Tot mă mir, mă mir drăguță,
Cum poți fi așa mândruță?
Nu sciu cum poți fi, leliță,
Chiar așa de albiniță?

și mai jos :

Frunțuliță d'albinică...

(Familia, 1886 p. 227),

ca și când ar fi deminutivul *albinică* din *albină*.

Cu mult înainte de colonisarea romană, Dacia era vestită prin albinelele se, căci deja pe timpul lui Erodot Traciî spunea cu emfasă Grecilor că pe aci nu poți străbate de mulțimea *albinelor* : „ὡς δὲ Θρηῆκες λέγουσι, μέλισσαι κατέχουσι τὰ πέρην τοῦ Ἰστρου, καὶ ὑπὸ τούτων οὐκ εἶναι διελθεῖν τὸ πρῶτον...” (Herod. V, 10; cfr. Aelian. de nat. anim. II. 7). Sub dominațiunea Romei această industrie n'a încetat de a se desvolta. Pe lângă *albină*, termenii *mîere*, *céră*, *fagur*, *păștură*, *cățel* etc. dovedesc temelia latină a apiculturei române. Peste această temeliă însă, fără a puté s'o ascundă, s'a așezat în vécul de mijloc un gros element slav: *stup*, *ulei*, *prisacă*, *matecă*, *trântor* și altele. Causa este că vecinii nostri Slavi, mai ales acei din Polonia, s'au îndelet-

nicit tot-d'a-una mai mult decât noi cu crescerea *albinelor* (Hehn, Kulturpfl.², 516). E interesantă în această privință legenda poporană despre descălecarea Moldovei, povestită de Evstratie Logofătul, Letop. I, Apend. 5: „[Maramurășăni], mirosindu-le fum de foc și fiind locul despre apă, cu pădure mărunță, s'a'u pogorit pre mirodenia fumului unde este acum mănăstirea Ețcanii; acolo pre acelaș loc a'u găsit o prisacă cu stupi și un moșneg bătrân prisacariu, de seminție a'u fost Rus și l'a'u chemat Iațco; întrebându'l acei feciori de Domni, ce fel de omu'i și den ce țară'i, el a'u spus că este din țara leșescă...”

Doă județe, Vasluu în Moldova și Mehedinți în Muntenia, privindu-se cu drept sau cu nedrept ca cele mai bogate în stupi, pörtă imaginea *albinei* în chiar marca districtuală; dar nu numai ele, ci România întrégă avusese altă dată un nume european sub raportul *albinăritului*. Cel mai bun cunoscător al țărilor noastre din secolul trecut dicea: „Una delle più pregevoli e ricche produzioni delle due Provincie sono le Api, perchè la cera che danno è senza dubbio la più bella e ricercata di tutta l'Europa...” (Raicevich, Osservazioni 1788, p. 87).

v. *Céră*.—*Miere*.

Din *albină* se forméză cincî deminutivi. Ieromonah Macarie, 1778, Dicționar slavo-român (Mss. în Bibl. Centrală din Buc., v. *пчелка*): „albinuța or albinița, albinica, albinioara...” afară de cari mai este *albinea*, ca într'o rugăcune poporană de mai sus. Augmentativ nu există, ci numai colectivul „albinet, eine Menge Bienen, lauter Bienen” (Budai-Delenu, Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), „o mulțime de *albine*”, căruia corespunde *albinis* „ein Ort voll Bie-

nen” (ibid.), „loc plin de *albine*”. Cel ce trăesce din crescerea *albinelor* este *albinar*, ér însăși indeletnicirea *albinăriă* (Budai-Delenu), sau mai bine *albinărit* (Pontbriant).

Mai multe localități în România se chiamă *Albină*: un munte în Argeș, un sat în Tutova, vr'o trei insule în Dunăre (Frunțescu, Dict. top. 4). Satul *Albinesci* în Argeș presupune un nume personal *Albină*. Numele cătunului *Albinarii* în Buzeu ne spune că locuitorii lui vor fi fost dedați ore când cu crescerea *albinelor*.

v. *Albinărel*.

Albinărel (plur. *albinăreii*), s. m.; t. de Zool.: *Merops apiaster*, guépier. În Moldova și Muntenia, numele mai cunoscut al acestei păserele este *Prigóre* sau *Prigóră*.

S. F. Marian, Ornit. I, 61: „*Albinărelul* e una dintre păsărelele cele mai frumoșe de prin țerile locuite de Români; el întrunesc pe penele sale mai tôte colorile, precum albe, roșii, galbene, albastre, castanii, negre și verđi. Nutrețul de frunte al *albinărelului* sint tot felul de musce, apoi strechi, lăcuste, bondari, căărăbuși și gărgăuni, însă mai ales *albine* și tot felul de vespă, de unde se vede că-i vin la poporul român și numirile de *albinărel*, *vespar* și *vespariță*. Ba! Românii din unele sate ale Bucovinei, precum bună-óra din Frătăuții-vechi și din Crasna, m'a'u spus că *albinărelul* mănâncă cu mare plăcere și furnici. De-aici apoi l'a'u numit locuitorii acestor sate și furnicariu. *Albinărelul* se află mai pretutindene în Europa. El își face cuibul de comun prin borți adânci din țermurii apelor. Umblă în cete și strigă, mai cu samă inaintea unei ploii, fórte tare. De-aicea vine apoi credința Românilor, atât a celor din

Bucovina cât și a celor din România, că *albinărelul* e nu numai un anunțător foarte bun de plöie, ci și că el, măcar că petrece mai mult în apropierea apelor, nici când de altă dată nu bé apă, ci numai când plöuă.“

Tot după numele „albinei“ se chiamă această păserică în mai multe alte limbi romănice: span. abejaruco, franc. dial. béiöla, provenț. dial. abellerola, sard. abiölu și apiölo etc.; cfr. germ. Bienenfresser, engl. bee-eater și altele.

Etimologicesce, *albinărel* este deminutiv din albinar cu sufixul -ar adaus la albină, hrana obicînuită a acestei păsărele, sufix ce ne întimpină cu aceeași funcțiune în numele păserelei „alunar“ care se nutresce cu „alune“. Literalmente, *albinărel* = „petit apiculteur“.

v. *Albinar*. — *Prigóre*.

Albinăriă }
1. Albinărit } v. *Albină*.

2. Albinărit, s. n.; „impôt sur les abeilles“. — v. *Desetină*.

Albineà. — v. *Albină*.

Albinèt, s. n. collect.; beaucoup d'abeilles. — v. *Albină*.

Albinèt,-étă, adj.; blanchâtre, pâle. Derivă prin sufixul deminutival -et din albin = lat. albinus, de unde printr'un alt sufix sinonimul albinii. Se dice și albeț, din alb cu acelaș sufix -et. Prin sens puțin diferă de albior, albișor, albiü, albiü etc., în cari nuanța deminutivală este totuși mai pronunțată.

Dosofteiu, Synaxar 1683, ghen. 20, descrierea sântului Eutimie: „era la chip dî-afirelia, năravul prostacü, la peliță *albenețü*, la stat sprintenü...“

Același, 30 ghen., vorbind despre Sf. Ioan Crisostom: „era scundü, mare la capü, suptăre la trupü forte, plecatü nasulü cu nări mare, plăvâi-*albeneț*...“

Cuvintul circuléză foarte mult în Moldova și peste Carpați.

Din Bucovina :

Ca'i la față *albineț*
Iar la pěr negru și creț,
La obraz ca rujile
Și la ochi ca murile...

(Marian, II, 198)

Din Ardél :

Mě miram ce'mi place mie!
Měrul roșu din tipsie,
Badea nalt cu pălarie;
Měrul roșu pădureț,
Badea nalt și *albineț*!...

(Jarnik-Bărsanu, 41)

saü :

Ochii tei cei negrișori
Umple'mi trupul de fior,
Fruntea ta cea *albineța*
Umple'mi sinul de dulceta...

(ibid. 81)

saü :

Dela puica'mi *albineța*
Ca și dalba dimineta...

(ibid. 822)

saü :

Măi lăliță *albineța*,
Ce te ții așa maréta?
Că și eü is *albineț*,
Nu më țiu așa măreț...

(Familia, 1886 p. 43).

Din Moldova :

Pe badea de l'ii vedé,
Tu să mi'l cunosei așa
Că'i la față *albineț*
Și la pěr negru și creț...

(Conv. lit. 1886 p. 183)

Forma *albeneț* în loc de organicul *albineț* se datoréză asimilațiunii vocalice regresive.

v. *Albinez*. — *Albinii*.

Albinèz (*albinat, albinare*), vb.; rendre blanchâtre. In Dicționarul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 442): „*albinèdz*“, dar fără explicațiune.
v. *Albineț*.

Albincă } v. *Albindă*.
Albiniță }

Albiniș (plur. *albinășuri*), s. n.; endroit riche en abeilles ou plein d'abeilles. — v. *Albindă*.

Albiniū, -ie, adj.; blanchâtre. Se întrebuințează în Bucovina (Marian, Chromatica p. 50). Derivă din albin=lat. *albinus* prin sufixul -iū, care formează sinonimul albiū d'a-dreptul din alb. Între *albinii* și albiū este același raport morfologic ca între „*albineț*“ și „*albet*“.

v. *Albineț*. — *iū*.

Albidr, -óră, adj.; 1° blanchâtre; 2° sorte de raisin. Cel mai poetic dintre numeroasele forme deminutive din alb, poate tocmai pentru că e puțin întrebuințat.

Alexandri, „Flori de nufăr“:

...de-o dată, rotunđi și *albiori*,
Apar la foc de sóre doi nufări plutitorî...

Jipescu, Opincaru p. 53, înșirând diferitele numiri de struguri întrebuințate la Vălenii-de-munte: „...sască, romostin, olog, aurel, berbecel, vînăt, vînos, ruginit, *albior*...“

v. 1° *Alb*. — 1° *Albișor*. — *ior*.

Albióră. — *Albidă*.

1° **Albișdr, -óră**, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albior*, dar mai puțin elegant, deși cu mult mai des în circulațiune.

O colindă din Bucuresci:

Și mă pórta bine,
Cum mi se cuvine:
Iiă nisipiă,
Roche de cutnia,
Ciorapi *albișori*,
Pantofi gălbiori...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 81)

Intr'o doină tot de acolo:

Cu scrobélă *albișoră*
De pe alba'ml fețișóra...

(Ibid. 308)

Din Ardél:

Și la față's *albișore*,
Albișore, roșióre,
Ca și niște merișóre...

(Jarnik-Bărsanu, 28)

saū:

Fetișoră *albișoră*,
La costiă galbióra
Și la mijloc subțirică,
La piclóre mititică...

(Ibid. 241)

In „cărăitura“ saū argotul hoților români, *albișor* și *albitură* însemnează ban de argint (Baronzi, Limba p. 149). Tot așa la hoții din Veneția: *alburne* (Boerio).

„Boilor albi pe la noi se dice *albișor*, ca nume propriu...“ (Dolj, c. Risipiți).

v. 1° *Alb*. — *Albior*. — *Alboniu*. — *șor*.

2° **Albișdr** s. *albișoră*, s. m. et f.; t. de Zool.: ablette, *Cyprinus alburnus*. Un pesce de riū de culóre albă argintă, fórte des în apele din regiunea dunărenă a României. Numele frances „ablette“ este o metatesă din *albette*, italienesce *albo* saū *alburno*.

„... In elăstău nostru să găsește numa crachi și caracude; da în ăl dila Oghilești e'n tot felu de pește: somn, știucă, *alghișioră*, platică, ghi-ban și țipar...“ (Th. Theodorescu, Ialomița, c. Lupșenu).

Forma feminină *albișoră* se aude mai

mult în Brăila (c. Tătari și Filipescii), în Teleorman (c. Budescii), în Ialomița se mai întrebuintează pe a-locuri și metateticul *ablișoră* (c. Grindu), care ne amintesc pe francesul „ablette = albette“. Forma masculină *albișor* e mai răspândită în Oltenia (Dolj, c. Galicuiică și Risipiții). Tot din alb, dar prin alte sufixuri, se chiamă acest pește în Covurluiu *albiță* sau *alghiță* (N. Țărcuș, c. Piscu), iar în Banat *alboniu* (S. Liuba, c. Maidan).

În Dobrogea *albișoră* se aplică în genere la toți „peșcii mici albi“ (G. Eftușescu, c. Ciobanu), ca și franțuzește: „blanchaille, menu poisson blanc“ (Littré).

Se dice și simplu: pește-*alb* (L. B.).
v. ¹ ³ *Albișor*.

³ *Albișor*, s. m.; t. de Botan.: sorte de champignon. Un fel de ciupercă.

„Negrișori și *albișori* se chiamă neșce bureți, cei de ntaiu negri, cei-l'altii albi; se fac unii și alții tómnă pe copaci căduți; muntenii îi întrebuintează la hrană, fripți, gătiți și murați în vase“ (S. Poppescu, Buzeu, com. Chiojdu).

v. ¹ ² *Albișor*.

Albire }
Albit } v. *Albesc.* — *Nalbesc.*

Albitor, -*óre*, adj.; blanchissant, ayant la propriété de rendre blanc. Mai adesea se dice *nalbitor*.

Doină din Ardel:

Te scaldă séra 'n riurèle
Și te svinta vinturèle?
Orî te bate vint cu bóre,
Vint cu bóre *albitóre*?...

(Familia, 1886 p. 227).

v. *Nalbitor*.

Albitóre. — v. *Albitor*. — *Nalbítóre*.

Albitoriă. — v. *Nalbitoriă*.

Albitură (pl. *albituri*), s. f.; blanchissage, blanchissure; au pluriel: linge blanc (Cihac). Se întrebuintează mai ales la plural ca sinonim cu albe, cu acea deosebire că nu însemnează nici o dată haîne, ci numai cămeși sau cele ce se spală, ba și acestea înainte de a fi îmbrăcate. Se dice: m'am îmbrăcat în albe, fe pânză, postav, cojoc; dar: am multe *albituri*.

În graul hoșesc *albitură* vrea să dică bani de argint (Baronzi, Limba p. 149).

v. *Alb.* — ¹ *Albișor*. — *ura*.

¹ *Albiță*. — v. ² *Albișor*.

² *Albiță* (pl. *albițe*), s. f.; t. de Botan.: drave, Alyssum incanum. Spaniolesce: „aliso blanquecino“. Poporul a moștenit din vechime credința că *albița* vindecă de mușcătura cânelui turbat (Sava Bărcianu), ceia ce făcuse deja pe Greci s'o numescă *άλυσσον*, dela negativul *α* și *λύσσα* „turbare“.

v. ³ *Albiță*.

³ *Albiță*, n. pr. loc. f.; nom de village. Așa se chiamă un sat în districtul Fălciului (Buciumul Român, I, 36).

v. ² *Albiță*. — *ită*.

Albiută, s. f.; diminutif d'albiă: petite auge, petite jatte.

v. *Albiă*.

Albiu, -*iă*, adj.; blanchâtre. Sinonim cu albuiu, albicios, albineț etc., având același sufix ca în *alburii* și *albinii*.

E des la Alexandri.

„Iérna“:

Tot e alb pe câmp. pe deluri, împrejur,
în departare

Ca fantasme albe plopii înșirați se
perd în zare,

Și pe'ntinderea pustie, fără urme, fără drum,

Se ved satele perdute sub clăbucii *albiș* de fum...

„Tunetul“ :

E umbra unor noui *albiș*, ușori, manunți

Ce lunecă sub sóre, clădind un lanț de munți...

„Calea robilor“ :

Pe cerul nalt lucește un riu *albiu* de stele...

„Vinători“ :

Pe géna câmpului *albiș*,
Se vede-un codru mare
Lucind sub sórele gálbiu,
Ș'un sat pierdut în zare...

v. *Albinii*. — *Alburii*.

¹*Albòniu* = *albòiu*, adj. et subst. ; d'une couleur très-blanche, mais seulement en parlant des animaux domestiques.

„Porcii albî-bălani se ȳic *alboni*...“ (P. Munténu, Banat, c. Vermeș).

„Porc cu pete-cacîur, porc alb — *albonu*...“ (M. Dragalină, Banat, c. Borlova).

„Cănele cu pèrul alb pe lângă grumaș se ȳice griveiu; cănele alb canéua — *albonu*...“ (P. Olténu, Transilv., Hașeg).

Este o formațiune românescă din alb prin sufixul augmentativ -oiu = oniu.

v. ²*Alboniu*. — ³*Albetu*. — *oiu*.

²*Albòniu* = *albòiu*, s. m.; t. de Zool.: ablette, Cyprinus alburnus. Sinonim bănățen pentru *albișor* sau *albișórá*.

v. ¹*Albonu*. ³*Albișor*.

Albóre. v. *Alburii*.

Alboreá v. ³*Alba*.

¹*Albotă*, n. pr. pers. m. Format din alb prin același sufix ca în vechile numiri proprie: Călotă, Răcotă, Pălotă, Drăgotă, Bălotă, Măcotă, Arnotă etc.

La 1535, marele postelnic moldovelesc sub Petru Rareș: „pan *Albotă*“ (Zapiski Odesskago Obscestva Istoriei, II, 563).

Un alt *Albotă* în Pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 99).

De aci colectivul *Albotesci* ca nume propriu topografic.

Intr'un crisov slavo-român dela Ștefan cel Mare din 1489 (A. I. R. I. 155): „взкати земли от хотара Ялботесцих ороп...“

Albotesci, sat în districtul Brăilei (Frunțescu, Dicț. top. 4; cfr. Buciumul român, I, 36).

v. ²*Albotă*. — *otă*.

²*Albotă*, n. pr. loc. Același cuvint cu cel precedente, dar aplicat la localități. Frunțescu (Dicț. top. 4) indică vr'o șese sate numite *Albotă*, în districtele Argeș și Iași, precum și 'n Basarabia, unde se mai află și păriul *Albotă*.

v. ¹*Albotă*.

Albotesci. — v. ¹*Albotă*.

Albu. — v. ¹*Albul*.

Albuc. — v. *Albucesci*.

Albucesci, n. pr. loc. plur. m. Numele unui sat din regiunea Brăilei (Frunțescu, Dicț. top. 4), care presupune un nume propriu personal *Albuc*, format din alb prin sufixul diminutival -uc.

v. *Alb*. — *-uc*.

Albùgine, s. f.; t. de Méd.: albugo, cataracte. In glosarul slavo-român Mss. circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) ne întâmpină de două ori: „**КОРКОЛЬ АЛБЪ-УННЪ**“. E foarte remarcabilă conservarea poporană la Români a termenului medical latin albùgine m, pe care Francesii l'au căpătat numai în timpii moderni pe calea științifică, mântinându-l forma nominativă „albugo“ și neștiind de ce gen să'l facă, masculin ori feminin (Littré). Italianesce, întocmai ca și la noi, albùgine.

v. ³ 4. *Albétă*.

¹. **Albul** s. **Albu**, n. pr. pers. m. artic. Nume bărbătesc corespunzător femeiescului **Alba**. Altă dată era foarte poporan la Români.

Albu (Албу) stolnic, într'un document muntenesc din 1490 (A. I. R. I. 1, 6).

In pomelnicul mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 39, 40, 49, 57, 60, 62, 67, 68, 70 etc.) de o mulțime de ori: *Albulu* (Албуль) și *Albu* (Албу).

Intr'un act muntenesc din 1531 (Venelein, Vlacho-bolg. gramaty p. 151) tatăl se cheamă *Albii*, iar fiul *Albulii*, ca și când -ul n'ar fi artichiu, ci un sufix deminutival.

v. *ul*.

Intr'un alt act din 1551 (Cuv. d. bătr. I, 243): „Goné, *Albul*, Bélcîu..“, unde Bélcîu este același nume tradus slavonesce.

Intr'un act din 1573 (Cuv. d. bătr. I, 252): *Albu*.

Intr'un act din 1620 (A. I. R. I, 139) doi: „*Albul* de Nucșor“ și „*Albul* de Gănești“.

Fruntașii satului Goleșcii la 1650 (A. I. R. I, 1 p. 26): „...Nedelco Oncescul judec i Radul Bechescul post i *Albul* sin Stancîul judec...“

Una din lucrările cele mai populare

d'ale lui Anton Pann este intitulată: „O șeștore la țară saū povestea lui moș *Albu*“ (Buc. 1851 2).

Albul este în antitesă cu **Negrul**, un alt nume personal de asemenea foarte întrebunțat altă dată, dar căruia nu'i corespundea o formă feminină **Négra**, căci „negréța“ ar fi fost o bătae de joc pentru o femeie.

Une-ori același individ se dicea *Albul* și **Negrul**, cu un nume de botez și cela-l'alt ca poreclă. La 1510, doi boieri, Stoica logofet și *Albul* **Negrul**, au dăruit mănăstirii Turana satul Mogoșescii (Arch. Stat., M-rea Radu-vodă No. 19).

Câte-o dată doi membri din aceeași familie erau unul *Albul*, altul **Negrul**. Fiul al lui Radu-**Negrul** (Col. I. Tr. 1871 p. 138), Mircea cel Mare era cunoscut în tinerețele sale ca „Banovetș *Albul*“ (Windek ap. Engel, Gesch. d. Wal. 167). In zilele noastre au fost doi veri Goleșci foarte populari ca: „Goleșcu *Albul*“ și „Goleșcu Arăpilă“.

In Roma numele ereditar de **Albus**, mai în urmă **Albinus**, purtau toți pogoritorii din ilustra familie Postumia (Fabretti, Gloss. ital. ad voc.).

v. ². *Alba*. — *Negrul*.

². **Albul**, s. m. artic.; t. de Mythol. pop.: un génie bienveillant. In povești, *Albu*-împărat în opozițiune cu **Negrul**-împărat, cu **Roșul**-împărat, cu **Peneșul**-împărat etc.

Alexandri, Legenda Ciocărliei:

Venit'au **Roșul**, craul înaltelor lungi
plauri,
Și *Albul* ce domnesce pe două-deci de
rafuri,
Și **Peneșul**-împăratul, arcas cu ochiul ținteș,
Ce are'n tolbă fulgeri și'n grajdii pe ca-
lul **Vinteș**...

Alături cu *Albul*, legendele poporane

ne vorbesc de „dîne albe“ în opozițiune cu cele „negre“, cărora li se închină drept prinos „găine albe“ și cari își au o reședință la „apele albe“ etc. (Col. I. Tr. 1876 p. 359–61).

v. *Dînd.* — *Negrul.*

³ *Albul*, s. m. artic.; t. de Zool.: espèce de vermisseau. Un fel de vierme numit după culórea lui, ca și verdețul său verdetele.

„Dintre vermi, poporul de aci cunoște: rima; moletele, un verme mic galben; verdețul, care se ascunde în pămînt lingă rădęcina curechíului și'l róde; *albul*, care trăesce din suculemnelor tăiate și al legumelor și strică crumpíi...“ (D. Recénu, Banat, com. Bucova).

v. *Verdete.*

Albuléscí, n. pr. loc. plur. m. Așa se chiamă mai multe sate, prin pluralul dela *Albulesc* = „fíful lui *Albul*“.

La 1647 jupánésa Paraschiva a lui Necule peharnic din Ugrumí vînde lui Mateíu-vodă Basarab „tot satul *Albuléști* ot sudstvo Meh den câmpu și den pădure și den apă și den șázutul satului de peste tot hotarul și cu tot venitul și cu viile și cu rumánii...“ (Arch. Stat., M-rea Strihaia No. 8).

v. ¹ *Albul.* *Albescí.* — *Albotescí.*

Albulése. — v. *Albulesci.*

Alburése (*alburit*, *alburire*), vb.; blanchir, rendre blanchâtre, recouvrir de blanc. Literalmente: a face *alburíu*.

Jipescu, Opincaru, p. 75: „Mě mir că nu vė topiți, voi țerani, dē ger, când vėđ în puterea ierni, că pē chieptu vostru dēsfăcut sē rēșfață ninsóre, frigu și plóiea, și cum nu n'ntepeniți, când vė zăresc sculați din car diminéța bru-

mați ori *alburíți*, dē păreți că sinteți d'o sută dē ani...“

v. *Alburíu.*

Alburíu, -iă, adj.; blanchâtre, pâle. Sinonim cu *albiú*, *albuíu*, *albi-cíos* etc. Este o veche formațiune românescă din substantivul abstract dispărut *al b ó r e* = lat. *al b o r e m*, fără a fi necesar de a admite un prototip latin rustic „*alborivus*“ (Cihac). Sufixul nostru -iú, deși corespunde latinului -i v u s, totuși a căpētat la Románi o funcțiune propriă post-latină în terminologia chromatică: verdíu, negríu, albăstriú, gălbiú, vișiniú, portocaliú, aluniú, fistichiú etc., ast-fel că *alburíu*, adecă *albur-iú*, latin prin ambele sale elemente constitutive *al b o r - i v u s*, este totuși curat românesc prin compositiune.

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 218: „Flăcările *alburí* eșíau pe acolo din pămînt și sburaú d'asupra taíniței, unde stătură ascunse, atáta mare de vreine, comorile cele dela Petrósá...“

„Vinurile pe la noi sînt roșii, persăcii și *alburí*...“ (C. Barbulescu, Dolj, c. Calapěr).

„...arnăut este un fel de grău cu bobul mare și *alburíu*...“ (I. Adamescu, Dolj, c. Găescí).

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sultánica p. 18: „Focul pálnăia în gura sobei; mușcelele *alburí* se zăríau, prin gémurí, topite într'o câmpíá întinsă...“

v. *Albiníu.* — -iú.

Albúș (plur. *albușurí*), s. n.; 1°. blanc d'oeuf; 2°. blanc de l'oeil. Sinonim cu substantivul *alb*.

„*Albușul* o c h í l u í = albugo oculi; *albușul* o u l u í = albumen ovi“ (L. B.).

În grău circulézá mai mult despre o ú; în poesia poporană — despre o c h í u :

Ochiî mei sînt cu *albuş*,
Te strig nóptea din culcuş;
Ochiî mei sînt cu lumină,
Te săgétă la inimă...

(Familia, 1883 p. 9)

saŭ :

Ochiî tei cei cu *albuş*
Mă scólă de pe culcuş...

(Ibid. 1882 p. 602)

saŭ :

Ochiî ei cei cu lumină
Mult mă striga dela cină,
Ochiî ei cei cu *albuş*
Mult mă chiamă din culcuş...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv., 33)

v. ²·*Alb.* — *Ochîru.* — *Oî.* — *-uş.*

Albûte, n. pr. loc. plur. f. Aşa se chiamă un sat în Muscel, care formeză o singură comună cu satul *Beleţii* = o traducere slavică a aceluiaşi nume, cu satul *Negrescî* = o antitesă a celor l'alte doă, şi cu satul *Sgriptescî*. În *Albute*, feminin plural dela *albut*, figuréză interesantul sufix deminutival -ut ca în „mic-ut-el“, „Grec-ot-eiŭ“, „Serb-ot-eiŭ“, „puţin-t-el“ etc.

v. ¹·*Alb.* — *-ut.*

Albûţ, -ă, adj.; blanchâtre. Sinonim cu *albineţ*, *albuŭ* etc., ér mai ales cu *albişor*.

E des în poesia poporană.

O doină din Ardel:

M'a minat malca la vie
Sa'mî culeg măghiran mie,
Măghiran de cel *albuţ*
Să fac pénă la drăguţ...

(Jarnik-Bărsanu, 315)

Balada „Gruia lui Novac“:

Apoi, Dómne, faţa lui
Ca şi spuma laptelui;
E *albuţ*, cam roşcovan,
Şi sémén' a căpitan...

(Reteganu, Poes. pop. 62)

Bocet din Dobrogea:

Ochişorii ei
Ca nişte scantei,
Dalbele mânuţe
Ca florile-*albuţe*...

(Burada, Inmormint., 120)

Un alt bocet tot de acolo:

Din aî tei dragi ochişori
Au să créscă alte flori,
Din guriţă
Tămâiţa,
Din mânuţe
Florî *albuţe*...

(Ibid. 136; cfr. 111)

Din Bucovina:

Pe cel dél, pe cea costită,
Este-o floricea *albuţă*,
Ş'am đis lui Tóder să vie
Să r-o pun în pălărie...

(Aurora româna, 1881 p. 15)

v. ¹·*Alb.* — ¹·*Albişor.* — *-uş.*

¹·**Alcă** (plur. *alcale*), s. f.; „crampon, crochet“ (Pontbriant). „*Alcă*, scóbă saŭ legătură de fer la muri şi alte construcţiuni“ (L. M.). Cuvînt de aceeaşi origine cu cel următor.

v. ²·*Alca.*

²·**Alcă** s. *halcă* (artic. *alcaoa*, plur. *alcale*), s. f.; espèce de tournoi oriental, jeu de bagues. Intre secolii XVI-XVIII jocul *alcalei* şi cuvîntul, ambele imprumutate din Orient, par a fi fost respândite la Români.

Moxa, 1620, p. 389: „jucaşi bine astăzŭ şi vrătejişi bine calul la *alcă*...“

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268): „*тришницѣ*, loc larg sau unde alérgă la *alcă*...“

Balada Sîrb-sărac:

Trecea mercuri, venia joi,
Turcii mergea câte doi
Ca să gróce la *halca*
Sus în Haidar-paşa,
Şi de-odată toţi pleca,

La fugă se arunca,
Pe câmp luciu se 'nșira . . . ,

unde Alexandri (Poes. pop.², 109) observă: „*Halca* e cuvînt turcesc ce însemnează verigă. Giocul *halcalei* trebuie să fi fost același carele pörtă la Francesi numele de: jeu de bagues. După înțelesul baladei, giocul consta întru a se repeđi călare in partea unde se gășia *halcaoa* spîndurată, și a svirlu djeridul astfel încât să trecă prin cerul ei . . .“

Un martur ocular, Gheorgachi Logofetul din Moldova, Letop. III, 314, descrie *alcaoa* după cum se mai juca încă in secolul trecut: „A tria zi după Paști vin toți Egumenii Greci de se închină Domnului cu Sfânta Inviere, aducând și pocloane câte un miel; și tot într'acéstă zi, saũ a patra zi, au fost obiceiu vechiu de eșia Domnul afară cu tot alașul de slujitorime, și cu toată boierimé mari și mică, la *halca*, ori in șasul Bahluului, ori la Copoș, scoțindu-se toți caii Domnești; și șezând Domnul la saivant și boierii pe scaune, pe cine din boieri rânduia Domnul încăleca pe cal Domnesc și se slobozia cu sulița a supra *halcalei* — care sulițe sânt aduse din țara Ungurésca, acolo se fac într'adins pentru acéstă trebă — cu zicături de mehterhané; și care lua *halcaoa* in repegiune calului, venia de se închina Domnului și'i sãruta mânia și poala; și celor mai mari boieri li se dãruia de cătră Domn câte o lastră saũ canavașă cu fir și un postav, celor mai de gîos postaji și atlaze . . .“

Din acele petreceri de altă-dată, a mai ramas in popor numai dóră locuțiunea proverbială: „b a t e *alcaoa* = perde timpul in deșert“ (L. M.).

Este turcul *halqâ*, *djagataic alkâ* (Șaînénu, Elem. turc. p. 50) „anneau, bague“, care n'are a face nici cu gre-

cul *χαλκός*, nici cu românul „o halcă de pâine“ (Cihac, II, 584).

v. ¹. *Alca.* — *Halca.* — ^{1.2}. *Halcă.*

Alcãm (plur. *alcãmuri*), s. n.; ruse, piège, guet-apens, savoir-faire. Cuvîntul se aude in Transilvania. Lexiconul Budan, vrënd cu ori-ce preț să'l apropie de latinul „*arcanum*“, îi sucesce forma și sensul tot-o-dată: „*Alcãm* vel *a r c a m* u: 1°. taînă, lucru ascuns, *a r c a n u m*, *mysterium*, *res occulta*, 2°. vicleniã, *ars*, *techna*“. Alții aũ mai confundat cu *alcãm* pe *a r c a n* „fune cu ochiu la capët“ (L. M.), o vorbă curat tãtãrészã. Numai forma *alcãm* și sensul „vicleniã“ sînt poporane și istorice.

Cuvîntul ne întimpinã de trei ori la Coresi, Omiliar 1580:

quatern. XI p. 3: „...ne-amũ confundatũ și ne chinuimu in nãpãștile vrãjmașului și in *alcãmurile* lui . . .“

quat. XVI p. 14: „...chinuții de ale vrãjmașului nãpãști și de *alcãmuri* . . .“

quat. XXVI p. 1: „... ačastã dumnezeiascã sãmãința sa ne nevoimũ să o priimimu, ca să nu fie cãcatã sau rãsipitã de dracii vãzduhului; așjderé să o rãsãdim într'adãncũ, să ne nevoimũ ca să se inrãdãcinéze, ca să nu de *alcãmurile* nãpãștilor să se usuce . . .“

Alcãm nu e turcesc, nici slavie. El n'are a face cu latinul „*arcanum*“, cãruia i-ar corespunde romãnesce „*arcãn*“ ori „*arcãm*“ saũ „*arcãu*“, nici o datã *alcãm*. Prin sens și prin formã, este curat maghiarul *alkalm* „meșteșug, îndemãnare“: *alkalmas* „habile, adroit“, *alkalmasság* „adresse, savoir-faire“, *alkalmazékony* „expéditif“, *alkalmazkodni* „s'accomoder, s'arranger“ etc. Din *alkalm* — *alcãm* prin dissimilațiunea unuia din cei doi l.

v. *Arcan.* — *Hatalm.* — *Meșteșug.*

Alcazi (pl. *Alcăzesci*), n. pr. m.; nom d'une famille noble moldave. Astăzi se dice mai des *Alcaz*. Acastă familiă e cunoscută în Moldova din prima jumătate a secolului XVIII, locuind atunci în districtul Némțului și fiind încuscrită cu vechiul ném boieresc *Bantăș*. Intr'un act al moșiei Aldeni (Arch. Stat. din Buc.) din 1767 se menționează mai de multe ori Iordache *Alcazi* (Алкази), cumnat cu Nicolae Lipan și fiu al sulgerului Constantin dintr'o fiică a lui Ursache Bantăș. Sub vechea'i formă *Alcazi*, de unde mai târziu s'a mutat tonul în *Alcăzi* ș'apoi s'a pierdut finalul *-i*, acest nume este de tot turcesc sau tătăresc: *Alkazı* sau *Alqazı*.

². *Arap.* — *Bantăș*. ¹. *Turc.* — *Turcul*.

Al-cătele, a-căta, adj. num.; quantième. Forma bărbătească își acată mai adesea pe emfaticul *-a* (v. ⁵. *A*): *al-cătelea*. Servă ca întrebare pentru a afla locul său rîndul pe care'l ține ce-va sau cine-va între mai multe unități omogene, avînd drept răspuns: al-doi-lea, al-treilea, sau: a doua, a treia; de ex.: *al-cătelea* ai vorbit în adunare? — al-șeptelea; *a-căta* casă? — a-treia. Nicî o dată nu se întrebuintează fără artichu posesiv al. Simplul *cătele* n'are în graiu o existență individuală, ci numai ca element constitutiv în adjectivul *al-cătele* și'n adverbul *a'n cătele*. Formele flexionare *ai-cății*, *ale cătele*, indicate de Cihac (I, 47), sînt numai teoretice, dar nu se aud în popor.

v. *A'ncătele.* — *Căt*.

Alcătuesc (*alcătuire*, *alcătuit*), vb.; créer, produire, former; composer, arranger. Deși, fără indoelă, cuvîntul vine d'a-dreptul din maghiarul *alkotni* „créer“, totuși derivațiunea din *căt*,

propusă de Lexiconul Budan, e foarte ingenioasă, rădîmîndu-se pe analogia vechiului italian „*quotare* = compo- nere, ordinare“, și nu este fără o brumă de adevăr. Dintru'ntăiu *alcătuesc* = *alkotni* trebuia să fi însemnând numai „créer“, adecă „scot la ivelă ce-va nouă privit ca o unitate, nu ca o adunare“, de exemplu:

Lui Adam l'a sa zidire Dumneșeu l-a dăruit
A fi stăpân prestetôte ce el le-au *alcătuit*...

(Zilot, Cron. p. 3)

și deja mai târziu, pe terenul românesc, se va fi născut sensul de „com- poser, arranger“, „așed împreună mai multe una căt e una“, pe care nu'l are prototipul unguresc și care pare a se datori anume etimologiei popo- rane dela *al-căt*, înlesnită prin u- nele construcțiuni ca:

Milă îți era de țeră s'o veți cum o bîntuța,
Iscodiri n'ajunge 'n minte pe căt e *alcătuita*...

(Beldiman, Tragod. v. 2497)

În *alcătuire*, după cum s'a încetățenit la noi prin etimologia poporană, fie-care din elementele constitutive ale totului este *al-cătele* față cu cele- lalte, adecă *alcătuesc* cutare propor- țijune numerică; bună oră la Alexan- dri, Iași în 1844: „țerani, cari, slavă Domnului! *alcătuesc* cel mai mare num- ăr, nu și-au părăsit nicî o dată obi- ceșurile, nicî limba, nicî portul...“, unde *alcătuesc* este ca și când am întreba: „*al-cătele* este țeranul între cei-l'alți Români?“

I. Ca verb activ, *alcătuesc* se pôte traduce mai tot-d'a-una franțusesce prin „composer“ și „arranger“.

a) *Alcătuesc* „composer“, fie în sens fisic, fie în cel intelectual, sinonim cu *intocmesc*.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 37, vor- bind despre mazilia acestui principe

în Ardeal: „Toți grofii și nemeșii din Sibiu și de prin pregiur *alcătuiorū* o curte, care se bucura de bilșugul și de traful Domnesc al Voievodului maziil...“

Costache Negruzzi, Zoe, I: „El purta un antereu de suvaia alb, era încins cu un șal roșu cu flori, din care o pâlă i se slobozia pe cîpsa stîngă, iar capetele *alcătuiind* un fîong dinainte, cădea apoi peste papucii lui cei galbeni...“

Zilot, Cron. p. 2: „Acum vîdînd iar în patria mea primejdie mare și înțelegîndu-o pre dînsa tocmai stîrv în mijloc la atâtea hiare, mai *alcătuii* și acéstă scurtă scrisoare...“

La Cantemir, Ist. ierogl. (Mss. în Acad. Rom. p. 29): „... cămila nepăsărită și pasere necămilită, căriia unii *alcătuiindu*-i numele Strutocamilă îi dzic; acasta precum hirișă cămilă să nu fie, pénele o vîdesc, și iarăși hirișă pasire să nu fie, nezburaré în aer o pârêște...“
— *alcătuesc* se referă la numele c o m p u s: *στρουθο-κάμηλος*.

b) *Alcătuesc* „arranger“, sinonim cu t o c m e s c :

Ioan din Vinți, 1689, f. 179 a: „Priimește dară, Biruitorule, ruga și rugăciunîa noastră și odihnêște — toate sufletele carele s'au pristăvită mai înainte întru nădejdé învierii și a vieții cei de véci, și le *alcătuiaste* numele lor în carté vieții...“

O predică a Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 492): „așa cu adevărū să crêdeți, că pre noi t o c m i t u - n e - a u Domnul și ne-au *alcătuiti*...“

II. Ca verb reciproc, a se *alcătui*, sinonim cu „a se învoi“, însemnăză „convenir“.

Beldiman, Tragod. v. 43:

Pun soroc, hotărâsc șiua, între ei s' *alcătuesc*,
Și o grabnică ispravă cu toții nădejduesc...

saū la Donicî, Leul la vinat:

Leu, lupu, vulpea și cănele o dat'

Ca niște bunî vecinî s'au fost *alcătuit*:

Cu toții întrunit

Să umble la vinat...

III. Ca verb reflexiv, m ă *alcătuesc* are în limba veche înțelesul de: a'și strînge tóte părțile corpului într'o grămadă, a se ghemui, a se sgârcci, „se ratatiner, se ramasser, se pelotonner“.

Așa la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI p. 7: „Iaste cămilei mai lesne preîn urechile acului a se *alicătui* decătū bogatulū a se spăsi...“, unde *alcătuire* însemnăză a se face de tot mic (Luc. XVIII, 25).

De asemenea la Cantemir, Ist. ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 59): „... supt gardul din afară bine aproape să lipi și acolé ca mortul să trânti; acesta așé *alcătuiindu*-să și mulcomiș la pămînt ascundzindu-să, celalalt cât ce puté ciritéele scutura, și cu picîórele uscatele frundze tropsînd-stropsînd le suna...“

Pe lingă substantivul verbal *alcătuire* și adjectivul verbal *alcătuit*, din *alcătuesc* s'au format *alcătuelă* saū *alcătuiință* „composition“ și *alcătuitor* „compositeur“.

v. *Rînduesc*.—*Tocmesc*.

Alcătuelă (pl. *alcătueli*).— v. *Alcătuiință*.

Alcătuiință (pl. *alcătuiințe*), s. f.; formation, composition, arrangement, structure. Din *alcătuesc* prin sufixul -ință, represintând ca substantiv abstract tóte sensurile verbului. După Lexiconul Budan (p. 15), e mai întrebuintat decăt infinitivalul *alcătuire*, care exprimă aceiași noțiune. Prin

sufixul -*élă* se formeză sinonimul a *l-cătuélă* (Budai-Delénu).

v. *Alcătuesc.* — ^{1.2.} -*clă.* — *ință.*

Alcătuire (pl. *alcătuirii*), s. f.; l'infinitif substantivé d' *alcătuesc*: formation, composition, arrangement. Sinonim cu *alcătuélă* și *alcătuință*.

Critil și Andronius (Iași, 1794, p. 23) descriind universul: „Așa totu este rânduitu de unu chipu, cătu nimică nu lipsește într'acastă mare *alcătuire* pentru toate zidirile: apa are trebuință de pământu pentru a o sprijini, pământulū are trebuință de apă pentru a să face roditorū, aerulū să adaoge din apă și foculū să hranește din aerū, și așa totu este rânduitu de unu chipu cătu fiește-care lucru are trebuință de cela-l'altu pentru a sa ținere, și toate împreună *alcătuesc* și ținū lumé..“

v. *Alcătuesc.* — *Alcătuință.*

Alcătuít, -ă; adj.; part. passé d' *alcătuesc*: formé, composé, arrangé etc. Represintă ca adjectiv tóte sensurile verbului din care derivă.

Alexandri, Rămășagul, sc. I: „Spiritul femeesc este *alcătuit* de trei părți din Jad și una din Raū..“

Zilot, Cron. p. 107: „Domnia lui Ion-vodă Caragea, *alcătuită* întâlu pre scurt în stihuri grecești..“

Cuvintul e fórte des la Cantemir, cu diferite nuanțe de înțeles. Așa, de exemplu, în Istoria ieroglifică (Mss. în Acad. Rom.):

p. 22: „a unui organ de muzică toate coardele de odată lovindu-să o răzsunare oare-caria dau, însă vre o melodie tocmită și după pravilele muzicai *alcătuită* nice cum nu să aude..“

p. 267: „... de demult întemeiatului și în véci *alcătuitului* nostru prieteșug

acmu roada în vréme a-ș da și dragestea viptul a-ș arăta, precum mi se pare, s'ar cuveni și s'ar cadé..“

p. 169: „... pietrile scumpe frumos cu aur *alcătuite* era..“

La negativ, ibid. p. 48: „pre cât greu bucatele vărtoasă stomahului slab aduc, pre atăta nesufferire aduce și cuvântul ne-*alcătuit* la uréchia bine ascultătoare..“

v. *Alcătuesc.*

Alcătuítör. — v. *Alcătuesc.*

Alciu, s. m.; t. de Zool.: l'élan. Cuvint adus numaí de Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.), care'l traduce prin: „Elen, Elenthier“, adecă latinul *alce* = gr. *ἀλκή*. Poporan să fie?

v. *Helge.*

Aldân s. *haldân*, s. m.; t. de Botan.: chanvre femelle, *Cannabis femina*.

În Muntenia se întrebuinteză forma neaspirată *aldan*:

„La cânepa-de-sămînță, după ce se uscă, în unele sate se dice cânepă, în altele *aldan*..“ (T. Sebeșan, Dimbovița, c. Poiana-de-sus).

În Moldova se dice cu aspirațiune: *haldan*:

I. Ionescu, Calendar 1845, p. 61—62: „O dată cu sămînța de popușoiu să aruncă și cânipă pentru *haldani* de sămânță și bostani pentru porci..“; dar eminetul agronom rostindu-se mai jos contra acestui obicei, adaogă: „totuși aș zice ca să se samine deosebi *haldani*..“

Dr. D. Brândză ne împărtășesce următórea notiță: „În Moldova se dá numele de *haldan* individului femeiesc de *Cannabis sativa*, adecă cânepii femele, care produce sămînța și care în Transilvania se dice Cânepă-de-

tómna, pe când planta masculină se ȳice Cănepă-de-vară. Imi aduc aminte de când eram copil, că tómna se adunau toȳi *haldanii* și se făcea glugă din ei (precum se făcea și din strujăni de popușoiu) pentru ca mai în urmă să se bată de pe ei sēmînȳa de cănepă...“

În forma moldovenescă *haldan* faȳă cu muntenescul *aldan*, iniȳialul *h* este o aspiraȳiune inorganică, întocmai ca în *harmasariu*, după cum se ȳice în Moldova pentru *armasar* (= lat. *admissarius*). Pe a-locuri se aude o formă și mai degenerată: *hlandan* (Baican, *Despre cănepa și in*, Giurgiu, 1882 p. 5-6) în care, pe lingă inorganicul *h*, ne mai întimpină propagaȳiunea lui *n*, din cauza căriia s'a produs apoi metatesa *hla=hal*. O vorbă românescă o dată nasalisată nu mai perde pe nasala: din „cănunt = lat. *canutus*“ se pôte face prin rotacism „cărunt“, dar nu se mai întorce la „cănut“. Forma *hlandan* este dară invederat terȳiară, forma *haldan* secundară, forma *aldan* primară.

Chiar dacă forma *aldan* n'ar fi cea primară, totuși etimologia propusă de Cihac (II, 121): „*haldan* pour *hla van*, *glavan*“ din slavicul *glava* „tête“, e foneticese peste puținȳă, presupunând o nepilduită trecere a lui *v* în *d*. Să se mai observe că bohemul „*hlavaň*“, pe care 'l aduce în paralelă Cihac dându'i sensul de „*chanvre femelle*“, nu are nici o dată acest înȳeles, ci numai pe acela de „entété“, „*Dickkopf*“ (Jungmann, I, 683), iar „*chanvre femelle*“ se chiamă bohemese „*hlavač*“ și „*hlawatka*“, de unde pină la *aldan* e și mai departe.

Dar de unde vine cuvintul?

Pe de o parte, întrebunȳarea sa exclusiv rustică, atât în Moldova cât și în Țera-Românescă; pe de alta, impo-

sibilitatea de a'i găsi vr'o sorginte slavică, ba nici turcă saũ maghiară; totul dovedesce că *aldan* este o veche vorbă indigenă, care începe deja a se perde chiar din graul țeranului. Nu cum-va dară, ca 'și alȳi termenii botanici românesci fôrte poporani, despre cari s'a vorbit mai sus și vom mai vorbi adesea, să fie un archaism eletic, trecut prin Daci la Români?

Aci se presintă doē ipotese, de o potrivă ademenitoare la prima vedere, din cari însă numai una se susține pină 'n capet.

I°. *Aldan* = 'A l θ a i α.

Finalul -an este un sufix posterior, adaos la forma primitivă *aldu*, care cu un alt sufix posterior s'a mai păstrat pină astăȳi în popor ca nume personal bărbătesc *Alde*, format ca „*Petre*“ din „*Petru*“ și nu mai puțin respândit decât numile personale bărbătesci analoge: *Flóre*, *Trandafir*, *Călin* etc., tôte de proveninȳă botanică. Ca și „*Petre*“, *Alde* este masculin cu flexiunea femeescă, articulându-se *Aldea*, nu „*Aldele*“; la genitivo-dativ *Aldii*, nu „*Aldelui*“. *Alde* este un deminutiv din *Aldu*, iar *aldan* e un augmentativ, întocmai ca „*baïetan*“ din „*băïét*“, „*boldan*“ din „*bold*“, „*șoïman*“ din „*șoïm*“ etc. Prototipul lui *aldan* este dară masculinul *aldu*, care totuși, după cum ne vom încredinȳa îndată, se trage dintr'o formă feminină despărută: *aldă*. O plântă fôrte asemănată cu cănepa și care crește în tôte România „pe marginea pădurilor și prin tufișuri“ (Dr. Brândză, *Prodrom* p. 169) este „*Althaea cannabina*“, în vechea spaniolă „*cañamera*“, portugesece „*cañametra*“, adecă „cănepă“ saũ „cănepósă“ (Nemnich, I, 206), franțusesce „*guimauve à feuilles de chanvre*“, astfel că trecerea poporană a numelui dela acéstă „*Althaea*“ la

„Cannabis femina“ e de tot firéscă. Foneticesce românul *aldă* corespunde perfect grecului *ἄλθη*, de unde apoi *ἄλθαία* pe aceiași cale ca în alți termenii botanici, de ex. *κικαία* din *κικη*. Pe când în numele personal *Aldé* genul masculin este asigurat prin aplicarea-i exclusivă la bărbați, în privința plantei termenul *aldă* = *ἄλθη* era feminin numai pînă ce a trecut la cânepă. Acéastă schimbare a genului, care a necesitat acățarea unor sufixe curat masculine, se justifică prin aceea că Românii consideră ca bărbătescă pe „chanvre femelle“, întocmai după cum o fac și alte popóre: „die deutschen Benennungen des männlichen und weiblichen Hanfes, Fimmel und Mäschel, sind lateinischen oder italienischen Ursprungs, Fimmel = femella, Mäschel = masculus, freilich mit umgekehrter Anwendung, denn der Fimmel ist gerade der männliche Hanf, der aber weil er kürzer und schwächer ist, in der Vorstellung des Volkes als der weibliche erschien“ (Hehn, Kulturpfl.⁸, 169). Intre românul *aldan* și grecul *ἄλθαία* este dară același raport de gen ca între germanul „der Fimmel“ și latinul „femella“ (cfr. Grimm's Wrtb. III, 1638). Să mai adăugăm acum că grecului *θ* (= sanscr. *dh*) e corelativ *d* aprópe în tóte limbile ario-europee numai întru cât cuvintele sînt congenere, căci în cele împrumutate Românul îl preface în *t* ca Italienii (eften = *εὐθηνός*) sau în *f* ca Slaviii (logofët = *λογοθέτης*), de unde rezultă că între *aldan*, adecă *aldă*, și între *ἄλθαία* = *ἄλθη* trebuia să fi fost la mijloc, pentru ca să pótă fi împrumutată, o formă grécă cu *δ* = *θ*, și o găsim în adevăr tocmai în

vechîul dialect elenic din Macedonia, în care se rostia: *ἔλθω* = *ἐθέλω*, *δάνος* = *θάναιος*, *ἄθραιά* = *αἰθρία*, *δώραξ* = *θώραξ*, *Ξανθικός* = *Ξανθικός* (Sturz, De dial. Macedonia p. 31; Benfey's Orient, II, 721), iar prin urmare: *ἄλθη* = *ἄλθη*. Dela Grecii din Macedonia, termenul a trecut ca împrumut la vecinii Traci, și de aci apoi ca moștenire prin Daci la Români, unde din *aldă* „Althaea cannabina“ s'a născut *aldan* „Cannabis femina“.

II°. *Aldan* = *Ladānum*.

Aprópe tóte varietățile din genul plantei „Galeopsis“ oferă óre-carî asemănări cu cânepa. De aceia la Germanii ele pörtă în genere numele de „Hanfnessel“, literalmente „cânepă-urđică“, iar varietatea „Galeopsis tetrahit“ în specie se chiamă franțusesce *chanvrin* sau *chanvre-bâtard*. Una dintre varietăți, fórte comună în România (Dr. Brândză, Prodr. 394), este „Galeopsis *ladānum*“, numită în vechea terminologiă botanică „*Ladānum segetum*“ (Nemnich), unguresce „*Kenderike*“ adecă „cânepióră“. Din *Ladānum* s'ar face românesce *aldan* prin aceiași metatesă inițială ca în al nostru „*albiță*“ din serbul „*latița*“. Dar acéastă derivațiune, atăt de simplă în aparință, se isbesce de o mare dificultate fonetică: dacă finalul *-an* nu este un adaos posterior românesc, ci un vechiu sufix moștenit împreună cu cuvîntul întreg, atuncî el trebuia neapărat să trecă la Români ca *-ân* sau ca *-ă ũ*, astfel că din *Ladānum* am avé *aldân* sau *aldă ũ*, nici o dată *aldan*, după cum din „Romanus“ avem „Roman“ și din „granum“ — „gră ũ“.

Remâne dară în picíore numai prima ipotesă; adecă:

gr. *άλθη (άλθη)* — trac. *alda* „guinauve“
 |
 'αλθαία   rom. *alda* (*aldu*)
 |
 lat. *althaea*   *aldan*   Alde
    „chauvre-femelle“ n. pr.
    |
    haldan
    |
    wandan

v. *Aglică*. *Alac*. — ¹*Alde*. — *-an*. —
Cânepă. — *Lăor*...

Aldăș, s. n.; bénédiction, félicitation. Este întocmai maghiarul *aldás*. Se întrebuintează numai la Români din părțile Ungariei (Lex. Bud.).

v. *Alduesc*.

Al-dătă, adv.; autrefois. Contractione poporană din *altă-dată*.

Jipescu, Opincaru p. 26: „*Aldată* nu le iera rușine Domnilor noștri a umbla pe jos pîntre braslîli poporului, ca să afe păsu și nevoile Rumânului...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu) Sultana p. 220: „...sórta a făcut să se ridice în locul bisericeuței, plină *al-datră* de credincioși la sêrbătorî, biserică mare și falnică, dar gólă...”

v. *Alt*. — *Dată*.

Aldămăș s. *adalmăș* (pl. *adalmășuri*, *aldămășuri*), s. n.; 1°. vin bu comme arrhes à la conclusion d'un marché; 2°. pourboire. Cu sensul al doilea se aude numai peste Carpați:

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aldemash*. Donum.”

Lexicon Budan: „*Aldămaș*, das Trinkgeld”.

Cu primul sens, avênd o accepțiune juridică, cuvîntul e fórte poporan. „*A da aldămaș*” și „*a bé aldămaș*” însoțesce la țeranî și la orășenimea de jos orî-ce vîndare saŭ cumpărare, și chiar

tot felul de învoelî între doi saŭ mai mulți.

„*Aldămaș* se numesce hiritisirea ce se face în urma tocmelei și care constă din următoarele: părțile se duc și cer bătură spirtosă, vin saŭ rachiu; se dă întâiŭ de cătră cumpărator, care cînste se ce pe vîndător, și acela 'l felicitază dîcându-i: dea D-đeu să aŭ parte de... (obiectul cumpărat), atât d-ta cât și urmașii de urmașii d-tale, și să fiŭ sănătos să'l stăpănesci! apoi dă și vîndătorul tot atăta bătură, și cînstînd pe cumpărator, acesta 'l felicitază: și d-ta să dea D-đeu să aŭ parte de banî, unde veŭ pune un ban să scoți o mie, spor și isvor să dea D-đeu!” (I. Curpăn, Bacău, c. Nadișa).

„*Aldămașul* se face la vîndărî și cumpărărî. Se mai numesce și cînste. Se dă de vîndător doê părți și de cumpărator o parte” (I. Georgescu, Prahova, c. Călinescî).

„La *aldămaș* vîndătorul plătesce doê părți, iar cumpărătorul numai una” (P. Ștefănescu, Dolj, c. Simnic).

În unele localități *aldămașul* privește numai pe vîndător.

A. Pann, Prov. II. 136:

Aŭ mers să pețescă, obiceiul cum este;
 Priviră, vêdură, vorbiră de fată,
 Și se învoira cu muma, cu tată.
 Acuma remase să bé *aldămașul*...

Jipescu, Opincaru p. 145, descriind pe țeranul venit la „jupân” în prăvăliă pentru a'și cumpăra „cióreci”:

„— Eŭ, dacă ŭe așa, nici cum dîci dumnéta, nici cum dîc ŭeu, hiŭe cu cînsprece lei!

„— Adu mânia 'ncoa! Aŭ noroc! Pórtă'ŭ sănătoșiel!

„— Să dea Dumneđeu!

„— Acu *aldămașu* cade pe dumnéta să'l dai, logofete!

„— Așa, neică Părvule! Adu băŭete

câte un șapte-și-cincî (adică 75 dramuri de ghin).

„ — Să'ți trăiești cocóna și mititei!..“

„Cu țeraniî din Basarabia — ȕice călătorul Dr. Zucker (Bessarabien, Frankf. 1834 p. 19) — anevoe se póte face o învoélă de orî-ce fel fără a o încheia în cărșmă prin așa numitul *aldamaș*...“

Alexandri, Arvinte și Pepelea, sc. 4:

„Pepelea: Bună tocmală!.. Dar ce-va *adalmaș*?

„Arvinte: O baniță de nucî uscate... haî; trecă dela mine; unde-o mers miă, mérgă și suta...“

„Pepelea: Bunătatea d-tale!.. însă un lucru strică...“

„Arvinte: Care?

„Pepelea: Nu'mî plac nucile...“

„Arvinte: Nu fii prost, măi! O baniță de nucî vechî, de șése ani... Nu scăpa chilipirîu din mână.“

„Pepelea: Ba nu așa, gîupáne!... Almintire... Dă'mî pe Mândica *adalmaș*... Vrei?..“

Act din Tîrgoviște, 1636 (A. I. R. I, 16): „au cumpărat o vie dela Stanțul șoimarul de Tărgoviști, însă viia în fêțe în délul Tărgoviștie, de lată dein Nica iuz[bașa] pân în diiaconul Tudor Muce, și cu pometul și cu tot locul cât se va alége în prejurul și în lungul acei vii, dreptu ughi 110 bani gata; și am cheltuitu la *aldamaș* ughi...“, apoi e lăsat gol locul pentru cifră, fiind-că — pe semne — petrecerea nu se isprăvise încă pe deplin la facerea actului.

Fără noțiune juridică, orî-ce bețiă saũ petrecere, în așteptarea unei isbânde saũ la urmă, se póte ȕice *aldamaș*.

„Când se scóte pentru întâia dată un plug nou, este obiceiul de a bé *aldamașu* pluguluî...“ (G. Secărénu, Dâmbovița, c. Runcul).

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 24: „Când m'oiu vedé scăpat și de odraslă asta de Olteni blestemați, o să mi se mai veseléscă inima în mine. Acum chiamă pe pivnicerî și să le bem *aldamașul*. Noroc bun, măre Bădiță!..“

În acest sens, un om care a făcut o isbândă și care de bucuriă ar trebui să cinstéscă pe ai seî, se ȕice: „bun de *aldamaș*“ (L. M.).

Ceî ce îeău parte la *aldamaș*, veselindu-se împreună ca un fel de marturî la încheierea tocmelei, se chiamă *aldămășari*.

Lexicon Budan: „*Aldămășériu*, praesens mercipotui, combibens e mercipotu“.

În Țera-Românescă mai cu sémă, *aldamașul* era un obicei atăt de juridic, încât în actele domnesci de întărîrea cumpărătorelor se arată anume *aldămășarii*. Astfel într'un crîsov din 1631 scris slavonesce (Veneîin, 298), Părvul din Urlați cumpărându'și mai multe vii, Domnul specifică pe toți *aldămășarii* (алдамашари) căți aũ asistat, adecă aũ béut cu prilejul fie-cării cumpărature în parte.

Act rustic din Prahova, 1596 (Cuv. d. bătr. I, 67): „ačasta moșia vândut'am cu știré megîiașilor dein sus și de jos, fost'au și *aldămășarii* care să vor iscáli mai jos...“

Act din Ilfov, 1608 (Cuv. d. bătr. I, 169): „au cumpărat ocină în Berilești dela Mariia fata Vladului 2 funi dreptu aspri 9000 șă cu u rumân anume Șărb; au vândut de a lor bună voe, șă *aldămășarii* anume: Avram postelnic i Șteful postelnic i Costantin fratele lu Dănișor logofăt de Buzău i Bălan i Mihăil i Dușe i Dragomir i Vladul de acolo de sat de Berilești...“

În vécul de mijloc mai ales, acest obi-

ceu juridic era foarte răspândit pretutindenea. Într'un text din Franca citat de Du Cange (Gloss. lat. v. Poticula): „Vendimus Druvallono presbitero dimidium cuiusdam campi, et accepimus pretium in quo nobis complacuit, hoc est, in argento solidos XVIII, et ad poticulas quas simul bibimus denarios XVIII“. D. Bogisić, pe de altă parte, în tractatul său despre „Obicelele juridice la Slavi“, constată aceiași datină la Serbi, la Bulgari, la Poloni, la Ruși etc., unde ea se numește „mohorycz“, „litki“, „litkup“, „likovo“ și altele (Pravni običaji u Slovena, Zagreb 1867, p. 85, 182). La Români dară instituțiunea în sine și nu e de loc ungurescă, însă curat unguresc este numele: *aldămaș* = *aldomas* „pot-de-vin, toast, bénédiction“, dela *aldani* „bénir“. Tot dela Unguri a luat cuvântul și Serbi: *aldumaš*, întrebându-l întocmai ca la noi (Bogisić, Zbornik pravnihi običaja, Zagreb 1874, p. 424, 465, 466). Prin etimologie poporană dela „a da [vin ori rachiū]“ s'a născut apoi forma românească metatetică *adălmaș* sau *adalmaș*, cea mai întrebuintată în graiu și pe care dela Moldoveni aș imprumutat-o Rutenii: *odomas*.

După cum am văzut mai sus, la țeranii *aldămaș* e sinonim cu *cinste*, cuvânt slavice anterior introducerii termenului unguresc și carele la rîndul său traduce pe latinul vulgar *honor* cu același sens, de exemplu într'un text medieval: „domini consules faciendo honores villae dederunt dictis communitatibus unum vas vino plenum...“, adică: „aș făcut *cinste* cu un butoiu de vin“, de unde și franțuzesce „faire les honneurs“, ca într'un act din 1362: „commença ledit Perrin à dire que de l'honneur ou du disner dessusdit il ne paieroit

aucune chose“ (Du Cange, v. Honor). În acest mod ne apar la Români trei straturi: de nătau latinul *honor*, pe care apoi slavicele îl înlocuiesc în toate accepțiunile sale și astfel îl gonesc din graiu, în fine maghiarul *aldămaș* suprapunându-se vorbeii slavice numai în sensul cel juridic.

v. *Aldaș*. — *Alduesc*. — *Cinste*.

Aldămășar. — v. *Aldămaș*. — *Mohoricu*.

¹**Alde** (artic. *Aldea*, gen.-dat. *Aldii*, voc. *Aldeo*), n. pr. pers. m. Un nume bărbătesc foarte poporan la toți sătenii din Dacia lui Traian, deși rar pe la orașe. Că să fi existat și o formă *Aldu*, de unde *Alde* ca deminutiv, ér *aldan* ca augmentativ, și de unde vine și numele de familie *Aldulenu*. *Alde* se referă la *Aldu* ca „Petre“ la „Petru“.

Jipescu, Opincaru p. 156, înșirând numile mai obișnuite pe la țeranii din Prahova: „Scoteți bani, vere, că tribuie la boierii! Înjugă-te Stoico, fă-te luntre și punte, Frâncule; părpăleşte-te, Soro; frigi-te, *Aldeo!*..“

În vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 68): „*Бача, Стоина, Алде...*“, și tot acolo (p. 56) numele bărbătesc *Aldomir*, format din *Alde* sau din *Aldu* după analogia numilor bărbătesci slavice ca „*Dragomir*“, fiindcă slavicele era pe atunci la Români moda timpului, deși în onomasticul propriu slavice nu există de loc *Alde*, fie simplu sau în compozițiune, ba nici elementele acestui nume (cfr. Moroșkin, Slavjanskiĭ imenoslov, Ptrb. 1867 p. 2).

Lîngă Iași un sat se chiamă Rădiul-*Aldii*, adică „păduricea lui *Alde*“. Un sat în Buzeu și altul în Némț se ȳice *Aldenii*. O mulțime de sate pórta

numele de Aldesci, în Moldova, în Muntenia și peste Carpați. Aldeniî indică pe ômenî veniți dintr'o localitate *Alde*, iar Aldesciî însemnă pe pogoritori dintr'un strămoș *Alde*.

În țera Făgărașului acest nume bărbătesc a fost ôre-când atât de răspândit, încât într'un singur act din 1556 ne întimpină șese Români de acolo numiți *Alde* (N. Densușianu, Monum. 1885 p. 10—12).

Cihac (II, 475) explică pe *Alde* prin maghiarul *áldani* „bénir“, ca și când ar fi o traducere a numelui creștin *Benedictus*. Dar Ungurii din „Benedictus“ fac „Benedék“, „Bencze“, „Bene“, „Benke“ sau „Benkő“, „Bende“, „Benes“, „Bank“, „Benő“ (Czuczor-Fogarasi, Szót. v. Benedék), și nici o dată nu'l traduc prin vr'un derivat din *áldani*. Ce-va mai mult; tribunalele maghiare din Ardeal acest nume, pe care'l auđiau mereu la Români, li se părea tot-d'a-una atât de neunguresc, încât în acte oficiale ele nu scieau cum să'l transcrie: *Algya*, *Algye*, *Algja*, *Alde*, *Aldgie*, *Alge*, *Alga*, *Alda*, *Aldgya* etc. (N. Densușianu, op. cit. passim).

Nici slavic, nici maghiar, *Alde* s'ar păre la prima vedere a nu diferi de numele personal italian *Aldo*, *Aldino*, frances *Audin*, care e însă pe acolo de o importățune germană medievală (Pott, Personennamen, 495-6).

Resultă dară că al nostru *Alde* e ce-va curat românesc, și încă numai țerănesc. De aceiași origine cu *aldan* „chanvre femelle“, el face parte din cercul numilor personale așa đicând botanice, ca *Flóre*, *Trandafir*, *Calomfir*, *Călin*, *Bujor* etc. La Serbi *Konoplia*, adecă „Cănepă“, este un nume personal femeiesc foarte obiicit (Karadžić).

v. *Aldan*.

*Alde, adj. invar.; certain, quelqu'un des nôtres; même; pareil, semblable. Un idiotism românesc, foarte anevoe de tradus în ori-ce altă limbă și care, deși tot ce pôte fi mai poporan, a fost însă pînă acum uitat aprópe de tot în dicționare.

În unele localități, poporul rostesc *ande* în loc de *alde*.

„Pe la noi, în comunele Rucăr și Sămbăta-de-sus și cea de jos, nu se đice nici o dată: mă duc pînă la nănașul, mă duc la judele, și alte frase analóge; ci tot-d'a-una după prepozițiune se pune cuvintul *ande*: mă duc pîn' la *ande* nănașul, la *ande* judele etc.“ (G. Pop, Făgăraș, c. Lisa).

Jipescu, Opincaru p. 14: „budulaca mea vorbire cu *ande* hinu mieu Moțăilă...“; ibid. p. 16: „pe rind tot pe d'*ande* noi ne poftiși...“; apoi p. 21: „*ande* lea Calohira, Iléna, leica Ilinca...“; dar pe aceiași pagină 23 *alde* și *ande*: „rude cu d'*ande* noi, bíteți rumánași d'acolo, căci sînt năcăjiți în vac de veciie, supuși, răriti d' noi și robiți la némț, la ungar, la rus, la turc, nu le dă pas *alde* ahăia să ghiie 'ncóce...“

Ca *ande* = *alde*, tot astfel la Macedo-români se aude a n-d-oile pentru *ald-oile*. În ambele casuri este efectul acomodațiunii fonetice, dentalul *n* fiind mai apropiat lui *d* decât licuidul *l*.

I. Fără prepozițiune de, *alde* circulează în graiu:

a) Mai ales când e vorba de rude sau némuri, fiind urmat de substantivul post-articulat: *alde* tata, mama, nenea sau nea etc.

„Când se întănesc doi sătenî și se întrebă între dinși:

„—Unde te duci, Ióne?

„—Mă duc la *alde* frate-mio, sau la *alde* tata, sau la *alde* nașa etc.

„ Cu cine ai pus în plug ?
 „ Am pus cu *alde* cumătru Ilie...“

(P. Bourénu, Covurluiu, c. Tirgu-Bujor).

„Pe la noi la mamă se ȕice: muică,
 la mamă mare: *alde* -b ă t ă r n a...“
 (Domnica Gheorghe, Dolj, c. Măceș-de-
 jos).

Dintr'un lung șir de exemple despre
 graul țerănesc din Ialomița, iată câte-
 va: „*Aldi* nea Ivan a venit ađi... Pă
 urmă s'a dus l'*aldi* moș Manea... *Aldi*
 nea Coman, aștia sînt niște ómení dă
 ispravă... Eú acum ghiú dila plug,
 ghine ș'*aldi* vėru Stoica, și 'nă pare c'o
 să ghie cu dinșii ș'*aldi* moș Iorga...
 Ađi a venit *aldi* mama la noi cu *aldi*
 nenea...“ (T. Theodorescu, com. Lup-
 șenu).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-
 tanica p. 216, pune pe o țerancă să
 întrebe pe un sătén drumet, dacă nu
 cum-va vėđuse în călătoría pe bărbatul
 ei: „Nea Mitrane, ai întălnit pe ale
 drumurí pe *alde* dumniăluí?“ — și să-
 ténul sciind că „*alde* d u m n i ă l u í“
 nu póte fi decât bărbatul, îi respunde:
 „Da cumetriță, dăscarcă la Oltenița.“

Boliac, „Ocna“:

Căt vru să ės' afară fetița rumeóra,
 Eú salu ș'o íau în brațe și par'că fu a mea.
 O string și ea 'mí respunde. O íau la subțióra
 Și fug, căcl'era mică, ca pana de ușórá,
 Batea subt țită'í peptul și gura í ardea.
 Ajung cu ea a-casă ș'o bag la *alde* tata;
 Aci o vėđul bine, și tare ímí placu.
 Eu m-am găsit nevéstă...

În casurí ca cele de mai sus, rare-
 orí de'naintea lui *alde* se pune de, și
 atunci nu ca element prepozițional, ci
 numai ca o amplificare fonetică saú un
 fel de emfasă, cuvîntul remănend la
 nominativ, de exemplu :

Aú mers să pețescă, obicei cum este ;
 Privirá, vėđurá, vorbirá de fatá,
 Și se învoirá cu mumá, cu tatá.

Acuma remase sa bé aldamașul
 D'*alde* cuseru, socrul și de *alde* nașul...
 (Pann, Prov. II, 136)

b) Fără noțiune de înrudire, dar de-
 spre cine-va fórtă cunoscut vorbitorulu;
 și ascultătorilor ; precum în „Sburăto-
 rul“ de Heliade :

Orí *alde* l'*alde* baba Comana...

și mai jos :

Tot smeú a fost, surato. Veđuși impelițatul!
 Că țintă l'*alde* Flórea în clipá străbātu...

Basmul „Aleodor-impérat“ (Ispirescu,
 Leg. 48) : „... luá de soția pe fata lui
 Verdeș-impérat și se întórse la impé-
 rătia lui. Când il veđurá *alde* glótele
 venind tэфăr...“, unde „*alde* glótele =
 impératia l u í“.

În acéstă întrebuintăre, vedem deja
 la Dosofteiu, 1680, f. 293 b, cu con-
 textul slavíc :

... iară íngerul
 Domnului să pu-
 gorá îndată la cei
 cu *alde* (Аззе) A-
 zaria în cupto-
 riu...

... aggelú ze
 gospodní súnide
 kupno kú íze su
 Azarie mú vu
 peséu...

Același pasagiú la Coresi, 1577: „e
 íngerul Domnului deștinse depreună cu
 Azaria-fečorii în cuptóriu...“, iar la
 Silvestru, 1651: „iară íngerulú Dom-
 nului ínpreună cu soții Azariei pogorá
 în cuptóriu...“

Tot cu sensul de „cine-va bine cu-
 noscut“, figuréză *alde* în gramatica ba-
 sarabiană a lui Doncev, care ne spune :
 „Pentru a arăta numirile familice în
 „numérul plural, se întrebuintéză pre-
 „poziția *alde* saú finalele -escii, -ule-
 „scii: *alde* Cazimir=Cazimirescii, *alde*
 „Catargi=Catargiescii, *alde* Ghica =
 „Ghiculescii etc. De ex: Pre *alde* Ca-
 „zimir și *alde* Alexandri, ca și pre Do-
 „nicescii și Bălșescii...“ (Cursul, Chiși-
 năú, 1865, II p. 23).

Tot aci vine :

„Un om de neinic saŭ fără căpătăiu se ȃice: *alde* -încurcă-negară“ (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

A. Odobescu (Rev. Rom. 1862 p. 364 :) „... nu scie să'mparță paiă la doi măgarî, -îa, *alde* nea Vlad, *alde* nea Vlăduță...“

c) Fără prepozițiunea de e, dar presces de un adjectiv și urmat de un nume saŭ mai ales de pronumele personal în cas oblic: săracul *de* mine = săracu *alde* mine, pęcătosul *de* el = pęcătosu *alde* el etc.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. II p. 2: „jăluiaște amu amărătulă *de* omă să se sature...“

Cumcă în tôte aceste casuri *de* este o simplă contractiune din *alde*, probă femininul „săraca'n *de* mine!“ unde *-nde* ar fi peste puțință a se explica altfel decât prin poporanul *ande* = *alde*.

II°. Când lui *alde* îi precede prepozițiunea de e, și anume:

a) Partitivul de e = „dintre“:

Gr. Alexandrescu, Satira duhului meu:

Invață danțul, vistul și multe *d'alde* alea;
Îar de vrei să faci versuri, ia pildă dela
Prălea...

E fôrte des la Anton Pann:

ȃicând *d'alde* aste, plęcă catre Mare,
Cu clubucu'n mână ca în preumbare...
(Prov III, 184)

Finul, vorbe *d'alde* aste și altele îndrugând,
Și cu nașul împreuna la casa sa ajungând,
Cu destulă bucuriă pe ospet au priimit...
(Ibid. III, 83)

Așa, cinstite parinte, pęcatu'mî mărturisesc
Și or-cum scii, rînduesce'mî canon sa mă mântuesc;
De *alde* serbătorî iarăși nu sciu de le-ofu fi păzit...
(Ibid. I, 138).

D'alde aceste și alte
Înșira cu glasuri nalte...
(Ibid. II, 156).

D'alde aste ș'alte multe
Și mai mari și mai marunte...
(Ibid. III, 44)

b) Mai rar genitivalul de e = „despre“:
Alexandri, Barbu Lăutarul: „De!
unde se mai pomenesce *de-alde*-astea
prin orașe! Numai pe la țără dacă se
mai trec...“

A. Pann, Moș-Albu, I, 25:

Ci îi cer ca să le cante *d'alde* vitězul Mihau,
Tragend din arcuș o dată să ȃică ȃece din
grau..

Intr'un vechiu text ne intimpină
alde întrebunțat pentru a exprime rap-
portul genitival fără prepozițiunea de e,
și anume:

Gheorghie Ștefan-vodă, 1656 (A. I. R. III, 230): „dămu-ți știre pentru o pără ce avură înainté domniei mele boțarinul nostru Pelin vistițarnicul și Gherman și Simion de Șileșeu, cu toți Murgeștii, pentru sat pentru Mihalču ce iaste aproape de țargul Cernăuților, zicându boțarinul nostru Pelin vistițarnicul și cu Gherman și cu Simion de Șileșeu, cum acela sat Mihalču le iaste lor drept de moșie și'l țin Murgeștii cu înpresurătură, și ni-au arătat și un zapis dela Constantin-vodă făcut pre multe ocine a lor, și 'ntr'acel zapis scrie și satul Mihalču, și așé scrie cum acel sat Mihalču l'au fost cumpărat Gavril Moțocel, moșul vistițarnicului Pelin și *alde* Gherman, dela Ilé vamășul...“, unde contextul ne arată că *alde* figuréză pentru „al lui“.

III°. Originea.

a) În privința semasiologică, cată să plecăm dela forma cea mai simplă: *alde* fără prepoziționalul de e. *Alde* tata, *alde* mama, *alde* Florica, *alde* baba Comana, *alde* Cazimir etc. însemneză pe o ființă fôrte cunoscută

noč. În „amăritul de om = amărit *alde* om“, „păcătosul de el = păcătos *alde* el“, „săraca'nde mine = săraca *ande* mine“, *alde* întărește noțiunea individualității, ce-va ca și când am dice: amarit însuși omul, păcătos chiar el, săracă însă'mi; adecă revine tot la cunoscut. În: de-*alde* astea, de *alde* serbători, de-*alde* alea, *alde* are sensul de asemenea, ceia ce éráși nu se depărtéză de noțiunea cunoscutului, de órá ce se întemeiază pe o comparațiune. În scurt, înțelesul fundamental al lui *alde* este cunoscut sau fórt e cunoscut, „certus“, și dacă în unele casuri el trece la acela de óre-care, de pildă în versul lui Anton Pann (Prov. I, 22): Că d'*alde* alte bucate cređ că aici nu gasim..., apoi întocmai așa francesul „certain“ a trecut și el dela înțelesul fundamental de cunoscut: „but certain, science certaine, coup certain“, la acela de óre-care: „certaines gens, certain conte, certain âge“. Regula actuală a gramaticii franceze de a pune pe „certain=cunoscut“ după substantiv, ér pe „certain=óre-care“ înainte, n'a existat încă în vechea francesă și nu era pe deplin admisă nici chiar în secolul XVI.

b) Sub raportul morfologic, *alde* se compune din pronominalul al ca în „al-meu“, „al-doile“ etc. și din prepozițiunea de, pe care al și-a atras-o, dar care în principiu e independentă, având în regim pe numele său pronumele ce'i urméză, după cum această lesne se recunósce mai ales în construcțiunea: „amăritul de om“, unde de funcționează în același mod ca în: „vai de cutare“. Această natură prepozițională a lui de ne apare nu mai puțin bine în:

Ha veđi, ast cântec imi place,
Asta pentru mine face,

Dar nu d'*alde*-p i e r d e - v a r á ,
Fire-ai cu el de ocară...

(Pann, Prov. I, 20).

unde „de-pierde-vară“ este în fond aceeași construcțiune ca „de ocară“. Funcțiunea lui al, ca articlu posesiv, este de a arăta intimitatea, fără însă o specificare mai de aproape ca în „al meu“, „al teú“, unde pronumele indică în specie felul intimității, pe când simplul al în *alde* exprimă un raport posesiv atât de general, încât nu admite nici măcar distincțiunea sexuală, ce-va ca lătinesce în „nostras“, dicându-se „*alde* tata“ întocmai ca și „*alde* mama“ „*alde* Mihaiu“ ca și „*alde* Comana“.

Românul *alde* n'are nici o analogia în cele-lalte limbi romanice.

v. ³.*Al*.

Aldeni }
Aldesci } .-- v. ¹.*Alde*.

Al-dòile, a-dòua, adj. num.; second, deuxième. — v. ³.*Al*.

Aldomir, n. pr. m. — v. ¹.*Alde*.

Aldu. — v. *Aldan*.

Alduèsc (*alduit, alduire*), vb.; bénir, féliciter, souhaïter du bonheur. Este maghiarul áldani. Se întrebuintéză numai peste Carpați.

Lexicon Budan: „*Alduèsc*=norocesc, fericesc; *alduèsc* pre cine-va la điuă sa, la anul nou, pentru dobândirea cărui-va norociri sau vrednicie“.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423):

„*Alduièsk*. Benedico.

„*Alduit*, -ă. Benedictus, -a.

„*Alduitură*. Benedictio“.

Furduiu, Versu Kotrancí, Abrud 1818, începe cu:

Oh, baie Vercheșenescă,
Dumnezeu te *alduia*scă...

v. *Aldaș*.—*Aldămaș*.—*Alduit*.

Alduire.—v. *Alduiesc*.

Alduit, -ă, adj.; béni. Participiū trecut din *alduiesc*. Circuléză în Banat și'n Ardél. Lexicon Budan: „*Alduit* = norocos, fericit; bun, cuvios“.

„In Făget se dice: boul este *alduit* pentru că aū fost de față la nascerea Domnului; despre sórele și luna se aude: sântul sóre și *alduita* lună...“ (D. Păscuț).

v. *Alduiesc*.

Aldulénu.—v. ¹*Alde*.

Alduitură.—v. *Alduiesc*.

^{1.2.3}**Ale**, pluriel féminin pour le: 1°. pronom démonstratif al (ăl); 2°. article prépositif adjectival al (ăl); 3°. article possessif al. Funcțiunile cele normale și originile acestor trei forme feminine plurale aū fost deja desbătute cu ocasiunea singularului lor și a formelor masculine.

v. ^{6.7.8}*A*.—⁹*Al*.—^{1.2.3}*Al*.

Aci vom indica dară numai acei idiotismī, în cari femininul plural capetă o individualitate așa dicēnd independent, ca și când ar fi un cuvint a-partē, ba chiar une-orī nu funcționéză ca feminin, ci pe deplin ca un neutru.

I^o. Demonstrativul *ale* „celles, celles-lă“: a) *tóte alea* = „toute sorte de choses“; b) *alte alea* = „paralysie“.

a) Acățându'și pe emfaticul -a (v. ⁵*A*) și întrebuințat într'un mod absolut în construcțiune cu *tóte*, *ale* însemnézá în graiul familiar: „fel de fel delucruri“.

Basmul Iléna Simđiana (Ispirescu, Leg. 16): „Fata împēratului, cum auđi acēsta, puse *tóte alea* la cale pentru drum...“

Jipescu, Opincaru p. 46: „La noi sē cumpēră mai *tóte alea* dēla streinī...“

Aprópe același sens are în construcțiune cu multe, și chiar cu multe d'alde:

Invață danțul, vistul și multe d'alde *alea*;
Iar de vrei să faci versuri, ia pildă dela
Prlea...

(Gr. Alexandrescu, Satira duhului meu)

Intr'un înțeles mai restrins se construiesce cu partitivul de, ca în urația din Transilvania:

..... o mahramă
Mult mândră și frumoasă,
Să ne-o dați dumnévóstră;
Fie și de in,
S'o șterge mirelo de vin;
Fie și de bumbac,
Noē și d'alea ne plac...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 181)

v. ²*Alde*.—*Tot*.

Acolo pe unde nu se obicnuesce forma *ăl*, bună óră în Moldova, în loc de „*tóte alea*“ se dice cu același sens „*tóte celea*“ sau „*tóte cele*“; de asemenea: „*multe cele*“, „*multe d'alde cele*“ etc.

v. ¹*Cele*.

b) Cu emfaticul *a* și construindu-se cu *alte*, demonstrativul *ale* devine un nume eufimistic al „paralysiei“.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultânica p. 29: „O sudóre rece îi brobonă fruntea, și în genuchī cum era, își acoperi fața cu amindoē mânele. Alte *alea* i-aū luat luminele; o cētă întunecósă îi împăejenesce ochiī...“; apoi mai jos p. 52: „apucată ca de alte *alea*, fără să deschidă gura, o rupse la picior...“ (cfr. p. 231).

Jipescu, Opincaru p. 79: „Țineți hirea, hine, să nu te dea în alte *alea* d'atâta înălțare!..“

Intr'un alt pasagiū, p. 57, Jipescu pune pe „alte *halea*“, în loc de „*tóte*“

alea: „... daŭ la copii meraz alte *halea*: oi, casă, lăpteturi, velințe...“, înțelegând aci numai lucrurile materiale în opozițiune cu o moștenire mai înaltă: „limba și legea“; dar o asemenea întrebuițare nu e tocmai poporană.

Pe când pluralul *alte-alea* însemnează „paralisiă“, singularul *altă-aia* se ia în popor cu înțeles cu „monstru, dihaniă, arătare“, bună-ora la Ispirescu, Unchiașul sfătos p. 35: „dar se minună ca de *altă-aia*, când vėdu că în locul capetelor tăiate cresc *alte* la loc îndoite...“, saŭ mai jos p. 66: „fugiău de dinsul ca de *altă-aia* și se ascundeaŭ...“

v. *Alt*.

II°. Adjectivalul *ale*, formă familiară în loc de *cele* „les [belles]“: a) de *ale* = „des plus —, d'entre les plus —, d'importance“; b) *ale-sfinte*, *ale-frumóse* = „fées“.

a) Preces de un substantiv feminin la singular și urmat de un adjectiv la plural, compusul „de *ale*“ saŭ „d'*ale*“ exprimă cu mai multă energiă, aprópe iperbolic, noțiunea coprinsă în epitet, bună-ora: „o *đi d'ale* mari“ este ca și când am *đice*: „o *đi fórte mare*“ saŭ „mare de tot“.

Cântecul Pandurilor din 1821:

Să trag brazda dracului
La ușa spurcatului,
O brăzduță d'*ale* sfinte
Sa țile clocoful minte...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 484).

Când vorbitorul, fiind *pré-mișcat*, nu găsește în grabă un adjectiv destul de puternic, ajunge substantivul cu „d'*ale*...“, de pildă: „o sórtă d'*ale*...“, „o bătae d'*ale*...“, „o păcălélă d'*ale*...“, saŭ: „d'*ale*, scií!“, sub-înțelegėndu-se la urmă un calificativ cu atât mai energic cu cât nu se află un cuvint ca să'l exprime.

În Moldova și pe așuri se întrebuițeză cu același sens: „de *cele* —“.

Forma emfatică *alea* se însoțesce mai adesea în graul poporan din Țera-Românescă cu post-articularea adjectivului:

„... avem o grămad' *dě* găște, rațe, găini și porumbei; țŭ-e mai mare mândrețea, când le vezi pe bătătură, *dě* nu le-ar hi *dě* dëochiu; aldi jupân Gheorghe cărciumaru cea-că să le vindem și lor v'ó câte-va d'*alea* mai frumoasile...“ (T. Teodorescu, Ialomița, c. Lupșenu)

v. *2*• *Cele*.

b) În mitologia poporană, între numeroșele epitete eufemistice ale *lelelor* la Olteni figurează: *ale-sfinte* și *ale-frumóse*.

„Ielele sînt un fel de *đine* numite de popor și *ale-frumóse*, cari umblă în aer sburând și cãntând, însoțite de un cimpoier. Ele jócă câte o dată pe pãmînt făcėnd horă, apoi dacã vre-un om din întãmplare șede după aceia în vatra jocului, se bolnăvesce, și atunci se *đice* că l'aŭ lovit din *iele*, că a cãlcat în masa *alor-frumóse*...“ (Preut R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

„Ielele saŭ *Dinsele* se *chîfamă* și *ale-sfinte*...“ (D. Constantinescu, Dolj, c. Negoescii).

Pe așuri se *đice* Ielelor *Sfintele* și *Frumósele* (cfr. Șaînėnu, Ielele p. 24 sqq).

III°. Posesivul *ale* „les [miennes]“: a) redus la monosilabă; b) de *ale* = „de ce qui concerne“.

a) În graiu, *ale* se reduce fórte des la *a*; une-ori și'n texturi.

Costache Conachi, p. 218:

Cartea ce te învățasem, ah! cartea cea în-
focata,
La care eŭ uceniță țŭ-am fost ție 'ntãlăș
dată,

Cetind'o, amare lacrimi pe obrazul meu se
varsă,
Caci cetesc a tale stihuri cu inima de foc
arsă...

Arsenie din Biserican, circa 1650
(Mss. in Acad. Rom. p. 205), ps.
LXXXVIII: „a tale sântu cerurile și
al tău iaste pământul...”

Dosofteiu, 1673, f. 14 b:

Dzacă cât le place cea ce n'au minte
De vor sa ma sparie cu a lor cuvinte...

Une-orî ca mijloc de variațiune, de
ex. la Constantin Brâncovan, 1695
(Cond. Mss. in Arch. Stat. p. 75): „...
acastă casă cu locul și cu prăvăliia ce
scrie mai sus fost'au ale lui Dumit-
trașco și a fraților lui...”

Print'r'o altfel de reducțiune, *ale* se
aglutinează cu substantivul nearticu-
lat ce'l precede, formând în aparință
o post-articulare:

Catechismul transilvan circa 1560
(Cuv. d. bătr. II, 100, 101), de trei
orî: „dède Domnezeu zéce cuvintele
sale = cuvinte *ale* sale...”

Nu rare-orî însă, în vechile texturi,
chiar în cele rustice din Moldova, unde
astăđi se aude aprópe numai *a*, se pă-
strează întreg *ale*; de exemplu:

Act moldovenesc 1687 (A. I. R. I,
62): „... casa cu pimnița cu heleșteul
să fie *ale* Ancuții, iar jumătate de vie
să rămăe în parté mé, iar în urmă să
fie iar *ale* Ancuții...”

b) Cu partitivul *d e* și urmat de un
genitiv, *ale* forméază idiotismul „*d e ale*
gurei” sau „*d e ale* mănăcării = „quel-
que chose à manger” și alte câte-va
locuțiuni înrudite, în cari nu funcțio-
néază de loc ca feminin, ci ca un plu-
ral neutru.

„A face ce-va rost de *ale* gurei = a
găti bucate” (S. Popescu, Buzeu, c.
Chiojdu).

A. Pann, Prov. I, 153:

Maî multa lui vreme era petrecută
Făr' de nici un lucru și'n deșert pierduta:
Ce lua 'n trei zile dintr'o săptămână
Da pe *d'ale* gurei, odihnind p'o rână...

Cu reducerea lui *ale* la *a*:

I. Créngă, Capra cu trei ieđi (Conv.
lit. 1875 p. 339): „eú mă duc în pă-
dure, ca să maî aduc ce-va de-*a* mân-
cării...”

Tot aci vine „*d e ale* = quelque chose
appartenant à”, de exemplu la Con-
stantin Brâncovan (Cond. Mss. in Arch.
Stat.):

p. 86: „ce vor puté găsi *d e ale*
slujitorilor celor fugiți, ori moșii ver
bucate, măcar ver-ce *d e ale* lor, să le
vânză...”;

p. 140: „ce au rămas *d e ale* tătăne-
său, moșii, Rumăni, Țigani și alt mult
puțin...”

O funcțiune analógă, cu prepozițiu-
nea în:

Jipescu, Opincaru p. 111: „Dacă a-
hăia lucréază în *ali* negoțului ș'*ali* me-
serii, da noi, pitulicili, să ședem?...”

Dar se đice și maî bine: „*d e ale* nego-
țului”, „*d e ale* miseriei”, „*d e ale* gos-
podăriei” etc., sau: „în *d e ale* nego-
țului”...

Alt ce-va este construcțiunea ordi-
nară cu partitivul *d e* = „dintre”, unde
ale nu este neutru, ci curat feminin,
ca în:

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXI
p. 7: „vre o fune *d e ale* corabiei ce au
în corabiia cea maré mai groasă...”

Grigorie din Măhaciu, 1600 (Cuv. d.
bătr. II, 45): „nece o dzisă de-*ale* méle
nu fécetú...”

Doină din Ardél:

Cătă apa pe vâlcele,
Sint tot lacrimi *d e-ale* mele...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 218).

De asemenea alt ce-va este construc-
țiunea lui *ale* ca feminin, nu ca neutru,
cu genitivalul *d e*, bună-óră:

Coresi, Omil. 1580 quatern. XXXIV p. 16 : „nu ıaste năemnicū, ce stăpănū, și *ale* sale ıi sântū oile și ca de *ale* sale ıșū socotēște și se grijaște d'insele...”

⁴·*Ale*, forme employée exceptionnellement au lieu du simple *a* comme article possessif féminin au singulier.

Chiar pe titlul Bibliiei lui Șerbanvodă dela 1688 se citește : „Bibliia adecă dumnezeiasca scriptură *ale* cei vechi și *ale* cei noao lége“, unde „*ale* cei“ este invederat pentru : „*a* celei“, printr'o metatesă forțe curioasă, dar de tot poporană, a silabei -le-, care sare din „*celi*“, lăsând numai „*cei*“, și se aglutinează pe deplin cu articolul posesiv feminin singular *a*, dându-ı aspectul pluralului *ale*.

Analógă, deși nu identică, este formațiunea a ı în poporanul „dise a ı sale neveste = „dise nevestei sale“, despre care noi am vorbit într'un alt loc.

v. ¹⁰· *Ai*.

⁴·*Āle*. — v. ³·*Ālă*.

^{1·2}·*Ālea*, pluriel féminin pour le : ¹⁰· pronom demonstratif ala (ăla); ²⁰· article prépositif adjectival ala (ăla).

v. ^{6·7}·*A*. — ^{1·2}·³·*Ale*.

Aləou. — v. *Alexandru*.

Aledărəscı, n. pr. loc. — v. *Aleodor*.

Alefıă (L. B.). v. *Alifıă*.

Ale-frumöse, s. f. pl.; t. de Mythol. : sorte de nymphes ou de fées.

v. ²·*Ale*. — *Frumösele*.

Aləg (*ales*, *alegere*), vb.; ¹⁰· *a* élire, choisir, d'ou : *b*) préférer, opter; *c*) favoriser, être partial; ²⁰· *a*) discerner, distinguer, d'ou : *b*) décider, trancher;

c) délimiter, déterminer; ³⁰· *a*) ressortir, rester après, d'ou : *b*) paraître inopinément, surgir; *c*) taquiner, importuner. A *alege* este a lua o parte din mai multe, cele-l'alte fiind înlăturate, ceia ce presupune de 'ntăiu o judecată a minții pe cât timp se face *alegere*, apoi scoterea la ivelă a lucrului celui *ales*. De aci cele trei sensuri fundamentale : „élire = discerner = ressortir“, cari se împleticesc împreună și din cari se desfășoră numeroase accepțiuni secundare.

¹⁰· *a*) *aleg* = „élire, choisir“.

Moxa, 1620, p. 350 : „ei răspunseră : nice tu nu veri domni de acum, și-și *aléseră* pre o slugă a lui Solomon pre nume Ierovoamă de și-l puseră domnū...”

Neculce, Letop. II p. 212 : „eșind boyeriı înainté Vezirului, se ținea cela de cela să'ı *alégă* de Domnie...”

Dosofteiu, 1673, f. 79 b :

Direptăi să vor *aliage*
Dintre cei fara de liage...

Beldiman, Tragod. v. 247 :

Și băeți de prin dughene acei ce marfa purta,
Eteria nicı pe unul n'*alegea* nicı depărta ;
Tuturor le dau cocarde, pe toți ıi împodobesc :
Uniforma Eteriei dându-le, stau de ıi privesc...

Zilot, Cron. p. 3 : „de voıu avé greșelı, d-vóstră ıertând, *alegeți* ce este bun, și ce este reü îndreptați...”

I. Văcarescu, p. 120 :

Cu vină, fără vină,
Cerule acum n'*alege* :
Tulbure colcaesce,
Arde și prapădesce...

O doină, în care se cuprinde o cıudată „electivitate a magistratureı“ :

Lăsa-m'ou de rezeșie
Să apuc în hađducie,
Ca să'mı fac sfinta dreptate
Cu cea ghiógă de pe spate,
Să'mı *aleg* giudecatori
Cei stejari nestrămbatori...

(Alex. Poes. pop. 2., 227)

Proverbi și locuțiuni proverbiale:

„Oile grămadă merg, iar caprele se aleg“ (Pann, II, 28); adecă: cei buni toți, iar din cei rei numai cine e mai puțin deochiat.

Și pentru *alegere* cată să scim a o face la timp, căci:

Mălura din grâu
S'alege la riu...

(Ibid.)

„Alege pînă culege“ însemnă a se păcăli din lăcomia de a apuca ce-va pré-bun saū din despreț pentru cele ce se pot lua mai cu ușurință.

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 29): „Apoi dă, măi Chirică; în ȕioa de aȕi, nu sciū ȕeū care a mai fi cu crucea 'n sîn, cum cauți tu. Eū gândesc că tot om *alege*, om *alege*, pin'om culege...“

„Multe fetițe or *alege* pînă culege, or staū pînă le-*alege* moșu ăl din grópă...“ (Jipescu, 128).

Figurat, „vîntul *alege* = le vent enporte“, când se spulberă numai o parte din ce-va.

Balada „Marcu Vitézul“:

Óse ce mai remănea,
El în piuă le pisa
Și în vînt că le sufla:
— Na, *alege* vîntule,
Ingraș'te pămîntule,
Că din ce n'*alege* vîntul
Mi se ingrașă pămîntul...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 639)

Pentru idiotismul: *alege* pe sprîncénă,

v. *Ales.

I^o. b) *alege* = „préférer, opter“.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Nadejde de mântuire de nicăurî așteptând
Și decât traū cu rușine, mórte mai bine-*alegînd*...

I^o. c) *alege* fața = „favoriser, être partial“.

Noul Testament din Bělgrad, 1648, Luc. XX, 21:

22,0,38

... știmū că
derept zîc și în-
veț, și nu *alegi*
fața, ce într'a-
devărū calia lui
Dumnezău în-
veți...

unde în contextul
litze zürisi.

Tot acolo, Paul la Rom. II, 11:

... nu iaste la
Dumnezău *alége*-
re de fața...

... scimus quia
recte dicis et do-
ces, et non ac-
cipis perso-
nam, sed viam
Dei in veritate
doces...

unde în contextul
slavic: i ne na
litze zürisi.

... non est ac-
ceptio perso-
narum apud
Deum...

unde grecesce: $\pi\rho\sigma\omega\pi\omicron\lambda\eta\psi\iota\alpha$.

Pentru idiotismul: *alege* din res-
boiū, *alege* cu florî etc.,

v. *Ales. — *Alesetură.

II°. a) *alege* = „discerner, distinguer“.

Lexicon Budan: „*alege* ce-va price, a-
decă desfac, așed, ausmachen“.

Dosofteiu, 1680, ps. XLII:

Gîudecă-mă,
Dumnădzăule, și
allege pîra mîa...

Judica me, Deus,
et discerne
causam meam...

unde în contextul
slavic: razsădi,
în cel grec: $\delta\iota\kappa\alpha\sigma\omicron\nu$.

Ureche, Letop. I, 95: „Létopisețul
nostru cel moldovinesc așa scrie de pe
scurt, că nice de viița Domnilor care
au fost toată cîrma nu *alége*, necum
lucrurile den lăuntru să *alégă*...“

Glosar slavo-român circa 1600 (Cuv.
d. bătr. I, 268, 301): „*alege* cu cugetul,
semuesc, judec, socotesc...“

Moxa, 1620, p. 364: „adună săborū
în Nichei de *alése lége* creștînescă...“

I. Văcărescu, p. 280:

Ale mueri voinđ s'*alégă*,
Ce duh, ce fire să le 'nțelégă?
Subțire fórte e a lor minte
Și pe om lesne femeia minte...

Descântec bucovinén de „Spělarea
urei“:

26

Să mă *alegi* dintre toate cele-lalte fete,
Cum se *alege* păunul din pene
Și busufoacul din buruțene...

(Col. I. Tr. 1882 p. 331)

Jipescu, Opincaru p. 151: „Puțcana a aușit cu urechili ței dēla un boier bătrân, că parte din ghisurī sint adē-vērate, parte nu, ca și vorbili: unili seci, altili pline. Dumneșeș s'*alēgā!*..“

În Moldova „Dumneșeș” e înlocuit printr'o ființă mitologică Bălănuș. Așa la I. Crēngă, Stan Pașitul (Conv. lit. 1877 p. 25): „Bălănuș s'*alēgā* din gură ce spuș, dacā nu vorbesci deslușit..“

Proverb: „Nu se *alege* cāștigul din pagubă” (Pann, II, 85), cānd folosul e cu indoelă.

II°. b) *aleg* = „dēcider, trancher“.

O veche dicitōre: „la tōte urma *a-lege*” (Pann, II, 87) = „finis coronat opus“.

Dr. Polysu: „a se *alege* la un fel, într'un fel = ein Ende nehmen“.

Nu ne putem înțelege,
Un fel nu ni se *alege*..

(Pann, II, 158)

sașu:

Voșu prin judecată ca or eu or el,
Să ni se *alēgā* dreptul la un fel..

(Ibid. I, 124).

„... Tari'i bolnav seracu; haș să chemām niște pochī să 'i facă niște masle, că pe urmă orī s'a îndrepta, orī a muri, încalea să i se *alēgā* din doș una..“ (N. Corciovă, Tecuci, c. Răchitōsa).

O doină:

Arde-mi-te-aș, codri des!
Vēd bine că s'au *ales*
Din tine să nu mai es!..

(Alex. Poes. pop. 2., 252).

Donici, Lupul la peire:

Lupul cinchit întrun colț
Cu ochi crunți, cu pē pe dos, clānțăia din
dintți la toți;

Dar vēdēnd că nu'i de șagă, că peire'i s'au
ales:

— Ōmeni buni! le zisē, stați!
Și voi cāni, ce 'mī sinteți frați!..

Pravila Moldov, 1646, f. 86: „cāndū să va împărți mușaria de bărbatuș pentru frica vrājmașie-lui, cade-să gșu-deșului să întărăscā acestū lucru nu numai cu zapisū sau cu chizēșū, ce încă trebue să o pue la un locū ca acela cu credință, să șadzā acolo cu cheltușala bărbatului, până să va *alēge* ce cum va fi..“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „Cu toșii priimiră mărturia brebului, și cu toșii într'un sfat *alkasārā*, ca vidra dintr'amāndoā Monarhiile afară să se gonēscā..“

Ibid. p. 138: „și așa or-ce au poruncit și au *ales*, bine au poruncit și înțelepșește au *ales*..“

Constantin Brāncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 113): „deș judecata și Divanul așa s'au *ales*: rămāind el platnic, au dat satul Sălcuța la mână feșorilor Mantii Vistier..“

II°. c) *aleg* = „dēsigner, dēlimiter“.

A *alege* în scris = „prēciser, dēterminer“, de ex. în Pravila Moldov. 1646, f. 33: „de vor lāsa cui-va dreptū sufletū, nu va putia el sāngurū cu voia sa să ia, ce trebuiaște ispravā dela gșu-deșū, *alēgāndū* acelū lucru c'au lāsatū dreptū sufletū: iaste învățatura să facā besericā, sau bolniță, sau ospătārie ce se dzice casā de streini, sau grobunicū, sau altā asēmēnia acestora? pentru că atunce poate să ia sāngurū cu voia sa și nu-i trebue nice unū gudeșū, și încă poate să ia sāngurū cāndu-i va *alēge* stāpānulū în zapisū; iarā de va fi într'alt chipū etc.“

E mai cu sēmā des în vechile procese teritoriale: „a *alege* partea cui-va“ sașu „a *alege* moșia“, fie după o hotărnicia de mai 'nainte, fie după mărtu-

ria vecinilor său prin operațiunea geometrică la fața locului, fără care pământul rămâne „ne-ales“.

Act muntenesc din 1606 (Cuv. d. bătr. I, 155): „parte lu Streze câtă se va *alege* de peste tot hotarul...“

Moise-vodă Movilă, 1634 (A. I. R. I, 72): „câte părți să vor *alége* prezapise în satu Săpoteni...“

Act muntenesc din 1638 (A. I. R. I. 23): „déliņa lui, câtă să va *alége* parté lui, den câmpu, den pădure, den apă...“

Act moldovenesc din 1675 (A. I. R. III, 250): „să mérgeț acolo la acel loc și să socotiț cu oameni buni dinprețur precum va hi cu dreptate, pre câtă va avé dumnélui parte de ocină acolé într'acel sat, să'i *alégeț* din tot locul cu tot venitul...“

Inventarul mănăstirii Cotroceni 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 13: „au luat din Divan 24 de boiari pre răvașe domnești și cu om domnescu împreună de au mersu toți la acest sat Pietrile de au *ales* toată parté Doamnei Elinii și o au hotărât dă cătră Nica slugișariul de Grădiște...“

Antioh Cantemir, 1706 (A. I. R. III, 270): „să aibă Lupașco a'ș ține moșie cu bună pace despre ginerii Stroescului, până or veni la Divan, și atunci precum va *alege* Divanul așa va hi...“

III°. A se *alege* = „ressortir, surgir, importuner“.

Maî nicî o dată nu se întrebuinteză sub forma activă, afară numai de „lăpturi“ său „brânțeturi“, când *aleg* are sensul causativ de „faire ressortir“: *aleg* unt, *aleg* zăr, *aleg* urdă etc.

III°. a) „ressortir, rester après“.

Dr. Polysu: „a se *alege* cu ce-va = einem etwas übrig bleiben“.

Lexicon Budan: „se *alege* = se a-

rată, se vede, de ex.: la sfârșit se va *alege* = in fine adparebit“.

A. Pann, Prov. II, 115:

Unde vede vr'o figură, vr'o tinără, vr'un pantof,
Stă, se uită, cască gura, și se *alege* cu of!

Jipescu, Opincaru p. 143: „Rumânu cu ce pörtă și cu ce bagă 'n gură, cu aia s'*alege* pe lumea asta...“

Doină muntenescă:

Firicel de iarbă négră,
Dintr'atâta lume largă
M'*aleset* c'o puică dragă...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325)

Act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 105): „ăcsta el o au vândut dumisale lui Drăgan din Filipești fečorul Nechitei dreptu cinci-zăci taleri bătut bani gata, ca să-i fie lui di-réptă ocină și cumpăratură în viaci, lui și cuconilor săi și a tot rodul său cine să va *alége*...“

Zilot, Cron. p. 103: „Așa dar fu săvirșirea acestei răsmirițe a Rosilor cu Turcii, care ținu 5 ani și 10 luni; și din tótă ostenéla, vërsarea de sânge și prăpădenia, se *aleset* Rosii cu 5 județe din țera Moldovei pînă la Prut și cu Basarabia, iar Țera Românescă, sāraca, [se *aleset*] cu titlul Domnului ei ca să fie de aici și cu primirea Rosieilor...“

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarul (Conv. lit. 1877 p. 378): „... eũ sciũ ce sciũ eũ: degéba mai bați apa 'n chiuă să s'*alégă* unt, că nu s'*alege* nicî o dată...“

„Zërul sê ferbe și sê *alege* din el urdă dulce; din acésta, băgată în bādău său hurdoiu, sê *alege* untul; din zërul ce rămâne după *alegeret* untului, se face urdă bătută...“ (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

Intr'un descântec bucovinén de lingóre:

Lungóre de noș feluri,
Lungóre de noș némuri,

Alege-te,

C u l e g e - t e

Din crierií capului,
Din fața obrazului,
Din auzu urechilor,
Din virfu degetelor,

Din inimă,

De sub inimă,

Din tóte ciolánelele,
Din tóte 'ncheieturelele;

Alege-te,

C u l e g e - t e ,

Că eú nu te-ótu *alege*,

Nicí nu te-ótu c u l e g e ,

Ci cu secerea te-ótu secera...

(Marian, Descánțele p. 148)

unde „a se *alege* și a se *culege*“ însemnézá: „ressortir et disparaitre l'un après l'autre jusqu'au dernier“.

E fórté poporană mai cu sémă locuțiunea proverbială: „nu s'a *ales* nemic“, „s'a *ales* praf“ și o mulțime de alte varianturí.

„Când din întâmplare va intra nóptea în casă o bróscă, atunci femeia saú alt cine-va degrabă o caută la gură și la partea de dinapoí, ca să vadă dacă nu e cusută, căci se crede că brósccele se prind de fermecători și, după ce le cósă gura și partea de dinapoí, apoí le menesce și le trimite la cine are cúdă pentru a'í face de urit; decí găsindu-se bróscă cusută, o arde în foc, și cenușa o asvirle în vint qicénd: cum nu se *alege* nimica de acéstă cenușă, așa să nu se *alégă* nimica de cel ce te-a trimes...“ (Vaslúu, c. Laza).

Basmul „Inșir'te-margarite“ (Ispirescu, Leg. 71): „Apoí legă pe Țigancă de códele cailor împreună cu un sac de nucí și le dete drumul să se ducă 'n lume, și unde cădea nuca, cădea și bucățica, pină ce nu se mai *alese* nicí praful de dinsa...“

Jipescu, Opincaru p. 25: „pě unde răsbiéa óstea streină, nicí praf, pârjol și cenușă nu s'*alegea*...“

Zilot, Cron. p. 7:

Precum curat se arată într'al țerei hronograf,
Că de toți Domnií aceștia nu s'aú *ales* stur
și praf...

Alexandri, Haímana: „... regia tunului, din care s'a *ales* numai fum și scrum...“

III°. b) „paraître inopinément, surgir“.

Dosofteú, 1673, f. 23 a:

Cu pré cuviosul cuvios ti'í face,

Cu nevinovatul ț' va fi viața 'n pace,

Íară cu a l e ș i i bun te v.í *a'íage*...

Dr. Polysu: „Tocmai tu te-ai *ales* să...=gerade du willst...“

In graíul țeranului din Prahova: „Păi cum nu, tu țești măi bréză! Te-*alesești* mai moțată?...“ (Jipescu, Opincaru p. 43).

III°. c) „taquiner, importuner“.

In Muntenia se aude adesea: „te *alegi* de mine“ saú „te *alegi* de cutare“ cu sensul de „superí pe cine-va“.

Intre înjurăturile din Moldova: „*Alégă*-se Bala nu de capul lui!“ (Iași, c. Șipotele).

IV°. Originea și formele.

Paralelismul între *alég*=lat. *èlĭgo* și „culég“=lat. „*còllĭgo*“ înlătură ori-ce îndoélă asupra derivațiunii celui de'n-tăiu, în ambele casurí accentul latin suferind de o potrivă o scădere, ca și'n „ințelég=intèllĭgo (intèllègo)“. Același paralelism ne explică tot-o-dată netrecerea latinului -l- între vocale în -r-, după norma foneticeí române. Inrudirea ambelor cuvinte remănénd bine simțită de cătră popor, acțiunea legii fonetice asupra unuia singur din ele era împedecată, căci ea nu putea să se întindă și asupra celuiia-l'alt, în care grupul latin -ll- trebuia să trecă la Români în -le-. E curiósă, în ori-ce cas, coincidința românuí *alég* cu grecul *ἀλέγω*, cu care se 'ntălnesce și'n unele accepțiuni.

Perfectul organic pentru *aleg* este *alèşî* = lat. vulg. *elèxi* (class. *elègi*), *alèsemu* = *elèximus* (*elegimus*), iar participiul: *alept* = lat. *electum*, în loc de actualele forme analogice: *alesèi*, *aleserăm* și *ales*. Perfectul *alèşî* ne mai întimpină une-ori în vechile texturi, de ex. la Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXXIII p. 13: „care e acésta, derep-ce căce'mi sinteți soți? derep-ce că așa *alesû* (ἀλέμυ) pre voi...” Radu din Mănăscu, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum) în alăturare cu Noul Testament din 1648:

Io. XV, 16: eu <i>alesî</i> (ἀλέμυ) voi și puși voi... Macedo-romănesce se dice <i>alepsu</i> , latinul <i>x</i> fiind tratat nu ca în „eșire = exire”, ci ca în „côpsă = coxa”. La plural, în Codicele Voronetian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom. p. 84): „abia <i>alèsemu</i> margiré = <i>μόλις τε παραλε- γόμενοι</i> ...” Participiul <i>alept</i> se mai conservă numai la Macedo-români, cari dic de asemenea <i>aleptor</i> = lat. <i>elector</i> în loc formațiunile daco-române analogice: <i>alegător</i> și <i>alesător</i> .	eu a mû <i>alesu</i> pre voi și amû rânduitû pre voi... v. ¹ ° <i>Ales</i> . — <i>Culeg</i> . — <i>Cules</i> ...
---	--

Alegênd, adv.; sauf, excepté. Arcaism, pe care graul de astăzi îl înlocuesce prin *a fără-de*, une-ori prin *fără*. Verbul *aleg* însemnând „distinguo”, participiul se *ales* a devenit adverb cu sensul de „notamment = eo distincto”, iar gerundiul *alegênd* s'a adverbializat cu înțelesul de „excepté = eo distinguendo”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. IV p. 1: „să nu zică cine-va că are folos de la avuție, nici să se laude cu ia, *alegândû* folosû va avé cela ce'şû va da avuție în mâna săracilor...”

Pravila muntenescă 1640, f. 19: „Preutulû de va fi meşterû a lucra în ce-

tate și va cerca să se boeréscă și va umbla cu nuşii și va méрге în săborû cu oameni proşti sau cu boşari, *alegândû* fără de o nevoe mare oare-caré de-i va fi lui, unii ca aceia ori să se scoața, ori să se lase de unele ca acé-
lia...”

Varlam, 1643, II f. 87 b: „să va zemisli și să va naşte Dumnedzau cu trupû omenescû, *alegândû* fără de păcate...”

Ibid. f. 97 b: „fu omû deplinû ca și noi, *alegândû* numai fără de păcate...”

Pravila Moldov. 1646, f. 23: „de-are și ġura, nime nu'l va créde, *alegândû* de-are avia împreună cu ġurământul și niscare marturi sau niscare sémne...”

Ibid. f. 57: „cela ce va fi săngurû curvarû și va avia și alte mueri, acela nu va putia ucide pre curvarul ce va curvi cu muşaria lui, *alegândû* de-i va fi dzăsû mai de-ainte să nu vorovască cu muşaria lui, pentru că atunce de-i va ġăsi, poate să-i ucigă...”

Ibid. f. 121: „nu va putia fie-ce fiâlû de mestecătorû de sânge să şuvăiască înaintia ġiudeţului cum n'au ştiutû mestecaria de sânge, *alegândû* de va fi ţaranû di cei neînţelegători...”

v. *Aleg*. — ^{1.3} *Ales*.

Alègere (pl. *alegeri*), s. f.; l'infinif substantivé d'aleg: élection, choix, discernement etc. Represintă, ca substantiv abstract, aprópe tóte sensurile verbului *aleg*. Sinonim cu *alegê-tură* și cu substantivul *ales*.

Constantin Brâncovan, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 100): „am venit la scaunul stremoşilor noştri a Domnii Țării Rumâneşti, dentru *alégeré* și voința a toată boerimé țării...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 46): „Nime în lume atâta de ascuțit la minte și ġute la ġiudecată

a afla să poate, carile în toată *alégeré* negreșit și nesmintit să fie..“

v. *Aleg.* — *Alegătură.* — ⁶ *Ales.*

Alegător, -**óre**, adj. et subst.; électeur, celui qui choisit, discerne etc. În graiul vechiu se dicea și alesător, dar cu un sens mai restrâns. Macedo-românesce, forma organică aleptor = lat. elector.

v. *Aleg.* — *Alesător.*

Alegătură (pl. *alegături*), s. f.; choix. Sinonim cu alegere, rar întrebuințat și având o nuanță pejorativă. Când dicem: „se face alegerea“, presupunem că se va lua din mulțime tot ce-i mai bun; când dicem: „se face *alegătură*“, arătăm mai de 'nainte ne'ncrederea noastră în rezultatul alegerii.

v. *Alegere.* — ⁶ *Ales.* — ¹ *Alesătură.*

Aléi! s. *aleléi!* s. *alelelé!* interj.; cri d'invocation, soit pour défier, soit pour encourager ou pour compatir. O interjecțiune proprieă poesiei poporane, mai ales celei eroice, și cu totul străină graiului de toate Țilele, care o înlocuesce prin *m ă, b r e, m ă r e* etc. Ea nu este nici o dată subiectivă ca interjecțiunea de durere *ale ũ*, ambele diferind foarte mult prin funcțiunii, deși sub raportul material le desparte numai vocala finală. Tot pe atâta se deosebesce de interjecțiunea *Țalei*, care exprimă un fel de mirare ca în „cum se pôte!“ său „ce mai spuî!“; bună oră la Alexandri, Craiu-noŭ, sc. 2:

„Corbu. O furat fata, ca mai bine.

„Dochița. E alei!..“

În acest mod, quasi-identice în formă, cele trei interjecțiuni: *alei*, *Țalei* și *ale ũ* exprimă fie-care o altfel de emoțiune. Față cu simplul *alei*, reduplicatul *alelei* și triplicatul *alelele* represintă gradațiunea aceleiași mișcări

sufletesci, probând încă o dată extrema bogățiă a repertoriului emoțional al limbei române (v. *Aaoleo!*).

Balada „Holera“:

Alei! țazmă călătore,
Bólă rea ș'ucigătore!..

Balada „Toma Alimoș“:

Alele!, fecior de lele,
Căci răpiși Țilele mele!
De te-aș prinde 'n mâna mea,
Țile tu n'ai mai avé..

și mai jos:

Alele!, murguleț mic!
Ale!, dragul meu volnic!
De-ai puté la bătrânețe
Cun puteai la tinerete..

Balada „Marcu și Turcul“:

Alei slugă, fétul meu,
De ce musci tu așé reŭ..?

(Pompiliŭ, Sibiu, 23)

Balada „Feciorul și maică-sa“:

Alele!, soȚia mea,
Cu ce maica te ținea
De te-ai veșteđit așea?..

(Ibid. 54)

Balada „Nevésta fugită“:

Despre Nistru cătră Prut,
Alele! ce drum bătut!..

(Marian, Bucov. I, 123)

O doină din Ardél:

Alelele, Dómne sfinte,
Dómne sfinte și părinte!..
Mai așéđă'mi gândurile
Să'mi ispravesc rindurile...

(Jarnik-Bărsanu, 125)

O baladă tot de acolo:

Alelele, Dómne sfinte,
Dómne sfinte și părinte!
De mâncare ce să'i dau?..

(Pompiliŭ, 51)

Cu poetical *d* ca în „dalb = alb“, se face *dali* = *alei*, *dalele-i* = *alele!*:

Balada „Rescumpărare“:

Dali, draga pasarea,
Dóră ești din țara mea?..

(Pompiliŭ, Sibiu, 81)

Balada „Voina și mândra“ :

Dali bade, dragul meu,
Unde găști tu murgul teu?..

(Ibid. 75)

Balada „Stanciu și Vochița“ :

Ea din graiu așa grăia:
— *Dali*, frate Stancule!
Șoimule, voinicule!..

(Ibid. 68)

Balada „Nevasta fugită“ :

Peste-Abrud, peste Aiud,
Dalele ce drum bătut!
Dar de cine e bătut?
De-o nevestă pribegită,
De bărbatu-seu fugită...

(Ibid. 21)

Numai pentru trebuința rimei, într'un mod de tot excepțional, în loc de *alele* figurază *aleleu* în balada bucovinenă „Iovița și fata Cadiului“ :

Aleleu
Ioviț'al meu!
Ce stai nici bând,
Nici mâncând?..

(Marian, I, 149)

Ca și cele mai multe interjecțiuni, *alele* este de o natură antropologică, nu etnică. Grupul fonetic a l e - are o funcțiune analoagă în graiurile cele mai eterogene. Ajunge a pune alături pe greul *ἀλαλά* (*ələləv*, *ələləlev*) cu selbatul alelele în limba Ewe de pe cóstele Africeii (Pott, Doppelung, 24).

v. *İalei!* — *Valeu!*

Alele! } — v. *Ale!*
Alelele! }

¹*Aleluia* s. *aliluia*, s. m. indecl.; alleluiah. Cuvint ebraic, care însemnează „lăudați pe Dumneđeū“ și prin care se încep o sémă de psalmi, bună-óră psalmul CXLV și următorii.

Coresi, 1577, ps. CXLVIII: „*Alliluvia* lu Agheu și Zahariu. Lăudați Dom-

nulă de ceriu, lăudați elă în cei de sus, lăudați elă toți ingerii lui...“

Dosofteiu, 1680, f. 184 b: „*Alliluvia* a lui Anghel și a Zahariu. Lăudați, sufletule al mieu, pre Domnul...“

Ca și pe greul *ἀγιος* (v. *Aghios*), poporul păstrează pe ebraicul *aleluia* numai într'un sens comic.

Nu rar îl auđi pină și'n gura copiilor, de exemplu la I. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 3): „stropșitul de Ion, cu talanca dela oi, cu cleștele și cu vatraru, face o hodorogelă și un tărăboiu de'tși ie auđul; apoi își pun câte-o țolă în spate și câte-un coif de hărtia în cap și cântă: *aliluiu* și Dómne miluesce, popa prinde pesce...“

Ca o satiră asupra preuților: „popa or călugăru aduce tóte tot pe *aliluuia*...“ (Jipescu, Opincaru p. 119).

Ca un ingenios joc de cuvinte, în „Vicleem“ după variantul din Bucuresci:

Popa:

Pămintul al Domnului
Și mortul al dracului!

Dascălul:

Alelu!, *alelu!*, *alelu!*!..

Popa;

Ce-or fi ale lui!..

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 181).

Acéstă glumă se întemeiează pe aceia că după biserica resăritenă, altă dată și 'n Occident (Martigny, Dict. d'antiqu. chrét., 26), *aleluia* se întrebuintează nu numai în liturgiă, dar se cântă și la înmormintări.

Din *alelura* se formeză verbul *aleluiesc*, care însemnează „a cânta *alelura*“.

v. *Chirileisa*.

²*Aleluia*, s. f.; t. de Botan.: *Alléluia*, Pain de coucou, *Oxalis acceto-*

sella. Se află la Pontbriant și la Costinescu. Pare a fi un neologism, și încă de prisos, pentru o mică plantă cunoscută tuturor Românilor sub numele de măcrișor sau macriș - iepuresc.

v. *Măcrișor*.

¹• **Aleluișesc**. — v. ¹• *Aleluișă*.

²• **Aleluișesc**, vb.; attribuer quelque chose à autrui. Ne întimpină numai în Dicționarul bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Alēluešk*. Alterius rem esse dico“. O compozițiune verbală din alelui [sint lucrurile], analoăă cu alsăuesc din alsău.

v. *Alsăuesc*.

¹• **Alēm** (plur. *alemurî*), s. n.; crois-sant ou étoile placée sur une mosquée. Turcul 'alem, de origine arabă (Şai-nēnu, Elem. turc. No. 30). Se întrebuintă la Români numai când era vorbă de musulmani.

Enache Cogălnicēnu, Letop. III p. 286: „La o minare a unei gēmiî, în mijlocul *alemului*, s'aă arătat o cruce de aă văzut'o lumé...“

v. *Giamid*. — *Minare*.

²• **Alēm**. — v. *Alām*.

Alemesc (*alemit*, *alemire*), vb.; t. de fauconnerie: dénicher les faucons. O interesantă renășiță din vechiul grai vinătoresc al Românilor, păstrată numai în poesia poporană, fără a mai fi înțelēsă.

Intr'o colindă muntenescă:

Căte-trei sint meșteri mari:
Unul sulite 'mi strujesce,
Altul cai bunî imî hrănesce,
Altul șoimî imî *alescesce*
Și berbecî imî îngrijesce...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 56)

Intr'o altă colindă:

Cel mai mare 'i comis mare,
Cela-l'alt mai mijlociū
Alescesce limbî de șoim,
Limbî de șoim și grași berbeci...

(Ibid. 22)

unde editorul explică pe *alescesce* prin „prepară, îngrijesce, se ocupă“.

„Limbile de șoim“, ca și cele de vultur său de gae, n'aă fost nici o dată de ale mănăării, ba nici altfel — intru cât scim noi — ele n'aă servit nicăiri la vre-un popor său în vre-o epocă pentru vre-un fel de „preparațiune, îngrijire, ocupațiune“. Prin urmare, „*alescesce* limbî de șoim“ însemneză alt óre-ce. Pentru a o înțelegce, cată să aflăm mai întâiu câte ce-va despre vechea șoimăria romănescă, pe care astăđi abia și-o mai amintesc fiî și nepođi șoimarilor de altă dată. Vorbind despre satul Ponórele din Mehedințî, d. Ion Ionescu (Meh., 96-7) đice: „Lingă acest sat se află o stăncă mare de pētră, renumită din vechime pentru culcușul șoimilor ce se află în fundul ei la o adăncime considerabilă. În acest culcuș șoimii făceaă puî lor, iar moșnenii din Ponóre îi scoteaă și'i aduceaă la Domnia, care pentru acest serviciū îi apēra de tóte dările. Vinarea puilor de șoim era periculósă. Omul trebuia să se bage în fundul stăncei, legat de o fune ce o țineaă alți ómenî, cari coboraă și rădicaă pe îndrăznețul vinător. Dar pentru ca să se ducă omul la culcușul șoimilor, trebuia să pândescă timpul când șoimii cei mari eraă afară duși după mănăcare, căci de cum-va îi găsia omul în fundul stăncei, nu mai scăpa de dingsiî cu viața: îl băteaă cu aripele și 'l omoraă cu ghiarele și cu pliscurile...“ Insuși numele satului șoimăresc Ponóre însemneză „găuri sub pămînt“, dela slavicul ponórŭ „locus ubi fluvius sub

terram absconditur“ (Miklosich). Asemeni găuri sub pământ în latina vulgară se cheama la me: „la ma est locus voraginosus“ (Ugutio); „la ma e sunt confractioes viarum, quae fieri solent pluvia interveniente“ (Papias); deja în latina arhaică la Enniū: „latebras la masque lutosas“, iar într'un text italian din vécul de mijloc: „fossata, quae vadunt et sunt juxta stratam Ganaceti, serrentur et serrata teneantur, ita quod aqua discurrat in la ma m“ (Du Cange, v. Lama). Forma amplificată la mi na însemnéză în vechile texturi italiene: „cripta, locus subterraneus“ (idem, v. Lamina). Din latinul lā ma se nasce românul lāmă, ca din „lā na“ — „lănă“. O „lāmă de șoim“, „lāmī de șoim“, sînt tocmai acele găuri sub pământ, acele ponóre în cari Mehedințeni arêtau d-lui Ion Ionescu vechile culcușuri d'ale șoimilor. Când șoimăritul s'a stîns, nici cuvîntul lāmă nu se mai înțelegea, astfel că din „lāmī de șoim“ poesia poporană a făcut „limbī de șoim“, și nici aci nu s'a oprit desfigurarea succesivă a cuvîntului, căci în variantul din Dobrogea al celor două colinde muntenești ne întimpină:

Trei feți marī imī are,
Cu toțiil aū stare,
Și câte trii
Cu meserīi:
Unu' l. in-umblă
Ce berbecī primblă...

(Burada, Călăt. 72-3)

adecă, printr'o nouă etimologieă poporană, după ce din lāmă se născuse limbă, din limbă s'a făcut Lin-umblă, literalmente „marche douce-ment“.

Mai rămâne o întrebare: un șoim are el a face cu berbeci? În prima colindă:

Altul șoimī imī alemesce
Și berbecī imī ingrijesce...;

în a doua:

Alemesce lāmī de șoim,
Lāmī de șoim și grași berbecī...;

în a treia:

Unu' l. in-umblă
Ce berbecī primblă...

În vechiul grațu, sinonim cu „berbec“ era a r e t e (=lat. arietem), fôrtes în texturi și despre care vom vorbi pe larg mai jos. Dar tot a r e t e, cu formele colaterale e r e t e și h e r e t e, se cheamă în popor un fel de șoim, „astur palumbarius“ (Marian, Ornitologia I, 123), care vîneză porumbei și potârnicși, făcend altă dată și el parte din specialitatea șoimarului (Rolland, Faune VI, 198). În prototipul celor trei colinde era dară:

Lāmī de șoim imī alemesce
Și areți imī ingrijesce....

de unde apoi, perind șoimăritul și a jungend a se uita de tot vechia'i terminologieă, după cum din „lāmī“ s'a făcut „limbī“, tot așa din „areți = autours“ prin omonimicul „areți = moutons“ s'a făcut:

Și berbecī imī ingrijesce...

Alemesc este un verb compus din a d și la ma întocmai ca „ademenesc“ din „ad“ și „manus“, cu singura deosebire că, după norma foneticeă române, a d se asimileză cu următorul l, pe când de'naintea unei labiale el mai adesea se amplifică în „ade-“ (v. *Ademenesc*): a *alemi* pe șoim, este a străbate în lāmă luī; a *alemi* lāmī de șoimī, este o locuțiune pleonastică ca „a zidi zidiri“, „a găuri găuri“, „somniaire somnium“, *ἔρωτημα τὸ ἔρωτη* etc.
v. 1.2. *Arete*. — *Lāmă*. — *Lămaș*. — *Șoim*. — *Vîndtore*...

Alén (plur. *alénuri*), s. n.; 1°. contrariété, adversité, envie; 2°. mélan-

colie. În primul sens figurază în vechile texturi, mai ales în construcțiunea „în *alénul* cui-va = pour contrarier quelcun“, corespunzând pe deplin maghiarului *ellen* „contre“, *ellenelenni* „être contraire“, *ellenére* etc.; în sensul al doilea s'a păstrat în viul graiu și a devenit un cuvânt foarte înrădăcinat, mai cu seamă în poezia populară. N'are a face cu adjectivul paleo-slavic *alínŭ* (Cihac), nici cu latinul *alienus* (L. B.). Din derivatele maghiarului *ellen*, mai găsim în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422):

„*Alensig*. Inimicitia“ (= *ellen-ség*).

„*Alenish*. Inimicus (= *ellenes*).

„*Alenzuišk*. Contradico (= *elenezni*).

„*Alenzuiturë*. Contradictio“.

Aléneș figurază deja în Palia dela Orăștia din 1582 (Cipariu, Anal. p. 73).

Despre originea maghiară a cuvintului nu mai poate fi dară cea mai mică indoelă.

Ca termen poetic, el va rămâne în limbă.

I^o. *Alén* ca archaism:

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) Act. Apost.:

XXVI, 9: multe într'*alénu* se facu...

... multa contraria agere...

XXVII, 4: derep-ce era vântul într'*alénu*...

... quod essent venti contrarii...

XXVIII, 17: nemică într'*alénu* fecău oameriloru...

... nihil adversus plebem faciens...

Fiindcă Codicele Voronețian preface sistematic pe *n* între vocale în *r*, forma nerotacistică *alénu* în loc de *aléru* dovedesce că acest maghiarism era pe

atunci pré de curând introdus în graiu, neajungând încă a se împămînteni.

Fragment biblic oltenesc circa 1560 (Cuv. d. bătr. I, 6—12):

Levit. XXVI, 17: voiu întorce fața mé în *alénul* vostru...

... obfirmabo faciem meam in vos...

Ib. 27—8: să iară nici cu acéste nu vă veți învăța, ce veți înbla în *alénul* mieu, eu încă voiu înbla în *alénul* vostru...

... si autem in his non obedieritis mihi, et ambulaveritis erga me obliqui, et ipse ambulabo vobiscum in furore obliquo...

Noul Testament din 1648, Math. V, 23:

... fratele tău are ce-va *alén* spre tine...

... frater tuus habet aliquid adversum te...

Ibid., Paul ad Gal. V, 20:

... pizmele, sfa-dele, *alénurele*, mâniile...

... inimicitiae, contentiones, emulationes, irae...

Ib., Paul ad Col., II, 14:

... ștergându care ne era înprotivă scrisoare obiăurelor care ne era întra *alén*...

... delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis...

O predică a Sf. Ioan Crisostom, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov p. 513): „așa cade-se a goni pre toți aľavé, pre carii cugetă în *alén*...“

II°. *Alén* în viul graiu:

Alexandri, Barbu Lăutarul: „Când se întâmpla de se îndrăgă vre-un cuconăș de o cuconiță și vrea să'î spuie *alénu* sufletului, socotiți că'î scriea răvășele franțuzesci?..“

„Cântecelor triste li se ăice: de a-

lén, de jale, de aht, de dor, de recorélă...“
(Iași, V. Mircea, c. Copoș; V. Lohan,
c. Buciumii).

Balada „Tudor Vladimirescu“ :

Spune, maică, ce te dóre,
Că m'oiu face vrăjitoare,
De *alén* să te descânt,
Sa calcî vesel pe pămînt...

(Alex., Poes. pop. 2., 216)

„Doină voinicescă“ :

Când eram de doș-deci,
Mă legam de Turci, de Greci,
Și de capete 'i scurtam
Și *alénu* 'mî ușuram...

(Ibid 254).

Balada „Bogatul și săracul“ :

Tu ai galbeni la chimir,
Eu am un seléf cu fir,
Și 'n seléf un étagan
Ce mă scapă de *alén*...

(Ibid. 43)

Balada „Giurgiu“ :

Eu nu cânt în butul teú,
Ci horesc de-*alénul* meu :
Mă tânguesc prunilor
De jelea părinților,
Și mă valer brașilor
De bănatul fraților...

(Pompiliu, Sibiu, 41)

O doină din Ardél :

Câte 's dela noi la dél,
Tóte țin pa mine-*alén* ;
Câte 's dela noi la vale,
Tóte stau să mă omóre...

(Jarnik-Bărsanu, 66).

O doină din Bucovina :

Să nu cânți sara pe lună,
C'a mea inimă nu 'i bună,
Că 'i încinsă cu curele
Măncată de multe rele,
Și 'i încinsă cu colan
Mult oftéză de *alén*...

(Marian, II, 74)

O doină din Basarabia :

Și să stau, să m'odihnesc,
Să plâng și sa mă jelesc
Și de bune și de rele,
De *alénul* vieței mele...

(Alex., Poes. pop 2., 410)

Alén e mult mai frumos decât neologismul *melancoliă* și va rămâne în graiu, mai ales ca termen poetic alături cu sinonimul mai figurat, dar mai puțin energetic: *inimă-albastră*.

v. *Albastru*. — *But*.

A-lène, adv.; nonchalamment. Din *lene* „paresse“, prin prepozițiunea *a* (=lat. ad).

Basmul „Brósca țestósă“ (Ispirescu, Leg. 33): „Mișca și el picíórele *a-lene* unul după altul înaintea lui, numai să țină că umblă...”

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 195: „Spicele răscopte și țepóse, încărcate cu bob mare și greú, se clătenau *a lene*, încovăindu-se în vâi și delurî de aur ruginit...”

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 81, întrebuintéză cu multă eleganță pe *a-lene* ca adjectiv: „În răpaosul noptii se auđia numai clătirea undelor ce se isbliau încetișor de mal și susurul *alene* al vintulețului de vară...”

v. *Lene*. — *Tembel*.

Aléneș
Alenșig
Alenzuêsc
Alenzuitură } — v. *Alén*.

Aleo! interj.; exclamation de désap-pointement. O nuanță a interjecțiunii *aleu*. Cu poeticul *d* se face *daleo*.

O doină din Ardél :

Pentr'un pic de sărutat
Tótă nóptea-am tremurat ;
Când a fost la sărutat,
Bună palm' am căpétat ;
Daleo, Dómne, ce pécát !..

(Jarnik-Bărsanu, 377)

Balada „Corbea Haiducul“ :

Aleo! maică, maica mea,
Nu sta, maică, de ședé,

Că'mi rēpune viața
Și'mi stinge tinerețea...

și mai jos:

Aleo! malcă mălcuță,
Pole lungi și minte scurtă,
Femea nepricepută!..

(Țara nouă 1885, p. 490, 492).

v. *Oleoleo!* — *Valeii!*

¹⁻² *Aleodōr*; 1°. n. pr. m.: Héliodore;
2°. t. de Myth. pop.: nom d'un héros
fabuleux.

I^o. Ca nume de botez, *Aleodor* corespunde formei latine împrumutate *Heliōdōrus*, nu formei grece originale *Ἡλιόδωρος*, din care se face românește *Iliodor*. În adevăr, nu *Aleodor*, ci „*Iliodor*“ se chiamă un faimos romanț grecesc, introdus la Români în secolul trecut (Dr. Gaster, Lit. popul. 128). Grecul *η* trece la noi tot-d'a-una în *i*: *ifos* = *ἴφος*, igumen = *ἡγούμενος*, iroii = *ἱρώς* etc., care *i* nici o dată nu se face *a*, după cum se pōte face *a* din *e*: *aleg* = *ἐλγο*, *ariciu* = *ἡρικός*, *argat* = *ἀργάτης*. Așa dară *Aleodor* = *Heliōdorus* indică o provenință directă latină, fiind grecesc numai într'un mod indirect. Sub variantul ulterior *Aledar*, același nume ne întimpină în *Aledăresci* adecă „descendenții lui *Aledar*“, un sat din Moldova, care în secolul XVII aparține cronicarului Miron Costin (A. I. R. III, 231).

Biserica resăritenă serbeză vr'o trei sfinți cu numele de *Ἡλιόδωρος*; cel mai vestit însă a fost sântul „*Heliōdorus*“ din Dalmația, celebrat de biserica apusenă, născut în secolul IV, compatriot și amic al sântului Ieronim și care, după mai multe călătorie prin Tracia și prin Asia-mică, a murit ca episcop de Altino în Italia (Migne, Dict. hagiogr. I, 1310). Provenința latină, nu grēcă sau slavică, a românului *Aleodor* ne

face a bănuî în el anume pe sântul Eliodor Dalmatinul, al căruia cult se va fi introdus în Dacia prin propaganda occidentală înainte de despărțirea celor două rituri. Forma *Aleodor* în loc de „*Aiodor*“, adecă cu *l* nemuiat, pare a indica aceeași epocă în care, pînă la alți termeni specifici creștinii, intrase în limba română „*Rusalii*“ (= lat. *Rosalia*) în loc de „*Rusăii*“.

v. *Argeș*. — *Duminică*. — *Iliodor*. — *Rusalii*. — *Septemână*. — *Serbezi*...

II°. Ca termen mitologic poporan, într'un basm muntenesc publicat de Ispirescu (Legende p. 41—8), vedem pe „*Aleodor-impărat*“ în luptă cu monstrul „*Jumătate-de-om-pe-jumătate-de-îepure-șchiop*“, care-l biruesce și-l trimite a'î aduce pe féta lui „*Verdeș-impărat*“, dar el scapă de ispită și ese învingător cu ajutorul unor animale ce'î datorău recunoscință, făcându-se de'ntăiu un puîu de pește pe fundul Mării, apoi un corbuleț urcat pînă la vîntul turbat, în sfîrșit o lindine.

Basmuri analoge din așa numitul ciclu al „animalelor recunoscătoare“ (Benfey, *Pantschatantra*, I, 192-222) amestecat cu ciclul „metamorfoselor“ (Cuv. d. bătr. II, 550-553) se află la mai tōte popōrele. O variantă românească este și „*Povestea lui Harap-alb*“ (Conv. lit. 1877 p. 172-96). Grecii moderni posedă de asemenea basmurî paralele (Hahn, *Griech. Märchen*, I, 109, 223; II, 202, 243). *Povestea românească* totuși se deosebesce într'un mod esențial prin numele *Aleodor*, pe care nu'l găsim în basmurî străine. Acastă particularitate neamintesc pe fabulosul fărmeacător *Eliodor* din Sicilia, despre care poporul de acolo povestesc pînă astăzi minuni și care „fascinait ceux qui voulaient l'arrêter en prenant une figure et des formes qui n'étaient pas les siennes“ (Collin de Plancy, *Dict. infernal*, v. Hé-

liodore; cfr. Dunlop, *Gesch. d. Prosa-dichtungen* ed. Liebrecht p. 482). Se crede că el trăia cam în secolul V pe timpul papei St. Leon. Dar legenda siciliană cea cu metamorfozele lui *Aleodor* cum ôre și când anume putut'a ea străbate pînă la Români, pentru a se împletici la noi cu un basm de o altă natură?..

v. *Aciôe. — Adamască. — Alamă...*

Alêr, s. m.; t. de Myth. popul.: nom invoqué comme refrain dans certaines chansons. *Aler* este una din numeroasele forme poporane ale acestui nume mitic, pe care o găsim la Cantemir, *Chron. I*, 292: „de este să putem amesteca cuvintele prostimei între dovedele istoricilor, ce ne-au povestit un voinic, Preda Stambol din țara Muntenescă, carele apoi din mila împăratescă și sotnic la târgul Harcovului au stătut, acesta dară ne spuné, precum în Țara Românescă aproape de Dunăre pe malul Oltului să să fie văzând niște temelii ca de cetate, cărora țăraniî de pre acolo lăcuitoři, din bătrâniî lor apucând, le zic Curțile lui *Ler-împărat*, precum și în Colindele anului nou și astăz au luat de pomenesc: *Ler, Aler Domnul*, care nume sună: Avrelie, Avrelian...“ Acest *Aler* să fie *Aurelianus*, său măi curând *Valerianus*? să fie el slavicul *Lel* „Cupidon“ (Cihac), ori și alt ce-va? o vom desbate pe larg a-îurîa.

v. *Ler*.

Alêrg (*alergare, alergat*), vb.; courir, recourir; a se *al-rga*, surpasser l'un l'autre, concourir. Dintre verbî de mișcare: *merg, umblu, fug, pășesc, trépéd, urdin, alerge* sinonim măi ales cu primîi doi, unit fie-care cu cel al treilea, adecă ca și când am țice:

„merg-fug“ său „umblu-fug“, însemnând o mișcare momentană îute său o mișcare frecventativă îute, măi cu deosebire însă pe acéstă din urmă.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XVI p. 15: „derepta-ne-va a înbla, și spre cărările lui cêlé nelunecoasele și neajunsei împărăției lui pre noi va întări a *alerga*...“

Doîna Oltenescă:

Am umblat, am *alergat*,
M'am milcuit, m'am rugat
De sărac și de bogat;
Nici că 'n sémă m'au băgat!...

(Alex., Poes. pop 2, 285)

Anton Pann, Povestea vorbeî I, 142:

La praznice și dumineci la biserică *s'alergî*,
Dacă nu te țărtă lucrul și 'n alte țile să
mergi...

Locuțiunile pleonastice: „a *alerga* în fugă“ și „a *alerga* în fuga mare“ exprimă ôre-cum gradul comparativ și gradul superlativ al *alergării*.

Doîna „Nevasta harnică“:

Ea *alergă* 'n fuga mare,
Seceră orđ de prânzare
Și'l usucă 'ntr'o căldare...

(Alex. Poes. pop 2, 353).

De asemenea: a *alerga* într'un suflet.

Basmul „Fîiul Vinătorului“ (Col. I. Tr. 1876 p. 87): „într'un suflet *alergară* și spuseră împăratului cele ce auđiră...“

Cu același sens: a *alerga* pe capete (= medio-lat. per capita), dar numai atunci când măi mulți se 'ntrec a ajunge la o țintă.

Ispirescu, Unchiașul sfătos p. 51: „Când auđiră muiereturile despre una ca asta, se adunară numai într'o clipelă, ca frunđa și ca ierba, *alergând* pe capete, care de care să ajungă la Mare măi curând...“

v. *Cap*.

Alerg corespunde francesului „courir“, vechiu „courre“, pentru care se dicea altă dată și românește „a cură“ = lat. *currere*.

Dosofteiu, 1680, ps. XLIX :

De vedea fu- rul, <i>alerga</i> cu dânsul...	Si videbas fu- rem, <i>currebas</i> cum eo...
--	---

unde la Coresi, 1577 : „să vedei furul, curai cu nusă...“, pe când la Silvestru, 1651, deși pune în text : „să vedei furul, curai cu el“, totuși la margine explică pe „curai“ prin „*alerga*“ ; iar la Arsenie din Bisericană, circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.), se află alături ambii sinonimi :

... de vedzi fu- rul, tu curi cu nus...	... de vedzi fu- rul, tu <i>alergi</i> cu nus...
---	--

În același mod în psalmul CXLVII, acolo unde latinește : „*currit verbum ejus*“, la Coresi : „*curându alérgă* cuvântul lui“, la Silvestru : „de grabi cură cuvântul lui“ cu scolia marginală : „*aliargă*“, la Arsenie : „de srăgă cură“ alături cu „de srăgă *alxargă*“, iar la Dosofteiu numai : „de srăgă cură“.

Ca paralelism cu francesul „courir“, în proverbi :

Cine <i>alérgă</i> du- pă doi iepuri, nici unul nu prinde (Pann, II, 86).	Qui court deux lièvres, n'en prendra aucun.
--	---

La copaciul că- dut toți <i>alérgă</i> să taie crengi (ibid. II, 87).	Quand l'arbre est tombé, tout le monde court aux branches.
--	---

Italianește : „Come l'albero è caduto, ognun vi corre colla scure...“

I^o. *alerg* „courir“.

Varlam, 1643, II f. 45 a : „să ne oprimă ochii de-a prăviré lucruri de curvie, urechile de-a ascultare cântece lumești de iuboste, mânuile de-a apu-

cară și de-a prădară, piçoarele de-a *alergară* în ucideri și în vărsări de singe...“

Dosofteiu, 1680, f. 87 a : „*alerga* de 'lă apucaț, că nu ăaste cine' izbăvi...“

Zilot, Cron. p. 73 :

Scii ce suna așa? aprópe e de minte :
Alérgă care 'ntău să fuga mai nainte...

A. Pann, Prov. I, 19 :

Câte basne firocoșii
Unde-va spunea 'n vilég,
Și eă ca năbădăoșii
Alérgam s'ascult cu drag...

Des în proverbi și locuțiunii proverbiale :

„Scumpul mai mult păgubesc și le neșul mai mult *alérgă*“ (Pann, III, 78).

„Omul la reă *alérgă* cu armăsarul și la bine merge cu carul“ (ibid. II, 21).

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 66) : „gura desfrănată mai tare *alxargă* decât pătura din dăla răsturnată, pre care un nebun cu pițorul poate a o prăvăli, și o mie de înțelepți a opri nu o pot...“

• Balada „Român Grue Grozovanul“ :

Negrișor fugia, fugia,
Cum se fuge nu fugia,
Ci săria tot epuresce
Ș'*alerga* tot ogăresce,
Nechezând tot voinicesc...

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 52 :
„... iscoditorii de desbinării, ce priviți de subt obială păsul țerei și *alerga* ca dulăii la pradă...“

Figurat : gândul *alérgă*, ochii *alérgă*, dorul *alérgă* etc.

Doină din Moldova :

Frunța verde érbă négră!
Gândul meu pe unde-*alérgă*,
Nu' pasere să'l întrécă...

(Conv. lit. 1886 p. 183)

Alerg e un termen tehnic în privința cailor puși la întrecere.

Costachi Negruzzi, O alergare de cai, I: „numai armăsarii și iepe sînt priimiții să *alerge*...”

Sub forma reciprocă, se dice: „caii se *alérgă* = se întrec la fugă”.

De aci, generalisându-se noțiunea de „întrecere”, vine:

II°. a se *alerga* „concurir, se surpasser l'un l'autre”.

Așa se *alérgă* ouăle dela Pasci, când le ciocnim pentru a vedé care se sparge cel întâiu:

Ca doă oă când s'*alérgă*
Și a se ciocni apucă,
Un' din ei o sa se spargă
Și trebue să se ducă...

(Pann, II, 83).

În același mod se pôte dice despre omeni că se *alérgă*, când se silesc a se întrece care pe care.

O predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 621): „luna se va schimba spre sânge, ceriul se va strânge ca o trâmă, cândü vom vedé agghelii tremiș și se vor *alerga* de pripă de vorü strânge robii lui Dumnedzäu...”

Tot dela fuga cailor, se nasce causativul *alerg* în idiotismul:

III°. î m i *alerg* c a l u l „faire courir le cheval”.

Doină din Ardél:

De ți 's dragă, bade, dragă;
Dé nu, iată lumea-i largă,
Ia'ți murgul și ți'l *alérgă*
De'ți cată alta mai dragă...

(Jarnik-Bărsanu, 232)

Moxa, 1620, p. 388: „prinse calul de frâu și'l și încălecă și *alergă* cătu-i fu voia...”

Proverb: „Cu mai marele teü calul nu'ți *alerga*” (Pann, II, 55), adecă feresce-te de a te pune la întrecere cu cei puternici; spaniolesce: „no poder hacer carrera con alguno”.

Locuțiune proverbială: „Lasă să'și

alerge calul cât o vré” (ibid. II, 100), care înseamnă: a sburda fără frîu, ce-va ca italianesce în: „fare correre la cavallina”, franțusesce: „donner libre carrière à”.

O poveste din Ardél: „Drept că nu'î trec nici când pe dinainte, că'mi este stăpân și mai mare, dar mă are hăt bine la inimă și mă lasă une-orî de 'mi *alerg* caii cum am poftă și plăcere...” (Foișóra din Sibiu 1886 p. 11).

Figurat: „a 'și *alerga* ochii = faire courir ses yeux”, o admirabilă metaforă care ne amintescă că, în epoca primordială a familiei ario-europee, numele calului a k v a și numele ochiului a k a se formară din aceeași rădăcină a k cu sensul de „repediciune”.

Balada Mogoș Vornicul:

Pe drum ochi'și *alerga*
Și cu glas dogit striga...

IV°. *alerg* „recourir”.

Nic. Muste, Letop. III p. 39: „Agîuns'au dară la Turc cu nădejde de ajutor să se poată desbata de supt stăpănia Némțului, cum fieș-cine căzând în primejdie și nenorocire *alérgă* la prietini săi...”

Beldiman, Tragod. v. 9:

Sate, orașe, ținuturi, mai tôte pustii le vedî;
Ș'un norod în îngrijire, atăta încât nu cređi;
Povățuitor nu crede, n'ascultă mângăitor,
Alérgă, ne-sciindu unde, vor liman, cer agitor...

Donici, Grierul și furnica:

La vecina sa furnică
Alérgând cu lacrimi pică
Și se rógă să'i ajute...

A. Pann, Prov. III, 45:

Sătenii toți cum aflară,
Cu mari cu mici *alergari*
Sa se plângă fie-care,
Spuid păsul seu ce'l are...

Gr. Alexandrescu, Candela:

Vou *alerga* la tine în dureri și necazuri,
De omeni și de sórtă când vou fi apăsător:

Astfel corăbierul când Marea e 'n talazuri
Alérgă la limanul ce-adeșea l'a scăpat..

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 10: „La
 Măria-Ta *alérgă* toți cu nădejdea, ca
 pui la cloșcă...”

V^o. Originea.

Nici vorbă nu p^ote fi despre vre-o
 înrudire între *alerg* și maghiarul *nyar-
 galni* „galopper“ (Cihac, II, 475)!
 Dar nici cu italianul *allegro* (L. B.)
 n'are a face. Etimologia cea serioasă s'a
 dat de Laurian-Maxim: „*alergare*, verb
 format din *ad* și *larg*, ca și *alun-
 gare* din *ad* și *lung*“. *Alerg* și *a-
 lung* figurează une-orî ch^îar ca sino-
 nimî, bună oră în ghicit^orea despre
 „r^otele“, în care se țice de o potrivă,
 bine: „am patru surorî, una pe alta
 se *alungă*...“ și: „am patru surorî,
 una pe alta se *alérgă*...“ (G. D. Teo-
 dorescu, Poes. pop. 242). Macedo-ro-
 mănesce există simplul *alagu* = *a-
 lărgu* „courir“ (Dr. Obedenaru) alături
 cu compusul „*da* de *a-lagă*=*da* de
a-largă“ cu același sens (Miklosich,
 Rum. Unters., II, 21). La Bojadschi
 159: „*acolo* șă *da* cu *di a-lagă* un
 l^îepure = dort *lăuft ein* Haase“. La
 Istriano-romăni, întocmai ca la noi,
 se țice: *alerg*, *alergat* „rennen“ (I. Ma-
 iorescu). În forma daco-română și is-
 triano-română, finalul *-arg* trece în
-erg prin analogă cu sinonimul *merg*
 (= lat. *mergo*).

În latina vulgară „*ad largum va-
 dere*“ însemna „*aller ça et là*“: „cum
 sit res mali exempli, quod homo ac-
 cusatus de morte duorum hominum,
 ita vadat *ad largum*“ (Du Cange,
 v. *Largus*). În dialecte italiene, *al-
 largu* = „*fugi încolo!*“ (Traina). În-
 tr'un text frances din sec. XV: „*les-
 sent les dettours aler alarge a
 lour volunté*“ (Godefroy). Fie din latina
 rustică, fie dela Romăni, Albanesii au
 imprumutat pe *largă* „*loin*“, lă-
 r-

guem „*éloigner*“, dar nu cu sensul
 de *alerg*.

Noțiunea fundamentală de „*aller à
 large*“ se învederă pînă astăzi în
 unele asociațiuni ale lui *alerg*, bună-
 oră:

Dosoșteiu, 1673, f. 78 b:

Că'i deprins pre cale largă
 Cătră perire de-*alérgă*...

Maî cu sémă însă în stereotipul „*a-
 lerg cãmpul*“ din ghicitorî.

Cimilitura despre „Ochîu“:

Tărtăcuță negră
 Peste câmp *alérgă*...

(Revista populară 1881, p. 47)

Cimilitura despre „C^osă“:

Cățelușă negră
 Tot câmpul *alérgă*...

(ibid. p. 67).

O variantă din Bucovina: „Coteîcuță
 negră tot câmpul *alérgă* și tot urdă
 face“ (Sbiera, Povești, 320).

Cimilitura despre „Secere“:

Mititel și strâmb
Alérgă pe câmp...

(Sbiera, l. c.)

Cimilitura despre „C^oiră“:

Am o țarcă
 Bulérgă
 Tot câmpul *alérgă*...

(Băltănu, Lumina 1886 p. 142)

Balada „Miorița“:

Măicuță bătrână
 Cu brăul de lână,
 Din ochi lăcrimând,
 Pe câmpî *alérgând*...

Și maî bine reese noțiunea de „*aller
 à large*“ într'o doină din Ardeł:

Haî, mândră, să te sărut,
 Că îndată plec la plug
 Să *alerg* în lat și'n lung...

(Jarnik-Bărsanu, 381)

Alerg și-a format în graiu o întinsă
 familiă: pe de o parte, substantivii
 abstracți *alergare*, *alergat* și a-

l e r g ă t u r ă, având câte un sens bine determinat; pe de alta, substantivii de agent a l e r g a c i u și a l e r g ă u cu adjectivul substantival a l e r g ă t o r, represintănd fie-care câte o nuanță proprie; în fine, doi termeni tehnici deosebiți: a l e r g ă t ă r e, fără a mai vorbi de adverbul p e - a l e r g a t e și de epitetul arhaic a l e r g ă - c a l e, despre cari toate vești mai jos.

v. * *Cur.* — *Merg.* — * *Meș.*...

Alergăciu. — v. *Alergău.*

Alergare (pl. *alergări*), s. f.; l'infiutif substantiv d' a l e r g: course; fatigue; action de courir ou de se fatiguer. Sinonim cu substantivul a l e r g a t și cu a l e r g ă t u r ă, de cari însă diferă întru cât-va; așa bună-ură: „cal de *alergare*“ înseamnă pe cel menit a fi trimis la întrecere cu alți cai; „cal de a l e r g a t“, pe cel gătit să- gata să alerge cu călărețul; „cal de a l e r g ă t u r ă“, pe cel întrebuintat fără cruțare la ori-ce nevoie.

Ca termen tehnic, nu tocmai vechiu în limba română, după cum nici instituțiunea nu e veche, *alergare* este „une course de chevaux, le turf“, punându-se la încercare răpediciunea mai multor cai și respălându-se stăpânul aceleia care ajunge la țintă înainte de cei-l'alți.

În Dicționarul slavo-român circa 1670 (Mss. al Societății Archeologice din Moscva, f. 83 b): „апподромъ, loc unde a l e r g ă c a i i“.

O frumoasă nuvelă de Costachi Negruzzi este intitulată: „O *alergare* de c a i“.

Cu un sens figurat, *alergare* e sinonim cu o b o s ă l ă, chiar când nu este vorbă de picior.

Zilot, Cron. p. 115: „Așa remăind Brâncovenul odihnit, Toma spătar în-

dată au pornit planul către marele Petru, carele vedând un vinat așa plăcut că-l câștigă fără *alergare*, îndată și plecă cu oștiri în țera Moldovei...“

Cu același sens, despre o b o s ă l a postului:

Ioan din Vinți, 1689, f. 193 b: „spodobeste pre toți în curăție a trece *alergaria* postului...“; ér la Dosofteu, Liturgiar 1683, f. 45 a: „nevoința ce bună să nevoimă, a l e r g ă t u r a postului să obrășimă...“

v. *Alerg.* — * *Alergat.* — *Alergătură.*

¹ **Alergat**, -ă, adj. — v. *Alerg.* — * *Alergat.*

² **Alergăt**, s. n.; course. Participiul trecut din a l e r g, întrebuintat ca substantiv abstract și care foarte rar funcționează ca adjectiv. Sinonim cu a l e r g a r e și a l e r g ă t u r ă.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alergatul*. Cursus“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. in Acad. Rom. p. 150): „... toată pasirea iute la zburat, toată jigania répede la *alergat*, și toată dihania ascuțită la adulmecat, pururea gata și fără préget să fie...“

Zilot, Cron. p. 73:

Dar acest *alergat* ce-au trebuit a'l face
De parte-ne au fost de tad puțin încóce,
Incât ne-au dogorit a tadului văpaie:
Pré-puțin au lipsit s'ardem ca niște paie...

Proverb:

Câine surd dus la vinat,
Cal șchtop pus la *alergat*.

(Pann, I, 104)

Urația de nuntă:

Mici de stat,
Dar buni de sfat,
Cari avem cai de-*alergat*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 163)

v. *Alerg.* — *Alergare.* — *Alergătură.*

Alergăte (pe-, in-, într'), adv.; bon train, vite, promptement.

Costinescu: „Pe *alergate*, în *alergate* = cu fuga, în fugă“.

Dosofteiu, 1673, f. 227 b:

Boiaril eșiră în tr' *alergate*
In deșert făcându'mi rautate...

v. *Alerg.* — *Alergat.*

Alérgă-cale, subst. invar.; t. poét.: grand marcheur, grand coureur. O interesantă compozițiune nominală, pe care o găsim în Psaltirile române din secolul XVI pentru slavicul „tăsći pătī“ = ad currendam viam = *δραμεῖν* 'odòv, și care prin urmare nu corespunde nici unui context.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), ps. VIII, 6: „Bucură-se ca uriașul *Alérgă-cale*...“

Coresi, 1577, diferă numai prin ortografia: „bucură-se ca uriașul *Alérgă-cale*...“

„Uriașul *Alérgă-cale*“ este o compozițiune românească curat poporană, întocmai ca epitelele celor-l'alți uriași din basmele noastre: „Sfarmă-pétră“ și „Strimbă-lemne“.

Alexandri, „Resbunarea lui Statu-palmă“:

Uriașul Strimbă-lemne cu-al său
ge-min Sfarmă-pétră
Aă veđut căđénd potopul ș'ău trecut potopu'n not.
De când sint povești în lume și se spun pe
lîngă vatra,
Ei duc țiele cu piticul Statu-palmă-barba-cot...

Coresi și predecesorii săi compus'ău ei pe *Alérgă-cale* după analogia epitetelor poporane? ori nu cum-va îl vor fi luat d'a-dreptul din vre-un basm românesc?

De aceiași natură sint termenii compuși ca: tărăe-brău, vintură-tđeră, încurcă-negară, papă-lapte, frige-vacă etc.

În orice cas, *Alérgă-cale* are în sine

ce-va epic, care ar trebui să-l mântină în limba poetică a Românului.

v. *Alerg.* *Cale.* — *Strimbă-lemne.*
Sfarmă-pétră. *Uriaș...*

¹**Alergătôr, -óre**, subst. et adj.; coureur, courant, celui qui court. Care umblă țiete sau merge țiete, care se mișcă mult.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 152): „... prin luminatele noastre scrisori și decât vântul mai répezii noștri *alergători*, tuturor celor care a ști li să căde în știre am dat și prin strașnica noastră poruncă i-am chemat...“

Costachi Conachi, Poes. p. 251:

Cu cât meșteșug albina pe câmpii *alergătore*
Se vede din zori de đioa comorilor stringe-
tore
Și cu cata iscusință singură a scôte scie
Dintr'un must plin de otravă cea mai buna
doftorie! ...

Ca termen tehnic de teologie, „înainte-*alergător*“ este Sântul Ion Botezătorul: „Prae-cursor“, slavonesce „Préd-teča. În vechile texturi figurează une-ori cuvîntul slav ic alături cu cel românesc.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 274): „adevărú predtece, și cu nașteré și cu propovédaniia și cu deștingeré întrú ad întrecut'au pre Hristos, dereptú aceia nu numai glasul cuvântului chemă-se, ce și prooroc și înainte-*alergătoriu*, și se chemă și svéștnicul luminee...“

Ioan din Vinți, 1689, f. 85 b: „slăvitului proorocú înainte-*alergătoriu* și botedzătorului Ioannú...“

Astăđi se đice mai des: înainte-*mergător*.

La nunțile țerănesci, *alergători* se chiamă pe a-locuri într'un mod generic toți aceia cari, bărbați și femei,

daŭ vre-o mână de ajutor în casă, fac cumpărături din târg, aduc óspeți și altele.

„La noi pe aceia ce iewă parte la facerea unei căsătorie, poporul îi numește *alergători*...” (P. Roșculescu, Dolj, c. Căpreni; N. Andriescu, Dobrogea, Constanța, c. Beilie).

Alegător de noapte = „coureur de filles”:

Omiliar dela Govora, 1640, p. 86, 88: „destul au alergat *alergătorii* de noapte după pășune păcatelor...”; și mai jos: „*alergătorii* de noapte și curvarii...”

v. *Aleg.*

¹*Alegătóre.* — v. *Alegător.*

²*Alegătóre* (plur. *alergători*); s. f.; t. de moulage: meule de moulin, surtout meule courante.

„În móră sînt trei-patru *alergători*; fie-care *alergătóre* se compune din două petre, una d’asupra și alta de-desupt; d’asupra fie-cării *alergători* este câte un coș în care se pun bóbele de înăcinat; în acest coș este câte un titez care face a căde bóbele în móră...” (Preut D. Nisipescu, Vâlcea, c. Nisipi).

Mai în speciă, *pétra-alergătóre* se chiamă la toți Româniî numai pétra cea de sus, care se mișcă, în opozițiune cu acea de jos, nemișcătóre, care se țice: *stătătóre* sau *zăcătóre* ori *ședětóre*.

„Părțile deosebite ale mórei se numesc: *róta-de-apă* și *róta-cumăsele*, al cărora butuc la ambe capetele are câte un fus de oțel, care se învîrte în tigiăle tot de oțel, aședate pe nesce bârne tari de stejaru. *Róta-cumăsele* învîrte prisnelul, care e înțepenit în *pétra-alergătóre*, încongiurată de o *veșcă* de lemn.

Sub *pétra-alergătóre* este *pétra-stătătóre*, ér d’asupra se mișcă corețul în care vin bucatele din coș...” (G. D. Păltinenu, Brașov, com. Țintări).

„*Pétra-alergătóre* se află d’asupra petre-ședětóre sau *zăcătóre*, și împreună amîndoă petrele sînt aședate într’un cerc de lemn numit *veșcă*...” (A. Minculescu, Putna, com. Ivescu).

În Biblia Șerban-vodă din 1688, *pétra-alergătóre* se chiamă *pârpăriță*:

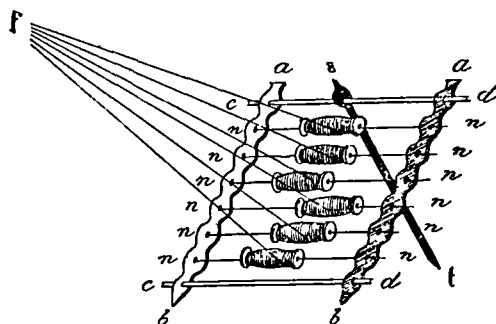
Deuter. XXIV, 6: să nu zălojești moara nici *pârpărița* morii, căci suflet acesta zălojaște...

Non pignorabis molam, neque superiorem lapidem molae, quia animam iste pignoratus...

v. *Aleg.* — *Móră.* — *Pârpăriță*...

³*Alegătóre* s. *lergătóre* (plur. *alergători* s. *lergători*), s. f.; t. d’Industr. pop.: sorte de bobinoir ou de bobineuse.

O uneltă de tot primitivă, naltă cam de un metru, ce-va mai puțin în lățime, compusă din cinci bețe și care servă femeilor dela țeră pentru a urși sculurile de țesut. În Ilfov, după exemplarul pe care ni l’a procurat d-na Paulina Zaharescu, *alergătóre*a sau *lergătóre* are forma următóre:

ab: cele două laturî verticale cu gauri, în cari se petrece câte o șvóră cu câte un mosor cu fire de urșit.

cd: cele două laturi orizontale, din care în cea de sus e petrecut piciorul mișcător.

nn: șvórele pe care sînt înșirate mosórele, astfel că se învîrtesc cu înlesnire lăsând a se desfășura firele.

st: piciorul mișcător numit rađemátóre.

bbt: cele trei picóre pe care stă unélta.

f: firele ce se desfășórá cîte unul de pe fie-care mosor și cu cari, țiindu-le într'o mîna, al érgă țesétórea de urđesce.

S. F. Marian, Cînepa (Familia 1885 p. 342): „Románcele din unele părți ale Ungariei și Banatului nu urđesc pánzele ca Románcele din Bucovina pe urđitóre, ci ele o orđesc pe parií unui gard saú după nesce pomí; pun adicá mosórele, cu tortul depínat pe dínsele, într'un instrument mic numit *lergátóre* sau *alergátóre*, și prin ajutorul acesteia apoi le urđesc după parií unui gard saú după nesce pomí. De-aice vine că firele astfel urđite capetá numirea de *córdă*...”

„*Alergátóre* este o unélta, pe care țeranca așéđá mosórele ș'astfel cu dinsa în máná al érgă de urđesce pánza împregiurul casei, saú pe nisce parií socotiți a fi în depártare unul de altul după cãți coți voesce a țese; iar urđitóre este o altá unélta, pe care asemenea urđesce, întindénd firele pentru pándá în loc de a alerga împregiurul casei saú parilor...” (G. Voicu, Tecuciu, c. Stănișesci).

„Auxiliarele *resboíului* sînt: rișchitoríul, vatalele, virtelnița saú róta, mosórele și *alergátórea* saú *lergátórea*...” (Buzeu, c. Glod-Siliștea).

„In *alergátóre* se pun mosórele la urđéla pánđei, dela 2 píná la 24 și chîar maí multe mosóre...” (N. P. Gurán, Craiova).

In unele locuri, țeranca înfige *alergátórea* în pámînt prin cele trei picóre destul de ascuțite în vírf, și apoi al érgă ea singurá cu firele ce se

desfășórá de pe mosóre; maí adesea însă, își atírná *alergátórea* de brațul stâng prin laturea orizontalá superiórá, și astfel ținénd'o și mánuind tot-o-datá firele pintre degetele ambelor mání, al érgă cu unélta din par în par, urđind cu multá íuțélá și cu o mare îndemánare.

Acest mod de urđire pe a lergate trebui să'l véđá archeologul, dacá voesce să înțelégá țesetoria cea primordialá a familieí ario-europee și să privescá așa đicénd viuá pe Calypso a lui Homer: *ισίον ἐπιχομῆνη* (Odyss. V, 63), saú la Ovidiú: „Radio stantis percurrens stamina telae” (Metamorph. IV, 275).

v. *Alerg. Resboiu. — Stativă. — Țesetură. — Urđitóre...*

Alergătură (pl. *alergături*), s. f.; course; fatigue. Sinonim cu *alergare* și *alergat*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alergéture. Cursus*”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. XXIII p. 6: „nu-ți e cu iscodire trebuința, nici cu multá *alergăturá*, nici a șutili altíi...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 17): „de *alergăturile* íuților olácari și trópotele piciórelor a neobosiților a l e r g á t o r i toată pulberé de pre toată calé în ceríu să ridica...”

Costachi Stamati, Muza I, 157:

Sprinten la *alergăturá*, ca calul cel maí sburdatec;

La trup puternic și íute, la luptá nebiruit...

v. *Alerg. — Alergare. ¹Alergat.*

Alergău (plur. *alergăi*), s. m.; courier.

Lexicon Budan: „*Alergáu* = alergătoríu, cursor, der Renner”.

Costinescu, I, 31, pune cu același sens: „alergăciu = alergătoriu, serv călăreț“.

Ambele derivate din *alerg*, unul prin sufixul *-ău*, cel-l'alt prin sufixul *-aci*, sînt de o potrivă poporane (Cihac) și exprimă noțiunea de „courrier“ mai bine decât sinonimul *alergător*, care funcționează mai mult ca „coureur, celui qui court“. Un alt sinonim este vechiul *olăcariu*, care însă însemna mai în specie pe „courrier de l'Etat“.

v. *Alerg*. — *-aciu*. — *-ău*. — *Olăcariu*.

¹ *Alês*, *-ésă*, adj.; part. passé d'aleg pris adjectivement: 1°. *choisi, élu, d'élite*; 2°. *délimité, précis, positif*; 3°. *notoire, de notoriété*. Ca adjectiv, reprezintă toate sensurile verbului din care derivă.

1°. *ales* = ce-va sau cine-va luat din mai mulți sau din mai multe ca cel mai bun; de unde apoi: ce-va sau cine-va atât de bun încât dela sine și se deosebește din mulțime.

Balada „Petrea Bradului“:

Dar acum la înturnat,
Eu, măicuță, am aflat
Tóte holdele culese,
Tóte mândrele *alése*...

(Familia, 1886 p. 332)

Despre cai:

Balada „Opriganul“:

Doă, trei, cinci min de epe,
Tot *alése* și sirepe,
Pintenóge la pictóre,
Cu cergí albe pe spinare...

Nic. Muste, Letop. III p. 59: „... venit'ău poroncă împărătescă la Nicolai-Vodă de ău dat cinci sute de cai de oaste de pre la boierii și de la mazilii, tot cai *alési*...“

Despre grău:

„Grău frumos ca jarul, gândesci că'i

ales pe masă“ (R. Simu, Transilv. c. Orlat).

v. *Colivă*.

Cântec poporan din Bucovina:

Ba eū deū nu te-oīu lua,
Deși tata m'ar lăsa,
Că vița mea nu'ī c'a ta:
Vița mea'ī de grău de vară,
A ta, lele, de săcara;
Vița mea'ī de grău *ales*,
A ta, lele, de ovēs...

(.bid., II, 216).

Despre boierii:

Mare masă e întinsă,
De boierii *alési* coprinsă...

(Marian, I, 60)

Pravila Moldov. 1646 p. 158: „ruda cîa *alésă* ce să dzice boierii...“

Zilot, Cron. p. 109: „După venirea în Scaun a lui Caragea, fiind că țera după răzmiriță avea trebuință de îndreptare, și Vodă de o cam dată purtând chip părintesc până să și întocmescă ficlenele lui mișcării, a lese de Vistier mare pe Banul Grigorie Brâncovenu, ca pe unul ce pe acea vreme era cel mai numit și *ales* boier al patriei despre toate, adică împodobit cu înaltă învățătură, firesce blajin și ticnit, bogat foarte și după nem mai slăvit decât toți...“

Despre femei:

Un bécet din Bucovina:

Să bată mirosu 'n casă,
Căci a fost o flóre-*alésă*...

(Marian, I, 90)

Balada „Fata Radului“:

Îară slușnica ȳicea:
— Draga mea, stăpâna mea,
Înălțată 'mpărătesă,
Dómnă mândră și *alésă*...

(Pompiliu, Sibiu, 40)

Balada „Doncila“:

Îți aduc altă mirésă,
Mai frumósă, mai *alésă*...

Doină din Ardél :

Vecină, mândruț' *alésă*,
De bădițu meu te lasa...

(Jarnik-Bărsanu, 278)

Idiotismul „puică *alésă*” exprimă curat românesc pe francesul „coquette”.

Balada „Badîul” :

De vestita Badîulésă,
Cu ochi de puică' *alésă*,
Cu chipul de jupănesă,
Ca ea nime de frumósă!..

(Marian, I, 128)

Balada „Codrénul” :

La Șanta, la crișmărésă
Cu ochi mari de puică' *alésă*,
Bea Codrén, se veselesce,
Cu Șanta se dragostesce...

„Voinic *ales* = homme d'élite” în cimitura despre „Carte”.

Radăcină
'Mpleticină,
Ales voinic o desbina...

(Ispirescu, Ghicitori, p. 28)

II°. *ales* = despărțit de tot ce'l încungioră sau cu care s'ar puté amesteca, precum un pămînt *ales* din alte pămînturi, o casă *alésă* dintre alte case, o datoriă *alésă* dintre alte datorie etc., de unde apoi: ce-va sau cine-va lămurit, limpede, neamestecat.

Act moldovenesc din 1687 (A. I. R. I, 62): „Viile afară dintru ale mănăstirii, care sânt *alése*, cele den Valé-Popei...”

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „cela ce va avia datorie și să va fi tocmît cu voia sa să ia vre un lucru în prețu, acesta iarăș nu poate lua fără de giudețu numai săngurū cu voia sa, de vréme ce datoriia nu va *alésă* să știe...”

Ibid. f. 33: „mai vrătosū cândū va fi zapisulū *alesu* și înțelegândū, dzăcândū fără de multe cuvinte și fără nice o gălčavă...”

Urația de nuntă :

Sa ne spunem cuvîntul
Cu adevărul,
Ca de multe ce sînt și dese
Nu le putem spune *alése*...

(G. D. Teodoroscu, Poes. pop. 174)

Maî cu sémă în construcțiune cu lucrū.

Doină din Ardél :

Bade strucișor de rouă,
Nu ținé calea la două:
Decât la două și rar
Și să umbli înzădar,
Maî bine la una des:
Sa se scie lucrū-*ales*

(Familia 1884 p. 203)

Fórte des în Pravila lui Vasile Lupul: f. 71: „să n'aibă voe nice putére să să mai mărite după al doile bărbatū, de-are aștepla cățū ai de mulți, daca nu va putia *alesū* lucrū să înțelégă de bărbatu'șū: viu-i au mortū; numai cândū va înțelége foarte cu adevăratū, atunce-i slobodă...”

f. 75: „de vréme ce nu să va arăta un lucrū *alesū* pentru această précurvie, bărbatulū nu va lua nemică den dzéstrele muerii-șū...”

f. 79: „de pândză, sau fie ce altă să fie lucrū *alesū* de acéia trébă...”

Tot aci vine proverbul :

Socotéla désă
O frăția *alésă*...

(Pann, II, 81)

III. *ales*, ca rezultând din cele doé sensuri de maî sus = ce-va sau cine-va neobicînuit și fără soț, fie în bine sau în reū.

Pontbriant: „*ales* în felul seū=unique en son genre”.

Constantin Brăncovan, 1696 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 80): „pentru rugaciunile aceluia luatu-s'au izbăvire cât toți s'au minunat de spăimata minune *alésă*...”

O predică circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 227): „acolo în lăunūtru intru adū

întunérecul *ales* fi-va, chină cumplită și durere nespusă...“

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 303): „focul nestinsă și întunérecul *ales* și în toate muncile celé iuțile...”

Pravila Moldov. 1646, f. 36: „de va fi om vestitū și *alesă* de om bunū...”

Dar tot așa: „tălhar *ales* = brigand fieffé (Pontbriant), saū:

Bădiulésu mult frumósă,
Cu ochi de curv' *alésă*,
Unde'i Bădul? — Nu'i acasă...

(Caranfil, Valea Prutului, 77).

În sens bun ca și'n cel rău, se ȳice *ales* pe sprincénă saū de pe sprincénă = cel de 'ntău saū cel mai veȳut dintre toȳi, ce-va ca grecesce *ἀφροῖεις* saū *ἀγρωῖδες*.

Basmul „Fiul vinătorului“ (Col. I. Tr. 1876 p. 88): „Daca se adunară, *ales* e din ei fiul vinătorului vr'o doē sute de meșteri, tot pē sprincénă, scii!...”

Filimon, Cîcoi vechi p. 104: „scóse pe sofragiū și pe stolnic, sub cuvînt de mîncătoriă, și puse în locul lor pe alȳi, *alesi* de dinsul dupe sprincénă...”

I. Caragiale (Conv. lit. 1880 p. 410): „Leonida: Dar, da întrébă-mē să'ȳi spun ce fel de ómenī sînt.

„Cocóna: Ce-va tot unul și unul.

„Leonida: Ăi mai prima, domnule, *alesi* pe sprincénă, care mai de care, dă-cu-pușca'n-Dumneȳeū, volintiri mē rog...”

În graū, la plural feminin se aude adesea *alesă* saū *alésă* în loc de *ales*:

Câte stele 's mai *alésă*,
Tóte vin la noi a-casă...

(Foișóra din Sibiu, 1886 p. 10)

Critil și Andronius (Iași, 1794) p. 78: „una din cele mai *alesă* veselii...”

v. *Aleg.* — ³*Ales.*

³*Alès, -ésă*, adj.; t. d'Industr. pop.: façonné [tissu], brodé en couleurs, ornementé en parlant d'étoffes. Ca verb, se ȳice: a alege cu puī, cu flori, cu riuri; ca substantiv: *alesetură*, și mai cu sémă la plural: *aleseturi*; ca participiū trecut adjectivat: o țesetură *alésă*, când e chitită cu figure colorate, în opozițiune cu țesetură sa dè, „étouffe unie“, adecă fără figure saū fără culori.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultunica p. 8: „Pe patul de scânduri e așternută o scórȳă *alésă* în fel de fel de migălituri...”

S. F. Marian, Chromatica p. 49: „Traiște și trăistuțe de serbători, cari sînt fórte frumos *ales* și țesute, și traiște simple, cari sînt numai câte cu doē feluri de virste țesute...”

„Ștergare cu cari țerancele împodobesc casele atîrîndu-le de cuiē în intrul pe lingă păreȳi, le fac de obicei-nuit *ales* frunos saū învêrgate cu diferite culori, ca roșu, verde, negru etc.“ (I. Ștefan, Buzeū, c. Zernesci-Călnău).

„Covor se ȳice cel lucrat cu iglița; chilim, cel *ales*, adică țesut cu flori...” (P. Bădescu, Dolj, c. Filiaș).

„... cămășī subȳiri de borangic *ales* și cu fluturi; bete *ales*, cu mărgele și cu fluturi...” (A. Iliescu, Dimbovița, c. Sărdanu).

„Scórȳele se fac în doē ițe și ori-cât de gróse, cu puīșori *alesi* de deosebite culori...” (N. Teodorescu, Iași, c. Sinesci).

În același sens: „mésă *alésă*“, „fótă *alésă*“, „lănă *alésă*“ și așa înainte.

v. *Aleg.* — ³*Alesetură*.

³*Alès*, adv.; précisément, décidément, notamment. Sinonim cu: de bună sémă. La comparativ se ȳice: mai *ales* = mai cu sémă „surtout, principalement“. Diferă cu totul prin

sens de locuțiunea adverbială „într'ales“, care înseamnă numai „au choix“.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alës*. Punctatim“.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXI,
34: Iară alții al-
tu ce-va striga
în gloată cum nu
putia înțelége
alesu dereptu vo-
rova...

XXV, 26: de
elu *alesu* ce se
scriu n'amu dom-
nu-miu...

... alii autem a-
liud clamabant in
turba; et quum
non posset cer-
tu m cognoscere
prae tumultu...

... de quo quid
certu m scri-
bam domino non
habeo...

Pravila Moldov. 1646, f. 56: „cela ce va ucide pre cela ce-i înblă cu muțarîa, și și pre muțare, *alesu* cându să va prileji să fie boțarinu sânguru mai marele lui, sau altu gțudetu cine-va, acesta nice o certare să nu aibă...“

Ibid. f. 60: „unū om de va fi încinsu cu arme și de va da cui-va o palmă numai, ucide-l' va de totu cela cu palma și nu să va certa, *alesu* de'l va fi suduit și'l va fi ocărăt mainte de palmă...“

Nic. Muste, Letop. III p. 77: „In anul acesta iară aū scos Mihai-Vodă desetina de stupi să dé toți; neplăcut lucru era *ales* boțerimeț și mănăstirilor acest obicei...“

I. Văcărescu, p. 353:

Ș'al vis că'n București stă'n scaun Bucuria
Avea ce să vōd? *Ales* Neomenia
Stă: inimă și duh boldesce cătră fală:
Toți în minciună cred, înșal și se înșală...

Anton Pann, Prov. II, 11;

Deci ei cum s'o fi nțeles,
Nu pocu să vō spuflu *ales*,
Că cu toți au plecat
Ș'au mers la zapciu în sat
Să'i impace la un fel...

Doină oltenescă:

Din baltag să'mi fac eu plug,
Pistolele să le 'njug
Ca să brăzduesc *ale*;
Unde-a fi crângul mai des...

(Alex. Poes pop. 2. 285)

Ca adverb, simplul *ales* se întrebunțeză astăzi rar; forțe des însă comparativul: ma i *ales*.

Nicolae Costin, Letop. II p. 98: „[Mavrocordat] era grabnic la mănec, și ma i *ales* asupra acelora ce'i cunoștea că mânca bani Visteriei...“

Zilot, Cron. p. 32: „Și pentru acesta mai virtos l'aū trimis Pazvantoglu pe dînsul, fiind-că era umblat prin tēră, ma i *ales* peste Olt...“

v. *Aleg*. — ¹*Ales*.

⁴*Alës, alésă*, s. m. et f.; un être élu, quelqu'un d'élite. Același cuvînt cu cele precedinți, dar întrebunțat ca substantiv despre ființele presupuse a fi cele mai bune, fie într'un sens comun, fie în cel teologic, fie în cel juridic.

I^o. În sens comun.

Doină din Ardél:

Mă duseț pe sat în jos
Să'mi aleg drăguț frumos;
Amar de *alesul* meu,
Cum mi-am ales eu de reu!..

(Jarnik-Bărsanu, 1:0)

Din Bucovina:

Marită-te sănătoasă!
Mi-oiu găsi și eu *alésă*
Alta 'n lume mai frumoasă...

(Marian, II, 173)

II°. În sens teologic, mai cu sémă la plural: *alesii* = „les élus“.

Călătoria Maicei Domnului la Iad, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 364): „eu merșu la Iadul, vrăjumașul călcau și *alesii* mei învișu...“

III°. În sens juridic.

Nic. Muste, Letop. III p. 7: „Nu-

mai chemând pre boierii la Poartă, cum s'au ȳis mai sus, au tocmiit trebile Cuparul, să nu se facă vre o împărechere între boierii pentru *alesul* dintre dănșii la Domnie...“

v. *Aleg.* — ^{1.3} *Ales.*

^{5.} *Alès* (plur. *aleși*), s. m.; t. d'Administr.: notable de village. Archaism. *Aleși* formaă altă dată un fel de consiliu comunal al satului, numindu se astfel mai cu sémă în Țera-Românescă.

Dr. Polysu: „*Aleși* satului, die Dorf-gewählten“.

Boliac, Sila:

Și mama e bătrână, și n'avem nici gătēja;
Pe nenea de trei ȳile de când l'au dat de
ștrójă;

Aleși l'au luat...

și mai jos:

Pe frate-seu il dase *aleși* la oștire,
Și singură orfana plângea în zăpăcire
Și pèrul își smulgea...

Astăȳi numai bătrânii dela ȳeră își mai aduc câte ce-va a-minte despre vremea *aleșilor*.

„Bătrânii spun că satul se cărmuia de patru *aleși*, avënd în capul lor pe logofët. Acesta din urmă purta pecetea satului și făcea orice-i plăcea. Părcălabul era și el dintre sătenii, avënd pe sémă cîsla satului, la facerea căriia il ajutaă *aleși*...“ (G. Constantinescu, Gorj, c. Ionescii).

„Vătafii, ca vătășeii de acum, a-lergău prin sat pe la ómenii după trebile sătescii, trimiși de cătră *aleși* satului, pe lîngă cari era părcălabul ca stringëtór de bani și logofëtul care sciea carte...“ (I. Rădulescu, Romanati, c. Balșu).

„Fie-care sat, adecă ceia ce se chiamă astăȳi cătun, avea câte un logofët, lîngă care se alegea, ca subordinati ai lui, trei ómenii numiți jurati, mai în urmă *aleși* satului. A-

ceștia, fie-care câte o septémână pe rînd, judecaă pricinele mai mici ce se iviaă între sătenii, iar la pricine mai mari se intruniaă tus-trei cu logofëtul și osândiaă pe cel vinovat: saă il băgaă la jug, orii il țineaă noă ȳile închis, orii il băteaă cu nuiele, orii il globiaă...“ (G. Verlan, Mehedinți, c. Glogova).

Pe a-locuri *aleșilor* li se ȳicea pasnicii (I. Chiru, Putna, c. Păunescii); ba încă și dipotați (I. Stefan, Buzet, c. Zernescii).

v. *Aleg.* — ^{1.4} *Ales.* — *Cisla.* — *Părcălab.* *Pasnic.* — *Vătav.* — *Vataman...*

^{6.} *Alès* (plur. *alesuri* și *alese*), s. n.; part. passé d'aleg pris substantive-ment: 1°. choix; 2°. préférence; 3°. délimitation; 4°. résultat. În primele doă sensuri se întrebuinteză numai asociat cu prepozițiunile de, pe, întru, cari îi daă o funcțiune adverbială. Prin acésta și prin cele-l'alte doă sensuri fórte restrînse diferă de sinonimii alegere, alegëtură, alesëtură.

I^o. *ales* „choix“.

Act țerănesc moldovenesc din sec. XVIII (A. I. R. III, 278): „neavândü bani să'm de, au zis să'm de 60 de prăjini de păpușoi să'm aleg din 300 de prăjini care m'e plăce mie, dar să mi'i prășescu eu; și am așăzat așe; dar cându au fostu vreme prășitului am vinit și am plătit câte o para pe prăgină, dar el au pus pricină că nu m'e da într'ales...“

Donici, Lupul și Lupușorul:

Cole subt dél se pasc mulțime de oi grasă;
Putem întru *ales* vre una să luăm

Și să mîncăm...

Tot așa se ȳice: pe *ales*, saă la plural: pe *alese*, într' *alese*. Negativul: „pe ne-ales = pèle-mêle“ (Pontbriant).

II°. *ales* „préférence“.

Caragea, Pravila 1818 p. 95: „La tocmélele céle cu indoială căutăm mai

mult la voința celor ce să tocmesec decât la vorbă, și mai mult la ceia ce să face decât la ceia ce să zice, pentru că mai de *ales* și mai cu putere iaste înțelegere decât vorbele..“

III°. *ales* „délimitation“.

Inventariul Cotrocenilor 1681 (Mss. Arch. Stat.) f. 10: „1 carte a lu Dragotă județul pentru *alesul* acei pră[vă]-lii..“; și mai jos: „1 carte a lu Dragotă județul pentru *alesul* acestor 2 prăvălii..“

Constantin Brâncovan, 1697 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 231): „precum am văzut Domnia mé și carté acestor 12 boiari de *alesul* și de hotărnicia acestii moșii dela Godéni..“

Același, 1692 (ibid. p. 14): „și carté Gherghini județul cu pargarii și cu oroșanii de *alesul* acestui loc al sfintii mănăstiri..“

IV°. *ales* „résultat“.

Nic. Muste, Letop. III p. 51: „Dimitrașco Vodă grabnic la Domnie neschimbată, precum este obiceiul la creștinii, n'au așteptat *alesul* oștirilor între Impărați să vază cum își vor alege, ce agiungându-se cu unul din sfetnicii împăratului, anume Sinior Sava, dându'i și căți-va bani, au stăut pre lângă Impăratul..“

v. *Aleg.* — 1. 2. 3. 4. 5. *Ales*.

⁷ *Alès* (plur. *alesuri*), s. n.; vendange. Formă bănățenă pentru *culesul* [vielor].

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. l. Tr. 1883 p. 422): „*Alèsul* vinilor“.

v. ⁸ *Cules*.

⁸ *Alès*, s. m. sing.; t. de bergerie: triage de brebis dont on sépare les agneaux; sorte de fête populaire qui accompagne cette opération. Numele

și obiceiul există la toți Români, mai cu sémă însă în Banat.

„*Alesul* = când se aleg oile; tot în ziua de *Ales* dreg vacile ca să dea lapte mult și bun și să nu'l pótă lua strigoii. Locuțiunea: pînă la timpul *Alesului* te aștept, însemnéză: după Pasci..“ (Liviu Iancu, Banat, c. Visagu).

A. M. Marienescu (Familia 1873 p. 237): „*Alesul* e o serbătore a pécurarilor români, și se serbéză tot-d'a-una în 22 aprilile vechiu, cu pregătire în 21 și încheiare în 23 aprilile ce e ziua de Sân-Georgiu. *Alesul* e timpul când poporul ésă afară la câmp și începe viața păstorescă, când se fac strungele și colibele pentru anul acesta. Acuma e, în înțeles strins, începutul economiei cu oile, întâia mulsóre a lor, întâiul *ales* al mîeilor dintre ei, și serbătorela dela acest *ales* și-a căpétat numele..“

S. Mangiucă, Călindar 1882: „22 Aprilile, Joi, *Alesul* lui Sân-George. Pre ziua acesta cad și următorele serbătorei, datine și credințe: 1°. Suflarea bucinului pentru curățirea locuințelor, staulilor și a aerului = lat. *tubilustrium*; 2°. Curățirea vitelor, oilor și a pécurarilor prin foc și apă = lat. *lustratio per ignem et aquam*; 3°. Facerea untorei pentru ungerea vitelor; 4°. Punerea oilor la măsură (după alți și numărarea oilor); 5°. Descântarea leușténului, pelinului și bozului, cari astfel descântate în séra spre Sân-George se pun în staul la picíorele vitelor și a oilor, ca să nu li se íea laptele și să nu se întâmple rele; 6°. În ziua *Alesului* lui Sân-George, după amiazi, se séménă tóte florile: bosiocul (după alții în ziua de Sân-George), cucumerele, sémínța de varđă sau curechiu etc.“

v. *Aleg.* — ⁹ *Ales*. — *Croban* — *Cușit*. — *Nunta-berbecilor*. — *Sarea-oilor*..

ALE SETURÎ
Moldova și Țera Românească

Magnum Etymologicum

24872 Din Stabil. Sococu & Teclu, Bucuresti

Țeseturi țerănesci din colecțiunea inedită
a M. S. Regner-Elisaveta.

⁹Alès, interj.; t. de bergerie: sorte d'exclamation invariable, signifiant quelque chose comme: séparez-vous! triez-vous!

„Ciobanii când aleg oile, strigă: bără oia, ales oia, ales la strungă! și ele se aleg...” (C. Ionescu Iconom, Iași, c. Sinescii).

„Ca să deosebescă oile una de alta, ciobanii le dau numiri: *ales* bela, *ales* bucălaea, *buzata*, *ócheșă*...” (N. Ludovic, Tulcea, c. Niculișel).

v. ⁸Ales.

Alesător (pl. *alesători*), s. m.; agrimenseur, arpenteur, quelqu'un préposé à la délimitation des terres. Cuvânt desparut din graiu, și care totuși nu poate fi înlocuit prin alt ce-va mai bun.

Urechea, Letop. I. 104: „Logofăt mare, giudecător și *alesător* de ocină...”, ceia ce Picot (Chronique de Moldavie p. 643) explică necorect prin: „arbitre”.

v. *Aleg.* ¹⁻⁶Ales.

¹Aleşătură, s. f.; ¹⁰élection; ²⁰séparation des cheveux, raie. Formă veche pentru alegătură și sinonim cu alegere.

Dictionar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 422): „*Alëshătură*. Electio”.

Dosofteiu 1680, f. 148 a, în titlul psalmului CXII pune: „a noului popor *alesătură*”, unde în contextul slav: „novych ljudii izbranie”.

La Costinescu (I, 31): „Alesură, alegătură, *alesătură* = alegerea părului în cărări, în codițe.”

v. *Aleg.* — *Alegere*.

³Aleşătură (plur. *alesături*), s. f.; t. d'Industr. popul.: fleurs ou desseins tissus, broderie, façonnage d'une étoffe, ornementation. Cuvânt uitat în dicțio-

nare, deși circulază în toate ținuturile în întreaga Daciă.

Un călător engles, vorbind despre industria țeranelor române din Ardeal, ȕice: „Covorele alese (woven) pe alocuri de cătră femeii mai dibace sînt atît de frumoșe, încât ar fi privite ca o podóbă în ori-ce salon din London sau din Paris. Gustul, cu care ele aleg și potrivesc culorile e admirabil, și desemnurile, deși orientale în fond, sînt totuși curat românesci. E nemărginită varietatea isvódelor prin îmbinarea vâpselelor și a linielor, toate aceste mosaicuri fiind născocite și apoi țesute cu o de o potrivă ușurință...” (Boner, Transylvania 1865, p. 241).

Iată ce se chiamă *alesătură*, sau mai bine *alesături*, căci cuvîntul se întrebuintează mai mult la plural. Se pot alege însă nu numai covore, ci ori-ce fel de țesătură, și nu numai țesătură, adică *alesături* din resboiu, dar une-ori și cusăturile cele figurate se chiamă *alesături* de mână.

„*Alesăturile* inchipuesc un meșteșug a-parte” (D. Huțu, Tecuciu, c. Nărtescii). Dibăcia în alegere este o adevărată fală pentru o fată dela țeră. Intr'un bócet din Dobrogea:

Aleseturile ei

Mare cu drag le privei...

(Burada, Inmormint., 126)

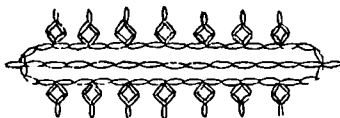
unde să se observe construcțiunea curat latină: „magno cum amore”.

Ca meșteșug a-parte, *aleseturile* își au o bogată terminologie proprie: ele se fac în flori, în rîuri, în puișori, în costițe, în fluturii etc.

„Țeseturile în patru ițe, când au numai o față, se chiamă: în scripete; țeseturile cu deseme din urdélă sau nevedélă se chiamă: cu speteze; dacă au flori în țesătură se ȕice: *alesături*, iar la covore foițe. *Alesetu-*

riile în pânză au diferite numiri: bró-sca, brédurile, omida, păpușă, porumbelii, vîrfu-cuțitului, roșcova, șărâmpoiul, butucel..." (G. Eftușescu, Dobrogea, Constanța, c. Ciobanu).

Ce pôte fi mai desgustător și mai monoton ca o omidă? Și totuși în *alesăturile* românesce omida, un tipar cunoscut tuturor țesetoreselor dela țără, capătă o figură din cele mai grațioase. Iată-o, bună-ora, de pe o brobódă a Societății „Furnica”, cu fire albe pe pânză ca vișina putredă:

Sub raportul culorilor, cari -- dice poporul -- se mușcă când nu se potrivesc una cu alta, iar când se potrivesc atunci te prinde să te apucă de ochi (Marian, Chrom. 49), țerancele noastre rivnesc a reproduce mai cu sémă armonioasă colorațiune a salamandreii.

„Șulumândrița este un fel de șopârlă foarte frumos înpestrită: neagră cu picături galbene, albe, roșii, țverđi. De aceia o caută mult fetele mici, puindu-și mâinele în calea ei ca să trecă peste dinsele, căci cred că apoi se învață ușor la florii să rîuri de cămăși și fôte...” (I. Aldoiu, c. Voinesci; G. Tuțuianu, c. Valea-mare).

O admirabilă reproducere în culori, cu aur și cu argint, de *alesături* românesce din Banat și Ardél, se află la Pulszky și Fischbach, Ornaments de l'Industrie domestique de la Hongrie, Pesth, 1878.

v. *Aleg.* **Ales.* Brădișor. — Butucel. Fir.—Resbou...

^{1,2} Alêsc. — v. ^{1,2} Hălesc.

Alestincă, s. f.; étoffe de coton, indienne ordinaire.

O doină din Moldova:

Cum te plâng surorile
Pe tóte cărările!
Cum te plânge cea mai mare
Cu pěr galbén pe spinare,
Cu lacrămî pină 'n pafdale!
Te plânge cea mijlocia
Cu rochița vișiniá,
Cu lacrimî pină 'n bărbiá,
Se despică frunđa 'n viá!
Cum te plânge cea mai mică
Cu rochița de-alestincă...

Alexandri, Scara mâteii, sc. 4: „Am să cumpăr o rochie de *halastincă* Floricái; da scii! cole ghiurghiulie, să-ți ție ochii cale de-o poștă...”

E cuvîntul rusesc *holstinka* „guingan”, literalmente „toile de Holstein” (Cihac), după cum și francesul „guingan” însemneză literalmente „toile de Guingamp”, orașel în Bretania cu fabrice de țeseturi (Littre).

La Români cuvîntul e nou și circulează numai în Moldova.

v. *Americă.* — *Angliă.*

Alesură. — v. ¹ *Alesătură*.

¹ **A-lêș**, adv.; insidieusement, de guet-apens. Pândind dintr'ascuns, întinđend cui-va o cursă. Ca adverb, se găsesce numai în vechile texturi.

Pravila Moldov. 1646, f. 172: „cela ce-ș va zăloja casa sa la omŭ ucigătoriu, pentru să se pue *a-leș* (*além*) acolo să paziască pre vrăjmașulŭ său cândŭ va tréce să iasă înainte'i să'lŭ ucigă, acesta să va certa ca și unŭ ucigătoriu...”

Din prepozițiunea *a* = lat. *ad* și din *leș* = ung. *les* „embûche, aguets”.

v. ² *Aleș.* *Aleșuesc.* — *Pândesc.*

² **Alêș** (plur. *aleșuri*), s. n.; embûche, piège. Același cuvînt cu cel precedente,

dar trecând la un sens de tot substantival.

Lex. Bud. : „*Aleşu*, die Nachstellung, das Lauern, der Hinterhalt“.

v. ¹ *A-leş*.

Alèşiş, n. pr. loc. m. plur. Frunţescu (Dict. top. 5) aduce trei localităţi numite *Aleşii*, literalmente „les élus“, câte-trele în districtul Ilfov.

v. ¹ *Ales*.

Aleşuêsc (*aleşuit*, *aleşuire*), vb.; dresser des embûches, tendre des pièges. Sinonim cu pândesc. Se întrebunţeză şi forma *leşuesc*, fără prepoziţionalul *a*. Astăzi se aude mai mult numai peste Carpaţi.

Dosofteiu, Paremiar 1683, f. 11 a, ca sinonim cu pândesc:

Genes III, 15:
Îa te-a *aleşui* la
capū şi tu o veî
pândi la căl-
căi...

... αὐτός σου
τηρῆσει κεγα-
λὴν καὶ σὺ τηρῆ-
σεις αὐτοῦ πτερό-
ναν...

dar în Psaltirea, 1680, f. 10 a, forma *leşuesc*:

ps. IX: şîade
în leşuituri
cu bogăţii într'a-
scunderi a ucide
pre nevinovatul;
ochiului spre mîa-
serul prăvăscū,
leşuiaşte într'as-
cunderi...

... sedet in in-
sidiis cum diviti-
bus in occultis,
ut interficiat in-
nocentem; oculi
ejus in pauperem
respiciunt; in si-
diatur in oc-
culto...

şi tot așa la Silvestru, 1651, pe când la Cantemir (A. I. R. II, 125): „pre sărac să'l apuce *alesuiaşte*...“

v. ¹ *A-leş*. — *Pândesc*.

Aleşuire }
Aleşuitor } v. *Aleşuesc*.

Alèu! interj. — v. *Aleo!* — *Valeu!*

Alèur, s. m.; t. de Botan. — v. *Alior*.

Alevèş (pl. *aleveşuri*), s. n.; „piquette-mauvais vin“ (Pontbriant). Din maghia, rul le vés „jus, potage“ (Cihac). Cuvînt abia cunoscut în popor.

v. *Lîurcă*.

Alèxa. — v. *Alexie*.

Alexàndra, n. pr. f.; Alexandrine, Forma femească corespunzătoare lui *Alexandru*. Rar se întrebunţeză în popor.

Constantin Brâncovan, 1693 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 30): „au fostu vândut această jumătate de sat den Roşul ce scrie mai sus surorilor lui, jupănésii *Alexandrii* şi jupănésii *Gherghinii*...“

Formă mai poporană este *Sandă*, cunoscută şi la Serbi. O variantă a aceluiaşi nume, la Serbi şi la Români, este *Rosanda* sau *Roxanda* ori *Roxandra*.

v. *Alexandru*. — *Roxanda*.

Alexandria, s. f.; t. de Litt. pop.: Alexandréide, le Pseudo-Callisthène, histoire fabuleuse d'Alexandre le Grand. Un fel de romanţ eroic, alcătuit de vre-un Grec din Egipt cam în secolul IV şi care în vécul de mijloc reuşise a se răspândi, în traduceri şi 'n imitaţiuni, în proză şi 'n versuri, la mai toate popórele. Primul studiu serios asupra acestui apocrif este de Berger de Xivrey în Notices des manuscrits t. XIII (1838) part. II p. 162—305, iar prima ediţiune critică a textului grecesc s'a făcut de K. Müller în Bibliothéque des auteurs grecs a lui Firmin Didot (1846). Cfr. Zacher, Pseudo-callisthenes, Halle 1867. La Români *Alexandria* a străbătut prin Slavi pela jumătatea secolului XVI ş'a ajuns a fi cea mai lăţită din toate cărţile poporane.

Gr. Alexandrescu, Satira duhului
meu :

Nu mai ești tu acela care 'n copilarie
Scieal pe din afară vestit' *Alexandrie*...

Costachi Stamati, Muza I, 472, pu-
nând pe o cucónă din secolul trecut
să vorbescă cu un dascăl despre edu-
cațiunea fiului ei : „să faci așa ma-
rafet, ca el făr de multă ostenelă să
scie pe de rost câte-va întâmplări din
Alexandria lui Machedon, precum de
câpcâni și de furnicile cele mari cât
omul...”

În secolul XVII *Alexandria* era deja
atât de lătită între Români, încât
cronicarii noștri se cred datorți s'o în-
frunte.

Miron Costin, Letop. I, 256 : „Scrie
Plutarh, vestit istoric, la viața lui A-
l e x a n d r u Machedon, carele aș scris
Alexândria cea adevărată, nu basne
cum scrie o *Alexandrie* din
grece orî dintr'alte limbi scoasă pre
limba românescă, plină de basne și
scornituri...”

Nicolae Costin, Letop. I, 59 : „nu a-
cea *Alexandrie* minciunosă ce 'i
pre limba românescă, plină de basne...”

Alexandria la Români se clasifică în :

I^o. Scrisă slavonesce, după care s'a
tradus apoi în limba română. În Bi-
blioteca Imperială dela Petersburg se
află un prețios manuscris de acéstă
natură, executat la 1562 în Moldova
din ordinul mitropolitului Grigorie, care
l'a dăruit mănăstirii Némțul : „nače se
i süvrüşi sľa kniga rekomaa *Alexan-
dria* povelëniemü i daanemü prëosve-
ščennago mitropolita kyr Grigoria Su-
čavskago...” (Jagić în Starine, V, 26 ;
cfr. Jireček, Gesch. d. Bulg. 440).

II°. Redacțiunii românesce manuscrip-
te, dintre cari cele mai vechi cuno-
scute sînt :

a) Un codice, depus actualmente la

Academia Română și scris la 1620 în
Transilvania de cătră un popă Ion din
Sim-Petru : „Cu mila lu Dumnezeu sfră-
șiu eu Popa Ion diin Sim-Pietru a-
častă carte ce se camă *Alexandrie*; me-
sețü Cireșeriü să începu în 15 zile și
să sfrăși în luna lu Agust 4 zile, vü let
7128, în zilele lu Betlian Gabor Craiu...”
(Bianu în Col. I. Tr. 1883 p. 324).

b) Un codice, depus la Archiva Sta-
tului din București și'n care se află
(f. 137 b) următorea interesantă no-
țiță : „Ačastă carte ce se chiamă *Ai-
xândrie* o am scris eu Bucur Grămă-
ticul din Sămbăta de-sus, nepotul lui
Man Barbu, și o am scris în oraș în
București când învățam eu cântări la
dascalul Coman, domnesc era acel das-
cal și mă dedese măriia sa vodă la
acel dascal, în zilele pré-luminatului și
innălțatului și de Dumnezău iubitor lo
Costandin voevod a toată Țara Rumă-
nescă Domnă ; și mă pusese pe mine
dascalul vătaf peste școala lui, peste
50 de copii, și îmbla vălétul atunci
7212 (1714) martie 18 zile”.

III. Tipărituri, nu înse înainte de
1700. Între cărțile tipărite, pe cari le-a
găsit Italianul Del Chiaro (1718) în Ro-
mânia pe la începutul secolului trecut,
figurază și o edițiune a *Alexandriei* :
„Alexandrie, o sia Storia di Alessandro
„il Macedone, stampata in Lingua Va-
„laca ; ma detta Storia è veramente
„curiosa per le molte favole che in
„essa vedonsi frammischiate“. Nu nu-
mai acea edițiune, dar nici una pină
la cea scósă în Sibiu la 1794, nu se
mai pôte găsi nicăiri, necunoscându-li-
se nici măcar anul publicațiunii, tôte
fiind de-demult exterminate prin desă
întrebuințare. În edițiunile *Alexandriei*,
pe câte le cunoscem noi, se adauge
tot-d'a-una la sfirșit, ca un fel de apen-
dice : „Vrednica de însemnare întimplare
a patru corăbieri rusesce, cari aș fost

strîmtorații de Iarnă în ostrovul Spitzberg“. Un om nedepins cu apucăturile acestei ramure a literaturii populare, s'ar întreba neapărat: ce are a face marinarul rusesc Șarapov cu sublimul eroi al *Alexandriei*?

Despre manuscrite și edițiuni mai nouă, se găsește la Dr. Gaster, Lit. popul. 14 sqq., unde se resumă și cuprinsul *Alexandriei*.

v. *Iele*. — *Ivan-împerat*. — *Machedon*...

Alexandru, n. pr. m.; Alexandre, Ἀλέξανδρος. Formele curat populare ale acestui nume de botez sînt: Sandu cu patronimicul Săndulescu și topicul Săndulesci; mai rar Lisandru; în orașe: Alecu. Ca diminutivi: Sandulachi, Alecachi, Sănduț, Alecuț etc. În onomastica veche: Șendre cu derivatele topice Șendreni, Șendresci, Șendriceni. Forma organică *Alexandru*, tot-d'a-una rar întrebunțată la Români, era privită altă dată ca de pîeză bună la Domni, dintre cari cei mai de frunte fuseseră *Alexandru* Basarab și *Alexandru* cel Bun. Astfel la urcare pe tron se putea schimba numele în *Alexandru*. Urechia, Letop. I, 176: „aū rădicat Domn pre Petre Stolnicul și'i schimbară numele de'i zicea *Alexandru* vodă, pre carele l'aū poreclit Lăpușnenul...“

v. *Radu*. — *Alexie*.

Alexandru-Machedon. — v. *Alexandria*. *Machedon*.

Alèxie, n. pr. m.; Alexis. O formă populară, împrumutată dela Slavii meridionali, este *Leca*, une-orî și pentru „Alexandru“. Patronul acestui nume este Sf. *Alexie* Omul-lui-Dumneđe ũ (Homo Dei), născut la Roma în secolul IV, una din figurele cele

mai romantice ale patrologiei creștine și a căruia legendă, în proză și'n versuri, devenise o adevărată carte populară în vécul de mijloc. E mai ales remarcabilă poema franceză despre dînsul, scrisă în secolul XI (Gaston Paris, *Vie de St. Alexis*, 1872). Acastă legendă a circulat și la Români, dar nu s'a vulgarizat înainte de 1700. Dr. Gaster a găsit'o într'un codice de pe la 1750 (Tocilescu, *Revista* III, 342), de unde éca un pasagiū:

„Văzi pre nește coconi tineri ca aceia fecori de boeri mari și de împărați călcândū bogăția, cinste și și alte patimi pământești și trupești, încă și pre iubiți lor părinți și, ce este lucru mai minunat, și pre iubită sa soție, pentru dragosté făcătorului și mântuitorului nostru. Acastă osăbire de bună voe aū răbdat mulți robi ai lui Hs. cerescul împărat, și s'aū lipsăt de tote dulceturile trupesti, cinstindū mai înainte dulcéta cé dumnezăescă. Care mai mult decât alți aū îndreptat acasta cel sărac cu trupul și bogat cu sufletu *Alecsde*, omul lui Dumnezăū și rob adevărat al lui Hs., carele au petrecut atăța ani în casa părinților săi necunoscut și de robi lui bajocorit. Acésté tóte le-aū răbdat vitezul nevoitorul, cugetândū pururé în plata cé bogată și la cununa cé de mult preț, care vré să i o dé în rai Hs. împăratul slavei. Pentru aceia s'aū lepădat cu totul de omul cel din afară și luundū crucé mântuitorului cé cu scărbe, aū urmat stăpănului bucurându-să...“

După calendarul popular:

„Primăvara se'ncepe, precum spun unii, cu întâia đî a lunei lui Martie, iar după alții când se sfîrșesc đilele Babei Dochiei, și anume dela *Alexi* Boji, omul lui D-đe ũ, 17 Martie, și ține pină la Sf. Onofreiu, 12 Iuniū. Iarna incepe mai

'nainte de Sf. Nicolaï și ține pînă spre *Alexi Boji*..." (Albina Carpaților, 1879 p. 27).

Epitetul „Boji” al Sf. *Alexie* vine din slavicul „bozi = divinus”.

În mitologia noastră poporană sf. *Alexie* este unul din obrazele cele mai cu vedă.

„Sf. *Alexa* e privit ca mai mare peste șerpilor...” (N. Bălăuț, Vasluïu, c. Ivănesci; preut N. Ionescu, Iași, c. Prisasani).

„Sf. *Alexe* omul lui Dumnezeu, feritorul de cumpene pe ape...” (N. Andriescu, Iași, c. Hermeziu).

În Banat și pe așuri ținea Sf-lui *Alexie*, 17 Martiu, se chiamă la plural *Alexiile*.

S. Mangiucă, Călindariu 1882: „*Alexiile*, când se afumă moșiile, grădinele și casele”.

Tôte credințele despre caracterul cel apărător al Sf. *Alexie*, fie contra veninului șerpilor, fie contra furtunei său bôlelor, se datoresc etimologiei poporane grecesci, numele Ἀλέξιος însemnând „preservateur”, și n’au a face întru nemic cu legenda cea medievală. Sf. *Alexie* din mitologia poporană română este Ercule ὁ ἀλεξικακος al vechilor Greci, iar pluralul bănățenesc *Alexiile* represintă și mai invederat pe colectivul οἱ ἀλεξικακοί, spiritele cele bune din panteismul elenic.

v. *Foca*.

Alexeni, s. m. plur.; n. pr. loc. Mai multe sate în România, după numele personal *Alexie*, se chiamă *Alexeni* (Gorj, Ialomița), altele *Alexesci* (Vasluïu, Buzeu).

Alexesci. — v. *Alexeni*.

Alexiile. — v. *Alexie*.

Alfa, s. f.; ἄ, ἄλφα, nom de la pre-

mière lettre de l’alphabet grec; fig.: le premier, le principal.

Noul Testament 1648, Apocal. I, 8:

Eu sânt <i>Alfa</i>		Ἐγώ εἰμι τὸ Α
și Omega, ce să		καὶ τὸ Ω, ἀρχὴ
zice începutul și		καὶ τέλος...

sfârșitul...

Chiar înainte de epoca Fanarioților, această locuțiune biblică trecuse în graiul comun cu sensul de „cel de capetenia” sau „stăpân peste toate”.

Neculce, Letop. II p. 252: „Toderasc Visternicul, feciorul lui Iordachi Cantacuzino celui bătrân, fiind vâr primare cu Dumitrașco-Vodă, era în mare cinste la Dumitrașco-Vodă; el era *alfa* și *omega* atunci în țara Moldovii...”

v. *Omega*.

Alfavita, s. f.; ἄ-β, ἄλφα-βῆτα, alphabet. Sinonim cu *Azbuchina* de altă dată, pe când cuvîntul grecesc se întrebuintă alături cu cel slav.

Lex. Bud.: „*Alfavita*, abecedarium. Est etiam quidam liber asceticus, qui vocatur *Alfavita*”.

Cartea ascetică despre care vorbește Lexiconul Budan, este: „*Alfavita* sufletescă”, tradusă din grecesce și tipărită în Sibiu la 1803, apoi a doua oară la 1839 in-4.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 275): „Iarăș *alfavita* di’nceput a citi și *buchele* din capăt a prociti începură...”

Costachi Negruzzi, Cum am învățat românește: „D-ta vrei să mă batjocoresci, să mă pui la *Alfavita*, pre mine care știu grecesce înai mult decât oricare tînăr de vrîsta mea...”

Alexandri, Covrigarul, în stilul din epoca fanariotică:

Esti evghenistă cât Afrodita,
Iar eu din pricina dumitale
Am uitat chiar și *alfa-vita*:
Ah! te iubesc și cînt de jale...

v. *Azbuchi*.

Alfël. — *Altfel.*

Alnòr. — *Alior.*

Àli! interj. — v. *Ale!* — *Dali!*

Alibiù. — v. *Arbir.*

¹ Alic s. alică s. aliciu (plur. *alice* s. *alicurî*), s. n. ; grenaille, menu plomb, dragée. „Plumb mărunț pentru vînat. A încărca o pușcă cu *alice* = charger un fusil de menu plomb, avec de la grenaille. Acéstă pușcă respîndesce *alicele* = ce fusil écarte la dragée“ (Coștinescu). „*Alică*, grăunț mic de plumb, cu care vînătorii încarcă pușca cînd aũ să dea în animalî mai micî. Sînt *alice* micî, franțuzesce: cendrée, și *alice* marî: chevrotines“ (L. M.).

Se întrebuintează și forma aspirată: *halic*, *haliciu*.

Alexandri, Istoria unui galben: „Ți-am spus că el iubia vînatul. Acéstă patimă se desvâlise în inima lui cu atât mai strașnic că era fôrte reũ chițaș și, în urmare, mai tôte paserile îi trecea pe la nas. În zadar el le alunga cu *haliciurile* prin vîzduh...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 113: „Suspinele ei erau sugrumate, dese, repeđi, și tôte isbîiau sigur și adânc, ca niște *alice*, în inima bîetului Morou...“

Doînă din Bucovina:

Dór nu's femeu cu fes,
La potire să nu es;
Da's voinic cu comanac,
Sciu potiril ce să'i fac!
Prav cu chivra oũ lua
Și *haliciurî* cu mâna,
Și de-alung oũ impușca:
Potirașil or pica!...

(Aurora română, 1881 p. 14).

„*Halic*, *alic*, *haliciu* = néogr. χαλικι caillou, vgr. χαλις“ (Cihac).

² Alic. — v. *Alicesc.*

Alicesc (*alicit*, *alicire*), vb. ; a se *alici* = paraitre confusément, luire indistinctement. Un termen fôrte interesant, păstrat astăđi — pare-ni-se — numai în Oltenia.

Basmul din Mehedinți „Copiil văduvului“ (Ispirescu, Legende p. 336): „Nu vîđ nimic decăt, uîte, în partea asta încoa drept înainte mi se *alicesce* albind ce-va, dară nu sciũ ce este, că nu mi s' a Lege fiind pré-departe...“

Impersonalul „se *alicesce*“ însemnăză dară „abia se zăresce“, fără a se puté „alege“, adecă „distinge“. Ca și'n „zare“, în *alicesc* noțiunea fundamentală este cea de „lumină“, cuprîndînd aceiași rădăcină *lic = luc* pe care o vedem în *licur* sau *licuresc* „luire, étinceler“ și în *licuriciu* „vers luisant, feu follet“, ambele acestea fără nici o legătură cu grecul λαμπουριδα (Cihac), ci formate prin sufixul verbal deminutival -ur (=lat. -ulo) ca în „tremur“, „scutur“, „ajutor“ și „ajuturesc“ sau „ajutarez“ etc. Oltenu *alicesce* este latinul *allucescit* din „alluceo“ întocmai ca „lucescit“ din „luceo“. „Lucescit, *allucescit*“ însemnăză: „incepe a se lumina, abia cât-va se luminăză“, ca în grecul „νύξ ἀμφιλόκη“, unde λύκη apartîne aceleiași rădăcine *luc = luc*. Trecerea lui *lu* (*λυ*) în *li*: „licuresc“, „licuriciu“, „*alicesce*“, alături cu conservarea *li* în „lucesc“, „luciu“, „lucéfër“, „lucóre“, pare a indica un fonetism latin rustic șovăitor, ca în „limbric = lat. lumbricus“ față cu „luntre = lat. linter“, și chiar în latina clasică: „libet“ din „lubet“.

Daco-românul *alicesc* nu pôte avé nici o legătură cu macedo-românul *alic*, care însemnăză „ponce, écarlate“ și este identic cu neo-greul provincial *αλικος*, bună-óră: „*λικό μου*

καρνογάλλι και γαλάζιο μου ζιμπιλι“ (Passow, 239), din turcul *āl* „stacoșiū“ (cfr. Șăinenu, Elem. turc. p. 116).

În acest mod, *alicesc* merită a'și relua locul în graiul nostru comun, ca sinonim cu „se zăresce“.

v. *Licur.* — *Luciu.* — *Năluca.* — *Zaresc.*

Alifiă (pl. *alifiți*), s. f.; onguent, pomade. Grecul *ἀλειφή, ἀλοιγή* (Cihac). Ori-ce u n s ó r e, întrebuințată cu scop medicinal pentru bube, rane etc. sau numai ca mijloc cosmetic.

Cuvîntul e cu mult mai vechiu la noi decât epoca Fanarioților și e foarte răspândit de ncóce și dincolo de Carpați, cea ce póte să nu fie fără în-seninătate pentru istoria medicinei grecești la Români.

Dicționar slavo-românesc circa 1670 (Mss. în Bibliot. Societății arheologice din Moscva, f. 128 a): *пастырь*, legătură, pétécul, *alifie* caré o légă dohtorii la rană“.

Un specimen de *alifiă* poporană, la Flórea Copilul, Însemnare pentru câte dohtorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat. p. 10): „Când se umflă mâinile de-asupra de ori-ce boală, și la unii coc și la alții fac bube pă mâini, să facă *alifiă*: să ia unt-de-lemn și céră albă și tămăe albă și să le amestice toate să le fiarbă să să ungă pă mâini de 3-4 ori...“

A. Pann, Prov. I, 172:

Veđi tu astă *alifie*
Și acel clondir lucios ?
Ceî mai urite staie
Îi dá aer drăgăstos...

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcariul (Conv. lit. 1877 p. 376): „jupân Strul din Tîrgul Némțului, negustor de băcan, irurî, ghilélă, suliminélă, boiă de pěr, ciclazurî, pétră-vînătă, pétra sulimanului sau pétră bună pentru făcut *alifie* de obraz, salcie, fumurî și alte otrăvurî...“

Generalmente, chiar în Moldova, se rostesc *alifiă*, nu *alihia* (D. Alboténu, Covurluiu, c. Mastacanî). În unele locurî însă s'a operat deja trecerea lui *fi* în *hi*; bună-órá în Dîmbovița (com. Băleni-Sěrbi, D. Poppescu) și în Buzeu (c. Stilpu, I. Teodorescu) poporul đice: hidea = fidea, stahidă = stafidă, *alihie* pentru *alifie*.

Jipescu, Opincaru p. 132: „dă cu ochi dē dînsili și spuni-le dēla mine multă sănătate și arată-le să mai lase focului frunđisóra și *alihia* dē pē fața, că par'că's niște paparude 'mbreză-iete...“

Peste Carpați se aude și *alefie* (L. B.).

În timpul Fanarioților, alături cu *alifiă* începuse a se introduce cu același sens turcul *mehlem*. Așa în Cartea de medicină poporană de pe la finea secolului trecut (Mss. în Arch. Stat.): „*Alifie* bună de vindecat la rāni: trementin, samoladon, sacáz și céră albă, acésté topite amestecându-le și făcând *mehlem*, să ungi...“

v. *Mehlem.* — *Unsóre.*

Alifina, n. pr. f.; *Aliphine*. Ne întimpină în vechiul Pomelnic al mănăstirii Bistrița din Moldova (Mss. în Acad. Rom. p. 80): „*Старинъ и подружя его Алѣфинъ...*“ Nu pare a fi fost vre-o dată poporan.

Alignesc (*alignit, alignire*), vb.; deveni maigre, tomber en défailance. Se đice mai mult *lignesc* și mai ales *lihnesc*, fără proteticul *a-*. Deși cuvîntul e numai din epoca fanarotică, derivat din neo-grecul *λιγναινω* „deveni maigre“ (Cihac), și deși în principiu grupul consonantic *-gn-* e contrariu foneticeî române, care 'l preface în *-mn-*, totuși Costachi Negruzzi întrebuințéază pe reflexivul „mē *alignesc*“ ca sinonim cu *leșin* în „Potopul“:

Edvin sprijinfa în brațe p'a lui scumpă amoroasă

Ce de silnica suflare a furtunei s'alignia;
Căuta nenorocitul ca sa o îmbărbătează,
Sa'î astîmpere durerea, și acestea îi dicea...

v. *Lihnesc.* — *Lihnelă.* — *Sagnă.*

Alimăn; s. m.; 1°. n. pr. éthn.: *Alimand*; 2°. n. pr. pers.; 3°. figur.: o gre, monstre vorace, insatiabile. Archaism în câte-trele sensuri. Prin cel de 'ntăiu, e sinonim cu *Némțu*. În *Critil și Andronius* (Iași, 1794, p. 73): „s'au arătată unulă ce grămă cu gura închisă, pre care îlă socotia de ună adevărată *Alimană*...“, pare a fi o simplă reproducere a francesului „*Alimand*“; este însă nu mai puțin adevărat că acest termen a fost o dată poporan la Români, astfel că ciobanii îl păstrează pînă astăzi în nomenclatura cea etnică a cânilor.

„Numirile cânilor ciobănesci: Roșca, Corbea, Griveiu, Balan, Codrea, Murgă, *Aliman*, Golea, Cazacu, Lupu, Mozoc, Frunđa, *Némțu*, Ungurėnu, Turcu...“ (I. Stănescu, *Teleorman*, c. Odaia), unde *Aliman* este un nume de aceiași natură ca: *Némțu*, *Cazacu*, *Ungurėnu* și *Turcu*.

Afară de acēsta, *Aliman* existase 6re-când la noi ca nume personal bărbătesc, bună 6ră în Muscel „*Alămanu*“ (*Алѣманъ*) vătah cu filii sei Gândé și Négoe“ într'un crisov dela Radu-vodă din 24 octobree 1536 (Arch. Stat., M-rea Valea); 6r de aci, prin patronimicul *Alămănescu*, s'au format numile topice ale satelor *Alămănesci*, de exemplu în Olt și'n Argeș, cari astăzi se chiamă *Alimănesci* (Frunđescu, ad voc.), cu aceiași scădere vocalică ca în *Aliman* = *Alăman*.

Peste Carpați, în acte din secolii XV-XVI, ne întimpină nu o dată *Alăman*, și tot-d'a-una ca nume româ-

nesc, nici o dată săsesc sau unguresc, pe care Sașii și Ungurii nu scieau să' scrie din cauza vocalei obscure, rostindu'l *Aluman* sau *Alluman*.

Așa în Registrele municipale dela Sibiu (Rechnungen aus dem Archiv, Hermannstadt 1880, t. 1):

Sub anul 1504 (p. 415): „*Misso Alhumano knesio* versus Volachiam ad banum et Radul spatayerium...“ (cfr. ibid. p. 428);

Sub anul 1507 (p. 467): „In festo beati Viti certis Volachis robustis, qui ordinati sunt ad persecuendos malefactores et semitas alpium custodiendas sub strictissimo iuramento, quorum antecessores Demetrius et *Aluman* fuerunt designati...“ (cfr. p. 479, 525);

Sub același an (p. 469): „*Alluman* Wolacho et suis collegis...“ (cfr. ibid. p. 470, 472).

Astăzi :

„Numele *Alăman* împregiurul Sibiuului este obicnuit la Români, și ca nume de botez, și ca nume de familie. Astfel este în Sibiu un judecător *Alăman*, iar în Rășinar un preot *Alăman* Cioran și un fost primar *Alăman* Dancăș“ (I. Slavici).

Intorcēndu-ne la Țera-Romănescă, e interesantă istoria unui *Alăman* din satul *Alămănesci* sau *Alimănesci* în Teleorman, al căruia unic nepot, pe la începutul secolului XVII, cădēnd rob peste Dunăre și fiind turcit, s'a întors apoi în țēră și s'a creștinat din nou, dar totuși a ramas cunoscut sub numele de *Cerkezu*. Iată în acēstă privință un crisov dela Radu-vodă Tomșa din 1668 (Arch. Stat., Bis. Obedėnu): „lu *Cerkezu* care au fostu peic la răposatul Mateiu voevod, ot *Alămănești* ot sud Telorm, și cu fečorii lui cei va da Dumnezeu, ca să'i fie lui ocină în sat în

Alămănești toată parte moșu-său lu *Alăman*, den câmpu, den pădure și den apă și den șăzutul satului și de preste tot hotarul oare-cât să va alege, pentru căce cându au fostu în zilele răposatului Mateiu voevod, iar stăpânii acestor moșii, ei fiindu niște oameni răi și ficlêni, n'au vrut să șază la moșiile lor să'ș plătescă birul și ce au fostu haračul cinstitului împărat, ce au fugit de ș'au năpustit moșiile și ș'au lăsat birul în spinare lu *Alăman* moșul lu Cerkez de au plătit tot dela casa lui; iar după moarté lu *Alăman* moșul lu Cerkez rămas'au acéstă moșie pustie și făr de bir, deč au căzut a fi pre séma domnescă, pân' au scos Dumnezeu pre Cerkez den robie și au venit aice în țară la creștinătate, deč răposatul Mateiu voevod, ca un domnu milostiv, l'au botezat și l'au făcut peic și au slujit atâta vrême în paicie etc."

v. *Cerchez*.

La Serbî *Alaman* s'a conservat numai în vechile balade ca „sablja *Alamanka* = sabiă *Alămancă*“:

On poteže sablju *Alamanku*,
Udara ga po svilenu pasu...

(Karadžic, Pjesme III, 389);

apoi în numele personal femeiesc *Lamenka*, la Bulgarî *Alamanka*:

Zgodila sé *Alamanka* devojka,
Sopasala svilen pojas ot sebe...

(Miladinovtzi, Bălgarski pēsni, 32);

și 'n fine, în locuțiunea: „kao *Alamani* navališe, kao *Alamani* pojađoše“=„aū năvălit ca nesce *Alămanî*, ca nesce *Alămanî* aū măncat“, adecă „gierig, avidé“ (Karadžic, Lex. ad voc.).

În legătură cu acest sens este la Olténî participialul *alimănit*:

„Ca ocară, se đice *alimănitule*!“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinjumaré).

„Blăstem de mamă: fir'ar *alimănit* să fie!“ (G. Bobocescu, Dolj și Mehedintți).

Cihac (II, 633) citeză locuțiunea: „am ajuns la *aliman*“, pe care o traduce prin „je suis à l'extrémité“, derivând pe *aliman* din interjecțiunea *ἀλλοίμονον* „hélas, ah, malheur“. Acest *aliman* nu se pôte despărți de olténul *alimănit* și n'are de loc a face cu vorba neo-grécă, cu care nicî prin accent nu se impacă, nicî prin vocalism, ba nicî măcar prin funcțiune, de óră ce singurul sens al lui *ἀλλοίμονον* este acela de „aoleo“ la începutul unei propozițiunî, de ex.:

A o l e o, măi hoț de dor,
N'am topor să te omor...

(Jarnik-Bărsanu, 93)

față cu:

Ἀλλοίμονον δὲν βρίσκειται ἐπὶ Ῥούμελη
λεμόνι,
Νὶ μοῦ τὸ ζῖψουν νὰ τὸ πιῶ, νὰ μοῦ διαβοῦν
οἱ πόνοι...

(Passow, 487)

ceia ce, negreșit, e cam departe de *aliman*.

Nu măi puțin cu arabul *el-emân* „sûreté“ și cu *liman* „port“ (Șai-nénu, Elem. turc. p. 9) românul *aliman* nu se înrudesce.

v. *Aman*.—*Liman*.

„Am ajuns la *aliman*“ însemnéză: „am ajuns la dracu=nu măi e chip de scăpare“; ocară „*alimănitule*“ exprimă aceiași noțiune ca „îndrăcitule“ ori „drăcosule“ saū „om al dracului“; în sfîrșit, blăstemul „fir'ar *alimănit*“ vrea să đică: „fire-ar al dracului“; în tóte aceste casurî *aliman* implică noțiunea unei ființe infernale, a unui demon saū monstru.

Românî și Serbî, întrebuintând pe *Aliman*, nu măi sciū că așa se chiăma una din cele măi resboínice triburî germane de pe la începutul vécului de

mijloc, aceia despre care Sidoniū Apolinare ūicea :

Romano exierat populato trux Alaman-
nus.,

saū :

Rhenumque ferox Alamanne bibebas
Romanis ripis ...;

dar însuși numele și grōza acestuī nune datēzā tocmai din acea epocā. Sub Aurelian, însuși Italia fusese nāpāstuitā de cātrā *Alāmanī* : „cujus urbes Alamanorum vexationibus affligebantur“ (Aurel. Vict. de Caesar.).

În limba romānescā *Aliman*, vechiū *Alāman*, precede slaviciul *Némť*, prin care a fost înlăturat din graiū, nu însă nimicit fără urmă. Serbiī n'au putut să capete pe latinul *Alamanus* decât numai dōrā prin Romānī, la cari finalul *-annus* (*Allamannus*, *Almannus*) trece regulat în *-an*, ca în „an = annus“, nu în *-ân*, după cum ar fi trecut simplul *-anus*. Afară de acēsta, dacā vorba ar fi venit Romānilor dela Serbiī, ea ar suna *Alāmān*, după cum din serbul „župan“ noi am făcut „jupān“.

Nici cu romānul *Aliman*, nici cu serbul *Alaman*, nici cu latinul *Alamanus*, n'are a face turcul osmanliū *alaman* „brigand“ (*Miklosich*, *Türk. Elem.* I p. 9), a căruia formā organicā s'a păstrat în dialectul *djagataic* al Turcilor orientali : *alaqman* „cavalerie, bande de brigands“ dela *alaqmak* „renverser, culbuter, dētruire“ (*Vambéry*, *Čagataische Sprachstud.* p. 212).

v. *Căpcān*. — *Hantătar*. — *Némť*...

Alimānescī. }
Alimānescu. } v. *Aliman*
Alimānit. }

Alime. — v. *Alā*.

Alimōn, s. m.; t. de Botan. : Citro-nelle, *Artemisia abrotanum*. Se întrebuintēzā numai în regiunea dunārenā, mai ales în Dobrogea și'n Ialomița.

„*Alimon* se ūice la Lemnul-Domnului și este la foi ca mārariul“ (*G. Eftușescu*, *Constanța*, c. Ciobanu; *G. Ștefănescu*, c. Satu-noū).

„*Alimon* se resădesce în grādinā. El nu crește mai mare decât pinā la înălțime de 35–40 cntm. Are mai multe rădēcine de cari se țin o mulțime de fibre, și stā verde pinā dā zăpada. Face un fel de flōre galbenā ca flōrea pelinului, micā ca gāmălia de bold. La foi se asemēnā cu mārariul. Are un miros fōrte plăcut. Femeile îl întrebuintēzā mai mult pentru împodobirea morților, iar fetele îl pun la cap, și când se gātesc cu *alimon*, încep a cānta :

Foiā verde *alimon*,
În grādinā la Ion...

(*P. Teodorescu*, Ialomița, c. Șocariciu)

v. *Alion*.

Intr'o doină din Dobrogea :

Foiā verde *alimon*,
Se pun murgul la pripon,
Sā'mī aștern jos bānciluța
Și la căpătātu șeluța...

(*Burada*, *Călēt.* p. 241),

unde editorul din erōre explicā pe *alimon* prin alāmāe. Negreșit, *alimon* și alāmāe formēzā un dublet etimologic, derivānd ambele din neo-grecul *λεμόνι*, dār fie-care a căpētāt un alt înțeles. Sub raportul sensului, *alimon* se referā cātrā alāmāe întocmai ca francesul *citronelle* „*Artemisia abrotanum*“ cātrā *citron* „*citrus medica*“.

v. *Alāmāe*. — *Alāmāiță*. — *Lemnu-Domnului*.

Alimōri, s. m. pl.; t. de Mythol. : nom d'une fête populaire, le jour des

Brandons, la Valentine. O remășiță foarte interesantă din vechiul cult roman, pătrată mai cu seamă în Banat.

D. Mangucă, Călimdar 1882, indică la Români Bănățeni mai multe Țile cu *Alimori*:

1°. „30 Ianuariu, Sâmbeta. *Alimori* s. Róta-de-foc, pre alocuri cade duminica la începutul păresimilor;

2°. „6 Februaru, Sâmbeta. *Alimori*, pre alocuri sâmbeta înainte lăsatului de carne;

3°. „25 Martiu, Joi. *Alimori*, pre alocuri în duminica lăsatului de brânză...“

D. S. Luuba ne împărtășese următoarele amănunte asupra *Alimorilor*:

„La zăpostitul de Paști sau la lăsatul de brânză se face în unul sau mai multe locuri foc, fie-care părtăș aducând partea sa de lemne, paiă etc. Acolo cântă, strigă, joca și urcă sau chiue poporul adunat din tineri și bătrâni. Acest foc se numește priveghiu. În intervalul petrecerii leau tinerii din focul priveghiului tăciuni aprinși în mână și îi întorc pre lingă sau în jurul corpului, formându-se din tăciune sau paiele legate și aprinse pe tăciune un cerc de foc. La întoarcerea cercului în Lugoș se strigă: *Alimori! Alimori!* pînă cât îl întorce. În alte locuri fac din nuiele o rătă, sau chiar leau o rătă de car ori de plug, o învălue cu paie legate, paiele le aprind și așa lasă rătă de pe un del pre costă la vale, strigând: *Alimori!* La priveghiurile acestea povestesc bătrânii despre timpurile bune din trecut; iar tinerii în unele locuri se adună la astfel de priveghiri pentru a ride de fetele mari ce au ramas nemăritate. La noi în Maidan în loc de *Alimori* se Țice: ha! la móră!...“

„Ha! la móră“ este o ingenioasă etimologie populară, prin care Românul

caută să și explice pe enigmaticul *Alimori*, pe care altfel, deși îl păstrează din véc în véc, totuși nu îl mai înțelege. Din *Alimori* se putea inchipui commentativul „ha! la móră“; din „ha! la móră“, din contra, nu se putea nasce *Alimori*, de oră ce n'are nici un înțeles în graiu. Este așa Țicând o petrificațiune din arhaicul nume latin: *Lemures*, în care ambele prime silabe fiind scurte, românesce cuvântul trece în *lemori*, cu *le*=lat. *lě*- ca în „legumă=lěgumen“ și cu *-o*=lat. *-ū*- ca în „noră=nūrus“, „móre=mūria“, „roib=rūbeus“ etc. Inițialul *a*- ar pute să fie o simplă protesă de naintea lui *l* (v. *Alămăe*); mai probabil însă este prepoziționalul *a*, de oră ce *Alimori* se întrebuintează numai ca invocațiune: *Ad-Lemures!*

Lătineste *Lemures* însemna sufletele cele rele ale morților deveniți strigoii, în opozițiune cu „lares“ cari erau morții cei buni, pe când „manes“ se Țicea despre repositiții cei de mijloc, nici buni, nici rei. Românii aveau gróză de *Lemures*. Trei Țile în șir pe la începutul lunii lui Maieu se serbau „Lemuria“ sau „Lemuralia“ pentru îmblândirea acestor suflete ne'mpăcate, despre cari se credea că ele ese atunci din morminte și umblă nóptea pe la némuri. Pentru a'i goni, Românul îi amenința cu degetul, făcea sgomot cu aramă, arunca îndărit cu bóbe de fasole: „fabam iactant noctu ac dicunt se *Lemures* domo extra ianuam eiicere“ (Varr.). Róta-de-foc dela *Alimori* este un fel de alungare de aceeași natură, dar mai energică. Prin cercul de flacări împregiurul corpului Românul se apără pe sine și, iar prin cercul rostogolit la vale prăvălesce pe dușmanul cel inchipuit, în care însă recunósce pe un moș sau strămoș al seú, și tocmai de aceia îi

face tot-o-dată priveghiu (=lat. *per-vigilium*), și acesta mai ales într'o ȃi de Sămbătă, consacrată la noi anume cultului morților.

Alimori ne presintă doă trăsuri caracteristice, prin cari ei se deosebesc cu desăvîrșire de focuri festive, uneori chiar sub forma de rătă-de-foc, la popore germanice și slavice :

1°. Particularitatea de a fi un *priveghiu*, adecă „*excubiae juxta cadaver mortui*“ (Lex. Bud. 551), un fel de moșă, o solemnitate pentru sufletele străbunilor ;

2°. Particularitatea de a îndemna pe cei tineri la căsătorii, la înmulțirea nămului, la înlocuirea generațiunilor dispărute prin alte generațiuni viitoare, și acesta riđend de fetele nemăritate.

Una din cele doă trăsuri caracteristice, însoțită de asemenea de formalitatea focului, se regăsește la Neolatini din Occident, mai ales în Franța, și tot pe la începutul primăverei, în Februarie și'n Martie, dar abia mai păstrând, foarte întunecată, urma numelui arhaic *Alimori* = *A d - L e - m u r e s*.

În partea italiană a Tirolului tinerii se adună séra pe un dél sau o movilă, aprind un foc, și încep apoi a striga măritișurile, de exemplu :

In questo Marzo chi è la più bella
Tra le putte da maritar ?
La più bella è N. N.
A chi la vogliamo dar ?
A chi non la vogliamo dar ?
Diamola a N. N. che l'è un bel par!...

și la fie-care strigăt se face sgomot cu cornuri, fére și altele.

În Franța se strigă : „Qui dône ? Qui dône ? Je dône ! Je dône ! — Qui marie ? Qui marie ? Je marie ! Je marie ! — Monsieur NN. avec Mademoiselle NN.“ Dar tot o dată în munții Vogesi se străvestește un cloban și, ur-

când o stâncă, povestesc de acolo cu o voce schimbată toate scandalurile cele intime ale satului. În alte localități se cântă :

Brandons brulez
Pour les filles à marier...

adăogându-se apoi satiric :

Mais les vieilles n'en auront pas...

Pe a-locuri mirii astfel îmbinați se chiamă „*féchenots*“ și „*féchenottes*“, și Conciliul provincial din Toul, la 1663, se cređuse dator a stigmatiza pe calea bisericească pe aceia cari „font des jeux dits Fassenottes, esquels ils designent à hauts cris des époux et épouses à tous les fils et filles du village...“

În departamentul Orne serbătorea focului se face nu numai pentru măritișuri, dar și pentru a apăra pomii cei roditori, mai cu sémă perii și merii, cântându-se :

Taupes et mulots, sortez de mon enclos,
Ou je vous brulerai la barbe et les os...

unde se străvêd deja pe deplin latinii *Lemures*, dar scăduți la *mures* = „*taupes et mulots*“, o etimologie poporană adusă dela sineși prin stingerea paganismului pe de o parte, iar pe de alta prin aceia că în mitologia ario-europeă șorecii sint priviți ca sufletele cele rele sau resbunătore ale reposaților (Gubernatis, Zoolog. Myth. II, 67).

Din Franța, de'mpreună cu cucerirea normandă, obiceiul străbătuse în Anglia, unde e foarte poporan sub numele de „*Valentine*“, fiind-că se serbeză la 14 februarie în ziua de Sântul Valentin, când tot-o-dată printr'o asociațiune de idei propriă credințelor poporane — se ȃice că se căsătorește și păserile.

Alte amărunte se pot vedé la Mannhardt, Der Baumkultus p. 455 sqq.

Prin alăturarea datinei române cu datinele franceze și italiene, întregindu-se într'un mod metodic unele prin altele, se reconstituă astfel o străveche serbare rustică latină, în privința căriia clasicitatea rămâne aprópe mută.

Intr'un alt loc vom urmări acéstă datină afară din Banat.

v. *Silitamore*.

Alimòș s. Alimos, n. pr.; personnage légendaire. Toma *Alimòș*, eroul uneiia din cele mai frumoșe balade poporane moldovenesci din colecțiunea lui Alexandri :

Ședeä Toma *Alimòș*,
Boer din țera de jos,
Ședeä Toma cel vestit
Lingă murgu'i priponit...

unde Alexandri observă (p. 76) că : „unii din cântăreți numesc pe Toma *Alimòș* Toma a lui Moș.“

In variantul muntenesc, publicat de G. D. Teodorescu (Poes. pop. 581—584):

Ședeä Toma *Alimòș*,
Halduc din țera de jos,
Nalt la stat,
Mare la sfät
Și vitéz cum n'a mai stat...

Intr'un alt variant muntenesc :

Ședeä Toma *Dalimòș*
C'o ploschiță
D'o vedriță,
Vadra Țarigradului,
Mésura 'mpératului...

(Bálténu, Lumina 1886 p. 575)

Un al treilea variant muntenesc despre Toma al lui Moș (Calendarul lui Ioanid, 1860 p. 149—152), n'are nici o valóre poporană.

v. *Sávaš*.

Un dublet al aceleiași balade, cunoscut éráși în mai multe varianturi, este acela cu „Aguș al lui Topală“

saü „Agușița lui Topală“, fórté respândit în Banat și'n Oltenia.

„Topal“ însemnézá turcesce „șchióp“. Toma din Moldova pare a fi o etimologiă poporană pentru Topal din Banat. Printr'o altă etimologiă poporană, *Alimòș* și mai cu sémă „a lui Moș“ saü „al lui Moș“ represintă un nume curat mahometan : Ali-Musă. Eroul dară ar fi un Topal-Ali-Musă, Turc saü Tătar, agă după dubletul oltenesc.

Adversarul lui *Alimòș*, care'l omórá prin trădare, este Manea, un nume de reü ogur în poesia poporană română ca și'n acea slavică meridională : la Serbi și la Bulgari Manoilo Grecul este personificațiunea epică a crudiții și a perfidiei tot-o-dată (Bezsonov, Bolgarskiia pészni, I, 83).

Cu acest material onomastic în mână, ar fi interesant de a urmări cineva mai departe originea baladei române.

v. *Aguș*. — *Manea*.

¹**Alin** (*alinare, alinat*), vb.; calmer, apaiser, adoucir. *Alin* este etimologicesce paralel italianului *alleno* din latinul vulgar *adleno* saü *alleno*. Sinonim cu înruditele *liniștesc* și *alint*, dar mai desmîerdător decât cel de'ntăiu și mai puțin desmîerdător decât cel al doilea, apropiându-se prin sens de *mângăiu* și de *adorm*, bună órá :

Costachi Stamate, Muza I, 281 :

Iată se urcă luna în carul de lumina
Pe albăstria boltă a cerului senin;
Rațele ei sînt blânde, lumina ei îi lina :
Ea mângăie ș'alină a omului suspin...

Gr. Alexandrescu, „Un cés“ :

Al dacă'n astă lume ce-va putea fi 'n stare
S'aline, să adórmă un chin sfișiiitor,
O sciu, ar fi frăția'ți acea mângăitoare...

Și chîar cu sensul material de adormire în balada „Balaurul“ :

Ist copil chîr din pruncie
Maica sa mi l'a dat mie,
Că ades il blăstema
Și'i dicea când il culca :
Culcă-te, *alina*-te,
Șérpele sugă-mi-te!...

saŭ :

Câte păsărele sînt
Traesc bine pe pămînt :
Tóte cină
Și *s'alina* ;
Numa io 's pasere strina :
Nice cin,
Nice *m'alina*...

(Pompiliu, Sibiu, 34)

Se întrebuinteză adesea în loc de
a s t i m p ă r saŭ p o t o l e s c.

Cron. Zilot, p. 26 : „decî cu acésta
s'aŭ a s t i m p ă r a t furtunile țereî,
aŭ mai *alinat* durerile creștinilor...”

Doîna „Turturica“ după variantul
dela Abrud :

Unde vede apa plină
Tot cu năroiu și cu tină,
Merge și setea'și *alina*,
Și de soțul ei suspină...

(Reteganu, Trandafir p. 14)

Doîna din Ardél :

Străină 's, Dómne, straină,
De nicl apa nu *m'alina*,
De-ar ploua o săptămână...

(Jarnik-Bărsanu, 207)

Din Bucovina :

Dacă și mie mi'ți da
Un păhar de vin pelin
Gătul să mi'l mai *alin*...

(Marian, I, 85)

Alta :

O ocă de vin pelin
Setea ca să mi-o *alin*...

(Ibid. I, 138)

Beldiman, Tragod. v. 4263 :

A Domniei începuturi, acele m'or lumina,
Voiu cunósce de sînt semne Cerîul a se
alina...

Nic. Muste, Letop. III p. 76 : „Și
numai cât aŭ ars curțile domnești, în-
dată aŭ stătut vântul și s'aŭ *alinat*...”

Costachi Conachi, Poes. p. 221 :

Și dacă vremea *s'alina*, par'că mă mai ră-
coresc,
Ș'atuncea, printre suspinuri, imi fur glasul
și răcnesc,
Dicënd : Pentru ce nu vine? ce face? ce l'au
oprit?!...

Maî cu sémă însă în loc de ușu-
rez saŭ domolesc.

I. Văcărescu p. 245 :

Nimic nu are putere
A mea gróznica durere
Un minut a'mi *alina* ;
Firea astăți se silesce,
Sarbatórea își gâtesce,
Mie 'mi dice-a suspina...

Doîna „Singur pe lume“ :

Frunță verde măracine,
Numai mie n'are cine
Durerile să'mi *aline*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 283)

Doîna „Mândra Lița“ :

Și că'n lume 's fete multe
Carî ar vré să mă asculte
Și să facă tot ce vreî
Ca *s'aline* dorul meu...

(Alex. Poes. pop. 2, 303)

Din Bucovina :

Bé-aș apă să tot beî
Din pumnî dela puful meu,
Să 'mi *alin* chinul cel greu,
Să *alin* suspinul meî.

(Marian, II, 127)

Doîna „Dis'aŭ bađa“ :

De-ai venit, bine-ai venit,
Trandafirul meî iubit !
Că cu tine mă mai ieu
De'mi *alin* necazul greu...

(Alex. Poes. pop. 2, 360)

Doîna „Grău mărunț“ :

Apă rece de fântână,
Cine bea, de dor *l'alina*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 319)

unde „*l'alina*“ = „îl *alina* pe ei“, iar
nu : „îl *alina* lui“, după cum s'ar păré
la prima vedere.

Alături cu *alin*, în popor circuléză

alinez, și chiar forma *alinesc*, prin care verbul trece din prima în a patra conjugățiune.

Ioan din Vinți, 1689, f. 71 b : „stânge într'ânsă para că ardzătoare, *alinédză*'i chinurile, gonéște'î toată duréré trupască...“

Costachi Negruzzi, Cărlaniș sc. 21 :

Daca brudnica juniă
Amor caută, viséza,
Gingașa prietenă
Patimile *alinéza*...

Basmul bucovinén „Fata Cîudei“ (Sbiera, Povești p. 55) : „După prânđ n'ău vrut boierul să se mai *alinéscă* la cumnatu-seu, că tare'î era greū la inimă și dor de soțiea sa...“, unde însă reflexivul m ă *alinesc* se depărtéză de m ă *alin* nu numai prin formă, ci și prin sens, înseamnănd „m ă odihnesc“, „reposer“.

Alin își asociază foarte des pe mai cu înțeles de „un peu“.

Dr. Polysu : „Durerile s'ău mai *alinat* = die Schmerzen haben sich gelindert; vîntul s'a mai *alinat* = der Wind hat etwas nachgelassen“.

C. Negruzzi, O alergare de cai, IV : „Tu îmi scrii să te însciințez ce face? cum suferă depărtarea ta? și dacă durerea'î s'a mai *alinat*...“

v. *Alint*. — ¹*Lin*. — *Liniștesc*.

²*Alin*, adv.; doucement, tranquillement. Cu o nuanță mai desmierdătoare decât sinonimiî încetișor sau cătinel, dar aprópe fără nici o deosebire de adverbul *lin*, din care s'a și format prin prepositionalul *a*.

Alexandri, „Concertul în luncă“ :

In a noptiî liniștire o divină melodiă
Ca suflarea unui geniu printre frunđi *alin*
adiă...

său în „Vinătorul“ :

Valuri limpede de aer, ca o Mare nevădută,
Trec *alin* pe fața lumii și din trecét o sărută...

In vechiul graū se întrebuița cu același sens cătelin.

v. *Cătelin*. — ²*Lin*.

Alinàre, s. f.; adoucissement, relâche. Se đice și *alinătură* (Cihac). Costachi Negruzzi, Melancolia :

Fie ca aceste versuri ce curind vor fi uitate
Să aduca *alinare* vr'unor inimi întristate...

„Stihuirea lui Ghica-Voevod“, circa 1780 (Conv. lit. 1875 p. 462) :

De Dumineca'n desară
— O ce cés și đî amara! —
Au poroncit sa gatéscă
Careta sa cea domnéscă,
Par'car merge la primblare
Vesel și cu *alinare*...

Zilot, Cron. p. 51 : „și cu un cuvînt, toți locuitorii țerei, care cu una, care cu alta, își căuta de agonisita lor, bucurându-se și veselindu-se că s'ău ivit primăvéra și le-ău sosit *alinarea* furtunilor, durerilor...“

O doină din Bucovina :

Cătă bólă și durere,
Are léc și m â n g a e r e ;
Cătă bólă și oftare,
Are léc și *alinare*...

(Marian, Bucov. II, 161.)

v. ¹*Alin*.

Alinăt, -ă. v. *Alin*.

Alinătòr, -óre, adj.; „calmant, lénitif, adoucissant“ (Cihac). — v. *Alin*.

Alinătùră. — v. *Alinare*.

Alinèsc }
Alinèz } v. ¹*Alin*.

Alinòr. — v. ³*Alion*.

Alint (*alintat, alintare*), vb.; mi-gnarder, caresser, amadouer, dorloter. Format prin sufixul verbal *-t-* ca în

„capto“ din „capio“, „jacto“ din „jacio“, „habito“ din „habeo“, „agito“ din „ago“ etc., *alint* este frecventativ din alin, însemnând literalmente „alin des“ sau „alin mult“. De aceea noțiunea de plăcere este și mai accentuată în *alint* decât în alin. E sinonim cu desmierd, resfăț, resgâesc, mângâiu, cocolesc etc. Acest verb atât de frumos și derivatele lui s'au păstrat pe deplin numai în graiul din Moldova, pe așuri aușindu-se abia într'un mod sporadic.

Costachi Conachi, Poes. p. 235 :

Abia somnul îmi închide genile cu lacră-
mare,
Și amorul mi s'arata cu aripi d i s m e r d ă-
t o r e,
Mc *alintă* și mi sfetesc acele nopți fericite,
Ce petreceam într'o vreme, cu desfătări
insoțite....

Costachi Stamati, Muza I. p. 277,
„Luntrea“ :

Senin de-asupra cerul, sub ea ca steclă mare,
Ș'a florilor mirazmă, ș'a zefirilor boare
Gingaș o d i s m e r d a ;
Incât părea că toate i se supun, se plăcă
Și vor ca a lor graiul numai decât să'î placă,
Îar luntrea s'*alinta*...

Alexandri, Hartă Rezeșul, sc. I :
„Acum m'am retras la moșia mea, la Bursufeni, ca să respir aerul câmpiei, să visez, să mă *alint* și să'mi caut amorul...“, unde în glosarul din tom. IV (Teatru, ed. Socec) p. 1753 *alint* e explicat prin „fasolesc“.

Să se observe că precum *alint* n'are a face cu l i n t e, tot așa nici „fasolesc“ cu „fasole“, dar nici cu germanul „faseln“ (Cihac, II, 107), ci este un neologism „fasonesc = faire trop de façons, être façonnier“.

v. *Fasolesc*.

Costachi Negruzzi, Muza dela Burdujani, sc. 2 : „Când rea și nesuferită, când sentimentală și cochetă, s'aprinde și se *alintă* ca o copilă brudnică...“

1. Créngă, Amintiri din copilăria (Conv. lit. 1881 p. 2) : „brațele ei m'au legănat, când îmi sugeam țița cea dulce și mă *alintam* la sinu'î gângurind și uitându-mă în ochi'i cu drag...“

A. Vlăhuță, Nuvele p. 49 : „se așeza pe genunchii lui și'l săruta, *alintându'*și vorbele și neteșindu'î përul...“

În graiul vechiu abia există o deosebire de sens între *alint* și alin.

Dosofteiu, 1673, ps. LXXXVII :

Ț'ar pusu'ț asupra'mi mânia ta sfântă,
Preste mine valuri trec de nu s'*alintă*...

Același în Paremiar 1683, f. 51 b :

Jon. I, 12: lua- țã-mã și mã a- runcațũ în Mare și va <i>alinta</i> Ma- ria de pre voi...	... Tollite me et mittite me in mare, et quie- s cet mare a vo- bis...
---	--

Îar mai jos, f. 108 : „adecã suindũ Hs. la muntele Eleonului la Vãznese-
nie, *alintindu*-le inema și m â n g â i n d u - î pre iubițaii sãi...“

De aceia și la Budai-Delenu (Dicț. Mss. în Muzeul istoric din Bucuresci), care cunoscea cuvîntul numai după vechile texturi, găsim : „*alintezu* = a l i n e z u, lindern, mildern“.

Vechiul frances a l e n t e r e are același înțeles, bună-ôră la Ronsard :

Mais la fievre d'amours
Qui me tourmente
Demeure en moy tousjours
Et ne s'alente...

sau :

A ma douleur, qui jamais ne s'alente...

v. ¹ *Alin*. — *Mădăresc*.

Alintăre. — v. *Alint*.

Alintat, -ă, adj.; part. passé d' a l i n t : dorloté, cajolé, amadoué.

Într'un mic glosar, Costachi Stamati, Muza I p. 532, explică pe *alintat* prin

„cocolit, dismerdat, gingă-
șit“.

Alexandri, Chirița în Iași, act 1 sc. I, face pe Guliță al cucónei Chirița să vorbescă „cepelég și *alintat*“, cea ce în glosarul din tom. IV (Teatru, ed. Socec) p. 1757 se explică prin: „peltic și resfățat“.

Același, Concina sc. 2: „Gândesce-te la dulcea fericire de a te vedé iubit, dismierdat, *alintat* de o copilă ca Lina...“

A. Vlăhuța, Nuvele p. 80: „privind dușos îndărît și suridënd, *alintată* și copilărosă...“

v. *Alint*.

Alintătòr, -óre, adj. et subst.; caresant. — v. *Alint*.

Alintătùră (pl. *alintăturî*), s. f.; „cresse, mignardise = ital. *allentatura* relâchement“ (Cihac). *Alintăturile* copiilor = „les petites façons des enfants“. Cuvînt fòrte frumos, care ar pute să înlocuescă adesea neologismul „cochetăria“.

v. *Alint*. — *Alintat*.

¹**Alion**, n. pr. pers. m.; Léon, *Alon*. Formă poporană pentru Leon.

Tocilescu, Documente inedite (Rev. II, I, 235): „Într’o poruncă a lui Constantin Brâncovénul din 1704, ce ni s’a comunicat de d. St. Grecénul din arhivul familiei d-sale, ne întimpină chîiar forma *Alion* Vodă în loc de Leon Vodă...“

„Și între numirile cînilor ciobănesci este *Alion*“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-mare).

Același protetic *a-* și același vocalism ni se presintă în cuvîntul ce urmează.

²**Alion**, s. m.; t. de Zool.: le pro-

yer, *Emberiza miliaria*. O păserică din felul presurelor, numită în specie presură-sură sau presură-mare și care numai în unele locuri de peste Olt pòrtă numele de *alion*.

„*Alionul* este o pasere de mărimea unei pitulici, cu còda scurtă și ciocul scurt cam gros, pe cap și corp cu vergi mărunte albe, puțin cenușii, negre, galbene și puțin cânăbiî; trăsese cu perechiă pe câmpia, nutrindu-se cu semințe de boji, de știr, lobodă, etc.; face cuibul jos prin crâng, ouele sînt albe picate cu negru. Dela un timp încóce se arată pe la noi fòrte rar...“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinju-Mare).

Din cauza traifului pe câmpu, *alionul* se chiamă franțuzesce „proyer = prayer, pradier“ și „allouette de pré“; din cauza formei ciocului, în unele dialecte i se dîce „gros-bec“; din cauza vergilor pe corp se numesce în ornitologiă: „miliaria = cu bóbe de meiu“, iar românesce „presură = aspergée“; în fine, din cause necunoscute noue, el pòrtă în unele limbî numiri creștine din calendar: în Pireneii orientali „Santa Catharina“ (Rolland, Faune II, 198), în Italia „Petrone“ sau „Petronello“ (Nemnich), iar la Olteni *Alion*, adecă forma poporană a numelui „Leon“.

v. ¹⁻³*Alion*.

³**Alion**, s. m.; terme botanique de Poés. popul.: une espèce de plante.

În districtul Olt.e fòrte poporan cîntecul *Alion*, care se începe așa:

Frunțuliță *al'on*,
La livadea lui Ion
Tòte paserile dorm,
Numai una n’are somn,
Și sbòră din pom în pom,
Strigând pe nume „Ion“.
Nu e Ion, nu-î nimic:
Ion s’a dus la iubit,
Fi-l-ar iubitul de cap,

Ca cu ala m'a mâncat,
M'a mâncat și m'a uscat
Și nu s'a mai săturat!
Câte fete-au fost în sat,
Mică-mare n'a scăpat...

(G. Popescu, com. ViișóraMărunței, Coll. Mss.)

În Moldova se cântă aprópe tot așa,
dar cu alior în loc de *alion* :

Frunză verde *alior*,
La fântâna lui Ion
Tóte păsările dorm,
Numai una n'are somn...

(I. Mironescu, Némț, c. Dobrenii)

Se scie că alior este „Euphorbia“
și, după cum vom vedé la locul seú,
derivă din *ἐλλέβορος* (v. *Alior*), pe când
în *alion* nasala finală este organică, de
órá ce 'l găsim și sub forma *alim*
într'o doină din Transilvania :

Frunză verde de *alim*,
Te-am iubit și n'ai fost om:
Ai fost o gură căscată
De ne-a sciut lumea tótă...

Foigóra din Sibiu, 1886 p. 10f

Tot așa numai prin confuziune în
Ialomița se aude :

Fóia verde *alimon*,
În grădină la Ion...

v. *Alimon*.

Același termen botanic într'un cân-
tec poporan din Bucovina :

Frunză verde de *alinor*,
Plânge-mé mama cu dor,
Că țî-am fost volnic fecior...

(Marian, II, 114)

Ambele forme : *alion* și *alinor*, cu o-
bicînuita protesă a lui *a-* de'naintea lui
-l, rezultă de o potrivă din prototipul
leonurus, numele tecnic al plantei
„agripaume“, de unde derivă normal:
alionor, iar de aci apoi o formă scur-
tată *alion* și o formă contrasă *alinor*.

v. *Alimorî*. — ¹ *Alion*.

Pe când *alion* și *alinor* ne mai în-
timpină astăzi numai în poesia popo-
rană, care păstrează adesea archaismii
de mult despăruți din graiu (v. *Ale-*

mesc), numirile românesce cele obici-
nuite ale plantei „*Leonurus cardiaca*“
sint: *talpa-gâscei* și *crésta-co-*
coșului, apoi după dr. Brândză (*Pro-*
drom p. 399): *îérba-flocósa* și
cióne.

v. *Cióne*. — *Leu*.

Aliór, s. m.; t. de Botan.: épurge,
Euphorbia; *alior mic* = *Euphorbia e-*
sula, *alior de pădure* = *Euphorbia*
sylvatica, *alior de baltă* = *Euphor-*
bia palustris. Se mai đice românesce:
laptele-cuculuí, *laptele-cá-*
neluí, *laptele-lupuluí*, din cau-
sa sucului otrăvicios, alb ca laptele,
propriu tuturor varietăților acestei
plante, a cărui flóre e galbenă.

Doină din Moldova :

Frunză verde *alior*,
Cine are frățior
Are-un cuvint bunisor!
Păseruică pe harag
Nu mé blastema sa zac...

(Conv. lit. 1886 p. 90)

Altă :

Frunză verde *alior*,
La fantâna cu isvor
Se'ntâlnesce dor cu dor:
Smarandica cu Ion!
Este-un șerpe mușcător,
M'o mușcat de cheptu gol...

(I. Mironescu, Némț, c. Dobrescii)

Din Bucovina :

Frunză verde de *alior*,
Ce vii bade târđior?
Au de mine nu țî-î dor?..

(Aurora română, 1881 p. 14)

În industria poporană :

„Cu *alior* țerancele vępsesc ouęle
galbene la Pasci...“ (D. Huțu, Te-
cuciu, c. Nărtescii; I. Corciová, Tu-
tova, c. Docani).

Despre modul cum se fac „gálbe-
nele“ din *alior*, nu numai pentru ouę,
dar și pentru vępsirea țeseturilor țe-

rănesci, veđi S. F. Marian în Col. I. Tr. 1882 p. 23—4.

În medicina poporană :

„*Alior*, cu apă caldă, se bé ca purgativ, iar în hapuri cu făină de grău se íea pentru durere de stomah“ (I. Nour, Bérlad).

Se dá și la friguri, de unde'í vine numele *buruénă-de-friguri* (Dr. Brândză).

La bóle de vite :

„Sucul de *alior* țeraní il întrebunțéză la spélatul oilor de ráiă“ (St. Ne-goescu, Rîmnic-Sárat, c. Bogza).

Acéstă întrebunțare cîobánescă a sucului de *alior* ca unsóre pare a fi dat nascere unei forme *alfior* = *alifior*, prin etimologiă poporană din *alifiă*, deși ar fi nu mai puțin cu puțință o etimologiă poporană dela *fior* „fièvre“, de óră ce este „buruénă-de-friguri“; în orí-ce cas, vre-un fel de etimologiă poporană trebui să fie, căci pe calea istorică forma *alfior* nu se explică.

Doínă din Ardél :

Frundă verde de-*alfior*,
Mí'í bărbatul beutor,
La tóta crișma 'í dator
Si la lucru n'are spor...
(Familia, 1881 p. 240)

Altă :

Frundă verde de-*alfior*,
Eu de slab ce sînt mai mor,
Și 'ncă nime nu mă crede,
Că pe picîóre mă vede...
(Amicul familiei 1879 p. 83)

Doínă din Bucovina :

Géba puică mă mângái
Cu gutái, cu alamái,
Că de mine tot remái!
Géba bade mă desmerđi
Cu-*alfior* și mere verđi,
Că de-acum nu mă mai veđi...
(Familia, 1873 p. 115).

Fără etimologiă poporană, ci dintr'ó simplă aseménare fonetică, *alior* se confundă adesea cu *aior* „*Allium* ur-

sinum“ (v. ¹. *Aior*); iar prin asimilațiune regresivă între ambele liquide *-l-r*, din *alior* s'a născut variantul *arior* (Lex. Bud. 31).

Tipul organic al lui *alior* este *aléur*, care se și păstrează în graú în mai multe localități.

„O plántă veninósă, naltă de 2—4 decimetri și cu flórea ca o umbrelă, se chiamă *aléur*, și se đice și la ptele cucului, fiind-că rumpénd o fóiă dá un suc alb...“ (I. Popescu, Buzeú, c. Mărácineni; D. Georgescu, Ialomița, c. Coșereni).

Între *aliòr* și *aléur* se află același raport de accent și de vocalism ca între românul *fiòr* și latinul *fèbris*, macedo-romănesce *hévră* = *féură*. De aci se limpedesce dela sine obirșia cuvîntului, căci *aléur* nu póte fi decât *helleborus* = gr. $\epsilon\lambda\lambda\epsilon\beta o\rho\varsigma$, italianesce *ellèboro*, în dialectul sicilian *ellèbburu*, în texturí mediolatine *ellèbrum* (Diefenbach, *Novum gloss.* 147), adică o plántă numită astăđi romănesce „spánz“ și „érba-nebunilor“, la Olteni „cutcurigí“ și „bojoței“ (Dr. Brândză), dar al căriia nume primitiv era *aléur*, trecut apoi asupra euforbiei, cu care se întălnesce prin aceia că ambele sînt de o potrivă otrăvitóre.

v. ⁵. *Alion*. — *Bojoțel*. — *Cutcurig*.
Laptele-cucului — *Laur*...

Alipesc (*alipit*, *alipire*), vb.; accoler, serrer contre. Din *lipesc* cu prepoziționalul *a* (=lat. ad).

De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sultunica* p. 16: „Se *alipi* de bătrână, ó cuprinse pe după gât cu brațele ei rumenite de dogórea focului, și mult timp privi...“

Macedo-romănesce *alichesc* se đice în loc de *lipesc* (Dr. Obedenaru).

v. *Lipesc*.

Alipire }
Alipit } v. *Alipesc. — Lîpesc.*

Alişveriş (plur. *alişverişuri*), s. n.; „trafic, vente, débit qui se fait dans le marché“ (Cihac), „literalmente luare-dare, daravere, negoț, vânzare, târgu-élă, din turcul *alyş-veriş commerce*“ (Șainénu, Elem. turc. 9). Cuvînt introdus în graiu abia de prin secolul trecut, dar devenit necesar.

Istoria de patima Galaților 1769:

Că ori-cine ce ducea
Tot *alişveriş* făcea,
Că cu bun preț le vindea
Și nevoea își prindea...

și mai jos:

Vedeai un norod ferbînd,
Alişverişuri facînd,
Vedeai corabii în vad
Sosite din Țarigrad
Cu fel de fel de bucate;
Intraî, cumpăraî de tôte...

(Conv. lit. 1875 p. 326)

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Tes. II, 166) sub anul 1775: „neguțătorii se lăția cu *alişverişurile* lor la câștig, meșteșugareții sporîa în lucrarea sa, țăraniî își lucra pămînturile lor...“

Ianachi Văcărescu, Ist. (ibid. 299) sub 1790: „vindea cum vrea, feluri de lucruri, fin, lemne, zaherele de tot felul, și făcea *alişveriş* cu îndestulare...“

Beldiman, Tragod., v. 3333:

De te jăluiaî de vr'unul, neputînd mai mult
răbda,
Nu te mântuiaî de dinsul, se fălia că foc țî-a
da:

Alişveriş era focul, caci prada fățiș pe toți,
Câte în trei-patru locuri auđiaî în tôte nopti...

Filimon, Cîcocii vechi p. 238: „Ia spune-mi, cum mergi cu *alişverişurile*?...“

v. *Saftea. — 1. Turc.*

-ălnic. v. *-elnic. -nic.*

Alivancă (plur. *alivenci*), s. f.; t. de cuisine populaire: ramequin, raton, sorte de gâteau de maïs au fromage. Cuvîntul rare-orî se întrebuinteaza la singular. Se aude apröpe numai în Moldova, ca și sinonimul *ghîțumane* sau *ghismane*. In unele locuri (Covurluiu, c. Jorăscî) se ȳice la singular *alivencu*, și atunci pluralul este *alivencuri*.

„Turte subțiri făcute din făină de popușoiu cu chișlec și brîndă se numesc *alivenci*“ (G. Siretenu, Botoșani, c. Ringhilescî).

Alexandri, Rusaliile, sc. 13:

Du-te ca gîndul, te fă țerancă,
Și te întörce vesel, gigăt,
Că'i gasi gata o *alivanca*,
Care'ti va merge cam greu pe găt...

Țeranul din Moldova privesce *alivencile* ca ce-va atăt de delicios, încat se pöte pune la întrecere numai döră cu „purcel fript“.

Intr'o doină din Covurluiu:

Rëveș puică, rëveș dragă,
Rëveș dela vornicu
Ca 'ți vine ibovnicu!
— Las' să vie,
Domnu 'l scie,
Calea trandafir să'î fie!
Că cameșa ȳ-am spalat,
Cu busuloc o-am frecat,
De mîncare ȳ-am gatit
Alivenci ș'on purcel fript...

(Iconomul G. Teodorescu, Galați, Mavromolu)

Alexandri, Surugiul: „Măriuco fa, să mă aștepti cu *alivenci* pe când mă voiu întörce, că țî-oiu aduce un tulpan nou...“

Același, Scara măței, sc. 6: „Mă rog, soriöră, să'î poroncesci să'mi facă un borș cu perișore și *alivence*...“, unde editorul explică (t. IV p. 1747) că *alivencile* sint „plăcinte mici de țără“.

Costachi Negruzzi, Scrisörea IV: „Dimineța vom mîncă cotlete și veî bé un pahar de porter în loc de dicöct;

la prând, jambon, macarone, *alivenci*, cu vin de Odobesci...“

Fără amestec de neologism, la I. Créngă, Capra cu trei ieși (Conv. lit. 1875 p. 342): „Face ea sarmale, face plachie, face *alivenci*, face pască cu smântână și cu ouă și fel de fel de bucate...“

Același, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 10): „făcând mama un cuptor sdravăn de *alivenci* și plăcinte...“

„*Alivenci* sau *ghismane* sînt un fel de plăcinte țerănesci, cari se fac din trei părți făină de popușoiu cernută prin sită desă, din o parte făină de grâu, din două părți brîndă de vacă prospetă, toate amestecate împreună și cu câte-va ouă, așa ca aluatul să nu fie virtos; apoi se fac din acesta mici mălăeșe puse pe frunze de popușoiu, de nuc, de hrén, cum se întâmplă, și după ce se coc în cuptoriu, se scot, se ung încă ferbinți cu unt sau cu smântână, și atunci să tot mănânci...“ (N. Bălăuț, Vasluu, c. Ivănesci).

Cihac (II, 2) a indicat foarte bine originea slavică a cuvîntului. Bohemesce *liwanec* sau *léwanec* „orbiculus farinaceus fusus“ (Jungmann). Negreșit însă nu din bohema d'a-dreptul vine românul *alivancă*, ci din vre-o formă provincială polonă sau ruténă, de unde l'aș imprumutat Moldovenii, și nu trebui identificat etimologicesce nici cu adverbul *alivanta*, nici cu terminul choreografic *alivenci*, despre cari mai jos.

v. *Ghismană. Plăcintă. — Turta.*

Alivanda s. *alivanta*, adv.; à la culbute, en culbutant. „A da, a cădé, a se duce *alivanda* = a cădé în cap; a se da *alivanda* = a se da peste cap; a da pe cine-va *alivanda* = a ruina; a da *alivandu* = a cădé din mărirea sa, a se ruina, a perde starea“ (L. M.).

Cuvîntul se aude mai ales în Moldova și peste Olt; în Transilvania pare a nu fi cunoscut.

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 459): „Ion însă, împiedecat cu picîorele în mînicile contășului, cădușe *alivanta* la pămînt...“

Alexandri, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 1 :

„Găngu: Să te păzesci, dragă cucónă Gahița, pentru că la vîrsta noastră cataroile sînt foarte șugubețe.

„Gahița: Cine țî-a spus d-tale că am cataroi?..“

„Găngu: Precum ȳici foarte bine... ele de-o dată, nitam nisam, te trîntesc *alivanta* plăcinta'n grópă...“

Același, Pétra din casă, sc. 9: „cine scie? mîni, poimîni, póte *alivanta* 'n grópă...“

Același, Florin și Florica, sc. 11: „(se împedecă în pólele rochiei) Na! că era să dau *alivanta* peste cap...“

Același, Kera Nastasia: „Aȳi tare, mîne tare, poimîne pe spinare, adică *alivanta*...“

In Oltenia :

„Când se restórnă o trăsură, auȳi ȳicînd: vĳut'a'i cum boierul și cocóna aũ venit *alivanta* peste cap? Intre copii, când se încurcă smeii: țî l'am dat *alivanta*! A venit smeul *alivantu*!“ (Chr. Cuțana, Craiova).

Cihac (II, 2) crede că *alivanta* „culbute“ ar fi aceeași vorbă cu *alivancă* „gâteau“: „l'acception de culbute est déduite de la manière de faire ces petits gâteaux, que l'on roule“. Asociațiunea lui *alivanta* cu plăcinta s'ar păre la prima vedere a justifica această derivațiune; în fond însă acea asociațiune nu este alt ce-va decât tocmai rezultatul unei etimologie populare. Față cu asemnarea materială a ambelor cuvinte, poporul—ca și Cihac—șî-a inchipuit că ele trebui să fie în-

rudite; apoi de aci, ca un fel de explicațiune la *alivanta*, s'a adaos plăcinta în: *alivanta-plăcinta*. Cihac citează locuțiunea: „a căde *alivanta-plăcinta* ca o bróscă = faire une culbute comme une grenouille“. Mai adesea însă se ȳice: „*alivanta* în grópă“, „*alivanta* peste cap“, „*alivanta* pe spinare“. *Alivanta* plăcinta se aude numai în Moldova, nu și la Olteni, în graiul cărora nu există *alivencŭ*, și prin urmare o asemenea etimologiă poporană nu avea cum să se nască.

Finalul *-că* din *alivancă*, fiind un sufix foarte respândit în limba română, nu putea să trecă în *-ta* și *-da* din *alivanta* sau *alivanda*, o terminațiune de tot rară. Afară de acesta, s'ar fi ȳis: „a căde *alivancă*“, după cum se ȳice într'un mod adverbial: „cade morman“, „curge gârlă“, „légă fedeleș“ etc. (cfr. Jarnik, Rumän. Volksmärch. 21), iar nu articulat: „a căde *alivanta*“. În scurt, din toate puncturile de vedere, *alivanta* n'are a face cu *alivancă*.

Forma *-anta* sau *-anda* în loc de *-ânta* ori *ândă* dovedește că vorba nu e veche la Români. Este terminul italian de marină *alla-banda* (Tom-maseo, vv. *alla-banda* și *banda*), cu un consonantism care indică trecerea'î prin gura marinarilor bizantini, căci în medio-grăca italianul *banda* se rostă *βάντα* (Du Cange, Gloss. graec. ad voc.). Italianesce „*andare alla banda*“ se ȳice despre corăbiile când se plécă pe o parte, și de aci materialmente: „*andare alla banda* = a se povîrni, a sta să cadă, a șovăi ca bețivi“, iar figurat: „*andare alla banda* = a se ruina, a suferi o nenorocire și chŭar a muri“, adecă într'un mod adverbial toate accepțiunile românului *alivanda* sau *alivanta*.

Este încă una dintr'o sémă de vorbe italiene străbătute la noi dela Marea-Négră prin comerciul venetian și genoves de pe la finea vécului de mijloc.

v. *Acioé*. — *Alamă*. — *Aleodor*.

Alivânt, s. m.; t. de Botan.: Lavandula, lavande. Se aude în Moldova (Vasluiu, c. Munteni-de-jos). În Țera-Românescă se ȳice *levantă* (Poenar-Aaron-Hill). Numele cel mai românesc, care merită a fi generalizat, este *aspic*. O plântă de grădină, cultivată mai cu sémă din cauza plăcutului seŭ miros și care a păstrat aprópe în toate țările numele 'î tecnic latin *Lavandula*: nemțesce *Lavendel*, rusesce *lavendul*, polonesce *lewanda* etc. Forma moldovenescă *alivânt* este o apropiare prin etimologia poporană de *alivanta*. Cuvintul nu e vechiu la noi.

v. *Alivanta*. — *Aspic*. — *Levantă*.

¹**Alivencŭ**. — v. *Alivancă*.

²**Alivencŭ** s. *alivencŭ*, s. f. plur.; t. de choréogr. popul.: ronde, danse en cercle, sorte de ballet. Un fel de *hora* foarte respândit în Moldova. Unŭ aŭ descris'o ca: „sorte de danse rustique, comme la hora, pendant laquelle hommes et femmes se versent mutuellement à boire“ (Cihac, II, 2), o particularitate de tot fantastică, născocită numai și numai pentru a pute trage cuvintul din slavicul „*liti*=verser“. *Alivencile* n'aŭ a face cu nici un fel de bețjă sau bėtură.

I. Créngă, Amintiri (Conv. lit. 1881 p. 449): „... ne cânta din fluer: ȳoina care te umple de flori, Corăbiasca, Măriuța, Horodina, *Alivencile*, Țiitura, Cală-ușa-cortului...“

Burada, Almanah musical 1877 p. 63: „*Alivencile*. Acest joc se jócă ca

și hora, femeile și bărbații la un loc formeză un cerc, din când în când se despart în părechii și bat în palme și apoi ărăși întră în cerc. . .“

O descriere din districtul Iașilor :

„*Alivencile* sint o horă din mai multe părechii de jucători, fie-care păreche un bărbat și o femeie, numai în lipsă de o femeie doi bărbați. Toți jôcă cu pași mărunți și repede, sau înspre drépta sau înspre stânga ; după ce s'au învîrtit de 2—4 ori împregiur, se opresc, eșind în mijloc o singură păreche și jucând amîndoi, pe când cei-l'altți stau pe loc ; apoi femeia din păreche își lasă pe bărbat și începe dela un capăt al horei a lua la braț câte o persoană de o învîrtesce, de aci mai ăea la brațul drept și pe bărbatul cu care jôcă în păreche și se învîrtesc împreună tus-trei o dată, la drépta sau la stânga ; după aceia cei doi se lasă trecend la loc, iar femeia ăea o altă persoană din joc, făcend ca și cu cea de 'ntăiu, și așa pe rînd una câte una ; apoi după ce isprăvise a juca pe toți, atunci tôte părechile din horă se învîrtesc împreună, o dată la drépta și o dată la stânga, fie-care a-parte ; în urmă se opresc, bat din palme și strigă : J o i s a u M a r ț i ! De aci se aședă hora la loc, și ese din ea o altă păreche, jucând singură și jucând pe cei-l'altți întocmai după cum făcuse cea de'ntăiu, pînă ce es tôte părechile în mijloc sau pînă ce li se uresce. . .“ (I. Vasiliu, c. Gropnița).

O descriere din Covurluū (D. Albotenu, c. Mastacani). „Este o horă din părechii : bărbat și femeie sau flecâu și fată, prinși de mîni, femeia la drépta bărbatului. După o mișcare cu toții dela drépta spre stânga și înapoi, hora se opresce, și atunci bărbatul, care se crede ca mai însemnat între jucători, înainteză cu părechea sa în mijlocul

horei jucând, se întorce înapoi, o învîrtesce o dată cu brațul drept, o lasă și cu brațul stâng învîrtesce pe bărbatul care vine la drépta părechii lui, îl lasă și cu brațul drept învîrtesce ărăși pe părechea sa ca întăiu, apoi o lasă din nou și cu brațul stâng învîrtesce pe părechea bărbatului pe care 'l învîrtise mai 'nainte, de aci ărăși se duce la părechea sa de o învîrtesce, pe urmă trece de jôcă pe părechea a treia, întăiu pe bărbat și apoi pe femeie, și urmază tot așa înainte, pînă ce isprăvesce de învîrtit la rînd pe toți jucătorii, bărbați și femei. După aceia strigă : *Alevincî* ! și toți jucătorii se învîrtesc a-parte cu părechile lor. Unii strigă în glumă : *Alevincî* p l a c i n t e g o l e ! Incepe din nou jocul printr'o mișcare comună, și apoi părechea bărbatului ce jucase face întocmai după cum făcuse el. După aceia bărbatul din a doua păreche, apoi părechea lui, și așa înainte cu tôte părechile. Aria acestui joc este môle și lină. Poporul nu'l pré jôcă pe la noi, ci mai mult cîcoșii sau surtucarii dela țeră pe la petrecerile lor. . .“

Deși jocul *alivencî* n'are nici o legătură cu turtele de acest nume și cu onomastica propriă, totuși prin etimologieă poporană el se confundă cu ambele :

„Jocul *Alivencî-plăcinte*“ (G. Popovici, Iași, c. Golăesci).

„*Alivencî* se dîce la noi h o r a l u i *L i v e n t e*“ (I. Chirica, Tutova, c. Cârjeonii).

v. *Livente*. — *Plăcintă*.

Apoi poporul din Moldova privesce *alivencile* ca un joc ne-romănesc :

„*Alivencile* este un fel de horă e v r e s c ă . . .“ (G. Cădere, Némț, c. Buhalnița).

Originea străină a acestui joc, care n'a reușit a se răspândi afară din Mol-

dova și a ramas abia pe jumătate împămîntenit chiar acolo, ne explică mulțimea etimologiilor poporane.

Numele *alivenci*, mai corect *alevinci*, vine din strigătul ce se scöte atunci când toți jucătorii trebui să se învîrtesc. Este germanul: *Alle winden!* Tot nemțesc trebui să fie și strigătul cel-alt: „*Joi sau Marți!*“ care n'are nici un înțeles și pare a fi o curioasă romănisare assonantică din: „*So man walzt!*“, după cum se dice și romănesce: „așa jöcă pe la noi!“ În adevăr, în multe jocuri d'ale poporului se pomenesc dulele septemănei. Așa, de exemplu, la Alunel se strigă în Vâlcea (I. Stănescu, c. Recea):

Ađi e luni și măne marți,
Alunelul să mi'l bați!
Ađi e miercuri, măne joi,
Alunelul la bătăi..;

dar nicăiri și nici o dată „joi“ nu se pune înainte de „marți“, ba încă fără trebuința rimeii. Nu pöte fi decât rezultatul unei etimologie poporane.

Alivencile este o horă nu evrească, precum crede poporul din Moldova fiind-că Evreii vorbesc acolo nemțesce, ci un fel de balet pe care 'l vor fi întrodus la Romăni aceiași musicanți ambulanti din Germania, dela cari noi am căpătat și pe lăută, vechiu lăută = germ. *Lauter*, ba și cuvintul devenit de tot poporan, mai ales la nunțile țerănesce: *dant* = germ. *Tanz*. În Occident o mulțime de termeni choreografici sînt de asemenea de provenință germană, precum și la Slavi.

Din „*alle winden*“ *alivenci* sau *alevinci*, pe alocuri la singular *alevincă* (C. Alexandrescu, Némț, c. Bistrićóra), și de aci apoi „*hora lui Liveinte*“, astfel străvestesce poporul prin propria sa etimologiă tóte vorbele străine fără familiă în țeră, căutând să le găsescă cu orice preț nesce némuri pămîtene în fondul cel vechiu al graiului.

Aria *Alivencilor*, așa după cum s'a cules în Moldova de căpitanul A. Munteni (Vulpian, Jocuri de brau, No. 13):

Allegro.

rubato

v. 4

v. *Alăută*. — *Danț*. — *Horă*. — ¹ *Némț*. — *Staer*...

Allilüia. — v. *Alehuța*.

Alimpesci, n. pr. loc. m pl.; un vilage dans la Petite-Valachie. Sat în Gorj, formând o comună cu satul Berescii. Numele topic *Alimpesci* presu-

pune un nume personal Alimpu sau Alimpea, care ar putea reprezenta aproape de o potrivă bine pe sântul Alipius și pe sântul Olympius, mai curînd însă pe acesta din urmă, prin trecerea inițialului ol- în al- ca în „altoiu“ din „oltoiu“.

Alivincî. — v. ² *Alivenci*.

Aljôsul. — v. *Naljosul*.

Alma, n. pr. loc. f.; un village roumain en Transylvanie.

O doină din Ardele:

Dragostele din *Alma*
S'aû dus tot pe Tirnova,
Pin'aû stat la Mediaș
Că-i locul mai drăgălaș...

(Jarnik-Bărsanu, 335).

Din maghlarul alma „pomme“. Tot de acolo vin numirile topice a o mulțime de sate române, deluri și pârae: Almaș (= ung. Almás) și Almaj (= ung. Almágy) cu deminutivii lor Almășel și Almăjel și cu derivatele Almăjeni, Almășeni etc. Această nomenclatură e mai cu seamă desă în Ardele și 'n Banat, apoi în Oltenia și 'n districtul Némțului, adevărat în regiunile învecinate cu elementul etnic unguresc.

Act moldovenesc din 1644 (A. I. R. I, 87): „un sat anume Siliște în ținutul Némțului pe Almașul cel mic...“

v. *Almaș*.

Al-măi-reu, s. m.; Satan. — v. ¹ *Al*. — *Drac*.

Almăj. — v. *Alma*. — *Almaș*.

Almăre, n. pr. loc. m.; localité dans la Petite-Valachie. Numele unui del în

Romanați (Frunțescu), compus din al-mare, literalmente „le grand“.

v. ¹ *Al*.

Almaru (plur. *almare*), s. n.; armoire. Cuvînt întrebunțat numai peste Carpați. Sinonim cu *dulap*.

Strigătură de lingă Beiuș:

Bagă-mă Dómne 'n potică
Să'mi ieû gură de-o groșiță;
Iar mē bagă în *almaru*,
Să'mi ieû gură de-un grițariu...

(Familia, 1835 p. 307)

Nu vine d'a-dreptul din latinul *armarium*, ci prin maghiarul *almariom* sau prin germanul *Almer* (cfr. Cihac, I 17, II 2).

v. *Dulap*.

Almăș s. **Almăj**, n. pr. loc. m.; une partie du Banat. O regiune din Banat învecinată cu cea a Mehădiei și cunoscută în popor mai mult sub numele de „Valea *Almașului*“. Forma cea veche este *Almaj* sau *Halmaaj* = ung. *Almágy* sau *Halmágy*. Într'un act din 1387 (Kurz, Magaz. II, 304), banul unguresc al Severinului Ștefan de Losoncz dă o moșia Românilor „Petrus filius Dees Kenezius“ din districtul *Halmagy*.

Sub Constantin Brăncovanu un însemnat număr de *Almăjeni* s'aû așezat în România, închipuind ca un fel de brésle deosebită, supusă la o dare fiscală a-parte. Astfel în Condiția Vistieriei dintre 1694 — 1704 (Mss. în Arch. Stat.) ne întimpină:

Sub anul 1694 aprilie 12: „Semele bréslelor cine cum au dat la lipsa hărăului:

„Brăilénii, jumătate ughi 140;
„Vtori armași, ughi 30;
„Slujitorii, pre jumătate ughi 3750;
„*Almăjani*, ughi 266 ¹/₂...“

Sub anul 1696 martiū 1, tot pentru plata haraciului:

„Satul Albescii, ughi 200;

„Satele cu rumptoarele céle vechi, ughi 3200;

„Satele cu rumptoarele céle noao, ughi 1668;

„Hăl mājani, ughi 266 $\frac{1}{2}$;

„Ungurénii ot heleşteul lu Costantin Vodă i ot Cornăţeni, ughi 400...”

Almăjenii plătiaă, prin urmare, aprópe tot atât ca satul Albescii, în care se afla o bréslă a petrarilor (v. *Albesci*), şi pe jumătate cât dedeaă „Ungurenii“, adecă o imigraţiune din Ardél.

Dela 1696 nu'ı mai găsim pe Almăjenii ca bréslă, căci unii vor fi intrat în numărul birnicilor ordinarı din Mehedinţi, iar alţii — póte — se vor fi întors în *Almaş*.

În graū, prin metatesa liquidei, Româniı rostiaă une-orı *Amlaş* în loc de *Almaş*.

Cronica anonimă (Laurian-Bălcescu, *Magaz.* V, 101): „[Cantacuziniı cereaă dela împératul Leopold] să le dea o parte de loc a Ardélului, unde sînt cetăţile acestea: Logoşul, Cavaran-Sebeş, Mehedia, Lipova cu ţinutul *Amlaşului*, ca să fie moşie cu privileghiı dela împératul date némului Cantacuzinesc...”

v. *Alma*. — *Amlaş*.

Almăjén }
Almăşén } v. *Alma*. — *Almaş*.

Almîntre. — v. *Altmîntre*.

A-lòcuri s. a-lòcure, adv.; par-ci par-là, par endroits. Generalmente construit cu pe şi întărit prin emfaticul -a (v. *5·A*): pe *alocurra* = pe unele locuri, nu pretutindenı, nu în multe locuri.

Cantemir, *Chron.* II, 261: „însă pre furis, pre *alocuré* suppuindu-să, apoi tot de odată arătandu-să...”

Dionisie Eclesiarc, *Cron.* (Papiū, *Monum.* II, 167): „spunea unii că s'aū şi găsit banı pe *alocurı*...”

Zilot, *Cron.* p. 29: „că nu numai nu făcea vr'o împedicare Pazvangiilor, ci încă pe *alocurra* unii din ei se şi întovărăşia cu dinşii la prădii şi la jafurı...”

A. Odobescu, *Pseudokyn.* p. 14: „une-orı cerul se încingea pe *alocuré*, în depărtare, de o vilvóre roşiatică...”

De la Vrancea (B. Ştefănescu), *Sultantica* p. 215: „P'*alocurea* vilie sē mlădieaū, încărcate cu ciorchinı, pe araciı plecaţi puţin de greutatea roduluı...”

Alocurı se compune din prepoziţionalul *a* (= lat. *ad*) şi din pluralul *locurı*, vechi *locure*. Într'un text din sec. XVII (*Cod. Mss. miscell.* al bis. Sf. Nicolae din Braşov, p. 673): „se face acestū săborū întru cinstitulū al ei hram în Vlaherna şi se prăznuiaşte şi prespre toate *a-locure* unde sântū sfintele beséreci...”

v. *1^a·A* (p. 39). — *Loc*.

1·Alòyu. — v. *Odogaciū*.

2·Alòyu. — v. *Sabur*.

Alòv. — v. *Halăi*.

Alovită, s. f.; bête errante. Cuvînt adus de Pisone (*Dict.* 1865 p. 50) alături cu sinonimul *bitang*, traducându-se prin: „pecus errans, das herumirrende Vieh“. Este slavicul *alova*, *alovitza*, *ialovitza* „sterilis de pecore et pomo“ (Miklosich, *Lex.* 4, 1145) şi prin urmare însemnéză literalmente: „vită stérpă“, de unde „vită

fără spor“, și de aci apoi „vită retăcită“.

v. *Bitang*. — *Ialomița*.

Alsău (plur. *Alseuri*), s. n.; nature particuliere, propriété. Cuvint format din articolul posesiv al și din pronumele seü, prin care vechii scriitorii români au căutat a traduce pe paleoslavul *svoistvo dela svoi* „suus“ și pe greul *ιδιότης* din *ιδιος*.

Dosofteu, *Paremiar* 1683 f. 127 a: „cum are părintele *alsăul* său a naște pre fiul și a scoate duhul svântu, și cumă are fiul *alsăul* său a să naște din părintele, așa și duhul svântu are *alsăul* său a purcade din părintele și a să odihni pre fiul; așa li-i osăbicunja numai cu câtă să osăbăscă *alsăurile*...“

Același, *Synaxar* 1683, Dec. 3: „binelui acesta'i *alsăul* cel hireșu să's dia și la altăi din binele său...“

Din substantivul *alseü* s'a format apoi verbul *alseuesc* „approprier“, care represintă semasiologic pe paleoslavul *svoiti* sau *usvoiti* = gr. *ιδίω*.

Aceste formațiuni cărturăresci n'au devenit tocmai poporane. Curat romănesce: însușire și însușesc.

Lexicon Budan, 39: „a să uesc sau *alsăuesc* = însușesc, adproprio, proprium reddo“; a să uință, *alsăuință* = însușire, proprietas“.

v. *Aleluesc*. — *Insușesc*.

Alseuesc }
Alseuință } — v. *Alseü*.

¹Alt, -ă, și *alalt*, -ă, adj. et pron.; autre, autrui. Este *alt* cea ce nu e același. Se declină ca pronumii „un“, „acest“, „acel“ etc. și tot așa primesce în flexiune pe emfaticul -a (v. ⁵A): *altui* sau *altuia*, *alter* sau *alteia*,

altor sau *altora*, *alaltui*, *alaltuia*, *alaltei*, *alalteia*, *alaltor*, *alaltora*; dar forma *alt* se post-articulază la nominativ ca adjectivii și nu are pe emfaticul -a: *altul*, *alta*, *altii*, *altele*.

Latina avea pe *alius* și *alter*, cel întâiu mai puțin determinat: „ein anderer“, cel-l'alt mai determinat: „der andere“. Români au păstrat ca materie numai pe *alt* = *alter*, dar moștenind tot-o-dată ca funcțiune pe aceea diferențiere între „alius“ și „alter“, ei au plăsmuit pe lingă *alt* o nouă formă *alalt*, rezervând lui *alt* sensul de „alius“, ér lui *alalt* pe acela de „alter“. În *alter* finalul -ter este un sufix comparativ, ca și când am dice „plus autre“; în *alalt* inițialul al- este un articlu posesiv, compus din a d-illum (v. ³A); în ambele casuri noțiunea simplului *alt* e întărită. Negreșit, une-oră *alt* se confundă cu *alalt*, ca și lătineste *alius* cu *alter*; însă despărțirea lor în principiu e nu mai puțin sigură. În graful vechiu, aceleași texturi ne înfățișează ambele forme, fie-care cu nuanța sa proprie. Bună-ora în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550: Jacob. V. 12: nece cu <i>altul</i> oarecarele gürământu...	1648: ...nece cu <i>altü</i> gürământü...
--	--

= „neque aliud quodcumque iuramentum...“; dar cu câte-va rînduri mai jos:

Jacob. V, 16: ispovediți-vă urul <i>alaltui</i> greșalele...	...ispovediți-vă păcatele voastre unulü cătră <i>altu</i> ...
---	---

= „confitemini ergo alteru trum peccata...“

Intr'un alt pasagiū:

Act. Ap. XXVIII, 9: și <i>alalt</i> cînre avé lâingedzi in- tru ostrovu, ur- dira și se vein- deca...	...și <i>altii</i> carii avé nepotințe în ostrovulū acela, venița și să vin- deca...
--	--

vedem numai pe articulatul *altii* co-
respundēnd nearticulatului *alalt*.

Deasemenea nearticulatul *alaltă* =
articulatul *alta* la Dosofteiu, Pare-
miar 1683 f. 75 a: „Suindu-te Hri-
stoase de pre muntele Eleonului, pu-
terile prăvindū *alaltă* cătră *alta* striga:
cine iaste acesta...”

In doina:

Uritul din ce'i făcut?
Din omul care'i tăcut:
Pune-o buză peste *alta*,
Și iată uritu'i gata!..

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 80)

în loc de articulatul *alta* s'ar fi pus
în vechiul graiū nearticulatul *alaltă*:

Pune-o buză peste-*alaltă*...

Intr'unul și același pasagiū din Noul
Testament, Act. Ap. XXVII, 44: „iară
alaltii, unii pre scânduri, *altii* pre frân-
turi dein corabie...”, *alaltii* înseamnă
totalitatea precisă a celor remași, iar
altii numai o parte nedefinită din a-
cea totalitate.

In textul omiletic din sec. XVI
(Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din
Brașov, p. 379): „unul *alaltui* greulū
să purtămū, căce că unulu e mai slab,
altulu e mai tare...”, *alalt* este ce-va
determinat, fie-care din cei doi fiind
alalt față cu soțul seū, pe când *altul*
nu e determinat, deși se articulează,
fiind că nu se scie care anume este
din cei doi.

Alt, ca și *alalt*, presupune tot-d'a-una
o comparațiune, dar cu acea esențială
deosebire că *alalt* specifică, iar *alt* ge-
neralisază. In proverbul:

El pōrtă ponosul
Ș'altul rōde osul...

(Pann, I, 82)

altul este tōtă lumea, pe când *alalt*
s'ar putē dice numai atunci când ar
fi vorba de o ființă hotărită. In balada
„Mănăstirea Argeș”:

Mănăstire naltă
Cum n'a mai fost *alta*...

dacă s'ar pune: „cum n'a mai fost
alaltă”, s'ar înțelege că n'a fost nici
o dată așa de naltă mănăstirea cutare
sau cutare.

In expresiunea: „de *altă* parte”, de
exemplu la Anton Pann (Prov. I, 42):

Socotind acestea, se călătōria
Și'și vestejia fața de inimă rea;
D'*altă* parte iarăși vedea pe Tatar
Stând și el pe gânduri și oftând amar...

se vorbesce de una ôre-care din cele
multe părți; când se arată însă direc-
țiunea, atunci trebuii dis: „de *alaltă*
parte” după limba vechilor texturi, „de
c e a - *laltă* parte” după graiul de astăzi.

Alt și *alalt* sînt dară doē cuvinte,
carī urmēză a fi cercetate fie-care în
deosebī. Vom începe prin *alalt*, deve-
nit arhaic și care merită a fi re'n-
trodus în limba literară în locul tră-
gēnatului cel-*alalt*.

I. *Alalt* „autre, l'autre”.

Macedo-romănesce *alantu*, *alantă*,
bună ôră: „trei zile me duc tu lumea
alantă” (Petrescu, Mostre I, p. 10).
Pentru compusul *alaltă*-ierī Macedo-
romăniī aū: *aualta*-dī. Istriano-romă-
niī aū perdut pe *alalt*, dacă nu cum-
va o remășiță din el va fi pluralul
ailți citat de Ion Maiorescu (Itinerar
p. 84).

Alalt este tot-d'a-una numai pro-
nume și nu se post-articulează nici-o-
dată ca *alt*.

In flexiune, pe lingă *alaltui* etc., ca
și pentru simplul *alt*, limba veche ad-

mite și chiar preferă o formă fonetică scâdută: *alältuî, alältor*, sau cu emfaticul *-a*: *alältura, alältora*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVI, 31: déci eșiră de bäsăduiră urulü cätträ *alaltu* gră-indu...

...et quum cessissent, loquebantur ad invicem dicentes...

Petr. I, 1, 22: urul *alaltu* iubiți adesu...

...in vicem diligite attentius...

Petr. V, 5: toți urul *alältui* supuindu-se...

...omnes autem invicem humilitatem insinuate...

Radu din Mănicesci, 1574 (Mss. Harl. 6311 B. British Museum):

Marc. IX, 33: unul cätträ *alaltu* se întreba...

...inter se disputaverant...

Coresi, Omiliar 1580 quat. XXIV p. 10: „să nu avămü noi ascunsü acasta ce trebuiaște *alältora* sau ce e a căuta unulü *alältui* folosulü...”

Același quat. II p. 11: „noi toți vămü cunoaște păcatele unulü *alältui*...”

Același, quat. I p. 9: „ale noastre păcate, ce ne’sü puse înainté ochilor noștri, mai vrătoase și mai amărate să le cugetămü decâtü ale *alältor*...”

Același, quat. IX p. 16: „arătă-se Mariei la mormântü și *alältor* muri...”

Popa Grigorie din Măhaciu, 1600 (Cuv. de bătr. II, 51): „du-te de te iartă cu însul și să lăsați grésalele urul *alaltu*...”

Același (ib. 53): „castă carte să o cetescă, săva preutü, săva diacü, între oamenii, și să învêțe și să o tremêțä dela unrii *alälti*...”

Cuvîntul Sf. Ioan Crisostom, text

din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov p. 530): „ce rău facü glasurile tämpänelorü și ale fluerelorü și ale *alältorü* vase de gläsuri...”

Ion din Sim-Petru, Alexandria din 1620, (Mss. Acad. Rom. p. 12): „Alexandru să sărută cu Evantü împäratü, și plänse, și se ertară unu de cätträ *alältü*...”

Moxa, 1620, p. 348: „ei se mäntuiră, iarä *alälti* toți se necară...”

Ibid. p. 382: „eșiră unii l’*alälti* cu oști, ce nu se loviră, că se spärära...”

Ib. p. 397: „Monomahü la războiu nu știia rändulü, iarä la *alalte* la toate era bunü și înțeleptü...”

Pravila Moldov. 1646, f. 69: „cändü vor fi totü unii ca *alälti* amändoa partile și la tot meștersugul să vor tocmi într’o fire și într’unü cumpät...”

Ibid. f. 58: „cändü să vor fi pré iübindü unul pre *alältü*...”

Constantin Brăncovanu, 1695 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 99): „înțelepčuné läudändu-o minunatul și pré înțeleptul Solomon, o propoveduiaște a fi decât toate *alalte* zidiri ale lui D-zeü și cerești și pämäntești mai înaltă și mai vrédnică...” ; și cu câteva rinduri mai jos: „iarăș o mărturisëște a fi mai scumpă decât aurul și mai de mult de preț decât toate diämanturile și *alalte* avuții ale lumii...”

Corbea, 1700, psalm. IX (Mss. în Acad. Rom.):

Iară ei păcătoșii
Să ’ntoarcă ticăloșii
La Iad cu toate *alalte*
Limbi, ce zac în păcate...

Printr’o duplä articulare, se nasce forma cel-*alalt*—lat. ecc’illum-ad’illum-alterum, în care cel se supune motiunii și flexiunii, ér al remäne invariabil: c e a-*alaltä*, c e y-*alälti*, c e l o r-*alälti* etc.

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. misc. al bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 686): „ačasta ȳaste vrémé de pocaanie, ȳarà c é ĩ a *alaltă* de județu; ačasta ȳaste vrémé de nevoința, ȳarà c é ĩ a *alaltă* de cununi...”

În graful de astăđi *alalt* se mai aude numai dóră în asociațũnea *cel-alalt* și în adverbul *olaltă* = *o-alaltă*:

Ca pe lumea c e ĩ a-*lalta*
Să fim dragă la o-*laltă*...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 57)

Intr'un mod sporadic:

Zilot, Cron. 104:

Deci dintre tóte
A c e l e-*lalte*
Némurĩ scăđute
În vremĩ perdute...

Dionisie Eclesiarcul, Cron. (Papiu, Monum. II, 207): „Franțozii și-aũ pus împărat inșiși de sine pe Bonaparte, fără știrea și iscălitura a c e s t o r -*alaltĩ* împărațĩ...”

A. Pann, Prov. I, 12: „Puțin daca trece, și a c e s t -*lalt* ese...”

În graũ se rostesc adesea: *ăl-ălalt*, *ăl-lant*, *cel-alant*.

Costachi Stamati, Muza I p. 342: „ȳar c e l -*alant* mănios...”

Jipescu, Opincaru p. 21: „când glă-sulețu mieũ ar puté pătrunde dēla un cap pĩnă la *ăl-lant* al țeri...”

Ibid. p. 11: „nu miroase bine, miroase a unt după tērāmu *ăl-ălalt*...”

Forma *alalt* deștēptă următórele observațũni:

1° Relațũnea funcțională între *alalt* și latinul *alter* apare mai cu sēmă limpede în compusele *alaltă-ȳerĩ* „avant-hier” și *alaltă-séră* „avant-hier au soir”. Latinesce „altero vicesimo die = 22”, „altero et sexagesimo anno = 62”, „trigesimo et altero = 32” etc., întocmai precum *alaltă-ȳerĩ* însemnēză „al-doilea ȳerĩ”, *alaltă-séră* — „a doua a-séră”, pe când

un simplu „*altă séră*” sau „*altă ȳerĩ*”, „*alius dies*”, „*alius annus*”, aratā numai că nu este vorba de timpul cutare.

Cugetări în óra morțĩi, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 449): „plāngeți dupā mine, frațĩlor și soțĩi miei și gintul și cunoscuțĩi miei, că pānă a-serā *alaltă-séră* cu voi grāiia și de nāprasnā mi vine și mi sosi časul de mortia...”

Cantemir, Chron. II, 189: „mincũnă nāscānd, ca pre burețĩ de erĩ de *alaltă-erĩ* ĩi facețĩ...”

Alaltă-ȳerĩ nu este „ad alteram heri” (Cihac), ci „ad-illam alteram heri”, precum și *alaltă-séră* = „ad-illa altera sera”, amĩndóe fāră paralelurĩ romanice, de óră ce numai Romāniĩ aũ artĩcul posesiv al Istriano-romānul *altă-erĩ* (Miklosich, Untersuch. I, 19) se datoresce italianulũ *al trieri*.

2°. Modul întrebunțării lui *alalt* fórtē des în vechile texturĩ: „iubițĩ unul *alalt* = pe *altul*”, „să trimitā dela unĩ *alaltĩ* = la *altĩ*” etc., confirmā derivațũnea artĩculului posesiv al din lat. *ad-illum*, cēia ce este și mai ĩnvederat ĩn compusul *olaltă* „ensemble” = *una-ad-illa-m-alteram*.

3°. Construcțũnea *cel-alalt*, cu doĩ artĩcolĩ fie-care de altā origine, core-spunde pe deplin ĩn principiũ albanelului *tĩatără* = *tă-i-atără*, compus din *atără* „autre” cu doĩ artĩcolĩ diferițĩ *tă* și *i*.

II°. *Alt* „autre, un autre”.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. ĩn Acad. Rom.):

Jacob II, 25:		... alia via
pre <i>altă</i> cale ĩ		ejiciens...
scoase...		

Paralel cu ital. *altro*, provenț *altre*, reto-rom. *auter*, span. *otro*, portug. *outro*, franc. *autre*, sard. *ateru*, ĩn dialectul gallures *altu*, dupā

cum e și la Românii în ambele dialecte de căpeteniă, ér în cel istriano-român *at* și *oat*.

Forma organică dissilabică *altu* nu e rară în vechile texturi:

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XLVII, 14: „că se spure în gintu *altu*...”

Miron-vodă Barnovski la 1627 (A. I. R. I. 1, p. 14) certyă pe părcălabii dela Némțu că: „de se va svădi vre un om cu *altu* om, voi și mérgeți de-i prădați și le faceți răutate multă...”

Articulatul trisilabic *altulu*:

Radu din Măncescei, 1574, Luc. XXII, 58:

...după acéia		...et post pu-
prespre neșchitū		sillum, alius
<i>altulu</i> 'lū vāzu		videns eum...
elū...		

În cazul oblic, aprópe tot-d'a-una *alt* își însoțesce pe emfaticul *-a*:

Dosofoțeu, 1673, f. 5 b:

Și când te mână, nu face
Rēu *altuna* ce nu'ț place...

saū ibid. f. 10 a:

Cine va sapa groapa *altuia* să'l surpe,
Singer 'ș va cădia 'n rāpā și vīața ș'a
rumpe...

La plural, ib. f. 40 b:

Cu nāravurī riale în mânăle sale,
Ce-au făcut *altora*, să le făc cu cale...

Locuțiune proverbială: „Este la largul lui și la strîmtul *altuna*...” (Pann, Prov. III, 53).

La genitivo-dativ femeiesc singular, în graiu în loc de *alter* saū *altera* se aude une-orī *alții* și *alțina*:

Pravila Moldov. 1646, f. 153: „unū gudețū ce va isprāvi și va svrāși légia *altui* gudețū *alții* eparhii, nu să va certa...”

Mitropolitul Varlam, 1646 (A. I. R. III, 226): „să ție frățesște Zlata și cu

soru-sa, și ș'aū făcut zapis una *alția* ca să nu să mai pārască...”

La genitivo-dativ bărbătesc singular, Moldovenii rostesc *altue* în loc de *altuia*.

Nicolae Costin, Letop. II g. 84: „să facă și unue și *altue* supār...”

Donici, Cheltuitoriul și rîndunica:

De ce tot omul, când greșasce,
Asupra *altue* se dezvinovătesce?...

Tot acolo se aude pluralul bărbătesc *alțâr* pentru *alții*:

Dosofoțeu, 1673, f. 3 a:

Iar acmu voi, împărățâi,
Sama vă luaț și *alțâr*...

saū ibid. f. 13 a:

Sfatul și voroava ce fac necurațâi,
Tind sâlțe și lațuri sa strice pre *alțâr*...

Cu poeticul *d* ca în „dalb=alb”:

Doină din Ardél:

Frunță verde și iar verde,
Mândra mea cu *daltul* șede...

(Jarnik-Bărsanu, 158).

saū:

Place'mi mie d'a juca
Cu drăguța *daltuta*...

(Ibid. 360)

Represintând prin funcțiune pe latinul „*alius*”, *alt* se repetă și el când e vorba de un șir de lucruri, ca: „alii statim disupari, alii diu permanere, alii semper” (Cic.); bună-óră:

Cugetări în óra mortii, circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 469—70): „Unora le va fi fața ca țărăna pământului, *alții* ca tina spurcată diin uliță, *alții* ca guno-iul, *alții* le va fi trupul putredu ca un căine mortu cându-i saru viermii dintru elu, *altora* le va cură diintre ochi smrad cu puroi și vor fi îngānfați, *alții* voru fi negri ca însuș diavolul, *alții* voru fi ca peile aspideei...”

Balada Vulcan:

Unii dicea să'l omóre
Cu lat de spinđurătoare,

Altii să 'l cufunde 'n apă,
Altii să 'l înfigă 'n țepă,
Altii să 'l tae pe loc,
Altii să 'l arunce 'n foc...

Coresi, Omiliar 1580 quat. II. p. 1 : „uîn duhū iaste duhū de curvie, e *altulu* e de sațiulū, *altulu* e de iubiré argintului, iară *altulii* măriia, e *alte* și de *alte* păcate...”

Pravila Moldov. 1646, f. 34 : „Prepusul furtușagului să arată pre numele omului cel rău, ce să dzice: *altii* om iaste vestitū de om bunū, și *altulu-i* vestit de omū rău...”

Cantemir, Chron. I, 205 : „c a t e și c a t e félurī de schimositurī și din zi în zi *altele* și *altele*...”

Reduplicându-se numai „și” :

Varlam, 1643, II f. 346 a : „acéstia și ș' *alte* isprăvi de trebā mentia le svātuiaște...”

Cu reduplicarea lui *alt* și a lui *și* :

Pravila dela Govora, 1640, f. 49 a : „pisică sau ariciū saū pālșū sau nevāstuică sau véveritā și ș' *altele-altele* câte sântū necurate...”

v. *Și*.

În construcțiune cu *ce-va*, *alt* saū *altă* funcționează ca adjectiv, dar se confundă deja cu adverbialul *alt*, despre care veđi la articolul următor.

Biblia Șerban-vodă din 1688, Act. Ap. XXIX, 32 :

... *altă ce-va* ... aliud clamabant...

Constantin Brâncovan, 1675 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 120) : „ca să fie metoh la sfânta mănăstire a Domniei méle dela Hurezi și ca să dau Domniia mé *alt ce-va* în locul ei la Sfântul Mormânt...”

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 178) : „par'că imī vine să sbor, nu *altă ce-va*...”

Același, Punguța cu doi banī (ibid., 1876 p. 404) : „Atuncī tóte paserile din

ograda boeréscă s'aū luat după cucos, de ți se părea că'i o nuntă și nu *altă ce-va*...”

Ca exclamațiune, „*alt ce-va!*” saū „și *alt ce-va!*” înseamnă: „certaintement!”

„Când întrebī pe țeran: Aī isprăvit cutare lucru? el în loc de da đice: O-ho! ș' *alt ce-va!*” (Buzeū, c. Glod-Siliștea).

v. *Alt*. — *Ce-va*.

Circulațiunea cea mai désă a lui *alt* este în corelațiune cu un.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) :

Act. Ap. XXVIII, 24 : și urii credé grăitelor de Pavel, iară *altii* nu credé...

... quidam credebant his quae dicebantur, quidam vero non credebant...

Radu din Mănesci, 1574, Matth. XXIV, 40 :

...doi vor fi în satū, unulu se va lua e *altulu* se va lăsa; e doi rāșnind în rāșnițā, unulu se va lăsa e *altulu* se va lua...

... duo erunt in agro: unus assumetur, et unus relinquetur; duoe molentes in mola: una assumetur, et una relinquetur..

Moxa, 1620, p. 346 : „ceriul cu stéle și cu luciăferi, cu soarele și cu luna, de se întrecū una cu *altă* întru lauda cui le-au faptū...”

Pravila dela Govora, 1640, f. 21 b : „cândū va spune unele și *altele*, iară să'lū întrébe...”

Act muntenesc din 1682 (A. I. R. I, 61) : „să avem pace unul de către *altul*...”

Des în proverbī și locuțiuni proverbiale :

Doi înși una nu đicea:
 Unul hăis' și *altul* cea!

(Pann, II, 76).

„Unul face ș'altul trage...“ (ibid. II, 30).

Unul trage să móră
Ș'altul jócă, se 'nsóră...

(ibid., II, 148).

„Unul ș'altul tot un drac“ (ibid. I, 88).

Gr. Alexandrescu, Dervișul :

Dintr'una ntr'alta vorba aduse,
Și în stil neted patima'și spuse...

Basmul „Lucéferul“ (Ispirescu, Leg. 382): „Ei, nici una nici alta, voi-iaú să vîneze tot lighioi sálbatice...“

Cu un sens de tot diferit este arcaicul „ni unul ni altul“, unde ni-ni (= lat. en = gr. *ήνι*) însemnăză I a t ă - I a t ă sau a c u m - a c u m :

Ion Neculce, Letop. II p. 225: „tot trimetea ni pre unul, ni pre altul înaintea lui să vie mai curând...“

Același p. 259: „tot trimetea la sute de pungî de bani, de lua ni cu o pricină, ni cu alta...“

Același p. 301: „tot îmbla cărțile și soliile, ni la unul, ni la altul, de'i tot îndemna...“

Din cauza deseî corelațiunii între un și alt, vine apoi aglutinarea ambelor cuvinte: unul-altul, unii-altii, una-alta etc.

Pravila Moldov. 1646, f. 90: „cându nu va vré muîria să înble după bărbat, ce va înbla cu șuvele, ună-altă va găsi să să poată mântui, dzicându că nu iaste obiceiul să înble muerile după bărbat, nu i să voru prinde acéstia...“

Zilot, Cron. p. 33: „Insă pînă a trece, zăbovindu-se óre-și-ce și apucându'î ziua, i-aú vędut unii-altii și aú venit scire în Craiova...“

Anton Pann, Prov. I, 11:

Vorbind una-alta cu toți împreună,
Ca și unii-altii când-va când s'adună...

Același, I, 141:

Apucă-te, đic, de munca și nu umbla
halmănind
Și ușele un e i-altei inverigând și păzind...

Același, III, 87:

Nu ai să'mî faci nici o trébă, ci de urit,
să nu șeđi,
Să 'ngrijesci de una-alta, de argați și
slugi să veđi...

Gr. Alexandrescu, Elefantul :

O! asta nu se pôte —
Đic unii-altii 'n lume...
—Domniî mei, se pot tóte...

„[Descântătoarele] e datina a li se da câte ună-alta din casă, numai să se đică că n'aú descântat de giaba“ (S. F. Marian, Descantece p. 71).

De aci apoi locuțiunea: pînă una-alta=„en attendant“.

Basmul „Iléna Sinđiana“ (Ispirescu, Leg. 15): „Și pînă una-alta, ea își aduse a-minte de vitejiile tatălui seú...“

Basmul „Ceî trei frați“ (ibid. 280): „pînă una-alta, iea și tu halăul ăla și veđi de'i puté să prindî vr'o fiță de pesce...“

Alt basm (ibid. 290): „Pînă una-alta, Cotoșmanul se dete pe lingă stăpănul seú...“

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 182): „ia să lăsăm tóte la o parte, și pînă la una-alta, hai să vedem ce'i de făcut...“

Același p. 192: „pînă ună-altă, ia să mă duc să vęd...“

A. Pann, Prov. III, 83:

Pînă una-alta, fuse și prăndu 'ndată
gătit...

„Glume din popor“ (Foișóra din Sibiu 1886 p. 11): „Pînă ună-altă, ț'a plăti Cel de sus!...“

În sfîrșit, printr'o fusiune deplină între ambele vorbe, s'a născut cuvîntul un é l t ă „instrument“, care întru nemic n'are a face cu latinul „utensilia“

(Cihac), ci este une-alte „tot feluri de lucruri“, de'ntău întrebuițat numai la plural, de exemplu într'un act din 28 octobrie 1593 din Arhivul lui Petru Schiopul (Mss în Acad. Rom.), unde se vorbește despre deșterarea principelui: „cum acestu om cu tôte unéltele lui să mérgă în crăiria noastră, fără grije, cu voia împăratului...“ Aci „toate unéltele“ însemnéză învederat „tot ce are“ său „tot ce trebuie“.

v. *Un. — Ună. — Unéltă.*

Despre țicerile alte-alea „paralisiă“ și altă-aia „monstre“,

v. *1. Ale.*

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 76: „Pehlivanii arapi și hindii, ce'i aduseră din țera Turcésca, făcură și ei feluri de năsdravăni și de jocuri minunate și nevedute locurilor nóstre; unii săriau în vėzduh, cu capetele în jos, peste opt bivoli puși în rînd, alții călcau cu iuțelă pe o fășia de tulpan întinsă fără d'a se cufunda, iar unul măi ales schimba în tot chipul o căciulă, care, când o arunca de pămînt, pe loc se prefăcea în feluri de căciuli deosebite. De acolo a și eșit vorba romanésca: *altă căciulă!* când vrea omul să țică că s'a schimbat starea de măi nainte a unui lucru...“

Despre originea istorică fórte interesantă a locuțiunii proverbiale „*altă căciulă*“ = „c'est une autre paire de manches“, care nu vine de loc dela „pehlivanii arapi și hindii“,

v. *Căciulă.*

Cu un sens apropiat, se măi țice: a întorce său a schimba pe *altă fóiă*.

Jipescu, Opincaru p. 120: „omu când vede el bine că nu merge drept și netid ceva, lesne schimbă vorba d'intăi p'*altă fói*e...“

Intocmăi așa țic Sicilianii: „vutari

'n a u t r a f o g g h i a = cambiar materia del discorso“ (Traina).

v. *A-ho! — Fóiă.*

Cu negațiune, se țice ne-*alt* „exceptionnel“ în locuțiunea: „a face ce-va său a fi ca ne-*altă* lume“, de unde apoi la comparativ: ne-ma i-*alt* „sans pareil“.

Basmul „Petrea Fěl-Frumos“ (Sbiera, Povești p. 118): „ar nasce un prunc ca ne-ma i-*altul* pe lume, un Fět-frumos din poveste...“

Adjectivul și pronumele *alt* se deosebesc de tot prin funcțiune de neutrul *alt*, de adverbul *alta* și de termenul poporan medical *alta*, pe cari veđile măi jos, ca și derivatele:

altă-dată. — altă-óra. — alt-cum. — alt-fel. — alt-unde...

*-*Alt* s. *áltă*; pas ța, pas ceci. Nume general pentru tot ce nu este a c e s t a său a c e i a. Are măi adesea forma *alta*, în care finalul -a nu pare a fi articol, căci atunci și la masculin s'ar țice *altul*, ci măi curând este emfaticul -a (v. *5. A*) funcționând ca în adverb. E învederat că în: „nu dinsa, ci *alta* vorbește = c'est une autre qui parle“ și în „el *alta* vorbește = il parle a u t r e m e n t“, primul *alta* și al doilea *alta* sînt doē cuvinte cu totul deosebite în fond, deși identice în formă. Neutrul *alta* funcționéază ca ceva mijlociū între pronume și adverb, nemic adjectival.

Balada „Golea hađucul“:

Voinici, stați
De nu măi dați,
Pe mine nu mă stricați!
Că asta nu e *alta*,
Ci este greșela mea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 539).

Balada Oprisanul:

Nu mă-țudă de asta,
Căt mă-țudă de *alta*...

Basmul „Țugulea“ (Ispirescu, Leg. 327): „Mai Țiseră unii un a, alții *alta*...“

Se pôte înse și fără emfasă: *altă*.

Pravila Moldov. 1646, f. 15: „să'șu piardzâ toată ustenéla, și necumă *altă*, ce cheltuala încă să nu'șu ȳa...“

Costachi Negruzzi, la M***:

Nici ura, nici amorul, nici lumea 'nșelătore
Ce ne'ncetat m'adapă cu fiere și venin,
Nu pot să facă *altă* decât să mă omóre...

A. Pann, Prov. I, 87:

Pe loc se desbracă, se aruncă 'n balta,
Negândind nerodu c'o să pață ș'*altă*...

Apoi cu același înțeles forma bărbătescă *alt*, tot-d'a-una nearticulată, bună-óră în Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) alăturat cu Noul Testament din 1648:

1550: Act. Ap. XIX, 32: ȳară alții amu <i>altu</i> oare-ce striga...	1648: ... ȳară alții <i>altă</i> striga...
---	--

C. Negruzzi, Zoe, I: „Pe semne tu nu scii că te ȳbesc mai mult decât orice *alt* pe lumea asta...“

Fórte des în construcțiune negativă.

Miron Costin, Letop. I p. 307: „acésta este pricina, nu *alta*...“

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 174): „să mă duc și eũ pe urma fraților mei; n u d e *altă*, dar ca să'mi încerc norocul...“

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 8): „tôte de prinprejurul lui au prins a juca de se sfărma, n u *alta*...“

Basmul „Voinicul florilor“ (ibid. p. 77): „dară Țiganul să crepe, n u *alta*, de ciudă și de urgie...“

La Macedo-Români, negativul fără -de-*altu* este o locuțiune adverbială însemnând „sans faute“, de ex.: „să'ní aduci f ă r ă - d e - *altu* = să'mí aduci n e-

greșit“ (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom., I, 369).

v. ¹.*Alt*. — ¹.*Alta*.

¹.*Alta* s. *ăltă*, adv.; secondement, puis. Se desvóltă din neutrul a l t, despre care mai sus, căpătând o funcțiune pe deplin adverbială. Sinonim cu a p o ȳ.

Cuvântul Sf. Ioan Crisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 556): „doao face acicé Domnulú: u n a, arată ȳbire de oameni și putére; *alta*, se ché-mă pre sine sáracelorú párinte și vá-duolorú judecátóriu...“

Simeon Movilă, 1602 (Cuv. d. bátr. I, 113): „am miluit boiárinul domniei méle Preda Ținterénul cu satul Borăștii și cu Baia în județul Mehedinților, căce c'au fost lui de moșie mai de ainte vréme, și *altă* pentru ce au slujit și s'au nevoit la slujba domniei méle...“

Miron-vodă, 1628 (A. I. R. I, 175): „s'aũ jăluit innainté domnii méle rugátorii nóștri episcopii și egumenii de prin toate mánăstirile, și mazillii și fečorii de boiári de țará, și giupánese sárace, într'acela chip zicând, că li s'au pustiit satele și li s'au ráșchirat vecini prin slobozii și prin satele boierești, și ei au rămas numai cu sáliștile; *alta* s'au jăluit pre párcălabii de ținuturi că le întră în sate de le pradă vecini și-i čobotescu fără de ispravă; *alta* imblă dișugubinarii în toată vrémé de facu năpăști a femeii și a fete de oameni buni și a sárace pre minčuni de facu pradă și-i bagă în fieră și-i čobotescu; *alta* umblă slugile hăt-mănești și giuzii țigănești de le invă-luescu Țigánii și-i pradă...“

Un act moldovenesc din secolul XVII (A. I. R. I, 135) se începe chîar așa: „Gavriil hetman i párcălab su-

čavskii scriem la priiatenul nostru la Neculai de Vaslui, *alta* dăm știre că ni s'au jeluit etc."

Tot așa mitropolitul Dosifteiu din Ardél, 1627 (ibid. 93), după titlul său începe d'a-dreptul: „*Alta* pentru ce me-aș fostu scris molitvele voastre cu Ioan pentru zapisele celor poeni..."

v. ¹. *Alt.* — ². *Alt.* — *Apoș.*

². *Alta*, s. f. art. invar.; t. de Sorcellerie populaire: 1°. mercure employé comme antidote dans l'empoisonnement mercuriel; 2°. moyen similaire pour réagir contre l'ensorcellement de quelcun. La fermecătoresele din Oltenia se înțelege ôre-cum prin *alta* vechiul precept medical anti-hippocratic de „similia similibus curantur“, mai în specie însă vindecarea prin mercuriū a celor inveninați prin mercuriū și însănătoșarea prin descântec a celor îmbolnăviți prin descântec.

„Poporul ȳice: ȳ-a făcut de *alta* = ȳ-a dat argint-viū, adecă atunci când s'a fost dat cui-va în beutură argint-viū descântat ca să'l prăpădescă, i se dă apoī un alt argint-viū ȳar descântat, care — bēndu'l bolnavul — scôte pe cel de'ntăiu și omul se însănătoșeză. *Alta* mai are încă un înțeles în fermecătoria bābescă. Se crede că muierile meștere dacă pun o góngă la o flóre dela un isvor și o sorocesc că este a altei femeii, pe care vor s'o omóre, apoī închid acea góngă într'o sticlă și o căznesc pînă când móre, atunci móre și femeia pe numele căriia se prinsese góngă; dacă însă se prinde de veste mai din vreme, o altă muierē și mai meșteră descântă pînă scapă góngă cea prinsă, însănătoșindu-se tot-o-dată și femeia cea bolnavă. Intr'un cas ca și'n cel-lalt, se ȳice: a face de *alta*“ (Preut R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

v. *Argint-viū.* — *Descântec.*

Altanâc. — *Altângic.*

Altâr s. *altăriu* (plur. *altare*), s. n.; autel. „Despărțire din întrul bisericeii, făcută prin catapetēzmă și unde preutul săvîrșesce misterele liturgiei“ (Costinescu). Din lat. *altarium*, formă colaterală cu *altare* (= ital. *altare*, span. *altar* etc.), *altar* este una din vorbele cari dovedesc prima întroducere a creștinismului la Români prin biserica latină, ér nu prin acea grēcă și slavică.

Versetul din Psaltire, XXV, 6: „circumdabo *altare* tuum Domine...“, se traduce în:

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.); „cungîurai *altarul* tău, Doamne...“;

Coresi, 1577: „încungîurū *altarului* tău, Doamne...“;

Dosofteiu, 1680: „încungîura-voū *altarului* tău...“

Pentru alte vechi texturi, v. Cipariu, Principia p. 388:

Altarul se face spre resărit, avēnd în față spre apus pridvorul său tinda.

Balada „Inelul și naframa“:

Și pe dinsul l'a zidit
In *altar*, la resărit,
Pe ea 'n tindă l'asfințit..

Unele biserici aū doē și mai multe *altare*.

Descântec de „săgetătură“:

Mergeam la biserica cea mare
Cu trei *altare*,
Ne-am luat năframele
Să stergem icónele,
Ne-am luat ștergarele
Să curățim stranele..

(Alex., Poes pop. 2, 272)

In „Basmul lui Dumneđeu“:

A fost o-dată un om mare,
Și și-a luat un topor mare,
Și s'a dus într'o pădure mare,
Și a taiat un copacu mare,

Și a făcut o biserică mare
Cu noș uși, cu noș *altare*,
Cu noș jêțióre...

(Țara-nouă, 1896 p. 698).

Proverb luat din Faptele Apostolilor: „Cine slujesce *altaruluș*, din *altar* mănâncă“ (Pann, III, 28).

De aceia în satirele poporane contra preuților nu rare-ori figurază și *altarul*.

Doină din Ardél:

Și ședând pre pătinel
Să mănânc carne de miel;
Popa jóră din *altariu*
C'a furat'o-un pëcurariu...

(Roteganu, Poes. pop. 42)

Altă:

Strigă popa din *altar*
Cătră slugă că-i tâlhar;
Preotésă de pe vatră
Jură că sluga-i deréptă...

(Jarnik-Bârsanu, 469)

Doina unei femeii leneșe:

Mă duc la biserică,
Furca'mi pune pëdică;
Eu mă 'nchin pe la icóne,
Fusul mă ține de póle;
Iară popa din *altariu*
Sb'iară ca un harmasarlu...

(N. Bălăuț, Vasluu, c. Ivănesci)

„Poporul injură de cruce, luminare, D-șeă, papucii Precistei, céră, Vavilon, Adam, Eva, biserică, mănăstire, *altar*, cocoșul din raïu...“ (St. Istrătescu, Dâmbovița, c. Cobia).

Alături cu romanicul *altar*, Români aș căpëtat prin Slavî dubletul *oltar* = paleo-sl. *oltari*. Ambele forme circulază une-ori în aceiași scriitori.

Omiliar dela Govora 1640, p. 29: „voi carii stați lângă *altariu* slujind Domnulu...“, iar cu o pagină mai sus: „preuții carii slujesc lu la *oltariu*...“

Gr. Alexandrescu, Cimitirul:

Îartă cumplita spa'mă ce în sinu'mi
aprinse
Uricósa privire a foștilor Părinți,

Și *altarul* de pëtră pe care staü întinse
Mădulare de sfinți...

și același în „Te mai vequî“:

Ca să mai vërs o dată o lacrimă ferbinte
P'al inimi'ți oltar...

v. *Aghios*. — *Aleluia*. — *Oltar*. — *Popă*...

Altă-dată, **alte-date**, adv.; une autre fois. Pe când forma poporană *altă-dată* are mai adesea sensul de odinioară „autrefois, jadis“, forma istorică *altă-dată* e sinonimă cu *altă-órá*, avënd înțeles de „într'un alt rând“, „alia vice“, fie în privința trecutului, fie în a viitorului: „*altă-dată* să nu mai vorbesci așa“, „aș mai făcut'o și *altă-dată*“; în texturi nu e rar și pluralul *alte-date*, în locul căruia graul actual preferă pe *alte-ori*.

Moxa, 1620, p. 377: „de acii se lovira ș'*altă-dată* și biruiră atunce pre Greci...“

Pravila Moldov. 1646, f. 169: „Iară de să va afla cumü acelü furü au fostü învățatü și de *altă-dată* să fure, atunce cela ce'lü va fi svätuitü nu să va certa...“

În opozițiune cu *une-date* și *une-ori*:

Ibid. f. 110: „cela ș'au făcut silă iaste om den clirosul besericii, să va certa după voia giudețului, și *une-date* să va globi cu bani, *alte-date* să lepădă de totu den meserere'șü, iară *une-ori* să oprêște de beserică...“

La negativ:

Ib. f. 60: „va fi mäsü asuprä-i cu armele goale sau cu soții multe ca nu *altă-dată*...“

Astăđi se đice obicînuit: „ca ne *altă-dată*“.

v. *Altă-dată*. — *Altă-órá*. — *Ne*. — *Odi-
niórá*...

Altân-baștiriác, s. m.; t. de Méd.: sorte de thériaque. Una din numeró-

sele preparățiunii farmaceutice, foarte amestecate, prin cari medicina de altă dată vindeca rânile și mușcăturile cele veninoase.

La Flórea Copilul, Insemnare pentru câte doftorii, 1788 (Mss. în Arch. Stat.), care de altmintea întrebuintează numai cuvinte devenite poporane în timpul seú: „Pentru ciumica, ferescă Dumnezeu, când nu sparge curănd, să caute melci să-i piseze cu coajă cu tot, sau icre negre ca să spargă buba, sau *altănbăștirăac* dela băcan cu cărpă să ungă să pue de-asupra bubei...“

Turcesce *altin-băștiriăq* însemnăză literalmente „archi-thériaque d'or“.

v. *Crumică*. — *Tiriac*.

Altângea. — v. *Altângic*.

Altângic (pl. *altângicuri*), s. n.; t. de Botan.: capucine, *Tropaeolum majus*. O frumoasă flóre de grădină de origine din America, cunoscută la noi în popor mai cu sémă sub numele de *condurul-Dómnei* și pe alocuri cãlțunași. *Altângic* se aude numai în Moldova și'n Dobrogea.

„*Altângicuri* se chiamă cãlțunași“ (St. Voinea, Dobrogea, c. Somova).

„Același fel de flóre se dice *conduri* și *altângicuri*...“ (I. Maior, Tutova, c. Plopana).

În Dobrogea circulăză și forma *altanáç* (N. Andriescu, Constanța, c. Beilic).

Dr. D. Brândză a audît pe la Bėrlad variantul feminin *altângea*, la plural *altângele*.

Cuvint turcesc, dela *altin* „aur“, din cauza culorii „aurore foncé“ a acestei flóri (Littré, v. Capucine). Bulgăresce se chiamă *latinka* prin me-

tatesă din *altinka*, forma cea mai apropiată de *dobrogénul altanáç*.

v. *Blabornic*. — *Condurul-Dómnei*.

Altă-órá, alte-ori, adv.; une autre fois. În graiul actual e sinonim cu *altă-dată*, cu care se și amestecă în flexiune; în vechile texturi, când se construesce cu *de*, însemnăză *odini-órá* și *óre-când*.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Petr. I, 2, 10:
ceia ce de *altă*
oară neoamenri,
e iacmu oamerii
lu Dumnedzeu...

... qui ali-
quando non
populus, nunc au-
tem populus Dei..

în Noul Testament din 1648: „*oare-când*ú nu erațú oameni...“, iar în Biblia din 1688: „*carii odinioară* nu erați norodú...“; și tot așa în alte pasage, pretutindenî de *altă órá* „*aliquando*“ din Codicele Voronețian corespundénd cu *oare-când* și *odini-órá* din cele-l'alte doé contexturi.

În opozițiune cu *une-ori*:

Costachi Negruzzi, Zoe, III: „*une-ori* un tremur fioros o apuca, *alte-ori* ridica frumoșii seí ochi spre cer și suspinând își frângea mâinele...“

Proverb: „*Une-ori* curge și *alte-ori* pică“ (Pann, II, 69).

v. *Altă-dată*. — *Oare-când*. — *Odini-órá*.

Alt-cum, adv.; autrement. Sinonim cu *altmintre* și *altfel*. Se aude des în Ardél și'n Banat.

v. *Aimintre*. — *Altfel*. — *Cum*.

^{1 2 3} **Altfel** s. *altfel*, subst., adj. et adv.; 1°. autre sorte, autre espèce; 2°. d'autre sorte, d'autre espèce, autre; 3°. autrement, d'une manière différente, sinon.

Și ca substantiv sau adjectiv, și ca

adverb, *altfel* este în opozițiune cu *astfel*, câte-o dată însă și cu *un fel*, de ex: „un fel de plată cere el, și *altfel* i se plătesce“.

Zilot, Cron. p. 77:

Unul ȳicea un fel, altul *altfel* respunde;
Săracul adevăr cum supt minciuni s'ascunde!..

Compus din *alt* și *fel*, cari nu sînt destul de fusionate, *altfel* funcționează când ca adjectiv, dacă precumpănesce elementul *alt*, și când ca substantiv, precumpănind *fel*. Așa în construcțiune cu genitivalul *de*, bună-óră: „*altfel* de lemn = autre espèce de bois“, el este un substantiv ca și'n „un fel de lemn“, „ce fel de lemn“ etc.; dar în „un *altfel* de lucru“ alături cu „o *altfel* de trebă“ și cu „nesce *altfel* de dovedî“ ne apare ca adjectiv, feminin orî masculin, singular sau plural, după genul și numărul substantivului ce'î urmază: un *altfel*, o *altfel*, un uî *altfel*, un or *altfel*, nesce *altfel* și așa înainte.

Ca locuțiune curat adjectivală, *altfel* se construesce cu substantivul seî prin verbul „a fi“: „*altfel* este omul despre care vorbesci“, saî: „acest om este *altfel* decum îl cređi“.

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „Privesce, eî sînt rumen și gras, iar d-ta sémenî c'o gutăe, pentru că nici pođi să fiî *altfel*: tot cu nasul în cărđi...“

Cu alđi verbi, *altfel* póte fi adjectiv sau adverb, după cum se concórdă. De exemplu, în „l'am vėđut pe el *altfel*“ este adverb, decă se referă la „am vėđut“: „je l'ai vu autrement“, dar este adjectiv când se légă cu „el“: „a utre je l'ai vu“.

Ca adverb, e sinonim cu *altmîntre* și cu *într'alt chip*.

Géba pulcă mă măngăi,
Că mánî tu o să remái!

Privesce-mė de departe,
Altfel de mine n'ai parte...

(Burada, Dobiogea p. 250)

În graîu se aude măi adesea *alfel*, cu perderea lui *t* ca și'n *astfel* = *astfel*.

Jipescu, Opincaru p. 67: „Vėđut'ai pė moșnenî că trăiesc *alfel*, că se păstréză din tóte și pricep cum să'ncépă lucrurili...“

v. *Aîmîntre*. — *Alt*. — *Alt-cum*. — *Astfel*. — *Chip*. — *Fel*. — *Féle*...

Altiță (pl. *altițe*), s. f.; épaulette d'une chemise. „O cusătură de diferite culorî ce fac femeile de munte pe cămeși“ (Costinescu). „*Altiță*, umérul unei iie cusut cu florî de fire de lână saî de mătasă și adesea adornat și cu flutureî; la Moldovenî însémnă și iia saî cămeșa întregă“ (L. M.).

Act moldovenesc din sec. XVII (A. I. R. I, 63): „o fotă roșie; 2 peșchire; o părăche de *altițe* cu sârmă...“

Costachi Stamati, Muza I, 108:

Cu cămeșă de melez,
Ce pe la mánici și plept
Avea grele cusuturî
Cu sârmă și cu mărğén,
Ce *altițe* se numesc...

O doîna din Ardél:

Oîu lua o sermăncuță,
Care pórtă opincuță
Și cămeșă cu *altiță*,
Și pe șoldurî o catrință...

(Alex., Poes. pop. 2, 268)

Doîna „Săbărelul“:

Cu florî roșii la cosiță,
Cu cămeșă în *altiță*,
Cămeșă ca lebeda,
Se vede țîța prin ea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 305)

Altițe se pun nu numai la cămeși femeiesci, ci și la cele bărbătesci.

Alexandri, Istoria unui galben: „Tótă haîna eî era o cămeșă albă cusută cu

altițe de fir și de mătășă pe la umeri și pe la gât, și o fotă albastră cu dungă vișinii..."; dar același, O primblare la muntii: „măcar că era cel mai frumos dintre toți flăcăii, nici o fată nu se uita la el, pentru că era sărac, pentru că n'avea cămeșă cu *altițe* și pălărie cu mărele...”

O doină de peste Carpați:

Badiu care 'mi place mie
N'are casă, nici moșie,
Numai penă 'n palărie;
Nici o brazdă în holdiță,
Făr' cămașe cu *altiță*...

(Jarnik-Bărsanu, 89)

Derivațiunea cuvintului: „*altiță* ab ala, littera t interposita, quasi parva ala, cuneus“ (Quintescu, Deminut. p. 28) e ingenioasă, dar este de prisos.

În Banat se dice „lătițariu sau lătiță“ (D. Recénu, Lugoș, c. Bucova). Serbesce *latitza* „Armzwickel“ (Karadžić). Această formă indică d'a-dreptul originea vorbei ca deminutiv din *lat* = latinul vulgar *latus* „margine, căpetaiu, umăr“, de unde italianul *lato*, vechiul frances *lez* etc. În medio-latina erau sinonimi *latus* și „spatula = épaule“ (Du Cange, v. *Spatula*), al căruia deminutiv „épaulette“ vrea să dică tocmai *altiță*, o formă metatetică din *lătiță*. Serbii au primit cuvintul dela Români, iar nu Românii dela Serbi, și cu totul altce-va este polono-bohemul „lata = morceau de ravaudage“, „latati = rapiécer“ (Cihac). Românul *altiță* din *lătiță* și serbul *latitza* nu însemneză „petec“, ci numai „épaulette“, și'n Transilvania se și chiamă în unele locuri *umărași*:

„Chindiséla de preste umeri se numesce *umărași* și *altiță*“ (I. Floca, Sibiu, c. Sina).

Un alt sinonim al *altiței* este *pavă* „petite pièce de toile carrée qu'on at-

tache à la jointure de la chemise avec sa manche“ (Costinescu), care nu derivă din limba maghiară, după cum au creșut'o unii, ci din latinul vulgar *pala* „dorsi dextra levaque eminentia membra“ (Du Cange), cu aceeași trecere a finalului -la în -vă ca în „pivă = lat. *pila*“ (Cihac). Ungurii, luând cuvintul dela Români, îl rostesc de o potrivă: *pála* și *páha*, pe lingă o a treia formă intermediară „*pálha*“. Atât *páha* precum și *pálha* cată să fi existat la Români alături cu *pavă*, după cum există „*măduhă*“ și „*măduțar*“ alături cu „*măduvă*“.

E foarte posnașă metoda acelora cari, ori-când una și aceeași vorbă se găsește tot-o-dată în graiul românesc și la vre-unul din popoarele învecinate, se grăbesc a susține că Românii au împrumutat'o dela alții, ca și când numai dela Români nemine nu putea să împrumute nemica.

Limba românească trebui să păstreze câte-trei sinonimi, pe cari poate să le diferențieze sub raportul sensului, lăsând pe *altiță* și pe *pavă* cusuturilor de pe cămeșă, ér prin *umărași* înlocuind pe neologismul milităresc neasimilat și neasimilabil „epolete“.

Macedo-romănesce *altița* se chiamă *vătrahiă* = vechiul grec *βατραχίς* „*εἶδος ἑσθῆτος ἀνδρῆος*“ (Suidas).

v. *Clin.* — *Pavă*.

Altmintre, adv.; autrement; sinon. În primul sens sinonim cu altfel; în al-doilea, cu *de nu sau de unde nu* (Lex. Bud.); dar ambele sensuri se împleticesc; bună-óră, în „să faci cum țiam spus, *altmintre* o pați“, se traduce de o potrivă bine prin „autrement“ și prin „sinon“. În primul sens *altmintre* își poate prepune pe de: „sint obosit și mi-e lene, de *altmintre* mă-simțesc sănătos“, unde „de“ func-

ționeză întocmai ca în francesul „d'ailleurs“.

Vechea formă organică a cuvîntului este a *î m i n t r e* = lat. *alia-mente*. Analogicul *altmintre*, format prin asociațiune logică cu *alt*, apare pentru prima oară în texturi cam în secolul XVIII și de pe atunci circulază în graiu într'o mulțime de variante: *altmintrele*, *altmintrene*, *altmintire*, *altmintere* etc., mai adesea cu *al-* în loc de *alt-*.

Tóte varianturile își acață generalmente pe emfaticul *-a* (v. ⁵·*Á*): *altmintrelea*, *altmintrenea*, *alminterea* și altele.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 221: „atuncea s'aũ făcut și perirea soarelui într'o zi la vreme de bucate, și aũ ținut ca două césuri, cât se făcuse pământul și lumea *altmintrelea*...“; dar același mai jos p. 229: „de poți, fă și *alminterea*...“

E mai poporană și mai corectă forma a *m i n t r e* cu varianturile sale a *m i n t r e l e*, a *m i n t e r e*, a *m i n t e r i* etc., cari de asemenea își asociază mai tot-d'a-una pe emfaticul *-a*.

v. *Á m i n t r e*. — *Altfel*

Altoàn s. **altoănă**, s. m. et f.; jeune arbre greffé, plante greffée. Acéstă formă circulază în popor, mai ales în Moldova, alături cu formele *oltoàn*, *ultoàn* sau *hultoàn* și *oltoănă*, pe cari le indică Cihac (II, 518). Variantul cel mai răspândit este aspiratul *hultoan* și *hultoană*. La masculin, *altoan* sau *hultoan* se chiamă în genere tot felul de pomi altoiți (V. Florescu, Sucéva, c. Ruginósa); la feminin, *altoană* sau *hultoană*, o varietate de struguri cu bóbe mari cărnoșe, numite și „pómă grasă“ (N. Teodorescu, Iași, c. Sinesci); apoi la feminin și la masculin de o potrivă, se ȳice la un soiu de cireși, „cirisé

bigarreau“ (Cihac), *altoan* sau *hultoan*, *altoană* sau *hultoană*, deosebindu-se o varietate albă și o varietate neárá.

Deja în Pravila lui Vasile Lupul, 1646, f. 15: „cela ce răsădește pomi pre pământulũ altuia, sau ultuiaște pre acel pământũ, își piarde și *ultuonele* și alte totũ ce va răsădi...“

Este maghiarul *oltvány* „greffe, ente“.

v. *Altoesc*. — *Altou*.

Altoănă. — v. *Altoan*.

Altoesc (*altoire*, *altoit*), vb.; enter, greffer; inoculer, vacciner. Este maghiarul *oltani* „enter“. Alături cu *altoesc* circulază formele *oltoesc*, *ultoesc*, *hultoesc* (Cihac). Sensul de „inoculer, vacciner“ e de tot nou; înțelesul vechiu al cuvîntului este numai „enter, greffe“.

Proverb:

Salcia cât să căznesci,
Pom nu poți s'o *altoesc*...

(Pann, III, 40)

O colindă:

Grădin'a făcut,
Flori și-a presădit,
Flori și-a *altoit*,
Flori din tóte flori,
Mai mult busuloc
Decât siminoc...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 91)

v. *Altoan*. — *Altoiu*. — *Ultuesc*.

Altoire }
Altoit } v. *Altoesc*.

Altoitor, **-óre**, adj. et subst.; greffeur, enteur, vaccinateur.

v. *Altoesc*.

Altótu (plur. *altóe*), s. n.; greffe, ente, oeilleton. Formele colaterale: *ol-*

toiu, ultoiu, hultoiu (Cihac). *Altoiu* se deosebesce de *altoan*, care însemnează numai pomul supus altoirii sau trecut prin altoire, pe când *altoiu* este materia cu care se altoește. Derivă din maghiarul *oltó* „greffeur“, de unde o formațiune fonetică mai corectă ar fi fost „altău“, care însă s'ar fi confundat cu pronumele posesiv.

I. Văcărescu p. 54:

Din șapte ani în șapte
Năravuri felurite;
In om se pun *altoae*,
Când rele, și când bune...

Anton Pann, Prov. I, 171:

Școlă face pe-omul om
Ș'altoiu pe pomul pom...

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultana p. 44: „Să dă ea pe lingă mulți, și mulți să daș pe lingă ea, c'ar avé bune părăluțe; da ce face, ce drege, că n'are *altoiu* de vino'n coa; pré e greóe...”

Intr'o doină din Banat:

Frunđă verde de *altoi*,
Dauđiți voi juní fecforí,
Ce eú vréú să vė grăesc
O cântare mucutea,
Dacă v'a fi drag de ea...

(Tribuna din Sibiu, 1836 p. 1086)

prin *altoiu* se înțelege un arbore altoit, adecă un *altoan*.

v. *Altoan*. — *Altoesc*.

Al-trèilea, a-trèia, adj.; troisième. Proverb: „*a-trèia* ȃi după infierbințelă“ (C. Goleșcu) = „de la moutarde après dîner“.

v. *Al*. — *Trei*.

Alt-unde, adv.; ailleurs quelque part. Compus din *alt* și *unde*, se întrebuintează mult peste Carpați, mai ales în Banat, ca sinonim cu *aiuri*

sau *aiuri*, de care însă diferă prin aceea că însemnează *aiuri unde-va*.
v. *Aiuri*. — *Unde*.

Altea. — v. *Furcă*.

Alțina, n. pr. loc.; un village en Transylvanie. Un mare sat în țera Făgărașului, nemțesce *Alzen*, în vechile documente *Alznau* (Windisch, Geogr. d. Siebenb. 251).

O doină:

Mândra mea dela *Alțina*,
Fața ei ca și coprina...

(A. Bunea, Făgăraș, c. Valdarecea)

v. *Coprina*.

Aluât s. aloât (pl. *aluatură, aloatură*), s. n.; levain aigre, ferment, pâte, pâtisserie. Făină cu apă și sare. „O bucată de *aluat* acrit care, amestecat în *aluatul* din care voesce cine-va a scóte pâine, servă a'l face să crească și să se dospescă, se ȃice *plămadă* = ferment“ (Costinescu). *Aluatul* deja plămădit se chiamă *cocă* = „pâte“. Apoi se numesce într'un mod generic *aluat* orice mâncare din făină = „pâtisserie“.

Macedo românesce tot *aluat*. La Istriano-români *alvat* și *avlat*. Corespunde formelor romanice: provenț. *levat* = ital. *levato* = portug. *levado*, tóte din latinul *levatum*, inițialul *a-* în *aluat* fiind protetic, fără a fi nevoie de a admite pentru variantul românesc un prototip latin deosebit *allevatum*, care totuși e cu puțință (Cihac).

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): „*Aloat. Aluat. Fermentum. Massa*“.

Noul Testament din 1648, Luc. XII, I:

...intăiu vă pă-
ziț de *aluatului*
fariseiloră, care
iaste fățăriia...

...attendite a
fermento pha-
risaeorum, quod
est hypocrisis...

Coresi, Omiliar 1580 quatern. XXXII p. 4: „prespre puțin după acéia plânge-vor și și de alú lor lipsi-se-vor, că cămâtnicia oare-ce uin *aluatú* vechiu iaste și, vare-unde să cade, necurăție lucréză...”

Dosofteiu, Paremiar 1683 f. 78 a: „așa lesne cum soagemú noi pita din *aloat* și de-ací o și coacemú de ní de sațáu vieții, așa lesne svinția-sa ne-au frământatú din lutú și ne-au soptú și ne-au însufletatú...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26): „precum *aluatul* mic într'o covată mare toată frământătura dospéște, așa un om rău...”

Ibid. p. 237: „bucătéoa *aluatului* la toată covata destul iaste, și din scântée mică mare pojar a să ațita poate...”

„Macedo-romănesce *aluatlu* ce se păstréză pentru a face noú *aluat* se chiamă a p r u m t u, iar *aluatlu* cel noú se numesce v i n i t.” (M. Iuța, Crușova).

Deminutivul din *aluat* este *aluățel*, după cum se numesce în munții Némțului și o plântă „care cresce cu doé frunđe în doé părți” (I. Selágenu, com. Hangu), probabilmente o varietate de „Ophrys”, franțusesce „double-feuille”, ital. „bifoglio”, germ. „Zweiblatt” etc., deși nu ne putem rosti cu siguranță.

În loc de *aluățel* se ȳice și *aloțel*, ca în Dicționarul Mss. Bănățén circa 1700 (Col. I. Tr. 1883 p. 423).

v. *Cocă*. — *Plămadă*.

¹ *Aluățel*, s. m.; dimin. d' *aluat*.
v. *Aluat*.

² *Aluățel*, s. m.; t. de Botan. —
v. *Aluat*.

Aludesc (*aludít, aludíre*), vb.; faire des enfantillages, des puérilités; tomber en enfance. Provincialism bănățenesc, destul de vechiu. Se rostesse cu *đ=dz*.

Dicționar Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423):

„*Aludzěsk*. Puerasco.

„*Aludzit*.”

„A *aludzi, aludzit*, se ȳice pe la noi unui om saú unei vite ce și-a perdut din minte, de ex.: a *aludzit*, nu mai e cine a fost, vorbesce saú face copilării...” (S. Liuba, Banat, c. Maidan).

Din serbul *luditi-se* „sich nãrrisch stellen”, lud „nãrrisch, thõricht, unreif” (Karadzić), prin prepoziționalul *a* = lat. *ad*.

v. *Agrăesc*. — *Lud*. — *Zelud*.

Alulu? Ne întimpină în Dicționarul Mss. româno-latin din Banat circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 423): *alulu*; dar fără nici o explicațiune, alături cu *alumat*, lăsat érași fără traducere.

Alumat? — v. *Alulu*. — Nu credem să aibă vre-o legătură cu macedo-românul *aluma che* „branche”, care este albanesul *λγουμαχjs* (Hahn).

¹ **Alun** (plur. *aluní*), s. m.; t. de Botan.: noisetier, coudrier, Coryllus avellana. Copăcel din familia celor cu róde acoperite cu poșghită.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 88: „... acolo salciea pletósă, socul miro-sitor, *aluní* mlădioși, arțarií...”

Alunul ocupă unul din locurile cele mai importante în mitologia noastră poporană.

„Un tiner aprins de iubire—ȳice Alexandri (Poes. pop. ²9)—e fermecat de vre-o babă Clónța ce í-a făcut cu ulcica. Acel nenorocit este expus a încáleca pe o prăjină și a se duce prin văzduh după glasul fermecătorei care, bătând cu o vėrguță de *alun* peste o ulcică din vatră, chiamă necontentit pe iubitul ei...”

Și nu numai vèrguța babei e de *alun*, ci tot de *alun* este și prăjina pe care călătorește biletul fermecat, căci el cântă într'o doină :

Să scii că eu vin nebun
Pe-o prăjină de *alun*...

(Alex., Poes. pop. 2. 234)

E și mai curios, când un asemenea aeronaut încalecă pe o simplă frunză, și totuși lucrul nu e imposibil după credința poporului :

Poruncitu-mi-a mîndra
Să mă duc pîn' la dinsa :
Duce-m'oiu ca un nebun
Pe-o frunzuță de *alun*...

(Ibid. 371)

saū :

Fata'mi ȳice : ești nebun !
Mergi pe-o frunză de *alun*,
Că te-aștéptă ore-cine
Și ride 'n brață streine...

(Familia, 1834 p. 539)

„Babele fac de dragoste pentru fete cu ulcicuța în vatră, bătënd în ea :

Cu o vèrguță de *alun*
Ca să'l aducă nebun,
Și cu vèrguță de so c
Ca să'l aducă prin foc...

și atunci ȳelele îl aduc pe cel dorit pe sus prin văzduh, călare pe o prăjină...”
(Preut G. Talpalar, Tîngu-frumos).

Deja la I. Văcărescu p. 330 :

De sânger bețe, d'*alun* nuele,
Frige și ferbe pe trei ulcele...

În Vâlcea (com. Zăvoeni și Nisipii) fetele mari se duc la un „hududoiu“, adecă un pârîiaș, fac peste el o punctecică din surcele de *alun*, arțar și scaete, la capetul căriia pun un busu-loc, și apoi recită invocând fie-care pe „scrisul“ ei :

Tu, *alun*,
Să mi'l aduci ca pe-un nebun !
Tu, harțar,
Să mi'l aduci ca pe-un călușar !
Tu, scaete,
Să mi'l aduci ca pe-un herete !..

Alunul are puterea de a băga în neastîmpăr nu numai pe om, dar pină și pe o păseruică care cutéză a se încuiba în frunzișul lui :

Numa io's pasere strină,
Nice cin,
Nice m'alîn,
Că m'i cuibul lingă drum
Pe-o crenguță de *alun*...

(Pompiliu, Sibiu, 95)

Ce să vorbim însă de o sărmană păserică, când chîar jigania cea mai veninosă se teme de *alun*? „Șerpele, fie cât de mare, dacă'l găsește omul încolătăcit și'l va descânta cu băț de *alun*, pôte să'l pörte și după gât, și nimica nu'i face“ (Starețul G. Theodorescu, Galați). De aceia țerani în unele locuri ȳic că : „*alunul* este nașul șerpelui“.

Jipescu, Opincaru p. 43 :

„— Ăă ! ȳa viniți, viniți încoa, ȳise Costandin. Cătă șarpili !

„— Prinde'l băiețel ; croiește'l piste mijloc c'o nuielušcă de *alun*, că *alunu* e nașu lui, și möre...”

De aci unele precepte de medicină poporană :

„Un om mușcat de șerpe, se oblojesce cu frunze de *alun* și 'i trece...”
(D. Cerbulescu, Mehedinți, c. Rudina).

Sînt și o mulțime de descantece speciale, în cari se ȳice, bună-öră :

Léc din ce să'f fie ?
Din rădăcină de boz
Și măsă d'*alun* verde :
Fuge șerpele, se perde...

saū :

ȳa cuțit,
De gasit,
Pară de argint,
Lemn de corn,
Nuia de *alun*,
Apă ne'ncepută
De vînt nebătută...

saū :

Cu *alunul* am descântat,
Mușcătura s'a vindecat...
(G. D. Teodorescu, Poes pop 393-4)

saŭ :

Vita s'ecă
Prisecă,
Cu cinci degete luată,
Peste garduri aruncată,
Cu boz, cu *alun* descântată...
(Burada, Dobrogea, 274)

Acest băț de *alun* mai servă Româ-
nului la altele multe, bune și rele.
Așa, de exemplu, pentru ca să nu ȳea
cine-va „mana“ adecă laptele dela vite,
pe a-locuri ț'eraniŭ „ingr'opă în pămînt
casa dela vacile f'etate întăiŭ, de'npre-
ună cu un fir de mătase și un băț de
alun...“ (Rimnic-Sărat, c. Dedulesci).

Afară de verguță de *alun*, créngă
de *alun*, frunță de *alun*, prăjină de *a-
lun*, băț de *alun*, din trunchiul acestui
copăcel se p'ote face o măciucă, inze-
strată și ea cu puteri miraculoase. Un
Român din Ardél, furios pe Unguri-
mea care'ŭ gonesce pe frațiŭ seŭ, cântă :

De-or fi morți, să mi-ŭ resbun
Cu-o măciucă de *alun*
Ce'ŭ bună de descântat
Și morțiŭ de resbunat...
(Alex 2., 317)

În viața cea haŭducescă, *alunul* mai
are și o altfel de însemnătate. Hoțul,
silit ȳerna a argăți pe la c'ocoiŭ, a-
șt'eptă cu nerăbdare :

Pin' ce-a da frunța'n cătun
Ș'a cânta cucu'n *alun*;
Primăvara de-a veni,
Iar la codru ne-om porni...
(Ibid. 253)

Apoi o dată în codru, ca un fel de
petrecere, — ȳice Alexandri (Poes. pop.
2. 235) — „flăcăii Români de astăȳi aŭ
încă obiceiul de a face să plesnescă
în palme frunțe de *alun*...“

Însă frunța *alunuluiŭ*, după credința
poporană, ț'ine numai pînă la Crăciun :

Mă usuc ca frunța 'n vînt:
Ca frunța curechiului
În postul Săn-Petrului,
Ca frunța *alunuluiŭ*
În postul Crăciunului...
(Marian, Bucov II, 182)

Pînă ce dară frunța de *alun* apucă
„a se usca în vînt“, Românul se in-
spiră dela ea într'o mulțime de cân-
tece, bună-óră :

Frunță verde de *alun*,
Într'o Joi după Crăciun
La cătane m'a luat,
P'erul mi l'a retezat
Și departe am plecat...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 318)

saŭ :

Frunță verde trei *aluni*,
Auđit'ați omeni buni?
Că de-asupra satului
Potira ț'inutului
De'mprejur că s'a sculat...
(Marian, Bucov. I, 6)

Doină din Vlașca :

Foiă verde de *alun*,
Sărmanul volnic străin:
Ese-afară 'n bătătură
Și cu foc cântă din gură...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 235)

Une-orŭ în loc de tristeță cobit'ore,
ne întîmpină ironia :

Frunță verde trei *aluni*,
În grădina cea cu pruni
Fac fetele rugăciuni
Sămbăta, Dumineca,
Să se p'otă mărta!...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 449)

Mai nicŭ o dată însă, *alunul* nu in-
spiră veselă, ci apr'ope tot-d'a-una un
simțimînt melancolic și chiar ce-va in-
fernal. În balada lui Ghemiș :

Într'o ȳi Ghemiș punea
Șapte buți alătura,
Cu vinăta le sărta,
Pe vinăta o spetla;
Iar Ghemiș ca un nebun
O lega de un *alun*

Și trei zile o plângea,
Nici că se mai mângăia!
Apoi, mări, se 'n drăcia,
Colé 'n vale se ducea...

În Transilvania (Lex. Budan.) și 'n Bucovina *alunul* se numește pe alocuiri și tufă, adică copăcel, „arbrisseau par excellence“.

„Flóre de *alun* saũ tufă spun femeile că e bună pentru cei bețivi. Cine voește ca bețivii să nu mai bea holercă saũ rachiu, adună câte noș floricele de *alun* dela noș tufe, și după ce le adună, le pune în aghiasmă ca să mocnescă; ărá după ce mocnesc, dă o cătime anumită de aghiasmă de acésta celui bețiv de bėut, pe când sint preuții în biserică, și se crede că bețivul, după ce bé aghiasmă de acésta, se lasă cu totul de bėut...“ (Aurora Română 1881 p. 8).

v. *Aghiasmă. — Bețivă.*

Caracterul magic al *alunului* aparține unui ciclu legendar răspândit de secolii în Europa întrégă, luând în fiecare țără câte o nuanță proprieă. „La verge des magiciens devait être en bois de noisetier“ (Gubernatis, Mythol. d. plantes, II, 240; cfr. Collin de Plancy, Dict. infernal, v. baguette divinatoire). De asemenea și credința în puterea *alunului* asupra șerpelui se regăsesce întocmai la Italiani, cari cred că: „toccandosi le serpi con verghe di avellane, rimangono come intorpidite e finalmente si muoiono“ (Pitrè, Archivio delle tradizioni popolari, t. IV (1885) p. 137.

v. ¹ *Al* (p. 654). — *Alună.* — *Colindetă.* — *Cuțit.* — *Fluer.* — *Sérpe.* — *Solomonar.* — *Tufă...*

² *Alun*, n. pr. loc. Așa se chiamă mai multe localități în România, de unde și porecla *Alunenu*, după care

apoi ȳarăși numele de sat *Aluneni* în districtul Dolj (Frunțescu, ad voc.).

v. ¹ *Alun.*

¹ *Alunăriu*, s. m.; le mois de juillet. Numele macedo-român al lunei când încep a se culege alunele, macedo-românesce *alhune*, *αλλοῦνε* (Miklosich, Rum. Untersuch. II, 60). De aci, prin împrumut, albanesul toskic *alovári* și *lovári* (Hahn), neo-grecul *ελωάρης* (Passow).

v. *Alun.* — *aru.*

² *Alunăriu*, s. m.; coudraie, aulnaie. Pădurice de aluni. Formă puțin întrebuințată.

v. *Aluniș.*

³ *Alunăriu*, s. m.; vendeur de noisettes. Precupețul care vinde alune.

v. ¹ *Alună.* — *ariu.*

⁴ *Alunăriu*, s. m.; t. de Zool.: casse-noix, *Nucifraga caryocatactes*. Pasere numită de asemenea *Gaiță-de-munte*.

Marian, Ornit. II, 407: „*Alunaru*. Acesta trăește prin alunisuri și se nutrește cu alune, pe cari le sparge cu ciocul și apoi le mănâncă. El e de colóre pestriță și de mărimea unei ciorii. E bun vinat. Numirea e usitată atât în Bucovina, cât și 'n Țăra Barsei în Transilvania. Se pare a fi paserea care se numește germ. „Hasel- oder Rothhuhn, saũ pôte și a „cea care se numește germ. Nussknacker“.

Numai identificarea din urmă e corectă. Acésta păseriucă pörtă aprópe același nume în Savoia și 'n Elveția romandă: *casse-alogne*, *alognier* (Rolland, Faune popul. II, 130), iar la Nizza se chiamă *avelanié*. În Savoia și 'n Elveția i se mai dá numele

de „geai de montagne“, care corespunde sinonimului român „gaiță-de-munte“.

v. ¹ *Alun.* — *Alună.* — *Gaiță.*

⁵ *Alunăriu*, s. m.; t. de Zool.: muscardin, myoxus avellanarius; „mic șórece de pădure de culóre roșietică“ (Prahova, com. Mălăești; Némț, c. Dobreni și Galu, etc.).

Peste Olt (Dolj, com. Bodăescu), acest șórece se chiamă pricoliciu; în munții Némțului nișinar alături cu *alunariu*; în fórté multe localități: pâlșu saũ pâlșu.

„Le myoxus avellanarius est un grand mangeur de noix et de noisettes“ (Roland, Faune popul. I, 39). De aci numele frances al acestu șórece „croque-noisette“, nemțesce „Haselmaus“ etc.

v. *Nișinar.* — ² *Pricoliciu.* — *Pâlșu.*

¹ *Alunăș*, s. m.; petit noisetier. De minutiv dela alun, cu același sens.

Intr'o doină:

Alunaș cu-a l u n e multe,
Am drăguț și'i dus la munte;
Alunaș cu-a l u n e mic,
Am drăguț și nu'i pe-aici...

(Marian, Bucov. II, 175).

² *Alunăș.* — v. ³ *Alunel.*

Alunăt, adj.; écarquillé. Se întrebuințéază în Moldova numai despre ochi, ca sinonim cu holbat saũ șgăit.

Anecdota poporană „Țiganul la pește“:

Toți ou ochii *alunați*
Și la gușă toți imflați...

(Contimporanul, II p. 654)

Povestea „Baba și Țiganul“ (ibid. p. 848): „Când s'a vėđut afară, gândia că a scăpat din iad. Mai nicı a vorbi nu putea: îi luase Avram sporiul. Șe-dea cu ochii *alunați* și se tot feria, când încóce, când incoló...“

Literalmente: „rătund ca aluna“.

v. *Alună.* — *Boboșat.* — *at.*

Alună, s. f.; t. de Botan.; noisette. Rodul copăceluluı numit alun.

O ghicitóre descrie fórté comic aspectul *alunei* pe créngă:

Sacâita, vai de ea,
Șede 'ntr'un vîrf de nuța...

(Ispirescu, Pilde, 24)

Pe așuri variantul:

Cuculata, vai de ea...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 216)

În comparațiunii poetice *aluna* se ıea și ca o măsură, bună óră într'un descântec:

Gálca cât măru,
Gálca cât para,
Gálca cât nuca,
Gálca cât *aluna*,
Gálca cât bobu,
Gálca cât fasolea,
Gálca cât mazerea,
Gálca cât grăunțu,
Gálca cât malațu,
Gálca cât păsatu,
Gálca cât un fir de mac uscat
În patru despicat...

(Marian, Descánțele p. 125)

Proverb: „Doě *alune* sînt taberă la o nucă“ (Baronzi, Limba p. 49).

Alunele fiind hrana de predilecțiune a veveritelor, de aci într'o fabulă a lui Donici:

Veverița cinste mare
Dela leu a dobândit,
Ș'aú luat făgăduință
Că, din dările ce vin,
Îi va da spre cunoscință
Un car de *alune* plin...

Caracterul infernal al alunuluı s'a resfrânt întru cât-va și asupra *alunei*. Așa într'o doină:

Frunđă verde de *alună*,
Sună, sună și resună,

Sună pietricica 'n vale
Resturnându-se pe cale,
Mândra mea plânge cu jale...

și mai jos:

Frunză verde de *alună*,
Duce-se lelea neună...
(Alex. Poes. pop. 1., 283)

În variantul oltenesc:

Foiă verde ș'o *alună*,
Sună, sună și răsuna,
Sună pietricica 'n gărlă,
Puța mea plânge cu milă;
Suna pietricica 'n Olt,
Puța mea plânge cu foc...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325)

Într'o altă doină, care se cântă în Transilvania, o fătă se hotărește a cununa pe iubitul ei cu o altă fătă, pe care însă vrea tot-o-dată s'o fermece prin *alune*:

Cununa-l'aș cunună,
Da la fină ce 'i voui da?
Da o mână de *alune*,
Să se ducă fina 'n lume,
Să remână finul june,
Cu mine să se 'mpreune!..
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 99)

Prin accepțiunea sa diabolică *aluna* fiind în antagonism cu Sântul Ilie, tradiționalul vrăjmaș al dracului, Românii din țera Făgărașului, pôte și de pe așuri, cred că: „dacă durdue în ȃiua de Sânt-Ilie, în acel an se ghiermănoșeză *alunele*” (com. Copăcel și Ohaba).

În cântecele poporane figurază forțe des „frunză verde de *alună*” în loc de „frunză verde de al un”, deși frunza, neapărat, aparține copaciului, iar nu rodului. Cele mai multe din aceste cântece, ca și acele cu „frunză verde de al un”, sînt cu pornire voinicescă. Așa în balada „Codrênul”:

Frunză verde de *alună*,
Codrenaș cu voc bună
Se urca în dél la stână,

Se urca și chiufa,
Toți ciobanii că fugia...

saū:

Frunză verde de *alună*,
Mulți feciori frumoși s'adună
Și 'ntr'o cătă se 'mpreună!
Toți imi plécă la bătăle
Între sunet de cimpó!e...
(Pompiliu, Sibiu, 77)

Une-orî se începe alt-fel:

Foiă verde ș'o *alună*,
Italia 'i țéră bună,
Fără mie 'mî pare rea,
C'am ședut doi ani în ea
Departa de mândra mea...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 320)

Dar rolul principal al *aluneî*, prin care ea se distinge de a l u n, este erotic:

Pe sub póle de pădure
Merg copilele la mure,
Nevestele la *alune*
Și rid ca niște nebune:
Eū m'am dus să taiu nulele
Și pin huciu am dat de ele...
(Alex. 2 • 365)

saū:

Frunză verde de *alună*,
Mă dusei nóptea pe lună
Se găsec o floriciă
Care mult inima 'mî strică...
(Ibid. 232)

saū:

Frunza verde de *alună*,
Decât c'un tată ș'o mumă
Mai bine c'o mândră buna...
(Jarnik-Bărsanu, 13)

După cum se vorbește în munții Némțului:

Frunză verdi trîi *aluni*,
Câti focuri ard pi lumi,
Niși unu nu ardi ghini
Cum ardi inima'n mini...

saū:

Frunză verdi trîi *aluni*,
Șinfi nîi-i drag pi lumi?
Calu bun și armi buni
Și potica din paduri
Pardosită cu *aluni*,

Cu *aluni* mărunțeli
Să calși murgu pi țeli,
C'ășa plași mândrii meli...
(I. Mironescu, c. Dobreni)

O variantă muntenescă vezi la G. D. Teodorescu, Poes. pop. 325.

În următorea doină de peste Carpați, fraga simbolizează începutul iubirii, lem-n-u-s-c-a-t sfârșitul ei, iar la mijloc este *aluna*:

Ca să vadă
Și să creadă,
Foiță verde de fragă,
Că ȳ-am fost iubită dragă;
Foiță verde de-alună,
Că ȳ-am fost mândruță bună;
Foaie verde lem-n-u-s-c-a-t,
Și acuma m' o lăsat
Pentru sluta cea din sat !..

(Jarnik-Bărsanu, 253)

Elementul erotic al *alunei* ne întim-pină și la alte popore. Francesul ȳice că: „lorsque l'année est fertile en noissettes, il y a beaucoup de naissances illégitimes“ (De Nore, ap. Mannhardt, Wolf's Z. f. d. Mythol. III, 100), La Germani, a merge la alune și a face curte este tot una: „in die Haseln gehen“. La vechii Romani însă, dragostea era într'o legătură mai strinsă cu nuca:

... tibi ducitur uxor,
Sparge, marite, nucas...

În fine, *aluna* are în popor și un caracter medical, însoțit însă de un element mitologic:

„În ȳiua de Schimbarea-la-față se duc femeile în pădure, se desbracă în p̃ieile góle și caută *alune*, pe cari le culeg făcând trei închinăciuni la D-ȳeu; aceste *alune* sint bune pentru friguri...“ (R. Michailénu, Mehedinți, c. Vinjumaré).

E peste putință a deriva pe *alună* din latinul a *vellana*, de unde s'ar fi născut la noi cel mult „*aulănă*“ sau

„*olănă*“. În provențala nu se găsește forma „*aulona*“ (Cihac, I, 10), ci „*aulana*“ (Raynouard, II, 156). Și totuși cuvintul este romanic, căci se află și în dialecte franceze, cari nu puteau să'l ȳea dela noi, dară nici noi dela dinsele. Într'un document din 1358 în dialectul liones: „*figues, reysins, ris, cumin, alonn...*“ (Romania 1884, t. XIII p. 578). În franceza dela Fribourg în Elveția pînă astăzi se ȳice a *logne*, ceia ce presupune o formă latină rustică adjectivală a *lonea*, întocmai ca „*chataigne = castanea*“ sau *carogne = caronea*“, derivată dintr'un substantiv a *lona*, de unde al nostru *alună*. Latinul vulgar a *lona*, cu *o* scurt, să fi fost óre paralel sau nu clasicului a *vellana*, acésta'i o cestiune secundară; ceia ce ne preocupă aci este numai că un asemenea prototip a trebuit să existe, de óră-ce fără el nu se explică românul *alună* față cu francesul a *logne*. După femininul *alună* Românii au format apoi pe masculinul a *lun*, întocmai ca spaniolesce „*avellano*“ după „*avellana*“, căci lătinescce nu era „*avellanus*“, ci „*corylus*“ sau „*corulus*“.

În Bucovina, „un struțșor de mai multe *alune* se numesce căluș sau călușel“ (Aurora romăna, 1882 p. 9).

Pentru poșghița sau învălítórea *alunei*, ieromonahul Macarie în Lexiconul slavo-romăn din 1773 (Mss. în Bibl. Centrală din Buc.) numeră următorii sinonimi: „*fașă alunei*, *pliu pa* sau *găócea alunei*, *țăstul orcoaja alunei*“, dintre cari cel mai interesant este *fașă*.

v. *Alun.* — *Căluș.* — *Fașă...*

Alună-de-pămînt, s. f.; t. de Botan.: terre-noix, *Bunium bulbocastanum*.

v. ^s *Alunele*.

Aluneà, s. f.; lentilles, envie. Mici semne pe corp și mai ales pe obraz. Se întrebuințază mai mult la plural: *alunele*.

Din *alunea*, cu aferesa lui *a* și prin asimilațiune consonantică regresivă. s'a născut forma transilvană *n u n e a*, *n u n e l e* (Lex. Bud. 452), după cum tot pe acolo se ȳice „ningă“ în loc de „lingă“.

v. ²*Alunel*. — ²*Aluniță*. — *Nunea*.

Alùnec
Alunecàre
Alunecàt } v. *Lunec*.

¹**Alunel**, s. m.; diminutif d' *alun*: petit coudrier. Sinonim cu *alunaș*. Doină din Banat:

Câmpie, câmpie,
Rămăre-ai pustie!
Numai să rămăle
Buciumel de vie
Ș'un fir d'*alunel*
Să mă suflu în el,
Să'mi fac (chil) rótă,
Să ved lumea tótă...

(S. Liuba, c. Maidan, Coll. Mss.)

v. ¹*Alun*.

²**Alunel**, s. m., lentilles, envie. Același sens ca în *alunea*.

Ne întimpină numai la plural:

Lelițo cu *alunel*,
Nu căta la doi, la trei,
Și cată la ochii mei
Că 's albaștri ca ș'ai tei...

(Alex. Poes. pop. ², 344)

v. *Alunea*. — ¹*Alunel*. — ²*Alunița*.

³**Alunel**, s. m.; nom d'une danse populaire. Așa se chiamă o horă țeră-

nescă, foarte respândită pe ambele maluri ale Oltului (Vâlcea, Romanați, Dolj, Mehedinți, Teleorman, Olt)

În Dimbovița se ȳice *Alunaș* (com. Sardanu).

„La *Alunel* jucătorii, băeți și fete, se țin de mână ca în ori-ce horă, apoi fac trei mișcări duble spre drépta, pornind cu piciorul drept înainte, mișcându-se înainte și'ndărît, de aci patru mișcări simple numai spre drépta, după aceia se re'ncepe același lucru spre stânga, însă tot cu piciorul drept înainte. Se jócă iute. Cântecul:

Alunel cu alunele
Drag mi-e nelca cu sprincene,
Deștele numai inele!
Alunel dărăpănat,
Drag mi-e nelca sprincenat
Și cu semne de vèrsat!
Alunel cu créca'n dos,
Aoleo ce om ai fost
Că m'ai sărutat pre post:
Nu mă lași pre cărnelegi,
Să'ți dau gura să te'neci!..“

(I. Popescu, Dolj, c. Băilești)

Jucătorii bătând cu picioré, câte de trei ori la fie-care oprire, cântă în unele localități:

Ađi e luni și măine marți,
Alunelul sa mi'l bați!
Ađi e miercuri, măine joi,
Alunelul la bătăi!..

(Preut I. Stănescu, Vâlcea, c. Recea)

În altele:

Alunel cu alunele!
Vin' la lelca, băiețele!
Prin crânguri și prin vâlcele
Să te joci mereu cu ele!..

Așa se cântă în Romanați, de unde étă și aria, comunicată de d. prof. Mocenu:

v. ² *Alunică*.

¹ Alunèle, s. f. plur. — v. *Alunea*.

² Alunèle, s. f. plur.; t. de Botan.: millefeuille, Achillea millefolium. Nume de plântă întrebuițat mai ales în Banat:

„Alunele, Schafgarbe, cu această plantă se vindecă alunelile (Sommersprossen) de pe fața ómenilor“ (Mangiuca în Familia 1874 p. 586).

Pe așurî se chîamă generalmente Codașoricelului.

v. ³ *Alunele*. — *Codașoricelului*.

³ Alunèle s. f. plur.; t. de Botan.: Bunium bulbocastanum, terre-noix. Plântă din familia ombeliferelor, cunoscută sub numele de mândălac sau mândănac, al cărî rod, negru pe din afară, alb pe din întru, mare ce-va cât o alună, se întrebuițeză la mâncare, avînd un gust cam apropiat de al castanei.

Cihac (I, 10) aplică același termen la „Fumaria solida et cava“, ceia ce noi n'am putut verifica.

Se mai chîamă și alună-de-pământ (Covurlușu).

v. ⁴ *Alunică*. — *Mândălac*.

⁴ Alunică, s. f.; petite noisette. Denumitiv dela alună, cu același sens.

Ca ce-va fórte mic, într'o doină din Dîmbovița:

Cînd vîd vre o nevestică,
La inimă mî 'nfurnică,
Mî fac cât o *alunică*,
Dau după ea pe potică...

(D. Vulpianu, Text p. 89).

E de observat că doinele cîte se încep cu „frunză verde *alunică*“ povestesc sau prevestesc mai tot-d'a-una o nenorocire.

Așa într'un cîntec de doliu:

Frunză verde *alunică*,
Pe casa lui Vasilică
Sînt doi puî de rîndunică...

(Marian, Bucov. II, 126).

În balada lui Iordache al Lupului:

Frunză verde *alunică*,
Grea pulbere se ridică
Dela Eșî în spre Milescl;
Iar printr'insa ce zărescl?
Arnăuți cu șușanele,
Cu argint pe la oșele...

În balada „Năluca“:

Frunză verde *alunica*,
Mircea sue pe potică
Și 'ntălnesce o fetică
Ce purta cofiță 'n mână
Cu apă...

din care Mircea bea și móre de dor.
În balada „Miul Cobiul“:

Frunză d'alunică,
Cine se'ntunică
Și nu mănâncă
Sfînta duminică?
Miul Cobiul,
Ăla sglobiul...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 490)

Intr'o doină:

Frunză verde *alunică*,
Am avut o mândra mică
Ș'am lăsat'o să mai crească
Minte 'n cap să dobîndescă,
Dar de când o am lasat,
Aū crescut, s'au măritat...

(Alex., Poes. pop. 2. 303)

În munții Némțului o mulțime de doine se încep cu „frunză verde *alunică*“, bună-ora după cum se rostesc pe acolo:

Frunză verdi *alunică*,
Mă sui în del la stîncă,
Mă uitai pi gîos pi luncă...

saū:

Frunză verdi *alunică*,
Măi bădită Ionică!
Dac'ai avut gînd di ducă,
La și ni'ai prins ibovnică?...

saū:

Frunză verdi *alunică*,
Șini șuiră pi luncă?
Costachi și Ionică...

saū:

Frunză verdi *alunică*,
Șepti răchi ș'o vali-adîncă,
Valeul lupu mă mănâncă...

(I. Mironescu, c. Dobreni, Coll. Mss.)

v. *Alună*.

³Alunică, s. f.; nom d'une danse populăire. Așa se chiamă un danț țărănesc în Râmnicul-Sărat (com. Vișani), pôte același cu danțul cunoscut în partea occidentală a Țerei-Romănesci sub numele de alunele, în Dimbovița alunaș.

v. ³Alunel.

⁸Alunică, s. f.; lentilles, envie. Același sens ca în alunea și'n aluniță.

Într'o doină:

Când mă uit la casa ta,
Mi se rupe inima;
Alunica'ți dela git
M'au aprins, m'au omorit;
Alunica'ți de pe brața
A să mă scotă din viétă...

(Alex., Poes. pop. 2, 344)

v. *Alunea*.

⁴Alunică, s. f.; t. de Botan.: *Bunium bulbocastanum*, terre-noix. Același plîntă care pe aiuri se chiamă alunele, alună-de-pămint, mândălac.

„*Alunică*, cu o rădăcină rotundă ca o alună, de unde și-a luat și numele, se întrebuintează de popor contra durerii de stomah: pisând rădăcina, o plămădesci cu țuca două ore, apoi o bei...“ (N. Panaitescu, Muscel, c. Băjeni).

„*Alunică* este o buruénă ce cresce prin păduri în mare număr, cu cotorul scurt, avînd frunzele și mirosul ca al cucutei, iar rădăcina cât o alună și dulce la gust...“ (I. Chirvășuță, Tecuci, c. Ionășesci).

v. *Alunele*.

¹Aluniș (plur. *alunișuri*), s. n.; cou-draie, aulnaie. Pădurice de alunii.

E des în poesia poporană.

În balada lui Meșter-Manole:

Nu cumva-i vîdut
Pe unde-ai trecut
Un zid părăsit
Și neisprăvit
La loc de grindis,
La verde-aluniș?..

Intr'o doină din Transilvania:

Aluniș cu-alune multe,
Spune la badea din curte,

Pe Duminică ce vine
Să 'și gătescă péna bine...
(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 40)

Intr'o altă doină :

Aluniș cu frunța 'n criș,
Ibovnic tinăr mî-am prins ;
Aluniș cu frunța désă,
Frică mi-î să nu mă lasă !

(ibid. 51)

În *alunișuri* cresc adesea carpeni și palteni, ast-fel că ele sînt în același timp cărpenișuri sau pâltenișuri.

A. Odobescu, Dómnă Chiajna p. 102 :
„Începuse a 'nopta, când trăsura 'î sco borî într'o luncă, unde, printre carpeni stufoși, printre des *aluniș* se strecurău apele gălbenatece ale unui riú...”

În balada lui Ghemiș :

Frunță verde de-*aluniș*,
Tace cucul la răriș,
La răriș, la cărpeniș,
De frica celui Ghemiș,
Ca de-î mic și ghemuit,
Are fața de 'ngrozit...

În balada „Mihu Copilul“, hoții lui Ianoș Ungurén petrec :

La valea adîncă,
La muche de stîncă,
La des pâlteniș,
Mêrunt *aluniș*...

Amestecul *alunișului* cu întregă natură dela țeră se caracterisă de minune în „Viața cămpenescă“ de Gr. Alexandrescu :

În vale se vîd desișuri,
Păduri, liveți, *alunișuri*,
Pe urmă ochiul zărește
Un dél ce se prelungesce
Verde și împestrițat...

Etimologia : *alun* cu sufixul colectiv -iș, ca și 'n cărpeniș, pâlteniș, stejăriș etc.

v. ' *Alun*. — -iș.

² *Aluniș*, n. pr. loc. Așa se chiamă o mulțime de localități în România (Frunțescu, ad voc.).

v. ' *Aluniș*.

¹ *Aluniță* (pl. *alunițe*), s. f.; diminutiv d' *alună*. Sinonim cu *alunică*.

Doină din Ardél :

Frunțuliță *aluniță*,
Am avut o mândruliță
Și mî-a fost cam tinerea,
Draga nechil turturea...
(G. I. Bibicescu, Coll. Mss.)

Altă :

Foicică *aluniță*,
Mê sulam pe Alomiță,
Mê 'ntâlniam c'o copiliță
În fustă și în rochiță...

sau :

Frunță verde *aluniță*,
Prăpădi-te-ai, nechiliță,
Pe la noi prin grădiniță! ...

(ibid.)

v. ' *Alunică*.

² *Aluniță*, s. f.; lentile, envie. Același sens ca în *alune* a. „*Aluniță*, pată neagră rotungióră ce se face pe pelea omului“ (Costinescu).

Acéstă formă cu aceiași semnificațiune aú împrumutat'o dela Românii Bulgarii : *lunitză*, mai formând apoi din ea un deminutiv curat bulgăresc : *lunička*.

v. *Alunea*.

Aluniu, -iă, adj. ; couleur de noisette. O culóre brună-roșietecă (Marian, Chromatica poporului român, 50).

Cihac (I, 10) trage acest adjectiv dintr'un prototip latin imaginar *avelanivius*. Este o formațiune curat romănescă din *alun* cu sufixul *iú* ca în „vișiniú“ dela „vișină“ sau „undelemnii“ dela „unt-de-lemn“, fără să aibă a face d'a-dreptul cu epoca romană.

v. *iu*.

Alung (*alungăre*, *alungat*), vb.; chasser, expulser. Sinonim cu *gonesc* și *pefug*.

În psalmul CXVIII, 161 :

Dosofteiu, 1680: Silvestru, 1651:
boiari mă *alun-* boiarii *goniră-*
gară în zădar... mă fără vină...

Lexicon Budan : „p ă f u g = *alung*“.

Pe când însă sinonimii însemnează numai p u n e r e p e f u g ă sau f u g ă r i r e a ce-va care ne supără mai mult sau mai puțin, *alung* implică o noțiune mai radicală, ca și când am dice: „gonesc de tot“ sau „păfug de tot“, prin urmare i s g o n e s c, și tocmai de aceia se potrivește mai bine când e vorba de dușmanii.

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice:

Buciumați și Dómné-ajuta!—Cu toții strigă:
Amin!
Aideți, frați, din țera noastră să *alungăm* pre păgân!..

Doina Mehedințenului :

Aoleo! ce foc de dor!
Veni-va badea Tudor
Să mai stringă din păduri
Cete mândre de panduri?
Ca s'*alunge* dela noi
Și pe Greci și pe cîcoi!..

(Alex., Poes. pop. 2., 292).

Balada „Iordachi al Lupului“:

Ha! cu toți să 'ncalecăm,
Arnauții s'*alungăm*,
Și de drum sa ne catăm:
Spre Bugéc să apucăm!..

„Stejarul și cornul“:

Frățiore Românaș!
Créngă lunga da-ți-o-as,
Ca s'o faci arc de resboi,
S'*alungi* Leșii dela noi!..

„Mogoș Vornicul“:

Cu cei furii nu te-ai luptat?
După ei nu te-ai luat,
Noe ani să'i tot *alungi*
Și cu mórtea sa'i agiungi?..

Cu sensul din urmă de o gónă ne'n-cetată sau ne'mpăcată, locuțiunea proverbială: „pécatul *alungă* pe om“.

Balada „Oprîșanul“:

Vai de omul cu pécat!
De pécat e *alungat*
Și nu póte-a fi scăpat!..

Altă locuțiune proverbială: „par'că'l

alungă Tătarii“, mai ales în Moldova, unde năvălirile tătăresci mai sînt încă viue în memoria bătrănilor.

Alexandri, Surugiul: „Cuconășu era grăbit, par'că'l *alungau* Tătarii. din urmă!..“

Același, Cinel-cinel, sc. 3: „nu răcni așa, că nu te *alungă* Tătarii!..“

v. 1. *Tatar*.

Ca verb reflexiv, „a se *alunga*“ e sinonim cu „a se alerga = a se întrece unul pe altul la ce-va“.

Astfel în ghicitórea despre „Rótă“ după doé varianturi (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 242):

Am patru surori,	Am patru surori,
Una p'alta se a-	Diua și nóptea s'a-
<i>lungă</i>	l é r g ă
Și nu pot să se a-	Ș'una p'alta nu s'a-
jungă!..	junge!..

Balada „Sórele și luna“:

Di și nópte plini de dor,
Arși de foc nestingător,
Vecinic să v é *alungați*,
Cerul să cutrierăți,
Lumile să luminați!..

Alexandri, „Mieđul یرneii“:

Dar ce vöd?.. în rađa lunei o fantomă se
arată:
E un lup ce se *alungă* după prada'i spăi-
mintată!..

unde se *alungă*, printr'o licență poetică nimerită, are un sens activ; mai corect însă în „Lunca din Mircesci“:

Omul își îndrăpță pasul cătra desul stejăriș,
Unde umbra cu lumina se *alungă* sub frun-
diș!..

Precum *alerg* este din „ad“ și „largum“, tot așa *alung* vine din *ad* și *longum*, în medio-latina *allogare*, de asemenea italianesce, în vechea francesă *aloigner*, bună-óră într'un text din 1378: „qui toujours l'*aloignait* pour ailleurs aler faire son office (Du Cange, ad voc.) = care'l

tot *alunga* să mǎrgă aĩurĩ la tréba sa“.

v. *Alerg.* — *Delung.* — *Fugǎresc.* — *Gonesc.* — *Lung.*

²•**A-lũng** (de-, d'), adv.; le long de, au long de. Formațiune propriă romănescă din *lung* cu prepoziționalul *-a*, ca și'n „d'a-lat“, „d'a-rĩnd“, „d'a-drept“ etc., carĩ tóte maĩ adesea se întrebuinteză post-articulate.

v. ¹¹•*A.*

Doĩnă din Bucovina :

Prav cu chivra oĩu lua
Și halicĩurĩ cu mãna,
Și de-*alung* oĩu impușca...

(Aurora romănă, 1881 p. 14).

I. Créngă, Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 185) : „Și apoi dela o vreme încep

a se lăsa lin ca vĩntul,
și luând de-*alung* pământul,
merg spre împărăție,
Dumnezeũ să ne ție...”

Balada „Dolca“ :

Dolca vesel se scula,
Câmpul de-*alung* apuca...

Balada „Badĩul“ :

Fă la apă că purceđĩ,
Și 'n fugă să te rápeđĩ
Pe la gura pivniței
Tot de-*alungul* uliței...

Costachi Conachi, Poes. p. 222 :

Sfirșesce ! curmă pedépsa unei crude ispitirĩ,
Cací mẽ topesc purtând frica unui amor cu
'ndoirĩ:

Pe malul Mării de-*alungul* nu contenesc a
umbla,
Căutând să 'ți găsesc urma însemnată un-
de-va...

A. Pann, Prov. II, 90 :

Cumpéral o moșióră dorința să'mĩ izbândesc,
Și o apucał d'a-*lungul* să caut comóră 'n ea,
Când cu sapa, când cu plugul, o sápał cum
trebuța...

v. *Lĩngă.* *Lung.*

Alungăre. — v. ¹•*Alung.*

Alungăt, -ă, adj.; 1°. chassé, expulsé; 2°. prolongé, allongé. In primul sens este participiũ trecut din *alung* și sinonim cu *isgonit*; în sensul al doilea, care aparține numai graĩului poetic, este o formațiune din adverbul *a-lung*.

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 51: „Năprasnica silniciă a Ciobanului ne-a țĩnut *alungațĩ* pe la străinĩ...”

Un bócet din Moldova :

Vine céta preuțască
Dela noĩ să te pornéscă
Pe o cale *alungată*,
Bat'o focul să mĩ-o bată...

(Burada, Inmorm. 119)

v. ¹•²•*Alung.* — *-at.*

Alungătòr, -óre, adj. et subst.; qui chasse, qui expulse.

A. Vlăhuța, Nuvele p. 27 : „vorbele din răvașul lui Radu fĩ răsunaũ în suflet, ca un cântec de departe, frumos și *alungătòr* durerilor...”

v. ¹•*Alung.* — *Alungat.*

Alvã (artic. *alvaoa*, plur. *alvale*), s. f.: 1°. „farine roussie avec du miel“ (Pontbriant); 2°. gruau au beurre et au sucre. Se đice și aspirat: *halva*. In sensul de 'ntăiu, este *alva turcésca*, pe care o fac și o vĩnd *alvagiĩ* în *alvageriă*; „un fel de prăjitură din făină arsă și mĩere, din turcul *halwã* nom de différentes espèces de pâte sucrée; *halvağy* vendeur de halwa“ (Șăinenu, Elem. turc. p. 50); se face și din tahin cu zahar, cel puțin în Bucuresci; e albă gălbue, tare, dar fărĩmăciósă și se topesce la căldură; pe'n mahalale se mănăncă mult în đile de post. In sensul al doilea, este *alva de casa*, un desert cam mitocănesc, făcut din griș saũ din fă-

ină cu unt próspect orî cu untură și cu zahar, de culóre roșiă închisă. Dela Turci cuvintul a trecut și la Greci: χαλβῦς, χαλβαντζής; de asemenea la Serbi și la Bulgari. Cihac (II, 584) crede că din prototipul arab „al-helâva“ a căpëtat și limba portugesă acëstă vorbă sub forma „alfeloa = espèce de confitures“. In adevër, Portugesii au o *alva* de zahar: „alfeloa de açucar“, și o *alva* de miere: „alfeloa de mel“. O a treia varietate la Români este deminutivul *alviță*, despre care mai jos.

v. *Acadea*. — *Cataif*. — *Sarailiă*. — *Tahin*...

Alvageriă }
Alvagiü } v. *Alva*.

Alvițar. — v. ¹*Alviță*.

¹*Alviță*, s. f.; espèce de nougat oriental. Amestec din nucî, scrobélă albă și zahar saü miere. Când nu e de post, se pune albuș de ou în loc de scrobélă. Cel ce o face e *alvițar*, ér locul *alvițării*.

v. *Alva*. — ²*Alviță*.

²*Alviță*, s. f.; sorte de jeu enfantin. „La lăsatul secului de brânză, este obiceiü între copii să b a t ă *alvița*. Acësta se face séra, după cină, și în chipul următor: De un cuiü bătut în tavan se légă o ață, lungă pînă să vie în dreptul peptului copiilor. La capëtul de jos al aței se légă o bucată de *alviță* cât o portocală de mare. Doi copii, pînă la virsta de 15 ani cel mult, se pun față în față, avënd la mijloc *alvița*, adecă între ei. Se depărtéză cu un pas unul de altul. Un al treilea face v i n t *alviței* cătră unul din copii. Acesta este dator, fără a pune mâna, să o apuce cu gura. Daca nu póte, trebuie să o atingă cel puțin cu buzele, trimitënd'o

cătră tovaroșul seü, carele și el se aține cu gura, ca s'o prindă. Sint unii copii dibaci de prind *alvița* de mai multe ori. Sint alții cari nu pot să o prindă nici odată. Cel care o prinde de mai multe ori, este lăudat de tótă adunarea. Ast-fel se trimite dela unul la altul, pînă ce ori apucă *alvița* și o mănâncă, ori n'o prinde și se lasă de a o mai bale, ca să facă rînd și altor copii, cari așteptă cu nerăbdare. Și rîd mari și micî, și fac chef, petrecere și chiloman mare. Să se mai scie că la asemenea și se adună câte doë saü mai multe gasde la un loc, ca să fie mai mulți copii. După ce se isprăvesce jocul, se cercă norocul fie-căruia. Acësta se face ast-fel: Cu luminarea se dă foc aței, așa unsă de *alviță* cum este, în norocul cutăruia și sorocind'o pîna unde are să arđă. Daca se stinge și n'ajunge pînă unde este sorocită ața, se đice că n'are noroc în anul acela. Apoi dându'i din nou foc, o sorocesc pînă unde are să arđă pentru altul. Daca arde pînă unde ața e sorocită, đic că în anul acela va avé noroc, și o sorocesc pentru alt copil...“ (P. Ispirescu, Bucuresci).

Acest joc copilăresc se află și la Macedo-români, unde se chiamă *ască*, adecă: „*ască* să prindî *alvița*“ (M. Iutza, Crușova).

v. ¹*Alviță*. — *Bat*. — *Casc*. — *Joc*. — *Vînt*...

Alvițării. — v. ¹*Alviță*.

¹*Am* (*avut*, *avere*), vb.; avoir: 1°. posséder, tenir; 2°. sentir, ressentir; 3°. devoir, être forcé. Unul din cei trei verbi activi și auxiliari tot-o-dată, alăturate cu sint saü fi ü și v o i u, cu cari se și compune pentru a obține unele forme, după cum se compune și cu sine însuși: *am avut*, *aș fi avut*,

voiu fi *avut* și așa mai departe. Fiind în graiu de o circulațiune extremă, ar fi peste putință a studia pe *am* destul de bine, decât n'am despărți din capul locului pe cel activ de cel auxiliar; și acésta mai cu sémă în limba română, care a reușit a'î diferenția pe amîndoi chîr foneticesce.

În propozițiunea „*am* un cal bun, pe care *am* cumpărat”, ambii *am* sînt etimologicesce unul și același cuvînt, ca și franțusesce „*ai*” în: „*j'ai un bon cheval que j'ai acheté*”; dar pe cînd franțusesce activul „*ai*” și auxiliarul „*ai*” se conjugă într'un mod identic: *j'ai, tu as, il a, nous avons* etc., romănesce activul *am* are o flexiune diferită de auxiliarul *am*:

eu <i>am</i>	} un cal pe care	eu <i>am</i>	} cumpărat,
tu <i>ai</i>		tu <i>ai</i>	
el <i>are</i>		el <i>a</i>	
noi <i>avem</i>		noi <i>am</i>	
voi <i>aveți</i>		voi <i>ați</i>	
ei <i>au</i>		ei <i>au</i>	

unde auxiliarul ne presintă forme contrase: *a, am, ați*, acolo unde la activ vedem: *are, avem, aveți*; o dissociare morfologică pe care o găsim și 'n unele dialecte italiene, bună oră în cîntecetele poporane marchigiane (Gianandrea):

Bello, che m'è te da tto ra parola,
Tanto ro core mia se ne fida;
Ro cervello l'avete a banderolla...;

une-orî cu *a*:

Ma vo' senza carbò 'gran foco fate,
Pazienza, bello mia, si perso m'áte...

În acest mod, nu numai în fond, dar și prin formă, ambii *am* urméză a fi studiați fie-care în parte, deși e mai pe sus de orî-ce îndoelă că materialmente *ați* (= ital. *ate*) este identic cu *aveți* (= ital. *avete*).

I°. Sensurile.

a) *am* „posséder, tenir”.

Verbul activ *am* se apropiă prin sens de *stăpănesc*, dar exprimă ce-va cu mult mai general, fără nici o noțiune de drept sau de mod: cine *stăpănesce* un lucru, îl și *are*; cine însă îl *are*, pôte să nu fie *stăpân* peste acel lucru. Eū *am* un cal, și totuși calul nu este al meu, ca în cîntecul poporan:

Bădiță de peste dél
Ar veni și n'are cal;
Iea'ti, bădița, cal cu plată
Și mai vin' la noi vr'o data...

(Jarnik-Bărsanu, Transilv. 105)

Este dară numai o quasi-stăpănire, un fel de ținere, dar cu o nuanță mai puțin materială. Tocmai din cauza generalității pré-mădiöse a sensului seū, *am* a putut să scadă treptat la o funcțiune curat auxiliară, după cum — ce-va mai anevoe — a scăzut în unele dialecte neo-latine și sinonimul *țin*, bună-oră la Spaniolî.

Sensul cel nedecis al lui *am* ne apare mai cu sémă în ghicitorî, unde el însemnéză ce-va ca „ținere”, însă cu o nuanță de tot abstractă sau chiar metafisică; de ex.: Ce este luna?

Am o miță, albă, grasa,
T'otă nóptea împlă 'n casă...

(Sbiera, Povesti, p. 322)

Ce este negura?

Am o vaca suria,
Vine din pustiă,
Cuprinde luncile
Cu brâncile...

(Ibid.)

Locuțiuni metaforice:

Am gură „parler sans gêne, oser ouvrir la bouche...”

Vai, vai, vai inima mea,
Multu'i bună, multu'i rea,
Multu'i négra ca tina:
Mult se arde și se frige
Și n'are gură să strige...

(Jarnik-Bărsanu, 213)

v. *Gură*.

Am n a s „avoir du toupet, être considéré“ : „Minciunosul nu *are n a s* la nime = a nemine honoratur“ (L. B.).

v. *Nas*.

Am c a p „être en état de faire quelque chose“ :

Poți desface ce-ai făcut,
Dar eu n'*am c a p* să te uit,
Că cu gândul te-aș uita,
Nu mă lasă inima...

(Jarnik-Bărsanu, 164).

v. *Cap*.

Am p a r t e „avoir de la chance, avoir sa part de“ :

Ocolii țerile tóte
Și de bine n'*avuî p a r t e*...

(Ibid. 131)

v. *Arte*. — *Parte*.

Am c i n s t e „être honoré“ :

Moxa, 1620, p. 372 : „*c i n s t e* să *aibu* dela domnița ta, iară de nu voiu fi dreptă să'm tai capul...“

Am t r é b ă „être occupé“ :

Act moldovenesc din 1638 (A. I. R. III, 223) : „să nu mai *avăm* noi *tr ă s u r ă* pentru garduri, nice să *avăm t r é b ă* la acele vii...“, unde ne întimpină tot-o dată arhaicul :

Am t r ă s u r ă „être tergiversé“.

Apoi : „*am p e d r a c u*“, „*am h a z*“, „*am p e v i n o ' n c ó c e*“, „*am g ă r g ă u n i ă*“ și altele, despre cari se va vorbi la substantivii lor.

A treia persónă imperativă : „*n'ar-bă*...!“ constituă un fel de blăstem : „*n'ar-bă* parte!“ „*n'ar-bă* noroc!“ „*n'ar-bă* pace!“ „*n'ar-bă* casă!“ etc. Când pomenesce poporul pe *d r a c*, adaugă cu gróză : „*n'ar-bă* loc aici!“ (L. M., Gloss. 402), de unde apoi unul din numărósele epitete ale necuratului : *n a i b ă*, format printr'un imperativ ca și 'n „ucigă-l tóca!“ Termen curat românesc de baștină, *n a i b ă* n'are a face nici cu italianul „nabisso“ (L. B.), care însemneză „prăpastiă“, dar nici cu tur-

cul „*nāibè*“, „ce qui vient tour à tour“ (Cihac, II, 599), care este feminin din arabul „*naib* = lieutenant, gouverneur“ (Șainénu, Elem. turc. 75).

v. *Narbă*.

Tot sensul de „stăpânesc“ sau „țin“ predomnesce în construcțiunea lui *am* cu un adjectiv sau cu un calitativ în genere : o *am* *î u b i t ă*, *î l a m v r ă j m a ș*, *î l a m b u n i* pentru *tr ă b ă* a-césta etc., unde românesce se și dize de o potrivă bine : *î l țin b u n*.

Vai de mine, ce să fac !

Ca n'*am* pe nimene *d r a g*...

(Jarnik-Bărsanu, 208)

Act moldovenesc circa 1626 (A. I. R. I, 92) : „acéle urice au fost date de părintele Iosip starițul mănăstirii la nește poslușnici, *ć*'au fost *avându* demult *credinćoși*, ca să le ție...“

Zilot, Cron. p. 37 : „acest tâlhar însovonit mai mult aș prădat și aș jefuit, ca unul ce sciea tóte pe larg ale Craiovei, *avându-le o c h i t e* din vreme...“.

De aci nu mai e decât un pas pînă la verbul auxiliar al trecutului : *am* pe cineva *o c h i t* = *a m o c h i t* pe cineva.

b) *am* „sentir, ressentir“.

Intru cât noțiunea de stăpânire sau ținere trece din lumea exterióră în sfera intimă, ea se preface în simțire, de unde locuțiunea : *am* pe inimă, sau : *am c e v a*, sau chiar simplul *am* însemnând „je sens, je ressens“.

Costachi Negruzzi, Cărlani, sc. 1 : „En nu mai înbla, și'mi spune ce *ai*? Scii că eș ție *îți* spun tot ce *am* pe inimă...“

Pentru a exprime noțiunea cuprinsă în francesul „indisposition“, Românul dize : „*am* ce *am*, că nu mi-e bine...“

Am lipsă = *s i m ț e s c* lipsă ;

Am nădejde = *s i m ț e s c* nădejde ;

Am bucuriă = *s i m ț e s c* bucuriă ;

Am poftă = *s i m ț e s c* poftă, etc.

În multe din asemenea locuțiuni *am* p^ote fi înlocuit prin *este*: *am* dor = mⁱ-e dor, *am* gând = mⁱ-e gând, *am* grijă = mⁱ-e grijă etc., după cum și lătineste se dicea „*curae alicui esse*“ alături 'cu „*curae aliquid habere*“. Câte o dată însă printr'o astfel de înlocuire s'ar schimba înțelesul, bună-
 oră în „mⁱ-e milă = *misericiordiam habeo*“ lângă „*am milă*“ nu numai „miserere“, ci și „*misericiordiam consequor*“.

Străinu 's ca pułu de cuc,
 Milă n'am unde mă duc...

(Jarnik-Bărsanu, 207)

v. *Milă*.

Tot aci vine reciprocul „a se *avé* = a se simți“: „cum te *ai*? = *quomodo vales*; m^e *am* cu cine-va bine sau rău = *convenio*; cum te *ai* cu frate-teu? = *quomodo convenit tibi cum fratre?*“ (Lex. Bud.).

Enachi Cogălnicenu, Letop. II p. 260: „Grigorie Vodă îl pune la multe trebⁱ, *avându-s e* pré bine...“

Un țeran din Ialomița: „mⁱ-a spus unchⁱu Barbu câte-va cuvinte d^e nⁱ-a întrat la inimă; el e un om cu minte și înțelept grozav; cu mine s^e *are* ghine d^e ninune...“ (Th. Theodorescu, c. Lupșanu).

c) *am* „devoir, être forcé“.

Construit cu infinitivul, deja în latina „*habeo*“ căpătase sensul de *trebuie*, trecut apoi în toate limbile romanice și care în Occident a dat naștere formei viitorului: *dir-a i = dicere habeo*. La Români această construcțiune și-a dezvoltat două nuanțe proprii diferențiate: pe când numai viitorul „voiu face“ arată o acțiune liberă, condiționalul „*a m face*“ exprimă o îndoială, ér noțiunea de necesitate sau fatalitate, „*faciendum est*“, și-a rezervat pe „*am a face*“, f^orte des în vechile tex-

turⁱ, dar pe care nemic nu ne îndreptătește de a'l crede că a fost vre-o dată la noi „în loc de viitor“ (Cipariu, Principia p. 183). Când Coresi dice: „cine va bé amu deîntru el^u, n'*are* a se însetoș^a în vecie“, „va bé“ este o formă gramaticală, dar „*are* a se însetoș^a“ constituă o propozițiune sau o construcțiune sintactică cu sensul de: „nu va puté să se însetoșeze“ sau „îl va fi peste putință a se însetoș^a“.

Din nenumărate exemple lesne de adunat, étă câte-va:

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVIII,
 26: cu audzul a-
 udziți și nu *aveți*
 a înțelége,
 și vădzându prá-
 viți și nu *aveți*
 a vedé...

... aure audie-
 tis, et non in-
 telligetis; et
 videntes videbi-
 tis, et non per-
 spicietis...

Radu din Mănicescⁱ, 1574 (British Mus. Mss. Harl. 6311 B):

Matth. XVII,
 21: pridădit^u *are*
 a fi fiul ome-
 nesc...

... filius homi-
 nis tradendus
 est...

unde în Noul Testament din 1648: „*da-s a-va* fiul^u omenesc^u“, iar în Biblia Șerban-vodă din 1688: „*va s a s a d e* fiul^u omenesc^u...“

Text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 647): „ca să poată fi izbăviți de mâniă acéia și de foc și de greul ce *are* a fi...“

Ibid. 487: „eu gol am eșit diin mațele mamei, și iară gol^u *am a m e r g e*...“

Ib. 501: „carii laptele și lăna diin turmă iau, iară de oi nu se grijesc^u, de carile cuvânt^u *aveți* a *da* în zua céia maré...“

Ib. 504: „*a v e n i avé*-vor^u în zilele de apoi bătjocoritori...“

Ib. 510: „cine nu va socoti câte-
-amă grăitū, nice de mai multe nu va
avé a créde...”

Varlam, 1643, I f. 73 a: „aşé are
a pă ŷi de oameni ca ŷi Ioanū...”

Simeon Movilă, 1602 (Cuv. d. bătr.
I, 127): „de vréme ce veŷi vedé carté
domnie-méle, iară voi să avăŷi a vă
feri de acel satu...”

Pătraşco Păturniche, 1597 (ibid. I,
77): „nime din ruda mé ca să n' *avă*
a pără...”

Şi la trecut se póte exprime un grad
de fatalitate prin „*avea* a...”, de exem-
plu la Dosofteiu, 1680, ps. LXXI, 12:

... c'au izbăvit
pre mişel de sâl-
nicū ŷi pre mîa-
serū căruia n'a-
vîa cine 'i fi
ağutorū...

... quia libera-
vit egenum a po-
tente, et paupe-
rem cui non e-
rat adjutor...

unde la Silvestru, 1651: „care n' *are*
ağutorū”; la Arsenie din Bisericanî
circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „ce
elū n' *avîa* ağıutătorū”; la Coresi, 1577:
„cui nu era ajutorū...”

În graiul de astăđi:

Pentru mândra care'mi place
Nici părinŷii n' *avî* ce 'mi face...
(J. B. 11)

N' *am* ce face, sus î locul,
Inima'm arde ca focul!
N' *am* ce face, sus î delul,
Inina'm arde ca jarul!..

(Ibid. 193)

Frună verde lapte acru,
Mă băgal slugă la dracu,
Dar la dracu nu'mi pré place;
Cat' să şeđ, ca n' *am* ce face...
(Ibid. 139).

Remâneŷi cu toŷi 'n pace,
Eu mă duc, că n' *am* ce face,
Că'i poruncă 'mpărătéscă,
Trebue să se 'mplinéscă...
(Ibid. 322).

Jele'i, Dómne, codrului
De armele hoŷului,

Că le plouă ŷi le ninge
Şi n' *are* cine le 'ncinge...
(Ibid. 288)

Bădiŷă cu şese boi
N' *are* ce cãta la noî...
(Ibid. 38).

De aci exclamaŷiunea: ce *are* a face!
= „impossible! incroyable!” = italie-
nesce: „non ha a far!” „che ha da far!”
Cu conjunctivul în loc de infinitiv:

Bate, Dómne, Némŷu 'n drum,
C'o ales ce-o fost mai bun
Ş'or remas nesce pitiŷi,
Altfel n' *ai* cum să le đici!
(J. B. 298)

Bat'o cruculiŷa lele,
N' *avî* cum să nu m'şele,
C'o veđul alba la pele
Şi la grumaz cu mărgele...
(Ibid., 242).

Tot aşa în locuŷiunea proverbială:
„*are* cui să semene” = ital. „ha a chi
somigliare”, care însemnéză: „tre-
buî să fie cum este, căci aşa î-a fost
némul”.

Cu conjunctivul însă, sensul de „de-
voir, être forcé” e mai puŷin lămurit.
„*Am* a face” vrea să đică: „je dois
faire”; „*am* să fac” póte să însem-
neze numai: „je suis disposé à
faire”. Aşa într'o satiră poporană din
Bucovina, o femeie đice câte ar fi dis-
pusă ea să facă numai ca să nu'î în-
vie bărbatul pe care'l îngropase:

Ş' *am* să daū o pălăriă
Să 'citéscă-o liturghiă
Colea 'n colŷ la chir-iliă;
Ş' *am* să 'i vind ismenelo,
Ş' *am* să 'i port pomenele
Pin' l'or lua ŷelele;
Ş' *am* să 'i vind mânuşele,
Ş' *am* să 'i port ŷi slujbele
Prin tóte crijuŷele;
Ş' *am* să 'i daū hosmetele
Ca să'l plângă fetele;
Ş' *am* să 'i daū ctobotele
Să'l bocéscă mândrele;
Ş' *am* să 'i daū opincele

Să'l bocéscă mățele
Prin tóte cotruțele ;
Ș'am s ă 'i daū și pieptarul
Să'l plângă hantátarul!..

(Tribuna din Sibiu, 1886 p. 246)

În tóte acestea conjunctivalul „*am* s ă ” este cu totul alt ce-va decât infinitivalul „*am a*”, care singur exprimă pe deplin noțiunea de „*devoir, être forcé*”.

În fine, cu infinitivul său cu conjunctivul sub-înțeles: *n'at c u m ! n'at î n c o t r o ! n'at u n d e ! . .*

De urit te poți ascunde,
Dar de dragoste *n'at u n d e . .*

(J. B. 9)

Tot cu nuanța de „*devoir, être forcé*” figuréză *am* unit cu supin prin prepozițiunea de: *am de făcut, am avut de scris, aveam de ținut, voiu avé de mers etc.*, cari tóte, mai mult sau mai puțin, s'ar puté traduce prin *trebuí*.

Și atunci când înseamnă „sentir”, *am* se póte construi une-orí cu de urmat de substantiv. Așa se ținice de o potrivă bine: „*am gând*” și „*am de gând*”, „*am grijă*” și „*am de grijă*”, unde de ne amintesce pe genitivul latin în „*curae habeo*”:

Același de pe lingă *am* „*posséder*” ne întimpină în Legenda Sf. Nicolae, sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nic. din Brașov, p. 134): „era buni creștini și bogați și *avé de destul*...”, unde „de destul” se datoréză analogiei cu „de ajuns”.

Ca normă însă, graul românesc post-pune pe de număi lui *am* „*devoir*”.

v. *De*.

II°. F o r m e g r a m a t i c a l e .

a) *am* și *arb*.

Din latinul *habeo* derivă *arb* în loc de „*abiu*”, cu metatesa lui *i* ca în „*roib = rubeus*”, și nici într'un cas nu póte să derive de acolo *am*, după cum

se crede generalmente (Cihac), care este o contractiune din *avem*: „*cũ am = „ego habemus*”, întocmai ca francezul poporan „*j'avons*”. În rădăcinându-se *am* pentru prima persónă a presintelui indicativ, *arb* a trecut asupra subiectivului: ca s ă *arb*, de unde éráși în graul actual a început a' l goni *am*, astfel că se ținice mai adesea: s ă *am*, și numai la a treia persónă persistă nestrămutat: s ă *arbă*. În vechile texturi *arb* sau *arbu*, la a doua persónă *arbi* sau *arbi*, este o formă predominantă. Cipar (Principia p. 139-40) citéză o mulțime de exemple de prin tipăriturile din secolii XVI și XVII; e nu mai puțin des în acte:

Contăș Uricar, 1656 (A. I. R. III, 235): „*deci eu s ă arbu a da cuconilor a iuré altă falce de vie. . .*”

Nécșul Cantaragiul, 1683 (A. I. R. I, 62): „*s ă arbu a 'i da banii la c ărtovul viilor. . .*”

Ion sin V ă t a v R o m a n , 1715 (A. I. R. III, 276): „*aič în țara leșască s ă n'arbu amestec la nemic, iar după ce a hi mila lui Dumnezău s ă eșim în țara la pământul nostru, s ă arbu și eu trabă. . .*”

Dar și'n scriitorií din secolul nostru, dintre cari ajunge a cita pe Beldiman, Tragod. v. 3223:

Dumneșeule Inalte, condeul meu este slab
S'arat șgomotul, strigare, putere nu pot s ă

Atăta voiu puté ținice, mai pre scurt într'un
cuvint,

Ca nu s'auđia nimica, nici în cer, nici pre pamint. . .

b) *arbnd* și *avend*.

Din latinul *habendo* derivă d'adrechtul *avend*, care însă în vechile texturi se ciocnesce cu forma *arbnd*, născută sub înriurirea lui *arb = habeo*, după cum și'n vechea italiană era o formă *abbendo* dela *abbia* pe lingă forma obicínuită a *vendo*.

Codicele Voronețian circa 1550 alăturat cu Noul Testament din 1648 :

Act. Ap. XXIV, ... *avându* nă-
15: upovăința *ai-* déjde în Dumne-
bându spre Dum- zău...
nedzeu...

Radu din Mănicesci, 1574 :

Matth. I, 18 : .. inventa est
află se *aibându* în in utero habens
mațe de Duhul de Spiritu sanc-
sfântu... to...

Matth. VII, 29: ... docens eos
învăța ei ca des- sicut potestatem
punsu *aibându*... habens...

c) condiționalul : să *avure*.

Codicele Voronețian în alăturare cu Testamentul din 1648 :

Iacob II, 17 : ... așa și cre-
așa și credința, dința, să nu va
se nu *avure* lu- *avé* fapte, moar-
cru, moartă iaste tă'î întru ia-ș...
de siinre...

Macedo-romănesce se dîce pînă astăzi la condițional (Bojadschi) : si *avurimu*, a treia persoană : si *avuri*. Este latinul *habuerim*.

III°. F o n e t i c a.

În vechile texturi nu e rar *avăm* în loc de *avem*, ca și văm pentru vom.

Radu din Mănicesci 1574 :

Io. VIII, 41 : ... patrem ha-
părinte *avămu* b e m u s Deum...
Dumnezeu...

ibid. XIX, 7 ... legem ha-
lége *avămu*... b e m u s...

ibid. 15: nu a- ... non ha be-
vămă împăratu... m u s regem...

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVI p. 3 : „de multe ori grăescu bogății : ce *avămă* a mâinca demăneta...”

Varlam, 1643, II f. 51 b : „să ne bucurămă, că multă plată *avăm*...”

Ibid. f. 55 b : „a doa învățatură *avămu*...”

În poesia poporană ne întimpină „a *davé* = a *avé*”, cu proteticul *d* ca în „dalb=alb” :

O colindă muntenescă :

Ferice 'mî ferice,
Ferice de mine
Și de maica mea ;
'n dîle ce-am nascut.
Parte ce-am *davut*...

(G. D Teodorescu, Poes. pop. 78)

Balada „Rusalin” :

Num' un fecior a *davut* ,
Ce Rusalin l'a chemat,
Șapte școli l'a învățat
Ca să mîl popésca 'n sat ;
Nevéstă pe cin' și-a luat ?
Pe Lena dela Maidani
Numai c'un șfertar de bani ;
Ibovnica imî *davea*
Pe Veta dela Soceni...

(Reteganu, Poes. pop. 22)

v. 1° D.

Pe alocuri se aude *avă* în loc de *avă* :

„Ca jurămînt, poporul dîce : să nu *avă* parte de luminile ochilor, să nu *avă* parte de ce e mai drag în lume...” (P. Iftimie, Tutova, c. Obârșeni).

E și mai curiosă forma poporană trisilabică *avîndă* pentru disilabicul *avînd* (Jipescu, Opincaru p. 20), precum și macedo-romănesce sînt doă forme : *avîndăluî* și *avîndu* (Bojadschi).

v. 2° Am. — *Avere*. — *Arut*.

*Am, vb. auxil. ; avoir. În articolul precedente s'a vădut modalitatea materială și logică a născerîi auxiliarului *am* din activul a m. Aci dară ne mărginim a'l urmări în sine'și.

Auxiliarul *am* se conjugă numai la presinte indicativ, unde se unesc cu participiul trecut :

(eū) *am* (tu) *ar* (el, ea) *a* } făcut ;
(noi) *am* (voi) *ați* (ei, ele) *au* }

și la optativ, unde se unesc cu infinitivul :

(eū) *aș* (tu) *ai* (el, ea) *ar* } face.
(noī) *am* (voi) *ați* (ei, ele) *ar* }

La indicativ, ca și la optativ, *am* se poate construi cu verbul seū în doē felurī :

direct : *am* făcut, *aș* face.

invers : făcut' *am*, facere-*aș*, unde revine la optativ forma infinitivală nescurtată, deși pe a-locurī se aude în popor : face-ū-*aș*.

Construcțiunea directă pōte să fie :

continuă : *am* făcut, *aș* face ;

întreruptă : *am* eū ce-va cum-va făcut, *aș* eū ce-va cum-va face.

Construcțiunea indirectă pōte să fie întreruptă numai prin pronumele personal : făcutu-*m'ai*, face-*m'aș*.

Funcțiunea cea obicīnuită în ambele timpurī este cea directă continuă ; nu e rară însă, și une-orī nu e fără elegantă, cea întreruptă, mai ales la indicativ.

Moxa, 1620, p. 372 : „de *amū* eu făcutū ce-va cu nedereptul, nu-mi veghé voe nemică...“

Act rustic din Mehedinți, 1599 (Cuv. d. bătr. I, 88) : „*au* ei lās at cu al lor cuvāntū...“

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), X, 4 : „cā ce *ai* tu sfrāșit, e ei sparserā...“

Fōrte des într'un fragment mähăcēn circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 78 sqq.) :

„*s'au* neștire de întâia čas lucrata“ ;

„*s'au* neștire după al treile čas veritū“ ;

„*s'au* neștire după al șasele čas ajunsu“ ; etc.

Pronumele reflexiv se pune de'naintea lui *am* : *m'am* făcut, făcutu-*s'au* ; există însă și exemple ca :

Pravila dela Govora, 1640, f. 25 a :

„deci acēstē noao *au* grāitu-se...“
= „noē *s'au* grāit“.

Construcțiunea inversă alăturī cu cea directă, fără ca ele să se deosebescă prin ce-va sub raportul sensului, permite grafului românesc încrușișarea ambelor întocmai după regula chiasmului în retorică, deși procesul e de tot poporan.

Așa ne întimpină mereū în cātece :

Mers' *ai* el pin' la un loc
Ș' *ai* aprins un mare foc...

(Alex., Poes. pop. 2., 20).

Sēmēnat' *am* grāu de vară,
Ai eșit numai negară ;
Sēmēnat' *am* orđ, ovēs,
Ai eșit mohor pe șēs ;
Sēmēnat' *am* popușolu,
Ai eșit érbă 'n fușofu...

(Ibid. 228)

Fost' *ai*, badeo, om voinic,
Ș' *ai* remas chīar de nemic...

(Ibid. 338).

Duce-*m'aș* la cununia,
Și *m'aș* duce ca vīntul
Cānd spulberā pāmīntul...

(Ibid. 307)

Bere-*aș* vin cu mintă crētă,
Ș' *aș* durmi la māndra 'n bratā...

(Familia, 1886 p. 115).

Proverb :

Fost' *ai*, lele, ce *ai* fost,
Dar acum ești lucru prost...

Acēstă încrușișare a ambelor construcțiunī e cu atât mai dēsă în cronicile nōstre, cu cât mai necārturar era cronicarul, adecā mai puțin inriurit de modelurī grece și slavice, căcī la Slavī și la Grecī nu se gāsesc nemic analog. Așa în letopisețul lui Ion Neculce se află peste doē-sute de chiasmurī analoge, dintre carī étă patru unul lingă altul :

Letop. II p. 363 : „Maī cerșutu' *au* Turcīi Azacul, și *s'ai* apucat Rușīi sāl dee cu tot venitul și hotarul lui. Cerșutu' *au* și bir să le dee și chel-

tuéla oștii, ce bir n'au primit. Dis'au Turcii să mai strice și alte pălânci ce sânt pre marginea hotarului pre lângă Zaporojeni și la pragurile Niprului, anume Camen, Zoton și altele, și s'au apucat că le-or strica. Mai dis'au Turcii și pentru Ucraina etc."

Din diferite construcțiuni chiasmatiche, cari nu sînt tocmai puține la noi, cea mai în circulațiune decât celelalte toate la un loc este aceea prin auxiliarul *am*; apoi pe a doua și pe a treia liniă prin auxiliarul *voiu*, prin elemente pronominale și altele: merge-voiu și voiu vedé, bucură-te și te veselesce etc.

v. *Eü. — Se. — Voiü.*

În vechea italiană ni se presintă din când în când un fenomen foarte înrudit. Așa sînt exemplele citate de Tommaseo: „Grazie ti rendo, Iddio mio, perocchè tu m'ai visitato, ed hâmi dimostrato li peccati miei...”; sau la San-Francesco d'Assisi:

Perdonami, Signore,
Che t'ho fora serrato:
No hotti ricambiato
Un vero amore...

Formele istorice pentru monosilabi-cii *am*, *ar* și *aș* sînt dissilabice: *amu*, *are* și *ași*.

Act rustic din Ilfov circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 94) de două ori: „*amu* lăsatu eu cu sufletul miu...”

Act muntenesc din 1622 (A. I. R. I, 31): „auzindu că va să facă sfântă mănăstire, ne-*amu* adunatu toți și *amu* vorbitu...”

Altul din 1612 (ibid. 71): „*amu* întorsu parté lui Săban Gliga...”

Varlam, 1643, I f. 51 a: „mulți *are* hi mai bucuroși să moară decât să'să descopere boala ca să o vadă toți...”

Pe lângă *are* este și forma *ară*, de unde apoi actualul *ar*:

Silvestru, 1651, f. 96 a: „mănăncă pre oamenii miei cumă *are* mănca păine...”; iar f. 111 b: „deșărtie sântu fii oameniloru, mincunoși's fii bărbatulu; de *s'ară* pune în cumpănă, mai iușori *ară* fi decâtu deșertăia...”

Moxa, 1620, p. 352: „*ară* fi mai bine ce va naște să'l arunci în foc...”

Radu din Mănicesci 1574 (Mss. în British Mus., Harl. 6311 B):

Io. III, 12: cum, de <i>ași</i> (<i>αμσ</i>) zice voao de ceri, cre- dere- <i>ași</i> ...		... quomodo, si dixero vobis coe- lestia, credetis...
--	--	---

Și lângă *ași* forma *așu* prin analogia cu *amu*:

Psaltirea Șcheiană circa 1550: „Doamne Dumnedzăul meu, se *așu* face časta...”

Unii derivă pe *aș* din neo-grecul *ăș* în *ăș* *γράφη*, *ăș* *γράφουμεν* (Cihac, II, 637), care reprezintă pe vechiul grec imperativ *ăș* = *άσες* din *άγιου* (Du Cange, Gloss. med. Graec., introd.). O asemenea derivațiune nu se discută. Toate formele auxiliarului *am* s'au născut printr'unul și același proces fonetic al suprimării silabei mijlocie -ve- = -be- din prototipurile latine, și anume:

am = a v e m = h a b e m u s;

ăi = h a b e s;

a, *ăi* = h a b e t, h a b e n t;

ați = a v e ț i = h a b e t i s;

are = h a b e r e t;

aș = h a b e s s i m.

Pentru *aș* deja canonicul Cipariu (Gramm. 278) indicase foarte bine paralelul italian *avessi*, care înseamnă vine din latinul „habuissem”, ci din arhaicul *habessim*, de ex. la Cicerone, De leg. II, 8: „separatim nemo *habessit* deos”.

În graiul *a* sau *au* se reduce mai adesea la *o*.

În următoarea doină din Ardél acest

o = *au* ne întimpină chiar într'o construcțiune chiasmatică :

Es afară, luna'î sus,
Badea vint' o și s'o dus;
Es afară, luna'î jos.
Badea vint'o și s'o 'ntors...

(Jarnik-Bărsanu, 194)

Apoi pentru plural circulază alături cu *au* o formă foarte interesantă *or* = lat. *habuerunt* :

Bate, Doamne, Némțu 'n drum,
C'o ales ce-o fost mai bun
Ș'or rămas niște pitici,
Alt-fel n'ai cum sa le ȳici;
Piticii care-or rămas,
Pun caculele pe nas
Și fac la fete necaz!...

(J. B. 298)

Și m-or ȳis flóre de fragă,
Tuturor pe lume dragă;
M-or ȳis flórea florilor,
Dragostea feciorilor...

(Ib. 156)

Cununa o fost la mine,
Da ochin or fost la tine.
Să fi luat séma bine...

(Ib. 171).

Ambele forme *au* și *or* în același cântec :

Cu cheile s'or jucat
Mulți pruncuți
Nepricepuți :
Nu sciu în foc le-au țipat,
O'n apa le-au aruncat...

(Pompiliă, Sibiu, 54)

După vocala unui cuvânt monosilabic, în unele vechi texturi inițialul *a* se elide, cea ce s'aude adesea și'n graiul poporan. Așa :

Legenda Duminecei, 1600 (Cuv. d. bătr. II, 44) : „aăastă carte o-u tremesu“ = „o *au* tremesu“.

Ruga Sf. Sisinie circa 1580 (ib. 289) : „laptele mâni-ta ce-i suptu“ — „ce *ai* suptu...“

Călătoria la Iad, circa 1550 (ib. passim) : „ce-u răstignit = ce *au*“; „se-u scu-

latu = se *au*“; „născutu-se-u = se *au*“; „ne-u spus = ne *au*“; „te-i ivitu = te *az*“; „o-u pădzitu = o *au*“; „și-u necat = și *au*“; „se-ră aprinde = se *ară*“, etc.

Cugetări în óra morții, circa 1550 (ib. passim) : „o, cum ne-mă (=ne *am*) pierdut vréme de pocăințe de-mu (= de *am*) badgocuritū și *amă* ȳucatu și-mu (=și *am*) săritu...“

În graiu se mai observă și un alt-fel de „sandhi“ :

„Se ȳice *ĭ-an* dat în loc de : *ĭ-am* dat; dar : *am* veȳut, nu : *an* veȳut...“ (D. Georgescu, Iași, c. Băiceni).

În fine, despre formele istriano-române, foarte curioase, veȳi pe Ascoli, Studj critici I, 64-67.

v. 1. *Am.* — 1.2. *Aș.* — *R.*

-*am.* — v. -*an.*

Amă! s. **a-mă!** interj.; eh mais! E-ditorul operelor lui Alexandri (t. IV p. 1775) explică pe *ama* prin : ce mai trébă! Este o exclamațiune de mirare unită cu indoelă, care se aude numai pe'n orașe, aprópe necunoscută pe la țéră.

Costinescu, Vocab. I, 34 : „*A-ma!* așa! ce ai făcut? de ce așa?...“

Alexandri, Gură-cască : „... vė închi-puiți pe mine Nae Găscănescu înbrăcat husăresce, cu nădragi strimți și cu chiveră? *Ama!* frumos m'a prinde...“

Același, Sandu Napoilă : „... să fiu de o potrivă cu Chiosa vezeteul și cu Mănciurică bucătarul?... *ama* rindu-elă!..“

Același, Hagi-Petcu, act I sc. 4 : „*Ama!* Atăta m'ar fi trebuit să'l ascult pe d-lui!..“

Același, Boierii și ciocoi, act II sc. 13 : „*Ama!* Aĩ vorbit de te-ai pripit...“

Filimon, Ciocoi vechi p. 186 : „pare că auȳ de acum pe acei clevetitori ȳi-

când: *Ama*, cap și la Banul! mai deună-ți nu voi să dea pe fie-sa după Postelnicul Andronache, boier simandicos și om al lui Caragea, și acum o dă slugii aceluși boier...

Aceiași interjecțiune este la Neogreci, Serbi, Bulgari și Turci (Miklosich, *Türk. Elem.* I, 11). Românișii au căpătat-o abia în epoca Fanarioșilor. Curat românesc, cu același sens, se dice „a-ba!” de exemplu la De la Vrancea (B. Ștefănescu), *Sultanica* p. 244: „A ba, moșule, încotro? un'te duci p'asa zăpușelă?...” sau oltenesce în „Jocul păpușilor”:

A-ba, fă, unde ți-e tetele
Ca sa'mi dea pușchetele
Să impușc vrabetele?...

(G. D. Teodorescu, *Poes. pop.* 121)

v. *A-ba!* — *Dec!*

Amâl. — v. *Hamal.*

Amân! interj.; grăce! miséricorde! pardon! Acéstă exclamațiune arabă de ȳertare au căpătat-o prin Osmanlișii tóte popórele de pe peninsula balcanică, căci Turcișii, când ardeaș și pırjoliaș tot pînă la Dunăre și pînă la Carpați, n'aveaș încotro, ci trebuia să le strigi turcesce „*aman!*” fiind-că altfel nu te înțelegeaș.

În Cronice *aman* ne întimpină numai când e vorba de Turcișii, sau când vorbesc Turcișii.

Neculce, *Letop.* II p. 377: „nu mai avea nici o putere, numai ce striga *aman*, decî noi văzându-ı că strigă *aman*, ne-au căutat numai a face pace...”

Dionisie Eclesiarcul, *Cron.* (Papiuș, *Monum.* II, 172): „și așa se sparge ordiea Turcilor, cai se duc în lume sbierând și Turcișii căduți țipând: *aman! aman!*...”

Enachi Cogălnicenu, *Letop.* III p. 224: „[Antiohi Caragiă] nu le da obraz

[Turcilor] nici de cum, nici să ședă jos înaintea lui nu'ı punea, și să răstia asupra lor, ca când n'ar fi fost Turcișii, ci se ruga cu *aman boier*, care nu cred că a fi mai fost altă dată...”

Păreche cu „*aman boier!*” este „*aman puıule!*”, când nu supusul cerea ȳertare dela mai marele seu, ci femeea dela bărbat.

I. Créngă, *Amintiri din copilăria* (Conv. lit. 1881 p. 10): „Pe semne te mănâncă spinarea, cum ved eu; și ıa acuș te scarpin, dacă vreı; ba ș'un topor ıți fac, dacă mă cređi, de'ı dice *aman puıule!* când ıi scăpa din mâna mea...”

Nu e rar și'n poesia poporană, dar numai în balade.

„Român Grue Grozovanul”:

Aman eı cu toți răcnia
Și din față'ı toți peria...

O baladă din Bucovina:

El striga în gura mare,
Eu ıı dam peste spinare;
El striga: *aman! aman!*
Eü mă 'ntorceam si'ı mai dam...

(Marian, II, 5)

În balada „Doncilă”:

Ah, a m a r, a m a r Doncila!
N'ain cerut așa copilă...

pare a fi o eróre în loc de:

Ah, *aman, aman*, Doncilă!...

căci vorbește un Turc amenințat de mórte și care cu un moment înainte dicea adversarului seu: „ghıaur Doncilă!”...

v. ¹*Thurc.*

Amandeă! interj.; tout d'un coup! à l'assaut! vite! Sinonim cu *busta*. Se aude numai în Moldova, unde pare a fi destul de respândit. S'a introdus în graıu cel mult de prin secolul trecut.

I. Créngă, *Amintiri din copilăria* (Conv. lit. 1881 p. 460): „Iară eu, a-

mandea pe uşă afară plângând şi încep a răcni cât îmi lua gura, strigând megieşii. . .“

Alexandri, Scara măteii, sc. 12 : „Ei, apoi ce fac eu acum ? Ha !.. Mări să fac şi eu ca cuconu Măgdian... *Aman-dea* la scară !..“

Acelaşi, Iorgu dela Sadagura, act I sc. 8 : „Dos la faţă, ş' *amandea* la moş Niron !..“

Acelaşi, Rusaliile, sc. 14 :

„Veveriţă : Rusaliile se primblă nóp-tea prin sat ; cum le-om zări, *amandea* pe ele !

„Gheorghe : Dar dac'or da ele busta la noi ?..“

Seulescu, Gramm. 1833 p. 170, aduce ca sinonimi : „*amandè* pe dînsul, daţi de tot, nu lăsa, nu te da...“

După d. Şaînénu (Elem. turc. p. 55) *amandea* este un participiū persian *ī agmandè*, trecut la noi prin Turci şi însemnând literalmente „predând“, „năvălind“ ; o etimologie foarte corectă foneticesce şi pe care tot-o-dată, sub raportul semasiologic, o întăreşte analogia latinului „raptim“ din „rapere“, ba şi românesce „grabă“ din slavicul „grabiti = piller“.

v. *Busta*. — *Īamā* — *Īamandi*. — *Īurāş*. — ¹*Turc*...

Amanèt (plur. *amaneturî*), s. n. ; gage, nantissement. Sinonim cu zălog. Derivate : *amaneţar* „créancier hypothécaire“ şi *amaneţez* „mettre en gage, hypothéquer“. Din turcul *emānet* „dépôt“ prin neo-grecul *ἀµανέτι* „gage“, *ἀµανετέσιω* „engager“ (Cihac).

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 233 : „ău chemat un Mîrzac, ce avea musafir într'o casă la pörtă, zicându'î : am un *amanet* ca să'ţi dau, dar voiu să'ţi puî capul şi *amanetul* din mână să nu'ţi dai...“

Beldiman, Tragod. v. 4019 :

Saracii ce-aveau prin casă, mergea punea *amanet*,
Dându'î bani să'l imblândeşca, să'l vedă desmăniat...

Filimon, Cîcoii vechi p. 249 : „...Îea condica de *amaneturî* şi trece banii boieruluî la partida plăţilor...“

Jipescu, Opincaru p. 108 : „vă şi împrumutăm, dar puneţi-ne *amanet*, zălog, or moşiile, or sarea, or vinutu...“

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sul-tanica p. 113 : „Ce-o să mai *amaneţăm* la urma urmelor, dacă perdem şi'n astă-seră ?..“

v. *Zălog*.

Amanetăr }
Amanetěz } v. *Amanet*.

¹**Amăr**, -ă, adj. ; amer ; fig. triste, pénible, affligeant, dur à supporter. In sens figurat se apropie de *amarnic*. In sens propriū, distinge gustul neplăcut al unor substanţe, mai ales al unor plante prin cari îl şi definesce poporul. Aşa e *amar* pelinul.

Doină muntenească :

Mă muncesc de vine-un an
La pörtă la Leurdén
Să fac pelinul zahar,
Dar pelinu'î tot *amar*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 285).

Din Bucovina :

Dar pelinu'î tot *amar*
Şi duşmanu'î tot duşman !..

(Marian, II, 27)

Moxa, 1620, p. 382 : „beu păharū *amarū* şi pelinatū...“

Pe lângă „*amar* ca pelinul“, se dice : „*amar* ca fîerea“, ceia ce se rostesc în unele locuri : „*amar* ca şereea“ (I. Gheorghiu, Iaşi, c. Cârjôia), în altele : „*amar* ca cereea“ (G. Baltă, Némţ, c. Bistriciôra).

„*Amar* ca *ghințura*“ (*Gentiana cruciata*), plântă numită și *fîierea-pământului*.

„*Amar* ca *mătrăguna*“ (*Atropa Belladonna*).

Deși *leușténul* (*Ligusticum levisticum*) nu e tare *amar*, totuși în Banat se aude: „*mîe amară* *viața* ca *leușténul*“ (L. Iancu, c. Visagu).

Despre medicamente *amare*, generalmente vegetale și tonice, cunoscute și franțuscesce sub termenul generic de „*les amers*“:

Că nu daŭ *lécuri amare*
Să fie cu supărare,
Ci tot buze rumelóre,
Care plac la fetișóre...

(J. B. 374)

În sens propriu și 'n sens figurat tot-o-dată:

Amară 'i frunđa de nuc,
Ma! *amar* doru ce'l duc;
Amară 'i frunđa de fag,
Ma! *amar* doru ce'l trag...

(ibid. 90)

Intr'o frumósă antitesă:

Fóia verde n u c ' *amară*,
Badea'î mánios de-aserá,
Că n'am șest cu el afară;
Fóia verde flori de fr a g ă,
Iartă badeo, iértă dragă...

(ibid. 105)

v. *Fiere*. — *Ghințură*. — *Leuștén*. — *Mătrăgună*. — *Nuc*. — *Pelin*.

Ca și a c r u, *amar* este în opozițiune cu dulce.

Proverb:

Cine a mâncat papară,
Scie dulce'î or *amară*...

(Pann, II, 14).

Ghicitórea despre „*nuc*“:

Nalt cât casa,
Verde ca mătasa,
Dulce ca mîierea,
Amar ca fîierea...

care e și franțuscesce:

Amer comme fiel,
Doux comme miel...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 235)

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob. III, 11: doară izvorul di- în'r'acéiași curere izvori-va dulce și <i>amaru</i> ?...		... numquid fons de eodem fo- ramine emanat dulcem et ama- ram aquam?...
--	--	--

Coresi, Omiliar 1580, quat. XXIX p. 12: „foarte întunecă *minté* lor și nu-i lasă să caute adevărul, ce grăescă că dulcele e *amară*...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 35): „cu bucătúeo dulce a vulpii înghiți și undița otrăvii *amară*...“

Ibid. p. 171: „inimii închise și de grijă cuprinse, tot dulcele *amar* și tot largul strimpt îi yaste...“

Enachi Cogălnicenu, Letop. II, p. 282:

Oh! lume înșălătoare,
De 'mpărați învrăjbitoare!
Cum era de dulce mîierea,
Acum este-*amară* fîierea...

Balada „*Doncilă*“:

Pentru dînsul nu e vară,
Nu e dulce primăvară,
Ci numai vîlétă *amară*!

Doină din Dobrogea:

Fântână cu cincî izvora.
Doè dulce și trei *amară*,
Să bé dușmanî să móră...

(Burada, Oălét. 231).

Altă din Moldova:

Ce-a fost veșted înverdesce,
Ce'î *amar* se îndulcesce,
Ce'î mahnit se 'nveselesce...

(Alex., Poes. pop. 2, 336)

După cum dulce se iewa ca sinonim cu tot ce e plăcut saŭ bun, de asemenea *amar* se întrebuițeză metafo-

ric pentru noțiunea de orî-ce neplăcut, reu, trist, încât din acest punct de vedere pînă și dulcéța poate fi *amară*, ca în doîna :

Și eu unde mă voiu duce ?
Unde mîerea e mai dulce,
Caci aice 'n astă țara
Deu! și mîierea e *amară*...

(Marian, Bucov. II, 13).

Istoria lui Brâncovénu 1730 (Conv. lit. 1875 p. 328):

Oh! *amaru* primavară,
Cum ne ie Turcîi din țara...

Coresi, 1577, ps. LXIII:

... întinseră ar-		... întenderunt
culu său, lucru		arcum, rem a-
<i>amaru</i> ...		m a r a m...

Moxa, 1620, p. 380: „o, *amaru* leu cu sufletu cruntu și cu minte de fiară vrăjmașe, câtă pagubă feceși!...”

Beldiman, Tragod. v. 1:

Ce necaz, ce osîndire, vai mie! ce foc *amar*,
Ce tresnet și ce lovire, ce otrăvitor pahar!...

O baladă din Bucovina:

Și cu gura'i blastăna
Cu blăstăm *amar* de foc
Să n'arbă 'n lume noroc,
Cu blăstăm *amar* de mörte
Ca să n'arbă 'n lume parte...

(Marian, II, 123)

Doîna din Ardél:

Bine-a ȝis frunȝa de vie
Ca dragostea nu'i moșie,
Ca dragostea se sfișesece
Și cât lumea nu trăesce:
Dragostea e 'nsetătoare
S'aduće chinurî *amare*!...

(J. B. 219)

Din Moldova:

Că mî-e sufletul *amar*
Și'mî e traiful în zadar!
Vai de mine și de mine,
Nu mai sciu ce'i reu, ce'i bine...

(Alex., Poos. pop. 2, 313).

Pentru popor, o mamă pöte fi a -
s p r ä , dar o sócră este a c r ä , iar o
mumă-vitregă e *amară* :

Câte pöme sint de vara,
Nice una nu'i *amară*
Ca maica de-a doua óră. . .

(J B 200)

v. *Acru*.

La plural feminin, în graiu se aude
mai adesea *amară* în loc de *amare* ;
une-orî și'n vechile texturi :

Sf. Ioan Crisostom, text din sec.
XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf.
Nicolae din Brașov, p. 483) : „nice zdă-
rîindü fața sau bătîndü în pieptü sau
glasuri lăsîndü, ce numai diîn inimă
să lăsăm lacrîme *amară*. . .“

Poetul însă, din contra, își permite
în asemeni casurî și pe masculinul *a-*
marî :

Zilot, Cron. p. 52 :

Lucru vrednic d'*amarî* lacrîmî, numai jale,
numai foc,
Care este pustiirea acestuî românesc loc!...

Adjectivul *amar*, förte des el-însușü
în graiu, s'a mai rămurit la noi în a-
tâtea crengî unele peste altele, ca ni-
căirî în limbile neo-latine din Occident.
Pe lingă substantivul a m a r, adver-
bul a m a r, interjecțiunea a m a r, vine
apoi verbul a m ä r e s c, adjectiviî a-
m a r n i c și a m ä r i ü, substantiviî
a m ä r é l ä , a m ä r i m e , a m ä r ä-
c i u n e , a m ä r ä t u r ä etc., fie-care
exprimînd o nuanță și avînd o func-
țiune propriă bine determinată.

v. ²⁻⁴ *Amar*. ¹⁻² *Amarnic*. *Amără-*
cîme. — *Amăresc*...

² *Amâr* (plur. *amaruri*), s. n. ; souf-
rance, peine, tristesse. Sinonim cu a-
m ä r ä c i u n e , cu a m ä r i m e , cu
a m ä r é l ä , dar cu o nuanță mai pu-
țin materială; așa despre gustul buca-

telor, al beuturilor, al lécurilor etc. se pôte dice a mărăciune sau amărélă, de asemenea amărime, nici o dată însă *amar*; a înghiți amărélă sau amărăciune ori amărime este alt ce-va decât:

Multe rele-am patimit,
Mult *amar* am înghițit...

(Alex., Poes. pop. 2. 379)

sau la A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 23: „am obosit tot înghițindu'mi *amarul*...”

Pină și pelinul ăa un sens metaforic când e sinonim cu *amar*, ca în doina muntenescă:

Dómne, cui să mai mē'nchin,
Că de-*amar* și de pelin
Bietu'mi suflet este plin...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 352)

Astfel *amar* e sinonim cu jale, cu durere, cu greū etc.

Predică 1600 (Cuv. d. bătr. II, 228): „adul ăaste plinū de *amarū* fierbinte și durere fără sémă...”

Text omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 293): „pizmașilorū mare boală ăaste-le, și *amar* și jale ăaste lor, numai căce 'ș vād cu ochii pre cine-i ăaste pizmă și bāsău...”

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R. III, 251): „ăaste a mé moșia den moșii și strămoșii mei, și eu am dat năpotului meu pāntru sprijinială și socotānță care am avut la grāul și la *amarul* meu...”

Varlam, 1643, I f. 115 a: „mai multū *amaru* și durere avu cândū pogorāră pre Hs. de pre cruce...” și mai jos f. 119 a: „pre mene m'ai lāsāt în scrābă și în *amarū* mare...”

A. Pann, Prov. I, 42:

Plecā ghicitorul cu acel Tatar,
Dar pré trist cu totul și plin de *amar*,
Mirāndu-se 'n sine cu ce meșteșug
Ș'acolo să 'ntorcă vre un viclēșug...

Doină din Ardél:

Mē dusei cu cōsa 'n dél,
Cosii ăarbă și *amar*;
Mē dusei cu cōsa 'n luncă
Și cosii jale adāncă!...

(Jarnik-Bărsanu, 222)

Costachi Negruzzi, O alergare de cai,
I: „ce *amar* trebuie să fie în sufletul lui și câtă jale în inima soției sale...”

Ori-ce suferință se pôte numi *amar*:

Vino, mândră, sus pe dél,
Und' se face grāul rar,
Ca să scāpām de *amar*!...

(J. B. 162)

Sf. Ioan Chrisostom, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 508): „oamenii ceia rāii ajutā-se spre mai *amarū*, înșālāndū și înșelați fiindū...” și mai jos p. 528: „oamenii ceia hitlénii și vrājitorii dospivorū mai spre *amarū*, înșālāndū și înșālāndu-se...”

Gr. Alexandrescu, „Te mai veđui”:

Plăcerea, frumusețea, podōbe felurite,
Tot era în zadar;
Ele nu pot să'nvie simțirile-amorțite
D'al patinei *amar*...

La plural *amarurī*:

Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 10: „mulțāmindū lui Dumnedzāu, să ruga să'l mātuiască dī-aciale *amarurī*...”

Samuil Clāin, Invățături (Blaj, 1784 p. 61): „Foarte mare dorū amū eu, ca să vă pocū arāta fericirē vre-unui dreptū, carele cu sfāntā moarte se véde, cum să izbāvēște de *amarurile* vieții aceștiā...”

Prin asociațiunea de idei: suferință = neajuns = cusur, admirabilă locuțiune proverbială din Moldova la I. Créngă, Povestea lui Harap-alb (Conv. lit. 1877 p. 193): „tot omul are un dar și un *amar*, și unde prisosesc darul, nu se mai bagă în samă *amarul*...”

Construcțiunea cu *amar*:

Moxa, 1620, p. 367: „nice unū bine

pre lume nu ăaste ca să nu se amé-
stece cu scrăba și c u multă *amară*...”

Predică 1619 (Cuv. d. bătr. II, 122):
„duce-te-veri cu elu în focul nestinsu
și întru ’nturerecul dé afară întru vier-
mii neadurmiți, iuo scărccaré dințiloru
și plângere c u *amaru*...”

Doină din Bocovina :

Nu vè uftați la avere,
Că'n ea n'aflați mângăere.
Că averea trece déitul
Și tu remâi c u *amaru*...

(Marian, II, 71)

Maî obicînit însă „c u *amar*“ func-
ționează ca adverb.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 67 :
„păcătoșii se vor plânge și vor încépe
c u *amar* a tângui...”

Istoria lui Brâncovénu 1730 (Conv.
lit. 1875, 330) :

Pe rând în casă intra
Și c u *amar* suspina...

Doină din Ardél :

De când, maică, m'ai băiat,
C u *amar* m'ai blăstemat
Cu mânile cătră sóre,
Să trăesc cu supérare...

(J. B. 183).

În fine :

„Între înjurături: dá'l bólei! dá'l fo-
cului! dá'l *amarului*!...” (P. Olténu,
Hațeg).

v. ¹·*Amar*. — ³·⁴·*Amar*. — ¹·²·*Amarnic*.

³·**Amâr**, adv.; amèrement, pénible-
ment, tristement. Nicî o dată nu se
întrebuințéază despre gust, ci numai
despre suferințe saú neajunsuri morale.

Nic. Muste, Letop. III, p. 69—70 :
„cum era saniile cu bejăniile, așa le
aducea încărcate de muieri și de copii
și pe drum copii degerați și fete mari
cum era maî *amar*...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 172) : „gîurămîntul între muri-
tori apa curătlî fiind, vinul și veninul

fără-liagii s'au făcut, carile întâiu dulce
înbată, apoi *amar* otrăvêște și în-
niacă...”

I. Văcărescu, p. 539 :

Și'ncepe *amar* ohtând,
Ah! ah! a! cu dor, cu jind...

A. Pann, Prov. I, 42 :

D'altă parte iarăși vedea pe Tatar
Stând și el pe gânduri și oftând *amar*...

Balada „Român Grue Grozovanul“ :

Doi Tătari țépa 'i gătesc,
Doi *amar* il chinuesc,
Dar el cântă 'n nepăsare
Par' c'ar fi la masă mare...

Balada „Stefăniță-vodă“ :

Frunză verde stejărel!
Am un frate voinicel
Și mă tem *amar* de el...

Balada „Voinea“ :

Se bocia, se tanguia
Și din ochi *amar* plangea...

(Pompiliu, Sibiu, 78)

v. ²·*Amar*. — ¹·²·*Amarnic*.

⁴·**Amâr**! interj.; hélas! Sinonim cu
v a i! și cu cele-l'alte exclamațiuni de
suferință.

O grămădire de sinonimi reduplicați
la Varlam, 1643, If. 119 b : „o h, o h!
mare nevoe! v a i! v a i! mare greu-
tate! *amar*, *amar*!...”

Omiliar dela Govora, 1642, p. 90 :
„așa cu țipet mare și înfricoșat se va
implé gheena, și urechile cărora vor
fi acolo nemică altă nu vor auzi nu-
mai acésté: *amar*! *amar*!...”

Maî adesea „*amar*!” își asociază pe
„v a i!” căpătând prin acésta o nuanță
óre-cum superlativă.

Casa unui țeran :

Făcuta 'i din pămînt ars,
În lăuntru 'i tot necaz!
Văruiță 'i tot cu var,
În lăuntru 'i v a i ș'*amar*!...

(Familia, 1884 p. 420)

Se construesc cu dativul, ca și lă-
tinesc „vae“.

Noul Testament din 1648, Matth.
XI, 21 :

... <i>amar</i> ție,		... vae tibi,
Horazin! <i>amar</i>		Corozain! vae
ție, Vithsaida!..		tibi, Bethsaida!..

Beldiman, Tragod. v. 5 :

In ce stare, *amar* mie! te cutremurî când
privesci;
A lacrărilor năvală chip nu este s'o o-
presci!..

Zilot, Cron. p. 15 : „Ah, *amar* mie!
cum m'am născut într'acastă Tera-
Rumânescă..“

Adesea se întrebuintează în construc-
țiune cu de.

Costachi Conachi, Poes. p. 239 :

Și voi, Dumneșei amarnici, pentru ce mai
prelungiți?
Au câte-am tras nu's destule? aș pe-semne
mî gâtiți!
Alte morți, alte ucideri, *amar* de viața mea!..

Doină din Moldova :

Saracut, *amar* de mine!
De-aș simți mórtea că vine...
(Alex., Poes. pop. 2° 276)

Balada „Inelul și năframa“ :

De altul póte-ar fi bine,
Dar e reu ș'*amar* de tine!..

„Nevasta tálharului“ :

C'am remas cu rod în sîn,
Și nu 'i rod de bun Român,
Ci e rod de om mișel,
Saracut, *amar* de el!..

(Alex., Poes. pop. 2° 230)

Balada „Jianul“ :

Vai, sermanul volnicel,
Săracut, *amar* de el!..

Doină din Bucovina :

Căci traful cu tine,
Vai ș'*amar* de mine!..

(Marian, I, 96)

Din Ardél :

Scólă, Marcule, stăpâne,
Că'i *amar* și vai de tine!..
(Pompiliu, Sibîu, 23)

Idiotismî: *amar* de cap! *amar* de
șile!

Of bărbate, bărbățele,
Amar de șilele mele!..
(Marian, I, 9)

Căci *amar* de capul meu,
N'ouă avé odihnă eu!..
(Ibid. I. 104)

Ș'acolo m'ă merge reu,
Căci *amar* de capul meú,
N'ouă avé hodină eu
De zuraful ferelor,
De plânsul nevestelor...
(Pompiliu, Sibîu, 16)

Reduplicat:

Frunză verde mărăcine,
Vai ș'*amar*, *amar* de mine!..
(Alex. Poes. pop. 2° 886)

Adesea își asociază pe interjecți-
nea „o!“

In Cugetări în óra morții, circa 1550
(Cuv. d. bătr. II, 463-5), de doș-deci și
cinci de orî se repetă: „o, *amar*!“ con-
struit cu dativul său cu vocativul, bună
órá: „o, *amar* menciñoșiloru! o, *amar*
ceia ce gîurá pré cruce..“, și apoi se
închee prin: „o, munca și a m a r u l
mare! și oamenii nu precepu..“

Moxa, 1620, p. 364 : „se stinseră
curândú, o, *amar*! că se sfădiră a-
dinsú eiși..“

Zilot, Cron. p. 28 : „dar, o *amar*!
nevoile aú început și despre Pazvan-
toglu..“

Une-orî „*amar*!“ figuréză ca un
„parbleu!“ fără nici un amestec de
suferință; de exemplu :

Haí, mândrá, la cununie
Pină-i frunza verde 'n vie;
Dacă frunza s'a usca,
Cin', *amar*! ne-a cununa?..
(Jarnik-Bársanu, 49)

Cu românul „*amar* de mine!“ deja Diez (Wtb. ²I, 18) alăturase cu drept cuvânt pe portugezul „*a m a r o d e m i*!“ Se mai adăugăm că și'n Sicilia: „*a m a r u a d i d d u*!“ literalmente „*amar* la el!“ are același sens (Pitrè, Arch. delle trad. popol. I, 519). De asemenea „*a m a r u m i a*!“ = misero me!“ (Traina). În toată Italia sudică *a m a r u* și *m a r u* înseamnă „miserio“, de unde apoi sub forma *μάγο* a trecut și 'n dialectul neo-grec de Bova (Pellegrini).

v. ²*Amar.* — *Amăresc.*

⁵*Amăr* (*atât'*), subst. masc. invar.; grand nombre, grande quantité, foison. Ne întimpină numai în idiotismul, comun tuturor Românilor din Dacia lui Traian: „*a t â t ' a m a r d e . . .*“, când e vorba de ce-va foarte mult.

În Ardél:

Basmul „Îndărîtnicul“ (Tribuna din Sibiu, 1885 p. 606): „nu scieau cui va rămâne *a t â t a a m a r d e a v u ț i ă* și pentru cine s'au trudit o viéță întrégă. . .“

Basmul „Lumea proștilor“ (ibid. 1886 p. 1098): „la noi reu te vei odihni, că *a t â t a a m a r d e g o n g u ț e* avem de ne rod și urechile. . .“

În Moldova:

Costachi Negruzzi, Scrisórea VIII: „când cine-va *a t â t ' a m a r d e v r e m e* n'a mâncat decât puî, pare-mi-se că are dreptate a fi sătul de ei. . .“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 26): „cređi tu că vom puté noi singurî secera și stringe *a t â t a a m a r d e g r ă ă . . . ?*“

În Muntenia:

Jipescu, Opincaru p. 11: „dē n'o continua starea dē mișelii supt care se sbate opincaru d' *a t â t ' a m a r d e v r e m e*, nu miróse bine. . .“

„*A t â t a a m a r d e*“ n'are a face în-

tru nemic cu „amărăciune“, ci numai cu un mare număr său o mare cătime de ce-va; este dară „*atâta mar de*“, cu pierderea vocalei finale ca în „*abur = abure*“, „*afar' = afară*“ etc. Sub raportul timpului, „*atâta mar de*“ este în opozițiune cu „*o mică de cîas*“ = „*une minute*“. Inițialul *a* în „*atâta amar*“ nu e protetic ca la Macedo-romani în: „*a m a r e = mare*“, ci se datoréză propagațiunii din „*a t â t a*“.

Alexandri, O primblare la munți, pune la plural: „Nevasta'mi era cea mai frumósă femeie dela munte; pare că o vęd încă după *a t â ț i ă a m a r i d e a n i*“, unde însă nu este decât un cas de atracțiune sintactică.

v. *Mar.* — ²*Mare.*

⁶*Amăr*, n. pr. pers. m. — v. *Amărescu.*

⁷*Amăr*, n. pr. loc. m.; nom de certaines localités en Valachie. Despre un riuleț cu acest nume vorbesce Dumitru Dudescu la 1638 (Arch. Stat., Mrea Căldărușani No. 1): „să se știe cum i-am vândut o jumătate de sat ce se chémă Hamzăești dela *Amarul* ot sudstvo Sac, deîn câmpu și deîn apă ce se chémă *Amarul*. . .“

v. *Amara.*

Amăra, n. pr. loc. f.; nom de certaines localités en Valachie. Frunțescu indică vr'o doé sate numite *A m a r*, apoi o baltă *Amara* și *Slobođia-Amara*. Tóte acestea înseamnă literalmente „*L'amère*“.

v. ¹*Amar.* — ⁷*Amar.*

¹*Amarădia*, n. pr. loc. f.; une rivière dans la Petite-Valachie. „*Amaradie*, riú ce isvoresce din munții județului Gorj, percurge parte din județul Dolj, pri-

mesce în sine piraale: A m ă r ă đ ó e, Bărcesci, Futio, Frumușel, Séca și Plósca, și apoi se vérsă în Jiū lângă satul Ișalnița“ (Frunđescu). După numele acestui riū, câte-va localități învecinate, o vale în Gorj și o plasă, apoi o plasă în Dolj și un sat, se chiamă de asemenea *Amaradiă*.

Noi am arĕtat așuri (p. 338) că finalul a d i a este un sufix topic la Români și la Serbi, care nu e nici latin, nici slav, și pe care l găsim în Meh-a d i a, Cîoc-a d i a, Arp-a d i a, Ap- a d i a, Var-a d i a, Mănăr- a d i a etc. Fiind vorbă de un riuleț fără nici un fel de a m ă r ă c i u n e, nî-ar fi a-nevoe a căuta în *Amaradiă* pe adjectivul a m a r = lat a m a r u s. Mai bine se potrivește grecul α μ ᾶ ρ α „canal, aqueduc, ruisseau“, de unde ᾶ μ α ρ ε ῦ ω „couler, arroser“. Benfey (Wurzellex. II, 284) indică și'n dialecte celtice a m a r „auge, lit d'une rivière“. In medio-latina a m a r a „cloaca, tubiculus“ (Du Cange).
v. -*adia*. — *Apadia*.

³•*Amarădia* (ca pe), t. de Choréogr. popul.: nom d'une danse en Petite-Valachie. Vulpénu (Salba română II, No. 23) publică aria unei hore oltenesci numite: „Ca pe *Amaradia*“, fără alte amărunte.

v. ¹•*Amaradia*.

¹•*Amărnice*, -ă, adj.; „austère, sévère, vif, véhément, impétueux, vigoureux“ (Cihac). Nu derivă din adjectivul a m a r „amer“, ci din substantivul a m a r „tristesse“ prin sufixul -n i c, ca în „puternic“ dela „putere“, „trainic“ dela „traiu“, „falnic“ dela „fală“, „jalnic“ dela „jale“ etc.

v. -*nic*.

Amarnic e necesar în graiu, de óră ce sinonimul a m a r este nu numai preșovăitor, funcționând ca adjectiv

și ca substantiv, dar nici nu exprimă nuanța de silă, propriă lui *amarnic*.

Moxa, 1620, p. 347: „O *marnică* neascultare! o năprasnică cădere!...“

Samuil Clain, Invățături (Blaj 1784 p. 90): „Dulcele meu soț, de mare jéle și întristare ce mî-au venit prin ăsul *amarnice* morți, multe nu'ti po-ciu grăi...“

Costachi Conachi, Poes. p. 100:

Ah! *amarnică* durere, despartirea de amoru!
Ce-oiu să mă fac? vai de mine! nu pot scapa ș'ou sa moriu!...

Din inima nici că'mi ese ghînpul acel ascuțit
Ce mă giunghe, mă rănesce și'mi dă morți
fara sfîrșit!...

Același p. 239:

„Și voi, Dumneșei *amarnici*, pentru ce mai
prelungiți?
Aū câte-am tras nu's destule? au pe-semne
îmi gătiți
Alte morți, alte ucideri, a m a r de viața
mea!...“

Costachi Negruzzi, Zoe, II: „când am slobozit pistolul în tine, nu știu ce putere străină și *amarnică* îmi împingea mâna...“

Același, „Potopul“:

Draga mea! Nici o fință pe lume nu mai
traesce,
Din obșteșca prăpădire nici un om n'a mai
remas,
Numai noi mai viem încă, dar și pentru noi
sosesece
Mórtea să ne'mbrătoșeza în acest *amarnic*
cés...“

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 109:
„Iartă-mă, căci cu *amarnice* dureri am
ispășit, vai! și eū păcătósa'mi rătă-
cire...“

²•*Amar*. — ²•*Amarnic*.

²•*Amărnice*, adv.; impétueusement, terriblement, vivement, avec véhémence. Diferă numai prin funcțiune de adjectivul a m a r n i c, din care derivă. E sinonim cu adverbul a m a r,

dar cu o nuanță proprie de violență saă de energiă, pe care cel-alalt n'o are.

Beldiman, Tragod. v. 759 :

Blestemații ȧes afară cu gura lor mulțămînd,
Dar din inimă *amarnic* ocărînd și suduind...

E des în cîntecele poporane din Bucovina :

Ioviță cînd mi'l vedea,
Amarnic se spăria...

(Marian, I 80)

Copilele mi'l bocfa,
Amarnic mi'l maț jella...

(Ibid. I, 65)

Balaban cînd l'auđfa,
Amarnic se mânia...

(Ibid. I, 88)

În satira poporană „Pascile Țiganiilor“ :

Toți Țiganii se stringea,
La biserică venia,
Cu femeț, cu mică, cu mară,
Cu șetrari și lingurari;
Și'n biserică întrau,
La un loc se grămăđiau
Și *amarnic* maț cîntau...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 264)

v. ¹ *Amarnic*.

Amăgělă (plur. *amăgele* s. *amăgeli*), s. f.; tromperie, ruse, séduction, leur-re, ensorcellement. Sinonim cu *amăgire*, care însă arată o acțiune, pe cînd *amăgela* exprimă o stare. Sinonim și cu *amăgitură*, care cuprinde însă o nuanță de despreț.

Dosoftelu, Liturgiar 1683, f. 30 a : „l'au ziditu'lă și de *amăgala* șărpelui domolitu supus...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 26) : „apoi și alte lucruri de vicșuguri, îngăim ele de *amăgele* și fapte pline de răutate...“

Același p. 177 : „de lucru spurcat scărândăviços ca acesta se apuca, ca el organul fără-légii, vasul otrăvii, lingura vrăjbii, tocul minciunilor, sălța *a-*

măgeli, cursa vicșugului, văpsala strămbătății și vânđitoriuł dereptății să se facă priimi...“

Același, Divanul 1698 f. 98) : „a mă pazi foarte mi se cuviind cade, ca în tine [lume] lăcuind, ca cum n'aș fi în tine să mă socotesc, și cu ačasta de ale tale îndivuri-închipuride *amăgele* să mă scutesc...“

Ibid. p. 148 : „alta nu ȧaste fără numai căptușituri, *amăgele* și mascarale...“

Neculce, Letop. II, 436 : „tot ca să se maț lungescă, să trecă vara cu *amăgele*, după cum este nătura Turcilor...“

v. *Amăgesc*. — *Amăgire*. — *Amăgitură*. — *elă*.

Amăgelnic, -ă; adj.; trompeur, séducteur. Sinonim cu *amăgitor*, dar cu o nuanță mai energică. Derivă din *amăgela* prin sufixul -nic.

Cantemir, Divanul 1698 f. 3 b, cuvintele înțeleptuluł cătră Lume : „deci acmu, o *amăgelnico*, acasta ȧaste în-părășia ta!..“

v. *Amăgela*. — *nic*.

Amăgesc (*amăgit*, *amăgire*), vb.; „charmer, séduire, éblouir, surprendre, enchanter, fasciner, tromper etc.“ (Pontbriant). Sinonim cu *înșel*, dar exprimând mai multă dibăciă, un meșteșug mai suptire.

Un act din 1594 (Archivul Mss. al lui Petru Șchiopul în Acad. Rom.) povesteste istoria unuł vestit *amăgitor* de atunci : „dăm știre de Giva și de frate-său Pascali cine sămtu ei; sămtu ei eșiți dela Răguza la Sofiă întru oraș turcescu, și acolo lăcuindu oarecătă vréme s'au îndătoritu, apoi prentu dătorii au fugit în Țara Munte-nescă, făcându-se acolo neșoțitori; și lăcuindu acolo, au îndrăgit acolo acel

Giva o văduvă Grîacă bogată, și pe-
 țindu-se ei pre ia, lauda-se că ăste
 neguțator mare și cu avuție multă și
 de casă mare dela Raguza și să făcia
 că e de légia grească; așa până o
amăgi și luo acia giupănișă după sine,
 caria lăcuindu cu nusul vădzu că e
 a m a g i t a și înșelată de el, ne-
 cum să aibă nescaie bunătate și avu-
 ție cumu se laudase, ce încă de dătorie
 scăpase de acolo; caria mai multu
 n'au vrut cu nusul să lăcuască, ce
 s'au împărțit de 'nsul. Cătră acasta
 iară mărturisim, după acaia acestui
 sau celui Givei s'au încredzut iară
 acolo în Țara Munteniască un neguță-
 toriu den Raguza ce lăcuia în Trăgo-
 viște, ca unui priiaten și ca unuia ce
 era de o limbă și de o țară și de un
 loc; la moartia sa s'au lăsat casa, mu-
 lăria și fechorii săi să'i fie grije și milă,
 carele după aciaia așa au fost bunu
 că i-au *amăgit* fata lui și o au ruși-
 nat; și după ce o au rușinat, nu pu-
 țină avuție i-au luat și au fugit la
 Moldova...“ și se mai adauge apoi
 că, *amăgind* mereu în dreapta și'n stînga,
 Giva a căpătat în arendă toate vămile
 Moldovei.

I^o. Funcțiunile.

a) Sub forma activă.

Pravila Moldov. 1646, f. 92: „hotru
 să chîamă nu numai cela ce îndemna
 muerile spre zburdăciune și spre poftă
 rîa, ce încă și cela ce le *amăgește* cu
 alte meșterșuguri...“

Noul Testament din 1648, Marc. XII,
 13: „triméséră la elū unii deîn farisei
 și deîn irodiiiani ca să'l prinză cu
 c u v ă n t u l ū“, explicat la margine
 prin: „să'l *amăgescă*...“

Dosofteiu, Synaxar 1683, Dec. 29:
 „făcândū ei așa, vădzu Irodū că'l a-
măgiră și să mănîe foarte...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în A-
 cad. Rom. p. 41): „odănăoară un blă-

naru în meșterșug isteț pre altul în
 cunoștință prostatec au *amăgit*, și în
 loc de piale de breb i-au vândut blană
 de vidră...“

Același, Chron. II, 355: „crude
 basme și rāncede minclunî, cu carele
 un Sirbac au *amăgit* pre un Rusac...“

Mihaïu Racovița, 1725 (A. I. R. III,
 279): „iară alți bani 61 lei tot au
 rămas, și tot l'au *amăgit* că i-a da și
 nu i-au mai dat...“

Mitrop. Antim, Predice p. 101: „frum-
 sețea pomului celui oprit nu'l va
 înșela, șarpele nu'l va vicleni,
 muerea nu'l va *amăgi*...“

Beldiman, Tragod. v. 405:

Atunce toți d'impreuna, Greci, boierî, negu-
 țitorî,
 Luând cu ei din călugări, pentru că's bunî
 cerșitorî,
 Se pornesc în tot orașul, toți încep a în-
 demna,
 Nu se rușinaū a dice la căți fi întimpina;
 Vrënd să *amăgesca* lumea, credința la mij-
 loc scot
 Că daū răsboiu pentru dinsa, încredințea
 căt pot...

Zilot, Cron. p. 3:

Diavolul și atăta, vędënd pre om fericit,
 Prin muere ficlenesce pre Adam l'ău *amă-
 git*...

A. Pann, Prov. I, 76:

Ce ai socotit, Țigane? Pe Dumneșeu s'*amă-
 gescă*?

Amar de tine...!

O doină:

Iar nevasta, de iubesc,
 Se preface că bolesce,
 Geme, zace, se bocesc,
 Și bărbatu 'și *amagesce*...

(Alex. Poes. pop. r. 358)

Altă:

El pe câte le-a iubit,
 Pe toate le-a *amăgit*,
 Le-a lăsat și a fugit...

(Ibid. 160)

Altă :

Draga mea suptire 'n trup,
Harnică maic'ăi avut !
De frumoasă te-a facut
Cu ochi negri de ochit,
Cu sprâncene de-amăgit...

(Jarnik-Barsanu, 30)

b) Sub forma reflexivă.

Moxa, 1620, p. 369 : „elu se *amăgi* de dragosté aurului. . .“

Pravila Moldov. 1646, f. 145 : „mai vrătosu vinulū ce va fi băutu, vădzându'lū limpede și frumosū la față și moale și dulce la gustare, de-are fi și înțeleptū neștine, totū s ă *amăgiaste*, părăndu-i că nu s ă va înbăta. . .“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 21) : „putința în mândria sa *amăgindu-s ă*, lucruri peste putința sa începe. . .“

Samuil Clain, Învațăturī (Blaj 1784 p. 14) : „Cu adevăratū ne *amăgimū* cândū trăimū, ca cum nu amū crede că vomū s ă murimū. . .“

Beldiman, Tragod. v. 2613 :

S'așa intr'o diminēță, cu un chip mult tăl-
hăresc,
Amăgindu-s ă portariul, toți în nuntru năv-
lesc. . .

Zilot, Cron. p. 117 :

Săracul vultur românesc, cum s'*amăgi* de
vulpe
Culbșorul lui cel strămoșesc în gura ei s'ă
surpe !
Pre totă hțara și pre leu făcutu-le-au sa
crape,
Iar d'ale vulpii lingușeli nu au putut s ă
scape ! . . .

A. Pann, Prov. II, 83 :

Tinăra nevinovată
Lăsă s ă se *amăgesca*
Și'i zimbi câte o dată. . .

Gr. Alexandrescu, „Nina“ :

În sfișit, Nino, simț că traesc ;
Inima'mi astăđi e izbăvită
D'acea robia nesuferită ;
Mai mult asupră'mi nu m'*amăgesc*. . .

II°. Originea.

Asemnarea fonetică între *amăgesc* și spaniolul a m a g a r „menacer“ (Lex. Bud.) se înlătură prin marea deosebire logică între ambele cuvinte ; asemnarea logică între *amăgesc* și maghiarul á m i t g a t n i „séduire“ (Cihac) se înlătură prin imposibilitatea fonetică de a le apropia pe unul de altul. Ambele aceste etimologie ar trebui respinse chiar dacă nu s'ar găsi una pe deplin îndestulătoare, care – credem noi – se găsese în cazul de față fără multă greutate. *Amăgesc* presupune pe m a g , după cum „îndrăgesc“ presupune pe „drag“. Inițialul a fiind prepozițional în toți verbiī câți se încep prin a m : ameninț, amețesc, amoțesc, amuțesc etc., rămâne simplul *măgesc*, corespunzător grecului $\mu \alpha \gamma \epsilon \acute{\iota} \omega$ „ensorcelor, duper, tromper“ din $\mu \acute{\alpha} \gamma \omega \varsigma$ „magicien, sorcier“, cu un sens fundamental de „fermec“, care nici la Români nu s'a pierdut de tot, bună-óră într'un text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 494) : „hitlénii oameni și f ă r m ă c ă t o r i i îndemnă apre mai amarū, *amăgindū* și *amăgindu-se*. . .“ ; sau la A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 63 : „Firea le este a se strecura pe la cei cu puterea și a le *amăgi* mințile printr'un farmec. . .“ ; dar mai ales la mitropolitul Varlam, 1643, I f. 62 b, unde se întrebuinteză anume cu sensul de „fasciner“ : „cândū vorū s ă ș facă cruce, numai ce m ă h ă e s c ū c u m ă n a c u m a r e *amăgi* o a r e - c e , acēia nu iaste cruce, ce'i o m ă n i e c i e . . .“

Pe la 1790, domnind în Ţera-Românescă Mavrogheni, devine favorit al principelui un Peticari :

Cu mincuni đicend că scie
Fórte bine-astronomie,
Adicâte ghicitor
Și de stele cititor,

După care *amăgire*

Credea'ntr'insul peste fire...

spune o cronică rimată de atunci (Buciumul, 1863 p. 28), unde în loc de *amăgire* grecesce s'ar pute pune *μάγευμα*.

Sub raportul curat istoric de relațiunii internaționale, *amăgesc* este grecul $\mu \alpha \gamma \epsilon \acute{\upsilon} \omega$ pe aceiași cale ca *f a r m e c* = gr. *φάρμακον*. Acastă derivațiune se'impacă dară de o potrivă cu fonologia, cu semasiologia și cu istoria. Deși ambele vorbe *μαγεία* și *φαρμακεία* străbătuseră în Occident deja în epoca romană și deși în dialectul sicilian se află chiar un derivat *a m m a g a r i* „faringanno abbagliando la mente, affascinare, sorprendere con meraviglia, incantare“ (Traina), adecă întocmai românul *amăgesc*, ba încă și cu prepoziționalul *a*, totuși pentru acesta din urmă este mai de creșut un împrumut dela Grecii Bizantinii, de pe când ei stăpâniău peninsula balcanică pînă la Dunăre. Tot de atunci datéază *stafiă* = gr. *στοιχείον*, *boscónesc* = gr. *βασκαίνω* etc.

În acest mod se întărește bănuéla lui Laurian și Maxim (I, 56) despre *amăgesc*: „derivațiunea cu probabilitate este dela *magus* (*μάγος*), care însemnă și fermecător și înșelător și *amăgitor*“, cu acea rezervă însă foarte esențială că vorba nu n'ă venit din Roma, ci dela Bizantinii. Să nu uítăm a mai adăugi, că deja Bobb (1822, I, 38) propusese: „*amăgesc* = quasi *magico*, *magice decipio*“.

v. *Amăgei*. — *Boscónă*. — *Farmec*. — *Grec*...

Amăgèu (plur. *amăgei*), s. m.; séducteur, faiseur, charlatan. A despărut din graiu, dar ar trebui re'nviat. E sinonim cu *amăgitor*, care însă funcționează și ca adjectiv, pe când *amăgeu* este numai substantiv. Finalul -eü

nu e un sufix românesc, ci un rest din grecul *μαγευ[τής]* „sorcier, charlatan“.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 59: „ș'atunce minciunile și înșălăciune a celui *amăgeu* [Anticrist] ei o vor vădi...“

Varlam, 1643, I f. 333 a; „de multe ori s'are inchipui dracii în trupuri de oameni morți ș'ar smenti pre mulți; și diintru oameni sânguri s'are scula *amăgei* și menčunoși...“

Dosofteu, Synaxar 1683, Dec. 16: „viclénulă sămănându neghină în urechile împăratului Vasilie de pre limba săhastrului *amăgeu* Avva Santavarinü, acela *amăgeu* păcăli de cădzu la 'nchi-soare Leonü cu femăia'ș...“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 226): „a *amăgeilor* cé mai de frunte învățatură și mai de trebă schimonositură ăaste, ca în inimă pre cacodemonul, ăară în față eu-demonul să poarte...“

Ibid. p. 219: „au nu *amăgeul* și sifarul acela atătă crunte sudori mi-au vărsat?...“

Este cu desăvîrșire fals că *amăgeu* însemnă „în vechii nostri cronicari curtén, curtisan“ (L. M., Gloss. p. 19).

v. *Amăgesc*. — *Amăgitor*.

Amăgire (plur. *amăgiri*), s. f.; illusion, séduction, alléchement. Sinonim cu *amăgélă*, dar expriménd o durată mai trecétóre, o acțiune, nu o stare.

Zilot, Cron. p. 92: „care monedă fiind foarte próstă și mincinosă și risipindu-se ș'aică în țără, pe care vedéndu-o și neguțătorii și alții locuitorii ai Bucurescilor și cunoscéndu-o de față *amăgire* și sărăciă, turburându-se toți și închidénd prăvăliile...“

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 81): „ce vomü poté noi a mai afla aicé decâtü *amăgiri* preste *amăgiri*?...“

Costachi Conachi, Poes. p. 232 :

Mai stringe-mă cu durere, mai cuprinde-mă
în brață;
Și de este *amăgire*. dar ți plină de dulceta...

Același, p. 89 :

Ticălosul om te gusta, și într'a sa *amagire*,
Abia ți dice : o, pré dulce și hazlie fericire...

Gr. Alexandrescu, Viața câmpenescă:

Și florile tinereței,
Visuri, nădejdi, *amagiri*,
Acea ghirlană a vieții
Țesută de năluciri...

v. *Amăgesc. — Amăgělă.*

Amăgit, -ă, adj.; part. passé d' a -
măgesc: trompé, ébloui, séduit. Pe
cine l'aŭ a măgit alții, sau care s'a
a măgit pe sineși.

Zilot, Cron. p. 61 :

O Dómnă, ce vorbești? citește-acésta carte,
De cele ce vorbești cât este de departe!
Citește-o, mă rog, cu bună deslușire,
Veđi că ești *amăgit* și'ți vino în simțire...

A. Pann, Moș Albu, I p. 63 :

Te țineam că ești cu minte, dar acum te veđ
pré-prost,
Și la părerile mele de tot *amăgit* am fost...

v. *Amăgesc. — Amăgitor.*

Amăgitor, -óre, adj. et subst.; celui
ou celle qui trompe, qui dupe, qui
séduit. Sinonim cu înșelător, dar
prin mijloce mai măiestrite. Se deose-
besce de măgeu, care e numai sub-
stantiv și numai masculin.

Varlam, 1643, I f. 34 a : „aicé pre
pământu'i iaste și inima și gândulŭ
și toată nedéjđe și avuția, care lucru
iaste *amăgitoru*, că de nu o fură furii
sau de nu ruginește și de nu putre-
dește, totuș vine moarté și rămăine
altora...”

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 76):
„Acastă parte a cetății—ău ăisŭ unŭ
omŭ înbrăcatŭ cu verde—este pentru

cei vicleni a măgitŭ, și ceia-laltă pen-
tru cei vicleni *amăgitorŭ*...”

Neculce, Letop. II p. 313 : „se po-
trivă amândoi acesti boieri [Ilie Can-
tacuzino și Panaiotachi Morona] într'o
fire, după cum se zice : calul răios
găsește copaciul scortos; iuți, mândri,
minciunoși, fățarnici, jurători pentru
fie-ce, *amăgitorŭ*...”

I. Văcărescu p. 8 :

Când cu mreji *amăgitore*
Viî prindeam păsări din zbor
Când prin țevi fulgerătoare
Cu plumb le-asvirlam omor...

Costachi Conachi, Poes. p. 89 :

Ticălosul om te gustă, și într'a sa a mă-
gire,
Abia ți dice : o, pré dulce și hazlie fericire!
Și îndată de pe limbă
În otravă i se schimbă
Acel *amăgitoru* bine,
Ce dintr'o părere vine...

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Se fălă deșertul Ungur cu-acel vis *amăgitor*
Că o țără neapărată va pustii pré ușor,
Și'n a sa zădărniciă i se părè că vedea
Lacrimile cum se varsă, sângele cum șiroia...

Jipescu, Opincaru p. 10 : „Ce'î mai
rémăne țaranulu'i la sat? Paili, finu,
coceni, pătulili, o cărciumă cu ochi de
lele *amăgitoare*...”

Doina „Lume“ :

C'asa'î lumea trecătoare.
De volnică *amăgitore*,
Ca o apă curgătoare:
Unul nasce ș'altul móre...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 287)

Altă :

Că lumea 'î *amagitore*,
Ca o flóre trecătoare,
Ca o apă curgătoare...

(Alex., Poes. pop. r. 386)

v. *Amăgesc. — Amăgeu. — Amăgit.*

***Amăgitore.**—v. *Amăgitor.*

² **Amăgitóre**, s. f.; t. de Zool.: varieté de pie-grièche, *Lanius excubitor*. Sinonim cu berbecel, lupul-vrăbiilor, capra-dracului, sfrâncioc etc., „o pasere de o fire rea, căci imităză vîersul paserilor mai mici și mai slabe, și astfel înșelându-le la sine, le prinde și le omoră” (Marian, Ornit. II, 78). Numele *amăgitóre*, deși foarte potrivit, totuși se aude pe a-locuri numai în Moldova (S. Popoviciu, Iași, c. Golăesci). Același sufix e foarte des în nomenclatura ornitologică: bocănitóre, cățărătóre, ciocănitóre, priveghitóre etc.

v. *Amăgesc*. — *Amăgitor*. — ² *Berbecel*. — *-tóre*.

Amăgitorêsc, -*escă*, adj.; appartenant au trompeur, dépendant d'un séducteur. Derivat din substantivul *amăgitor*, acest cuvînt ne întîmpină la Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 125): „Acéstia și altele multe ca acéstia *amăgitoarești* și tragodicești Moimița descântând...”

În graiu se aude une-orî și adverbul *amăgitoresce* (Pisone).

v. *Amăgitor*.

Amăgitorêsc, adv. — v. *Amăgitoresc*.

Amăgitură (plur. *amăgituri*), s. f.; ruse, tromperie. Sinonim cu *amăgélă*, dar cu o nuanță de despreț. *Amăgitură* se referă la *amăgélă* ca „înșelătorie” la „înșelăciune”. Se întrebuinteză mai ales la plural: *amăgituri* = *amăgele mărunte*.

Fragment dintr'un Synaxar din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov p. 658): „Atunce zise Simon frăjitoriul cătră Eparhul: zi să-mi tae capul și voiu învia a treia zi; și puse în nălucă un berbecel și tăiară capul berbecelui și nărodul

nu precepé; iară Sveti Petră oblici pre el și'i arată *amăgitura*...”

Miron Movilă Barnovski, 1628 (A. I. R. I, II, 187); „eu fiind acuma în mîna păgănilor de bună voia mé venit în mîna lor, pre *amăgiturile* și înșelăciunile lor...”

Varlam, 1643, I f. 73 b: „binele și slava aceștii lumi de răs și de smentelă să o avemă, cum au dzisă înțeleptul: răsului am dzisă *amăgitură*...”

Pravila Moldov. 1646, f. 24: „oricine va înbla cu *amăgituri* și nu va plăti vama cé Domnêscă, acela ăaste ca un fură...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XXXIII:

Limba'ți dela reu îți oprêște
Și buzele'ți ți le pázêște,
Ca nu vicleșug să grafasca
Și *amăgituri* să bîrflască...

v. *Amăgélă*. — *-tură*.

Amăgulêsc (*amăgulit*, *amăgulire*), vb.; cajoler, căliner, caresser, flatter. Același cuvînt cu *amăgulesc*, numai amplificat prin prepoziționalul *a*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 87), vorbind despre Veverița, care e mândră de a'și țîné cода peste cap, urmêză: „într'acesta chip coada în loc de cap puindu-i, *amăgulind'o* o așezară...”

v. *Măgulesc*.

Amăn. — v. *Amîn*.

Amănăr. — v. *Amnar*.

Amănăre. — v. *Amînare*.

Amănăt. — v. *Amînat*.

A-mână, adv.; sous la main. Vechiul adverb românesc *a-mână* corespunde pe deplin latinului *ad manum* în:

„servum habere a d manum“ (Cic.) sau: „aliquid a d manum habere“ (Quinct.), arătând un raport direct sau o apropiere imediată între un lucru sau o ființă ore-care și între m â n a noastră, fără ca acea ființă sau acel lucru să fie neapărat chiar în m â n ă = lat. i n m a n u. Cu același sens se dice italianesce și spaniolesce a - m a n o, portugesece à - m a o, franțusesce în dialectul normand: „a main, adv.=d'un usage commode, à portée de sa main“ (Duméril, Dict. du patois normand, p. 15).

Cantemir, Chron. I, 157: „Laslău picepând că așutorul îi este trimis dela Dumnezeu, coborându-să de pe stâlp să fie încălecat pe calul cel năzdrăvan din ceru coborât și să fie luat *amână* toporul...“; iar pe pagina următoare: „făcând chipul lui Laslău de aramă vărsat, pe cal călare și în m â n ă toporul ținind...“; unde în primul pasagiū toporul e mai mult gata de a fi apucat, dar pōte să fie și alături, pe când în pasagiū al doilea el este deja ținut cu mâna; sau cu alte cuvinte, primul pasagiū represintă un punct dinamic, cel al-doilea un punct static.

Tot așa la Dosofteiu, 1673 f. 38 a :

Și cei fără liage să nu'm fie 'n viață,
Crunțai și vicliani de cari țî-i gréță,
Ce sint pre tot césul cu răul *amâna*
Și de mázde strămbe li-i dirépta plină...

unde „cu reul *a-mână*“ nu însemnéză în m â n ă.

Intr'o frumoasă doină din Ardél, unde *a-mână* mai circuléază pînă astăzi, pe când de dincōce de Carpați pare a fi dispărut din graiu :

Decât în țéră straină
Cu colac de grău *amâna*,
Mai bine în satul teu
Cu pâne de mălaū reu...

(Familia 1886 p. 263; cfr. Marian, Bucov. II, 197)

colac sau pâine *a-mână* ar puté să le aibă și un cîung, deși n'ar fi în stare de a le avé în m â n ă.

Cu tōte astea, *a-mână* cu sensul concret de „în m â n ă“ e fōrte legitim și des în vechile texturi.

Legenda Sf. Maria Egipténă, text din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 392): „cum veri săpa să faci groapă, neavându nimic *a-mână*?...“

Urechia, Letop. I p. 105: „cu spata incins și cu buzduganul *amână*...“

Mitropolitul Dosifteiu din Ardél, 1627 (A. I. R. I, 93), vorbind despre nesce acte putredite în pămînt: „cându mi le-au adus, n'am avut ce prinde *a-mână*, că a fostu stricatu-se de tot de n'am avutu ce prinde *amână*...“

Varlam, 1643, I, 143: „a doua dzi săinbâtă avia Jidovii sârbătoare mare, că siinbâta nice unū lucru *amână* nu prindé...“

Dosofteiu, 1673, f. 9 b :

Și de nu v'eț întoarce cătră pocaință,
Are săgeț *amână*, scoase din tulbiță...

Nicolae Costin, Letop. II p. 99: „venia înaintea lui un Turc cu o ghigă lungă de lemn ținind *amână*...“

Neculce, Letop. II p. 255: „Velicico năvălia în războiū singur cu sulița *a-mână*...“

Nic. Muste, Letop. III p. 58: „încungîurând Turcii casa, aū năvălit să'l ia din casă (pe Carol XII), iară el aū sărit pe o feréstră cu șpaga *amână* în gloata Turcilor, și apucându'l Turcii l'aū dus la Țarigrad...“

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 251: „s'aū tras puțin înapoi Mitropolitul și aū început întăi a mulțami lui Dumnezeū, stănd în picioare cu cārja *amână*...“

Tot așa într'un descântec „dintru Iele“ din Transilvania (A. Popp, Nă-săud) :

S'o luat N.
 Dela casă,
 Dela masă,
 Sănătos
 Și voios,
 Și s'o dus
 În poiana mare
 La meru tufos,
 Meru crânguros,
 Două mere *amân'o* luat,
 Ca cu două mere de aur s'o giucat...

Cu prepozițiunea de, la Miron Costin, Letop. I p. 257: „Avea o slugă Radul Vodă încă din copilăria sa, căruia socotind că nu'i este de boierie, îl socotia de-*amână*, iar boierie nu'i da...”, unde de-*amână* înseamnă numai „bon à servir”; dar la același p. 249: „vr'o 2000 de Căzaci cari păștea caii, ținându'i de-*amână*...”, este deja o „ținere cu mâna”, iar la p. 290: „luatu-mi-au Ceplinski Sobotovul și tot ce am avut, iară sabiea de-*amână* nu mi-au luat...” ne apare articulatul *amâna*.

Moxa, 1620 p. 392: „celuia ce avé pâne de sațiu, se apucă de *amână*'i și se sătura ai lui, iară sătulul ră-mase flământu...”

Cu prepozițiunea pre:
 Dosofteiu, 1673, f. 15 a:

Și vin prin tuniarec cu arce pre-*amână*
 Întru să săgiate pre cel fără vină...

Cu un sens apropiat se aude pînă astăzi în Moldova la plural articulat într'o locuțiune proverbială:

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarîul (Conv. lit. 1877 p. 375): „Spunea tata că i-au spus și lui bătrâni, care au dîseră din gura lui Moș Nichifor, că pe vremea aceia era bine să fii harabagiu în Tîrgul Némțului, că te apucă pe-*amânele*...”, adică „care mai de care” sau „pe 'ntrecute”.

În fine, *amână* s'a cristalisat în doi idiotisme, cari merită a se păstra în limba literară: „a mbla cu dîlele

amână” = „être dans des trances mortelles”, și „a scăpa cu capul *amână*” = „conjurer l'orage, détourner la mort, échapper sain et sauf à un grand danger”.

Miron Costin, Letop. I p. 231: „nice ei fără groaza morții nu era, ce imbla în tot césul cum se zice: cu zilele *amână*...”

Același p. 308: „Imbla și ei cu zilele *amână* și s'au cerșut la Vasilie Vodă să'i lasă să mîrgă la țară...”

Dionisie Eclesiarc, Cron. (Papiu, Monum. II p. 201): „prins'au [Pazvantoglu] și pe boieri ispravnic și'i ținea la Diu închiși, pînă când da câte 40 sau 50 de pungă de bani, apoi scăpa cu capu *amână*...”; și mai jos p. 205: „Capicheheiaoa dela Tarigrad au scris lui vodă [Constantin Ipsilant] cu grabnică olăcari Turci, dându-le mulți bani să mîrgă forte iute la beful cu însciințare, scriindu-i de tôte, și să facă cum va face să scape cu viețu; tată-seu Alexandru vodă Ipsilant încă i-au scris cumcă s'au hotărit să'i ia vieța, ci să caute cum va puté să scape cu capu *amână*; capicheheiaoa dela Rușciuc simțind ce se lucră pentru Vodă, încă i-au scris că Trăstăninoglu se gătesce ca fără de veste să'l cuprinđă cu ôste, ci să fugă cu capul *amână*...”

v. *A-ochiu*. — *A-umër*. — *Mîncă*.

Amândoi. — v. *Amîndoi*.

A-mângăiare. v. *Mîngăiare*.

Amărăciune (plur. *amărăciuni*), s. f.; amertume, au physique et au moral. Mult mai întrebunțat decât sinonimii *amărime* și *amărelă*. Sub raportul suferințelor morale circulă în concurență cu substantivul *amar*, dar exprimînd o nuanță mai vulgară și

mai puțin intimă. E tot o dată sinonim cu toate cuvintele relative la suferință omenescă.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 34: „și începu într-o *amărăciune* sufletului său a grăi...”

Dosofteiu, 1673, f. 13 b:

Gura 'i faste plină de *amarăciune*,
De blăstăm, de gholă și de'nșelăciune..

Ioan din Vinți, 1689, f. 2 a: „o fereste pre ia de toată ispitirea diavolului, și cuconul care s'au născut dintru ia îl socotește, de toată *amărăciunea*, de toată răutatea, de tot viorul și protivnicul...”

Cantemir, Divanul 1698, f. 81 a: „apele, adică Măriă, *amărăciuni* și do deială să talcuaste: nevoile, neaședzările și *amărăciunile* lumii apelor și Mării să asămăne...”, unde în contextul grec: $\pi \iota \kappa \rho \acute{\alpha} \delta \alpha, \alpha \iota \pi \iota \kappa \rho \acute{\iota} \alpha \iota \varsigma$ ...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.), ps. LVI:

Căce din cer au trimis, și de sârg pre mine
El m'au mântuit deplin din *amarăciune*...

Ca sinonim cu „întristare” și'n antitesă cu „bucuriă” și „veseliă”:

Mitrop. Antim, Predice p. 158: „din ziua aceia până la Paști este a întristării și a *amărăciunii*; iar dela Paști până la Rusalii este vremea bucuriei și a veseliei...”

În antitesă cu „amor” la Costachi Conachi, Poes. p. 230:

Acele inimă unite nu știu ce'î deșertăciune,
Căci iubirea mistuesce ori-și-ce *amarăciune*,
Și fiind înpreunate, și la haz și la durere:
Un năcaz la amândoă firește are scădere...

Dar *amărăciune* este și o urmare a amorului:

Costachi Negruzzi, Șalul negru:

Căci atunce lesne în amor credeam
Și *amarăciunea*'î încă n'o scieam...

Gr. Alexandrescu, „Când dar...”:

Când dar o să guști pacea, o inimă măhnită!
Când dar o să'nceteze a marul te'î suspin?
Viața ta e luptă, grozavă, ne'mblândită,
Iubirea vecinic chin.
Din cupa desfătării *amărăciunea* nasce...

v. ¹·*Amar*. — ¹·*Amărelă*. — *Amărime*.
— *-ciune*.

Amărăciôs, -*ôsă*. — v. *Amăruș*.

Amărăđoé, n. pr. loc. f.; un ruisseau dans la Petite-Valachie.

v. ¹·*Amaradia*. — *-oé*.

Amărăluță, s. f.; t. de Botan.: gentianelle, Exacum (Cihac). Plântă exotică, înrudită cu ghințura.

v. *Ghințură*.

A-mărămî, t. de Choréogr. popul. — v. *Mărămă*.

Amărător, -*óre*, subst. et adj.; ce qui rend amer, qui vexe, qui irrite, qui exaspère. Ce-va sau cine-va care amăresce în sensul moral al acestui verb. Sinonimica se cuprinde în următoarele contexturi:

Psalm LXXVII, 8, după Coresi, Silvestru și Dosofteiu:

1577:	1651:	1680:
... rudă ré și măniasă...	... némă despărțit dela Dum- nezău și în- dărăpt- nic...	... rod ță- pos și <i>amă- rătoru</i> ...

= γενεά σκολιά και παρραπικραίνουσα = generatio prava et exasperans.

Același pasagiu la Corbea, circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.):

Ca părinților ei să nu fie
Rudă rea, fără de omenie,
În toartă, crudă, *amărătoare*,
O țărăcioasă...

v. *Amăresc*.

Amărătură (plur. *amărătură*), s. f.; amertume. Sinonim foarte rar cu amărăciune, amărălă, amărărire etc., care presupune ce-va amar îndesat, fără a fi mult ca în amărărire.

Dosofteiu, 1680, ps. XCIV:

... nu năsprireț
inemile voastre
ca întru amără-
tură...

... μὴ σκληρύ-
νητε τὰς καρδίας
ὑμῶν, ὡς ἐν τῷ
παρὰ πικρὰ σ-
μῶ...

unde la Coresi, 1577: „ca în mărie“.

v. *Amărăciune*.

¹Amăreă. — v. ¹Amărel.

²Amăreă (plur. *amărele*), s. f.; t. de Botan.: chardon-Marie, Carduus Mariae. Termen întrebuințat peste Carpați (Lex. Bud.). Nu derivă din amar, ci din Maria, modificându-se prin etimologia poporană.

¹Amărél, amăreă, diminut. d'amar: un peu amer. — v. ¹Amar. — ²Amărea.

²Amărél, s. m.; t. de Botan. In nomenclatura botanică germano-românoruténă a lui Alth (Hauptbericht f. Bucovina, 1862 p. 82): „Bitterandron = Amărel = Terpke zilie“.—?

Amărălă, s. f.; amertume. *Amărălă* lângă amărărire, ca „acrelă“ lângă „acrime“, ambiî terminî foarte rar întrebuințată în alăturare cu sinonimul amărăciune în privința gustului și cu substantivul amar despre suferințe morale.

Samuil Clăin, Invățăturî (Blaj, 1784 p. 62): „în inșele dezmiardări aflămū și ce-va amărală, așa joculū, inbuibaré, desfătaré trupescă, bețila și altele de acésté, urăciune, gréță, durére de capū și alte nevoi și boale ne pricinuescū...“

Barac, Risipirea Ierusalimului, 44:

Dintr'inșil cel mai cu mînte
Și bărbați mai dinainte,
Vedea unde va greșala
Să's răsufle amărela...

v. ²Amar. — *Amărăciune*. — *Amărărire*.

²Amărălă, s. f.; t. de Botan.: herbe à lait, Polygala vulgaris. Se chiamă mai obicînit șerpăriță (Dr. D. Brândză). Se țice și latinesce „Polygala amara“.

v. *Serpăriță*.

Amărêsc (*amărît, amărărire*), vb.; rendre amer, aigrir, affliger. Ca verb activ, însemnă a face amar ce-va și a supăra pe cine-va; ca verb reflexiv său reciproc: a se face amar însuși ori unul pe altul, a fi supărat însuși său unul pe altul.

Biblia Șerban-vodă din 1688:

Sirach. XXXVIII,
17: amărăște plân-
geré și infierbân-
tă tânguiala...

... amaru m
fac ploratum
et calefac plan-
tum...

Formele: *amărêsc, amărêscî, amărărasce*, adecă cu *a* și *ă* pentru *e*, sînt foarte obicînuite în graiu:

Anton Pann, Erotocrit II, 34:

Iată! cu tôte aceste,
Acuma biruit este:
Vedeți cum se amărăsce
Ș'abia carul își tirasce...

Cântec poporan din Bucovina:

Să mă chinuesc
Și să'mî amarasc
Inimîora mea,
Sărmana de ea!..

(Marian, 96)

În vechile texturi *amărêsc* corespunde obicînit paleo-slavicului *ogorîčati* dela *gorîk ū* „amar“ și grecului *πικρὰ* dela *πικρός* „amar“, iar corespundintele latin este *exacerbo*.

Dar cu același sens se țice și italie-nesce a m a r e g g i o , a m a r e z z o , saū chiār a m a r i s c o , de ex. într'un vers citat de Tommaseo :

Non posso lo meo cor sempre a m a r i r e
Come a m a r i s c o n o i p o e t i i n v e r s i . . .

Fragment circa 1600 (Cuv. d. bătr. II, 81): „muinci iadul cela ce au p o g o r i t u i n i a d u ; a m a r i - s e c a i n b u c a d e t r u p u l l u . . . ” ; și mai jos: „ i a d u l s e a m a r i s e și c a z u g o s u , a m a r a - s e și s e d e ș e r t a , a m a r i - s e și f u b a t j o c u r a . . . ” , unde în contextul slav ic p r e t u t i n d e n i : o g o r c i - s e ș .

Psalm LXXVII, 40, 56 :

Coresi, 1577 :
de câte ori *amă-
râră* elū în pu-
stie, în tãrãta-
rã elū în pã-
mântū fără apă...

Dosofteiu, 1680:
și ispitirã și *amă-
râră* p r e D - d z a u l
cel de sus...

Dosofteiu, 1680:
de câte ori l'au
amãrãtu'l în pu-
stie, l'au m a n i a -
t u ' l i n p a m a n t u
fãrã de apă...

Silvestru, 1651:
mai ispitirã și
m a n i a r a D u m -
nezãul den nãl-
ție...

= e x a c e r b a v e r u n t = π α ρ ε π ι κ -
ρ α ν α ν .

Ca sinonim cu vechiul d o d e e s c :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. VI
p. 1: „*amãrãi*-mã și mi se d o d e i c u
v o i n e c r e d i n c o ș i i l a c u i n d u . . . ”

În antitesã cu i n d u l c e s c :

Același, quat. XIV p. 1: „apa
d e i n c e r i u d e ș t i n g e d e h r a n e ș t e și a -
d a p a , și i n t r u o v e d e r e f i i n d u și i n
m u l t e c h i p u r e a r e f i r i , c a i n a l b e ș t e și
n e g r e ș t e , r u ș a ș t e și m o h o r a ș t e , i n -
d u l c e ș t e și *amãraște* . . . ”

Amaresc în specie ca verb activ :

Samuil Clain, Invățãturã (Blaj, 1784
p. 87): „În p r o t i v a ț a m u g r a i t u , i n -
p r o t i v a ț a m u r a s p u n s u , și t e - a m u s u -
p a r a t u și t e - a m u *amãrãtu* și t e - a m u
i n t r i s t a t u . . . ”

Costachi Conachi, Poes. p. 99 :

De-acum nãdej d i l e t o t e d e l a m i n e s ' a u s f i r -
ș i t ,
M o r i u l u a n d u ' m i đ i u a b u n a d e l a c e l a c e - a m
i u b i t . . .
M e d u c , m e ' n g r o p i n p u s t i u r i , l u m i n a s a
n u m a i v e z !
A h ! a s c u l t a - m e s t a p a n a , p i n a n u m e d e p a r -
t e z :
A s t a đ i m e d e s p a r t d e t i n e c u s u f l e t u l m a i
s f i r ș i t ,
P e n t r u c a a t a c r u đ i m e l ' a u a r s ș i l ' a u a -
m a r i t ! . .

Amãresc în specie ca verb reflexiv
saū reciproc :

Anton Pann, Prov. II, 132 :

D a n ț u l c a s n i c e s c s a t r a g a
F a r a s a s e i n ț e l e g a ,
T o t c u g i r - m i r s a t r a e s c a ,
V e c i n i c s a s e *amãrescã* . .

„Fratele rãșneț“ :

C a d e c a n d n e - a i p a r a s i t ,
C a r a r i l e - a u i n v e r đ i t ,
S u f l e t u ' m i s ' a *amarit* ,
F a ț a m i s ' a v e ș t e đ i t ,
S o r e l e s ' a i n n e g r i t . . .

(Alex., Poes. pop. 2, 280)

Idiotism : „a'ș i *amãri* đ i l e l e “ :

Ș t e r g e ț i v o i l a c r i m e l e ,
N u v ' *amãriț* đ i l e l e ! . .

(Jarnik-Bãrsanu, Transilv. 193)

v. ^{1,2} *Amar*. — *Amãrit*.

Amãrescu (pl. *Amãrescũ*), n. pr. m.;
une famille noble de Petite-Valachie.
Posteritatea unui A m a r , *Amãrescũ*
ne întimpinã între acei boieri pe carã
la 1719 îi gãsise în Dolj administra-
ț i u n e a a u s t r i a c a :

„Dragan *Amarescul*,

„Domitrasco *Amarescul*,

„Ilie *Amarescul*,

„Const. *Amarescul* et Gligorie Al-
kirkei (al Chircãi) . . . ” (Docum. Hurmu-
zachi, t. VI p. 321).

v. *Amãrescũ*.

Amărăscî, n. pr. loc. plur. m.; certaines villages dans la Petite-Valachie. Sate înființate de câte un *Amar* sau *Amărescu*. Frunțescu (Dicț. top. 7) indică *Amărăscî* în Dolj, în Vâlcea și'n Romanați, nicăiri însă afară din Oltenia.

v. *Amărescu*.

Amărăță, s. f.; amertume. În dialectul daco-român nu se întrebuintează, deși este indicat la Cihac (I, 11), ci numai la Macedo-românii. Lat. *amarities*.

v. *Amărăță*.

Amăriă, s. f.; amertume. Sinonim cu *amărălă*, *amărăciune* și celelalte derivate substantivale din *amar*, care însă ni se pare a fi făurit numai pentru rimă de cătră Alexandri, Cetatea Némțului, act II sc. 1:

Frunța verde de sălcie!
Am cădut în grea robie,
Și tot plâng cu *amărie*
Dupa scumpă mea moșie...

Nu e tocmai nemerit.

v. *Amar*. — *ă*.

Amărimie (plur. *amărimii*), s. f.; amertume. Sinonim cu *amărăciune*, *amărire*, *amărălă*, *amărătură* etc., dar cu o nuanță de mult *amar* grămădit.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 149): „a viclesugului săminte vara să samănă dulci și iarna răsar amară, a cărora poamă întâiu îndulcesc, apoi cu nesufferită *amărimie* otrăvesc...”

v. *Amărăciune*. — *ime*.

Amărire (pl. *amăririi*), s. f.; „action de rendre amer, amertume” (Cihac).

v. *Amărescu*.

¹**Amărit**, -ă, adj.; part. passé d'*amăresc* pris adjectivement: rendu amer; mais surtout au figuré: 1°. affligé, vexé, irrité; 2°. faible, indolent, vaurien. În primul din cele două sensuri figurate, se dice ca un fel de superlativ „cătrănit și *amărit*” (Ispirescu, Legende, 26), când este cineva supărat la culme. În al doilea sens, care s'a dezvoltat din cel de'ntăiu ca și franțusesce în „triste personnage”, cuvîntul circulază mai mult în ocări.

Varlam, 1643, I pref.: „toate faptele cerului și a pământului înblă și mărgu toate caréș la sorocul și la marginia sa la caré înțelepčună cîa vécnică le-au făcut, și nice puțin nu smențescă nice greșescă sâmnul său; numai sângurū *amăritulū* omū departe rămăine...”

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. XXXVII, 9:

... <i>amărit</i> fuū, plecăū-me foar- te...		... afflictus sum et humilia- tus sum usque nimis...;
--	--	--

tot așa la Coresi, 1577, iar la Silvestru și la Dosofteiu:

1651: ... slăbitu's și zdrobit foarte...		1680: ... răuțat fuū și smeriū- mă până foarte...
--	--	--

apoi la Arsenie din Bisericanii și'n Biblia lui Șerban-vodă:

1650: dosădit fuū...		1688: ... chinuiū- mă...
-------------------------	--	--------------------------------

Fragment omiletic din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. S. Nicolae din Brașov, p. 265): „și așa muincindu-se *amăritulū*, încă și cu alte mii de réle chinuiă-se până'șu lepădă cu *amarū* și hitlénulū și rău sufletulū său și așa muri...”

A. Văcărescu, p. 61 :

Oiu să mor, ah! oiu să mor
Amărit și plin de dor :
 Nu știu scris, nu știu făcut,
 Vede că parte n'am avut..!

Balada „Voïna“ :

Mulți voïnici frumoși cădea,
 Numai Voïnea rămănea,
Amărit în loc ședea
 Pe spatele murgului,
 În sângele Turcului..

și mai jos :

Iară mândra'i rămănea,
 Rămănea ca vai de ea,
 Supărată, *amărită*,
 Ca o flóre dogorită..

(Pompiliu, Sibiu, 77-8)

Despre o colectivitate de ómeni, la
 Zilot, Cron. p. 33: „O ticălos și *amărit*
 norod!..“

Despre alte vietăți :

Amărita turturică,
 O, sărmana, vai de ea... ,

un cântec despre care s'ar puté scrie
 un volum întreg.

Suflet *amărit* :

Legenda Sf. Maria Egipténă, text din
 sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis.
 Sf. Nicolae din Brașov, p. 377): „să
 gonéscă dela mine acéste cugete ce'mi
 topița sufletul meu *amăratul*..“

Costachi Conachi, Poes. p. 139:

Ah! suflete *amărit*,
 Ești! cu viață s'au sfirșit!..
 Ești! și nu mai suspina,
 C'ai perdut suflarea ta..

Cântec poporan din Moldova :

Și de când tu haïducesci,
 Nebăut, nemâncat ești,
 Și la trup nepriminit,
 Și la suflet *amărit*!..

(Caranfil, Valea Prutului, 48)

În inimă *amărită* :

I. Văcărescu, p. 60 :

Și eu pré jalnic te găsesc,
 Cu inim' *amărită*;
 Cu tine mult mă potrivesc:
 Lumea îmi e urită... .

A. Pann, Prov. II, 103 :

Nu'mi e, fétul meu, atâta de ceia ce s'a'n-
 tâmplat,
 Cât mi-e inim'*amărită* de ceia ce-a mai ur-
 mat... .

Muncă *amărită* :

Coresi, Omiliar 1580, quatern. X p.
 8: „au izbăvitú noi de muïncea céia
amărita a diavolului și de sfétul lui
 și de răimé lui..“

Traiu *amărit* :

Moș Albu, I p. 75 :

Deu! Iacă'ti spuïu dreptul că mi s'a urit
 Cu așa viață și traïu *amărit*!
 Și d'o fi tot astfel să mă pedepsesc,
 Mai bine o mórte decât să trăesc... .

Costachi Negruzzi, Zoe III: „nu știu
 ce înfricoșătoare presimțiri a unui traïu
amărit și chinuit aũ venit și aũ sfă-
 șiat biata sa inimă..“

Cés *amărit* :

Zilot, Cron. p. 55 :

Săracii țirgoveți, nimic avënd în scire
 D'acest *amărit* cés, d'acest foc și peire,
 Remas'aũ de pămînt, de tot încremenira:
 Care ce aũ avut, lasară și fugiră.. .

Tot la Zilot, p. 54, foc *amărit* :

Și stele, voi
 Lumine pré înalte,
 Vedeți ce reutate
 Și ce foc *amărit*
 Pre noi toți ne coprînde,
 Țéra-ne o aprînde
 Acest ném pré urit... .

Țile *amărite*, în locuțiunea prover-
 bială :

Niște țile *amărite*,
 Necăjite și tîrite... .

(Pann, III, 160)

Asociatul „*amărit* și necăjit“ e
 fórte des în graïul familiar.

Intr'o satiră poporană din Bucovina:

De trei ori am genunchiat,
 Rațul mi s'a descuiat,
 Și un inger cum m'a zarit
 Înainte m'a eșit
 Și din gură m'a vorbit :
 — Of! suflete necăjite,
 Năcăjite ș'amărite!..

(Col. I. Tr. 1883 p. 139)

Povestea lui „Petrea cel străgnic“
 (ibid. p. 165) : „ce să mai facă și cum
 să'și mai măie vieța cea amărită și
 năcăjită dintr'o ți într'alta...“

Despre locuțiunea interjecțională „a-
 maritul de = amărit al-de“,

v. *Alde (p. 789).

La plural, prin atracțiune sintactică,
 se face „amăriti de“ în loc de „amă-
 riți al-de.

A. Pann, Prov. II, 158 :

O amăriti de noi,
 Nu ne unim amindoi!
 Eu ție tunsă și el rasă,
 Nu știu la ce o să iasă!..

Amăritule! este o ocară cunoscută
 tuturor Românilor, circulând ca sino-
 nim cu: mișelule! nevoiașule!
 prăpăditule! vai de capul
 te ă! etc.

În fine, d. N. Densușianu ne comu-
 nică următoarea interesantă notiță de-
 spre istoria cuvîntului *amărit* și a so-
 țului se năcăjit la Sași din Ardeal :

„In Korrespondenzblatt des Vereines
 „für siebenbürgische Landeskunde, 1884
 „p. 48, un Dr. K. întreba :

„Wie ist a meritig abzuleiten? a me-
 „ritig wird gebraucht für elend, Krüppel-
 „haft, schlecht genährt: a meritig mäntsch
 „etc.

„La p. 50 din același an respunde
 „Dr. Fuss din Strassburg :

„A meritig für elend ist durch Aphä-
 „resis entstanden. Schon im Althochdeut-
 „schen kommt âmer neben jâmer, und dem
 „entsprechend auch im Mittelhochd. âmer ne-
 „ben jâmer gleich Neuhochd. Jammer vor.

„Tot acolo însă întimpină Fr. Schu-
 „ster din St. Georgen :

„A meritig ist offenbar rumänisch, we-
 „nigstens nach dem Gebrauch im Nösnerland
 „zu schliessen. Es gehört zu amár, bitter; om
 „ameril im Rumänischen heisst zu deutsch :
 „ein verbitterter Mensch; aber auch im Ru-
 „mänischen wird *amerit* in der Bedeutung von
 „verkrümmert, elend, oft auch in der des
 „sächsischen bekrit (bekümmert) gebraucht.

„La pag. 71 din același an respunde
 „apoï Z. Boïu :

„A meritig. Das Wort ist nichts ande-
 „res als das rumänische *amărit*=verbittert.
 „A m a r = bitter, *amaril*—verbittert, müh-
 „selig. Es unterliegt dies gar keinem Zweifel,
 „da das sächs. Landvolk statt a m á r i t i c h
 „liewen oft auch n e c a j i t i c h liewen sagt,
 „was ebenfalls rumänisch ist; von necaz =
 „Not, necajit=notreich, bedrängt...“

Mult *amărit* și năcăjit trebuia să
 fi fost de vecuri némul românesc din
 Ardeal, pentru ca vecinii Sași, auđind
 mereu din gură'i aceste doé cuvinte,
 în caré se cuprinde o lungă istorie de
 martirologie, să le fi împrumutat pe
 de'ntregul! Ei au adaos numai sufixul
 german adjectival -ig cătră sufixul ro-
 mánesc participial -it.

v. *Amăresc*. — *Amărit.

*Amărit, adv.; part. passé d' a m á-
 r e s c pris adverbialment: amèrement,
 tristement. Sinonim cu adverbul a-
 m a r și cu locuțiunea adverbială cu
 a m a r.

Zilot, Cron. p. 11 :

Ci după puține zile mazilia îi sosi,
 Fără veste, negândită, ș'amărit i se vesti...

A. Văcărescu, p. 28 :

Ochilor! ajung'atât,
 Nu mai plângeți *amarat* :
 Vreme este să uscați
 Păraele ce vèrsați...

Cu sensul de a m a r n i c, la A. Pann,
 Erotocrit p. 39 :

De o parte și de altă totî săbiile își scot,
Se izbesc cu grozăvie, daū, se lovesc cât pot,
Incât doē-spre'ce săbiū, de cumplit ce se izbă,
Ca fulgerul scânteele dintr'însele strălucia;
Se împleticesc, se luptă, se rēsboesc *amărūl*,
Dupa care din ceē dece doī pe loc s'au o-
morit...

v. ¹. *Amărūt*. — ². *Amarnic*.

Amărūū, -ie, adj.; un peu amer. Deminutiv din a m a r și sinonim cu a m ă r e l, a m ă r u ț, a m ă r u ș. Fără formă deminativă, aprōpe același înțeles are a m ă r ă c i o s. *Amărūū* e cel mai în circulațiune.

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 152: „pe gât simți un gust de rugină, *amărūū*, coclit, putred, cald, pînă ce se întinse în totă gura lui arșă o umedēlă crudă și sărată...”

„După gust, vinul se țice: dulcēg, acriū, mistreț, sălcii, *amărūū*...” (G. Chisencu, Dobrogea, c. Satu-noū; G. Gorescu, Iași, c. Șipotetele).

„Vinul pregătīt cu pelin are un gust *amărūū*” (I. Chirică, Tutova, c. Căr-jeóniū).

v. ¹. *Amar*.

¹. **Amărūnt** (plur. *amărunte* s. *amărunturē*), s. n.; détail. Ca substantiv, de ex.: „nu cunosc tōte *amăruntele*” (L. M.), acest cuvīt nu ne întimpină în vechile texturi, ba nici în graūl po-poran, unde *amărunt* funcționeză tot-d'a-una ca adverb. Se țice: „nu cu-nosc ce-va c u d ' a m ă r u n t u l”. To-tuși substantivul *amărunt* e fōrte tre-buincios.

v. ². *Amărunt*.

². **Amărūnt** s. **amănūnt**, **amărūntul**, s. **amănūntul**, adv.; en détail, particu-lièrement, scrupuleusement. Compus din prepozițiunea *a* și adjectivul m ă r u n t, *amărunt* corespunde depliu la-tinului vulgar a d m i n u t u m (= ital.

a m i n u t o), care era opus lui „ad grossum”, „cu toptanul”, „cu rădi-cata” saū „cu arsa”, bună-ōră: „ven-dentibus vinum sive a d m i n u t u m sive ad grossum” (Du Cange). Sensul vor-bei se exprimă cu multă energiă la Cantemir, Chron. II p. 42: „mai pre totți, poate fi, cu *amăruntul* ū-am cer-cat și, cum să zice cuvītul, nici o p ę t r ă n e c l ă t i t ă ș i n i c i u n u n g h i u n e s c o c o r i t n ' a m l ă s a t . . . ”

Pe cānd *a* se întrebuiņa ca o pre-pozițiune independinte, adverbul *amărunt* saū *amăruntul* circula și fără alt element prepozițional; de exemplu:

Legenda Sf. Vineri, text din sec. XVI (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Ni-colae din Brașov, p. 78): „Intr'acēiașū noapte și unii dulce-govitoare și înțe-lęptă muāre ce o chema Eyfimia a-rātă-i-se vedere în chipulū vederiei ce văzuse Gheorghie, și amāndoi demā-nęta tuturor *a-măruntulū* vederē ce văzuse spuseră...”

Legenda Sf. Dimitrie, text din sec. XVII (ibid. p. 121): „de tot *a-măruntulū* înaintē tuturorā spunē cumu i se-au arātāt sfāntul...”

O predică a Sf. Ioan Crisostom, din același secol (ibid. p. 504): „nu cu e-vangheliā numai strigă, ce și cu dum-nedzeeștii prooroci și cu de Dumne-dzāu grăitorii ai săi ucenici *a-măruntu* spune...”

Tot așa în Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amēnuntul*. Minutatim”.

Mai ādesea însă cu p r e, adecă lite-ralmente: „per ad minutum”.

Coresi, Omiliar 1580, quatern. p. 12: „le spune p r e - a m ă r u n t u l ū și le arātā pilda...”

Varlam, 1643, I f. 136 b: „Thoma p r e - a m ă r u n t u l ū socoti și pipāi...”

Pravila Moldov. 1646, f. 31: „tre-

bue întâi să'șu ȳa sama pre-*amărun-
tulu*...“

Ibid. p. 102: „să socotescă tot lu-
crulŭ p re-*amăruntu*l...”

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în A-
cad. Rom. p. 179): „cartia dacă citi
și celiã ce într'insa să cuprindea dacă
p re-*amăruntu*l întâliasă...”

Același, Divanul 1698, f. 41 b: „ca
unŭ întâleptŭ, foarte p re-*amăruntu*l
să ȳa a-minte și să socotiască...”

Constantin Brăncovan, 1697 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 233): „intr'a-
cēia, domnia mé vrând ca să li se dis-
copere direptatē și să li se ȳa séama
p re-*amăruntu*l...”

Același, 1698 (ibid. p. 254): „le-au
luat séama foarte p re-*amăruntu*l și
le-au citit toate cărțile și hrisoavele
de moșie și zapisele cine ce au avut...”

Nic. Muste, Letop. III p. 43: „Fo-
st'au la acel răsboiŭ și mulți din Mol-
doveni, unii la Svedii, alții la Moscali,
carii după risipa răsboiului au venit
aice în țarã la Mihaï-vodã de'i spunea
p re *amăruntu* de răsboiul lor precum
au fost...”

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în
Acad. Rom.), ps. CXVIII:

Sa învăța și p re *amăruntu*
Socotia înțelesul lor svântu...”

Samuil Clain, Invățături (Blaj, 1784
p. 23): „moartē ȳaste mai groaznicã
și mai amarã decâtŭ toate nevoile
și rélele ce să potŭ întâmpla omului
în viațã; cum că acasta ȳaste așa,
lezne vomŭ pricepe, de vomŭ lua p re
*amăruntu*lŭ a-minte și vom socoti ce
ȳaste moartea...”

Mai rarã în vechile texturi este con-
strucțiunea: c u *amăruntu*l.

Nic. Muste, Letop. III p. 34, despre
vodã Mihaïu Racovițã: „domnia țara
cu cumpăt bun, și la judecatã foarte
cu dreptate, și nimãruï nu'i era po-

prită ușa, ce care cu ce trebã saŭ
nevoe ar fi avut, nu numai boierŭ, ce
și din cei proști, pré lesne intra de'și
isprãvia lucrurile lor, tuturor le zicea
pre nume, și judecata o cerca foarte
c u *amăruntu*l și pré încet cu îngã-
duelã...”

Zilot, Cron. p. 15: „Ah! amar mie,
cum m'am nãscut într'acēstã Țerã-
Rumãnescã, în care pînã la vârsta în
care sînt, trecutã peste 20 de ani, lu-
ând séma c u *amăruntu*l, nu numai
cã dreptate saŭ semn al dreptãții n'am
vêdŭt, ci încã...”

Beldiman, Tragod. v. 3649:

Ce vreți, — ȳice Serascheriul, — ce cereti, ce
ați venit?

Bals, cu plecãciune mare, scãrbit și fórte
mãhnit,
A'î imblãndi se silesce, vorovindu' mult su-
pus,
Tótã pricina venirei c u *amăruntu*l ȳ-au spus...

A. Pann, Prov. III, 87:

Și c u *amăruntu*l tóte, cum s'au întimplat, ȳa
spus...

Și mai rarã este construcțiunea: d e
amăruntu.

Cantemir, Ist. Ieroglif. p. 74: „d e
*amăruntu*l să o ispitim, ca oare-ce pen-
tru dinsa adevãrul și socotiala ce ne
va arãta să oblicim...”

I. Văcarescu, p. 11:

D'*amăruntu* privind fãptura,
Planeți, Rãsarit, Apus,
Stam gândind: așa natura
Cin'ar fi 'mvirtind de sus?..

Astãđi circulẽzã în graiŭ mai ales
„c u *amăruntu*l” și chiar „c u d e *a-
măruntu*l”, în care se asociazã trei
preposițiuni. Dr. Polysu: „a povesti
c u *amăruntu*l = umstãndlich erzãh-
len; a cerceta c u d e *amăruntu*l =
durchsuchen”.

v. ¹ *Amăruntu*. — *Mãruntu*.

Amărunț. — v. *Amărunțesc*.

Amărunțelul (d'), adv.; très en détail, très minutieusement. Deminutiv poporan din d' a m ă r u n t u l, exprimând un chip și mai migălos de a face ce-va. Se aude mai ales în Moldova.

Basmul „Voinicul florilor“ (Sbiera, Povești p. 68): „ei i-au spus toate de *amărunțelul*, ce li s'au întâmplat, cum au rătăcit și ce au vădut...“; și mai jos p. 75: „Smăul au cercat toate ungherele de *amărunțelul*...“

v. ². *Amărunt*.

Amărunțesc (*amărunțit, amărunțire*), vb.; t. d' Agricult. : mouver la terre. A f ă r i m a p ă m ă n t u l, a' l face să nu fie tare sau grunțos, pentru ca semințele să încolțescă mai repede și să rodască mai bine.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 79: „dacă mai înainte de a sămăna malaialul am *amărunți* bine pământul și nu am arunca sămânța peste brazdele nesfărămate cu borona, precum facem acum, atunci de bună samă am dobandi mai îmbelșugată rodă...“

Același p. 31: „înghețurî de primăvară sint foarte priitoare pământurilor lutose, *amărunțindu-le* mai bine decât orice uneltă de gospodărie...“

Același p. 13: „în lucrarea grădinelor tréba cea mai de căpetenie este, ca pământul să fie *amărunțit* cu desăvîrșire, atât pentru a închizășului încolțirea semințelor, cât și pentru a da tuturor legumilor o creștere bogată și rapide...“

În Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402) ne întimpină forma *amărunț* (*amărunțat, amărunțare*), corespunzând foneticesece italianului [a m] m i n u z z a r e = lat. rustic [a d] m i n u t i a r e.

v. *Boronesc. — Mărunțesc.*

Amărunțire }
Amărunțit } .— v. *Amărunțesc.*

¹. **Amărûș**, adj.; diminut. d' a m a r.
v. *Amărûșă. — ². Amărûș.*

². **Amărûș**, s. m.; t. de Botan.: aubier, Viburnum opulus. Numele obișnuit în Bucovina după Alth (Hauptbericht f. Bucovina 1862 p. 91): „Schneeballen, *Amărûș*“.

v. *Călin.*

Amărûță, s. f.; t. de Botan.: herbe aux vermisseeux, Picris hieracioides. Termen întrebuintat în Banat (Dr. D. Brândză) pentru o plantă amară, de unde 'i vine și numele tehnic $\pi \iota \times \rho \iota \varsigma$.

v. *Îerba-găvă.*

Ambâr s. **hambâr** (plur. *ambare* sau *hambare*), s. n.; „grange, grenier, magasin à blé; turc a m b ă r, e m b ă r, vulg. a m b ă r, h a m b ă r“ (Cihac). Fie prin Osmanlii, fie prin Tătari, cuvîntul a străbătut în toate limbile din răsăritul Europei: la Slavi, la Unguri, la Greci. Sinonim cu a r m a n, de asemenea de origine turcă.

Balada „Voichița“:

Ie'ți, puule, cheile,
Deschide'ți *ambarele*
Și cêrcă'ți fărinele
Și chiamă'ți slujnicele...
(Marian, Bucov. I, 32).

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 67: „tot în rînd cu acestea veniaș grajdurile, *ambarele* și șóprele cu toate tacamurile de drum, sub îngrijirea Comișilor și a Șătrarilor...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sultonica p. 223: „Beilicul Némțului, Muscalului, Turcului, e tot beilic. Or-care din ei ar călca țara, *ambarele* se golesc...“

În graiu se aude la plural mai adesea *ambară*.

Ianachi Văcărescu, Istor. (Papiu, Monum. II p. 293): „La lét 1787, Ghenarie, mă făcuse vistier din dvornec Mavrogheni, și în grabă văzuî doo-trei fermanuri înpărătesci, unul ca să trimitem sumă multă de zaherea la *ambarăle* Sacsiei, altul ca să trimitem salahorî...“

E foarte des aspirat: *hambar*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 278: „lovindu-se acolo, aū făcut o mare răsipă în Turci, aprinzându-le și arzându-le *hambarele* și târgul...“

v. *Arman*. — *Șopru*. — *Zaherea*.

Ambesci, n. pr. loc. plur. m.; un village en Valachie. Nu se menționează în dicționarul topografic al lui Frunțescu.

Hzicea Vornicul, 1641 (Arch. Stat., M-rea Plumbuita): „ca să fie sfintei mănăstiri toată ocina câtă am în *Ambesti*, toate cumpărătorile câte am cumpărat dela megiași din Dobroești, și toată ocina care să chiămă Siliște, toate cumpărătorile câte am cumpărat dela megiași den câmpu și den pădure și den apă, den hotar până în hotar, cât să va alége parté mé de cumpărătoare den *Ambesti* și den Siliște...“

Ca plural din *Ambescu*, care e patronimic, *Ambesci* presupune un nume personal *Ambu* sau *Ambă*, care astăzi nu se mai întrebuintează. Într'un act din Transilvania din 1279 (Teutsch-Firnhaber, Urkundenb. 116): „comes Hegen filius *Ambus* et Goganus banus...“

v. *Ampoju*.

Ambi, -be, adj. num.; les deux, l'un et l'autre. Sinonim cu *amîndoi*.

Costachi Negruzzi, Alergare de caî,

I: „*Amîndoi* era acum ca la cincisute pași de țintă, când Meleli infipse *ambi* pintenii în còstele armasarului...“

Deși forma *ambi* a devenit literară și se va mântui, totuși poporană ea nu este, și nici în vechile texturi nu se găsește, în cari ne întimpină numai *imbi* sau *imbî*, formă organică din latinul *ambo*.

v. *Amîndoă*. — *Îmbî*.

Ambòn s. *amvòn*, s. m.; t. éccles.: chaire, tribune sacrée. „Tribuna în biserică din care se predică sau se spune Evangeliul“ (Costinescu). Din grecul *ἄμβων*, acest cuvînt s'a întrodus la noi sub forma de *amvon*, pe lîngă care însă, prin înriurirea polonă, circula în Moldova și forma *ambon*.

Varlam, 1643, II f. 11 b: „patriarhul Macarie să sui pre *ambonă* și rădică cinstita cruce...“

Dosofteu, Liturgiar 1683, f. 24 b: „și eșind popa dzăce mărghând în mijlocul besiaricii după *ambon*: cu pace să eșimū...“

Gheorgachi Logofet, Letop. III p. 312: „Evanghelia cea mai după urmă o cetește diaconul Curții în *Amvon*...“
Colindă muntenescă:

Cununa'n *amvon* punea

Și din gură că'mî grăia...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 90).

A. Pann, Moș-Albu, I p. 52:

Acest cuvînt isprăvindu'l, acel preot cuvios
Spre altar făcendu'și cruce, se dete din *amvon* jos...

Ambon și *amvon* nu sună romănesce, grupul inițial *amb-* (*amv-*, *amp-*) conservându-se numai în numi proprie. De aceia în popor se aude mai mult *amvon*, ba încă și *amvonă*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 219: „un preot ce'l avea Măriea sa

[Constantin Mavrocordat], învățat la carte Grecă și Românească de se suia în *anvodă* de le cetia după cum se cade a ști fiește-care preot...“

v. *Biserică*.

Âmbră (plur. *ambre*), s. f.; ambre jaune, succin. Sinonim cu turcul *chilimbar*, *ambră* din francesul *ambre* (= arab. *anbar*) s'a introdus la noi deja de vr'un secol.

Critil și Andronius (Iași, 1794 p. 9): „să scoată de acolo mărgăritari, *ambre* și curile, pentru ca să'șu facă niște podoabe...“

v. *Chilimbar*. — *Sucin*.

Ambribòiu, s. m.; 1°. t. de Botan.: sorte de Centaurée; 2°. t. de Chromatique: rouge foncé, mordoré. In ambele sensuri cuvîntul pare a fi despărut din graiu.

Colonelul rusesc Meyer, într'o fiziografică a Basarabiei publicată în secolul trecut (Opisanie Očakovskiia zemli, Petersb. 1794 p. 168), dice că „*Gentiana centaurium* se chiamă moldovenește: *abrimboțu di cãm p*“. *Abrimboțu* — mai bine *ambriboțu*, după cum vom vedé îndată este o varietate de „Centaură“, anume „Centaură *ambriboțu*, nemțesce „gelbe Sultan“, franțusesce „barbeau jaune“ sau „fleur du Grand-Seigneur“ și chiar „*ambriboțu*“ (Nemnich), o frumoasă flóre adusă în Europa din Turcia și conservând numele seü turcesc. Basarabienii par a fi deosebit „*ambriboțu de grădină*“ și „*ambriboțu de cãm p*“.

După flóre, se dicea românește *ambriboțu* și la o culóre, despre care tratatul de medicină populară de pe la finea secolului XVIII (Mss. în Arch. Stat.) dice:

„*Mohorât* sau *ambriboțu* cum se face. Jumătate oca lână să facă întâiu

roșie, apoi să ia de 10 parale calacan, piatră acră de 5 parale, la acesté la toate să se scoată lâna, să o înfloréscă la soare și iar să o bage în puțină; care se poate și mătasé să se vâpséscă. Din mătase roșietecă să se facă *ambriboțu*: her ruginit să pui în oțet tare; să freci her cu her să cază rugina după el; apoi să pui mătase să sté; de vei vré să fie mai deschisă, să sté mai puțin, adecă 3, 4 césuri; iar de vei vré să fie mai închisă, să sté mai mult, adecă 7, 8 césuri...“

v. *Corobățică*. — *Mohorit*. — *Peșmă*.
1° *Turc*.

Ambus. — v. *Ilău*.

-*ame*, suffixe servant à former des noms collectifs. Unul din cele mai instructive resturi ale vechii morfologie române și romanice, suffixul *-ame* merită pe deplin a fi studiat cu o deosebită stăruință.

„Italienii, Spaniolii și Portugesii — dice Diez (Gramm.³, II, p. 332) — întrebuințéază suffixul *-amen* cu un sens colectiv al străin limbei latine.“ Așa lătinesce în: *aeramen*, *certamen*, *tentamen*, *ligamen*, *velamen*, *vexamen* etc. nu se implică de loc ideia de mulțime, pe când italianesce: *velame* „multe vèluri“, *bestiame* „multe vite“, *contadiname* „mulți țerani“, *gentame* „multă glótă“, *legname* „multe lemne“, *ossame* „multe óse“, *saettame* „multe săgeți“, sau spaniolesce: *bestiame* „multe vite“, *botamen* „multe butji“, *cochambre* „mulți porci“, *osambre* „în multe óse“ și așa mai încolo, sînt nesce expresiuni eminentemente colective.

Suffixul latin propriu dice nu este *-amen*, ci numai *-men*, identic cu latinul *-mon*, cu grecul *-μον*, *-μεν*, *-μιν*, etc., cu sanscritul *-man*. Inițialul *a-* în *-amen*

este tot atât de extra-sufixal ca și i în reg-i-men sau u în ac-u-men, în cari toate sufixe e numai -men, întocmai ca în ger-men, ag-men, cul-men, ver-men etc. În fond dară, așa numitele sufixuri romanice -a men, -imen, -umen, pe cari Diez le pune în deosebire, se reduc la singurul sufix latin -men. Cu atât și mai interesant ar fi de a urmări modalitatea născerii sensului colectiv în Occident pentru -a men, fără ca să-l aibă acolo și -imen, dacă nu și -umen. Singurul cuvânt latin cu -a men, în care se cuprinde ideea de mulțime, ba încă numai această idee, este: examen „roiu de albine“, „glătă de oameni“, „grămadă de animale“, „mare cătine de lucruri“ : examen juvenum, examen muscarum, examen piscium, examen locustarum, examen infantium, examen malorum etc. Puțin ne interesează aici, dacă „examen“ este sau nu o contracțiune din „exagmen“, adică „ex-ag-men“, unde -a- aparține cu totul rădăcinii, iar nu elementului formativ. Poporul roman cunoscuse numai forma „examen“, ca și când finalul ar fi -a men, precum este în velamen sau în ligamen, unde rădăcina fiind vel- și lig-, restul -a men constituă element formativ. Toate graiurile neo-latine din Occident au moștenit pe acest „examen“: ita. sciame, span. enjambre, port. enxame, catalan. exam sau axam, provenç. ayssam sau issam, franc. essain etc. N'ar fi peste putință, prin urmare, ca această vorbă, deși singură, dar foarte răspândită pentru a exprime tot felul de mulțimi, să fi concurs la popoarele romanice a însuși sufixului -a men sensul colectiv, pe care el nu-l avusese în latina propriu (disă). Noi nu găsim o altă cale mai nimerită pentru a ne explica un asemenea fenomen, afară numai dora acea împregiurare că substantivii cu sufixul -a men se întrebuntau în latina

vulgară mai cu seamă la plural, ceia-ce îi va fi dat cu timpul un sens general de pluralitate: generamina, linteamina, odoramina, pinguamina, sputamina, vitulamina etc. (cfr. Rönch, Itala und Vulgata, p. 26—27). Ori-cum însă, fenomenul există, și o dată existând, întrebarea cea importantă este de a se ști, dacă el e numai occidental, după cum părea a crede Diez, ori dacă e comun tuturor Neo-latinilor.

În vechile texturi ne întimpină nu o dată *voinicame* cu înțeles de „mulți voinici“. Coresi, Omiliar 1580, quat. XIII p. 1: „ce-au fostă la codrulă Eleonului, acolo amu ingreștile țării și *voinicame* arhangghelilor unii nuori cu arepile vânturi aducă...“ Alt pasagiū, quat. XXII p. 1: „acéstă oastă a lu Dumnezeu chemăse a cerului *voinicame*...“ În ambele pasage, cuvântul înseamnă „oștire“, „exercitus.“ *Voinicame* este un derivat dela „voinic“ prin același sufix colectiv -a men, pe care Diez îl afla numai în Italia și'n Spania. Dar „voinic“ e din punct în punct slavicele *воинск* „miles, στρατιώτης“ (Mikl. Lex. p. 71). Cum dară i s'ar fi putut adăuga sufixul exclusivamente romanice -a men, dacă acest element formativ nu exista pe atunci la Români în mai multe vorbe de provenință latină, ast-fel că străbunii noștri erau deprinși a'l întrebunța și aveaū consciință de semnificațiunea lui cea colectivă?

v. *Voinicame*.

Vechile noastre texturi ne-au mai conservat în această privință un specimen foarte prețios. În Omiliarul de pe la 1570, pe care noi îl cunoșcem numai după extracte (Cipariū, Analecte p. 16—29), ne întimpină de trei ori vorba „*mișelame*“ cu sens de „sărăcime“; și anume: „Mergū oamenii la beserecă, cumū acolo popa să spue cuvântul lu

Dumnezeu sfânta evanghelie în limba pre caré grăescă oamenii, să putem înţelege noi mişelame; ce folos e lor deca popa grăiaşte în limbă striină Rumânilor, sârbeste, de nu înţeleg, sau pre altă limbă ce nu vor înţelege ascultătorii? cum zice Pavel Apostolul cătră Corinteni 155 zice: aşa şi voi cându cu limbi grăiţi, d'unde nu daţi uin cuvântu adeveratū, cum poate înţelege omū ce e grăit? fi-va amu de veţi grăi în vântū? deîn care învăţatură să înveţe mişelame în ce chipū trebuiaşte a cinsti pre Dumnezeu, şi cine e Dumnezeu, şi noi creştinii slugile lui în ce chipū putem face şi viŃa după voia şi lăsata lui, şi în ce putem sfînţi numele lui; aici trebuiaşte cum popa să fie ştiutoriu cărţilor, aşa va puté învăţa pre mişelame...“ Românul „mişel“ fiind latinul „misellus“, vechiul nostru mişelame corespunde unui italian misellame „mulţi mişei“. Sufixul -amen are aci, ca şi'n voinicame, acel sens colectiv de o natură romanică specifică, pe care în deşert îl vom căuta la Latini în miseramen şi'n alte formaţiuni analoge. Însă printr'o singură vorbă ca mişelame, fie ea cât de desă în circulaţiune, dar în care ideia de „mulţime“ nu este cea esenţială, sufixul -amen n'ar fi căpătat nici o dată în limba română o misiune colectivă atât de pronunţată, încât poporul să'l adauge chiar la slavul „voinic“ în voinicame. Este învederat dară că Românii cată să fi avut un număr însemnat de cuvinte cu -ame, de ex.: osame „multe ose“, vitame „multe vite“, ţerăname „mulţi ţerani“, porcame „mulţi porci“ etc., întocmai precum le au Italianii sau Spaniolii.

v. Mişelame.

În Banat acest sufix trăia în gura poporului pînă la secolul XVIII. Dicţio-

narul Mss. dela Lugoş circa 1670 (Mss. în Bibl. Univers. din Buda-Pesta) ne dă:

„Heidukame. Hajdones.

„Lotrame. Latrones.

„Prostame. Rustici...“

Pînă astăzi acest sufix trăiesce la Macedo-români, deşi materialul lexicografic adunat de Kavalliotis şi de Daniil nu ne oferă nici o urmă de colectivul -ame, precum nici gramatica lui Bojadschi. În Mostre de Petrescu (I, 48) :

luă şiiac dela orfanie,
se duse Pirlep la o duviane
şi se aştină la croiere,
tea şi 'l cósă cuparane,
tea şi 'l vindă ti Bairame,
pe la Turci şi la domname
tea şi plătescă la orfanie...

ceia ce se traduce :

luă postav de om sărac,
se duse în Pârlep la prăvalia
şi se puse la croire,
ca sa 'l facă ghebă,
ca să 'l vindă la Bairame,
pe la Turci şi la domni,
ca să plătescă la sărăcia...

În aceeaşi colecţiune, p. 120—21, găsim un pasagiū din balada noastră despre „meşterul Manole“ :

Ca să 'mi rădicaţi
Aici să 'mi duraţi
Mănastire naltă
Cum n'a mai fost altă,
Că v'oiu da averi,
V'oiu face boieri...

tradus macedo-romănesce :

Tea să 'ni anălţaţi
Aóce să 'ni adăraţi
Monastir analtu
Cum nu mai fu altu,
Că va să vă dau averi,
Va să vă fac domname...

Apoi în nota dela p. 153 editorul ne spune că : „domname înseamnă domni, domnitori străini, boerii turcesci“.

Intr'o colecțiune de cântece popo-
rane macedo-române de d. Caragiani :

C'un căpitan se se marită,
Ș'un mușat glione cu el s'aminta,
Și armatele améle acel s'le lîa
Și pri Turc a me tut se da...

tradus prin :

Cu un căpitan sa se marite,
Și un frumos june cu el să facă,
Și armele mele acela să le iea
Și în contra Turcilor mereu să dea...
(Conv. lit. 1863 p. 387).

adecă Macedo-românul Turc a me co-
respunde actualului daco-român Tur-
cime.

De asemenea, în colecțiunea postumă
a lui Dr. Obedenaru (Mss. în Acad.
Rom.):

Avđiți, ah, soți, avđiți, ah, frați!
Voi fecior a me ne'nsurați...

tradus prin :

Entendez, ô mes compagnons! entendez, ô
mes frères!

Vous, jeunes gens non mariés...

saŭ :

Voi glioname tinirați...

= :

Vous garçons, vous célibataires...

Se ȳice și m ul i e r a m e „maï multe
femei“ (M. Iutza, Crușova).

v. -ime.— Samă.— Spurcălamă.

¹⁻² Ameliț. — v. Ameninț. — ¹⁻² Meliț.

Amèninț s. amèrinț s. amèlinț s.
ameliț (amenințat, amenințare), vb.; 1°.
menacer; 2°. vouloir, ordonner; 3°.
faire signe, clignotter; 4°. mentionner
en passant. Ultimele trei sensuri a-
partin vechiului gaŭ. Prin sensul de
'ntăiu, cel fundamental și mai respân-
dit, ameninț e sinonim cu îngrozesc
și cu înfricoșez, carî însă amîn-
doe presupun că cine-va nu numai a-
menință, dar este tot-o-dată saŭ pôte

să fie temut. Se ȳice: „amenințându'l,
il îngrozesci saŭ il înfricoșezi“ atunci
când amenințarea speria; adesea însă
se întâmplă că: amenințându'l, nu'l
îngrozesci, nu'l înfricoșezi, căci el de
unul ca tine nu se teme.

Pentru a puté expune succesiva des-
fășurare formală și logică a acestui
verb, cată să plecăm dela prototipul
latin rustic a m m i n a t i a r e (= ad-
minatiare), de unde spaniolul a m e n a -
z a r, provenț. a m e n a s s a r, portug.
a m e a ç a r, sardul meridional a m e -
l e z z a i, în dialectul sicilian a m m i -
n a z z a r i, pretutindenî cu sensul cel
obiciñuit al românului :

a) ameninț „menacer“.

În ameninț = a m m i n a t i a r e al
doilea n s'a desvoltat prin propagina-
țiune, ca în „cănunt = canutus“, „mă-
nunt = minutus“ etc.; apoi tot ca în
„cărunt“ saŭ „mărunt“, primul n s'a
dissimilat în r în forma cea maï po-
porană amerinț, pe lingă care se maï
aude într'un mod sporadic ameliniț cu
l=n, și chiar ameliț ca în sardul „ame-
lezzai“.

Coresi, Omiliar 1580, quat. XVIII
p. 9: „Hristos însușu Dumnezeu acesta
și domnŭ prespre toate, toate făptu-
rile opriă-le; aoré amu cătră Mare
grăiia: înțăta mlăcomŭ; iară aoré că-
tră stricatulŭ: voiu curățeste-te; și ne-
curatului dracului opriă-i și zicé: și
ȳie grăescŭ eșŭ diin omulŭ acesta; și
acmu cătŭ amerință cu țăriia-șŭ, toate
câte să va elŭ lucréza...“

Balada „Mănăstirea Argeș“ :

Ș'apoi se 'ncrunta
Și 'i amenința
Să'i pue de vii
Char în temeli...

A. Pann, Erotocrit, II p. 43 :

Ca el amerința într'o parte,
Ș'intr'altă rânăa cumplit ș'amar...

și același p. 70 :

Lua sémă fórté bine la sabia când lovía
Și trupul seu ca un vultur il zburá și se
pázia;
Se repeđia înainte, indarít far se trăgea,
Pin'a nu sosi lovirea cu sabia o opria,
Se apóra cu pávaza cum *amelința* pe loc,
Incát când izbía într'insa sáría scántee de
foc...

Colinda „Tóder Diaconul“ :

Sfintul Mihăilă
Cu sabia 'n mâna,
Déc' așa vedea,
Cu ca c'adia
Și *amenința*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 36)

Descântec de „Dragoste“ :

Mé sculaí astăđi Duminică de diminéță
Pe rouă, pe cétă,
Cu bučíumul bučíumai,
Dela patru-decí de floricele miróse le luaí
Și cu ele mé spēlai,
De dragoste mé încarcaí,
Și apucaí pe cale pe cărare,
Mé 'ntálníi cu noé ingerí în cale,
In noué scaune de argint ședea
Și noé bastóne în mâna avea :
Cu sórele mé încinsera,
Cu luna mé cuprinsérá,
Sfințíi ingerí cu bastónele *amelitárá*,
Tóte dragostile le adunárá,
Pe mine le aruncárá...

(A. Ilescu, Dimbovița, c. Sardanu)

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :
Ș' *amenințindu'* din urmă cuțitul moldove-
nesc,
Să plece acum de fugă se îndésá, se gátesc...

Din acest sens de „menacer“, adecă
de a silí să se facă ce-va, se nasce
d'a-dreptul :

b) *ameninț* „vouloir“.

Dicționar slavo-român circa 1670
(Mss. în Bibl. Soc. Archeologice din
Moscvá, f. 110 a) : „*amerințare*, v r é
r e“.

Dosofteiu, Acatíst 1673, f. 18, în a-
lăturare cu pasagíul corespundător din
Acatístul lui Samuil Claín, Sibíu, 1801:

... In zgăul pre
cuvíntul l'ai prii-
mit, pre cela ce
ține toate l'ai ți-
nut, cu lapte l'ai
hrănit, cu *ameli-
țaría* ce hrănia-
ște lumía toată...

... Primit'ai in
pantece pre Cu-
ventul, shi ai pur-
tat pre cel ce poar-
ta toate, shi ai
hrannit curata cu
lapte pre cel ce
hranneste toata
lumea cu buna-
voe...

În Acatístul tipărit la Rímnic, 1784,
f. 35 a : „cela ce hrănește toată lumé
cu buna - v o i r e“.

Coresi, 1580, quat. XXIII p. 14 :
„cu meștersugulú páscáriei vână uce-
nici, ca să înțelegá că putéré toată o
are cu v r é r é 'șú și cu frămséțé dum-
nezeiasc'a *amerințare*í lui făpturile'i
toate slujescú...“

Tot acolo quat. XXXII p. 1 : „cu
dumnezeiasca a lui *amerințare* orbului
dărui și lumina trupului și lumina
înțelegutului...“

Cu același sens în Pravila lui Ma-
teiu Basarab, 1652, p. 594 : „sfân-
tulú și a toată lumé săború, carele
se-au adunatú după *amenințare* dum-
nezeiascá...“

Dela sensul de „vouloir“, ca o ma-
nifestațiune exterióră a voinței, se des-
fășurá acela de :

c) *ameninț* „faire signe, cligner“.

Dicționarul Mss. slavo-românesc circa
1670, f. 100 a : „*маніе*. *amerințare* cu
m â n a ; *маніе*, facere cu ochíul“.

De aci, cu perderea inițialului *a-*, la
Dosofteiu, 1680, ps. XXXIV, 19 :

... carií mé u- răscú înzădar și <i>melitá</i> cu ochíi...		... oderunt me gratis et a n n u- unt oculis...
--	--	---

unde la Coresi, 1577 : „clípe sc ú cu
ochíi“; la Silvestru, 1651 : „clípínd ú
cu ochíul“.

In fine, dela sensul de „clignotter“,

prin noțiunea intermediară de clipită sau ce-va foarte trecător, ajungem la:

d) *amelit* „mentionner en passant“.

Comentatorul lui Urechia, Letop. I p. 99, vorbind despre Dragoș: „alți istorici megieși nemică n'au *amelitat* de această Domnie...“

Cantemir, Chron., II p. 72: „noi pre scurt pentru această *amelitind*, cuvîntul am cruțat, ca aici la locul său pre larg să'l zicem...“

Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) ne dă forma *amenit*, intermediară între *ameninț* și *amelit*, traducînd'o prin: „winken, andeuten, ein Zeichen geben mit dem Kopfe oder Finger, drohen, bedrohen“. Noi am vădit mai sus, că filiațiunea tuturor sensurilor nu se explică decât prin mijlocirea lui „vouloir“. Din romanicul comun a m n i t i a r e „menacer“ numai graiul românesc a înălțuit vérigele: „vouloir, ordonner, faire signe, clignoter, mentionner en passant“, ale cărora margini la prima vedere se par a fi atât de depărtate, și totuși legătura treptată între ele e foarte consecvente.

Cu totul alt ce-va este a m e l i ț sau m e l i ț „broyer, macquer“, despre care se va vorbi la locul său.

v. *Clipesc*. — ² *Meliț*.

Amenințare }
Amenințat } v. *Ameninț*.

Amenințător s. **amerințător**, -óre, adj. et subst.; celui ou celle qui menace, menațant. Calitativ putînd să exprime toate sensurile verbului a m e n i n ț, mai cu sémă însă sensul cel fundamental.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpușnénu, IV: „i se părea că vede toate jertfele cruței sale, fiorose și *amerin-*

tătoare, îngrozindu'l și chemându'l la judecata Dumnezeului dreptății...“

v. *Ameninț*. — *Îngrozitor*.

Amenințătură s. **amerințătură**, s. f.; menace. Sinonim cu a m e n i n ț a r e, dar cu o nuanță de despreț. Se întrebuintează mai mult la plural, de ex.: „ce de mai *amenințături* în vînt, și la adică nici o trebă...“

v. *Ameninț*.

¹ **Amèrică**, s. f.; t. de Géogr.: Amérique. Una din cele cinci părți ale lumii.

Amfilohie, Gheografie, Iași 1795 p. 5: „*America* până acum s'au numit ca un mare ostrov, care este mai ca doaa părți de aceste de-asupra pământului, dar acum mulți au început a zice din cei ce călătoresc, cum că și *America* ar fi prinsă de Asia, după polu articu; fie cum să fie, ačasta nu ne strică, căci noi voim a scrie locurile cele mai cunoscute și mai știute de toți, altele ce nu să știu bine le lăsăm altora...“

² *Americă*. — *Americuță*.

³ **Amèrică**, s. f.; t. de Comm.: toile de coton, calicot (Pontbriant). O pânză de fabrică, próstă și netrainică.

Intr'un cântec poporan din Moldova, femeia leneșă se vaetă:

Cine-o stirnit furcă, fus,
Mânca-l-ar carnea un urs!
Ard'o focul cânepa,
Că'i mai bun' *america*!
De uritul cânipei
Luai calea pivniței:
Decât aș tórce la in,
Mai bine-oiu bé tot la vin...

(N. Bălăuț, Vasluu, c. Ivănescu).

Pe când cânepa și inul trebuia în luate, *america* o aducea gata tolbașii, dîcînd că vine hât colo din *America*. E curios a trage acest cuvînt

atât de simplu din neo-greul βαμβακερινόν πavi (Cihac, II, 633), pe când tot în acest fel o altă stofă se numește la noi în popor a n g l i e, fiind că același tolbași se lăudau că o aduc din A n g l i a.

v. *Anglie*. — *Alestincă*.

Americuță, s. f.; t. de Botan.: sorte de Géranium, Pelargonium hortulanorum (Dr. Brândză). „O flóre exotică, cultivată la noi numai în ghiveci, cu frumoșe flori de culóre roșie sau trandafiră“ (P. Teodorescu, Ialomița, c. Socariciu).

Dar de ce se va fi chiâmând *americuță*?

v. *Mușcată*.

Amerindez (*amerindat, amerindare*), vb.; approvisionner. — v. *Merindă*.

¹ **Amestec** (*amestecat, amestecare*), vb.; 1°. mâcher; 2°. mêler, mélanger, confondre, copuler; 3°. remuer, brouiller, tripoter, ingérer. În primul sens: „*amestec* mâncarea în gură“ (Lex. Bud.) se întrebuinteză mai tot-d'a-una simplul mestec = lat. mastico, de unde derivă *amestec* prin prepoziționalul *a* = lat. ad. Gura sau dinții mestecă bucatele. Mâna sau degetele *amestecă*, mintea de asemenea *amestecă*, când se pun la o-laltă ființe, lucruri sau vederi felurite, fie acesta în cunoștință pentru a scóte din ele ce-va nouă sau pentru a ajunge la un scop, fie în necunoștință, nesciând a le deosebi pe unele de altele. De aci se trag tóte sensurile lui *amestec*, cari se pot clasifica în doă ramure: de-ntăiu, când elementele cele amestecate ne preocupă de o potrivă în sine'si, fără a considera mai în specie pe unele din ele sau pe instrumentul căruia i se datoréză amestecul; al doilea, când e vorba de un asemenea

instrument sau când totalitatea e privită în genere numai întru cât se rapórtă la unele din elemente. În primul cas noțiunea fundamentală este „mêler“; în cel-alalt, „remuer“. În ambele, verbul póte funcționa ca activ și ca reflexiv.

1°. *amestec* „mêler, mélanger, confondre, copuler“; de exemplu:

amestec cărțile la joc;

amestecă var cu năsip;

să *amesteci* vin cu apă;

nu *amesteca* pe Ion cu Petru;

patimele sufletesci, ca și bólele trupesci, ca și retăcirile minții, adesea se *amestecă* mai multe la un loc...

Proverbi și locuțiunii proverbiale:

„Nu te *amesteca* ca mărarul în tóte bucatele“ (Pann, I, 24) sau: „te *amesteci* ca mărarul în bucate“ (Baronzi, Limba p. 59).

„Cine s'*amestecă* în tărîțe, porcii îl mănăncă“ (Baronzi, p. 50).

„Nu'ți *amesteca* lingura unde nu'ți fierbe óla“ (ibid. p. 59).

Cantemir, Divanul 1698, f. 46 b.: „mai pre urmă rásul durerilor să va *amesteca*...“

Același, Chron. I, p. 258: „pentre flóri cépa cioarái și pentre grău neghină să *amestece*...“

De aci, aplicându-se la unirea sexuală, ca lătinesce: „m i s c e r e sanguinem et genus“, în graiul vechiu ne întimpină:

Moxa, 1620, p. 381: „și 'șu călugări muiară și se *amestecă* cu alta...“

Ibid. p. 355: „se sculă Nemitoru de ucise pe fečorii lu Amulie toți, iară pre o fată elu o puse popă, și puse lége: fétele ce voru fi popi să nu se mărite; iară ia se *amestecase* cu oarecine; déca auzi Nemitoru că e gré, puse de o păziia până cându născură doi gémeni...“

v. *Împreunez*.

II°. *amestec* „remuer, brouiller, tri-poter, ingérer“; de exemplu :

amestec ciorba;

amestec aluatul;

amestec ce-va cu lingura saŭ cu de-gețul;

maŭ *amesteră* cēiul, că nu s'a topit zaharul...

Proverb. : „*amestecă* vorba ca făcă-lețul mămăliga“ (Conv. lit. 1874, p. 73).

În același sens la Cantemir, Ist. Ie-roglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 262 : „cu o falcă în ceriu și cu alta în pământ la șoim alergă, cătră carile ochii întorcând, fața în divuri în chipuri mutând, voroava *amestecând*, limba bolborosindu-i...“

Italienesce „masticare le parole tra'denti=proferirle borbottando ed in maniera intelligibile“ (Tommaseo).

În graiul vechiu, a *amesteca* pe cine-va cu limba saŭ cu condeiful, însemneză figurat : a cleveți saŭ a înnegri.

Nic. Muste, Letop. III, p. 31 : „dacă aŭ venit [Constantin Duca] la Domnie, îndată aŭ început a răsplăti binele ce i-aŭ făcut socru-său [Brâncovanu] cu necunoaștere de bine; și în loc de mulțămită, l'aŭ *amestecat* la Poartă cu multe cuvinte rele...“

Neculce, Letop. II, p. 316 : „Antioh-vodă pre urmă oblicind acest lucru și altele multe mestecături a lui Iordachi Rusăt, ce șmbla cu cărți, *amestecând* în Țarigrad la Mihalău-vodă și la frații lui și la Paladi în țara Ungurască, mănietu-s'aŭ Antioh-vodă și aŭ închis pre Iordachi Rusăt...“

Ca termen juridic, a se *amesteca* = a exercita o ingerință ôre care în ave-rea saŭ în afacerile altuia.

Eflimie dela Bistrița, 1573 (Cuv. d. bătr. I, 23) : „să fie [iazul] sfântei mănăstiri de hrană, iar cine se va *amesteca* în tr'acest iază, să fie procler...“

Simion Movilă, 1602 (ibid. p. 113):

„nimenile să nu să mai *amestece* pre-spre carté domniei méle...“

Stefan Tomșa, 1622 (A. I. R. III, p. 217) : „să aibă ei a ține acéle părți de sat până cându li se va face plata cât mai sus scrie, ca să nu aibă nime a să *amesteca* acolé înainté cărții dumnii méle...“

Act moldovenesc din 1638 (A. I. R. III p. 223) : „din cuconii noștrii nime să n'aibe a să *amesteca* la acéle vii, pentru căce i le-am dat cu voia tuturor fraților...“

Gheorghie Stefan, 1657 (ibid. p. 237): „să fie și dela noi slugilor noastre Murgeștilor acela sat Mihalăul driaptă ocină și moșie nerușeită nice dănă-oară în véci, și alt nime să nu să *amestece*...“

Constantin Brâncovénu, 1694 (Cond. Mss. în Arch. Stat. p. 95) : „iar vameșul să nu să *amestece* la ce ar fi venitul moșiilor boiărilor...“

În fine, a nu se *amesteca* = a fi hotărît de a nu lua parte la ce-va.

Enachi Cogălnicénu, Letop. III p. 203 : „Ce să facem? că vremea muca-relului aŭ sosit; aici bani nu putem găsi; Domnul de acolo încă nu ne trimete, nici ne scrie nimică; și așa noi nu ne *amestecăm*...“

A. Odobescu, Dómna Chiajna p. 100, cu o elegantă întrebuintare a infinitivului nescurtat : „[Căzaci] is răsboinic și 'n veci gata a se *amestecare* în tot felul de vrăjbi și de sfădiri...“

De aci expresiunea familiară : „nu mă *amestec*“, saŭ idiotismul : „nu mă bag, nu mă *amestec* = ich mische mich nicht darein“ (Dr. Polysu).

v. ³. *Amestec*.

³. *Amestec* (plur. *amestecuri*). s. n.; mélange; connivence; ingérence; inter-vention. Ca substantiv abstract, reprezintă tôte sensurile verbului a me-

stec, într'un mod mai puțin trecător ca în amestecare și fără nuanță de despreț ca în amestecătură.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 24): „câinele Mării și vidra cu jigăniile uscatului ce tré b ă sau ce amestec pot avé?...“

Beldiman, Tragod. v. 957 :

Că nici de cum sa nu fie Serascheriul la pre-
pus
Ca Moldova și boierii Eteriei s'aũ supus;
Ce, raiele credincioase, cum au fost vor fi în
veci,
Fara nici o părtinire saũ amestic între
Greci...

Act moldovenesc din 1621 (A. I. R. III, p. 215) : „să n'aibă cea frații a-
mestic într'acéle vii, nič Coste în viile
céle de moșie carele mai sus scrii, nič
să să sfădescă...“

Alexandri, Boieri și cïocoï, act I
sc. 7 : „Cine chiamă ș'aduce amestec
străin în țară, îi mai nelegiuit decât
Iuda vîndătorîul...“

v. 1. Amestec. — Amestecare. — Ame-
stecăcune. — Amestecătură.

Amestecăre (plur. amestecări), s. f.;
l'infinitiv substantivé d'amestec :
mélange, embrouillement etc. Sinonim
cu amestecătură, cu ameste-
căcune, cu substantivul amestec,
dar exprimend o acțiune, nu o stare.

Miron Costin, Letop. I, p. 292, de-
spre politica tradițională a Moldovei :
„țara acésta fiind mai mică, nice un
lucru singură de sine fără adunare
și amestecare cu alte țeri n'aũ fă-
cut...“

Nic. Muste, Letop. III, p. 31 : „Brân-
covanu înțălesese de amestecarea ce
l'aũ amestecat ginere-său Constan-
tin Duca Vodă...“

Vechiul graiu făcea o deosebire în-
tre „amestecarea sângelui = alliance,
parenté, croisement“ și între „ameste-

care de sânge = inceste, mariage il-
légitime“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. Acad.
Rom. p. 120) : „amestecări sângelui
amestecă sufletele...“

Pravila Moldov. 1646, f. 117 : „a-
mestecare de sânge să face în doo chi-
puri : chipul de'ntăi iaste cu nuntă,
cândü să va cununa neștine cu vre o
muțare caria nu i o au dat pravila ;
iară a doo iaste fără de nuntă, ce să
dzice să împreună cu dănsă încă mainte
de cununie...“

v. 1. Amestec. — Amestecat. — În-
preunare.

Amestecat, -ă, adj. ; part. passé d'a-
mestec : mélé, mélangé. péle-méle ;
confondu, embrouillé etc.

Locuțiune proverbială : „Ris ameste-
cat cu plâns...“ (Pann, III, 7).

Constantin Brâncovénu, 1693 (Cond.
Mss. în Arch. Stat. p. 39) : „fiind mo-
șia Ulmuleților amestecată și neho-
tărtă de cătră alte siliști ale lor...“

Miron Costin, Letop. I p. 342 : „Ne-
culai Cărnul încă, văzând pogorirea lui
Racoți și amestecate lucruri, aũ venit
cu óstea ce se trimisese...“

Nic. Muste, Letop. III p. 19 : „A-
cest Dimitrașco-vodă aũ scos hărtiî
pre fețele oamenilor, care angărie până
atunce n'aũ mai fost în țară nici la
o Domnie, fiind țara amestecată, oa-
menii strămutați dela locurile lor după
ernatul Tătarilor, că așași de atunce
au rămas țara pustie din Prut până
în Nistru până ăstăđi...“

I. Văcărescu p. 281 :

Dupa cum vrei sa ne-arăți
Toți ingerii coboriți
Și cerul amestecat,
Cu pământul cufundat...

Zilot, Cron. p. 2 : „Mai alcatuii și
acéstă scurtă scrisóre tot după obicei-
ul meu, adică amestecată puțină próstă

scrisóre cu mai multă poesie în chip de tragedie...“

Balada „Gheorghelaș“ :

Se pleca ca să bé apă,
Macoveiu îi da în cefă
De bé apă sângerată,
Cu măsele-*amestecata*...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 592, 593).

Doîna „Oltul“ :

Oltule, câine spurcat,
Ce vii așa turburat?
Au la coddă te-a plouat
De 'mî vii așa mâniat
Și cu sânge-*ames'ecat*?
Tot cu sânge de haľduct,
Cu căpestre de cal murgî...

(ibid. 320).

Costachi Negruzzi, Alexandru Lăpuș-nenu, III: „În lupta și trînta acésta, masa se resturnase; ulciórele se spăr-seseră, și vinul *amestecat* cu sânge fă-cuse o baltă pe lespeđile salei...“

În graiul vechiu, expresiunea „sân-ge *amestecat*“ avea un deosebit înțe-les juridic :

Pravila Moldov. 1646, f. 94: „ceia ce făcú sâ nge *amestecătî*, ce să dzice ceia ce'ș curvâscú cu rudele și cu cu-scriile și cu cumătrele sau finele lorú, acesta să chiamă sâ nge *amestecătî*, acesta ver va fi bărbatú, verú mu-iaie, cu moarte să se certe...“

v. ^{1,2}. *Amestec*. — *Amestecare*. — *Ame-
stecăcîune*.

Amestecăcîune (plur. *amestecăcîunî*), s. f.; mélange. O formă rară și de prisos în loc de *amestec* sau *amestecare*. Pravila dela Govora, 1640, f. 19 b, o întrebunțeză cu sensul de „incest“: „fiú de a treia nuntă sau născutú întru *amestecăcîune* de sâ nge, de unii ca aceștê toți să nu cutéze a se chemarê preoți...“

v. *Amestecare*. — *Amestecat*.

Amestecătôr, -óre; adj. et subst.; brouillon, intrigant. Cine *amestecă*

lucrurile, mai cu sémă însă în sens moral.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 238): „*amestecătôrî* de răutăți și a păcii nepriiatini într'alt chip îl zugrăviă, iară eu la dânsul alt chip am cunoscut...“

Nic. Costin, Letop. II p. 115: „l'aú părit Dumitrașco-vodă [pe Iordachi Cantacuzino] precum are frați în Țarigrad și sînt *amestecătôrî* de domni...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XC:

Și de cuvîntul turburătôrî,
Ames'ecătôrî și pierzătôrî...

v. ^{1,2}. *Amestec*. — *Amestecătură*.

Amestecătură (plur. *amestecăturî*), s. f.; 1°. pêle-mêle, confusion, bouleversement, embrouillement; 2°. ingérance, intrigue, commérage. Desvóltă tóte sensurile lui *amestec*, însă numai în reú saú cu despreț.

1°. *amestecătură* „pêle-mêle“.

Miron Costin, Letop. I p. 252: „acea spaímă și glogozală făcându-se în óstea turcésă, cât jumătate de óste fugise de supt corturî la altă parte de tabără de părăsise și pușcile și se fă-cuse o *amestecătură* mare...“

Zilot, Cron. p. 76:

Oh, și să fi vėđut, ce *amestecătură*,
Ce fierbere de om, toți strigând cu o gură...

Neculce, Letop. II p. 230: „aú murit și Craiul Leșesc Mihaú Vișnovetchi și era multă *amestecătură* între Leși, că nu'și putea alege Craiu...“

A. Pann, Erotocrit, II p. 22:

El credea 'n sabia'și numai și la dînsa se'n-
china,
Tot-d'a-una vrea rėsbóe ș'in véc certe scor-
monla,

Asupra păcilor fórte avea el în viața 'și urî
Și cu mare bucuria căut'*amestecaturî*...

2°. *amestecătură* „ingérance“.

Act moldovenesc din 1677 (A. I. R.

III p. 251): „nimine den ruda mé și den oaminiî mei cu acia moșia traba să n'aibă nič vré-o amestecătură...“

Nic. Muste, Letop. III p. 59: „După ce s'aũ rădicat feciorii lui Constantin Vodă Brâncovenul și cu ginerii, aũ început a face multe amestecături și lucruri neplăcute între acești boieri, batgiorcindu'i...“

Mateiu Basarab, 1649 (A. I. R. I p. 107), cătră tóte autoritățile și toți locuitorii din Argeș, contra cărora se plânseseră călugării de acolo că fac „mă-năstire de răs și de măscară“: „mai mult să nu înțeleg dumnie-mé că mai unblați făcând amestecături și cuvinte fără lucru...“

v. ¹⁻² Amestec. — turdă.

Amèt (ames, ametere). — v. Amețesc.

Amețelă (plur. *amețeli*), s. f.; vertige, tournoiement de tête, éblouissement. „Invirtirea minții, eșire din minte, smintire momentană“ (Costinescu). Exprimă ca stare ceia ce am e ț i r e însemneză ca acțiune. Sinonim și cu am e ț i t u r ă, care se întrebunțeză foarte rar și numai cu o nuanță ironică. În graiu se rostesc mai tot-d'una *amețală*.

Enachi Cogălnicenu, Letop. III, p. 193: „nu întreba cătră *amețală* și of-tare și lacrimi, cât s'aũ măhnit toată Curtea și urdia Domnului...“

Costachi Conachi, Poes. p. 116:

Ah, Doamne! ce necaz mare: a iubi ș'a
fi închis!
Dar ce *amețală* 'i asta, de care mă vèd
cuprins?
Au întunecat vèzduhul, ochii mi-au pain-
jinit,
Am remas uimit, pe gânduri... nu mă
lasați, că's perit!...

Alexandri, Boieri și ciocoi, act. IV sc. 5: „Dee Dumneșeu să nu vè tre-diți din *amețală* pré târđiũ...“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 32): „Femeia lui Ipate și cu baba, când se trezesc din *amețală*, nici tu drumeț, nici tu copil, nici tu mica!...“

În *amețelă*, ca stare patologică, ni se pare că tóte lucrurile se invirtesc în giurul nostru.

„Ca să'i trecă de *amețelă*, țeranul se afumă cu pèr de urs...“ (A. Paraschivescu, Muscel, c. Valea-mare).

„Un fel de *amețală* se chiamă în popor c a p c h i ũ“ (C. Alexandrescu, Némț, c. Bistricióra).

v. *Amețesc*. — *Capiu*.

Amețesc (*amețit*, *amețire*), vb.; perdre les sens, donner ou avoir des vertiges, tourner la tête. *Amețesc* nu e departe prin sens de u i m e s c și u l u e s c, din cari însă cel de'nțăiu vine numai printr'o impresiune din afară, ér cel al doilea este un început al *amețiră*, judecata fiind turburată dintr'o cauză internă sau externă, dar fără a înceta. Orice se ivesce de'nainte'mi într'un mod neașteptat mă u i m e s c e; dacă trebi să mă lupt cu doi dușmani de o dată, cari se aruncă asupra'mi din dos și din față, mă u l u e s c; în ambele împregiurări póte să ajungă la *amețire*, dacă pierd consciința de însumi, și totuși póte să nu ajungă toc-mai pînă acolo. Ca stare patologică, *amețesc* se apropia de leșin.

v. *Leșin*. — *Uimesc*. — *Uluesc*.

Amețesc funcționează de o potrivă ca transitiv și ca netransitiv, dar în ultimul cas i se póte da și forma reflexivă: eũ l'am *amețit*, noi *amețim*, ei se *amețesc*. Se dice de o potrivă corect, fără vre-o deosebire de sens: „eũ *amețesc*“ și „eũ mă *amețesc*.“

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402):

„*Amezesk*. Deliquium patior.

„A m e c i t. Deliquium passus.

„A m e c z a l ă. Deliquium“.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom., p. 42): „Toate zburătoarele să tulburară și de dulce otrava hulpilor să amețiră...“

Ibid. p. 200: „când capul să amețeaște, picioarele dovedesc...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în Acad. Rom.) ps. XVII:

Fulgere au inmulțit
Și pre ei au amețit...

Enachi Cogălnicenu, Letop. III p. 193: „[Alexandru Ghica] s'a'au dus la urdie la Sakce, și după ce a'au sosit, piste puține zile s'a'au stricat vremea și începând a tuna ș'a'au fulgera cu mare trăsnet, într'o clipală de ochi a'au căzut asupra cortului de l'a'au detunat, și fiind Târzimanu supt cort, atât s'a'au amețit cât a'au fost ca un mort...“

A. Pann, Erotocrit p. 89:

Cel amoretzat. fata mea, dorește neîncetat
Și va tot des să privescă la carea l'a săgetat;
Iar el, după cum vești bine, d'atâta timp este
dus,

Dupa treburile sale alergând în jos ș'în sus,
Și tu în zadar te turburi, în zădar te amețesci...

Zilot, p. 74:

Vești frate, vești ce foc cađu pre blata țără;
Sarmanii locuitorii! cum ardeți ca în pară;
Frica v'a'au amețit, nu știți ce vi se face;
Păcatul v'a'au orbit, vă jocă cum îi place!....

Alexandri, Rusaliile, sc. 2: „... de o bucată de vreme 'n coaci, Românii noștri s'o amețit de cap, par'că l'o umflat Rusaliile...“

Balada „Gheorgelaș“:

Spuță 'n cisme că 'mî băgat
Și la jocuri mă 'nhățai:
Când săltam și când jucam,
Tot de spuță mă frigeam,
Pînă când mă obosiam,
Pînă când mă amețiam,
Pînă cocă mă faceam...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 598)

Doîna „Buruéna de léc“:

Blăstemat să fie césul
Când i-am urmărit eű pasul
Și i-am aűdit eu glasul:
Cu pasul m'au retăcit,
Cu glasul m'au amețit,
Liniștea m'au prăpădit...

(Alex., Poes. pop. 2, 270)

Altă:

Rele sînt frigurile,
Ma' rele 's dragostile:
Frigurile te recesc,
Dragostile te-amețesc...

(Ibid. 244)

Derivațiunea lui *amețesc* din greul *μεθύσκω* „enivrer“ (L. M.) nu se întemeiază pe nemic; totuși mai bună nu este nici derivațiunea din latinul *amens* sau *amentia* (Cihac), de unde românește ar fi „amință“ sau „amințesc“, nu *amețesc*. Forma organică a cuvîntului, conservată pe alocuri în Banat și 'n Ardél, este *amet*, care se referă cătră *amețesc* întocmai ca *bănățénul* „amurt“ cătră „amorțesc“ sau „amut“ cătră „amuțesc“.

„Ciocărlia, când cantă, se suie câte o dată pînă sus la vînturile turbate, acolo *amete* și cade jos, iar cănele care o mănă apoi, turbéază...“ (P. Olténu, Hațeg).

v. *Ciocărlia*.

De asemenea la Budai-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*ametu* = *amețescu*, den Schwindeln bekommen“.

Ca „trimet = lat. transmitto“ sau „sumet = lat. submitto“, tot așa *amet* este învederat a m i t t o (mentem, virtutem, iudicium, consilium, sensus etc.). În privința simțurilor sau a minții, lătineste a m i t t o însemna o încetare a lor trecătoare: „a misit, non perdidit“. Românul organic *amet* pare a fi fost numai netransitiv, ca în cele două exemple de mai sus; pen-

tru funcțiunea transitivă s'a închipuit amplificatul *amețesc*, care a reușit apoi a goni de tot pe primitivul *amet*.

v. *Amețelă*. — *Amețit*. — *Cumet*. — *Desmetic*. — *Sumet*. — *Trimet*...

Amețire. — v. *Amețelă*. — *Amețesc*.

Amețit, -ă, adj.; part. passé d'*amețesc*: abazourdi, dupéfié, ébloui, éperdu, étourdi, ivre, etc. Exprimă ca adjectiv toate sensurile verbului din care derivă.

„*Amețit* = b e u t, betrunken; *amețit* = l e ș i n a t, ohnmächtig“ (Dr. Polysu).

„E *amețit* ca un pește afară din apă“ (L. M.).

„Nu poți sta pe picioare de *amețit* ce sînt“ (ibid.).

Beldiman, Tragod., v. 125 :

Jăcuesc, pradă, omoră, mărfurile împărțesc,
Și cu cât privesc folosul, cu atîta se luțesc;
Cine să se 'mpotrivescă, căci sâraci. *amețit*și,
Fiind toți în așternuturi și întru somn adân-
ciți...

A. Pann, Erotocrit p. 22 :

Ah! acesta om nu este, negreșit este vr'un
deu,
Care se pogoră noptea din națimile ceresci
Și vine ca să smintescă simțirile omenesci;
D'aceia ș'in acea vreme *amețită* a ramas
Și asculta să 'nțelégă vorbele aceluï glas...

A. Odobescu, Pseudokyneg. p. 34 :
„Blînda turturică a sosit *amețită* de bucurie...“

Mai cu deosebire se dice *amețit* la cei m a h m u r i de beutură, cari adecă au trecut peste măsura chefului.

Miron Costin, Letop. I p. 311, despre vestitul Căzac Timuș: „au dat foc caselor, dacă s'au sculat dela masă *amețit* de vin...“

Moș Albu, I p. 15 :

Dar d'a noptii neodină și de câte le-am pă-
țit,
Cum și de vinul din plosca tã m a i a t și
amețit,
Eram ca bătut în pivă, capul îmi atirna
greu...

Un cântec poporan din Moldova :

Oliolio măi lăutar !
Mult ai tras din cel păhar
De ție glasul răgușit
Și'ți e capul *amețit*...

(Garanfil, Valea Prutului, p. 2)

Balada „Marcu Vitezul“ :

Și cugetul ca'l mustra
Și inima nu'l lăsa
Să'l omore *amețit*,
Să'l omore adormit...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 665)

„La noi pentru turléc saú *amețit* de beutură se dice : r ă t u t i t de beutură și i n v i n o ș a t...“ (N. Guran, Craiova).

v. *Amețesc*. — *Afumat*. *Bét*. — *Mahmur*. — *Tămăiat*...

Amețitor, -óre, adj. et subst.; qui étourdit, éblouit, abazourdit etc.

Dr. Polysu : „*Amețitor* = betäubend, schwindelerregend, narkotisch“.

Costachi Negruzzi, O alergare de cai, II : „O greutate îmi apesa inima; un nor *amețitor* veni și se puse pe ochii mei. Mi se părea că biserica se învîrtesce cu mine...“

v. *Amețesc*.

Amețitoria, s. f.; étourdissement. Formă necunoscută noă, pe care Ci-hac o dă ca sinonim cu a m e ț i t u r ă.

Amețitură. — v. *Amețelă*.

¹Amiați s. amiați-și, adv.; à midi. Lătinesce ad medium diem saú ad mediam diem. Óra a doă-spre-decea după miezul noptii. In graul vechiu *amrađi* se întrebuinteză ca un

adverb de timp în totă puterea cuvintului, alături cu „acum“, „atunci“, „astăzi“, „séra“, „dimineța“ etc., fără a i se mai adăoga prepozițiunile la saă în, priu carî se substantivéză.

Dosofteiu, 1680, f. 67 b :

Sara și dimineța și *amîadză-dză* spune-voi și vesti-voi...

Vespere et mane et meridie narrabo et annuntiabo...

unde la Silvestru, 1651, numai ca locuțiune adverbială : „séra și dimineța și la *amiazăzi*...“, precum și la Arsenie din Bisericanî circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.) : „și ' n t r ' *amédzădzi*...“

Dosofteiu, 1673, f. 88 b :

Sara ș'*amîadzădz* și demineță
Grăesc la Domnul fără de gréță...

Beldiman, Tragod. v. 325 :

Maî ales Trei-Sfetiténul. călugărul cel pu-
chîos,
Care maî în totă vremea îîl para că îl mă-
nios,
Mergënd la el dimineța ș'*améîă-di* după
somm,
Pină nu și-ar fi dres cheful, nu te socotia
de om...

Alexandri, Legenda cîocărliei :

Și riurile sôrbe, și paseri săgetéză,
Și umbra o înghite când sôrele î *amîădză*...

Cu prepozițiunea pe, ca în „pe atunci“, însemnéză : „vers midi, à midi à peu près“.

Neculce, Letop. II p. 339 : „acest răspuns aă venit lui Dimitrașco-vodă într'o zi pe *amiazăzi*...“

Costachi Negruzzi, Aprodul Purice :

Și mergënd cu un marș grabnic totă nôptea
pină 'n di,
Adouădi pe *amîădză* în șes la Siret sosi...

Tot ca adverb funcționéză *amîădză* în construcțiunile : „în de *améîdi* = spre séră“ (D. Alboténu, Covurluflu, c. Mastacanî) saă : „de-*améîli* în de séră“ (C. Melinte, c. Gănesci).

În texturile din secolul XVI circuleză pleonasticul „*amîădză-di* de di“, de ex. la Coresi, 1577 : „séra și demineța și *amiază-zi* de zi“, ca și când s'ar diice : „la 12 ôre de di“

La popor momentul precis de 12 ôre meridiane se chiamă *cruce-amîădză*, iar timpul ce 'i precede saă îi urméză : *supt-amîădză*.

Basmul „Petrea Voinicul“ (Sbiera, Povești p. 25) : „Mergî pină aprôpe de cuibul paserii măiestre și te ascunde acolo ca să nu te vadă nime, și când va fi sôrele *cruce-amîădzădză*, atunci te răpede îute și apucă un puîu, căci numai pe acel timp merge pase-rea după hrană...“

În graiul țerănesc din Vasluîu (Dăscălescu, c. Șcheia) : „vêdînd că sorele aă venit în prânđu cel mare, am îngugat boi și la dél am plecat; cu greî am agîuns în vârful lui; acu sorele era *cruce-amîădză*, și încet cu încetu am mers tot înainte pe podișul delu-lui celui vrajmaș ce'l suisem cu atăta greuta; de o dată daă peste o vale, pogor eă valea, sorele vine *supt-amîădză*...“

Pe la 11 ôre se diice sub *amîădză*“ (T. Crișianu, Transilv., Cugier), și tot *supt-amîădză* este pe la ôra 1 post-meridiană.

Raportul între *cruce-amîădză* și cele doă *supt-amîădză* se pôte repre-sinta prin următôrea figură :

Cruce-*amîădză*

(12 ôre)

Supt-*amîădză*
(11 ôre)

Supt-*amîădză*
(1 ôra)

În acéstă figură, ajuns la *cruce-amîădză*, sôrele se află în rescrucea celor

patru puncturi cardinale, având de de-
supt atât pe supt-*amiază* de unde
s'a urcat, precum și pe supt-*amiază*
la care se va pogori.

v. *Cruce*.

Pentru locuțiunea adverbială fran-
cesă „en plein midi = publiquement“,
Românul are: *Ți u a amiază-Ți m a r e*“.

Neculce, Letop. II p. 249 : „o chie-
ma Anița, și era Țiitoria lui Dimitrașco-
vodă (Cantacuzin), și o purta în vedelă
între toată boierimea, și o ținea în
brațe de o săruta, și o purta cu sălbii
de galbini și cu haine de șahmarand
și cu șlic de sobol și cu multe odoare
împodobită, și era tănără și frumoasă
și plină de suliman ca o fată de ra-
chierită, și o trimetea cu careta dom-
nescă cu Siimeni și cu Vornici și cu
Comiși zioa *amiazăzi mare* pe uliță
la feredeū...“

Același p. 252 : „l'aū legat (pre un
Grec anume Mavrodin Paharnic) și l'aū
pus pe un cal, îndărăt cu fața spre
coada calului, și i didese coada în mână
de o ținea în loc de frâu, și l ducea
prin mijlocul tãrgului la Copoū la prim-
blare, și l privia tot norodul zioa *a-
miazăzi mare*...“

Când nu este însă ce-va foarte neobici-
nuit, atunci nu se mai adaogă *mare*,
precum tot la Neculce, p. 237 : „le-aū
tăiat capetele a tustrii zioa *amiazăzi*
la fântăna de'naintea porții...“,
căci o simplă tăiere a cător-va capete
era pe atunci ce-va cu mult mai în-
tâmplător decât o fătă de rachierită
în careta domnescă sau un postelnic
călărind cu fața spre cōda calului.

În loc de „*Ți u a amiază*“ astăzi
se Țice mai mult : *Ți u a n a m i a Ț a* =
în-amiază-a.

Jipescu, Opincaru p. 68 : „și te dai
dă ripă singur la orî-ce daravelă, hîie
și *Ți u a ' n amiezăea mare*...“

Cântec poporan din Moldova :

Frunță verde clocotici,
Ce cați, Iancule, pre-ai? !
Numai cu palmele gōle
Ți o a ' n amieză cea mare...
(Caranfil, Valea Prutului, I).

Însă compusul *n a m i a Ț a* trece deja
în substantiv.

v. ² *Amiază*.

² *Amiază* (artic. *amiază*), subst. fem.,
s. *amiază* (artic. *amiazăul*), subst. masc.;
midi, le milieu du jour. Este adverbul
amiază „à midi“ luat ca substantiv.
În vechile texturi se substantivizează
chiar nescurtatul *amiază-Ți*, între-
buintându-se articulat ori nearticulat,
mai adesea cu prepozițiunile în, întru,
cătră, spre etc. Desa construcțiune
cu în dete nascere forme poporane
aglutinate *namiază* sau *namieză* ori *ne-
mieză* și *nimieză*; mai rar, prin agluti-
nare cu de, se aude *demiază* sau *de-
mieză* (Fălciū, c. Oltenesci; Tutova, c.
Țepurenii). În multe locuri se rostesc
amiază lingă *amiază*, de unde apoi for-
ma mixtă *amiază*, nu rară mai a-
les în Moldova și 'n Banat.

„Când pomul lasă umbra sa drept
la rădăcină, atunci se Țice că e *amiezăul*“
(C. Bungețenu, Mehedinți, c. Co-
soveț).

Dosofteiu, 1680, f. 43 a :

...scoate-va ca	...educet quasi
lumina dreptatē	lumen justitiam
ta, și giudecata	tuam, et judi-
ta ca <i>amiazădză</i>	cium tuum tan-
dză...	quam meridi-
	e m...

de asemenea la Silvestru, 1651 : „giu-
decările tale ca *amiazăzi*...“ și la Co-
resi, 1577 : „județul tău ca *amiazăzi*
de zi...“, după cum e și'n Psaltirea
Scheiană circa 1550 (Mss. în Acad.
Rom.) : „ca *amiazădză* de zi...“

Corbea, Psaltire circa 1700 (Mss. în
Acad. Rom.) ps. XXXVI :

Și judecata ca *amiazăzi* chiară,
O va face ca 'n zi senină de vară...

În construcțiunii prepoziționale :

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):
Act. Ap. XXII, 6 : întru *amiazăzi* străluci lumiră multă...
...περὶ μεσημβρίαν — περιεστράψαι φῶς ἐκάνον...

unde în Noul Testament din 1648 : „cătră *amiazăzi*“, iar în Biblia lui Șerban-vodă din 1688 : „spre *amiazăzi*“.

Moxa 1620, p. 402 : „întunecă soarele într'o *amiazăzi* cătu se vedé stélele...“

Poporul prânșesce cu mult înainte de *amiazăzi*; de aci într'o doină din Ardél :

Să n'am prânz
Fără de plâns,
Nici *amiaz*
Fără nacaz...

(Jarnik-Bărsanu, 195)

Jipescu, Opincaru, p. 113 : „la prânđu-âl-mare, te face nebun; între prânđu și *namiazăzi* îți spune că iești lingău mare; în toiu *namieșilor*, Rumân harnic...“; unde e forte remarcabil pluralul „*namieșilor*“.

„Poporul ȳice că sórele e tras de boi de diminéșă și pînă la prânđu, de bivoli dela prânđu pînă la *amieșii*, de cai dela *amieșii* și pînă séră...“ (P. Diaconescu, Muscel, c. Godeni).

De aci, timpul între diminéșă și *amiazăzi* fiind privit ca fórte lung, s'a născut proverbul despre ómenii ceí molái la faptă saú la vorbă :

Pină sa ȳicá „boú bréz“,
Vine sórele l'*amiaz*...

(Pann, I, 96.)

Poporul împarte ȳiua în doé cónace saú popasuri: unul e la *amiazăzi*, cel-alalt la asfințitul sórelii.

A. Odobescu, Pseudokyneq. p. 8 :

„... bietul George Gíantă, cel care cu o rugină de pușcă pe care orí-ce vînător ar fi asvîrlit'o în gunoíu, nimería maí bine decât altul cu o carabină ghintuită, și care pe mine, nemernicul, m'a adus de multe orí cu vînat la cónacul de *amiazăzi*...“

„Poporul ȳice că la *amiazăzi* saú *nameșii* și la sfințit stă sórele de mánancă un corn de prescură și bea un páhar de vin...“ (A. Ilescu, Dimbovița, c. Sárdaru).

„Când la noi e césul 12, ȳic țeranii că sórele stă în scaun saú se odihnesce...“ (D. Arghirescu, Cuvurluíu, c. Moscu).

„La *ameșii* cíobanii de aice ȳic staul“ (T. Vasiliú, Tecuciú, c. Tudor-Vladimirescu).

Basmul „Voinicul cel fără tată“ (Ispirescu, Leg. p. 127): „în ȳise că tocmaí la *amiazăzi*, când va fi sórele în cruci, să înalțe o prájina și în virful ei să puie o mahramă roșia...“

Basmul „Poveste țeránescă“ (ibid. p. 260): „Drăcóiica de mumă a Smeului dormia numai la *namieșii* când sórele stă în cruci...“

„La cíobanii, timpul dela 9 pînă la 11 óre se chiamă *amiazada* oilor; dela 11 pînă la 2 după 12, sub-*amiazăzi*...“ (T. Bălănescu, Némț, c. Bălțetesci).

Afară de scaun, staul și în cruci, se maí aud pe a-locuri în popor alți doí sinonimi cu *amiazăzi*.

„Unii dintre cíobanii ȳic hojină când sórele este la *amiazăzi*...“ (Severin, Tecuci, c. Godinesci).

„La 12 óre se ȳice pán dela saú *nameșii*“ (T. Popárlan, Bráila, c. Cazas).

Ambii acești terminii, de o întrebunțare fórte restrînsă, sînt slavici: hojină saú maí bine ojină este paleo-slavicul „užina“, ruscesce „uzin“, adecă „máncare după prânđu“, iar pán dela, care circuléază numai pe lingă

Dunăre, este o metatesă din bulgarul „pladnĭa=midi“, paleo-slavic „pladĭne“, literalmente „jumătate Ți = medius dies“.

În Buzeu (com. Chiojdu-Basca) se aude în loc de *amiadĭ* — Ți u a - j u m ă t a t e.

v. ^{1.3.} *Amiādĭ*. — *Ți*.

^{3.} *Amiādĭ* (art. *amiāĭa*), subst. f., s. *amiādĭ* (art. *amiādĭul*), subst. m.; midi, sud, un des quatre points cardinaux. Partea spațiului numită în limba literară de astăzi „sud“, opusă nordului, care se cheamă *mĭ a Ți - n ă p t e*. Când stăm cu fața spre răsăritul sórelui, *amiāĭa* e la dreapta noastră.

„Pămînturi despre *amiādĭ* = die Südländer“ (Dr. Polysu).

Călătoria Maicei Domnului, text circa 1550 (Cuv. d. bătr. II, 314): „patru sutia de îngeri cu elu, o sută despre răsăritu, altă sută despre apusu, altă sută despre *amiadzădzĭ*, altă sută despre *meadză-noapte*...“; și tot acolo (p. 322) într'un singur pasagiu cuvîntul e scris în trei feluri: *amiadzădzĭ*, *amiadzădzĭ* și *amiadzădzĭ*.

Silvestru, 1651, f. 169 b: „miază-noapte și *amiadzădzĭa* tu ai ziditū...“

Dosofteu, Synaxar 1683, 23 oct., f. 80 b: „unghiulū despre apus era viarde a ceriulū, ca prajĭ; iară a răsăritulū ca trestĭia; iară *mĭadză-noaptĭa* ca sângele curatū; iară *amiadzădzul* albū ca omătulū...“

Predică din sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 190): „date fură noao patru eyaghelii, derepce săntū stălpĭ acésté lumiei, că și lumé patru părți avându: răsăritulū, apusul, *miază-noapte*, *amiadzădzĭ*...“

v. ^{1.3.} *Amiādĭ*. — *Crivaț*.

Amigdāl. — v. *Migdal*.

A-mĭja (d') } v. *Ajumitul*. — *A-*
A-mĭjòtcă (d') } *scunsele*. — *Mĭjòtcă*.

Amĭjesc (*amĭjit*, *amĭjire*), vb.; s'as-soupir, avoir les yeux à demi fermés. *Amĭjesce* cine-va când începe a moțăi, moțăesce când începe a ațipi, ațipesce când începe a adormi. Semnul exterior al *amĭjirĭi* este că ochii nu sînt încă închiși, dar deja acoperiți cu gene. Se Țice mai mult *mĭjesce*, fără prepoziționalul *a*. Figurat, Ți o *mĭjesce*, adecă este cu ochii numai pe jumătate deschiși, când vine séra și când vine diminéța.

Basmul „Mintă-créță“ (Sbiera, Povești p. 100): „étă că începe a înséra; ea aprinde lumina și còse necurmat; cum numai aū *amĭjit*, pe loc aū sosit Mintă-créță...“

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „ajungénd el în pădure pe când se *amĭja* de Ți u ă, a tăet lemne, a încercat carul zdravăn și l'a cetluit bine...“

v. *Adorm*. — *Ajumitul*. — *Ațipesce*. — *Mĭjesc*.

A-mĭjlòc, adv.; au milieu. Lătincesce: *ad medium locum*. Ceia ce astăzi se exprimă prin locuțiunea adverbială în mijloc sau la mijloc.

v. ^{12.} *A* (p. 40). — *Mĭjloc*.

A-mĭlă, adv.; piteusement, à faire pitié. Se aude mai adesea în Oltenia.

„... când un om vede pe altul călare pe un cal bun, îl privește *a-mĭlă*, și de pe față'i se pòte citi dorința de a avé și el un cal bun...“ (Preut C. Ionescu, Mehedinți, c. Șişescii de jos).

v. *Mĭlă*.

A-mĭljòc. — v. ^{12.} *A* (p. 40).

¹. **Amin**, s. m.; amen. Cuvînt ebraic, care înseamnă „aşa să fie” şi se întrebuinţează în tipicul bisericesc.

Şapte taine, 1644, f. 12 a: „botédzã-sã robulũ lui Dumnedzãu imerek în numele Tatãlui, *amin*; şi sã 'l rădicese diintr'apã, de-acia sã'l afunde adoa oarã şi sã dzicã: şi a Filului, *amin*...”

Dosofteu, 1680, ps. CV, 48:

... blagoslovitũ Domnulũ Dum- nedzãul lui Iz- rail dela véc şi pãnã la vécũ; şi va dzãce tot nã- rodul: <i>amin</i> , <i>a- min</i> !...	... benedictus Dominus Deus Israël, a saeculo et usque in sae- culum, et dicet omnis populus: fiat, fiat!...
--	--

unde la Coresi şi la Silvestru:

1577: ... şi zice-vorũ toţi oamenii: fi- -va, fi-va...	1651: ... şi zicã toţi oamenii: fie, fie...
---	--

Codicele Voroneţian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) p. 160: „aceluia e slava şi ţînurutul în vecii vécilor *amin*...”

Din acéstã locuţiune bisericescã „în vecii vecilor *amin*” s'a format românul „în veci de *amin*” cu sensul de „pentru tot-d'a-una”.

Un act moldovenesc din 1683 (A. I. R. III p. 257): „am vândutu-o dumisale şupãnului Nicolai Murguleţ ftori lugofet, ca sã-i fie dumisale moşie în veci de *amin*...”

Descãntecele poporane cele cu forma religiøsã şi-au însuşit şi ele pe *amin*; bunã-órã:

Amin, amin.

Dela mine descãntecul,
Dela Mãca Domnului Iecul.

(Burada, Dobrogea p. 269)

saũ:

Amin! amin!

Ca sórele în senin;

Dela mine descãntecul,
Dela Dumneşeu Iecul...

(Familia, 1882 p. 268, 292)

saũ:

Amin! amin!

Cosmandin!

Descãntecul Sãnteĩ Marii...

(Ibid. 1874, p. 549)

De asemenea în cãntece poporane *amin* figurẽază ca o formulã conclusivã.

Incheiãrea baladeĩ „Doncilã”:

Eũ mẽ 'nchin cu cãntecul
Ca lupul cu urletul;
Mai daţi o ocã de vin,
Sã dic: la mulţi ani *amin*!...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 581)

Balada „Ioviţã”:

Mai diceţi, boieri, *amin!*
Mai daţi cu plosca cu vin;
Mai daţi şi cu udãtura,
Sã şĩ ungã boierii gura!...

(D. Pavelescu, com. Chiora, Coll. Mss.)

O exclamaţiune familiarã la Alexandri, Pãtra din casã, sc. 3:

„Franţ. He, he... (strãnutã).

„Zamfira. Sã'ţi fie de bine! (strãnutã).

„Franţ. Fõrte 'ţi mult... Sã'ţi fie de bine.

„Zamfira. *Amin* şi într'un cãs bun!...”

Locuţiuni proverbiale:

„Pîn la *amin* = bis an's Ende” (Dr. Polysu).

„Nici la *amin*” înseamnă: nici o datã.

Basmul „Poveste ţerãnescã” (Ispirescu, Legende p. 254): „trebuia sã'şĩ mute gãndul: nu mãi putea adecã sã'l desgrõpe nici la *amin*...”

Acelaşi înţeles are locuţiunea proverbialã: „cãt *aminul*”, despre care d. Şãinenu ne împãrtãşesce urmãtõrele patru exemple din Calendarul Basmelor pe 1882 (p. 44) şi 1883 (p. 33, 34, 57):

Basmul „Peneş împărat“: „Dacă vei zăcea mereu cum zaci acum pe coște, n'o să te pricopsesc c â t *aminul*; dar dacă vei băga inima în tine și m'eî asculta și vei face orî-ce 'țî voiî dice eî, să scîi că am să te fac ginere de împărat...“

Basmul „Pipelcuța saî Cenușăreșă“: „După ce o ismeniră astfel, o mai mînzăliră pe obraz cu cenușă și cărbunî, de nu mai credeaî c â t *aminul* că'î fată de boîer mare...“

Ibidem: „Dar nu'î dăduse c â t *aminul* prin gînd...“

Ib. „Să nu'î zărască c â t *aminul* nicî măcar cu lumina...“

Ca și cei-lalțî terminî bisericescî, *amin* n'a putut să nu capete în gra-îul poporan o aplicațiune comică.

Așa când găsescî pe cine-va la mész și'î urezî de bine, el îțî respunde: *amin*! iar tu:

Amin, amin!
Și eî m'anin...

(Balcan, Vorbe bune p. 10)

I. Créngă, Amintirî (Conv. lit. 1882 p. 459):

„—*Amin*! bleștesc eî cu jumătate de gură.

„—Și eî m'ănin; spuse Pavel de după sobă.

„—*Amin*, ne-*amin*, ștergeți-vă pe bot despre purceî! dise Mogorogea cu cîudă. Înteles'atî? Nu tot umblați după bunățăți; mai mâncați și răbdări prăjite...“

v. *Aghios*. — *Alehuia*.

³*Amin*, s. m.; t. de Botan.: Ammi. O plîntă ombeliferă apropiată de *chemin* (*Carum Carvi*). Termenul se întrebuinteză în Banat. Nemșesce se chiamă Ammei. Polonesce *aminek*, adecă „le petit amen“. Românu *amin*, cuvînt fôrte frumos, este învederat o etimologiă poporană, cu atât mai ni-

merită cu cât *cheminul* în genere este privit la mai tôte popórele ca o plîntă sacră: „le basilic et le cumin, deux plantes chères au peuple et qui ont toutes les deux un caractère presque sacré“ (Gubernatis, Mythol. d. plantes, II, 112). După legenda poporană română, flórea *aminului*, ca și cuvîntul *amin*, ne vine de pe „câmpul lui Iordan“.

Rugăciunea poporană cătră sf. Vinerî, după cum se aude în Banat:

Sfinta Vinerî a avut un fecior,
Ca un mândru domnișor;
Din ochî lacramî îl mergea,
Din inimă sânge 'î curia,
Nime 'n lume nu sciea,
Făr' de Lina
Magdalină
Și surorile lui Lazar,
Carî se dusera pe câmpul lui Iordan
Culegînd florî de *amin*,
Și deteră cu pictoru 'n spin;
Ci acela nu fu spin,
Ci fu albin,
Din albinî se făcu mîerea,
Mîerea facu céră...

(S Liuba, c. Maîdan)

v. *Chemin*.

¹*A-minte*, adv.; mentalement: 1°. İe a ũ *a-minte* = observer, être attentif, entendre; 2°. a d u c *a-minte* = faire souvenir, rappeler, recommander; 3°. e s t e *a-minte* = avoir soin, ne pas oublier; 4°. v i n e *a-minte* = se rappeler. Adverbul *a-minte* = lat. a d m e n t e m se întrebuinteză numai în asociațiune cu cei patru verbî: a lua, a aduce, a fi și a veni, din carî cu acești doi din urmă numai impersonal: imî e s t e *a-minte*, imî v i n e *a-minte*. In vechile texturî e fôrte désă forma: *a-mente*. Afară de exemplele de mai jos, a se vedé altele la verbii respectivî.

1°. İe a ũ *a-minte*.

Sinonim cu *bag de sémă* și cu vechîl a d i n t. Se construesce cu a-

cusativul și cu dativul, cu prepozițiunile de, spre și despre, mai rar cu în.

Coresi, Omiliar 1580, quat. IV p. 12: „noi nu mulțemimă lu Dumnezeu, nici ne ispovedimă lui, și nu lu o m ũ noi *aminte* daré lui céia buna...“

Predică din 1619 (Cuv. d. bătr. II, 120): „bine socotiți și loați *amente* ce grăiaște Dumnedzeu...“

În psalmul LXV după Coresi și Dosofteiu :

1680 :	1577 :
... lu a t ' a u <i>aminte</i> glasului rugii miale...	... înțelése glasul rugăciunii mele...

la Silvestru, 1651: „lu o *aminte* glasul rugăciunii mele“, în contextul latin: „attendit voci...“

În psalmul CXLI :

1680 :	1577 :
... İ a <i>aminte</i> spre ruga mġa...	... socotése rugăciuné mġa...

la Silvestru, 1651: „İ a *aminte* rugăciunġa mġa...“=„intende ad deprecationem meam...“

În psalmul XXXVII :

1577 :	1680 :
... İ a <i>aminte</i> în ajutorulă meu..	... İ a <i>aminte</i> într'a- ğutorulă mġeu...

= „intende in adjutorium meum...“

Biblia luġ Șerban-vodă din 1688 :

Gen. XXIV, 6: İ a <i>amente</i> întru tine, ca să nu în- torci pre feçorul mieu acolo...	... a t t e n d e tibi ne revoces filium meum il- luc...
--	---

Deuter. XI, 15: măncădu și să- turădu-te, İ a te <i>amente</i> pre tine să nu țġi să lăț- scă inima...	... cum come- deris et satia- tus fueris, a t- t e n d e tibi ip- sine dilatetur cor tuum...
---	---

În ultimul pasagiu, reflexivul „a se lu a *a-minte* pe sine'si“ înseamnă

„prendre garde à soi-même“, ca și 'n următorul text :

Legenda Sf. Dimitrie, sec. XVII (Cod. Mss. miscell. al Bis. Sf. Nicolae din Brașov, p. 120): „dġntru acé Onisiforū puținel lu o - s e *aminte*, İară pen-
tru căce i se arăta blăndū, el İarăș se slăbi și se întoarse İarăș în năra-
vul său...“

Derivate verbale: lu a r e *a-minte* „attention“, lu a t *a-minte* „observé“, lu ă t o r *a-minte* „attentif“.

Critil și Andronius (İași, 1794 p. 13): „făcându-mă asemenea vulturului celui
mă lu ă t o r i u *aminte*...“

v. *Adint*.— *İeau*.

2º. a d u c *a-minte*.

Măi adesea se construesce cu acu-
sativul saū cu prepozițiunea de orġ
d e s p r e. E șinonim cu a m i n t e s c.

Varlam, 1643, f. 20 a: „A d u c e-
țġi-vă *amente* câtū potū lacrămile,
cumă Manasiġa, răul și spurcatulū în-
păratū, plănsă și Dumnedzău ertă'lū...“

Șepte-tăine, 1644, f. 78 b: „ș'au a
d u s ũ *amente* de cuvântulū svântului
părinte İsaġa...“

Dosofteiu, 1673, f. 16 a :

Până cġnd, milostive, nuț a d u ġ *aminte*
De mă uġ cu totul, o Dumnedzău sġnte?..

Biblia Șerban-vodă 1688, p. 901 :

Paul. ad Tit. III, 1: a d u - l e a - <i>mintel</i> or, la dom- niġ și la puterni- ciġ să se supue...	... a d m o n e illos principibus et potestatibus subditos esse...
---	---

Costachi Negruzzi, Gelosia :

Nu'ți lași capul ades plecat pe mâna ta,
Ș' *aminte* nu'ți a d u c ġ atunci de cine-va?..

De aci: a d u c e r e *a-minte* „souve-
nir“, a d u s *a-minte* „rappelé“, a d u-
c ă t o r *a-minte* „rappelant“, „se sou-
venant.

v. ' *Aduc*. — *Amintesc*.

3º. e s t e *a-minte*.

Sinonim cu: a m grijă saŭ port grijă, grijesc.

Lexicon Budan: „îmî este *a-minte* = curae mihi est“.

Dr. Polysu: „a fi cuî-va *a-minte* = wollen, an Etwas denken, im Schilde führen; nu'î e *a-minte* = es ist nicht sein Ernst, er will nicht“.

Nic. Muste, Letop. III p. 18: „Domnul era un Grec străin; boierii numai cine'și pentru sine grijă, iară pentru bine cel de obște nimene nu căuta ca cum vra fi țara fără de Domn ninăruî trebuind; ca cum vra fi săracii pricină răutății, să fie sfătuit ei pre Leși să vie în țară, nimăruî *aminte* n' a ū fost să le dea știre...“

v. *Fivă. Grijă.*

4°. vine *a-mintie*.

E sinonim cu „a'și a d u c e *a-minte*“, dar exprimend ce-va întâmplător saŭ nevoluntar.

Și macedo-romănesce se dice: „nî vine *a-minte*“ cu sensul latinului: „in mentem venit“ (Dr. Obedenaru, Dicț. Mss. în Acad. Rom. I, 16).

Vocabularul Bănățen Mss. circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Aminte'm* vine. Reminiscor“.

v. *1. Vin.*

Printr'o licență poetică, Dosofteiu, 1673, f. 30 a, întrebunțeză pe *a-minte* fără verb:

Dzua 'ț voi striga, Dumnedzău sfinte;
Nu mă veî asculta, nici *aminte*...

E și mai remarcabil că'n Omiliarul dela Govora, 1642, p. 100, *amente* figuréză ca substantiv: „veseléște sufletul tău cu acest strugur de vin dulce, care ți iaste adus din țara cé făgăduită cu mâna curând-inblătoarei *amentei* méle; cunoaște poama ei că iaste bună...“

Din adverbul *a-minte*, s'aŭ născut

frumósele derivate: a m i n t e ș c și a m i n t i r e.

v. *Minte.*

3. *Aminte*, subst.—v. *1. A-minte.*

Amintélă, s. f.; souvenir, ressouvenir. Se aude în Transilvania (G. I. Popescu, Selagiu). Sinonim cu obicnuita formă a m i n t i r e.

v. *1.2. Aminte.—Amintire.*

Amintire (plur. *amintiri*), s. f.; res-souvenir, réminiscence. Cuvînt format pe calea poporană, deja înrădăcinat în graiu și trebuincios, căci a d u c e r e a a - m i n t e este „souvenir“, ér nu „réminiscence“. A d u c e r e a a - m i n t e póte să fie despre ce-va fórté próspet și e tot-d'a-una chiară; *amintirea* este numai despre cele de demult saŭ cari ni se re'nfățișeză într'un chip nu destul de limpede.

Costachi Negruzzi, O alergare de caî, I: „eŭ slăvesc tóte femeile tinere și cinstesc pe bătrâne în *amintirea* trecuteli lor frumuseți...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 226: „Tămăduenul să scărpină în cap, își drese glasul și începu cuvîntul, privind lung, dibuind în puștiul *amintirilor*...“

v. *1.2. A-minte.*

Amintesc (*amintit, amintire*), vb.; res-souvenir. A'și a d u c e *a-minte* într'un mod puțin lămurit despre ce-va ce nu măî este de-mult.

Costachi Negruzzi, Scrisórea XXVIII: „turnul acesta, care ne *amintesc* de niște timpuri de barbariă, ce din no-rocire s'aŭ cufundat pentru tot-d'a-una în noianul vremii...“

A. Odobescu, Pseudo-kyneg. p. 80: „... Urmasii lui, geloși de a sa mărire, măî mult se gândiră a-și face

loruși monumente, decât a consacra pe cele ce *amintău* poporului neasemuita gloriă și dreptate a fericitului Traian..“

v. ^{1.}*A-minte*. — *Amintire*.

Amintre, amintrele etc. — v. *Amintre*. — *Altminstre*.

A-minune, adv.; à merveille, merveilleusement. Din prepoziționalul *a* și *minune*. Sinonim cu adverbul *minunat*, care însă e mai puțin energetic.

Dosofteiu, Synaxar 1683, april. 23 (f. 96 a): „pusă stăpului în rând din a-direpta, unde scria scriptura, carele stă și până astădză *a-minune* de să pomeniaște..“

v. *A-mirarea*.

Amir (*amirat, amirare*), vb.; admirer. Budai-Delénu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucuresci): „*Amiru* = mit Bewunderung ansehen, bewundern; *amiratu* = bewundert; *amirătoru* = Bewunderer, bewundernd; *amirăcune* = die Bewunderung“. Negreșit, românul *amir* corespunde pe deplin latinului *admīro*; dar cuvântul să fie ore în adevăr poporan?

v. *A-mirarea*. ^{1.}*Mir*. — *Mirac*.

A-mirărea (d'), adv.; à merveille, à ne pas y croire. Din prepozițiunea *a* și *mirare*, acest frumos adverb se aude adesea la popor, mai ales în Moldova. În „Povestea lui Harap-alb“ de I. Crângă (Conv. lit. 1877) el ne întimpină de patru ori:

p. 175: „mi-i de *a-mirarea* de unde ai să'l ieși, dacă n'are ființă pe lume..“;

p. 180: „Impăratul și fetele sale vedând acesta, le-a fost de *a-mirarea*..“;

p. 181: „Mulți împărați și crai înadins vin să le vadă, și li-i de *a-mirarea* de unde le am..“;

p. 188: „Impăratului i-a fost de *a-mirarea*, vedând că niște golani au asemenea îndrăznelă de vin cu nerușinare să'i cêră fata..“

v. *Mirare*.

Amirare	}	v. <i>Amir</i> .
Amirât		
Amirăcune		
Amirător		

Amiròs (*amiròsit, amiròsire*), vb.; sentir bon ou mauvais, flairer, avoir de l'odeur. Din *miros* și prepoziționalul *a*, *amiròs* înseamnă „a cunoște din *miros*“ (Costinescu).

Lex. Bud.: „*amiròs* cutare flóre = olfacio; acéstă flóre *amiròse* frumos = pulchre olet; *amiròs*, daū din mine *miros* = odorem edo.“

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 64): „Armăsarul văzând că lupul, nu ca dintăiu vrăjmaș năvăliaște, ce ca stărvul mort pământului să lipiaște, întâiu de departe pre nări forăia, apoi mai cu îndrăznelă de lup să apropiia, de ciia — după cum a tuturor dobitoacelor obiăiul iaste când vre un stărv mort află a'l *amiròsi* — din coace și din colé a'l a d u l m ă c a început. Deci armăsarul, precum am zis, din tôte părțile *amiròsindu'l*, și despre parté botului vini..“

v. *Adulmec*.

Ca netransitiv, *amiròs* se unesc cu substantivul dependente prin prepozițiunea *a* (v. ^{13.}*A*).

Alexandri, Florin și Florica, sc. 2: „s'agiuung de-o dată cucónă, pălămăresă; să *amiròs* tot a tāmăe și să mă hrănesc tot cu colivă..“

Doină din Ardél:

Lelea cu mărgelile multe
Amiròse-a flori mărunte
 De pe vale, dela munte;

Dar cea cu mai puținele
Amiröse-a floricele
 Dela munte, din vâlcele...

(Jarnik-Bărsanu, 36)

Figurat, *amiros* înseamnă „savoir confusément ou superficiellement, sentir vaguement“.

Cantemir, Chron. I, 205: „pare-mi-să că cine-va, carele macar cât de puțin cetela sfintelor și a profanelor scrisori va fi *amirosit*—precum să zice cuvîntul—macar den afară de prag...“

De aci derivate: *amirosélă*, *amirosire*, *amirositură* „odoratio, odoramen“; *amirositor* „odoros, olens“ (Lex. Bud.), în locul căroră se țice însă mai des: *mirosélă*, *mirosire*, *mirositură*, *mirositor*.

v. *Miros*.

Amirosélă	}	v. <i>Amiros</i> .— <i>Miros</i> .
Amirosire		
Amirositor		
Amirositură		

Amiruesc (*amiruit*, *amiruire*), vb.; gagner, avoir du profit, bénéficiér. Sinonim cu căștig și dobândesc. Se întrebuintează numai peste Carpați.

Bărcianu: „*Amiruesc*=verdiéne, erwerben, gewinnen“.

Compus din prepoziționalul *a* și din *miruesc*, pe care ni'l dă Lexiconul Budan: „*miruesc*=dobândesc“ alături cu o formă mai scurtă *miru*iu.

N'are a face cu greul *μυρίτω* „unguentis inungo“, ci este maghiarul *nyér* „căștig“. În Ardél se aude și substantivul *mirișug* „dobândă“ (L. B.)=ung. *nyereség*.

v. ²*Miruesc*.

Amiruire	}	v. <i>Amiruesc</i> .— ² <i>Miruesc</i> .
Amiruit		

Amistuesc.—v. *Mistuesc*.

Amîn s. **amînèz** (*amînat*, *amînare*), vb.; ajourner, reculer, temporiser, tarder, sursoir. Din prepoziționalul *a* și *mîn* = lat. vulg. *mino*, cu același sens ca italianesce în „*menar* per la lunga“ (Cihac). Sinonim cu *zăbovesc*, *preget*, *întârziu*, *pestesc*. În opozițiune cu *grăbesc*, *iuțesc*, *pripesc*.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amenèdz*. Tardo. Moror“.

Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.), XXXIX, 18:

... dzeul meu,	...	... Deus meus,
nu <i>amâna</i> ...		ne <i>tarda</i> ve-
		ris...

și tot așa la Coresi, 1577: „nu *amâna*“, iar la Silvestru, 1651, și la Dosofteiu, 1680: „nu *pesti*“.

A. Pann, Prov. III, 59:

Aușind leul aceste, ceru dela ceî-lalți sfat,
 Țicând: spuneți ce să facem? că nu e de
amânat,

Ci trebuie mai în grabă...

Jipescu, Opincaru p. 135: „Lucru din mână nu'l *amâna* pe mâine, da cu judecata minți poți s'*amâi* și pe poimâine 'ndiseră...“

Costachi Conachi, Poes. p. 258:

Iar vrista, obicnuința, grișle cu ispitirea
 Știmpără sborul cel iute și-l *amanéză* por-
nirea...

v. *Min*.—*Pestesc*.—*Preget*.

Amînare (plur. *amînări*), s. f.; ac-tion de temporiser, de tarder. Infinitiv substantival din *amîn*. Sinonim cu *zăbavă* și 'n opozițiune cu *grabă*.

A. Pann, Prov. III, 61:

Cariî vèdènd masa 'ntinsă și pe nimené aci,
 Fu pricina ca să Iasă la ușă d'a se suci
 Ș'a privi, când de o parte, când de alta ne-
'ncetat,
 Că dór vor vedé să vie marele lor împèrat;
 Dar ședènd cu *amînare* pe verdéță ș'adă-
stând...

v. *Amîn*.—^{1,2}*Amînat*.

¹**Aminât**, -ă; part. passé d'a mîn pris comme adjectif: 1°. tardif; 2°. retardé, ajourné.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Jacob. I, 19: <i>amănatu</i> a grăi și <i>amănatu</i> întru mănie...		... t a r d u s ad loquendum et t a r d u s ad i- ram...
---	--	---

unde în Noul Testament din 1648: „pestit a grăi, pestit spre mănie...“, iar în Biblia lui Șerban-vodă din 1688: „târziu a grăi, zăbavnice spre mănie...“

Dicționarul Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402) pune cu același sens: „A m e n e c s o s. Tardus“, iar participiul trecut din a mîn numai ca adverb: „A m e n a t. Tarde. Sero“. În adevăr, sensul cel mai potrivit pentru „tardif“ este a m î n ă c î o s și a m î n ă t o r, iar *aminat* ca adjectiv se lea mai mult în sens de „retardé, ajourné“: un lucru *aminat*, nu trebuia *aminat* pe mâine etc.

v. *Amin*. — ²*Aminat*.

²**Aminât**, adv.; part. passé d'a mîn pris comme adverbe: tard, tardivement.

Codicele Voronețian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.):

Act. Ap. XXVII, 14: nu <i>amănatu</i> elu mai suflă pro- tivnicu vântu...		... non post multum autem misit se ventus typhonicus...
--	--	--

unde în Noul Testament din 1648: „nu preste multă vreme“, iar în Biblia lui Șerban-vodă din 1688: „nu după multă vreme“.

„Bănățenesc, *aminat* = t ă r ȳ i ă, mai *aminat* = mai t ă r ȳ i ă, de ex.: a doua seră se ău chăi și mai *amănat*...“ (L. Iancu, c. Visagu).

A Pann, II, 64:

Unul tot-d'a-una nevasta 'și certa,
O făcea lenoșa și îi imputa,
Căci nu gasla sera gata de cinat,
Ci îi punea masa cât de *aminat*...

v. *Amin*. — ¹*Aminat*.

Aminăciôs, -ôsă, adj.; tardif. v. ¹*Aminat*.

Aminătôr, -ôre, adj. et subst.; tardif, ajournant.—v. ¹*Aminat*.

A-mînecăte (d'), adv.; de grand matin. Derivat din mîne c „se lever de grand matin“. O formă de tot poporană.

„Când se scôlă omul înainte de revărsatul zorilor, ăice că s'a sculat de-*amînecatele*...“ (G. Popovič, Némț, c. Siliștea).

„Ciobanii, ca și cei-lalți săteni, împărtesc nôptea în: de-cu-seră, la mieđu-nopții, după mieđu-nopții, aprópe de ăiuă 'și revărsatul-zorilor său de-*amânecate*...“ (I. Chirică, Tutova, c. Cârjeónii).

v. *Mînece*.

Amîndôr, -òș, pron. et adj.; les deux, tous les deux, toutes les deux. O compozițiune latină din ambo și duo, trecută în tóte limbile romanice, în unele dialecte italiene chăi cu perderea lui -b-: a m e n d u a, a m e n d u e, a m e n d u n i, a m e n d u o i (Cihac), ceia ce dovedesce că exista deja în latinitatea rustică.

În flexiune, *amîndôr* urméză ca toți: *amînduror* ca t u t u r o r, său cu emfaticul -a (v. ⁵*A*): *amîndurora* = t u t u r o r a; și cere după sine un substantiv articulat: *amîndôr* cai, *amînduror* cailor = t o ȳ i cai, t u t u r o r cailor.

Sinonim cu î m b î său î m b e (—lat. ainbo).

Ioan din Vinți, 1689, f. 78 a: „Cu boală cumplită fiindu cuprinsu, de în be părțile pătrunsu, sufletulū imi slăbēște în păcate multe, trupulū iară'mi bolēște cu rane putrede, de *amândouo* mă tāmăduiaște, Nāscātoare...“

Cantemir, Chron. I, 66: „intr'în be părțile mare moarte, *amānduror* împărășilor de plāns și de olecāit sfārmare și rāsipā...“

1°. Ca pronume.

Omiliar dela Govora, 1642, p. 40: „pre mēserul înbogāțiș și pre bogatul de meserātate izbāviș, *amāndurora* le-ai dat ajutoriul māinilor sfinției tale...“

Varlam, 1646 (A. I. R. III p. 226): „și pre-aiurelē pre unde vor mai hi ocine *amāndorora*, să'ș ție frāțēște...“

Balada „Sōrele și luna“:

Haldeți sa ne logodim,
C'*amindoi* ne potrivim
Și la plete si la fete
Și la dalbe frumusețe...

Balada „Inelul și naframa“:

Amindoi îmbrāțișāți,
Pe nasip galben culcați;
Amindoi seninī la fața
De păreau că sint în viētā...

Doină din Moldova:

Tu n'ai tatā, eu n'am mamā,
Amindoi sintem de-o sēmā;
Tu n'ai frați, eū n'am surorī,
Amindoi ca doi bujorī...

(Alex. Poes. pop. 2° 242)

Doină din Basarabia:

Frunță verde de pelin,
Tu străină, eū străin,
Amindoi ne potrivim,
Ha! în codru să trāim...

(Ibid 403)

Proverbī:

„O mână spalā pe alta și *amindoe* fața“ (Baronzi, Limba p. 53); în Sicilia: „una manu lava all' altra e tutti dui lavanu la facci“ (Traina).

v. *Mānd*.

Amindoi

Doē nevoi

=alle beide taugen nichts“ (Dr. Polysu).

Unul ș'altul tot un drac:

Amindoi un ban nu fac.

(Pann, I, 88).

II°. Ca adjectiv.

Moxa, 1620, p. 401: „multū sānge se vrāsā intr'*amāndoao* oștile, apoi biruirā Turcii...“

Pravila Moldov. 1646, f. 119: „avutția *amāndurorū* obrazele ce vor face mestecare de sānge să fie toată domnēscā...“, unde este de observat: „obrazele“ în loc de „obrazelor“.

Copiii, cređēnd că *amin* însemnēzā to țī, adecā: *amindoi* = to țī doi, ȃic une-orī: a m i n t r e i, a m i n p a t r u etc. Printr'o procedere copilārēscā analōgā, la Radu din Mānicescī, 1574 (Mss. în British Muz., Harl. 6311 B):

Math. XXVI,		... discumbebat
20: șezu cu a-		cum d u o d e -
māndo is prā-		c i m d i s c i p u l i s ...
zēce ucenici...		

v. *Ambi* — *Doi*. — *Tot*.

Amindoi-spre-ȃece. — v. *Amindor*.

Amlăș; n. pr. loc. m.; village, anciennement ville en Transylvanie. O localitate în Ardél, nu departe de Sibiiu și de Miercurea, numită săsesce *H a m l e s c h*, unguresce *Omlás*, în gura Romanilor *Amlăș*, *Amnaș*, une-orī *Almaș*. Jōcā un rol fōrte însemnat în vechea istoriā a Țerei-Romānesci.

Incepēnd din a doua jumātate a secolului XIV, titulatura normalā a Domnilor Muntenēscī coprindea în sine pe „duce al țerilor de peste plauri *Amlăș* și Fāgāraș“, slavonesce: „zaplaniskim stranam *Amlășu* i Fagrasu Hertzeg“ (A. I. R. I, 5). Lātinesce, ba chiar în acte internaționale cu regiū Ungariei, se ȃicea: „terrarum de Om-

lasch et de Fogaras Dux" (Kemény în Kurz's Magaz. II, 45). Se scie ce este țera Făgărașului. Prin ducatul *Amlășului* se înțelegea o regiune învecinată a Ardélului, al căriia centru era actualul sat cu acest nume, altă dată orașel nu fără însemnătate, numit „oppidum *Omlasch*“ (Chron. Fuchsio-Lupino-Oltardinum, I p. 40; Schwandtner, Script. Rer. Hung. I, 886; Kato, Hist. crit. XIV, 338). Apucat cam sub domnia lui Vladislav Basarab (1360—74), acest teritoriu a fost apoi în curs de peste o sută de ani un măr de discordiă între Munteni și Unguri, trecând din când în când dela uni la alții, fie prin luptă, fie prin surprindere. Dela 1500 încóce Țera-Românescă nu l'au mai stăpânit nici o dată, dar totuși în titulatura domnescă cea solemnă, aprópe pînă la epoca Fanariștilor, se dicea mereu: „duce al *Amlășului*“.

v. *Almaș*. — *Făgăraș*.

Amlășén, éncă, subst. et adj.; habitant d' *Amlăș*. — v. *Amlăș*.

Amnâr s. **amănâr** (plur. *amnări*, *amănarî*, s. *amnare*, *amănare*), s. f. ou m.; 1º. fusil à allumer, fusil à aiguiser; 2º. t. de Tissanderie: partie du métier à tisser servant à étendre ou à détendre la toile; 3º. t. d'Agric.: une partie du soc de la charrue; 4º. une partie de la ridelle du chariot; 5º. t. d'Archit.: poutre verticale soutenant aux angles la toiture d'un bâtiment, solivau horizontal reliant les solives du plancher.

Afară de Dr. Polysu, care cunoște forma *amănar*, și afară de Costinescu, care indică *amnare* în arhitectură, celorlalți lexicografi ai noștri au fost cunoscute pînă acum numai forma *amnâr* și numai sensul de „briquet“,

astfel că ei toți pe rînd n'au pregetat a trage cuvîntul dintr'un prototip latin *igniarium* „instrument pentru foc“. Negreșit, latinul *-gn-* trece la noi în *-mn-* ca în „lemn=lignum“ și 'n altele; dar nici o dată în cuvinte latine inițialul *i-* nu se urcă la *a-* și nici o dată grupul *-nia-* nu devine *-na-*. Un *igniarium*, din cauza celor doi *i* urmați de vocale, a căroră proprietate după fonetica română este de a muia consónele învecinate, ar fi dat românesce pe un „iaă“, cel mult un „iar“ sau „iâr“, cătu-î lumea pe un *amnâr*. Dar această imposibilitate curat materială nu este singură. Sub raportul logic, cum óre dela „ignis“ să ajungem la noțiunea de nesce stâlpi ai casei sau ai morii, cari tocmai de foc trebui să fie feriți? Afară de tóte acestea, se scie că „ignis“ n'a trecut nicăiri în vre-unul din dialecte neo-latine, pretutindenî fiind înlocuit prin „focus“. În fine, lătinesce „igniarium“, în graiul vulgar „focale“ sau „focaris“, se chiăma nu *amnarul*, ci cremenele: „petra quae ferro par-cussa scintillam emittit“ (Du Cange).

Tóte sensurile cuvîntului *amnâr* și tóte dificultățile fonetice se împacă din dată ce plecăm dela forma *amănar*, fórté întrebuintată în popor și de unde *amnâr* vine prin aceeași scurtare ca în: destul = desătul = lat. desatullo. Macedo-românesce *amnarul* se dice numai *mănar* și *mănare* (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. în Acad. Rom., I p. 16). Este latinul *manuaria* sau *manuarium*, tot ce e la mână sau îndemână sau ca mână. În latina vulgară (Du Cange, ad. voc.): *manaria* „faucille, serpette, quod ad manum facilis“; *manuales* „forcipes ferrarii, longum ferrarii“; *manualis* „instrumentum medicorum sic dictum quod manu astringatur, dum plurima continet ferra-

menta“. De aci lesne putem urmări toate înțelesurile cuvîntului românesc, cărî nu sînt puține.

I^o. *Amânar* sau *amnar* de scăpărat și de ascuțit.

Este un oțel care, lovind în cremene peste escă, scapără scantei și o aprinde, sau care prin frecare ascute un bricég, un cuțit, o armă. În cazul de'ntăiu se dice: a da în *amnar*; în cazul al doilea, a da pe *amnar*.

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad. Rom. p. 79): „Au nu pricepi că scanteia *amnarului*, până a nu să stinge, iasca aprinde, iară stingându-să, a doa și a triia lovitură poștește?..“

Ghicitórea despre „escă, *amnar* și cremene“: „Mirésa 'n pădure, gine-rele'n Țarigrad și nuna'n gârlă“ (G. D. Teodorescu, Poes. pop. 226), cea ce presupune că *amnarele* ni se aduceau óre-când de peste Dunăre.

„Hora vinului“:

Băgai mânia 'n posunare,
Găsil cremene și *amnar*...

(G. D. Teodorescu, 333)

Balada „Enciu Săbienciu“:

Dar și Enciu ce 'mi făcea?
Din *amnar* că scăpăra,
Ciubucul și'l aprindea...

(Burada, Dobrogea, 178)

Puscele cele vechi, de cărî se mai găsesce ici-colea pe la țără, în loc de piston aveau cremene și *amnar*.

Balada „Busuțoc“:

Dar Busuțoc ce făcea?
Mânia pe durdă punea,
De *amnar* mi-o 'ntindea,
Cremenea că 'i potrivă,
Drept afară că'mi eșia,
Potera se spăimînta...

(G. D. Teodorescu, 605)

Locuțiunea proverbială „cât aî da în *amnar*“ însemnă: într'o clipă.

Basmul „Voinicul cel cu cartea“ (Ispirescu, Legende p. 104): „Îi dete și pe vizitiul Curții, om vechiu, credincios și iute la slujbă, care să nu se deslipescă de stăpânul seü nici cât aî da în *amnar*...“

De la Vrancea (B. Ștefănescu), Sul-tanica p. 83: „N'a trecut nici cât aî scăpăra din *amnar*...“

Povestea „Vlad și Catrina“ (Tribuna dela Sibiu, 1885 p. 818): „Cât aî da o dată de doé orî cu *amnarul*, pu-teaî s'o ducî cu loc cu tot...“

Un idiotism:

„Zama acră se dice la noi zama de *amnar*...“ (D. Pop, Transilv., Făgăraș, c. Copăcel); pe la Năsăud: „zama de cute“ (A. Pop, c. San-Georgiü); în ambele casuri, ca ce-va sec, ca și când ar fi fiert cu fer sau cu petró în loc de carne.

Amnarul de ascuțit pôte să fie același care servă la scăpărat, orî este ce-va mai mare, mai ales când e vorba de a ascuți o sabiă; când însă e de petró, atunci nu se mai dice *amnar*, ci cute sau gresiă.

v. *Cute*.

I. Créngă, Moș Nichifor Coțcarîul (Conv. lit. 1877 p. 381): [Stricându-se un capăt dela căruță și neavénd se-cure ca să taiă un gârneț, moș Ni-chifor] scóte bulicherul din tēcă, îl dă pe *amânar* și începe a ciocărți un gârneț...“

Balada „Balaurul“:

Când tînăr Hușén,
Pulu de Moldovén,
Vitez și hiclén,
Paloșul scotea,
Pe *amnar* îl da
De și'l ascuția...

(G. D. Teodorescu, 450)

Balada „Marcu Vitézul“:

Paloș din tēcă scotea,
Pe *amnar* că'l ascuția...

(Ibid. 665; cfr. 669).

Balada „Rusalin“ :

Rusalin ce mi'și făcea?
Bagă mâna 'n busunariu,
Scôte micutel *amnar*iu,
Bagă mâna pe turéc,
Scôte cuțit de casap,
Și se pune-a'l ascuți...

(Reteganu, Poes pop 25)

„Cuțit de casap“ este acela pe care Italianii îl numesc *mannaia*, la Sicilienii *manna* (Traina), adică *mânariu*, fiind că măcelarul îl pòrtă tot-d'a-una cu sine, avându'l purure la mână, după cum țeranul român nu se desparte de *amnar*.

„Ceia ce pòrtă ciobanii la brâu, sint: cuțit, fluer, *amnar*u, éscă și cremene“ (A. Iliescu, Dimbovița, c. Sârdanu).

Acéstă enumerațiune ne aduce aminte dintr'un text medio-latin: „*accipiens de domo mannariam, asciam et cutellum, ascendit in montem ubi cedrina ligna caedebat*“ (Du Cange), unde *mannaria* nu póte fi topor, dar nici cuțit, căci ambele se menționează alături, ci numai dóră *amnar*.

După expresiunea Românului, culmea sărăciei este atunci când rămâne cine-va chiar fără *amnar*.

O doină din Bucovina:

Să nu mai ajungă nime
Să bea 'n crișmă cu mine!
Că 's fecior de gospodariu,
Ș'am remas far'de *amnar*iu;
Și's fecior de gasda bună,
Ș'am remas cu bota 'n mână...

(Aurora română, 1881 p 16)

În adevăr, servind în același timp a scăpăra foc și a ascuți arma, *amnar*ul este pentru țeran unelta cea mai folositore, mai ad *manum*, mai trebuincioasă și mai purtăreță tot-o-dată, mai *amânar*.

v. *A-mână*.

II°. *Amânar* sau *amnar* la țesut.

Termenul e fòrte respândit la toți

Românii din Dacia lui Traian. Nu scim dacă nu cum-va îl va fi avënd și dialectul macedo-român sub forma de *mânare*.

„Între unelte de țesut, ca părți ale resboiului, una se chiamă *amnar*“ (A. Copuzén, Ialomița, c. Copuzu; R. Simu, Transilv., c. Orlat; A. Bunea, Făgăraș, c. Vaidarecea; T. Crișianu, c. Cugieru, etc).

„La resboiu, *amnar*u se dice acea parte cu care se întinde pânza“ (P. Popescu, Buzeu, c. Chiojdu-Bâsca).

„*Amnarul* dela resboiu se mai numesce câte o dată și întindător. E lung dela una pină la doă palme. Prin el se fixéză întinderea natrei, adică a spațiului dintre cele doă suluri. Spetéz a servă de ajutor *amnarului*...“ (C. Negoescu, Rimnic-Sărat, c. Bogza).

„*Amnarul* dela resboiu stă în tot timpul țesutului în una din cele patru găuri a sulului de 'nainte, în partea dreptă spre acela care țese. Prin ajutorul *amnarului* se ține întinsă partea țeseturei dela sulul de dinapoi pînă la cel de dinainte. Dacă partea țesută s'a pré lungit, atunci o stringem pe sulul de dinainte, învîrtind sulul cu *amnarul*. Are forma unui diapazon sau camerton, dar cu cele doă extremități de sus unite. E de lemn...“ (S. Mironescu, Némț, c. Dobreni).

În Dolj, *amnarul* dela resboiu se chiamă întorcătorul, fiind-că „prin învîrtirea lui se ține pânza întinsă“ (N. Guran, Craiova).

v. **Resboiu*.

În dialectul sicilian se chiamă „*manuță*“ o parte a resboiului prin care el se întinde sau se strînge: „*manuzza, regoli che servono ad allargare e stringere il telaio*“ (Traian), fiind că facultatea de a strînge și a întinde aparține mai în specie *mânei*. Tot dela mână și din aceeași cauză o parte a

resboiului se dice romănesce *amnar*, adecă *amănar*, unde noțiunea fundamentală nu mai este aceea de ad-manum ca în unelta de scăpărat și de ascuțit, ci aceia de manu: ce-va care reproduce instrumentalitatea mânei.

Aprópe în același sens se chiamă :

III° *Amănar* sau *amnar* la plug.

„La plug ferul lat este cel ce umblă prin pământ, iar *amnarul* se dice o bucată de fer sau un fel de cuțiu prin care se afundeză ori ce rădică ferul lat...” (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

„...andrea se chiamă un fer lung, care prinde ferul-lat de grindei, având în capul de sus un alt fer și *amnar*...” (Preut R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

v. 2° *Andrea*.

Pentru a afunda sau a rădica ferul-lat, plugarul întorce sau învîrtesce cuțul numit *amnar*, după cum se întorce sau se învîrtesce *amnarul* dela resboiu pentru a da pânzei trebuincioasa întindere.

Intre lucrarea ambelor *amnare* este o deplină analogie.

v. *Bârsă*. — *Plug*.

Tot ca imitând instrumentalitatea mânei, se dice *amnar* sau *amănar* la căruță o speteză care, fără a se asemăna cătuși de puțin în formă cu unelta de scăpărat și de ascuțit, cu lemnul întindător dela resboiu sau cu ferul cel mișcător dela plug, este un bêt ce ține sau susține capetele loitrelor :

IV° *Amănar* sau *amnar* la căruță.

„O căruță are două părți de căpeteniă: coș și dric. La coș sînt patru druci: doi d’asupra și doi dedesupt; drucii de asupra sînt uniți cu cei de desupt prin opt speteze, cari formeză draginile; cele patru speteze dela extremitățile draginelor se chiamă *am-*

nar...” (Preut N. Sandovic, Dorohoiu, c. Tirnauca).

„Deosebitele părți ale carului, una câte una, se numesc: rôte, osii, perinóce, inimă, *amănare*, chisc, splină...” (G. Balaban, Putna, c. Răcăciuni).

Prin capetele de jos ale celor patru *amnare*, la unele căruțe numai două, loitrele sau draginele sînt aședate pe dricul căruței.

Pe la Năsăud aceste *amnare* se chiamă *mănușe*, iar spetezele loitrelor în genere se numesc *brățare* (A. Pop, c. Sân-Georgiu).

v. *Brățar*. — *Car*.

Cele patru *amnare* dela căruță susțin loitrele, formând din acestea ca două garduri sau două părți. Un rol analog de susținători, cam tot în număr de patru, distinge pe :

V° *Amănar* sau *amnar* în arhitectură.

Ion Ionescu, Calendar 1845 p. 115 : „Stogul clădit și păluit bine opresce răsbaterea aerului într’insul, și așa nu se smintesc finul. Nemții fac acoperișuri de pae, în alte locuri se lasă un ogég în mijlocul stogului, pe așure vîrfurile de pae a stogurilor se rădică și se pogoră cu scripti, pe unele locuri acoperișurile sînt puse pe 4 *amnare*; pe așure numai pe unul în mijloc...”

I. Créngă, Danilă Prepeléc (Conv. lit. 1876 p. 456): „Am să duresc o mănăstire pe pajiștea asta, să se ducă vestea în lume; dise el. Și de o dată se și apucă. Face mai întău o cruce și o înfige în pământ, de însămnă locul. Apoi se duce prin pădure și începe a chiti copacii trebuitori: ista’i bun de *amănare*, cea de tălpă, ista de grindă, cea de tumurugi, cea de costoróbe...”

„La mori, ca și la case, una din părțile de căpeteniă ale clădirii sînt *amănare* sau *amănar*. *Amănare* la móră se numesc acele lemne, cari sînt în

colțuri în număr de patru, fiind dăltuite, iar prin dăltuituri intră paianțurile. La casă, *amânare* se numesc acele lemne cari se pun în colțuri, doă în față, doă în dos, apoi câte unul la cōste, cu partea de jos fiind îngropate în pământ, iar pe virfuri d'asupra se rădică acoperemîntul casei" (C. Melinte, Covurluū c. Gănesci).

„Casa morii se compune din opt tălpî, pe cari se pun mai mulți *amnarî* dăltuiți la doă părți, pentru a puté sta scândurile ce forméază părății; în capétul *amnarilor* se pun opt costoróve, pe cari se face acoperemîntul cu stuh saū șindrilă...” (Preut S. Vrâncénu, Iași, c. Bivolar).

„In *amnarele* morii sînt bāgate arepile, înțepenite prin nesce ícuri ce se numesc pene...” (R. Simu, Transilv., c. Orlat).

„*Amânare* la móră sînt un fel de furcî, pe cari se forméază corpul morii, și sînt înfipti pe rēscrucea dela baba-lu c...” (T. Coate, Covurluū, Tirgu-Beresci).

Amnarele în sensul de mai sus sînt verticale; tot *amnare* se chiamă la zidari nesce bārne orizontale, „lemne scurte cu cari se prind grinđile unui tavan” (Costinescu).

v. *Casă. — Móră.*

Ceia ce a concurs a da în zidăria românescă unor asemeni bārne numele de *amânare*, este acea particularitate că obicînuit ele se fac în furcă. Și la Sicilienî o furcă se dîce *manuzza* (Traina). Din aceiași causă macedo-românesce se chiamă *mânar* sfeșnicul cel mare dela biserică (Dr. Obedenaru, Dict. Mss. II, 500), care în mână nu se pōrtă, dar este făcut „à branches”.

Tōte sensurile cuvîntului *amnar* derivă dară de o potrivă dela mână, dar se pot clasifica în doă rubrice: 1°

obiecte îndemânatece, ca *amnarul* de scăpérat și de ascuțit; 2° obiecte în felul mînei, ca *amnarul* dela resboi, dela plug, dela căruța, dela casă, dela móră și — la Macedo-români — din biserică.

v. *Cremene — Éscă.*

Amnū, adv.; à présent, de suite. Se aude la nordul Transilvaniei (G. I. Popescu, Selagu). Precum forma bânățenă *acnū* represintă un prototip latin „eccu'nunc”, tot așa *amnū* al Moșilor, compus din *am u* și din *nu*, este: *modo-nunc*.

v. *Acum. — Amu.*

Amoietură. — v. 1. *Amou.*

1. **Amoïu** (*amoïat, amoïure*), vb. „A *amoïa* = a muia, a topi, a descăli. A *moïetură* = descălitură, topitură” (Costinescu). Etimologicesce este același cuvînt cu cel ce urméază.

v. 2. *Amoïu.*

2. **Amoïu**, adv.; à mouiller. Din poziționalul *a* (= lat. ad) și *moïu* (= lat. mollio), adverbul *amoïu* saū *a-moïu* se mai aude peste Carpați, tot d'a-una în construcțiune cu verbul *pu n*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amoy* pun. Repono ut mollescat.”

Lexidon Budan: „*Amou*, ad macerandum, emolliendum. Pun curechiū *amoïu* = ich beitze oder weiche Kohl ein.”

Iser: „*Amoïu* = zum Beitzen oder Einweichen.”

v. *Amuez. — Môle.*

Amòr (plur. *amoruri*), s. n.; amour. Sinonim cu dragoste și cu iubire, cari sînt ambele de provenință slavică, *amorul* nî-a venit abia pe la

finea secolului trecut prin cultura italiană a unor boieri ca Văcărescii sau a unor scriitori ca Iorgovici; și totuși cuvântul a devenit foarte poporan pe'n orașe, de unde apoi a reușit a se furia și pe la cătune. Românul însă nu'l înțelege tocmai ca dragoste sau ca iubire, cea de 'ntăiu exprimând sentimentul în sine, iar cea-laltă acțiunea, pe când *amor* se ăea obicnuit ca o personificare, dând naștere și diminutivului *amoraș*.

A. Văcărescu p. 42:

Că și 'n ăd și fi-te-unde,
Voă striga făr de-a ascunde,
Ca tu ești *amorul* meă...

Costachi Conachi, p. 224:

Tu mi-ai ăis cumcă tot omul ce *amoru* au
inșelat
Îi vrednic de tótă mórtea, fără a fi glúdecat...

Beldiman, Tragod. v. 4025, despre
nesce nenorocite femeı din timpul res-
meriței:

La Bahlulu vr'o paı-spre-dece, ucise le-au
innecat;
Apoi prin fântăni, prin puțuri, pré multe au
aruncat;
La acésta pré cu cale că au făcut socotesc:
Să se sature, le lasă, de *amorul* cel turcesc...

Costachi Negruzzi, „Șalul negru“:

Dar statornică este pe pămint?
Credința e vorbă, *amorul* cuvint!..

Doină din Ardél:

Foiă verde trei nutele,
Jele mi-i, ăeă, mare jele
De frunđuța munților,
De dorul părinților;
Dar mi-i jele, frate, jele
De-a câmpului floricele,
De *amorul* mândrei mele...

(Jarnik-Bársanu, 811)

In doina din Basarabia:

Ar cunósce lumea tótă,
Căt *amor* și căt venin
Bea inima la străin...

(Alex., Poes. pop. 2. 406)

amor este o greșelă a editorului în loc de amar.

Doină muntenescă:

Cine la *amor* nu crede,
N'ar mai călca érbă verde
Ș'ar calca pămint uscat,
Să sciu că l'am blestemat!
Veți *amorul* ce lucréza:
Te bucura, te'ntristéza,
Inimíora friptă 'ți lasa!
Amorul când se'mpreuna,
Par'că beı vutcă d'a buna;
Amorul când se desparte,
Par'că beı păhar de mórte...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 303)

Doină din Moldova:

Foiă verde peliniță!
Ești, Catincă, dela pândă,
Că te strigă unu'n frunđa:
\ Of, *amorule*!
Din frunđa stejarului,
Feciorul vatavului:
Of, *amorule*!...

(D. Arghirescu, Covurluu, c. Moscu)

Doină din Dobrogea:

Amorule, a m o r a ș,
Vide-te-aș călugăraș!
Pină'n patru-deci de ăile
Să te ved la mănăstire
Cu cotele pe psaltire...

(Burada, 226)

Intre strigături dela jocuri țerănesci:

Duce-m'aș cu puica'n nor
Să mă satur de *amor*!...

(C. Alexandrescu, Ialomița, c. Răviga)

Sunând mereă în gura lăutarilor Țiganı, *amorul* nu putea, vrënd-nevrënd, a nu deveni gutural, uniı rostindu'l *hamor*, alțiı chíar *ahmor*.

„Cântecul ăis al *hamorului* se începe așa:

De h a m u r i z a t ce sınt,
Nu ved iérba pe pămint...“

(I. Comanescu, Teleorman, c. Voivoda)

Alexandri, Covrigarul:

Incăt scos fiind din minte,
Nu mai poți vinde plăcinte,

Caci în focul de *ahmor*
Arđi, te coci ca în cuptor...

E foarte curios că ilustrul Bopp cre-
duse că țigănitul *hamor* este nu numai
o veche formă românească, ci chiar un
archaism latin. Apropiând pe latinul
amo de sanscritul kam, el ȃice că gutu-
rala primitivă s'a păstrat la Români:
„lingua Valachica offert vocem *chamor*
a m o r“ (Gloss. sanscr.³. 71).

Afară de deminutivul a m o r a ș,
amorul a produs derivate: a m o r e z,
a m o r e z e z, a m o r e z a t, cari și ele
în grafu se aspiră adesea în h a m-.

v. *Dragoste*.

Amorăș, s. m.; petit amour. Demi-
nutiv din a m o r, care însă nici odată
nu exprimă sentimentul sau acțiunea
de a iubi, dar nici ceia ce înseamnă
deminutivul italian a m o r a z z o și
amoraccio sau amoretto și fran-
cesul a m o u r e t t e, ci numai pe per-
sóna cea iubită.

O elegiă quasi-poporană înainte de
1832:

Amoraș tiran,
Tiran și dușman,
Tare te-ai silit
Și mai despărțit
De-al meu pușor...

(Albina Pindului, 1868 p. 90)

Doină din Moldova:

Mângăe-l'ar Dumneșu
Numai cum voiu ȃice eu,
C'a fost *amorașul* meu...

(D. Arg. Irescu, Covurlușu, c. Moscu)

Tot de acolo:

Amoraș, amoraș!
Vide-te-aș călugăraș,
Cu mâna pe la icône
Și cu ochii la cucóne...

(D. Alboténu, Covurlușu, c. Mastacani)

v. *Amor*.

¹**Amorêz,-ă**; subst. et adj.; amant,

amoureux. Sinonim cu i b o v n i c și
d r ă g u ț, dintre cari poporul pe cel
de'ntăiu îl ȃea în sens reu, pe cel-lalt
în sens bun, iar *amorezul* — o pro-
prietate mai mult orășenească — este
incolor.

Costachi Negruzzi, Zoe, I:

„ Spune'mi, mă iubesci?

„ Mă întrebî un lucru care pote
ȃ l'am spus de o mie de ori; respuse
cu rēcêla nesimțitorul *amorez*...“

Același în „Potopul“:

Edvin sprijina în brațe p'a lui scumpa
amoreză...

v. *Amor*. — ²*Amorez*.

²**Amorêz** s. *amorezêz*, vb.; amou-
racher, aimer. Se întrebuinteză tot-
d'a-una sub forma reflexivă, și numai
în Banat se aude ca activ:

„Pe la noi se ȃice: te *amorêzâ* = te
iubesc“ (L. Iancu, c. Visagu).

A. Pann, Moș Albu, I, 66:

Dar câtă îi fu mirarea, când auđi ca și el
Nu voesce să se'nsóre cu altă fată de fel,
Ci tot pe acea din casă, care cel-laltî o cerea,
A supără'i s'*amorezase* și după dinsa muria...

Același, Erotocrit, II p. 95:

Înfmîóra ei în pleptu'i foarte tare se bătea,
Și alt decât Efrosina nimeni nu o pricepea:
Tinerile ce vr'odată se vor fi *amurezat*,
Pot cunósce cu lesnire ce dureri ea a 'ncercat...

Cântec muntenesc:

Foiă verde maghiran
Ș'o cracă de leuștên!
În credința de scieam,
Nu mă mai *amurezam*,
Că a m o r u l dela tine
M'a ofticat, vai de mine!...

(G. D. Teodoroscu, Poes. p. 303)

v. *Amor*.

Amorezat, -ă, adj. et subst.; amou-
reux, amant. Diferă de a m o r e z nu-
mai prin funcțiunea adjectivală.

Costachi Corachi p. 57:

Doi ochi porți
Ce fac morți
Ca nisce gelați!
Și aruncî
Tot în muncî
Pre amorezați!.

Același, p. 109—110:

Duceți, spuneți cu putere,
Că amorezatul piere
În pustiu, plin de durere!.

Costachi Negruzzi, „Gelosia“:

Cunosc că mă iubesci, o vîd neîncetat;
Dar ore n'ai avut vr'un alt amorezat...?

Cîntec muntenesc:

Cine nu 'i amurezat,
Las'să móră, nu 'i păcat,
Să móră necununat...
(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 303)

v. *Amor.* — *Amorez.*

Amòrt s. **amùrt.** — v. *Amorțesc.*

Amorțelă (pl. *amorțeli*), s. f.; engourdissement. Stare ce urmăzează după amorțire.

A. Odobescu, Mihnea-vodă p. 33: „Mircea și Stoica încă nu eșiseră din a lor amorțelă; spaîma și obosirea sleise cu totul sângele într'înși. Ei ședeau încremeniți pe lavițe cu capetele pe mână, cu ochii turburi și holbați; semenau a fi pierdut ori-ce simțire...”

În graiu se aude mai ades *amurțală*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amurtzale*. Stupor.”

v. *Amorțesc.* — *elă*.

Amorțesc (*amorțit*, *amorțire*), vb.; „amortir, s'amortir, engourdir, s'engourdir, se relâcher, transir, s'émousser, s'éteindre, s'enrouer, s'assoupir,

s'ndormir. Ital. a mortire, a mortare, ammorzare; v. span. a mortir, a mortecer; n. span. amortiguar, amortizar; portug. amortecer, amortiçar; provenç. a mortir etc. Mi-a amorțit piciorul = j'ai la jambe engourdie“ (Cihac, I, 170).

Amorțesc e sinonim cu încremenesc, împetresc, înlemnesc, înțepenesc, cari însă exprimă ce-va mai mult: o nesimțire de săvîrșită ca a petrei saŭ a lemnului, pe când *amorțire* destinge numai ființele supuse morții și mai păstrând o brumă de simțire.

I. Văcărescu, p. 286:

Înima'mi e tot acela!...
Iubirea'mi ai amorțit'o,
Dar ea n'a putut să móră...

În graiu se rostesc mai mult: *amurțesc*. În Banat există și o formă mai primitivă *amort* saŭ *amurt*.

Dicționar Mss. Bănățen circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 402):

„*Amurt*. Obstupefacio.

„*Amurtzesk*. Obstipo. Flaccesco.”

Acastă diferențiere între sensul transitiv și între cel netransitiv nu se pré observă:

„După ce s'a astrucat cu pămînt mortul, toți se spală pre mîni cu apa mortului preste grópă, pentru ca să nu le *amurtă* ori asude mînil...” (S. Lăuba, Banat, c. Maïdan).

Budai-Delenu (Dicț. Mss. în Muz. istor. din Bucur.): „*amurt*=*amorțesc*.”

Și macedo-romănesce se ȳice *amurt*.

Dosoŭteiu, 1673, f. 41 a:

Amurțat am de'm sint oasele vechite,
Toată dzua ce-am strigat, Dumnezau sfinle...

și f. 61 a:

Amurțău de nu m'am mai deșchisu'm rostul...

Același, 1680, ps. LXVIII.

...ostenitu-m'am
strigândă, *amur-*
tăt' au gâtlejul
mîeu...

la Coresi, 1577: „tăcu grumazu-
lui mîeu...“; la Arsenie din Bisericanî
circa 1650 (Mss. în Acad. Rom.): „*a-*
morțiră grumazii mie...”

Biblia lui Șerban-vodă din 1688:

Job. XXXIII, 19: și mulțimé oaselorū lui aū <i>amorțitū</i> ...		....et multitudo ossium ejus ob- torpuit...
--	--	---

Cantemir, Ist. Ieroglif. (Mss. în Acad.
Rom. p. 171): „coteii de cehnit, oga-
rii de scâncit, dulăii de brehăit și șoi-
mul de piuit *amurțisă*...”

I. Văcărescu p. 258:

Oscar cânta pe lină
De zefir adiere,
D'o dat'a sa vedere
Un fulger *amorțesce*:
A luneî plină
Lumină
Îi pîere,
Glonțu'l rapesce...

A. Pann, Erotocrit p. 26:

Simț un pré dulce leșin, tôte vinele'mî
slăbesc,
Nisce sîrșiturî imî vin,
De nicî nu pocî să suspin
Pînă de tot *amorțesce*...

Gr. Alexandrescu, „Anul 1870“:

După suferirî multe, inima se'n petresce,
Lanțul ce'n vecî ne-apasă uităm căt e de
greu;

Reul se face fire, simțirea *amorțesce*,
Și trăesc în durere ca'n elementul meu...

Costachi Negruzzi, Aū mai pățit'o
și alții: „când fericirea *amorțesce* orî-
care alte simțirî ale nōstre...”

Același, Scrisórea VII: „a *amorți* su-
ferința prin vesela petrecere...”

v. *Mórte*. — *Incremenesc*.

Amorțire (pl. *amorțirî*), s. f.; en-
gourdissement. Ce-va mai trecător de-

....laboravi cla-
mans, rau cae
factae sunt
fauces meae...

căt sinonimul a morțelă și ce-va
cu mai puțină intensitate decât sinoni-
mii încremenire, împetrire,
inlemnire, ințepenire.

Alexandri, „Gerul“:

Gerul aspru și sêlbatic stringe 'n brațe'l cu
jălire

Négra luncă de pe vale care zace 'n *amorțire*;
El ca pe-o mirésă mórta o 'ncunună
despre zori

C'un vël alb de promorócă și cu țurțuri
lucitorî...

v. *Amorțesc*.

Amorțit, -ă, adj.; part. passé d'a-
morțesc; engourdi, émoussé, transi
etc. Se întrebuinteză d'o potrivă în
sens fizic și 'n cel moral saū intelec-
tual pentru a exprime o lipsă aprópe
desăvîrșită de energiă saū de activi-
tate.

Dicționar Mss. Bănățén circa 1670
(Col. I. Tr. 1883 p. 402): „*Amurcit*.
Stupefactus. Stupidus.”

Beldiman, Tragod., v. 4045:

Chiucuc-Ahmet, fôrte strașnic, zulumurî nu
suferia;

Décă îndrăznîa vre unul, sub topuzul lui
perîa;

Sedeau *amorțiti* prin sate și pe la boieri
supuși...

Gr. Alexandrescu, „Te mai veđui...“:

Placerea, frumusețea, podóbe felurite,

Tot era înzădar;

Ele nu pot să 'nvie simțirile-*amorțite*

D'al patimeî amar...

v. *Amorțesc*.

Ampòu, n. pr. loc. m.; une rivière
en Transylvanie. Rîul *Ampou*, ungu-
resce Ompoly, un braț al Murășu-
lui, curge prin partea cea aurósă a
Ardélului, în regiunea Abrudului și a
Zlatnei, din carî acéstă din urmă deja
în epoca romană purta numele de
Ampium, într'o inscripțiune din
timpul Antoninilor: „ordo Ampie-

ie[nsium]" (Mommsen, Corp. Inscr. Lat. III No. 1293, 1308; Ackner, Inscr. No. 547, 598). În forma românească, *-e* a trecut în *-o*: *Ampoïu* = *A m p e i u m*, sub înriurirea celor două consone labiale *-mp-*. În forma ungară „*Ompoly*” *l* nu este organic, căci nici o inscripțiune romană nu are „*Ampel*”. La intrarea lor în Transilvania, Ungurii au găsit la Români pe *Ampoïu* = *A m p e i u m*, și au trecut pe finalul român *-oïu* în *-oly* întocmai precum din românul „*cimpoïu* (= ital. *zampogna*)” ei au făcut „*csimpolya*”.

v. *Abrud*.

Ampròr s. **ampròr**, s. m.; 1°. *veille* de la Saint-Georges; 2°. un certain intervalle de temps après le minuit et avant le midi. Sub forme mai mult sau mai puțin divergenți și cu órecări șovăiri sub raportul sensului, acest cuvânt e foarte răspândit pe la țară, deși aproape necunoscut orașenilor. Tot-o-dată există și la Macedo-români.

No. 1°. „Impărțirea Țilei la popor: revărsatul zorilor; în zori; în răsăritul sórelui; la Țiuă; prânzișor; *ampròr* (cu doi *o* ca în: *noor*) pe la 9—10 óre...” (S. Liuba, Banat, c. Maïdan).

No. 2°. „Pînă pe la 8 óre *diminéta* se Țice: *pînă la impròr*” (D. Recénu, Banat, c. Bucova).

No. 3°. „Pe la 9 óre ante-meridiane se Țice *năpròr*” (I. Bombăcilă, Banat, c. Teregova).

Tot așa la Orșova și la Mehadia.

No. 4°. „La Țobani, când nu mulg oile *diminéta*, ci înainte de amiaȚu, se Țice că: *fac năpròr*” (R. Popescu, Mehedinți, c. Isverna).

No. 5°. „La 12 óre Țobani Țic *năpròr*” (I. Spinénu, Mehedinți, Severin).

No. 6°. O rugăciune poporană:

De cu séră *'npròr*
Pin' la ciniori,
Dela ciniori
Pin' la cântători,
Dela cântători
Pină'n dalbe zori...

(G. D. Teodorescu, Poes. pop. 189)

No. 7°. „*Diminéta*, când este *promoroca*, Țobani Țic *inpròr*, și tot *inpròr* se chiamă *ajunul* lui Sf. Gheorghe, când se póte găsi — Țice poporul — *ierba férelor*...” (v. Iftimiy, Tutova, c. Obirșeni; I. Pandele, Fălciiu, c. Grumezóiă).

No. 8°. „*Pròr* însemnéză *ajunul* lui Sf. Gheorghe, adecă Țiuă de 22 aprilie. Poporul Țice că Sf. Gheorghe în *pròrul* lui pornesce călare de închee toți codrii, finaȚele și tótă verdéta câmpului...” (D. Arghirescu, Covurlui, c. Moscu).

No. 9°. „Poporul crede că sint femeii, cari prin vrăji și descantece ieaă mana vacilor cu lapte în *pròrul* adecă *ajunul* lui Sf. Gheorghe...” (M. Țigăiu, Covurlui, c. Foltesci).

No. 10. „La San-Giorgiu ómenii se udă cu apă, ceia ce se Țice că se *impròr*, alții Țic *impròr*...” (P. Olténu, HaȚeg).

No. 11°. Un descântec de „Țele”:

Savatina,
Mărgalina
Și cu ele Rujalina,
GătiȚele
'npròrele,
Cu betiȚe puchiȚele
Cu șistori roși cinsăȚele...

(Marian, Descantece, p. 268)

No. 12°. „La Țobani românii dela Pind *pròr* sau *pròr* însemnéză timpul pe la 2-3 óre după mieȚul noptii. Se Țice: „duc oile în *pròr* = duc oile să pască înainte de zori”, sau: „sărmă oile tu *pròr* = mână oile la păscut de cu nópte” (I. Caragiani).

Cuvintul n'are a face cu latinul

prior „de mai 'nainte“ (A. T. Marienescu, Familia, 1873 p. 239, 241), deși este de o origine curat latină.

Cele douăsprezece numere de mai sus ne permit a urmări fără multă greutate forma cea primitivă și fundamentalul sens al acestei foarte interesante vorbe.

De'ntăiu, trebui să înlăturăm prepozițiunea în, cătră care în Banat se mai adaugă prepozițiunea *a*: *amproor* = *a'm-prooor* = *a - în-prooor*.

Al doilea, *oo* sau *ou*, adică o dublă vocală, fiind comun dialectului daco-român (NNo. 1, 3, 4, 7—12) și dialectului macedo-român (No. 12), este învederat că prototipul pan-romănesc e *prooor* sau *prour*, iar nu *pror* ca în forma cea contrasă (No. 2, 5, 6).

Proor este pe *rour* sau pe *roor* = lat. *per rorem*, timpul cel mai priincios pentru păscutul oilor, după cum ne asigură de două ori Virgiliu:

At vero, zephyris quum laeta vocantibus
aestas
In saltus utrumque gregem atque in pascua
mittet,
Luciferi prima cum sidere frigida rura
Carpamus, dum mane novum, dum gramina
canent,
Et ros in tenera pecori gratissimus
herba...

(Georg. III, 322 sqq.; cfr. Bucol. VIII, 15)

Iată de ce la Fălciu diminéța se ȳce *inprour* numai atunci „când este promorócă“ (No. 7), și étă de ce în Haȳeg „a *improora*“ înseamnă că unii pe alȳii „se udă cu apă“ (No. 10), adică „se *rouréză*“, „s'arrosent“.

Romănesce din verbul latin *roro* s'a făcut *rourez* sau *roorez*; tot așa din substantivul masculin *rorem* forma nóstră organică trebui să fie *roor* sau *rour*, care s'a și păstrat în *proor* sau *prour*, fiind înlocuită pe

aĩurĩ prin formațiunea analogică posterióră *rouă*.

În acest mod *amproor*, termen eminemente ciobănesc, însemna de'ntăiu numai pascerea cea foarte matinală a oilor pe *rouă*, de unde apoi a trecut la semnificațiunea mai generală de cea ce precede ȳilei, aplicându-se la óra cutare sau cutare, dar în orĩ-ce cas înainte de amiaȳi, și tot-odată s'a aplicat mai în speciă cătră ajunul lui sf. George, un ajun când — după credinȳa poporului — desdiminéȳă pe *rouă* babele umblă după *mana vacilor* și tálharii după *érba-férelor*.

v. *Georgiũ*.

Amũ, adv.; 1º. donc, déjà; 2º. à présent, de suite. În graiul de astăȳi, mai ales în Moldova, s'aũ confundat pe deplin *amu* contras din *a c m u* (= lat. *eccu' modo*) cu *amu* din *ad modum* sau — mai corect — format prin prepoziționalul *a* din adverbul latin *modo* întrebuiȳat ca în: „tace *modo*“, „advenis *modo*“, „*modo* ait *modo* negat“ etc., care deja în latina clasică avea une-orĩ înȳelesul de „nunc“ și de unde vine și italianul *mo* „de-ună-ȳi“, în unele dialecte *ammò*. Identitatea materială și o mare apropiare logică între ambĩi terminĩ nu putea să nu aducă cu încetul o asemenea amalgamare, pe când în vechile texturi, mai cu sémă în cele din secolul XVI, în cât timp *a c m u* nu perduse încă pe *c*, ei circulaũ fie-care în deosebĩ, rare-orĩ amestecându-se la o-lătă, și anume *a c m u* cu sensul de „à présent“, ér *amu* cu acela de „donc“ sau ca o simplă amplificațiune sintactică de felul grecului *γάρ, δέ, μέν*.

În Codicele Voroneȳian circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) *amu* ne întimpină de vr'o cincĩ-ȳeci de orĩ, corespunȳend

adverbilor latinî: enim, autem, vero, ergo, igitur, quidem, tamen, itaque, quoniam, ecce, jam, nici o dată însă nunc; de exemplu:

Act. Ap. XVIII
18: avé *amu* rugă...

ib. XXIII, 8:
Saduchieii *amu* dzicu...

ib. XXIII, 6:
înțelese *amu* Pavel că o parte iaste...

Petr. III, 12:
fața *amu* Domnului spre ceea ce face reu...

Act. Ap. XXIII,
21: tu *amu* se nu ascultî de ei...

ib. XXVIII,
28: a ști *amu* se vă fie voao...

ib. XXV, 1: și
Fistu *amu* preemi despus...

ib. XXI, 22:
ce *amu* iaste?..

ib. XXIII, 22:
mișafușul *amu* lăsă giurele...

ib. XXVI, 9:
eu *amu* mi păré siînre înprotiva...

Jacob. II, 8: se
amu înpărătescă sfrășiretu...

Petr. IV, 7: în-
tregumândriți *amu* și trezviți-vă...

Jacob. II, 24:
vedeți *amu* că de lucru...

... habebat enim votum...

... Sadducaei enim dicunt...

... sciens autem Paulus quia una pars esset...

... vultus autem Domini super facientes mala...

...tu vero ne credideris illis...

... notum ergo sit vobis...

... Festus ergo quum venisset in provinciam...

... quid ergo est?..

... tribunus igitur dimisit adolentem...

... ego quidem existimaveram me adversus...

... si tamen legem perficitis regalem...

... estote itaque prudentes et vigilate...

... videtis quoniam ex operibus...

ib. IV, 13: *amu* acmu cînre gra iaste...

In ultimul pasagiū *amu* figuréză alături cu acmu, dar fie-care avënd un alt înțeles.

Apoi cu sensul de „dējă“:

Act. Ap. XXVII,
9: derepce postul era *amu* veinritu...

... ecce nunc qui dicitis...

... quod et jejunium jam prae-terisset...

In Psaltirea Șcheiană circa 1550 (Mss. în Acad. Rom.) vedem pe față șovăirea semasiologică și chiar un început de identificare între *amu* și acmu; bună-óră:

XXXIX, 16:
se preimescă *amu* récele său...

... ferant con-
festim confu-
sionem suam...

unde la Coresi, 1577: „să priimescă acmu...“, dar la Dosofteiu, 1680: „priimască'ș de pripă...“, în contextul slavice: „abie“:

LVIII, 4: că
amu vărără sufle-
tul meu...

... quia ecce
venati sunt ani-
mam meam...

unde și la Coresi: „*amu* vânăra...“, dar la Silvestru: „iata vânăra...“, la Dosofteiu: „iata că vânăra...“, în contextul slavice: „se“.

LXIX, 4: se
toarne-se *amuru*-
șirându-se...

... avertantur
statim erube-
scentes...

la Coresi: „să se toarne *amu*...“, la Silvestru: „să se întoarne în degra b...“

La Dosofteiu procesul de identifica-re între *amu* și acmu face un pas și mai departe, dar totuși nu este încă deplin. Așa în psalmul CXVI:

Dzâcă *amu* ca-
sa lui Izrail...

Dicat nunc
domus Israel...

Dzâcă dar a
casa lui Aaron...

Dicat nunc
domus Aaron...

Dzâcă *amu* toț
carî să tem...

Dicant nunc
omnes quitiment...

amu corespunde latinului *n u n c*, însă același *n u n c* se traduce prin *d a r ă*, iar în contextul slav ic în căte-trele verseturile: „*ubo = e n i m*“.

Independința organică a ambelor cu-vinte se constată mai cu sémă lim-pede prin dicționarele române din se-colul XVII.

În glosarul slavo-român circa 1600 (Cuv. d. bătr. I, 268) termenii slavici *u z e* și *u b o*, cel de'ntăiu însemnând „*jam, жам*“, cel-lalt „*igitur, oiv*“, sînt traduși de o potrivă prin *amu*, căruia i se dă ca sinonimi: *i a t ă*, *d a r ă*, *a d e c ă*, dar nici decum *a c m u*.

În Vocabularul Mss. Bănățén circa 1670 (Col. I. Tr. 1883 p. 400, 402):

„*A k m u*. Nunc.

„*Amu*. Jam“.

Am citat mai sus numai acele vechi traduceri române, în cari sensul precis se constată prin cuvîntul co-respundător dintr'un original; acolo însă unde contextul lipsesce, lesne se pôte nasce controversa, dacă *amu* în-semnază *d o n c* sau *à p r é s e n t*. Ast-fel în Pravila lui Vasile Lupul, 1646, *a c m u* e fôrte des și pretutindenî cu sensul lămurit de „*à présent*“, iar *amu* se întrebunțeză una singură dată, și nici atunci nu este destul de limpede; a-
nume f. 185: „*șudețul* de nu va *amu* potîa cunoaște cu sémne, în ce chip ū au făcut neștine précurvie, de zbur-dăcune au numai pentru să facă ru-șine bărbatului acei mueri, atunce cré-de șudețul c'au făcut de zburdăcune...“

În graiul de astăzi, vechea formă *a c n u* bifurcându-se în doē varian-turi scăđute: *a c ū* și *a m ū*, acesta din urmă a înghițit cu desăvîrșire pe ar-chaicul *amu* „*donc, déjà*“, care abia se mai străvede în unele locuțiuni.

Intr'o doină din Ardél:

Fost'am tinăr și brudiu,
Pare'mî reŭ ș'amu'i târđiu...

amu este învederat *a c m u*; nu însă tocmai așa de învederat în următorele texturi poporane din Moldova:

I. Créngă, Stan Pățitul (Conv. lit. 1877 p. 22): „*Amu* într'una din ȕile flecăul se scólă de nópte, face mama-ligă imbrândită și ce-a mai dat Dum-neđeu, pune mîncarea în traistă...“

Același, Povestea lui Harap-alb (ibid. p. 172): „*Amu* ci-că era o-dată într'o țară un craiu...“

În ambele aceste pasage *amu* s'ar puté traduce prin „*a i n s i d o n c*“ sau „*o r*“.

Basmul „Pepelea“ (Sbiera, Povești p. 13): „... aŭ ospétat pentru sufle-tele tuturor morților pînă *amu* într'un timp când aŭ început a se rădica, mai ales nevestele...“

Basmul „Petrea Fét-frumos“ (ibid. 35): „Aŭ mers *amu* cât aŭ mers și aŭ dat de nisce bătrânî...“

În ultimele doē pasage *amu* se apro-piă de „*d é j à*“.

În ori-ce cas, e sigur că actualul *amŭ* s'a fusionat din doē cuvinte nea-tîrnate, a căror independință primitivă a-nevoe se mai pôte recunoște.

v. *Acum*. — *Amușî*.

Amuîare. }
Amuîat, -ă. } v. *Amuîez*.

Amuîez (*amuîat, amuîare*), vb.; trem-per, mouiller, humecter. Alături cu *amoîu*, Budan-Delénu (Dict. Mss. în Muz. istor. din Bucur.) pune pe *amu-îez*, traducéndu'l prin „*befeuchten, er-weichen, eintauchen etc.*“ Mai întrebunțat în graiul este *immoîu*.

v. ^{1.2} *Amoîu*. — *Immoîu*. — *Moîu*.

Amûrg, s. m.; crépuscule, entre chien et loup, la tombée de la nuit. „Pe la șése ôre séra, când ciobanii ȕic m ul-g ă t ô r e a, căci atunci ei își m ul-g vitele“ (N. Mereuță, Tutova, c. Mân-zații), timpul pe care și vechii Greci,

din aceeași cauză, îl numău *ἀμολγος* dela *ἀμέλω*, se chiamă la noi mai obicnuit *amurg*.

Alexandri, Legenda Ciocărliei :

Dar după multă trudă și mult amar de cale,
Odată cu *amurgul* ajunge într'o vale...

și mai jos :

Copila varsă lacrimi; umita ea simtesce
Că inima'i ferice în sinu'i se topește,
Ca ziua cea de vară când rațele se scurg
Topindu-se în umbra adincă din *amurg*...

Costachi Negruzzi, Aū mai pățit'o
și alții :

Cuprinsă de un frist necaz,
Az
Priviam *amurgu* 'ntunecat;
Cat,
Și ved că dintr'un nour des
Es
Mulțime de drați fioroși
Roși...

De la Vrancea (B. Stefănescu), Sul-
tanica p. 5: „*amurgul* serei înfașe fi-
rea într'un zăbranic sur...”

Ibid. p. 229: „pleca din rēvārsatul
zorilor și se întorcea pe la *amurg* cu
alb în căpesterie...”

Intr'un sens figurat:

A. Odobescu, Dōmna Chiajna p. 103 :
„se'nălța pe albăstrēla întunecată a ce-
rului un părete îngust și negru, cu
muceha surpată, cu laturile crăpate,
fioros și cobitor ca urma unui păcat
în *amurgul* consciinței...”

Pentru *amurg* se mai aude în po-
por a m u r g e l ă (Rimnic-sărat, c. Bog-
za), a m u r g i t sau a m u r g i t e, per-
sonificatul M u r g i l ă, impersonalul
m u r g e s c e sau a m u r g e s c e etc.,
tōte din aceeași tulpină, despre care :
v. *Murg*.

Amurgólă.—v. *Amurg*.

Amurgesc (*amurgit*, *amurgire*), vb. ;
s'obscurcir, tomber (du jour, de la nuit).
Sinonim cu înseréz.

Alexandri, „Plugurile“ :

Dar lumina *amurgese*, și plugarii cătră sat,
Haurlind pe lingă jugurî, se întorc dela arat...

O colindă din Dobrogea :

Iar când sōrele se duse
Și de tot el se ascunse,
Pe când ziua *amurgia*,
Ochiul el își arunca
Sub o tufă
De schindufă...

(Burada, p. 86).

Mai adesea funcționează impersonal.

Costachi Negruzzi, Alexandru Lă-
pușnēnul, IV: „Abia *amurgise* când
Stroici și Spancioc sosiră...”

Alexandri, O primblare la munți :
„Acum *amurgise* mai de tot, caii obo-
siseră, și noi începuserăm a simți ōre-
care dureri prin șolduri...”

Balada „Lēcul“ :

Și colea când *amurgia*,
La mândra lu ajungea...

(Marian, Bucov. I, 184).

Participiul trecut luat ca adjectiv :

A. Odobescu, Pseudokyn. p. 110 :
„la ōra când aburiî, înălțându-se pe apă,
începeau a înnegura orizontele a m u r -
g i t . . .”

v. *Amurg*.—*Murgesc*.

Amurgire }
Amurgit } v. *Amurgesc*.

²**Amurgit** (plur. *amurgite*), s. n.; part.
passé d' a m u r g e s c pris substanti-
vement : crépuscule, la tombée de la
nuit. Sinonim cu a m u r g. Se între-
buintēză adesea la plural.

Basmul „Țugulea“ (Ispirescu, Le-
gende p. 321): „Merse ce mai merse,
și când fu pe la *amurgit*, întâlni un
om care se uita în sus cu un arc în
mână...”

„De-cu-sēră se dice și la *amur-
gite*“ (P. Căderea, Némț, c. Bistriclōra).

„Când se îngână ziua cu nōp-
tea, poporul dice că e: pe-*amurgite*“
(M. Lupescu, Suceva, c. Broșteni).

v. *Amurg*.—*Murgilă*.

Amurt }
Amurtólă } v. *Amortólă*.—*Amortesc*.
Amurtesc }

Addenda

La colóna 102 după rîndul 40:

Abûre (*aburcare, aburcat*), vb.; s'é-lever, monter, gravir. — v. *Burec*.

La col. 290 după rîndul 18:

Palia din Orăştia, 1582 (Cipariu, Anal. 57):

Genes. XLIX, 7: împărţi-voiu pre ei în Iacovh şi voiu <i>adâvâsi</i> în Izdrail...		... dividam eos in Jacob et dis- pergam eos in Israel...
--	--	---

La col. 584 după rîndul 29:

Din literatura poporană cunoscem trei texturi cu *aiępt*.

Basmul „Nuscîu-Impărat“ (Tribuna din Sibîu, 1886 p. 1118): „acum se *aięptă* o dată calul şi ca fulgerul trece preste pörtă...“;

Basmul „Teiu-legănat“ (ibid. 1885 p. 38) „croiesce un şoşonete bun din pulpa piciorului stîng şi'l aruncă în gura pajurei, care cu o *aięptare* a şi fost afară [din lumea cea-laltă pe lumea noastră]“;

Proverb:

Mă ieal cu a i e p t u l ,
Ți-a pirăi pieptul ;
Mă ieal cu de-acelea,
Te-a ustura pîlea...

(Ibid. 1885 p. 22)

În primele două pasaje, *aiępt* înseamnă o avîntare sau o răpeşire; în pasajul al treilea, cel mai important prin natura sa stereotipă de proverb şi unde cuvîntul ne întîmpină ca substantiv, *aiępt* pöte să însemneze de o potrivă avîntare sau răpeşire la luptă şi înşelăciune, şoşele-momele, „alléchement“.

Câte-trele texturile sînt din Transil-

vania, unde—după cum am vedut mai sus—predomnesce în această vorbă sensul derivat de „aruncare“.

La colóna 676 după rîndul 16:

Cu töte acestea, al nostru *ala'n-dala* ar puté să fie tot aşa de bine grecul *ἄλλα τῶν ἄλλων*, după cum ne asigură d. A. Odobescu; de ex.: *ὀμιλῶ ἄλλα τῶν ἄλλων* = vorbesc *ala'n-dala*. În adevăr, Costachi Negruzzi, Muza dela Burduşăni, sc. 11, scrie această vorbă cu *t* şi o pune în gura unui Grec Lakerdopulos: „Ti ine keramu? itş vorbesc creştinesce şi'mi răspunđi *alan-tala*...“

În ambele casurî, fie neo-grec sau neo-albanes, cuvîntul nî-a venit pe aceeaşi cale în şilele Fanarioşilor.

Dacă însă va fi cum-va adevărat că *ala'n-dala* sau *ala'n-tala* se află ca vorbă curat poporană şi la Români de peste Carpaţi, precum ne afirmă örecine din Selagiu în fundul Transilvaniei, atunci nici albanes el nu mai pöte să fie, nici grecesc, ci va fi un rest medieval lăsat de năvălirî turanice, Comani sau Pecenegi, căci în dialectul turc djagataic din Asia—printr'ö coincidinşă förte curiosă—pîna astăđi *alan-talan* înseamnă „grand désordre“, „grosser Wirwarr“ (Vámbéry, Sprachstud. p. 256).

La colóna 676 după rîndul 17:

Alăs (*alásat, alásare*), vb.; laisser. Formă macedo-română pentru *las*, care ne întîmpină în Penticostarul Mss. pe de la începutul secolului XVII, pe care'l avem dela d. Ar. Densuşianu, p. 184: „cele nebune ale lumii *alásă*“

Dumnezeu ca să rușineze pre cele tari înțelepte; și cele neputincoase ale lumii *alusa* Dumnezeu ca să rușineze pre cele tari; și cele fără de rod ale lumii și cele batgocorite și călcate *ulasă* Domnul...“

v. *Las*.

La col. 726 după rîndul 35:

²*Albe* s. *albele*, s. f. pl.; t. de Mythol. popul.: 1°. *fées bienfaisantes chez les Daco-roumains*; 2°. *fées malfaisantes chez les Macédo-roumains*.

v. ²*Albul*.

La col. 741 după rîndul 8:

Albiă, s. f.; *blancheur*. In loc de *albéț* sau *albime*, la Dosofteiu, Synaxar 1683, 23 oct. f. 81 a: „și'î era părulu *alb* ca omătul: ni să punia pre ochi *eață* de *albiă* lor; și vădzumu fața lui, și de multe bătrâmațe nu i să vedîa ochi...“

v. *Albétă*. — *ia*.

La col. 763 după rîndul 5:

La Macedo-români, din contra, *Albe* sau *ține albe* sînt Ielele. „Credința populară le atribue aceiași putere reu-făcătoare ca și Ielelor, adică: paralizarea diferitelor membre și părți ale cor-

pului, a limbei, a auzului chiar. Expresionile consacrate pentru a desemna pretinsa *bólă căpétată* dela *Albe* sînt: *agudit di Albe* (lovit de Iele) sau: *loat di Albe...*“ (Șăinenu, Ielele, p. 25-6).

La col. 764. in rîndul 8 să se suprimă „dispărut“, și apoi după rîndul 35 să se adauge:

Substantivul *alboro*, de unde vine *alburin*, se mai aude în Bucovina.

Basmul „*Sucnă-murgă*“ (Sbiera, Po vești p. 91): „N'am vădūt nimică—dise el — decât că'î pămîntul ca un mușunoiu, și un felu de *alboro* ca apa pinprejurul lui...“

La col. 904 după rîndul 17:

Almas, s. m.; diamant. Din grecul *ἀδάμας*, prin forma turco-persiană *almas*, acest cuvînt a străbătut la Ruși și la Români. Se află mai de multe ori în inventarul autograf de odorele lui Petru-vodă Șchiopul, 1580 (Mss. în Acad. Rom.), de ex.: „on left cu *almas*, altul left mai mic cu *almas*, iară un căsnic cu *almas* cu *ia-cut...*“; sau: „on *almas* mari mișloc, 20 *almas* pirăgor lui...“

v. *Adamant*. — *Diamant*.

FINEA

TOMULUI I.

ERRATA

Coloana	Rînd:	Tipărit:	Citește:
96	16 de sus	¹ <i>Abur</i>	¹ <i>Abur</i>
128	21 „	lâna	lână sau de picior.
201	12 „	timp	loc
270	16 de jos	reciproc	reflexiv
969	2 „	teur	tour
1049	23 „	ammanitiare	amminatiare

NB. Pentru indicarea primului erratum sîntem recunoscători d-lui H. Tiktin din Iasi, care a bine-voit a'î semnala într'un articol special din *Litteraturblatt für germanische und romanische Philologie*. Vom profita si pe viitor cu gratitudine de ori-ce îndreptări analoge din parte'î.

INSCIINȚARE

Fie-care tom se va publica în 4 fascióre.

Prețul unui tom este 12 lei. Se primesc abonamente pentru fie-care tom, însă fascióre separat nu se vind.

Abonaților li se vor expedia fasciórele îndată după tipărire.

Abonamentele se fac la *Stabilimentul grafic Socecă*, București, strada Berzei No. 59.
